el-i'tisâm

İmam Şâtıbî

Bid'atler Karşısında
Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem

Kitap Dünyası

بسم الله الرحمن الرحيم

İmam eş-Şâtıbî

el-İ'TİSÂM

Bi'atler Karşısında Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem

1

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI

TEMEL ESERLER DİZİSİ

Eserin bütün hakları Kitap Dünyası'na aittir.
Kısmen dahi olsa alınamaz, kopya edilemez.

ISBN: 978-975-6562-26-0

Eserin Adı:
el-İ'TİSÂM (Bid'atler Karşısında Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem)

Yazarı:
İmam eş-Şâtıbî

Editör:
Prof.Dr. Ahmet YAMAN (Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi)

Redakte:
İbrahim DEMİRCİ

Birinci Cildi Tercüme Eden:
Dr. Ahmet İYİBİLDİREN (Diyanet İşleri Başkanlığı Antalya Eğitim Merkezi)

Dizgi-Mizanpaj: Mehmet ATEŞ (meh_ates@hotmail.com)
Baskı:
Konya, Haziran 2011

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Gazi Alemşah Mh. Mimar Muzaffer Cd. No: 42/A
Tel: 0.332.353 48 11 / Faks: 352 70 90 KONYA

İÇİNDEKİLER

İMAM eş-ŞÂTIBÎ ve el-İ'TİSÂM'I ÜZERİNE 7
Eserleri 7
Mütercimlerin Önsözü 13
Eseri Tahkîk Edenin Önsözü 15
Kitap Hakkında 17
Müellifin Kitabı Takdimi 19
İslâm'ın Garipliği 21
Hz. Muhammed'in Peygamberlikle Görevlendirildiği Zaman İnsanların Durumu 22
Mekke Döneminde Müslümanlar 25
Bid'atin İlk Ortaya Çıkışı 26
Ümmetin Parçalanması ve Başkalarına Tâbi Olması 27
Bid'atçi Bid'atine Davet Eder 28
Birlikten Sonra Ayrılığın, Kuvvetten Sonra Gurbetin Olacağına Dair Haberin Gerçekleşmesi 29
Bid'at Çıkarmanın Kötülenmesi Hakkında Selefin Sözleri 31
Bid'atçiler Arasındaki Sünnet Bağlılarının Durumu 33
Hutbede Geçmiş Halifelere Devamlı Dua Etmenin Bid'at Oluşu 34
İslâm'ın Garipliğinin Sebebi 35
Her Bid'at Bir Sünneti Öldürür 37
Sünnetin İhyâsını Teşvik 38
Bu Kitabın Yazılışındaki En Büyük Sebep 39

BİRİNCİ BÖLÜM
BİD'ATİN TARİFİ, İÇERİĞİ VE SEMANTİĞİ 41
Terk Bid'ati 51

İKİNCİ BÖLÜM
BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ VE BİD'ATÇİLERİN KÖTÜ ÂKIBETLERİ 61
Bid'at ve Bid'at Çıkarmanın Kötülüğü Hakkında Âyet ve Hadisler 61
Fasıl 61
Fasıl 61
Bid'atlerin Kötülenmesi Konusunda Tasavvufçuların Sözleri 71
Uydurma Görüşleri Kötülemeye Delalet Eden Naslar 71

Fasıl 123
Fasıl 147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ GENELDİR BELLİ BİR BİD'ATE MAHSUS DEĞİLDİR 155
Şer'an Bidatçi İsmi Verilen Kimse 159
Fasıl 174
Fasıl 177
Fasıl 183
Bid'atçilere Karşı Uygulanan Hükümler 184
Fasıl 186
Âlimlerin Bidatleri Şer'i Hükümlere Göre Taksim Etmeleri 196
Şâtıbî'nin, Karâfî'ye ve Hocasına Verdiği Cevap 200
Fasıl 205
Suffe Ehli ile Tasavvufçuları Birbirinden Ayırmak 209
Medreseler ve Dini İlimler Araştırma Merkezleri 213
Köprüler Yapmak da Bid'at Değildir 213
Tasavvufun İncelikleri Hakkında Konuşmak ve Bu Konuda Gerçeğin Yüzünü Ortaya Çıkarmak 215
Fasıl 219

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİD'ATÇİLERİN İSTİDLAL KAYNAKLARI 225
Fasıl 228
Fasıl 234
Fasıl 240
Fasıl 243
Fasıl 249
Fasıl 252
Fasıl 255
Fasıl 261
Fasıl 263
Fasıl 267

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAKİKİ VE İZÂFÎ BİD'ATLERİN HÜKÜMLERİ VE ARALARINDAKİ FARKLAR 287
Fasıl 289
Fasıl 299
Fasıl (Birinci Problem) 302
Fasıl 309
Fasıl (İkinci Problem) 314
..... 318

Fasıl 323
Fasıl (Bu Bölümle İlgili Meseleler) 328
Birinci Mesele 328
İkinci Mesele 330
Üçüncü Mesele 332
Fasıl 335
Fasıl 340
Fasıl 344
Fasıl 348
Fasıl (Önceki Bölümün Devamı) 357
Fasıl 364
Batıl Kıyaslara Verilen Cevaplar 365
Ömer İbn Abdilaziz'in Sözünün Açıklaması 366
Şabanın Onbeşince Gecesini İhya Bid'atini Çıkarmanın Sonucu, "Bir Sünnetin Ölümü ve Bir Bid'atin Dirilmesi" Demektir 366
Namazdan Sonraki Dua Konusunda Tartışılan Nokta 366

İMAM eş-ŞÂTIBÎ ve el-İ'TİSÂM'I ÜZERİNE

Prof.Dr. Ahmet YAMAN*

Endülüs'ün Gırnata kentinde doğan Ebu İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî, hicrî 8/mîlâdî 14. yüzyılın önde gelen bilginlerinden birisidir. Mâlikî kültürü içinde yetişmiş müctehid bir hukukçu olmasının yanında o, hadis, tefsir, edebiyat ve Arap dili alanında da eserler vermiştir. Fakat onun en fazla temayüz eden yönü fıkıh usûlü ve nahivdir.[1]

İslâm kültürü içinde yetişmiş şahsiyetleri ve eserlerini tanıtan biyobibliyografik (tabak'at, terâcim ve a'lâm türü) eserlerde doğum yeri, hoca ve talebeleriyle eserleri dışında hayatına ait geniş bilgilere ne yazık ki rastlayamadığımız (2) İmam eş-Şâtıbî, Mağrip Mâlikî kültürü içinde yetişmiş müceddid bir alimdir.

Özellikle İbnü'l-Fahhar el-Bîrî (veya el-İlbîrî) (v. 754/1353), Ebû Kasım es-Sebtî (v. 760/1358), Ebû Abdillah et-Telemsânî (v. 771/1369), Ebû Saîd b. Lübb et-Tağlebî'den dil ve din ilimlerini tahsil eden Ebû İshak eş-Şâtıbî İslâmî ilimlerin hemen her şubesinde telîfî olan velûd bir alimdir.[2]

ESERLERİ

1. el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerî'a: Fıkıh usûlü eserlerinden olan el-Muvâfakât'i klasik usûl kitaplarının sistem ve muhtevasından çok farklı bir yapıya sahiptir. eş-Şâtıbî bu eserinde metodolojik bilgiler yanında daha ziyade kanun koyucunun (Şâriin) maksat ve gayesinin hukukî hükümlerdeki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır.

İslâm hukukunun ruhuna yönelik esprileri incelediği eserine önce "Unvânu't-Tâ'rîf bi Esrâri't-Teklîf" ismini veren eş-Şâtıbî, daha sonra bir hadiseden dolayı bu ismi "el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa" olarak değiştirmiştir.

Müellif, bu hadisenin seyrini, eserinin mukaddimesinde şöyle anlatır:

"Kitabı yazmaya başladıktan sonra hocalarımdan birisi ile karşılaştım. Görünce bana şöyle dedi:

---

* Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

1 Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu'l-Müellifin (Beyrut ts) 1/118.

2 Hayatı ve eserleriyle ilgili olarak bkz: Ahmed Baba et-Timbuktî, Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dibâc, (Trablus ts.), 1/46-7; Muhammed Mahlûf, Şecerâtu'n-Nûri'z-Zekiyye, (Beyrut 1349) 1/231; İsmail Paşa, İdâhu'l-Meknun, (İst. 1951), 1/18; Abdülvahhâb b. Mansûr, A'lâmu'l-Mağribi'l-Arabî, (Rabat 1978), 1/132-4; Serkis, Mu'cemu'l-Matbûâti'l-Arabiyye, (Kahire 1346), 1/1090-1; Ziriklî, el-A'lâm, (Kahire 1964), 1/71; Kettânî, Fihrisü'l-Fehâris, 1/134; Brockelman, GAL Suppl., 2/374-5, (Leiden 1938); et-Tûnikî, Mu'cemu'l-Musannifin, 4/448/54, (Beyrut 1921); Abdülmüteâl es-Saîdî, el-Müceddidûn fi'l-İslâm, s.307-12 (yy. ty.); Fikri Zeki el-Cezzâr, Medâhilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmi'l-Arab (Riyad 1992), 2/754.

- Dün seni rüyamda gördüm, elinde de hazırlamış olduğun bir kitap vardı. 'Nedir o elindeki?' deyince 'el-Muvâfakât' diye cevap verdin. Bu kelimeyle neyi kastettiğini sorunca da, 'Ben onunla İbn Kasım (İmam Mâlik'in en büyük talebesi) ile Ebû Hanîfe'nin mezhebinin arasını buldum' dedin."[3]

Kitabı tahkîk eden Abdullah Draz'ın da takdimde ifade ettiği gibi eş-Şâtıbî eserinde, hükümlerin konulmasında kanun koyucunun maksatlarını kapsayan genel esasları tesbit etmiş, kaideleri belli temellere bağlamıştır. Kitabın bahislerini hukuk metodolojisi (usûl-i fıkıh) ile hukuk felsefesi (rûhu'ş-Şerîa) arasında bağlantı kurarak işlemiştir.

Daha sonra kaleme aldığı anlaşılan el-İ'tisâm'da müellif, bu yönde bir çalışma yaptığına şu cümlelerle işaret eder:

"Aklım eşyayı kavramaya ve arzum bilgi doğrultusunda yoğunlaşmaya başladığından beri Şeriatın mantıkî bütünlüğünü ve hukukî tutarlılığını; temellerini/usûlünü ve detaylarını/furûunu inceler oldum. Bunun için hiçbir ilmi gözardı etmedim. İmkan ve zaman ölçüsünde hepsini irdeledim. Fıtratımda bulunan yeteneğimi kullanarak derinlere daldım. Öyle ki, neredeyse boğulacakken Raûf ve Rahîm olan cömert Rabbim sonunda bana lütfetti ve Şeriatın benim için tahayyül sınırlarımın dışında olan anlamlarını açığa çıkardı..."[4]

Buna göre, şer'î hükümlerin kaynaklarından çıkarılabilmesi, yani istinbâtı için iki şart gereklidir. Biri, Arap dilini iyi bilmek; diğeri de İslâm'ın esasını ve gayesini iyi kavramaktır. Usûlcüler genellikle birinci unsura yani dil bahislerine önem vermişler, bunun yanında İslâm hukukunun gaye ve hedeflerini (Makâsıdu'ş-Şerîa'yı) yeterince ele alamamışlardır.

İşte hicrî 8. asırda yaşayan eş-Şâtıbî, ikinci unsuru temel kabul etmiş ve kanun koyucunun maksat ve gayesini ortaya koyabilmek amacıyla bu eserini hazırlamıştır. eş-Şâtıbî'nin bu eserle ortaya koyduğu sonuçlar, dini tam öğrenmek, İslâm hukukunun sistem ve ruhunu kavramak ve teşrîin esaslarına vakıf olmak gibi kabiliyetleri kazandırır.

Bu kıymetli eser ilk defa 1302/1884 yılında Tunus'ta neşredilmiştir. İkinci tam neşri Kahire'de 1341/1923 yılında olmuştur. Abdullah Draz'ın yorum ve notlarıyla yapılan üçüncü neşri de yine Kahire'de (ty. Mustafa Muhammed Matbaası) yapılmıştır. Son tam neşri ise Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in tahkîki ile 1969'da Kahire'de olmuştur. Bu arada Kazan âlimlerinden Musa Cârullah da, başına eklediği bir Türkçe mukaddime ile 1327/1909'da Kazan'da bir bölümünü yayımlamıştır.

Mehmet Erdoğan tarafından Türkçe'ye yapılan çevirisi ise 1990-93 yılları arasında 4 cilt olarak İstanbul'da yayımlanmıştır.

2. Unvânu't-Tarîf bi Esrâri't-Teklîf: İlimler tarihi yazarı Ö. Rıza Kehhâle tarafından İslâm hukuk ilminin esaslarına yani fıkıh usûlüne dair müstakil bir eser olarak tanıtılmıştır[5]; halbuki bu eser, el-Muvâfakât" ta kendisidir. Zira yazdığı esere önce yukarıdaki ismi vermiş sonra da "el-Muvâfakât" şeklinde değiştirmiştir.

3. el-Mecâlis: İmam Buhârî'nin (256/70) es-Sahih isimli hadis kitabının alış-verişlerle ilgili bölümü olan Kitâbu'l-Bey'in şerhidir.

4. Şerhu'l-Elfiye: Dil bilimci İbn Mâlik'in nahivle ilgili olan "Elfiye" isimli eserinin şerhidir. Tam adı **"Şerh ale'l-Hulâsa fi'n-Nahv"** dir. Bir nüshası Ezheriyye Kütüphanesi'nde 1487/10806 numarada bulunmaktadır.

---

3 el-Muvâfakât fi Usûli'ş-Şerîa, (Kahire ts.), 1/24.

4 Şâtıbî, el-İ'tisâm, (Beyrut 1411/1991), 1/18-19.

5 Kehhâle, a.g.e., 1/11.

5. el-İfâdât ve'l-İnşâdât: Edebiyatla ilgili bir eserdir.

6. Unvânu'l-İttifâk fî İlmi'l-İştikâk: Bu da Arap diliyle ilgili bir çalışmadır.

7. Makâsıdü'ş-Şâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye: Gramer kitabıdır.

8. Fetâvâ'l-İmâm eş-Şâtıbî: İslâm hukukunun pratik yönüyle ilgili bazı meselelerini ihtiva eder. Tunus 1984.

9. el-İ'tisâm: Bid'atlere karşı Kitap ve Sünneti savunan, bid'atin mahiyetine ve tehlikelerine işaret eden ve halk arasında yayılan hurafe ve bid'atleri açıklayıp tedavi yollarını gösteren kıymetli bir eserdir.

Yaşadığı devirde halk arasında yaygınlaşmış hurâfe ve bid'atlerle kıyasıya uğraşan eş-Şâtıbî, toplumunu, Kur'an ve Sünnet çizgisinde doğru bir İslâm anlayışına davet etmiştir. Üstlendiği imam-hatiplik görevini bu yönde sürdürmüş ama alışılmış bid'atlere karşı çıktığı için de bir çok tenkide maruz kalmıştır. el-İ'tisâm'ın baş taraflarında eş-Şâtıbî, kendisine yöneltilen bu tenkitleri şu cümlelerle nakleder:

"Çoğunluğun yaptığı gibi ben de imamlık ve hatiplik gibi görevler aldım. İstikamet üzere olup gidişatımı düzelteyim dediğimde çağdaşlarımın çoğunluğu arasında kendimi yabancı hissettim. Çünkü onların davranışlarını adetler bürümüş, aslî sünnetleri bid'atler kaplamıştı. Bunlar önceki dönemlerde bulunan bid'atler değildi. Selef, bu konuya pek çok defa dikkat çekmiştir. Mesela Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediği nakledilir:

- Eğer Rasûlullah şimdi çıkıp gelse, aranızda kendisinin ve dostlarının amelinden sadece namazı bulurdu.

Bu sözlere el-Evzâî:

- Acaba Ebu'd-Derdâ bugünü görseydi ne derdi? ilavesini yaparken İsa b. Yunus da:

- Ya el Evzâ'î! Bugüne yetişseydi acaba nasıl değerlendirirdi? demiştir.

... İşte ben, ya insanların uygulaya geldikleri adetleri/bid'atleri terkederek Sünnet'e uyacaktım ya da Sünnet'e ve selefin uygulamalarına rağmen âdetlere/bid'atlere kulak verecektim. Sonuçta Sünnet'e ittiba uğrunda karşılaşılan sıkıntının aslında kurtuluş olduğunu gördüm ve bu doğrultuda yavaş yavaş bazı konular üzerinde çalışmaya başladım. Tabi hemen kıyamet koptu, suçlandım, kınandım ve hedef tahtası haline geldim. Nasıl mı?

... Namazdan sonra topluca yapılan dualara katılmadığım için duayı anlamsız bulmakla suçlandım. Hutbede Râşit halifelerin isimlerini anmadığım için Rafızîlik ve sahabe düşmanlığıyla itham edildim. Yine hutbede dönemin yöneticilerini zikretmediğim için devlete isyan yanlısı olduğum söylendi. Herkesin gönlüne göre değil, sağlam nakil ve görüşlere göre fetva verdiğim için dini zorlaştırmakla suçlandım. Sünnete ters düşen bid'atçi sûfilere karşı çıktığım için evliyaullah'a düşmanlık beslediğim söylendi. Bunların hepsi tabii ki bana yöneltilmiş birer yalandı. Her şeye rağmen Allah'a hamdolsun..."[6]

el-İ'tisâm ilk defa Kahire'de 1331/1913 yılında Muhammed Reşid Rıza tarafından neşredilmiş, bunu takiben değişik zamanlarda birçok defa yayımlanmıştır. Ömer Süleyman isimli bir araştırmacı da 1405 yılında Ehâdisü'l-İ'tisâm li'ş-Şâtıbî ismiyle Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi'nde bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Bid'at gerçeği ve bununla mücadele niyetinin bir ürünü olan el-İ'tisâm üzerinde, eş-Şâtıbî'nin daha önce kaleme aldığı el-Muvâfakât'ının etkili olduğu görülmektedir. Bid'atlerin ortaya çıkışı, dînî tecrübedeki yeri ve insanları sünnete döndürme ekseninde kanaatlerini temellendirirken eş-Şâtıbî, el-Muvâfakât'ın özellikle ikinci cildini teşkil eden Kitabu'l-Makâsıd'ına atıflar yapmaktadır. Hem bu atıfları anlamlandırabilmek, hem de

---

[6] el-İ'tisâm, 1/19/21, (Beyrut 1411/1991).

el-İ'tisâm'ın fikir örgüsünü daha iyi tanıyabilmek için adı geçen Kitabu'l-Makâsıd'ın muhtevasını ana başlıklar halinde buraya almak istiyorum:

Kitâbu'l-Makâsıd

A. KANUN KOYUCUNUN ŞERİATIN KONULMASINDAKİ KASDI

a. Şer'î yükümlülükler, yaratılış konusunda gözönüne alınan zarûri, hâcî ve tahsînî maksatların korunmasına yöneliktir.
b. Zarûrî, hâcî ve tahsînî maksatlardan her birinin tamamlayıcı unsurları vardır. Fakat bu tamamlayıcı unsurlar aslı ortadan kaldırıcı bir mahiyet arzedemez.
c. Zarûrî maksatlar (zarûriyyât), hâcî ve tahsînî maksatlar için asıl teşkil eder.
d. Şer'i maksatlar genel ve süreklidir.
e. Maslahat ve mefsedetlerin belirlenmesi nefsânî arzulara bağlı değildir.
f. İslâm şeriatı, İslâm Peygamberi ve İslâm ümmeti hatadan korunmuştur. Şeriat, kaybolma ve tahrif edilme tehlikesine karşı korunma altına alınmıştır.
g. Genel esasların korunması için detayların muhafazası gereklidir.

B. ŞERİAT ANLAŞILMAK İÇİN KONULMUŞTUR

a. İslâm şerîatı Arapçadır; onu diğer dillerle anlamak mümkün değildir.
b. Arap dilinin aslî ve tâbi olmak üzere iki delâlet şekli vardır.
c. Hükümler, tâbi delalet yönlerinden de çıkarılabilir.

C. ŞERİAT GEREĞİYLE YÜKÜMLÜ TUTULMAK İÇİN KONULMUŞTUR

a. Yükümlü tutmanın şartı, yükümlü tutulan şeyin güç yetirilebilir olmasıdır.
b. İnsan tabiatında mevcut bulunan özelliklerin ve yaratılıştan gelen karakterlerin izalesi istenmez.
c. İnsanın yaratılış özelliklerine benzer vasıflar onların hükmünü alır.
d. Yüce Allah, yüklediği yükümlülüklerle kişilerin sıkıntıya sokulmasını istememiştir.
e. Alışılmışın üstündeki meşakkatler teklife manidir. Mükelleften güçlük ve sıkıntı kaldırılmıştır.
f. Arzu ve heveslere muhalefetten kaynaklanan meşakkatler teklife mani değildir.
g. Uhrevî meşakkatler ile mükelleften başkalarına da dokunacak meşakkatler amaçlanmış değildir.
h. Normal meşakkatlerin ne vukûu ne de kaldırılması kanun koyucu tarafından amaçlanmış değildir.
i. Şerîat, teklif (yükümlü tutma) konusunda orta yollu bir tutum izlemiştir. Eğer iki aşırı uçtan birine yönelmişse bu, mükellefi karşı uç taraftan orta yola çekmek içindir.

D. ŞÂRİİN MÜKELLEFİN ŞERÎ HÜKÜMLER ALTINA GİRMESİNDEKİ KASDI

a. Şerîatın konulmasından maksat, ona uyulması ve böylece mükellefin ıztırârî kulluktan ihtiyarî/gönüllü kulluğa yüceltilmesidir.
b. Zarûrî esaslar, mükellef için peşin hazlar içerenler ve içermeyenler olmak üzere iki türdür. Şerîat, birinci türden olan zarûrî esaslar üzerinde fazla durmaz ve bu konuda fıtrî/cibillî motiflere dayanır. İkinci türden olan esaslar üzerinde ise daha yoğun olarak durur.
c. Fiillerde aslî maksatların gözönünde bulundurulması, o fiilin sıhhatine ve ihlaslı olmaya daha yakındır.
d. Amellerde devamlılık göstermek, Şâriin maksatlarındandır.
e. Kerametlerle amel edebilmek için şer'i bir esasa ters düşmemeleri gerekir.
f. Zâhirle ilgili her şeyin şerîata vurulması gerektiği gibi, bâtınla ilgili her şeyin de şerîata vurulması gerekir.

g. Hükümler, şer'i ya da vücûdî âdetlere tâbidir. Âdetlerin değişmesiyle hükümler de değişir. Câri âdetlerin şeran dikkate alınması zarûrîdir.
h. Küllî âdetler zaman ve mekanla değişmez; cüz'î âdetler zaman ve mekanla değişir.
i. Tâatlar ve mâsiyetler içerdikleri maslahât ve mefsedetlerine göre büyük ya da küçük olurlar.
j. İbâdetlerde asıl olan taabbudîlik, âdetlerde ise içerdikleri manalardır.
k. Şerîat nimetlere karşı nasıl şükredileceğini bildirmek için konulmuştur.

E. YÜKÜMLÜLÜKLERDE MÜKELLEFİN MAKSADI (NİYET)

a. Ameller niyete göre değerlendirilir.
b. Mükelleften istenilen, niyetinin Şârîin maksadına uygun düşmesidir.
c. Şâriin kasdına (şerîata) ters düşen her fiil batıldır.
d. Kişinin kendi maslahatlarını gerçekleştirmekle bizzat görevli tutulması halinde, zarûret olmadıkça başkalarının onun maslahatını gerçekleştirme yükümlülüğü yoktur.
e. Başkalarının işlerini yüklenen kimselere (kamu çalışanları gibi) toplumun bakması gerekir.
f. Kul haklarında hakkın kullanılması kişinin kendisine verilmiştir. Allah haklarında ise kulun herhangi bir tercih ve müdahale yetkisi yoktur.
g. Hileler, Kitap ve Sünnete göre meşru değildir ve onlar, teşrîden gözetilen maslahatı ortadan kaldırıcı niteliktedir.

Okuyucuyu, dikkatle ve sabırla okunması ama mutlaka anlaşılması gereken bu İslâm klasiği ile başbaşa bırakırken, yazarın asıl niyetini ve endişesini bir kere de kendi dilinden dinleyelim:

"Allah'a hamd ve layık olduğu şekilde sayısız şükürler olsun. Allah'ın bana verdiği imkanlar ölçüsünde O'nun yolunda yürümek için nefsimi güçlendirdim. Dinin îtikâdî ve amelî esaslarından/asıllarından işe başladım. Sonra bu esasların üzerine bina edilen fürûuyla devam ettim. Bu esnada sünnetlerin ve bid'atlerin ne olduğunu, ayrıca caiz olan ve mümteni/yasak olanın ne olduğunu açıkladım. Bunu da Usul-i Din (Kelam) ve Usul-i Fıkıh ilmine arz ettim (onların ölçüleriyle test ettim). Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinin ve ashabının üzerinde bulunduğu yola tarif ederken "sevâd-ı âzam" diye isimlendirdiği cemaatle birlikte olmayı ve âlimlerin bid'at ve muhtelif ameller olarak haklarında hüküm verdiği bid'atleri terk etmeyi arzu ettim.

Ben bu esnada çoğunluğun yaptığı gibi hitabet, imamet ve benzeri görevler aldım. Yolda dosdoğru gitmek istedim. Fakat kendimi zamane insanlarının içinde bir yabancı gibi hissettim. Çünkü onların gittikleri yollara âdet ve gelenekler hakim olmuş ve aslî sünnetlerin içinde sonradan ilave edilmiş bid'at şüpheleri karışmıştı. Bunlar daha önceki zamanlarda mevcut değilken zamanımızda nasıl böyle olmuştu?

Salih seleften bu konuda pek çok uyarı nakl edilmiştir. Nitekim Ebu'd-Derdâ'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) şayet sizin yanınıza çıkıp gelmiş olsaydı, kendisinin ve ashabının üzerinde olduğu/yaptığı şeylerin içinde namazdan başka hiçbir şeyi tanıyamazdı. Evzâî dedi ki: Ebu'd-Derdâ bu günü yaşasaydı nasıl derdi acaba? İsa İbn Yusuf da dedi ki: Ya Evzâî! Şu zamana yetişseydi nasıl derdi acaba?

Ümmü'd-Derdâ'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Ebu'd-Derdâ bir gün öfkeli bir halde içeri girdi. Ona: Neye öfkelendin? dedim, şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki insanların içinde, Muhammed'in yaptığı işlerden hiçbir şeyi tanıyamıyorum. Sadece onların cemaatle kıldıkları namazı tanıyabiliyorum." Enes İbn Mâlik'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Lailâhe illallah" dememizin dışında Rasûlullah (s.a.) zamanında gördüğüm, bildiğim şeylerin hiçbirisini sizde göremiyorum." Biz dedik ki: Gerçekten öyle mi ey Ebu Hamza? O şöyle dedi: Güneş batıncaya kadar namaz kılmaktasınız; Rasûlullah'ın namazı böyle midir? Yine Enes'ten rivayet edilmiştir: O şöyle dedi: Şayet

bir adam ilk selefin (yani Hz. Peygamber'in) yaşadığı döneme yetişmiş olsa da sonra bu güne tekrar gelse, İslâm'dan hiçbir şeyi tanıyamaz (yani İslâm'ın tanınamaz hale geldiğini görür). Râvî der ki: Enes elini şakağına koydu ve şöyle dedi: Sadece şu kıldığınız namaz hariç. Enes daha sonra şöyle dedi: Vallahi, doğrusu buna göre kim ki önceden görülmemiş ve salih selefin bilmediği şeylerin içinde yaşarsa, bir bid'atçinin bid'atine çağırdığını ve dünyaperestin dünyasına çağırdığını görürse Allah onu bundan korusun. Onun kalbi bu salih selefin hasretiyle dolsun, büyük bir sevaba nail olmak için onun yollarını sorsun, öğrensin, izlerinden gitsin ve yollarına tâbi olsun. İnşaallah siz de böyle olun.[7]

---

[7] el-İ'tisâm, 1/26.

MÜTERCİMLERİN ÖNSÖZÜ

Büyük âlim İmam Şâtıbî, İslâmî ilimler tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Çünkü o, gerek el-Muvâfakât, gerekse el-İ'tisâm isimli eseriyle İslâmî ilimlere yeni ufuklar açmış, Kur'ân'ı ve sünneti anlama ve yorumlamada milad sayılabilecek bir başarıya imza atmıştır.

İmam Şâtıbî'nin Kitap ve Sünnet'e bağlılığı en sistematik bir şekilde ele aldığı, bid'at ve sünnetin sınırlarını en güzel şekilde belirlediği el-İ'tisam isimli eserini yıllar önce okumaya başladığımızda bu eserin mutlaka Türkçeye kazandırılması gerektiği kanaatine varmıştık. Çünkü bid'at problemi sadece onun zamanının problemi değil, belki daha fazla ölçüde bizim zamanımızın da problemidir. Bundan sonra da bu konu bir problem olmaya devam edecektir.

Müellifin de dediği gibi bu konu âlimler tarafından ihmal edilmiştir. Konu ile ilgili meselelere daha önce ucundan kıyısından temas edilmiştir. Fakat bunlar, gereği gibi bilgilenmek için yeterli değildir. Bu eksiklik, konu ile ilgili Türkçe eserler açısından daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Eserin Türkçeye tercüme edilmesi önemli bir boşluğu dolduracaktır. Ayrıca Şâtıbî gibi büyük bir âlimin duasının kapsamına girmeye de vesile olacaktır. Çünkü müellif eserinin bir yerinde bu konunun önemine ve âlimlerce ihmal edilmişliğine dikkat çektikten sonra şöyle demektedir:

"Bu itibarla kendimi yoracak bir çalışmanın içine girdim. Umarım ki Yüce Allah bu kitabı yazana, okuyana, yayınlayana, bundan faydalanacaklara ve tüm Müslümanlara yararlar ihsan edecektir. Çünkü o, rahmetinin genişliği ile bunu lûtfedici ve bunu gerçekleştirecek olandır." (c.II, s.143)

Allah Zülcelâl'in bizi de rahmetinin genişliğiyle bundan yararlandırmasını niyaz ediyoruz.

Bu münasebetle, okuyucularımızın bu eserden daha iyi yararlanabilmeleri için eserin ve yapılan tercümenin bazı özelliklerine dikkat çekmekte yarar görüyoruz:

Kitapta, alâkası dolayısıyla bazı fıkhî meselelere temas edilmiştir. Bu meselelerde şu iki husus göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Yazar Mâlikî mezhebindendir. Değindiği konuda Mâlikî mezhebi hükümlerine göre bir şeyler söylemesi olağandır. Mâlikî mezhebinden olan bir okuyucu bile bu meselede söylenileni doyurucu ve yeterli bulmayabilir. Çünkü bu kitap bir fıkıh kitabı değildir.

2. Mâlikî mezhebinden başka, Hanefî, Şâfiî gibi diğer mezheplerden olan okuyucularımız özellikle yukarıda söylediğimiz hususu göz önünde bulundurmalıdır. Mezhep hükmü ile ilgili bir şeyler söylemiş ise, mutlaka o konuda kendi mezhebinin kaynaklarına başvurmalıdır.

Eserde yer yer "imam" deyimi geçmektedir. Tercümede genellikle bu ifade olduğu gibi kullanılmıştır. Bu ifade genel olarak lider, devlet başkanı, yönetici gibi bir mana kastedilerek kullanılmıştır. Özellikle Şiâ mezhebinden söz edilen yerlerde "İmam"ın özel bir manada kullanıldığı hatırlanmalıdır.

Yine eserin pek çok yerinde "taklit" ve "âdet" kelimeleri geçmektedir. Taklitten maksat, fıkıhtaki bir mezhep veya imama uymaktır. Âdet ise "gelenek" "alışkanlık" veya "âdet edilen şey" anlamında olmayıp, ibadet dışında günlük hayatta insanların yaptıkları şeylerdir. Yedinci bölümün başlarında geniş bir şekilde buna temas edilmiştir.

Eserin bazı yerlerinde "bu zamanlarda" "bizim zamanımızdan önce" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bununla müellifin yaşadığı hicri sekizinci asır kastedilmiştir.

Kitapta geçen fıkhî meseleler konusunda ihtiyatlı davranmak gerekir. Çünkü bu kitap bir fıkıh kitabı değildir. Kitap fıkıh konularını ve meselelerini ele almak için değil - usûlî meselelere de değinmekle beraber- esasen bid'at problemlerini ele almak için yazılmıştır.

Erbâbınca malum olduğu üzere usûlcülerin kendi aralarında kullandıkları ağır bir dil vardır. Onlar az ve öz kelimeyle gerekli manayı ifade etmeye çalışırlar. Bu sebeple konunun yabancısı olanlar bu dili anlamakta güçlük çekerler. Aynı özellik belli ölçüde el-İ'tisâm'da da vardır. Buna bir de müellifin Endülüslü bir âlim oluşu ve Endülüs ulemâsının kullandığı dilin ağdalı oluşu eklenince eserin dilindeki ve üslûbundaki zorluk bir kat daha artmaktadır. Bu zorluğu ve kapalılığı aşmak için yer yer parantezler açılmış, metnin ruhuna ve müellifin maksadına uygun takdirler ve izahlar yapılmıştır.

Muhakkık tarafından dipnotta yapılan bazı izahlar tercümeye taşınmıştır.

Eserin içinde geçen hadisler, Ebû Süleyman en-Nedvî tarafından tahkik edilmiş ve muhakkıkın müracaat ettiği kaynaklar, kitabın sonunda bir liste halinde verilmiştir.

Eserin Arapça metninde yer yer parantez içi soru işaretleri (?) kullanılarak eksikliklere ve boşluklara dikkat çekilmiştir. Eserin yazma nüshalarındaki müstensih atlamalarının ve hatalarının bir sonucu olduğunu tahmin ettiğimiz bu boşluklar o bölümlerin tercümesini zorlaştırmıştır. Ancak yine de siyâk ve sibâktan hareketle uygun manaya ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tercümede elden geldiğince anlaşılır ve sade bir dil kullanılmış, bazı yerlerde kitaptan istifadeyi kolaylaştırmak için meseleler a-b-c veya 1-2-3 gibi maddeleştirilerek tercüme edilmiştir. Önemli kavramlar ilgili sahifenin dipnotunda açıklanmış, ayrıca sıkça kullanılan bazı kavramlar için kitabın sonuna tarafımızdan açıklayıcı bir sözlük ilave edilmiştir.

Böyle bir eserin tercümesinin ne kadar zor ve sorumluluk gerektiren bir iş olduğunun bilincindeyiz. Yapmış olduğumuz çalışmada eksiklik ve hataların olabileceğini de kabul ediyoruz. Bu sebeple okuyucularımızın yapacakları yapıcı tenkitlerin kitabın daha sonraki baskılarında dikkate alınıp değerlendirileceğinin bilinmesini istiyoruz.

Birinci cildi Dr. Ahmet İyibildiren, ikinci cildi Dr. Mustafa Özcan tarafından tercüme edilen bu eserin, Müslümanların Kur'an'a ve Sünnet'e daha sıkı sarılmalarına ve bid'atlerden uzak durmalarına vesile olmasını Yüce Mevlâ'dan niyaz ediyoruz.

2 Mayıs 2009
Dr. Ahmet İYİBİLDİREN
Dr. Mustafa ÖZCAN

ESERİ TAHKİK EDENİN ÖNSÖZÜ

Hamd, âlemlerin Rabbinedir. Salât ve selam Peygamberlerin efendisi ve sonuncusu Muhammed'e, onun ehl-i beytine, bütün sahabilerine ve kıyamete kadar en güzel şekilde onun yolunda gidenleredir.

Ben bu mübarek kitabın mukaddimesine güzel bir takdim yazısı yazmayı arzu ettim. Fakat bu muazzam çalışmanın büyüklüğü karşısında kendimi buna yeterli görmedim ve kendi kendime dedim ki: Ben kim oluyorum ki, usûl ilminin bu dev eserine, bid'atçilerın her devirde korkmaları gereken bu en güçlü silaha ve İslâm şeriatının diğer dallarındaki bu muazzam çalışmaya mukaddime yazma cür'etini kendimde görüyorum!

Hangi mukaddime bu kitaba lâyıktır!

Hangi üstat, Şâtıbî'nin kitabının hakkını verebilir!

Ve hangi yüzücü el-İ'tisâm denizinin derinliklerine dalabilir!

Bu kitabın önünde uzun bir süre bekledim; bir adım ilerliyor, bir adım geri çekiliyordum. Müellifin mukaddimesini tekrar tekrar okuyordum. Önce bir bölümü inceliyor ve bir sofranın yemeğini yemek arzusunda olup da onu kaçırmaktan korkan ve büyüklerin yemeklerini bitirmelerini bekleyen, sonra ürkerek sofraya doğru ilerleyen davetsiz misafir gibi ona tekrar dönüyordum.

Kitabın sayfalarını çevirdikçe ve okudukça beni bir sevinç ve coşku kaplıyor, bu coşku beni kitabı tekrar tekrar karıştırmaya ve okumaya doğru çekiyordu. Lisan-ı hâl ile müellife seslenerek şu şiiri söylüyordum:

Bize Numan'ı anlat tekrar tekrar

Onu anlamak misktir, yayılır kokusu hep andıkça.

Onun ayrıntılı açıklamalarını ve delillere dayalı izahlarını dikkatlice inceledikçe aklıma hep şu beyit geliyordu:

Sen bize onları anlattın ve hüznümüzü artırdın.

Ey Sa'd, haydi durma daha da anlat.

Kitabı çok okuyan ve içindekileri fazlasıyla müzakere edip inceleyen kimse kesinlikle ona doymaz, istekle ve gönül hoşluğuyla ona sürekli ve daha fazla vakit sarf eder. Vaktinin bir kısmını öğrenmeye, diğerini anlamaya, üçüncüsünü ise, uygulamaya, tebliğe ve Hz. Muhammed'in sünnetini diriltme uğrunda üzerine düşen görevi yerine getirmeye ayırır.

Bir kitaba mukaddime yazmak önemli ve zor bir iştir. Hele böyle bir kitab için bir mukaddime nasıl yazılır!

Nihayet Allah Teâlâ, bana müellifin kendi mukaddimesini kitaba mukaddime yapmam için yol gösterdi. Çünkü o, her şeyden önce kitabın müellifidir. İkincisi o, evin sahibidir; içindekileri en iyi o bilir, mukaddimeyi yazdığında telif ettiği eseri hangi gaye ile kaleme aldığını da açıklamıştır. Üçüncüsü hakikati ortaya koymanın olgunluklarından birisi de bu büyük çalışmanın önünde aciz kaldığımızı itiraf ve kabul etmemizdir.

Müellif bu büyük çalışmada hakikatin yüzündeki perdeyi açtı, nebevî i'câzın delillerini beyan etti ve Allah Teâlâ'nın her zaman bu ümmete dinini canlandıracak müceddidler göndereceğine işaret etti.

Ben içinde yaşadığımız zamanın da bu kitabın konusuna çok uygun bir zaman olduğuna inanıyorum. Çünkü İslâm diyarının her bölgesinde Bid'atlerin yayıldığı, diyanetin bozulduğu ve sünnetlerin tahrip edildiği gayet açıktır; dinden, akıldan, güvenilirlikten veya ilimden kendisinde bir nebze eser bulunan herkes bunun bilincindedir. Dikkat çekilmesi ve işaret edilmesi gerekli ilginç bir durum da şudur: Haberleşme vasıtaları, ulaşım kolaylığı ve rahat yolculuklar, bazı iyilik faktörlerinin ve faaliyetlerinin yayılmasına yardım ettiği gibi, Bid'atlerin ve dini bozucu unsurların yayılmasına da yardımcı olmaktadır.

Sünneti ihya etme ve bid'atleri yok etme işi İslâm diyarının her köşesindeki bütün ilim adamlarının üzerine vâciptir. Ta ki sünnet layık olduğu yere yeniden yerleştirilsin, İslâm'ın ve müslümanların semasında onun sancağı dalgalansın.

Her ne kadar kendi nefsimdeki ve kardeşlerimdeki eksiklikleri giderecek bir çalışmayı ortaya çıkarmadaki ilmî birikimim fazla değilse de, bu çalışmaya bir katkıda bulunmayı kendim için şer'î bir görev bildim. Umarım ki Allah Teâlâ bizi kusurlarımızdan himaye eder ve bize hem dünyada hem de ahirette yararlanacağımız şeyleri gösterir.

Kitabı başından itibaren şu şekilde ele aldım:

1. Daha önceki araştırmacıların ve şârihlerin de âdeti olduğu üzere müellifi ve eserini tanıtarak işe başladım.

2. Kitabın bablarına, yan başlıklar ve satır aralarındaki inceliklere işaret etmek üzere fasıllar koydum.

3. Hadislerin ve rivayet edilen diğer sözlerin tahrîcine, kaynaklarına nisbetine ve ta'lîkine riayet ettim. Âlimlerin sahihliğine hükmettiklerini belirttim. Hüküm belirtmediklerinde ise aklıma yatan hükmü bulup çıkarmak için bütün gücümü sarf ettim. Eğer gerçek benim dediğim gibi ise bu benim çabamın bir sonucu değil, Allah'ın bir lütfudur. Eğer benim dediğim gibi değilse Allah'tan af ve mağfiret diliyorum. Kardeşlerimden de beni güçleri yettiğince hayra yöneltmelerini istiyorum.

4. Ayetlerin mushaftaki yerlerine işaret ettim.

5. Özellikle usûl ilimleriyle ilgili olup da ilim yolcularının anlamakta güçlük çekebilecekleri bazı kavramların anlamlarını açıklamaya çalıştım ve müracaat ettiğim kaynakları zikrettim.

6. Arapça kelime ve terkiplerden dil yönüyle şerhe muhtaç olduklarını zannettiklerimi tam bir dikkatlilikle, fazla uzatmadan ve çok da kısa tutmadan şerh ettim.

7. Zaman zaman günümüzdeki ve müellifin dönemindeki Bid'atlere de dipnotta işaret ettim.

8. Müellifin kitabında zikrettiği âlimlerin biyografilerini gücümün yettiğince ve elimdeki kaynakların imkân tanıdığı ölçüde vermeye çalıştım.

9. Bazı öğrencilerimin de yardımıyla kitap için genel fihristler hazırladım. Kitabı okuyan herkesin bunlardan yararlanmasını Allah'dan niyaz ediyorum.

Biraz önce söylediklerimi tekrar ediyorum: Bu yüce sarayın önünde ben âciz bir kişi olarak duruyorum. Allah Teâlâ'dan yüce habîbinin sancağının yükselmesi, her mekânda ve zamanda dalgalanması, iyiliklerinin yayılması ve bereketlerinin genişlemesi için beni bu meydanda daha fazla çalışmaya muvaffak kılmasını diliyorum.

Güvenilirliği sebebiyle çalışmamızda Mısır'da basılan Şeyh Muhammed Reşid Rıza nüshasına dayandık. Allah rahmet eylesin, kendisinin yaptığı tashihlerden çok yararlandık.

KİTAP HAKKINDA

Doğrusu el-İ'tisâm, müellifinin de isimlendirdiği gibi kitaba layık bir isimdir. Fakat İmam Şâtıbî gördüğüm kadarıyla onu halk ve avam için değil, ilim adamları ve öğrenciler için telif etmiştir.

Mukaddimede de açıkladığı gibi belki de o, bu kitabın telifinde çok fazla gayret göstermiş ve pek çok zahmete katlanmıştır. Bu sebeple biz, Allah Teâlâ'nın ona geniş cennetler bahşetmesini ve kıyamete kadar bu kitabı bereketli kılmasını niyaz ediyoruz.

Bu kitab kapsamlı ve ilmî bir eserdir. Tazeliğini ve güncelliğini daima muhafaza etmiştir. Pek çok yararları ve kıymetli bilgileri içinde toplamıştır. Çok sayıda kitabı taşımak zahmetinden kurtarmıştır.

İlk olarak kitap son derece güzel ve mükemmel bir mukaddime ile başlar. Bu mukaddimede sahifeler arasında çok değerli hazineleri ve defineleri haber verir. İslâm'ın garipliğinden söz eden hadisle başlar ve uğrunda nefsini seferber ettiği bu çalışmayı kabul etmesi ve mükâfatlandırmasını Allah'tan dua ve niyaz ederek bitirir.

İkinci olarak kitabın konularını on ana bölüme ve ihtiyaca göre de çok sayıda fasılaya/üniteye ayırır. Bunun yanında biz de, yukarıda sözünü ettiğimiz yan başlıkları yerleştirdik.

Birinci bölüm: Bid'atin tarifi ve manası.

İkinci bölüm: Bid'atin kötülenmesi ve bid'atçilerin kötü âkıbetleri.

Üçüncü bölüm: Bid'atlerin kötülenmesi geneldir, belli bir bid'ate mahsus değildir. Bu bölümde bid'atçiye benzeyenler ve bid'ati iyi ve kötü bid'at diye kısımlara ayıranlardan da söz edilir.

Dördüncü bölüm: Bid'atçilerin istidlal kaynakları.

Beşinci bölüm: Hakiki ve izafi bid'atler ve aralarındaki farklar.

Altıncı bölüm: Bid'atlerin hükümleri ve bu hükümlerin aynı derecede olmadıkları.

Yedinci bölüm: Bid'atler ibadetlere mi mahsustur, yoksa âdetlerde de bid'at olur mu?

Dokuzuncu bölüm: Bid'at fırkalarını Müslüman cemaatten ayıran sebepler.

Onuncu bölüm: Bid'atçilerin saptıkları ve kendisinden uzaklaştıkları sırât-ı müstakîm.

Allah Teâlâ müellife rahmet eylesin ve bu kitabı Müslümanlar için koruyucu bir kalkan eylesin. Her türlü hamd ve şükür Allah'a olsun, yaratıklarının en hayırlısı ve efendimiz Hz. Muhammed'e, onun âline, ashabına ve kıyamete kadar en güzel şekilde ona tâbi olanlara da salat ve selâm olsun.

Mustafa Ebû Süleyman en-Nedvî er-Rabîu's-Sânî 1414

MÜELLİFİN KİTABI TAKDİMİ*

Her hâlükârda övülen, her önemli işe kendisine hamdedilerek başlanılan[8], yaratıklarını dilediği gayeler için yaratan, onların işlerini onları sevindiren ve üzen gayelerine uygun olarak değil, kendi ilmine ve iradesine uygun olarak kolaylaştıran Allah'a hamd olsun. Onları kendi iradesine ve kudretine göre evirip çevirendir; bu yüzden onlardan kimisi bedbahttır, kimisi mutludur.[9] Onlara iki tane yolu gösterendir;[10] bu sebeple kimisi doğru yoldadır, kimisi eğri yoldadır. Onları iki ilhamı, iyilik ilhamını ve kötülük ilhamını kabule müsait bir yapıda yaratandır; bu sebeple kimisi müttakîdir/takva sahibi, iyi bir insandır, kimisi de fâcirdir/kötü bir insandır. Nitekim onların rızıklarını da iki tarafın (mevcudiyeti) hükmüne göre adaletle takdir etmiştir; bu sebeple taraflardan birisi zengindir, diğeri fakirdir. Onlardan her biri böyle bir yol üzerinde akıp gitmektedirler ve bunun dışına da çıkamazlar. Şayet onlar bu akışın önüne set çekmek veya geçmiş hükmü/ilâhî takdiri geri çevirmek için güçbirliği yapsalar, ona set çekemezler, değiştiremezler ve geri çeviremezler. Onlar Allah'ın takyit ettiğini/sınırlandırdığını genelleştiremezler ve genelleştirdiğinden de bir şeyi çekip

---

* Kitabın mukaddimesi için biz bu başlığı koyduk. Burada müellifin kendisini bir mukaddimeyle bağlamadığı görülüyor. Kitapta mukaddimeyi terketmenin kesinlikle bid'at olduğunu iddia ederek onun gerekliliğini savunanların (görüşünün) aksine bu, önceki müelliflerin pek çoğunun âdetidir.

8 Müellif, Ebu Hureyre'nin Rasûlullah'tan (s.a) rivayet ettiği: "Allah'a hamd ile başlamayan her söz cüzzamlıdır/sakattır." hadisi ile amel ederek hamd ile başlamıştır. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir: 21 Bâbu'l-Hedy fi'l-Kelâm/4840. Bu hadisi İbn Mâce de Ebu Hureyre'den nakletmiştir: 19 Bâbu Hutbeti'n-Nikâh/1894, İbn Mâce "Allah'a hamd ile başlamayan her söz..." lafzıyla rivayet etmiştir. Hadis ayrıca Ahmed'in Müsned'inde 2/359 "O ebterdir veya akta'dır." İfadeleriyle geçer. Ebter, akta' ve eczem aynı manaya gelir (Lisanu'l-Arab, 1/205); güdük, kesik ve sakat demektir.

9 Burada kader meselesindeki sahih bir hadise işaret edilmektedir. Çünkü Allah Teâlâ mahlûkatı yaratmış, onların kaderlerini takdir etmiş, ecellerini ve geleceklerini yazmıştır. Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında oturuyor idik, o şöyle dedi: "Sizden hiç kimse yoktur ki cennetteki yeri ve cehennemdeki yeri yazılmış olmasın." Bunun üzerine dedik ki: "Ey Allah'ın Rasulü! Öyleyse her şeyi oluruna bırakalım olmaz mı?" Rasûlullah dedi ki: "Hayır siz çalışıp amel edin, zira herkes ne için yaratılmışsa o kendisine kolaylaştırılacaktır." Sonra şu ayeti okudu: "Kim bağışta bulunur, günahtan kaçınır ve dinin en güzelini tasdik ederse, biz de ona hayır ve kolaylık yolunu kolaylaştırırız....." Buharî, 65 Kitabu't-Tefsir, 92, Sûretü'l-Leyl 5. bab 4947.

10 "Biz ona iki yolu göstermedik mi?" (Beled:10) ayetinden alınmıştır.

çıkartamazlar. **"Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam Allah'a secde eder."**[11]

Salât ve selâm, efendimiz ve dostumuz Hz. Muhammed'in üzerine olsun. O, rahmet Peygamberidir. Gam ve kederleri giderendir. Onun getirdiği şeriat, diğer bütün şeriatlerin hükmünü kaldırmıştır. Onun çağrısı bütün milletleredir. Onun hüccetinin yanında hiç kimsenin hücceti olamaz. Akıllı bir kişinin onun yolundan başka gideceği doğru bir yol yoktur. Birbiriyle uyumlu bütün manalar onun şeriatının hikmetleri altında toplanmıştır. Onun şeriatının ortaya konuluşundan sonra artık hiçbir muhalifin farklı görüşüne kulak verilmez. Onun yolundan gidenin "fırka-yı nâciye"[12] içinde olduğu kabul edilir. Onun yolunun dışına çıkan ise "mukassıra"[13] veya "gâliye"[14] fırkalarına doğru yönelmiş olur. Allah'ın salât ve selamı onun, âile ve ashabının üzerine olsun. O ashab ki, o peygamberin aydınlatıcı güneşiyle yollarını bulmuşlar, Onun izinden gitmişler, gündüz aydınlığı gibi apaçık ve parlak olan ışığında yürümüşlerdir. Onlar güçlü ve yetenekli elleri ve dilleriyle her iyi kişi ile her kötü kişiyi ve insanları iyiliğe ve başarıya götüren sağlam delil ile onları felâkete götüren çürük delili birbirinden ayırmışlardır. Allah'ın salât ve selamı, onlara bu yolda tâbi olanlara ve bu topluluğa katılan diğerleri üzerine de olsun.

---

11 Ra'd: 15

12 Fırka-yı Nâciye, ifrat ve tefritin ortasındaki ehl-i sünnet ve'l-cemaat fırkası olup "kurtuluşa erenler" anlamındadır.

13 el-Fıraku'l-Mukassıra, Allah'ın hakkını terk eden (O'nun sıfatlarını iptal eden) fırkalardır. Bunlardan her bir fırka tefritteki derecesine göre bu işte ileri gitmişlerdir.

14 el-Fıraku'l-Gâliye, Allah hakkında aşırıya giden (Allah'a ait olmayan sıfatları ona nisbet eden) fırkalardır. Bunlar da ifrattaki derecelerine göre bu konuda aşırı gitmişlerdir.

"İSLÂM'IN GARİPLİĞİ"

Gelelim konumuza... Ey vefakâr ve samimi dost! Mukaddimede sana bir hatırlatmada bulunacağım. Maksadı anlatmaya başlamadan önce bunun takdim edilmesi gerekiyor. Bu hatırlatacağım şey, Rasûlullah'ın (s.a) şu hadisinin ne anlama geldiğidir:

"بدِيءَ الإسلامُ غريباً وسيعود غريباً كما بُدِيءَ فطُوبى للغُرَباءِ" قيل: ومَن الغرباءُ يا رسول الله؟ قال: "اَلذين يُصْلِحُون عِنْدَ فَسَادِ النَّاسِ" وفي رواية قيل: ومَن الغُرَباءُ يَارَسُول الله؟ قال: "اَلنُّزُوع مِنَ الْقَبَائِلِ"

"İslâm garip başladı;[15] başladığı gibi tekrar garip olacaktır. Gariplere ne mutlu!" Kimler gariptir, yâ Rasûlallah? diye sorulunca şöyle dedi: "İnsanlar bozulduğu zaman düzeltmeye çalışanlardır." Başka bir rivayette ise şöyle geçer: Kimler gariptir yâ Rasûlallah? diye sorulunca şöyle dedi: Allah yolunda vatanlarını terkeden muhacirlerdir." Bu, biraz kapalı bir ifadedir, fakat başka bir rivayette şöyle denilir: "İslâm garip başladı, başladığı gibi garip oluncaya kadar da kıyamet kopmayacaktır. İnsanlar bozulduğu zaman ne mutlu gariplere!" İbn Vehb'in rivayetinde ise Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur: "Allah'ın kitabı terk edildiğinde ona yapışan ve sünnet kaybolduğu zaman onunla amel eden gariplere ne mutlu!" Bir rivayette de şöyle geçer: "Şüphesiz İslâm garip başladı; başladığı gibi tekrar garip olacaktır. Gariplere ne mutlu!" Dediler ki: Ya Rasûlallah! Nasıl garip olacak? Rasûlullah (s.a) bu soruya şöyle cevap verir: "Şöyle şöyle olan bir yerdeki adama garip denildiği gibi (İslâm da öyle olacak)." Bir rivayette de şu ifadeler geçer: "Hz. Peygamber'e gâripler kimlerdir? diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Benim sünnetimden insanların öldürdüğü/ortadan kaldırdığı şeyi diriltendir."[16]

---

15 "Başladı" diye tercüme ettiğimiz kelimeyi müellif meçhul kalıbında bu-di-e diye kullanmıştır. Fakat Nevevî'nin Şerhu Muslim'deki tesbitine göre hadisin rivayetlerinde bu kelime be-de-e olarak, yani malum kalıbında geçer.

16 Müslim, İman, Babu Bed'il-İslâmi Garîben; Tirmizî, İman, 13; Ebu Davud, Rıkak, 42; İbn Mâce, 36 Fiten, 15; Ahmed, 1/358, 4/73.

HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİKLE GÖREVLENDİRİLDİĞİ ZAMAN İNSANLARIN DURUMU

İslâm'ın başlangıcında ve sonunda[17] ayan-beyan ortaya çıkan ve müşahede edilen şeyler, bu hadiste sözü edilen garipliğin ne anlama geldiğini veciz bir şekilde anlatmaktadır. Şöyle ki, Allah Teâlâ bir süre Peygamber göndermeye ara verdikten sonra Hz. Muhammed'i (s.a) cahiliyyenin hakim olduğu bir topluma Peygamber olarak gönderdi. Onlar hakka âit hiçbir gerçekliği tanımıyorlar, hukuk alanında da hakkı hâkim kılmıyorlardı. Tam tersine babalarını üzerinde buldukları dini ve kendilerinden öncekilerin benimsedikleri bozuk görüşleri, sapık inançları ve uydurulmuş mezhepleri benimsiyorlardı. Onların içinden müjdeleyici ve uyarıcı, Allah'ın izniyle O'nun yoluna davet edici ve aydınlatıcı bir kandil olarak[18] Hz. Muhammed (s.a) çıktığı zaman onun söylediği iyi, faydalı ve doğru olan şeyleri ne kadar da çabuk reddedip karşı çıktılar, onun doğrularının karşısında yalanlar uydurdular ve bu yalanlarını ona nisbet ettiler. Çünkü Hz. Muhammed (s.a) onların gittikleri yoldan gitmiyor ve onların inançlarına karşı çıkıyordu. Ayrıca onların hepsi kendilerince akla aykırı ve kabul edilemez şeylerdi. Ona her türlü iftirayı atıyorlardı. Bazen onu yalancılıkla suçluyorlardı; halbuki o doğru ve doğrulanmış bir kişiydi ve yanlış bir haber verdiğini asla tecrübe etmemişlerdi. Zaman zaman onu sihirbazlıkla itham ediyorlardı; halbuki onun sihirbazlığa ehil olmadığını ve böyle bir şeyi de iddia etmediğini biliyorlardı. Onun olgun bir akla sahip olduğunu, şeytan çarpmasından ve vesvesesinden uzak olduğunu kesin olarak bildikleri halde, bazen onun deli olduğunu dahi söylüyorlardı. Çünkü onları gerçek ve ortağı olmayan yegâne Mâbud'a tapmaya çağırıyordu. **"Gemiye bindikleri zaman dini yalnız O'na has kılarak (ihlasla) Allah'a yalvarırlar."**[19] ayetinin de belirttiği gibi doğru olan bu davetin gereğini (gemiye bindikleri zaman) itiraf ettikleri halde (başka zaman) şöyle diyorlardı: **"O, bütün ilahları reddedip bir tek ilah olduğunu mu iddia ediyor? Doğrusu bu çok tuhaf bir şeydir!"**[20] Kıyamet gününün aniden yakalamasıyla onları uyardığı zaman, bunun mümkün olduğuna dair gözleriyle müşahede ettikleri delilleri inkar ediyorlardı ve şöyle diyorlardı: **"Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı, dirileceğiz? Bu ihtimali olmayan bir dönüştür."**[21]

Hz. Peygamber (s.a) onları Allah'ın azabıyla korkuttuğu zaman, onun verdiği kesin haberlerin doğruluğuna karşı çıkarak şöyle diyorlardı: **"Allah'ımız!**

---

17 "İslâm'ın başlangıcı" ile kastedilen, Hz. Peygamber'in (s.a) gönderildiği dönem ve miladî 6. asırdaki insanların durumudur. "İslâm'ın sonu" ifadesiyle de âhir zamanda insanlarda meydana gelecek olan aşırı bozulma kastedilmiştir. Elbette o zaman da İslâm'a bir dönüş olacaktır. Fakat İslâm'ın başlangıcıyla bunun farkı şudur: Birincisinde Peygamberlik ve Peygamber vardır; ikincisinde bir yenileştirme ve Peygamberin mesajının yeniden ihyası söz konusudur.

18 Bu ifade Ahzâb Sûresi 45. âyetten alınmıştır.

19 Ankebût: 65

20 Sâd: 5

21 Kâf: 3

Eğer bu Kitab, gerçekten senin katından ise bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver."[22] Onlara harikulâde bir mucize gönderdiği zaman, parça parça sapık gruplara ayrılıyorlar ve bu mucize hakkında sırf inatları yüzünden hak ile bâtıl arasında, hidayet ehlinin kabul etmeyeceği bir ayrılığa düşüyorlardı. Bütün bunları kendilerinin örnek alınması maksadıyla ve benimsedikleri (bâtıl) inançlarıyla uyum içinde olmak iddiasıyla yaparlardı. Özellikle ilimle gâlip gelmeye çalışıp da (kendilerini savunmak için) babalarını taklitten başka bir şey bulamadıkları zaman, bâtıl davalarında kendilerine yapılan muhalefeti, üzerinde bulundukları dine karşı bir tepki, bağlandıkları ve inandıkları şeylere karşı ortaya atılan bir şüphe olarak görürlerdi ve muhalefetin güveni zayıflatıp güzel görülen şeyi çirkinleştireceğine inanırlardı ve reddederlerdi. Bu sebeple Allah Teâlâ Hz. İbrahim ile kavmi arasında geçen tartışmayı şöyle anlatır: **"Hani o, babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti. Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz, diye cevap verdiler. İbrahim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."**[23] Görüldüğü gibi onlar kendilerine sorulan suale beklenen net cevabı vermek yerine, babalarını taklit ettiklerini söylediler. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? Hayır! Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz, derler."**[24] Burada da kendilerinden istenilen cevabı vermek yerine taklide sığındılar. Bu ayetlerden hemen sonra Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"(Peygamber onlara): Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmişsem yine mi bana uymazsınız? deyince dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz."**[25] Burada da sorunun karşılığıyla değil, söz konusu ettikleri taklide dayanarak Peygambere karşı sadece inkarla cevap verdiler.

Hz. Peygamber (s.a) ile olan münasebetleri de böyle idi. Onunla birlikte olurlarsa, ellerindeki imkanları kaybetmek endişesi onları rahatsız ediyordu. Çünkü o, kendilerinin alışık oldukları şeylerin dışına çıkmış ve onların benimsedikleri inkar ve sapıklığa aykırı görüşler getirmişti. Hatta onlar bazı vakitlerde veya bazı hallerde ya da bazı yönlerden bile olsa, onunla kendi aralarında bir uzlaşma ve anlaşma sağlamak ve kendi çürük yapılarını bu anlaşmayla ayakta tutabilmek için ondan koparacakları bir tavizle yetinmek maksadıyla, onu siyaseten kendi yanlarına çekmek istediler. Hz. Peygamber (s.a) saf gerçek üzerinde sâbit kalmanın ve katışıksız doğruyu muhafaza etmenin dışında hiçbir şeyi kabul etmedi. Allah Teâlâ bu konuda şu âyetleri indirdi: **"De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Benim taptığıma da siz tapmıyorsunuz.**

---

[22] Enfâl: 32
[23] Şuarâ: 70-74
[24] Zuhruf: 21,22
[25] Zuhruf: 24

Ben de sizin taptıklarınıza asla tapacak değilim. Evet siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."[26] Bunun üzerine Hz. Peygamber'e düşmanca bir tavır takındılar ve husûmet oklarını üzerine attılar. Barış taraftarı olanların tamamı ona savaş açtılar. Samimi dostlar ona karşı elem verici bir azaba dönüştüler. Mesela Ebu Cehil ve diğerleri gibi neseb yönünden en yakın akrabaları bile ona karşı en uzak kişiler olmuş; en merhametli olanı bile en katı kalplisi haline gelmişti. O halde hangi gariplik bu garipliğe denk olabilir? Bununla beraber Allah, onu kendi haline bırakmadı, onların kendisine buğzetmelerinin dışında kötülük yapmalarına fırsat vermedi. Bilakis onu korudu ve Rabbinin risaletini/mesajını ulaştırıncaya kadar himaye etti ve gözetti.

Sonra nüzulü esnasında ve kesintisiz tebliği boyunca şeriat, kendi mensuplarıyla diğerleri arasında daima bir mesafe koydu ve kendi hakikatı ile onların uydurdukları şeyler arasına bir sınır çekti. Fakat hayret edilecek hikmetli bir durum vardır ki, o da şeriatın hükümleri ile daha önce gönderilen büyük dinlerin asılları arasındaki uyuma işaret edilmiş olmasıdır. Araplar, babaları İbrahim'e (a.s) nisbet edilmişler, diğerleri de içlerinden çıkan Peygambere nisbet edilmişlerdir. Meselâ Allah Teâlâ peygamberlerin pek çoğunu zikrettikten sonra şöyle buyurur: **"İşte bunlar Allah'ın doğru yola eriştirdikleridir, onların yoluna uy."**[27] Yine Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin, diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu din, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi."**[28]

---

[26] Kâfirûn Sûresi
[27] En'am: 90
[28] Şûra: 13

MEKKE DÖNEMİNDE MÜSLÜMANLAR

Hz. Peygamber (s.a), insanları devamlı olarak İslâm şeriatına dâvet ediyordu. Kâfirlerin İslâm dâvetine karşı güçlü durumda oldukları Mekke döneminde insanlar, onların herhangi bir saldırıda bulunmalarından korktukları için Hz. Peygamber'in yanına gizlilik kuralına uygun olarak tek tek geliyorlardı. Onlar, kâfirlere muhalefetin vâcipliğine delâlet eden Kur'an ve sünnetteki bildirileri işittikleri zaman çekiniyorlar ve telaşa kapılıyorlardı. Müslümanlardan bazıları bir kabileye sığınıyor, kabile onlara müsamaha göstererek veya ahde vefasızlığın utancını yaşamamak için kendilerini himaye ediyordu. Bazıları İslâma olan sevgilerinden dolayı Allah yolunda hicret ederek işkenceden ve gafil avlanma korkusundan kurtulmaya çalışıyorlardı. Bazılarının kendilerini koruyacakları bir silahları ve güvenecekleri bir sığınakları yoktu. Bu sebeple onlardan bazıları bilinen şiddet ve sıkıntılar, kabalık, işkence ve cinayetlerle karşı karşıya kaldılar. Hatta onlardan ayağı kayanlar bile oldu ve bunlar küfre rıza göstermeleri sebebiyle eski durumlarına geri döndüler. Bunların dışındakiler de sevabını Allah'tan umarak sabrettiler. Bu durum, (kalbi imanla dolu olduğu halde) görünüşte/diliyle küfre rıza gösterdiğini ifade eden sözlerin söylenmesine Allah'tan bir izin çıkıncaya kadar böylece devam etti. Bu ruhsatın gayesi imanlarını gizlemek mecburiyetinde kalanlarla, imanlarını dilleriyle söyleyebilenler arasında bir muvafakat temin etmek ve aralarında bir fark olmadığını ortaya koymaktır. Böylece o kişi sıkıntılı, durumundan kurtuluncaya ve rahat nefes alıncaya kadar, kalbi imanla dolu olduğu halde takıyye hükmüne dayanarak (Mekke yönetimine) muhalefet konumundan muvafakat konumuna inmiş oluyordu. İşte bu da dış görünüşü itibarıyla açık bir gurbet hâlidir. Ancak bu durum, o Mekke'li müşriklerin, hikmetin nerelerde olduğunu ve Peygamberlerinin (s.a) kendilerinin içinde bulundukları duruma aykırı olarak getirdiği şeylerin hak olduğunu bilmemelerinden kaynaklanan bir durumdu. Kişi bilmediği şeye düşmanlık eder. Eğer bilmiş olsalardı uyum hâsıl olurdu ve aykırı olan şeylere kulak verilmezdi. Fakat önceden belirlenmiş olan kader, yaratıkların üzerinde bulundukları halin öyle olmasını zorunlu kılar.

BİD'ATİN İLK ORTAYA ÇIKIŞI

Sonra İslâm'ın yükselişi devam etti. Bu yükseliş ve gelişme Hz. Peygamber'in hayatı boyunca ve sahabe döneminin büyük bir kısmında sağlıklı bir yolda gerçekleşti. Nihayet sahabe asrının sonlarına doğru sünnetin dışına çıkan ve kader bid'ati [29] ve haricî Bid'ati [30] gibi sapık bid'atlere kulak veren kimi şahsiyetler ortaya çıkmaya başladı. Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisinde kendilerine işaret edilen kimselerdir:

يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ, وَيَدَعُونَ أَهلَ الْأَوْثَانِ, يَقْرَأُونَ الْقُرانَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيهِم

"Onlar, putperestleri bırakıp Müslümanlarla savaşacaklar, Kur'an okuyacaklar fakat okudukları Kur'an, gırtlaklarından aşağıya geçmeyecek."[31] Yani onlar okudukları Kur'an hakkında hiç düşünmezler ve onun zâhirini alırlar.[32] Nitekim Allah'ın izniyle aşağıda gelecek olan İbn Ömer hadisi bunu açıklayacaktır. Bütün bunlar sahabe asrının sonlarında olmuştur.

---

29 Kader, Allah'ın eşya hakkında vermiş olduğu ve mutlaka gerçekleşecek olan hükümdür. Kaderiyye ise kaderi inkar eden topluluğa verilen isimdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Şüphesiz biz her şeyi bir kadere göre yarattık."** (Kamer: 49) Yani Allah her şeyin belirli bir zaman ve mekanda meydana gelmesini takdir etti, hükmetti. (Lisanu'l-Arab, 5/3545; el-Fisal, 3/31)

30 Hariciler: Bunlar, ilk olarak Sıffin savaşında Hz. Ali'ye karşı çıkan topluluktur. Bunlar bu tavırlarıyla dine de karşı çıkmış oldular. Hz. Ali'ye başkaldıranların ve dinden çıkanların en aşırısı el-Eş'as İbn Kays ve Mes'ud et-Teymî'dir. (el-Milel ve'n-Nihal alâ Hâmişi'l-Fisal, 1/123)

31 Bu hadisi Müslim, Zekât kitabı 37. babta 143 numarada bu lafızla rivayet eder. Ayrıca aynı babın 147 numaralı hadisinde "terakiyehum" lafzı yerine "hanâcirahum" lafzıyle geçer, 146. Hadiste ise "Yetlûne kitaballahi natben leyyinen" lafzıyle geçer. Yani "Allah'ın kitabını çok iyi ezberlediklerinden çok sür'atli, lafızlarını eğerek bükerek ve manalarını bozarak okurlar" demektir. Bu hadis ayrıca Ebu Davud'da 4764 ve 4765 numaralarda rivayet edilmiştir.

32 Kur'an'ın zahirini alırlar demek, Kur'an'ın gayesini, sebeb-i nüzulü ve sünneti bilmeden, nassın dış görünüşüne sarılırlar demektir.

ÜMMETİN PARÇALANMASI VE BAŞKALARINA TÂBİ OLMASI

Daha sonra Hz. Peygamber'in (s.a) haber verdiği şekilde bu fırkalar hep çoğaldı. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştu:

"اِفْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً وَالنَّصَارَى مِثْلَ ذَٰلِكَ وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً"

"Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrılmışlardı. Hıristiyanlar da onlar gibi parçalandılar. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacak."[33] Diğer bir hadiste ise:

---

[33] Ebu Davud, Kitabu's-Sünne, bâbu Şerhu's-Sunne, h.no:4596 ve 4597; Tirmizî, Kitabu'l-İman, bâbu iftirakı hâzihi'l-Umme, h.no:2641.

Tirmizî der ki: Bu hadisin Ebu Hureyre yoluyla rivayet edilmiş olanı hasen-sahihtir. Bu hadisi Abdullah İbn Amr da şu lafızlarla merfû olarak rivayet etmiştir: "Ümmetime, İsrailoğullarının başına gelen, tıpatıp gelecektir. Hatta öylesine ki, onlardan birisi annesi ile zina etse ümmetimin içinde de bunu yapan birisi bulunacaktır. İsrailoğulları yetmişiki fırkaya ayrılmıştır. Ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan tek fırka hariç, hepsi cehenneme girecektir." Dediler ki: Ya Rasûlallah! O kurtulan fırka hangisidir? "Benim ve ashabımın bulunduğu yol üzere olanlardır." buyurdu. Tirmizî bu rivayeti aktardıktan sonra şöyle dedi: Bu hadis, hasen garib bir hadistir ve müfessirdir/öncekini tefsir eder. Bu hadisin başka bir yoldan gelişini bilmiyoruz. Bunun senedinde Abdurrahman İbn Ziyad el-Ifriki vardır. Sa'd, Avf İbn Mâlik ve Abdullah İbn Ömer'den de bu manada hadisler rivayet edilmiştir.

Ahmed bu hadisi Müsned'inde Ebu Hureyre'den aynı lafızlarla 2. Cilt 233. s. ve ayrıca Enes'ten 3. Cilt, 120. s. de rivayet etmiştir. İbn Mâce, Kitabu'l-Fiten, Bâbu iftirâkı'l-Umem'de 3991 ve 3992 no'lu hadis olarak rivayet etmiştir, metni daha kısadır. Zevâid'de şöyle denilir: Avf İbn Malik hadisinin isnadına yöneltilen tenkitler vardır. Râşid İbn Sa'd hakkında Ebû Hâtim: O saduktur/doğrudur demiştir. Abbad ibn Yusuf'un, İbn Mâce'den başka hadisini tahric eden yoktur ve onun bu hadisten başka da rivayet ettiği bir şey yoktur. İbn Hıbban onu sikât/güvenilir kişiler arasında zikretmiştir. Seneddeki diğer kişiler de sikadır-güvenilirdir. Suyûti, el-Câmiu's-Sağîr'de şöyle der: Hadis sahihtir. Suyûti, bu hadisi ed-Dürru'l-Mensûr'da muhtelif rivayetlerle zikretmiştir.

İbn el-Cevzî, Telbîsu İblîs isimli eserinin 18. Sayfası ve devamında, hadisin rivayetleri ve sahihliği hakkında birtakım sözler söyledikten sonra söz konusu fırkaların isimlerini sıralar.

"Benim ümmetim de ayrılacaktır" sözünün anlamı, âlimlerce tercih edilen görüşe göre, İslâma icabet eden ve dini kabul eden icabet ümmetidir. Bu şekilde, yetmiş üç fırkaya ayrılmaktan kastedilen, dinin esaslarında meydana gelen kötülenmiş ayrılıktır. Ümmetin dinin teferruatındaki ayrılığına gelince bu kötülenmiş değildir. Sen de biliyorsun ki dinin teferruatında ayrılığa düşen fırkaların hepsi, dinin temel esaslarında ittifak etmişlerdir ve birbirlerini de sapıklıkla itham etmemişlerdir. Dinin temel esaslarında ayrılığa düşenlere gelince bunlar birbirlerini tekfir etmişler ve sapıklıkla itham etmişlerdir. Hadiste zikredilen sayı ise çokluğa hamledilir. Esaslar ve teferruattaki bütün fırkalara bakılacak olursa bunların sayısı yüzleri geçer. Fakat şayet dinin esaslarında ayrılığa düşen fırkalara bakılacak olursa bunları sınırlandırmak mümkündür. Çünkü bunlar bu sayının çok çok üstünde bölümlere ayrılsalar bile asılları bu miktara ulaşır. Şöyle demek daha uygundur: Bu sayı bu miktara mutlaka ulaşır ve ondan eksik olmaz fakat şayet bunun da üstüne çıkarsa bunda anlaşılmayacak bir durum yoktur. (Bezlu'l-Mechûd 18/117'den biraz kısaltılarak alınmıştır.)

Bu hadisi Abdurrazzak, el-Musannef'te c.X.s.156'da; Taberânî, el-Kebîr'de; İbn Adiy, el-Kâmil'de; İbn Asâkir ve Ebû Nuaym, el-Hilye'de Avf İbn Mâlik'ten ve Taberâni, el-Evsat'ta Enes'ten rivayet etmiştir. el-Kenz sahibi de (yani Kenzu'l-Ummâl müellifi) kitabının 1. Cilt 203. ve 210. sahifelerinde 1052, 1053, 1054, 1055, 1056 ve 1057 no'lu hadislerinde bunu söylüyor.

"لَتَتْبَعُنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرِ ضَبٍّ اتَّبَعْتُمُوهُمْ" قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: "فَمَنْ؟"

"Siz, sizden önceki insanların yollarına karış karış, arşın arşın uyacaksınız; hatta onlar kertenkele deliğine girseler bile, siz de onlara uyup o deliğe gireceksiniz." Yâ Rasûlallah! Onlar Yahudi ve Hıristiyanlar mıdır? diye sorduk. "Ya başka kim olacaktır?" diye cevap verdi."[34] Bu hadis birincisinden daha geneldir.[35] Çünkü birincisi âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre heva ehline aittir/özeldir. Bu ikincisi ise her türlü muhalefeti içine alacak şekilde geneldir/âmdır. Hadisteki "hatta onlar kertenkele deliğine girseler bile, siz de onlara uyup o deliğe gireceksiniz" ifadeleri de buna delalet eder.

BİD'ATÇİ BİD'ATİNE DAVET EDER

Kendi Bid'atlerine başkalarını da çağırmak, o bid'ati işlemeye teşvik etmek, hatta başkalarını o bid'ate göre düzeltmeye çalışmak bütün bid'atçilerin âdetidir. Çünkü başkasının kendi davranışlarını örnek almasını ve kendi izlediği yoldan gitmesini istemesi onun yaratılışında mevcut olan fıtri bir duygudur. Muhalifin muhalefeti de muvafıkın muvafakatı da bu duygu sebebiyle ortaya çıkar ve farklı görüş sahipleri arasındaki kin ve düşmanlık da bundan kaynaklanır.

---

34 "Siz, sizden önceki insanların yollarına uyacaksınız" hadisi şu kaynaklarda geçiyor:

Buhârî, el-İ'tisam, Babu "letettebiunne senene men kâne kablekum", h.no: 7319, Ebu Hureyre'den şu lafızlarla: "Benim ümmetim, kendinden önceki ümmetleri karış karış, arşın arşın takib etmedikçe kıyamet kopmayacaktır." Denildi ki: yollarında gidilenler, Fars ve Rum gibi milletler midir? Resulü Ekrem onlara: "Başka insanlardan kim var ya?" buyurdu. Buharî, bu hadisi Kitabu'l-Enbiya, Babu ma zükira an beni İsrail, h.no:3456'da yine Ebû Said el-Hudri'den onun birinci rivayetindeki lafızların aynısıyla fakat "lev dehalû fi cuhri dabbin" yerine "lev selekû cuhra dabbin" şeklinde rivayet etmiştir.

Bu hadisi Müslim, Kitabu'l-İlim, Babu İttiba Sunen-i-Yehûdi ve'n Nasara h.no:2669: Ebu Said el-Hudrî'den aynı lafızlarla rivayet etmiştir.

İbn Mâce, Kitabu'l-Fiten, Bâbu İftiraku'l-Umem, h.no:3994, Ebû Hureyre'den rivayet etti. ez-Zevâid'de bu rivayet hakkında: İsnadı sahihtir ve râvileri güvenilir kişilerdir, denilmiştir.

İmam Ahmed, Müsnedinde Ebu Hureyre'den c.II. s.327,450, 511, 527 de ve Ebu Said'den c.III, s.84, 89 ve 94'de rivayet etmiştir.

İmam Nevevî, Şerhu Müslim, 16/219'da şöyle dedi: Bu, küfürde değil, masiyetlerde ve muhalefette onlara aşırı bir şekilde uymaktan bir temsildir. Bu hadiste Hz. Peygamber'e (s.a) ait bir mucize görülmektedir. Çünkü onun haber verdiği bu durum aynen gerçekleşmiştir.

35 Yani "Siz, sizden önceki insanların yollarına karış karış, arşın arşın uyacaksınız." hadisi, "Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrılmıştı...." hadisinden daha geneldir. Çünkü ayrılmadan söz eden hadis, hevâ ehline ait bir durumu anlatıyor. Yani dinin temel esaslarında ayrılığa düşüp, hatta bazıları bu yüzden dinin dışına çıkan kişilere işaret etmektedir. İkincisine gelince o, muhalif davranışlarda daha genel bir durumu ifade etmektedir. Yani kişiyi dinin dışına çıkarmayan ameller, ibadetler ve tekliflerdeki bid'atlere işaret etmektedir.

BİRLİKTEN SONRA AYRILIĞIN, KUVVETTEN SONRA GURBETİN OLACAĞINA DAİR HABERİN GERÇEKLEŞMESİ

İlk dönemlerinde İslâm çok dirençli hatta güçlü durumda idi. Müslümanlar da gâlip idiler ve çok büyük bir çoğunluğu teşkil ediyorlardı. Ehl-i İslâm'ın ve ona yardımcı olan dostların çokluğu sebebiyle o dönemlerdeki durum bir gurbet/gariplik olarak nitelendirilemezdi. Onların yolundan gitmeyen veya gittiği halde İslâm'da bid'at çıkaran diğer insanların, gözde büyütülecek herhangi bir hamleleri ve kurtuluşa eren Allah taraftarlarını zayıf düşürecek bir güçleri yoktu. Bu sebeple Müslümanlar bir istikamet/doğru bir yol üzerinde bulunuyorlar, her şey birlik ve uyum içinde cereyan ediyordu. Bu birlik ve uyumun dışına çıkan da mağlup oluyor ve bastırılıyordu. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a) haber verdiği parçalanma olayı gerçekleşinceye ve İslâm'ın kuvveti, beklenen zayıflığa dönüşünceye kadar devam etti. Fırkalar ortaya çıktıktan sonra sünnetin dışına çıkanların saldırıları yoğunlaşıyor ve sayıları çoğalıyordu. Örnek olma duygusu muvafakat talebinin ortaya çıkmasını gerektirir (yani başkaları tarafından örnek alınmaktan hoşlanan kişi, onların da kendisi gibi olmasını ve düşünmesini ister). Şüphesiz gâlip olan, çoğunlukta olandır. Bütün sünnetler, bid'atlerin ve nefsânî arzuların hücumuna uğradı. Bidatçiler de pek çok gruba ayrıldılar. Bu da Allah'ın yaratıkları için koyduğu bir kanundu: Bâtıl taraftarlarının yanında hakkın taraftarlarının sayısı az olacaktı. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyordu: **"Sen ne kadar yürekten istersen iste, insanların çoğu inanmazlar."**[36] **"Kullarımdan şükredenler pek azdır."**[37] Peygamber (s.a) gurbet halinin ileride tekrar ortaya çıkacağını haber vermişti. İşte Allah Teâlâ elçisinin bu sözünü doğrulayacaktı. (Bâtılın sayıca çokluğunun bir sebebi de bu idi.) Gurbet, ancak Müslümanlar bulunmadığı veya sayıca az oldukları zaman meydana gelen bir durumdur. İşte o zaman iyilikler kötülük, kötülükler iyilik, sünnetler bid'at, bid'atler sünnet olur (öyle kabul edilir). Önceleri bid'at ehline karşı çıkılırken artık sünnet ehline karşı sert ve azarlayıcı bir tavır takınılmaya başlanır. Çünkü bid'atçi, dalâlet/sapıklık üzerinde birleşilmesini arzu eder. Allah Teâlâ ise, kıyamet kopuncaya kadar insanların hepsinin sapıklık üzerinde birleşmelerine izin vermez. Sayılarının çokluğuna rağmen fırkaların tamamı genellikle sünnete muhalefette birleşmezler. Böyle bir şey duyulmamıştır. Fakat ehl-i sünnet cemaati kıyamete kadar her zaman mutlaka bulunacaktır. Bununla beraber onlar, sapık fırka mensuplarını (Sünnete ve İslâm'ın temel esaslarına) uymaya çağırdıklarından dolayı onların düşmanlıklarına, kin ve nefretlerine fazlasıyla maruz kaldıkları için daima cihad ederler, mücadele ederler, kendilerini savunurlar ve gece gündüz onlarla savaşırlar. Allah Teâlâ bundan dolayı kendilerine kat kat sevap ve büyük mükâfatlar verir.

Buraya kadar anlatılanlardan özet olarak şu sonuç ortaya çıkıyor: Sünnete muhalif olan kişiyi sünnete uymaya çağırmak her zaman için geçerlidir. Bu, herhangi bir zamana mahsus değildir. Kendisi sünnete uymaya çağırıldığında bunu kabul eder de muvafakat gösterirse, hangi hal üzere olursa olsun artık

---

[36] Yusuf: 103

[37] Sebe: 13

doğru ve yerinde bir iş yapmış olur. Muhalefet ederse hatalıdır, yanlış yoldadır. (Sünnete tabi olma çağrısını) kabul eden kişi övülür ve bahtiyar olur, muhalefet eden kişi ise yerilir ve reddedilir. Sünnete uyan kişi hidayet yoluna girer, sünnete muhalefet eden kişi ise sapık ve yanlış bir yolda kendini kaybeder.

Bu mukaddimeyi ben sadece şunu anlatmak için yaptım: Allah'a hamd olsun aklım ermeye ve ilme doğru yönelmeye başladığımdan beri sürekli olarak aklî ve şerî ilimleri, usûlü (hükümlerin üzerine bina edildiği temel kuralları ve metodolojiyi) ve furûu (Usûl üzerine bina edilen detay hükümleri) inceliyor ve araştırıyordum. Her hangi bir ilmi veya ilim çeşidini terk edip de kendimi sadece tek bir ilme ve ilim çeşidine vermedim. Fıtratımdaki mevcut güç ve yeteneğimin elverdiği, zaman ve imkanın gerektirdiği ölçüde (hepsiyle meşgul oldum.) Yüzmesini iyi bilen kişinin dalışıyla ilmin derinliklerine daldım. Cesur kişinin atılganlığıyla ilim meydanlarına atıldım. Hatta neredeyse onun derinliklerinde telef olayazdım, ya da (ilimle) beraberliğim neredeyse kesintiye uğrayacaktı. Bu beraberliğin sağladığı ünsiyetle/girişkenlikle, laf söz edenlerin laflarından sözlerinden ve eleştiricilerin eleştirilerinden kendimi uzak tutarak ve engelleyicilerin engellemelerinden, kınayıcıların kınamalarından (kurtulup), şefkat ve merhamet sahibi yüce Rabbimin bana ihsan ettiği şeylere yönelerek kaderin benim için çizdiği yolda cesaretle yürüdüm. Böylece Allah Teâlâ, şeriatın anlamlarından umduğumdan fazlasını benim gönlüme açtı. Allah'ın Kitabının, Peygamber sünnetinin, hidayet yolunda söz söyleyecek kişi için söylenecek hiçbir şey bırakmadığı ve o ikisinin dışında önem verilecek hiçbir alan kalmadığı, dinin tamamlandığı, büyük mutluluğun O'nun koyduğu kurallarda olduğu, O'nun meşrû kıldığı şeylerin talep edildiği, bunun dışındaki şeylerin sapıklık, bühtan/iftira, yalan ve hüsran olduğu, Kitab ve sünnete kopmaz bir iple yapışmış olanın; hem dünya, hem âhiret iyiliğini elde edeceği, bu ikisinin dışındakilerin rüya, hayal ve kuruntudan başka bir şey olmadığı düşüncesini benim âciz kafama yerleştirdi. Bunun doğruluğuna dair benim kesin ve şüphe götürmez delilim vardır. **"Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lûtfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler"**[38] Allah'a hamd ve layık olduğu şekilde sayısız şükürler olsun. İşte bundan dolayı Allah'ın bana verdiği imkanlar ölçüsünde O'nun yolunda yürümek için nefsimi güçlendirdim. Dinin itikâdî ve amelî esaslarından/asıllarından işe başladım. Sonra bu esasların üzerine bina edilen fürûuyla devam ettim. Bu esnada sünnetlerin ve Bid'atlerin ne olduğunu, ayrıca câiz olan ve yasak olanın ne olduğunu açıkladım. Bunu da Usul-i Din (Kelam) ve Usul-i Fıkıh ilmine arz ettim (onların ölçüleriyle test ettim). Sonra Hz. Peygamber'in (s.a) kendisinin ve ashabının üzerinde bulunduğu yolu tarif ederken "sevâd-ı âzam" diye isimlendirdiği cemaatle birlikte olmayı ve âlimlerin bid'at ve muhtelif ameller olarak haklarında hüküm verdiği bid'atleri terk etmeyi arzu ettim.

Ben bu esnada çoğunluğun yaptığı gibi hitabet, imamet ve benzeri görevler aldım. Yolda dosdoğru gitmek istedim. Fakat kendimi zamane insanlarının içinde bir yabancı gibi hissettim. Çünkü onların gittikleri yollara âdet ve gelenekler hâkim olmuş ve aslî sünnetlerin içine sonradan ilave edilmiş bid'at şüpheleri karışmıştı. Bunlar daha önceki zamanlarda mevcut değilken zamanımızda nasıl böyle olmuştu?

---

[38] Yusuf: 38

BİD'AT ÇIKARMANIN KÖTÜLENMESİ HAKKINDA SELEFİN SÖZLERİ

Sâlih seleften bu konuda pek çok uyarı rivayet edilmiştir. Nitekim Ebu'd-Derda'dan[39] da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a) şayet sizin yanınıza çıkıp gelmiş olsaydı, kendisinin ve ashabının üzerinde olduğu/yaptığı şeylerin içinde namazdan başka hiçbir şeyi tanıyamazdı. Evzâî[40] dedi ki: Ebu'd-Derda bu günü yaşasaydı nasıl derdi acaba? İsa İbn Yusuf[41] dedi ki: Evzâî de şu zamana yetişseydi ne derdi acaba?

Ümmü'd-Derda'dan[42] rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Ebu'd-Derdâ bir gün öfkeli bir vaziyette içeri girdi. Ona: Neye öfkelendin? dedim, Şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki insanların içinde, Muhammed'in yaptığı işlerden hiçbir şeyi tanıyamıyorum. Sadece onların cemaatle kıldıkları namazı tanıyabiliyorum." Enes İbn Mâlik'den[43] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Lâilâhe illallah" demenizin dışında Rasûlullah (s.a) zamanında gördüğüm, bildiğim şeylerin hiçbirisini sizde göremiyorum." Biz dedik ki: Gerçekten öyle mi ey Ebu Hamza? O şöyle dedi: Güneş batıncaya kadar namaz kılmaktasınız; Rasûlullah'ın nama-

---

39 Ebu'd-Derda: Uveymir, bir rivayete göre Âmir İbn Zeyd İbn Kays el-Ensârî'dir. Künyesi Ebu'd-Derda'dır. Uveymir'in onun lakabı olduğu da söylenir. İsmi konusunda ihtilaf edilmiştir. Künyesiyle meşhur olmuştur. Değerli bir sahabidir. Rasûlullah (s.a) ile birlikte bulunduğu ilk savaş Uhud Savaşıdır. Âbid ve zâhid bir zâttır. Hz. Osman'ın halifeliğinin sonlarında h.32 yılında vefat etmiştir. Bir rivayete göre o tarihten sonra da yaşamıştır. (el-Meârif, 268; et-Takrib, 2/91; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/26; eş-Şezerat, 1/39; Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 2/235)

40 Evzâî: Abdurrahman İbn Amr İbn Yuhmid Ebû Amr. Evzâ denilen yere mensup olduğu için böyle meşhur olmuştur. Onlar Hemedan'dan gelip oraya yerleşmişlerdir. Şamlıların imamıdır. Rekâbet edilemez, değerli bir fakihtir. Sikâdır/güvenilir. Yedinci tabakadandır. Hicri 157 yılında vefat etmiştir. (el-Meârif, 496; et-Takrib, 1/493; el-Mizan, 2/570; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/178; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/266)

41 İsâ İbn Yusuf İbn Ebi İshak es-Subey'î Ebû İsrâil, Kûfeli'dir. Murabıt olarak Şam'a yerleşmiştir. Zehebi der ki: Onun hadisi İbn Arafe'nin cüzünde âli isnad olarak yer alır. Sikadır, güvenilendir. İbn Sa'd der ki: Sikadır, sağlamdır. Sekizinci tabakadandır. Hicri 187 yılında vefat etmiştir. Başka bir rivayete göre h.191 yılında vefat etmiştir. (et Takrib 2/103; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 6/291; et-Tehzib, 8/212; el-Mizan, 3/328; et-Tezkira, 1/279)

42 Ümmü'd-Derda: Onun ismi Cüheyme'dir. Bir rivayete göre de Hüceymetü'l-Evsâbiyyeti'l-Humeyriyyeti'd-Dımeşkıyye'dir. Ümmü'd-Derdâ es-Suğra diye bilinir. Meşhur sahabi Ebu'd-Derda'nın (r.a) eşidir. Bir de Ümmüd-Derda el-Kübra vardır, bu o değildir. Çünkü Kübrâ, yani büyük olan Ümmü'd-Derda, meşhur olan görüşe göre Hz. Osman'nın (r.a) hilafeti döneminde ve Ebu'd-Derda'dan senelerce önce vefat etmiştir. Yukarıdaki rivayetin sahibi olan küçük (Suğra) Ümmü'd-Derda ise kuvvetli olan görüşe göre Ebu'd-Derda'dan sonra, Abdulmelik İbn Mervan'ın hilâfeti zamanında vefat etmiştir. Hüceyme (yani küçük Ümmüd'Derdâ) bir hanımefendi, âlim ve fakih idi. Tâbiindendi. Kocasından, Selman'dan, Ka'b İbn Âsımdan, Hz. Aişe'den ve Ebu Hureyre'den ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 4/277; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/50; Tehzibu't-Tehzib, 12/465)

43 Enes İbn Mâlik; Değerli bir sahabidir. Adı: Enes İbn Mâlik İbn Nadr İbn Damdan Ebû Hamza el-Hazreci el-Ensari'dir. Hz. Peygamber'in (s.a) hizmetçisidir. Hicri 92 veya 93 yılında yüz yaşını geçmişken vefat etti. (et-Takrib, 1/84; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/286; et-Tehzib, 1/376; Sikâtu İbn Hıbban, ¾; el-Bidaye ve'n Nihaye, 9/94; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 3/395.)

zı böyle midir? Yine Enes'ten rivayet edilmiştir: O şöyle dedi: Şayet bir adam ilk selefin (yani Hz. Peygamberin zamanı) yaşadığı döneme yetişmiş olsa da sonra bu güne tekrar gelse İslâm'dan hiçbir şeyi tanıyamaz (yani İslâm'ın tanınmaz hale geldiğini farkeder.) Râvi der ki: Enes elini şakağına koydu ve şöyle dedi: Sadece şu kıldığınız namaz hariç (yani bir bu namaz Rasûlullah'ın zamanındakine benziyor.) Enes daha sonra şöyle dedi: Vallahi, doğrusu buna göre kim ki önceden görülmemiş ve sâlih selefin bilmediği şeylerin içinde yaşarsa, bir bid'atçinin Bid'atine çağırdığını ve dünyaperestin dünyasına çağırdığını görürse Allah onu bundan korusun, onun kalbi bu sâlih selefin hasretiyle dolsun, büyük bir sevâba nâil olmak için onların yollarını sorsun, öğrensin, izlerinden gitsin ve yollarına tâbi olsun. İnşaallah siz de böyle olun.

Meymun İbn Mihran'dan[44] rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Seleften (öncekilerden) bir adam sizin içinizde dirilmiş olsaydı şu kıbleden başka hiçbir şeyi tanıyamazdı.

Sehl İbn Mâlik[45] babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaza çağrıdan başka insanların yaptıklarını gördüğüm şeylerden hiçbirisini tanımıyorum.

Bid'atlerin ibadetlerin içine girdiğine delalet eden buna benzer daha pek çok rivayet vardır. Üstelik bunlar bizim zamanımızdan öncedir. Zamanımıza gelinceye kadar bu bid'atler daha da çoğalmıştır.

---

44 Meymun İbn Mihran: Ebu Eyyub Meymun İbn Mihran el-Cezerî er-Rakî el-Fakih. Kûfe'de büyüdü, sonra Rakka'ya yerleşti. Amr, Zübeyr, Ebu Hureyre, Aişe ve İbn Abbas gibi sahabenin büyüklerinden hadis rivayet etmiştir. Zâhid, âbid, güvenilir, doğru ve âlim bir zâttır. Çok sayıda kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir. Hicri 116 veya 117'de vefat etmiştir. (Tehzibu't-Tehzib, 10/390; Şezeratü'z-Zeheb, 1/154)

45 Sehl İbn Sa'd İbn Malik: es-Sâidi el-Hazrecî el-Ensârîdir. (Künyesi) Ebu'l-Abbas'tır. Hz. Peygamber'in ashabından geride kalan en uzun ömürlü kişilerdendir. Kendisi de, babası da sahabidir.. Sahabilerden Medine'de en son vefat eden kişi odur. Yüz seneden fazla yaşayanlardandır. Onbeş yaşındayken Hz. Peygamber'in huzurunda karşılıklı olarak birbiriyle lânetleşen karı-kocaya şâhit olur. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/148; Meşâhîru Ulemâi'l-Emsar, 114; Üsdül-Ğabe, 2/472; Tehzibu't-Tehzib, 4/252; Şezerâtü'z-Zeheb; 1/99; el Bidaye ve'n-Nihaye, 9/83; el-İstiab, 664)

BİD'ATÇİLER ARASINDAKİ SÜNNET BAĞLILARININ DURUMU

Ben acaba ne yapacaktım? Ya insanların adetlerine ters düşerek sünnete uyacak, ama böyle yapınca da, takip edegeldikleri adetlerin sünnet olduğunu iddia edenlerin hışmına uğrayacaktım. Fakat bu ağır yükün altına girmenin karşılığında büyük mükafat vardı. Ya da sünnete ve selef-i salihe uymayıp bidatçilerin yoluna girecektim. Böyle davranınca da, her ne kadar adetleri takip ettiğim için onlara muhalif değil aksine uyumlu bireyler arasında sayılsam da, Allah korusun dalâlete / sapıklığa düşmüş olacaktım.

İşte bu iki tavır arasında ben sünnete bağlılık yolunda ölmeyi bir kurtuluş olarak görürüm. İnsanlar Allah'ın takdir ettiği hiçbir şeyi benden savamazlar. Bazı konularda ben bid'atle mücadelede tedric metodunu uyguladım ve üzerimde kıyametler koparıldı. Sürekli kınandım. Ayıplanma ve kınanma oklarının hedefi oldum. Bid'atçilik ve sapıklıkla itham edildim. Câhiller ve aptalların seviyesine indirildim. Şüphesiz ben bu bid'atler için bir çıkış yolu (yani onlara meşrutiyet kazandıracak bir yaklaşım tarzı) çare aramış olsaydım, mutlaka bulurdum. Ancak dar görüşlülük ve akıllı adamların yokluğu beni zor olana yöneltti ve hareket alanımı daralttı. Zâhirî anlamıyle bu söz, âdet ve geleneklere ters düşmemek için-ilk dönem Müslümanlarının tavrına muhalif bile olsa- müteşâbihlere uymanın apaçık şeylere uymaktan daha kolay olacağına işaret eder.

Bazan benim tuttuğum yolu kötülemede kalplerde tiksinti uyandıracak ölçüde ileri gittiler. Ya da beni sünnet dışı bazı fırkalara nisbet etmeye kalktılar. Onların bu şâhitlikleri yazılacak ve kıyamet günü bunun hesabı kendilerinden sorulacak. İmamlık yaptığım zaman namazların arkasında topluca dua etmek şeklini uygulamadığım için bazı insanlar, benim duanın hiçbir yararı olmadığını söylediğimi iddia ettiler. Bu dua uygulamasının sünnete, sâlih selefin uygulamalarına ve âlimlerin söylediklerine aykırı olduğu ileride anlatılacaktır.

HUTBEDE GEÇMİŞ HALİFELERE DEVAMLI DUA ETMENİN BİD'AT OLUŞU

Bazan da –Allah kendilerinden râzı olsun- sahabeyi reddetmekle ve onları sevmemekle itham edildim. Bunun da sebebi özellikle hutbede Hulefâ-yı Râşidin'in ismini anmamamdı. Çünkü selefin hutbelerinde böyle bir durum yoktu, muteber ilim adamlarından hiçbirisi hutbenin unsurları içerisinde böyle bir duadan söz etmemişti.[46] el-Esbağ'a[47] hatibin geçmiş halifelere dua etmesinin gerekip gerekmediği sorulunca şöyle demişti: Bu bir bid'attir, bununla amel edilmesi gerekmez. En güzeli, bütün Müslümanlar için dua etmektir. Ona denildi ki: Gaziler ve sınır boylarında nöbet bekleyen mücahitlere dua etmesine ne dersin? Esbağ bu soruya şöyle cevap verdi: İhtiyaç halinde bunda bir sakınca görmem. Ancak hatip bütün hutbelerinde bunu sürekli olarak yaparsa bunu hoş görmem. 'Izz İbn Abdissellam[48] da hutbede halifelere dua edilmesinin bid'at olduğuna ve hoş bir şey olmadığına hükmetmiştir.

Bazen de benim devlet başkanlarına başkaldırmanın câiz olduğunu söylediğimi iddia ettiler. Bu iddiayı ortaya atmalarının sebebi de benim hutbede onların isimlerini zikretmememdir. Halbuki hutbede devlet başkanlarının adını anmak sonradan uydurulmuş bir bidattir. Önceleri bunu kimse yapmamıştır.[49]

Bazen de benim dinde yapılması güç ve zor olanı tercih ettiğim yorumunu yaptılar. Onları bu kanaate sevkeden âmil ise benim mükellefiyet ve fetvalarda, tutunulan mezhebin meşhur olan görüşünü benimsemeyi teşvik etmem ve onun dışına çıkmamamdır. Halbuki onlar mezhepte meşhur olan görüşün dışına çıkarak tutunulan mezhepte veya diğerlerinde şazz da olsa soruyu sorana daha kolay gelen ve onun hevâ ve hevesine uygun olan fetvayı verirler. İlim sahipleri ise bunun aksini yaparlar. Bu konu el-Muvâfakat[50] isimli kitapta uzun uzun anlatılmıştır.

---

[46] Öyle anlaşılıyor ki geçmiş halifeler –özellikle halifeler için- dua etmek bid'at değildir. Bid'at olan şey, bunu devamlı yapılması gerekli bir zorunluluk haline getirmektir. Çünkü gerek onlar gerekse mümin olarak vefat etmiş geçmişlerimiz için her zaman ve her yerde dua etmek meşrudur. Bu işi hutbeye tahsis etmek veya bunu bir zorunluluk haline getirmek uygun değildir.

[47] Esbağ İbn Halil, Kurtuba fakîhi ve müftisi Ebu'l Kasım el-Endelüsî el-Mâlikîdir. Sahnun'dan, Yahya İbn Yahya'dan ve pek çok kişiden ilim almıştır. 90 sene kadar yaşamış, hicri 273 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmin Nubelâ, 13/202; Mizânu'l İ'tidal, 1/269; Lisanu'l Mizan, 1/458)

[48] İzz İbn Abdisselam Şâfii mezhebinin önde gelen alimlerindendir. h.787 de doğmuş, h.866'da vefat etmiştir. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 7/427; Şezerat, 5/301)

[49] Alimlerimizden çoğu bu bid'ate mübtelâ olmuşlardır.

[50] el-Muvâfakât, müellifin telif ettiği eserlerin en büyüğüdür, hatta konusunda yazılan eserlerin en büyüğüdür. Konusu Usul-i Şeriat, onun hükümleri ve hikmetleridir. Usûl kitaplarını araştıran bir kimse bu kitabın bir benzerinin olmadığını ve onun yeniden şerh ve tahkik edilerek kadrü kıymetinin ümmete gösterilmesi gerektiğini görür. Şeyh Diraz ed- Dimyatî bu eserin ta'likını yaptı, oğlu da bazı hadislerini tahkik etti ve Beydun el-Beyruti de bu tahkikli nüshayı bastı. Fakat bu kitap daima ilim, hayır ve bereketlerle doludur. (Bu kitap üzerinde yapılacak çalışmada) yarışacak başka kimse var mı?

Bazen de Allah'ın veli kullarına düşman olmakla suçlandım. Bunun sebebi ise bazı sünnete muhalif, bid'atçi ve kendilerinin halka hidayeti göstermekle görevlendirildiklerini iddia eden fakirlerle (dervişlerle) mücadele etmemdir. Ben, tasavvufçulara benzemedikleri halde kendilerini onlara nisbet eden bu kişilerin bütün durumlarını halka anlattım.[51]

Bazen de onlar benim sünnete ve cemaate muhalefet ettiğimi söylerler. Bu konudaki dayanakları da uyulması emredilen cemaatin -ki fırka-yı nâciyedir- halkın umumunun teşkil ettiği cemaat olduğu anlayışıdır. Halbuki onlar, cemaatin Hz. Peygamber (s.a), onun ashabı ve onlara güzelce uyanların teşkil ettiği cemaat olduğunu bilmezler. İnşaallah bunun açıklaması ileride gelecektir. Bu iddialarının hepsinde benim aleyhimde yalan uydurdular zan ve önyargılarıyla hareket ettiler. Allah'a hamdolsun (benim bu yalan ve iftiralarla ilgim yoktur.)

Benim durumum meşhur İmam Abdurrahman İbn Batta'nın kendi zamanındaki insanlarla olan durumuna benzemektedir. O kendi durumunu şöyle anlatmaktadır: "Seferde olsun hazarda olsun, bana en yakın olanlarla en uzak olanların, ârif olanlarla münkir olanların bana karşı takındıkları tavra hayret ediyorum: Mekke'de, Horasan'da ve diğer yerlerde benimle aynı fikirde olan veya muhalif olan pek çok kişiyle karşılaştım. Bunlar beni kendi görüşlerine uymaya, onu onaylamaya ve şâhitlik etmeye çağırıyorlar. Söylediklerini tasdik eder ve -bu zamandakilerin yaptığı gibi- onaylanmasına izin verirsem benim de onların görüşlerini kabul ettiğimi söylerler. Onların söylediklerinden bir harfe veya yaptıklarından (ufak) bir şeye karşı tereddüt göstersem beni muhalif diye isimlendirirler. Yaptıklarından ve söylediklerinden herhangi birisine karşı Kitab ve sünnetten bir delil getirsem beni Hârici olarak damgalarlar. Tevhid konusunda onlara bir hadis okusam beni Müşebbihe olarak damgalarlar. Okuduğum hadis ru'yet konusunda olursa beni Sâlimî olarak damgalarlar. İman konusunda olursa beni Mürcie'ye nisbet ederler. Okuduğum hadis, ameller konusunda olursa beni Kaderiyyeci olarak isimlendirirler. Marifet konusunda olursa beni Kerrâmiye'ye nisbet ederler. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in faziletiyle ilgili bir hadis okursam beni Nâsıbî olarak damgalarlar. Ehl-i Beyt'in fazileti hakkında bir hadis okusam beni Râfizî olarak isimlendirirler. Bir ayetin veya hadisin tefsiri hakkında sükût etsem de onlar hakkında âyet veya hadisin dışında başka bir şeyle cevap vermesem beni Zâhirî diye isimlendirirler. Başka şeylerle cevap versem Bâtınî diye isimlendirirler. Teville cevap verirsem Eş'arî olarak isimlendirirler. İkisini de reddetsem Mu'tezilî olarak isimlendirirler. Kıraat gibi sünnetler hakkında bir hadis okusam

---

[51] Müellif burada câhil ve ahmak tasavvufçulara işaret ediyor. Bunlar kendilerinin ilim sahibi olduklarını ve halkın hidayeti için görevlendirildiklerini iddia ederler. Halbuki halkın içinde hidayetten en uzak olanlar onlardır. İstersen şöyle de dersin: Onlar gerçek tasavvuftan ve gerçek tasavvufçulardan en uzak kişilerdir. Nitekim müellif de: Bunlar tasavvufçulara hiç benzemezler, demiştir.

beni Şâfii diye isimlendirirler. Kunut hakkında olursa Hanefî[52] olarak isimlendirirler. Kur'an hakkında bir hadis okusam Hanbelî olarak isimlendirirler. Her birinin kabul ettikleri haberlerden kuvvetli olanı/tercih edileni zikretsem -çünkü hükümde ve hadiste iltimas/taraf tutma olamaz- o zaman da onların tezkiye ettiğine dil uzatıyor derler. Sonra bundan daha tuhaf olanı da şudur: Onlar Hz. Peygamber (s.a) hadislerinden bana okudukları şeylerin içinden diledikleri şeyi bana isim olarak veriyorlar. Bu adamların bazılarına muvafakat gösterirsem diğerleri bana düşman kesilirler, hepsine de şirin görünmeye çalışırsam Allah Teâlâ'yı kızdırmış olurum. Onlar Allah'a karşı benden hiçbir şeyi savamazlar. Ben Kitab'a ve sünnete bağlıyım. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a istiğfar ederim. O, affedicidir, merhametlidir."

Abdurrahman İbn Batta'nın anlattığı şeylerin tamamı budur. Allah rahmet eylesin sanki o, herkesin dilinden konuşmuştur. Bu ithamlara maruz kalmayan çok az meşhur âlim veya anılmış faziletli insan bulursun. Çünkü muhalefetin içine hevâ ve heves karışabilir. Belki de sünnetin dışına çıkmanın sebebi onu bilmemektir. Heva ve hevesin peşinden gitmek muhaliflerde gâlip olan bir durumdur. Hal böyle olunca sünnet ehline sünnet dışı diye saldırır, ona iftiraya yönelir. Sözlerini ve davranışlarını kötüler ve bu tür yakıştırmalarda bulunur.

Sahabilerden sonra âbidlerin efendisi olan Veysel Karanî'den[53] şöyle dediği nakledilmiştir: "İyiliği emretmek ve kötülüğü engellemek mümini dostlarından/arkadaşlarından eder. Onlara iyiliği emrederiz, onlar bizim şeref ve namusumuza dil uzatırlar ve bu konuda kendilerine fasıklardan yardımcılar da bulurlar. Hatta çok ağır suçlamalarda bulunurlar. Allah'a yemin olsun ki ben (yine de) onların içinde bu işin hakkını vermekten vazgeçmeyeceğim."

---

52 Vitirde devamlı kunut yapmayı kastediyor. Çünkü bu, Hanefi fıkhının özelliklerindendir. Sabah namazında vitir yapmaya gelince bu şâfiîlerde vardır.

53 Veysel Karanî: Örnek bir zâhittir. Zamanında ki tâbiilerin ileri gelenlerinin en büyüğüdür. İsmi ve künyesi Ebu Amr Uveys İbn Âmir İbn Cüz İbn Mâlik el-Karanî el-Murâdi el-Yemâni'dir. Onun Medine'ye geleceğini Hz. Peygamber (s.a) müjdelemiştir. Sahihu Müslim ve diğer kaynaklarda anlatıldığına göre hz. Ömer onunla karşılaşmıştır. Hz. Peygamber (s.a), Hz. Ömer'e ve Hz. Ali'ye onunla karşılaştıkları zaman kendisinden dua talep etmelerini, çünkü onun duasının müstecap olduğunu söylemiştir. Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin saflarında savaşırken şehit olmuştur. H.33. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 4/19; Şezerât, 1/46; Tabakât İbn Sa'd, 6/61, İsâbe, 500; Tehzib, 1/386; Üsdu'l-Ğâbe, 1/151; Hılye, 2/79.)

İSLÂM'IN GARİPLİĞİNİN SEBEBİ

Bundan dolayıdır ki İslâm, başlangıcındaki garip haline tekrar dönmüştür. Çünkü ilk/orijinal haliyle ona uyanlar azdır. Ona muhalif olanlar ise çoğalmıştır. Sünnetin izleri silinmiş, bidatler boyunlarını uzatmışlardır. Halk bu Bid'atlerin nerelere kadar girdiğini bilemez hale gelmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in bu sahih hadisinde verilen haber gerçekleşmiştir.

Allah'a hamd olsun, O'nun lütfettiği hidayet var olduğu halde sünnet dışı tutum ve davranışlarla karşılaştığım zaman ben, Rasûlullah'ın uyardığı, sakındırdığı, sapıklık ve yoldan çıkma olarak beyan ettiği ve ilim adamlarının ayırt edip tanıttığı bütün bid'atleri gücüm yettiğince kendilerinden sakınırım diye sürekli olarak araştırdım. Bu Bid'atlerin neredeyse söndüreceği sünnetleri, belki en güzel şekilde onlarla amel ederek ortaya çıkarır ve kıyamet gününde de, sünneti ihya edenlerden sayılırım ümidiyle araştırdım, inceledim.

HER BİD'AT BİR SÜNNETİ ÖLDÜRÜR

Çünkü seleften gelen haberlere göre, ortaya çıkan her bid'at, karşılığında sünnetlerden birisini öldürür. İbn Abbas'tan[54] şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"İnsanların başına öyle bir zaman gelecek ki bid'ati icad edecekler, sünneti öldürecekler. Hatta o kadar ki bidatler dirilecek, sünnetler ölecek."* Bazı haberlerde şöyle denilir: *"Kişi daha hayırlı bir sünneti terketmedikçe bir bid'ati ihdas edemez."* Lokman İbn Ebi İdris el-Havlânî'den[55] rivayet edilmiştir; o şöyle diyordu: İnsanlar ne zaman dinlerinde bir bid'at ihdas ederlerse, onunla birlikte mutlaka kendilerindeki bir sünneti rafa kaldırmış olurlar. Hassan İbn Atıyye[56] şöyle demiştir: Bir millet ne zaman dinlerinde bir bid'at çıkarırsa Allah da onların sünnetlerinden o kadarını çekip çıkartır ve bu sünnet kıyamete kadar onlara geri gelmez. Bu manada söylenmiş daha başka pek çok söz vardır. İnşaallah ilerideki açıklamalarda yeri geldikçe bunlar da görülecektir.

---

54 Abdullah İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a) amcasının oğlu ve büyük bir sahabidir. Hicretten üç sene önce doğmuştur. Hz. Peygamber dinde fakih olması ve Kur'an'ın te'vili konusunda (uzman olması için) kendisine dua etti. Allah'ın lutfuyle bu dua gerçekleşti. Büyük bir alim olduğunda görüş birliği vardır. En çok hadis rivayet edenlerdendir ve meşhur Abâdile'den (Abdullah'ların) birisidir. Hicri 68'de Tâif'te vefat etmiştir. (el-Meârif, 123; Takrîb, 1/425; Tezkiratu'l-Huffâz, 1/40; el-Cerhu ve-t-Tadîl, 5/116; Siyeru A'lâmin-Nubelâ, 3/331)

55 Lokman İbn Ebi İdris el-Havlânî: Lokman İbn Âizillah Ebû İdris el-Havlâni, Dimeşk kâdısıdır. Kaynaklarda biyografisi hakkında yeterli bilgiye rastlamadım.

56 Hassan İbn Atıyye: Ebu Bekir el-Muhâribî'dir. Güvenilir, âlim, âbid, zâhit ve takva sahibidir. Kaderiyyecilikle suçlanmıştır. Zehebî, o görüşten döndüğünü söylemiştir. Hicri 130'da vefat etmiştir. (Tehzib, 2/251; el Cerhu ve't-Ta'dîl, 3/236; Hılye, 6/70; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 5/466).

SÜNNETİN İHYÂSINI TEŞVİK

Sünnetin ihya edilmesini teşvik için pek çok şey söylenmiştir. İbn Vehb[57] Hz. Peygamber'den (s.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

أنه قال: "مَن أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي قَدْ أُمِيتَتْ بَعْدِي فَإِنَّ لَهُ مِنَ الأَجْرِ مِثْلُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنَ النَّاسِ لاَيَنْقُصُ ذلِكَ مِن أُجُورِهِمْ شَيْئًا, وَمَنِ ابْتَدَعَ بِدْعَةً ضَلاَلَةً لاَ يَرْضَاهَا اللهُ وَرَسُو لُهُ فَإِنَّ عَلَيْهِ إِثْمَ مَنْ عَمِلَ بِهَا لاَ يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِ النَّاسِ شَيْئًا"

"Kim, benden sonra öldürülmüş sünnetlerimden bir sünnetimi diriltirse, o sünnetle amel edenlerin sevaplarında hiçbir eksiklik olmaksızın aynısı ona da verilir. Kim, Allah ve Rasûlünün râzı olmadığı sapık bir Bid'ati çıkarırsa, o bid'atle amel edenlerin günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin aynı günah ona da yazılır."[58] Bu hadisi aynı manada bazı farklı lafızlarla Tirmizî rivayet etmiştir ve hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Tirmizî, Enes'ten rivayet etmiştir; Enes şöyle anlatır: Rasûlullah (s.a) bana şöyle buyurmuştur: *"Evladım! Yapabiliyorsan kalbinde hiç kimseye karşı, hiçbir zaman kin ve nefret besleme."* Sonra bana şöyle dedi: *"Evlâdım, işte bu, benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor demektir. Kim beni severse cennette benimle beraberdir."*[59] Hadis bu şekliyle hasen-gariptir.

---

[57] İbn Vehb: Abdullah İbn Vehb İbn Müslim'dir. İmam ve Şeyhu'l-İslâm'dır. Künyesi Ebû Muhammed el-Fihrî'dir. Hicrî 125 yılında doğmuştur. Bazı küçük tâbiîlerle karşılaşmıştır. Bir ilim deposu ve amel hazinesidir. Pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. İlmi ve şöhreti yaygındır. Sikadır, güvenilir bir kişidir, müftidir, fakihtir. Hicri 297 yılının Safer ayında vefat etmiştir. (Tezkira; 1/403; Şezerat, 1/347; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/189; Takrib, 1/46; Siyeru A'lâmi'n Nubelâ, 9/223; Tehzîb, 6/71.

[58] Hadisi bu lafızla İbn Mâce, *Mukaddime*'de ve *Men ahya sünneten kad ümitet* babında, 210 numarada rivayet etmiştir. Müellifin de dediği gibi bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: Hadis hasendir. Hadisi İbn Mâce ve Tirmizî, Kesir İbn Abdillah'dan; o, babasından; o da dedesinden rivâyet etmiştir. Alimler bu Kesir'i zayıf görmüşlerdir. Fakat hadisi kuvvetlendirecek ve onu hasen derecesine ulaştıracak başka şâhitler vardır. Hadis Tirmizî'nin el-Ahzû bi's-sünne bâbında 2817 no ile rivayet edilmiştir.

[59] Müellifin de dediği gibi bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Fakat müellifin ibaresinde bir farklılık vardır. Tirmizî'nin Enes'ten yaptığı rivayette *"Kim benim sünnetimi ihya ederse beni ihya etmiş olur"* ibaresi geçer. (Tirmizî, K. İlim, Babu el-Ahzu bi's-Sünne ve'ctinabi'l-Bid'a, h.no: 2678) Tuhfe müellifi şöyle der: Mevcut nüshalarda üç yerde böyle geçer. Mişkât'ta ise bu hadisin *"kim sünnetimi ihya ederse beni sevmiş olur"* ibaresiyle üç yerde geçtiği ifade edilir. Anlaşılıyor ki bazı Tirmizî nüshalarında da böyle geçmiştir... (Tuhfetu'l-Ahvezî, 7/371.)

BU KİTABIN YAZILIŞINDAKİ EN BÜYÜK SEBEP

Bu konuyu araştırmak ve incelemek sûretiyle ben de "sünneti ihya edip bid'ati öldürenler" kervanına katılmayı ümit ettim. Zamanla ve araştırmalar devam ettikçe bid'atler ve sünnetler konusunda şeriat tarafından hükümleri belirlenen temel esasları ve bu temel esaslar üzerine bina edilen teferruata dair çok çeşitli bilgileri bir araya getirdim. Bu bilgilerin zihinde doğduğu tertip üzere bulunması çok güçtür. Gönül bu bilgileri yaymaya meyillidir ve sünnetlerle bid'atler arasında meydana gelen karışıklığı ortadan kaldırmak için kuvvetli bir talep olduğunu görür. Çünkü bid'atler çoğaldığı, zararı yaygınlaştığı, kötülükleri etrafa dağıldığı, sonrakiler onları suskunlukla karşıladığı, daha sonra da bu bid'atleri tanımayan veya bid'atlerle mücadele etme görevini yerine getirmeyen nesiller geldiği zaman bu bid'atler sanki gerçekten sünnetlermiş ve şeriat koyucu tarafından konulmuş şer'i hükümlermiş gibi görülmeye başlanır. Böylece meşrû olanla gayr-i meşru olan birbirine karışır, saf sünnete müracaat eden kişi, yukarıda da geçtiği gibi sanki sünnetin dışına çıkmış gibi algılanır. (Sünnetle bid'at) birbirine karışır. Bu konuda bilgisi olanların böyle bir eseri meydana getirmedeki sorumlulukları daha da büyüktür. Özellikle bu konuda yazılmış çok az kitap vardır ama onlar da yeterli değildir. Bununla beraber bu gün böyle bir işe girişecek kişiye yardım edecek kimse de yoktur. Fakat kendisine yardımcı olacak kimseler onu yeryüzünde ebedileştirirler; âdet ve alışkanlıklar kalplerde yerleştikten sonra sünneti ayakta tutanlara ve bid'atlerle mücadele edenlere karşı çıkanlar yeryüzünde tehditvâri ve saldırgan bir tavırla çalımlı çalımlı yürürken ve onu şiddetli bir işkenceye tâbi tutmak isterlerken hakkın yayılmasında acze düşülmesin diye ona destek verirler. Çünkü o, onların kalplerde yerleşmiş olan alışkanlıklarını reddediyordu. Bu alışkanlıklar ibadet ettikleri bir din ve yolundan gittikleri bir şeriat gibi amellerinin içinde dolaşıyordu. Bu konularda uzman olup olmadıkları belli olmayan bazı şeyhlerle birlikte babaları ve dedelerinin yaptıklarından başka da ellerinde bir delilleri yoktur. Babalarına ve şeyhlerine muvafakat gösterdikleri zaman onların selef-i sâlihe muhalif olmalarına aldırış etmezlerdi. Benzeri bir durumla karşılaşan kimse, Allah kendisinden râzı olsun, Ömer İbn Abdilaziz'i[60] kendisine örnek alır. O, şöyle demişti: Ben öyle bir konuya el atıyorum ki bu konuda Allah'tan başka yardım edecek kimse yoktur. Büyükler onunla yok olup gittiler, küçükler onunla büyüdüler. Yabancılar onu iyice öğrendiler, Araplar ona yöneldiler. Hatta onu din olarak kabul ettiler ve onun dışında bir gerçeği görmediler.[61]

---

[60] Ömer İbn Abdilaziz İbn Mervan. Müminlerin emiri, âdil devlet başkanı, Enes İbn Mâlik'ten rivayette bulunmuş ve onun arkasında namaz kılmıştır. Sika, güvenilir, âlim, fakih ve takva sahibidir. Pek çok hadis rivayet etmiştir. Halifeliği iki sene sürmüştür. Hicri 101 yılında kırk yaşlarında iken vefat etmiştir. (el-Meârif, 362; İs'afu'l-Mubatta', 31; Takrib, 2/59; Tezkiratu'l-Huffaz, 1/118; el-Cerhu ve't-Ta'dil 6/122; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 5/114; Şezerâtü'z-Zeheb, 1/119).

[61] Halife Ömer İbn Abdilaziz şunu demek istemektedir: İnsanlar içinde öyle bid'atler ortaya çıkmıştır ki, babaları o bid'atler üzerine öldüler, çocuklar o bid'atler üzere terbiye edilip yetiştirildiler. Yabancılar onları öğrendiler ve onlara geçtiler. Araplar da o bid'atlerle beraber oldular. Bid'atler o dereceye ulaş-

Şu anda sözünü ettiğimiz konuyla ilgili olarak bizim durumumuz da böyledir. Ancak bu konu ihmale gelmez. Güçlü ve yetenekli olan kişilerden hiç kimsenin bu konuyu tam olarak öğrendikten sonra azim ve kararlılıkla öğrendiklerini yaymaktan başka bir şey yapması câiz değildir. Muhalifler istemese de onların istememesi, nurunun yükselmemesi ve ışığının açığa çıkmaması için hakkın aleyhine bir delil olamaz. Ebu Hureyre'ye ulaşan senediyle Ebu't-Tâhir es-Silefî[62] şu hadisi tahriç etmiştir: Hz. Peygamber (s.a) Ebû Hureyre'ye [63] şöyle buyurmuştur: *"Ey Ebû Hureyre! İnsanlara Kur'an'ı öğret ve öğren. Sen bunu yaparken ölürsen Kâbe'nin ziyaret edilişi gibi melekler de senin kabrini ziyaret ederler. İnsanlar istemeseler de onlara benim sünnetimi öğret. Sıratta bir an bile durmadan cennete girmek istersen Allah'ın dininde kendi kafandan bid'at çıkarma."*[64]

Ebû Abdillah İbn el-Kattan dedi ki: Bütün bunların hepsini yapmayı Allah Teâlâ Ebû Hureyre'ye nasib etmiştir. O hep Kur'an okutmuş, insanlar isteseler de istemeseler de sünneti anlatmış ve bid'ati terk etmiştir. Hatta o kadar ki hatadan tam manasıyla uzak kalmak için, rivayet ettiği şeylerden hiçbirini tevil etmemiştir.

Ebu'l-Arab et-Temîmi[65] İbn Ferrûh'tan[66] nakleder; İbn Ferruh, Mâlik İbn Enes'e[67] şöyle yazar: "Bizim beldemizde bid'atler çoğaldı." Bid'atçilere karşı

---

ti ki insanlar bid'atın sünnet, sünnetin bid'at olduğuna inanmaya başladılar. Bu işlere el atmak ve her şeyi aslına döndürmek için Allah'tan bu konuda yardım istenmesi ve bu işlerin düzelmesi için O'nun yardım ve desteğinin alınması gerekir. Böylece kötülükler değişmiş, bid'atler ölmüş, sünnetler dirilmiş, iyilikler yayılmış ve insanlar Allah'ın emirlerine bağlanmış olurlar. İdareciler bu çok önemli işi gerçekleştirirlerse faydalı olacağı umulur ve etkisi büyük olur.

62 Ebû Tâhir es-Silefî: Büyük bir alim, hâfız, müfti, Şeyhu'l-İslâm ve uzun ömür sürenlerin onuru, Ahmed İbn Muhammed İbn İbrahim el-İsbehâni el-Cirvânî. Hicrî 475 senesinde doğdu ve 106 yaşında vefat etti. Zehebî, onun biyografisi için yaklaşık 40 sayfa ayırmıştır. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 5/21; Vefayâtül-A'yan, 1/150; el-Iber, 4/227; Tezkira, 4/1298).

63 Ebu Hureyre: Önde gelen bir sahabidir. Künyesi, Ebû Hureyre ed-Devsi el-Yemani'dir. En sağlam hadis hafızlarının başta gelenidir. Kuvvetli görüşe göre İsmi Abdurrahman İbn Sahr'dır. Sahabiler ve tâbiilerden pek çok kişi ondan hadis rivayet etmiştir. Yine kuvvetli olan görüşe göre Rasûlullah'a, Ebu Bekir'e, Ömer'e, Osman'a, Âişe'ye ve diğerlerine ait ilimleri en çok muhafaza eden kişi odur. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 2/578; el-Meârif, 277; el-İstîâb, 4/1768; Hılyetü'l-Evliya, 1/376; el-Bidâye ve'n-Nihâye, 8/103; Tehzîb, 12/262; el-İsâbe, 12/63; Şezerât, 1/63.).

64 Bu rivayete elimdeki kaynaklarda rastlamadım.

65 Ebu'l-Arab et-Temimi: Büyük bir âlim, müfti ve çeşitli ilimlerin uzmanıdır. İsmi ve künyesi: Ebu'l-Arab. Muhammed İbn Ahmed İbn Temim İbn Temmam el-Mağribi el-İfrikî. Dedesi Afrika'nın emirlerindendir. Pek çok kişiden ilim almıştır. Eserler vermiştir. Hicri 333 yılının zilkade ayında vefat etmiştir. (Tezkiratü'l-Huffaz, 3/889; Meâlimü'l-İman, 3/42; Siyeru A'lâmin Nubelâ, 15/394).

66 İbn Ferrûh: Medine müftisi ve âlimi Ebû Abdirrahman İbn Ferrûh Ebu Abdirrahman el-Kuraşi et-Teymî. Teymlilerin Râbiatür-Rey diye meşhur olan mevlası, Münkedir oğullarının mevlâlarından. Enes İbn Malik, Said İbn el-Müseyyid ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Müctehit imamlardandır. Hicri 136 senesinde Medine'de vefat etmiştir. Belki de söz konusu bu mektubu da Medine'de iken İmam Malik'e yazmıştır. Öldüğü gün İmam Malik şöyle dedi: Fıkha tadını veren şey gitti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 6/89; Şezerat, 1/194; Tezkira, 1/157; Vefayâtü'l-A'yân; Sıfatu's-Safve, 2/83).

67 Mâlik İbn Enes: Hicret yurdunun (Medine'nin) İmamı-Mâlik İbn Enes İbn Mâlik İbn Ebi Âmir İbn Emrel-Eshabi İbn el Hâris ebû Abdillah el-Medeni el-Fakih. Hadisleri ilk tasnifeden ve toplayandır. Çok sayıda kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Müttakilerin reisi, sağlam (müs-

çıkmak için bir kitap yazdığını bildirir. İmam Malik ona şu cevabı yazar: "Bunu kendi zannına dayandırırsan hata edeceğinden ve kendini tehlikeye sokacağından korkarım. Bid'atçilere ancak konuya hâkim ve kendisine itiraz edemeyecekleri şekilde onlara ne diyeceğini bilen bir kimse karşı çıkarsa bunda bir sakınca yoktur. Ama bunu başkası yaparsa, onlara yanlış şeyler söylemesinden, onların da bu hataları benimsemelerinden veya onların kendisine galip gelmelerinden ve neticede daha fazla azgınlaşıp aynı yolda devam etmelerinden korkarım."[68]

Bu sözler benim gibilerin atılgan değil çekingen/ihtiyatlı olmasını gerektirir. Bu kötülüklerin yayılması, bunlarla amel edenlerin çoğalması ve bid'at sahiplerinin ortaya çıkması, bu konuda güçlü ve yetenekli olanların çekingen değil, cesur olmasını gerektirir. Çünkü bid'atler yayılmış ve bid'atçiler gemi azıya almıştır.[69]

İbn Veddah[70] birden fazla kişiden naklederek şunu anlattı: Esed İbn Musa[71], Esed ibn el-Furat'a[72] şöyle yazdı: Bil ki ey kardeşim, sana bu mektubu yazmamın sebebi, Allah'ın lutfuyla insanlara iyilik yapmış olmanı, sünneti ortaya koyan güzel bir davranış içinde bulunmanı, bid'atçileri ayıplamanı, onları diline dolamanı ve kötülemeni, beldendeki ahalinin eleştirmesidir. Halbuki Allah Tealâ bid'atçileri böylece seninle engelledi, ehl-i sünneti seninle güçlendirdi, bid'atçilerin ayıblarını ve kusurlarını ortaya çıkarmak sûretiyle seni kuvvetlendirdi. Allah böylece onları alçalttı ve bid'atlerini gizlemek mecburiyetinde kal-

---

bit) kişilerin büyüğüdür. Buhârî der ki en sağlam senedli rivayetlerin tamamı Mâlik, Nâfi' ve İbn Ömer kanalından gelir. Yedinci tabakadandır. (el-Meârif, 498; et-Takrib, 2/223; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 8/204; Tezkira, 1/407; Şezerât, 289; Sikât, 7/459; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 8/48.)

68 İmam Mâlik bu cevabiyle şunu kastetmiştir: Bid'atçilere ancak onlara cevap verebilecek güçte olan onların iddialarını çürütebilecek ve en kuvvetli delillerle onları reddedebilecek yeteneğe sahip kimseler karşı koyabilirler. Böyle bir gücü ve yeteneği yoksa bu işi terk etmelidir. Çünkü başarısız olursa onların görüşleri daha fazla yayılır, halk daha fazla etkilenir.

69 Müellifin sözü şu anlama gelir: Bidaçilerin savaşını geri püskürtmek için şiddetle cesaretle ve onurlu bir şekilde onların önüne durmak, hatta onlarla savaşmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü onlar sünnete karşı şiddetli bir savaş açmışlardır. Gemi azıya almışlardır, tabiri de bu harbin şiddetini gösterir.

70 İbn Veddâh: Ebû Abdillah Muhammed İbn Veddah İbn Buzey' el-Mervâni. Endülüs meliki Abdurrahman İbn Muaviye ed-Dâhil'in mevlâsıdır. Hicri 199 yılında doğmuştur. Hadis âlimidir, hadisin yollarını ve illetlerini çok iyi bilir. İnsanlar ondan çok şey nakletmişlerdir. Züht ve takva sahibidir. İlmi yaymada çok sabırlıdır. Çok iffetli ve dürüsttür. Allah Endülüs halkını onunla menfaatlendirmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 13/445; Şezerat, 2/194; Tezkira, 2/646; Mizanu'l-İ'tidal, 4/59)

71 Esed İbn Musa: Sika'dır. Pek çok eserin sahibidir. Künyesi ve ismi: Ebu Said Esed ibn Musa ibn İbrahim ibn el-Halife el-Velid ibn Abdilmelik ibn Mervan el-Kuraşi el-Emevi el-Mervâni el-Mısrî. 80 sene yaşamış ve h.212 yılında vefat etmiştir. Buhârî der ki: Hadiste meşhurdur. Esedü's-Sünnet (Sünnetin aslanı) da denilir. Buhârî onu şâhit olarak gösterir. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/338; Tezkiratü'l-Huffaz, 1/402; Mizânu'l-İtidal, 1/207; Tehzibu't-Tehzib, 1/261; Şezeratü'z-Zeheb, 2/27; er-Risaletü'l-Mustadrafe, 61; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 10/162)

72 Esed İbn el-Furat: Büyük bir âlim, kâdı ve idarecidir. Mücahitlerin öncüsüdür. Künyesi Ebû Abdillah'tır. Harran'lıdır, sonra Mağripli olmuştur. H.144 senesinde Harran'da doğmuştur. Afrika'da yöneticilik görevi almıştır. İnsanlar kendisinden ilim almışlardır. H.213 yılı Rebiu'l-Ahir ayında Sicilya yarımadasındaki bir beldenin fethinden sonra vefat etmiştir. (Siyeru A'lâ-mi'n-Nubelâ, 10/225; Vefeyâtü'l-A'yan, 3/152; Şezerat, 2/28, Meâlimü'l-İman, 2/3)

dılar. Allah'ın sevabıyle sevin ey kardeş. Namaz, oruç, hac ve cihat gibi en güzel amellerinle O'nun huzuruna varmaya hazırlan. Bu ameller nerede, Allah'ın Kitabını ikame etmek ve Rasulünün sünnetini ihya etmek nerede? Hz. Peygamber (s.a) iki parmağını birleştirerek: "*Kim benim sünnetimden bir şeyi ihya ederse ben ve O, cennete şu ikisi gibi bir arada oluruz.*"[73] Buyurdu. "*Hangi davetçi benim bu sünnetime çağırır da bu çağrıya uyulursa kıyamete kadar buna uyanların alacağı sevabın aynısı o çağrıyı yapan için de vardır.*"[74] Ey kardeşim başka bir ameliyle kim bu sevaba ulaşabilir? (Esed ibn el-Furat) şunu da söyledi: İslâma karşı kurulan her bid'at tuzağını engelleyecek ve onun alametlerini anlatacak bir Allah dostu mutlaka vardır. Ey kardeş, sen bu fazileti iyi değerlendir ve Allah'ın dostlarından ol. Hz. Peygamber (s.a), Yemen'e gönderdiği zaman Muaz'a[75] tavsiyelerde bulundu ve şöyle dedi: "*Allah Teâlâ'nın bir kişiye seninle hidayet etmesi senin için şundan şundan daha hayırlıdır.*"[76] Hz. Peygamber insanların hidayeti konusunda söylenecek söze çok büyük önem verirdi. Bu sözü sen de bir fırsat olarak değerlendir ve sünnete çağır. Ta ki bu konuda insanlar sana karşı bir yakınlık duysunlar ve senin başına bir şey geldiği zaman senin yerine geçecek bir cemaat oluşsun. Bunlar senden sonra insanlara önderler olurlar ve rivayette de bildirildiği gibi kıyamete kadar bunun sevabı senin için olur. O halde basiret ve samimi bir niyetle çalış ki Allah bid'atçı, yolunu şaşırmış kişiyi seninle doğru yola geri döndürsün. Böylece Peygamberi'nin (s.a) halefi olursun. Allah'ın Kitabını ve Peygamberinin sünnetini ihya et. Şüphesiz sen buna benzer başka hiçbir amelle Allah'a kavuşamazsın.[77]

Esed İbn el-Furat'ın sözlerinden nakletmek istediklerim burada sona erdi. Bu sözler, Ömer İbn Abdilaziz'den (r.a) insanlara yapmış olduğu bir hitabeden nakledilenlerle beraber bid'atlere karşı cesur olunması görüşünü güçlendiriyor. Onun hutbesindeki sözlerinden birisi de şudur: "Allah'a yemin olsun ki öldü-

---

[73] Manası doğrudur, bunu teyit eden başka deliller de vardır, fakat aynı ibareyi herhangi bir kaynakta bulamadım.

[74] Bunun manası da doğrudur. Bunu teyit eden başka deliller de vardır. Fakat aynı ibareyle bir kaynakta bulamadım.

[75] Muaz İbn Cebel İbn Amr ibn Evs el-Ensârî el Hazreci. Künyesi, Ebû Abdirrahman el-Medenî'dir. Sahabenin ileri gelenlerindendir. Akabe, Bedir ve diğer bütün önemli olaylara tanıklık etmiştir. Hz. Peygmaber (s.a) zamanında Kur'an'ın tamamını toplayan dört kişiden biridir. Ahkam ve Kuran ilminde zirvededir. Sahabenin içinde helâl ve haramı en iyi bilendir. Sahabeden büyük bir topluluk kendisinden rivayette bulunmuştur. Bunların arasında Câbir, İbn Ömer ve Ebû Musa da vardır. Hicri 18 senesinde Şam'da Amvas taununda vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 1/19, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 8/244; İs'afi'l-Mubatta; 39; Tehzib, 10/186; el-İsabe, 9/219; Şezerat, 1/29; el-Iber, 1/22; el-İstiab, 10/104; el-Hılye, 1/228)

[76] Hz. Peygamber'in Muaz İbn Cebel'e tavsiyelerini ihtiva eden bu hadis şu kaynaklarda geçmektedir: Buharî, Cihad 102 No: 2942; Fedâilu's-sahâbe 9 No: 3701; Müslim, Fedâilu's-sahâbe; Müsned 5/238, 5/333.

[77] Müellif'in, Esed İbn Musa'nın, Esed İbn el-Furat'a yazdığı mektuptan naklettiği bu bölüm, sünneti neşir, onu ihya ve bid'atleri öldürüp onlarla mücadele ile meşgul olan, özellikle Allah'ın kendilerine ilim ve yetki verdiği kimseler için gerçek bir tavsiye niteliğindedir. Bu konuda gayret gösteren kimse Hz. Peygamber'in (s.a) gerçek bir halifesidir.

rülmüş bir sünneti ayağa kaldırmış, diriltmiş, bir bid'atı öldürmemiş olsaydım, aranızda bir an bile yaşamak istemezdim.

İbn Vaddah, Kitabu'l-Kat'an ve Hadisu'l-Evzâide, el-Hasen el-Basri'nin[78] şöyle dediğini nakleder: "Allah'ın yeryüzünde nasihatçı kulları daima bulunacaktır. Bunlar kulların yaptıkları işleri/amelleri Allah'ın Kitabına arz edecekler, Kitaba uygun gelirse Allah'a hamdedecekler, ona aykırı görürlerse dalalette olanın dalâletini, hidayette olanın hidayetini Allah'ın Kitabıyle bilip tanıyacaklardır. İşte onlar Allah'ın halifeleridirler."[79]

Aynı kitapta Süfyan'dan[80] şöyle dediği nakledilir: "Hakkın yolunu tutunuz, hakkı tutanların sayısının azlığı sizi ürkütmesin. Aksi halde iki görüş arasında tereddüt vakî olur."

Sonra bu konuda ben, kendilerine kalbimin derinliklerinde yer verdiğim ve gönlümün ilâcı mesabesinde gördüğüm bazı arkadaşlarımın fikirlerini aldım. Onlar bunun yapılmasını şeriatın kesin bir talebi ve şartlar gereği, yerine getirilmesi zorunlu bir görev olarak gördüler. Nihayet ben, bid'atleri, onun hükümlerini, usul ve furû olarak onunla ilgili meselelerin beyanını ihtiva eden bir kitap yazmak için Allah'a istihare ettim ve bu kitabı "*el-İ'tisam*" diye isimlendirdim. Allah'tan bunu bir amel-i sâlih kılmasını, faydasını gölge gibi uzatma-

---

[78] El-Hasen: Ebû Said el-Hasen İbn Ebil-Hasen el-Basri. Babası, Ensar'ın azatlısı Yesâr; annesi Hz. Peygamber'in (s.a) eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı Hayre'dir. Hz. Ömer'in (r.a) halifeliğinin sona ermesinden iki sene önce doğdu. Vâdi'l-Kurâ'da yetişti. Sika/güvenilir, fakih ve meşhur bir zâttır. Onun pek çok sayıda mürsel rivayeti vardır. Ebû Hureyre'den ve çok sayıda sahabiden de tedlis yoluyla rivayette bulunmuştur. el-Bezzar der ki: Kendilerinden doğrudan işitmediği pek çok kişiden rivayette bulunurdu. Üçüncü tabakanın başında yer alır. Yaklaşık 90 yaşlarında iken h.110 yılında vefat etmiştir. Pek çok kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 4/563; el-Meârif, 440; et-Takrib, 1/165; Tehzib, 2/231; Tezkira, 1/71; el-Mizan, 1/483; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/40)

[79] Allah rahmet eylesin, Hasan-ı Basri'nin bu sözü tâbiiler hakkında (beslenmesi gereken) hüsnü zanna göre yorumlanır. Yoksa bunu zamanımızda birisi söylemiş olsa sünnet lafzını da Allah'ın Kitabıyla birlikte zikretmekle yükümlü tutarız ve bu söz o zaman şöyle olur: "Kulların amellerini Allah'ın Kitabına ve Peygamberinin sünnetine arz ederler." Sözün devamı da şöyle olur: "dalalette olanın dalâletini, hidayette olanın hidayetini Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in sünnetiyle bilirler." Çünkü tâbiiler özellikle tâbiilerin ileri gelenlerinden olan Hasan-ı Basri gibileri ne söylediklerini gayet iyi biliyorlardı. Ancak Hâriciler ve Zındıklar, Rasûlullah'a iftira ederlerken aptalca şeyler yapıyorlardı. Onlar güya Rasulllah'ın şöyle dediğini iddia ediyorlardı: Size benden bir hadis ulaşırsa onu Allah'ın Kitabı'na arz edin; Ona uyarsa onu ben söylemişimdir, uymazsa ben söylememişimdir. Bu, sünneti hafife alan tehlikeli bir yalandır. Hasan-ı Basri'nin böyle bir sözü olamaz. Fakat bu, meşrû amellerin korunması ve Kitap ve sünnete nisbetlerinin doğruluğunun araştırılması gayesiyle söylenmiş bir sözdür.

Allah'ın halifeleri sözü, Allah'ın yarattıkları içinde O'nun vekilleri demektir. Bunlar Allah'a çağırırlar, ve kullara Allah'ın dinini öğretirler. Allah'tan haber verirler. Adeta Allah Teâlâ kendisine çağıran âlimleri halk içinde kendisinin halifeleri yapmıştır.

[80] Süfyan İbn Uyeyne İbn Ebi İmran Ebû Muhammed el-Hilâli. Kufelidir. Sonra Mekkeli olmuştur. Hicri 107'de doğmuştur. Sika'dır, hâfızdır, imamdır, huccettir. Harem-i şerifte hadis anlatmıştır. Alimler onunla delil getirmede ittifak etmişlerdir. Son günlerinde hafızası değişmiştir. Zaman zaman sika râvilerden tedlis yapmıştır. 8. tabakadandır. H.198 senesi Recep ayında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 8/454; el-Meârif, 506; Takrib, 1/312; Tehzib, 4/104; Tezkira, 1/262; el-Mizan, 2/170; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/225.)

sını, kısaltmamasını, bu konuda çekilen sıkıntıların ve meşakkatlerin ecrini ve sevabını eksiksiz vermesini diliyorum. Güç ve kuvvet ancak yüce Allah ile beraberdir.

Bu kitapta söz, babların tamamı içerisinde hedeflenen gayeye uygun olarak sınırlandırılmıştır. Her babın içerisinde, o baba ait meselelerin ve bu meselelerle birlikte sürüklenip gelen ilgili teferruatın gerektirdiği fasıllar vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİD'ATİN TARİFİ, İÇERİĞİ VE SEMANTİĞİ

"Bid'at" kelimesinin aslı, geçmişte örneği olmaksızın bir şeyi bulup çıkarmak demektir. "**Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'tır.**"[81] Âyetindeki bedî' kelimesi bundan türemiştir; gökleri ve yeri geçmişte bir örneği olmaksızın yaratan demektir. "**De ki: Ben Peygamberlerin ilki değilim.**"[82] ayetindeki anlamı ise şudur: Allah'tan kullarına mesaj getiren ilk kişi ben değilim; bilakis benden önce de pek çok peygamber gelmiştir. "Önceden hiç kimsenin gitmediği bir yoldan ilk defa gitti" anlamında "ibtedea fulânun bid'aten" denilir. Güzellikte benzeri olmayan ve beğenilen bir şey hakkında "haza emrun bedîun" denilir. Sanki onun gibi ve ona benzer bir şey önceden görülmemiş, demektir.

Bid'at'e de bu anlamından dolayı bid'at ismi verilmiştir. İzlenilsin, üzerinden gidilsin diye böyle bir şeyin ortaya çıkartılmasına "ibtida'i" yani bid'at çıkarmak denir. Bu şekilde yapılan şeyin görüntüsüne "bid'at" denilir. Bu şekilde yapılan işe de "bid'at" denilir. Kelimenin bu anlamından dolayı şeriatta delili bulunmayan amele de "bid'at" denilir. Bu, lügatteki daha özel bir anlamı, inşaallah ileride de yapılacak izaha uygun olarak genelleştirmektir.

Fıkıh Usulü ilminin bildirdiğine göre kulların fiilleri ve sözleriyle ilgili hükümler[83] üç kısımdır:

1. Emir manasını gerektiren hükümler. Bunlar da iki kısımdır:
a) Vâciplik ifade eden emirler.
b) Mendupluk ifade eden emirler.
2. Nehiy manasını gerektiren hükümler. Bunlar da iki kısımdır:
a) Mekruhluk ifade eden nehiyler
b) Haramlık ifade eden nehiyler.

---

[81] Bakara: 17

[82] Ahkaf: 9

[83] Hüküm: Sözlük anlamı ilim ve fıkıh demektir. Adaletli bir yargıya da hüküm denilir. Hâkim ve hükmün uygulayıcısı tabirleri de bu kelimeden türemiştir. İhkam ise hâkim olmak/güç ve otorite sahibi olmak ve engellemek gibi anlamlara gelir. (Lisanu'l Arab, 2/953)

Usûlcülerin ıstılahında ise hüküm, Allah Teâlâ'nın iktiza, tahyir ve vaz' bakımından mükelleflerin fiillerine ilişkin olan hitabıdır. Veya mükellefin fiili konusunda hakimin iradesini göstermek üzere ondan sâdır olan şeydir. (Allah'ın hitabından maksat, mükelleflerin fiiline şâri/yasa koyucu tarafından verilen vasıftır. Haram mekruh, mübah gibi iktiza, talep demektir; ister bir işin yapılmasını talep olsun, ister yapılmamasını talep olsun; vâcip, haram gibi. Tahyir, muhayyerlik demektir. Vaz' ise koymak demektir. Burada şâriin mükellefin fiiline ait iki şeyi birbirine sebep, şart ve mani olarak bağlaması kastedilir. Meselâ namaz için abdestin şart olması gibi -çeviren-)

3. Muhayyerlik[84] manasını gerektiren hükümler. Bu da ibaha/mübahlık[85] demektir.

Kulların fiilleri ve sözleri şu üç kısmın dışına çıkmaz:

1. Yapılması istenilen şeyler,
2. Terk edilmesi istenilen şeyler
3. Yapılması veya terk edilmesi serbest bırakılan şeyler.

Terkedilmesi istenilen şeyler, sadece diğer iki bölümdekilere muhalif olduğu için terki istenilen şeylerdir. Fakat bunlar da iki kısımdır:

Birincisi: Başka bir şeye bakmaksızın sadece yukarıdaki birinci ve üçüncü bölümlere muhalif oluşlarından dolayı yasaklanarak terki istenilen şeylerdir. Eğer bu, haram kılınmış bir şeyse fiil, masiyet ve günah diye isimlendirilir, o fiilin failine de âsi ve günahkâr denilir. Eğer haram kılınmış bir şey değilse fâiline böyle bir isim verilmez ve başka bir yerde açıklanacağı üzere af kapsamına girer. Yapılan fiile göre buna câiz veya mübah da denilemez. Çünkü bir şey hem câiz, hem de yasaklanmış olamaz. Buna zıtların birleşmesi denilir. (zıtlar birleşemez.)

İkincisi, sınır koyma, nitelikler belirleme, (edâsına) devam ederken muayyen şekillere veya muayyen zamanlara bağlı kalma gibi şeriatın zâhirine muhalif olduğu için yasaklanarak terki istenilen şeylerdir.

Bid'at ve bid'at icat etmek işte budur. Böyle bir şey yapana mübtedi'l (bid'atçi) denilir. O halde bid'at "Allah'a daha çok ibadet etmek maksadıyla girilen ve sonradan ortaya konulan dini görünümlü bir yol" dan ibarettir. Bu tarif, örf ve âdetleri bid'at anlamının dışında tutanların görüşüne göre yapılan bir tariftir. Bunlar bid'at kavramının içine sadece ibadetleri dahil etmektedirler. Günlük hayatla ilgili amel ve davranışları da bid'at kavramının içine dahil edenlerin görüşüne gelince onlar derler ki: "Bid'at, sonradan ortaya konulan dini görünümlü bir yol olup, dini yola hangi maksatla girilirse o yola da aynı maksatla girilir." Bu tarifteki kelimelerin açıklanması gerekir. Yol kelimesi, üzerinde gidilmek için sınırları çizilen yer demektir. Ancak bu yol din ile kayıtlanmıştır. Çünkü bid'at, dinde icad edilen ve sahibi tarafından dine ilave edilen bir şeydir. Şayet özellikle dünya işleriyle ilgili bir konuda sonradan icad edilmiş bir yol olsaydı buna "bid'at" denilmezdi. Meselâ daha önce olmayan fabrikalar ve beldeler kurmak gibi.

Din konusunda tutulan yollar, şeriatte aslı/dayanağı olanlar ve şeriatte aslı/dayanağı olmayanlar diye kısımlara ayrıldığına göre, tarifle kastedilen şey -ki

---

84 Muhayyerlik/Tahyir: İki şeyden birini veya hepsi bir araya geldiği zaman pek çok şeyden birini talep ya da iki veya daha çok şeyden birisini tercih etmek demektir. (el-Lisan, 2/844)

Muhayyerliğin ıstılahi anlamı ise birini diğerine tercih etmeksizin bir şeyin yapılması ve terkinin aynı seviyede olması veya her ikisinin de mükellef için mübah olması demektir.

85 Mubahlık/İbaha: Bir şeyin fâilin ihtiyarına/isteğine bırakılmasıdır. Fâil o şeyi isterse yapar, isterse yapmaz; her ikisi de aynı seviyededir. (el-Lisan, 1/384- özetlenerek).

Mübahın ıstılâhi anlamı ise: Yapana sevap verilmediği gibi terk edene de ceza verilmeyen şey demektir.

o, sonradan ortaya konulan kısımdır- dinde aslı olan yolların dışında kalmıştır. Yani bid'at, Şâri (kanun koyucu) tarafından önceden örneği verilmediği halde sonradan icad edilen yol demektir. Çünkü bid'atin en önemli özelliği Şâriin belirlediği sınırların dışına çıkan bir şey olmasıdır. Bu kayıtla, sarf ve nahiv ilmi, lügat ilmi, usulü fıkıh, usulü din ve şeriate hizmet eden diğer ilimler gibi dini ilgilendiren şeylerden ilk bakışta sonradan uydurulmuş gibi görülen her şey bid'at kavramının dışına çıkar. Çünkü bu ilimler ilk dönemlerde mevcut olmasalar da asılları şeriatte mevcuttur. Çünkü meselâ, Kur'an'ın i'rabı nakle dayanır. Lisan ilimleri Kur'an ve sünneti doğru anlamada rehberlik ederler. O halde bunlar aslında şer'i lafızlarla kulluğun nasıl yapılacağını gösteren ilimlerdir. Bu lafızlar şer'i manalara delalet ederler. Sözü edilen ilimler şer'i lafızlardan onların anlamlarının nasıl çıkarılacağını ve ibadetlerin nasıl edâ edileceğini öğreten ilimlerdir.

Fıkıh usulünün anlamı, külli delilleri araştırıp bulmaktan ibarettir. Ta ki müctehidin elinin altında bulunsun, isteyen de istediği zaman bunlara kolayca ulaşabilsin.

Usulü din, yani kelâm ilmi de böyledir. Nasıl ki fıkhın konusu ibadetlerle ilgili tafsîlî delilleri belirlemekse kelamın konusu da tevhid ve tevhidle ilgili olarak Kur'an ve sünnetteki delillerle onlardan kaynaklanan delilleri belirlemektir.

Eğer bu ilimlerin bu şekilde tasnif edilmeleri bid'attir denilirse bunun cevabı şudur: Bunun şeriatte bir aslı/dayanağı vardır. Hadis de buna delâlet eder. Buna dair özel bir delilin olmadığı kabul edilse bile şeriat bir bütün olarak bunun kabulüne delâlet eder. Bu, mesalih-i mürsele kuralından çıkarılmıştır. Açıklaması inşaallah ileride gelecektir.

Bu ilimlerin şer'i bir aslının olduğunu kabul eden görüşe göre şüphesiz şeriate hizmet eden bütün ilimler buna dahildir. Onların delilleri de cüz'i/hususi değil, külli'dir/şeriatın bütünüdür. O halde bu ilimler kesinlikle bid'at değildir.

Bu ilimlerin şer'i bir aslının olduğunu kabul etmeyen görüşe göre bu ilimlerin bid'at olmaları gerekir. Bunlar bid'at olan ilimler kapsamına girdiği zaman kabih/kötü olurlar. Çünkü ileride inşaallah açıklanacağı gibi her bid'atın bir sapıklık olduğunda şüphe yoktur.

Bundan dolayı mushafların yazılması ve Kur'an'ın (bir kitap halinde) toplanması da kabih/kötü bir şey olurdu. Halbuki böyle bir iddianın bâtıl/geçersiz olduğunda icmâ vardır. O halde bunlar bid'at değildir.

Bunun da şer'i bir delilinin olması gerekir. Halbuki bu delil, istidlâlden başka bir şey değildir. O da şeriatın bütününden çıkarılmıştır.

(Mushafların yazılması ve Kur'anın cem'i gibi) cüz'i bir meselenin meşrûluğu masâlih-i mürsele* ile sâbit olduğu zaman mutlak, yani bir kayda bağlı olmayan maslahatlar da bu delil ile sâbit olur.

Buna göre, nahiv ilmi veya lisan ilimleri veya usul ilimleri gibi şeriate hizmet eden diğer ilimlerin hiçbirisi asla bid'at olarak isimlendirilemezler.

---

* Yorum yoluyla da olsa- nasların kapsamına girmeyen ya da illet bağı kurularak (kıyas yoluyla) nasta düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fıkhi bir meselenin hükmünü İslâm fıkhının temel ilkelerine göre belirleme yöntemine ISTISLAH, bu metodu uygulayarak hükme ulaşırken esas alınan maslahatlara da MESALİH-İ MÜRSELE denir. (Bk, İlmihal, İsam yy.1998, C.1, s.151 -Çeviren-)

Bunları bid'at olarak isimlendirenler, Hz. Ömer'in (r.a) Ramazan geceleri teravih namazlarının cemaatle kılınmasını bid'at olarak isimlendirmesinde olduğu gibi bununla ya mecâzi manayı kastetmişlerdir ya da hangi şeylerin bid'at, hangi şeylerin sünnet olduğunu bilmemektedirler.

Bid'atin tarifinde geçen "dini görünümlü yol" tabiri gerçekte öyle olmadığı halde şer'i yola benzeyen, hatta aşağıda sıralanacağı üzere pek çok yönden şeriate aykırı bir yol demektir:

Şeriatte olmayan sınırlar koymak bunlardan birisidir. Mesela bir kimsenin hiç oturmadan ayakta, gölgelenmeden güneşte durarak, kendini ibadete vererek ve sebepsiz yere sadece belli şeyleri yiyerek ve giyerek oruç tutmayı adaması gibi.

Şeriate aykırı yönlerden bir diğeri, topluca tek bir ağızdan zikir yapmak ve Hz. Peygamber'in (s.a) doğduğu günü bayram yapmak gibi muayyen şekillere ve keyfiyetlere bağlı kalmaktır.

Bunlardan birisi de şeriatte buna dair herhangi bir belirleme olmadığı halde muayyen ibadetleri hep muayyen vakitlerde yapmaktır. Meselâ Şaban ayının 15. günü devamlı oruç tutmak ve o geceyi ibadetle geçirmek gibi.[86]

Sonra bid'atin meşru/şer'i şeylere benzer yönleri de vardır. Şayet bid'at, meşrû şeylere benzememiş olsaydı bid'at olmazdı. Çünkü o zaman onlar günlük hayatla ilgili amel ve davranışlar olurdu.

Yine bid'atçi onu sünnete benzetmek için yapar. Böylece o, bununla başkasına sünnet işliyormuş izlenimini verir ya da işlediği bid'at kendisine sünnetmiş gibi gelir. Çünkü insan meşru olana benzemeyen bir şeyin peşinden gitmek istemez. Böyle bir bid'ati işlemekle her hangi bir yarar elde edemez, herhangi bir zararı gideremez ve başkaları da onun peşinden gitmez.

Bu sebeple bid'atçinin hayırlı insanlar içindeki makam ve mevkii bilinen bir şahsa uyduğunu iddia ederek de olsa meşru gibi görünen şeylerle bid'atini desteklediğini görürsün.

Cahiliyet dönemi Araplarının Hz. İbrahim'in dinini değiştirirken kendilerini mazur göstermek için, ihdas ettikleri/uydurdukları şeyleri nasıl tevil ettiklerini görürsün. Mesela putperestliklerini şu sözlerle tevil ederler: **"Onlara bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz derler"**[87] Kureyşliler, Harem hudutlarının dışına çıkarsak ona saygısızlık etmiş oluruz, diyerek Arafat vakfesini terk ederlerdi. İçinde Allah'a karşı günah işlediğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz, diyerek Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Meşrû imiş gibi göstermeye çalıştıkları buna benzer daha pek çok davranışları vardır. Hal böyle olun-

---

[86] Şaban ayının 15. günü ve gecesi hakkında rivayet edilen hadislerin hiçbirisi sahih değildir. (Bu konuda şu kaynaklara bakınız: Suyuti, el-Leâli u'l-Masnûa fi'l Ehâdisi'l-Mevzûa, 2/31; Şevkâni, el-Fevâidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa, 50; Bunların dışındaki diğer mevzuat kitaplarında da bu konuda çok tuhaf şeyler bulursun.) Bu ümmete, zararlı sinekleri kovan ve her günahkar yalancının sesini kesen âlimler nasibettiği için Allah'a hamdolsun.

[87] Zümer: 3

ca Müslümanların önde gelenlerinden sayılan ya da kendisini öyle gören kişiler için ne söylenebilir? Onlar (bid'atte kendilerini savunmak için) bunu haydi haydi yaparlar. Onlar isabet ettiklerini zannettikleri halde hata eden kişilerdir. Bu durum belli olduğuna göre "meşru olan şeylere benzeme" unsurunu bid'at tarifinin içine almanın bir zorunluluk olduğu anlaşılır.

"Allah'a daha çok ibadet etmek maksadıyla girilen bir yoldur" sözü de bid'atın manasını tamamlar. Çünkü bid'ati meşrulaştırmaktaki maksat budur.

Allah'a daha çok ibadet etme arzusunun temelinde de ibadete yönelmeyi teşvik eden naslar vardır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."** Bid'atçi de sanki bu manayı kastettiğini zanneder. Şâriin koyduğu kuralların ve sınırların yeterli olduğunu anlayamaz. Bu konudaki emrin mutlak oluşundan kendince birtakım kurallar ve düzenlemeler koyma, ibadetleri için vesileler ihdas etme lüzumunu hisseder. Bununla beraber nefislerdeki kendini gösterme arzusu ya da güven duygusu da işin içine karışır. Ayrıca nefisler devamlı olarak hep aynı ibadetleri yapmaktan bıkkınlık duyar ve usanır. Daha önce bilmediği yeni bir şeyi yaptığı zaman devamlı yaptığı şeyde hissetmediği başka bir neşe ve heyecanı hisseder. Bu sebepledir ki aynı manaya gelmek üzere "Her yeni şeyde bir lezzet vardır."[88] dediler. "İhdas ettikleri yeni yeni suçlara göre insanlar için yeni hükümler ihdas edilir. Aynı şekilde onlarda sonradan ortaya çıkan tembelliklere göre kendilerini hayra teşvik edici yeni yeni metotlar geliştirilir." sözünü söyleyen de bu manayı kastetmiştir.[89]

Muaz İbn Cebel'in hadisinde şöyle denilir: "yakında benden izlemedikleri bir şeyi izlediklerini söyleyen kimseler çıkacak. Halbuki ben sana Kur'an'ı okudum. Kendilerine Kur'an'dan başka bir şey uydurmadıkça onlar bana uymazlar. Aman ha, uydurulan şeylerden sakının. Çünkü her bid'at bir sapıklıktır." [90]

Bu kayıtla birlikte günlük hayatla ilgili amel ve davranışların bid'at kapsamına girmediği artık anlaşılmıştır. İbadet maksadı güdülmediği halde şer'i olana benzeyen, bu isimlendirmenin dışında kalır. Meselâ mal veya başka bir şey üzerinden muayyen nisbette ve muayyen miktarda ödenmesi zorunlu cezalar, zekatların ödenmesine benzediği halde (ibadet maksadı olmadığı için) bid'at diye isimlendirelemezler.

Un elemek için elek kullanmak, kırba (dan dökülen su) ile el yıkamak gibi daha önce bilinmeyen şeyler de böyledir. Bunlar iki görüşten birine göre (yani bid'atte ibadet maksadını şart koşanların görüşüne göre) bidat değildir.

---

[88] "Her yeni şeyde bir lezzet vardır". Bid'at de yeni bir şeydir. Onda da bid'atçiyi etkileyecek ve onu bir bid'at davetçisi haline getirecek lezzet ve câzibe vardır. İnsanlar her yeni şeye yöneldikleri gibi ona da yönelirler. Onları çürütecek ve insanlara hakkı öğretecek hakikat savunucuları olmadığı müddetçe bid'atler böyle yayılır. Nitekim hakikatler de böyle yayılır.

[89] Müellif ve başkaları bu sözü halife Ömer İbn Abdilaziz'e nisbet ettiler.

[90] Ben bu ibareye bir yerde rastlamadım, Şayet sahih ise Muaz'ın kendi sözüdür. Hadis ise hangi yoldan geldiğini bilmiyorum.

Diğer görüşe (yani günlük hayatla ilgili amel ve davranışları da bidat kavramının içine dahil edenlerin görüşüne) gelince, onların yaptığı bid'at tanımlamasının içinde şöyle denilmişti Şer'i/dini yola hangi maksatla girilmişse bid'at yoluna da aynı maksatla girilir.

Bu şu demektir: Şeriat, kulların şimdi ve gelecekteki yararları ve bu yararları hem dünyada hem de ahirette en güzel şekilde gerçekleştirmeleri için gelmiştir. Bid'atçının bid'at işlerken hedeflediği gayesi de budur. Çünkü bid'at ya âdetlerle ilgilidir, ya da ibadetlerle ilgilidir. Eğer ibadetlerle ilgili ise, bid'atçi bununla kendi zannınca âhirette en güzel mertebeyi elde etmek için iddiasına göre Allah'a daha çok ibadet etmeyi kasd etmektedir. Eğer âdetlerle ilgili ise (yani günlük hayattaki amel ve davranışlarıyla ilgili ise) de böyledir. Çünkü o bununla dünya işlerini kendi yararına en uygun şekilde yürütmeyi murat etmiştir.

Elek kullanmayı bid'atler kısmına dahil edenlere göre elenmiş unun lezzeti elenmemiş unun lezzetinden daha fazladır. (Bu da dünyevi bir maslahattır. Böylece bid'at olma vasfı gerçekleşmiştir.)

Yüksek ve büyük kapasiteli binalar yapmak da böyledir. Bunlar hurma dallarından yapılmış ve harap binalardan daha yararlıdır. Önceki dönemlere nisbetle üretim kaynaklarındaki değişikliklerin durumu da bunun gibidir. Şeriat tasarruf alanlarının genişletilmesini mübah kılmıştır. O halde bunları icad edenler de bid'atçi sayılır.[91]

Bid'at'in şeriatteki manası ve mahiyeti böylece ortaya çıkmış oldu. Allah'a hamd olsun.

---

[91] Müellifin yukarıda verdiği misaller ibadetlere giren, ya da dinde ziyade veya noksanlaştırma maksadıyla çıkartılan bid'atlerle, insanların âdetlerinde ve günlük yaşayışlarında icat ettikleri bid'atleri ayırdetmek kabilindendir. Ben derim ki, ikinci bölüme giren bid'atlerin, şeriatın usul ve kaidelerine aykırı olmadığı ve ibadet maksadıyla yapılmadığı müddetçe bir sakıncası yoktur.

TERK BİD'ATİ

Bid'atin tarifinde üzerinde durulacak noktalardan birisi de şudur: Tarifte, bid'atin dinde sonradan ortaya konulan bir yol olduğu söylenilmişti. Tarifteki bu ifadenin genel anlamı içerisine fiilî bid'atler girdiği gibi, terkî bid'atler de girer. Bid'at bazen terk edilen şeyi bizzat haram kılarak meydana gelir. Veya haram kılmaksızın meydana gelir. Meselâ fiil şer'an helal olabilir ve insan bu helali kendisine haram kılar ya da o fiili yapmamayı kasteder.

Bu terk ediş, ya şer'an muteber olan, kabul edilen bir şey sebebiyle olur veya başka bir şey sebebiyle olur. Şer'an kabul edilen bir şey sebebiyle terk edilmişse bunda bir sakınca yoktur. Bunun manası ya terki câiz olan bir şeyi terk etmiştir veya terki matlup olan bir şeyi terk etmiştir, demektir. Mesela bir kimse vücuduna, aklına veya dinine zararı olması ya da benzeri bir şey sebebiyle herhangi bir yiyeceği kendisine haram kılarsa onu terk etmesinin bir sakıncasi yoktur. Hatta tedavi olmak bir hasta için farzdır görüşünde olursak, o zaman (tedavi için bile olsa) o yiyeceği terk etmek matluptur, tedavi olmak mübahtır dersek, o zaman terk de mübah olur.

Bu, zararlı şeylere karşı perhize karar vermekle ilgili bir hükümdür. Bunun delili/dayanağı Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisidir: "*Ey gençler topluluğu! Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlilik gözü harama bakmaktan daha iyi sakındırır ve iffeti daha iyi korur. Evlenmeye gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Çünkü oruç onun için bir kalkandır.*"[92] Oruç gençlerin şehvetini kırar ve onları şehvetin baskısından kurtarır. Yoksa Allah korusun zinaya düşüp helâk olabilirler.

Zararsız olan bir şeyin zararlı olacağından korkarak onu terk etmek de böyledir. Bu takva sahiplerinin vasıflarındandır. Mesela harama düşmekten sakınmak, dinini ve iffetini korumak için bir kimsenin şüpheli şeyleri terk etmesi gibi.

Terk, bunun dışında başka bir şey sebebiyle olursa bu ya dindarlık maksadıyla yapılan bir terktir veya değildir. Dindarlık maksadıyla değilse, terk eden, o fiili kendisine haram kılmakla ve terke karar vermekle abesle iştigal etmiştir. Bu terke bid'at ismi de verilemez. Çünkü bid'ate âdetler de dahildir diyenlerin yaptığı bid'at tanımına da, âdetler dahil değildir diyenlerin bid'at tanımına da, bu terk fiili girmez. Fakat terk eden kişi bu terk edişiyle ya da Allah'ın helal kıldığı bir şeyin haramlığına itikat edişiyle Allah'a âsi durumuna düşmüş olur.

Dindarlık maksadıyla bir şeyi terk etmeye gelince her iki görüşe göre de bu, dinde bid'at çıkarmak anlamına gelir. Çünkü biz bir şeyi yapmayı şer'an câiz olarak kabul ettiğimizde onu kasıtlı olarak terk etmek Şâriin helal kılma hükmüne[93] aykırı olur. Bunun benzeri hakkında şu âyet nâzil olmuştur: "Ey

---

[92] Buharî, K. Savm, B. Savm limen hâfe alâ nefsihi el-uzbete, h.no: 1905. Müslim, K. Nikah. B. Kavli'n-Nebiyyi "Menistedâa'l-Bâete.... h.no: 5065, 5066. Abdullah İbn Mes'ut rivayeti. Muslim, K.Nikah, B. İstihbabi'n-Nikah limen tâkat ileyhi Nefsuhu, h.no: 1400. Nesei, K. Nikah, B. el-Hassu ale'n-Nikah 6/56. Ebû Davud, K. Nikah, B. et-Tahriz ale'n- nikah h.no:2046. İbn Mâce, K. Nikah, B.fadli'n-Nikah, h.no: 1845. Ahmed, Müsned, h.no: 3092, 4023, 4112, birinci cilt ve Abdullah ibn Mesud rivayeti.

[93] Müellif, bir şeyi helal veya haram yapma yetkisinin sadece Allah Tela'ya ait olduğunu bildiriyor. Bu sebeple helâl olan bir şeyi sevmediği için terk ederse bunda bir sakınca yoktur. Fakat helal olduğu halde onu haram sayarak terk ederse bu, Allah'a karşı gelme olayıdır, sınırı aşmadır. Ayet de buna şehadet etmektedir.

iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (Siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez."[94] Allah Teâlâ bu ayette önce helali haram yapmayı yasaklıyor, sonra da bunun Allah'ın sevmediği bir haddi aşma olduğunu bildiriyor.

Bu ayetin açıklaması inşaallah ileride gelecektir.

Çünkü bazı sahabiler kendilerine gece uykusunu, bazıları gündüz yemeyi, bazıları kadınlara yaklaşmayı haram kılmayı, diğer bazıları da kadınları terk konusunda daha da ileri giderek kendilerini hadımlaştırmayı düşünmüşlerdi. Buna benzer düşünceler hakkında Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "*Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*"

O halde şer'i bir mazereti olmaksızın Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi almaktan kendisini engelleyen herkes Hz. Peygamberin (s.a) sünnetinin dışına çıkmış demektir. Sünnet dışı bir şeyi dindarlık maksadıyla yapan kimse ise bid'atçinin ta kendisidir.

Vâcip veya mendup olarak şer'an yapılması matlup olan şeyleri terk eden kimse bid'atçi olarak isimlendirilir mi, isimlendirilmez mi? diye sorulacak olursa, buna cevaben denilir ki:

Matlup olan (yapılması istenilen) şeyleri terk edenler iki kısımdır:

Birincisi, dindarlık maksadı gütmeksizin, ya tembelliğinden veya ihmalinden ya da benzeri nefsi sebeplerden dolayı terk etmektir. Bu kısım emre muhalefetle ilgili bir durumdur; eğer vâcibi terk etmişse ve cüz'i olarak terk ediyorsa masiyet değildir, külli olarak terk ediyorsa usul-i fıkıhta açıklandığı üzere o da bir ma'siyettir.*

İkincisi dindarlık maksadıyla terk etmektir. Bunlar Allah'ın meşrû kıldığının zıddı ile dindarlık yapmaya kalkıştıkları için terkleri de bid'at kabilindendir. Bunun örneği ibâhilerdir. Onlar, bir kimsenin dindarlıkta belirledikleri mertebeye ulaştığı zaman dini yükümlülüklerden kurtulduğunu iddia ederler.

O halde bid'at tarifinde geçen "şer'i olana benzemek üzere ortaya konulan yol" tabiri fiili bid'atleri içine aldığı gibi terki bid'atleri de içine alır. Çünkü şer'i yol da terkî ve fiilî diye kısımlara ayrılır. (Yani şeriatte terk edilmesi emredilen şeyler olduğu gibi, yapılması emredilen şeyler de vardır.)

Biz ister terk de bir fiildir diyelim, isterse terk bir fiil değildir diyelim, durum değişmez. Çünkü usul-ü fıkıhta her iki görüş de zikredilmiştir.

Bid'at tarifi, terki kapsamına aldığı gibi, bunun zıddını da alır. O da üç kısımdır: İtikat kısmı, söz kısmı, fiil kısmı.

Özet olarak şer'i hitapla ilgili olan her şey, bid'atle de ilgilidir.

---

[94] Mâide: 87

* Şâtıbi'ye göre bir fiil cüz' itibarıyle (tek tek) mendup ise, kül olarak (bütün olarak) vâcip olur. Câmi ve mescitlerde ezan okunması, cemaatle namaz kılınması, umre ziyareti ve revatip sünnetler gibi sünnetler cüz itibariyle mendupturlar. Ancak bunlar toptan terk olundukları zaman, terkedenin dinini yaralar. Görüyorsunuz ki ezan İslâm'ın bir şiarıdır, dolayısıyle onu toptan terk eden bir şehir halkıyle savaşılır. Cemaate iştirak de aynı şekildedir. Sürekli olarak cemaati terk eden kimse günahkar olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a): "Bir kimse üç günden fazla cemaati terk ederse kalbi mühürlenir" buyurmuştur." (-Çeviren- Bk. Şâtıbî, el-Muvafakat, çev. Dr. Mehmet Erdoğan, C.I, s.123. İz yayıncılık 1990.)

İKİNCİ BÖLÜM

BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ VE BİD'ATÇİLERİN KÖTÜ ÂKIBETLERİ

Akıllı bir kimsenin bid'atler üzerinde düşündüğü zaman onun kötü bir şey olduğunu bileceği gayet açıktır. Çünkü bid'atlere uymak demek, sırat-ı müstakimden çıkmak ve cehalette ileri gitmek demektir. Bunu hem aklî ve mantıki delillerle hem de genel şer'î ve nakli delillerle açıklamak mümkündür.

Akli olarak bid'atın kötülüğünü ortaya koymaya gelince bunun çeşitli yönleri vardır:

1. Dünyanın başlangıcından bu güne kadar yapılan deney ve tecrübeler göstermiştir ki tek başına akıl kendi yararına olan şeyleri celbetmeye ve zararına olan şeyleri def etmeye yeterli değildir. Çünkü maslahatlar ve mefsedetler ya dünyevîdir veya uhrevidir.

Dünyevi olanları akıl, daha başlangıçta Allah tarafından ilk konuluşlarında tek başına ayrıntılı olarak elbette bilemez. Daha sonra ortaya çıkmış ve çıkacak olanları da tam olarak bilemez. Çünkü nelerin maslahat, nelerin mefsedet olduğu başlangıçta ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinmiştir.

Çünkü Adem (a.s.) yeryüzüne indirildiği zaman dünyevi maslahatlarını/menfaatlerini nasıl celbedeceğini biliyordu. Ancak kimileri de şöyle demektedir: **"Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti"**[95] ayetine göre Âdem başlangıçta bunları bilmiyordu. Bu isimleri öğrendikten sonra bilir hale geldi. O halde bu esnadaki öğrenme akla dayanmayan bir öğrenmedir. Sonra onun neslinden gelenler de bu bilgileri ondan topluca miras olarak aldılar. Fakat akıllar bu ilk bilginin köklerinden yeni yeni bilgiler türettiler de bu bilgileri (sanki önceden ortada hiçbir şey yok iken) kendileri ürettiklerini zannettiler.

Başlangıçta Hz. Adem'e öğretilen temel bilgilere araya fetret dönemleri girdikçe yeni yeni bilgiler ilave edildi: Çünkü fetret dönemlerinin maslahatları aynı istikamette cereyan etmedi. Çünkü o dönemlerde fitneler, karışıklıklar vardı, çeşitli yönlerden bozulmalar ortaya çıkmıştı.

Şayet Allah Teâlâ peygamberler göndermek suretiyle insanlara iyilik yapmasaydı onlar düzenli bir hayata ulaşamazlardı ve menfaatlerine (maslahatlarına) en uygun olan bir durumda bulunmazlardı. Öncekilerin ve sonrakilerin haberleri üzerinde düşünmekle bunu öğrenmek mümkündür.

---

[95] Bakara: 31

Uhrevi maslahatlara gelince, sebeplerinin ortaya konuluşu yönünden akıl ile kavranılmaları en zor olanlar bunlardır. Meselâ ibâdetler böyledir. Onlar, değil ayrıntılı olarak özet olarak (icmâli) bile akılla bilinemezler.

Ahiret yurdunu, mutlaka bir gün o yurda gidileceğini ve onun, amellerin karşılığının görüleceği bir yurt olduğunu düşünüp tasavvur etmeye gelince akıl bunu duyularla hissetme imkanından uzaksa da, soyut olarak idrak edebilir.

Akıl sahipleri, âhiret ahvalinin şer'i naslara bakmaksızın mücerret akılla idrak edilebileceğini iddia eden felsefecilere aldanmasınlar. Mesele aslında onların dilleriyle iddia ettikleri gibi değildir. Çünkü insanoğluna her zaman peygamberler vasıtasıyla dinler ve şeriatler gönderilmiştir. Peygamberler ve peygamberlerin mesajını insanlara ulaştıranlar tarih boyunca her zaman bol miktarda var olmuşlardır. Bu süreç Adem (a.s) ile başlamış ve Hz. Muhammed'in getirdiği bu şeriate kadar devam etmiştir.

Ancak şeriatın/dinin izleri silinmeye başladığı zaman Allah Teâlâ insanlara yaratılış gayelerini -ki Allah'a kulluktur- beyan etmek üzere yeni bir peygamber göndermiştir. Şeriatin izlerinin kaybolmaya başladığı zaman ile daha sonra yeni bir şeriatin gönderilmesi zamanı arasında önceki şeriatten bilinen bazı esasların (bilgi veya inanç olarak) varlığını devam ettirmiş olması kaçınılmazdır.

İşte felsefeciler bu esaslara ulaştılar, onları veya onların bir kısmını yakaladılar ve bunları akıllarına uygun bir şekilde ortaya sürmek istediler, bu bilgileri dinin değil, aklın bir ürünüymüş gibi gösterdiler. Halbuki durum hiç de onların iddia ettikleri gibi değildir.

Akıl elbette bağımsız değildir. Temeli olmaksızın herhangi bir şeyi inşa edip ortaya koyamaz. O ancak istisnasız olarak önceden var olan bir temel üzere bilgiyi inşa eder. Ahiret ahvali hakkında önceden var olan bilgilerin vahiyden başka bir kaynağa dayanması mümkün değildir.

İleride inşaallah bu konunun açıklaması gelecektir.

Genel olarak, akıllar vahy olmaksızın kendi maslahatlarını tek başlarına kavrayamazlar. Bid'at çıkarmak bu esasa aykırıdır. Çünkü varsayımlar şer'î bir dayanak olamazlar.[96] Bid'atçilerin akla dayanarak iddia ettikleri şeylerden başka ortaya koydukları bir şey yoktur. Bid'atçi bid'atle amel etmesi sebebiyle bunun karşılığında arzuladığı sevabı elde edeceğinden emin değildir. Bu sebeple bid'at abesle iştigaldir/boş ve faydasız bir amel gibidir.

Şeriat kulların maslahatlarını korumak için gelmiştir, dersek bu böyledir.

Diğer görüşe göre ise bid'atçinin eline hiçbir şey geçmeyeceği daha da kesindir. Çünkü o zaman bid'at sadece bir ibadettir ve âmir tarafından memurun mecbur edilmesidir (Yani bid'atçının kendisini şâri yerine koymasıdır.) Usûl ilminde açıklandığına göre aklın bu alanda yetkisi yoktur. Üstelik bid'atçi bir de,

---

[96] Şer'i dayanak hükmün ispatında kendisine dayanılan ve Kur'an, sünnet, kıyas ve icmâdan alınan delil demektir.

büyük arzularını gerçekleştirmede elindeki güvenilir olan bir yolu bırakıp güvenilmez bir yolu izlemektedir.

2- Şeriat, eksiklik ve fazlalığa tahammülü olmayan bir mükemmellikte gelmiştir. Çünkü Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: **"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim."**[97]

وفي حديث العرباض بن سارية : وَعَظَنَا رَسُولُ اللهِ مَوْعِظَةً ذَرِفَتْ مِنْهَا الأَعْيُنُ وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ, فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ, إِنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَمَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا؟ قَالَ: "تَرَكْتُكُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا, وَلاَ يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلاَّ هَالِكٌ, وَمَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى إِخْتِلاَفًا كَثِيراً فَعَلَيْكُمْ بِمَا عَرَفْتُمْ مِنْ سُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي"

İrbâd İbn Sâriye[98] hadisinde şöyle anlatılmaktadır: Bir gün Rasûlullah (s.a) bize gözleri yaşartan, kalpleri yerinden oynatan bir öğüt verdi. Biz dedik ki: Ya Rasûlallah! Sanki bu bize vedâ eden birisinin öğüdü gibi geldi. Bize tavsiyen nedir? Şöyle buyurdu: "Size öyle aydınlık bir yol bırakıyorum ki onun gecesi de gündüzü gibidir. Benden sonra o yoldan sapan mutlaka helâk olur. Benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaflar göreceklerdir. Ben size benim sünnetimden ve benden sonraki râşit halifelerin sünnetinden öğrendiklerinizi tavsiye ediyorum."[99]

Hz. Peygamber'in (s.a) ölmeden önce din ve dünya işi konusunda[100] ihtiyaç duyulan her şeyi açıkladığı kesindir. Bu konuda ehl-i sünnet arasında farklı görüşte olan hiç kimse yoktur.

---

97 Maide: 3

98 Büyük bir sahabî olan İrbad İbn Sâriye es-Sülemi, Suffe ehlinin ileri gelenlerindendir. Humus şehrine yerleşmiş ve Rasûlullah'dan (s.a) pek çok hadis rivayet etmiştir. Hicri 75 yılında vefat etmiştir. (Tabakat İbn Sa'd, 4/276; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/39; el-Hılye, 2/13; Tehzib, 7/174; Şezerât, 1/82; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 3/419).

99 Bu hadisi şu kaynaklar rivayet etmiştir: Ahmed, Müsned, 4/126, 127; Ebû Dâvud, K. Sünne, B. Lüzûmü's-Sünne h.no:4607; Tirmizî, K. İlim, h.no: 2676 (Tirmizî, hâdisin hasen-sahih olduğunu söyledi); Dârimi, Ebu Âsım yoluyle, c.1, s.44, İbn Mâce, Mukaddime, 42,43 (Abdurrahman İbn Amr es-Sülemi yoluyle). İbn Mâce Yahya İbn Ebi'l-Muta'dan şöyle dediğini rivayet eder: Ben İrbad ibn Sâriye'den şöyle dediğini işittim: "Bir gün Allah Rasulü (r.a) bize gözleri yaşartan, kalpleri yerinden oynatan son derece güzel ve etkili bir öğüt verdi. Biz dedik ki: Ya Rasûlallah! Sanki bu bize vedâ eden birinin öğüdü gibi geldi. Eğer öyle ise bize bir tavsiyede bulun. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Size Allah'tan korkmanızı, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Başınıza yönetici olarak bir köle bile geçse ona itaat etmelisiniz. Çünkü benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaflar göreceklerdir. Onun için benim sünnetime, hidayete ermiş, doğru yolda olan raşid halifelerin sünnetine benden sonra sımsıkı sarılın. Azı dişlerinizle sımsıkı tutun. Sonradan icad edilmiş (İslâm'a aykırı) işlerden uzak durun. (Çünkü sonradan icad edilmiş her şey bid'attir.) Her bid'at da dalalettir (sapıklıktır).

100 Şeyh Muhammed Reşid Rıza el-İ'tısam'a yazdığı ta'likında (dipnotta) şöyle der: Hz. Peygamber din konusunda ayrıntılı bilgiler getirmiş, dünya konusunda da her zaman ve her şartta geçerli olan icmalî ve genel kurallar koymuştur. Mesela Şûranın meşrûiyeti, ilim sahiplerine ictihat ve istinbat ederek çıkardıkları hükümlerde itaat edilmesi, kolaylaştırma kuralları, güçlüğün kaldırılması, zârûret prensipleri gibi.

Hal böyle olunca bid'atçi sanki lisan-ı hal ile şöyle der gibidir: "Şeriat tamam olmamıştır. Şeriatta telâfi edilmesi/düzeltilmesi gereken şeyler vardır veya bunlar düzeltilse daha iyi olur." Çünkü o şeriatın hiçbir yönden eksiğinin olmadığına, tam ve mükemmel olduğuna inanmış olsaydı bid'at çıkarmaya ve onu düzeltmeye kalkışmazdı. Böyle bir şey söyleyen kimse sırat-ı müstakimden sapmış olur.

İbn el-Mâcişûn[101] der ki: Malik'in şöyle dediğini duydum: Kim İslâm'da bir bid'at çıkarır da onu güzel görürse Hz. Muhammed'in (s.a) risâlete ihanet ettiğini iddia etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ: **"Bugün size dininizi tamamladım."** buyurmaktadır. O halde o gün bir başka din olmamıştır. Bu gün de başka bir din yoktur.

3. Bid'atçi, şeriate karşı inatçıdır ve ona muhalefet eder. Çünkü Şâri, kuldan istenilen şeyler için özel şekillerde özel yollar belirlemiştir. Emir ve nehiy ile vad etme ve korkutma ile bu yolları sınırlamış ve hayrın bu yollarda, şerrin de bu yolların dışına çıkmakta olduğunu haber vermiştir. Çünkü Allah bilir, biz bilmeyiz. O, Rasûlullah'ı (s.a) sadece âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Bid'atçi bunların hepsini reddetmektedir. O, daha başka yolların da olduğunu, Allah'ın bu yollara sınır koymadığını ve belirlemediğini iddia eder. Sanki Allah bilir, biz de biliriz, demektedir. Hatta Şâriin belirlediği yollara ilaveler yapmasından, belki de -hâşâ- Şâriin bilmediği şeyleri dahi onun bildiği anlaşılmaktadır.

Şayet bid'atçinin maksadı bu ise şeriate ve Allah'a karşı bir küfürdür, maksadı bu değilse o zaman da apaçık bir sapıklıktır.

Ömer İbn Abdülaziz (r.a) Adiy İbn Ertae'ye[102] yazdığı mektupta bu manaya işaret etmektedir. Adiy, ona bazı kaderiyeciler hakkında fikir danışmıştı. Ömer İbn Abdilaziz şunları yazdı:

"İmdi, ben sana Allah'tan korkmayı, O'nun emrinde orta yolu tutmayı, Peygamber'in (s.a) sünnetine uymayı, sünnetinin yürürlükte ve yeterli olduğu konularda bid'atçilerin uydurdukları şeyleri terk etmeyi tavsiye ederim. Sünnete sımsıkı sarıl. Çünkü sünneti, aksine davranışlardan hangi tehlikelerin, hangi ayak kaymalarının, hangi ahmaklıkların ve hangi aşırılıkların doğacağını en iyi bilen kişi ortaya koymuştur. Kavmin (ashabın) kendileri için râzı oldukları şeye sen de kendin için râzı ol. Çünkü onlar derin bir ilme, keskin bir görüşe sahiptiler. (Günahlardan) kendilerini alıkoyarlardı. Onlar her şeyin içyüzünü en iyi şekilde bilirlerdi. Onlar sahip oldukları fazilete lâyık idiler. Eğer, onlardan sonra yeni bir durum ortaya çıkmıştır dersen, bunu ancak onların yolundan gitmeyen ve kendilerini onlara ter-

---

101 İbn el-Mâcişun: "Büyük âlim, fakih, Medine müftüsü Ebû Mervan Abdülmelik ibn el-İmam Abdilaziz İbn Abdillah ibn Ebi Seleme ibn el-Mâcişun et-Teymi" Teymlilerin azatlısıdır. Medinelidir. Mâliki mezhebindendir. İmam Mâlik'in öğrencisidir. Az sayıda rivayeti olmasına rağmen hadiste sikadır/güvenilir. Gözleri âmadır. Hicri 213 yılında, bir rivayete göre 214 yılında vefat etmiştir. (Tabakât İbn Sa'd, 5/442; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/358; Tehzib et-Tehzib, 6/408; Şezeratü'z-Zeheb, 2/28; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 10/359

102 Adiy İbn Ertae el-Fezâri ed-Dimeşki. Ömer ibn Abdilaziz'in Basra valisidir. Yezid ibn Muhalleb'in oğlu tarafından bir toplulukla birlikte hapsedilerek hicri 102 yılında öldürüldü. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/3, Şezerat, 1/124; Tehzib, 7/164; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 5/53)

cih edenler çıkardılar. Onlar (sahabiler) öncüdürler; yeterli miktarda konuşurlardı ve faydalı şeyleri anlatırlardı. Onların yaptıklarını yapmayanlar kusurludur, fazlasını yapmaya kalkışanlar bitkin ve yorgun düşerler. Kimisi eksik bıraktı, kimisi aşırı gitti.[103] Onlar (sahabeler) bu ikisi arasında doğru bir yol üzerinde idiler."

Sonra mektup Adiy'in sorunuyla ilgili hükümle sona erdi.

Ömer ibn Abdilaziz'in "Sünneti, aksine davranışların nelere sebep olacağını en iyi bilen (Hz. Peygamber) koymuştur" sözü, işte üzerinde durduğumuz konunun delilidir.

4. Bid'atçi kendisini Şârie benzer bir konumda görmektedir. Çünkü şeriatleri koyan ve halkı o şeriatlerin yolundan gitmekle yükümlü tutan Şâri'dir/Allah'tır. O'ndan başka bu işi yapacak kimse yoktur. Çünkü anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında o hüküm verecektir. Eğer şeriat koyma işi insanların yapabileceği şeylerden olsaydı, şeriatler indirilmezdi, insanlar arasında ihtilaf kalmazdı ve peygamberlerin gönderilmesine de ihtiyaç olmazdı.

İşte Allah'ın dininde bid'at çıkaran kişi, kendisini Allah'a ortak ve benzer yapan kişidir. Çünkü Şâri ile beraber şeriat koyuyor, ihtilafa kapı açıyor, Şâriin yegane şeriat koyucu olduğunu reddediyor. Halbuki O, buna kâfidir.

5. Bid'at çıkarmak, hevâ ve hevese uymak demektir. Çünkü akıl, şeriate tâbi olmadığı zaman geride hevâ ve şehvetten başka bir şey kalmaz. Sen de bilirsin ki heva ve hevese tâbi olmak apaçık bir sapıklıktır. Görmüyor musun Allah Teâla şöyle buyuruyor: **"Ey Dâvud! Seni şüphesiz yeryüzünde hükümran kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet, heva ve hevese uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."**[104]

Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede hükmü -üçüncüsü olmaksızın- iki şeye hasretti: Hakka tâbi olarak hüküm vermek, heva ve hevese uyarak hüküm vermek. Aklı, hüküm vermekten tecrit ederek uzaklaştırdı. Çünkü akıl, genellikle heva ve hevese uyarak hüküm verebilir.

Başka bir ayet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, ve işinde aşırı giderek hevesine kapılan kimseye uyma."**[105]

Burada da durumu iki şey arasında sınırlandırdı: Zikre yani Kur'an'a tâbi olmak, ikincisi hevâ ve hevese tâbi olmak.

Diğer bir âyette de şöyle buyurdu: **"Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?"**[106]

---

[103] Şeyh Reşid Rıza ta'likinde şöyle dedi: Bazı kimseler, Hz. Peygamber (s.a) zamanında mevcut olan bazı şeyleri terk etmek sûretiyle dinde eksiltme yaptılar, bazı kimseler de olmayan bazı şeyleri ilave yaparak, dinde bid'at çıkardılar ve aşırı gittiler. Bu ikisi arasında kalanlar, sıratı müstakim üzere olan vasat ümmettir.

[104] Sâd: 26

[105] Kehf: 28

[106] Kasas: 50

Bu ayet de kendisinden öncekiler gibidir. Bu âyeti iyi düşününüz. Çünkü bu âyet, nefsinin arzusuna (hevasına) uyarak Allah'ın hidayetine tâbi olmayan kimseden daha sapık hiç kimsenin olmadığını açıkça ifade etmektedir.

İşte bid'atçinin durumu da budur. Çünkü o, Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevâ ve hevesine uymuştur. Allah katından gelen yol gösterici Kur'an-ı Kerim'dir.

Şeriatin beyan ettiğine ve âyetin ortaya koyduğuna göre hevâ ve hevese tâbi olmak iki kısımdır.

Birincisi heva ve hevesin Allah'ın emrine ve yasağına uymasıdır. Bu kötü değildir. Sahibi de sapık değildir. Nasıl sapık olsun ki önce Allah'tan bir yol gösterici gelmiş, hevâsının yolunu onunla aydınlatmıştır. Takva sahibi mü'minin durumu böyledir.

Diğeri hevâ ve hevesin esas gaye kabul edilerek öne alınmasıdır. O zaman Allah'ın emri ve yasağı, hevâ ve hevese nisbetle tâbi durumundadır (yani ikinci plandadır) veya (hiç bir şekilde dikkate alınmayacak biçimde) tâbi durumunda değildir. Kötülenen de budur.

Bid'atçi nefsinin hevasını Allah'ın hidayetinin önüne geçirendir. Bu sebeple o, kendisinin hidayet üzere olduğunu zannettiği halde insanların en sapığı olmuştur.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir mana ortaya çıkmıştır. O da söz konusu âyetin şer'i hükümlerde tâbi olmak için iki tane yol belirlemiş olmasıdır:

Birincisi: şeriattır. Şüphesiz şeriatte ilim, hak ve hidayet vardır.

İkincisi hevâ ve hevestir. Bu ikinci yol kötülenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an'da heva ve hevese uymayı sadece kötüleme bağlamında zikretmiştir. Ondan başka bir üçüncü yol zikretmemiştir. Kim âyetleri araştırırsa bunun böyle olduğunu anlar.

Sonra benim referans verdiğim ilim ve övgüyle sözü edilen hak, Kur'an'dır ve Allah'tan indirilen şeylerdir. Nitekim Allah'ın âyetlerinde şöyle buyruluyor: **"De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram etti? Eğer doğru iseniz, bana ilimle söyleyin."**[107] **"Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şâhit mi oldunuz? Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zâlim kim vardır!"**[108] Bir diğer âyette şöyle buyrulur: **"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır ve doğru yolu bulacak da değillerdir."**[109] Bunların hepsi Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın yasa koymada kendi heva ve heveslerine uymaktadır. Bir âyeti-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"Allah kulağı**

---

[107] En'am: 143

[108] En'am: 144

[109] En'am: 140

çentilen, salıverilen, erkek dişi ikizler doğuran, on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan hayvanların adanmasını emretmemiştir; fakat inkar edenler Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler."[110]

Bu, teşride/yasa koymada heva ve hevese tâbi olmaktır. Çünkü bu gerçekte Allah'a karşı iftira etmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?"**[111] yani Allah'tan başka hiçbir şey onu doğru yola eriştiremez. Bu, başka şeyle değil, şeriatle olur. Bu da hidayettir.

Bu sâbit olduğuna ve durum, şeriatle hevâ ve heves arasında deveran ettiğine göre aklın kendi başına vereceği hüküm sarsıntılıdır. Sanki aklın, heva ve hevesin etkisi altında kalmaksızın bu meydanda söz söylemeye mecâli yok gibidir. O halde hüküm koymada sadece akla dayanmak doğrudan hevâ ve hevese tâbi olmak demektir.

Sırf akıl ile kavranabilen konulardaki aklî düşünceyi bir tarafa bırak, çünkü burada ondan söz edilecek değildir. Bu konularda ehil olanlar da bid'at çıkarmakla hata etmiş sayılıyorlarsa bunun sebebi ilahi hitabın artık gelmiş olmasından ya da teşri/hüküm koyma yönündendir. Bu sebeple peygamberler gönderilmeden önce bütün insanlar mâzurdurlar. Yani peygamberler gelinceye kadar akli konulardaki ve teşrii/yasama konularındaki hatalarında mazurdurlar. Peygamberler geldikten sonra artık hiç kimsenin sığınacağı bir bahanesi kalmaz. **"İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir hüccetleri/mazeretleri olmaması için müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik."**[112] En üstün hüccet/delil Allah'ındır.

Düşünen kimsenin bu makamda aklında tutması gerekli kâide budur. Usûlün konusu da olsa bunlar Allah'ın Kitabından çıkartılmış nüktelerdir.

---

110 Maide: 103
111 Câsiye: 23
112 Nisa: 165

BİD'AT VE BİD'AT ÇIKARMANIN KÖTÜLÜĞÜ HAKKINDA ÂYET VE HADİSLER

Bu konudaki nakli deliller birkaç gruptur:

Birincisi Allah'ın dininde bid'at çıkaranın kötülüğüne genel olarak delâlet eden Kur'an âyetleridir:

Bunlardan birisi şu âyet-i kerimedir: **"Size Kitab'ı indiren O'dur. O'nun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir."**[113] En büyük delillerden birisi bu âyettir. Hadisi şerifte bu âyet tefsir edilmiştir. Hz. Âişe'den sahih olarak rivayet edildiğine göre o şöyle anlatmaktadır: Ben Hz. Peygamber'e (s.a) "Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler" ayetini sordum. O şöyle buyurdu: **"Sen onları gördüğün zaman kendilerini tanırsın."**[114]

وصح عنها أنها قالت: سُئِلَ رسول الله عَنْ هَذِهِ الآية: (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ) -إلى آخِرِ الآية- فَقَالَ رَسُولُ اللهِ: "إِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّى اللهُ فَاحْذَرُوهُمْ"

Yine Hz. Aişe'den gelen sahih bir rivayete göre o şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e (s.a) "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir..." âyeti hakkında soru soruldu. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **Bu Kitab'ın müteşâbih âyetlerinin peşinden gidenleri gördüğünüz zaman işte Allah'ın (kalplerinde eğrilik olanlar diye) isimlendirdiği kimseler bunlardır ve bunlardan sakınınız."**[115]

Bu tefsir mübhemdir/kapalıdır. Fakat yine Hz. Aişe'den gelen bir rivayette o şöyle demektedir: Hz. Peygamber (s.a) **"Sana kitab'ı indiren O'dur, onun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitab'ın esasıdır..."** âyetini okudu ve şöyle buyurdu: **"Müteşâbih âyetler hakkında tartışmaya girenleri gördüğün zaman işte Allah'ın kastettiği kimseler bunlardır, bunlardan sakının."** Bu rivayet daha açıktır. Çünkü âyet, kalplerdeki eğriliğin alâmeti olarak Kur'an hakkındaki tartışmayı gösteriyor. Bu tartışma müteşâbihlerin peşinden gitmekle mukayyettir.

O halde kötülemenin muhatabı, Kitabın anası ve büyük bir kısmı olan muhkem âyetleri terk ederek onun müteşâbihlerine uymak suretiyle Kur'an hakkında tartışmaya girenlerdir. Fakat bunun da daha açık bir yoruma ihtiyacı vardır. Hazevver isimli Ebû Gâlipten[116] rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

---

[113] Âli İmran: 7

[114] Bu hadisle ilgili olarak aşağıdaki rivayetlerin dipnotlarına bakınız.

[115] Buhari, K. Tefsir-Tefsiru Ali İmran, h.no:4548; Müslim, K. İlim, B.en-Nehyi an ittibâi Müteşâbihi'l-Kur'an h.no: 2665; Tirmizi, K.Tefsir, Fi Tefsiri Sûrati Âli İmran, h.no:2996; Ebu Dâvud, K. Sünnet, B. en-Nehy ani'l-Cidal ve't-Tibâil-Müteşâbih mine'l-Kur'an, h.no:4598. Bu rivayetlerin hepsi lafızlarındaki küçük farklılıklara rağmen aynı manadadır.

[116] Ebû Gâlib: Hazevver el-Basri'dir. Bâhile'nin mevlâsı ve sahabi Ebû Umame'nin arkadaşıdır, onun râvisidir. (Tezhibet-Tehzib, 12/197.)

Şam'da bulunuyordum. Mühelleb[117] Hâricilerden yetmiş kişinin kafasını göndermişti. Şam yolu üzerine bunları diktiler. Ben o esnada evimin damında bulunuyordum. Ebû Umame[118] geçti.Aşağıya indim ve onun peşinden gittim. Kafataslarının yanına vardığında gözleri yaşardı ve şöyle dedi: "Sübhanallah! Sultan bu Ademoğullarına ne yapmış! -Bunu üç defa söyledi- Cehennemin köpekleri, cehennemin köpekleri, gökkubbenin altında öldürülenlerin en kötüleri- Bunu da üç defa tekrarladı- Bunların öldürdükleri kimseler, maktüllerin en hayırlısıdırlar. Ne mutlu bu adamları öldürenlere ve ne mutlu bu adamların öldürdüklerine!" Sonra bana döndü ve şöyle dedi: "Ey Ebû Gâlib, sen onların çok oldukları bir yerde yaşıyorsun. Allah seni onlardan korusun." Ben dedim ki: Ama ben senin onları gördüğün zaman ağladığını gördüm. Dedi ki: "Ben onların ehl-i İslâm'dan olduklarını gördüğüm zaman kendilerine acıdığım için ağladım. Sen Âli İmran sûresini okuyor musun?" Ben: Evet, dedim, Ebû Umame şu ayet-i okudu: **"Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir."** Sonra şu âyeti okudu: **"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. Birtakım yüzlerin ağaracağı ve birtakım yüzlerin de kararacağı günde büyük azab onlaradır. Yüzleri kararanlara: İnandıktan sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkar etmiş olmanızdan ötürü tadın azabı! denilir. Yüzleri ağaranlara gelince onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedi kalacaklardır."**[119] Dedim ki: Ey Ebû Umame bunlar onlar mı? Evet, dedi. Dedim ki: Bunu kendin mi söylüyorsun, yoksa Rasûlullah'tan (s.a) bir şey mi işittin? Dedi ki: "Kendim söylersem bu bir cüretkârlık olur. Bilakis bunu ben Rasûlullah'tan işittim; bir değil, iki değil, üç değil, yedi defa işittim." Sonra şöyle dedi: "İsrailoğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Bu ümmet de yetmiş iki fırkaya ayrılacak. Sevâd-ı a'zam (büyük cemaat, ehl-i sünnet cemaati) hariç, bunların hepsi cehennemliktir."[120] Dedim ki: Ey Ebû Umame, onların ne yaptıklarını biliyor musun? Ebu Umame şu âyetle cevap verdi: **"De ki: Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, O peygamber, kendisine yüklenenden siz de kendinize yüklenenden sorumlusunuz. Eğer ona itaat ederseniz**

---

[117] el-Mühelleb: Kahraman emir, Ebû Said el-Muhelleb ibn Ebi Sufre Fetih günü doğdu. Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan, ibn Ömer ve diğer sahabilerden hadis rivayet etti. Semmak ibn Harb ve diğerleri ondan hadis rivayet ettiler. Hicri 82 yılı zilhicce ayında Merverrûz'da gâzi olarak vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 4/383; Tarihu't-Taberi, 6/354; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/369; Tehzib et-Tehzib, 10/329; Şezerat, 1/90).

[118] Ebû Umame: Büyük bir sahabidir. İsmi, Ebû Umâme el-Bâhili Suday ibn Aclân'dır. Humus'a yerleşmiştir. İlim ve keramet sahibidir. Hz. Ömer Muaz ve Ebû Umame'den hadis rivayet etmiştir. Tabiinden pek çok kişi de kendisinden rivayette bulunmuştur. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 3/359; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/454; Meşahiru ulemai'l-Emsar, 328; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/73, Tehzib, 4/420; Şezerat, 1/96).

[119] Âli İmran: 105-107

[120] Bu hadisin lafzı, tahrici ve talîki müellifin, kitaba yazdığı mukaddimede mevcuttur.

doğru yolu bulursunuz. Peygambere düşen sadece, apaçık tebliğdir."[121] Bu rivayeti İsmail el-Kâdı[122] ve başkaları tahriç etmişlerdir.

Başka bir rivayette râvi der ki: Ebû Galib, Ebû Umame'ye sordu: İçlerinde sevâd-ı a'zam'ın olduğu fırka hakkında ne dersin? Bu olay Abdülmelik'in[123] halifeliğinin başında olmuştu. O zaman cinayetler ortaya çıkmıştı. Ebu Umame dedi ki: "Onlar kendilerine yüklenenden siz de kendinize yüklenenden sorumlusunuz." Bunu muhtasar (kısa) olarak Tirmizi tahriç etmiş ve hasen hadistir demiştir. Bu hadisi bazı farklı lafızlarla Tahavi[124] de tahriç etmiştir. Tahavi'nin rivayetinde Ebû Umame'ye şöyle denilir: Ey Ebu Umame! Onlar hakkında hem böyle söylüyorsun, hem de ağlıyorsun! Yani öldürülenlerin en kötüleridir, diyorsun. Ebû Umame cevap olarak dedi ki: "Onlara acıyorum. Çünkü onlar ehl-i İslamdılar, sonra İslamdan çıktılar." Sonra şu âyeti sonuna kadar okudu: "**O size Kitab'ı indirendir...**" Sonra: Bunlar onlardır (yani kalplerinde eğilirik olanlardır) dedi. Sonra: "**O gün nice yüzler vardır bembeyazdır, nice yüzler de vardır, simsiyahtır.**" ayetini[125] sonuna kadar okudu. Sonra şöyle dedi: "Bunlar onlardır." (yani ahirette yüzleri simsiyah olanlardır.)

el-Âcûrrî[126] Tâvus'un[127] şöyle dediğini anlattı: İbn Abbas'a[128] Hariciler ve onların Kur'an okunurken takındıkları tavır anlatılmıştı. İbn Abbas şöyle dedi: On-

---

121 Âli İmran: 105-107

122 İsmail el-Kâdi: Büyük bir âlim, el-İmam el-Hafız Şeyhul-İslam Ebu İshak İsmail bin İshak Ezdlilerin azatlısıdır. Basralıdır. Mâliki mezhebindendir. Bağdat kadısıdır. Pekçok eseri vardır. Hicri 199 da doğmuştur. Küçüklüğünden itibaren ilme önem vermiştir. Fıkhı Ahmed ibn el-Ma'zil'den, hadisi çağdaşları gibi İbn el-Medînî'den almıştır. Pek çok kimse ondan rivayette bulunmuştur. el-Beğavi, es-Saffar, ibn Keyyan ve daha başkaları ondan rivayette bulunanlardandır. H.282'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 13/339; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/158; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/72; Şezerat, 2/178.)

123 Abdulmelik ibn Mervan Halife, fakih, Ebu'l-Velid el-Emevi. Hicri 26 yılında doğdu. Sahabeden Hz Osman, Ebû Hureyre, Ebû Said ve diğerlerinden rivayette bulundu. Geniş bilgi sahibidir. Çok sayıda insan kendisinden hadis rivayet etmiştir. Babasından sonra Şam'ı, Mısır'ı daha sonra da Irak'ı ele geçirdi. Hicri 86 yılında yaklaşık 60 yaşlarında vefat etti. (Siyeru A'lamin-Nubelâ, 4/246; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 8/260; Tehzib, 6/422, Şezerat, 1/97).

124 et-Tahavi: Büyük âlim hâfız-ı kebir Mısır diyarının muhaddis ve fakihi Ebû Câfer Ahmed ibn Muhammed ibn el-Hanefi, Mısır bölgelerinden Tahâ kasabası sakinlerinden olup çok sayıda eseri vardır. Hicri 239 da doğmuştur. Hadis ve fıkıh ilimlerinde kendini göstermiş h.321 yılında vefat etmiştir. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/174; Şezerat, 2/288; Siyeru A'lâmin-Nubelâ, 15/27).

125 Ali İmran: 106

126 el-Âcurrî: Örnek bir hadis imamıdır. Harem-i Şerif şeyhidir. İsmi ve künyesi: Ebû Bekir Muhammed ibn el-Huseyn İbn Abdillah el-Bağdadî el-Acurri'dir. Pek çok eserin sahibidir. Çok doğru, hayırlı, âbid, zâhid, âlim ve sünnete bağlı bir kişidir. Hadiste sikadır/güvenilir. Hicri 360 yılında seksen yaşlarında Mekke'de vefat etmiştir (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/270; Şezerat, 3/35; er-Risaletül-Müstadrafe, 42,43; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 16/133)

127 Tâvûs: Ebû Abdurrahman Tâvus ibn Keysan el-Fârisi el-Yemeni el-Cündi, Yemen âlimi, örnek bir fıkıhçı ve hadiscidir. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde doğmuştur. Zeyd ibn Sabit, Hz. Aişe, Ebu Hureyre ve diğer sahabilerden hadis dinlemiş, Atâ, Mücahid ve akranı olan pek çok tâbii ondan hadis nakletmiştir. İbn Abbas onun hakkında: Sanırım cennetliktir, demiştir. H.106'da vefat etmiştir. (el-Cerh ve't- Ta'dil, 4/500; Hılyetül-Evliya, 4/3; Tehzib, 5/8; Şezerat, 1/133; Siyeru A'lamin-Nübela, 5/38).

lar Kur'an'ın muhkemine inanıyorlar, müteşâbihlerinde sapıtıyorlar. İbn Abbas sonra şu âyeti okurdu: **"Onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek bir seviyeye erişenler ise: Ona inandık, hepsi Rabbimiz katından gelmiştir, derler."**[129]

Bu yorumla birlikte âyette sözü edilen kalplerinde eğrilik olan kimselerin bid'atçiler olduğu kesin olarak anlaşılmıştır. Çünkü Ebû Ümame (r.a) Hâricileri âyetin genel hükmü içerisine dahil etti ve onlar hakkında nâzil olduğunu söyledi. Onlar ilim adamlarına göre bid'at ehlindendirler. Ancak kimilerine göre bid'atçilikleri yüzünden ehl-i İslâm'ın dışına çıkmışlardır, kimine göre de ehl-i İslâm'ın dışına çıkmamışlardır.

İkinci görüşte olanlara göre bunlar kalplerinde eğrilik olanlardır, bu sebeple sapıtmışlardır. Her ne kadar âyetin lafzı hem onları hem de bu vasfı taşıyan diğerlerini içine alacak genellikte ise de bu vasıf bütün bid'atçilerde mevcuttur.

Biliyorsunuz, bu sûrenin başları Necran Hıristiyanları[130] ve onların Hz. İsa (a.s) hakkındaki inançları konusunda Hz. Peygamber (s.a) ile yaptıkları tartışma hakkında nâzil olmuştur. Onlar, Rasûlullah'a karşı Hz. İsa'nın ilah olduğunu veya Allah'ın oğlu olduğunu veya üçün üçüncüsü olduğunu birbirine benzer yorumlarla tevil ediyorlardı ve siyer kitaplarının naklettiğine göre Hz. İsa'nın kulluğu konusundaki apaçık gerçeği terk ediyorlardı! Sonra âlimler, Hâriciler gibi âyetin lafzının hükmünün altına giren sorunları ve sorumlularını da buna göre yorumladılar, ki âyetin genel anlamı buna da uygundur.

Sonra Ebû Ümame diğer âyeti okudu: **"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın..."** Diğer ayeti tefsir ettiği şekilde bu ayeti de tefsir etti. Ayet-i kerime bu vasıfları taşıyan kimselere karşı bir tehdit ve korkutmadır, müminlerin de onlar gibi olmalarını nehiydir/yasaklamadır.

Abîde[131] Humeyd ibn Mihran'dan[132] rivayet etti; Humeyd şöyle dedi: Hasen'e (el-Basri) sordum: Bu habis hevâ ehli Âli İmran sûresindeki **"Kendile-**

---

[128] İbn Abbas: Abdullah ibn Abbas. Bu ümmetin en büyük âlimi, asrının fıkıhçısı, tefsirde imamdır. Hz. Peygamber'in amcazâdesidir. Hicretten üç sene önce doğmuş, yaklaşık otuz ay Rasûlullah'ın sohbetinde bulunmuştur. Rasûlullah'tan ve Ömer, Ali, Muaz, Abdurrahman İbn Avf, Ebû Süfyan ve Ebû Zer gibi pek çok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Tabiinden pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuştur. Hicri 68 veya 67 de vefat etmiştir. Rivayete göre 71 yıl yaşamıştır. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 3/331; Tabakat ibn Sa'd, 2/365; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 8/295; Tehzib, 5/276; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/116; Hılyetu'l-Evliya, 1/314).

[129] Âli İmran: 7

[130] Necran Hıristiyanları, Yemen beldelerinden Necran'da oturan Hıristiyanlardır. Hz. Peygamber (s.a) Medine'de iken bunlar bir heyet halinde onun huzuruna çıkarak Hz. İsa hakkında onunla tartışmaya girdiler.

[131] Abîde ibn Humeyd ibn Suheyb et-Teymi Ebu Abdirrahman el-Kûfi, el-Hizâ diye bilinir. Kendisi Humeyd ibn Mihran, A'meş, Yahya ibn Said ve daha başka kişilerden rivayette bulunmuş; İmam Ahmed, Sevrî, Ebû Şeybe'nin iki oğlu ve pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Sikadır/güvenilir doğrudur. Hicri 190 yılında 81 yaşında vefat etmiştir. (Tehzib, 7/71)

[132] Humeyd ibn Mihran: Humeyd ibn Ebî Humeyd et-Tavil Ebû Ubeyde el-Basri. Babasının isminde ihtilaf edilmiştir. H.68'de doğmuştur. Enes ibn Mâlik, el-Hasen, Ebu'l-Mütevekkil, İkrime ve daha başkalarından hadis işitti; Asım ibn Behdele, Şûbe, iki Süfyan, ibn Cureyc, ibn Hammad ve diğer pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. H.143'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 6/163; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/221; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 93; Şezerât, 1/211).

rine apaçık belgeler geldikten sonra paçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." ayetini ne yaptılar? Hasan şöyle cevap verdi: Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar bu âyeti arkalarına attılar.

Yine Ebu Ümame'den rivayet edilmiştir ki o şöyle dedi: Onlar Harûriler'dir.

İbn Vehb dedi ki: Mâlik'i şöyle derken duydum: Allah'ın kitabında ihtilafa düşen hevâ ehli hakkında **"O gün nice yüzler vardır bembeyazdır, nice yüzler vardır simsiyahtır... yüzleri simsiyah olanlara: inandıktan sonra kâfir mi oldunuz? O halde inkar etmiş olmanızdan ötürü tadın azabı! denilir."** âyetinden daha ağır bir âyet yoktur. Mâlik dedi ki: Hangi söz bundan daha açıktır? Onun bu âyeti hevâ ehli için (heva ve hevesine uyanlar için) tevil ettiğini gördüm. Bunu İbn el-Kasım[133] da rivayet etti ve şu ilaveyi yaptı: Mâlik bana dedi ki: Bu âyet, ehl-i kıble (yani müslümanlar) hakkındadır. Onun âyet hakkında söylediğini birden fazla kişi nakletmiştir.

Katâde'den[134] rivayet edilmiştir: "Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler." bid'atçilerdir.

İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir: **"O gün nice yüzler vardır bembeyazdır, nice yüzler vardır simsiyahtır"** ayetindeki beyaz yüzler ehli sünnet, siyah yüzler ehl-i bid'attir.

Bid'ati ve bid'at çıkarmayı kötüleyen âyetlerden birisi de şu ayeti kerimedir: **"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti."**[135] Ayette geçen sırat-ı mustakim/dosdoğru yol, Allah'ın çağırdığı yoldur ve sünnettir. Diğer yollar ise sırat-ı müstakim'den sapan ihtilaf ehlinin yoludur ki bunlar bid'atçilerdir. Diğer yollardan kastedilen, günahkârların yolları değildir. Çünkü masiyetler birer masiyet oluşları yönüyle şeriate benzemek üzere sürekli gidilen bir yol ortaya koymazlar. Bu nitelik, sadece sonradan uydurulan bid'atlere mahsustur.

---

133 İbn el-Kâsım: Abdurrahman ibn el-Kasım, Mısır diyarının âlimi, müftisi Mısırlıların azatlısı, İmam Mâlik'in arkadaşı. İmam Malik'ten ibn Şureyh'ten, Nafi el-Makkariden ve başkalarından rivayette bulunmuştur. Esbağ, el-Haris İbn Miskin, Suhnun ve daha başkaları ondan rivayette bulunmuşlardır. Mal ve dünyalık sahibidir. Bunu ilim yolunda harcamıştır. Sika'dır, güvenilir. Fıkıhçıdır. Hicri 132'de doğmuş, 191'de vefat etmiştir. (Tehzib, 6/252; Şezerât, 1/329; Siyeru A'lâmin-Nubelâ, 9/120)

134 Katâde ibn Diâme es-Sudûsi Ebû Hattab el Basri ed-Darir. Asrının hadis hafızı. Örnek bir müfessir ve muhaddis. Hicri 60 yılında doğmuştur. Enes ibn Mâlik'ten, Said ibn el-Museyyeb'den, el-Hasen el-Basri'den ve daha başka kimselerden rivayette bulunmuştur. Eyyûb es-Sahtiyâni, ibn Ebî Arûbe, Ma'mer, Evzâî, Şûbe ve Cerir gibi İslâm'ın önderleri ondan rivayette bulunmuşlardır. Huccet oluşunda icmâ vardır. Hicri 118 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lamin Nubela, 5/269; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/133; Tehzib, 8/351, Şezerat, 1/153.

135 En'am: 153

İsmail'in Süleyman ibn Harb'ten yaptığı rivayet de bu manaya delâlet eder: Süleyman ibn Harb şöyle demiştir: Bize Hammad ibn Zeyd; Asım ibn Behale'den o da Vâil'den, Vâil de Abdullah'tan[136] rivayet etti:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللهِ يَوْمًا خَطًّاطَوِيلاً, وَخَطَّ لَنَا سُلَيْمَانُ خَطاً طَوِيلاً, وَخَطَّ عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ: "هَذَا سَبِيلُ اللهِ" ثُمَّ خَطَّ لَنَا خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَيَسَارِهِ وَقَالَ: "هَذِهِ سُبُلٌ وَعَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ" ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآيَة (وأَنَّ هَذا صِراطِي مُسْتَقِيمًا فَا تَّبِعُوهُ ولاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ –يعني الخطوط– فتفرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ)

Abdullah şöyle dedi: Bir gün Hz. Peygamber (s.a) bize uzun bir çizgi çizdi. -Süleyman ibn Harb de aynı çizgiyi bizim için çizdi- Rasûlullah (s.a) sonra bu çizginin sağına bir çizgi, soluna bir çizgi daha çizdi. Sonra dedi ki: "Bu Allah'ın yoludur." Sonra ortadaki çizginin sağına ve soluna bir çok çizgiler çizdi ve dedi ki: "Bunlar yollardır. Bunlardan her birinin üzerinde o yola çağıran bir şeytan bulunur." Sonra şu âyeti okudu: "Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."[137]

Bekr ibn el-Alâ dedi ki: Sanırım Hz. Peygamber (s.a) insan şeytanlarını kastetti. Allahu a'lem bu yollar da bid'atlerdir. Bu hadis çeşitli yollarla rivayet edilmiştir.[138]

Amr ibn Seleme el-Hemedâni'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Mescid'de Batha[139] denilen yerde henüz kum serilmeden önce Abdullah ibn Mes'ud'un ders halkasında oturuyorduk. Ubeydullah ibn Ömer ibn el-Hattab bir gâzi olarak gelmişken ona dedi ki: Sırat-ı müstakim nedir ey Ebû Abdurrahman?[140] Abdullah ibn Mes'ud dedi ki: Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, sırat-ı müstakim, senin babanın cennete gidinceye kadar üzerinden hiç ayrılmadığı yoldur. Sonra bir dost olarak onun böyle olduğuna üç kere yemin etti. Sonra toprağın üzerine eliyle bir çizgi çizdi ve o çizginin etrafına başka çizgiler çizdi ve dedi ki: Peygamberiniz sizi bu yolun bir ucunda bıraktı. Yolun diğer ucunda cennet vardır. Kim bu yoldan sapmadan giderse cennete girer. Kim şu yollara saparsa helâk olur.

Bir başka rivayette şöyle geçer: Ey Ebû Abdurrahman, sırat-ı müstakim nedir? Abdullah ibn Mes'ud dedi ki: Rasûlullah (s.a) bizi o yolun aşağısında bıraktı. Yolun diğer ucu cennettedir. Yolun sağında ve solunda başka yollar var-

---

136 Abdullah: Abdullah ibn Mes'ud ibn Gâfil. Büyük bir âlimdir. Ümmetin fakihidir. Künyesi Ebu Abdirrahman el-Huzeli el-Mekkidir. Muhacirdir. Bedr'e katılanlardandır. Beni Zührenin müttefikidir. İlk öncülerdendir. Soylu bir kişidir. Kendisi pek çok ilmi rivayet etmiştir. Sayısız menkıbesi vardır. Sahabe ve tâbiinden pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Kuvvetli görüşe göre hicri 32 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 1/461; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/149; Meşâhiru Ulemâil Emsar, 21; Hılye, 1/124; Tehzib, 6/27; Şezerat, 1/38)

137 En'am: 153

138 İbn Mâce, Mukaddime, B. İttibaı sünneti Rasûlillah (s.a). h.no: 11, Câbir ibn Abdillah rivayeti; Dârimî, Mukaddime, B. Kerahiyetu Ahzi'r-rey, h.no: 202; Hâkim, Müstedrek, 2/317; Ahmed, Müsned, 1/435, Abdullah ibn Mes'ud rivayeti ve 3/397, Câbir ibn Abdillah rivayeti.

139 Batha: Sellerin aktığı yumuşak topraklı yer. Burada Mescid-i Haram'ın o sırada henüz çakılla kaplı olmadığı kastedilmiştir. (el-Lisan, 1/299.)

140 Ebû Abdirrahman: Abdullah ibn Mes'ud'un künyesidir.

dır. Bu yolların üzerinde birtakım adamlar yanlarından geçen kimselere: Haydi gel, haydi gel! diye kendi yanlarına çağırırlar. Kim bu yollarda onlara yapışırsa kendilerini cehenneme kadar götürürler. Kim de ortadaki en büyük yoldan giderse o yol da onları cennete kadar götürür. Abdullah ibn Mes'ud, daha sonra şu âyeti okudu: **"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır..."**

"Başka yollara uymayın" âyeti hakkında Mücâhid'in[141] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bid'at ve şüphelere uymayın.

Aburrahman ibn Mehdi'den[142] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Mâlik ibn Enes'e sünnetin ne olduğu soruldu. O şöyle cevap verdi: Kendisine sünnetten başka bir isim verilemeyecek şeydir. Ve şu âyeti okudu: **"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."**

Bekr ibn el-Alâ dedi ki: İmam Mâlik -inşaallah- İbn Mes'ud'un "Peygamber (s.a) bir çizgi çizdi" şeklindeki hadisini kastediyordur. Sonra bu hadisi anlattı.

Bu tefsir, âyetin bid'at yollarının herhangi birini değil tamamını kapsamına aldığına delâlet eden bir tefsirdir.

Bid'ati ve bid'at çıkarmayı kötüleyen âyetlerden birisi de şudur: **"Yolun doğrusu Allah'ındır. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi."**[143] Ayette geçen "kasdü's-sebil" hak yol demektir. Onun dışındaki yollar haktan sapan yollardır ve bunlar bid'at ve sapıklık yollarıdır. Allah Tealâ fazlı ve keremiyle bizi o yollara düşmekten korusun. Yolun eğrisi demek, ondan sakındırmak için yeterlidir. Âyetin akışı sakındırma ve yasaklamaya delâlet ediyor.

İbn Veddâh anlattı: Âsım ibn Behdele'ye soruldu ve denildi ki: Ey Ebû Bekir (Asım'ın künyesi)! **"Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi."** âyeti hakkında görüşün nedir? Dedi ki: Bize Ebû Vâil anlattı; o da Abdullah ibn Mes'ud'dan nakletti ve şöyle dedi: Abdullah ibn Mes'ud düz bir çizgi çizdi, sonra onun sağına ve soluna başka çizgiler çizdi ve dedi ki: Rasûlullah (s.a) de böyle çizmiş ve (ortadaki) düz çizgi için "bu, Allah'ın yoludur." demiş, sağındaki ve solundaki yollar için de "bunlar değişik/parçalanmış yollardır, bunlardan her birinin üstünde şeytan vardır, bu

---

141 Mücahid ibn Cebr, İmam, Şeyhu'l-Kurra, müfessir. Ebu'l-Haccac el-Mekki el-Esved İbn Abbas'tan en çok ve en iyi rivayette bulunan odur. Kur'an, tefsir ve fıkıh ilmini ondan almıştır. Ebû Hureyre, Aişe, Sa'd ibn Ebi Vakkas, İbn Ömer ve pek çok sahabiden rivayette bulunmuştur. İbn Kesir, Ebû Amr ve ibn Muhaysın gibi pek çok kişi ona Kur'an okumuşlardır. İkrime, Tavus, Amr ibn Dinar, Ebu'z-Zübeyr ve çok sayıda tâbiin ve tebei tâbiin ondan rivayette bulunmuştur. Tercih edilen görüşe göre h.103 yılında vefat etmiştir. (el-Bidaye ve'n-Nihaye 9/224; Tehzib et-Tehzib, 10/42; Şezerat, 1/125; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 4/449; Hılye, 3/279.)

142 Abdurrahman ibn Mehdi: Tenkitçi bir âlim, seyyidu'l huffaz, Ebû Said el-Ahberi el-Basri, 135'de doğdu. Başka kişilerden hadis dinlemiştir. İbn el-Mübarek, İbn Vehb -ki bu ikisi onun hocalarındandır- Ali ibn el-Medine, Yahya ibn Main, Ahmed ibn Hanbel ve daha başka kişiler kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. İlim ve amelde örnek bir imamdır. 198'de Basra'da vefat etmiştir. (Siyeru A'lam'in-Nübela, 9-192; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 1/251; Hılye, 9/3; Tehzib, 6/279; Şezerat, 1/355)

143 Nahl: 9

şeytan insanları oraya çağırır." demiştir. Sebil kelimesi müşterek bir anlama sahiptir. (yani hem doğru yolu, hem eğri yolu ifade eder.) Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Bu benim dosdoğru yolumdur. Ona uyun. Başka yollara uymayın..."

Tüsteri'den[144] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yolun doğrusu" sünnetin gösterdiği yoldur; "yolun eğrisi" cehenneme götüren yoldur. Bu da bid'atler ve (batıl) inançlardır.

Mücahid'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kasdu's-sebil" (Yolun doğrusu), aşırılık ve eksiklik arasındaki orta yoldur. Bu, câir (eğri yol) kelimesinin de aşırı ve eksik anlamına geldiğini ifade eder. Her ikisi de, yani aşırılık ve eksiklik ise bid'atin niteliklerindendir.

Hz. Ali'nin[145] bu âyette geçen "ve minha câir" ibaresini "fe minkum câir"[146] diye okuduğu rivayet edilir. Dediler ki, o zaman âyetin anlamı: Sizden, yani bu ümmetten doğru yolun dışına çıkanlar vardır. Sanki bu âyet daha önceki âyetle aynı manayadır.

Bid'ati ve bidatçiliği kötüleyen bir diğer âyet şudur: **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiç bir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.** [147]

Bu âyetin tefsiri Hz. Âişe yoluyle gelen bir hadiste geçmektedir. Hz. Aişe şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: **"Ey Âişe! "Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar kimlerdir?"** Dedim ki: Allah ve Rasûlü bilir. Dedi ki: **"Onların bu ümmetten hevâ ve hevesine uyanlar, bid'at çıkaranlar ve sapıtanlardır. Ey Âişe! Her günahın tövbesi vardır. Sadece hevâ ve hevesine uyanların ve bid'atçilerin tövbesi olmaz. Onlar benden beridirler, ben onlardan beriyim."**[148]

---

144 Tüsteri: Sehl ibn Abdillah et-Tüsteri Ebû Muhammed es-Sûfi ez-Zâhid. Âriflerin Şeyhi. Sünnete bağlı, akidesi düzgün ve vera/takva sahibi bir kişidir. Meşhur sözleri ve örnek bir ahlâkı vardır. 283'de vefat etmiştir. (Hılye, 10/189; Şezerat 2/182, Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 13/330).

145 Ali ibn ebi Tâlib: Mü'minlerin emiri, Hz. Peygamberin amcazadesi, dördüncü halife. Hayatı ve kişiliği hakkında çok sayıda eser yazıldı. Bu konuda son zamanlarda okuduğum eserlerin en güzeli, büyük âlim Ebi'l-Hasen en Nedvi'nin kaleme aldığı "el-Murteza" isimli araştırmadır. Daru'l-Kalem tarafından hicri 1409 yılında Şam'da basılmıştır.

146 İbn Kesir'in dediğine göre bu kıraatin doğrusu "fe minküm" değil, "ve minküm" dür ve bu İbn Mes'ud'un kıraatidir. Her ikisi de aynı manaya gelir, yani İslam ümmetinin içinden bu vasıfla vasıflanan kişiler vardır. bunlar doğru yolun dışına çıkanlar ve kalplerinde eğrilik olanlardır. (Tefsiru İbn Kesir, 2/544)

147 En'am: 159

148 İbn Kesir bu hadisi naklettikten sonra şöyle dedi: Bu hadisi ibn Merduyeh rivayet etmiştir. Garip bir hadistir. Merfû bir hadis olması doğru değildir. İbn Kesir daha sonra şöyle dedi: Ayet-i kerime, Allah'ın dininden ayrılan ve ona muhalefet eden herkesi içine alacak şekilde genel bir anlama sahiptir. Çünkü Allah Teâlâ Peygamberini hidayetle ve bütün dinlere üstün olsun diye hak bir dinle göndermiştir. Onun şeriatı tektir, onda ihtilaf ve ayrılık yoktur. Kim onda ihtilafa düşüp, hevâ ve hevisine uyanlar ve sapıtanlar gibi "parça parça gruplara ayrılır" sa Allah Teâlâ Peygamberini (s.a) ondan beri kılar. (Tefsir ibn Kesir, 2/187).

Ben derim ki:Hadisten elde edilen mana doğrudur ve âyetin doğru bir şekilde anlaşılmasıyla de örtüşür. Gariplik, hadisin (manasında değil), ibn Kesir'in sözünden anlaşıldığına göre isnadındadır. İbn Kesir bundan başka iki rivayet daha nakletmiştir. Birisi İbn Abbas'tan, diğeri Ebû Hureyre'den gelen bu iki rivayetin de zayıf olduğunu söylemiştir. Sözün özü şudur: İlim adamları âyet-i kerimenin bid'atçiler ve sapıklar konusunda nâzil olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu bid'atler ister itikat, ister şeriat ve ahkâm isterse furû konularında olsun, âyet hepsini içine alır.

İbn Atiyye[149] dedi ki: "Bu ayet, heva ve hevesine uyanları, bid'atçileri, şer'î-amelî konularda kural dışına çıkanları ve bunlardan başka aşırı şekilde tartışmaya düşkün olanları, kelâma fazlaca dalanları içine alır. Bunların hepsinin hataya düşme ve bozuk inançlara kapılma tehlikesi vardır."[150] İbn Atıyye teferruatla ilgili (Şer'i-ameli) konuların içine fazlaca dalanlar derken -Allah bilir yaherhalde Ebû Amr ibn Abdilberr'in[151] "Câmiu Beyani'l-İlim"[152] isimli kitabında rey ile (sadece akılla) hüküm vermenin kötülenmesi bölümünde söylediklerini kastetmektedir. İnşaallah bunun açıklaması ileride gelecektir.

İbn Battal,[153] Buhâri[154] Şerhinde Ebû Hanife'den[155] şöyle dediğini nakleder: Mekke'de Ata ibn Ebi Rabah[156] ile karşılaştım. Ona bir mesele sormuştum. Bana

---

149 İbn Atıyye: Büyük âlim, iyi bir eleştirmendir. İsmi ve künyesi: Ebû Bekir Gâlip ibn Abdirrahman İbn Galip ibn Temmam ibn Atıyye el-Muharibi el-Endelüsi el-Gırnâti. Müfessirlerin piri. "el-Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabilaziz" isimli tefsirle meşhur oldu. Babasından Ebû Ali el-Gassani'den ve daha başkalarından rivayette bulundu. Tefsirde ve Arapçada önderdi. Zeki, akıllı ve kavrayışlı idi. Kendi evlatları, Ebu'l-Kasım ibn Hubeyş, Ebû Muhammed ibn Ubeydullah ve daha başkaları ondan rivayette bulundular. Hicri 541 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 19/587; Şeceratu'n-Nüru'z Zekiyye 1/129.)

150 Bu ayetin ibn Atiyye tarafından yapılmış olan tefsiri en kapsamlı ve en faydalı tefsirdir.

151 İbn Abdilberr: Mağrib ülkesinin büyük âlimi. Ebû Amr Yusuf ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Abdilber ibn Âsım en-Nemrî el-Endelûsî el-Kurtubi el-Mâlikî. Büyük eserlerin sahibi. Abdullah ibn Muhammed ibn Abdilmümin'den, Muhammed ibn Abdilmelik'ten, Abdulvâris ibn Süfyan'dan ve daha başkalarından ilim dinlemiştir. İbn Hazm, ed-Dilâi, Ebû Ali el-Gassânî ve pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Fıkıhçı, hadisci ve kıraat âlimidir. Alimler arasındaki ihtilaf konularını bilir. Hadis ilimlerine ve rical ilmine/biyografilere âşinadır. Fıkıhta Şâfii'nin görüşlerine meyyaldır. 95 sene ömür sürmüştür. 463 yılında vefat etmiştir. (Şezeratü'z-Zeheb, 3/314; er-Risaletü'l-Mustadrafe, 15; Şeceratü'n-Nûr, 1/119; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 18/153

152 Bu kitabın ismi "Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihi vema Yenbeği fi Rivayetihi ve Hamlihi" dir. Sözü edilen konu kitabın c.2 ve 133. sahifededir.

153 İbn Battal: Büyük âlim Ebu'l-Hasen Ali ibn el-Halef İbn Battal el-Bekri el-Kurtubi, İbn el-Leccam diye de bilinir. Sahihi Buhari'nin şarihidir. İbn Afif Ebu'l-Mutarrif, Ebi Amret-Talmenki ve daha başkalarından ilim almıştır. İlim ve marifet ehlindendir. Maliki fıkıhçılarının büyüklerindendir. Hicri 449 yılında vefat etmiştir. (Şezerat, 3/283; Şeceratu'n-Nuru'z-Zekiyye, 1/115; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 7/17)

154 Buharî: Buhara'ya nisbet edilerek bu ismi almıştır. Hadis ilminde müminlerin emiridir. İsmi Muhammed ibn İsmail ibn İbrahim el-Câmiu's-Sahih'in müellifi. Alimler onunla ilgili sayısız eserler yazmışlardır. Bu konuda araştırma yapmak isteyen kimseler İbn Hacer el-Askalani'nin Sahihi Buhari üzerine yazdığı Fethu'l-Bari isimli şerhinin Hedyu's-Sâri isimli mukaddimesine ve şu kaynaklara müracaat etsinler: Siyeru A'lami'n Nübela, 12/391; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/191; Şezeratü'z-Zeheb, 2/134. Hicri 256'da vefat etmiştir.

155 Ebû Hanife: İmam-ı Âzam Ebû Haife Numan ibn Sâbit et-Teymi el-Kûfi. 80 yılında doğdu. Sahabi Enes ibn Mâlik'le karşılaştı. Ata ibn Ebi Rabah, Şâbi, Tavus, Nâfi, Katade ve daha başkalarından rivayette bulundu. Zehebi'nin de dediği gibi onu anlatmak ancak ciltlerce kitapla mümkündür. Muhammed Ebû Zehra'nın onun hakkında yazdığı kitab benim çok hoşuma gitti. Gerçekten bu konuda önemli ve faydalı bir eserdir. Ebu Hanife h.150'de 70 yaşında iken vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 6/390; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/107; Tehzib et-Tehzib, 10/449; Şezerat, 1/227)

156 Atâ ibn Ebi Rabah: İmam, Şeyhu'l-İslam, Harem-i Şerif müftüsü, Ebû Muhammed el-Kuraşi, Mekkelilerin azatlısı, Âişe, Ümmü Seleme, Ebû Hureyre, İbn Abbas, ibn ez-Zübeyr gibi pek çok sahabiden ve Urve, ibn el-Hanefiyye ve Ubeyd ibn Umeyr gibi büyük tabiilerden rivayette bulunmuştur. Mücahid, Ebu'z-Zubeyr Mataru'l-Verrak ve Eyyub es-Sahtiyani gibi pek çok kişi de

dedi ki: Nerelisin? Dedim ki: Kûfelilerdenim. Ata dedi ki: Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanların bulunduğu yerden misin? Dedi ki: Sen hangi gruba mensupsun? Dedim ki: Ben selefe sövmeyen, kadere inanan ve hiç kimseyi günahından dolayı tekfir etmeyenlerdenim. Bunun üzerine Atâ dedi ki: İyi bildin, bu yoldan ayrılma.

Hasan'dan nakledilmiştir. O şöyle dedi: Hz. Osman ibn Affan bir gün karşımıza geçti ve bize hitab etmeye başladı. Fakat onun sözünü kestiler ve Batha denilen yerde akşam oluncaya kadar tartıştılar. Hasan dedi ki, Hz. Peygamberin zevcelerinden birisinin odasından bir ses duyduk. Bu sesin müminlerin vâlidesinin sesi olduğu söylendi. Hasan devamla şöyle dedi: İşittiğimiz sesin sahibi şöyle diyordu: Dikkat edin! Peygamberiniz, dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlardan uzaktır. Ve şu âyeti okudu: **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, sen onlardan berisin."**

Kâdi İsmail dedi ki: Zannediyorum bu rivayette sözü edilen müminlerin vâlidesi Ümmü Seleme'dir. Çünkü bu esnada Hz. Âişe hacda bulunuyordu.

Ebu Hureyre'den bu âyetin bu ümmet hakkında indiği rivayet edilmiştir. Ebû Ümame'den ise bunların Hâriciler olduğu rivayet edilmiştir.

Kâdî (İsmail) dedi ki: İster Haricilerden olsun, ister başkalarından olsun dinde bid'at çıkaran herkesin bu ayetin hükmü altına girdiğine Kur'an açıkça delalet etmektedir.

Bir diğer ayet-i kerime şudur: **"Dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olan, her fırkasının da kendisinde bulunanla sevindiği müşriklerden olmayınız."**[157]

Ayette geçen "ferrakû dinehum (Dinlerinde ayrılığa düşenler)" ibaresi "fârekû dinehum (dinlerinden uzaklaşanlar)" diye de okunmuştur. Ebû Hureyre'den bunların Hâriciler olduğu rivayet edilmiştir. Ebû Umame bunu menfi olarak rivayet etmiştir.

Bunların hevâ ve heveslerine uyanlarla bid'atçiler olduğu rivayet edilmiştir. Bunu Hz. Aişe'nin merfû olarak yani Hz. Peygamber'e nisbet ederek rivayet ettiğini söylediler. Çünkü İsmail el-Kadi'nin dediği ve önceki âyette geçtiği gibi bid'atçilerin durumu böyledir.

Bid'atçiliği kötüleyen âyetlerden birisi de şudur: **"De ki: Allah'ın sizin üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da sizi fırka fırka ayırıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya gücü yeter."**[158]

İbn Abbas, "sizin fırka fırka ayrılmanız" hevâ ve hevese uyarak farklı görüşlere sahip olmak demektir, demiştir. Buna göre "kiminize kiminizin hıncını tattırmak" demek onların birbirlerini tekfir etmeleri hatta birbirleriyle savaşma-

---

ondan rivayette bulunmuştur. 115 yılında 88 yaşında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 5/78; el-Cerh ve't-Ta'dil, 6/330; Şezerat, 1/147)

157 Rum: 32

158 Rum: 32

ları demektir. Nitekim ehl-i sünnet ve'l-cemaatin dışına çıkan Hâriciler böyle yapmışlardır. Ayette geçen ve "sizin fırka fırka ayrılmanız," diye terceme ettiğimiz "ev yelbisekum şiyean" bölümünün ihtilaftan dolayı meydana gelen bir karışıklık anlamına geldiği de söylenmiştir.

Mücahid ve Ebu'l-Âliye[159] dediler ki: Bu âyet Muhammed ümmetiyle ilgilidir. Ebu'l Âliye dedi ki: Bunlar dörttür. İki tanesi Hz. Peygamber'in (s.a) vefatından yirmi beş sene sonra ortaya çıkmıştır. Fırka fırka ayrılmışlar ve kiminize kiminizin hıncı tattırılmıştır. Geriye ikisi kalmıştır. Bu ikisi de mutlaka ortaya çıkacaktır. Hasf (yere batma) ayaklarınızın altından gelecek azaptır. Mesh, yani hayvanlara benzeme ise üstünüzden gelecek azaptır. Bütün bunlar heva ve hevese uyarak ihtilafa düşmenin çirkin, sevimsiz ve kötülenmiş bir şey olduğunu açıkça göstermektedir.

"Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı."[160] âyeti hakkında Mücahid'den şöyle dediği nakledilmiştir: İhtilafa düşmeye devam edecek olanlar, bâtıla uyanlardır. Rabbinin merhamet ettikleri ise hakka uyanlardır. Çünkü onların içinde ihtilaf olmaz.

Mutarrif ibn eş-Şıhhir'den[161] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Şayet heva ve hevesine uyanlar tek bir grup olsalardı o zaman belki onların hak üzere olduğunu bir kimse söyleyebilirdi. Bunlar parça parça, grup grup olduğuna göre her akıl sahibi bilir ki "gerçek/hak asla parçalanamaz"

İkrime'den[162] rivayet edilmiştir: **"Onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler"** yani heva ve heveslerine uyarken ihtilaf edecekler. "Rabbinin merhamet ettikleri müstesna" maksat ise ehl-i sünnete mensup olanlardır.

---

159 Ebu'l-âliye Rafi ibn Mihran, Kıraat İmamı, hadis hafızı, müfessir ve büyük bir âlim, Ebu'l-Âliye er-Riyâhi el-Basri. Riyahoğullarından bir kadının azatlısı. Hz. Peygamber'in (s.a) zamanına genç bir yaşta iken yetişmiş, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti esnasında da müslüman olmuştur. Ali, Ömer, Ebu Zer, İbn Mes'ud ve pek çok sahabiden ders dinlemiştir. Kur'an'ı ezberlemiş ve Ubey ibn Ka'b'a Kur'an okumuştur. Güvenilir ve sağlamdır. 90 yılında vefat etmiştir. (el-Mearifi 454; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/510; el-Hılye 2/217; Tehzib 3/274; Şezerat, 1/202)

160 Hûd: 119

161 Mutarrıf ibn Abdillah ibn eş-Şıhhir. Örnek bir imam. Bir sahabi olan babasından, Ali'den, Ammar'dan, Osman'dan, Aişe'den, Muaviye'den ve pek çok sahabiden hadis almış, ondan da Hasen-i Basri, Sâbit el-Bunânî, Katade, Gaylan ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 86 yılında vefat etmiştir. (Hılye, 2/198; Tehzib, 10/173; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/69; Şezerat. 1/110; Siyeru A'lami'n-Nubela, 4/187)

162 İkrime: Büyük âlim, hadisçi ve müfessir. Ebû Abdillah el Kuraşi, İbn Abbasın azatlısı. İbn Abbas'tan, Aişe'den, Ebû Hureyre'den, İbn Ömer'den, İbn Amr'dan, Hz. Ali'den ve bazı sahabilerden rivayette bulunmuştur. Nehai, Şa'bî, İbn Dinar ve pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuştur. 104 yılında vefat etmiştir. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/7; Hılye, 3/326; Tehzib, 7/263; Şezerat, 1/130; Siyeru A'lam'in-Nubela, 5/12)

Ebû Bekir Sâbit el-Hatib Mansûr ibn Abdillah ibn Abdirrahman'dan,[163] şöyle dediğini nakletmiştir: Hasan-ı (Basri)'nin yanında oturuyordum. Arkamda da bir adam oturuyordu. Adam beni **"Rabbinin merhamet ettikleri müstesna onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler"** âyeti hakkında Hasan'a soru sormaya teşvik ediyordu. Hasan dedi ki: Evet onlar çeşit çeşit dinler üzere **"İhtilaf etmeye devam edecekler", "Sadece Rabbinin merhamet ettikleri"** ihtilafa düşmeyecek.

İbn Vehb, Ömer ibn Abdilaziz'den ve Mâlik ibn Enes'ten kendilerine merhamet edilenlerin ihtilafa düşmeyeceklerini rivayet etmiştir.

Bu âyetin açıklaması inşaallah daha sonra gelecek.

Buhari'de Ömer ibn Mus'ab'tan[164] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Babama **"De ki: Size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?"** âyetinde kastedilenlerin Harûrîler mi olduklarını sordum. Dedi ki: Hayır; onlar Yahudiler ve Hristiyanlardır. Yahûdiler Hz. Muhammed'i (s.a) yalanladılar. Hıristiyanlar da orada yemek içmek yoktur diyerek cenneti yalanladırlar. Harûrîler ise **"Söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar."** Ayetinde anlatılanlardır. Şûbe onları fasıklar olarak isimlendirmişti."[165] Sa'd ibn Mansur[166] tefsirinde Mus'ab ibn Sa'd'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Babam Sa'd b. Ebî Vakkas'a **"İyi işler yaptıklarını zannettikleri halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimseler"**[167] Harûrîler midir? diye sordum. Dedi ki: Hayır; bunlar manastırlarda yaşayan rahiplerdir. Harûrîlere gelince onlar şu âyetin hükmüne girerler: **"Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini saptırmıştı."**[168]

Abd ibn Humeyd tefsirinde, Mus'ab ibn Sa'dden gelen başka bir lafızla bu manaya ulaşmıştır. Mus'ab ibn Sa'd **"De ki: Size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? Onlar iyi işler yaptıklarını zannet-**

---

163 Mansûr ibn Abdurrahman el-Gaddâni: Ebû İshak es Subey'i, Âmir eş-Şa'bi, Hasan-ı Basri ve daha başkalarından rivayette bulunmuştur. el-Hakem el-Belhi, Şûbe ibn el-Haccac, Bişr ibn el-Mufaddal ve pek çok kişi ondan rivayette bulunmuştur. Hadiste sikadır/güvenilir. (Tehzib, 10/311)

164 Bu isimde bir yanlışlık var. Çünkü Buhari'de .... Amr'den, o da Mus'ab'dan rivayet etmiştir." İfadesi geçer. Doğrusu bu kişi Mus'ab ibn Sa'd'dir. Biyografisi aşağıda verilecektir. (el Fethu'l-Bâri, 8/278)

165 "Şûbe onları fâsıklar olarak isimlendirmişti." Cümlesi yanlıştır. Bu cümlenin Buhari'de geçen şekliyle doğrusu şöyledir: "Sa'd, onları fâsıklar olarak isimlendirmişti." Sa'd Mus'ab'ın babası olan Sa'd ibn Ebi Vakkas'tır. Büyük bir sahabidir. (el-Fethu'l-Bâri. 8/278) Bu hadisi Buhari, Kitabu't-Tefsir'de ve **"De ki size yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?"** âyeti babında rivayet etmiştir. Sözü edilen âyet Kehf Sûresi 103. âyettir.

166 Saîd ibn Mansûr: Şeyhu'l-Haram Ebû Osman el-Horasani el-Mervezi el-Mekki. Büyük âlim ve Kitabü's-Sünen isimli eserin müellifi. Horasan'da, Hicaz'da, Irak'da, Mısır'da, Cezire'de ve daha başka yerlerde Malik ibn Enes'ten, el-Ley's ibn Sa'd'den, Ebû Avane'den ve diğer insanlardan (hadis ve rivayet) dinledi. Ahmed ibn Hanbel, Ebû Sevr, Müslim, Ebû Dâvûd ve daha pek çok kişi ondan hadis rivayet etti. 227 yılında vefat etti. (Tehzib, 8914; Şezerât, 2/62; er-Risaletu'l-Mustadrafe, 34; Siyeru A'lam'in-Nubelâ, 10/586)

167 Kehf: 104

168 Saf: 5

tikleri halde dünya hayatındaki çabaları boşa giden kimselerdir" ayetine gelince: Bunlar Harûrîler mi? diye sordum. Dedi ki: Hayır! Onlar Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Yahudiler Muhammed'i (s.a) inkar ettiler. Hıristiyanlar ise cenneti inkar ettiler ve orada yemek içmek yoktur, dediler. Harurilere gelince: **"Onlar söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparırlar ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar."**[169] âyeti onlar hakkındadır. Çünkü birincisi onlar Rasûlullah'ın (s.a) şehadetiyle hak yoldan çıkmışlardır, fâsit (bozuk) tevil yapmaktadırlar. Bid'atçiler de böyle yaparlar; tevil, onların hak yoldan çıkarken girdikleri bir kapıdır/başvurdukları bir yoldur. İkincisi onlar Kur'an'ın ve sünnetin hükümleri üzerinde böylece tasarrufta bulunmaktadırlar.

Hâricilerden ehl-i Havra ve diğerleri **"Hüküm sadece Allah'ındır."**[170] âyetiyle, **"Buna içinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder"**[171] ayetiyle ve diğer âyetlerle ilişkilerini kesmişlerdir. (yani Allah'ın hükmünün dışına çıkarak kendi akıllarınca hüküm vermişlerdir.)

İleride sana anlatılacağı gibi, bid'atçiler de böyle yapmışlardır.

Amr ibn Muhacir'in[172] şöyle dediği rivayet edilir: Ömer ibn Abdilaziz'e Gaylan el-Kaderi'nin[173] kader hakkında ileri geri konuştuğu haberi ulaşır. Ömer ibn Abdilaziz kendisine haber gönderir. Gaylan günlerce ondan gizlenir ve görünmez. Sonra Ömer ibn Abdilaziz'in huzuruna getirilir. Ömer ona der ki: Ey Gaylan! Bana senin hakkında ulaşan bilgiler nedir? (Doğru mudur?) Amr ibn Muhacir der ki: Ben kendisine bir şey söylememesi için işaret ettim. Fakat Gaylan dedi ki: Evet ey Mü'minlerin Emiri! Allah Teâla şöyle buyuruyor: **"İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz uzun bir zaman geçmemiş midir? Biz insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır, onu deneriz; bu yüzden, onun işitmesini ve görmesini sağlamışızdır. Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük."**[174] Ömer ibn Abdilaziz der ki: Sûreyi sonuna kadar okusana: **"Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir. Dilediğini rahmetine**

---

169 Bakara: 27

170 En'am: 57

171 Maide: 95

172 Amr ibn el-Muhacir Be'l ibn Ebi Müslim. İsmi Dinar el-Ensari Ebû Ubeyd ed-Dimişki (Ashabtan) Enes'i ve Vâile'yi gördü. Babasından ve Ömer ibn Abdulaziz'den yaptığı rivayetler vardır. Ömer ibn Abdilazizin koruma görevlisi idi (Gaylan el-Kaderi'kıssasını bunun için o anlattı) Abbas el-Lahmi ve diğerlerinden de rivayette bulundu. Ondan rivayet edenler ise kardeşi Muhammed, ibn el-Alâ, ibn Ayyas ve diğerleridir. Sikadır, güvenilir. 74 yılında doğdu 139'da vefat etti. (Tehzib, 8/107)

173 Gaylan ibn Enes el-Kelbi Ebû Yezid ed-Dımişkî. Ömer ibn Abdilaziz, İkrime, Ebû Seleme ibn Abdirrahman, Kasım ibn Abdirrahman ve daha başkalarından rivayeti vardır. İbn Mâin'in dediğine göre kendisinden Evzâi rivayette bulunmuştur. (Tehzib, 8/252) Gaylan, insanın fiillerinden hür olduğunu ve kadere bağımlı olmadığını iddia eden ve kaderin inkarına yönelik sözler söyleyen ilk kaderiyecidir -Çeviren-

174 İnsan: 1-3

sokar. Zâlimlere de acı bir azap vardır."[175] Sonra dedi ki: Peki bu âyete ne diyorsun ey Gaylan?

Gaylan şöyle dedi: Ben derim ki, ben kör idim, benim gözümü açtın; Sağır idim, bana işittirdin; sapıtmıştım, bana hidayet ettin. Ömer ibn Abdillaziz şöyle dedi: Allah'ım, kulun Gaylan eğer doğru söylüyorsa (ne âlâ), yoksa onun hakkındaki hükmünü ver.

Amr ibn Muhacir der ki: Gaylan kader konusunda bir daha konuşmadı, dilini tuttu, Ömer ibn Abdilaziz de onu Şam'da darphanenin başına getirdi. Ömer ibn Abdilaziz vefat edip hilafet makamına Hişam[176] geçince Gaylan kader konusunda yine konuşmaya başladı. Hişam, üzerine adam gönderdi ve elini kestirdi. Adamın birisi yanından geçerken Gaylan'ın elinin üzerinde bir sinek görünce ona dedi ki: Ey Gaylan! İşte kaza ve kader budur. Gaylan dedi ki: Vallahi sen yalan söylüyorsun; bu ne kazadır, ne de kaderdir. Bunun üzerine Hişam kendisini çarmıha gerdirdi.

"..... Allah'a verdikleri sözü bozarlar.... ve yer yüzünde fesat çıkarırlar." âyetinin Harûrilere işaret ettiğinin üçüncü delili de onların, Allah'ın kullarına karşı kılıç çekmiş olmalarıdır. Yeryüzünde en büyük fesatçılık/bozgunculuk budur. Bid'atçiler tarafından bu yaygın olarak yapılan bir iştir. Onlar ayrıca müslümanlar arasında çeşitli yollarla kin ve düşmanlık yayarak da bozgunculuk yaparlar.

Müellifin, başta Harûriye olmak üzere sapıklık ve kalplerinde eğrilik olanları tanıtmak üzere sıraladığı bu üç vasıf, Kur'an ve Sünnetin insanları uyardığı sapık bir fırkada bulunması gereken vasıflardır. Nitekim şu âyetlerde bu uyarı yapılmaktadır: **"Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."**(Al-i İmran:105) **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, sen onlardan berisin."** (Enam: 159)

Hadis-i Şerifte şöyle ifade buyurulmuştu: Bu ümmet yetmiş küsur fırkaya ayrılacak.

Mus'ab ibn Sad'a ait birinci rivayetteki bu tefsir de sözü edilen anlam üzerinde babasıyla uyum göstermektedir.

Sonra Said ibn Mansur'un rivayetinde Sâd ibn Ebi Vakkas: Bu, Harurilerin kalplerindeki bir eğrilik sebebiyledir, şeklinde yorum yapmıştır.

"Onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalplerini saptırmıştır." ayeti de onlar hakkındadır demiştir. Bu âyet, Âli İmran sûresindeki **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler"** âyetiyle ilgilidir. Sa'd ibn Ebi Vakkas (r.a) Harûrîleri, her iki âyetin mana kapsamının içine dahil etmiştir. Bu âyetlerden birisinde sadece zeyğ/sapıklık yani hak yolun dışına çıkma vasfı zikredilmiştir.

---

[175] İnsan: 30-31.

[176] Hişam ibn Abdilmelik ibn Mervan Ebu'l-Vehd el-Kuraşi. Emevi halifesidir. 70 yılında doğdu. 105 yılında halife oldu. 54 yaşında vefat edinceye kadar o makamda kaldı. (Tarihu'-Taberi, 7/200; el-Bidaye Ve'n-Nihaye, 9/351; Şezerat, 1/163; Siyeru A'lâ-mi'n-Nubelâ, 5/351).

Diğer iki vasıf yani Kur'an ve sünnetin ahkamında tasarrufta bulunma ve fitne-fesat çıkarma vasıfları öteki ayette zikredilmiştir. Bu vasıfların üçü de Harûrilerde mevcuttur. Âli İmran süresindeki âyet lafzıyla onları kapsamına almaktadır. Çünkü onun lafzı lügat olarak genel bir manayı gerektirir. Bu âyeti özel olarak kâfirlere yorsak da, usûlde beyan edildiği üzere zikredilen vasıfları taşıyanlara verilecek ceza yönünden, Harûriler hakkında da âyetin hükmünün geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Saf sûresindeki âyet de böyledir. Çünkü bu âyet Musa'nın (a.s.) kavmi ile ilgilidir. Bundan dolayı Sa'd ibn Ebi Vakkas Harurileri de fâsıklar olarak isimlendirmiştir. Çünkü âyetin anlamı onlar hakkında da geçerlidir. Âyetin sonunda **"Allah fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez."** denilmektedir. Sapıklık/zeyğ Harûrilerde de vardır. O halde **"Onlar yoldan sapınca Allah da onların kaplerini saptırmıştı."** âyetinin anlamı içine Harûriler de girerler. Bundan hareketle âyetin, bid'at sahiplerinden sadece Harûrileri değil, temelinde sapıklık olan bu vasıflarla vasıflanmış herkesi kapsadığı anlaşılır. Sapıklık da heva ve hevese uyarak haktan ayrılmak demektir. Sa'd ibn Ebi Vakkas, âyeti sadece Harûriler olarak yorumlamıştır. Çünkü -Allahu âlem- kendisine sadece onlar sorulmuştur ve Allah'ın dininde ilk defa bid'at çıkaranlar da onlardır. O halde ayeti sadece onlara tahsis etmek gerekmez.

Sâd ibn Ebi Vakkas'a sorulan ilk ayete gelince -ki Kehf sûresindeki âyettir- o bu ayetin Harûrileri kapsamadığını söylemiştir.

Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre o da, **"Yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanlar"ı** Harûriler olarak tefsir etmiştir. Abd ibn Humeyd [177] İbn Tufeyl'den [178] şöyle dediğini rivayet etti: İbn el-Kevva[179] Hz. Ali'nin huzurunda ayağa kalktı ve dedi ki: Ey Mü'minlerin Emiri! İyi işler yaptıklarını zannettikleri halde dünya hayatında çabaları boşa gidenler kimlerdir? Dedi ki: "Onlar ehl-i Havra'dır." Bu, Süfyan es-Sevri'nin[180] tefsirinde de nakledilmiştir.

---

177 Abd ibn Humeyd: Ebû Muhammed Abd ibn Humeyd ibn Nasr el-Kissî (veya el-Keşşî). 170'de doğdu. Ali ibn Asım el-Vâsıtî'den, Muhammed ibn Bişr el-Abdi'den, İbn Ebi Fudeyk'ten, Yezid ibn Harun'dan ve daha başkalarından rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Müslim, Tirmizi, Buhari (ta'lik yaparak) ve daha pek çok kişinin rivayeti vardır. 249 yılında vefat etmiştir. (Tehzib, 6/455; Şezerat, 2/120; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 12/235)

178 İbn et-Tufeyl: Şeyhu'l-Müsned ve sikadır/güvenilir. Künyesi, Ebu'l-Kâsım Abdurrahim ibn Yusuf Hibetullah ibn Mahmud ibn Tufeyl ed-Dımişki. Önce Şam'da bulunmuş, sonra Mısır'a yerleşmiştir. Ehl-i tasavvuftur. Şam'da Ebu'l-Muzaffer el-Feleki'den, Ebu'l-Mekârim ibn Hilâl'den ve Ebû Tâhir es-Selefi'den (İskenderiye'de) ve daha pek çok kişiden sema (işitme) yoluyla hadis almış, kendisinden de el-Münziri, ibn Beleban, İbn el-Şirâzi ve daha başkaları hadis işitmişlerdir. 637 yılı zilhicce ayının dördünde vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 23/43; Şezerat, 5/184).

179 İbn el-Kevva: Abdullah ibn Evfâ el-Yeşküri, İbn el-Kevvâ diye bilinir. Kendisi Haricilerden olup ehl-i Hak içine sızmış birisi idi. Bu sebeple Hz. Ali kendisini öldürtmüştü. (Bk. Tarihu't Taberi, 1,4 ve 5. Ciltlerin muhtelif yerlerinde)

180 Süfyan es-Sevri: Şeyhu'l-İslâm, İmam, hâfız, kendi zamanında ilmiyle âmil âlimlerin efendisi. İsmi ve künyesi Ebû Abdillah es-Sevri el-Kûfidir. Müctehiddir. Kitâbü'l-Câmi'in müellifidir. 97 yılında doğmuştur. Kütübü sitte müellifleri kendisinin rivayetlerini eserlerine almışlardır. Hocaları sayılamıyacak kadar çoktur. Hatta sayılarının 600'den fazla olduğu söylenir. Kendisinden de yirmi binden fazla kişinin rivayette bulunduğu söylenir. 161 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 7/229; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 1/55; 4/222; Meşâhîru Ulemai'l-Emsar, 169; Hılye, 6/356, 7/144; Tehzib, 4/111; Şezerat, 1/250)

İbn Vehb'in Câmi'inde rivayet edildiğine göre ibn el-Kevvâ Hz. Ali'ye bu âyeti sorar. Hz. Ali ona der ki: Yanıma çık da sana söyleyeyim. -Hz. Ali o esnada da minberdedir- İbn el-Kevvâ iki basamak çıkınca elindeki asası ile onu yakalar ve dövmeye başlar. Sonra ona der ki: O âyette sözü edilenler sen ve arkadaşlarındır. Yine Abd ibn Humeyd, Muhammed ibn Cubeyr ibn Mut'ım[181] den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Evdoğullarından bir adam bana haber verdi: Hz. Ali Irak'ta insanlara hitab ediyordu. Bu adam da onu dinleyenler arasında bulunuyormuş. Mescidin en uzak köşesinden ibn el-Kevvâ ona seslendi ve dedi ki: Ey Mü'minlerin Emiri! **"Yaptıkları işler bakımından en çok ziyana uğrayanlar"** kimlerdir? Hz. Ali dedi ki: Sensin. İbn el-Kevva Haricilerle yapılan savaşta öldürüldü. Bazı tefsirciler, ibn el-Kevvâ'nın bu soruyu Hz. Ali'ye sorduğu zaman onun şöyle cevap verdiğini naklettiler: "Siz ehl-i Havra'sınız, ehl-i riyasınız ve yaptığınız iyiliği başa kakarak boşa çıkaranlarsınız." Birinci rivayet, âyetin ehl-i Havra'yı da kapsamına aldığına delâlet eder.

Allah Teâlâ onları anlatırken **"Dünya hayatında çabaları boşa gidenler"**[182] dediği zaman, onlar kendilerinin hidayette olduklarını zannetmelerine rağmen Allah Teâlâ onları sapıklıkla nitelendirmiştir. Bu, genel olarak bunların, amellerinde bid'at çıkaranlar olduğuna delalet eder. Bunlar da öncelikle ehl-i kitaptır/yani Hıristiyanlar ve Yahudilerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) "Her bid'at bir sapıklıktır." buyurmuştur. Allah'ın izniyle bunun izahı ileride gelecektir. Âyet-i kerimeyle ilgili olarak her iki tefsir de yapılmıştır: Sa'd ibn Ebî Vakkas, bunların Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğunu söylemiş, Hz. Ali de bunların bid'atçiler olduğunu söylemiştir. Çünkü hepsi de bid'at çıkarmada ittifak etmişlerdir. Bu sebeple Sa'd ibn Ebî Vakkas, Hristiyanların küfrünü, cenneti gerçeğinden farklı olarak tevil etmeleridir diye tefsir etmiştir. Hıristiyanların bu tevili reye dayanan/kafadan bir tevildir. Netice olarak her üç âyet de Bid'atin kötülüğü üzerinde birleşmiştir. Sâd ibn Ebi Vakkas'ın sözü her bir âyetin, bid'atçinin vasıflarından bir vasfı iktiza ettiğini bildirmektedir. Âyetlerde, ya lafzın genel kapsamlı oluşuyla veya vasıf anlamıyle (yani aynı vasfı taşımaları yönüyle) bidatçiler kastedilmişlerdir.

İbn Vehb'in rivayetine göre Rasûlullah (s.a), üzerinde yazı yazılı bir kürek kemiği getirdi ve dedi ki: **"Bir toplumun peygamberinin kendilerine getirdiği şeyden yüz çevirip başka şeye yönelmeleri veya kendi kitaplarından başka kitaplara yönelmeleri ahmaklık -veya sapıklık- olarak onlara yeter."**[183] Bu-

---

[181] Muhammed ibn Cubeyr ibn Mut'ım. Künyesi Ebû Said. Büyük bir fakih. Babası büyük sahabilerden. Babasından, Ömer'den ve ibn Abbas'tan rivayetleri var. Çocukları Ömer, Said ve İbrahim ile Amr ibn Dinar, Zührî ve diğer Medinelilerin ondan rivayetleri var. Ömer ibn Abdilaziz'in, bir rivayete göre Abdülmelik'in hilafeti zamanında vefat etti. (Tehzib, 9/91; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/18; Siyeru A'lamin'Nübela, 4/544).

[182] Kehf: 104

[183] Hadisin ibaresi Darimi'nin Sünen'inde, Mukaddime bölümünün 42. Babında 478 numaradadır. Hadis mürseldir ve zayıf olduğuna işaret edilmiştir.

nun üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu: **"Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?"**[184]

Abdülhamid[185] el-Hasen (Basri)'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: **"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."** Sonra şu âyeti okudu: **"Rasulüm! De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir."** [186]

Yine Abdulhamid ve daha başkaları Abdullah ibn Abbas'tan rivayet etmişlerdir: **"İnsanoğlu ne yaptığını ve ne yapmadığını görür."**[187] ayeti hakkında Abdullah ibn Abbas şöyle dedi: Bu âyette geçen "mâ kaddemet" kişinin hayır veya şer yaptığı amellerdir. "ve mâ ahharat" ise kişinin kendisinin açıp da kendisinden sonrakilerin izledikleri çığırdır. Bu tefsirin de tefsirine ihtiyaç vardır. Abdullah ibn Abbas'tan rivayet edildiğine göre onun bu âyet hakkında şöyle dediği rivayet edilir: Allah kişinin ölmeden önce yaptığı iyilikleri ve geride bırakıp da insanların ondan görüp uyguladıkları iyi bir çığırı bilir. Onun açtığı bu güzel yoldan gidenlerin sevabından hiçbir şey eksilmeksizin aynısı ona da vardır. Kötü bir yol açarsa o yoldan gidenlerin günahlarından da hiçbir şey eksilmeksizin aynısı ona da vardır. Bu rivayeti Abdullah ibn el-Mübarek ve daha başkaları rivayet etmişlerdir. Süfyan ibn Uyeyne, Ebu Kılâbe[188] ve daha başka kimselerin şöyle dedikleri nakledilmiştir: (Alimet nefsun mâ kaddemet ve ahharat)[189] ayetinde kastedilenler bütün bid'atçiler ve alçakça iftira edenlerdir. Bu görüşü ileri sürenler şu âyeti delil getirirler: **"Buzağıyı (tanrı) edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız."**[190]

İbn Vehb, Mücahid'den nakletmiştir: **"Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi ve bıraktıkları her izi yazarız."**[191] âyeti hakkında

---

[184] Ankebut: 51

[185] Abdulhamid ibn Dinar el-Basri, ez-Ziyadi'nin arkadaşıdır. Enes'ten, Ebû Racâ el-Atârî'den, Hasen-i Basrî'den ve Sâbit el-Bünânî'den rivayetleri vardır. Ondan da Şûbe, Mehdi, Hammad ibn Zeyd ve İbn Aliyye gibi kişiler rivayette bulunmuşlardır. Sikadır. (Cerh ve't Ta'dil, 6/12; Tehzib, 6/114; Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 6/148)

[186] Âli İmran: 31

[187] İnfitar: 5

[188] Ebu Kılâbe: İmam, hafız, örnek insan, âbid, Basra muhaddisi, Abdulmelik ibn Muhammed ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Abdilmelik ibn Müslim er-Rukkaşi el-Basri, 190 yılında doğdu. Yezid ibn Harun, Ravh ibn Ubade, Avn ibn Amara gibi kişilerden rivayeti vardır. İbn Mâce, Huceymi, Ebu Bekir eş-Şâfii gibi kişiler de ondan rivayet etmişlerdir. 276 yılında vefat etmiştir. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/329; Tehzib, 6/419; Şezerat, 2/170; Siyeru A'lamin-Nubela, 13/177).

[189] İnfitar: 5

[190] A'raf: 152

[191] Yasin: 12

Mücahid şöyle demiştir: Bu onların ölmeden önce yaptıkları iyilikleri ve kendilerinden sonraki insanlara bıraktıkları sapıklıkları yazarız anlamındadır.

Yine ibn Vehb, ibn Avn'dan[192] o da Muhammed ibn Sirin'den[193] nakletmiştir: Muhammed ibn Sirin şöyle demiştir: "Ben, mürtedliğe doğru en hızlı koşanlar olarak hevâ ve hevesine uyan kimseleri görüyorum." İbn Avn dedi ki: İbn Sirin şu ayet-i kerimenin hevâ ve hevesine uyanlar hakkında olduğu görüşünde idi: **"Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa artık o zâlimler topluluğu ile oturma."**[194]

El-Âcurrî, Ebû'l-Cevzâ[195] den nakletti: Ebu'l Cevzâ, heva ve hevesine uyanlar hakkında şöyle dedi: Canımı kudretinde tutan Allah'a yemin olsun ki, evimin maymunlarla ve domuzlarla dolması benim için onlardan bir adamla komşu olmaktan daha sevimlidir.[196] Onlar şu ayetin hükmüne dahildirler: **"İşte siz öyle kimselersiniz ki; onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz bütün kitaplara inanırsınız; onlar ise sizinle karşılaştıklarında "inandık" derler; kendi başlarına kaldıklarında da size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki kininizden kahrolup geberin! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir."**[197]

Bid'atçilerin kötülüğüne işaret eden ve onların durumuna düşmekten sakındıran pek çok âyet vardır. Biz bu zikrettiklerimizle yetinelim. İnşaallah öğüt almak isteyenler için bunlarda yeterince öğüt ve kalplerindeki hastalıklara yeterince şifâ vardır.

---

[192] İbn Avn: Abdullah ibn Avn ibn Eratban, Künyesi Ebû Avn el-Müzeni. Basra âlimi örnek imam. Ebû Vail, Şâbî, Hasen, ibn Sirin, Mücahid ve İbn Cübeyr gibi pek çok kişiden rivayeti var. Süfyan, Şûbe, ibn el-Mubarek ve ibn el-Aliyye gibi pek çok kişi ondan rivayette bulundu. İlim zühd ve takva yönünde kendi zamanında bir eşi daha yoktur. 151 yılında vefat etti. (Tehzîb, 5/346; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/130; Hılye, 3/37 Şezerat, 1/230; Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 6/364).

[193] Muhammed ibn Sirin: Şeyhu'l-İslam, Ebû Bekir el-Ensâri el-Basri Hz. Peygamber'in (s.a) hizmetçisi olan Enes İbn Malik'in azatlısı. Hz. Osman'ın halifeliğinin son yıllarında doğdu. Ebu Hureyre; İmran İbn Husayn, İbn Abbas, İbn Ömer, Ubeyde, Enes ibn Mâlik ve daha pek çok kişiyi dinlemiştir. Katade, Eyyub, İbn Avn ve daha başkalarının ondan rivayetleri vardır. 110 yılında vefat etmiştir. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/267; Tehzib, 9/214; Şezerat, 1/138; Siyeru A'lamin-Nubela, 6/364)

[194] En'am: 68

[195] Ebu'l-Cevzâ; Evs ibn Abdillah er-Rub'i el-Basri, Tâbiin âlimlerinin büyüklerinden. Âişe, ibn Abbas, ibn Ömer ve diğerlerinden rivayetleri var. Utâridi, el-Bekri, ibn Meysere ve daha başkaları da ondan rivayet etti. Haccac'a başkaldıranlardan. Rivayete göre Cemacim savaşında öldürüldü. (Hilye, 3/78; Tehzib, 1/383; Şezerat, 1/93)

[196] Bakz. Hılye, 3/78. Burada ibn el-Cevzâ'a ait güzel sözler bulursun.

[197] Âli İmran: 119

FASIL

Nakli delillerin ikincisi Rasûlullah'dan (s.a) gelen hadislerdir. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Fakat biz burada bunlardan zikredemediklerimize de kolayca delâlet edenleri ve -Allah'ın izniyle- en sağlam olanlarını zikredeceğiz.

Bunlardan birisi Hz. Aişe'den (r.a) sahih olarak rivayet edilen şu hadistir.

من حديث عائشة رضي الله عنها عن النَّبِيِّ قَالَ: "مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ" وفي رواية لِمُسْلِمٍ: "مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ"

Hz. Aişe Rasullullah'ın (s.a) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Her kim bizim şu işimizde (dinimizde) ondan olmayan bir şey ihdas (icad) ederse o (icad) reddedilmiştir." Müslim'in rivayetinde bu hadis şöyle geçer: "Her kim bizim dinimizde olmayan bir iş yaparsa o iş (amel) reddedilmiştir."[198] Bu hadisi âlimler İslâm'ın üçte biri olarak kabul etmişlerdir. Çünkü bu hadis, Rasûlullah'ın (s.a) emrine yönelik her türlü muhalefeti -ister bid'at şeklinde olsun, isterse mâsiyet şeklinde olsun- hedefine almaktadır.

Müslim'in Câbir'den rivayet ettiğine göre

وخرج مسلم عن جابربن عبد الله أَنَّ رَسُولَ الله كَانَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ الله, وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ, وَشَرُّ الأُمورِ مُحْدَثَاتُهَا, وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ"

---

198 "Her kim bizim dinimizde olmayan bir iş yaparsa o iş reddedilmiştir" hadisini Buhari "Bir idareci veya hâkim bir ilme dayanmaksızın ictihad eder de Rasûlullah'a ters düşerek yanılırsa onun verdiği hüküm reddedilir. Çünkü Hz. Peygamber, bizim dinimizde olmayan bir iş yaparsa o iş reddedilmiştir." Bâbında ta'lik olarak rivayet etmiştir. Bu hadis Buhari, Kitabu'l-İ'tisam, Bab:20'dedir.

Buhari bu hadisi Hz. Aişeden mevsul olarak da rivayet etmiştir. Buhari'nin bu mevsûl rivayeti Kitabu's-sulh'taki 2697 numaralı hadistir ve lafzı şöyledir. "Her kim bizim şu işimizde (dinimizde) ondan olmayan bir şey ihdas (icad ederse) o (icad) reddedilmiştir.

Buhari bu hadisi Kitabu'l-İtisam'daki lafzıyle ayrıca Kitabu'l-Buyû, Bâbu'n-Neceş'te yine tâlik olarak nakletmiştir.

Müslim bu hadisi Kitabu'l-Akziye, Babu Nakzı'l-Ahkâmi'l-Bâtıle'de 1718 numaralı hadis olarak nakletmiştir.

İbn Mâce, Mukaddime'de, Babu Ta'zimi Hadisi Rasulillah'ta 14 numarada Müslim'in-lafzıyla rivayet etmiştir.

Ebû Dâvud, Kitabu's-Sünne'de, Babu lüzûmi's-Sünne'de 4606 numarada nakletmiştir.

Malumdur ki (من عمل) lafzı, (من احدث) lafzından daha kapsamlı ve daha güzeldir. Bununla beraber bütün rivayetler hep aynı şeyi söylemektedirler ki o da şudur: İster söz, ister amel, isterse takrir olsun, dinde sonradan icad edilen her bid'at reddedilmiştir, şiddetle sakındırılmıştır ve bunları yapan kimseler tehdit edilmiştir ve kınanmıştır.

Yine malumdur ki din işi kitap ve sünnete bağlıdır. Her kim kitap ve sünnette olmayan bir şey icat ederse veya onların gerektirdiği şeye muhalefet ederse o reddedilmiştir. Ümmet Kitab ve Sünnete sımsıkı sarılırsa sapıklıktan ve fitneye düşmekten emin olur. Çünkü Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Size iki şey bıraktım; Onlara sarıldığınız müddetçe benden sonra asla sapıtmazsınız: Allah'ın Kitabı ve sünnetim."

Rasûlullah (s.a) hutbesinde şöyle derdi: Emmâ bâ'dü; sözün en hayırlısı Allah'ın Kitabı'dır. Hidayetin/yolun en hayırlısı Muhammed'in yoludur. İşlerin en kötüsü (dinde olmadığı halde) sonradan icad edilenlerdir/bid'atlerdir. Ve her bid'at de bir sapıklıktır."[199]

Bir başka rivayette Câbir şöyle der: Hz. Peygamber (s.a) insanlara hitab ederken Allah'a lâyık olduğu şekilde hamdeder, senâ eder, sonra şöyle derdi: "Allah kime hidayet ederse onu saptıracak yoktur, kimi saptırırsa ona da hidayet edecek yoktur. Sözün en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Hidayetin en hayırlısı Muhammed'in hidayetidir/gösterdiği yoldur. İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilendir. Her ihdas (icad) edilen şey ise bid'attir."

Nesâi'nin rivayetinde ise şu ifade yer alır: Her ihdas edilen şey bid'attir, her bid'at (sahibi) cehennemdedir.

Hz. Ömer'in de bu hutbeyle hutbe okuduğu bildirildi. İbn Mes'uddan mevkuf ve merfû olarak şöyle dediği rivayet edildi: İki şey vardır: Söz ve hidayet. En güzel söz Allah'ın sözüdür, en güzel hidayet Muhammed'in hidayetidir.

---

[199] Bu hadisi Buhari, K. El-İ'tisam, B. El-İktidâu bi süneni Rasûlullah (s.a), 7277 numarada Abdullah ibn Mes'ud'un sözü olarak rivayet etmiştir ve bu rivayette "Her bid'at bir sapıklıktır" sözü yoktur.

İbn Hacer'in Fethu'l-Bari, 13/266'da da dediği gibi Buhari'deki bu rivayet mevkuf cinsindendir. Fakat içerisindeki "hidayetin en hayırlısı Muhammed'in hidayetidir" bölümü merfû hükmündedir. Çünkü bu Hz. Peygamber'in (s.a) bir niteliğini anlatmaktadır. Her ne kadar buna dikkat edenler az da olsa bu da merfuun bölümlerinden birisidir. Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a) şemâili hakkındaki sadece merfu hadisleri Buharî ve Müslim naklettiği için müttefekun aleyh olan bir hadis gibidir. Bu hadislerin pek çoğu Rasûlullah'ın (s.a) yüzü ve saçı gibi fiziki yapısıyle, yumuşak huyluluğu ve affediciliği gibi ahlâki yapısıyle ilgilidir. Bu hadis de aynı konuyle ilgili olarak kabul edilebilir. Bununla beraber söz konusu hadis yine İbn Mes'ud kanalından, fakat merfûluğu açıkça belirtilerek de rivayet edilmiştir. Ayrıca bu hadis aşağıdaki yerlerde de geçmektedir:

I. Buhari, ibn Mes'ud'dan yine mevkuf olarak, Kitabu'l-Edeb, Babu'l-Hedyi's-Sâlih, h.no: 6098.

II. Müslim, K. Cumua, B. Hutbetihi (s.a) fi'l-cumua. Câbir ibn Abdillah'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) hutbe okuduğu zaman gözleri kızarırdı. Ve şöyle derdi Emma ba'dü; Şüphesiz sözün en hayırlısı Allah'ın Kitabıdır. Hidayetin (gidilecek yolun) en hayırlısı Hz. Muhammed'in hidayetidir, işlerin en kötüsü sonradan icad edilenlerdir ve her bid'at bir sapıklıktır. Sonra şöyle derdi: .... vs. Bunun arkasından Müslim benzeri bir hadis daha rivayet etti.

Hadisin birinci bölümü daha önce de beyan ettiğimiz gibi Rasûlullah'ın hutbesindeki halini vasfettiği için her ne kadar merfu hükmünde ise de mevkuftur. İkinci bölümü ise merfûdur ve Resulullah'a (s.a) nisbet edilmiştir. Müslim. K. Cum'a, h.no: 876.

III. İbn Mâce, Mukaddime, Babu ictinabi'l-Bid'a, ve'l-Cedel h.no: 45, Câbir ibn Abdillah rivayeti, Hadisin bir bölümü Babu ittiba sünneti'r-Râşidin, 42 no'da geçmektedir.

IV. Ebû Davud, K. Sünnet, B. Lûzumu's-Sünnet, h.no: 4607,

V. Tirmizi, K. İlim, B. el-Ahzu bis-Sunne, h.no: 4607.

V. Tirmizi, K. İlim, B. El-Ahzu bis-Sunne, h.no: 2678.

VI. Nesei, Kitâbü'l-İdeyn. Nesei'de şu ilave vardır: Her ihdas edilen şey bid'attir, her bid'at de cehennemdedir.

VII. Ahmed ibn Hanbel, Cabir'den aynı lafızlarla 3/319, 371. sh'ler.

VIII. Dârimi, Mukaddime, Babu Kerahiyetü Ahzi'r-Re'yi, h.no: 206. Yine Câbir'den ve aynı lafızlarla rivayet edilmiştir.

Dikkat edin, sonradan ortaya çıkan şeylerden sakının. Çünkü işlerin en kötüsü sonradan uydurulanlardır. Sonradan ihdas edilen her şey bid'attir. (İbn Mes'ud'dan rivayet edilen) lafızda şu ifadeler de vardır: "Ancak siz ileride bid'atler çıkaracaksınız ve bid'atlerle karşılaşacaksınız. Sonradan ihdas edilen her şey bid'attir. Her bid'at (sahibi) de cehennemdedir." İbn Mes'ud, her perşembe bu sözlerle öğüt verirdi.

Yine İbn Mes'ud'dan gelen başka bir rivayette şöyle denmektedir: Söylenecek iki şey vardır. Hidayet ve söz: Sözlerin en faziletlisi -veya sözlerin en doğrusu- Allah'ın sözüdür. Hidayetin en güzeli Allah'ın ve Muhammed'in hidayetidir (gösterdiği yoldur). İşlerin en kötüsü sonradan icad edilen iştir. Sonradan icad edilen her şey bid'attir. Dikkat edin, üzerinizden çok bir zaman geçmeden kalpleriniz katılaşacak. Boş bir ümitle oyalanmayın. Zira gelecek olan her şey yakındır. Dikkat edin, uzak olan, gelmeyecek olan şeydir.

Yine ondan gelen başka bir rivayette şöyle der: En güzel söz Allah'ın Kitabıdır. En güzel hidayet etme usulü, Muhammed'in (s.a) hidayet usulüdür. İşlerin en kötüsü sonradan icad edilenlerdir. "Size vaad olunanlar mutlaka geleceklerdir, siz onu asla önleyemezsiniz."[200]

İbn Mâce İbn Mes'ud'dan merfû olarak Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediğini rivayet etti: Sonradan icad edilen şeylerden sakının. Çünkü işlerin en kötüsü sonradan icâd edilenlerdir. Sonradan icad edilen her şey bid'attır. Her bid'at de bir sapıklıktır." Bu rivayetin İbn Mes'ud'a ait mevkuf bir haber olduğu meşhur olmuştur.

Sahih'te[201] Ebû Hureyre'den şöyle dediği nakledilir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ : "مَنْ دَعَا إِلَى الْهُدَى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ يَتَّبِعُهُ لاَ يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا"

وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلاَلَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مثل اثام من يتبعه...

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: Kim hidayete çağırırsa kendisine uyanların hepsinin alacağı sevab kadar o da sevap alır. Bununla beraber hidayete uyanların sevabından da bir eksilme olmaz. Kim sapıklığa çağırırsa kendisine uyanların yükleneceği günahların tamamı kadar kendisine de günah yüklenir. Bununla beraber sapıklığa uyanların günahlarından da hiçbir şey eksilmez."[202]

Yine Sahih'te Rasûlullah'tan (s.a) şöyle dediği rivayet edilir:

مَنْ سَنَّ سُنَّةَ خَيْرٍ فَاتُّبِعَ عَلَيْهَا فَلَهُ أَجْرُهُ وَمِثْلُ أُجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ غَيْرَ مَنْقُوصٍ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا, وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً فَاتُّبِعَ عَلَيْهَا كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهُ وَمِثْلُ أَوْزَارِ مَنِ اتَّبَعَهُ غَيْرَ منقُوصٍ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا"

---

200 En'âm: 134.

201 Müellif "Sahih" sözüyle Müslim'i kastediyor olmalıdır. Çünkü Buhari'de bu rivayet mevcut değildir. Mağribliler ve Şâtıbi (r.a) sıhhat derecesi yönünden Müslim'i Buhari'den önde görürler.

202 Müslim, K. İlim, B. Men Senne Sünneten haseneten h.no:2674; Tirmizi, K. İlim, Bâbu fimen deâ ile'l-hüda, h.no:2676; İbn Mâce, Mukaddime, Bâbu men senne sünneten haseneten, h.no:206,

"Kim hayır yolunda iyi bir çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği hayrın sevabı, hem de kendisinden sonra bu yoldan gidenlerin sevabının tamamı kadar sevabı verilir. Bununla beraber onun açtığı hayırlı yoldan gidenlerin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Yine kim şer yolunda kötü bir çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği kötülüğün günahı yüklenir, hem de bu yoldan gidenlerin günahı kadar günah yüklenir. Bununla beraber onların günahlarından da hiçbir şey eksiltilmez."[203]

Tirmizî, Ebû Davud ve daha başkaları İrbad ibn Sâriye'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (s.a) bir gün bize namaz kıldırdı, sonra bize yöneldi ve gözleri yaşartan, kalpleri yerinden oynatan çok etkili bir öğüt verdi. İçimizden birisi dedi ki: Ya Rasûlallah! Sanki bu bize veda eden birisinin öğüdü gibi geldi. Bize tavsiyen nedir? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: **"Size Allah'tan korkmanızı, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Başınıza yönetici olarak Habeşli bir köle bile geçse ona itaat etmelisiniz. Çünkü sizin içinizden benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaflar göreceklerdir. Onun için benim sünnetime, hidayete ermiş, doğru yolda olan râşit halifelerin sünnetine sımsıkı sarılın. Azı dişlerinizle ısırıp bırakmayın. Sonradan icad edilmiş (İslâm'a aykırı) işlerden sakının. Çünkü sonradan icad edilmiş her şey bid'attir, her bid'at bir sapıklıktır."** Bu hadis çeşitli yollardan rivayet edilmiştir.

Sahih'de[204] Huzeyfe'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü! Bu hayırdan sonra şer var mıdır? Rasûlullah (s.a) şöyle dedi: **"Evet, bir takım insanlar gelecekler, benim yolumun (sünnetimin) dışında bir yola girecekler, benim hidayetimden başka bir hidayeti tercih edecekler."** Huzeyfe dedi ki: Bu şerden sonra bir şer daha var mıdır? diye sordum. Rasûlullah şöyle buyurdu: **"Evet, cehennem ateşinin üstünde davetçiler olacak, kim onların dâvetine uyarsa onlar onu cehenneme fırlatıp atacaklar."** Dedim ki: Ya Rasûlallah! Onları bana tarif et. Buyurdu ki: **"Derileri bizim derimiz gibidir. Bizim dilimizden konuşurlar."** Dedim ki: Peki ben o zamana yetişirsem ne yapmamı tavsiye edersin? Dedi ki: **"İşte o zaman Müslüman topluluklarından ve liderlerinden ayrılma!"** Dedim ki: Ya onların cemaati ve lideri olmazsa? Dedi ki: **"O zaman tüm fırkalardan uzaklaş; hatta bir ağacın kökünü ısırarak**

---

203 Müslim bu hadisi Cerir ibn Abdillah'tan nakletti : K. İlim, Babu men senne sünneten haseneten bölümündedir. Hadisin lafzı meâlen: "Kim İslam'da güzel bir çığır açar da kendisinden sonra insanlar o yoldan giderlerse..." şeklindedir. Müslim bu hadisi K. Zekat, Babu'l-Hassi ale's sadaka bölümünde de nakleder. Bu hadisi Ahmed'in Müsned'inde 4/357, el-Münzir, İbn Cerir'den; 4/360, Cerir ibn Abdillah'tan ve 4/361'de Ebû Vail'den o da Cerir'den nakleder. İbn Mace, Mukaddime, Bâbu men senne sünneten haseneten ev seyyieten bölümünde Cerir ibn Abdillah'tan zayıf bir senetle 207 no'lu hadis olarak nakledilir. Neseî, K. Zekat, Babu't-Tahriz alessadaka'da nakledilir.

204 "Sahih" tabiriyle bu defa zannediyorum hem Buhari, hem Müslim kastediliyor. Çünkü, inşaallah biraz sonra da açıklayacağımız gibi bu hadis ikisinde de mevcuttur.

(yiyerek yalnız) yaşayabilirsen, ölüm sana gelinceye kadar öyle kal." Buhari bunu başka bir şekilde rivayet etti.[205]

Sahife hadisinde[206] denir ki: **"Ayr'dan Sevr'a kadar olan bölge[207] Medine'nin haram bölgesidir. Kim bu konuda bir bid'at çıkarırsa veya bir bid'ate sığınırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerinedir. Kıyamet günü Allah Teâlâ onun farz ibadetlerini de nafile ibadetlerini de kabul etmeyecektir."** Bu hadis[208] genel bir bağlamdadır. Şeriate aykırı olarak ihdas edilen her bid'ati kapsar. Bid'at, sonradan ihdas edilen şeylerin en çirkinidir. İmam Malik bu hadisi (başka) bir meselede delil olarak getirmiştir. İnşaallah ileride temas edilecektir. Hadis, her ne kadar Medine ile ilgili olsa da başka şeyler de onun ifade ettiği anlama dâhildir.

Muvatta, Ebû Hureyre'den şu hadisi nakleder: Rasûlullah (s.a) bir gün mezarlığa gider ve şöyle der: "Esselâmu âleyküm ey mü'minler topluluğunun diyarı. İnşaallah biz de size kavuşacağız..." Hadisin devamında şu vardır: "(Kıyamet gününde) bir grup adamlar, tıpkı sahipsiz develerin havuz kenarından kovulup uzaklaştırıldığı gibi benim havzımdan uzaklaştırılacaklar. Ben onlara: Gelin buraya, nereye gidiyorsunuz, gelin, gelin!" diye sesleneceğim. Bunun üzerine denilecek ki, onlar senden sonra (dini) değiştirdiler. Ben de diyeceğim ki: "O halde onlar benim havzımdan uzak olsunlar! Uzak olsunlar! Uzak olsun-

---

205 Bu hadisi Buhari Kitabü'l-Fiten Babu Keyfe'l-Emru İza lem tekun cemaatün (cemaat olmadığı zaman durum nasıl olur babı) h.no:7084'de nakledilmiştir. Ben derim ki: Hadisin tamamı Buhari'nin bu rivayetidir. Ancak Şâtibi rivayetin başlangıç kısmını düşürmüştür. Hadis bu lafızlarla Müslim'de de geçer. Buhari'de Huzeyfe'den rivayet eden râvi ile Müslim'de Huzeyfe'den rivayet eden râvi aynı kişidir ve Ebû İdris el-Havlâni'dir. Müslim bunu Kitabu'l-İmare Babu Vücûbi Mülazemeti Cemaati'l-Müslimininde zuhuri'l fiten'de zikretmiştir. Ebû Davud Kitabu'l-Fiten ve'l-Melâhim Babu Zikri'l-Fiten'de 4246 numarada, Ebu Huzeyfe'den aynı manada bir hadis rivayet etmiştir. İbn Mâce, K. Fiten, B. Uzlet'de 3981 no'da özet olarak rivayet etmiştir. Ahmed, Huzeyfe'den 5/386'da nakletletmiştir.

206 Sahife hadisi: Müellif, Müminlerin Emiri Hz. Ali'nin minberde hutbe esnasında elinde bulundurduğu sahifeye işaret ediyor. Bu sahife, ahkamı ve hadisi şerifleri ihtiva eden bir sahifedir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'e mushaf, sahih hadisleri ve hükümleri toplayan kitaba sahife denir. Çoğulu suhuf ve sahâif gelir. Hadisin ibaresi de buna delalet etmektedir.

207 Ayr ve Sevr veya Âir ve Sevr: Her ne kadar bazı şârihler Medinelilerin Sevr denilen bir dağı bilmediklerini, Sevr'in sadece Mekke'de bulunduğunu iddia etseler de meşhur olan görüşe göre bunlar Medine'yi kuşatan iki dağdır. Doğrusu her iki dağ da Medine'dedir. Medine'deki Sevr, Uhud'u arkasından kuzeye kadar daire şeklinde sarmıştır. Kırmızıya çalar rengi vardır. Lügatte de şafak kırmızısı demektir. (bk. Mealimü's-Sünen, 2/530; Lisanü'l-Arab, 1/521 Fethu'l-Bari 4/99)

208 Buhari, K. Fedailü'l-Medine, Bâbu Harami'l-Medine, h.no:1870; Bu rivayette Hz. Ali'den şöyle dediği nakledilir: "Benim yanımda Allah'ın Kitabından ve Hz. Peygamber'den gelen şu sahifeden başka bir şey yoktur: .... bölge Medine'nin haram bölgesidir....." Buhari, K. Feraiz, B. İsmu men teberrae min mevâlihi, h.no:6755, aynı lafızlarla. Buhari, K. Cizye ve'l-muvadea, B. Zimmetü'l-Müslimin, h.no: 3172; aynı lafızlarla. Buhari, K. İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne, B.Mâ yukrahu mine't-Teammuki ve't-Tenazui ve'l-Ğuluvvi fid-Dini ve'l-Bid'e, h.no:7300. -Araştırmanın konusu budur.- Müslim, K. Hac, Babu Fadlu'l-Medine ve Duaü'n-Nebiyyi fiha bil-Beraketi. Tirmizi, el-Vela ve'l-Hibe, Babu fimen tevellâ ğayra mevâlihi, h.no:2210. Tirmizi, bu hadis hasen-sahihtir der. Ebû Davud, K. Menâsik'il-Hac, B. Fi Tahrimi'l-Medine, h.no:2034. Ahmed, Müsned: Ali ibn Ebî Tâlib, 1/126, 151 ve Müsned: Ebi Hureyre, 2/398.

lar!"[209] Alimlerden bir grup bu hadiste kastedilen kişilerin bid'atçiler olduğu yorumunu yaparken bir başka grup da bunların İslam'dan çıkan mürtedler olduğu yorumunu yapmışlardır. Hayseme ibn Süleyman'ın[210] Yezid er Rukâşi'den[211] naklettiği hadis birinci görüşün delilidir. Rukâşi dedi ki: Enes ibn Ma-

---

209 Bu hadisi İmam Malik Muvatta'da, Kitabu't-Tahara, Bâbu Câmiu'l-Vüdû h.no: 6911'de Ebu Hureyre'den şu şekilde rivayet etti: Rasûlullah (s.a) bir gün mezarlığa girer ve şöyle der: "Esselâmû aleykum ey müminler topluluğunun diyarı! İnşaallah biz de size kavuşacağız. Kardeşlerimizi görmüş olmayı çok arzu ederdim." Dediler ki: Yâ Rasûlallah! Biz senin kardeşlerin değil miyiz? Dedi ki: "Hayır siz benim ashabımsınız, kardeşlerimiz henüz gelmediler. Ben onlardan önce havzımın başına geleceğim.""Dediler ki: ya Rasûlallah, ümmetinden senden sonra gelenleri nasıl tanıyacaksın? Dedi ki: "Ne dersin, bir adamın siyah ve koyu renkli atların içinde alnı çakal, ayakları sekili bir atı olsa onu tanıyamaz mı?" Dediler ki: Elbette tanır, ya Rasûlallah! Dedi ki: "İşte onlar da kıyamet gününde abdest izlerinden dolayı yüzleri nurlu, elleri ve ayakları sekili olarak gelecekler. Havzın yanına ben onlardan önce geleceğim. Bir grup adamlar, tıpkı sahipsiz develerin havuz kenarından kovulup uzaklaştırıldığı gibi benim havzımdan uzaklaştırılacaklar. Ben onlara "gelin buraya, nereye gidiyorsunuz, gelin, gelin!" diye sesleneceğim. Bunun üzerine denilecek ki: Onlar senden sonra dini değiştirdiler. Ben de diyeceğim ki "O halde (havzımdan) uzak olsunlar, uzak olsunlar, uzak olsunlar!"
Buhari bu hadisi aynı şekilde Kitabu'r-Rikak, Babu fi'l-Havz, h.no:6575'de İbn Mes'ud'dan, 6576'da yine ibn Mes'ud'dan; 6577'de ibn Ömer'den; 6579'da yine ibn Ömer'den; 6580'de Enes ibn Mâlik'ten; 6582'de yine Enes ibn Mâlik'den; 6583'de Sehl ibn Sa'd'den; 6584'de yine Sehl ibn Sa'd'den; 6585, 6586 ve 6587'de Ebû Hureyre'den; 6589'da Cündüb'ten; 6593'de Esma bint Ebi Bekir'den (r.a) rivayet etmiştir. Bu rivayetin hepsinin lafızları farklı farklıdır. Sadece İmam Malik'in rivayeti tam olarak zikredilmiştir. Çünkü bu rivayet diğerlerinin büyük bir kısmını veya aynısını ya da benzerini almıştır.
Buhari bu hadisi Kitabu'l-Fiten, "Öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz." Bâbı, hadis no: 7048'de Esma'dan; 7049'da İbn Mes'ud'dan; 7050 ve 7051'de Sehl ibn Said'den; Kitabu't-Tefsir, Babu Tefsiri Sureti'l-Kevser'de rivayet etmiştir. Sözü uzatmamak için burada zikretmiyorum.
Ebu Dâvud, K. Sünne, B. Fi'l-Havz, h.no:4745, 4746, 4747, 4748'de rivayet etmiştir.
Müslim, K. Fedâil, B. İsbatı Havzı Nebiyyina, h.no: 2299, İbn Mâce, K. Zühd, B. Havz, h.no: 4306'da Ebû Hureyre'den Muvatta'dakine yakın lafızlarla rivayet etmiştir. İbn Mâce'nin başka yerlerinde de bu hadis vardır.
Havz hadislerini kırk tane sahabi rivayet etmişlerdir. İbn el-Kayyim, bunların hepsini Münziri'nin Ebû Dâvud Muhtasarını şerhederken (7/135) ve Avnu'l-Mâbud'un Zeylinde (13/73) Kütübü Sitte'deki rivayetlere de atıflar yaparak zikretmiştir.
Ahmed ibn Hanbel ise bu hadisi çeşitli yerlerde zikretmiştir. Bunlardan bazıları, şunlardır: 1/257, 384, 403, 2/408, 3/17, 4/313, 5/41, 48.

210 Hayseme ibn Süleyman; Uzun ömürlü, güvenilir bir imam, Şam muhaddisi, künyesi Ebu'l-Hasen Hayseme ibn Süleyman İbn Haydera el-Kuraşi eş-Şami el-Etrablusi. "Fedâilis.... Sahabe" nin yazarı. Çok yolculuk yapan, çok dolaşan bir hadiscidir. 250 yılında doğdu. Ebû Utbe el-Hicâzi, Muhammed ibn İsa el-Medâini, İbrahim el-Kısar ve daha başka kişilerden hadis dinlemiştir. Ebû Ali ibn Mâruf, Abdul vehhab el-Kilâbi, ibn Mende ve daha başka kişiler kendisinden rivayette bulunmuşlardır. 343 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 15/412; Şezerat, 2/365.)

211 Yezid er-Rukâşi: Yezid ibn Ebân er-Rukâşi el-Basri. Zâhid bir kişidir. Babasından, Enes ibn Mâlik'ten, Haseni Basri'den ve başka kişilerden hadis rivayet etmiştir. Ondan da oğlu Abdunnûr, yeğeni el-Fadl ibn İsa ibn Ebân, Sâlih ibn Keysan, Â'meş ve daha başkaları rivayette bulunmuştur. Bazıları onun zayıf olduğunu söylemişlerdir. Şûbe, ibn Maîn, Ebû Hatim ve Yakub ibn Süfyan onu zayıf görenlerdendir. İbn Adiy onun hakkında şöyle demiştir: Onun Enes'ten ve daha başka kişilerden rivayet ettiği sahih hadisler vardır, umarım güvenilir kişilerden rivayet ettiği hadislerin bir sakıncası yoktur. Onun hakkında verilecek hüküm şudur: Sâlih, zâhid ve doğru bir kişidir, ancak güvenilir kişilerden rivayet ettiklerinin dışındaki rivayetlerine güvenilmez. 110 yılında vefat etti. (Tehzib, 11/309)

lik'e sordum ve dedim ki: Şu şu adamlar bizim küfrümüze ve müşrikliğimize hükmediyorlar, havzı ve şefaati de inkar ediyorlar. Rasûlullah'tan (s.a) bu konuda bir şey duydun mu? Dedi ki: Evet! Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işittim: **"Kul ile küfür-veya şirk- arasında namaz vardır. Namazı terk ettiği zaman şirk koşmuş olur.[212] Benim Havz'ım Eyle[213] ile Mekke arası gibidir. Sürahileri gökteki yıldızlar gibidir -veya gökteki yıldızların sayısı kadardır, dedi- Cennetten gelen iki oluğu vardır. Havz'da su eksildikçe bu oluklardan takviye edilir. Ondan bir yudum içen kimse artık bir daha ebediyen susuzluk çekmez. Nice dudakları kurumuş kimse onun yanına gelecek fakat ondan bir damla bile tadamayacak. Bugün onu inkâr edenler o gün ondan hiçbir şey içemeyecekler."** Bu hadis onların ehl-i kıble (yani müslüman) olduklarına delalet eder. Ehl-i İslamı tekfir etmeleri Haricilerin niteliklerindendir. Havz'ı inkar etmeleri ise Mutezilenin ve diğerlerinin niteliklerindendir. Muvatta hadisinde Rasûlullah'ın "Haydi gelin, gelin!" sözü olmasına rağmen bunun sebebi onları ümmetinin özelliklerinden olan yüzlerinin nûruyle ve abdest azalarının parlaklığıyla tanıdığı içindir. Şayet onlar ümmetin mensuplarından olmasaydı sözü edilen alametlerle onları tanıyamazdı.

İbn Abbas'tan sahih olarak rivayet edilen bir hadiste o şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a) öğüt vermek üzere içimizde ayağa kalktı ve şöyle dedi: **"Siz (kabirden dirilip kalktığınızda) ayağınız çıplak, vücudunuz üryan ve sünnetsiz olarak haşrolunacaksınız (mahşer yerine toplanacaksınız)"** Sonra şu âyeti okudu: **"İnsanları ilk yaratmaya başladığımız gibi va'dettiğimiz şekilde yeniden yaratacağız. Şüphesiz biz sözümüzü yerine getiririz."[214]** Sonra şöyle dedi: Kıyamet günü ilk elbise giydirilen kişi İbrahim'dir. Yine kıyamet günü ümmetimden bazı adamlar çağrılacak ve sol tarafa (cehenneme) götürülecekler. Bunun üzerine ben tıpkı sâlih kul (Hz. İsa)'un dediği gibi şöyle diyeceğim: **"Ben onların içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız Sen oldun. Sen her şeyi hakkıyle görensin. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar Senin kullarındır, (dilediğini) yaparsın. Eğer onları bağışlarsan şüphesiz Sen izzet ve**

---

212 Bu hadis şu kaynaklarda geçmektedir: Müslim, K. İman, Babu Itlak İsmi'l-Küfri alâ men Tereke's-Salât, Câbir'den rivayet etmiştir. Tirmizi, Kitabu'l-İman, Babu fi Terki's-Salât, h.no: 2621. Ebû Dâvud, K. Sünne, B. Fi Reddi'l-İrcâ, h.no: 4678, Câbir ibn Abdillah'tan. İbn Mâce, K. Fi İkameti's-Salat, B. Fî men Terake's-Salat, h.no: 1078. Nesei, K. Salât, B. El-Huküm fi Târiki's-Salât, h.no: 465. Hattabi Meâlimü's-Sünen alâ sünen-i Ebi Dâvud, 5/58'de özet olarak şöyle demektedir: Namazı terk etmenin de çeşitleri vardır. Namazı inkar ederek terk etmek ümmetin icmâı ile küfürdur. Unutarak terk etmek ümmetin icmâi ile küfür değildir. İnkar etmeden kasıtlı olarak terk etmeye gelince birinci hükümde âlimlerin ihtilafı vardır. Ben derim ki bunun yeri hadis şerhleri ve fıkıh kitaplarıdır.

213 Eyle: Hadiste zikri geçen bir Arap kasabasıdır. Büyük bir ihtimalle Mısır ile Şam arasında meşhur bir beldedir. (Lisanü'l-Arab, 1/191)

214 Enbiya: 104

hikmet sahibisin"[215] Bunun üzerine şöyle denilecek: "Sen onlardan ayrıldığından beri hep geriye dönüyorlar."[216]

Muvatta' hadisinde olduğu gibi bu hadiste de bid'atçilerin kastedilmiş olması ve Hz. Peygamber'den sonra dinden çıkanların kastedilmiş olması muhtemeldir.

Tirmizi'de Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: **"Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hıristiyanlar da bir o kadar fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacak."** Bu hadis hasen-sahihtir.[217]

Bu hadisin başka rivayetleri de vardır. İnşaallah ileride bunlar da zikredilecek ve anlatılacaktır. Fakat buradaki fırkalar âlimlerin çoğunluğuna göre ehl-i bid'at fırkalarıdır. Sahih'te Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediği geçmektedir:

و في الصحيح أنه قال: "أنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ إنْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ، حتَّى إذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ إتَّخَذَ النَّاسُ رُؤَسَاءَ جُهَّالاً فَسَئِلُوْا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا"

"Allah Teâlâ ilmi insanların kalbinden mahvetmek ve hafızalarından silip unutturmak suretiyle birden çekip almaz. Fakat âlimlerin ruhunu alarak ilmi ortadan kaldırır, hiçbir âlim bırakmaz. Böyle bir durumda insanlar câhillerin peşinden giderler, soracaklarını onlara sorarlar. Bunlar ise bilmeden cahilce fetvalar vererek hem kendileri sapıtırlar, hem de onları saptırırlar."[218] Bu hadis Buhari'de ve diğer kaynaklarda pek çok yoldan gelmiştir.

Müslim'de İbn Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kim yarın (kıyamet günü) Allah'a müslüman olarak kavuşmaktan hoşlanırsa ezan okunduğu zaman şu namazlara devam edin. Şüphesiz Allah Tealâ sizin Peygamberinize (s.a) hidayetin yollarını göstermiştir. Namazlar da hidayetin yollarındandır. Eğer siz cemaatten uzak durup evinde namaz kılan kişi gibi namazlarınızı evle-

---

215 Maide: 117,118

216 Bu hadisi Buhari, Kitabu Ehâdisi'l-Enbiya'da, Nisa, 125, Nahl: 120, Tevbe: 114 âyetleri bâbında, İbn Abbas'tan 3349 no'lu hadis olarak rivayet etti. Ayrıca: Meryem: 16. âyet bâbında 3447 no'lu hadis olarak rivayet etti: Ayrıca Buhari'nin: Kitabu'r-Rikak, Babu'l-Haşr, h.no:6524, 6525, 6526'da İbn Abbas'tan; 6527'de hz. Aişe'den; Kitabu't-Tefsir, Mâide 117. âyeti'nin tefsiri babı, h.no:4625'de İbn Abbas'tan; Mâide 118, âyetinin tefsiri babı, h.no: 4626'da, İbn Abbas'tan ve Enbiya 104. ayetinin tefsiri babı h.no:4740'da rivayet edilmiştir. Müslim, yine İbn Abbas'tan ve aynı lafızlarla Kitabu'l-Cennet, Bâbu Finai'd-Dünya ve Babu'l Haşr yevme'l-Kıyame'de ve aynı babın diğer rivayetlerinde nakletmiştir. Tirmizi, Kitabu'l-Kıyamede, İbn Abbas'tan 2539 no'lu hadis olarak rivayet etmiştir. Nesâî, Kitabu'l-Cenâiz, Bâbu evveli men yüksâ'da İbn Abbas'tan; Ahmed, Müsned'de İbn Abbas'tan çeşitli yerler de rivayet etmiştir. Bunlar arasında 1/223, 229, 235 ve 253'de ki rivayetler de vardır.

217 Bu hadis ile ilgili notlar önceki sayfalarda geçti.

218 Buhari, K. İlim, B. Keyfe yukbezu'l-ilm, h.no:100; K. İ'tisam, B.Mâ yüzkeru min zemmi'r-Re'y ve Tekellü-fi'l-Kıyas, h.no: 7307. Abdullah ibn Amr'dan. Müslim, K.ilim B. Raf'u'l İlim ve Kabzuhu, Abdullah ibn Amr'dan. İbn Mâce, Mukaddime, B. İctinabi'r-Re'y ve'l-Kıyas, h.no:52, Abdullah ibn Amr'dan. Ahmed Müsned, 2/162, 190, 203, Abdullah ibn Amr'dan. Dârimi, Mukaddime, Babu Zehâbi'l-İlm, h.no:239, Abdullah ibn Amr'dan.

rinizde kılarsanız, Peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. O sünneti terk ederseniz dalâlete düşersiniz."[219]

Sünneti terk etmenin nasıl bir sapıklık olarak nitelendirildiğini iyi düşününüz! Başka bir rivayette de: "Peygamberinizin sünnetini terk ederseniz küfre düşersiniz" denilmektedir ki bu daha şiddetli bir uyarıdır.

Onda (Sahih-i Müslim'de) geçtiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmaktadır: **"Size çok kıymetli iki şey bırakıyorum: Birincisi Allah'ın Kitabıdır. onda hidayet ve nûr vardır. (Başka bir rivayèttte: Onda hidayet vardır, denilir). Kim ona sarılır ve tutunursa hidayet üzere olur. Kim onu terk ederse sapıtır."** Bir başka rivayette **"Kim ona uyarsa hidayet üzere olur, kim onu terk ederse dalâlet üzere olur."**[220] denilir.

---

[219] Sahihi Müslim'de Abdullah ibn Mes'ud'dan nakledilen bu ibarenin tamamı şöyledir. Abdullah ibn Mes'ud dedi ki: Kim yarın Allah'a müslüman olarak kavuşmaktan hoşlanırsa ezan okunduğu yerde şu namazlara devam etsin. Şüphesiz Allah Teâlâ Peygamberinize (s.a) hidayetin yollarını göstermiştir. Namazlar da onlardan birisidir. Eğer siz cemaatten uzak durup evinde namaz kılan kişi gibi namazlarınızı evlerinizde kılarsanız Peygamberinizin sünnetini terk etmiş olursunuz. O sünneti terk ederseniz dalâlete düşersiniz. Herhangi bir müslüman tertemiz ve mükemmel bir abdest alıp da bu mescitlerden birine gitmek üzere yola çıkarsa, Allah ona, attığı her adıma karşılık bir sevab yazar, bir derece yükseltir, bir de günahını düşürür. Bizim zamanımızda nifakı bilinen münafıktan başka hiçbirimiz cemaati terk etmiyordu. (Hatta hasta olan bir kimse) iki kişi arasında; bacakları yerde sürünerek (mescide) getirilir de safa durdurulurdu (Müslim, K. Mesacid) ve Mevadıu's-Salat, B. Fadlu Salâti'l-Cemaa). İbn Mâce, K. Mesâcid ve'l-Cemaat, B. Meşyu ile's-Salat, no:777, Ahmed, Müs'ned, İbn Mes'ud'dan, 1/372, 414, 914, 455. Nesâi, K. İmame, B. el-Muhafazatu ale's-Salavat. Ben derim ki bu rivayette, cemaati terk edene karşı şiddetli bir uyarı ve kuvvetli bir tehdit vardır. Çünkü bu terk ediş, bir mazerete dayanmıyorsa ve insan bunu bir alışkanlık haline getirmişse şüphesiz bir bid'attir.

[220] Bu hadisi Mâlik, Muvatta'da muhtelif lafızlarla rivayet etmiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden kişi şöyle demiştir: Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediği Mâlik'e ulaşmıştır: **"Şüphesiz ben size kendisine sarıldıkça asla sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Allah'ın Kitab'ı ve Peygamberinin sünneti."** Babu'n-Nehyi anil-Kavli Bilkader. Müslim bu hadisi Kitabu Fedâilu's-Sahabe, Babu Fedâilu Ali ibn Ebi Tâlib bölümünde Zeyd ibn Erkam'dan rivayet etmiştir. Zeyd ibn Erkam'ın rivayetinde Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine arasındaki Hum suyunun yanında verdiği hutbe vardır ve orada Rasûlullah (s.a): "..... Size çok kıymetli iki şey bırakıyorum..." buyurur. Müslim, bu hadisi Zeyd'den üç defa sevk eder. (h.no:2408) Ebû Dâvud, K.Menâsik, B. Sıfatu Hacceti'n-Nebiyyi (s.a) h.no:1905. Câbir ibn Abdillah'tan. Câbir, Muhammed ibn Ali ibn el-Huseyn'in sorusuna cevap olarak Hz. Peygamber'in haccını anlatmış ve onun Nemire mescidindeki hutbesini nakletmiştir. O hutbesinde Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştu: **"Ben size sımsıkı sarıldığınız takdirde benden sonra asla sapıtmayacağınız bir şey bırakmış bulunuyorum: Allah'ın Kitabı size benden sorulacak, o zaman ne diyeceksiniz?..."** İbn Mace, biraz önce işaret edilen bu hutbenin metnini Kitabü'l-Menasik, Babu Hacceti Rasûlullah (s.a) bölümünde h.no:3074 rivayet etmiştir. Ahmed İbn Hanbel, Müsned'inde Ebû Said el-Hudri'den şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Size çok önemli iki şey bırakıyorum. Bunlardan biri diğerinden daha büyüktür ki O Allah'ın gökten yere uzatılmış ipi niteliğindeki kitabıdır. Diğeri ehl-i beytim olan yakınlarımdır. Bu ikisi Havzıma gelinceye kadar birbirinden ayrılmayacaklardır."** (Müsned, 1/14, 1/17, 1/26; Ebû Said'den ve 4/367'de Zeyd ibn Erkam'dan Müslim'deki gibi) Dârimi, Zeyd ibn Erkam'dan şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah (s.a) bir gün bizim yanımızda ayağa kalktı ve bize hitab etti. Önce Allah'a hamd ve senâ etti, sonra şöyle dedi: **"Ey insanlar! Şüphesiz ben bir beşerim. Rabbimin elçisi (Azrail) pek yakında bana gelecek, ben de kendisine icabet edeceğim. Size çok önemli iki şey bırakıyorum: Birincisi Allah'ın kitabıdır. Onda hidayet ve nur vardır. Allah'ın Kitabına sımsıkı sarılın ve**

Bu konuda gelen şeylerden birisini de İbn Veddah tahriç etmiştir. Onun bir benzerini İbn Vehb, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Ebû Hureyre bu rivayetinde Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediğini nakletmiştir: **"Ümmetimin içinde deccaller ve yalancılar olacaktır. Bunlar size, ne sizin ne de babalarınızın duymadığı hadisler uyduracaklar. Onların sizi fitneye düşürmesinden sakının."**[221]

Tirmizi'de Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediği rivayet edilir: **"Kim ölmüş bir sünnetimi benden sonra diriltirse, o sünnetle amel edenlerin kazanacakları sevabın aynısı ona da verilir. Diğerlerinin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim Allah ve Rasülünün râzı olmadığı bir bid'at çıkarırsa o bid'ati işleyenlerin günahlarının aynısı ona da yüklenir. Bununla beraber diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."** Bu hasen bir hadistir.[222]

İbn Veddah ve başka kişilerin Hz. Aişe'den rivayet ettikleri şöyle bir hadis vardır: **"Kim bid'at sahibine saygı gösterirse, İslâm'ın yıkımına destek vermiş olur."**[223]

el-Hasen'den (Basrî) Rasûlullah'ın (s.a) şöyle buyurduğu rivayet edilir: **"Şayet sırat köprüsü üzerinde bir an bile olsun durdurulmadan cennete girmek istersen, Allah'ın dininde kendi görüşüne göre bir şey icad etme."**

Yine el-Hasen'den Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Kim bana uyarsa bendendir. Kim, benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."**[224]

---

ona yapışın." Hz. Peygamber insanları buna teşvik etti ve sonra şöyle dedi: **"Diğeri ehl-i beytimdir ve ehl-i beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım."** Bunu üç defa tekrarladı. (Darimi, K. Fedaili'l-Kur'an, B. Fadlu men Karae'l-Kur'an, h.no:3316.)

221 Bu hadisi Müslim Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Ebû Hureyre şöyle demektedir: Âhir zamanda deccallar ve yalancılar olacak. Size işitmediğiniz ve babalarınızın da işitmediği hadisler getirecekler. Onların sizi saptırmasından ve fitneye düşürmesinden sakının. (Müslim, Mukaddime, Babu'n-Neh'yi ani'r-Rivayeti ani'z-Duafa....) Ebû Davud, Kitabu'l-Fiten ve'l-Melâhim, Babu Zikril-Fiten ve Delâiliha, h.no:4252. Bu rivayette şöyle bir ifade var: "....Benim ümmetimin içinden otuz tane yalancı çıkacak..."

222 Bu hadisle ilgili açıklama notu daha önce geçti.

223 Belki de bu, mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin kendi sözüdür.

224 Ben hadisi bu lafızlarla bulamadım. Fakat Buhari'de: **"Kim benim sünnetimden yüz çevirse benden değildir."** kelimeleriyle Enes ibn Malikten rivayet edilmiştir. Rivayette üç kişiyle ilgili bir olay anlatılır fakat senedinde Hasan-i Basri yoktur. (Buhari, K. Nikah, B. et-Terğib fin-Nikah, h.no:5063) Müslim de Enes'ten nakletmiştir ve senedinde Hasan-i Basri yoktur. İfadeler Buhari'dekinin aynısıdır. (Müslim, K. Nikah, B. İstihbâbin-Nikah) Ahmed'in Müsned'inde 2/158'de Abdullah ibn Amr ibn el-Âs tarafından rivayet edilir. Rivayet, ibn Ömer'in evliliği, hanımıyle olan münasebeti, hanımının, eşini babası Ömer'e şikayet etmesi ve ikisi birlikte Hz. Peygamber'e gitmeleri hakkındadır. Hz. Peygamber (s.a) onlara şöyle cevap vermiştir: "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." Bu rivayetin senedinde de Hasan-ı Basri yoktur. Ahmed bu hadisi ayrıca Buhari ve Müslim'in rivayeti gibi Enes'ten de rivayet etmiştir; 3/241, 259, 285. Ahmed'in Ensarlı bir adamdan yaptığı rivayete gelince onda işte yukarıdaki ifade geçer: ".... kim bana uyarsa..." Fakat bunda da Hasan-ı Basri yoktur. 5/409. Nesâi'de de Enes'ten gelen rivayet vardır 6/60 ve Buhari'nin rivayeti gibidir. Dârimi, Sâ'd ibn Ebi Vakkas'tan rivayet etti. Bu rivayette Osman ibn Maz'un'un karısıyla (cinsel ilişkiyi) terke karar vermesine Rasûlullah'ın şöyle cevap verdiği anlatılır: ".... Kim benim sünnetimi terk ederse benden değildir." (Dârimi, K. Nikah, B. en. Nehyu ani't-Tebettül, h.no:2168)

Tahâvî, Hz. Peygamber'in (s.a) şöyle dediğini nakletti: "Altı kişi vardır ki ben onlara lâ'net ediyorum, Allah'ın lâneti onların üzerine olsun. Peygamberlerin duası da kabul edilir. Bunlar: 1-Allah'ın dinine ilave yapan, 2. Allah'ın kaderini inkar eden, 3-Zorbalıkla insanlara egemen olup Allah'ın aziz/şerefli kıldığını zillete düşüren, Allah'ın alçalttığını yücelten, 4- Benim sünnetimi terk eden, 5- Allah'ın haram kıldığını helal sayan, 6- Benim soyumdan gelip de Allah'ın haram kıldığını helâl sayan kimse."[225]

Ebû Bekir ibn Sâbit el-Hatib'in rivayetinde de şu ifade vardır: "Allah'ın lanet ettiği ve benim de kendilerine lanet ettiğim altı kişi vardır." Bu altı kişiyi sayarken Rasûlullah (s.a) şöyle der: "Benim sünnetimden yüz çevirip bid'ate yönelen kişi"

Tahâvî'nin rivayetinde Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur:

وفي الطحاوي أَنَّ رَسُولَ الله قال: "إِنَّ لِكُلِّ عَابِدٍ شِرَّةً، ولكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةً، فَإِمَّا إِلَى سُنَّةٍ وَإِمَّا إِلَى بِدْعَةٍ، فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّتِي فَقد اهْتَدَى وَمَن كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ فَقَدْ هَلَكَ

"Her ibadet edenin bir coşkulu dönemi, her coşkunun da bir gevşeme dönemi vardır. Bu gevşeme ya sünnete doğru olur ya da bid'ate doğru olur. Kimin gevşemesi benim sünnetime doğru olursa o doğru yolu bulmuş olur. Kimin gevşemesi de başka şeye doğru olursa o da helâk olur."[226]

Beğavî'nin Mu'cem'inde Mücahid'den şöyle dediği nakledilir: Ben ve Ebû Yahya ibn Cu'de Rasûlullah'ın ashabından Ensarlı bir zâtın yanına girmiştik. Bu zât şunu anlattı: Rasûlullah'ın (s.a) yanında Abdulmuttalip oğullarının azatlısı bir kadından söz edildi. Dediler ki: Bu kadın geceleri ibadetle, gündüzleri de oruçla geçiriyor. Bunu duyan Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Fakat ben hem uyur, hem namaz kılarım, hem oruç tutar, hem de iftar ederim. Kim bana uyarsa o bendendir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. Her amel edenin bir coşkulu, sonra da bir gevşeme dönemi vardır. Kimin gevşemesi bid'ate doğru olursa o sapıtmıştır. Kimin gevşemesi sünnete doğru olursa o da doğru yolu bulmuştur."[227]**

Ebû Vâil'in Abdullah'tan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Kıyamet gününde en şiddetli azabı görecek kişiler, bir peygamberi öldüren**

---

225 Bu hadisin bir kısmını Dârimi, Mukaddime, B. İttibai's Sünne, no: 97'de B. Teğayyûri'z-Zeman ve mâ yahdüsü fihi no:186, 187'de rivayet etmiştir. Ahmed'in Müsned'inde de hadisten bir bölümü nakledilmiştir. 2/229, 506

226 Bu hadisi Ahmed ibn Hanbel, Müsned'inde Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan nakleder: 2/158, 165. Şeyh Reşit Rıza (elinizdeki) Kitaba yazdığı dipnotta bu hadisin üzerinde durur ve şöyle der: Beyhaki bu hadisi benzeri bir bağlamda Abdullah ibn Amr ibn el-Âs'tan merfû olarak rivayet eder. Celâlûddin es-Suyuti, el-Câmiu's-Sağîr'de bu rivayetin yanına "sahih"tir işareti koyar. Hadis "Her amelin bir coşkulu dönemi vardır." diye başlar. Devam eden sayfada bir diğer hadiste ".... Her amel edenin bir coşkulu dönemi vardır..." ifadesi geçer. Öyle zannediyorum ki Tahavi hadisinde "amel eden" yerine "ibadet eden" kelimesi yanlışlıkla girmiştir. Tirmizi Ebû Hureyre'den bu hadisin ilk iki cümlesini rivayet etmiş olup kalan kısmı bizim konumuzla ilgili değildir.

227 Ahmed, Müsnedinde bu hadisi Ensar'dan bir zâtın rivayetiyle Mücahit'ten nakletmiştir. (2/409)

veya peygamber tarafından öldürülen, sapıklığa önderlik eden ve müslümanlara müsle yapan kişidir."[228]

Hayseme'nin Süleyman'dan, onun da Abdullah'tan rivayet ettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Benden sonra birtakım idareciler gelecek ve onlar namazları vaktinden tehir edecekler ve bid'atler çıkaracaklar."** Abdullah ibn Mes'ud dedi ki: Onlara yetişirsem ne yapayım? Rasûlullah (s.a) dedi ki: **"Ey Abdullah'ın annesinin oğlu, ne yapacağını soruyorsun öyle mi? Allah'a isyan eden kimseye itaat edilmez."**[229]

Tirmizi'den Ebu Said el-Hudri'nin şöyle dediği nakledilir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Helal ve temiz şeyleri yiyen, sünnete uygun amel eden ve şerrinden insanların emin olduğu kişi cennete girer."** Bir adam dedi ki: Ya Rasûlallah! Bu gün insanlar içinde (böylesi) pek çoktur. Hz. Peygamber (s.a) dedi ki: **"Benden sonraki asırlarda (bu özelliği taşımayan kimseler) olacak."** Bu hadis gariptir.[230]

Tahâvî'nin kitabında Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan nakledilir: Rasûlullah (s.a) parmaklarını birbirine geçirerek şöyle buyurdu. **"Pek yakında iyi insanların gidip, geride sözleri ve emanetleri şu parmaklarım gibi birbirine karışmış değersiz insanların kaldığı bir zaman gelecektir. İşte o zaman sizin haliniz nice olur?"** Dediler ki: Ya Rasûlallah! O zaman bize ne tavsiye edersiniz? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: **"Tanıdığınızla ilişkilerinizi devam ettirir, tanımadığınızdan uzak durursunuz. Seçtiğiniz iyi kimseleri kabul eder, kötü kimseleri ve avamı terk edersiniz."** [231]

İbn Vehb, mürsel olarak Rasûlullah'ın (s.a) şöyle buyurduğunu tahric eder: **"Şiâb'tan sakının!"** Şiâb nedir ya Rasûlallah?! Dediklerinde: **"Hevâ ve hevesine uyanlardır."** dedi.[232]

Yine Vehb şu hadisi tahric eder: **"Allah Tealâ, sımsıkı sarıldığı sünnetle bir kulu cennete sokar."**[233]

---

228 Ahmed ibn Hanbel bu hadisi Ebû Vâ'il ve İbn Mes'ud kanalından rivayet etmiş (1/407), ayrıca biraz farklı lafızlarla Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir (2/492). Müsle yapmak, maktûlün uzuvlarını kesip parçalamak ve bundan sadistçe bir zevk almak demektir. (çeviren)

229 Bu hadisi Ahmed, Müsned'inde İbn Mes'ud'un rivayetinden şu lafızlarla nakletti: "Benden sonra başınıza sünneti söndüren adamlar geçecek..." (1/400, 409.) Ubade ibn Sâmit'ten ayrı hadisi biraz farklı olarak nakletti (5/325, 329) Ahmed, İbn Mes'ud'un Amr ibn Meymun el-Evdi'ye söylediği şu sözü de nakletti: Namazı vaktinde kılmayan idareciler başınıza geçtiği zaman senin halin nice olur? (5/231) Bu hadisi, ayrıca İbn Mace, K. Cihat, B. Lâ Tâate fi Ma'siyetilllah, no:2865'de nakletti.

230 Bu hadisi Tirmizi Ebu Said el-Hudri'den Ebvabu Sıfatı'l-Kıyame 2520 numarada nakletti. Bu hadisin bundan başka bir isnadını bilmediğini söyledi.

231 Ebû Davud, K. Melâhim, B. el-Emri ve'n-Nehy, 4342 İbn Mâce, K. Fiten, B. et-Tesebbütü fi'l-Fitne-3957. Müsned-i Ahmed, 2/220, 221. Bunların hepsi Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan rivayet edilmiştir.

232 Bu hadisi ayrıca Ahmed, Muaz ibn Cebel'den şu lafızlarla rivayet etmiştir: **"Şiâb'dan sakının, cemaate, halka ve mescide sarılın."** Ahmed'in rivayetinde "Şiâb nedir?" ifadesi yoktur. (Müsned, 5/233, 243.

233 Bu hadisi bulamadım.

El-Âcurri'nin Kitabu's-Sünne'sinde el-Velid ibn Müslim'in[234] Muaz ibn Cebel'den şöyle dediği rivayeti vardır: Rasûlullah (s.a) şöyle dedi:

قَالَ رَسُولُ اللهِ "إِذَا حَدَثَ فِي أُمَّتِي الْبِدَعُ وَشُتِمَ أَصْحَابِي، فَلْيُظْهِرِ الْعَالِمُ عِلْمَهُ، فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ"

"Ümmetimin içinde bid'atler ortaya çıktığı ve ashabıma küfredildiği zaman, âlimler ilimlerini ortaya döksünler. Eğer âlimler bildiklerini açıklamazlarsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerine olsun."[235]

Abdullah ibn el-Hasen[236] dedi ki: el-Velid ibn el-Müslim'e dedim ki: Bilginin açıklanması ne demektir? Dedi ki: Sünnetin açıklanması demektir.

Bu konuda daha pek çok hadis vardır.

Burada zikredilen bazı hadislerin sahih derecesinde olmadıkları malumdur. Bunlar sadece muhaddislerin teşvik ve sakındırma hadislerinde temel kabul ettikleri prensip uyarınca zikredilmişlerdir.[237] Çünkü Bid'atlerin ve bid'atçilerin kötülüğü artık Kur'an'a ve sahih sünnete dayanan kesin delillerle sâbittir. Buna ilaveten diğer delillerin getirilmesinde inşaallah bir sakınca yoktur.

---

234 El-Velid ibn Müslim: Şamlıların âlimidir. Künyesi Ebu'l-Abbas ed-Dımışki'dir Ümeyye oğullarının azatlısıdır. Yahya ibn el-Haris ez-Zimâri ve Ali Said ibn Abdilaziz'den kıraat dersi aldı ve onlardan rivayette bulundu. Ayrıca ibn Aclan, Sevr ibn Yezid, ibn Cüreyc ve daha başka kişilerden rivayetleri vardır. Leys ibn Sa'd, Bakıyye ibn el-Velid-ki bunlar da hocalarıdır- İbn Vehb, Ahmed ibn Hanbel ve daha pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuşlardır. Çok yolculuk yapan, eser veren, güvenilen, çok hadis ve ilme sahip olan büyük bir imamdır. 195 yılında vefat etmiştir. (el-Cerh Ve't-Ta'dil, 9/16; Tehzib, 11/151; Şezerat, 1/344; Siyeru'l-A'lam, 9/211)

235 Kadı Iyaz eş-Şifa isimli kitabında Abdullah ibn Muğaffel'den Rasûlullah'ın şöyle söylediğini nakleder: ".....Ashabıma sövmeyin. Kim ashabıma söverse Allah'ın ve bütün meleklerin lâneti onun üzerine olsun.." Onu şerh eden Molla Aliyyü'l-Kâri der ki: Taberanî, İbn Abbas'tan bu hadisin bir benzerini rivayet etti. Hakim de benzer bir hadis nakletti ve şunu da rivayet etti: ".....Âhir zamanda ashabıma söven bir topluluk gelecektir..." (Şerhu'ş-şifa, 5/520) Ebû Dâvud, K. Sünne, B. fi'n-Nehyi an Sebbi Ashabi'r-Rasul, h.no:4658. Tirmizi, Ebvabu'l-Menakıb, Bâbu fi men sebbe Ashabin Nebiy. h.no:4122. İbn Mâce, Mukaddime, Fadlu Ehli Bedr, h.no:161.

236 Abdullah ibn el-Hasen ibn Ahmed ibn Ebi Şuayb, muhaddis ve edib. Uzun ömürlü. Bağdad'a yerleşti. Babasından, dedesinden, Ahmed ibn Abdilmelik'ten rivayette bulundu. İsmail el-Hatbi, Ebû Ali es-Sûfi, el-Âcurri, Ebu'l-Kasım et-Taberâni ve daha pek çok kişinin de ondan rivayeti vardır. 206'da doğdu, 295'de vefat etti. (el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/107, Şezerat, 2/218; Siyeru A'lami'n-Nübela, 13/536.)

237 Bu konuda İmam el-Leknevi'nin "el-Ecvibetü'l-Fâdıla" isimli eserinde çok yararlı bir araştırma vardır. Abdul fettah Ebû Ğudde'nin tahkik ve ta'lik ettiği bu eserin özellikle 36. sayfasından 64. sayfasına, 218. sayfasından 238. sayfasına kadar bu konuyla ilgili bilgiler verilir. Eser 1984 yılında Kahire'de basılmıştır. Riyad'daki Reşid yayınevi ve Halep'teki Matbuati'l-İslamiyye yayınevi dağıtımını yapmaktadır.

FASIL

Nakli delillerin üçüncüsü selef-i sâlih dediğimiz sahabeler ve tâbiilerden - Allah onlardan râzı olsun- bid'atin ve bidatçinin kötülüğü konusunda gelen sözlerdir.

Sahabe sözlerinden birisi, Hz. Ömer ibn el-Hattab'tan gelen şu rivayettir. Hz. Ömer bir gün insanlara hitab eder ve şöyle der: "Ey insanlar! Size farzlar ve sünnetler bildirildi ve siz apaçık bir yolda bırakıldınız." Daha sonra ellerini birbirine vurarak: "Ancak insanları sağa sola saptırmanıza bir şey diyemem. Sizin recim âyeti yüzünden helâk olmamanızı tavsiye ederim. Recm (taşlama) cezasını Kur'an'da bulamadık demekten sizi sakındırırım. Rasûlullah (s.a) recm cezasını tatbik etti, biz de bu cezayı tatbik ettik...."[238]

Sahih'te, Huzeyfe'den[239] şöyle dediği rivayet edilir: Ey âlimler topluluğu! İstikamet üzere olunuz. İstikamet (doğruluk) üzere olursanız tam bir önder olursunuz. Sağa sola yalpa yaparsanız büyük bir sapıklığa düşersiniz."[240]

Huzeyfe'den başka bir yolla gelen rivayete göre (bir gün) o, mescide girer, halkın önünde durur ve şöyle der: "Ey âlimler topluluğu! Doğru bir yoldan gidiniz. Eğer böyle yaparsanız tam bir önder olursunuz. Eğer sağa sola yalpa yaparsanız tamamen sapıtırsınız." İbn el-Mübarek'in rivayetinde: "Allah'a yemin olsun ki şayet siz istikamet üzere olursanız, tam anlamıyle önderler olursunuz" ifadesi vardır.

Yine Huzeyfe'den şöyle rivayet edilmiştir: "İnsanlar hakkında en çok iki şeyden korkarım: "Gördüklerini bildiklerine tercih etmeleri ve farkında olmadan sapıklığa düşmeleridir." Süfyan der ki: Bu, bid'atçinin durumudur.

Şu anlatılan da Huzeyfe'den rivayet edilmiştir: Huzeyfe eline iki taş aldı ve birini diğerinin üzerine koyduktan sonra arkadaşlarına şöyle dedi: Bu iki taşın arasında bir ışık görüyor musunuz? Dediler ki: Ey Ebû Abdillah (Huzeyfe'nin künyesidir)! Bu iki taşın arasında biz çok az bir ışık görmekteyiz. Huzeyfe dedi ki: Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki öyle bid'atler ortaya çıkacak ki, hakikatin nurundan ancak şu iki taşın arasındaki ışık kadarı görünebilecek. Vallahi bid'atler o kadar yayılacak ki, onlardan birisi terk edildiği zaman: Sünnet terk edildi, diyecekler.

---

238 Buhari, K.Hudûd, B. Racmü'l Hubla fi'z-Zina, 6830. Müslim, K.Hudûd, B. Racmü's-Seyyib fi'z-Zina, Ebu Davud, K. Hudûd, B. fi'r-Racm, 4418. Tirmizi, K. Hudud, Mâ Câe fi Tahkiki'r-Racm. Ahmed, Müsned, 1/23, 29, 36, 40, 43, 47, 50, 55. İbn Mâce, K. Hudûd, B. Recm, 2553.

239 Huzeyfe ibn el-Yemân. Sahabenin ileri gelenlerindendir. Rasûlullah'ın (s.a) sırdaşıdır. Hicretin 36. yılında iyice ihtiyarlamışken Medâin'de vefat etti. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 3/256; el-Müstedrak, 3/379; el-Hılye, 1/270; Tehzib et-Tehzib, 2/219; Şezerat, 1/32; Siyeru A'lâm, 2/361)

240 Buhari, K. İ'tisam, B. el-iktidâu Bi Süneni Rasûlillah (s.a). h.no: 7282. Hafız ibn Hacer, Fethu'l-Bari'de, bu rivayette geçen "kurrâ" kelimesini "Kur'an ve sünnetin âlimleri" diye izah etmiştir. (13/271)

Şu söz de Huzeyfe'den nakledilmiştir: Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey emanet, son kaybedeceğiniz şey de namazdır. İslâm'ın bağları birer birer çözülecektir.[241] Kadınlarınıza hayızlı iken yaklaşılacak. Sizden öncekilerin yollarını tıpatıp aynen izleyeceksiniz. Onların yolundan hiç şaşmayacaksınız. Nihayet pek çok fırkadan iki fırka kalacak ve bunlardan birisi diyecek ki: Namaz niçin beş vakit oluyor ki? Bizden öncekiler hata etmişler. Allah Teâlâ sadece: **"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl"**[242] buyurur. Böylece onlar günde sadece üç vakit namaz kılarlar.[243] Diğerleri de şöyle derler: Allah'a iman edenlerin durumu meleklerin imanı gibidir. Onların içinde ne kafir bulunur, ne de münafık.[244] Deccal ile birlikte bu iki grubu haşr etmesi Allah'ın üzerine bir haktır.

Bu rivayetin anlamı, Ebu Râfi'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisin anlamıyla de örtüşür:

"لَأُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي مِمَّا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُولُ: لَا أَدْرِي لَا أَدْرِي، مَا وَجَدْنَا فِي كِتَابِ اللهِ اتَّبَعْنَاهُ

"Sizden birinizin koltuğuna yaslanmış bir haldeyken[245] benim bir emrim veya yasağımla karşılaşınca: Bilmiyorum, bilmiyorum; tâbi olduğumuz Allah'ın Kitabında biz böyle bir şey görmedik, dediğini duymayayım."[246] Sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısı olarak gelmiştir. Kim sünneti bilmeden Kur'an'la amel etmeye kalkarsa Kur'an'dan da sünnetten de dışarı çıkar. Bu sebeple yukarıdaki namazla ilgili sözü söyleyen kişi gibi "bizden öncekiler hata etmişler..." der.

Huzeyfe'den yapılan bütün bu rivayetler ibn Veddah tarafından tahriç edilmiştir.

Yine ibn Veddah Abdullah ibn Mes'ud'un şöyle dediğini tahriç etmiştir: "Bizim söylediklerimize ve yaptıklarımıza tâbi olun, bid'at çıkarmayın, bu size yeter."[247]

---

241 Belki de bu hadis, Ahmed'in müsnedindeki Feyruz ed-Deylemi'nin babasından, onun da Rasûlullah'tan rivayet ettiği hadisten alınmadır. (Bk: Ahmed, Müsned, 4/232.)

242 Hûd: 114

243 Bazı Râfizi grupları böyle inanıyorlardı.

244 Batıniler ve aşırı tasavvufçular böyle söylüyorlar ve onların kitapları Huzeyfe'nin (r.a) işaret ettiğine benzer şeylerle doludur. Bu, sahabilerin firasetini ve önsezisini gösterir.

245 Bununla, refah ve bolluk içinde evlerinde oturup ilim ve araştırma zahmetinde bulunmayan kişiler kastediliyor. (Şerhu's-Sünne, 1/178)

246 Tirmizi, K. ilim, B. Ma Nühiye anhu en Yukâle mde Hadisi Rasulillahi (s.a), 2663. Ebû Davud, K. Sünne, B. fi Lüzümi's-Sünne, 4605, İbn Mâce, Mukaddime, B. Ta'zimi Hadisi Rasülillahi (s.a) h.no:13. Dârimi, Mukaddime, B. es-Sünnetü Kâdıyetün alâ Kitabillahi, 586. Ahmed, Müsned, 4/132. Hâkim, el-Müstedrek, K. İlim, 1/108. Hakim dedi ki; Bu hadis, Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ez-Zehebi de onu onayladı. El-Beğavi bu hadisi Şerhu's-Sünne'de nakletti: Kitabü'l-İman, Babu'l-İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne, h.no:100. Bu hadis hasendir, dedi.

247 Dârimi, Mukaddime, Babun fi Keraheti âhizi'r-Re'yi, 205.

İbn Vehb de Abdullah ibn Mes'ud'un şöyle dediğini tahriç etmiştir: "Ortadan kalkmadan ilme sarılmalısınız. Onun ortadan kalkması ilim sahiplerinin yok olup gitmesidir. İlme sarılınız; çünkü siz ona ne zaman muhtaç olacağınızı bilemezsiniz. Öyle insanlarla karşılaşacaksınız ki, Kur'an'ı arkalarına attıkları halde, sizi Allah'ın Kitab'ına çağırdıklarını iddia edecekler. İlme sarılınız! Bidatleri ortaya çıkarmaktan uzak durunuz. Çokça araştırmaktan, derinlere dalmaktan da uzak durunuz. Eskiye sarılınız."[248]

İbn Vehb yine ondan tahriç etmiştir: "Bundan sonra her geçen yıl bir öncekinden daha kötü olacak. Ben daha yağmurlu, daha bereketli veya yöneticisi daha hayırlı olan bir yıldan söz etmiyorum. Fakat ben diyorum ki, sizin âlimleriniz ve iyileriniz gidecekler, sonra birtakım insanlar gelecekler ve kendi kafalarından hüküm verecekler. Böylece İslam sarsılacak ve körelecek/sönükleşecek."[249]

Yine İbn Mes'ud söylemiştir: İçinde büyüğün ihtiyarladığı, küçüğün yetişip büyüdüğü bir fitneye karıştığınız zaman haliniz nice olur? Böyle bir zamanda insanlar fitneyi/kötülüğü sünnet olarak anlatmaya başlarlar. Kötülük değiştirildiğinde de; bu bir kötülüktür, denilir.

Yine Abdullah ibn Mes'ud söylemiştir: Ey insanlar! Bid'at çıkarmayın, çokça araştırmayın (ince eleyip sık dokumayın) fazla derinlere dalmayın. Eskiye sarılın, güzel gördüğünüz şeyi alınız, çirkin olan şeyi bırakınız.

Şu söz de ondan nakledilir: Sünnette orta bir yolu tutmak bid'atta var gücüyle çaba sarfetmekten daha hayırlıdır.[250]

Mana yönüyle Rasûlullah'a ait olan şu söz de ondan rivayet edilmiştir: "Sünnete uygun olarak yapılan az bir amel, bid'ate uygun çok amelden daha hayırlıdır." [251]

Kâsım ibn Esba'ın tahriç ettiğine göre şu sözü de Abdullah ibn Mes'ud söylemiştir: "Kıyamet gününde en şiddetli azabı çekecek olan kişiler, Allah'ın indirmediği şeylerle insanları saptıran sapık önderler, ressamlar, peygamberi öldüren veya peygamber tarafından öldürülen kişilerdir."[252]

---

248 Dârimi, Mukaddime, Babu Men Hâbe'l-Futya ve Kerihe't-Tenattu' Ve't-Tebeddu', h.no:142. Abdullah ibn Mes'ud'dan. İbn Mâce, Mukaddime, Fadlu'l-Ulemâi Ve'l-Hassu alâ Talebi'l-İlm, h.no:228. Ebû Umame'den (r.a). ez-Zevâid'de şöyle denilir: Hadisin isnadında Ali İbn Yezid vardır. Cumhura göre bu kişi zayıftır. Rivayette "eskiye sarılınız" denilirken, İslâm'ın ilk dönemlerindeki nesillerin, sahabilerin ve onların peşinden gidenlerin sözlerine ve davranışlarına tâbi olun, onları alın, denilmek isteniyor. Kâbe'yi Muazzamaya da tarihinin eskiliğine işaret etmek üzere "Beytü'l-Atik" denilmiştir. Sonradan gelen müslümanlar İslam'ın ilk dönemlerinde yaşayan insanların ilmine sarıldıkları müddetçe hidayet üzere olurlar. (Bk. el-Lisan, 4/2798)

249 Belki de bu Hasan el-Basriye ait bir sözdür.

250 Dârimi, Mukaddime, Babun fi Kerahiyyeti Ahzi'r-Re'y, 217

251 Kenzu'l-Ummal, 1/219, h.no:1096; Said ibn Mansur, Sünen; Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs (Bu ikisi ibn Mesud'dan rivayet etmişler, Râfii ve Kenzu'l Ummal ise Ebu Hureyre'den)

252 Ahmed, Müsned, 1/407.

Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'tan (r.a) rivayet edilmiştir; O şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in (s.a) yaptığı hiçbir şeyi ben terk etmedim, mutlaka ben de onu yaptım. Onun emrettiği bir şeyi terk edersem sapıtacağımdan korkarım.[253]

İbn el-Mübarek[254] Ömer ibn el-Hattab'tan (r.a) tahric etmiştir: Yezid ibn Ebi Süfyan türlü türlü yemekler yerdi, Hz. Ömer onun Yerfe' denilen azatlısına dedi ki: Yezid'in akşam yemeği hazır olunca bana haber ver. Yezid'in akşam yemeği hazır olunca Yerfe', Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer Yezid'e geldi, ona selam verdi ve izin istedi. Yezid izin verince Hz. Ömer içeri girdi. Yezid akşam yemeğine doğru yaklaştı. Et tiridi getirmişti. Hz. Ömer de onunla birlikte bu yemekten yedi. Sonra (sofraya) kızartılmış et getirildi. Yezid, elini ona da uzattı, fakat Hz. Ömer ondan yemedi. Sonra Ömer şöyle dedi: Yemekten sonra bir yemek daha mı ey Yezid ibn Ebi Süfyan? Ömer'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki siz onların sünnetine muhalefet ederseniz (başkaları da) size bakarak onların yolundan dışarı çıkarlar.[255]

İbn Ömer'den rivayet edilmiştir: Yolculukta namaz iki rek'attır. Kim sünnete muhalefet ederse küfre düşer.[256]

el-Âcurri, es-Sâib ibn Yezid'den rivayet etmiştir: Ömer ibn el-Hattab gelmişti. Ona dediler ki: Ey Müminlerin Emiri' Biz Kur'an'ın tevilini soran bir adamla karşılaştık. Hz. Ömer dedi ki: Ey Allah'ım, o adamla beni karşılaştır. Râvi der ki: Bir gün Hz. Ömer insanlara yemek verirken üzerinde elbisesi ve başında sarığı olan bir adam çıkageldi yemeğini yedi. Nihayet yemeğini bitirince şöyle dedi: Ey Mü'minlerin Emiri! " والذّاريات ذرْوًا فالحاملاتِ وقرًا"[257] ne demektir? Hz. Ömer: Demek o sensin ha? diyerek ayağa kalktı. Adamın kollarını açtırdı ve başından sarığı düşünceye kadar ona dayak attı. Sonra şöyle dedi: Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki seni tıraş olmuş halde bulsaydım kafana da vururdum. Bu adamın elbisesini giydirin, bir deveye bindirin, sonra çıkarın ve memleketine gönderin. Sonra ayağa kalksın ve insanlara şöyle hitab etsin: Ey

---

253 Buhari, K. Farzu'l-Humma, B. Farzu'l-Humus, h.no:3093 (Hz. Fatıma'nın, babası Hz. Peygamberin mirası konusunda sorduğu bir soruya Hz. Ebû Bekir'in verdiği uzunca bir cevabın bulunduğu rivayetten alınmıştır.) Müslim, Kitabu'l-Cihad, B. Hukmu'l-Fey' (Bu rivayette de Buhârî'deki gibi aynı kıssa anlatılır.) Ebû Davud, K. Harac ve'l-İmare, Babu Safaya Rasulillah (s.a), h.no: 2963. Müsned-i Ahmed, 1/6.

254 İbn el-Mübarek: Şeyhu'l-İslam, zamanının âlimi ve müttekilerin emiri. Abdullah ibn el-Mübarek ibn Vâdıh Ebû Abdurrahman el-Hanzali, Aslı Türktür. Sonra Merv'lildir. Hadisçi, mücâhid, gâzi ve önemli bir şahsiyettir. 118'de doğdu. Hamid et Tavil, Âsım el-Ahvel, Hişam ibn Urve, Amer ve sayısız kişiden hadis dinlemiştir. Ma'mer ve Sevrinin hocaları, ibn Main, ibn Ebu Şeybe ve sayılamayacak kadar çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. Hadisi huccettir. Bunda icma vardır. 181 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 8/378; Meârif, 511; er-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/179; Hılyetü'l-Evliya, 8/162; Tehzib, 5/382...)

255 Abdullah ibn Mübarek bunu Zühd isimli kitabında babu Mâcâe fi'l-Fakri, h.no:578'de tarhiç etmiştir. Kitabı tahkik eden el-A'zami bu rivayetin garip olduğunu ve ibn el-Mübarekten başka kimse tarafından rivayet edilmediğini söyler.

256 Ahmed, Müsned, 2/83, 400.

257 Zâriyat; 1,2 (Meali şöyledir: "Tozdurup savuranlara, yükünü yüklenenlere... andolsun ki..."

ahali! Subeyğ ilim öğrenmek istedi, fakat yanlış yaptı. Bu sebeple kavminin içinde seviyesi düştü, hatta helâk oldu. Halbuki kavminin efendisi idi.[258]

İbn el-Mübarek ve daha başkaları Übeyy ibn Kâ'b'dan naklederler, Übeyy şöyle demiştir: Size Allah'ın yoluna ve sünnete bağlanmanızı tavsiye ediyorum. Çünkü yeryüzünde Allah'ın yolunda ve sünnet üzere olup Allah'ı zikreden ve Allah korkusundan gözleri yaşaran hiç kimseye Allah Teâlâ azap etmez. Yine yeryüzünde Allah yolunda ve sünnet üzere olup, gönlünden Allah'ı zikreden ve Allah korkusundan tüyleri ürperen hiçbir kul yoktur ki onun durumu, yaprakları kurumuş bir ağacın durumu gibi olmasın: O ağaca şiddetli bir rüzgâr isabet ettiğinde yaprakları dökülür. Tıpkı o ağacın yapraklarının dökülüşü gibi böyle bir kulun da günahları dökülür. Allah yolunda ve sünnette itidal üzere olmak, Allah yoluna ve sünnete muhalefette aşırı çaba sarf etmekten daha hayırlıdır. İster itidal üzere olsun isterse aşırı gayretler sonucu ortaya çıksın, yaptığınız amellerin peygamberlerin metotlarına ve onların sünnetlerine uygun olmasına bakın.[259]

İbn Veddah ibn Abbas'tan tahriç etti: İbn Abbas şöyle dedi: İnsanların başına öyle bir yıl gelecek ki onlar o yıl içinde bid'at uydurup sünneti öldürecekler. Bid'atler dirilip, sünnetler ölecek.[260]

Ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sünnete ve nakle sarılınız. Bid'atlerden sakınınız.[261]

İbn Vehb de ondan şu sözü tahriç etmiştir. Kim Allah'ın Kitabında olmayan ve Rasûlullah'ın sünneti tarafından da onaylanmayan bir görüş ileri sürerse Allah'a kavuştuğu zaman durumunun ne olacağını bilemez.

Ebû Davud ve başka kimseler Muaz ibn Cebel'den tahriç etmişlerdir: Muaz ibn Cebel bir gün şöyle demişti: "Sizin arkanızdan fitneler olacaktır. O

---

258 Subeyğ ibn Isl kıssasının tamamını İbn Hacer el-Askalani, el... İsâbe fi Temyizi's-Sahabe, c.5, sh.168'de sâd harfında rivayet eder. Müellif onu burada özetleyerek anlatmıştır. Doğrusu Subeyğ, el-İsabe'de ve Sünen-i Darimi'de anlatıldığına göre ölmeden önce tövbe etmiş ve tutumundan vazgeçmiştir. (Darimi, Mukaddime, Babu men Habe'l-Fütya ve Kerihe't-Tenettu' ve't-Tebeddu', 144, 148) Darimi bu rivayetinde Subeyğ'ın şu sözünü nakleder: Ey Mü'minlerin Emiri, kafamda bulduğun dayak izinin gitmesi sana yeter. Bu, onun tövbesine işaretti. İkinci rivayette onun güzelce tevbe ettiği ve Hz. Ömer'in insanlara onunla oturmaları için izin verdiği açıkça ifade edilir.

259 Abdullah ibn el-Mübarek, Kitabü'z-Zühd, Babu Fi Lüzumi's-Sünne, s.21. Ebû Nuaym'in rivayet ettiği nüshada, Mervezi'nin ibn el-Mübarek'ten yaptığı rivayete ilave olarak zikredilir. Kitabü'z-Zühd'ü tahkik eden el-A'zamî der ki: Ebu Nuaym, el-Hilye isimli eserinde bunu müellifin Rabi'den, onun da Ebu'l-Âliye'den rivayet ettiği yolla rivayet eder. (Bk. Hılye, 1/252 Ben Hılye'ye baktım ve onun dediğini orada gördüm.)

260 Ben, Kaynaklarda ibn Abbas'a ait böyle bir söze rastlamadım. Ancak bu söz doğrudur, gerçektir. Manevi tevatürle sâbittir. Alimler bunu almışlar ve bir kural haline getirmişlerdir.

261 İbn Mes'ud'un bu sözünü Dârimi, Mukaddime, Bâbu men Habe'l-Fütya no:143'de rivayet etti. Çevirenin notu: İ'tisam'ın metninden bu sözün İbn Abbas tarafından söylendiği anlaşılıyor. Öte yandan muhakkık Nedvi'nin belirttiği şekilde Darimi'nin ilgili bölümünde ne İbn Abbas'ın ne de İbn Mes'ud'un böyle bir sözü bulunmuyor. Her halde bu rivayetin tahkiki yapılırken bir yanlışlık yapılmış.

zaman mal çoğalacak, Kur'an açılacak, mümin, münafık, erkek, kadın, hür, köle küçük, büyük, herkesin elinde Kur'an olacak, içlerinden biri şöyle diyecek: Ben Kur'an okuduğum halde yine de kimse bana uymuyor. Anlaşılan o ki, ben Kur'an'dan başka bir şeyi onlara uydurmadıkça bana uymayacaklar. Böyle bir kişinin uydurduklarına tâbi olmaktan sakının! Zira onun ortaya attıkları dalâlet ve sapıklıktır. Ben sizi bilgili kimselerin ayaklarının sürçmesine karşı uyarıyorum. Çünkü şeytan, ilim sahiplerinin dili ile dalâlet ve sapıklığa dâvet edecektir. Münafık da bazan doğru söz söyleyebilir."

Râvi der ki: Muaz'a şöyle dedim: Allah sana merhamet etsin ey Muaz! Ben, bilgili kişinin sapık söz söylediğini ve münafığın doğruyu söylediğini nasıl bileceğim? O bana şöyle cevap verdi: Sen bilgili kişinin o şöhret kazanmış sözlerinden sakın ki, o sözler seni kaydırıp yanıltmasın. Kim bilir, belki o bilgili kişi bu sözlerinden döner. Sen hak ne ise onu kabul et, onun üzerinde ol, çünkü hakkın üzerinde nur vardır. [262]

Bir başka rivayette "şöhret kazanmış sözler" yerine "ne kastettiği belli olmayan kapalı sözler" ifadesi geçer. Muaz -Allahu a'lem- bununla dış görünüşü itibarıyle sünnete uygun olmayan ve bu sebeple kalplerin hoşlanmadığı ve insanların: Bu da nedir? dedikleri sözleri kastediyor olsa gerek: Bu ileride de anlatılacağı gibi âlimin ayağın kaymasından sakındırmakla ilgili bir sözdür.[263]

o o o

Sahabeden sonra gelen tâbiilerin bu konuda söyledikleri şeylere gelince, bunlardan birisi İbn Veddah'ın el-Hasen'den naklettiği şu sözdür: Bid'at sahibi kişi, ne kadar çok oruç tutmaya ve namaz kılmaya çalışırsa Allah'tan da o kadar çok uzaklaşır.

İbn Vehb, Ebû İdris el-Havlânî'den tahriç etmiştir: O şöyle demektedir: Mescidde söndüremeyeceğim bir yangın görmem, orada değiştiremeyeceğim bir bid'ati görmemden daha hayırlıdır.

---

262 Bu hadis mevkuftur. Bir tâ'bii olan Yezid ibn Umeyra tarafından Muaz ibn Cebel'den rivayet edilmiştir. Bkz: Ebû Dâvud, Kitabü's-Sünne, Babu Lüzûmi's-Sünne, no:4611.

263 Zamanımızdaki bir araştırmacı ilim adamı da Muaz ibn Cebel'in sözlerinin işaret ettiği durumları araştırarak ve inceleyerek ulaştığımız şu gerçekleri gözönünde bulundurmalıdır:
Birincisi: Her ilim adamı hakim (hikmet sahibi: anlayış ve feraset sahibi) değildir. Çünkü ilmin naklinde güvenilirliğe ihtiyaç duyulduğu gibi onun neşrinde ve açıklanmasında da hikmete (keskin bir görüşe, firasete) ihtiyaç duyulur.
İkincisi: Her hakîm, âlim değildir. Bu sebeple ilim, âlimlerden, hikmet de hakimlerden alınır. Her biri maharetli olduğu şeyle değerlendirilir.
Üçüncüsü: Sahih hadiste de ifade edildiği gibi güzel konuşan münafıktan sakınmalıdır. Bu sebeple işittiği her şeye kulak veren bir kimsenin, ehline müracaat etmesi ve kitap ve sünnetten hiçbir şekilde zerre kadar dışarı çıkmaması gerekir.
Dördüncüsü: Bir kulun inançları, ibadetleri, davranışları ve sosyal ilişkileri düzgün olduğu zaman, hakkın onun için görünen parlak bir nuru vardır. Böyle bir kul, şeriate uygun olarak hakkı apaçık ve parlak bir şekilde görür, münafık onu tuzağa düşüremez, güzel konuşanlar onu etkileyemezler.
Beşincisi: İlim ve hikmet, Allah'ın kula verdiği ne güzel nimettir.

Fudayl ibn 'Iyaz'dan[264] rivayet edilmiştir: Hidayet yoluna tâbi ol; o yoldan gidenlerin azlığı sana hiçbir zarar vermez. Sapıklık yollarından uzak dur. O yollardan helâk olanların çokluğu seni aldatmasın.

el-Hasen'den (Hasan-ı Basri) rivayet edilmiştir: Hevâ ve hevesine uyan kişiyle bir arada bulunma; şayet onunla beraber olursan kalbine öyle bir şey atar ki ona uyarsan helâk olursun, uymazsan kalbin hastalanır.

Yine ondan rivayet edilmiştir: "Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."[265] âyeti hakkında o şöyle dedi: Allah Teâlâ orucu kendilerinden öncekilere farz kıldığı gibi, müslümanlara da farz kıldı. Yahudiler onu inkar ettiler, Hristiyanlar ise ona on gün daha ilave ederek daha kolay tutabilecekleri zamanlara tehir ettiler. Hasan-i Basri bunu anlatırken şöyle demişti: "Sünnete uygun az bir amel, bid'ate bulaşmış çok amelden daha hayırlıdır."

Ebû Kılâbe'den: "Hevâ ve heves sahipleri ile beraber olmayın ve onlarla tartışmaya girmeyin. Çünkü ben onların sizi de kendi sapıklıklarına daldırmalarından ve bildiğiniz şeylerde aklınızı karıştırmalarından korkarım." Sözü nakledilmiştir. Eyyub şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki o (yani Ebu Kılâbe) akıllı fakihlerdendi.

Yine ondan rivayet edilmiştir: "Heva ve hevesine uyanlar (ehl-i eva) dalalet ehlidirler/sapıktırlar. Onların âkıbetlerinin cehennemden başka bir şey olacağını zannetmiyorum."

Hasan-ı Basri'den nakledilmiştir: Bid'at sahibiyle beraber bulunma. Çünkü o, senin kalbini hastalandırır.

Eyyub es-Sahtiyâni'den[266] rivayet edilmiştir: O şöyle diyordu: Bid'at sâhibinin gayret ve çabası arttıkça Allah'dan uzaklaşması da artar.

Ebû Kılâbe'den nakledilmiştir: Bir kişi bid'at çıkardıkça kılıç ona helal olur (öldürülmeyi hak eder).

Eyyûb es-Sahtiyâni, bid'at sahiplerini Hâriciler diye isimlendirdi. Hâriciler isimde farklı olsalar da kılıca sarılmada birleşmişlerdir, derdi.

---

[264] el-Fudayl ibn 'Iyaz: örnek bir imam, sağlam bir kişi, Şeyhu'l-İslam, Künyesi Ebû Ali et-Temimi el-Yerbûî el-Horasani. Allah'ın Harem'ine (yani Kabe'ye) komşu olmuştur. Mansur, A'meş, Leys, Atâ ibn es-Sâib, Câfer es-Sâdık, Humeyd et-Tavil gibi Kûfeli ve Hicazlı şahsiyetlerden rivayette bulunmuştur. İbn el-Mübarek, Yahya el-Kattan, İbn Mehdi, İbn Uyeyne, Abdurrrazzak, İmam Şâfii, Bişr el-Hafi ve İbn Vehb gibi şahısların da ondan rivayetleri vardır. Sikadır, takva sahibi salih bir kişidir. 186 yılında Mekke'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 8/421; el-Meârif, 511, el-Cerh ve't-Ta'dil, 7/73; Hılyetü'l-Evliya, 8/84; Tehzib, 8/294; Şezerat, 1/361.)

[265] Bakara: 183.

[266] Eyyub es-Sahtiyâni: Örnek bir imam, hâfız, Şeyhu'l-İslam, âlimlerin efendisi. Künyesi, Ebû Bekir ibn Ebi Temime Keysan el-Anezi. Babası Aneze Kabilesinin mevâlisindendir.Basra'da doğmuştur. Ebû Berid Amr ibn Seleme el-Cirmi, Ebû Osman en-Nehdi, Said ibn Cübeyr, Ebû'l-Aliye, Hasan-Basri ve İbn Sirin gibi kimselerden hadis dinledi. Zühri, İbn Dinar, Amr, Katade, ve İbn Sirin, Hammad İbn Seleme, Şûbe, İbn Zeyd ve İbn Aliyye gibi kişiler de ondan hadis rivayet ettiler. 68 yılında doğdu, 131'de vefat etti. (Siyeru'l-A'lâm, 6/15; Tabakat ibn Sa'd, 7/246; Hılye, 2/3; Tehzib, 1/397; Şezerat, 1/181.

İbn Vehb, Süfyan'dan tahric etti: Süfyan şöyle dedi: Fakih (anlayışlı, bilgili görgülü) bir adam şöyle derdi: Bütün insanlara hidayet edip bir kişiyi sapıklıkta bırakmayı arzu etmem (yani tek bir kişinin bile sapıklığa düşmesine gönlüm râzı olmaz).

İbn Vehb yine ondan şöyle dediğini tahriç etti: Söz, ancak amelle düzgün olur. Söz ve amel ancak niyetle düzgün olur. Söz, amel ve niyet ise ancak sünnete uygun olduğu zaman düzgün olur.

El-Âcurri, İbn Sîrîn'in heva ve hevesine uyan kimseleri en çabuk dinden çıkan kimseler olarak gördüğünü anlatır.[267]

İbrahim'den[268] rivayet edilmiştir: Onlarla konuşmayın; kalplerinizin dönmesinden korkuyorum.

Hişam ibn Hassan şöyle dedi: Allah Tealâ bid'at sahibinin ne namazını, ne orucunu, ne haccını, ne cihadını, ne umresini, ne sadakasını, ne köle azat etmesini, ne tövbesini, ne de fidyesini kabul eder. -İbn Vehb, ondan rivayetle şu ilaveyi de yaptı-: İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki o zaman hak ile bâtıl birbirine karışacak. Böyle olduğu zaman hiçbir duanın faydası olmaz. O dua ancak boğulmakta olan kimsenin duası gibidir. (Yani isyan ve günah içinde bir hayat sürüp boğulacağı sırada Allah'ı hatırlayan kimsenin duası gibi faydasız bir duadır.)

Yahya ibn Ebi Kesir'den[269] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bid'at sahibiyle bir yolda karşılaşırsan hemen yolunu değiştir.

---

267 İbn Sirin'in bu görüşü cidden isabetlidir. Çünkü heva ve hevesine uyan kişi, önce basit bir bid'atle başlar, sonra bid'atlerin akıntısına kapılır ve neticede bir bid'at davetçisi haline gelir, Şeriatın haram kıldığı şeyleri tevil ederek kendisi ve başkaları için mübah ve helal görmeye başlar. Haramları birer birer helâl göre göre de sonunda mürtedlik çukuruna düşer. İbrahim'in sözü de bu manadadır. Özellikle zamanımızda heva ve hevese uymanın sebep olduğu fikri ve akidevi mürtetlik (dinden çıkma) olayları pek çoktur. Mürtetlik, görünürde az gibi de olsa özellikle akıllarını ve çağdaş kültürlerini dinin hükümlerinin önüne geçirip şeriatle savaşmada aklı bir metot olarak kullananlar pek çoktur.

268 İbrahim: Öyle zannediyorum ki müellif, başka birini değil, İbrahim en-Nehaî'yi kastediyor. Eğer kastettiği o ise, biyografisi şöyledir: İbrahim en-Nehaî, büyük imam, hafız, Irak fakihi. Künyesi, İbrahim ibn Yezid ibn Kays ibn el-Esved en-Nehaî el-Yemâni. Daha sonra Küfeli olmuştur. Tabiilerin en önde gelenlerindendir. Fakat Kûfe'de beraber olduğu sahabilerden hadis dinlediği veya rivayette bulunduğu tesbit edilmemiştir. Küçük bir çocuk iken Hz. Aişe'nin yanına girip çıktığı tesbit edilmiştir. Mesruk, Alkame, Ubeyde, Ebû Zür'a el-Beceli, Hayseme ibn Abdirrahman ve Kadı Şureyh gibi büyük tâbiilerden rivayette bulunmuştur. Hammad ibn Ebi Süleyman, İbn Muhacir, İbn Ebi'ş-Şa'sa, Ahdeb, Hişam el-Esedi ve daha pek çok kişi kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Mes'ud'u çok iyi tanımış ve geniş çapta ondan rivayette bulunmuştur. 96 yılında vefat etmiştir. Doğum tarihi ihtilaflıdır. Bir rivayete göre vefatı esnasında 49 yaşındadır. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 4/520, el-Meârif, 463, el-Hılye, 4/219; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 9/140; Tehzib, 1/177; Şezerat, 1/111).

269 Yahya ibn Ebi Kesir: İmam, hafız, büyük bir âlim. Ebû Nasr et-Tâi el-Yemâni, Tay kabilesinin mevâlisinden. Ebû Umame el-Bâhili, Enes ibn Mâlik, Ebû Seleme ibn Abdirrahman ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Oğlu Abdurrahman, Ma'mer, Evzai ve daha pek çok kişi de ondan rivayette bulunmuştur. Bir ilim talebesi idi ve hüccetti. 129 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 6/27; Tabakat ibn Sa'd, 5/555; Tehzib, 11/268)

Seleften birisi şöyle dedi: Kim bid'at sahibi ile bir arada bulunursa artık masum olmaktan çıkar ve kendi haline bırakılır.

El-Avvam ibn Havşeb'ten[270] rivayet edilmiştir: O, oğluna şöyle derdi: Ey İsa, kalbini düzelt ve malını azalt, ve şöyle derdi: Allah'a yemin olsun ki İsa'yı bid'atçilerin meclisinde görmektense, çalgıcıların, şarapçıların ve bâtılın meclisinde görmeyi tercih ederim.

İnsanlar Ebû Bekir ibn Ayyaş'a[271] dediler ki: Yâ Ebâ Bekir sünni kimdir? Dedi ki: Heva ve hevesine uyanlara kızdığı kadar başka bir şeye kızmayandır.

Yunus ibn Ubeyd[272] dedi ki: Sünnet kendisine gösterildiği zaman garip olan kişi onu kabul eder. Ondan daha garibi de sünnete tâbi olandır.

Yahya ibn Ebi Ömer eş-Şeybâni[273] şöyle dedi: Denilmiştir ki Allah bid'atçının tevbesini kabul etmez. Bid'atçi bir bid'atten vazgeçtiği zaman ondan daha kötüsüne intikal eder.

Ebu'l-Âliye'den: İslamı öğreniniz. Onu öğrendiğiniz zaman da ondan vazgeçip yüz çevirmeyiniz. Sırat-ı müstakim'den ayrılmayın; Çünkü o, İslâm'dır. Sağa sola meyletmeyin. Peygamberinizin sünnetine ve onun ashabının -arkadaşlarını öldürmeden ve yaptıklarını yapmadan önceki*- sünnetlerine sarılın. Onlar arkadaşlarını öldürmeden ve yaptıklarını yapmadan önce biz Kur'an'ı

---

270 el-Avvam ibn Havşeb: İbn Yezid, imam ve muhaddis. Ebu İsa er-Rabei el-Vâsıti. İbrahim Nehâî'den, Mücahid'den, Amr ibn Mürre'den ve daha pek çok kişiden hadis rivayet etmiştir. Ondan da oğlu Seleme, Yeğeni Şihab ibn Harraş, Şûbe ve diğer kişiler rivayette bulunmuşlardır. Hadiste sikadır. İyiliği emreder, kötülüğe mani olurdu. 148 yılında vefat etti. (el-Cerhu ve't-Ta'dil, 7/22, Tehzib, 8/163; Şezerat, 1/244; Siyeru A'lami'n Nübelâ, 6/354)

271 Ebû Bekir ibn Ayyaş: Şeyhu'l-İslam, büyük âlim, muhaddis, fakih, el-Mukri ibn Sâlim el-Esedi el-Kûfi, Esed kabilesinin mevâlisinden. 94 yılında doğdu. Büyük kıraat âlimi Asım ibn Ebi'n-Necûd'a Kur'an'ı üç defa okurdu. Âsım'dan, Ebû İshak es-Subey'i'den, Humeyd et-Tavil'den, A'meş'ten ve Hişam ibn Hassan'dan rivayette bulundu. İbn el-Mübarek, Kisâi, Veki', Ahmed ibn Hanbel, İbn Rahaveyh ve İbn Ebi Şeybe gibi pek çok kişi de ondan rivayet ettiler. Sikadır. Ehl-i Kur'an ve ehl-i hayırdır. İnsanların içinde sünnete en çok bağlı olanıdır. 193 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 8/495; Hilye, 7/302; Tehzib, 12/34; Mukaddimetü Fethu'l-Bâri, 456; Şezerat, 1/334.)

272 Yunus ibn Ubeyd: Örnek bir imam, Huccet. Ebû Abdillah el-Abedî el-Basri, Abed kabilesinin mevâlisinden, Tâbiinin küçüklerinden ve faziletlilerinden. Enes ibn Mâlik'le görüştü. Hasen, İbn Sirin, Ata, İkrime, Nafi ve pek çok kişiden hadis nakletti, Şûbe, Süfyan ve iki Hammad ile pek çok kişi de ondan hadis nakletti.Sikadır, çok hadisi vardır. Müttakidir, verâ sâhibidir. 140 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nûbelâ, 6/288); el-Cerhu ve't-Ta'dil, 9/242; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 150; Hılye, 3/15; Tehzib, 11/442; Şezerat, 1/207)

273 Yahya ibn Ebi Ömer eş-Şeybâni: Tehzib'te ve ibn Hâcer'in Takrib'inde belirtildiğine göre İbn Ebi Ömer eş-Şeybâni değil, İbn Amr eş-Şeybâni'dir. Benim baktığım bütün yerlerde böyle yazıyor. Şeyban, Himyer'de bir vâdidir. Humus'ludur. Evzâi'nin amcasının oğludur. Babasından, Ebu Meryem'den, Velid ibn Ebi Süfyan'dan ve diğer kişilerden rivayette bulunmuştur. Evzâi, İbn el-Mübarek, Damra ibn Rabia ve diğer kişiler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Sikadır. 148 yılında vefat etmiştir. Öldüğünde 85 yaşındadır. (Tehzib, 11/260; Takrib et-Tehzib, 2/311)

* "Arkadaşlarını öldürmeden ve yaptıklarını yapmadan önce" sözleriyle Ebu'l-Âliye, Hz. Osman'ın öldürülmesini ve ondan sonra çıkan fitneleri kastetmiş olabilir. (çeviren)

okumuştuk. İnsanlar arasında düşmanlık ve kin saçan şu heva ve heves sahiplerinden de sakının!

Bu sözler Hasan-ı Basri'ye anlatılınca şöyle dedi: Allah rahmet eylesin, doğru söylemiş ve öğüt vermiş.

Bunu ibn Veddah ve daha başka kişiler tahriç etmişlerdir.

Mâlik, şu beyti çok söylerdi:

Din işlerinin en hayırlısı sünnete uygun olanlardır.

İşlerin en kötüsü ise sonradan uydurulan bid'atlerdir.

Mukatil ibn Hayyan'dan[274] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu hevâ sâhipleri, Muhammed ümmeti için bir âfettir. Bunlar Peygamber'i ve onun ehl-i beytini anarlar ve cahil insanların yanında bu güzel sözleriyle başkalarını avlarlar ve onları tehlikelere atarlar.[275] Bunlar bal diye acı şeyleri, panzehir diye zehiri içenlere ne kadar da çok benziyorlar! Onlara iyi bak, çünkü sen su denizinde olmasan da hevâ ve heves denizinin içindesin. Bu deniz daha derin ve daha tehlikelidir. Yıldırımları daha çoktur. Bu denizden ve içindeki tehlikelerden kurtulmak daha zordur. Seni sapıklık denizinde boğulmaktan kurtaracak olan yegane gemi sünnete bağlılıktır.

İbn el-Mübarekten: Bil ki ey kardeş sünnet üzere Allah'a kavuşan her müslüman için ölüm bir keramettir. Çünkü biz Allah'a âidiz ve yine O'na döneceğiz. Üzüntümüzü, kardeşlerimizin yok olup gitmesini, yardımcılarımızın azlığını ve Bid'atlerin ortaya çıkışını Allah'a şikayet ederiz. Âlimlerin ve sünnete bağlı kişilerin göçüp gitmesi ve Bid'atlerin ortaya çıkması sebebiyle ümmetin başına gelen büyük felâketleri de Allah'a şikayet ederiz.

İbrahim et-Teymi[276] şöyle derdi: Allah'ım! Dinini ve Peygamberinin sünnetini hak konusundaki ihtilaflardan, hevâ ve hevese tâbi olmaktan, sapıklık yollarından, şüpheli şeylerden, yanlışlık ve düşmanlıklardan koru.

Ömer ibn Abdilaziz yazdığı mektuplarda şöyle derdi: Ben sizi hevâ ve heveslerin meylettiği şeylerden ve büyük sapmalardan sakındırırım.

---

274 Mukatil ibn Hayyan: Büyük âlim ve muhaddistir. Sikadır. Künyesi Ebu Bestâm en-Nebti el-Belhi el-Harraz'dır. Şa'bi, Mücahid, Dahhak, İkrime ve İbn Büreyd gibi kişilerden rivayeti vardır. Hocası Alkame ibn Mersed, Bekr ibn Mâruf, İbrahim ibn Edhem, İbn el-Mübarek gibi pek çok kişi de ondan rivayet etmiştir. Fazilet sahibi ve sünnete bağlı bir kişidir. 150'de vefat etmişti. (Siyeru A'lamin-Nübelâ, 8/353; Meşâhiru Ulemai'l Emsar, 195, Tehzib, 10/277)

275 Bu sözlerle iki çeşit bid'at ehli kastediliyor. Birincisi Şi'a ve onların itikat konusundaki bid'atleri, ikincisi câhil tasavvufçular, onların liderleri ve onların itikat ve ibadet konusundaki bid'atleri: Bunlar Hz. Peygamber'in ve ehli beytinin ismiyle halkın gönlünü çelerler.

276 İbrahim et-Teymi: Örnek bir imam, ve fıkıhçı, Kûfe'nin âbidi. Babasından, Hâris ibn Suveyd'den, Enes ibn Mâlik'ten, Amr ibn Meymun'dan ve pek çok kişiden rivayeti vardır. A'meş, Yunus ibn Ubeyd, Müslim el-Butayn ve daha başka kişiler de ondan rivayet etmişlerdir. Sâlih, takva sahibi, âlim, fakih, çok değerli ve vâız bir delikanlı idi. Haccacın hapishanesinde hicri 92 yılında henüz 40 yaşına bile gelmeden vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 5/60; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/146; Tehzib, 1/176)

İnsanlar kendisine biat ettikleri zaman Ömer ibn Abdilaziz minbere çıktı. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Peygamberinizden sonra başka Peygamber gelmeyecek, Kitabınızdan sonra başka kitab yok. Sünnetinizden sonra başka sünnet, ümmetinizden sonra başka ümmet de yok. Dikkat edin, Allah'ın Kitabında, peygamberinin lisanı üzere haram kıldığı şeyler kıyamete kadar haramdır. Dikkat edin ben bid'at çıkarıcı değilim, ben tâbi olucuyum. Dikkat edin, ben hüküm koyucu değilim, konulan hükmün uygulayıcısıyım. Dikkat edin, ben sahip ve mâlik değil, bir yöneticiyim. Dikkat edin, ben sizin en hayırlınız değilim, fakat yükü ve sorumluluğu en ağır olanınızım. Dikkat edin. Yaratıcıya isyan konusunda yaratılana itaat yoktur." Ömer ibn Abdilaziz bunları söyledikten sonra minberden indi.[277]

Urve ibn Üzeyne, babası Üzeyne'nin[278] Ömer ibn Abdilaziz hakkında şu şiiri söylediğini nakletti:

İslâm'da ilmi ve sünneti sen ihya ettin.
Bid'at çıkarmadın kötü bir hüküm vermedin.
Her gün bir bid'ati yıktın
Yerine bizim için sünneti bina ettin.

Ömer ibn Abdilaziz'in söylediği, âlimlerin ezberlediği ve İmam Mâlik'in de çok hoşuna giden sözlerinden birisi de şudur: "Rasûlullah (s.a) ve kendisinden sonra gelen halifeler bir sünnet ortaya koymuşlardır. Onların koydukları sünnete uymak, Allah'ın Kitabını tasdik etmek, O'na itaatı tamamlamak ve Allah'ın dinini desteklemek demektir. Hiç kimsenin onları değiştirmek ya da yerine başkasını koymak veya onlara muhalif bir görüş üzerinde durmak yetkisi yoktur. Kim onlarla amel ederse, o hidayet üzeredir. Kim onunla yardım isterse yardım görür. Kim sünnete muhalif olursa müminlerin yoluna değil, başka bir yola tâbi olmuş olur, Allah onu gittiği yolda bırakır ve cehenneme sokar; o ne kötü bir yerdir."

Alimler onun bu sözlerini beğenmekte haklıdırlar. Çünkü bu sözler sünnete ait temel esasları en güzel şekilde özetlemektedir. Bunlardan birisi de bizim üzerinde durduğumuz konudur: Çünkü "hiç kimse sünneti değiştiremez, tebdil edemez ve ona aykırı bir şeyi aklından geçiremez" sözü, bid'at çıkarma konusunu toptan engellemektedir. "Sünnet ile amel eden hidayete erer." diye başlayıp devam eden sözler ise sünnete tâbi olan kimseyi övmekte ve ona aykırı davrananı da buna delalet eder bir delil ile yermektedir. Bu delil şu âyettir: "Ken-

---

[277] Ömer ibn Abdilaziz'in bu hutbesini küçük kelime farklılıklarıyle pek çok tarihçi ve siyerci nakletmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 5/126. Daha ayrıntılı bilgi için Şeyh Nedvi'nin Ricalü'l-Fikri ve'd-Da've isimli kitabının 1. Cildine bakılabilir.)

[278] Üzeyne Ebu'l-Âliye el-Berâ el-Basri. İsmi Ziyad ibn Feyrûz. Bir rivayete göre Üzeyne lâkabıdır, ismi Kelsûm'dur. İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Zübeyr, Enes ve daha başkalarından rivayet etmiştir. Ondan da Eyyub, Metar el-Verrak ve Yunus ibn Ubeyd gibi kişiler rivayet etmişlerdir. Sağlam bilgilere göre hicri 90 yılında vefat etmiştir. Bu sebeple şiirin ona ait olması mümkün değildir. Çünkü Ömer ibn Abdillaziz'den önce ölmüştür. (Tehzib, 1/197, 12/143)

disi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."[279] Ömer ibn Abdilaziz'in sözlerinde işaret edilen sünnete ait esaslardan birisi de Hz. Peygamber'den sonra gelen râşit halifelerin çizdiği yoldur. Bu da sünnettir ve onda asla bid'at yoktur. Allah'ın Kitabında ve Peygamberinin (s.a) sünnetinde (bir konuda) belirlenmiş bir hüküm bulunamamışsa özellikle onların sünneti (sözleri ve fiilleri) delil olarak kabul edilir. Genel manada buna işaret eden deliller vardır. Irbaz ibn Sâriye'den gelen şu hadis bu konuda belirleyici bir özelliğe sahiptir:

"فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ وَالْمَهْدِيِّينَ, تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ, وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الأُمُورِ"

"Benim sünnetime ve hidayete ermiş râşid halifelerin sünnetine sarılın. Ona sımsıkı sarılın, azı dişlerinizle ısırıp bırakmayın. Sonradan icad edilmiş işlerden uzak durun."[280] Hz. Peygamber (s.a) bu hadisinde râşit halifelerin sünnetini kendi sünnetine bitiştirmiş, onların sünnetine tâbi olmayı kendi sünnetine tâbi olmak olarak görmüş ve bunlara aykırı olarak sonradan icad edilen şeylerin hiçbir değerinin olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah hepsinden râzı olsun -onlar tuttukları yolda ya Peygamber'in bizzat sünnetine uymuşlardır veya onun sünnetinin bütünü içinde başkalarına gizli kalıp da sadece kendilerinin anladıkları bir manaya uymuşlardır. Buna ilave edilecek başka bir şey yoktur. Açıklaması da inşaallah ileride gelecektir.

Ebû Abdillah el-Hâkim[281] Yahya ibn Âdem'den[282] selef-i salihin şöyle bir tâbirini nakleder: "Ebû Bekir ve Ömer'in sünneti". Bunun anlamı şudur: Hz. Peygamber'in (s.a)de bu sünnet üzereyken vefat ettiği bilinmektedir. Peygam-

---

279 Nisa: 115.

280 Bu hadis sahihtir. Hakim'in Müstedrek'inde, c.I. sh.96, 97'de bulunmaktadır. Hâkim, bu hadisin Buhari ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir. Telhis'in müellifi de bunu sahih olarak görmüştür. Bu hadis ayrıca şuralarda geçmektedir: Ebû Dâvud, K. Sünnet, B. Fi Lüzümi's-Sünnet, 4607. Tirmizi, K. İlim, Babu Mâcâe fi'l-Ahzi bi's-Sünne ve ictinâbi'l-Bidei, h.no:2676. İbn Mâce, Mukaddime, Babu ittibai Sünneti'l-Hulefa'i'r-Râşidin, 42, 43, 44. Dârimi, Mukaddime, B. İttibais's-Sünne, 95. Ahmed, Müsned, 4/126, 127.

281 el-Hâkim; Muhammed ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Hamdeveyh ibn Nuaym ibn el-Hakim. İmam, hafız, tenkitçi, büyük âlim, muhaddislerin şeyhi. Künyesi Ebû Abdillah en Neysâbûri eş-Şâfii. Pek çok eserin sahibidir. 321 yılında doğdu. Küçük yaşta ilim öğrencisi oldu. İki bine yakın hocadan ilim dinledi. Babasından, Muhammed ibn Ali el-Müzekkir'den, Muhammed ibn Yâkub el-Esâm'dan, Muhammed ibn Yâkub eş-Şeybâni'den ve sayılamayacak kadar kişiden hadis rivayet etti. Ondan da Dârekutni -ki aynı zamanda hocasıdır-, İbn Ebi'l-Fevâris, Ebu'l-Alâ el-Vâsıti ve diğer kişiler rivayette bulunmuşlardır. Eser te'lif etmiş, cerh ve ta'dil yapmış, hadislerin illetlerini ve sıhhat derecelerini tesbit etmiştir. Bir ilim denizidir. 403 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 7/162; Tebyinü Kezibi'l-Müfteri, 227, 231, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/355; Şezerat, 3/176; er-Risaletü'l-Müstedrafe, 21)

282 Yahya ibn Adem: Büyük âlim, hâfız, Ebû Zekeriyya el-Emevi. Emevilerin azatlılarından. Kûfeli. Pek çok eserin sahibi İsa ibn Tahman, Mâlik ibn Mığvel, Süfyan es-Sevri, İbn Uyeyne, Hammad ibn Seleme gibi kişilerden rivayeti vardır. Ondan da Ahmed, İshak, Yahya, Ali, İbn Ebi Şeybe, Hasan el-Hallal ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. Sika'dır. 203 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 9/225; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 9/128; Tehzib, 11/175; Şezerat, 2/8.)

ber'in sözüyle birlikte başka hiç kimsenin sözüne ihtiyaç yoktur. Selef-i sâlihin kullandığı tâbir aslında doğrudur ve 'Irbaz hadisinin taşıdığı anlamlardan birisi de budur. O halde burada Peygamber'in sünnetine bir ilave söz konusu değildir. Şu kadar var ki Peygamber'in sünnetinin yine ona ait başka bir sünnetle neshedilmiş olmasından endişe edilebilir. Bu sebeple âlimler, Hz. Peygamber'in vefatı esnasında söz konusu sünnetin hâla geçerliliğini koruyup korumadığını bilmek için kendisinden sonra gelen râşit halifelerin uygulamalarına bakmak ihtiyacını hissederler. Çünkü onlar en yeni/en son sünnet ile amel ederler. Hz. Peygamber'in emri, en son söylediğidir. İmam Mâlik de, sünnetler/hadisler birbiriyle çeliştiği zaman yapılagelen ameli delil olarak alırken ve onu tercih ederken mezhebini bu düşünce üzerine bina etmiştir.

Ömer ibn Abdilaziz'in sözlerinin ihtiva ettiği esaslardan birisi de emir sahiplerinin (yani halifelerin) sünnetlerinin ve uygulamalarının Allah'ın Kitabını ve Peygamberin sünnetini tefsir etmesidir. Çünkü o şöyle diyordu: "Emir sahiplerinin uygulamalarını ve sünnetlerini almak, Allah'ın Kitabını tasdik etmek, Allah'a olan itaatı tamamlamak ve Allah'ın dinine destek vermek demektir." Bu, başka yerlerde de takrir edilen bir esastır. Ömer ibn Abdilaziz'in sözleri pek çok güzel esası ve önemli faydaları ihtiva etmektedir.

Ebû İlyas el-Elbâni'ye nisbet edilen sözlerden birisi şudur: Üç şey vardır ki bunları tırnağa bile yazmak mümkündür ve dünya ve âhiretin hayrı da bu üç şeyin içindedir: Tâbi ol, bid'at çıkarma; mütevâzi ol, gururlu olma; kim Allah'tan korkarsa genişlik/ferahlık bulur. Bu konudaki rivayetler daha pek çoktur.

FASIL

BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ KONUSUNDA TASAVVUFÇULARIN SÖZLERİ

Bid'atin ve bid'atçilerin kötülüğü konusunda nakli delillerin dördüncüsü insanlar arasında meşhur olan mutasavvıflardan gelen haberlerdir. Her ne kadar buraya kadar verdiğimiz nakli deliller yeterli ise de onların bu konudaki sözlerine burada özel bir yer ayırdık. Çünkü câhillerin pek çoğu tasavvufçuların sünnete bağlılıkta gevşeklik gösterdiklerine, onların yeni yeni ibadetler uydurduklarına ve şeriatte delili olmayan şeyleri söylediklerine ve yaptıklarına inanırlar. Onlar bu tür inanç ve sözlerden beridirler. Onların kendi tarikatlerini üzerine bina ettikleri ilk şey sünnete bağlılık ve sünnete aykırı olan şeylerden sakınma esasıdır. Hatta tasavvufi düşüncenin direği, kaynaklarının muhafızı ve onları bize anlatan Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî'nin[283] iddiasına göre onlar tasavvuf ismini, bidatçilerden kendilerini ayırdetmek için özel olarak benimsediler. Kuşeyrî der ki: "Müslümanlar Rasûlullah'tan sonra kendi asırlarındaki faziletli kişilere sahabi isminden başka isim vermediler. Çünkü sahabi olmanın üstünde başka bir fazilet yoktu. Onları takibeden nesle tâbii dediler. Bunu isimlerin en şereflisi olarak gördüler. Onlardan sonra gelenlere etbâut-tâbiin (tabiilerin tâbileri) dediler. Daha sonra insanlar ihtilafa düştüler, aralarında derece derece farklılıklar ortaya çıktı. Dine çok fazla önem veren seçilmiş insanlara "zâhidler" ve "âbidler" denildi sonra bid'atler ortaya çıktı ve her bir fırka zâhidlerin ve âbidlerin kendi fırkalarının içinde olduğunu iddia ettiler. Ehl-i sünnetin seçkinleri, kendi nefislerini Allah'la birlikte kontrol altında tutanlar ve kalplerini gafletten koruyanlar, tasavvuf ismini alarak diğerlerinden ayrıldılar." Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî bu manaya gelen sözler söyledi.[284] Kuşeyrî bunu, sünnete tâbi olmaya ve bid'atlerden ayrılmaya mahsus bir lâkap olarak gördü. Kuşeyrî'nin bu açıklamaları, câhillerin ve sözüne itibar edilmeyen ilim iddiacılarının inandıkları şeylerin aksine delâlet etmektedir.[285]

---

283 Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri: İmam, zâhid, örnek insan. Ebu'l-Kâsım Abdülkerim ibn Hevâzin ibn Abdilmelik ibn Talha el-Kuşeyrî el-Horasanî en-Neysâbûrî, Şâfiidir, mutasavvıftır, müfessirdir. Tasavvufçular ve daha başka çevrelerde meşhur olan er-Risaletü'l-Kuşeyriyye'nin müellifidir. 375 yılında doğmuştur. Ebû Ishak el-İsferayini, Haffaf, Ebû Nuaym ve daha başka kişilerden hadis ve fıkıh dinlemiştir. Fıkıh, tefsir, usûl, hadis, edebiyat, şiir ve nesirde büyük bir âlimdir. Ebu'l-Hasen el-Bâhirzi ve evlatları, Buhari, Ferâvi, Muhammed ibn el-Fadl ve daha başka kişiler de ondan hadis rivayet etmişlerdir. et-Tefsiru'l-Kebir, Letâifu'l-İşarat ve'l-Cevahir gibi pek çok eserin sahibidir. 465 yılında 90 yaşındayken vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 18/227; Tebyinu Kezibi'l-Müfteri, 271; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 12/107; Şezerat, 3/319.)

284 Bak: Er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s.12,

285 Allah rahmet eylesin, Müellifin bu sunuşundan, Kur'an ve sünnete bağlı, onlara sımsıkı sarılan, davranışlarında onların gereklerine göre amel eden ve bid'atlerin kötülenmesi ve onlarla mücadelede gayret sarf eden tasavvufçuları övdüğü anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ bana bol zaman verir, lütfuyla yardım ederse ve sebepleri benim için kolaylaştırırsa maksadım bir model olarak tasavvufçuların yolunu özet olarak anlatmaktır. Bu modele bakılarak o yolun sağlıklı ve ideal bir yol olduğuna, bozuklukların ve Bid'atlerin selef-i sâlihten sonraki zamanlarda yaşayan insanlar tarafından bu yola sokuşturulduğuna hükmedilebilir. Sonradan gelip bu bid'atleri çıkaranlar, şeriatin yolundan gitmedikleri, şeriat ehlinin gayelerini anlamadıkları ve onların söylemediklerini söyledikleri halde tarikate girdiklerini iddia ederler. Hatta bu son zamanlarda tarikat adeta Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatın dışında başka bir şeriat haline gelmiştir. Bundan daha kötüsü ise onların sünnete uyma konusunda gevşeklik göstermeleri, yeni yeni ibadetler uydurmayı Allah'a kulluk yapmanın sağlıklı bir yolu olarak görmeleridir. Allah'a hamdolsun ki selef-i sâlihin yolu bu tür saçmalıklardan beridir.[286]

Fudayl ibn 'Iyaz der ki: Kim bid'at sahibi ile birlikte otururşa hikmetten mahrum kalır.

İbrahim ibn Edhem'e[287] denildi ki: Allah Teâlâ yüce Kitabında: **"Bana dua edin, kabul edeyim."**[288] buyuruyor. Halbuki biz senelerdir dua ediyoruz, kabul edilmiyor! O şöyle cevap verdi: On şeyde sizin kalbiniz ölmüştür de ondan: Birincisi Allah'ı tanıdınız fakat hakkını edâ etmediniz. İkincisi Allah'ın Kitabını okudunuz, fakat onunla amel etmediniz. Üçüncüsü Rasûlullah'ı (s.a) sevdiğinizi iddia ettiniz, fakat onun sünnetini terk ettiniz. Dördüncüsü şeytana düşman olduğunuzu iddia ettiniz fakat ona uydunuz. Beşincisi cenneti seviyoruz, dediniz, fakat onun için çalışmadınız...[289]

Zünnûn el-Mısri[290] der ki: Allah sevgisinin alâmeti, ahlâkında, fiillerinde, emrinde ve sünnetinde Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'e (s.a) uymaktır.

---

286 Daha fazla yararlanmak ve daha fazla izahat için Şeyhu'l İslam İbn Teymiyye'nin Fetâvâ'sının 11. cildine, öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye'nin Medâricü's-Sâlikin isimli kitabına ve diğer ilim adamlarının eserlerine bakınız. Müellifin tasavvuf konusunda müstakil bir eser yazma gayesini gerçekleştirdiğine dair herhangi bir bulguya rastlayamadım.

287 İbrahim ibn Edhem: Zâhidlerin efendisi, örnek insan, Ebu İshak el-Horasani et-Temimî el-Belhî. Şam'a yerleşti. 100 yılında doğdu. Babasından, Ebu Hureyre'nin arkadaşı Muhammed ibn Ziyad el-Cumehi'den, Ebû İshak es-Sübey'i'den, Mâlik ibn Dinar'dan, A'meş'ten, Mukatil ibn Hayyan'dan ve daha başkalarından hadis rivayet etmiştir. Ondan da arkadaşı Süfyan es-Sevri, Şakik el-Belhi, Bakıyye ibn el-Velid ve daha başkaları rivayet etmişlerdir. Pek çok ilim adamı kendisini güvenilir/sika birisi kabul etmişlerdir. 162'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 7/387; el-Cerhu ve'l Ta'dil, 2/78; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 183, el-Hılye, 7/367; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/135; Tehzib, 1/102; Şezerât, 1/255)

288 Ğafir: 60

289 Hilyetü'l-Evliya'nın müellifi, Şâtıbi'nin bu anlattığı örneğinde aralarında bulunduğu pek çok söz ve haberi nakletti. Daha fazlası için Hilye'nin 7/367'den 8/58'e kadarki bölümüne bakınız. Yaklaşık 90 sahife İbrahim ibn Edhem hakkındadır.

290 Zünnûn el-Mısri: Mısır diyarının şeyhi, zâhid. Sevban ibn İbrahim en-Nevbi el-Ahmimi. Malik, Leys ibn Sa'd, İbn Lehia, Fudayl ibn 'Iyad, Süfyan ibn Uyeyne gibi kişilerden rivayeti vardır. Ondan da Ahmed ibn Subeyh, Rabia et-Tâi, Cüneyd, er-Raini ve diğerleri rivayette bulunmuşlardır. Âlim, güzel konuşan ve hakim bir zâttır. Hadis konusunda sağlam değildir. Bu sebeple kendisinden az sayıda rivayet yapılmıştır. 245 yılında 90 yaşlarında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 11/532; Hilye, 9/331, 391, 10/3,4; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/347; Tabakâtü'ş-Şa'rânî, 1/81.)

O şöyle dedi: Halk, sadece şu altı şeyden dolayı bozuldu: 1. Ahiret ameline niyet zayıfladı. 2-Bedenleri şehevi arzularına uymaya hazır hale geldi. 3-Ömürleri kısa olmasına rağmen uzun emeller peşinde koştular. 4-Yaratıkları memnun etmeyi, Allah'ı memnun etmeye tercih ettiler. 5-Hevâ ve heveslerine uydular ve peygamberlerinin sünnetini terk ettiler. 6-Kendilerinden öncekilerin yanlışlarını kendilerine hüccet/delil edindiler ve onların pek çok menkıbesini gözardı ettiler.

Kendisine tavsiyelerde bulunduğu bir adama şöyle dedi: Senin nazarında en çok tercih edilen ve sana en sevimli gelen şey, Allah'ın sana emrettiklerini yapmak, yasakladıklarından da sakınmak olmalıdır. Allah'a kulluğunu ifa ettiğin şeyler tercih ettiğin ve sana gerekli olan iyi amellerden senin için daha hayırlıdır. Halbuki sen, fakirlik, aza kanaat ve benzeri şeylerle nefsini terbiye eden kişi gibi maksadına ulaşmada bunları kendin için daha önemli görüyorsun. Ancak bir kulun üzerine vâcip olan farzları en güzel şekilde yapmaya dikkat etmesi, yasaklandığı şeylere bakıp gerektiği şekilde de onlardan sakınması gerekir. Kulları Rablerinin rızasından ve imanın lezzetini tatmaktan mahrum eden, sadâkatın gerçeklerine ulaşmaktan alıkoyan ve kalplerinin âhirete doğru bakmasını engelleyen şey, kalpleri, kulakları, gözleri, dilleri, elleri, ayakları, karınları ve cinsel organlarıyla ilgili olarak kendilerine emredilen şeyleri küçük görmeleridir. Kullar kendilerini bunlara verir de en güzel şekilde yaparlarsa üzerlerine öyle iyilikler gelir ki Allah'ın güzel yardımları ve faydalı ikramlarından oluşan rızıklarını bedenleri ve kalpleri taşımaktan acze düşer. Fakat âlimler ve dindar kişiler küçük günahları önemsemezler, basit kusurlarını küçümserler ve bu sebeple sadakat sahibi kişilerin bu dünyada tadacakları lezzetin sevabından mahrum kalırlar.

Bişr el-Hafi[291] der ki: "Hz. Peygamber'i (s.a) rüyamda gördüm; bana dedi ki: "Ey Bişr! Akranlarının arasında Allah Teâlâ senin dereceni niçin yükseltti, biliyor musun?" Dedim ki: Hayır, ya Rasûlallah. O şöyle dedi: "Sünnetime olan bağlılığın, sâlih insanlara olan hürmetin, kardeşlerine nasihatın; ashabıma ve ehl-i beytime olan sevgin sebebiyle Allah Teâlâ seni iyilerin makamlarına ulaştırdı."[292]

---

[291] Bişr el-Hafi: İmam, âlim, muhaddis, zâhid, Allah adamı, örnek bir insan, Şeyhul islam, Ebu Nasr el-Mervezi el-Bağdadi. el-Hafi diye meşhurdur. Muhaddis Ali ibn Haşram'in amcazadesidir. İmam Mâlik, Şüreyk, Hammad ibn Zeyd, İbrahim ibn Sa'd ve daha pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Ahmed ed-Devraki, Muhammed ibn Yusuf el-Cevheri, Muhammed ibn Müsenna es-Simsar ve daha başka kişiler de ondan rivayet etmişlerdir. İhlas ve takvada öncü idi. 227 yılında yaklaşık 75 yaşlarında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 10/469, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/356, Hilye, 8/336; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/297; Şezerat, 2/60; Tehzib, 1/444).

[292] Öyle zannediyorum ki müellifin, Bişr'in rüyasını anlatması ona olan dostluğundan ve nezaketinden dolayıdır. Sünnete bağlılığı ve bid'atlerden sakınmayı teşvik eden apaçık sözlerden dolayı bu böyledir. Çünkü dinin Allah tarafından tamamlanmasından sonra ilim adamları artık rüyaya itibar etmezler.

Yahya ibn Muaz er-Râzi[293] der ki: Bütün insanların ihtilafları üç esastan kaynaklanır. Bunların her birinin bir zıddı vardır. Kim bu esaslardan birinin dışına çıkarsa onun zıddının içine düşer: Tevhid ve onun zıddı şirk, sünnet ve onun zıddı bid'at, itaat ve onun zıddı mâsiyet.

Ebû Bekir ed-Dekkak[294] -ki Cüneyd'in[295] çağdaşıdır- şöyle dedi: Beni İsrail çölünden geçiyordum. Aklıma hakikat ilminin şeriat ilminden farklı olduğu düşüncesi geldi. Gizliden bir ses duydum: "Şeriate uymayan her hakikat küfürdür."

Ebû Ali el-Hasen ibn Ali el-Cüzcânî[296] şöyle dedi: İtaati kendisine kolaylaştırması, fiillerinde sünnete uygun hareket etmesi, iyilerle arkadaşlık etmesi, kardeşlerine karşı iyi ahlâklı olması, halka iyilik saçması ve müslümanlara ilgi göstermesi ve vakitlerini değerlendirmesi bir kulun mutluluğunun alâmetlerindendir. Allah'a hangi yolla ulaşılır? diye kendisine sorulunca şöyle cevap verdi: Allah'a ulaştıran pek çok yol vardır: Bu yolların en açık ve şüphelerden en uzak olanı; söz, fiil, azim, inanç ve niyet olarak sünnete uymaktır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Peygamber'e itaat ederseniz doğru yolu bulmuş olursunuz."**[297] Sünnete hangi yolla ulaşılır? diye ona sorulunca şöyle cevap verdi: Bid'atlerden uzak durmak, İslâm'ın ilk dönem âlimlerinin üzerinde icmâ ettikleri şeylere uymak, Kelâm meclislerinden ve kelamcılardan uzak durmak ve iktida (tâbi olmak) yolunu seçmekle sünnete ulaşılır. Allah'ın şu âyetiyle Hz. Peygambere (s.a) emredilen de budur: **"Sonra da sana: Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine tâbi ol! diye vahyettik."**[298]

---

293 Yahya ibn Muaz er-Râzi: Meşhur bir vâizdir. Meşayihin büyüklerindendir. Güzel sözleri ve meşhur öğütleri vardır. Ali ibn Muhammed et-Tanafisi ve daha başkalarından rivayeti vardır. Hasen ibn Aleviyye ve Ahmed el-Bendeşi gibileri de ondan rivayet etmişlerdir. Sünnete tâbi olma ve bid'atlerden sakınma konusunda pek çok sözü vardır. 258'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 13/15; Hılye, 10/51; Şezerat, 2/138; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/31)

294 Asıl nüshada ez-Zekkak diye geçer fakat bu kesin olarak nâsihin (yani kitabı kaleme alan kişinin) bir hatasıdır. Doğrusu Ebu Bekir ed-Dekkak Nasr ibn Ahmed ibn Nasr'dır. Cüneyd'in akranıdır. Mısır'daki tasavvuf şeyhlerinin büyüklerindendir. Vefat tarihini bulamadım. (Tabakatü'ş-Şârâni, 76; er-Risaletü'l-Kuşeyriyye 35).

295 Cüneyd: Tasavvuf ebabının şeyhidir. el-Cüneyd ibn Muhammed ibn el-Cüneyd en-Nihavendi el-Bağdâdi el-Kavâriri. 220'lerde dünyaya geldi, Ebû Sevr'den fıkıh öğrendi. Serî es-Sakati'yi dinledi ve sohbetinde bulundu. Aynı şekilde Hâris el-Muhasibînin sohbetinde de bulundu ve Ebû Hamza el-Bağdâdi ve Hasan ibn Arafe gibi şahısları dinledi. Kendisini ibadete verdi, inzivaya çekildi ve hikmetli sözler söyledi. Çok az rivayette bulundu. Câfer el-Huldi, Ebû Muhammed el-Ceriri, Ebû Bekir eş-Şibli gibi pek çok kişi ondan rivayette bulundular. 298 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 14/66; Hılye, 10/255; er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 31; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/113; Şezerat, 2/228;)

296 El-Hasen ibn Alî el-Cûzcâni: Ebû Ali el-Hasen ibn Ali ed-Dekkak. Aslen Neysabur'lu. Arapça öğrenim gördü. Usul ilmini öğrendi. Fıkıhta kendini gösterdi. Şâfii olan Kaffal'dan ve el-Husarî'den ders aldı. İbn Hamdan ve daha başka kişilerden rivayette bulundu. 406 yılında vefat etti. (Tebyinu Kezibi'l-Müfteri, 226; Şezerat, 3/180; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 12/13; Tabakatü'ş-Şârânî, 1/77.)

297 Nûr: 54.

298 Nahl: 123

Ebû Bekir et-Tirmizi[299] der ki: Muhabbet ehlinden başka hiç kimse arzularının tamamına bütün nitelikleriyle birlikte ulaşamaz. Muhabbet ehli/Allah'ı sevenler bunu ancak sünnete uymak ve bid'atten kaçınmakla elde eder. Çünkü Hz. Muhammed (s.a) himmet yönünden bütün insanların en yücesi ve Allah'a en yakın olanı idi.

Ebu'l-Hasen el-Verrak[300] dedi ki: Kul, Allah'a ancak Allah ile ve O'nun koyduğu şeriatte habibi Hz. Muhammed'e uymakla ulaşabilir. Kim Hz. Muhammed'e tâbi olmanın dışında başka bir yol seçerse hidayetteyken sapıklığa düşer. Dedi ki: Doğruluk dindeki istikametin yoludur, sünnete tâbi olmak ise şeriatteki istikametin yoludur. Dedi ki: Allah sevgisinin alameti, onun sevgilisi Hz. Muhammed'e tâbi olmaktır.

İbrahim el-Kımâr[301] da benzer şeyleri söyledi: Allah sevgisinin alâmeti, O'na itaatı ve Peygamberine tâbi olmayı tercih etmektir.

Ebû Muhammed ibn Abdilvehhab es-Sekafî[302] der ki:

Allah Teâlâ doğru olan amellerden başkasını kabul etmez. İhlaslı olan doğrulardan başkasını ve sünnete uygun olmayan ihlaslılardan başkasını da kabul etmez.

İbrahim ibn Şeyban el-Kırmisini[303], Ebû Abdillah el-Mağribî[304] ve İbrahim el-Havas[305] ile arkadaştır. Bid'atçilere karşı çok sertidi. Kur'an ve sünnete bağ-

---

299 Ebû Bekir et-Tirmizi: İmam, hâfız, ârif ve zâhit, Ebu Abdillah Muhammed ibn Ali ibn el-Hasen el-Hakim et-Tirmizi. Onun biyografisini yazanlar Ebû Bekir diye bir künyesinden söz etmemişlerdir. Fakat Ebû Abdillah diye zikretmişlerdir. Sadece Şâ'ranî onu Ebû Bekir künyesiyle anmıştır. Babasından, Kuteybe ibn Sa'd'den, Ali ibn Hucr'dan, Süfyan ibn Veki'den ve diğer kişilerden hadis nakletmiştir. Yahya ibn Mansur el-Kâdı, el-Hasen ibn Ali ve Neysabur'un diğer şahsiyetleri kendisinden hadis nakletmişlerdir. Yolculuklar yapan, marifet sahibi, pek çok esere imza atan faziletli bir kişidir. Ancak "Hatmü'l-Velayet" isimli kitabından dolayı ilim adamları kendisini terk etmişlerdir. Vefat tarihini zikretmemişlerdir. (Siyeru'l-A'lam, 13/439; Hılye, 10/233; Tabakatü'ş-Şarâni, 1/86)

300 Ebu'l-Hasan el-Verrak: Ebu'l-Hasen Muhammed ibn Said el-Verrak Sofiyyenin büyük şeyhlerinden birisidir. Alim ve fıkıhçıdır, kelamcı filozoftur. 310 yılından önce vefat etmiştir. (Tabakatüş-Şârâni, 1/87)

301 İbrahim el-Kımar: Kımar değil, Kısâr'dır. İbrahim ibn Abdillah ibn Ömer ibn Ebi'l-Hayberi. Künyesi Ebu İshak el-Absi el-Kûfidir. Muhaddistir, uzun yaşamıştır. Doğruluk sahibidir. Veki ibn el-Cerrah, Câfer ibn Avn, Abdullah ibn Musa, Abbas ibn el-Velid ve daha pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Ebu'l Hasen el-Esvâri, Ali ibn Abdirrahman ibn Mâti, Kasım ibn Esba' ve diğerleri ondan hadis nakletmişlerdir. 279 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 13/41; Tabakatü'Şârâni, 1/87).

302 Ebû Muhammed es-Sekâfi ismi, kitabı kaleme alanların dediği gibi değildir. Doğrusu Ebû Muhammed Abdülvehhab'dır. Ebu Muhammed künyesidir. İsmi Abdulvehhab ibn Abdilmecid ibn es-Salt ibn Abdillah ibn Hakem ibn Ebi'l-As es-Sekafi el-Basridir. 108 yılında doğmuştur. Eyyub, Humeyd, Yunus ibn Ubeyd ve Cafer ibn Muhammed gibi kişilerden hadis rivayet etmiştir. Ahmed, İshak, Yahya, Ali ve daha başka kişiler de ondan hadis nakletmişlerdir. Sikadır, fakat son zamanlarında biraz karıştırmıştır. 194 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 9/238; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 9/71; el-Meârif, 514; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 1269; Tehzib, 6/449; Şezerat, 1/340)

303 İbrahim ibn Şeyban: O bir tasavvuf şeyhidir. Künyesi ve ismi: Ebû İshak İbrahim ibn Şeyban el-Kırmîsini'dir. İbrahim el-Havas ve Muhammed ibn İsmail el-Mağribî ile arkadaşlık yapmıştır. Ali ibn el-Hasen'den hadis rivayet etmiştir. Fıkıhçı Ebû Zeyd el-Mervezi, Muhammed ibn

lıydı, şeyhler ve imamların yolundan ayrılmazdı. Hatta Abdullah ibn Menâzil[306] onun hakkında şöyle demişti: İbrahim ibn Şeyban, fakirler, ehl-i âdab ve ehl-i muamelât için Allah'ın bir huccetidir.

Ebû Bekir ibn Sa'dân[307] -ki o da Cüneyd'in ve diğer sûfilerin arkadaşıdır- şöyle der: Allah'a bağlanmak demek gafletten, mâsiyetlerden, bid'at ve sapıklıklardan sakınmak demektir.

Ebû Amr ez-Zeccâci[308] -o da Cüneyd, Sevri ve diğer sûfilerin arkadaşıdır- şöyle der: Câhiliye döneminde insanlar akıllarının ve tabiatlarının güzel gördüğü şeylere uyarlardı. Peygamber (s.a) geldi ve onları şeriata ve sünnete tâbi olmaya yönlendirdi. Artık sağlıklı bir akıl, şeriatın güzel gördüğünü güzel kabul eden, çirkin gördüğünü de çirkin kabul eden akıldır.

İsmail ibn Muhammed es-Sülemi'ye[309] -Ebû Abdirrahman es-Sülemi'nin dedesidir, Cüneyd ve diğer sûfilerle karşılaşmıştır- soruldu: Kul için mutlaka gerekli olan şey nedir? Dedi ki: Sünnete uygun olarak kulluk yapmak ve sürekli murakabe halinde bulunmak.

Ebû Osman el-Mağribî et-Tunusî[310] şöyle der: Tarikat (Allah'ın koyduğu) sınırlar içinde durmaktır. Onda ne eksiklik yapılır, ne de hadde tecavüz edilir.

Abdillah er-Râzi ve diğerleri ondan rivayette bulunmuşlardır. 337 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 15/392; Hılye 10/361; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/234; Şezerat, 2/334).

304 Ebû Abdillah el-Mağribi: Muhammed ibn İsmail el-Mağribi, İbrahim el-Havas ve ibn Şeyban'ın hocasıdır. 120 sene yaşamıştır. 279 yılında vefat etmiştir. (Tabakatü'ş-Şârâni, 1/79)

305 İbrahim el-Havas İbrahim ibn İsmail el-Havas Ebû İshak. Tasavvuf büyüklerindendir. Cüneyd ve Sevri'nin arkadaşıdır. Tasavvufçular arasında önemli bir mevkii vardır. 291 yılında Rey Câmiinde karın hastalığından vefat etti. Şârani ondan ilginç hikayeler anlatır ki, bunların aslı yoktur. (Tabakatü'ş-Şârâni el-Kübrâ 1/83, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 40)

306 Abdillah ibn Menâzil: Ebû Muhammed Abdillah el-Menâzil. Hamdun el-Kısar'ın arkadaşıdır. Âlimdir. Pek çok hadis yazmıştır. 329 veya 330 yılında Neysabur'da vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 15/297; Tabakatü'ş-Şârâni, 1/92, el-Kuşeyriyye, 44)

307 Ebû Bekir ibn Sa'dan: Ebû Bekir Ahmed ibn Muhammed ibn Sa'dan. Aslen Bağdatlıdır. Cüneyd ve Sevri ile arkadaşlık yapmıştır. Tasavvuf şeyhleri içinde Şer'i ilimleri en iyi bilenlerdendir ve bu konuda öncüdür. Güzel konuşur. Vefat tarihini bulamadım. (Tabakatü'ş-Şârâni el-Kübra 1/100)

308 Ebû Amr ez-Zeccâcî: Ebû Amr Muhammed ibn İbrahim ez-Zeccâci. Aslen Neysâburludur. Cüneyd, Sevri ve Ebu Osman ile beraber olmuştur. Mekke'ye girmiş ve Mekke şeyhi oluncaya kadar orada kalmıştır. 348 yılında Harem-i Şerif'te vefat etmiştir. (Tabakatüş-Şa'rani, 1/101; er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, 48)

309 İsmail bin Muhammed es-Sülemi: Müellifin isimlendirdiği gibi değil, Ebû Amr İsmail ibn Necid es-Sülemi en-Neysâbûridir. Sofidir. Bir cemaatin büyüğüdür. Örnek bir insandır. Muhaddistir, Neysâbur Şeyhidir. Rabbani bir âlimdir. 272 yılında doğmuştur. Ebû Müslim Elekci, Abdullah ibn Ahmed ibn Hanbel ve Muhammed ibn Eyyub el-Beceli gibi pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Torunu Ebu Abdurrahman es-Sülemi, Ebû Abdillah el-Hâkim, Ebû Nasr es-Saffar ve diğerleri ondan hadis nakletmişlerdir. 365 yılında 93 yaşında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 16/146; Tabakatü'ş-Şârâni, 1/103; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/88, Şezerat)

310 Ebu Osman el-Mağribi: Örnek bir imam. Kayravanlı tasavvuf şeyhi. Neysabur'a yerleşti. Tarikatindeki tasavvuf şeyhlerinin en başta geleni. Keramet ve hal sahibi. Yolculuklar yaptı, haccetti ve bir müddet orada kaldı. Mısır ve Şam'ın şeyhleriyle görüştü. 373 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 16/320; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 1/302; Şezeratü'z-Zeheb, 3/81; el-Kuşeyriyye, 50; eş-Şa'rânî, 1/104)

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur."**[311]

Ebû Yezid el-Bestâmi[312] der ki: Mücahede yolunda otuz sene çalıştım. İlim ve ilme uymaktan daha şiddetli bir şey bulamadım. Alimlerin ihtilafları olmasaydı ben sıkıntıya düşerdim. Tevhidden ayrılmamak şartıyle ilim adamlarının ihtilafı rahmettir. İlme tâbi olmak, başka şeye değil sünnete tâbi olmak demektir.

Yine ondan rivayet edilmiştir: (Ebu Yezid el-Bestâmi bir gün) dedi ki: Haydi gelin, sizinle "Velî" diye meşhur olan bir zâtı görmeye gidelim. -O zât zühd ve ibadetle tanınan ve ziyaret edilen bir kişi idi.- Râvi der ki: Gittik, o zât tam evinden çıkmış, câmie girerken kıble tarafına tükürdü. Ebû Yezid el-Bestâmi, hemen oradan ayrıldı, adama selam bile vermedi. Sonra şöyle konuştu: Allah Rasulünün âdâbından birine riayet etmeyen böyle bir adamın velilik iddiasına nasıl güvenilir?

Ebû Yezid el-Bestâmi'nin tasavvufçular için temel aldığı ölçü şudur: Sünneti bilmeyerek bile olsa terk eden kimse veli olamaz. O halde sünnetle mücadele edercesine bid'at işleyen kimsenin durumunu sen düşün![313]

Ebû Yezid el-Bestâmi şöyle derdi: Allah Tealâdan beni, yeme-içme ve kadın sıkıntısından kurtarmasını istemeyi düşündüm, fakat sonra vazgeçtim. Nasıl böyle bir şey isteyebilirdim ki Rasûlullah (s.a) böyle bir şey yapmamıştı! Ben de böyle bir talepte bulunmadım. Ama Allah Teâlâ kadından yana beni sıkıntıdan kurtardı; ben karşılaştığım kadınların kadın mı; duvar mı olduğunu bile fark etmez oldum.

Şu söz de ona aittir: Bir adamın havada uçacak kadar kerametlere sahip olduğunu bile görseniz bu sizi aldatmasın. Tâ ki emir ve yasaklar karşısında ve şeriatın âdab ve sınırlarını koruma hususunda onu nasıl bulduğunuza bakınız.

Sehl et-Tüsteri der ki: İster itaat cinsinden olsun, ister masiyet cinsinden olsun, kulun Kitap ve sünnete uymadan yaptığı her iş heva ve hevese uymak demektir. Kulun Kitab ve sünnete uyarak yaptığı her iş ise nefse yüz vermemek demektir; -Çünkü o işte nefsinin arzularına uymuyor demektir- Hevâ ve hevese uymak kötülenmiştir. Tasavvufçuların gayesi heva ve hevesi kesin olarak terk etmektir.

Sehl der ki: Bizim usûlümüz yedi şeyden ibarettir:

1) Allah'ın kitabına yapışmak,

2) Allah Rasülü'nün (s.a) sünnetine uymak,

---

311 Talâk: 1

312 Ebû Yezid el-Bestâmi: Ârifler sultanı, Ebû Yezid Tayfur ibn İsa el-Bestâmi. Bir zâhid. Çok az rivayette bulundu. Faydalı sözleri, aynı zamanda güzel ve hoş nükteleri var. Ondan problemli bazı şeyler de geldi fakat bunların ondan mı kaynaklandığı veya bunları kendinden geçmiş bir haldeyken mi söylediği belli değildir. 261 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 3/86; Hılye, 10/33; el-Bidaye ve'n Nihaye, 11/35; Şezerat, 2/143; el-Kuşeyriyye, 23; eş-Şa'râni, 1/65)

313 Bid'atçi olduğu ve üstelik Cuma ve cemaate gelmediği, İslâmi sembollere ve ibadetlere saygı göstermediği halde bir şahsı, veli diye nitelendirmek çok çirkin bir kandırmacadır.

3) Helâl lokma yemek,

4) Başkasına zarar vermemek,

5) Günahlardan kaçınmak,

6) Tövbe,

7) Haklara riayet etmek. Sehl der ki: Halk şu üç hasletten ümidini kesmiş: Tevbeye sarılmak, sünnete uymak, halka eziyet etmeyi terk etmek. Ona, yiğitlik (fütuvvet) nedir, diye soruldu. Yiğitlik (delikanlılık), sünnete uymaktır, dedi.

Ebu Süleyman ed-Dârânî[314] şöyle der: Hakikate ait bazı nükteler günlerce kalbime yerleşir; ben, iki âdil şâhit olmadan onları asla kabul etmem. O iki şâhit Kitap ve sünnettir.

Ahmed ibn Ebi'l-Havari[315] şöyle der:

Kim sünnete uymaksınız bir iş yaparsa, o yaptığı iş bâtıldır/geçersizdir.

Ebû Hafs el-Haddad[316] şöyle der: Hal ve hareketlerini her zaman Kitab ve sünnet ile ölçmeyen ve havâtırından* şüphelenmeyen kimseyi adamlar listesine alma. Ebû Hafs'a, bid'at nedir? diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: Kuralları çiğnemek, sünneti hafife almak, akla ve hevâya uymak, sünnete uymayı terk etmektir. O şöyle dedi: Yüce bir hâlin ortaya çıkması ancak doğru şeyler yapmakla mümkündür.

Hamdun el-Kısar'a[317] soruldu: Bir kimsenin insanlara söz söylemesi ne zaman câiz olur? Şöyle cevap verdi: Allah'ın farzlarından bildiği bir farzı yerine

---

314 Ebû Süleyman ed-Dârâni: Büyük bir imam, çağının zâhidi. Ebû Süleyman Abdurrahman ibn Atıyye el-Ansi ed-Dârâni. 140'larda doğdu. Süfyan-es-Sevri, Ebu'l-Eşhed el-Utaridi, Alkame ibn Suveyd ve daha başka kişilerden rivayette bulundu. Ondan da öğrencisi Ahmed ibn Ebi'l Havâri, Hâşim ibn Hâlid, Humeyd ibn Hişam ve diğer kişiler rivayete etmiştir. Sünnet ve hikmet sahibi bir kişidir. 215 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l A'lam, 10/182, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/214; el-Hılye, 4/254; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/255; Şezerat, 2/13; Tabakatü'ş-Şârani, 1/68, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 25)

315 Ahmed ibn Ebi'l-Havâri; İmam, hafız, örnek insan, Şamlıların şeyhi. Ebu'l-Hasen es-Sâlebî el-Ğatafâni ed-Dımeşki. Zâhit. Büyük bir âlim. Aslen Kûfeli. Süfyan ibn Uyeyne'den, Abdullah ibn İdris'ten, Ebû Muaviye'den, Velid ibn Müslim'den ve diğer şahıslardan hadis rivayet etmiştir. Ondan da Seleme ibn Şebib, Ebû Zur'a ed-Dımeşki, Ebû Zür'a er-Râzi, Ebû Dâvud, İbn Mâce gibi şahıslar hadis rivayet etmiştir. Alimlerin çoğunluğunca sikâ kabul edilmiştir. Şamlılar için bereketli bir yağmur gibidir. 246 yılında vefat etmiştir. (el-Cerhu ve't Ta'dil, 2/47; Hılye, 10/5; Tehzib, 1/49; Şezerat, 2/110; el-Kuşeyriyye, 28; eş-Şâ'râni, 1/70; Siyeru'l-A'lam, 12/85)

316 Ebu Hafs el-Hattat: Örnek bir imam, Rabbani bir âlim. Horasan şeyhi. Ebu Hafs Amr ibn Selim en-Neysâbûri Zahit. Fıkıhçı Hafs ibn Abdirrahman'dan rivayette bulunmuştur. Öğrencisi Ebû Osman el-Hayri, Ahmed ibn Hamdan, Hamdun el-Kısar ve bir grup insan kendisinden rivayette bulunmuştur. Sünnete bağlıdır. Bid'ate ve bidatçilere karşı çok sert bir tavır takınmıştır. 264 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 12/510; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 6/235; Hılye, 10/229; Şezerat, 2/150; el-Kuşeyriyye, 28; Tabakatü'ş-Şa'rani 1/70).

* Havatır: Aklına gelmek, hatırlamak, içine doğmak anlamındaki hutûr kökünden türeyen hâtır kelimesinin çoğulu olup insanın iradesi dışında zihnine gelen iyi ve kötü düşünceleri ifade eder. (Çeviren)

317 Hamdun el-Kısar: Bir tasavvuf şeyhidir. Ebû Sâlih Hamdun ibn Ahmed Ammara en-Neysâbûri. İyilik ve takvada, şeriate bağlılıkta örnekti. İbn Bekar, ibn Rahaveyh ve daha pek çok kişiden hadis dinledi. Asker ibn el-Husayn ve el-Haddad'la beraber oldu. Oğlu Ebu Hamid el-A'meş, Mekki ibn Abdan, İbn Hamdan ve daha başka kişiler de ondan rivayette bulundu. 271 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 13/50; Hılyetü'l-Evliya, 10/231; er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 30; Tabakatüş-Şâ'rani, 1/71)

getirmek mecburiyetinde kaldığı zaman veya bid'at içindeki bir insanın helak olacağından korkup da (şayet konuşursa) Allah'ın onu o bid'atten kurtaracağını umduğu zaman câizdir.

Hamdun el-Kısar dedi ki: Selefin hal ve hareketlerine bakan bir kişi kendi kusurunu ve onların derecelerinden geride kaldığını görür.

Allah bilir ya, bütün bunlar selefin yolunda azimle ve sebatla devam edilmesine işaret etmektedir. Çünkü onlar ehl-i sünnettir.

Ebu'l-Kasım el-Cüneyd (Bağdadi), marifetten söz eden ve "mârifetullah'a eren kişiler, iyilik ve Allah'a yakınlık sebebiyle amelleri terk etme makamına kadar ulaşırlar" diyen bir kişi için şöyle der: Bu söz, Allah'tan aldıkları ilhamla kendilerinden amel etme sorumluluğunun düştüğünü iddia edenlerin sözüdür. Halbuki onlar da bir gün Allah'a döndürülecekler ve terk ettikleri amellerin hesabını vereceklerdir. Cüneyd devamla şöyle dedi. Bin yıl kalsam yine de bir engelle karşılaşmadıkça amallerden zerre miktarını eksiltmem.

Cüneyd der ki: Peygamber'in (s.a) izinden giden yolun dışındaki bütün yollar halka kapalıdır.

O der ki: Bizim şu gittiğimiz yol Kitap ve sünnetle kayıtlıdır.

O der ki: Hadisi yazdığı halde Kur'an'ı ezberlemeyen kimseye bu konuda iktida edilmez/peşinden gidilmez. Çünkü bizim şu ilmimiz Kitap ve sünnetle bağlıdır. Bir başka sözünde o şöyle der: Bizim bu ilmimiz Rasûlullah'ın (s.a) hadisi ile sağlamlaştırılmıştır.[318]

Ebû Osman el-Hîrî[319] şöyle der: Allah ile sohbet, güzel bir edeple devamlı bir saygı ile murakabe hali ile olur. Rasûlullah (s.a) ile sohbet, sünnetine uymakla ve ilmin zâhirine bağlanmakla olur. Allah dostlarıyla sohbet onlara saygı ve hizmetle olur. Ve sözünü sonuna kadar söyledi.

Ebû Osman'ın durumu değişince oğlu Ebû Bekir kendi üzerindeki gömleği parçaladı. Ebû Osman hemen gözlerini açtı ve şöyle dedi: Evlâdım, senin bu yaptığın zâhirde sünnete aykırıdır, bâtında da riya alâmetidir.

Şu söz de Ebû Osman'a aittir: Nefsine söz ve davranış olarak sünneti emredebilen kimse hikmet konuşur. Nefsini söz ve davranış olarak hevâ ve heveslerinin esiri haline getirenin ağzından ise, ancak bid'at sözler çıkar.[320] Çünkü Allah Tealâ şöyle buyuruyor: **"Ona itaat ederseniz, doğruyu bulursunuz."**[321]

---

318 Cüneyd'in bu güzel sözlerini İmam Zehebi Siyeru'l-A'lam, 14/66'da ve Ebû Nuaym Hılye'de 10/255'de zikrederler.

319 Ebû Osman el-Hîrî: İmam Şeyhu'l-muhaddis, vâiz, örnek insan, şeyhulislam, Ebû Osman Said ibn İsmail ibn Said ibn Mansur en-Neysâbûri el-Hîrî es-Sûfi. 230 yılında Rey'de doğdu Muhammed ibn Mukâtil er-Râzî, Musa ibn Nasr, Humeyd ibn Rabi gibi pek çok kişi ondan rivayette bulundu. Devamlı hadisle meşgul oldu ve onunla ilgili her şeyi sonuna kadar yazdı. Ebû Ömer ibn Nasr, iki oğlu Ebû Bekir ve Ebu'l-Hasen ve daha pek çokları ondan rivayette bulundular. Sünnete çok bağlı idi. İlim adamlarına saygısı vardı. (Siyeru'l-A'lam, 14/62; Hılye, 10/244; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/115; Şezerat, 2/230)

320 Ebu Osman el-Hiri'nin bu ve diğer sözleri için bak: Siyeru'l-A'lam, 14/63; Hılye, 10/244-246)

321 Nûr: 54.

Ebu'l-Hasen en-Nurî[322] der ki: Şeriat ilminin dışına çıktığı halde Allah'la sohbet iddiasında bulunan bir kişiyi görürsen ona yaklaşma.

Muhammed ibn el-Fadl el-Belhi[323] der ki: İslâm'ın yok olup gitmesi dört şeyden dolayıdır:

1) Bildikleri şeylerle amel etmiyorlar.
2) Bilmedikleri şeylerle amel ediyorlar.
3) Bilmedikleri şeyleri öğrenmiyorlar.
4) İnsanların öğrenmelerini engelliyorlar.

Onun söyledikleri budur. Günümüz tasavvufunun niteliği de budur. Allah bizi bundan kurtarsın.[324]

Yine Muhammed ibn el-Fadl el-Belhi şöyle der: Tasavvufçuların Allah'ı en iyi tanıyanı, O'nun emirlerini en fazla canla başla yerine getireni ve peygamberinin sünnetine en çok bağlı olanıdır.

Şah el-Kirmâni[325] der ki: Kim gözlerini haramlardan korur, nefsini şüpheli şeylere karşı firenler, iç dünyasını devamlı olarak murakabe ile imar eder, dışıyla sünnete tâbi olur ve kendisini helal şeyleri yemeye alıştırırsa firaseti açılır.

Ebu Said el-Harraz[326] der ki: Zâhire muhalif olan her bâtın bâtıldır.[327]

Ebu'l-Abbas ibn Ata[328] -Cüneyd'in akranlarındandır- der ki: Nefsini Allah'ın âdâbına uymaya mecbur eden kimsenin kalbini Allah Teâlâ mârifet nu-

---

322 Ebu'l-Hasen en-Nûri; Metinde Nevevi diye yazılmış, fakat doğrusu en-Nûrîdir. İsmi Ahmed ibn Muhammed el-Horasâni el-Beğavi'dir. Irak'ta bir cemaatin şeyhidir. Hakikatın inceliklerine vâkıftır. Tasavvuftaki sapmalarla ilgili güzel sözleri vardır. Seriyy-i Sekati ve diğer mutasavvıflarla beraber olmuştur. Cüneyd kendisine saygı göstermiştir, fakat dimağı bozulunca kendisine acımıştır. 295 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 14/70; Hılyetü'l-Evliyâ, 10/249; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/106; Kuşeyriyye, 33; Tabakatüs-Şârâni, 1/74)

323 Muhammed ibn el-Fadl el-Belhi: Büyük bir imam zâhit ve âlim. Şeyhul islam Ebû Abdillah Muhammed ibn el-Fadl ibn el-Abbas el-Belhi el-Vâız. Ahmed ibn Hadraveyh el-Belhi ile beraber olmuştur. Dünyada Kuteybe ibn Said'den en son hadis rivayet edendir. Muhammed ibn Mehdi de hocalarındandır. İsmail ibn Necd, İbn Amreveyh, Muhammed ibn Mekki en-Neysâbûri gibi kişiler ondan rivayette bulunmuşlardır. 317 yılında vefat etmiştir (Siyeru'l-A'lâm, 14/523; Hilye, 10/232; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/167; Şezerat, 2/282; er-Risaletü'l-Mustadrafe, 21; Kuşeyriyye 35).

324 Müellifin zamanındaki -hicri 8. asırda- tasavvufçuların durumu bu ise zamanımızdaki tasavvufçuların durumu nicedir? Allah'tan esenlik ve iyilik isteriz.

325 Şah el-Kirmanî: Ebûl-Fevâris Şah ibn Şücâ' el-Kirmâni. Meliklerin soyundandır. Ebû Turab en-Nahşebî ve Ebû Ubeyd el-Busri ile beraber olmuştur. Takva ve vera' sahibi bir kişidir. 300'den biraz önce vefat etmiştir (er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 37; Tabakatü'ş-Şa'râni, 1/77)

326 Ebû Said el-Harraz: Bir tasavvuf şeyhidir. Ebû Said el-Harraz Ahmed ibn İsa el-Bağdadi... İbrahim ibn Beşşar ve Muhammed ibn Mansur et-Tûsi'den ders almıştır. Mısırlı vâiz Ali ibn Muhammed, Ali ibn Hafs er-Râzi, Muhammed ibn Ali el-Kettani ondan rivayette bulunmuştur. Seriyy-i Sekâti ve Zunnûn-u Mısri ile beraber olmuştur. Hikmetli sözleri ilginç nükteleri ve latif kerametleri vardır. Fakat dalalet ehlinin din haline getirdikleri ve sarıldıkları şatahâtı da vardır. 286 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 13/419; Hılye, 10/236; el-Bidaye, ve'n-Nihaye, 11/58; Şezeratü'z Zeheb, 2/192; el-Kuşeyriyye, 38; Tabakatü'ş-Şa'râni, 1/78)

327 Bak: Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 13/420.

328 Ebu'l-Abbas ibn Ata: Zâhid ve âbiddir. İsmi Ebu'l-Abbas Ahmed ibn Muhammed ibn Sehl ibn Atâ el-Bağdâdi. Yusuf ibn Musa el-Kattan'la birbirlerinden rivayette bulunmuşlardır. Muhammed ibn Ali ibn Hubeyş'ten de rivayette bulunmuştur. 309 yılında vefat etmiştir. (Şezeratü'z-Zeheb, 2/257; el-Kuşeyriyye, 40; Tabakatüş-Şa'râni, 1/81)

ruyla nurlandırır. Emirlerinde, fiillerinde ve ahlâkında, Allah'ın sevgilisi Hz. Peygamber'in (s.a) sünnetine uymaktan daha onurlu bir makam yoktur. Yine o der ki: En büyük gaflet, kulun Rabbinden gafletidir. O'nun emirlerinden gaflettir ve O'nunla muamele âdabından gaflettir.

İbrahim el-Havas der ki: Çokça rivayet etmek ilim değildir. Ancak âlim, ilme tâbi olan, onunla amel eden ve ilmi az da olsa sünnetlere uyan kimsedir.

Ona, âfiyet nedir? Diye sorulunca şöyle dedi: Afiyet dört şeydir: Bid'atsiz bir din, âfetsiz bir amel, meşguliyetsiz kalb ve şehvetsiz bir nefis.

Dedi ki: Sabır, Kitap ve Sünnetin hükümlerinde sebat etmektir.

Bünan el-Hammal[329] kendisine tasavvufçuların hallerinin esası/temeli nedir diye sorulunca şöyle dedi: Kendisiyle barışık olmak, emirleri yerine getirmek, sırrı gözetmek, dünyayı ve ahireti terk etmek.

Ebû Hamza el-Bağdadî[330] der ki: Hakkın yolunu bilen kimseye o yolda yürümek kolay olur. Allah'a giden yolda, hal ve hareketlerinde ve sözlerinde Hz. Peygamber'in (s.a) sünnetine uymaktan başka bir rehber yoktur.

Ebu İshak er-Rukâşi der ki: Allah sevgisinin alâmeti O'na itaat etmek ve Peygamberinin sünnetine uymaktır. Bunun delili şu âyettir: **"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin."**[331]

Mimşad ed-Dîneverî[332] der ki: Müridin âdabı, şeyhlere saygı göstermekte, ihvana saygı göstermekte, sebeplerin dışına çıkmakta ve şeriatın âdâbını nefsinde muhafaza etmektedir.

Ebû Ali er-Rûzbârî'ye[333], eğlence müziği dinleyip "Bu benim için helaldir, çünkü ben öyle bir dereceye ulaştım ki, farklı hallerde bulunmam artık bana zarar vermez" diye konuşan bir kimse hakkındaki düşüncesi soruldu. O şöyle cevap verdi. Evet, bir dereceye ulaşmasına ulaşmış, ancak cehenneme ulaşmış.

---

329 Bünan el-Hammal: İmam, muhaddis, zâhid ve şeyhu'l-İslâm. Ebu'l-Hasan Bünan ibn Muhammed ibn Hamdan ibn Said el-Vâsıti. Mısır'a yerleşti. İbadetiyle darb-ı mesel oldu. Hasan ibn Muhammed ez-Zaferâni, Hasan ibn Arafe, Hamid ibn er-Rabi' gibi kişilerden rivayette bulundu. İbn Yunus, el-Hasen ibn Raşik, Ebû Bekir ibn el-Mukri gibi kişiler de ondan rivayet ettiler. Çok değerli bir insandı. Devletten hiçbir şey kabul etmedi. Avam ve havas arasında büyük bir saygınlığı vardı. 310 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 14/488, Hılye, 10/324, el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/158; Şezerat, 2/271; el-Kuşeyriyye, 40; Tabakatü'ş-Şa'râni, 1/84.)

330 Ebu Hamza el-Bağdâdî; Şeyhler şeyhidir. Ebû Hamza Muhammed ibn İbrahim el-Bağdadi es-Sûfi. Bişr el-Hafi ve İmam Ahmed ile ve Seriy ibn el-Muğallis ile arkadaşlık yapmıştır. Kıraate âşinadır. Savaşlara katılmıştır. Ancak bazı sözleri ve bazı hallerinde sapmalar vardır. Kendisini tanıyanlar bunları tevil etmişlerdir. 289 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 13/165; Hılye, 10/320; el-Kuşeyriyye, 41; Tabakatü'ş-Şa'rani, 1/85.)

331 Âli İmran: 31.

332 Mimşad ed-Dineveri: Tasavvuf şeyhlerinin büyüklerindendir. 299 yılında vefat etmiştir. Müellifin onun sözlerinden naklettiği bu söz, biyografisini anlatan kaynaklarda zikredilir (Hılyetü'l-Evliya, 10/353; el-Kuşeyriyye, 42; Tabakatu'ş-Şâ'râni, 1/87)

333 Ebû Ali er-Rûzbâri: Bir tasavvuf şeyhidir. İsmi Ahmed ibn Muhammed ibn el-Kâsım ibn Mansur er-Rûzbârî'dir. Mısır'a yerleşti. Cüneyd, Ebu'l-Huseyn en-Nûri, Ebû Hamza el-Bağdâdi ve diğer sûfilerle arkadaşlık yapmıştır. Mes'ud er-Ramli, İbrahim el-Harbi, fıkıhçı ibn Süreyc'den rivayette bulunmuştur. 322 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 14/535; Hılye, 10/356; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/180; Şezerat, 2/296, el-Kuşeyriyye, 44; Şâ'râni, 1/91.)

Ebû Muhammed Abdullah ibn Menazil der ki: Herhangi bir farzı terk eden kimseyi Allah Teâlâ mutlaka sünnetleri terk ile de mübtela kılar. Sünnetleri terke mübtelâ olan kimsenin bid'atlere mübtela olması çok yakındır.

Ebû Yâkub en-Nehrecûri[334]: Hallerin en faziletlisi ilimle birleşen haldir.

Ebû Amr en-Nüceyd der ki: İlme dayanmayan her hâlin sahibine olan zararı faydasından daha çoktur.

Bendar ibn el-Hüseyn[335] der ki: Bid'atçilerle sohbet, haktan yüz çevirmeye sebep olur.

Ebu Bekir et-Tamistani[336] der ki: Yol gayet açıktır. Kitap ve sünnet önümüzdedir. Sahabenin fazileti, hicretteki öncülükleri, Hz. Peygamberle arkadaşlıkları sebebiyle- malumdur. Bizden kim Kitap ve sünnet ile arkadaşlık yapar, nefsinden ve halktan uzaklaşır, kalbiyle Allah'a hicret ederse doğru ve isabetli bir iş yapmış demektir.

Ebu'l-Kasım en-Nasrâbâzi[337] der ki: Tasavvufun esası, kitap ve sünnetten hiç ayrılmamak, bid'atleri, heva hevesi terk etmek, şeyhlere saygı göstermek, halkın mazeretlerini görmek, evrada devam etmek, ruhsatlara ve tevillere göre hareket etmeyi terk etmektir."[338]

Onların bu konuda söyledikleri sözler çok uzundur. Biz burada onlardan meşhur olan kırktan fazla şeyhin sözlerinden bir bölümünü naklettik. Hepsi de bidatın bir sapıklık olduğuna, bid'at yoluna girmenin tehlikeli bir yola girmek anlamına geldiğine bid'atle amel etmenin cahillik ve budalalık olduğuna, kurtuluş talebine aykırı düştüğüne, bidatçinin güvenlik içinde bulunmadığına ve kendi haline terk edildiğine ve hikmete nail olmaktan mahrum bırakıldığına işaret ediyorlar veya açıkça ifade ediyorlar. Kendilerine bir tarikatin nisbet

---

334 Ebû Yakub en-Nehrecûri: O, bir üstat ve âriftir. Ebû Yakup İshak ibn Muhammed es-Sûfî en-Nehrecûri, Cüneyd ve Amr ibn Osman el-Mekki ile arkadaşlık etmiştir. 330 yılında Mekke'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 15/232; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/193; Şezerat, 2/316; Tabakatü'ş-Şârâni, 1/95, el-Kuşeyriyye, 45)

335 Bendar ibn el-Hüseyin: bir tasavvuf şeyhidir. Örnek bir insandır. Künyesi Ebu'l-Hüseyn eş-Şirâzidir. Errecan'a yerleşmiştir. Şiblî ile arkadaşlık yapmıştır. İbrahim ibn Abdissamed'den bir hadis nakletmiştir. Mal mülk sahibidir. Onları hayır yolunda harcamıştır. Züht hayatı yaşamıştır. Kelam ve cedel ilmine sahiptir. 353 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 16/108, Hılye, 10/384; Tebyinu Kezibi'l-Müfteri, 179-181; Tabakatü'ş-Şa'râni, 1/103; Kuşeyriyye, 49)

336 Ebu Bekir et-Tamistâni: Çok değerli ve mevkii yüksek bir tasavvuf şeyhidir. İbrahim ed-Debbağ ve daha başka kişilerle arkadaşlık yapmıştır. 340 yılında vefat etmiştir. Belki de müellif onun bu sözünü biyografisinin geçtiği kaynaklardan nakletmiştir (el-Kuşeyriyye, 49; Tabakatü'ş-Şârâni, 1/104)

337 Ebu'l-Kasım en-Nasrâbâzi: O bir imam ve muhaddistir. Örnek bir insandır. Vâizdir. Tasavvuf şeyhidir. Künyesi ve ismi: Ebu'l-Kasım İbrahim ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Mahmuyeh el-Horasani en-Nasrâbâzi, Nasrâbâz, Neysabur'da bir bölge ismidir. Ebu'l-Abbas es-Serrac; İbn Huzeyme, Ahmed ibn Abdilvâris ve Horasan, Şam, Hicaz, Irak ve Mısırda çok sayıda kişiden hadis dinlemiştir. el-Hakim, es-Sülemi, Ebû Hazim el-Abdevi ve bir grup insan da ondan rivayette bulunmuştur. Bununla beraber pek çok yanlışları ve sürçmeleri de vardır. Bazıları bunları tevil ederler. 365 yılında Mekke'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 16/263; Şezerat, 3/58; Kuşeyriyye, 50; Tabakatü'ş-Şa'râni, 1/105.)

338 Bu haber Siyeru A'lami'n-Nübelâ 16/265'de geçer.

edildiği tasavvufçular şeriate saygıda birleşirler, sünnete bağlıdırlar, onun âdâbından herhangi bir şeyi ihlal etmezler ve insanların bid'atlerden ve bidatçilerden en uzak olanları onlardır. Bu sebeple onlardan herhangi bir sapık fırkaya mensup olan veya sünnete aykırı bir şeye meyleden hiç kimseyi bulamayız.

Onlardan (yukarıda) ismi geçenlerin çoğunluğu âlimdir, fıkıhçıdır, muhaddistir ve dinin esaslarının ve ayrıntılarının kendilerinden öğrenildiği kimselerdir. Böyle olmayanlar da en azından dinde kendisine yetecek kadar ilim sahibidir.

Onlar, hakikat ve vecd ehlidirler, zevk ve hal ehlidirler, tevhid sırrının sahibidirler. Onlar, tarikatlerinin mensubu olup da onların izledikleri yoldan gitmeyen kimselerin aleyhine bizim için birer delildirler. Söz konusu tarikat mensupları bid'at ve hurafelerle amel ederler ve bunları da türlü tevillerle şeyhlerine nisbet ederler. Tevillerini ya ihtimalli bir söze veya problemli hallerden bir fiile dayandırırlar veya kaldırıldığı şeriatçe de onaylanan bir maslahata ya da benzeri bir şeye sarılırlar. Sen onların çağdaş uzantılarıyla de sık sık karşılaşırsın. Bunlar da öncekiler gibi şer'i açıdan yanlış ve sakıncalı olduğunda âlimlerin icma ettikleri amelleri işlerler ve tasavvuf şeyhlerinin problemli hallerine dair hikayelere delil olarak sarılırlar. Bu hikayeler doğru olsa bile çeşitli yönlerden bid'at ve hurafelerin delili olamazlar. Onlar bir taraftan delil olmaya elverişli olmayan bu tür hikayelere sarılırken, diğer taraftan şeyhlerinin apaçık hakikati ifade eden net sözlerini, hal ve hareketlerini nazarı itibara almazlar. Onların durumu, şer'i delillerden müteşâbihlere uyan kimselerin durumu gibidir.

Tasavvufçuların tarikatlerinde herhangi bir konudaki icma ile ilgili durumları, tıpkı diğer ilim mensuplarının kendi ilimlerindeki durumları gibi olduğuna göre biz de onların tarikatlerinde sünneti savunan ve bid'ati kötüleyen kimselere delil olarak sözlerinden bazılarını burada sıraladık. Böylece bunlar genel olarak bidatçiler aleyhine, özel olarak da onların tarikatlerindeki bid'at savunucularının aleyhine bizim için yine onlardan gelen birer delil oldular. Başarı Allah'ın lütfu inayetiyledir.

UYDURMA GÖRÜŞLERİ KÖTÜLEMEYE DELALET EDEN NASLAR

Nakli delillerin beşincisi mezmum olan re'yin kötülüğü hakkında gelen delillerdir. Mezmum re'y, bir temel üzerine oturmayan ya da Kur'an ve sünnetten bir dayanağı olmayan fakat yasamayla ilgili bir yönü için Bid'atin bir çeşidi haline gelen, hatta Bid'atin içinde bir cins olan görüştür. Çünkü bütün bid'atler sadece Kitab ve sünnetten dayanağı olmayan görüşlerden ibarettir. Bu sebeple sapıklıkla vasıflandırılmışlardır. Sahih'te geçen rivayette Abdullah ibn Amr ibn el-As şöyle demektedir: Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işittim: **"Şüphesiz Allah Teâlâ ilmi insanlara verdikten sonra onlardan bir anda çekip almaz. Lâkin ilmi âlimleri aralarından almakla alır. Âlimler kalmayınca geride câhil insanlar kalır, onlara fetva sorarlar, onlar da kendi rey'lerine göre fetva verirler; hem kendileri saparlar, hem de onları saptırırlar."**

Durum böyle olunca, re'yin kötülenmesiyle şüphesiz bid'atler de kötülenmiş olur.

İbn el-Mübarek ve daha başkaları Avf ibn Mâlik el-Eşcei'den tahriç etmişlerdir: Avf şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Benim ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacak. Bunlardan fitnesi en büyük olan fırka kendi reyleri ile dinde kıyas yaparak Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram, haram kıldığı şeyleri de helal yapanların fırkasıdır."[339]

İbn Abdilberr şöyle der: Bu, bir dayanağı olmadan kıyas yapmak ve din konusunda zan ve tahminle konuşmak demektir. Hadisi şerifteki "haramı helal, helâli haram sayarlar" ifadesini görmüyor musun? Malumdur ki helâl, Allah'ın Kitabında ve Peygamber'in sünnetinde helal olan şeydir. Haram da Allah'ın Kitabında ve Peygamber'in sünnetinde haram olan şeydir. Kim bunu bilmez de kendisine sorulan soruya bilgisizce cevap verir ve kendi görüşüyle sünnetin dışına çıkacak şekilde bir kıyas yaparsa işte bu kendi re'yine dayanan bir kıyas olur; hem kendisi sapmış, hem de başkalarını saptırmış olur. Kim ki kendi bilgisi dahilindeki füru'u Kitap ve sünnetteki bir asla dayandırırsa re'yiyle konuşmamış olur.[340]

İbnu'l-Mubarek şu hadisi tahriç etmiştir: Üç şey vardır ki bunlar kıyametin alâmetlerindendir. Bunlardan birincisi, ilmin küçüklerin yanında aranmasıdır.

İbnu'l-Mubarek'e: Küçükler kimlerdir? Diye sorulunca şöyle cevap verdi: Kendi reylerine göre konuşanlardır. Büyükten rivayet eden küçüğe gelince, o küçük değildir.[341]

---

339 İbn el-Mübarek, Zühd, s.446. Ben bunun tafsilatını İbn Abdilberr'in Câmiu Beyâni'l-İlm isimli Kitabının "Allah'ın dininde bir esasa dayanmaksızın rey, zan ve kıyas ile konuşmanın kötülenmesi hakkında gelen deliller" bölümünde c.2, s.133'de gördüm. Bu hadisi Kenzu'l-Ummal müellifinin 1/210, no:1058'de belirtiğine göre Taberani, el-Kebir'de Avf ibn Mâlik'den rivayet etmiştir.

340 İbn Abdilberr Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/135.

341 İbnu'l-Mübarek, Kitabü'z-Zühd, Babu Mâcâe fi Kabzı'l-İlim s.281 de gördüğüm bu rivayet İbn Mes'ud'un bir sözüdür. Buna göre mevkuf bir rivayettir. Tahkikli nüshada 815. Sahifededir. Bu sebeple muhakkiki el-A'zamî der ki: Diğer nüshada: onlara ilim küçüklerinden yani bid'atçilerden gelir, ilavesi vardır.

İbn Vehb, Ömer ibn el-Hattab'tan (r.a) onun şöyle dediğini tahriç etmiştir: Rey sahipleri sünnetlerin düşmanı haline gelirler ve hadisleri akıllarında tutmakta çaresiz kalırlar, rivayet edecekleri hadisler zihinlerinden kaçar.[342] (Neticede kendi kafalarından görüşler türetirler). Sahnûn der ki: Rivayette sözü edilen rey sahipleriyle, bidatçiler kastedilmiştir.

Bir rivayette şöyle denilir: Rey sahiplerinden sakınınız. Çünkü sünnetlerin düşmanıdırlar. Hadisleri ezberlemekte çaresizdirler. Bu yüzden rey ile konuşurlar. Neticede hem kendileri saparlar, hem de başkalarını saptırırlar.[343]

İbn Vehb'e ait bir rivayette şöyle denilir: Şüphesiz rey sahipleri sünnetlerin düşmanıdırlar. Onları ezberlemekten âcizdirler. Onlar zihinlerinden kaçıverir. Kendilerine bir şey sorulduğu zaman da. "bilmiyoruz" demeye utanırlar. Bu yüzden kendi görüşleriyle sünnetlere ters düşerler. Bu rey sahipleriden sakınınız. Onlar da sakınsınlar.[344]

Ebû Bekir ibn Ebi Dâvud der ki: Ehl-i rey, ehl-i bid'attir.[345] Reyciler, bid'atçilerdir.

İbn Abbbas'tan (r.a) rivayet edilir: Kim Allah'ın Kitabında olmayan ve Peygamber'in (s.a) sünnetiyle de onaylanmayan bir görüş ileri sürerse Allah'a kavuştuğu zaman başına ne geleceğini bilemez.[346]

İbn Mes'ud'dan (r.a) şöyle rivayet edilir: Sizin âlimleriniz gidiyorlar ve insanlar câhilleri kendilerine önder ediniyorlar, onlar da işleri reyleriyle kıyas ederler.[347]

İbn Vehb ve daha başkaları Ömer ibn el-Hattab'tan tahriç ettiler: Ömer ibn el-Hattab şöyle dedi. Sünnet Allah ve Rasûlünün koyduğu bir kanundur. Reyin payını ümmet için sünnet haline getirmeyin.[348]

Yine İbn Vehb, Hişam ibn Urve'den, o da babasından şöyle dediğini tahriç etti: İsrailoğullarının durumu, onların evlatları diğer milletlerin esiri haline gelinceye kadar hep doğru ve düzgün idi. Onların içinden reye yapışanlar oldu ve bunlar İsrailoğullarını saptırdılar.[349]

Şa'bi'den nakledilmiştir: Sizler ancak eserleri (rivayetleri) terk ettiğiniz ve kıyaslara sarıldığınız zaman helak oldunuz.[350]

el-Hasen'den nakledilmiştir: Sizden öncekiler ayrı ayrı yollara parçalandıkları ve hak yoldan saptıkları zaman helâk oldular. Onlar eserleri terk ettiler ve din hakkında kendi reyleriyle konuştular. Bu sebeple hem kendileri saptılar, hem de başkalarını saptırdılar.[351]

---

342 İbn Abdilberr, Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/135.

343 a.g.e 2/135

344 a.g.e 2/135

345 a.g.e 2/135. İbn Abdilber burada İbn Ebi Davud'un sünnet hakkındaki şu beytini zikreder: Bana kişilerin reylerinden bahsetme. Peygamberin sözü daha temiz ve daha açıklayıcıdır.

346 İbn Abdilber, Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/136

347 a.g.e 2/136

348 a.g.e 2/136

349 a.g.e 2/136

350 a.g.e 2/137

351 a.g.e 2/137

Derrac ibn es-Sehm ibn Esmah'dan rivayet edilmiştir: O şöyle dedi: İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, bir adam binitini iyice besleyecek, hatta binitini yağ bağlayacak. Sonra onun üzerinde hayvan iyice bitkin düşünceye kadar diyar diyar gezecek, amel ettiği sünnetle kendisine fetva verecek birisini arayacak, fakat zan ile fetva verenden başka hiç kimseyi bulamayacak.[352]

Alimler bu haberler ve rivayetlerle kastedilen re'yin ne olduğu konusunda ihtilaf ettiler. Bir grup ilim adamı dedi ki: Bununla kastedilen, sünnete muhalefet eden bid'atçilerin reyidir, fakat bunlar Cehm'in mezhebi ve diğer kelamcıların mezhebleri gibi itikadi konularda bid'at çıkaranlardır. Çünkü onlar kendi reylerini (görüşlerini) Hz. Peygamber'den (s.a) geldiği sâbit olan hadislerin reddinde kullandılar. Hatta onlar reddi ve tevili gerektirecek hiçbir sebep olmaksızın Kur'an'ın zâhiri anlamlarını reyleri ile reddederler. Nitekim Allah Teâlâ'nın âhirette görüleceğine delalet eden âyetlerin zâhiri anlamını, kabir azabını, mizan ve sıratı teviller yaparak reddederler. Şefaat ve havz konusundaki hadisleri ve burada zikredilmesi uzun sürecek daha pek çok şeyi de reddederler. Bunların hepsi kelam kitaplarında zikredilmişlerdir.

Bir grup ilim adamı da şöyle dedi: Ayıplanan ve kötülenen rey, sonradan uydurulan reydir ve onun gibi olan diğer bid'at çeşitleridir. Çünkü gerçekte Bid'atlerin tamamı reye dayanmak ve şeriatın dışına çıkmak demektir. Bu daha açık ve net bir görüştür. Çünkü yukarıda geçen deliller, ayıplanmış rey ile kastedilen şeyin bid'atlerden bir kısmını dışarıda bırakıp sadece bir çeşit Bid'atin kastedilmesini gerektirmiyor. Bilakis bu delillerin zâhiri, itikadi konular gibi İslâm'ın ister temel konularında olsun, isterse ameli konular gibi fer'i konularında olsun kıyamete kadar meydana gelmiş ve gelecek bütün Bid'atlerin kastedildiğini gösterir. Nitekim el-Kâdı İsmail de: **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."**[353] ayetinin Hâriciler hakkında nâzil olduğunu ifade eden rivayetleri de sıraladıktan sonra kendisi âyetin bütün bid'atleri kapsamına aldığını söylemiştir. Allah bilir ama, belki, bu ayetin Hâriciler hakkında olduğunu söyleyenler de birinci gruptaki âlimlerin görüşünü kastetmemişlerdir; sadece âyetin kapsamına giren şeylerden bir misal getirmişlerdir. Çünkü onların zamanında Hâriciler meşhur olduğu için misalin de onlardan verilmesi uygundur. Diğerlerinin zikredilmemesi de normaldir. Genelinden sorulsaydı onu da söylerdi. Bazı bid'at ehli ile ilgili olarak yukarıda geçen diğer sözlerin durumu da böyledir. Bunlar ihtiyaca göre yapılan birer tefsir olarak kabul edilir. Görmüyor musun, bu bölümün başında naklî delillerin birincisi olarak zikrettiğimiz Âli İmran süresindeki ayet-i kerime Necran Hıristiyanlarının kıssası hakkında nâzil olmuştur. Sonra Hâriciler hakkında nazil olduğu söylenilmiştir. Bu ayeti kerime hakkında tefsirlerde daha başka şeyler de zikredilmiştir. Müfessirler söz konusu âyeti, lafzın lügavi gereğine göre değil, o andaki ihtiyaca göre kapsadığı şeylerle tefsir ediyorlardı. Eski müfessirlerin sözlerinin bu şekilde anlaşılması gerekmektedir. Böyle bir anlayış,

---

[352] İbn Abdilber; Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/135.

[353] En'am: 159

onların ilimdeki mevkileri, kitap ve sünneti anlamadaki mertebeleri sebebiyle daha uygundur. Bu düşünce, daha başka yerlerde de ifade edilmiştir.

Bir grup ilim adamı ise -ki İbn Abdilber'in iddiasına göre ilim adamlarının çoğunluğu- şöyle dedi[354]: Yukarıdaki rivayetlerde sözü edilen rey, dinin şer'i hükümleri konusunda istihsan ve zanlarla görüş beyan etmek, çetrefilli ve polemik konusu olan şeyleri ezberleyerek, kitap ve sünnetten dayanağı olmaksızın, illetlerine ve geçerliliklerine bakmaksızın fer'i meseleleri ve çeşitli eğilimleri birbirine kıyas ederek meşgul olmak demektir. Bu sebeple çetrefilli ve polemiğe açık meseleler hakkında onlar vuku bulmadan ve ortaya çıkmadan önce zanna dayanarak görüş beyan edilir, ayrıntılara girilir ve geleceğe dâir ahkam kesilir. Yukarıda sıralanan rivayetlerde sözü edilen kötülenmiş reyle bunun kastedildiğini söyleyen âlimler derler ki: Çünkü bu tür şeylerle meşgul olmak ve bunlara fazlaca dalmak demek, sünnetleri ihmal etmek ve onları bilinmezliğe sevk etmek, onlardan, Allah'ın Kitabından ve onun manalarından üzerinde durulması gereken şeylerin üzerinde durulmasını terk etmek demektir. Bu görüşte olan âlimler bunun için pek çok şeyle de delil getirirler. Hz. Ömer'in (r.a), meydana gelmemiş şeyler hakkında soru soran kimseleri lânetlemesi, muğalatayı, yani çetrefilli meseleler hakkında polemik yapmayı ve çok soru sormayı yasaklayan rivayetler onların delillerindendir. Hz. Ömer çok soru sorulmasını hoş karşılamamış ve ayıplamıştır. Seleften pek çokları da olaylar vuku bulmadıkça onlarla ilgili sorulan sorulara cevap vermezlerdi.[355]

Bu görüş, önceki görüşe muhalif değildir. Çünkü bunlar da, kötülenmemiş de olsa reyi yasaklamaktadırlar. Çünkü her ne kadar soru sormak câiz de olsa çok fazla soru sormak, kötülenmiş reye götüren bir vasıtadır. Devamlı olarak reyle meşgul olarak sünnetler üzerinde düşünmeyi terk etmek demektir. Hal böyle olunca bu görüş kendisinden önceki görüşle birleşmektedir. Çünkü şeriat bir şeyi yasakladığı ve onun hakkında katı bir tavır takındığı zaman onun civarındaki şeyleri ve sınırının etrafında dönüp dolaşmayı ve otlamayı da yasaklar. Hz. Peygamber'in (s.a)

اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَةٌ

"Helal bellidir, haram bellidir. Bunlar arasında da şüpheli şeyler vardır" hadisini[356] görmüyor musun? Şeriatte "Seddü'z-Zerai'" diye bir delilin bulunması da bundan dolayıdır. Sedd'u'z-Zerai' câiz olmayan bir şeye sürüklemesi sebebiyle câiz olan şeyin yasaklanması demektir. Yasaklanan şeydeki mefsede-

---

354 Bk: İbn Abdilberr, Camiu Beyâni'l-İlm, 1/138 ve devamı.

355 Bu konunun ayrıntıları için bak: İbn Abdilber, Camiu Beyani'l-İlm, c.II, s.139.

356 Bu hadisi şu kaynaklar rivayet etmiştir: Buhari, K.İman, B. Fadlu men istebrae li dinihi, no:52; K. Buyû', Babu el-Halalu Beyyinun ve'l-Haramu Beyyinun, no:2051. Müslim, K. İman, B. Ahzi'l-Halal ve Terki'ş-Şübühat, no:1599. Tirmizi, K.Büyû, B. İctinâbi'ş-Şübühâti fi'l-Kesbi, 7/241, Ahmed, Müsned, 4/267, 269, 270, 271, 275, Dârimi, K. Büyû', B. fi'l-Halâli Beyyinün ve'l-Harami Beyyinun, no: 2531. el-Beğavi, Şerhu's-Sünne, B. el-İttikâu ani'ş-Şübühati, no:2042. el-Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübra, K. el-Buyû, B. Talebü'l- Halal, 5/264. İbn Hıbban, Sahih, Bâbu'l-Verai ve't-Tevekküli fi zikri'l-Ahbâr: an vasfi hâleti men yeteverrau ani'ş-şübuhâti, no:719. Bu rivayetlerin tamamı Nu'man ibn Beşir'in hadisinden alınmıştır.

tin büyüklüğüne göre o mefsedete götürücü vasıtalar da yasak kapsamına alınır ve yasaklamasının şiddeti artırılır.

Yukarıda geçen deliller sana bid'at işlemekte ne kadar büyük bir mefsedetin olduğunu ve bidatlerin yakınında ve civarında dolaşmanın da bu mefsedetin boyutlarını daha da genişleteceğini açıkça beyan ediyor. Bu sebeple ilim adamları, her ne kadar bir yöntem olarak geçerli olsa da kıyas ile görüş beyan etmekten kaçınıyorlardı. Alimlerden bir grup mesele ortaya çıkmadan önce fetvasını vermekten uzak duruyorlardı. Bu konuda Rasûlullah'dan (s.a) şöyle bir hadisi hikaye ettiler: **"Bela ve musibetler gelmeden onların gelmesi için acele etmeyiniz. Çünkü siz acele ederseniz, yollarınız ayrılır ve sağa sola parçalanırsınız."**[357] Rasûlullah çok soru sormayı yasaklamıştır.[358] Ve şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا ، وَنَهَى عَنْ أَشْيَاءَ فَلاَ تَنْتَهِكُوهَا، وَحَدَّ حُدُودًا فَلاَ تَعْتَدُوهَا، وَعَفَا أَشْيَاءَ رَحْمَةً لَكُمْ لاَ عَنْ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا *

"Şüphesiz Allah birçok şeyleri farz kılmıştır. Sakın onları zâyi etmeyin (unutmayın)! Birçok şeyleri de yasaklamıştır. Sakın onları çiğnemeyin. Birçok da sınırlar çizmiştir, sakın onları aşmayın. Birçok şeyleri de unuttuğu için değil, size olan merhametinden dolayı terk etmiştir; sakın onları da araştırmayın."[359] Âlimlerden bir gurup da bu fetva verme işini emirlere (yöneticilere) havale etmişlerdi. Onlar, kendilerine yönetici tarafından böyle bir görev verilmedikçe fetvâ vermezlerdi. Emirlerin fetva yetkisi verdiği kişilere "Savâfi'l-Ümera" denilirdi[360]

---

357 Dârimi, Mukaddime, Babu't-Teverru' an'il-Cevabı fimâ leyse fihi Kitabun velâ sünnetin, no:116, Vehb ibn Amr el-Cumehi rivayeti. Kenzu'l-Ummal 3/46, no:5413 (Tabera'ninin el-Kebir'inden Muaz ibn Cebel rivayeti)

358 Kenzu'l-Ummal'in müellifi çok soru sormanın yasaklandığı anlamına gelen pek çok hadis naklet-miştir. Bunlardan birisi de şu hadistir: "Allah Teâlâ sizin üç şeyinizden hoşlanmaz: Dedi-kodu yapmanızdan, çok soru sormanızdan ve malı mülkü boşa vermenizden." 16/46, 47, no:43871, 43873, 43874. Kenzu'l-Ummal bu hadisi şu kaynaklardan nakleder: Taberâni, el-Kebir, Ma'kil ibn Yesar ve İbn Sa'd'dan; yine Taberani, el-Kebir, Müslim ibn Abdillah ibn Sebura'dan o da babasından ve el-Hatib'ten, o da el-Muğire ibn Şûbe'den. Kenzu'l-Ummal 16/86, da 44028. no'lu hadis ise yine Taberâni el-Kebir'den ve Ammar ibn Yâsir, Muğire ve Ma'kıl ibn Yesar rivayeti olarak.

359 Bu hadisi Beyhaki es-Sünenü'l-Kübra'da Ebû Sa'lebe'den (r.a) mevkuf olarak rivayet etmiştir (Kitabu'd-Dahâyâ, Babu mâlem yüzker tahrimuhû 10/13) Bu hadisi el-Hakim de Ebû Sa'lebeden manasıyla rivayet etmiştir: (el-Müstedrek, 4/115.) Ayrıca şu kaynaklar da rivayet eder: İbn Abdilberr, Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/136, Ebû Sa'lebe'den Kenzü'l-Ummal, 1/381, no: 1656 (İbn en-Neccar, Hakim ve Beyhaki'nin rivayeti gibi rivayet etmiştir.)

360 Arzu edilen gayenin gerçekleşmesi için bu çok önemlidir. Çünkü yetki ve otorite, âlimlerden sonra emirlere aittir. Emirler (yöneticiler), insanların maddi dünyalarına hükmederler, âlimler ise onların kalplerine hükmederler. Âlimler, emirlerin üzerinde bir otoritedirler. Çünkü emirler ve âlimler, kıyamet günü Allah'ın huzurunda halkı gözetmekten sorumludurlar. Yanlarında fetva işlerini kendilerine havale edecekleri alimlerden salih bir ekibi bulundurmaları emirlerin âdetlerindendir. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an'la engellemediğini sultanla (güç ve kuvvetle) engeller. Bu ümmetin selefi de böyle yapmıştır. Onlar böylece başarıya ulaşmışlar ve cennetlere koşmuşlardır. Siyer ve tarih kitapları onların haberleriyle doludur. Allah Teâlâ bizim alimlerimizi ve yöneticilerimizi bu zor işte başarılı kılmıştır. Meşhur Fetâvây-ı Hindiyye'nin, Hint meliklerinden birisi olan Alemgir Şah'ın himayesindeki bir âlimler topluluğu tarafından yazıldığını unutmayalım.

Bir kısım âlimler de sorumluluktan sıyrılmaya ve verdikleri fetvaların kesin bir ilim değil, rey olduğuna işaret ediyorlardı. Nitekim Hz. Ebû Bekir es-Sıddık (r.a), kendisine kelâle sorulduğu zaman şöyle demişti: "Ben bu konuda reyimi/görüşümü söylerim. Şayet söylediğim şey doğru ise Allah'tandır, yanlış ise bendendir ve şeytandandır." Ebu Bekir bunu söyledikten sonra kelâle konusundaki cevabını verdi.

Said ibn el-Müseyyib'e birisi geldi ve ona bir şey sordu ve soruyu ona yazdırdı. Sonra görüşünü sordu. Said cevabını verdi, adam da bu cevabı yazdı. Said'in orada bulunan arkadaşlarından birisi dedi ki: Kendi görüşünü mü yazıyorsun ey Ebû Muhammed? Said adama dedi ki: Onu bana ver. Sahifeyi eline aldı ve yırttı.

el-Kasım ibn Muhammed'e bir şey soruldu, o da cevap verdi. Soruyu soran adam arkasını dönüp giderken onu çağırdı ve dedi ki: Kasım, bunun hak olduğunu iddia etti deme. Fakat mecbur kalırsan bununla amel et.

Mâlik ibn Enes şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) bu din tamamlandıktan sonra vefat etti. Bizim artık Rasûlullah'ın eserlerini/sözlerini ve davranışlarını izlememiz gerekir. Reyi izlememiz gerekmez. Çünkü reyin peşinden gidildiği zaman, reyde senden daha kuvvetli başka bir adam gelir, bu sefer onun peşinden gidersin. Ne zaman senden daha güçlü bir adam gelir de ona uyarsan öyle zannediyorum ki bunun da sonu gelmez.

Sonra Mâlik ibn Enes'in reye dayanarak da konuştuğu olmuştur. Fakat bir olay hakkında isabetli bir görüş ortaya koymak için var gücüyle çalıştıktan sonra çoğu kez şu ayeti söylerdi: **"Bunun bir zandan ve tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; kesin bir bilgi elde etmiş değiliz."**[361] Derinlere dalan kimse hakkındaki korkusu sebebiyle onu hep eleştirmiştir. Iraklıları da hükümlerde reyi/aklı çokça kullandıkları için kötülemiştir. Bu konuda ondan pek çok şey rivayet edilmiştir. Bunların en hafifi de şu sözüdür. İstihsan ilmin onda dokuzudur.[362] Kıyasta boğulan kimse hemen hemen sünnetten ayrılmış demektir.

Bu arz edilen rivayetler imam Mâlik'e göre sadece itikadi konulardaki reye mahsus değildir. Bunların tamamı, her ne kadar usulde geçerli de olsa rey konusunda takınılan olumsuz tavırları ifade ediyor. O halde bir asla, yani Kitap ve sünnetten bir nassa dayanmayan reyden sakınmalıdır.

İbn Abdilberr'in bu konuda söylediği daha pek çok sözü vardır. Biz bunları burada nakletmeyi uygun bulmadık.[363]

Bütün bu arzedilenlerden sonra işin özeti şudur: Kötülenmiş olan rey, geri dönmeksizin cehâlet, heva ve heves üzerine bina edilen veya aslında kötü bir şey olmadığı halde kötü olan reye götüren şeydir. Bu şer'i bir asla dayanır. Birincisi bid'at hudutlarının içine girer ve kötüleme delillerinin hedefi olur. İkincisi bid'at sınırının dışındadır ve hiçbir zaman bid'at olmaz.

---

361 Câsiye: 32.

362 İstihsan ilmin onda dokuzudur sözü aslında istihsanı övmek demektir ki bu, cümlenin akışına aykırıdır. Herhalde bu sözde bir yanlışlık olsa gerektir. İmam Şâfi'den, şöyle dediği sabit olmuştur: İstihsan yapan kendiliğinden hüküm koymuş demektir.

363 Belki de bununla hadiscilerin, imam Ebu Hanife hakkındaki sözlerini kastetmektedir. İyice araştırmak için bak. Câmiu Beyâni'l-İlim, 2/135 ve devamı.

FASIL

Bid'ati kötüleyen nakli delillerin altıncısı: Bu bölümde bid'atteki bazı sakıncalı vasıflar, kötülenmiş anlamları ve uğursuzluklar zikredilir. Bunlar daha önce söylenen şeylerin bir şerhi gibidir. Bu bölümde, daha önce deliller sıralanırken arzedilen şeylerin üzerine ilave olarak yapılan açıklamalar ve izahlar vardır. O halde vakit ve durumun elverdiği ölçüde bu konuda söyleyebileceğimiz şeyleri söyleyelim.

Biliniz ki bid'atle birlikte namaz, oruç, sadaka ve diğer ibadetlerden hiçbirisi kabul edilmez. Bid'atçi ile beraber olan kimse saygınlığını yitirir ve o kendi haline terk edilir. Bid'atçiye doğru giden ve ona saygı gösteren kimse İslâm'ın yıkılmasına yardım ediyor demektir. Bid'atçi, şeriatın lisanında lanetlenmiş bir kişi olduğuna ve ibadetiyle Allah'tan uzaklaştığına göre artık onun hakkında başka ne söylenebilir?! Bid'at düşmanlık ve kine sebep olabilir. Hz. Muhammed'in şefaatine mâni olur, mukabili olan sünnetleri ortadan kaldırır. Bir bid'ati çıkaran kimseye, o bid'atle amel edenlerin günahı da yüklenir. Onun tevbesi olmaz. Üzerine alçaklık damgası vurulur ve Allah'ın gazabını kazanır. Rasûlullah'ın (s.a) havzından uzaklaştırılır. Dinin dışına çıkan kâfirlerden sayılacağından[364] ve dünyayı terk ederken kötü bir sonla terk edeceğinden korkulur. Bid'atçının âhirette yüzü karadır. Cehennemde azap görecektir. Rasûlullah (s.a) ve müslümanlar ondan beridirler. Ahiret azabına ilaveten dünyada da fitneye düşmesinden korkulur.

Bid'atle birlikte hiçbir amelin kabul edilmeyeceğine gelince bu konuda el-Evzâi'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İlim adamlarından bazıları şöyle derdi: Allah Teâlâ bid'atçinin ne namazını, ne orucunu, ne zekatını, ne cihadını, ne haccını, ne umresini, ne tevbesini ne de fidyesini kabul eder.[365]

Esed ibn Musa yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: Bid'atçi bir kardeşinin veya arkadaşının ya da bir dostunun olmasından sakın. Çünkü bir rivayette şöyle denilmektedir: "Bid'at sahibi kişi ile beraber olan kimse günahlara karşı himaye edilmez ve kendi haline bırakılır. Bid'at sahibine doğru yürüyen kimse İslâm'ı yıkmaya doğru yürümüş olur." Yine bir rivayette şöyle denilir: "Allah'ın dışında ibadet edilen hiçbir ilâh Allah Teâlâ'ya bid'at sahibinden daha sevimsiz değildir." Rasûlullah (s.a), bid'at ehline lanet etmiştir. Allah Teâlâ onlardan azabın def edilmesini ve fidye ile kurtulmalarını kabul etmez. Farz ve nafilelerini de kabul etmez. Namaz ve oruçları çoğaldıkça Allah'tan daha fazla uzaklaşırlar. Onlarla arkadaşlığı reddet, onlara önem verme ve onlardan uzak dur. Nitekim Rasûlullah (s.a) ve ondan sonraki hidayet rehberleri de bid'atçileri kendilerinden uzaklaştırmışlar ve onları küçük görmüşlerdir.

---

[364] Müellif, bid'atçiler hakkında (onların kafir olmadıklarına dair) hüsnü zanna götürücü şeyleri destekleyen delilleri yukarıda zikretmişti. Burada ise selefin takındığı ve halefin de takınması gereken tavrı zikretmektedir.

[365] İbn Mace bunun gibisini Huzeyfe'den, Deylemi de Enes'ten rivayet etti. Bk. Kenzul-Ummal, 1/220, no:1108, 1115

Eyyub es-Sahtiyani şöyle derdi: Bid'at sahibinin çalışıp çabalaması arttıkça Allah'tan uzaklaşması da artar.[366]

Hişam ibn Hassan der ki: Allah Teâlâ bid'at sahibinin namazını, orucunu, zekatını, haccını, cihadını, umresini, sadakasını köle azad etmesini, tevbesini ve fidyesini kabul etmez.[367]

İbn Vehb, Abdullah ibn Ömer'den şöyle dediğini tahriç etti: Kim Allah'la birlikte bir hükmedicinin veya rızık vericinin olduğuna ya da kendisi için fayda veya zarar vermeye, öldürmeye veya canlı tutmaya veya diriltmeye muktedir olduğunu iddia eder de Allah'a kavuşursa Allah onun delilini çürütür, onu konuşamaz hale getirir. Namazını ve orucunu geçersiz kılar ve cehennemde yüzüstü kapaklanır.

Bu hadislerin ve zikrettiğimiz veya zikretmediğimiz benzeri şeylerin hepsi sahih bir umdeyi ihtiva ederler. Bu rivayetlerde ifade edilen anlamın şeriatte sağlam ve yıkılmaz bir temeli vardır. Şöyle ki: İlk olarak bu rivayetlerden bazılarında bid'atçinin amellerinin kabul edilmeyeceği anlamını gerektiren şeyler vardır. Bu, Sahih'te mevcuttur. Mesela Kaderiyye bid'ati hakkında Abdullah ibn Ömer şöyle demektedir: "Onlara rastlarsan, şunu bildir: Ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktırlar. Abdullah ibn Ömer'in yemin ettiği (Allah) hakkı için, eğer onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa da infak etse, kadere iman etmedikçe Allah onu kabul etmez." Abdullah ibn Mes'ud sonra Sahihu Müslimde zikredilen Cibril hadisini delil gösterdi.[368]

Bunun bir benzeri de Hariciler hakkındaki hadistir. O hadiste Rasûlullah:

يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ —بَعْدَ قَوْلِهِ— تَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَأَعْمَالَكُمْ مَعَ أَعْمَالِهِمْ.

---

366 Bak: Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 6/15, Hılye, 2/3

367 Kenzu'l-Ummal, 1/220, 221, no:1108, 1115 (İbnu Mâce'den)

368 A- İbn Ömer Hadisi: Müslim, K. İman, B. İsbâti'l Kader, C.II, Nesâî, K. İman, B. Na'tü'l-İslam, no:4493; İbn Mâce, Mukaddime, B. İman, no:63; Buhari aynısını Ebu Hureyreden K. Tefsir'de, no: 4777'de Ebû Dâvud, K. Sünnet, B. fi'l-Kader'de no:4695'de tahriç etmiştir. B-Cibril Hadisi: Bu hadis; Hz. Ömer'in rivayet ettiği ve bu isimle meşhur olan bir hadistir. Çünkü bu hadiste Cebrâil'in bazı soruları ve hz. Peygamberin (s.a) de bunlara cevapları vardır. Abdullah ibn Ömer (r.a) Kaderiyye hakkındaki cevabında bunu delil getirmiştir. Bu hadis biraz önce zikredilen yerlerde zikredildiği gibi, içerisinde ibn Ömer'in cevabı bulunmaksızın daha başka yerlerde de Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir. Buralar şunlardır. Buhari, K. İman, B. Suâli Cibril'in-Nebiyye (s.a); no:50; Müslim, K. İman, B. Ta'rifi'l-İslam ve'l-İman, C.I, s.157, Ebû Dâvud et-Tayâlisî, C.I, s.5, Ömer ibn el-Hattab'ın müsnedinden, Abdullah ibn Ömer'in ondan yaptığı rivayetle; Beyhaki, Sünen, K. Hac, Babu İsbati Farzi'l-Hac, c.IV, s.325. C-İbn Ömer'in: "Onlara rastlarsan şunu bildir: Ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktırlar." sözü bizim konumuz hakkındaki en can alıcı sözdür. Çünkü bir ihtilaf dinin temel esaslarında meydana geldiği ve iman esaslarını değiştirdiği zaman ondan uzak durmak gerekir. Bu ihtilaf dinin ameli gerektiren diğer temel ve tâlî ahkamında vâki olan ihtilafa benzemez. Onlardaki ihtilaf, ihtilaf edenlerin birbirlerinden uzaklaşmalarını ve ayrılmalarını gerektirmez. Uyarı bu sebeple gereklidir.

"Siz onların namazlarının yanında kendi namazınızı, oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı, onların amellerinin yanında kendi amellerinizi beğenmezsiniz." dedikten sonra: "Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar" buyurmuştur.[369]

Bid'atleri sebebiyle bazıları hakkında bu hüküm sâbit olduğuna göre, her bid'atçinin benzeri bir hükme muhatap olmasından korkulur.

İkinci olarak, şayet bid'atçinin bir ameli kabul edilmiyorsa ya mutlak olarak kabul edilmediği kastedilir, yani bid'atçinin ameli sünnete uysun veya uymasın, hiçbir şekilde kabul edilmeyeceği kastedilir veya içerisinde bid'at olmayan amel değil de sadece içerisinde bid'at bulunan amelin makbul olmadığı kastedilir.

Birincisine gelince bu şu üç yönden birisi sebebiyle mümkündür:

1-Bu konudaki rivayetlerin olduğu gibi, zâhiri üzere kurulmasıdır. Bu takdirde hangi çeşit Bid'atin sahibi olursa olsun onun bütün amelleri -o amelin içine bid'at ister karışsın, ister karışmasın- artık makbul değildir. Biraz önce zikredilen İbn Ömer hadisi buna işaret eder. Ali ibn Ebî Tâlib'in şu hadisi de buna delâlet eder: Hz. Ali, üzerinde bir kılıç ve sahife asılı olduğu halde insanlara hitab etti. Hz. Ali o sahifeyi açtı ve onda şunlar yazılı idi: Îyr'dan itibaren filan yere kadar olan bölge Medine'nin haram bölgesidir. Kim bu konuda bir bid'at çıkarırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerinedir. Allah Teâlâ onun ne nafilesini, ne de farzını kabul eder. Bu sözler, dinde bid'at çıkaranlar için gerçekten çok sert ifadelerdir.

2- Bid'atçi öyle bir bidat ortaya koyar ki bu bid'at bir kök mahiyetindedir ve diğer ameller o kökün kolları mesabesindedir. Mesela mutlak olarak haber-i vahidle amel etmeyi reddetme görüşünde olan kimsenin durumu böyledir. Çünkü bütün (şer'i) teklifler haber-i vâhid üzerine bina edilmiştir. Çünkü emir, mükellefe Allah'ın Kitabından ve Peygamberin sünnetinden gelir. Bu ikisinden türeyenler de bunlara râcidir. Şayet sünnetten geliyorsa sünnetin büyük bir bölümü de âhad haberlerle nakledilmişlerdir. Hatta Rasûlullah'tan mütevatir olarak gelen hadisi bulmak çok zordur.[370] Emir şayet Allah'ın Kitabından geliyorsa, onu da ancak sünnet açıklar. Âhad haberlerin naklini kabul etmeyen bir ki-

---

369 Bu, Hariciler hakkında pek çok yolla rivayet edilen hadisin bir parçasıdır. Bu hadisi Buhari'nin şu bölümlerinde geçmektedir: K. el-Meğâzi, B. Ba'si Aliyy ibn-i Ebi Tâlib ve Halid ibn el-Velid ile'l-Yemen, no:4351; K. el-Enbiya, B. Kavlillahi Teâlâ "ve ilâ Âd'in ehâhum Hûden" no:3344; K. el-menâkıb, B. Alâmatin- Nübüvve, no:3611; K. Tevhid, B. Ta'rucu'l-Melâiketü ve'r-Rûh, no:7432; K. İstitabeti'l-Mürteddin, B. Katli'l-Mürteddin ba'de ikameti'l-hucceti aleyhim, no:6930, 6931, 6932; K. Fedâilu'l-Kur'an, B. ismu men Rââ bi kırâati'l-Kur'an, no:5057, 5058; K. el-Edeb, B. mâcâe fi kavli'r-Racüli veyleke, no:6163; Müslim'de geçtiği yerler: K. Zekat, B. Zikri'l-Havâric, no:1064 ve 1066, B.fi't-Tahriz ala Katli'l-Havaric. Nesâî, K. Zekat, B. el-Müellefetü Kulûbuhum, no:2579; Abdurrezzak el-Musannef, Babu Macâe fi'l-Harûriyye, no:18649, 18650, 18676, 18677; Ahmed, Müsned 1/88, 3/5, 4/145, 422; İbn Mâce, Mukaddime, B. fi zikri'l-Havaric, no:168, 169, 170, 171, 172 ve 174.

370 Müellifin bu görüşü tartışma götürür. Çünkü kavli ve fiili hadislerden önemli bir bölümü tevatür yoluyla sâbit olmuştur. Dileyen bu konuda bizim tahkikini yaptığımız ve Mısır'da basılan İbn es-Salah'ın Mukaddime'sine ve diğer kaynaklara müracaat etsin.

şinin mutlaka reyini kullanması gerekecektir. Bu ise Bid'atin ta kendisidir. Bunun üzerine bina edilen her amel bid'attır ve onlardan hiçbirisi makbul değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a): **"Bizim işimiz gibi olmayan her amel (yapılan şey) merduttur (yani makbul değildir."** Buyurmuştur. Haber-i vâhidin terki durumunda bütün ameller bid'at üzere bina edilmiş olacaktır. Ameller ise niyetlere göredir ve herkes için niyet ettiği şey vardır. [371]

Bunun örneklerinden birisi de şöyle diyen kimsenin sözüdür: Ameller ancak tevhidin hakikatlerini keşfetmiş evliyanın derecesine ulaşamayan kimseler için gereklidir. Kendisinden perdeler kaldırılmış ve arkasındaki hakikatı keşfetmiş kimselere gelince teklif/yükümlülük onlardan kaldırılmıştır. Bunu onlar kendi kafalarından uydurdukları bir temele oturturlar ki bu apaçık bir küfürdür ve burada söz konusu etmeye bile değmez.

Tevatür veya âhad haberler yoluyla gelen Peygamber hadisleriyle amel etmeyi reddederek sadece Allah'ın Kitabına başvurmayı savunan sapıkların durumu da böyledir.

Tirmizi, Ebû Râfi'den Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sizden biriniz koltuğuna yaslanmış bir haldeyken benim bir emrim veya yasağımla karşılaşınca: Bilmiyorum, bilmiyorum; tâbi olduğumuz Allah'ın Kitabında biz böyle bir şey görmedik, dediğini duymayayım." Bu, hasen bir hadistir.

Bir başka rivayette de Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur: **"Yakındır; bir adama benim hadisim ulaşacak ve o, kalçasının üstüne yaslanıp oturacak ve şöyle diyecek: 'Bizimle sizin aranızda Allah'ın Kitab'ı vardır. Onun içinde helâl olarak bulduğumuzu helal sayar, haram olarak gördüğümüzü de haram sayarız.' Oysa Allah Rasulü'nün (s.a) haram kıldığı şey de, Allah'ın haram kıldığı şey gibidir."** Bu hadis hasendir.

Bu hadis, sünneti terk edenleri kötülemek ve haram kılmada ve helal kılmada Rasûlullah'ın sünnetinin, Allah'ın Kitabı gibi olduğunu ifade etmek üzere gelmiştir. O halde sünneti terk eden kimse, amellerini Allah'ın Kitabı ve Peygamberin sünneti üzerine değil kendi reyi üzerine bina ediyor demektir.

Bir örnek de şudur: Bid'atçinin tekfiri konusunda âlimlerin iki görüşü vardır. Rivâyetlerin zahirleri bid'atçilerin dinden çıktığına delâlet ediyor. Mesela Haricilerle ilgili rivayetlerden birinde Hz. Peygamber **"Onlar okun avdan, kan**

---

[371] Bu, sahih bir hadisten bir bölümdür. Bu hadisi Buhari, Sahih'inin başına almış ve kitabına onunla giriş yapmıştır ve daha başka yerlerde de zikretmiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz: Bâbu Keyfe Kâne Bed'u'l-Vahyi no:1; K. İman, B. Mâcâe enne'l-A'male bi'nniyyeti ve'l-Hısbeti, no:54; K. el-Itk, B. el-Hatai ve'n-Nisyan... no:2529; K. Menâkıbi'l-Ensar, B. Hicrati'n-Nebiy (s.a) ve Eshabihi ile'l-Medine, no:3898; K. Nikah, B. Men Hâcera litezvicimreatin... no:5070; K. el-Eyman ve'n-Nüzür, B. en-Niyyetü fi'l-Eyman, no:6689; Kitabu'l-Hıyel, B. Fi Terki'l-Hıyel ve enne liküllimriin mânevâ, no:6953; Müslim, el-İmara, 1907; Tirmizi, Fedâilu'l-Cihad, no:1647; Nesâi, Taharet, no:75, Talak (6/158) İbn Mâce, Zühd, no:4227; Ahmed, Müsned, 1/25; 12; Beyhaki, K. Taharet, B. en-Niyyetü fi't-Taharati'l-Hükmiyye, 1/41; Ayrıca Beyhaki, 6/331, 1/298, 2/14, 4/112, 5/309. Ayrıca Darekutni, Mâlik ve İbn Hıbban da rivayet etmişlerdir..

ile pislik arasından çıkışı gibi dinden çıkarlar" demiştir.[372] Bu konudaki ayetlerden birisi: "O gün nice yüzler vardır, ağarır; nice yüzler de vardır ki kararır."[373] Bunlar gibi daha önce geçen rivayetlerin zâhirleri hep buna delâlet ediyor.

3-Bid'at sahibinin kendi itikadındaki bid'at unsuru onu bazı taabbudi işlerde ve daha başka şeylerde tevil yapmaya sürükleyebilir. Bu tevil onun şeriat konusundaki inancını zayıflatır. Bu da onun bütün amellerini geçersiz hale getirebilir. Bunun açıklaması aşağıdaki örneklerdir:

Bu örneklerden birisi onun teşride aklı, şeriate tercih etmesidir. Halbuki şeriat sadece aklın gerekli gördüğü şeyleri ortaya çıkarmak için gelmiştir. Keşke bu adamların Allah'a ibadet konusunda O'nun şeriatini mi, yoksa kendi akıllarını mı hakem kıldıklarını bilmiş olsaydım. Bilakis onların inancında şeriat kendisine tâbi olunan bir hâkim değil, yardımcı bir uydu gibi bir konuma düşmüştür. Bu, içerisinde şeriatın hiçbir gücünün ve etkisinin bulunmadığı bir teşridir. Böyle bir kimsenin aklının gereklerine göre yapmış olduğu her amel-her ne kadar aklına şeriati de ortak kılsa- tek başına şeriatin ölçülerine göre değil, akıl ve şeriat ortaklığının ölçülerine göre yapılmış olur. Bir şeyin iyi veya kötü olduğunu akılla belirlemenin geçersizliğine delalet eden delil sebebiyle böyle bir amel de sahih/geçerli değildir. Çünkü bu, Kelâm âlimleri nazarında meşhur bidatlerden birisidir. Her bid'at de bir sapıklıktır.

Diğer bir örnek de şudur: Bid'atleri güzel gören bir kimsenin nazarında normal olarak şeriatin henüz tamamlanmamış olması gerekir. **"Bugün sizin için dininizi tamamladım."**[374] âyetinin onlar nazarında muteber bir manası yoktur. Onlardan hüsnü zan sahibi/iyi niyetli olanlar da bu âyeti zahiri anlamından çıkaracak şekilde tevil ederler. Ayrıca şöyle bir olgu vardır: İbadetlerde bid'at çıkaran bu fırkaların çoğu, zahidliğe ve halktan ayrı münzevi hayat yaşamaya fazlaca düşkün insanlardan oluşur. Câhil ve tecrübesiz halk da onların peşinden gider. Ehl-i sünnet ve cemaata bağlı olan kimseyi de Allah'ın yaratıklarının en takvâlısı da olsa sadece avamdan birisi olarak görürler. Havas ise işte bu fazla fazla ibadet yapan kimselerdir. Bu sebeple onlarla gurur duyanlar ve onların gittikleri tarafa meyledenlerin çoğunun kendi yollarından gitmeyen diğer insanları küçümsediklerini ve onları kendi nurlarından mahrum bırakılmış kişiler olarak kabul ettiklerini görürsün. Bu tür bir düşünceye sahip olan kimsenin elinde, salih selefin kayıt altına aldığı ve ilimde uzmanlaşmış fıkıhçıların sınırlarını beyan ettiği şeriatın kanunu güç kaybeder ve zayıflar. Çünkü onun nazarında şeriatin kanunu, seyrü sülûk yolunda kendisini havassın arasına sokacak ölçüde motive edici bir özelliğe sahip değildir. Böyle bir durumda o kişi-

---

[372] Kitabın ibaresindeki ifade budur. Öyle görülüyor ki bunda bir yanlışlık var. Biz başvurduğumuz rivayetlerin içinde Haricilerin vasfı hakkında böyle bir ifadeye rastlamadık. Daha önceki bölümlerden birisinde biz bu hadisin tahricini yapmıştık. İşaret ettiğimiz husus için oraya bak.

[373] Âli İmran: 106.

[374] Maide: 3

lerin elinde bir amelin gerçek manada dayandığı ruh ortadan kalkmıştır. Bu da bu amellerin, dış görünüşü itibarıyle şeriate uygun olsalar bile makbul olmamalarına yol açar. Çünkü bu amellerin temelindeki itikat onları ifsad edip bozar. Böyle bir durumda olan kimsenin de hem farzları, hem de nafileleri reddedilmeye layıktır. Allah korusun!

İkincisine gelince, yani bu rivayetlerden, bir bid'atçinin, içerisinde bidat unsuru bulunsun bulunmasın, bütün amellerinin kabul edilmeyeceğinin kastedilmesi değil de, sadece bid'at unsuru bulunan amellerinin kabul edilmeyeceğinin kastedilmesi gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Daha önce geçen **"Bizim şu işimizde (dinimizde) olmayan her amel reddolunmuştur."** hadisi ve **"Her bid'at bir sapıklıktır"**, yani o bid'ati işleyen kişi sırat-ı müstakim üzerinde değildir hadisindeki çoğul kalıbı buna delâlet eder ve bu tür amellerin kabul edilmeyeceği anlamına gelir. **"Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."**[375] âyeti de buna delâlet eder. Bid'at sahibi genellikle tek bir amelinde bid'at işlemez. Meselâ namazda bid'at işleyip orucu doğru tutan veya oruçta bid'at işleyip, zekâtı doğru veren veya zekatta bid'at işleyip haccı doğru eda eden değildir. Çünkü onu bidatçiliğe sevkeden âmil bütün amellerinde onunla beraber hazır bulunmaktadır. Bu âmil ise, inşaallah ileride de anlatılacağı üzere hevâ ve Allah'ın şeriatini bilmemezliktir.

el-Mebsût isimli kitapta Yahya ibn Yahya'dan[376] nakledilmiştir; O, A'raftan ve A'raf ehlinden söz ettikten sonra bir âh çekti ve innâ lillah ve innâ ileyhi râcîûn deyip şöyle dedi: Bunlar öyle bir topluluktur ki iyilik yapmak için bir yol tutturmak isteyen fakat bunda isabet etmeyenlerdir. Yahya ibn Yahya'ya denildi ki: Ey Ebû Muhammed! Bununla beraber onların gayretleri sebebiyle kendileri için bir sevap var mıdır? Dedi ki: Sünnete muhalefette sevap ümidi yoktur.

Bid'at sahibinin güvenlik ve himayeden mahrum kalacağı ve kendi nefsinin emrine terk edileceği meselesine gelince bununla ilgili rivayetler daha önce geçmiştir ve manası da gayet açıktır. Çünkü Allah Tealâ Hz. Muhammed'i (s.a), yüce Kitabında belirttiğine göre bize âlemlere rahmet olarak gönderdi. Bu büyük nurun doğumundan önce biz yolumuzu şaşırmış ve az bir kısmı hariç dünyevi maslahatlarımızı tam olarak bilemez bir halde idik. Uhrevi maslahatlarımızı ise az veya çok hiç bilemiyorduk. Üstelik herkes içerisinde ne olursa olsun nefsinin hevasına biniyor ve başkasının hevasını/istek ve arzularını bir kenara atıyor ve ona iltifat etmiyordu. Bu sebeple aralarında özel ve genel mana-

---

375 En'am: 153

376 Yahya ibn Yahya: İbn Kesir ibn Veslâs ibn Şemlal: Büyük bir imam. Endülüsün fakihi. Künyesi Ebû Muhammed el-Leysi el-Berberi el-Endelûsi el-Kurtubi'dir. 152 yılında doğdu. İmam Malik'i dinledi ve ondan Muvatta'ı rivayet etti. Ayrıca Ziyad ibn Abdirrahman, Leys ibn Sa'd, Sufyan ibn Uyeyne ve diğer kişilerden hadis dinledi. Kendisinden de oğlu Ubeydullah, Muhammed ibn el-Abbas, İbn Veddah, Baki ibn Mahled ve diğer bir grup rivayette bulundu. Endülüs'te ilim adamlarından hiç kimsenin ulaşamadığı bir saygınlığa ve büyük bir mertebeye ulaştı. 234 yılının Recep ayında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 10/519; Tehzibü't-Tehzib, 11/300; Şezerat, 2/82; Şeceratü'n-Nûr ez-Zekiyye, 63, 64)

da ihtilaf ve kargaşa hiç eksilmiyordu. Nihayet şüphe ve karışıklıkların zâil olması ve insanlar arasındaki ihtilafların ortadan kalkması için Allah Teâlâ Peygamberini (s.a) gönderdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. İnsanlar arasında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilaf ettikleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir."**[377] **"İnsanlar sadece bir tek ümmet idi. Sonradan ayrılığa düştüler."**[378] O Peygamber ihtilaf ettikleri şeylerde insanlar arasında sadece onların dağınıklıklarını düzene koyacak, birlik ve bütünlüklerini sağlayacak şeyleri getirmek suretiyle hükmediyordu. Onun getirdiği şeyler, onlar hangi yönde ihtilafa düşmüşlerse onunla ilgiliydi ve bu da sonuçta onların hem dünyadaki hem de âhiretteki iyiliklerini temin ediyor ve bozulmayı onlardan kesin olarak def ediyordu. Kaynakları âlimlerce bilinen yöntemlerle dinler, canlar, akıl, nesiller ve mallar korunuyordu. İşte bu, Peygamber'e (s.a) söz, fiil ve takrir olarak inen (yüce kitap) Kur'andı. Onların kendi kendilerini idareden âciz oldukları, kendi maslahatlarının/menfaatlerinin nerede olduğunu tek başlarına bilemeyecekleri Allah tarafından bilindiği için kendi hallerine bırakılmadılar. Bid'atçi bu büyük bağışları ve bereketli hediyeleri terk eder de nefsinin ve dünyasının ıslahı için şer'i bir delil olmaksızın kendi nefsine sarılırsa himayeye ve bu rahmetin altına girmeye nasıl lâyık olur? O, himaye ipinden elini salmış ve nefsinin tedbirine sığınmıştır. Artık o, rahmetten uzak kalmayı hak etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; parçalanmayın."**[379] Allah Teâlâ bunu: **"Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun"**[380] dedikten sonra söylemiştir. Böylece Allah Teâlâ kendi ipine sarılmanın Allah'tan O'na lâyık şekilde korkmak anlamına geldiğini ve ondan başkasına yapışmanın da tefrika olacağını bildirmiştir. Tefrika bid'atçinin en kötü vasıflarından birisidir. Çünkü o, Allah'ın hükmünden dışarı çıkmış ve müslümanların cemaatinden uzaklaşmıştır.

Abdullah ibn Humeyd, Abdullah'tan rivayet eder: Allah'ın ipi cemaattir.

Katade ise şu yorumu yapar: Allah'ın sağlam ipi şu Kur'an'dır, O'nun sünnetleridir ve kullarına yüklediği sorumluluktur. Allah, onlara Kur'an'daki iyiliklere bağlanmalarını, O'nun ipine sımsıkı sarılmalarını ve diğer şeyleri emretmiştir. Şu ayet-i kerime de buna işaret eder: **"Allah'a sımsıkı sarılın. O sizin mevlânızdır."**[381]

---

377 Bakara: 213.
378 Yunus: 19.
379 Âli İmran: 103
380 Âli İmran: 102
381 Hac: 78

Bid'atçiye doğru giden ve ona saygı gösteren kimse ise İslâm'ın yıkılmasına yardımcı oluyor demektir. Bununla ilgili rivayetler de daha önce geçti.

Yine merfû olarak rivayet edilen bir hadiste şöyle denilir.

"مَنْ أَتَى صَاحِبَ بِدْعَةٍ لِيُوَقِّرَهُ, فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ"

"Kim saygı göstermek maksadıyla bir bid'atçinin yanına gelirse İslâm'ın yıkılmasına yardım etmiş olur."[382]

Hişam ibn Urve'den: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Kim bid'atçiye saygı gösterirse İslâm'ın yıkımına yardım etmiş olur."**

Rasûlullah'tan (s.a) sahih olarak gelen şu hadis de bu manayla birleşir: **"Kim sonradan bir şey ihdas (icad) ederse veya icad edene sığınırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun."**

Sığınmakla, saygı göstermek aynı anlamda birleşir. Bu gayet açıktır. Çünkü ona doğru gitmek ve ona saygı göstermek, bid'atinden dolayı ona tâzimde bulunmak demektir. Halbuki biz biliyoruz ki şeriat onun engellenmesini, aşağılanmasını, dövmek ve öldürmek gibi daha ağır şeylerle cezalandırılmasını emrediyor. Ona saygı göstermek İslâm Şeriatıyla amel etmekten vazgeçmek ve ona aykırı olan bir şeye yönelmek olur. İslâm ancak onunla ameli terkle ve ona aykırı olan şeyi yapmakla yıkılır.

Aynı şekilde bid'at sahibine saygı göstermek İslâm'a yönelik ve onun yıkımına sebep olacak iki mefsedetin kaynağıdır:

Birincisi: Cahillerin ve halkın da bu saygıya yönelmelerine ve bid'atçinin, insanların en faziletlisi olduğuna ve onun gittiği yolun diğerlerinden daha hayırlı olduğuna inanmalarına sebep olur. Bu da ehl-i sünnete ve onların gittikleri yollara değil de bid'atçinin Bid'atine uyulmasına yol açar.

İkincisi: Bir bid'atçi Bid'atinden dolayı itibar görürse bu, onun için her şeyde yeni bir bid'at inşa etmesinde teşvik edici bir unsur olur.

Her iki durumda da bid'atler diriltilmiş, sünnetler öldürülmüş olur. Bu da tamamen İslâm'ın yıkılması demektir.

Muaz hadisi de buna delalet eder: **"Yakında öyle bir zaman gelecek ki bir kimse şöyle diyecek: Ben Kur'an'ı okuduğum halde onlara ne oluyor da bana uymuyorlar? Ben onlara Kur'an'dan başka bir şeyi icat etmedikçe bana uymayacaklar. Sonradan icat edilen şeylerden sakının. Çünkü sonradan icat edilen şeyler sapıklıktır."** Bu rivayet, bid'atler diriltildiği zaman sünnetlerin öldüğüne, sünnetler öldüğü zaman da İslâm'ın yıkıldığına delâlet eder.

Buna göre seleften yapılan nakil, gösterilen saygının doğruluğuna fazlasıyla delâlet eder. Çünkü bâtıl ile amel edildiği zaman hak ile amelin terk edil-

---

[382] Kenzu'l-Ummal c.I, s.219'daki 1102 nolu: "Kim bid'atçiye saygı gösterirse..." hadisi Taberâni, el-Kebir'de ve Said ibn Mansur, Sünen'inde; Kenzul Ummal, C.I, s.222'deki 1123 nolu: "Kim saygı göstermek için bid'atçiye doğru giderse." hadisini ise Taberâni, el-Kebir'de, Ebu Nuaym da Hilye'de rivayet etmiştir.

mesi gerekir. Nitekim hak ile amel edildiği zaman da bâtıl terk edilmiş olur. Çünkü bir yer, bir birine zıt iki şeyden ancak birisiyle meşgul edilir.

Bid'atleri terk etmek de sâbit/değişmez bir sünnettir. Kim bir tek bid'atle amel ederse bu sünneti terketmiş olur.

Huzeyfe'den (r.a) daha önce nakledilmiş olan şu sözler de bundan dolayı söylenmiştir. "Huzeyfe eline iki tane taş aldı ve birini diğerinin üzerine koydu. Sonra arkadaşlarına şöyle dedi: Bu iki taşın arasında bir ışık görüyor musunuz? Dediler ki: Ey Ebû Abdullah! Bunların arasında sadece az bir ışık görüyoruz. Huzeyfe dedi ki: Canım kudretinde olan (Allah)'a yemin olsun, bid'atler o kadar çok ortaya çıkacak ki şu iki taşın arasındaki ışık kadar bile haktan bir şey görünmeyecek. Vallahi bid'atler o kadar çok yaygınlaşacak ki onlardan bir tanesi terk edildiği zaman, sünnet terk edildi diyecekler." Buna dair daha önce geçmiş bir başka rivayet daha vardır.

Ebû İdris el-Havlâni'den nakledilmiştir: O şöyle diyordu: "Bir ümmet kendi dininde bir bid'at icat ettikçe Allah Teâlâ da bu bid'atle birlikte onlardan bir sünnetini kaldırır."[383]

Hassan ibn Atıyye'den: O şöyle demiştir: Bir millet dinlerinde ne kadar bid'at çıkarırsa Allah Teâlâ da onların sünnetlerinden o kadarını mutlaka çekip alır. Sonra kıyamete kadar da o sünneti bir daha kendilerine iade etmez."[384]

Seleften bazıları merfû olarak şu hadisi naklederler: "İslamda bir bid'at çıkaran kişi mutlaka ondan daha hayırlı bir sünneti terk etmiş olur."[385]

İbn Abbas'tan (r.a); o şöyle dedi: İnsanlar öyle bir zamanda yaşayacaklar ki o zamanda mutlaka bid'at icat edip sünneti öldürecekler. Nihayet bid'atler diriltilip sünnetler öldürülecek.[386]

Şeriat lisanıyle bid'atçinin lânetlenmesine gelince o da Rasûlullah'ın (s.a) şu hadisi sebebiyledir: **"Kim bir bid'at çıkarır veya bid'atçiye sığınırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerindedir."**[387]

Daha önce olmayan kötü bir yolu izlemek de bid'at çıkarmak sayılır.

Bu lânette bid'at sahibi ile iman etmelerinden, Rasulün gönderilmesinin şüphe götürmez bir hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine Allah'tan bir hidayet ve yeterli açıklamanın gelmesinden sonra inkarcılığa sapan kimseler müşterektirler. Bu husus Allah'ın şu âyetinde ifade edilmektedir: **"İman etmelerinden, Rasul'ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkarcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola ilet-**

---

383 Bunun aynısı Müsned'de Ğadif ibn el-Hâris'ten rivayet edilmiştir. Yine bunun aynısını Taberani el-Kebir'de İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Ayrıca Said ibn Mansur Sünen'de Ğadîf ibn el-Haris'ten rivayet etmiştir. Bk: Kenzu'l-Ummal, 1/219, no:1098, 1099, 1100.

384 Bu rivayetler hakkında da aynı kaynaklara bakınız.

385 Bu rivayetler hakkında da aynı kaynaklara bakınız.

386 Bu rivayetler hakkında da aynı kaynaklara bakınız.

387 Âli İmran: 86, 87

mez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır."

Bu lanette bid'at sahibi, Allah'ın indirdiği ve Kitab'ında beyan ettiği şeyleri gizleyenlerle de ortaktır. Bu da şu âyette ifade edilmektedir: **"İndirdiğimiz açık deliller ve Kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah, hem de bütün lânet ediciler lânet eder."**[388]

Bid'atçinin bu iki fırkayla birlikte ortak olduğu bu manayı iyi düşününüz. Bu, ortaya koyduğu şeriatte Şâri ile ters düşmektir. Çünkü Allah Teâlâ, Kitabı indirdi, kurallar ortaya koydu ve yolundan gitmek isteyenler için o yolu mümkün olan en açık şekliyle beyan etti. Kâfir, o kuralları reddederek onlara ters düştü. O kuralları/şeriatı gizleyen ise bizzat gizlemek suretiyle şeriate ters düştü. Çünkü Allah Tealâ beyan etti ve açıkladı, o ise ketmetti ve gizledi. Bid'atçi ise Allah'ın beyan ettiğini terk etmek, açığa çıkardığını gizlemek için bir vasıtayı ortaya koymak suretiyle şeriate ters düştü. Çünkü müteşâbihlere tâbi olduğu için apaçık şeylerin içine problemler sokuşturmak bid'atçinin âdetidir. Çünkü onun müteşâbihler hakkındaki düşünceleri muhkemler/apaçık şeylerle ilgili inancını tahrip eder. O halde bid'atçi apaçık olan bir şeyin içerisine kapalı ve anlaşılmaz bir şeyi sokuşturmaya başlayan kimsedir. Hatta o kadar ki bid'at konusunda Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetini gerektirecek şeyleri irtikap eder.

İmam Mâlik'in arkadaşı Ebû Mus'ab anlatır: İbn Mehdî bizim yanımıza - yani Medine'ye- geldi ve safın önüne ridasını (elbisesini) sererek (Peygamber'in mescidinde) namaz kıldı. İmam selamını verince insanlar ona gözlerinin ucuyla baktılar, Mâlik de baktı. O, namazı hemen imanın arkasında kılmıştı. İbn Mehdi selamını verince İmam Mâlik: Burada muhafız kim? diye sordu. Yanına hemen iki tane adam geldi. Onlara dedi ki: Şu elbisenin sahibini hemen yakalayın ve derhal onu hapsedin. İbn Mehdi hapsedildi. Sonra İmam Mâlik'e onun İbn Mehdi olduğu söylendi. İmam Malik onun yanına gitti ve kendisine şöyle dedi: Allah'tan korkmadın mı ki elbiseni safta önüne serdin, namaz kılanları kendine baktırarak meşgul ettin ve bizim mescidimizde daha önce bilmediğimiz bir şeyi bid'at olarak ihdas ettin? Halbuki Peygamber (s.a): **"Kim bizim mescidimizde yeni bir şey icad ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun."** buyurdu. Bunun üzerine İbn Mehdi ağladı ve bir daha ebediyen ne Peygamber'in (s.a) mescidinde, ne de başka yerde böyle bir şey yapmayacağına kendi kendine söz verdi. İşte bu, olmayan bir şeyi icât etmeyi terk konusunda bu lânetten korkarak son derece ihtiyatlı ve dikkatli olmanın bir örneğidir. Ne dersin, elbise sermek değil de başka bir bid'at olsaydı durum ne olurdu düşünebiliyor musun?

---

[388] Bakara: 159.

"Benim lânet ettiğim altı kişi vardır ki onlara Allah da lânet eder." hadisi daha önce geçmişti. Bu altı kişinin içerisinde, bid'ate sarılarak Hz. Peygamber'in sünnetini terkeden kimse de zikredilmişti.

o o o

Bid'atçinin Allah'tan uzaklığının artmasına gelince onun delili de el-Hasen'den gelen şu rivayettir. el-Hasen şöyle demiştir: Bid'at sahibi Allah'a oruç tutmasını ve namaz kılmasını artırdıkça Allah'tan daha fazla uzaklaşır.

Eyyüb es-Sahtiyani de şöyle demişti: Bid'at sahibinin çalışıp çabalaması arttıkça, Allah'tan uzaklaşması da artar.

Rasûlullah'ın (s.a), Hariciler hakkındaki şu sahih hadisinin işaret ettiği şey de bu nakli doğrulamaktadır: **"Bunların kökünden öyle bir topluluk çıkacak ki siz onların namazları yanında kendi namazlarınızı, oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı beğenmezsiniz... Onlar okun avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar."** Hz. Peygamber bu hadiste önce ibadetlerindeki gayretlerini beyan etmiş, sonra da Allah'tan uzaklaştıklarını beyan etmiştir.

Nakli deliller, yukarıda geçtiği gibi bid'atçinin farzının ve nafilesinin kabul edilmeyeceğini de beyan etmiştir. Onun bid'at üzere yapmış olduğu her amel sanki onu hiç yapmamış gibi sayılır. Ameli yok sayılacağı için onu terketmenin vebali yüklenir. Ameli terk etme vebalinin üzerine, bid'atçiliğindeki inadın ve onunla şeriatın temelinde, ameli ve itikâdi konularda insanların kafasına yanlış düşünceler sokmasının vebâli de ilave edilir. Bununla beraber o yine de Bid'atinin kendisini Allah'a yaklaştıracağını ve cennete ulaştıracağını zanneder.

Sahih ve açık rivayetlerle sâbit olmuştur ki onu ancak meşrû bir şeyi, meşru bir şekilde yapması Allah'a yaklaştırır. Halbuki o bunu terk etmiştir ve bid'atler onun amellerini boşa giderir. O ise bid'atleri benimsemiş ve kabullenmiştir.

o o o

Bid'atlerin müslümanlar arasında düşmanlık ve kinin kaynağı olmasına gelince bu, bid'atlerin grup grup parçalanmayı gerektirmesi sebebiyledir.

Şu âyetlerde anlatıldığına göre Kur'an-ı Kerim de buna işaret etmektedir. **"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."**[389] **"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."**[390] **"Müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan olmayın. Bunlardan her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir."**[391] **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."**[392] Bu manaya gelen daha başka âyetler de vardır.

---

389 Ali İmran: 105
390 En'am: 153
391 Rum: 32
392 En'am: 159.

Hz. Peygamber (s.a) bir toplumun içerisine giren fitne ve fesadın dini zayıflatacağını, beyan etti. Bütün bu deliller bid'at çıktığı zaman ayrılık ve düşmanlığın da ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu gerçeğin ilk delili Hâriciler kıssasıdır. Sahih rivayetlerin verdiği haberlere göre onlar müslümanlara o derece düşman olmuşlardı ki, hatta kâfirleri bırakıp onları öldürür hale gelmişlerdi. Sonra gücünü yöneticilere yakınlıktan alan bütün despot gruplar onları izledi. Bütün tarihçilerin anlattıklarına göre onlar ehl-i sünnete her türlü cezayı, işkenceyi ve cinayeti revâ gördüler.

Sonra onları bütün bid'at çıkaran bid'atçiler izledi. İnsanların şeriate uymalarını engellemek, onları kötülemek ve onların kendilerini dünyaya vermiş necasetler olduğunu iddia etmek bid'atçilerin âdetiydi. Dünyayı kötülemek ve dünyaya bağlananları kötülemek konusunda şeriatin yolunu savunanların aleyhine deliller getirirlerdi. Nitekim Amr ibn Ubeyd'den[393] rivayet edildiğine göre o şöyle demişti: Şayet Ömer, Osman, Talha ve Zübeyr benim yanımda bir ayakkabı bağcığının aleyhinde şahitlik etselerdi onların şâhitliklerini kabul etmezdim.

Muaz ibn Muaz'dan;[394] o şöyle dedi: Amr ibn Ubeyd'e dedim ki: Abdurrahman ibn Avf'ın karısını iddetinin bitiminden sonra Hz. Osman'ın mirasçı yaptığını Hasen el-Basri nasıl haber verdi? Amr ibn Ubeyd dedi ki: Osman yaptıysa bu sünnet değildir."[395]

Amr ibn Ubeyd'e denildi ki: Nasıl oldu da el-Hasen sekteteyn hakkında Semura'dan[396] rivayette bulundu? Dedi ki: "Ne yapacaksın Semura'yı! Allah

---

393 Amr ibn Ubeyd: Mutezilenin büyüklerinden ve onların ilkidir. Künyesi Ebû Osman el-Basri'dir. Zahid ve âbiddir. İnsanlardan pek çok kişiyi özellikle Mansur gibi idarecileri etkiledi. Halife Mansur onu kendisine yakınlardan saydı. Ebu'l-Aliye ve Hasan'ı Basri'den rivayette bulundu. İki Hammad, İbn Uyeyne ve el-Kattan da ondan rivayet ettiler. el-Kattan daha sonra onu kaderi inkar ediyor iddiasıyle terketti. 143 veya 144 yılında Mekke yolunda vefat etti. (Kitabu'l-Mecrûhin, 2/69; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/73; Tehzib et-Tehzib, 8/30; Şezerat, 1/210; Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 6/104)

394 Muaz ibn Muaz: İmam, hafız ve Kâdı. İbn Nasr ibn Hassan et-Temimi Ebu'l-Müsenna el-Anberi el-Basri. Süleyman et-Teymi'den, Eş'ar ibn Abdilmelik'ten, Avf el-A'râbi'den, Humeyd et-Tavil'den, Sevri'den ve daha pek çok kişiden rivayette bulundu. Ondan ise Ahmed, İshak, Yahya, Ali, Bendar, İbn Ebi Şeybe ve daha pek çok kişi rivayet etti. Sikadır, sağlamdır, hadis ilminin yüz akıdır. Harun Reşid tarafından Basra kadılığına getirilmiş, sonra azledilmiştir. 196 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 9/54; el-Mearif, 512; el-Cerh ve't-Ta'dil, 8/248; Tehzib, 10/194; Şezerat, 1/345; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 1270)

395 Osman, 3. Râşit halifedir. Amr ibn Ubeyd'in bu sözü apaçık sünneti bir inkardır. Sahibini helâke götürmesin-den korkulur. Çünkü sahih hadiste de bildirildiğine göre Peygamberin sünnetinden sonra râşit halifelerin sünneti de bizim için sünnettir: "Benim sünnetime ve benden sonraki râşit halifelerimin sünnetine sarılınız. Onlara azı dişlerinizle yapışınız..." Bu hadis ve onunla ilgili dipnot daha önce geçti.

396 Semüra ibn Cündüb ibn Hilal el-Fezari, sahabinin âlimlerindendir. Oğlu Süleyman, Ebû Kılabe, Hasan-ı Basri, İbn Sirin ve el-Utaridi ondan rivayette bulunmuştur. Güvenilir ve doğru bir kişiliğe sahibtir. Kûfe ve Basra'nın sorumlusudur. Hâricilere karşı çok serttir. Pek çoklarını öldürtmüştür. 58 veya 59 da vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 3/183; el-Meârif, 305; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 4/154; Meşahirü Ulemai'l-Emsar, 223; el-İstiab, 653; Tehzib, 4/236; Şezerat, 1/65.)

kahretsin onu..." Hayır, hayır Allah Amr ibn Ubeyd'i kahretsin. Bir gün bir şeyden soruldu da (araştırmadan) hemen cevabını verdi.

Râvi der ki: Ben bunun üzerine kendisine dedim ki: Ama bizim arkadaşlarımız böyle söylemiyorlar. Dedi ki: Babasız kalasıca, senin arkadaşların kimler? Dedim ki: Eyyub, Yunus ibn Avn ve et-Teymi. Dedi ki: Onların hepsi necâsettir, diri olmayan ölülerdir.

Selef-i sâlihe söven sapıkların durumu işte budur. Belki de onların sermayeleri budur. **"Halbuki Allah nurunu tamamlamaktan asla vazgeçmez."**[397]

Bu bozgunculuğun temeli Hariciler tarafından atılmıştır. Çünkü selef-i sâlihe ilk defa onların lânet ettikleri ve sahabeyi ilk defa onların tekfir ettikleri rivayet edilmiştir. Bütün bu tavırlar kin ve düşmanlığa sebep olur.

Necât fırkası yani ehl-i sünnet de bid'atçilere düşman olmakla, onları kovmakla ve onların tarafından toplananları öldürmekle emrolundular. Daha başkası değil. Âlimler, yukarıda da geçtiği gibi onlarla arkadaş olmaktan ve beraber oturmaktan sakındırdılar. Onlarla beraber olmak kin ve düşmanlığa sebep olur. Fakat müminlerin yolundan başka yollara tâbi olma Bid'atini çıkarmak sûretiyle cemaatten dışarı çıkmaya sebep olan kimselere gösterilecek düşmanlık kayıtsız şartsız, mutlak bir düşmanlık değildir. Onlara bizimle dost olmaları ve cemaate dönmeleri emredilirken nasıl olur da biz onlara böyle bir düşmanlıkla emrolunabiliriz ki?

o o o

Bid'atin Hz. Peygamber'in şefaatine engel olmasına gelince bunun delili de şu hadisi şeriftir: **"Bid'atçiler hâriç, ümmetim benim şefaatime nail olacaktır."**[398] Bu rivayetteki mananın doğruluğuna Sahih'te geçen şu hadisi şerif de işaret eder: **"Kıyamet günü ilk giydirilecek kişi İbrahim'dir (a.s). Yine kıyamet günü ümmetimden bazı adamlar getirilecek ve sol tarafa (cehenneme) götürülecek ve denilecek ki: Onlar hep geriye doğru dönenlerden oldular."** Bu hadis daha önce de geçti. Bu hadiste onlar için Rasûlullah'ın şefaati zikredilmedi. Ancak Hz. Peygamber şöyle dedi: **"Ben onlara salih kulun (Hz. İsa'nın) dediği gibi, uzak olun, derim."** Hadisin başlangıç bölümünden bu geriye dönmenin küfre dönmek olmadığı açıkça bellidir. Çünkü "Benim ümmetimden bazı adamlar getirilecekler" denilmektedir. Şayet onlar İslamdan dönmüş olsalardı Hz. Peygamber onları kendi ümmetinden saymazdı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) onlarla ilgili şu ayeti okudu: **"Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin."**[399] Şayet Hz. Peygamber (s.a) onların İslam'dan topluca çıkmış olduklarını bilseydi ümmetimden demezdi. Çünkü küfür üzere ölen kimse için kesinlikle mağfiret söz konusu olamaz. Yaptığı şeyler kendisini

---

397 Tevbe: 32.

398 Bu hadisin kaynağını bulamadım. Fakat manası sahihtir ve bundan sonra gelecek olan hadisten de bu mana çıkartılabilir. İbn Ebi Asım'ın kitabında da bu konuda zayıf bir hadis gördüm; Şöyle ki: "Ümmetimden iki sınıf şefatime nail olmayacak: Mürcie ve Kaderiyye" es-Sünne, 2/461.

399 Maide: 118.

İslam dışına çıkarmayanlar için ancak mağfiret umulabilir. Çünkü ayet-i kerimede şöyle buyurulur: **"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları), dilediği kimse için bağışlar."**[400]

Bu hadisin bir benzeri de Muvatta' hadisidir. Onda da Hz. Peygamber'in şu ifadesi vardır: "Ben derim ki: Uzak olun, uzak olun."[401]

o o o

Bid'atlerin, mukabili olan sünnetleri kaldırdığına gelince bunula ilgili deliller "bid'atçiye saygı gösteren İslam'ın yıkımına yardım etmiş olur" bölümünde geçmişti.

o o o

Kıyamete kadar o bid'ati işleyenlerin vebali ve günahının aynısının bidati çıkaran kişinin üzerine olması meselesine gelince bunun delillerinden birisi şu ayet-i kerimedir: **"Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için (öyle derler)."**[402] Bir diğer delil de Sahih'te geçen şu hadistir: **"Kim kötü bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı kötü sünnetin günahını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir."**

Bir diğer hadis de buna işaret eder ki o hadis şudur:

"مَا مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْمًا إِلاَّ كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلَ كِفْلٌ مِنْهَا, لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ"

"Haksız yere adam öldüren hiç kimse yoktur ki onun yükleneceği günahın bir misli de Adem'in ilk oğluna verilmemiş olsun. Çünkü cinayet işleme âdetini ilk defa çıkaran kişi odur."[403]

Hz. Adem'in oğlu cinayet işleme âdetini ilk defa başlattığı için sonraki cinayetlerin vebâline ortak olduğuna göre Allah'ın ve Rasülü'nün râzı olmadığı bir âdeti çıkaranın durumu da onun gibidir. Çünkü cinayet âdetini çıkaran kimse, daha sonra o cinayetleri işlediği için değil, böyle kötü bir geleneği başlattığı ve bunu izlenen bir yöntem haline getirdiği için günaha ortak olur.

Daha önce geçen şu hadis de bu manayadır: **"Kim Allah ve Rasulünün râzı olmadığı sapık bir bid'ati çıkarırsa, o bid'ati işleyenlerin yüklendiği günah kadarı ona da yüklenir. Bununla beraber o bid'ati işleyen insanların günahından da hiçbir şey eksilmez."** Bu konuda daha başka hadisler de vardır.

---

400 Nisa: 48

401 Asıl nüshanın hâmişinde "fesuhkan"/uzak olun tâbiri bir defa yazılıdır.

402 Nahl: 25.

403 Buhari, K. Ehadisi'l-Enbiya, 3335; K. Ed-Diyat, B. Kavlillahi Tealâ: "men ahyâhâ..." no: 6867; K. İ'tisam, B. İsmu men Deâ ilâ Dalâletin, no:7321. Müslim, K.Kaseme, B. İsmu men senne'l-Katl, no:1677. Abdurrezzak, Musannef, B. Men Katele nefsen, hocası Ma'mer ibn Râşid'in Kitabu'l-Câmi'inden, 10/464, no:19718. İbn Hıbban, Sahih, K. Cinâyat, no:5951. Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, K. Cinayât, 8/15. İbn Mâce, K. Diyât, B. Et-Tağliz fi katli müslimin zulmen no:2615. Nesei, K. Tahrimi'd-Dem, 7/75. Ahmed, Müsned, 1/383, 430, 433.Şerhu's-Sünne, K. İman, Bâbu Sevabi men deâ ilâ Huden....1/198. no:111.

O halde kişi Rabbinden korksun ve ayağını sağlam yere basmak için önceden iyi düşünsün; hüküm koymada aklına güvenip de Rabbinin koyduğu hükmü itham eder duruma düşmesin.[404] Zavallı, hesabında olmayan şeylerden hangi günahların kendi mizanına konulacağını ve onları kimin işlediğini bilemez. Çünkü kim bir bid'at çıkarır da kendisinden sonra gelen bir başka kimse o bid'atle amel ederse, çıkardığı ve işlediği bid'atten yüklendiği günaha ilave olarak bu bid'ati işleyenin günahı kadarı da mutlaka kendisine yüklenir.

İşlenen her bid'at -daha önce de ifade edildiği gibi- zaman boyunca daima çoğaldığı, meşhur olduğu ve yaygınlaştığı sâbit olduğuna göre bid'atçinin yükleneceği günah da bunun ölçüsüne göre olacaktır. Nitekim güzel bir gelenek başlatan kişiye de hem bu geleneği başlatmasının, hem de kıyamete kadar onunla amel edenlerin sevabı vardır. Aynı şekilde her bid'at de mukabili olan bir sünneti öldürdüğüne göre, bid'atçiye bunun günahı da yüklenir. Bu, işlediği Bid'atin günahına ilave edilen bir günahtır. Bu günah o bid'at işlendikçe kat kat artar. Çünkü bu bid'at sözde ve fiilde tekrarlandıkça aynı şekilde sünnetin öldürülüşü de tekrarlanmış olur.

Bunu Haricilerin bid'atiyle birlikte düşününüz; Hz. Peygamber (s.a) onları bize tanıtırken **"okun avdan sıyrılıp çıkışı gibi dinden çıktıklarını"** söylüyor. Bu hadis onlarda dinden bir şey kalmadığını, sadece bakan kimsenin: Acaba bunlarda din var mı yok mu? diye şüpheye düşebileceğini beyan ediyor. Bunun sebebi sadece Allah'ın dininde bid'at çıkarmaktır. Onlar hakkındaki şu hadis de buna delalet etmektedir: **"Onlar müslümanları öldürürler, putperestleri bırakırlar."** "Onlar Kur'an'ı okurlar, fakat okudukları Kur'an, hançerelerinden öteye geçmez." Bu, onlara ait üç tane bid'attır. Allah korusun.

o o o

Bid'at sahibinin tevbesinin olmadığı meselesine gelince bunun delili de Hz. Peygamber'in (s.a) şu sözüdür: **"Allah Teâlâ bütün bid'atçilerin tevbelerine engel olmuştur."**[405]

Yahya ibn Ebi Amr eş-Şeybâni der ki: Allah Teâla'nın bid'at sahibinin tövbesini kabul etmediği ve bid'at sahibinin ondan daha kötüsüne intikal etmekten başka bir şey yapmadığı söylenmiştir.

Buna benzer bir sözü de, Ali ibn Ebi Tâlib söylemiştir: Bid'at olan bir görüşe sahip olup da sonradan o görüşü terk eden kimse mutlaka ondan daha kötüsüne intikal eder.

Bu rivayetleri İbn Veddah tahriç etti.

---

404 Aslın hâmişine göre yazılan nüshada bu ifadeler daha farklı bir şekildedir. Öyle anlaşılıyor ki her iki ibarede de bir hattat hatası vardır. Biz bu karışıklığa rağmen ibarenin akışına göre bir tercüme yapmaya çalıştık (çeviren)

405 Bu hadisi ibn Ebi Asım, es-Sünne'de 1/21 ve 37 no ile rivayet etti. Kenzu'l-Ummal'de şöyle denildi: Bu hadisi Taberâni el-Evsat'ta, Ebu Ya'la ve Beyhaki Şuabü'l-İman'da ez-Ziya el-Makdisi el-Muhtara'da Enes'ten; İbn Asakir ve İbn en-Neccar yine Enes'ten rivayet ettiler. Bak. Kenzu'l-Ummal, 1/220 h.no:1105 ve 1/1121, no:1116.

İbn Vehb, Ömer ibn Abdilaziz'den şöyle dediğini tahriç etti: İki kişi vardır ki biz onları ayıplarız: İhtiras sahibi ve hevâ sahibi. Çünkü ikisi de huylarından vazgeçmezler.

İbn Şevzeb'ten: Abdullah ibn el-Kasım'ı şöyle derken dinledim: Hevâ ve heves üzere olan bir kul, mutlaka ondan daha kötüsüne intikal eder. O dedi ki. Ben bunu dostlarımdan birisine söylemiştim, o da dedi ki: Hz. Peygamber'in (s.a) şu hadisi de bunu tasdik eder: "Bid'at sahibi okun avdan çıkışı gibi dinden çıkar, sonra ok gerisine geri dönünceye kadar da dine dönmez."

Eyyûb dedi ki: Adamın birisi bir reyi/görüşü savunuyordu. Sonra o görüşünden vazgeçti. Sevinerek Muhammed'e geldim ve bunu ona haber verdim. Dedim ki: Biliyor musun filan adam savunduğu görüşü terk etmiş? Dedi ki: Acaba hangi görüşe intikal etmiş? Hadisin sonu onlar hakkında başlangıcından daha şiddetlidir. Başlangıcı "dinden çıkarlar" sonu ise "sonra geri dönmezler" şeklindedir. Bu, Ebu Zerr'in rivayet ettiği bir hadistir, bu hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur: "Ümmetimden öyle bir topluluk olacak ki Kur'an'ı okuyacaklar, okudukları Kur'an boğazlarından ileriye gitmeyecek. Okun avdan sıyrılıp çıkışı gibi dinden çıkacaklar, sonra ona bir daha dönmeyecekler. Onlar insanların ve yaratıkların en kötüsüdürler.

Bu, sahih bir hadisin söz konusu rivayetlerin ifade ettiği mana için şâhitlik etmesidir. Bu rivayetlerin özeti şudur: Eyyûb'un hadisinde de ifade edildiği gibi bid'at sahibi Bid'atinden tevbe ettiği zaman o bid'atten kurtulsa bile ondan daha kötüsüne saplanır. Veya Gaylan ile Ömer ibn Abdilaziz arasında geçen olayda olduğu gibi adam o bid'ati bıraktığını ızhar eder, fakat daha sonra onda ısrar eder.

Fırkalarla ilgili hadis de buna delalet eder. Orada şöyle denilmiştir:

وَإِنَّهُ سَيَخْرُجُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَجَارَى بِهِمْ تِلْكَ الأَهْوَاءُ, كَمَا يَتَجَارَى الْكَلْبُ بِصَاحِبِهِ, لاَ يَبْقَى مِنْهُ عِرْقٌ وَلاَ مَفْصَلٌ إِلاَّ دَخَلَهُ"

"Ümmetimin içinde öyle bir topluluk çıkacak ki bu hevâ ve heves sahipleri onlara her yönden hakim olacaklardır. Tıpkı kuduz hastalığının kuduz hastasının her tarafını kapladığı gibi. Bu hastalık hastayı o kadar sarar ki, onun vücudunda hastalığın girmediği hiçbir damar ve hiçbir mafsal kalmaz."[406] Bu olumsuzluk mutlak manada bir genelliği gerektirir. Fakat normal manada -yani istisnaları da olabilen- bir genelliği ifade ettiği şeklinde de yorumlanabilir. Çünkü Abdullah ibn el-Hasen el-Anberi'den nakledilen rivayette ve İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye karşı çıkan Harûrilerle yaptığı tartışmada ve Ömer ibn Abdilaziz'in bazılarıyle yaptığı tartışmada da görüldüğü gibi bir bid'atçinin görüşünden vazgeçip hakka dönmesi mümkündür. Fakat genellikle bidatçiler görüşlerinde ısrarlı olurlar.

---

[406] Ebu Dâvud, Kitabu's-Sünne, Bâbu Şerhu's-Sünne, no:4597. Ahmed, Müsned, 4/102.

Bundan dolayı biz deriz ki: Bazı bid'atçilerin tövbe etmeleri uzak bir ihtimaldir. Çünkü hadis, zâhiriyle genellik ifade eder. Bununla ilgili daha geniş açıklama inşaallah ileride gelecektir.

Bid'atçinin tövbeye uzak duruşunun sebebi, şer'i yükümlülüklerin altına girmenin nefse zor gelmesidir. Çünkü, bu heva ve hevese aykırı gelen bir iştir, şehevi arzuların yoluna dikilen bir engeldir. Bu sebeple nefse gerçekten çok ağır gelir. Çünkü hakkın bir ağırlığı vardır. Nefis, kendi arzularına aykırı olan şeyleri değil, sadece onlara uygun şeyleri istekle yapar. Her bid'atte nefsin arzularına hoş gelen bir taraf vardır. Çünkü bid'at Şârie ait değil bidat'çinin kendisine ait bir görüştür. Asıl hükme değil, başka ilavelerle yan hükümlere uyar. Şöyle ki, bid'atçi, Şârie nisbet edilen delile mutlaka şüphe ile bakar ve kendi söylediği şeyin Şâri'in maksadı olduğunu iddia eder. Böylece onun hevâsı, iddiasınca şer'i delille kastedilen şey olmuş olur. Hevâ ve heveslerine sımsıkı sarılmışken nasıl onun dışına çıkabilir ki? Aslında bu şekilde şer'i delile sarılması gerekirdi.

Evzâi'den rivayet edilen şu söz de bunun delillerindendir: Bana bildirildiğine göre, sapık bir bid'ati işleyen kimseye şeytan ibadeti kolaylaştırır, ya da o yolla kendisini avlamak için onu ağlamaya ve tevazua teşvik eder.[407] Sahabilerden birisi şöyle dedi: İnsanlardan ibadette aşırı giden kimse fitneye düşer. Onlar Hz. Peygamberin şu sözüyle delil getirirler: **"Sizden biriniz onun namazı yanında kendi namazını, onun orucu yanında kendi orucunu küçük görür."...**

Hâricilerden ve diğer bid'atçilerden nakledilen haberlerde de görüldüğü gibi yaşanan gerçekler onun söylediği şeyi doğrulamaktadır.

Bid'atçi dünyada saygınlık kazanmak, mal ve mevki sahibi olmak ve diğer şehevi arzularını gerçekleştirmek, hatta dünyevi arzuları yüceltmek için büyük bir gayret içinde olur. Rahiplerin kiliselerde ve manastırlarda her türlü zevkleri terk etmelerini, çeşitli ibadetlerle kendilerini sıkıntıya sokmalarını ve şehevi arzularından vazgeçmelerini görmüyor musun? Buna rağmen onlar ebediyen cehennemde kalacaklardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"O gün birtakım yüzler zelildir, durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur, kızgın ateşe girer."**[408] **"De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar) iyi işler yaptıklarını zannettikleri halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir."**[409] Bunun sebebi onların bu bid'atleri işlerken hissettikleri bir hafiflikten ve nefsin arzularına ulaşması sebebiyle kazandıkları ve zorlukları kolaylaştırıcı bir zindelikten başka bir şey değildir. İçinde bulunduğu durum bid'atçinin hoşuna gider. Çünkü ona göre bunun nefsâni bir azru olması mümkün değildir ve yaptığı şey de bu arzular cümlesinden değildir. Ayrıca kendi deliline de uygundur. Hal böyle olunca ona sımsıkı sarılmasını ve daha da ileri gitmesini engelleyecek olan nedir? Halbuki ona göre kendi amelleri başkasının amellerinden daha faziletlidir, onun itikadı daha doğrudur ve da-

---

[407] Kenzu'l-Ummal, 1/221, no:114, 117.

[408] Ğaşiye: 2,3,4

[409] Kehf: 103, 104

ha yücedir. Delil bir kıymet ifade eder mi? Nitekim **"İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir."**[410]

o o o

Bid'atçinin dünyada zillete düşmesine ve Allah'ın gazabına uğramasına gelince bunun delili Allah'ın şu âyetidir: **"Buzağıyı (tanrı) edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir: Biz iftiracıları böyle cezalandırırız."**[411] Bu âyetin tefsirinde seleften gelen yorumlara göre -ki yukarıda geçmişti- her bid'atçi dünya hayatında zillete düşecektir. Bu gayet açıktır. Çünkü buzağıyı tanrı edinenler, onun böğürmesini işitmeleri ve Samîrî'nin kendilerine verdiği vesvese sebebiyle ona tapacak derecede sapıttılar. İçine düştükleri şüphe onları haktan uzaklaştırmıştı. Allah Teâlâ **"Biz iftiracıları böyle cezalandırırız"** buyurdu. Bu, hem onlar, hem de onlara benzeyenler hakkında genel bir ifadedir. Çünkü şu âyet-i kerimeye göre bütün bid'atler Allah'a karşı bir iftiradır: **"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır."**[412]

O halde Allah'ın dininde bid'at çıkaran herkes bid'ati sebebiyle alçaktır ve âdidir. Görünürde itibarlı ve güçlü gibi olsa da aslında bir alçaklık içindedirler. Bu alçaklık genellikle bizim zamanımızda da mevcuttur. Tâbiîler ve daha sonrakiler zamanında bidatçilerin durumlarını görmüyor musun? Hatta onlar yöneticilerle içli dışlı oldular ve halkın arkasına sığındılar. Bunu yapamayanlar ise bid'atlerini gizlediler, bid'atleriyle birlikte halka karışmaktan kaçındılar ve takıyye yaptılar.

Allah Teâlâ o buzağıyı tanrı edinenlerin cezaya çarptırılacaklarını haber verdi ve tehdidini gerçekleştirdi. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurdu: **"İşte bundan dolayı üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar."**[413] Allah Teâlâ bu gerçeği Yahudilerle doğruladı, nerede olurlarsa olsunlar ve ne zaman olursa olsun onlar daima alçalmış ve mağlup bir halde bulundular.[414] **"Bu, onların sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir."** Buzağıyı tanrılaştırmaları onların taşkınlıklarındandır. Zillete nisbetle durum budur. Allah'ın gazabına uğramalarına gelince doğruluğu kesin haberin içinde bu da bildirilmiştir. Bid'atçinin de bu hükme dâhil olmasından korkulur. Allah, lütfuyle koruyucudur.

---

410 Müddessir: 31

411 A'raf:152

412 En'am: 140

413 Bakara: 61.

414 Bazıları zamanımızdaki Yahûdilerin alçaklık/zillet içinde değil, izzet ve onurlu bir hayat yaşadıklarını zannedebilir. Kur'an'ın açık ifadeleri bunu yalanlıyor. Ortada farklı bir görünüm de olsa gerçek şu ki, onlar nerede olurlarsa olsunlar, ve rereye giderlerse gitsinler her zaman alçaktırlar. Ne kadar zaman geçse de onlar izzet ve şerefe asla sahip olamayacaklar: Çünkü onlar (sonunda) mağlup ve perişan olacaklar. Yarın, onu gözleyenler için çok yakındır. O, kimin yardımcısının kuvvetli ve ordusunun daha büyük olduğunu yakında bilecektir. Allah işine galiptir.

o o o

Bid'atçinin Rasûlullah'ın havzından uzak kalacağı konusuna gelince bunun delili Muvatta'daki şu hadistir: **"(Kıyamet gününde) bir gurup adamlar, tıpkı sahipsiz develerin havuz kenarından kovulup uzaklaştırıldığı gibi benim havzımdan uzaklaştırılacaklar..."** Buhari'de Esma'dan Rasûlullah'ın (s.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Ben havzımın üzerinde bana gelecekleri bekleyeceğim. Bazı insanların benim yanıma gelmeleri engellenecek. Ben: Bunlar benim ümmetim! Diyeceğim. Denilecek ki: Sen bilmiyorsun; bunlar (senden sonra) gerisin geri döndüler."** Abdullah hadisinde de şöyle buyurulur: **"Ben havzın kenarına sizden önce geleceğim. Sizden bazı adamlar bana yaklaştırılacak Hatta onları tutup almaya hazırlanırken birden benden uzaklaştırılacaklar. Bunun üzerine ben diyeceğim ki: Ya Rabbi! Bunlar benim ashabımdı. Allah Teâlâ diyecek ki: Senden sonra onların (dinde) neler yaptıklarını sen bilmiyorsun."**

Onların bu ümmet topluluğuna dâhil oldukları, gayet açıktır. Çünkü ellerinde ayaklarında ve yüzlerinde buna işaret eden abdest izleri olacaktır. İster aslen kâfir olsun isterse sonradan kâfir olsun küfür ehlinde böyle izler ve işaretler yoktur. Bir de hadisi şerifte: "Senden sonra onlar dini değiştirdiler" denilmektedir. Eğer kâfir olmuş olsalardı: "Senden sonra onlar kâfir oldular" denilirdi. En uygun olan yorum, onların sünneti değiştirmiş olmalarıdır. Bu da bidatçilerin yaptığı bir şeydir. Bir kimse: Bu bir münafıklıktır derse bu da bizim kasdettiğimiz şeyin dışında değildir. Çünkü münafıklar şeriate ibadet ve kulluk için değil, takıyye için sarılırlar. Böylece şeriatı konulması gereken yerin dışında başka bir yere koyarlar. Bu da Bid'atin ta kendisidir.

Sünnete Allah'a kulluğun değil, gelip geçici dünya menfaatına ulaşmanın bir yöntemi ve aracı olarak yapışan ve onunla bu maksatla amel eden kimselerin hepsi aynı yolu izlerler. Çünkü bu, sünneti değiştirmek ve onu şer'i konumunun dışına çıkarmak demektir.

o o o

Bid'atçinin kâfir olmasından korkulması meselesine gelince, ilk selefin ve diğer dönemlerde yaşayanların âlimleri, Hâriciler, Kaderiyeciler ve diğer pek çok fırkalar gibi bid'at fırkası mensuplarının tekfir edilmelerinde ihtilafa düşmüşlerdir. **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlarla senin hiçbir ilişkin yoktur."** âyetinin ve **"O gün nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır."** diye başlayan âyetin zâhiri buna, yani onların küfrüne delâlet etmektedir. Alimler, Batıniye gibi grupların küfrüne hükmetmişlerdir. Çünkü onların mezhepleri, Hz. İsaya hem ilahlık, hem de insanlık izafe eden Hıristiyanların görüşlerine benzer görüşler ileri süren Hulûliye mezhebine dayanır. Âlimler bunun küfür olup olmadığında ihtilaf ettiklerine göre aklı başında olan herkes kendisinin böylesine bir batış çizgisine nisbet edilmesini yakıştıramaz; yani kendisine şöyle denilmesini lâyık görmez: Alimler, sen kafir misin, yoksa kafir olmayan bir sapık mısın? ihtilaf ettiler. Veya şöyle denilmesini istemez: Alim-

lerden bir grup senin kafir olduğunu ve öldürülmenin helâl olduğunu söylediler.

o o o

Bid'at sahibinin, Allah korusun, sonunun kötü olmasına gelince, bunun sebebi onun günah işlemiş olması ve kesinlikle Allah'a isyan içinde bulunmasıdır. Şimdi biz, o büyük günah işliyor veya küçük günah işliyor demeyiz, sadece şunu deriz: O, Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmakta ısrar ediyor. Israr ettiği şey şayet küçük günah ise bu ısrarı onu büyük günah haline getirir, büyük günahı ise daha da büyütür. Bir kimse günahta ısrarlı iken ölürse onun âkıbetinden korkulur. Varsayalım ki gözünden perde kalkıp kıyamet sahnelerini ayanbeyan görmüş olsa (gerçeği görüp tövbe edecek. Fakat) şeytan -özellikle o kişi geçmişte dünya sevgisine kapılıp kendisine itaat etmişse- onu dürtükler ve kalbine egemen olur. Tâ ki bozuk ve değişik hali üzere ölsün diye.

Abdulhak el-İşbili[415] der ki: İçi dışı düzgün olan kimselerin sonu asla kötü değildir. Allah'a hamdolsun böyle bir şey ne duyulmuştur, ne de bilinmiştir. Ancak aklında bozukluk olan veya büyük günahlarda ısrar eden ve atılgan olan ya da önce düzgün olup sonra durumu değişen ve sünnetlerin dışına çıkan ve başka bir yolu tutan kimsenin bu davranışları Allah korusun âkıbetinin kötü olmasına sebep olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah onlarda olanı değiştirmez."**[416]

Ben Bel'am ibn Bâûra'nın kıssasını işittim. Allah Teâlâ ona âyetlerini vermişti. Fakat o onlardan sıyrılıp çıktı ve o yüzden de şeytanın takibine uğradı.[417]

Bir mâsiyet olması hasebiyle bid'atle mağrur olduğu zaman bid'atçinin böyle olacağı bellidir. Mâsiyetin bid'at oluşuna baktığımız zaman âkıbet daha da kötüdür. Çünkü bid'atçının yasaklanan şey üzerinde ısrarlı oluşuyle birlikte şeriate aklıyle karşı çıkması ve mâsiyetin itaat olduğuna inanarak dini hayatında şeriate teslim olmaması sebebiyle âkıbeti daha da kötüleşir. Çünkü o Şâriin çirkin dediğini güzel görmektedir. İtaat denilen şeye de kendi görüşü eklenmeden onun nazarında itaat olmamaktadır. Şâriin güzel dediğini de çirkin görmektedir. Kim böyle olursa, Allah'ın dilemesi dışında kötü bir âkıbete daha lâyık olur. Allah Teâlâ kötülediği kimseler hakkında şöyle dedi: **"Allah'ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın**

---

[415] Abdulhak el-İşbili: O bir imamdır, hâfızdır, yetenekli büyük bir âlimdir. Künyesi Ebu Muhammed, ismi Abdulhak ibn Abdirrahman el-Ezdi el-Endelüsi el-İşbili'dir. İbn el-Harrat diye bilinir. 514 yılında doğmuştur. Ebu'l-Hasen Şureyh ibn Muhammed, Ebu'l-Hakem ibn Berrican, Amir ibn Eyyub gibi kişilerden hadis nakletmiştir. Fıkıhçıdır, hafızdır. Hadisi ve illetlerini bilir. Ricâli tanır. Zâhiddir, müttakidir. Sünnete ve onun edeplerine bağlıdır. el-Meâfiri (Mescidi Aksa'nın hatibi) ve Ebu'l-Haccac ibn eş-Şeyh gibi kişiler ondan nakilde bulunmuşlardır. 581 yılında vefat etmiştir (Siyeru'l-A'lam, 21/198, Şezeratü'z-Zeheb, 4/271)

[416] Ra'd: 11

[417] Bel'am ibn Bâura kıssasını ibn Kesir, A'raf sûresi 175. âyetin tefsirinde 2. Cilt 253 ve 254. sayfalarda çeşitli yollarda gelen rivayetlerle anlatılır.

(böyle) mühlet vermesinden emin olamaz."[418] Allah'ın azabı diye terceme ettiğimiz "mekr" kelimesi farkına varmadan kötülüğü celbetmek demektir. Kötü âkıbet de Allah'ın bir mekridir/azabıdır. Çünkü insana bilmediği bir şekilde gelir. Allah'ım senden af ve esenlik dileriz.

o o o

Bid'atçinin âhirette yüzünün kararacağı meselesine gelince daha önce bu konuda şu âyetin anlamı üzerinde durulmuştu: **"O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır."** Bu âyetin içinde azab ile tehdit de vardır: **"Öyle ise inkar etmeniz yüzünden tadın azabı! (denilir)."** Bundan önceki âyette de aynı şey vardır: **"İşte bunlar için büyük bir azap vardır."**

İyâd, İbn Nâfi'in rivayetine dayanarak Mâlik'in şöyle dediğini anlattı: Şayet bir kul, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın bütün büyük günahları işlemiş olsa, sonra bu heva ve heveslerden kurtulsa ben onun Firdevs cennetlerinin en yükseğinde olacağını ümit ederim. Çünkü her büyük günah kul ve Rabbi arasındadır ve kul o günahlardan dolayı Allah'ın kendisini affedeceği ümidini taşımaktadır. Halbuki hevâ ve heves sahipleri (yani bid'at işleyenler) bundan dolayı, Allah'tan affedilme ümidine ihtiyaç hissetmezler. Bu da onları cehennem ateşinin içine düşürür.

Bid'atçiden uzak durmaya gelince şu ayet-i kerimede buna işaret edilmektedir: **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur/sen onlardan berisin."**[419] Bir de şu hadis vardır: "Ben onlardan beriyim, onlar benden beridirler."

İbn Ömer (r.a) Kaderiyyeciler hakkında şöyle der: Onlarla karşılaştığın zaman kendilerine de ki: Ben sizden beriyim/uzağım, siz de benden berisiniz.

Hasan-ı Basri'den: Bid'at sahibi ile oturma, çünkü o senin kalbini hasta eder, sözü nakledilmiştir.

Süfyan es-Sevri'den: Bid'at sahibi ile oturan kişi şu üç şeyden birisinden kendisini kurtaramaz: Ya başkaları için fitne olur, veya kalbine bir şey girer, onunla ayağı kayar ve cehenneme gider veyahut da: onların konuştukları beni etkilemez, ben kendime güvenirim, der. Her kim bir an bile olsa dini hakkında Allah'dan başkasına güvenirse Allah onu kendisinden alıverir.

Yahya ibn Ebi Kesir der ki: Bid'atçi ile bir yolda karşılaşırsan hemen yolunu değiştir.

Ebû Kılabe şöyle dedi: Bid'at sahipleri ile oturmayın ve onlarla tartışmayın. Çünkü ben onların sizi de kendi sapıklıklarının içine sokmalarından ve bildiğiniz şeylerde kafanızı karıştırmalarından korkarım.

İbrahim şöyle dedi: Bid'at sahipleri ile oturmayın ve onlarla konuşmayın. Onlarla oturup konuşursanız kalplerinizi döndürmelerinden korkarım.

---

[418] A'raf: 99

[419] En'am: 159

Bu konudaki rivayetler pek çoktur. Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadis de bütün bunları destekler:

"اَلْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ"

"Kişi dostunun dini üzeredir. O halde siz kiminle dostluk ettiğinize iyi bakınız."[420] Bu hadisin amacı gayet açıktır ve Ebû Kılabe'nin sözünde de buna dikkat çekilmiştir. Çünkü kişi, bir şeyin sünnet olduğundan emin olabilir. Bid'at sahibi onun kafasına, aslı olmadığı halde lafzın ihtimal verdiği bir bid'ati sokabilir ya da kendi görüşüne göre ona bir şey ilave edebilir. Onun kalbi de bunu kabul edebilir. Önceden bilgisi dahilinde olan şeye dönüp baktığında artık onu karanlık ve belirsizlik içinde bulur. Bunu ya fark eder ve ilim ile reddeder veya reddedemez ve helâk olanlarla birlikte helâk olur gider.

İbn Vehb der ki: Bid'atçilerden birisi İmam Mâlik'e geldiğinde imamın ona şöyle dediğini duydum: Ben, Rabbimden gelen bir delilin üzerindeyim, sen ise şüphe içindesin. O halde sen kendin gibi bir şüphecinin yanına git ve onunla tartış. İmam Mâlik sonra şu âyeti okudu: **"De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz."**[421]

İşte geçmiş dönemde yaşamış bir âlimin durumu bu; o da kalbinde eğrilik bulunan kişiye sözünü dinletemiyor.

"Rahman arşa istiva etmiştir." âyeti hakkında soru soran kimseye İmam Mâlik'in verdiği cevap, kişinin bid'atçiyi ilimle reddedişinin bir örneğidir. Bid'atçi kişi: Nasıl istiva etti? Diye sorunca İmam Mâlik şöyle cevap verir: "İstivâ malumdur, keyfiyeti mechuldür, onun hakkında soru sormak ise bid'attir. Ben seni bir bid'atçi olarak görüyorum." İmam Mâlik bunu söyledikten sonra soru soran kişinin huzurundan çıkarılmasını emretti.

Kişinin bid'atçiye ilimle gücünün yetmediği şeyi de el-Bâcî anlattı ve dedi ki: Mâlik şöyle dedi: Şöyle denilirdi: Kalbinde eğrilik olana kulak verme. Çünkü sen onun kendisini dinlerken sana nasıl bir zarar vereceğini bilemezsin.

Ensardan bir adam Medinelilerden bir Kaderiyyeci hakkında bir şey duydu. Gönlü ona takıldı. Nasihatlerine kulak verdiği arkadaşları onun yanına gelmişlerdi. Arkadaşları onu bu düşüncesinden vazgeçirmek istedikleri zaman onlara şöyle dedi: Gönlümün takıldığı şeyden nasıl vazgeçerim. Kendimi şu minareden attığım zaman, Allah'ın benden râzı olacağını bilseydim onu da yapardım.

Sonra İbn Vehb Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etti: Bir kaderiyyeci ile birlikte oturma ve onunla konuşma. Ancak onunla otururşan da ona karşı sert davran. Çünkü âyet-i kerime'de şöyle buyurulur: **"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Rasülüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin."**[422] O halde onlarla dostluk kurma.

---

[420] Tirmizi, Zühd, no:2379, Babu'r-Racül alâ dini halilih; Ebû Davûd, K. Edeb, B. Men yü'meru en yücalise, 4833; Müsned, 2/302, 224.

[421] Yusuf: 108

[422] Mücadele: 22

o o o

Bid'atçinin (bu dünyada) fitneye düşmesine/bela ve musibetlere mâruz kalmasına gelince bu konuda Iyad, Süfyan ibn Uyeyne'den şöyle dediğini nakletti: Mikatın dışında Medine'den ihrama giren kimsenin durumunu İmam Mâlik'e sordum. O şöyle cevap verdi: Bu, Allah'a ve Rasulüne muhalefet etmektir. Onun dünyada fitneye maruz kalmasından ve âhirette de elim bir azaba uğramasından korkarım. Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu işitmedin mi: **"Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."**[423] Hz. Peygamber (s.a) mikat yerlerinde telbiye getirilip ihrama girilmesini emretti.

İbn el-Arabi, Zübeyr ibn Bekar'dan nakletti, o şöyle demişti: Ben Malik ibn Enes'ten dinledim; ona bir adam gelmiş ve: Ey Ebû Abdillah, ihrama nereden gireyim? Malik ona şöyle dedi: Zülhuleyfe'den, Rasûlullah'ın (s.a) ihrama girdiği yerden girersin. Adam dedi ki: Ben mescidden ihrama girmek istiyorum. Malik ibn Enes: Yapma, dedi. Adam: Ben mescidden, (Peygamber'in) kabrinin yanından ihrama gireceğim, diye ısrar etti. İmam Malik dedi ki: Öyle yapma, yaparsan başına bir fitne gelmesinden korkarım. Adam dedi ki: Bu hangi fitnedir? Ben sadece mesafeyi uzatıyorum. İmam Mâlik ona şöyle cevap verdi: Rasûlullah'ın ulaşamadığı fazilete senin kendini ulaşmış olarak görmenden daha büyük hangi fitne olabilir? Ben; Allah'ın şöyle dediğini duydum: **"Onun emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar."**

İmam Mâlik'in âyetin tefsiri olarak zikrettiği bu fitne bidatçilerin durumudur ve üzerine kendi binalarını kurdukları kâideleridir. Onlar, Allah'ın Kitabında zikrettiği şeyi ve Peygamber'in çizdiği sünneti kendi akıllarıyle buldukları hidayetin gerisinde görürler.

İbn Veddah'ın rivayetine göre bir defasında İbn Mes'ud (r.a.) bir topluluğa uğramıştı. Bir adam insanları etrafına toplamış şöyle diyordu: Şu kadar adet "Sübhanallah" diyen kimseye Allah rahmet etsin; şu kadar "elhamdülillah" diyen kimseye Allah rahmet etsin. Topluluk da onun söylediklerini tekrarlıyordu. Bunun üzerine İbn Mes'ud (r.a) şöyle dedi: " Siz peygamberinizin göstermediği bir davranışı yapıyorsunuz ve böylece sapıklığın günahına yapışmış oluyorsunuz.[424]

Sonra İmam Mâlik'in delil olarak okuduğu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a) hendek kazılmasını emrettiği zaman içlerinden birisini siper ederek sıvışıp giden münafıklar hakkında nâzil olmuştu.

---

[423] Nûr: 63.

[424] İbn Mes'ud, bunu bir bid'at olarak görüyordu. Çünkü Peygamber (s.a) ashabına bu şekilde bir zikri telkin etmemişti. Yapılan iş güzel görülen şeylerden bile olsa Rasûlullah'tan bu konuda herhangi bir bilgi bulunmadığı müddetçe ashab böyle bir şeye meyletmezlerdi ve onlar Peygambere uymada insanların en hırslı olanı idiler.

Münafıklığın aslında bir bid'at olduğu daha önce geçmişti. Çünkü Allah Teâlâ onlardan söz ederken şöyle buyurmuştu: **"İşte onlar hidayete karşılık dalaleti satın alanlardır."** [425] Bu âyet, Peygamber'in emrine muhalefet edenlerin hepsini kapsamına aldığı için bid'atçinin de bu kapsama girmesi daha uygundur.

Bunlar bu bölümde söylenecek şeylerin sadece bir kısmıdır. Söylenilmesine imkan bulunamayan şeyler hakkında bunlarla bir kanaate ulaşılabilir. Çünkü bid'atler hakkında bu bölümü ilgilendiren pek çok âyet ve hadis geçmiştir. Bunların anlamlarını ayrıntılı bir şekilde anlatmak uzun sürer. Bu sebeple biz burada zikrettiklerimizle yetinelim. Başarı Allah'tandır.

---

[425] Bakara: 16.

FASIL

Bu konuda zikredilmesine ihtiyaç duyulan şeylerden birisi de bütün bu sıralanan bilgilerin genel olarak ne anlama geldiğinin açıklanmasıdır. Bütün bunlar şu anlama gelir: Bid'atler birer sapıklıktır. Bid'atçi bir sapıktır ve saptırıcıdır. Bid'atin bir sapıklık olduğu yukarıda sıralanan nakli delillerin pek çoğunda belirtilmiştir. Diğer mâsiyetlerden değil de ihtilaftan, gruplara ayrılma ve farklı farklı yollardan gitmekten söz eden âyetlerde de bu sapıklığa işaret edilmiştir. Çünkü bid'at ve bid'ate benzeyenlerin dışında genellikle mâsiyetler bir sapıklık olarak nitelendirilmemişlerdir. Meşrû olan şeylerde yapılan hatalar -ki bunlar zaten bağışlanmıştır- sapıklık olarak isimlendirilmezler. Diğer mâsiyetleri kasten işleyenlere dahi sapık denilmeyeceği gibi bu tür hataları yapanlara da sapık ismi verilmez. Sadece bid'ate sapıklık denilmesi -Allah bilir ya- ona karşı ikaz gayesi ve hikmetinden dolayıdır. Dalâlet (sapıklık) hidayetin zıddıdır. Araplar hidayet kelimesini maddi ve görünür şeyler hakkında hakikat anlamında kullanırlar. Mesela "Ona yol gösterdim, rehberlik ettim" anlamında "هَدَيْتُهُ الطَّرِيقَ" veya "هَدَيْتُهُ إلى الطَّرِيقِ" (hedeytühû ilet-tariki) dersin. Hayır ve şer yoluna sevk etmek de bu anlama gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Şüphesiz biz ona (gideceği) yolu gösterdik"**[426] **"Biz ona iki yolu (hayrın ve şerrin yolunu) göstermedik mi?"**[427] **"Bize doğru yolu göster."**[428] Bu ayetlerde geçen sırat, tarik ve sebil aynı manaya gelir ve maddi yol anlamında hakikat, manevi yol anlamında da mecâzdır. Bunun zıddı da dalalettir/sapıklıktır. Sapıklık yoldan çıkmak demektir. Yolunu şaşırmış ve kaybolmuş deveye ve koyuna "el-Baîru'd-dâl" ve "eş-Şâtü'd-dâlle" denilir. Bir adam yoldan çıktığı zaman "racülün dâlle" denilir. Çünkü ona yolu gösterecek bir rehber olmadığı için işi karıştırmıştır.

Bid'at sahibi kişi sünnetin yolunu bilmeyerek heva ve hevesine mağlup olduğu için başka bir yolun değil de aklına doğan yolun doğru olduğunu zanneder, bu sebeple doğru yoldan sapar. Ana caddeden gittiğini zannettiği için sapıktır. O tıpkı geceleyin kendisine yol gösterecek bir rehberi olmadığı halde yola çıkan kimse gibidir. Her ne kadar hedefini araştırdığını zannetse bile her an yoldan sapabilir ve birinin peşine düşebilir. Bidatçı bu ümmettendir. Delillerini Allah'ın hükümlerine itaat kaynağından değil de sırf hevâ ve nefsâni arzular kaynağından aldığı için, ümmetin delillerinin dışına çıkmıştır. Bid'atçi ile başkası arasındaki fark budur. Çünkü bid'atçi hevasını en önemli hedefi haline getirmiş ve delilleri de ona uydurmuştur. Delillerin Arapların konuşma tarzına uygun bir şekilde kullanılması gerekir. Araplar konuşurken zâhiri anlamları muhafaza ederler. Nitekim bu ilmin dışındaki ilimlerde öncü olmuş kişilerce de kabul edildiği üzere sözde tevile ihtimal veren bir ibare bulabileceğin gibi tevile

---

[426] İnsan: 3
[427] Beled: 10
[428] Fâtiha: 6

ihtimal vermeyen bir ibare de bulabilirsin. Zâhir olan her anlamı, kastedilen zahirdeki zorunlu anlamın dışına çıkarmak ve onu maksadın dışına çıkaracak şekilde tevil etmek mümkündür. Buna bir de şeriatin temelleri konusundaki cehalet eklenince bozulma ve şeriatın gayelerinden uzaklaşma durumu daha da şiddetlenir ve belirginleşir.

Akıl ve idrak sahibi (bid'atçi) sünnetin dışına daha çok çıkar ve bid'at sapıklığına daha çok dalar. Nefsinin hevası gâlip gelince de delillerin lafızlarını kendi istediği manalara doğru çekmesi daha çok muhtemeldir.

Bunun delili şudur: Sen, kendisini bu ümmete mensup sayan hangi bid'atçiye rastlarsan onun bid'atini mutlaka şer'i bir delile dayandırmak istediğini ve o delili aklına ve nefsâni arzularına uyacak şekilde yorumladığını görürsün. Bu, engellenemez ezeli hikmette kesin bir olgudur. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir."**[429] **"İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir."**[430] Fakat onların dikkate aldıkları deliller açık ve kesin deliller değil, müteşâbih delillerdir. Ve bunların az miktarda olanını da çok gibi değerlendirirler. Hevaya tâbi olmanın en büyük delili de budur. Çünkü delillerin büyük çoğunluğu zâhiriyle bir manaya delâlet ediyorsa bu haktır. Zâhirinin dışında bir manaya delâlet edenler ise çok azdır. Azın çoğa, müteşâbihin açık olana götürülmesi zâhirin hakkıdır. Ancak hevâ ve heves, Allah'ın sapmasını dilediği kimseyi saptırır ve o artık bid'atçi olmayanın aksine bir labirentin/karmakarışık bir yolun içine girmiştir. Bid'atçi olmayan kişinin en önemli gayesi hakikate ulaşmaktır. Hevasını ise - şayet hevâsı varsa- ikinci planda tutar ve onu hakka tâbi kılar. Delillerin çoğu ve Kitab'ın (Kur'an'ın) büyük bir bölümü onun ulaşmaya çalıştığı gayesinde gayet açık ve anlaşılır bir durumdadır. Böylece o ana caddeyi/doğru yolu bulmuştur. Bu apaçık olan delillerin dışında kalanları ise ya apaçık olanlara reddeder ya da onu bilene havale eder. Tevil kapısını zorlamaz.

Muhkem / apaçık delillerle müteşâbihler arasındaki sorunun çözümünde hakem şu âyet-i kerimedir: **"Kalplerinde eğrilik olanlar fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek payeye erişenler ise: ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler."**[431] İhtilaf da hâsıl olsa veya ona gizli de kalsa bundan dolayı onun haline bid'atçi de denmez, sapık da denmez. (Yani müteşâbihlere uymayanlara bid'atçi denmez)

Bid'atçi değildir, çünkü o itaatteki hikmet sebebiyle delillere kulak vererek onlara tâbi olmuş, onlara muhtaç olduğunu bilerek elini uzatmış, hevâ ve hevesini geri plâna itmiş ve Allah'ın emrini öne almıştır.

---

[429] Bakara: 26

[430] Müddessir: 31

[431] Ali İmran: 7

Sapık da değildir, çünkü doğru bir yola girmiş ve ona sığınmıştır. Bir gün o yoldan çıksa ve hata etse bile ona bir günah ve vebal yoktur, hatta sahih bir hadisin beyanına göre sevaba bile hak kazanır:

"إذا اجتهد الحاكم فأخطأ فله أجرٌ وإن أصاب فله أجران"

"Bir hakim içtihad eder de yanılırsa kendisi için bir sevap vardır. İsabet ederse iki sevap vardır."[432] Bilerek yanlış yapsa bile bu yanlışı kendisi için veya başkaları için bir yol ve yöntem, tâbi olunan bir şeriat haline getirmediği için bid'atçi ve sapık diye isimlendirilemez.

Çünkü (bir kimse tarafından işlenilen) bir günah, (onun herhangi bir teşviki ve yönlendirmesi olmaksızın) başkası tarafından da işlenme durumuna düşerse buna (bid'at değil) onu izlemek denilebilir ve ona, başkasına örnek olan kimseye yapılan muamele yapılır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle denilmiştir: **"Kim kötü bir sünnet çıkarırsa (kötü bir çığır açarsa) hem o çıkardığı kötü sünnetin günahını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir."** Bir başka hadis-i şerifte de şöyle denilmiştir: **"Haksız yere adam öldüren hiç kimse yoktur ki onun yükleneceği günahın bir misli de Âdemin ilk oğluna verilmemiş olsun. Çünkü cinayet işleme âdetini ilk defa çıkaran kişi odur."** Burada cinayet, başkaları tarafından taklit edilen bir amel olduğu için onu işleyene nisbetle "sünnet" diye isimlendirildi. Fakat "bid'at" diye isimlendirilmedi. Çünkü cinayeti işleyen kişi bunu başkaları da yapsın diye/bir şeriat olsun diye yapmadı. Buna sapıklık da denilemez, çünkü bunu meşrû kılınan bir yolda veya meşru olana benzemek maksadıyla yapmamıştır.

Bu, bid'atlerin sapıklıklar olarak isimlendirilmesinde yaşanan gerçeklerin, İslamdan önceki ve Rasûlullah zamanında karşılaşılan durumların da şâhitlik ettiği apaçık bir tesbittir. Mesela Allah Teâlâ şöyle haber vermektedir: **"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarf ediniz, denildiğinde, dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz."**[433] Kâfirler infakla emrolundukları zaman cimrilik yaptılar. Bunun için de bir gerekçe uydurmak istediler ve şöyle dediler: "Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?" Malumdur ki şayet Allah Teâlâ dilerse hiç kimseyi kimseye muhtaç etmez. Fakat o kullarının nasıl hareket edeceklerini görmek için onları imtihan eder. İşte onların hevâ ve hevesleri bu temel prensibi anlattı ve buna nisbetle Kitabın müteşâbihine uydular. Bu sebeple onlara **"Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz."** denildi.

---

[432] Buhari, Kitabu'l-İ'tisam, Babu Ecri'l-Hâkim izectehede fe esâbe ev ahtae, 7352; Müslim, K. el-Akzıye, B. Ecril-Hâkim izectehede, 1716; Ebû Dâvud, K. el-Akziye, B. Fi'l-Kâdı Yuhtıu, 3574; Tirmizi, el-Ahkam, B. el-Kâdî Yusibu ve Yuhtıu, Ebu Hureyre'den; Nesei, el-Akzıye, B.el-İsabe fi'l-Hüküm; İbn Mâce, el-Ahkam, B.el-Hâkim Yectehid, 2314.

[433] Yasin: 47

Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle dedi: **"Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Tâğuta inanmamaları kendilerine emrolunduğu halde, Tâğutun hakemliğine başvurmak istiyorlar. Halbuki şeytan onları büsbütün saptırmak istiyor."**[434] Sanki onlar hakeme başvurmayı kabul etmiş göründüler. Fakat onlar verilecek hükmün kendi maksatlarına uygun olmasını arzu ettiler. Haktan saptılar ve bütün hükümlerin aynı olduğunu, Ka'b ibn el-Eşref'in[435] ve başkalarının verdiği hükmün, Peygamber'in verdiği hüküm gibi olduğunu zannettiler. Peygamber'in (s.a) verdiği hükmün Allah'ın hükmü olduğunu, reddedilemeyeceğini, halbuki Peygamberin hükmü varken başkasının vereceği hükmün Allah'ın hükmüne uygun bile olsa reddolunacağını bilemediler. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Şeytan onları tamamen saptırmak istiyor."** Âyetin zâhiri bu âyetin İslâm'a giren kimseler hakkında nâzil olduğunu gösteriyor. Çünkü âyet, **"Sana indirilene inandıklarını ileri sürenler"** diye başlıyor. Müfessirlerden bir grup bu âyetin münafıklardan bir adam hakkında veya Ensâr'dan bir adam hakkında nâzil olduğunu söylediler.

Bir başka âyette yüce Allah şöyle buyurdu: **"Allah bahira, sâibe, vasile ve hâm diye bir şey meşrû kılmamıştır."**[436] Çünkü onlar bu şeyleri bir şeriat haline getirdiler ve İbrahim'in dininde bid'at çıkardılar ve bunu yaparken de Hz. İbrahim'in hak yoldan Allah'a yaklaştığı gibi bunların kendilerini Allah'a yaklaştıracağını zannettiler. Bu sebeple ayakları kaydı ve Allah'a karşı yalan uydurdular. Çünkü bunun Allah'a yaklaştırıcı bir fiil olduğunu iddia ettiler ve meşrû olan gayede gayr-i meşru bir yol izleyerek sapıttılar. Bu sebeple Allah Teâlâ bu âyetin hemen arkasından şöyle buyurdu: **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca, sapan kimse size zarar veremez."**[437] Yine bir ayette şöyle buyurulur: **"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (ka-**

---

[434] Nisa: 60

[435] İbn Kesir bu âyetin tefsirini yaparken şunları dedi. Burada Allah Teâlâ, davaların sonuca bağlanmasında Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti dışında başka birisinin hakemliğine başvurmak istediği halde, Allah'ın Peygamberine ve geçmiş peygamberlere indirdiği şeylere inandığını iddia eden kimsenin bu iddiasını reddetmektedir. Nitekim bu âyetin nüzul sebebi olarak zikredildiğine göre Ensar'dan bir adamla, Yahudilerden bir adam birbiriyle davalı duruma düştüler. Yahûdi, aramızda Muhammed hakem olsun derken, diğeri Ka'b ibn el-Eşref'in hakem olmasını istedi. Bir rivayete göre bu âyet müslüman olduklarını açıklayıp câhiliye hakemlerini kendilerine hakem seçmek isteyen münafıklar hakkında inmiştir. Bir rivayete göre de başkaları hakkında inmiştir. Ayet-i kerime hepsini içine alacak şekilde genel bir anlam ifade eder. Çünkü âyet, Kitab ve sünnetten sapan ve bâtıl olan başka şeylerin hakemliğine başvuran herkesi kötülemektedir. Burada tağutla kasdedilen de budur. Bu sebeple: Onlar tâğutun hakemliğine başvurmak istiyorlar, buyurdu. (Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 1/492)

[436] Maide: 103. İslam öncesi Arapların bâtıl inanç ve âdetlerinden birisi de bazı sebep ve bahanelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmeleri, onları putlar adına serbest bırakmaları idi. Bu cümleden olarak beş kere doğuran ve beşinci yavrusu dişi olan deveye "bahira" denir, kulağı çentilir, sağılmaz, sütü putlara bırakılırdı. Put namına serbest bırakılan ve sütünden yalnızca müsafirlerin yararlandığı deveye "sâibe" denirdi. vs. (Çeviren)

[437] Maide: 105

dınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır."[438] Bu âyet, daha önce ayrıntılı bir şekilde anlatılan bir konunun özetidir. Konuyla ilgili âyetler şöyledir: "Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler..."[439] Bu tavır bundan önce de belirtildiği gibi bir hüküm koymaktır/şeriat icât etmektir. Sonra Cenab-ı Hak şöyle devam etti: "Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karıştırıp bozmak için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir."[440] Bu da daha önceki gibi kendi kafalarından hüküm çıkarmaktır. Sonra şöyle dedi: "Onlar saçma düşüncelerine göre dediler ki: Bu hayvanları ve ekinleri dilediğimizden başkasının yemesi haramdır. Bir kısım hayvanların sırtına yük vurmak da haramdır. Bir kısım hayvanları da keserken Allah'ın adını anmamak suretiyle O'na iftira ederler."[441] Hülasa onlar bilgisizce çocuklarını öldürdüler ve kafadan hüküm çıkarmak sûretiyle Allah'ın kendilerine verdiği rızkı haram saydılar. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Onlar gerçekten sapıtmışlardır, zâten doğru yolda da değillerdi."[442] Allah Teâlâ onların kendi kendilerine böyle haramlar uydurmalarını kınadıktan sonra şöyle buyurdu: "(Dişi ve erkek olarak) Allah sekiz çift hayvan yarattı: Koyundan iki, keçiden iki... De ki: O, bunların erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin rahimlerinde bulunan yavrularını mı haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle söyleyin.... Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan kim daha zâlimdir! Şüphesiz Allah o zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez."[443] Yani Allah onları saptırır.

Müşriklerin şirk koşmalarındaki durumun anlatıldığı âyetlerde sapıklığın ne olduğu da anlatılmıştır. Çünkü gerçekte sapıklık, doğru yoldan/sırat-ı müstakim'den çıkmaktır. Çünkü onlar kendi zanlarınca bu putları kendilerini Allah'a yaklaştırsınlar diye uydurmuşlardır. "Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz."[444] dediler.

Onlar bu putları araç konumuna koydular hatta Allah'ın yanında onlara da ibadet ettiler. İlim adamlarının anlattıklarına göre ilk olarak birtakım kişilerin resimlerini yaptılar, onlara sevgi besliyorlar ve onlardan bereket umuyorlardı. Sonra taptılar. Araplar da bunları başkalarından bu maksatla aldılar. Halbuki bu apaçık bir sapıklıktı.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Andolsun "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'tan başka hiçbir ilah yok-

---

[438] En'am: 140
[439] En'am: 136
[440] En'am: 137
[441] En'am: 138.
[442] En'am: 140
[443] En'am: 144
[444] Zümer: 3.

tur."[445] Siyercilerin anlattıklarına göre onlar aslında kendilerindeki delilin müteşâbih olanına dayanarak gerçek ilah hakkında bâtıl/geçersiz bir iddiada bulundular. Apaçık delilleri terk etmeleri ve müteşâbihlere meyletmeleri sebebiyle şüpheye düşerek haktan saptılar. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"De ki: Ey Ehl-i Kitab! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın."**[446] Bunlar Hıristiyanlardır. Onlar Hz. İsa konusunda sapıttılar. Bundan dolayı Allah Teâlâ, Hz. İsa'nın (tanrı değil) kulluğu hakkındaki delilleri zikrettikten sonra şöyle buyurdu: **"İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryemoğlu İsa, gerçek söze göre budur."**[447] Tevhidin delillerini zikrettikten, bir ve tek olan Allah Tealâ'yı kendisine çocuk edinmekten tenzih ettikten ve söyledikleri çirkin sözlerdeki ihtilafları belirttikten sonra şöyle buyurdu: **"Fakat o zâlimler bugün açık bir sapıklık içindedirler."**[448]

Allah Teâlâ münafıkları ve onların Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya çalışmalarını anlattı. Bu onların müminlerle birlikte yükümlülüklerin altına girerken üşene üşene girmeleri ve bunun kendilerini kurtaracağını veya kendilerinden herhangi bir şeyi savacağını hesab ederek takıyye yapmaları sebebiyledir. Halbuki onlar gerçekten kendi kendilerini aldatmaktadırlar. Bu, sapıklığın/şaşkınlığın ta kendisidir. Çünkü münafık kendi lehine olduğunu zannettiği bir şeyi yaptığı zaman bir de görecektir ki o şey aslında kendi aleyhinedir. Böyle yapan kimse hidayet üzere olamaz ve hidayet yoluna da giremez. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **"Şüphesiz münafıklar Allah'ı aldatmağa çalışırlar. Halbuki Allah, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar, ne onlarla ne bunlarla olur, ikisi arasında bocalayarak Allah'ı pek az anarlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamayacaksın."**[449]

Allah Teâlâ şehrin öbür ucundan koşup gelen bir adamın hikayesini anlatır. O adam şöyle dedi: **"O'ndan başka tanrılar mı edineyim? O Rahman olan Allah bana bir zarar vermek isterse onların (putlarının) şefaati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar."**[450] Bunun manası, ben Allah'tan başkasına- hiçbir faydası olmayan şeylere- nasıl ibadet ederim, fayda ve zarar vermek elinde olan Rabbi birlemeyi nasıl terk ederim? Böyle bir şey yoldan çıkıp başka bir yola girmek, demektir. **"İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum."**[451]

---

[445] Maide: 33
[446] Maide: 77
[447] Meryem: 34
[448] Meryem: 38
[449] Nisa: 142, 143.
[450] Yasin: 23
[451] Yasin: 24

Bu esasın tesbiti konusundaki misaller pek çoktur. Bu misallerin hepsi de sapıklık tabirinin genellikle kendisine ârız olan bir şüphe veya şüphe ârız olan bir kimseyi taklit sebebiyle sahibinin ayağını kaydırma konusunda kullanıldığının şâhididir. Ayağı kayan kişi, ortada apaçık gerçek ve saf doğru varken bu yalanı bir şeriat ve din haline getirir.

Aslında küfür şu veya bu yolla sınırlı değildir. Küfrün bir başka şekli de hakikati bildiği halde sırf inat ve haksızlık yüzünden küfürde ısrar etmektir. Allah Tealâ Kur'anın (manaca) kapsamlı bir sûresi ve Kur'an'ın anası olan Fâtiha sûresinde her iki sınıfı da zikreder: **"Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğun kimselerin yolunu."** İşte Peygamberlerin dâvet ettikleri en büyük hüccet/delil budur. Sonra şöyle buyurdu: **"Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil"** Gazaba uğramışlar, Yahûdilerdir. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in (s.a) peygamberliğini bildikleri halde inkâr ettiler. Görmüyor musun Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurdu: **"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (o kitaptaki peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar."**[452] Onlarla kastedilen Yahudilerdir. Sapmış olanlar ise Hıristiyanlardır. Çünkü onlar da Hz. İsa (s.a) konusundaki delilde sapıttılar. Müfessirlerin çoğu bu tefsiri kabul ederler. Böyle bir tefsir Hz. Peygamber'den de rivayet edilmiştir.[453]

Allah'la beraber başka bir ilâhı ona ortak koşan müşrikler de sapıklıkta onlara dâhildirler. Çünkü Kur'an'da buna delâlet eden âyetler vardır. **"sapmışların yoluna değil"** âyeti geneldir, Hıristiyanları da diğerlerini de içine alır. Doğru yoldan sapan herkes buna dâhildir.

İster bu ümmetten olsun isterse bu ümmetten olmasın sırat-ı müstakimden çıkan herkes "sapmışlar" tabirinin içine girer denilebilir. Çünkü bundan önce zikredilen âyetlerde bunun gibisi geçmişti. Mesela **"Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."**[454] âyeti genel bir anlam ifade eder; bütün sapıkları içine alır. Bunların sapıklığı şirk ve nifak sapıklığı gibi bir sapıklık da olabilir, İslam ümmetinden sayılan fırkaların sapıklığı gibi de olabilir. Bu âyet, sapıkları en kapsamlı bir şekilde anlatma maksadını en güzel ve en veciz şekilde gerçekleştiren bir âyettir. Hz. Muhammed'e verilen ve (manaca) en kapsamlı sure olan Fatiha'ya lâyık olan da budur.

Maksadımızın biraz dışına çıktık fakat bunlar da maksadımızı anlatmaya yardımcı olmuşlardır.

---

[452] Bakara: 146

[453] Bk: Tefsiru ibn Kesir, 1/27.

[454] En'am: 153.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİD'ATLERİN KÖTÜLENMESİ GENELDİR BELLİ BİR BİD'ATE MAHSUS DEĞİLDİR

BU BAŞLIĞIN ALTINA BİD'ATÇİLERE BENZEYENLERİN BİR BÖLÜMÜ DE GİRER

Biliniz ki takdim edilen bu deliller kötülemenin genel olduğunu çeşitli yönlerden ifade ederler:

Birincisi: Deliller bu kadar çok olmalarına rağmen mutlaktır, geneldir, kesinlikle bir istisna getirmemiştir, Bid'atlerden sapıklık değil de hidayet olanın da var olduğunu ifade eden hiçbir şey gelmemiştir ve: "Her bid'at sapıklıktır, ancak şunlar şunlar hariç" denilmemiştir. Bunlardan hiçbirisi yoktur. Bid'atlerin içerisinde şer'i bakış açısıyla güzel görmeyi veya meşrû olanlara dâhil edilmeyi gerektirici bir bid'at olsaydı âyet ve hadiste bu zikredilirdi. Fakat böyle bir şey yoktur. Bu da bu delillerin tamamının zâhirlerinde hakikat anlamıyla genellik ifade ettiğini gösterir. Tek tek delillerden hiçbirisi bu anlamın dışında değildir.

İkincisi: Usûl ilminde sâbit olmuştur ki, her külli kâide veya şer'i-külli delil pek çok yerde tekrarlandığı, bir takım usûli ve fürûi anlamlara onlarla şâhit getirildiği, o kadar tekrarlanmasına rağmen herhangi bir kayıt ve sınırlama getirilmediği zaman bu onların lafızlarının gerektirdiği genel anlamları üzerinde kalacaklarının delilidir. Mesela: **"Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez ve insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."**[455] ayetleri böyledir, mutlak bir umumilik ifade eder. Buradan hareketle delillendirmeyi daha da geniş bir alana yaymak mümkündür. Bizim üzerinde durduğumuz konu da bu kabildendir. Çünkü çeşitli zamanlarda ve farklı durumlara göre tekerrür eden çok sayıdaki hadisten ortaya çıkan hüküm şudur: Her bid'at bir sapıklıktır ve sonradan uydurulan her şey bid'attır. Bunun gibi olan ibareler, Bid'atlerin kötülendiğine, hiçbir âyette ve hadiste buna bir istisna ve sınırlama gelmediğine ve onlardan zâhiri -genel anlamın dışında başka bir şeyin anlaşılmayacağına delalet eder. Bu da delillerin genel ve mutlak olduklarını açıkça gösterir.

Üçüncüsü: Sahabe ve tâbiinden olup selefi sâlih dediğimiz kimseler ve onlardan sonra gelen salih insanlar da bid'atlerin kötülenmesinde, bid'atlerden ve bid'atçilerden kaçılması gerektiğinde icma etmişlerdir. Bu konuda onlardan hiçbir şüphe ve tereddüt vâki olmamıştır. İstikra/tümevarım yöntemine göre bu icma ile sâbittir. Bu da hiçbir bid'atin hak olmadığına, bilakis hepsinin bâtıl olduğuna delâlet eder.

---

[455] Necm: 38, 39.

Dördüncüsü: Bid'ati düşünen ve onu kavrayan kimse de kendi kendine bunun böyle olduğunu bilir. Çünkü bid'at Şârie ters ve şeriatın reddettiği şeyler cümlesindendir. Bu gibi durumda olan hiçbir şeyin güzel ve çirkin diye kısımlara ayrılması ve bunların içinde hem övülen hem yerilenin bulunması mümkün değildir. Çünkü Şârie muhalefet eden herhangi bir şeyi güzel görmek akli ve nakil olarak sahih değildir. Bunun ayrıntılı açıklaması ikinci bölümün başında geçmişti. Aynı şekilde şayet bazı bid'atlerin güzel görüldüğü veya bazılarının kötülenmeden istisna edildiği nakilde geçmiştir diye farz edilse bu düşünülemez. Çünkü bid'at, öyle olmadığı halde meşru olana benzeme yöntemidir. Şâriin bir bid'ati güzel görmesi demek onun meşru olması demektir. Çünkü şayet Şâri "filan kişinin işlediği bid'at güzeldir" derse bu bid'at meşrû hale gelir. Nitekim inşaallah ileride de temas edileceği gibi istihsan konusunda buna temas etmişlerdir.

Bid'at'in kötülenmesi sâbit olduğuna göre bid'atçinin kötülenmesi de sâbittir. Çünkü bid'at, tasavvuru yani zihinde tasarlanması yönünden kötülenen bir şey değil, bilakis bid'atçinin bid'atçilikle nitelendirilmesi sebebiyle kötülenen bir şeydir. O halde gerçekte kötülenen bid'atçinin kendisidir. Zem/kötülenme, günaha sokmanın bir niteliğidir. Bid'atçi ise kötülenmiş günahkâr kişidir. Bu mutlaktır ve geneldir. Bunun dört yönden delili vardır:

1) Zikredilen deliller şâyet bid'atçiler hakkında bir nas ise bunların mutlak ve genel olduğu da gayet açıktır. Mesela: **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."** ayeti, **"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."** ayeti, "Bir takım insanlar benim havzımdan uzaklaştırılacaklar" hadisi ve bid'atçiler hakkındaki diğer nasslar böyledir. Şayet bunlar bid'atçiler değil de bid'atler hakkında ise şüphesiz manası bid'atçiye râcidir. Hepsi onların kötülenmesine ait ise yine hepsi onların günahkâr sayılmalarıyla ilgilidir.

2) Şeriat, bid'atlerde ilk tâbi olunan şeyin hevâ ve heves olduğunu açıklamaktadır. Bid'atçilere göre öncelikli maksat heva ve hevestir. Şer'i delil, hevâ ve hevesin takipçisi durumundadır. Bu sebeple onların hevâ ve heveslerine aykırı olan her delili tevil ettiklerini, maksatlarına uygun her şüphenin/zan ve belirsizliğin peşinden gittiklerini görürsün. Görmüyor musun Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler."** Onlar hakkında kesin olan ilk şey, kalplerindeki eğriliktir, yani doğrudan sapmadır. Sonra müteşâbihlere uymalarıdır. Müteşâbih, manası apaçık olan muhkemin zıddıdır. Muhkemler Kur'an'ın anasıdır/esasıdır ve büyük bir bölümüdür. Müteşâbihler onlara göre daha azdır. Bid'atçiler Kur'an'ın büyük bir bölümünün peşinden gitmeyi terk ettiler, manalarını araştırmak ve tevil etmek için az sayıdaki müteşâbihlerin peşinden gittiler. Halbuki onların manalarını Allah'tan başka hiç kimse bilemez veya Allah'tan ve ilimde uzmanlaşmış kişilerden başka hiç kimse bilemez. Müteşâbihlerin muhkemlere reddinden başka yapılacak bir şey yoktur. Halbuki bid'atçi bunu yapmaz. Bakınız şeriatin öğrenilmesinde onlar Allah'ın da şâhitliğiyle önce hevâ ve heveslerine nasıl uymaktadırlar.

Allah Teâlâ: **"Dinlerini parça parça edenler..."** buyurdu ve dini parçalamayı onlara nisbet etti. Şayet dini parçalara ayırmak şer'i bir delilin gereği olsaydı bunu onlara nisbet etmezdi ve bunu onları kötülemek için söylemezdi. Bu, delilin bir gereği değil, sadece onların hevalarına uymalarının bir sonucudur.

Allah Teâlâ: **"Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."** buyurdu. Allah Teâla hak yolu apaçık ve doğru bir yol olarak gösterdi ve tâli yolları yasakladı. Yollardan apaçık olanı da, tâli yol durumunda olanları da, hepsi yürürlükteki alışkanlıklarla bilinen şeylerdir. Şeriatteki hak yol ile tâli yollar bunlara benzetildiği zaman bunun ne anlama geldiği de gâyet açıktır; kim apaçık olanı terk eder de başkalarına uyarsa o şeriate değil, hevâsına uymuş olur.

Allah Tealâ: **"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."** buyurdu. Bu, yeterli açıklamanın yapıldığının delilidir. Parçalanıp ayrılığa düşmek delil tarafından değil, parçalanıp ayrılığa düşenler tarafında ortaya çıkan bir durumdur. O halde bu, onların kendi kendilerine yaptıkları bir iştir ve heva ve hevese uymaktan başka bir şey değildir. Bu konudaki deliller pek çoktur ve bu deliller bütün bid'atçilerin sadece hevâ ve heveslerine uyduklarına işaret eder yada bunu açıkça ifade eder. Bid'atçi heva ve hevesine uyduğuna göre kötülenmiştir ve günahkârdır. Bu konuda da pek çok delil vardır. Meselâ âyetlerde denilir ki: **"Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir!"**[456] **"Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."**[457] **"Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş kimseye boyun eğme."**[458] O halde her bid'atçi kötüdür ve günahkârdır.

3) Bid'atçilerin geneli aklın kendi başına hüsün ve kubhu, yani güzel olan ile çirkin olan şeyi bilebileceği görüşündedirler. Onların üzerine (güya) bir şeriat bina ettikleri birinci umdeleri ve prensipleri bu görüşleridir. Bu görüş onların inançlarında öncü konumundadır. Öyle ki akıldan hiç şüphelenmezler de görünürde onların görüşlerine uymadığı zaman delillerden şüphelenirler. Hatta şer'i delillerden pek çoğunu (bu yüzden) reddederler.

Ey dikkatlice araştıran kişi, sen de biliyorsun ki aklın doğruluğuna hükmettiği her şey doğru ve gerçek değildir. Bu sebeple onların bugün kabul ettikleri bir görüşten yarın döndüklerini görürsün. Ertesi gün de bir üçüncü görüşü benimserler. Şayet aklın hükmettiği şeylerin hepsi doğru olsaydı insanların dünyalarını ve ahiretlerini ıslah etmede yeterli olurdu ve peygamberleri göndermenin hiçbir yararı olmazdı. Bu duruma göre peygamberlik de manasız boş bir şey sayılırdı. Bütün bunlar ve benzeri düşünceler bâtıldır, geçersizdir.

---

[456] Kasas: 50
[457] Sâd: 26
[458] Kehf: 28

Sen de görüyorsun ki onlar hevâ ve heveslerini şeriatin önüne geçirdiler. Bu sebeple onlar bazı hadislerde ve Kur'an'ın işaretinde ehl-i ehvâ/heva ve heves sâhipleri diye isimlendirildiler. Hevâ ve hevesleri akıllarına gâlip geldiği ve hevâ kelimesi onlar hakkında meşhur olduğu için bu isimle anıldılar. Çünkü müştak yani türeyen bir kelimeyle yapılan isimlendirmede isim ancak isimlendirilen üzerinde baskın bir şekilde varlığını hissettirdiği zaman mutlak/istisnasız bir lâkap şeklinde kullanılabilir. O halde bu vasfı taşıyan kimsenin günahkâr sayılacağı âşikârdır. Çünkü onun dayandığı reydir, o da yukarıda sözü edilen hevâ ve hevese uymaktır.

4) İlimde derinleşen hiç kimse hiçbir zaman bid'atçi olmaz. Hadisin ifade ettiği ve inşaallah ileride de anlatılacağı gibi bid'at icat etmek ancak bid'at icat ettiği ilme yeterince vâkıf olmayan kimselerden vâki olur. İnsanlar ancak içlerindeki âlim zannettikleri câhiller tarafından helâke sürüklenirler. Hal böyle olunca içtihat şartlarını taşımayan kimsenin ictihat yapması yasaklanmıştır. O kişi aslında halktan birisidir. İlim sahibi olmayan sıradan birisinin/avâmın deliller üzerinde inceleme yapması ve onlardan hüküm çıkarması haram olduğuna göre ömrünün bir bölümünü câhiliye döneminde geçirmiş ve bu yüzden üzerinde câhiliye kalıntıları bulunan kişinin durumu da onun gibidir. Onun da delillerden hüküm çıkarması ve kendisiyle amel edilen şeyi incelemeye alması haramdır. Kendisine haram olan bir işe atıldığı zaman o kişi kesinlikle günahkâr olur.

Bu son izahlarla birlikte bid'atçinin günahkâr sayılmasının sebebi de ortaya çıkmış oldu. Ve onunla ictihadında hata eden müctehidin arasındaki fark açıkça anlaşıldı. İnşaallah bu konu ileride daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

Burada zikredilen şeylerin özeti şudur: Her bid'atçi -şayet mekruh bir bid'atle amel ettiği farz olunsa bile ve bu bid'at tenzihen mekruh da olsa- günahkârdır. Çünkü o bu bid'ati ya istinbat ederek ortaya koymuştur ki sözü edilen şekliyle onun istinbat edilerek ortaya çıkarılması câiz değildir veya bid'at sahibinin vekilidir, bid'at konusunda gücünün yettiğince onun savunucusudur. Bu da onu ilk istinbat eden konumuna yerleştirir, her iki durumda da günahkârdır.

Fakat burada bid'atçi ve heva-heves sahibi ile ilgili bir bakış açısı daha vardır ki bu bakış açısına göre şer'i delil, konuşulmakta olan örfteki lafzın delâleti seviyesine indirilir. İşte o zaman da bir yanılma ve gevşeklik vâki olur ve bid'atçi, bidatçı diye isimlendirilmez veya bunun tersi olur; bid'atçi olmayana bid'atçi denilir. Allah'ın yardımıyle açıklığa kavuşuncaya kadar bu konuya fazlasıyle önem vermek bir zorunluluk olmuştur. Başarı Allah'tandır. Biz de onu müstakil bir başlık altında ele almayı uygun gördük ve dedik ki:

FASIL

"ŞER'AN BİDATÇİ İSMİ VERİLEN KİMSE"

Bid'ate nisbet edilen kimse bu konuda ya müctehittir ya da mukallittir; bu ikisinin dışında değildir. Mukallit ise ya müctehidin delil diye iddia ettiği delili ikrar ederek ve onu inceleyip alarak mukallittir ya da tam bir avam gibi inceleme imkanına sahip olmaksızın onun mukallididir. Bunlar üç kısımdır.

Birinci Kısım ikiye ayrılır: a) Onun müctehidliğinin sahih olması. Böyle birisinden ancak sürpriz olarak bid'at vâki olur, kasıtlı değil, tesadüfidir. Buna ancak bir yanılgı veya sürçme denilebilir. Çünkü bunun sahibi, fitne çıkarmayı ve Kitab'ın tevilini yapmak için müteşâbihin peşinden gitmeyi kastetmemiştir. Yani o hevâsına uymamış ve onu kendisine umde yapmamıştır. Gerçekle karşılaştığı zaman derhal ona teslim olması ve onu kabul etmesi bunun delilidir.

Bunun bir örneği Avn ibn Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ud'dan[459] rivayet edilmiştir. Şöyle ki: O önceleri Mürcie'nin görüşünü savunuyordu. Sonra bundan vazgeçti ve dedi ki: Benim hiç şüpheye düşmeksizin açık-seçik ayırıp ayıkladığım şeyler Mürcie'nin söyledikleri şeylerdir.

Müslim, Yezid ibn Suheyb el-Fakir'den[460] şöyle dediğini rivayet etti: Ben Haricilerin görüşlerine gönlümü kaptırmıştım. Kalabalık bir toplulukla birlikte haccetmek üzere yola çıktık. Sonra insanlara görüşlerimizi açıkça propaganda etmeye başladık. Yezid devamlı derdi ki: Medine'ye de uğradık, orada Câbir ibn Abdillah[461] ile karşılaştık. Bir sütuna yaslanmış otururken yanındakilere Rasûlullah'tan (s.a) hadisler naklediyordu. Yezid ibn Suheyb dedi ki: Bir de bak-

---

459 Avn ibn Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ud: Örnek bir insandır, âbiddir. Künyesi Ebû Abdillah el-Hüzeli el-Kûfi'dir. Medine'nin fakihi Ubeydullah'ın kardeşidir. Babasından, kardeşinden, İbn el-Müseyyeb'ten İbn Abbas'tan, İbn Amr'dan ve pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Ondan da İshak Aclan, Ebu Hanife ve pek çok kişi rivayet etmiştir. Sikadır. Medinelilerin en edibi ve en fakihidir. Önce mürcie'den idi, sonra terk etti. 110'larda vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubela, 5/103; Tehzib, 8/171; Şezerat, 1/140; Tabakat ibn Sa'd, 6/313; el-Cerh ve't-Ta'dil, 6/384, Hilye, 4/240.)

460 Yezid ibn Suheyb el-Fakir: Künyesi Ebû Osman el-Kûfi'dir. Sikadır. Az sayıda rivayeti vardır. İbn Ömer'den, Câbir ibn Abdillah'tan ve Ebû Said el-Hudri'den rivayette bulundu. el-Hakem, Abdülkerim el-Cezeri gibi kişiler de ondan rivayet ettiler. Ömer ibn Abdilaziz ile görüştü. Sırt kemiğinden hasta olduğu için el-Fakir lakabıyle anıldı. Ebu Hanife'nin hocalarındandır. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 5/227; Tehzib et-Tehzib, 11/338; Takrib et-Tehzib, 2/326; Tabakat ibn Sa'd, 6/315; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 9/272)

461 Câbir ibn Abdillah: Sahabidir. Büyük bir imamdır ve müctehittir. Künyesi Ebû Abdirrahman el-Ensâri el-Hazreç es-Sülemi el-Medeni'dir. Fakihtir. Rıdvan biatına katılanlardandır. Hz. Peygamber'den (s.a) Hz. Ebu Bekir'den, Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den ve diğer büyük sahabilerden büyük bir ilim rivayet etmiştir. Ondan da İbn el-Müseyyeb, Atâ, el-Hasen el-Basri, Ebû Câfer el-Bâlur, İbn el-Münkedir, Ebu'z Zübeyr, Mücahid, Racâ Tâvus ve daha başkaları rivayette bulunmuşlardır. Kendi zamanının Medine müftüsüdür. 74 yılında 94 yaşında iken vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 3/189; Tehzibü't-Tehzib, 2/42, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/492; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 25; el-İsabe, 1/213; Şezerat, 1/84)

tım ki cehennemlikleri[462] anlatıyordu. Ona dedim ki: Ey Peygamberin arkadaşı! Allah Teâlâ: **"Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan artık onu rüsvay etmişsindir."[463] "(Cehennemdekiler) oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler."[464]** buyurmuşken sen neler söylüyorsun? Câbir ibn Abdillah dedi ki: Sen Kur'an okumuyor musun? Dedim ki: Evet. Dedi ki: Sen Makam-ı Muhammed'i (s.a) duydun mu? Yani Allah Teâlâ'nın onu gönderdiği makamı. Dedim ki: Evet. Dedi ki: O öyle bir övülen makamdır ki Allah cehennemden çıkaracağı kimseyi o makam sayesinde çıkarır. Yezid ibn Suheyb dedi ki: Câbir daha sonra sıratın konuluşunu ve insanların onun üzerinden geçişini tasdik etti. Yezid ibn Suheyb dedi ki: Korkarım, Câbir'in bu söylediklerini tam muhafaza edemedim. Yezid daha sonra şöyle dedi: Ancak Câbir ibn Abdillah bazı insanların cehennemde bir müddet kaldıktan sonra çıkacaklarını söyledi. Yezid dedi ki: Yani siyahlaşmış abanoz dalları gibi çıkacaklar. Câbir ibn Abdillah dedi ki: Sonra cennet nehirlerinden bir nehre girecekler, orada yıkanacaklar ve sanki birer bembeyaz sayfa gibi çıkacaklar. Yezid ibn Suheyb dedi ki: Daha sonra biz Medine'den döndük ve şöyle dedik: Yazıklar olsun size! Siz Câbir ibn Abdillah'ın Rasûlullah'a (s.a) iftira edeceğini mi zannediyorsunuz? Hacdan döndük ve Allah'a yemin olsun ki bir daha Hâricilerin görüşlerine ilgi duymadık. İçimizden bir kişi hariç hepimiz bundan vazgeçtik.[465]

Yezid el-Fakır hadiscilerin sikalarındandır. İbn Mâin[466] ve Ebû Zür'a[467] onu bize sika/güvenilir olarak tanıttılar. Ebû Hâtim[468] onun sadûk/çok doğru bir kişi olduğunu söyledi. Buhari ondan hadis tahriç etti.

---

462 Cehennemlikler diye terceme ettiğimiz bu kelime metinde "cehennemiyyûn" diye geçer. Ehli Sünnetin terminolojisinde bunlar tevhide inanan müslümanlardır. Bunlar büyük ve küçük günahlardan temizlenmeleri için Allah'ın belirlediği bir süre cehennemde kalırlar, sonra oradan çıkartılırlar ve "hayat nehri" denilen bir nehre atılırlar; tohumun bittiği gibi orada biterler, sonra cennete dâhil edilirler. İşte bunlar bu lakapla anılmışlardır. Bu konuda Müslim'deki bu hadisin ibaresine bak ve Buhari, Kitabu'r-Rikak, Babu Sıfati'l-Cenneti ve'n-Nâr, ve 6558, 6559, 6560 ve 6566 no'lu hadislere müracaat et. Bu, önemli itikadi konulardan birisidir.

463 Âli imran: 192

464 Secde: 20

465 Müslim, K. İman Babu Huruci Usâti'l-Mü'minin Mine'n-Nâr, Buhari de aynı şekilde rivayet etmiştir.

466 Yahya ibn Main: Büyük bir alim, hadiscilerin şeyhi. Künyesi, Ebû Zekeriyya Yahya ibn Main ibn Avn ibn Ziyad ibn Bestam. 158 yılında doğdu. İbn el-Mübarek'ten, İsmail ibn Ayyaş'tan, Abdurrezzak'tan, Yahya el-Kattan'dan, İbn Mehdi'den ve Irak'ta, Hicaz'da, Cezire'de, Şam ve Mısır'da pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Ondan da Ahmed ibn Hanbel, Muhammed ibn Sa'd, Hennad, Buhari, Müslim, Ebû Dâvud ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 233 yılında 75 yaşında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 11/70; Tabakat ibn Sa'd, 7/354; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 1/314, 318, 9/192; Tehzib, 11/280, 288; Şezerat, 2/79)

467 Ebû Zür'a er-Râzi: İsmi Ubeydullah ibn Abdilkerim ibn Yezid ibn Ferruh'tur. Rey şehrinin muhaddisidir. Hicri 200 küsurda doğmuştur. Abdullah ibn Sâlih, el-Hasen ibn Atıyye el-Ka'nebi, Ahmed ibn Hanbel ve çağdaşlarından hadis dinlemiştir. Kendisinden de el-Fellaş, Harmele ibn Yahya, el-Hutami, Yunus ibn Abdila'la, er-Rabi el-Muradi, İbn Ebi Dâvud ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 260 yılında 64 yaşlarında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 1/328; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 1/328, 5/324; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/37; Tehzib et-Tehzib, 7/30; Şezerat, 2/148)

Ubeydullah ibn el-Hasen el-Anberi[469] güvenilir bir hadisci idi ve sünneti iyi bilen büyük âlimlerden birisi idi. Fakat kendisinden nakledilen sözler sebebiyle insanlar onu bid'atçilikle suçladılar: O şöyle diyordu: Bütün din mensuplarının müctehitleri isabet etmişlerdir. Hatta Kadı Ebû Bekir[470] ve daha başka kişiler kendisini tekfir bile etmişlerdir. el-Kuteybi onun şöyle dediğini nakleder: Kur'an ihtilafa delâlet eder. Bu sebeple Kaderiyeyi savunmak mümkündür, bunun Kitap'tan delili vardır; Cebriyeyi savunmak da mümkündür, bunun da kitap'ta delili vardır. Böyle konuşan bir kişi doğruyu söylemiş olur, çünkü tek bir âyet bazan farklı iki şeye delâlet edebilir.

Bir gün kendisine Kaderiyeciler ve Cebriyecilerden soruldu. O şöyle cevap verdi: Hepsi de isabet etmiştir. Kaderiyeciler Allah'ı ta'zim etmişler/ululamışlar. Cebriyeciler de Allah Teâlâ'yı tenzih etmişler/noksanlıklardan beri/uzak görmüşlerdir. O şöyle demiştir: İsimler hakkındaki söz de böyledir; zina eden kişiyi mümin diye isimlendirenlerin hepsi isabet etmiştir, kâfir diye isimlendirenler de isabet etmiştir. Zina eden, mü'min de değildir, kâfir de değildir, fâsıktır diyen de isabet etmiştir. O, müşrik değil, kâfirdir, diyen de isabet etmiştir. Çünkü Kur'an bu manaların hepsine de delâlet eder. Yine el-Anberi şöyle demiştir: Muhtelif manalar ifade eden sünnetler de böyledir; meselâ kurra çekmenin caizliğine delalet eden hadis de vardır, câiz olmadığına delâlet eden hadis de vardır. Siayeye* cevaz veren hadis de vardır, cevaz vermeyeni de vardır. Mü'min kafirden dolayı kısas edilir diyen hadis de vardır, kısas edilmez diyen hadis de vardır. Fıkıhçı bunlardan hangisini alırsa alsın, isabet etmiştir. Şu söz de onundur: Bir kimse adam öldüren kişi cehennemdedir, derse isabet eder/doğru söy-

---

468 Ebû Hatim er-Râzi: İsmi Muhammed ibn İdris ibn el-Münzir ibn Dâvud ibn Mihran'dır. İmam ve hâfızdır, eleştirmendir. Muhaddislerin şeyhidir. Bir ilim deryasıdır. Çeşitli ülkeleri dolaşmıştır. Metin ve isnadda, cerh ve ta'dilde, sahih ve illetlilerde uzmandır. 195 yılında doğmuştur. Buhari'nin çağdaşlarından ve emsallerindendir. Fakat ondan sonra 20 seneden fazla yaşamıştır. Ubeydullah ibn Musa, el-Esmei'den Kubeysa'dan ve sayılması zor yaklaşık üçyüz kişiden hadis dinlemiştir. Ondan da oğlu imam ve hafız Abdurrahman, Yunus ibn Abdila'la, Rabi ibn Süleyman, Ebu Zur'a, arkadaşı ve yakını er-Râzi, Ebu Zur'a ed-Dımeşki ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 277 yılında 83 yaşında vefat etmiştir (Siyeru'l-A'lam, 13/247; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 1/349; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/59; Tehzib, 9/31; Şezerat, 2/171)

469 Ubeydullah ibn el-Hasen ibn Husayn el-Anberi el-Kâdı. Hâlid el-Hizâ'dan, Dâvud ibn Ebi Hind'den ve daha başka kişilerden rivayette bulunmuştur. Ondan da İbn Mehdi, Muaz ibn Muaz el-Anberi, Muhammed ibn Abdillah el-Ensâri ve daha başkaları rivayet etmişlerdir. Müslim'in ondan tek bir rivayeti vardır. Sikadır, fakihtir, fakat müellifin de dediği gibi büyük bir suçlamayla itham edilmiştir. Doğrusu sonradan bu görüşlerinden dönmüş ve tövbe etmiştir. 168 yılında vefat etmiştir. (Tehzib et-Tehzib, 7/7, et Takrib, 1/630)

470 el-Kâdı Ebû Bekir: İsmi Muhammed ibn Abdillah ibn Muhammed ibn Abdillah ibn el-Arabi el-Endelüsi el-İşbili el-Mâliki, Pek çok eserin sahibidir. 468' de doğmuştur. Amcası el-Hasen ibn Ömer'den ve Endülüs'te pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Babasıyla birlikte yolculuğa çıkmış, Bağdat'ta, Dımeşk'te, Beytü'l-Makdis'te, Haremi Şerif'te ve Mısır'da hadis dinlemişlerdir. Ondan da Abdulhâlik el-Yusufi, İbn Halef el-İşbili ve el-Hasen ibn Ali el-Kurtubi gibi çok sayıda kişi rivayette bulunmuştur. 543 yılında Fas'ta vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 20/197; el-Bidaye, 12/227; Şezerat, 4/141; Şeceratü'n-Nûr, 1/136)

* Köle ile efendisi arasında yapılan bir çeşit azatlık anlaşmasıdır. (Ç)

lemiş olur, cennettedir derse o da isabet eder/ doğru söylemiş olur. Şayet fikir beyan etmez, onun durumunu Allah bilir derse bu sözüyle Allah'a kulluğu kasdettiği zaman isabet etmiş olur. O ğaybı bilemez.

İbn Ebi Hayseme[471] dedi ki: Süleyman ibn Harb bana Ebi Şeyh'ten şöyle dediğini haber verdi: Ubeydullah ibn el-Hasen ibn el-Huseyn ibn Ebi el-Harîki el-Basri büyük bir suçlamayla itham edildi. Ondan kötü sözler rivayet edildi.

Müteahhirin/geç dönem âlimlerinden birisi dedi ki: Bu, İbn Ebi Şeyh'in anlattığıdır. Fakat Ubeydullah el-Hasen el-Anberi gerçeği öğrenince bu görüşlerinden döndü ve şöyle dedi: O halde ben (o görüşlerden) dönüyorum. Ben artık küçük bir adamım. Hak konusunda kuyruk olmak benim için bâtılda baş olmamdan daha sevimlidir.[472]

Onun hakkında söylenen şeyler gerçekten ondan sâdır olmuşsa bu bir âlimin yanılgısıdır. Zâten her erdemli kişi gibi o da sonunda hakka geri dönmüştür. Çünkü o, kendisinden nakledilen şeylerde göründüğü kadarıyle şer'i delillerin zâhirî anlamlarına uymuştur. Aklına uymamıştır ve onun görüşüyle şeriat çatışır duruma düşmemiştir. Bu, hevâya muhalefete daha yakındır. Allah bilir ya, belki de böyle bir yolda olduğundan dolayı hakka dönmeyi başarmıştır.

Kendisiyle ilgili nakledilen haberde Yezid ibn Suheyb el-Fakir'in durumu da böyledir. Halbuki Abdullah ibn Abbas'a itiraz eden Hâricilerin durumu böyle değildir. Abdullah ibn Abbas onlardan delil istediği zaman bazıları dediler ki: Onunla tartışmayın, çünkü o Allah Teâlâ'nın: **"Şüphesiz onlar kavgacı bir topluluktur."**[473] Dediği kimselerdendir. Onlar böylece müteşâbihi muhkeme tercih ettiler, cemaate muhalefet ettiler.

b) Bid'ate nisbet edilen kişi, ilmî ölçülere göre müctehitlerden olması sahih ve sâbit değilse daha önce de ifade edildiği gibi onun şeriate muhalif hüküm istinbatında bulunması çok daha muhtemeldir. Çünkü o, hem şer'î kaideleri bilememektedir, hem de onun delilden hüküm çıkarmaya yeltenen hevâsı vardır. O, delili hevâ ve hevesine tâbi kılmaktadır. Çünkü böyle yapmakla liderlik ve taklit edilme mertebesini elde etmiş olmaktadır. Nefsin böyle bir mertebede alacağı zevkin ötesinde başka bir zevk yoktur. Bu sebeple kalpten liderlik sevgisini -sadece o kalmışsa- söküp çıkarmak çok zordur. Hatta tasavvufçular şöyle demişlerdir: Liderlik tutkusu sıddîklerin kalplerinden en çok çıkacak tutkudur. Hal böyle olunca bu tutkuya bir de delilde hevâ ve hevese uyma arzusu eklendiği zaman bunu kalbinden nasıl söküp atar? Bu iki şeye, yani liderlik tutkusu ve hevâya uyma arzusuna bir de -zannınca- kendi görüşünün sıhhatine

---

471 İbn Ebi Hayseme: Künyesi ve ismi: Ebu Bekir Ahmed ibn Ebi Hayseme Züheyr ibn Harb el-Bağdadi. Çok yararlı bir eser olan et-Tarihu'l-Kebirin müellifidir. Babasından, Ebu Nuaym'dan, Affan'dan ve bunların çağdaşlarından hadis dinlemiştir. Ondan da oğlu Muhammed, Ebu'l-Kasım el-Beğavi, İsmail es-Saffar ve daha başkaları rivayet etmiştir. Sikadır, güvenilir. 279'da vefat etmiştir. (Siyeru A'lamin-Nübelâ, 11/492; Şezeratü'z-Zeheb, 2/174)

472 Bu söz Tehzibu't-Tehzib müellifi tarafından nakledilmiştir. 7/8

473 Zuhruf: 58

delâlet eden şer'î delil eklenir. Böylece heva ve heves onun kalbine öyle egemen olur ki artık kolay kolay ondan ayrılması mümkün olmaz. Ayrılıklardan söz eden hadiste de ifade edildiği gibi bu durum hastalığının hastayı sardığı duruma benzer. Bu neviden bir bid'atçinin günahkâr olduğu âşikârdır.

Bunun bir örneği İmamiyye Şiasında vardır. Onlar Peygamber'in yanında bir de masum imam anlayışı/inancını icad ederler ve halifenin/imamın da tıpkı Peygamber gibi masum olduğunu iddia ederler. Bunu da kendilerine ait zannî bir delile dayandırırlar. Onlar şeriatın her zaman bütün mükelleflere açıklanması ve şerh edilmesi gerektiğini söyleyerek böyle bir inanç ortaya koymuşlardır. Bu açıklama ya mükellefle masum imamın karşılıklı konuşmasıyle gerçekleşecek veya masum imamla karşılıklı konuşan birisinden nakil suretiyle gerçekleşecektir.[474] Onlar bu görüşü daha başlangıçta herhangi bir akli veya nakli delile dayanarak ortaya koymadılar, bilakis akli olduğunu zannettikleri bir şüpheye dayandılar. Nakilden ise, ya aslından veya maksadı gerçekleştirme açısından batıl/geçersiz şüphelere dayandılar. Onların iddiaları ve bu iddialara verilen cevaplar büyük âlimlerin kitaplarından araştırılabilir. Gerçekte bunlar birtakım iddialara dayanır. Bu iddialarıyle ilgili kendilerinden delil istendiği zaman şaşırıp kalırlar. Çünkü hiçbir yönden delilleri yoktur.

Onların şüphelerinin en kuvvetlisi ümmetin ihtilafı meselesidir. Bu ihtilafı ortadan kaldıracak birisinin bulunması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ buyuruyor ki: **"Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler."**[475] Bu merhamet ancak Peygamber'e verdiği gibi ona da masumluğu vermesiyle olur. Çünkü masum imam Peygamberin vârisidir. Böyle olmasaydı haklı haksız herkes kendisinin merhamete lâyık olduğunu ve başkalarının değil, sadece kendisinin hakka/gerçeğe ulaştığını iddia ederdi. Kendilerinden mâsumluğa dair bir delil istenildiğinde hiçbir şeyi delil olarak getiremezler. Ancak onların da bir mezhebi vardır, onu gizlerler ve kendi yakınlarından başkalarına açıklamazlar. Çünkü bu sırf bir küfürdür ve delilsiz bir iddiadır.[476]

İbn el-Arabi[477] el-Avâsım isimli kitabında der ki: Fıtrat üzere olan memleketimden dışarı çıkmıştım. Bu tâifenin -yani şii fırkalarından olan İmamiyye ve Bâtınıyye'nin- bulunduğu yere gelinceye kadar hep hidayet üzere olan insanlar-

---

474 Reşid Rıza şöyle diyor: Fakat masum imamdan nakledenden nakleden kimse de kendisine nakl edilen kimse gibidir. Nakledenlerin sayısı ne kadar olursa olsun ancak anlayışı ve nakliyle güvenilir olmalarına itibar edilecektir. Çünkü aradaki râvilerin hiçbirisi mâsum değildir. Onların rivayette adaletli olmaları yeterlidir. O halde Peygamber'in dışında başka bir masuma ihtiyaç yoktur. Şeriat bunu en güzel şekilde beyan etmiştir.

475 Hûd: 119

476 Müellif bununla, inançlarını gizleyen ve küfür sözleri söyleyen Bâtınileri kastediyor. Şüphesiz onların küfrüne diğer ilim adamları da hükmetmişlerdir.

477 İbn el-Arabi'nin biyografisine daha önce işaret etmiştik. el-Avasım kitabının ismi "el-Avasım mine'l-Kavâsım'dır. Üstat Muhibbüddin el-Hatib bu kitabla ilgilenmiş ve Mısır'da defalarca bastırmıştır. Ben bu kitaba baktım fakat bu ibareyi göremedim.

la karşılaştım. Kendileriyle karşılaştığım ilk bid'at ehli onlardı. Karşıma Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen veya sıfatları inkar eden ya da mürcieyi savunan gibi müşebbihe Bid'ati çıkmış olsaydı şeytanın bana vesvese vermesinden korkardım. Fakat bunların ahmaklıklarını görünce dikkatlice davrandım. Sağlam inanç sahiplerinin yanına sık sık gidip gelmeye başladım. Aralarında sekiz ay kaldım. Sonra Şam'a gittim ve Beytü'l Makdis'e geldim. Orada 28 tane ders halkası ve iki tane medrese buldum. Birisi el-Esbat kapısındaki Şâfiilerin medresesi, diğeri Hanefilerin medresesi. Beytü'l-Makdis'te çok sayıda büyük âlimler, bid'atçi liderleri, yahudi ve Hıristiyan rahipleri vardı. Orada ilim öğrendim ve hocamız Ebû Bekir el-Fihri'nin ve diğer ehl-i sünnet mensuplarının huzurunda bütün gruplarla tartışmaya girdim.

Sonra bazı gayelerle sâhile indim. O bölge bu Bâtıni ve İmami fırkalarla dolu idi. Bu gayelerle beş ay boyunca sahil şehirlerini dolaştım. Akka'ya indim. Bu esnada orada İmamiyye'nin reisi Ebu'l-Feth el-Akki ve ehl-i sünnetten de kendisine el-Fakih ed-Dibekî denilen bir şeyh bulunuyordu. Ben yirmi yaşlarında iken Ebu'l-Feth'in meclisinde bulundum. Beni yaşı küçük, ilmi büyük ve deneyimli birisi olarak görünce benden çok hoşlandı. Allah'a yemin olsun ki her ne kadar bâtıl üzere de olsalar bir erdemlilik ve üstünlük gördükleri zaman onu kabul ediyor ve takdir ediyorlardı. Bu sebeple o da benden ayrılmadı, benimle tartıştı ve benden usanmadı. Ben İmamiyye mezhebi hakkında ve mâsumdan tâlim görüşü[478] konusunda uzun uzun konuştum.

Bu cümleden olarak onlar şöyle demektedirler: Allah Teâlâ'nın kulları hakkında birtakım sırları ve hükümleri vardır. Akıl bunları tek başına kavrayamaz. Bunlar ancak masum bir imam tarafından öğretilmekle bilinebilir. Onlara dedim ki: Allah'tan aldığını ilk defa tebliğle memur olan tebliğci imam öldü mü yoksa o ölümsüz müdür? Bana dedi ki: "Öldü." Aslında o bu görüşte değildi fakat bana karşı kendi görüşünü gizliyordu. Dedim ki: Arkasında birisini kendisine halef bıraktı mı? Dedi ki: Onun halefi, varisi Ali'dir. Dedim ki: O, hak ile hükmedip hakkı tatbik etti mi? Dedi ki: İnatçılar baskın çıktığı için bunu yapamadı. Dedim ki: Gücü yettiği zaman hakkı tatbik etti mi? Dedi ki: Takıyye ona mani oldu, inatçılar ölünceye kadar onun peşini bırakmadılar, ancak onlar bazan kuvvetlendiler, bazan zayıfladılar. Fitne ve fesat kapılarının kendi üzerine açılmaması için onlara karşı müdâradan/politik davranmaktan başka bir yol bulamadı. Dedim ki: Bu müdâra hak mıdır? Dedi ki: Bâtıldır, zorunluluk onu mübah kılar. Dedim ki: Peki o halde mâsumluk nerede kaldı? (Dedi ki): Biz ancak kudretle birlikte mâsumluğu kastederiz. Dedim ki: Ondan sonra günümüze kadar imamlar bu gücü bulacaklar mı, bulamayacaklar mı? Dedi ki: Hayır. Dedim ki: O halde din ihmal edilmiş olacak, hak da meçhul ve kapalı kalacak. Dedi ki: din gâlip gelecek. Dedim ki: Kiminle? Dedi ki: Beklenen imamla. Dedim ki: Belki de o bir deccaldir. Benim bu sözüme gülmedik kimse kalmadı. Bunun

---

478 İlim mutlaka masum bir imamdan alınır görüşü, batınilerin meşhur bir görüşüdür.

üzerine ben maksatlı olarak konuşmayı kestim. Çünkü onu mat etmiş olmaktan ve bu sebeple memleketinde benden intikam almasından korktum.

Sonra dedim ki: Bu mezhepteki en tuhaf şeylerden birisi de şudur: İmam, kendisinden sonrası için güçsüz birisini vasiyet etmiş olsa boşuna bir vasiyette bulunmuş olacak, bu durumda da masumluğu ortadan kalkacak. Bundan daha tuhafı da şudur: Allah Teâlâ -onun mezhebine göre- onun bir öğretici olmadan bilemeyeceğini bildiği ve bildiğini söylemeye gücü yetmeyen hasta ve âciz birisini gönderdiği zaman sanki ona öğretmemiş ve onu göndermemiş gibi olur. Bu da özellikle onların mezhebine göre, O'nun bir âcizliğidir ve zulmüdür.

Onlar bu konuşmalara karşılık veremeyeceklerini anladılar. Konuşulanlar (etrafa) yayıldı. İsmailiye diye de isimlendirilen Bâtınilerin reisi benimle bir araya gelmeyi uygun gördü. Ebu'l Feth, Fakih ed-Dibeki dedi ki: İsmaililerin reisi seninle konuşmak ister. Dedim ki: Ben meşgulüm. Dedi ki: Burada bir yer ayarladı. Reisleri oraya geldi. Bu yer Taberanîler mahresidir.* Denizin üzerindeki sarayın içinde bir mescittir. Fakih ed-Dibeki oraya gitmem için bana fazlasıyla ısrar etti. Çekingen ve dikkatli bir tavırla ayağa kalktım. Mahresin köşküne girdim. Oraya ulaştım. Onları mahresin doğu zâviyesinde toplanmış bir halde buldum. Yüzlerinde bir hoşnutsuzluk gördüm. Selam verdim. Sonra mihraba doğru yöneldim ve orada iki rekat namaz kıldım. Kıldığım bu iki rekat namazın içinde de onlarla ne konuşacağımı ve onlardan nasıl kurtulacağımı düşünmekten başka bir şey yapmadım. (İçimden dedim ki) Sizinle konuşmaya beni mahkum ve mecbur eden Allah'a yemin olsun ki bu meclisten bir daha çıkacağımı ümit etmiyorum. Mahresin kemerlerinin altındaki siyah keskin taşlara vuran denize bakıyordum ve şöyle diyordum: işte beni içine defnedecekleri kabrim bu. İçimden de şu beyti okuyordum:

Hey dikkat edin! Dünyaya bir daha dönüş var mı?
Var mı denizden başka kabrimiz, sudan başka kefenimiz?

Bu benim hayatım boyunca başıma gelen ve Allah'ın beni kurtardığı zorluklardan dördüncüsü idi. Namazdan selam verince onlara döndüm ve âdet üzere hal ve hatırlarını sordum. Kendimi toparladım ve (içimden) dedim ki: Şerefli bir mekanda ölümlerin en şereflisi, dini savunduğum esnada başıma gelecek olan ölümdür. Ebu'l-Feth -o gruptaki güzel yüzlü bir genci işaret ederek- bana dedi ki: Bu genç topluluğun efendisi ve öncüsüdür. Ben onu çağırdım, o ise sükût etti. Sonra aniden ortaya atıldı ve dedi ki: "Senin toplantıların ve sözlerin bana ulaştı. Sen şöyle diyormuşsun: Allah dedi. Allah yaptı. Kendisine çağırdığın o Allah nasıl bir şeydir? Söyle bana ve sen bu aldatmacadan vazgeç. Bununla sen ancak şu zayıf topluluğu kandırabilirsin." Ben daha cevap vermeden adamları beni nerdeyse parçalayacaklardı. Allah'ın inayetiyle hemen bilgi dağarcığına yöneldim ve oradaki bilgi oklarımdan bir ok çıkarıp fırlattım. Onu can evinden vurmuştum. Ellerini kımıldatacak ve ağzını açacak hali kalmadı.

---

* Bu kelimenin ne anlama geldiğini tesbit edemediğim için olduğu gibi aldım. Cümlelerin akışından deniz kıyısında bir yer -belki de iskele- olduğu anlaşılıyor. (çeviren)

Bunun açıklaması: İmam Ebu Bekir Ahmed ibn İbriham el-İsmaili el-Hafız el-Cürcâni[479] dedi ki:

Kelam ilmi okuyanlara karşı insanların en öfkeli olanı ben idim. Bir gün Rey şehrine girdim. İlk olarak oranın câmiine girdim ve camide bir sütuna doğru yönelerek onun yanında diz çöktüm. Bir de baktım ki yakınımda iki adam var ve aralarında Kelâm ilmini müzakere ediyorlar. Onları bir uğursuzluk olarak gördüm ve dedim ki, ilk defa şu beldeye girdim ve burada hoşlanmadığım şeyler duydum. Çabucak namazı kıldım ve nihayet oradan uzaklaştım. Onların sözlerinden şunlar aklımda kaldı: Şu Bâtıniler Allah'ın en aptal yaratıklarıdır. Tecrübeli bir kişinin kendisini onlar için delil getirmeye zorlamaması gerekir. Fakat onlara "niçin" sorusunu sorsun. Verecekleri hiçbir cevap yoktur.[480]

Ve sür'atle ordan kurtuldum.

Daha sonra Allah Teâlâ murat etti ve İsmaililerden bir adam dinsizliklerini örten maskeyi açtı. Bu adam Emir Veşmikir ile mektuplaşıyor ve onu mezhebine çağırıyordu. Ona şöyle diyordu. Bir mucize olmadıkça ben Muhammed'in dinini kabul etmem. Eğer o mucizeyi gösterirseniz size dönerim. Durum öyle bir noktaya geldi ki İsmaililer kendi içlerinden akıllı ve kuvvetli bir adamı seçtiler ve onu Emir Veşmikir'e elçi olarak gönderdiler. Adam Emir'e dedi ki: Sen bir emirsin. Senin avamdan ayrılman ve inanç konusunda hiç kimseyi taklit etmemen emirlerin ve meliklerin şânındandır. Onlara yakışan delilleri açık açık dile getirmektir. Emir Veşmikir dedi ki: Vatandaşlarımdan bir adam seçeceğim. Kendim tartışmaya girmeyeceğim. O seninle benim huzurumda tartışacak. Dinsiz ona dedi ki: "Ebû Bekir el-İsmaili'yi tartışmacı olarak seç." Çünkü o dinsiz, Ebû Bekir el-İsmaili'nin bir kelâmcı değil bir hadisci olduğunu biliyordu. Fakat Veşmikir onu henüz yakından tanımadığı için onun yeryüzündeki bütün ilimleri bildiğini zannediyordu. Dedi ki: "Zâten benim de muradım odur. O iyi bir adamdır." Ve Ebu Bekir'in Cürcan'dan Gazne'ye yanına gelmesi için haber gönderdi. Bu seçim ulemanın hoşuna gitmedi ve hepsi de ümitsizliğe kapıldılar. Dediler ki, bu İsmâilî, kâfir fikirleriyle Ebû Bekir el-İsmâili'yi zor duruma düşürecek. Kendilerini itham etmemesi için emire de "onun bu konuda ilmi yok" diyemediler.

Ebû Bekir el-İsmaili dedi ki: Bana haber ulaşıp da yola koyulunca ve saraya yaklaşınca dedim ki: Hasbünallah! Bilmediğim bir konuda nasıl tartışırım?

---

[479] İmam Ebu Bekir el-İsmaili: Büyük bir âlim, fıkıhçı ve hadiscidir. Künyesi ve ismi: Ebu Bekir Ahmed ibn İbrahim ibn İsmail ibn el-Abbas el-Cürcâni el-İsmaili eş-Şâfii. es-Sahih'in sahibidir. Şâfiilerin hocasıdır. 277 yılında doğmuştur. el-Hasen el-Kattan'dan, Cafer ibn Muhammed el-Firyâbi'den, Muhammed ibn Abdillah Mutayyin'den ve onların Horasan, Hicâz ve Irak'taki çağdaşlarından rivayette bulunmuştur. Ondan da el-Hâkim, Ebû Bekir el-Burkâni, Hamza, es-Sehmi ve daha pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 371 yılında ve 94 yaşında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n- Nübela, 16/292; Tebyinu Kezibi'l-Müfteri, 192; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/298, er-Risaletü'l-Mustatrafe, 26; Şezerat, 3/72, 75,)

[480] Bu söz Ebû Bekir el-İsmaili'ye aittir. Sonra İbn el-Arabi, İsmaililerden birisiyle yaptığı münazaranın mukaddimesini anlattı, sonra bu münazaranın ayrıntısını nakletti.

Acaba melikin huzurunda, kendisine güzel tartışmacı ve Allah'ın dini konusunda delilleri bilen birisini tavsiye etmek suretiyle bu sorumluluktan kurtulabilir miyim? Kelam ilminden hiçbir şeyi araştırıp öğrenmediğim için ömrümün geçen günlerinden dolayı pişmanlık duydum. Sonra Allah Teâlâ bana Rey Camiindeki iki adamdan işittiğim sözleri hatırlattı. Bunun üzerine kendimde bir cesaret buldum. Onlardan duyduğum şeyi kendime prensip edinmeye karar verdim. Gazne şehrine geldim. Melik ve sonra bütün halk beni karşıladı. İsmâili mezhebinde olan kişi ile nesebi İsmaili olan Ebu Bekir bir araya geldiler. Melik Veşmikir, Bâtın olan kişiye dedi ki: Haydi söyleyeceğini söyle de İmam seni dinlesin. Adam konuşmaya başladı ve uzun uzun anlattı. Hafız Ebu Bekir el-İsmâili ona dedi ki: Niçin? Dinsiz bunu duyunca dedi ki: Bu imam benim sözlerimi anladı. Demek anlatabildim. Ebû Bekir el-İsmaili dedi ki: Hemen o vakit oradan çıktım ve kelam ilminin okutulmasını emrettim. Kendim de bu ilmin İslâm'ın dayandığı temel umdelerden birisi olduğunu anladım.

İbn el-Arabi der ki: Bu olay bana ulaştırıldığı zaman dedim ki: İnsanın ömründe bir nefeslik bir fırsat bile olsa bu dinsizin Ebu Bekir el-İsmaili ile karşılaştığı gün gibi o fırsatı değerlendirmelidir. Sonra Ebu'l-Feth el-Akki'ye sözü yönelttim ve ona dedim ki: Ben hiçbir şey bilmez bir haldeydim. Şayet bu âlimle bir araya gelmeseydim günlerim de sayılı olduğu için ondan habersiz olarak buradan ayrılıp gidecektim. Onun Kelamdaki uzmanlığı ve bilgisi sebebiyle böyle dedim. Çünkü o bana şöyle demişti: Hangi şey Allah'tır? Bunun gibi bir soruyu ancak onun gibi birisi sorabilir. Fakat burada bir nükte var. Bu gün o nükteyi ondan almamız gerekir. Misafirliğimiz onun yanında olacak. Niçin "Hangi şey o Allah'tır." Dedin de soru harflerinden "hangi" anlamına gelen ای (eyyü) harfi ile yetindin ve هل "mi?" ا "mi?" کیف "nasıl?" این "nereden?" کم "kaç?" ve ما "ne?" gibi soru harflerini kullanmadın? (....)* Burada ikinci hikmetten sorulacak ikinci soru da şudur: ای (eyyü) soru harfinin iki tane anlamı vardır. Sen bunlardan hangisini kastettin? Niçin ihtimal ifade eden bir harfle soru sordun ve niçin tek bir manayı ifade eden açık bir harfle sormadın? Bu, bilmeyerek, her hangi bir maksat ve hikmet olmaksızın mı vâki oldu? Yoksa kasıtlı mı böyle soruldu? Bunu bize açıkla.

Ben bu şekilde konuşmaya başlayıp açıldıkça onun şekli değişiyor, önce öfkeden kararıyor, sonra da korkudan sararıyordu. Sağ tarafında arkadaşlarından birine sonra yanındaki diğerine dönüyor ve şöyle diyordu: Bu çocuk, ağzına kadar ilimle dolu bir denizden başka bir şey değil. Onun gibisini şimdiye kadar hiç görmedik. Onlar kendisini son nefesinde dahi görseler onu mutlaka öldürürler. Çünkü devlet onların. Şayet bizim Şam melikinin ve Akka valisinin nezdinde yüksek bir mevkiimiz olmasaydı normalde ben bunların elinden asla kurtulamazdım.

---

* Burada manası anlaşılamayan bir cümle var.

Beni göklere çıkaran bu sözleri duyunca dedim ki: Bu büyük bir meclistir. Söz uzundur ve tafsilata ihtiyaç vardır. Fakat biz başka bir güne randevulaşalım. Ayağa kalktım ve dışarı çıktım. Hepsi de benimle birlikte ayağa kalktılar ve dediler ki: Biraz daha kalman gerekir. Dedim ki: Hayır. Yalın ayak koştum. Kapıya çıktım. Yolun ortasına ulaşıncaya kadar koştum. Orada hayatta kaldığıma kendi kendime sevindim durdum. Benden sonra onlar da çıktılar. Benim için bir (Layki) çıkardılar (ayakkabı olabilir), onu giydim ve onlarla birlikte gülerek yürüdüm. Başka bir oturumda buluşmak için randevu verdiler fakat ben kabul etmedim. Onlarla buluştuğum takdirde öldürüleceğimden korktum.

İbn el-Arabi dedi ki: Mescid-i Aksa'da bazı arkadaşlarımız bana dedi ki: Şeyhimiz Ebu'l-Feth Nasr ibn İbrahim el-Makdisi,[481] bir defasında imamiye şiilerinin reislerinden birisiyle beraberdi. İmamiyye Şiasının reisi halkın bozulduğundan şikayet etti ve bu durumun ancak beklenen imamın çıkışıyle düzeleceğini söyledi. Ebu'l-Feth Nasr dedi ki: Beklenen imamın çıkacağı bir zaman var mı, yok mu? Şii reis dedi ki: Evet var. Nasr dedi ki: Bu zaman biliniyor mu, yoksa bilinmiyor mu? Peki ne zaman çıkacak? Şii dedi ki: Halk bozulduğu zaman. Ebu'l-Feth dedi ki: Halkın tamamı bozulduğu halde onu halktan engelleyen sadece sizsiniz. Şayet siz de bozulursanız o ortaya çıkar. O halde acele edin de onu bulunduğu hapishaneden salıverin ve bizim mezhebimize dönmekte acele edin. Bunun üzerine şii şaşırdı ve afalladı. Zannederim o bunu şeyhi Ebu'l-Feth Süleyman ibn Eyyub er-Râzi ez-Zâhid'den[482] dinledi.

İbnu'l-Arabi'nin[483] ve onun dışındakilerin anlattığı şey burada sona verdi. Onların usûllerini tanımayanlar için bunda bol malzeme vardır. Bu kitabın içinde bundan daha pek çok örnek vardır.

o o o

İkinci Kısım: Bunun da (yani mukallid olmanın) çeşitleri vardır. Böyle birisi hüküm istinbatında bulunmaz, ancak hüküm istinbatında bulunan başka kişilere uyar. Fakat zan ve şüpheyi kabul ettiği, onu doğruladığı, ona davet ederek peşinden gittiği kişinin yerine geçtiği ve gönlünde iz bıraktığı için onun durumu da her ne kadar birincinin durumuna ulaşmasa da yine de onun gibidir. Mezhep sevgisi gönlünde o kadar yer eder ki onun kavgasını yapar ve o sevgi düşmanlığa da, dostluğa da sebep olur.

---

481 Ebu'l-Feth Nasr: Büyük âlim, örnek insan, hadisci ve fıkıhçı. İsmi Nasr ibn İbrahim en-Nablûsi el-Makdisi es-Şâfii. Ebu'l-Hasen ibn es-Simsar'dan, Muhammed ibn Avf'tan ibn Selman el-Mâzini'den ve çağdaşlarından hadis dinlemiştir. Ondan da el-Hatib, el-Mekki er-Rumeyli, Muhammed ibn Tahir ve pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 490 yılında 80 küsür yaşında vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 19/136, Tebyinu Kizbi'l-Müfteri, 286, Şezeratü'z-Zeheb, 3/395.)

482 Ebu'l-Feth er-Râzi: Doğrusu Süleyman değil, Selim ibn Eyyûb er-Razi eş-Şâfiidir. 306 yılında doğdu. Muhammed ibn Abdilmelik el-Cu'fi, Muhammed ibn Cafer et-Temimi, Ebû Hamid el-İsferayini ve diğer pek çok kişiden rivayette bulunmuştur. Ondan da el-Hatib Ebû Bekir, Nasr el-Makdisi, Ebû Muhammed el-Kettani ve diğer kişiler rivayet etmişlerdir. Şam'da yerleşmiş ve ilmi yaymıştır. 447 yılında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 17/645; Tebyinü Kezibi'l-Müfteri, 262; Şezerat, 3/276.

483 İbnü'l-Arabi'nin bu anlattıklarını el-Avasım'da bulamadım.

Bu kısma mensup olan bid'atçi genel manada da olsa istidlalden hâli değildir. Her ne kadar avamdan birisi de olsa şüpheyi araştıran kimse grubuna dahil edilebilir. Çünkü o istidlale yönelmiştir. Halbuki o araştırma ve inceleme yapmayı ve araştırılacak şeyi bilecek durumda olmadığını bilir. Bununla beraber, icmâli delille istidlal eden kişi tafsili delille istidlal eden kişinin seviyesine ulaşamaz. Örneklendirme konusunda aralarında fark vardır.

Birincisi uydurulmuş şüphelere yapışır ve onların arkasında durur, hatta bu konuda kendisinden ilmin gereklerine göre hareket etmesi talep edildiği zaman aptallaşır ve bir şey söyleyemez ya da akla aykırı şeylere doğru yönelir. İkincisine gelince o, bid'at sahibine hüsnü zan besler ve onun peşinden gider. Özel olarak bid'atçiye beslediği hüsnü zannından başka onunla ilgili tafsili hiçbir delili yoktur. Bu kısımda olanlar avam içinde daha çok bulunur.

Birinci örnek Karmatilerin[484] kendisine nisbet edildiği Hamdan ibn Karmat'ın durumudur. Çünkü o, Bâtınilerin bir dâvetçisi idi. Bir topluluk onun davetini kabul etti ve ona bağlandı. Kendisi Kûfe ahalisinden idi ve zühde eğilimi vardı. Hamdan bir gün önüne kattığı sığır sürüsüyle birlikte kendi kasabasına doğru giderken Bâtınıyye davetçilerinden biriyle karşılaştı. Hamdan -onun durumunu bilmediği halde- ona dedi ki: Görüyorum, çok uzak bir yerden geliyorsun, nereye gidiyorsun? Adam bir yer ismi söyledi, o da Hamdan'ın kasabası idi. Hamdan dedi ki: Şu sığırlardan birisine bin, yol yorgunluğun gider rahatlarsın. Adam, Hamdan'ın dindarlığa meyilli olduğunu anlayınca bu kapıdan ona giriş yaptı ve dedi ki: Ben iman etmedim, imanla emrolundum. Hamdan ona dedi ki: Sanki sen sadece emirle amel ediyor gibisin. Adam: Evet, dedi. Hamdan dedi ki: Kimin emrine göre hareket ediyorsun? Adam dedi ki: Benim mâlikim, senin malikin ve dünya ve âhiretin mâlikinin emriyle amel ediyorum. Hamdan dedi ki: O dediğin âlemlerin Rabbidir. Adam dedi ki: Doğru söyledin, lakin o mülkünü dilediğine verir. Hamdan dedi ki: Buraya geliş gayen nedir? Dedi ki: Bura halkını cehaletten ilme, sapıklıktan hidayete ve bedbahtlıktan saadete çağırmakla, aşağılık ve fakirlik tehlikelerinden kurtarmakla ve zorluk ve sıkıntıdan kendilerini koruyacakları şeylerin sahibi yapmakla emrolundum. Hamdan dedi ki: O halde beni kurtar, Allah da seni kurtarsın, bana hayat verecek şeyleri öğret. Söylediğin şeylere benim ne kadar da çok ihtiyacım var! Adam ona dedi ki: Gizli sırrı, kendisine güvenmedikten ve ondan bir söz almadıktan sonra hiç kimseye söylememekle emrolundum. Hamdan dedi ki: Senin alacağın söz nedir, söyle de hemen onu yerine getireyim. Adam dedi ki: İmamın sana verdiği sırrı ve benim sırrımı ifşa etmeyeceğine dair benim için ve imam için kendi nefsin üzerine Allah'a söz vermendir. Hamdan taahhütte bulundu. Sonra Bâtıni davetçi kendi cehâletinin pek çok çeşidini ona öğretmeye başladı, nihayet onun yavaş yavaş aklını çeldi ve kandırdı. Hamdan onun bütün iddialarını kabul etti, sonra kendisini davete adadı ve bu bid'atin temel di-

---

[484] Aşırı Bâtıni fırkalardan birisidir. İleride anlatılacaktır.

reklerinden biri haline geldi. Bu sebeple ona uyanlara da Karamita diye isim verildi.

İkinci örnek Allah Tealâ'nın şu âyetlerinde anlattığı durumdur: **"Onlara Allah'ın indirdiğine ve Rasûl'e gelin, denildiği vakit, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter." Derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler de mi?"**[485] **"İbrahim: Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."**[486]

el-Mes'ûdi[487] anlatır: Mısır'ın Said bölgesinin üst tarafında Hıristiyan olan ilim ve anlayışıyla kendisinden söz edilen bir adam vardı. Ahmed ibn Tolun'a[488] onun durumunu haber verdiler. Ahmed ibn Tolun onu huzuruna getirtti ve kendisine pek çok şey sordu. Bu cümleden olarak bazı günler emretti, mecliste bazı tartışmacıları hazır bulundurdu, onlar bu adama Hıristiyanlığın sıhhati/gerçek bir din olup olmadığı konusunda kendisinden delil sordular. Adam şöyle cevap verdi. Benim bu dini, çelişkiler içinde bulmamdan başka onun sıhhatine delalet eden bir delilim yoktur. Bu dindeki çelişkileri akıllar kabul etmez, gönüller bundan hoşlanmaz. Bu çelişkileri destekleyecek herhangi bir görüş, bunları düzeltecek bir tartışma, düşünür ve araştırıcıların elinde bu dini destekleyecek herhangi bir delil de yoktur. Bütün bunlara rağmen ben pek çok milletlerin, ilim, siyaset ve üstün akıl sahibi büyük meliklerin bu dine boyun eğdiklerini, belirttiğim bu çelişkilerine rağmen bu dini benimsediklerini gördüm ve anladım ki onlar bu dini ancak şâhit oldukları birtakım deliller ve tanıdıkları birtakım âyet ve mucizeler sayesinde kabul ettiler ve bu sebeple ona boyun eğmek ve onu din edinmek mecburiyetinde kaldılar.

Orada bulunanlardan birisi kendisine şöyle sordu: Bu dindeki çelişki nedir? Adam şöyle cevap verdi: Bu anlaşılabilir mi veya gayesi bilinebilir mi? Mesela bunlardan birisi onların "üç birdir, bir üçtür" demeleri, ekânim-i selâse[489] ve cevheri anlatış biçimleridir. Bu uknumlar kendi kendilerine güç sahibi ve ilim sahibi olabilirler mi, olamazlar mı? Ezeli ve ebedi olan Rab ile sonradan yaratılan insanın birleşmesinde, onun doğumu, çarmıha gerilmesi ve öldürülmesinde de çelişkiler vardır. Çarmıha gerilip yüzüne tükürülen, başına dikenlerden taç

---

[485] Maide: 104

[486] Şuara: 72-74.

[487] el-Mes'ûdi: Murucu'z-Zeheb ve diğer tarih kitablarının müellifidir. Künyesi ve ismi: Ebu'l-Hasen Ali ibn el-Hüseyin ibn Ali'dir. İbn Mesud'un soyundandır. Bağdatlılar içinde zikredilir. Mısır'a yerleşmiştir. Tarihçidir. Nüktedandır. Çok çeşitli, garip ve tuhaf şeyleri toplamıştır. Muteziledendir. 345'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 15/569; Şezeratü'z-Zeheb, 2/371).

[488] Ahmed ibn Tolun: Mısır'ın Türk yöneticisidir. Künyesi Ebu'l-Abbas'tır. Samarra'da doğdu. 254 yılında Mısır diyarına vâli oldu. Kahraman ve cesur bir insandı. İyi bir müslümandı. İlim adamlarına ve İslami şiarlara saygı gösterirdi 270 yılında Mısır'da vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 13/94; Tarihu't-Taberi, 9/363; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/45; Şezeratü'z-Zeheb, 2/157).

[489] Hıristiyanlar Baba, Oğul ve Ruhu'l-Kuds'ten oluşan üçlüye ekânim-i selâse derler. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için büyük âlim Rahmetullah el-Hindi'nin "Izharu'l-Hak" isimli eserine bakınız.

konulan ve deynekle kafasına vurulan, ayaklarından çivilenen, mızrakla ve tahta kazıkla böğürleri delinen, su isteyen ve kendisine su yerine Ebû Cehil karpuzu sirkesi içirilen bir tanrıdan daha kötü ve çirkin bir şey olabilir mi/ Adamın, mezhebindeki çelişkileri ve bozuklukları anlatsın diye konuşmasını kesmediler.

Delil ve burhan olmaksızın şeyhlere ve babalara nasıl itimat edildiğinin şâhidi bu hikayedir.

o o o

Üçüncü Kısım: Bunun da çeşitleri vardır. Bu kısma giren bid'atçi berât-i asliyye üzere bir başkasını taklit eden kimsedir.[490] Burada büyük kalabalıkların dinleriyle ilgili konularda kendisine müracaat ettikleri, başkasına değil de kendisine saygı gösterdikleri âlim veya âlim olmayan taklit edilmeye daha lâyık birisi olabilir. Veya taklide daha layık birisi bulunmayabilir, fakat halkın ona yönelmesi ve kendisine saygı göstermesi o bid'atçiyi bu rütbeye (taklidi câiz olan kişi rütbesine) ulaştırmaz: orda yetkili kişiler var da bu mukallit onları terk edip başkalarını taklit ederse günahkâr olur. Çünkü müracaat etmekle emrolunduğu kişiye müracaat etmemiş, aksine onu terk edip iki alışverişten en zararlı olanını kendisi için seçmiştir. Bu sebeple o mâzur değildir/bağışlanamaz. Çünkü o, dini konusunda zâhir hükümde dini bilmeyen kişiyi taklit etmiştir. Böylece o, onun sırat-ı müstakim üzere olduğunu zannederek bid'atle amel etmiştir.

Bu, Hz. Peygamber'in (s.a) Peygamber olarak gönderildiği toplumun durumudur. Onlar hak olan dini terk ettiler, babalarının bâtılına döndüler. Onlar olaya basiretli bir bakışla bakmadılar. Sonuçta her iki yolu birbirinden ayırt edemediler. Heva ve hevesleri akıllarının üzerini örttü ve hak yolu göremediler. Bu kısımdaki bid'atçilerin durumu da böyledir.

Sadece taklit ile sünnete muhalefeti ve bid'at irtikabını devam ettiren bu vasıftaki kişilerin sayısı oldukça azdır.

el-Beğavi, Ebu't-Tufeyl el-Kinani'den rivayet etmiştir: Hz. Peygamber'in (s.a) zamanında bir adamın bir oğlan çocuğu dünyaya geldi. Adam çocuğunu Hz. Peygamber'e getirdi. Peygamber (s.a) çocuğa hayır duada bulundu ve alnından tuttu. Çocuğun alnında at yelesi gibi bir saç bitti. Ebu't-Tufeyl der ki: Çocuk büyüdü ve delikanlı oldu. Hâriciler zamanında onların fikirlerine kapıldı. Bu esnada alnındaki o perçemi de düştü. Bunun üzerine babası onu tuttu, bağladı ve bir kişinin daha Haricilerin peşinden gideceğinden korktuğu için onu hapsetti. Ebu't-Tufeyl der ki: Biz o adamın yanına gittik, kendisine nasihat ettik ve dedik ki: Hz. Peygamber'in (s.a) ortaya çıkan bereketini görmedin mi? Adam dedi ki: Hâricilerin görüşlerinden dönmedikçe onu bırakmayacağım. Allah Teâlâ daha sonra o gencin alnındaki perçemi geri verdi. Çünkü tövbe etmişti.

---

[490] Berâet-i asliyye, kişinin Şâriin, yani hüküm koyucunun hükmü olmadan mükellef tutulmaması prensibine verilen isimdir. Beraet-i zimmet asıldır; yani birey için suçsuzluk ve borçsuzluk esastır. Ceza hukukuna göre aksine bir delil olmadıkça kişilerin suçsuzlukları esastır. (Çeviren)

İnsanlar arasında fazla önem verilmeyen bu mukallidin peşinden kimse gitmiyorsa, bununla beraber o kendisini taklit edilmeye lâyık görüyorsa, bunun günahkâr sayılıp sayılmayacağının araştırılması gereklidir. Bu konuda o kişinin günahkâr olduğu söylenilebilir.

Bunun bir benzeri de peygamberlerin dâvetlerinin ulaşmadığı fetret dönemlerinde yaşayan ve babalarından gördükleri şeylere göre amel eden, çağdaşlarının Allah'tan başka şeylere ibadet etmelerini kabul edip onlara kapılan ve buna benzer durumda olan kimselerin sorunudur. Çünkü âlimler bunların hükmü konusunda şöyle demektedirler: Bunlar iki kısımdır: Bir kısmı şeriatten habersizdirler, Allah'a ne ile yaklaşılacağını/nasıl ibadet edileceğini bilmezler. Aklın Allah'a yaklaştırıcı olarak kabul edebileceği şeylerin hiç birisini yapmazlar da çağdaşlarının herhangi bir delile dayanmaksızın sadece hoşlarına gittiği için yaptıkları şeyleri yapmayı uygun görürler. Bu durumdan da bir rahatsızlık duymazlar. İşte bunlar şu âyetin genel anlamı içine dâhildirler. **"Biz bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz."**[491]

Fetret dönemlerinde yaşayanların bir kısmı da çağdaşlarının yaptığı gibi Allah'tan başkasına taparlar, kendi reylerine göre haram ve helaller uydururlar ve onların inandıkları bâtıl şeylere inanırlar Âlimler bunların mazur olmayacaklarına çağdaşlarıyla birlikte cezalandırılacaklarına hükmetmişlerdir. Çünkü onlar amelde, dostlukta ve düşmanlıkta bu yol üzere onlar gibi davrandılar. Bu sebeple onlardan oldular. Bizim şu anda üzerinde konuştuklarımız da böyledir. Aralarında bir fark yoktur.

Âyet-i kerimenin ibâresini mutlak/kayıtsız şartsız anlayıp şöyle diyen âlimler de vardır: Ne olursa olsun Allah Teâlâ, bir peygamber göndermedikçe ve insanlar o peygambere karşı gelme tavrı göstermedikçe hiç kimseye azâp etmez. Bu, teorik olarak doğru ise bunun benzeri bizim meselemizde şu şekilde olur: Mukallidin taklit ettiği kişiden daha bilgili, bid'atle sünneti ayırt eden âlim bir kişi gelir de mukallid, dininin ahkâmında birincisiyle yetinmeyip bu âlime de müracaat ederse, akıllı kimselerin yaptığı gibi ihtiyatla hareket etmiş ve işini sağlama almış olur. Birincisiyle yetinirse inadını ortaya koymuş olur. Çünkü o bunu kabul ile birlikte yeni gelen âlimi reddetmiş demektir. Onu reddettiği zaman da bu, onun kararına müdahale eden hevâsının ve kuduz hastalığının hastayı sardığı gibi kalbini saran taassubunun bir sonucudur. Durum bu dereceye geldiği zaman onun taklit ettiği arkadaşının mezhebine/görüşüne yardım etmiş olması ve genel olarak gücünün yettiğince onu delillendirmeye çalışması muhtemeldir. Bunun hükmü bundan önceki kısımda geçmiştir.

Sen de bilirsin ki Şeriatin sahibi yüce Peygamber (s.a) hevâ ve bid'at sahiplerine peygamber olarak gönderildiği zaman onlar atalarına ve büyüklerine dayandılar. Peygamber'in (s.a) getirdiği şeyleri reddettiler. Onların kalplerini hevâ perdeleri örttü. Neticede mûcizelerle başka şeyleri karıştırdılar. Peygam-

---

[491] İsra: 15

ber'in (s.a) şeriati kayıtsız ve şartsız olarak onların hepsinin aleyhine nasıl hüccet olacak ve onlardan birisi öldüğü zaman apaçık bir inatçı olup olmadığına bakılmaksızın cehenneme sevkedilecek? Bu ancak onların aleyhine bir hüccetin ortaya konulması sebebiyledir. Bu hüccet, onların muhalif oldukları hakikat-i beyan etmek üzere Hz. Muhammed'in onlara Peygamber olarak gönderilmesinden ibarettir. Bizim meselemiz de buna benzer. Kim akıllıca hareket ederse dinini korumuş olur. Kim hevâ ve hevese uyarsa helâkinden korkulur. Bize Allah yeter.

FASIL

Buraya bir açıklama daha ilave edelim. Bu açıklamayı yapmak bir zorunluluktur. Çünkü yapacağımız bu ilave açıklama kitabın gayesini gerçekleştirecek ve ihtiva ettiği meseleleri çözümleyecektir. Allah'ın izniyle biz deriz ki:

"Hevâ ehli" ve "bid'at ehli" tâbirleri ancak bid'at çıkaranlar, istinbat etmek, bid'atçilera destek olmak ve kendi zanlarınca bunların doğruluğuna delil getirmek suretiyle hevâ ve hevesin şeriatını Allah'ın şeriatının önüne geçirenler hakkında hakikat anlamında kullanılır. Bu sebeple onların şeriate muhalefetleri bir muhalefet olarak kabul edilir, şüpheleri incelemeye alınır, reddedilmeleri ve cevap verilmeleri gerekir. Nitekim Mutezile, Kaderiyye, Mürcie, Hâriciye, Bâtınıyye ve benzeri fırkaların lakaplarını bunların istinbat edicileri/müctehitleri, destekçileri ve savunucuları gibi bu fırkaları ayakta tutanlar hakkında kullanırız. Aynı şekilde Ehl-i sünnet tabiri de sünnete destek olanlar, ona uygun ictihat yapanlar ve sünnetin şeref ve haysiyetini koruyanlar için kullanılır.

Allah Teâlâ'nın **"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar."**[492] Âyeti bu konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Bu âyetten **"dinlerini parça parça edenler"** lafzının bu fiili işleyenlere mutlak manada (kayda bağlanmaksızın) kullanıldığı anlaşılmaktadır. Onlar bid'atçiler ve bid'atçilerin yerini tutanlardan başkası değildir. **"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."**[493] ayeti ve **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler."** ayeti de böyledir. Çünkü müteşâbihlerin peşinden gitmek kendilerini müctehit yerine koyanların işidir, başkasının değil.

Hz. Peygamber'in (s.a) **"...hatta hiçbir âlim kalmadığı zaman insanlar câhil kişileri kendilerine lider edinirler, onlara soru sorarlar, onlar da bilmeden fetva verirler."** hadisi de böyledir. Çünkü onlar kendilerini şer'i hükümleri istinbat eden/müctehid makamında görürler. Avamdan farklı olarak onlar şer'i ahkamda kendilerine uyulan kimselerdir. Halk, âlimlerinin kararlaştırdığı şeye uyar. Çünkü onların görevi budur. Bu sebeple gerçekte halk ne müteşâbihlerin, ne de heva ve heveslerinin peşinden gidenlerdir. Onlar ne olursa olsun sadece kendilerine söylenilen şeylerin peşinden gidenlerdir. Bu sebeple bilinçli bir şekilde onlara katılmadıkça ve kendi araştırma ve incelemeleriyle onların iyiliğine ve kötülüğüne karar vermedikçe avama "heva ehli" denilemez. O vakit ehl-i ehvâ ve ehl-i bid'at lafızları için aynı mana verilir. O da yeni şeyler uydurmaya ve onları başkalarına tercih etmeye kendisini yetkili gören kimse demektir. Bundan gafil olup araştırma ve inceleme yapmaksızın sadece taklit yoluyla liderlerinin yolundan gidenlere gelince bunlar için bu tabirler kullanılmaz.[494]

---

[492] En'am: 159

[493] Ali İmran: 105

[494] Reşit Rıza der ki: Buna göre babalarını ve şeyhlerini taklit ederek bid'at mezheplerine uyan avam tabakası heva ehlinden ve bid'at ehlinden değildirler. Müellifin ortaya koyduğu bu anlayışa göre bütün zamanlarda ancak sayılı birkaç kişi bid'atçı ve hevâ ehlinden diye isimlendirilebilir! Müellifin bu yaklaşımı mukallidi taklidinde mazur göstermekten başka bir sonuç ver-

O halde mesele gerçekte iki kısmı ihtiva eder: Bid'atçi ve onu kendine rehber edinen. Onu kendine rehber edinen kişi, mücerred rehber edinen kişi, mücerred rehber edinmekle sanki bu ibarenin kapsamına dâhil değil gibidir. Çünkü o tâbi olan hükmündedir. Bid'atçi ise bizzat icât edip uyduran ya da bid'at çıkarmanın/uydurmanın sıhhatine/doğruluğuna delil getiren kişidir. Bu istidlal/delillendirme ister bilimsel araştırma kabilinden olsun, isterse avamca bir istidlal kabilinden olsun, bizim için aynıdır. Çünkü Allah Tealâ (kendileri hakka çağrıldıklarında): **"Biz babalarımızı bir din üzere bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz."**[495] diyen toplumları kınamıştır. Sanki onlar külli/bütüncül bir delile yapışmış gibidirler. Tutundukları delil babalarıdır. Çünkü babaları onlara göre akıllı kimselerdi ve bu dinin üzerinde bulunuyorlardı. Doğru olmasaydı babaları o din üzere bulunmazlardı. Biz de bu dinin üzerindeyiz, yanlış olsaydı onlar bu dini benimsemezlerdi, derler.

Şeyhlerin ve sâlih kişiler oldukları söylenilen kimselerin davranışlarını bid'atin sıhhatine/meşrûiyetine delil getirenler de bunun bir benzeridir. Onlar bu zâtların müctehid mi, mukallit mi olduklarına ve bunu bilerek mi bilmeyerek mi yaptıklarına bakmazlar. Fakat bunun gibisi, hevâ ve hevese uyup bunun dışındakileri atmada bunun bir umde, bir esas kabul edilmesi sebebiyle gene bir delillendirme kabul edilir. O ameli aynen alan kişi, benzeri bir delille bid'ati almış demektir ve bid'atçi isimlendirmesine dahil olmuştur. Çünkü bu yollu olan kişinin aslında yapması gereken şey, kendisine bir hak geldiği zaman, inceleyip araştırması, sorup soruşturması ve ona uymasıdır veya bâtıl ise ondan da sakınmasıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ, bu şekilde kendilerine gerekçe getirenleri reddetmek üzere şöyle buyurdu: **"Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmişsem de mi bana uymazsınız?.."**[496] **"Onlara: Allah'ın indirdiğine uyun denildiği zaman onlar, hayır, biz ataları-mızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler."**[497] **"Ya şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!"**[498] Buna benzer pek çok âyet vardır.

Bu durumda olan kimselerin alâmeti, üzerindeki tafsili veya icmali bir delilden kaynaklanan şüpheden dolayı mezhebine muhalif olan şeyi hemen reddetmeleri ve başka bir şeye bakmaksızın üzerinde bulunduğu yola taassup derecesinde bağlı olmasıdır. İşte bu heva ve hevese tâbi olmanın ta kendisidir. Ve gerçekten kötülenen bir şeydir. Bu durumda olan kimse günahkârdır. Çünkü hakikat peşinde olan kişi, nerede ve ne zaman hakikati bulursa hemen ona meyleder ve onu reddetmez. Hakikat peşinde koşan kişi için normal olan bu-

---

mez. Fakat hakikat ehline karşı bid'at liderlerinin ve davetçilerinin görüşlerini tercih ettikleri için bu mazeretin alanı daralacaktır. Konuyla ilgili açıklama aşağıda gelecektir.

[495] Zuhruf: 22.

[496] Zuhruf: 24

[497] Bakara: 170

[498] Lokman: 21

dur. Bu sebeple hakikati araştıranlar, hak kendilerine belli olunca hemen Rasûlullah'a tâbi olmaya koşmuşlardır.

Hidayeti arayan kişi karşısına çıkan bid'atten başka bir şey bulamamış, ona karşı çıkanlarla birlikte olmamış, fakat onunla amel etmişse, böyle bir durumda "fetret dönemlerinde yaşayanlar içlerinden bid'at çıkaranlara uydukları zaman mutlak olarak azap edilirler" dersek, bid'atçilere uyanlar, gerçeği gösteren birisini bulamadıkları zaman da sorumlu olurlar, dememiz gerekir. "Fetret dönemlerinde yaşayanlar kendilerine peygamber gönderilmedikçe küfürle amel etseler bile azap edilmezler" dersek, bidatçılara uyanlar da kendilerine gerçeği gösteren birisi olmadıkça sorumlu olmazlar dememiz gerekir. Onlar, kendilerine gerçeği gösteren birisi olduğu zaman şu iki halden birisi üzere bulunabildikleri için sorumluluk altına girerler: Ya hak yol üzere ona tâbi olurlar ve üzerinde bulundukları (bâtıl) şeyi terk ederler. Veya ona tâbi olmazlar. Ona tâbi olmamaları mutlaka herhangi bir inat ve taassuptan dolayıdır. O zaman da "hevâ ehli" tâbirinin altına girerler ve günahkâr olurlar.

Sem'ân'ın âlimlerce de bilinen bid'atindeki beyanına, o bid'ati kabul edip başkasını reddetmek suretiyle taklid ederek tâbi olan herkes onunla birlikte günahkârdır. Sem'ân, mâbudunun insan şeklinde olduğunu ve onun zâtı hariç her şeyin yok olacağını iddia eder. Sonra o, Tanrı'nın ruhunun Hz. Ali'ye hulûl ettiğini/girdiğini, sonra filana girdiğini iddia eder, arkasından da Tanrı'nın kendisinin ne olduğunu anlatmaya girişir.

el-Muğire ibn Sa'd el-Acli'ye tâbi olanlar da böyledir. Muğire bir müddet peygamberlik iddiasında bulundu, ism-i âzamla ölüleri dirilttiğini, mâbud'unun hecâ harflerine göre uzuvlarının olduğunu ve daha pek çok iddiaları bir mümin kalbinin tiksinti duyacağı bir tarzda ortaya attı.

Mağribli el-Mehdi'ye uyanların durumu da böyledir. Mağrib'deki bid'atlerin pek çoğu ona nisbet edilir. Bu bid'atleri savunarak ve o uğurda mücadele ederek ortaya çıkmışsa Mehdi de, ona uyanlarla birlikte günahkârdır ve bid'at ehli, hevâ ehli diye isimlendirilenlerdendir. Allah Teâlâ lütfu ve rahmetiyle, hakikati görmeyecek derecede taassup içinde kalmanın kötülüğünden bizi korusun.

FASIL

Bid'atçinin günahkâr olduğu sâbit olduğuna göre, bu günahın da muhtelif dereceleri vardır. Bid'atçinin bid'atini gizlemesine veya açıkça yapmasına, bid'atin hakîkî veya izafi/göreceli oluşuna, apaçık veya kapalı oluşuna, küfür veya küfür olmayışına, bid'atçının bid'atinde ısrarlı oluşuna veya ısrarlı olmayışına ve daha başka durumlara göre günâhın büyüklüğü ve küçüklüğü de değişir ya da günahkâr olması ihtimali kuvvetlenir veya zayıflar.

Her ne kadar bu konu usûl bilenlerce malum da olsa yine de genel hatlarıyla bu farklılığa dikkat çekilmesi gereklidir. Onun yeri de burasıdır.

Bid'atçinin ictihat iddiasında bulunmasına veya mukallit olmasına göre yükleneceği günahın da farklı olacağı gayet açıktır. Çünkü onları tevil etmek maksadıyla müteşâbihler üzerinde inceleme ve araştırma yapan kimsenin kalbindeki eğrilik, şayet o da inceleme iddiasında bulunuyorsa mukallidin kalbinde de bir eğriliğin oluşmasına imkan verir. Çünkü araştırmacı mukallidin taklid edilen kişi tarafından ortaya konulan bazı esaslarda ona uyması gerekecektir. Veya mukallit hiç kimseye bağlı kalmaksızın kendi başına hareket edecektir. Eğer münferit hareket ederse günahtan diğerinin nasibine düşecek kısmı da kendisi yüklenecektir. Ancak bu mukallit kendi kendine ictihat eden birisi olacağı için o zaman da taklit derecesinde olduğunu iddia edemez, birincisinin, yani ictihad iddiasında olanın derecesinde olur. Birincisinin günahı onun günahından daha fazla olur. Çünkü bu kötü çığırı o açmıştır. Bu sebeple hem kendi günahını yüklenir hem de açtığı çığırdan gidenlerin yüklenecekleri kadar günahı da yüklenir. Bu ikincisi onun açtığı çığırdan gidenlerdendir. Bu sebeple sahih hadisin de ifade ettiği gibi onun günahından birinciye de yüklenir. Birincisinin günahı her halükârda daha büyüktür, ikincisinin günahı onun altındadır: Çünkü o kendi kafasında içtihat da etse, hakka karşı inat da etse ve kendi görüşü için delil de getirse onun getireceği deliller tafsili (konuyla ilgili özel) deliller değil, icmâli delillerdir. Aralarındaki fark gayet açıktır. Çünkü tafsili deliller aynı meselenin delillendirilmesinde icmali delillerden daha etkilidir. Günahtaki mübalağa/fazlalık, istidlaldeki mübalağa/etkileyicilik miktarıncadır.

Bid'atin, dinin zaruriyat bölümünde veya zaruriyat olmayan bölümünde vuku bulmasına göre bid'atçinin yükleneceği günahın da farklı olacağı meselesine bid'atlerin ahkâmından söz ederken işaret edilecektir.

o o o

Bid'atin gizlenmesi ve açıktan işlenmesine göre günahının da farklı olacağı meselesine gelince, bid'atini gizleyen kimsenin zararının kendisiyle sınırlı olduğu; bunun başkasına geçmediği gayet açıktır. İster büyük günah, ister küçük günah olsun, isterse mekruh cinsinden olsun, bid'ati hangi şekliyle varsayarsan say, o kendi hükmünün aslı üzere bâki kalır: Bid'atini açıktan işlediği zaman, -ona insanları çağırmasa bile- onu açıktan işlemesi kendisine uyulmasına vesile olur.

Vâsıtanın durumunun vasıta olduğu şeyle aynı olabileceği gibi farklı da olabileceği inşaallah ileride anlatılacaktır. Bid'atle amel etmenin günahına,

bid'ati işlemede kendisine tâbi olan kimseye bu bid'ati göstermenin günahı da ilave edilir. Şüphesiz bu durumda günah daha da büyük olur.

Şaban ayının on beşi gecesini ibadetle geçirmenin aslı konusunda et-Turtûşi'nin[499] Ebû Muhammed el-Makdisi'den[500] naklettiği şey bunun örneğidir. Ebû Muhammed el-Makdisi der ki: Beytü'l-Makdis'te biz Recep ve Şaban aylarında kılınan bu nafile namazı bilmezdik.[501] Biz de bu ilk defa 448 yılında ortaya çıktı: Beytü'l-Makdis'de İbn Ebi'l-Hamra diye tanınan bir adam bize geldi. Bu adam güzel bir okuyucu idi. Gece kalktı ve Şabanın 15. Gecesinde mescitte namaz kıldı. Arkasına bir kişi daha tekbir alarak namaza durdu. Sonra o ikisine üçüncü ve dördüncü kişiler katıldı. Namazı tamamladığında arkasında kalabalık bir cemaat vardı. Sonra ertesi yıl tekrar geldi. Yine büyük bir kalabalık onunla birlikte namaz kıldı. Bu mescitte duyuldu ve Mescidi Aksa'da ve insanların evlerinde yaygınlaştı. Sonra bu sürekli hale geldi ve günümüze kadar sanki bir sünnetmiş gibi devam etti. Turtûşi der ki: Ben Ebû Muhammed el-Makdisi'ye dedim ki: Ben seni de cemaatle o namazı kılarken gördüm.

O dedi ki: Evet! Ben bundan dolayı Allah'a istiğfar ediyorum.

o o o

Bid'ate davet etme ve davet etmeme durumuna göre de günahın farklı olacağı gayet açıktır. Çünkü davetçi olmayan bid'atçi her ne kadar kendisine tâbi olunmaya müsait olsa bile kendisine uyulmayabilir de. İnsanları ona uymaya götüren sebepler de farklı olabilir. Önemsiz bir kişi olabilir. Meşhur bir kişi de olabilir fakat insanlar nezdinde ondan daha büyük bir mevkide olan kişinin şöhretinden dolayı bid'atçiye uyulmaz.

Dâvetçi, bid'ate çağırdığı zaman özellikle güzel konuştuğu ve kalpleri etkilediği zaman kendisine tâbi olunma ihtimali daha kuvvetlidir ve açıktır. Teşvik ve korkutmaya başladığı, kalbe yaldızlı sözlerle giren şüphelerini saldığı zaman (daha etkilidir.) Nitekim Mâbed el-Cüheni kendisine ait Kaderiyeci görüşe insanları da dâvet eder ve laf canbazlığı yaparak bu görüşün Hasan-ı Basri'ye ait olduğunu söylerdi.

---

499 et-Turtûşi: Büyük bir âlim, örnek insan, zâhit. Mâlikilerin hocası. Künyesi ve ismi: Ebû Bekir Muhammed ibn el-Velid el-fihri el-Endelüsi et-Turtûşi. İskenderiye ve Turtuşa'nın âlimi. Sarakosta'da Ebu'l-Velid el-Bâci ile birlikte bulundu ona bağlandı. Ebû Ali et-Tüsteri, er-Rafâni (Bağdat Kadısı), Ebû Abdillah el-Humeydi gibi şahıslardan ilim aldı. Alim, zâhit, mütteki, mütedeyyin ve mütevazi bir kişidir. İki yüzden fazla fıkıhçı yetiştirmiştir. 520 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ: 19/490; Şeceratü'n-Nûri'z-Zekiyye, 124; Şezerat, 4/62)

500 Ebû Muhammed el-Makdisi: Büyük fıkıhçı ve hadisci. Sâlih insan. Hanbeli mezhebinden. el-Ahkamül-Kübra ve's-Suğra isimli eserin sahibi. 541 yılında doğdu. İskenderiye, Şam, Kudüs, Mısır, Bağdat, Harran, Musul, İsfahan ve başka yerlerde pek çok kişiden ilim aldı. Pek çok eser yazdı. Diğer beldelerden çok sayıda âlim kendisinden rivayette bulundu. 600 yılında vefat etti. (Siyeru A'lamin-Nübela, 21/443; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 13/38, Şezerat, 4/345)

501 Bakınız: İbn el-Cevzi'nin "Tebyinül-Aceb fi fadli Recep" isimli risalesi ve el-Gımari'nin "Husnü'l-Beyan fileyletin-Nısfi min Şa'ban" isimli risalesi. Bu risalede o gece ibadet etmenin câiz olduğu söylenirken bu konudaki hadislerin zayıf ve uydurma olduğu da söylenmiştir. Bu bir çelişkidir.

Süfyan ibn Uyeyne'den rivayet edildiğine göre Amr ibn Ubeyd'e bir mesele soruldu. Amr bu soruya cevabını verdikten sonra dedi ki: "Huve min ra'yi'l-Hasen" yani Hasan-ı Basri de bu görüştedir. Bunun üzerine birisi ona der ki: Fakat insanlar Hasan-ı Basri'nin farklı görüşte olduğunu söylüyorlar. Amr dedi ki: Ben sana "هذا من رأي الحسن" (hâzâ min ra'yi hasen) yani bu benim güzel bir görüşüm, dedim.

Muhammed ibn Abdillah el-Ensâri der ki: Amr ibn Ubeyd, kendisine bir şey sorulup da cevabı verince şöyle derdi: "Hâzâ min kavli'l-hasen" Bu görüş kendisine ait olduğu halde Hasan-ı Basrî'nin görüşü olduğu zannını uyandırırdı.

o o o

Bid'atçinin ehl-i sünnete karşı ayaklanıp ayaklanmamasına göre de yükleneceği günah farklı olacaktır. Çünkü ayaklanmayan bid'atçi davetine günahı gerektirici başka bir mefsedeti/kötülüğü ilave etmez. Ayaklanan bid'atçi ise ilave olarak yönetime karşı başkaldırmıştır -ki bu ölümü gerektirir-; yeryüzünde bu fırkalar arasında kin ve düşmanlığa sebep olacak şekilde bozgunculuk çıkarmaya, harpleri ve fitne ateşini körüklemeye çalışır. Bu sebeple onun için günahtan daha büyük bir hisse vardır.

Bunun örneği, haklarında Rasûlullah'ın (s.a) şöyle buyurduğu Hâriciler kıssasıdır: **"Onlar müslümanları öldürürler, putperestleri bırakırlar. Onlar okun avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar."** Onlarla ilgili haberler meşhurdur.

Bazan onlar başkaldırı hareketi içinde olmazlar, bilakis sadece dâvetle iktifa ederler. Fakat bu yöntem kendilerine icabete daha elverişlidir. Çünkü bunda bir nevi zorlama ve korkutma vardır. Bu sadece bir dâvetten ve her yönden bir ayrılıkçılık hareketi olmaktan ibaret değildir. Bu onların davetlerinde yöneticilerden ve sultanlardan yardım istemelerinin/destek almalarının bir sonucudur. Daveti kabul etmedikleri takdirde insanların yöneticiler tarafından hapse atılacaklarından, veya dövüleceklerinden ya da öldürüleceklerinden korkmaları sebebiyle onlara boyun eğmeleri ihtimali daha kuvvetlidir. Nitekim halife Me'mun zamanında bu durum Bişr el-Muraysi'nin, el-Vâsık'ın hilafeti zamanında Ahmed İbn Ebi Duâd'ın başına gelmiştir. Aynı şey mehdilerin yönetimde bulundukları zaman Endülüs'te Mâliki ulemâsının başına gelmiştir. Mâlikilerin kitaplarını yırtmışlar ve bunları "rey kitapları" diye isimlendirmişlerdir. Faziletli insanların hepsini şeriatte Mâliki mezhebini tuttukları için cezalandırmışlardır. Bu zulümleri yapanlar sırf Zâhiriler adına bunları yapıyorlardı. Zâhirilik ulemaya göre hicretten iki yüz yıl sonra ortaya çıkan bir bid'attır. Keşke onlar Dâvud'un mezhebine ve onun arkadaşlarına uysalardı! Fakat onlar işi kendi reyleriyle görüş beyan edecek, insanlar için Şeriatte o güne kadar bilinmeyen görüşler ortaya koyacak ve onları gönüllü gönülsüz bu görüşleri kabule zorlayacak kadar ileri götürdüler. Neticede bunun sıkıntısı bütün insanları kapladı ve uzun bir süre devam etti. Sonra bir kısmı gitti, diğer bir kısmı ise günümüze kadar devam etti. İnşaallah ileride zaman müsait olur da kitapta onlardan bir nebze söz ederiz.

Bundaki günah, mücerret dâvetin günahından iki sebeple daha büyüktür: Birincisi korkutmak ve teslim olmak veya öldürülmekle zorlanmak, diğeri dâvetin kapsamına girenlerin çokluğu. Çünkü uhrevi korkutma ve uyarı pek çok kişide dünyevi korkutma ve uyarı kadar etkili olmaz. Bu sebeple şeriat dünyevi cezalar ve engellemeler de getirmiştir. "Allah Teâlâ Kur'an'la durdurmadığını sultanla/kuvvetle durdurur." Bid'atçi öğüt olarak kullandığı mücerret uyarı ve korkutma ile davetini kabul ettiremediği zaman kabule daha müsait olduğu için yöneticilerle bu işi yapmaya çalışır.

Bid'atin hakiki veya izâfi/göreceli oluşuna göre günahının da farklı olacağı meselesine gelince hakiki bid'atin günahı daha büyüktür. Çünkü onu bid'atçi vasıtasız olarak doğrudan doğruya yapar. Çünkü tam bir muhalefettir ve açıkça sünnet dışına çıkmaktır. Kaderi inkar etmek, husün ve kubuh (iyi ve kötü) Şeriat olmadan akılla da bilinebilir demek, haber-i vâhidi inkar etmek, masum imamı kabul etmek gibi bid'atler hakiki bid'atlerdir.

Bid'ati izafi bir bid'at farzedersen izâfi bid'atin manası şudur: O bir yönden meşrûdur, bir yönden de sadece bir reydir. Çünkü bazı durumlarda ona bid'atçi yönünden bir rey karışır. Fakat her yönden delillere aykırı değildir. Bu -hakikat gibi de olsa- inşaallah ileride temas edileceği gibi aralarında fark olduğu açıktır.

Bu farklılıktan dolayı günah da farklıdır. Bunun misali mescitlerde sabah namazından sonra kıraat için mushafların konulması bid'ati dir.

Malik der ki:Mushafı ilk koyan kişi Haccac ibn Yusuf'tur. Yani mescitte sabah namazından sonra mushaftan Kur'an okumayı ilk defa tertip eden Haccac ibn Yusuf'tur. İbn Rüşd[502] der ki: Onun yaptığının benzeri bizde günümüze kadar devam etti.

Bu bir bid'attir -yani mescid'e mushaf konulmasını kastediyorum- çünkü aslında mescitte Kur'an okumak meşrudur ve amel edilen bir şeydir. Ancak mescidin bu şekildeki bir kıraate tahsis edilmesi (yani sabah namazı sonrasının bu işe tahsis edilmesi ve bunun âdet haline getirilmesi) bid'attir.

Bunun bir örneği de zamanımızda cuma günü kıraat için mushafların ortaya konulması ve mushafların bu maksatla vakfedilmesidir.

o o o

Bid'atin kaynağının açık ve kapalı oluşuna göre de bid'atçinin yükleneceği günah farklı olur. Çünkü apaçık ve net bir şekilde bid'at olduğu belli olan bir şeyi yapmaya cür'et etmek (sünnete karşı) şüphe götürmez bir muhalefettir. Bid'at olduğu açıkça belli olmazsa bid'at olmama ihtimalinden dolayı onu yapmak (sünnete) tam bir muhalefet sayılmaz. İhtimalli olan bir şeyi yapmaya cür'et etmek kesin belli bir şeyi yapmaktan daha aşağı derecededir. Bu sebeple

---

[502] İbn Rüşd: Büyük âlim, mâlikilerin hocası, Kurtuba'da bir cemaatin kadısıdır. İsmi: Ebu'l-Velid Muhammed İbn Ahmed ibn Rüşd el-Kurtubi'dir. Ebû Cafer Ahmed ibn Rızık'tan fıkıh ve hadis öğrendi. Ayrıca İbn Sirac ve başkalarından hadis aldı. 520 yılında 70 yaşında vefat etti. (Siyeru'l-A'lâm 19/501; Şeceratü'n-Nûri'z-Zekiyye, 1/129; Şezerat, 4/62)

âlimler şüpheli olan şeylerin tamamen terkini mendup olarak kabul etmişlerdir. Hadis şüpheli şeylerin terkinin haramlara düşmemek için (gerekli) olduğuna dikkat çekmiştir.[503] Haramlar, onun için bir korkuluktur/yasak bölgedir. Şüpheli şeylerin içine düşen kimse haramların/yasak bölgenin içine düşebilir. Haramı tamamen terk etmek mendup kabilinden değil, vâcip kabilindendir. Bid'atte şüpheli olanın hükmü de böyledir. Aralarındaki farklılık gayet açıktır.

Eğer müteşâbihi/şüpheliyi terk etmek mendup kabilindendir, onu terk etmemek ise mekruh kabilindendir dersek, günahta bu yönden de farklılık olacaktır. Haramlarda günah olduğu kesin ve açıktır. Mekruhlarda ise cüz olarak yani tek tek işlendiğinde günah yoktur. Ancak onlarda ısrar etmek gibi günahı gerektirici bir durum bulunduğu zaman müstesna. Çünkü mesela küçük günahlarda ısrar etmek onları büyük günah haline getirir. Bunun gibi mekruhta ısrar etmek de onu küçük günah haline getirebilir. Her ne kadar bir başka yönden aralarında fark olsa da mutlak olarak günahkâr saymak açısından büyük günah işleyen ile küçük günah işleyen arasında bir fark yoktur. Küçük günahla birlikte mekruhun durumu bundan farklıdır.* Bid'atlerdeki durum -her ne kadar mekruh cinsinden de olsalar- onların devamlılığına ve onları taklit eden kişinin bunları insanların toplu olarak bulundukları yerlerde ve mescitlerde açıkça işlemelerine bağlıdır. Ancak bid'atçilerden çok azı aslen mekruh olan Bid'ati o noktada bırakır, aksine onda ısrar etmek veya başkalarına öğretmek, veya o bid'ate taassup derecesinde bağlanmak veya onu yaymak ya da benzeri şekillerden dolayı kendisini mutlak manada (az veya çok) günahkâr hale getirecek şeylerle birlikte o bid'ati işler. O halde bid'atlerde mekruh işleme noktasında kalanlar ve ondan öteye geçmeyenler hemen hemen yok gibidir. Yine de en iyi Allah bilir.

o o o

Bid'atte ısrarlı olmaya veya ısrarlı olmamaya göre de günah farklı olur, çünkü günah küçük olabilir, fakat onda ısrar edildiğinde büyük günah haline gelir. Bid'at de böyledir; küçük olur, üzerinde ısrar edilmekle büyür. Bir anlık gelip geçici olarak işlenen bir bid'at, üzerinde devam edildiği zamanki bid'atten daha basittir/küçüktür. Bid'atçi bid'ati önemsemediği ve bid'at işini kolayca yaptığı zaman da bu manaya dahil olur. Bir günahın küçümsendiği zamanki durumuna benzer. Küçümseyenin, önemsemeyenin günahı diğerinden daha büyüktür.

Bid'atin küfür oluşuna veya küfür olmayışına göre de günahın farklı olacağı açıktır. Çünkü küfür olan bid'atin cezası -Allah bizi korusun- ebediyen cehennemde kalmaktır. Masiyetler içinde küfürle birlikte diğer büyük günahların hükmüne ulaşmayanlar böyle değildir. Kişiyi İslâm'ın dışına çıkaran günahtan

---

503 İşaret ettiği hadis "Helal bellidir, haram bellidir. İkisi arasında da şüpheli şeyler vardır..." diye başlayan hadistir. Bu hadisin izahı ve dipnotu daha önce geçti.

* Yani küçük günah, bir defa da işlense yine günahtır. Ancak mekruh böyle değildir, o devamlılık vasfını kazandığı zaman günah olur. (Çeviren)

daha büyük bir günah olamayacağı gibi, kişiyi İslamdan çıkaran bid'atten de daha büyük günahı olan bir bid'at olamaz. Bu sebeple Bâtınilik ve Zındıklık bid'ati hiçbir zaman Mutezile, Mürcie ve benzeri bid'atler gibi değildir. Bunların birbirinden farklı yönleri pek çoktur. Bu konu ulema nezdinde açıkça bilindiği için üzerinde teferruatlıca söz etmeyeceğiz. Allah Teâlâ lütfuyla yardım edendir.

FASIL

Bu fasılla ilgili bir diğer konu daha vardır ki o da bid'at ehlinin önde gelenlerine veyâ avamına karşı çıkmanın hükmüdür. Bu, fıkıhta önemli bir konudur. Bu konu, dine karşı işledikleri cinayetler, yeryüzündeki bozgunculukları ve İslam caddesinden çıkıp, Allah Teâlâ'nın: **"Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."**[504] dediği tâli yollara girmeleri yönünden onlarla ilgilidir. Bu, bid'atçinin günahkâr sayılması üzerinde söylenecek sözleri tamamlayan son fasıldır. Fakat onun da üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gerekli pek çok bölümü vardır. Bu bölümlerden kimisi üzerinde âlimler söz söylemişler, kimisi üzerinde ise bir şey söylememişlerdir. Çünkü bunlar müctehitlerin ve dini himaye edenlerin ölümünden sonra ortaya çıkmışlardır. Bu konu her biri müstakil bir eseri yazmayı gerektirecek şekilde pek çok bölüme ayrılır. Bu konuya önem vermek, bu son zamanlarda avamın yararına olan şeyleri araştırıp ortaya çıkarmada havassın tembellik göstermesi ve avamın sünnetle bid'ati ayırt edemeyecek derecede koyu bir cehalet içerisinde olması sebebiyle fazlaca yararlı olmayacaktır. Bununla beraber bu konuda ayrıntıya girmenin sözü uzatacağını düşündük.

Hatta durum öyle bir hal aldı ki sünnet bid'ate dönüştü. Karşı çıkılmaması gereken yerlerde karşı çıktılar. Sebatkâr olunmaması gereken yerde sebât gösterdiler. Gelen haberlere göre hastalık yayıldı, doktorlar bulunamadı. Bu manayı özel bölümünde tek başına ele almamayı, bu konuda sözü fazla uzatmamayı ve bu bölümün son sözleri olacak kısa bir bakışla yetinmeyi uygun gördük. Bu sonuç bölümünde ayrıntılı olarak değil, özet olarak bid'atçilere karşı çıkılırken hangi hükümlerin uygulanacağına işaret edeceğiz.

---

[504] En'am: 153

Biz deriz ki: Dinde sebep olduğu kötülüğün büyüklüğü ya da küçüklüğü, bid'atçinin meşhur birisi olması veya olmaması, dâvetçi olması veya olmaması, taraflardan destek alması veya almaması, insanlardan ayrılıp ayrılmaması, bid'atle bilerek veya bilmeyerek amel etmesi gibi onun bizzat kendi içindeki durumuna göre kınama, azarlama, cezalandırma veya zorla sürüp çıkarma, ya da uzaklaştırma gibi yöntemlerle bid'atçilere karşı gerekli tepki gösterilir.

Bunlardan her bir bölümün kendine ait ictihada dayalı özel bir hükmü vardır. Çünkü şeriatte bid'at hakkında üzerinde eksiltme yapılamıyacak bir ceza belirlenmemiştir. Halbuki hırsızlık, yağmacılık, adam öldürme, iftira, yaralama, içki içme gibi pek çok mâsiyetin cezası şeriatçe belirlenmiştir. Şüphesiz ümmetin müctehitleri olayların durumuna göre incelemelerini yaparlar ve bazılarında daha önce geçen uygulamalara göre gruplandırmalar yaparak ictihatla hüküm verirler. Nitekim rivayetlerde Hâricilerin öldürülmeleri gerektiğine dair bilgiler gelmiş, Hz. Ömer'den Iraklı Subeyyiğ hakkında verdiği ceza rivayet edilmiştir.

Ulemanın söyledikleri şeylerin tamamından şu çeşit uygulamalar ortaya çıkarılmıştır:

1) İrşat/yönlendirme/nasihat, ta'lim/eğitim ve delil ortaya koyma. Nitekim İbn Abbas Hâricilerin yanına gitmiş ve onlarla konuşmuştur. Neticede onlardan iki-üç bin kişi davalarından geri dönmüşlerdir.

2) Bid'ate bulaşan kimselerle ilişkiyi kesmeleri konusunda selefin tamamından gelen bilgilere ve Iraklı Subeyyığ olayında Hz. Ömer'den gelen uygulamaya göre hareket ederek onlarla konuşmayı ve selamı kesmek.

3) Yine Hz. Ömer'in Subeyyiğ'e uyguladığı gibi bid'atçiyi sürgüne göndermek ve onu hapsetmek.

4) Öldürmeden önce Hallac'a uyguladıkları gibi senelerce hapsetmek.

5) İnsanları uyarmak ve onların sözlerine kanmamaları için onların durumunu ve propagandalarını onlara anlatmak.

6) Müslümanlara karşı düşmanca tavır takındıkları ve isyan ettikleri zaman Hz. Ali'nin ve sünnete bağlı diğer halifelerin Hâricilerle savaştıkları gibi onlarla savaşmak.

7) Tevbeye davet edildikleri halde bid'atten vazgeçmezlerse onları öldürmek. Bu uygulama bid'atini açıkça yapan kimselere karşı yapılır. Bid'atini gizleyen ve bid'ati küfür cinsinden veya küfürden kaynaklanan kimselere gelince onlar tevbe etmeleri istenmeksizin öldürülür.

8) Çünkü onun yaptığı zındıkların yaptığı gibi münafıklık cümlesindendir.

9) Küfrüne delil olanları tekfir etmek. Nitekim İbahiyye gibi ve hulûl fikrini savunan Bâtınıyye gibi küfrü açıkça belli olan bid'ati savunduğu zaman veya tekfir konusunda mesele ictihada dayandığında müctehit, bid'atçinin tekfirine

hükmedebilir. Nitekim İbn et-Tayyip fırkalardan bir kısmını tekfir etmiştir. Tekfir hükmü bundan kaynaklanır.

10) Bunun bir sonucu olarak tekfir edilen bid'atçinin müslüman vârisleri ona vâris olamaz. O da müslümanlara mirasçı olamaz. Tekfir edilen bid'atçiler öldükleri zaman yıkanmazlar, bidatlerini gizlemedikleri müddetçe cenaze namazları kılınmaz ve müslümanların mezarlarına defnedilmezler. Bid'atini gizleyen kimseye zâhire göre hükmedilir. Onun mirascıları onun mirasa ehil olup olmadığını daha iyi bilirler.

11) Onunla evlenilmemesi emredilir. Bu da onunla ilişkiyi kesmenin ve onu terk etmenin yollarından birisidir.

12) Hiçbirisine güvenilmez/adalet ve zapt sahibi olmadıkları kabul edilir. Şâhitlikleri ve rivayetleri kabul edilmez. Vâli ve kâdı olamazlar. Adli mevkilerde imamet ve hitabet makamına getirilmezler. Ancak seleften bir grubun onlardan bazılarının rivayetlerini kabul ettikleri sâbit olmuştur.[505]

Bid'atlerinden dönmeleri için edep babından arkalarında namaz kılma konusunda ihtilaf etmişlerdir.

13) Hastaları ziyaret edilmez. Bu da bir nevi cezalandırma ve engellemedir.

14) Aynı şekilde cenazelerine de iştirak edilmez.

15) Hz. Ömer'in Subeyyiğ'e yaptığı gibi dayak cezası uygulanır.

İmam Mâlik'ten Kur'an'ın mahluk olduğu görüşünde olan kimse hakkında rivayet edildiğine göre: O, dövülerek canı yakılır ve ölünceye kadar hapsedilir.

Bağdat tarihlerinden birisinde İmam Şâfii'den şöyle dediğinin rivayet edildiğini gördüm: Kelamcılar yapraksız hurma dalıyle dövülmeye mahkum edilir ve deve üzerine bindirilip aşiretler ve kabileler arasında dolaştırılır ve şöyle denilir: Kitap ve Sünneti terkedip Kelâma sarılanın cezası budur. Yani bid'atçinin cezası budur. [506]

---

505 Onlardan bir kısmının rivayetinin kabulü şu anlama gelir: Bunlar hatalı bir ictihat sonucu bid'ate düştükleri için mazurdurlar ve rivayette âdil kabul edilirler.

506 İmam Şâfii'den rivayet edilen bu sözü ulemadan pek çok kişi nakletti. Mesela İbn Ebi'l-Izz el-Hanefi Şerhu't-Tahaviyye isimli kitabında; İbn Ebi Hatim, Âdâbüş-Şâfii ve menakıbuhu isimli kitabında nakletti.

FASIL

Denilse ki: Şeriatte bu tür umumi olan şeylerin tahsisine/sınırlandırılmasına, mutlak olan şeylerin takyidine delalet eden şeyler belli olduğu, âlimler bunların içinden pek çok mesele çıkardığı ve bunlardan her birini naklen sâbit olana uygun olarak uyulması gerekli belli esaslara bağladığı halde bu hükümler bid'atçiler hakkında nasıl uygulanır? Çünkü zâhiri manaların gereğinin dışına ancak ictihatla, daha doğrusu hakkında nas olduğu için tahsis edilen şeye kıyas edilerek çıkılır. Bu sebeple insanlar bid'atleri kısımlara ayırdılar ve hepsini mutlak olarak kötülemediler.

Onların söyledikleri şeylerin tamamının birkaç dayanağı vardır:

Birincisi: Hz. Peygamber'in (s.a) Sahih'te geçen şu hadisidir: **"Kim güzel bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı güzel sünnetin sevabını, hem de o güzel sünneti işleyenlerin sevabını kazanır. Bununla beraber o sünneti işleyenlerin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim kötü bir sünnet çıkarırsa hem o çıkardığı kötü sünnetin günahını, hem de onu işleyenlerin günahını yüklenir. Bununla beraber diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."**

Tirmizi'nin tahriç ettiği ve sahihtir dediği bir hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Kim bir hayra delâlet ederse onu yapan kimsenin sevabı kadar sevap alır."**

Yine Tirmizi'nin Cerir ibn Abdillah'tan rivayet ettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Kim hayırlı bir sünnet çıkarırsa/çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği hayrın sevabı, hem de kendisinden sonra bu yoldan gidenlerin sevabının tamamı kadar sevap verilir. Bununla beraber onun açtığı hayırlı yoldan gidenlerin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Kim şer yolunda kötü bir çığır açarsa, kendisine hem bu işlediği kötülüğün günahı yüklenir, hem de bu yoldan gidenlerin günahı kadar günah yüklenir. Bununla beraber onların günahlarından da hiçbir şey eksiltilmez."**

Bu hadisler, hayırlı bir sünnet işleyen/iyi bir çığır açan kimsenin bu yaptığının iyi bir şey olduğunu açıkça ifade etmektedir ve bid'at çıkaran hakkında "sünnet çıkaran" tabirinin kullanılabileceğine delalet etmektedir. Çünkü "istinân" yani "sünnet çıkarma" fiili şârie değil, mükellefe nisbet edilmiştir. Şayet "şeriatte sâbit olan bir sünneti işleyen kişi kastedilmiş olsaydı "men senne" yani "kim sünnet işlerse" demezdi: **"Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun dökülen kanının günahından bir hisse de Hz. Adem'in ilk oğluna yüklenmemiş olsun. Çünkü cinayet işleme sünnetini ilk defa çıkaran kişi odur."** Sünnet çıkarma sözü burada hakiki anlamda kullanılmıştır. Çünkü cinayet, Âdem'in (a.s) vücuda gelmesinden sonra yeryüzünde daha önce işlenmemiş yeni bir icat idi.

Hz. Peygamber'in (s.a) "Kim güzel bir sünnet çıkarırsa" sözü de böyledir. Yani onu ilk defa kendisi icat ederse demektir. Fakat bu sünnetin güzel bir sünnet olması şarttır. İşte o zaman sözü edilen sevab onun olur. Burada şer'an sâbit olan bir sünneti işleyen kimse kastedilmemiştir.

"Kim benim sünnetimle amel ederse" veya "kim benim sünnetimden bir sünnetle amel ederse" gibi sözler de bu anlama gelir. Nitekim Tirmizi'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a) Bilâl ibn el-Hâris'e: "Bil" demiş, Bilal de: Bileyim ya Rasûlallah! Demiş, Rasûlullah (s.a) ona: "Bil yâ Bilal" demişti: Bileyim ya Rasûlullah" deyince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: **"Bil ki kim benden sonra öldürülmüş bir sünnetimi diriltirse o sünnetle amel edenlerin sevaplarından hiçbir şey eksiltilmeksizin bir o kadar sevap da onun için vardır. Kim Allah ve Rasulünün râzı olmadığı sapık bir Bid'ati icat ederse o bid'atle amel eden insanların günahlarından hiçbir şey eksiltilmeksizin bir o kadar günah da o sapık Bid'ati icat edene yüklenir."** Bu hadis hasendir.

Enes'ten (r.a) rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) bana buyurdu ki: **"Evladım! Eğer kalbinde hiç kimseye karşı bir kin ve düşmanlık duygusu olmaksızın sabaha ve akşama erişebiliyorsan öylece yap." Sonra bana dedi ki: "Evladım bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor demektir. Kim beni severse cennette benimle beraberdir."** Bu hadis hasendir.

Hz. Peygamber'in: "Kim benden sonra öldürülmüş bir sünnetimi diriltirse" sözünü sünnet olduğu sâbit olan bir şeyle amel etme konusunda söylediği gayet açıktır. "Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor, demektir" sözünün de sâbit olan bir sünneti ifade ettiği gayet açıktır. "Kim şöyle bir sünneti çıkarırsa" sözü ise bunun hilafındadır. Çünkü bunun daha önce sâbit bir sünnette mevcut olmaksızın ilk defa icat edilen bir şey hakkında söylendiği gayet açıktır.

Hz. Peygamber'in (s.a) Bilal ibn el-Hâris'e söylediği: "Kim sapık bir bid'ati icat ederse." sözüne gelince, bu da bid'atin mutlak olarak kötü olmadığını, ancak sapık bir bid'at olması ve Allah ve Rasulü'nün râzı olmadığı bir bid'at olması şartıyla kötülenebileceğini açıkça ifade etmektedir. Bütün bunlar, bu özellikleri taşımayan bir bid'atin kötülenmeyeceğini, sahibinin günahkâr olmayacağını, dolayısıyla onun güzel bir çığır/sünnet olma vasfına avdet edeceğini ve sevap vâdine dâhil olacağını gerektirmektedir.

İkincisi: Allah kendilerinden râzı olsun, selef-i salih -ki onların en ululari sahabilerdir- Kitap ve sünnette olmayıp da kendilerinin güzel olarak gördükleri ve üzerinde icma ettikleri şeylerle amel etmişlerdir. Muhammed ümmeti sapıklık üzere birleşmez. Onlar ancak hidayet üzere ve güzel olan şey üzerinde birleşirler.

Onlar Kur'an'ın toplanması, mushaflarda yazılması, insanların Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflar üzerinde birleştirilmesi ve Hz. Peygamber (s.a) zamanında kullanılan diğer kıraatlerin terk edilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Halbuki bu konularda hiçbir nas olmadığı gibi yasak da yoktur. Sonra insanlar bu güzel reyde onların izinden gittiler ve ilmi topladılar, derlediler ve yazdılar. Bu konuda öncülük yapanlardan birisi de Mâlik ibn Enes'tir (r.a) Kendisi onların sünnete en çok bağlı olanlarından ve bid'ate en çok karşı çıkanlardandı.

Her ne kadar onlardan hadis ve diğer ilimlerin yazılmasının mekruh olduğuna dair rivayetler nakledilmişse de bu böyledir. Bu tür rivayetleri şöyle an-

lamak gerekir: Onlar ya yazıya güvenilerek ezber ve ilim tahsilinin terk edileceğinden korkmuşlardır, ya da Kitap ve Sünnetten nakledilen şeylerin değil, rey olan şeylerin yazılmasını mekruh görmüşlerdir.

Bundan sonra insanlar her şeyin tedvin edilmesi/derlenip yazıya geçirilmesi konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü din zayıflamış, ilim tahsili yapan müctehitler azalmış ve ilmin yazılmaması halinde tamamen dinin aleyhine bir durumun ortaya çıkmasından korkmuşlardır.

el-Lahmi[507] ilim kitablarının satışı ve eğitim ve öğretim amacıyle kiraya verilmesinin mekruhluğu konusunda Mâlik'in ve diğerlerinin sözü hatırlatıldığı zaman kitaplarını bu amaçla kiraya verdi ve bu konudaki ihtilafı anlattıktan sonra şöyle dedi: Bugün artık bunun câizliğinde ihtilaf edildiğini zannetmiyorum. Çünkü insanların ezber ve anlayışları zayıfladı. Halbuki öncekilerden pek çoğunun kitapları yoktu.

Mâlik der ki: Kâsım ve Said'in kitapları yoktu ve şu levhalara yazan hiç kimseye de okumuyordum. İbn Şihab'a dedim ki: İlmi yazar mıydın? Hayır, dedi. Dedim ki: Senin için hadis yazmalarını ister miydin? Hayır, dedi. O zaman insanların durumu bu idi. Şayet insanlar onların yolundan gitmiş olsalardı ilim kaybolurdu ve aramızda onun ne ismi ne de resmi kalırdı. Halbuki bugün bu insanlar onların kitaplarını okuyorlar. Sonra onlar bu konuda hatalı davranıyorlardı.

Bir de şu var: Hakkında nas olmayan meselerde ictihatla görüş bildirmenin ve kıyas yapmanın vâcibliği konusunda aramızda ihtilaf yoktur. Eğer öyle olsaydı onların yazılması ve satılması ihmal edilir, bu da ictihatta yanılmaya ve meselelerin yerli yerince konulmamasına yol açardı. Çünkü öncekilerin görüşlerini bilmek ve onlar arasında tercihler yapmak ictihadın yerinde ve isabetli yapılmasına daha fazla yardımcı olur.

el-Lahmi'nin söyledikleri burada sona erdi. Onun bu sözlerinden öncekilerin yapmadığı bir şeyle amel etmenin câizliği anlaşılıyor. Çünkü bunun sahih olan bir yönü vardır. Bu sebeple biz şöyle deriz: Sonradan ortaya çıkan her şeyin sahih/geçerli ve doğru olan bir yönü vardır. Bu yönüyle o kötülenmez, aksine övülür. O yoldan giden kimse de övülür. O halde sonradan çıkan her şeyin hepsi mutlak olarak nasıl kötülenebilir?

Ömer ibn Abdilaziz dedi ki: İnsanlara işledikleri yeni yeni suçların durumuna göre yeni yeni cezalar verilir.

Görüldüğü gibi Ömer ibn Abdilaziz suçlulukların suç ihdasına göre cezalar ihdas edilebileceğine cevaz vermiştir. Bu cevazların dayandığı bir asıl/hükmün kaynağı olan nas olmasa bile Ömer ibn Abdilaziz bunu câiz görmüştür. Bir kişiyi birden fazla kişi öldürdüğü zaman ceza olarak hepsinin öldürüleceği yine Ömer ve Ali'den, ibn Abbas'tan ve Muğıre ibn Şûbe'den (r.a) rivayet edilmiştir.

---

[507] el-Lahmi: İsmi Bedr ibn el-Haysem ibn Haleftir. Kâdı, fıkıhçı ve dürüst bir zattır. Uzun bir ömür sürmüştür. Künyesi Ebu'l-Kâsım el-Lahmi'dir. 117 yaşına kadar yaşamıştır. Sikâdır. 317 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 14/530; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 11/163)

İmam Mâlik ve arkadaşları, meyyitin/ölenin: Benim kanım filandadır/beni filan kişi öldürdü, demesini kabul ettiler. Halbuki Muvatta'da buna dair semâi bir asıl, yani işitilerek elde edilen bir nas yoktur. Ancak bunu ıstılah haline gelmiş/genel kabul görmüş bir durumla illetlendirmişler/izah etmişlerdir. Onun mezhebinde bununla ilgili pek çok mesele vardır. Bu bir bid'at olmasına rağmen câiz ise -illette müşterek oldukları/aralarında ortak bir vasıf bulunduğu halde benzeri niçin câiz olmasın? Çünkü genelde hepsi de muteber maslahatlardır. Bunlardan bir kısmı câiz değilse niçin genelde birleşiyorlar da başkaları (malik ve arkadaşlarından başkaları) bazı bid'atlerde teferruata dalıyorlar? Burada şöyle demekten başka bir şey kalmıyor: Her iki grup da kıyas için elverişli illette birleşmiş olsalar dahi onlar âlimlerden bir kısmının amel ettiklerine tâbi oluyorlar, diğerlerine tâbi olmuyorlar. Böyle bir durumda istediği gibi hükmederek sınırlandırma yapmak gibi bir şey yapılmış oluyor ki bu bâtıldır. Buna götüren şey de onun gibidir. O halde bid'atin bir takım kısımlara ayrıldığı sâbit olmuştur.

Allah'ın izniyle biz şöyle dersek bunun cevabı olur:

Birinci Vecih: "Kim güzel bir sünnet ortaya koyarsa..." hadisiyle kenislikle bid'at çıkarmak kastedilmemiştir. Aksi takdirde, soruyu soran kişi zikrettiği delilin katî olduğunu iddia ederse kat'i deliller arasında bundan dolayı bir çelişkinin meydana gelmesi zorunlu olurdu. Eğer onun zanni olduğunu iddia ederse o zaman da bid'atlerin kötülenmesi konusunda kesin bir delili getirmemiş olurdu ki kati ile zanni arasında bir çelişkinin olması, kesin olan şeyler arasında da bir ittifakın olması kaçınılmazdır. Fakat bunun iki yönden incelenmesi mümkündür:

Birincisi: Denilir ki bu, birbiriyle çelişkili iki şey kabilindendir. Çünkü ilk olarak pek çok hadis-i şerifte herhangi bir tahsis/sınırlama yapılmaksızın bütün bid'atleri kötüleyen deliller tekrar edilmiştir. Umum/genellik ifade eden delillerle tahsis/sınırlama ifade eden deliller bir biriyle çatıştığı zaman, bu tahsisten sonra (deliller genellik ifade edecek biçimde) kabul edilmez.

İkincisi. Mesele çelişkinin olmadığı noktasına doğru indirgenir. Çünkü istinan, yani sünnet çıkarmak hadisiyle bid'at çıkarmak kastedilmemiştir. Bununla ancak Peygamber'in sünnetinden sâbit olan bir şeyle amel etmek kastedilmiştir. İki sebepten dolayı bu böyledir:

Birincisi: Hadisin söyleniş sebebi meşrû olan sadakadır. Bunun delili Sahih'te geçen Câbir ibn Abdillah (r.a) hadisidir, Câbir şöyle demiştir: Bir defasında biz, gün ortasında Rasûlullah'ın huzurunda iken, çoğu Mudar kâbilesinden -belki de hepsi onlardan- yalın ayak, çıplak, üzerlerinde çizgili çuval gibi bir elbise, boyunlarında kılıçları asılı çok fakir bir topluluk gelmişti. Onların fakir ve pejmürde halini görünce Rasûlullah'ın yüzünün şekli değişmişti. İçeri girmiş, sonra dışarı çıkmış ve Bilal'e ezan okumasını ve kâmet getirmesini emretmişti. Öğle namazını kıldıktan sonra etkili bir hutbe irad etmiş ve bu hutbesinde şu ayetleri de okumuştur: "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve iki-

sinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının...."[508] "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarına ne hazırladığına baksın."[509] Bunun üzerine bir adam parasından, pulundan, elbisesinden, buğdayından ve hurmasından bir miktar tasadduk etti. Hatta Rasûlullah (s.a) dedi ki: "Yarım hurma ile dahi olsa kendinizi ateşten koruyun" Râvi devamla der ki: Sonra Ensar'dan bir adam geldi ve eli ile taşıyamayacağı derecede ağır bir torba getirdi. Bundan sonra peşpeşe yiyecek ve giyecek getirdiler. Ben bunlardan iki küme oluştuğunu gördüm. Bu manzara karşısında Rasûlullah'ın (s.a) mübarek yüzünün mutluluktan altın gibi parladığını gördüm. Bu esnada Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Kim İslam'da güzel bir sünnet işlerse/iyi bir çığır açarsa, hem açtığı bu çığırın sevabını, hem de kendisinden sonra bu sünneti işleyenlerin sevâbını alır. O sünneti işleyenlerin sevabından da bir şey eksilmez. Yine kim ki İslam'da kötü bir sünnet işler/fena bir çığır açarsa hem açtığı bu kötü çığırın günahını, hem de kendisinden sonra o yoldan gidenlerin günahını yüklenir. Diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."[510]

Rasûlullah'ın (s.a) "Kim kötü bir sünnet işlerse..." sözünü nerede söylediğini iyi düşünürseniz, Hz. Peygamberin sözlerinin gereğiyle gücünün yettiğince amel edip bu torbayla tasaddukta bulunan kimse hakkında bu sözün söylendiğini görürsün. O adam sayesinde sadaka kapısı en güzel şekilde açılmış, Rasûlullah (s.a) bununla mutlu olup sevinmiş ve nihayet: "Kim, İslam'da güzel bir sünnet işlerse..." sözünü söylemiştir. Hadis-i Şerif, bu sahabinin yaptığı şeylerin benzerlerinin sünnet olduğu anlamına gelir. Onun yaptığı, sünnet olduğu sâbit olan bir şeyi yapmaktan ibarettir. Hadis-i Şerif, Rasûlullah'ın (s.a) başka bir hadisindeki şu sözüyle de mutabıktır. "Kim benden sonra öldürülmüş sünnetimden bir sünneti diriltirse.... ve kim sapık bir Bid'ati uydurursa.." Burada sünnetin mukabiline bid'at çıkarmayı koymuştur. O halde güzel bir sünnetin/çığır açmanın bid'at olmadığı gayet açıktır. "Kim benim sünnetimi diriltirse beni seviyor demektir." hadisi de böyledir.

Birinci hadiste sünnet çıkarmanın bid'at çıkarmak anlamına gelmediği, sâbit bir sünnetle amel anlamına geldiği çok açıktır. Çünkü önce Rasûlullah (s.a) sadaka hakkında söyleyeceğini söyledi, sonra bu Ensarlı Hz. Peygamberin sadaka üzerine söylediği sözlerinin gereğini yerine getirdi, daha sonra da sadakalar dört bir yandan glemeye başladı ve yeterli miktara ulaştı. Adeta yapılan bu iş, Ensarlı adamın yapılmasını ikaz ettiği bir sünnet oluverdi. O halde o, Sâbit olmayan/yani Hz. Peygamber'in söylemediği bir sünneti uyduruyor veya bir bid'at çıkartıyor değildir.

---

[508] Nisa: 1

[509] Haşr: 18

[510] Hadisin tamamını Müslim, el-Münzir ibn Cerir'den, o da babasından rivayet etmiştir. Müslim'de bu hadis Kitabüz-Zekat, Bâbu'l-Hassi ale's-Sadaka ve envâiha c:VII, s.102 cilt:3 de geçmektedir. Bu hadis aynı şekilde Nesâî, K. Zekat, B. Et-Tahrîd ale's-Sadaka, C:V s.75 ve Müsned 4/359'da geçmektedir.

Bu hadisin bir benzerini İbn el-Mübarek, Rekaik isimli eserinde aynı anlamı açıklayacak şekilde Huzeyfe'den (r.a) rivayet eder. Huzeyfe şöyle der: Rasûlullah'ın (s.a) zamanında bir dilenci ayağa kalkar ve bir şeyler ister. Orada bulunanlar sükût ederler. Sonra bir adam ona bir şeyler verir, hemen arkasından diğerleri de verirler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur: "Kim hayırlı bir sünnet/yol açar da insanlar peşinden giderlerse, hem o açtığı sünnetin, hem de peşinden gidenlerin sevabını alır. Bununla beraber diğerlerinin sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim kötü bir sünnet/yol açar da insanlar peşinden giderlerse hem o sünneti/yolu açmasının günahını, hem de peşinden gidenlerin günahını yüklenir. Diğerlerinin günahından da hiçbir şey eksilmez."[511] Demek ki "kim bir sünnet çıkarırsa" hadisinin anlamı kim yeni bir sünnet uydurursa değil, kim bir sünnetle amel ederse demektir.

o o o

Cevabın iki vechinden ikinci vechi: Hz. Peygamber'in "Kim güzel bir sünnet çıkarırsa ve kim kötü bir sünnet çıkarırsa" sözelrinin daha temelden bid'at çıkarmak anlamında yorumlanması mümkün değildir. Çünkü o sünnetin güzel veya çirkin oluşu ancak şeriat vasıtasıyle bilinir. Çünkü bir şeyin güzel olduğunu veya çirkin olduğunu belirlemek şeriate aittir. Bu konuda aklın bir müdahalesi/yetkisi yoktur. Ehl-i sünnet cemaatinin görüşü budur. Bir şeyin iyi veya kötü oluşunu akıl belirler, (bu konuda şeriate lüzum yoktur) diyenler sadece bid'atçilerdir. O halde hadiste sözü edilen sünnetin ya şeriat tarafından güzel olduğu belirlenen bir sünnet veya şeriat tarafından çirkin olduğu belirlenen bir sünnet olması gerekir. Ehl-i sünnetin bu prensibi/görüşü yukarıda sözü edilen sadaka gibisine ve benzeri diğer meşrû sünnetlere de tam olarak uygundur. Kötü sünnet de şer'an masiyet olduğu sâbit olan masiyetler konumunda kalır. Nitekim Adem'in oğlu hadisinde ikaz edilen adam öldürme mâsiyeti böyledir. O hadiste Rasûlullah şöyle demişti: "Çünkü Âdem'in oğlu cinayet işleme sünnetini ilk çıkaran kişi idi." İkaz edilen diğer bid'atler de böyledir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi onların kötülenmesi ve yasaklanması da şeriatle sâbittir.

Hz. Peygamber'in "Kim sapık bir bid'ati çıkarırsa" sözüne gelince bu hadis zâhiri üzere bırakılır. Çünkü hadisin zâhiri anlamı onun vürud sebebini hiçbir şeyle takyit etmiyor. O halde bu sözü, kendileri için birtakım sebepler tesbit edilemeyen ve ilk defa söylenmiş umumi/genel anlam ifade eden lafızlar gibi lafzın zâhiri üzere bırakmak gerekir. Hz. Peygamber'in "Kim kötü bir sünnet çıkarırsa" sözünü de aynı şekilde yorumlamak Câizdir. Yani kim bid'at çı-

---

[511] Bu hadis İbn el-Mübarek'in ez-Zühd ve'r-Rekaik isimli eserinin 513. sahifesinde 1462 no'lu hadis olarak geçmektedir. Kitabı tahkik eden el-A'zami der ki: Bu hadisi Ahmed, el-Bezzar, Taberâni ve Ebu Ubeyde ibn Huzeyfe tarhiç etmişlerdir. Bunu el-Heysemi 1/167'de söylemiştir. Aynı konuda Buhari ve Müslim Ebu Hureyre'den, Müslim ve Tirmizi Cerir ibn Abdillah'tan tahriç etmişlerdir. Ben derim ki: Bu hadis: Ahmed, 5/287, 2/520, 521'de ve İbn Mace, Mukaddime no:204'de de mevcuttur.

karırsa demektir. Bu söz, Hz. Adem'in iki oğlundan birisinin işlediği cinayet suçu gibi masiyetlerden ilk defa işlenen bir bid'ati kapsamına aldığı gibi şimdiki zaman hükmüyle bid'at olan bir şeyi de kapsamına alır. Çünkü o, ihmal edilmişliği ve unutulmuşluğundan önce de kötü bir bid'at idi. O bid'ati işleyen bu kişinin ameli onu deşeleyip ortaya çıkarmıştır.

O halde -Allah'a hamdolsun- hadis hem lafzi yönünden, hem de diğer hadislerin onu şerh etmesin yönünden de bid'atçilerin aleyhine olacak bir delil konumuna dönüştü.

Geride sadece Hz. Peygamber'in: "Kim sapık bir bid'ati çıkarırsa" hadisini incelemek kaldı. Bid'atin sapıklıkla takyid edilmesi/sınırlandırılması bir mefhûmu[512] ifade ediyor. Halbuki burada durum gayet açıktır. Çünkü bu sözdeki izafet (yani sapıklığın Bid'ati anlamındaki tamlama) bir mefhûmun, yani mantûkun zıddını ifade etmiyor. Şayet usulcülerden bir grubun görüşüne göre mefhumu kabul etsek bile -delil burada mefhumun ibtaline/mefhumun söz konusu olmadığına delâlet etmektedir. Nitekim ribânın azını da çoğunu da haram kılan delil, "Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin."[513] Âyetindeki mefhumun ibtaline delâlet etmektedir. Çünkü sapıklık, bid'atten kesinlikle ayrılmayan bir vasıftır. Yukarıda geçen deliller bunun böyle olduğunu göstermektedir. O halde bunun mefhumu da yoktur.[514]

o o o

İkinci Problemin Cevabı: Burada zikredilen örneklerin hepsi uydurulmuş bid'atler cinsinden değil, mürsel maslahatlar cinsindendir. Sahabe ve onlardan sonra gelen selef-i sâlih mürsel maslahatların gereğince amel etmişlerdir. Her ne kadar ihtilaflı da olsa bu, usulcülerce bilinen bir delildir. Fakat bizim üzerinde durduğumuz konuya bu ihtilafın hiçbir olumsuz etkisi yoktur.

Mushafın toplanması ve insanların bir mushaf etrafında birleştirilmesi gerçekte bu mürsel maslahatlardan birisidir. Çünkü Kur'an yedi harf üzere inmişti. Hepsi de muhtelif lehçelerle konuşan Arapların Kur'an'ı kolayca okuyabilmelerini sağlıyordu. Ancak Rasûlullah'ın (s.a) zamanından sonra bu yedi harf üzere okuyuşun mübahlığı Kur'an'da ihtilafın kapısını açtı. İnşallah aşağıda da anlatılacağı üzere kıraatte ihtilafa düştüler. Allah kendilerinden râzı olsun, sahabe-i kiram, ümmetin dinin kaynağında ihtilafa düşmesinden korktu-

---

512 Yani tersinden okuyarak sapık olmayanlar bir bid'atında bulunabileceğini ifade ediyor. Mefhum, lafzın sözde zikri geçmeyen ve ifade edilmeyen bir şeye delalet etmesidir. Müellif burada böyle bir delâletin olup olmadığını tartışıyor. (Çeviren)

513 Ali İmran: 130

514 Mefhumun varlığı kabul edilecek olsa kat kat arttırılmış olmayan, meselâ daha az miktarlarda bir faizin helal olması gerekir. Halbuki delil faizin her çeşidini haram saymıştır. Konumuz olan hadiste de sapıklığı bid'atı sınırlandırıcı bir kayıt olarak kabul edecek olursak bunun mefhumuna göre sapıklık olmayan bid'atın câiz olması gerekir. Halbuki "Her bid'at bir sapıklıktır." Deliline ve daha başka delillere göre, câiz olan bir bid'at olamaz. Ayrıca sapıklık burada sınırlandırıcı bir kayıt değil, bid'atten ayrılmayan bir vasıftır. O halde burada mefhum da yoktur. (Çeviren)

lar. Bu sebeple insanların bu yedi harften sadece Hz. Osman'ın hazırlattığı mushaflarda sâbit olanlar üzerinde birleşmelerini ve onu okumalarını sağladılar. Hz. Osman'ın hazırlattığı mushaflarda tesbit ettiklerinin, attıklarını da ihtiva ettiğini bildikleri için diğerlerini attılar. Çünkü onlar, Kur'anın edâ edildiği kıraatler kabilinden şöyledir.

Sonra lisanlar bozulduğu ve Arap olmayanlar da İslam'a girdiği zaman bir başka fesadın kapısının açılacağından korktukları için bunu, yani sâbit olan kıraatleri rivayet yöntemiyle koruma altına aldılar. Korktukları şey, dinsizlerin/zındıkların Kur'an'dan ve sâbit kıraatlerden olmayan şeyleri Kur'an'a ve kıraatlere sokmaları ve dinsizliklerini yaymada bundan yararlanmak istemeleriydi. Görmüyor musun, bu yoldan Kur'an'a müdahale imkanını bulamadıkları için tevil ve Kur'an'ın manaları hakkında birtakım iddialar ortaya atmak yönünden girmeye çalıştılar. İnşaallah bu konu ileride anlatılacaktır.

Rasûlullah'ın (s.a) ashabının yaptığı iş doğrudur. Çünkü özünde buna şahitlik edecek bir delil vardır. Bu delil, şeriatın tebliği emridir. Bunda hiçbir ihtilaf yoktur. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et."**[515] Tebliğ konusunda ümmeti de onun gibi bu emrin muhatabıdır. Hadis-i şerifte de:

"لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الْغَائِبَ"

"Sizden burada hazır bulunan bulunmayana tebliğ etsin."[516] buyurulur. Buna benzer başka hadisler de vardır. Tebliğ, malum bir keyfiyetle/biçim ve yöntemle sınırlandırılamaz. Çünkü bu, akılla belirlenebilen şeylerdendir. Ezberleme, telkin, yazma ve daha başka hangi şeyler mümkün olursa onunla yapılması sahihtir. Onun bozulmaktan ve sapıklıktan korunması da, mushaf meselesinde olduğu gibi aslın iptali sonucuna sebep olmadığı müddetçe herhangi bir keyfiyetle/yöntemle sınırlı değildir. Bu sebeple selef-i sâlih Kur'an'ın bir mushafta toplanması ve bunun çoğaltılması konusunda icma etmişlerdir.

Mushaf meselesinin dışındaki diğer meselelere gelince onlarda durum daha da kolaydır. Çünkü ilmin yazılması sünnetle sâbittir. Sahih'te Rasûlullah'ın şu sözü geçmektedir: "Ebû Şâh*'için yazınız."[517] Ebu Hureyre'nin (r.a) şöyle de-

---

[515] Mâide: 67

[516] Buhari, Kitabü'l-İlim, Babu "Rubbe mübellağin ev'â min sâmiin, no:67; K. Sayd, B. La yu'zadu Şeceru'l-Haram, 1831; K. el-Meğâzi, 4295; B. Hacceti'l-Veda, 4406; K. Tevhid, Bâbu Kavlillahi Teâlâ: Vücuhun yevme izin nâdırah" no:7447; K. Fiten, B. Kavli'n-Nebiyyi "La terciû ba'dî küffara", 7078; K. Hac, B. El-Hutbetu eyyame Mina, no:1741. Müslim, Kitabu'l-Kasame, Babu Ta'lizu Tahrimi'd-dimâi ve'l-A'raz ve'l-Emval, 1. Hadis, cz:11, s.167, c:IV. Tirmizi, K. Hac, Bâbu Mâ câe fi Hurmeti Mekke, no:806: Nesâî, K. Menâsik, 5/111. İbn Mâce, Mukaddime, Babu Meta Yübelleğu ilmen, no:233. Müsned, 4/31, 32; 5/4,5; m6/385; 456. Ebu Davud, Kitabu's-Salât, Babu men ruhhısa fihima no:1278, Bu hadiste de "Sizden burada hazır bulunan, bulunmayana tebliğ etsin." İbaresi var, fakat bu, başka bir konuda söylenmiştir.

* Ebu Şâh, Yemenli bir sahabidir. Rasûlullah'ın Mekke'nin fethi günü yaptığı hitabedeki sözlerinin kendisi için yazılmasını ister. Rasûlullah'da bu sözlerin onun için yazılmasını emreder (Çeviren)

diği rivayet edilmiştir: "Peygamber'in ashabı içinde, benim kadar hadis bilen kimse yoktur. Abdullah ibn Amr hariç; çünkü o yazardı, ben yazmazdım."[518]

Siyercilerin verdiği bilgilere göre Rasûlullah'ın (s.a) kendisine gelen vahiyleri ve daha başka şeyleri yazan kâtipleri vardı. Osman, Ali, Muaviye, Muğire ibn Şûbe, Ubey ibn Ka'b ve Zeyd ibn Sâbit ve diğer bazı sahabiler bu görevi üstlenmişlerdi. Ve yine ilmi yazmak, insanların ezberleme kâbiliyetlerinin zayıflaması ve ilmin yokolacağından korkulması sebebiyle vâcibin yerine getirilmesini sağlayan bir vasıta mesabesindedir. (Vâcibin yerine getirilmesini sağlayan şey de vâciptir.) Nitekim yukarıda el-Lahmi'nin de işaret ettiği gibi daha o zaman ilmin yok olacağından korkulmuştu.

Öncekiler ilmin yazılmasını bid'at oluşundan dolayı değil başka bir durum sebebiyle hoş karşılamamışlardı. İlmin yazılmasını bid'at diye isimlendirenlerin hepsi bunu ya mecâzi anlamda kullanmışlardır, ya da bid'at lafzının ne anlama geldiğini bilmemektedirler. Bu tür şeylerle bid'atle amel etmenin sıhhatine hükmedilmesi sahih/geçerli değildir.

Mesâlih-i mürsele konusunda vârit olan ihtilafa ve usûlcülerden bir kısmına göre mesâlih-i mürsele üzerine hüküm bina etmenin sahih olmadığına takılacak olursan, sahabilerin mushaf konusundaki icmaları onların aleyhine bir delildir. (Yani mushafın toplanmasının delili olarak mesalih-i mürsele kabul edilmeyecek olsa bile sahabe icmaı bu meselenin ihtilafsız delilidir.) Delile herhangi bir surette itibar edilmişse mutlak olarak itibar edilmiş demektir. Bu durumda ihtilaflı taraflar arasındaki anlaşmazlık sadece fürû'da/ayrıntıda kalmaktan öteye gidemez.

Sahih'te, Rasûlullah'ın (s.a) şu hadisi mevcuttur: "Benim sünnetime ve hidayet üzere olan râşit halifelerin sünnetine sarılın. Ona sımsıkı sarılın, azı dişlerinizle ısırıp bırakmayın. Sonradan icat edilmiş işlerden uzak durun." Gördüğün gibi hadis râşit halifelerin sünnetinin, Peygamber'in (s.a) sünnetine dahil olduğunu ifade ediyor. Çünkü onların tuttukları yol şu iki şeyden birinin dışında değildir: Onlar bu yola ya şer'i bir delil ile birlikte yönelmişlerdir ki o zaman bu bir bid'at değil, sünnettir veya -Allah korusun- delilsiz olarak o yolu tutmuşlardır. Fakat bu hadis, onların tuttukları yolun sünnet olduğunu ispat etmektedir. Çünkü bunun böyle olduğunu Şeriatın Sahibi (s.a) söylemektedir. Onun şeriatten delili sâbittir, o halde bid'at değildir. Bu sebeple emrin hemen arkasından onların takipçilerinin bid'atlere sarılmaları kesinlikle yasaklanmaktadır. Onların bu yaptıkları bid'at olsaydı hadisin kendi içinde bir çelişki olurdu.

Bir kişinin öldürülmesinden beraberce sorumlu bir topluluğun hepsine de kısas uygulanması meselesine de bununla cevap verilir. Çünkü bu uygulama

---

[517] Buhari, Kitabu'l-İlim, Babu Kitabeti'l-İlim, no:112; K. Lukata, B. Keyfe Tu'rafu Lukatatu ehl-i Mekke, no:2434; K. Diyat, B. Men Kutile lehu Katilun, no:6880 ; Ebû Davud, K. İlim, B. Kitabetu'l-İlim, 3649; Tirmizi, K. İlim, 2669; Müslim, K. İlim, B. Cevâzi Kitabeti'l-Hadis, C2:1, s.244, C.I.

[518] Buhari, K. İlim, B. Kitabeti'l-İlim, no:113. Bu hadisi İbn Asakir, Tarihinde zikretmiştir: 19/117/1 Bunda pek çok faydalar mevcuttur. Oraya bakınız.

Ömer ibn el-Hattab'tan (r.a) nakledilmiştir. Râşit halifelerden birisi de Ömer'dir. Sanatkârlara telef ettikleri şeyin tazmin ettirilmesi de -Allah kendilerinden râzı olsun- dört halifeden nakledilen bir uygulamadır.

Ömer ibn Abdilaziz'den rivayet edilen şeye gelince onun sahih bir yoldan sâbit olduğunu görmedim. Eğer onun söylediği kesin ise ve bunun delili (Kur'an'daki) sığır (kesme) kıssasıdır[519] demiyorsak o zaman bu mesâlih-i mürsele deliline dayanır. Mesâlih-i mürseleyi bir delil olarak kabul edenler de bid'atleri ve bid'atçileri yererler ve onlardan uzak dururlar. Bununla beraber mesalih-i mürselenin selef tarafından benimsenmiş bir delil olduğu sâbit ise bu, bid'atler arasında da farklılıkların olduğuna ve Ömer ibn Abdilaziz'den rivayet edilen şeyin onlarla hiçbir ilgisinin olmadığına delâlet eder. Bu mesele sebebiyle burada bir müzakere kapısı açılmıştır.

---

519 Yukarıda Ömer ibn Abdil'azizin yeni suçlara yeni cezalar ihdas edileceğini söylediği ve öldürülenin şehadetinin kabul edileceği rivayet edilmişti. Müellif sığır kesme kıssası derken herhalde Bakara suresi 73. ayete atıfta bulunuyor. (Çeviren)

ÂLİMLERİN BİDATLERİ ŞER'İ HÜKÜMLERE GÖRE TAKSİM ETMELERİ

Burada beyân edilecek şeylerden birisi de âlimlerin beş tane şer'i hükmün bölümlerine göre bid'atleri de bölümlere ayırmalarıdır. Onlar bid'atlerin tamamını kötülenen tek bir bölümde toplamadılar. Onları vâcip, mendup, mübah, mekruh ve haram diye kategorilere ayırdılar. Bu konuyu el-Karâfi[520] çok geniş ve yeterli bir şekilde ele aldı. Onun bu konuda verdiği bilgilerin aslı da hocası Izzüddin ibn Abdisselam'a dayanır. İşte ben size onun ibaresini getiriyorum: el-Karâfi dedi ki:

"Bilmiş ol ki -benim bilgilerime göre- ashab-ı kiram bid'atlerin kötülenmesinde ittifak halindedirler. İbn Ebi Zeyd[521] ve daha başkaları da buna hükmetmişlerdir. Ashab bidatlerin tafsil ve taksim edilmelerinin doğru olduğunda ve beş kısma ayrıldığında da ittifak etmişlerdir.

1) Vacip Bid'atler: Vâcipliğin kâidelerine uygun olan ve şeriatten delili bulunan bid'atler. Kaybolmalarından korkulduğu için Kur'an'ın ve şer'i hükümlerin/delillerin toplanması, vâcip olan bid'ate örnektir. Bizden sonraki nesillere tebliğin ulaştırılması icmâ ile vâciptir. Bunun ihmali yine icmâ ile haramdır. Bu çeşit bid'atlerin işlenmesinin vâcip oluşunda ihtilaf edilmemesi gerekir.

2) Haram Bid'atler: Haramlık kurallarının kapsamına aldığı ve haramlığına dair şeriatten delili bulunan her bid'at haramdır. Gayri meşru vergiler koymak, yeni yeni zulüm çeşitleri icat etmek, şer'i kurallara aykırı şeyler icat etmek, cahilleri âlimlerin önüne geçirmek, şer'i makamlara uygun olmayan kişileri veraset yoluyla getirmek, aslında o makama ehil olmadığı halde babasının daha önce o makamda oluşunu dayanak yapmak gibi. Bütün bunlar haram olan bid'atlerdir.

3) Mendup Bid'atler: Mendupluk kurallarının kapsamına giren ve mendup olduğuna dair deliller bulunan bid'atlerdir. Teravih namazları, halifeler, kadılar ve yöneticiler için sahabiler zamanında bulunmayan özel giysiler, üniformalar ve makamlar ihdas edilmesi gibi. Çünkü şer'i maslahatlar ve gayeler

---

520 el-Karafi: Şihabüddin Ebu'l-Abbas Ahmed ibn İdris ibn Abdirrahman es-Sanhaci el-Mısri el-Karafi el-Mâliki. Fıkıhçı, usulcü, kelamcı, çok yönlü araştırmacı ve edip. 626'da Mısırda doğdu. Orada yetişti, öğrenim gördü ve âlimler sultan Izzuddin ibn Abdisselâm'ın, İmam el-Kerki'nin, İbnu el-Hâcib'in ve daha başka âlimlerin öğrencisi oldu. Pek çok ülkeden kendisine öğrenci geldi. 684 yılında vefat edinceye kadar tedris, tasnif ve telifle meşgul oldu. Mısırdaki Karafe mezarlığına defnedildi ve oraya da nisbet edildi. (Bak: Ebû Gudde, Kitabu'l-İhkam fi Temyizi'l-Fetâva ani'l-Ahkam, Halep, 1387)

521 İbn Ebi Zeyd: Büyük âlim, örnek insan, fakih ve alim. Mağribli. Künyesi ve ismi Ebû Muhammed Abdillah ibn Ebi Zeyd el-Kayravâni el-Mâliki, Kendisine küçük Mâlik denilir. İlim ve amelde kendini gösterdi. Din ve dünyanın reisliğini eline geçirdi. Muhammed ibn Mesrur el-Haccam'dan, Assal'dan, İbn el-A'rabi'den rivayette bulundu. Pekçok kişi kendisinden ilim dinledi. Pek çok eser verdi. (Siyeru'l-A'lam, 10/17; Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye, 1/96; Şezeratü'z-Zeheb, 3/131)

ancak yöneticilerin insanların gönüllerindeki büyüklükleri ve saygınlıklarıyle gerçekleştirilebilir. Sahabiler zamanında insanlar saygılarında daha çok dini ve hicretteki öncülükleri ölçü olarak alıyorlardı.

Sonra düzen bozuldu, bu nesil gitti ve ancak şekle ve görünüşe bakarak saygı gösteren başka bir nesil geldi. Bu sebeple kamu yararını gerçekleştirmek için şekil ve suretlere daha fazla önem verildi.

Ömer ibn el-Hattab (r.a) kendisi arpa ekmeği ve tuzla karnını doyururdu. Fakat vâlisi için her gün yarım gövde koyun tahsis ederdi. Çünkü o bilirdi ki kendi bulunduğu durumu bir başkası uygulamış olsa insanlar üzerinde etkili olamaz, insanlar ona saygı göstermezler ve muhalefete cesaret ederlerdi. O halde kendisinin dışındakileri düzeni muhafaza edecek başka bir konumda değerlendirmesi gerekirdi. Bu sebeple Hz. Ömer. Şam'a geldiği zaman Muaviye ibn Ebi Süfyanın kendisine muhafızlar, kıymetli binitler, parlak ve pahalı elbiseler edindiğini ve padişahlar gibi bir hayat yaşadığını gördü. Muaviye dedi ki: Ben böyle şeylere muhtaç olduğumuz bir yerde yaşıyorum. Hz. Ömer ona dedi ki: Ben bunu sana ne emrederim, ne de yasaklarım. Bunun manası, sen buna muhtaç mısın, değil misin durumunu daha iyi bilirsin, demektir. Hz. Ömer'in ve diğerlerinin bu tavrı, devlet başkanlarının ve yöneticilerin durumlarının ülkelerin, nesillerin ve şartların farklılığına göre değişebileceğine delâlet eder. Böylece önceden bulunmayan süsler ve siyasetlerin yeniden ihdası gerekebilir, belki de bazı durumlarda bu yenilikleri yapmak vâcip hale gelebilir.

4) Mekruh Bid'atler: Şer'i delillerin ve kuralların mekruhluk kapsamına aldığı bid'atlerdir. Mesela bazı ibadetler için faziletli günler tahsis edilmesi gibi. Bu sebeple Sahih'te geçtiğine göre -ki bunu Müslim ve diğerleri tahriç etmişlerdir- Rasûlullah (s.a) cuma gününün oruç tutmaya veya cuma gecesinin gece ibadetine tahsis edilmesini yasaklamıştır.[522]

Belirlenmiş menduplarda birtakım ilavelerde bulunmak da bu çeşit bid'atlerdendir. Nitekim farz namazların hemen arkasından otuz üçer defa tesbih çekmek meşru kılındığı halde bunu yüze tamamlamak, bir ölçek fıtır sadakasını on ölçek yapmak gibi... Bu tür şeylere yapılan ilaveler Şârie karşı üstünlük taslama görüntüsü verdiği gibi bir edep azlığını da ifade etmesi sebebiyle bid'attir. Bir şeyin sınırları belirlendiği zaman o sınırlarda durmaları ve onun dışına çıkmayı edebin azlığı olarak görmeleri büyüklerin şanındandır.

Vâcibe bir ilavede bulunmak daha da şiddetli yasaklanmıştır. Çünkü bu, o ilaveyle birlikte onun vâcib olduğu inancının doğmasına yol açar. Bu sebeple İmam Mâlik (r.a) Ramazan orucu gibi itikat edilmesin diye Şevval ayında tutulan altı gün orucunun birbirine ulanmasını/peşpeşe aralıksız tutulmasını yasaklamıştır. Ebu Dâvud et-Tayalisi Müsned'inde tahriç ettiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'in (s.a) mescidine girer, farz namazı kılar, hemen arkasından iki

---

[522] Hadisi bu lafızlarla Müslim, K. Sıyam, B. Keraheti ifradi yevmi'l-Cumuati bi savmin s.18'de rivayet etmiştir. Müsned ise 6/444'de rivayet etmiştir.

rekat daha kılmak için ayağa kalkar. Ömer ibn el-Hattab (r.a) ona der ki: Otur, tâ ki farz namazın ile nafile namazın arasına bir fasıla vermiş olasın. Bizden öncekiler böyle helak oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber dedi ki: "Allah seninle doğruyu gösterdi ey Ömer"[523] Hz. Ömer bizden öncekilerin nafilelerle farzları birbirlerine eklediklerini ve hepsinin de vâcip olduğuna inandıklarını ifade etmek istiyor. Bu, şer'i hükümleri değiştirmektir ve icma ile haramdır.

5) Mübah Olan Bid'atlar: Mübahlık delillerinin ve şer'i kurallarının kapsamına giren bid'atlerdir. Un eletmek için elek kullanmak gibi. Çünkü hayatın kolaylaştırılması ve düzene konulması mübah olan şeylerdendir. Bunun vasıtaları da mübahtır.

"O halde herhangi bir bid'at şer'i kurallar ve delillere arz edildiği zaman bu deliller ve kurallardan hangisinin kapsamına giriyorsa ona göre vâcipliğe, haramlığa veya başka bir bölüme dahil edilir. Mekruh olanları hesaba katmaksızın hepsine birden bid'at nazarıyle bakılırsa o zaman bütün iyilik bütün kötülük ve şerler hepsi birden bid'at çıkarmak kapsamına girer.

Karafi'nin hocası[524] -bid'atlerin hükümlerini beş kısma ayırdıktan sonra- onları birbirinden ayırt etmenin kurallarını zikretti: Bunu bilmenin yolu bid'atı şer'i kurallara arz etmendir; vâcibliğin kurallarına girerse o bid'at vaciptir... Nihayet şöyle dedi: Vâcip olan bid'atlerin örnekleri vardır:

1. Allah'ın kelamını ve Peygamber'inin sözünü anlamaya yarayacak şeylerle meşguliyet. Bu vâciptir. Çünkü şeriati muhafaza etmek vâciptir.

2. Kitap ve Sünnetteki garip/kapalı, anlaşılması zor kelimeleri lügatten ezberlemek.

3. Fıkıh usûlünü tedvin etmek.

4. Sağlam/sahih rivayetler hasta ve zayıf olandan ayrıt etmek için cerh ve ta'dil konusunda söz söylemek

Sonra şöyle dedi: Haram olan bid'atlerin örnekleri vardır: Kaderiye mezhebi, mürcie ve mücessime mezhebi gibi. Bunlara karşı cevap vermek ise vâcip olan bid'atlerdendir.

Mendup bid'atlerin de örnekleri vardır; mesela, ribatlar (kaleler veya tekkeler) okullar, köprüler inşa etmek ve kurmak gibi. İlk dönemlerde bilinmeyen her türlü iyi şey de böyledir. Mesela tasavvufun inceliklerini konuşmak, tartışma yöntemlerini konuşmak, meseleleri müzakere etmek için -şayet bununla Allah'ın rızası kastediliyorsa- toplantılar düzenlemek gibi.

Mekruh olan bid'atlerin de örnekleri vardır. Mescitleri ve mushafları süslemek gibi. Kur'an'ı Arapça lafızlarını değiştirecek şekilde musiki ile okumak ise en kuvvetil görüşe göre haram olan bid'atlerdendir.

---

[523] Bu hadisi Ebû Davud da Sünen'de rivayet etmiştir. Kitabu's-Salat, h.no:1007; Ahmed, Müsned, yine Ömer'den naklen, 5/368.

[524] Şeyh Izzuddin ibn Abdisselâm'ı ve Kavaidu'l-Ahkam isimli kitabını kastediyor.

Mübah olan bidatlerin örneği ise şunlardır: Sabah ve ikindi namazlarını müteakip musafaha yapmak, yiyecek, içecek, giyecek ve mesken konusunda zevke göre yenilikler ortaya koymak, taylasan giymek, elbisenin yenlerini genişletmek gibi. Bunlardan bazılarında ihtilaf edilmiştir. Ulemadan bazıları bunları mekruh görmüşler diğerleri de bunları namazlardaki istiaze ve besmele gibi Hz. Peygamber (s.a) zamanında ve daha sonraki zamanlarda işlenen sünnetlerden saymışlardır. Onun söylediklerinin özeti burada sona erdi.

Karâfi, önceki söylediklerıyle birlikte bid'atlerin kısımlara ayrıldığını, dolayısıyla bid'atleri yeren delillerin bunların hepsini kapsayacak şekilde yorumlanamayacağını, bunları tahsis eden/sınırlandıran şeyler olduğunu açıkça ifade ediyor.

ŞÂTIBÎ'NİN, KARÂFÎ'YE VE HOCASINA VERDİĞİ CEVAP

CEVAP: Bu taksim, şer'i delili olmayan, hatta kendi içinde de çelişkileri olan bir uydurmadan ibarettir. Çünkü bid'atin hakikati ne şer'i naslardan, ne de şer'i kaidelerden herhangi bir delilinin olmamasıdır. Çünkü şayet bir şeyin vâcipliğine, veya mendupluğuna ya da mübahlığına dair şer'i bir delil varsa o bid'at olmaz ve emredilen veya serbest bırakılan amellerin geneline dahil bir amel olur. Bunların hem bid'at olduğunu söylemek, hem de vâcip veya mendup veya mübahlıklarına delâlet eden delillerin olduğunu söylemek zıdları birleştirmek demektir. (Birbirine zıt olan şeyler birleştirilemezler.)

Onlardan mekruh ve haram olanlar olduğunu başka bir yönden değil, bid'at oluşları yönünden kabul etmek mümkündür. Çünkü şayet bir şeyin yasaklığına ve mekruhluğuna delalet eden bir delil varsa bu onun bid'at olduğunu ispat etmez. Zira bunlar hırsızlık, adam öldürmek ve içki içmek gibi masiyet olmaları da mümkündür. Bid'atleri kesinlikle bu şekilde taksime tabi tutmak gerekmez. Ancak kendi bölümünde de anlatılacağı gibi mekruh ve haram diye iki kısma ayırmak mümkündür.

Ashab-ı kiramın bid'atleri ittifakla reddettiklerine dair Karafi'nin söylediği şey doğrudur. Ancak onları taksimata tabi tutması doğru değildir. İşin tuhaf olan yönü ise farklı görüşlerin birbiriyle çarpışmasına ve icmayı delen şeylerin mevcudiyetini bilmesine rağmen bu konuda bir ittifakın olduğunu hikaye etmesidir. Sanki bu taksimatı yaparken hocasına düşünmeden, incelemeden uymuş gibidir. Çünkü ibn Abdisselam'ın mürsel maslahatların bizzat kendilerinin muayyen nassların hükümleri altına girmedikleri gerekçesiyle şer'i kurallarla uyum içinde olsalar bile onları bid'at olarak isimlendirdiği bellidir. İşte bundan dolayı onları bid'at lafzıyle isimlendirmeyi tasvibe delâlet eden kurallar koydu. Çünkü o mesele üzerinde muayyen bir delil bulunmuyordu ve kendi koyduğu kurallara uyduğu için de onları bu şekilde isimlendirmek münasip düşüyordu. Taksimatı bu kurallara dayanarak yaptığı için, onun nazarında muayyen nasların hükmü altına giren fiillerle bunlar yani mürsel maslahatlar eş değerde oldular. O da mürsel maslahatları kabul edenlerden birisi haline geliverdi ve bu fiilleri lafzan bid'at diye isimlediriverdi. Nitekim Hz. Ömer (r.a) Ramazanda teravih namazını Mescidde cemaatle kılmayı bid'at diye isimlendirmişti. İleride bu konuya inşaallah temas edilecektir.

Karafi'ye gelince, onun bu taksimatı hocasının ve diğer insanların kastettiği mananın dışında bir manaya gelecek şekilde nakletmesi affedilemez. Çünkü o bu taksimatta herkese muhalefet etmiş ve böylece icmaya da muhalefet eden birisi haline gelmiştir.

(Şatıbi) daha sonra şöyle dedi: Vâcip (dediği) bid'ate gelince biraz önce o konuda söyleyeceğimizi söyledik, artık tekrar ona dönmeyeceğiz. Haram (dediği) bid'ate gelince, kesinlikle onda bid'at olma özelliği yoktur. Bilakis o, tamamen şeriatın emrine muhalefetten ibarettir. Farz kılınmış zekatlar ve takdir

edilmiş nafakalar gibi gerekli şer'i hükümlere benzese de (gayri meşru vergiler koymak v.s.), insanların mallarını bâtıl/haksız yollardan yemek gibi aynı derecede haramdır. Yeri geldiğinde bunun açıklaması da inşaallah yapılacaktır. Birinci bölümde buna bir nebze temas edildi.

O halde bu kısmın herhangi bir taksimat yapılmaksızın mutlak olarak bid'at olduğunu söylemek doğru değildir.

Mendup (dediği) bid'ate gelince kesinlikle bu da bid'atlerden değildir. Misal olarak verdiği teravih namazının cemaatle mescitte kılınması örneğinde düşünmek ve araştırmakla bu mesele açıklığa kavuşacaktır. Gerçek olan şu ki, Hz. Peygamber (s.a) mescidde teravih namazı kılmıştır ve arkasında da insanlar toplanmışlardır.

Ebû Davud, Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Biz Rasûlullah (s.a) ile birlikte Ramazan orucunu tuttuk. Hz. Peygamber Ramazan ayının bitmesine bir hafta kalıncaya kadar bize (farz dışında) hiçbir namaz kıldırmadı. Ramazanın bitmesine yedi gece kalınca bize gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar namaz kıldırdı. Ramazanın bitmesine altı gece kalınca bize namaz kıldırmadı. Beş gece kalınca, gecenin yarısı geçene kadar bize namaz kıldırdı. Biz dedik ki: Ey Allah'ın Rasulü bu gecenin tamamında bize namaz kıldırsaydınız? Hz. Peygamber cevaben dedi ki: Bir adam, imam namazı bitirinceye kadar onunla birlikte namaz kılarsa bütün geceyi ihya etmeye eşdeğerdir. Ramazanın bitmesine dört gece kalınca Rasûlullah (s.a) yine namaz kıldırmadı. Ramazandan üç gece kalınca, Hz. Peygamber (s.a) ailesini, kadınlarını ve insanları topladı, bize bütün gece namaz kıldırdı. Namaz o kadar uzadı ki biz sahuru geçireceğiz, diye korktuk. Ramazanın geri kalan gecelerinde Hz. Peygamber bize namaz kıldırmadı. Aynı şekilde Tirmizi de rivayet etti.[525]

Fakat Rasûlullah (s.a) bunun ümmete farz olmasından korktuğu için teravihi cemaatle kılmaktan vazgeçti. Sahih'te

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى فِي الْمَسْجِدِ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى بِصَلاتِهِ نَاسٌ. ثُمَّ صَلَّى الْقَابِلَةَ فَكَثُرَ النَّاسُ ثُمَّ اجْتَمَعُوا اللَّيْلَةَ الثَّالِثَةَ أَوِ الرَّابِعَةَ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمِ النَّبِيُّ؛ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: "قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ، فَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلاَّ أَنِّي خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيْكُمْ" وذلك في رمضان.

Hz. Aişe'den gelen bir rivayette şöyle denilir. Hz. Peygamber (s.a) bir gece mescitte namaz kıldı, insanlar da onunla birlikte namaz kıldılar. Sonra ertesi gece yine namaz kıldı. Bu sefer insanlar daha çok idi. Üçüncü ve dördüncü gece insanlar yine toplandılar, fakat Hz. Peygamber (s.a) onların yanına çıkmadı. Sabah olunca dedi ki: Sizin toplandığınızı gördüm, fakat başka bir sebepten dolayı bunun size farz olmasından korktuğum için yanınıza

---

[525] Ebû Dâvûd, K. Salât, B. Fi kıyamı şehr-i Ramazan, no:1375; Tirmizi, K. Savm, B. Mâ câe fi Kıyamı Şehri Ramazan, no:806; Nesâî, K. Sehv, B. Men salla mea'l-imam hatta yensarife, no:1365 ve B. Kıyamü'l-leyl, 1606; İbn Mâce, K. ikameti's-Salât, B. Kıyami Şehri Ramazan, 1327; Dârimi, K. Sıyam, B. Fi Fadli Kıyami Şehri Ramazan, 1777.

çıkmadım."[526] Bu olay Ramazanda cereyan etti. Bunu Mâlik el-Muvatta'da tahriç etti.

Bu hadiste teravih namazını cemaatle kılmanın sünnet oluşuna işaret eden bir delilin olduğunu iyi bir düşünün. Çünkü ilk olarak Hz. Peygamber'in onlara namaz kıldırması Ramazanda mescitte cemaatle namaz kılmanın sahihliğine delildir. Bundan sonra farz olur korkusuyle mescide çıkmaması onun kesin olarak çıkmayacağına delâlet etmez. Çünkü onun zamanı vahy ve teşri zamanıdır. İnsanlar onunla amel ettikleri zaman mecbur edici bir vahyin inmesi mümkündür. Rasûlullah'ın (s.a) vefatıyla birlikte teşri illeti ortadan kalktığı için iş aslına dönmüştür ve cevaz sâbit olmuştur. Bunu nesheden/ortadan kaldıran başka bir delil de yoktur.

İki şeyden birisi sebebiyle Hz. Ebû Bekir (r.a) de bu namazı cemaatle kıldırmadı: Ya insanların bu namazı gecenin sonunda kılmalarını -ki insanlar öyle yapıyorlardı- gecenin başında cemaatle kılmalarından daha faziletli gördü, Turtûşî böyle olduğunu zikretti, ya da mürtetlerle meşgul olurken ve teravih namazından daha önemli diğer şeylerle meşgul olurken bu tür ayrıntıları düşünmeye zaman bulamadı.

Hz. Ömer (r.a) zamanında İslam, istikrarı yakalayınca ve haberlerde de geçtiği gibi Hz. Ömer, insanların mescitte öbek öbek namaz kıldıklarını görünce şöyle dedi: Ben bu insanları bir okuyucunun/imamın arkasında birleştirirsem daha iyi olur. Nihayet bunu gerçekleştirdiği zaman da insanlara gece kılacakları namazın daha faziletli olacağını hatırlatmayı da ihmal etmedi. Sonra selef onun bu uygulamasının doğruluğunda ittifak etti ve onu onayladı. Ümmet, sapıklık üzere asla birleşmez.

Şayet denilse ki, Hz. Ömer (r.a) bunu bir bid'at olarak isimlendirdi ve "Bu ne güzel bir bid'attir." diyerek onu güzel gördüğünü söyledi, şeriatte "bid'at-i hasene" diye bir kavram sâbit olduğu zaman bid'atleri mutlak olarak güzel görmek de sâbit olur.

Buna verilecek cevap şudur: Hz. Ömer (r.a) onu mânâca bid'at olduğu için değil, Hz. Peygamber (s.a) onu terk ettiği ve Hz. Ebû Bekir (r.a) zamanında da vâki olmadığı için mevcut fiili durumun zâhirine bakarak bid'at diye isimlendirmiştir. Kim bu yönüyle ona bid'at ismini verirse bu isimlendirmeye itiraz edilmez.[527] O vakit kelime anlamından hareketle bununla bid'atin cevâzına dair hüküm çıkarılamaz. Çünkü bu, kelimelerin konuldukları anlamları değiştirmenin yani tahrîfi bir çeşidi olurdu. Hz. Aişe (r.a) şöyle demişti: Rasûlullah (s.a)

---

526 Buhârî, K. Salâti't-Teravih, B. Fadlı men Kâme Ramazâne, 2012; Müslim, K. Salat, B. Fi Kıyamı Ramazan, no:761; Nesâî, K. Kıyamilleyl, no:1605; Müsned, 6/177, 232.

527 Yani tek bir lafzın birden fazla manasının olmasına itibar edilmez. Bu sebeple sözlük anlamıyla bid'atın yukarıda beş hükümle irtibatlandırılması ve güzel ve çirkin diye taksim edilmesi mümkündür. Fakat şer'i anlamıyla bid'atın kesinlikle güzel olanı bulunmaz. Sadece kötü bid'at olur.

yapmayı sevdiği bir ameli terk etmişse, insanlar da o ameli işlerler de üzerlerine farz kılınıverir korkusuyla terk etmiştir."[528]

"وَقَدْ نَهَى النَّبِيُّ عَنِ الْوِصَالِ رَحْمَةً بِالْأُمَّةِ وَقَالَ: إِنِّي لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ، إِنِّي أَبِيتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي"

Hz. Peygamber (s.a) ümmetine acıdığı için visal orucunu[529] yasaklamış ve şöyle demiştir: "Şüphesiz ben sizin gibi değilim; Ben Rabbimin yanında misafir edilirim de o beni yedirir içirir."[530] Daha sonra insanlar inşaallah ileride de anlatılacağı gibi yasağın illetini bildikleri için (vahiy zamanı sona erdiği için) visal orucu tutmaya devam ettiler.

Karâfi verdiği örnekler arasında yöneticiler ve kadıların özel bir şekle/kıyafete bürünmelerini de zikretti. Bu da bid'at cinsinden bir şey değildir. İki şeyden dolayı bu bid'at değildir: Birincisi yüksek makam ve temsil sahiplerinin süslenmeleri ve güzel görünmeleri istenilen bir şeydir. Rasûlullah'ın (s.a) de elçileri kabul ederken giydiği özel bir elbisesi vardır. Bunun illeti/sebebi yine Karafi'nin söylediği şeydir, yani bu o kişiye daha fazla heybet verir ve kalbleri daha fazla etkileyicidir. Büyüklerin saygınlığındandır. Büyükleri karşılamak için güzel elbiseler giymek de böyledir. Nitekim Eşec Abdi'l-Kays hadisinde bu geçmektedir. İkincisi, bunun özel bir delilinin olmadığını kabul etsek bile bu mürsel maslahatlar cinsinden bir şeydir. Onun da şeriatte sâbit olduğu daha önce geçmişti. Hz. Ömer'in kendisinin arpa ekmeği yediği halde vâlisine yarım koyun tahsis ettiğini Karafi'nin söylemesi onun hakkında ne bir saygıyı, ne de saygısızlığı ifade eder. Belki onun ihtiyacı kadar olan şeyi ona tahsis etmiştir. Yoksa yarım koyun bazı vâliler için yeterli olmayabilir, çünkü onların aile nüfusları, gelen giden misafirleri fazla olabilir; daha fazla elbiseye, binite ve daha başka şeylere ihtiyaçları olabilir. Bunu anlamak, arpa ekmeği yemeyi anlamaktan daha kolaydır. Ayrıca yeme ve içme ile ilgili hususlarda insanlara gösteriş olsun diye iyisini yapmak doğru değildir.

Karafi'nin, "önceden bulunmayan süsler ve siyasetlerin yeniden ihdası gerekebilir, belki de bazı durumlarda bu yenilikleri yapmak vâcip hale gelebilir" şeklindeki sözlerini de iyice bir incelemek lâzımdır.

Genel anlamı içinde bu söz de o bölümün sonunda söylemiş olduğu: "Bütün iyilik ve hayırlar ittibadadır/sünnete bağlanmaktadır ve bütün kötülük ve şerler ise bid'at çıkarmaktadır." sözüne aykırıdır.

Bu söz sonradan bir şey icat etmenin/bid'at çıkarmanın tamamen şer olduğu anlamını gerektirir. Bu sözle bir bid'atin vâcip de olabileceğini söylemeyi birleştirmek/uyuşturmak mümkün değildir. Kendisi bir bid'atin vâcip de olabi-

---

528 Buhari, K. Teheccüd, B. Tahridu'n-Nebiy (s.a) alâ kıyamilleyli, no:1128.

529 Visal orucu: Orucu bozan şeyleri gece de terk ederek iftar etmeden bütün gün oruç tutmak. (el-Fethu'l-Bâri, 4/238) Şer'an malumdur ki Visal orucu yasaktır. Bu Rasûlullah'ın bir özelliğidir.

530 Buhari, K. Savm, 1961-1967, 1922; K. Hudud, 6851; K. İ'tisam, 7299, Müslim, K. Savm, B. Nehyu ani'l-Visal, 211-214; Tirmizi, K. Savm, B. Kerahiyyetü'l-Visal, 778; Muvatta, K. Sıyam, B. Nehy ani'l-Visal; Darimi K. Sıyam, B. Nehyi ani'l-Visal, 1703, 1704; Ahmed, Müsned 3/8, 6/126.

leceğini söylemektedir. Vâcip olduğu zaman onunla amel etmek gerekecektir. O tamamen şer olan şeylerin içinde geçtiği için (aynı anda) hem yapılması emredilen, hem de terk edilmesi emredilen bir şeydir. Bu ikisi gasbedilen yerde namaz kılmak gibi değildir. Çünkü onu birbirinden ayırmak mümkündür. (yani ikisi ayrı ayrı olgudur.) Burada ise durum şudur: Bid'at vâcip olduğu zaman özellikle içerisinde şer olduğu varsayıldığı halde onu yerine getirmek vâcip olur. Böyle bir durum ise zorunlu olarak bir çelişkidir. Çeşitli gayelerle süslenmek ayrı ayrı değerlendirildiğinde bunların içinde de yanlış olanların bulunabileceği âşikardır.

Yeni siyasetler üretmeye gelince bu, şer'i delilin gereğine uygun olarak cereyan ederse bid'at değildir. Şer'î delilin dışına çıkarsa bu nasıl mendup olur? Bu mesele de tartışma götürür.

Mekruh bid'atler kısmında ise genel olarak bid'at cinsinden şeyler söyledi ki bunlara söylenecek bir söz yoktur. Veya sırf ibadet olan şeyler üzerine bir şey ilave edilmemesi ve eksiltilmemesi gibi ihtiyat cinsinden şeyler söyledi ki bu da doğrudur. Çünkü ibadetlere ilave yapmak ve onlardan eksiltme yapmak çirkin birer bid'attir. Yasak olması yönünden böyle durumlara ve onlara vasıta olacak şeylere karşı ihtiyatlı olmak gereklidir.

Mübah olan bölümde un eleklerini örnek gösterdi. Halbuki bunlar gerçekte bid'at değil, hayatı kolaylaştırıcı vasıtalardır. Hayatı kolaylaştırmak ve refahı yükseltmek için çalışan kimseye bid'at çıkarıyor denilemez. Ancak bu yiyecekte israf etmek olarak kabul edildiği zaman bid'atle ilgili olabilir. Çünkü israf kemiyet yönünde olabileceği gibi keyfiyet yönünde de olabilir. Un elekleri her iki kısma da dâhil olabilir. Eğer (kişi) israfı kendi malından yapıyorsa mekruhtur. İsraf değilde sırf bir eşya olarak kullanılırsa o da caizdir, çünkü eşyada aslolan cevazdır.

Tarihçilerin anlattığına göre insanların ilk defa icat ettikleri dört şey vardır: Un elekleri, karın doyuracak şeyler, yemekten sonra çövenle elleri yıkamak ve sofralarda yemek yemek. Bunların hiç biri -naklen sâbit olsa bile- bid'at değildir. Başka bir durumla ilgilidir. Şayet bid'at olduklarını kabul edecek olursak o zaman da mübah olduklarını kabul edemeyiz. Bilakis sapıklık olurlar ve yasaklanmış olurlar. Fakat biz onların bid'at olmadıklarını söylüyoruz.

İzzüddin'in söylediklerine gelince bu konuda söylenecek söz daha önce söylenenler gibidir. Vâcip bid'atlere örnek olarak verdiği şeylerden öyleleri vardır ki bunlar vâcibin ancak kendileriyle tamamlandığı şeyler cinsindendirler (yani onlar olmadan vâcibi yerine getirmek mümkün olmaz) Nitekim kendisi de öyle söylüyor. O halde bunlar selef tarafından yapılmış olması ve şeriatte özel olarak onlar hakkında bir aslın/delilin olması şart değildir. Çünkü bunlar bid'at değil, mesalih-i mürsele cinsinden şeylerdir.

Bu ikincisiyle ilgili söylenecek söz daha önce geçti. Birincisine gelince o da bid'at değildir. Çünkü meselâ, bir kimse hac farizasını yapmak üzere havada uçarak veya suda yürüyerek gitse o kişi bid'atçi sayılmaz. Çünkü maksat, farzı eda etmek için Mekke'ye ulaşmaktır. Bu da en iyi şekilde hâsıl olmuştur. Bu da öyledir.

Bunun bir sebebi de bu tür şeyleri daha önce tasavvuf konusunda kitap yazanlardan bazılarının kötülemiş olmaları ve bunları bid'atler cümlesinden saymalarıdır. Halbuki bu doğru değildir. Daha önce insanların onların söyledikleri şeyin zıddı üzerinde icma etmiş olmaları onları reddetmek için yeterlidir.

Bir diğer sebep de el-Kasım ibn el-Muhaymera'dan nakledilen şeydir. Onun yanında Arap dili ilminden söz edilince şöyle dedi: bu ilmin başlangıcı kibir, sonu ise taşkınlıktır. Ve seleften birisinin şöyle dediğini nakletti: Nahv, kalbten huşuu giderir. Kim bütün insanları gözünde küçük görmek isterse nahv ilmini öğrensin. Buna benzer başka şeyler daha nakletti. Çünkü bunların hiçbirisi Arap dili ile meşguliyeti kötülemek için delil olamaz. Çünkü nahv, bid'at olduğu için kötülenmemiş belki onunla birlikte fazladan iktisab edilen bir şey sebebiyle kötülenmiştir. Nitekim diğer kötü âlimler de ilimleri sebebiyle değil, bilakis kendilerine ârız olan kibir ve kendini beğenmişlik yüzünden yerilmişlerdir. Bundan dolayı ilmin bid'at olması gerekmez. Kendileriyle yerilmiş bir vasfın iktisap edildiği ilimlerin "bid'at" diye isimlendirilmeleri ya önce bu isimlendirmeye ihtiyaç duyulmayıp daha sonra ihtiyaç duyulacağından dolayı mecâzî bir anlam ifade eder, ya da bid'at konusundaki bilgisizliği ifade eder. Çünkü şer'i ilimler, bu ilimlerin sahibine kibir ve kendini beğenmişlik/böbürlenme ve diğer kötü vasıflar kazandırmaz ve sonuçta kendilerinin zemmedilmelerine sebep olmazlar.

o o o

Bu mutasavvıflardan bazıları, geçmişteki bazı âlimlerden şöyle bir söz nakletmişlerdir: İlimler dokuzdur. Bunlardan dört tanesi sünnet olan ilimlerdir ve sahabiler ve tâbiilerce de bilinmektedir. Beş tanesi ise selefce bilinmeyen bid'at ilimlerdir. Bilinen dört ilim şunlardır: Kur'an ilmi, iman ilmi, eser/rivayet ilmi ve fetva ilmi. Bid'at olan beş ilme gelince onlar da şunlardır: Nahiv ilmi, arûz ilmi, kıyas ilmi, fıkıhta cedel ilmi ve akli ilimler.

Şayet böyle bir nakil/rivayet varsa evvela şunu söyleyelim ki gerçek, onun söylediği gibi değildir. Çünkü Arap diliyle meşgul olanlar Ebû'l-Esved ed-Düelî'den naklen anlatırlar ki Hz. Ali ibn Ebi Talib (r.a) nahiv konusunda kurallar konulmasına işaret eden kişidir. Bir bedevinin Tevbe suresindeki "أَنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ"[531] ayetindeki "Rasûluhu" kelimesini "Rasûlihi" şeklinde esreli olarak okuduğunu işittiği zaman Hz. Ali nahvin gerekliliğine işaret etmiştir. İbn Ebî Müleyke'den rivayet edildiğine göre Hz. Ömer ibn el-Hattab (r.a), Kur'an-ı Kerim'i ancak lugati/dili bilen kimsenin okumasını emretti ve Ebu'l Esved'in okumasını emretti, Ebu'l-Esved de nahvin kurallarını koydu. Arûz da nahiv cinsinden bir ilimdir. Nahiv ve Arap diline râşit halifelerden birisi tarafından işaret edildiği zaman bunlar râşit hâlifelerin sünnetlerinden bir sünnet olur. Bunun böyle olmadığı kabul edilse dahi mesalih-i mürsele kuralı Arap ilimlerini de kapsamına alır. Yani meşru şeyler kabilinden olur. Bunlar mushafların yazılması ve şer'i hükümlerin tedvini cinsindendir. el-Kâsım ibn Muhaymera'dan naklen anlatılan şeylere gelince o bu görüşünden dönmüştür.

Ahmed ibn Yahya Saleb dedi ki: Nahvi kötüleyen din âlimlerinden birisi idi ve şöyle diyordu[532]: Başlangıçta onu öğrenmeye çalışmak bir meşguliyettir. Sonunda ise o ilmi bilen kişi insanları küçük görmeye başlar. Bir gün o: **"Allah'ın kulları arasında O'ndan ancak bilginler korkarlar."**[533] âyetinin harekelerini yanlış söyleyerek: "Allah, bilgin kullarından korkar" manasına gelecek şekilde okumuştur. Bunun üzerine ona denildi ki: Bilmediğin için küfre düştün: Hâşâ Allah bilginlerden korkar, dedin? Şu karşılığı verdi: Bunu bilmeye delâlet eden bir ilimden dolayı asla bir kimse ayıplanmamalı."

Osman ibn Said ed-Dâni dedi ki: Ahmed ibn Yahya'nın sözünü ettiği din âlimi el-Kâsım ibn Muhaymera'dır. Osman ibn Said ed-Dâni devamla dedi ki: Abdullah ibn Ebû İshak ile Muhammed ibn Sîrîn arasında bir konuşma geçti. İbn Sîrîn, nahivcileri kötülüyordu. Bir cenazede birleştiler. İbn Sîrîn söz konusu âyeti "إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ" şeklinde lafzatullah'ı merfu (ötre) olarak okudu. Bunun üzerine İbn Ebi İshak ona dedi ki: Küfre girdin ya Ebâ Bekir, üstelik Allah'ın Kitabını ayakta tutan kimseleri ayıplarsın öyle mi? İbn Sîrîn dedi ki: Eğer hata ettiysem Allah'a istiğfar ediyorum.

o o o

Kıyas ilmine gelince onun aslı da sünnette vardır. Sonra selef, kıyası bilirdi. Kıyası kötüleyen rivayetler sonra geldi. Onlar bu rivayetleri fâsit kıyasa yorumladılar. Kıyas, deliller hakkında düşünüp inceleme yapmak cinsindendir. Selef, hakkında nas bulunmayan ictihadi meseleleri incelemek üzere bir araya

---

531 Tevbe Sûresinin 3. Ayeti olan bu ayetin meâli şöyledir: "Allah ve Peygamberi puta tapanlardan beridir/uzaktır." Rasûl kelimesi bedevinin okuduğu gibi yanlışlıkla Rasûlihi okunmuş olsa mana bozulur ve şöyle olur: Allah, puta tapanlardan ve peygamberinden beridir/uzaktır." (Çeviren)

532 Soru işaretinden de anlaşılacağı üzere metindeki bir boşluktan dolayı çeviri de ancak böyle çıktı. (Çeviren)

533 Fâtır: 28

gelirler ve hakkın ortaya çıkarılması için birbirlerine yardımcı olurlardı. Bu, iyilik ve takvada yardımlaşmak ve emredilen istişareyi yapmak cinsinden bir şeydir. Her ikisi de müslümanlara emredilmiştir.

o o o

Aklî ilimlere gelince bunun aslı/delili de Kitap ve Sünnette vardır. Çünkü Allah Tealâ kendi dininin muhaliflerine karşı akli deliller getirmiştir. Meselâ bunlardan bazıları şöyledir: **"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."**[534] **"Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren, daha sonra da dirilten Allah'tır. O'na koştuğunuz ortaklarınızdan böyle bir şey yapan var mıdır?"**[535] **"Gösterin bana, onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar? Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var?"**[536] Kur'an Hz. İbrahim'in (a.s) kâfirlerle olan tartışmasını şöyle hikaye eder: **"Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. Yıldız batınca batanları sevmem dedi."**[537] Hadiste de bunun örnekleri vardır. Meselâ kendisine hastalıkların bulaşmasından söz edildiğinde "Ya ilk defa o hastalığa yakalanana bunu kim sirayet ettirdi?"[538] demiştir. Ayet ve hadislerde bu şekilde aklî izahlar varken akli ilimlerin bid'at olduğu nasıl söylenebilir?

İzzüddin'in, "Kaderiyye'ye ve diğer bid'atçilere cevap vermek de vâcib bid'atlardandır." sözü de yeterince açık değildir. Vâcib olduğu kabul edilse bile bu masâlih-i mürseledendir.

Haram olan bid'atlerle ilgili örneklere gelince bunların haramlıkları gayet açıktır. Mendup olan bid'atlere dair verdiği örneklere gelince, ribatlar ve medreseler inşa etmek bunlardandır. Şayet ribatlarla içinde askerlerin nöbet tutacağı kaleler ve sınır karakolları kastedilmişse şüphesiz bu meşrudur ve bid'at değildir. Şâyet bu ribatlarla içinde kalacak kimseleri dünyadan el etek çektirip ibadete yöneltmek için yapılan binalar kastediliyorsa -çünkü muhaddislerin iddialarına göre ribatlar kendilerini ibadete verenler için dini amaçla inşa edilen ve orada kalanların yiyecek, giyecek ve maişetlerini karşılamak üzere kendilerine vakıflar tahsis edilen binalardır- bunların mutlaka şer'i bir aslı ya vardır veya yoktur. Şayet şer'i bir aslı/delili yoksa, değil mübah olmak veya mendup olmak, bunlar birer sapıklık olan bid'atlere dahil olurlar. Şayet bunların şer'i aslı/delili varsa o zaman da bid'at olmazlar. Bunların bid'atler sınıfına dahil edilmeleri doğru değildir.

Sonra, tasavvuf konusunda eser yazanlardan bu mesele üzerinde konuşan pek çok kişi ribatlarla (tekke ve zaviyelerle), içerisinde fakir muhacirlerin toplandığı peygamber mescidindeki suffe arasında ilgi kurmuşlardır. Suffe ehli hakkında şu âyetler inmiştir: **"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na**

---

534 Enbiya: 22
535 Rûm: 40
536 Fâtır: 40
537 En'am: 76
538 Buhari, K. Tıb, h. no:5717, 5770; Ebû Davud, K. Tıb, 3911; Müslim, K. Selâm, 2220.

yalvaranları kovma!"[539] "Sabah akşam Rablerine O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et."[540] Allah Teâlâ onları, sırf Allah rızasını gözeterek dualarıyle ve ibadetleriyle kendilerini Allah'a verenler diye nitelendirmiştir. Bu onların Allah'a dua ederek kendilerini Allah'a ibadete verdiklerinin delilidir. Çünkü onların gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır ve hiçbir meşguliyet onları bu maksatlarından alıkoyamaz. Biz de ancak o suffenin bir benzerini veya ona yakın bir şeyi yaptık ve kendilerini Allah'a vermek, ibadete sarılmak, dünyadan ve dünya meşguliyetlerinden soyutlanmak isteyenler orada toplanırlar. Bu, insanlardan uzaklaşıp iç dünyalarının ıslahıyle meşgul olan velilerin durumudur.

Bunlar yönlerini hakka çevirmişlerdir ve yukarıda zikredilenlerin yolundan gitmektedirler.

Ancak bunlar herhangi bir mülahazayla bid'at diye isimlendirilmiştir. Hayır, hayır, bunlar bid'at değil, sünnettir. Buralara mensup olanlar da sünnete tâbi olmuş kişilerdir. Bu, insanlara özel bir tarikattir/yoldur. Bu sebeple onlardan birisine: Ne kadar miktara zekat gerekir? Denildiği zaman, "Bizim mezhebimize göre mi, yoksa sizin mezhebinize göre mi?" diye sorar, sonra şöyle der: "Bizim mezhebimize göre malın-mülkün hepsi Allah'ındır sizin mezhebinize göre ise şöyle şöyledir. Bütün bunlar, insanların pek çoğunda görülen bir durumdur. İyice araştırılmamış, şer'i delile, sahabe ve tabiilerin uygulamalarına göre değerlendirilmemiştir.

---

[539] En'am: 52

[540] Kehf: 28

SUFFE EHLİ İLE TASAVVUFÇULARI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Bu mesele üzerinde Allah'ın izniyle biraz ayrıntılı söz etmek gerekecektir. Tâ ki bu konuda insaf sahibi ve kendini aldatmaya çalışmayan kimseler için hakikat ortaya çıkmış olsun. Şimdi mesele şöyledir: Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye hicret ettiği zaman Mekke'de ve diğer yerlerde bulunan bütün müminlere de hicret vâcip olmuştu. Bunlardan kimisi kendisi için bir tedbir olmak üzere malıyle birlikte hicret ediyordu, kimisi bir başka şeyiyle birlikte hicret ediyordu. Medine'ye geldiği zaman da ticaret veya başka bir meslekten ise o mesleğini kullanıyordu. Mesela Hz. Ebu Bekir (r.a) bütün servetiyle birlikte hicret etmişti. Servetinin miktarı beşbin dinardı.

Onlardan kimisi de canını kurtarıyor, malından hiçbir şeyi kurtaramıyor ve Medine'ye elleri boş geliyordu.

Medinelilerin ekserisi bahçelerinde ve mallarında kendileri çalışıyorlardı. Başkalarına verecekleri fazladan bir işleri yoktu. Ensar, muhacirlerden bazılarını mallarına ortak etmişlerdi. Beni Nadir kıssasından anlaşıldığına göre bunlar çoğunluktaydı. İbn Abbas (r.a) bu kıssayı şöyle anlatır: Hz. Peygamber (s.a) Beni Nadir yurdunu fethedince Ensar'a dedi ki: "İsterseniz bu ganimetleri muhacirler arasında taksim edeyim, sizler bundaki hissenizi onlara bırakmış olursunuz. Böylece muhacirler de sizin üzerinize yük olmaktan çıkmış olurlar. Çünkü onlar maişetlerinde (şimdiye kadar) hep size bağlı kaldılar." Ensar Hz. Peygamber'in bu teklifine "evet" dedi. Hz. Peygamber de öyle yaptı. Yalnız ensar arasından sadece Ebû Dücâne[625] ve Sehl ibn Huneyf'e ganimetten pay verdi. Onların fakir olduklarını zikretti. Muhacirler de Rasûlullah'a (s.a) şöyle demişlerdi: Ey Allah'ın Rasulü! Yanlarına geldiğimiz kavmin -yani Ensar'ın- emsâlini görmedik. Ellerinde azıcık bir şey olsa, bizimle paylaşıyorlar. Bolluk içinde olurlarsa da bol bol veriyorlar. Onlar bizim sıkıntılarımızı giderdiler, kendi imkanlarına bizi de ortak ettiler. Hatta o kadar ki bütün sevabı ve mükafaatı onların alıp götürmesinden korkarız. Hz. Peygamber bunun üzerine onlara dedi ki: Hayır! Onları övdüğünüz ve onlara hayır dua ettiğiniz müddetçe siz de aynı sevaba müstehaksızın."

Muhacirlerden kimisi hurma çekirdeklerini topluyor, onları eziyor, deve yemi olarak satıyor ve geçimini bununla sağlıyordu.

Kimisi de yiyecek ve mesken temini için hiçbir kazanç yolu bulamamıştı. Rasûlullah (s.a) onları mescidindeki bir sofada (Suffe'de) topladı. Suffe, mesci-

---

[625] Ebû Dücane el-Ensârî: İsmi Semmak ibn Harşe ibn Levzan es-Sâidi. Hz. Peygamber'in ashabından. Pek çok defa Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar oldu. Yemame günü şehit oldu. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 1/243; Tabakat ibn Sa'd, 3/2/101; el-Mearif, 271; Üsdü'l-Ğabe, 2/451.); Sehl İbn Huneyf: Büyük bir sahabidir. Künyesi Ebû Sâbit el-Ensari el-Avfi. Bedir'de ve pek çok önemli olayda bulundu. 38 yılında Kufe'de vefat etti. Namazını Hz. Ali kıldırdı. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 2/325; Tabakat ibn Sa'd, 6/15; 3/471; Üsdü'l-Ğâbe, 2/470; Tehzib, 4/251; el-İsabe, 4/273; Şezerat; 1/48

din müştemilatından bir gölgelik idi. Bu insanlar oraya sığınmışlar ve orada oturuyorlardı. Çünkü kendilerinin ne malları, ne de aileleri vardı. Rasûlullah (s.a) insanları onlara yardıma ve iyilik yapmaya teşvik ediyordu. Allah kendisinden râzı olsun, Ebû Hureyre onları bize anlattı. Çünkü kendisi de onlardan birisiydi ve insanların içinde onları en iyi tanıyandı. Sahih'de dedi ki: Ashab-ı suffe İslâm'ın misafirleridirler. Hiçbir âilenin yanına sığınamamışlardı. Dayanacakları malları ve kimseleri yoktu. Hz. Peygamber'e (s.a) bir sadaka geldiği zaman onlara gönderirdi. Ondan hiçbir şey almazdı. Bir hediye geldiği zaman da onlara gönderirdi. Yalnız hediyeden bir miktarını kendisi alır ve onlarla ortak olurdu.[541] Onları İslâm'ın misafirleri olarak tanımlar ve gördüğün gibi misafirlik hükmünü onlara uygulardı. Misafir ağırlamak genel bir zorunluluk idi. Çünkü çöle inen kimseler ne bir konaklama yeri bulabiliyorlardı, ne de satın alacakları bir yiyecek bulabiliyorlardı. Çünkü bedevilerin yiyecek ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri çarşıları ve barınacakları hanları yoktu. Misafir/yolcu zengin de olsa zor durumda kalıyordu. Bu sebeple o bölgenin sakinlerinin gelen misafiri/yolcuyu tekrar yola koyuluncaya kadar ağırlaması gerekirdi. Yolcu mal mülk sahibi değilse bu ağırlamayı yapmak daha da isabetli bir davranış olurdu. Ashab-ı Suffe'nin durumu da böyle idi. Evleri bulunmadığı için onlar kendilerine bir ev buluncaya kadar Hz. Peygamber (s.a) kendilerini Mescitte barındırdı. Ayrıca yiyecek bir şeyleri oluncaya kadar da onlara yardım edilmesini teşvik etti.

Allah'ın şu âyetleri onlar hakkında nâzil oldu: **"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden çıkardıklarımızdan hayra harcayın... Yapacağınız hayırlar kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşmayan fakirler için olsun..."**[542] Allah Teâlâ onları birtakım vasıflarla tanıtmaktadır. Bu vasıflarından bazıları şunlardır: Onlar kendilerini Allah yoluna adamışlardır. Yani onlar Allah'ın Rasulü (s.a) ile birlikte cihada yöneldiklerinde sanki düşman kendilerini muhasara etmiş de mesken ve maişet temini için yeryüzünde yürüyemez hale gelmiş kişiler gibidirler. Sanki düşman Medine'yi kuşatmış da bu sebeple ne ganimetleri kazanıncaya kadar cihad edebiliyorlar, ne de kafirlerin korkusu ve öncelikle zayıflıkları sebebiyle ticaret yapma veya başka bir şeye kendilerini verebiliyorlar. Böylece asla çalışma imkanı bulamıyorlar. Denildi ki: **"Yeryüzünde (kazanç için) dolaşamıyorlar"** âyeti, Rasûlullah (s.a) ile birlikte onlar yaralandılar da onulmaz bir hastalığa yakalandılar, demektir.

Yine onlar hakkında şu âyet inmiştir: **"(Allah'ın verdiği bu ganimet malları) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan... fakir muhacirlerindir."**[543]

---

[541] Bu hadisin tamamı şu kaynaklarda geçer: Buhari, K. Rikak, 11/241, B. Keyfe Kâne Iyşu'n-Nebiyyi ve Ashabihi, 11/241; Ahmed, Müsned, 5/515; Tirmizi, K. Sıfatü'l-Kıyame, no:2477; İbn Asakir, Târih, 19/111.

[542] Bakara: 273

[543] Haşr: 8

Görüyorsun ayet-i kerimede "çıkarıldılar" denildi de "çıktılar" denilmedi. Yani kendi istekleriyle çıktıkları zannedilmesin, onların yurtlarından çıkmaya zorlandıkları açıktır. Şayet çıkmamaya bir çare bulsalardı onu yaparlardı. Bu, malından mülkünden kendi isteğiyle uzaklaşmanın Şâriin maksadı olmadığının delilidir. Şer'i deliller bunu göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a) bunun için onları Suffe'de barındırmıştır.

Onlar bu esnada Kur'an ve sünneti öğrenmekle meşgul oluyorlardı. Ebû Hureyre bunların bir örneğidir. O kendisini buna adamıştır. Görmüyor musun bir hadiste o şöyle demektedir: "Ben karın tokluğuna Hz. Peygamber'den hiç ayrılmıyordum. Arkadaşlarım bulunmadıkları zamanlar (onun her şeyine) şahit oluyor, onlar unuttukları zaman ben ezberliyordum."[544] Onlardan kimisi de kendilerini Allah'ın zikrine, ibadete ve Kur'an okumaya veriyorlar, Hz. Peygamberle birlikte savaşa gidiyorlar, o kalktığı zaman onlar da onunla beraber kalkıyorlardı. Nihayet Allah Teâlâ, yüce Peygamberine ve müminlere fethi/zaferleri nasib ettiği zaman evi, barkı, maişet imkanı ve ailesi olan diğer müminler gibi onlar da aynı imkanlara sahip kimseler haline geliyorlardı. Artık onları suffede kalmaya mecbur eden mazeret ortadan kalktığı için de sivil hayata dönüyorlardı.

Bütün bu verdiğimiz bilgilerden ortaya çıkan sonuç şudur: Suffede kalmak, kişinin kendi kendine istediği kasıtlı bir davranış değildir. Veya kalabileceklerin orada kalmaları menduptur denildiği için fakirler suffe binasında kalmayı istemiş değillerdir. Ya da çalışıp kazanmayı terk etmek, maldan mülkten uzaklaşıp zâviyelere çekilmek ehl-i suffenin durumuna benzemektir diye bir şey söylenmiş de bu olay meşru hale gelmiş de değildir. Bu yüce bir mertebedir, çünkü bu Hz. Peygamber'in (s.a) Suffe Ashabına benzemektir, Ashab-ı Suffe'yi Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatmaktadır: **"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları yanından kovma!"[545] "Sabah akşam Rablerine O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et..."[546]** denilerek tekke ve zaviyeleri mesken tutmanın meşruluğuna delil getirilemez. Bütün bunlar onların iddia ettikleri gibi değil, bilakis bizim daha önce ifade ettiğimiz gibidir.

Bunun ameli delili şudur: Onlar devamlı Suffe'de kalmayı gaye edinmemişlerdir. Ne Ashab-ı Suffe, ne de diğerleri orada sürekli kalmamışlar ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra orada ömür sürmemişlerdir. Şayet orada devamlı kalmayı Şârî kasdetmiş olsaydı öncelikle onlar bu kastı anlamaya, orada kalmaya ve her türlü meşguliyeti terk edip orada ikamet etmeye ve bulundukları yerleri yenilemeye layık kimselerdi. Fakat onlar kesinlikle bunu yapmadı-

---

544 Bu hadisin tamamı aşağıdaki kaynaklarda geçmektedir: Buhari, K. Büyû "Namaz biter bitmez yeryüzüne dağılın" âyeti hakkında gelen rivayetler babı. 4/247; Müslim, K. Fedâilü's-Sahabe, B. Fedâili Ebi Hureyre, İbn Sa'd, Tabakat, 4/330, İbn Asakir, 19/114; Zahebi, Siyer, dd2/595.

545 En'am: 52

546 Kehf: 28

lar. O halde bu manada ehl-i Suffeye benzemek ve bu manada tekkelerde ve zâviyelerde kalmak doğru değildir. Kişi, bu noktayı iyi anlamalıdır. Çünkü dinini selef-i sâlihten ve mütehassıs âlimlerden almayan kimselerin ayaklarının kaydığı nokta burasıdır.

Akıllı bir kişi, çalışmayı bırakıp tekke ve zaviyelere çekilmenin mübah ya da mendup ve başka şeylerden daha faziletli bir davranış olduğu zannına kapılmaz. Çünkü bu doğru değildir. Bu ümmetin sonraki nesilleri ilk nesillerden daha doğru bir hal üzere olamazlar. Sonraki şeyhlerin ameline aldanan miskinler, sûfiler diye nitelenen bu cemaatin ilk kurucularına da muhalefet etmişlerdir.* Çünkü Fudayl bin Iyad, İbrahim ibn Edhem, Cüneyd, İbrahim el-Havvas, Hâris el-Muhasibî ve Şiblî gibi bu meydanın öncüleri tekke ve zâviyelere kapanmamışlar, ibadet/zikir yapmak üzere toplanmak ve dünyadan el etek çekmek için Suffe'ye benzeyen binalar yapmamışlardır. Tekke ve zaviyelere kapanıp dünya ile ilgisini kesen bu kişiler hem Allah Rasulü'ne (s.a) hem selef-i salihe, hem de mensup oldukları tarikat şeyhlerine muhalefet etmektedirler.

o o o

* Metinde (?) işaretiyle burada bir atlamaya işaret edilmektedir. Ancak biz ibarenin akışına dayanarak bu manayı uygun gördük (Çeviren)

MEDRESELER VE DİNİ İLİMLER ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

İlmin sadece mescitlerde okutulmasının sünnet olduğu varsayımından hareketle bu tür yerleri inşa etmenin bid'at olduğu söylenebilir. Halbuki böyle bir şey yoktur. Bilakis ilk dönemlerde ilim her tarafa yayılmıştır. Mescitlerde, evlerde, seferde, hazarda, hatta çarşı ve pazarlarda bile ilim yapılmıştır. İnsanlardan birisi bir medrese yani talebelere bir yer hazırladığı zaman, kendi evlerinden bir evi veya bahçeyi hazırlamaktan başka ne yapabilir? Bunun neresinde bid'at var?

Eğer denilse ki: Başka yerlerin değil de sadece buraların ilme tahsis edilmesi bid'attır, cevap olarak denilir ki, buradaki tahsis ibadet cinsinden bir tahsis değil, sadece diğer işlerde olduğu gibi bir yer belirlemeden ibarettir. İlim yapmak için böyle yerlerin tahsis edilmesi de bid'at değildir. Üzerinde durduğumuz bu konu da böyledir. Tekke ve zaviyeler ise böyle değildir. Çünkü onlar Suffe'ye benzeyerek ibadet maksadıyla tahsis edilen yerlerdir. Niyet ve örf ile de ibadet cinsinden şeyler olmuşlardır. Hatta o kadar ki oralarda kalanlar, inanç, mezhep, kılık, kıyafet ve itikat yönünden de başkalarından farklıdırlar.

o o o

KÖPRÜLER YAPMAK DA BİD'AT DEĞİLDİR

Çünkü bu, yolların ıslahı ve yolcuların sıkıntılarının giderilmesiyle ilgili bir konudur. İmanın şubeleri içerisinde bunun da bir aslı/delili vardır. Yoldaki eziyet verici şeylerin kaldırılması Hz. Peygamber tarafından imanın şubelerinden birisi olarak haber verilmiştir. Bu sebeple köprüler inşa etmenin bid'at sayılması asla doğru değildir.

o o o

İzzüddin'in "ilk asırda/sahabe asrında bilinmeyip sonradan icat edilen bütün iyilikler mendup bid'atlerdendir" sözünün de açıklanması gerekir. Sonradan icat edildiği farz edilenin öncelikle taabbüdî bir kayıtla mukayyet olduğu, şer'i olarak mutlaka anlaşılır. Şayet manası akılla kavranılamayan böyle bir kayıt varsa, o kaydın dışına çıkılarak onunla amel edilmesi caiz değildir. (Yani o iyilik ancak o kayda bağlı kalınarak yapılabilir.) Şayet şeriatın aslındaki taabbudi bir kayıtla bağlı değilse ne şekilde vâki olursa olsun bid'at değildir, denilemez. Taabbûdi kayıtla bağlı olmayan iyiliklerdeki bid'at durumu mutlaka şu üç şeyden birine dahildir:

Birincisi: Şer'î aslın dışına çıkılmasıdır. Mesela başa kakma ve eziyet ederek yapılan iyilik gibi ve hayatını el emeğiyle kazanan ve bolca da ödünç alıp veren kişinin sadaka vermesi gibi

İkincisi: Dışına çıkılmayan tek bir şekilde yapılan iyilik ki câhil olan kimse bu şeklin dışında yapılacak bir iyiliğin câiz olmadığını zanneder. O zaman böyle bir bağlayıcılık bir nevi bid'at, hatta kötülenmiş sapık bir bid'at olur. Bunun açıklaması inşaallah ileride gelecektir. O halde buna mendup ve müstehap denilemez.

Üçüncüsü: Manası ve mahiyeti aklen kavranabilen şeyleri de kavranamayan şeyleri de kötü birer bid'at olarak gören kimselerin görüşüne göre cereyan eden iyilik. Onlara göre mesela unu elemek bile mekruhtur/kötü bir bid'attir. Onlara göre bir bid'at mübah da olmaz, müstehap da olamaz. Teravih namazı konusunda söylenecek söz ise daha önce geçti.

o o o

TASAVVUFUN İNCELİKLERİ HAKKINDA KONUŞMAK VE BU KONUDA GERÇEĞİN YÜZÜNÜ ORTAYA ÇIKARMAK

Tasavvufî incelikleri konuşmak mutlak manada bid'at değildir. Ve mutlak olarak delil ile sahih olan şeylerden de değildir. Bilakis konuyu bölümlere ayırıp, her konuyu ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

Öncelikle tasavvuf kelimesinin açıklığa kavuşturulması gerekir ki hüküm anlaşılan bir şeyin üzerine bina edilmiş olsun. Çünkü konu bu sonrakiler nazarında mücmel/genel ve açıklanmaya muhtaç bir konudur. O halde bu konuda ilk dönem mutasavvıflarının söyledikleri sözlere müracaat edelim.

Özet olarak onlara göre tasavvuf kelimesi iki anlama gelir: Bunlardan birisi her türlü iyi ahlak ile ahlaklanmak ve her türlü kötü ahlaktan sıyrılmak demektir. Diğeri ise nefsinden yok olup Rabbi için bekâ bulmaktır. Gerçekte her ikisi de aynı manaya gelir. Ancak bunlardan birincisi başlangıçtaki durumu ifade etmeye uygundur. Diğeri sonundaki durumu ifade etmeye daha uygundur. Her ikisi de bir nitelemedir. Ancak birincisi onu bir hale bağlamaz, ikincisi bir hale bağlar. Bazan her ikisi de başka bir lafızla ifade edilebilir; birincisi teklifi bir amel/sorumlu olunan bir fiil, ikincisi ise onun sonucu ve semeresi olur. Birincisi zâhirin/dış görünüşün tanıtımıdır, ikincisi ise bâtının/iç görünüşün tanıtımıdır. İşte her ikisi birden tasavvuftur.

Bu sâbit olduğuna göre birinci anlamıyle tasavvuf konusunda konuşmak bid'at değildir. Çünkü o, amellerin üzerine bina edildiği fıkha/derin bir anlayışa götürür. Onlardaki hastalıkları ve arızaları açıklar ve meydana gelen bozuklukların hangi yollarla ıslah ve tedavi edileceğini öğretir. Bu da sahih fıkıhtır. Kitap ve sünnette bunun benzerine bid'at denilmez. Ancak benzerleri selef-i sâlih zamanında bilinmeyen fıkhın fürûuna bid'attir denilmesi bunun dışındadır. Meselâ onların zamanında bilinmeyen selem akitleri, icârlar, cerrahlık, dalgınlıkla ilgili meseleler, şâhitliklerden dönme, veresiye satışlar ve benzeri şeyler böyledir.

Alimler selef zamanında bulunmayıp istinbat ile ortaya konulan fürûu ne kadar ince ve güç meseleler de olsalar mutlak olarak bid'at diye isimlendirmezlerdi. Zâhir ve bâtın ahlakının füruuna ait inceliklerine de bid'at denilmez. Çünkü hepsi de şer'i asıllara dayanırlar.

o o o

Tasavvufun ikinci anlamına gelince, bu konuda konuşmak da birkaç neviden olur:

Birincisi: Sâliklerin vicdanî tevhid nûrunu üzerlerinde hissettikleri zaman karşılaştıkları ârızalar ve problemlerle ilgilidir. Sâlik bu tür problemlerle karşılaştığı zaman içerisinde bulunduğu halin ve vaktin gereğine göre ve özel problemde ihtiyaç duyduğu şeyleri ve rahatsızlıklarını şeyhine müracaat ederek anlatır. O problemlerin sebeplerinin tesbiti konusunda şeyhin kendisine yapmış olduğu açıklamalar kendi durumuna ve problemin durumuna göre onun sâlik

hakkındaki güvenilir önsezisine dayanır. Şeyhi onu kendisine uygun şer'i vazifelerle ve şer'i zikirlerle ya da sâlikin maksadına zararlı bir şey arız olmuşsa onu düzeltmek suretiyle tedavi eder. Bu tür arıza ve problemlerle sâlik ancak bazı şer'i kâideleri ihlal ettiği zaman çok nâdir olarak karşılaşır. Mürid, sülûkünü başlangıcında bu kuralların üzerine bina eder. (Bu kuralların ihlali problemin sebebidir.) Bu sebeple şöyle demişlerdir: onlar ancak usûlü kaybetmeleri sebebiyle vuslattan mahrum kalırlar.

Buna benzer şeyler şer'i bir esasa/asla dayandığı için bid'at değildir: Çünkü Sahih'te Ebû Hureyreden rivayet edilen bir hadise göre

حديث أَبي هريرة رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ جَاءَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ رَضِيَ الله عَنْهُمْ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ الله. إِنَّا نَجِدُ فِي أَنْفُسِنَا الشَّيْءَ يَعْظُمُ أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهِ –أَوِ الْكَلَامَ بِهِ– مَا نُحِبُّ أَنَّ لَنَا وَأَنَّا نُكَلَّمْنَا بِهِ. قَالَ: "أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟" قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: "ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ".

Hz. Peygamber'in (s.a) ashabından bazı kimseler Rasûlullah'a gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasulü, biz nefsimizde öyle şeyler buluyoruz ki onları konuşmamız veya onların konuşulması bize ağır geliyor. Biz nefsimizden geçen şeylerin bizim olmasını ve onları konuşmayı istemiyoruz. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: Gerçekten sizde böyle bir durum oluyor mu? Dediler ki: Evet. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Bu imanda samimiyettir."[547]

İbn Abbas (r.a) dedi ki: Rasûlullah'a (s.a) bir adam geldi ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü, bizden birisinin içinden öyle şeyler geçiyor ki, ateşe atılmak onu konuşmaktan kendisine daha sevimlidir. Adam bununla bir şeyi/vesveseyi ima ediyordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle dedi: Allahu ekber, Allahu ekber. Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun."[548]

Başka bir hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Kimin içinden böyle şeyler geçerse, ben Allah'a iman ettim, desin."

Yine İbn Abbas'tan benzeri bir konuda şöyle rivayet edilir: Sen içinden böyle bir şey/vesvese geçtiği zaman şöyle de: O, her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı sondur; varlığı âşikardır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O her şeyi bilir. –Buna benzer başka rivayetler de vardır. Bu sahihtir ve çok hoştur.

İkincisi: Kerametler ve olağanüstü haller hakkında, olağanüstü olsun veya olmasın kerametlerle ilgili şeyler hakkında, bunlardan nefsanî ve şeytanî bir vesveseye dönüşen durumlar hakkında ya da benzeri şeylerin hükümleri hakkında düşünmek, inceleme ve araştırma yapmaktır. Bu inceleme ve araştırmaları yapmak bid'at değildir. Nitekim mûcizeler ve şartları konusunda, peygamber

---

[547] Müslim, K. İman, B. Beyanu'l-Vesveseti fi'l-İman, 132; Ebu Dâvud, K. Edeb, B. Fi Raddi'l-Vesvese, 5111; İbn Hıbban, K. Vahy, B. Teklif, 145, 148, 149, 150.

[548] Ebu Davud, K. Edeb, B. Fi Raddi'l-Vesvese, 5112. Münziri bu rivayeti Nesâî'ye de nisbet etti. İbn Hıbban, K. Vahy, B. Teklif, 146, 147.

ve sahte peygamber arasındaki fark konusundaki inceleme ve araştırmalar da bid'at değildir. Bunlar ilm-i usûl'ün bir konusudur ve hükmü de onun hükmü gibidir.

o o o

Üçüncüsü: Ruhların gayb âleminden elde ettikleri (iddia edilen) tasavvurlar/bilgiler, nefsî soyutlanma (kişinin beşeri özelliklerden sıyrılması) ile ilgili hükümler, ruhlar âlemiyle ilgili ilimler, meleklerin, şeytanların, insanî ve hayvanî nefislerin zâtları ve benzeri şeyler hakkında düşünmek, konuşmak ve inceleme yapmaktır. Bu konularda araştırma ve inceleme yapılırsa şüphesiz bu kötü bir bid'attir. Bu konuları, hakkında araştırma yapılacak bir ilim, öğrenerek ve uygulayarak tahsiliyle meşgul olunacak bir sanat haline getirmek maksadıyla konuşmak da kötü bir bid'attir. Çünkü buna benzer şeyler selef-i sâlih zamanında bilinmemektedir. Gerçekte bunlar felsefî bir nazariyedir. Bu ilimle meşgul olanlar ve ondan yararlanmak için rivayet yapanlar ancak sünnet dışındaki felsefecilerdir. Bunların sapık fırkaların içinde oldukları kabul edilir. Bunlara mensup olmak bir yana bunlar hakkında konuşmak bile mübah değildir.

Evet sâlike bazı şeyler ârız olabilir ve terbiye edicisi kişi ile bunları konuşabilir. Hatta bu şeyler onu yolundan çıkarır ve kendisiyle cemaatinin arasını açar. Çünkü bunda, bu tür şeyleri araştırmak ve iltifat etmek suretiyle doğru yolun dışına çıkmanın ötesinde sâlikin maksadını Allah'a riskli (vesveseli) bir ibadete doğru sevketmek de vardır. Çünkü tarikat, samimi bir yönelişle ve tevhidin başka şeylere iltifattan soyutlanması suretiyle eksiksiz bir ihlasın üzerine bina edilir. Bu bölümde sözü edilen konular üzerinde konuşmak ise buna tamamen aykırıdır.

o o o

Dördüncüsü: İçerisine dahil olmak yönünden fenânın hakikati, onun vasıflarıyla vasıflanmak, ne kadar basit olursa olsun nefsin arzularını matlûbun/gayenin dışına çıkaracak her türlü şeyden alakayı kesmek gibi şeyler üzerinde düşünmek ve konuşmaktır. Çünkü nefsin arzuları çok sinsi ve amansızdır, bütün makamlarda sâlikin peşini takib eder ve onu bırakmaz. Onu kökünden atmakla ve kesin olarak boşamakla onun arzularına mâni olunabilir. Sözü edilen fenâ da işte budur.

Bu, nefislerin hevalarıyla ilgili fıkhın nevilerinden bir nevidir. Fıkıh cinsinin altına girmesi sebebiyle bid'atlerden sayılmaz. Çünkü ne kadar hassas da olsa fıkhın büyük bir bölümü bununla ilgilidir. Hassaslığı ve büyüklüğü izâfidir. Hakikatte hepsi birdir.

Burada başka bölümler de vardır. Fakat bunların hepsi ya şer'î fıkıhla ilgilidir ve şer'an güzeldir, ya da bid'atçilikle ilgilidir ve şer'an kötüdür.

o o o

Tartışmak ve meseleleri müzakere etmek için tartışmalar düzenlemek konusuna gelince bu konudaki söz daha önce geçti.

o o o

Mekruh olan bid'atlerin örneklerine gelince, mescitleri ve mushafları süslemek, Kur'an'ı Arapça lafızlarının anlamlarını değiştirecek şekilde musiki ile okumak bu tür bid'atlerden sayılmıştır. Kişi bununla başka bir şeyi karıştırmaksızın sadece o fiilin kendisini kastetmişse onun bid'atliği kabul edilemez. Şayet o fiili teşriin aslıyla birlikte kastetmişse o zaman: "Bir fiil ancak bu kasıtla birlikte işlenirse bid'at olur." sözü geçerli olur (yani şeriat emrediyor diye veya şer'in bir gereğidir diye bunları yaparsa bid'at olur). Şâyet bu tür şeyleri şer'î maksat gütmeksizin yaparsa bid'at olmayan bir yasağı işlemiş olur.

Mübah olan bid'atlerin örneklerine gelince sabah ve ikindi namazlarının akabinde musafaha yapmak bu tür bid'atlerden sayılmıştır. Bunların bid'at olması doğrudur, ancak mübah değil yasaktır. Çünkü musafahanın bu vakitlere tahsisine delâlet eden şer'î bir delil yoktur. Bilakis bu mekruhtur. Çünkü bu davranışın süreklilik kazanmasıyla birlikte söz konusu namazlara dâhil edilmesinden korkulur. Nitekim İmam Malik Şevval ayında tutulan altı gün orucunun Ramazana eklenmesinden korkmuştur. Çünkü bu orucun Ramazan'dan sayılma imkanı vardır. Nitekim öyle de olmuştur. (Yani insanların bunu kesintisiz tutmaları bu orucun Ramazanın bir parçası olduğu zannını uyandırmıştır.)

Karafî şöyle demiştir: Şeyh Zekiyüddin Abdulazim el-Muhaddis[549] dedi ki: İmam Mâlikin korktuğu şey Acemlerde meydana geldi. Onlar sahurcuları koruculları ve Ramazan'ın diğer sembollerini Şevvalin altı gününün sonuna kadar âdetleri üzere bırakıyorlardı ve bayramın sembollerini de o altı günün sonunda ilan ediyorlardı. (yani davulcular ve zurnacılar Ramazandan sonra altı gün daha insanları sahura kaldırıyorlardı.) Şeyh Zekiyüddin sözünün devamında dedi ki: Aynı şekilde Mısır halkı arasında sabah namazlarının cuma günleri üç rekat kılınması yaygınlaştı. Çünkü onlar Cuma günleri imamın sabah namazlarında devamlı secde sûresini okuduğunu ve namaz esnasında secde ettiğini gördüler. Bu sebeple onlar bunun farz olan diğer bir rekat olduğunu zannettiler. Şeyh Zekiyüddin Abdülazim dedi ki: Dinde bu tür yanlışlığa sebebiyet veren şeylerin önünü kesmek (sedd-i zerâyi) vâciptir. İmam Mâlik sedd-i zerâyi konusunda aşırı hassasiyet göstermiştir.

Izzüddin ibn Abdisselam zevk alanının genişletilmesini de mübah olan bid'atlerden saydı. Bu konu yukarıda geçmişti.

Bu konuda zikredilen şeylerin tamamından özet olarak şu gerçek açığa çıkmıştır ki bid'atler bu şekilde bölümlere ayrılmazlar. Bilakis onlar -ileride de inşaallah anlatılacağı üzere ister mekruh cinsinden olsun, isterse haram cinsinden olsun hepsi de yasaklanmış şeyler kabilindendir.

---

[549] Büyük âlim, hadisci, araştırmacı, şeyhu'l-İslam Zekiyyüddin Ebû Muhammed Abdulazim ibn Abdilkaviy ibn Abdillah ibn Selâme el-Münziri, eş-Şâmi. Aslen Mısırlı, şâfii, 581 yılında Gazze'de doğdu. el-Ertâhi, Ömer ibn Teberzed, Yunus el-Haşimi ve daha pek çok kişiden hadis dinledi. Onlarla Mekke, Medine, Mısır, Şam ve Cezire'de karşılaştı. 656 yılında vefat etti. el-Mu'cem, el-Muvafakat, Sahihi Müslim ve Sünen-i Ebi Davud gibi eserler üzerine çalışmaları vardır. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 23/319)

FASIL

Bazı mübalağacı fanatikler saplantı haline getirdikleri şu görüşü ileri sürerler: Tasavvufçular sünnete tâbi olan, selef-i salihin yolundan giden, sözleri ve fiillerinde sünnete tam bir bağlılığı ve ona aykırı şeylerden kaçmayı sürekli-lik haline getiren kişiler olarak şöhret bulmuşlardır. Bu sebeple onlar tarikatlerini helâl lokma, sünnete bağlılık ve ihlâs üzerine bina etmişlerdir. Bu doğrudur. Ancak onlar Kitab ve sünnette olmayan ve benzerini selef-i sâlihin yapmadığı pek çok şeyi güzel görüyorlar ve onların gereğine göre amel ediyorlar, bunda da ısrar ediyorlar, onları kendileri için gidilecek bir yol ve muhalefet edilemez bir sünnet olarak iyice yerleştiriyorlar, hatta zaman zaman bazı hallerde onları vâcip hale bile getiriyorlar. Şayet bunda bir ruhsat olmasaydı üzerine bina ettikleri sahih olmazdı.

Bundan dolayı onlar pek çok hükümde keşf ve muayeneye ve olağan dışı yöntemlere dayanıyorlar ve bununla bir şeyin haramlığına ve helalliğine hükmediyorlar ve buna göre bir şeyi yapıyorlar veya vazgeçiyorlar. Nitekim el-Muhasibî'den rivayet edildiğine göre o şüpheli bir yiyeceği eline aldığı zaman parmağındaki damarı hızlı hızlı atmaya başlarsa hemen onu yemekten vazgeçerdi.[550]

Şiblî[551] der ki: Ben bir zamanlar helaldan başka bir şey yemiyeceğim diye kendi kendime söz vermiştim. Çölleri dolaşıyordum. Bir incir ağacı gördüm ve yemek için ona elimi uzattım. Ağaç bana şöyle nida etti: Verdiğin sözde dur ve benden yeme. Çünkü ben bir Yahudiye aitim.

İbrahim el-Havvas dedi ki: Mekke yolunda geceleyin yapmış olduğum yolculuklardan birinde bir harabeye girdim. Orada aniden karşıma yırtıcı bir hayvan çıkınca korktum. Bunun üzerine gâibten gelen bir ses bana dedi ki: Yerinde sağlam dur. Çünkü senin etrafında seni koruyan yetmiş tane melek var.[552]

Buna benzer şeyler şeriatin kurallarına arz edildiği zaman üzerine herhangi bir hükmün bina edilemiyeceği gayet açıktır. Çünkü mükaşefe veya meçhulden gelen ses ya da bazı damarların hareketi, kişinin iç dünyasında mümkün şeyler olmaları sebebiyle bir şeyin helalliğine veya haramlığına delalet etmez. Aksi takdirde şayet bir hâkim veya başkasına bu haller ârız olsaydı oradakiler arasından haksızlık yapan kimsenin elinden hakkı alıp hak sahibine hakkını vermesi için bu iç tecrübeyi devreye sokması kendisine vâcip veya mendup

---

550 Doğrusu bu fiil sahibine aittir. (Onu bağlar) Hiç kimseye bir haramı helal, helali de haram yapmaz. Bu tür şeylerin hükümlere sokuşturulmasına gelince bu zorunlu olarak kötü bir şeydir.

551 Ebû Bekir eş-Şibli el-Bağdâdi. O bir tasavvuf şeyhidir. Cüneyd ve daha başkalarıyle arkadaşlık etmiş bu arkadaşlık onu derinden etkilemiş ve Şiblî o zaman Şiblî olmuştur. Fıkıhçıdır. Mâliki mezhebine âşinadır. Bir cemaatten hadis yazmıştır. Şiirleri hikmetli sözleri, ilginç halleri vardır. 334 yılında Bağdat'ta 80 yaşlarında vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 15/367, Hılyetü'l-Evliya, 10/366; er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, 25, 26, Şezerat, 2/338)

552 Bu ve benzeri şeylerin şer'î hükümlerde hiçbir etkisi yoktur. Eğer bunları kabul edecek olsak şer'î hükümleri iptal etmiş oluruz ve Allah korusun onları bırakıp, keşf, gizliden gelen sesler ve menkıbelerle amel ederiz.

olur. Gaipten gelen bir ses şayet filan maktûlün kâtili falan kişi demiş olsa, veya filanın malını falan kişi almıştır, veya zina etmiştir, hırsızlık yapmıştır dese onun sözüyle amel etmek hâkimin üzerine vâcip olur mu? Hatta bir ağaç veya taş böyle bir şeyi konuşsa onunla hükmolunur mu? Hâkim, böyle bir şeyin üzerine hüküm bina eder mi? Bunlar, şeriatte benzeri görülmemiş şeylerdendir.

Bu sebeple âlimler dedi ki: Peygamberlerden birisi peygamberlik iddiasında bulunsa ve dese ki: Ben şu ağaca seslenirsem o benimle konuşur. Sonra ağacı çağırsa da ağaç gelse, onunla konuşsa ve: "Sen yalancısın" dese bu onun doğruluğunun delili olur, yalancılığına delil olmaz. Çünkü o bir şeyle meydan okumuşdu ve iddiasına uygun olarak da o şey gerçekleşti. Ağacın sözünün tasdik veya tekzip mahiyetinde olması iddiasının gereğinin dışında bir durumdur. Onun bir hükmü yoktur.

Bu meselede biz şöyle deriz: Bir yiyeceğin haram olması için damarın rahatsızlanmasının gerekliliğini kabul etsek, buna dair şeriatte bilinen muteber bir delil bulunmadığı müddetçe damarın hareketlenmesi yemeğin engellenmesi hükmüne delâlet etmez.

İbrahim el-Havvas'ın meselesi de böyledir. Tehlikeli yerlerden sakınılması meşrudur. Buna aykırı davranışların meşru olana muhalefet olduğu gayet açıktır. Tarikat ehlinde bunlar mûtat olan şeylerdir.

Ağacın Şiblî'ye konuşması da harikuladelikler cümlesindendir. Bunun üzerine hüküm bina etmek bilinen bir şey değildir.

Bu, onların takib ettikleri yolu bütün ruhsatlardan sakınma esası üzerine kurmuş olmalarından dolayıdır. Hatta tarikati onlar için hazırlayan şeyhleri Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, Risalesinin müridlere tavsiyeler bölümünde şöyle der: "Mürid fıkıhçıların fetvaları arasında farklılıklar görürse en ihtiyatlı olanı alır ve daima ihtilafın dışında kalmayı gaye edinir. Çünkü şeriatteki ruhsatlar zayıflar, ihtiyaç sahipleri ve meşguliyeti olanlar içindir. Bu cemaatin -yani sûfilerin- Allah Teâlâ'nın hakkını edâ etmekten başka bir meşguliyetleri yoktur. Bunun içindir ki şöyle denilmiştir. Fakirin derecesi hakikat makamından şer'i ruhsat makamına düştüğü zaman Allah ile kendisi arasındaki akdi bozmuş olur."[553]

Bu söz, onların meşru ruhsatlardan faydalanmak gibi bir âdetlerinin olmadığını gösterir. Halbuki meşru ruhsatlardan hem Rasûlullah (s.a) hem de sâhabe ve tâbiinden meydana gelen sâlih selef yararlanırdı. Ruhsatlardaki mevcut zararlara rağmen Hz. Peygamber'in (s.a) azimetlere sarılmak hakkında söylediği şu söz bu konudaki gerçeğin ne olduğunu göstermektedir:

قال رسول الله: إن الله يحب أن تؤتى رخصه كما يحب أن تؤتى عزائمه"

"Allah Tealâ azimetlerinin yerine getirilmesinden hoşlandığı gibi ruhsatlarının yerine getirilmesinden de hoşlanır."[554] Bu hadiste söylenmesi gere-

---

553 er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s.315 ve devamı.

554 Bu hadis muhtelif lafızlarla rivayet edilmiştir. Bunların en sahih olanı müellifin burada zikrettiği İbn Hıbban rivayetidir. İbn Hıbban bu rivayeti c.I, s.274'de 355 numarada K. Birr ve'l-İhsan,

ken şey söylenmiştir. Hadisin zâhirinden ruhsatları tamamen terketmenin bid'at olduğu anlaşılmaktadır. Onlar nefsin rahata ve kolaycılığa kaçmasını engellemek ve üzerine mücahedeyi bina ettikleri davranış şeklini tercih etmek için bu bid'ati güzel görmektedirler.

Bundan dolayıdır ki Kuşeyrî'ye göre tarikate girmek isteyen kimsenin yapması gereken şeylerden birisi de mal ile ilişkiyi terk etmesidir. Çünkü mal onu haktan uzaklaştırır, kendisine meylettirir. Kendisinde dünya sevgisi olduğu halde bu işe (yani tarikate) giren kimseyi bu sevgi hakka yakınlıktan alır ve onun dışına doğru sürükler.[555] Şeriatın zâhiriyle birlikte düşünüldüğünde Kuşeyri'nin bu sözünü anlamakta çok büyük güçlük vardır. Çünkü biz bu sözün doğru söz olup olmadığını anlamak için ilk duruma arz ederiz. Bu da Rasûlullah'ın (s.a) ashabıyla birlikte içinde bulundukları durumdur. O zaman Hz. Peygamber (s.a) hiç kimseye malını terk etmesini, hiçbir sanatkâra sanatını terk etmesini ve hiçbir ticaret erbabına da ticaretini terketmesini emretmemiştir. Halbuki onlar gerçekten Allah'ın velisi idiler ve samimiyetle hak yola girmenin peşindeydiler. Onlardan sonra gelen nesiller bin yıl boyunca o yolda gitseler onların mertebesine ulaşamazlar ve onların eriştikleri hidayet seviyesine erişemezler.

Sonra mal ve mülk sahibi olmak tarikatta maksada ulaşmayı nasıl engelliyorsa, maldan mülkten elin tamamen boş kalması da hedefe ulaşmanın önünde bir engeldir. Bunlardan birincisi, diğerinden daha itibarlı değildir. Sen de görüyorsun, selef-i sâlih zamanında bulunmayan bu neviden bir şey tarikata girişte nasıl olur da bir esas olarak kabul edilebilir. Senin de gördüğün gibi bu bir bid'attir. Bunun ortaya çıkış sebebi de tasavvufçuların bunu güzel görmelerinden başka bir şey değildir. Çünkü hepsi aynı şeyi söylemektedirler.

o o o

Tasavvufçuların Kitap ve sünnete dayanmayan ve selef-i sâlihte örneği görülmeyen görüşlerinden birisi de şudur: Şeyhlerin müridlerinin ufak tefek hatalarını dahi affetmeleri doğru değildir. Çünkü bu, Allah'ın hukukunu zâyi etmek demektir.[556] Bu şekilde af kapısını tamamen kapamak şer'i hükme aykırıdır. Görmüyor musun bir hadisinde

"أَقِيلُوا ذَوِي الْهَيْئَاتِ عَثَرَاتِهِمْ، وَذَلِكَ فِيمَا لَمْ يَكُنْ حَدًّا مِنْ حُدُودِ اللهِ"

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Şer'i cezalar hariç, saygınlığı olan kişilerin ufak tefek yanılgılarına bakmayın."[557] Şayet şeyhlerin müritle-

---

B. Mâ câe fi't-Tâât ve Sevâbiha'da nakletmiştir. Ayrıca Ahmed'in Müsned'i 3/108'de ve Beyhakinin Sünen-i Kübra'sı 3/139'da K. Salat, B: Kerahiyeti Terki't-Taksir'de geçmektedir.

555 Risaletü'l-Kuşeyriyye, s.315 ve devamı.

556 Bu ve benzeri sözler için bk: el-Kuşeyriyye, s.316 ve devamı.

557 Ebu Davûd, K. Hudud, B. Fi'l-Haddi Yüşfeu fihi, no:4375. Ancak hadis tenkitçileri bu rivayeti senedindeki Abdülmelik ibn Zeyd sebebiyle zayıf kabul ettiler. Fakat Avnu'l-Ma'bûd müellifi bu hadisi İbn Hıbban ve Nesâî'nin o şahsı güvenilir kabul etmeleri sebebiyle hasen derecesine yükseltmiştir. (Avnu'l-Ma'bûd, 12/39); İbn Hıbban, K. İlim, B. Zecr Ketebeti'l-Mer'is's-Sünen. C:1, s.154, h.no:94; Beyhaki, K. Sirkati. C.VIII, s.267; Müsned, Hz. Aişe'den, C.VI, s.181.

rinin ufak tefek hatalarını affetmeleri doğru olmasaydı bu delile ve affın fazileti konusunda gelen diğer delillere aykırı olurdu. Yine Allah Teâlâ yumuşaklığı sever, ondan hoşlanır ve sertlikte göstermediği yardımını yumuşaklıkta gösterir. Ufak tefek hataları affetmek ve görmezlikten gelmek şer'î nezaket cümlesindendir. Çünkü hiçbir kul hata ve kusurdan beri değildir. Allah'ın koruduklarından başka hiç kimse de günahtan korunmuş değildir (Yani peygamberlerden başka hiç kimse masum değildir.)

Tasavvufçuların yaptıkları şeylerden birisi de müridi az yemeğe zorlamalarıdır. Fakat bunu tedrici olarak, azar azar yaparlar, bir defada yapmazlar. Ayrıca sülûka devam ettikleri müddetçe müridi devamlı aç kalmaya ve oruç tutmaya ve bekârlığa teşvik ederler. Bunların hepsi şer'an anlaşılması/ve kabul edilmesi zor şeylerden sayılır. Hatta bu, ashabından bazılarının uygulamaya karar verip de Hz. Peygamber'in (s.a): "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." diye reddettiği ruhbanlığın bir benzeridir.

Beslenmenin tedricen terki hakkında onların söyledikleri şeyler üzerinde düşünüldüğünde bunun İslâm'ın ilk asrında bilinmediği görülür. Halbuki o asır en faziletli asırdır.

o o o

Tasavvufçuların âdet haline getirdikleri şeylerden birisi de semâ halindeyken müridi üstünü başını yırtıp atmaya zorlamalarıdır. (Onlara göre) Mürit terk ettiği bir şeye artık bir daha kesinlikle dönmemelidir. Ancak şeyhin geri dönülmesine işaret ettiği şey bunun dışındadır. Onu da ödünç olduğuna kalbiyle niyet ederek almalıdır. Daha sonra şeyhin kalbini rahatsız etmeden onu da terk eder.[558] Bu konuda onların uydurdukları daha pek çok şey vardır. Bunlar İslâm'ın ilk dönemlerinde benzeri bilinmeyen şeylerdir. Ve onların icra ettikleri semâ meclislerinin bir sonucudur.

Tasavvuf yolunda görülen semânın ne bir şer'î delili vardır, ne de tasavvufun ilk temsilcilerine bir nisbeti vardır. Doğru yolun örneği olarak gösterilen seleften hiç kimse de bunu yapmamıştır. Sen bunun sadece tasavvuf yolunda ve diğer felsefî yollarda benimsendiğini görürsün.

İtiraz: Bu konuyu araştırırsan böyle meselelerin pek çok ve yaygın bir şekilde olduğunu görürsün. Öyle anlaşılıyor ki bunlar daha önce mevcut olmadığı halde sonradan güzel görülüp benimsenen şeylerdir. Senin de gördüğün gibi mutasavvıflar şeriate sıkı sıkı bağlı kimselerdir. Şayet bu gibi şeyler meşrû olmasaydı mutasavvıflar bunlardan en çok uzak duran kişiler olurlardı. Bu da gösteriyor ki bid'atlerin içerisinde kötü olmayanlar da vardır. Hatta onlardan bazıları övülen ve yapılması talep edilen şeylerdir.

Cevap: Buna cevap olarak biz her şeyden önce şunu deriz: Bu konuda kendilerine itibar edilen mutasavvıfların yaptıkları her şeyin şeriatte bir delili ya vardır, ya da yoktur. Şayet şeriatte bir aslı/delili, dayanağı varsa bunu yap-

---

[558] Kuşeyriyye, s.317

maya en çok layık olan kişiler onlardır. Nitekim sahabe ve tâbiinden teşekkül eden salih selef de buna lâyıktırlar. Şayet şeriatte bunun bir delili yoksa onunla amel edilmez. Çünkü sünnet bütün ümmet için geçerli bir delildir. Ümmetten herhangi bir ferdin davranışı sünnetin aleyhine delil olamaz. Çünkü sünnet, hatadan masumdur, sünnetin sahibi de masumdur/hatadan korunmuştur. Ümmetin diğer fertlerinin yanılmazlıkları sâbit değildir/ispatlanamaz. Ancak özellikle onların icmaları bunun dışındadır. Onlar bir meselede icma ettikleri zaman daha önce de işaret edildiği gibi bu şer'î bir delili ihtiva eder.

Mutasavvıfların da ümmetin diğer fertleri gibi yanılmazlıkları sâbit değildir. Onlar da hata edebilirler, unutabilirler, büyük ve küçük günah işleyebilirler. Onların yaptıkları şeyler doğru da olabilir, yanlış da olabilir.

Bu sebeple âlimler şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber'in (s.a) söylediği sözlerin dışındaki her söz alınabilir de, terk edilebilir de. Kuşeyrî bunu en güzel şekilde ifade etmiş ve şöyle demiştir: Bir veli günahlarında ısrar etmediği için masum olur mu? diye sorulursa şöyle denilir: Peygamberlerde olduğu gibi onların da masum oldukları vâciptir, denilecek olursa bu doğru değildir. Ancak –ufak tefek kusurları olsa da- günahlarda ısrar etmediği için veli günah işlemekten korunmuştur denilirse bu manada vasıflandırılmaları, câizdir. Kuşeyrî der ki: Cüneyd'e denildi ki: Ârif olan kişi hata eder mi? Cüneyd bir müddet sustu, sonra başını kaldırdı ve şöyle dedi: **"Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek yazılmış bir kaderdir."**[559]

İşte bu insaflı bir sözdür. Nasıl ki başkaları günah işleyebilirlerse, mutasavvıflar da günah ve bid'at işleyebilirler. Bizim, hata yapması imkansız olan kimselere uymamız gerekir. Hata yapmaları mümkün olan kimselerin peşinden giderken şüphe uyandıracak bir durum ortaya çıktığı zaman da onu araştırıp incelememiz gerekir. Hatta müctehit imamlardan gelen bilgileri bile Kitap ve Sünnete arzeder, bu ikisinin kabul ettiğini biz de kabul eder, kabul etmediğini de terk ederiz. Şeriate tâbi olmaya dair karşımıza bir delil çıktığı zaman bizim ona uymaktan başka yapacağımız bir şey yoktur. Mutasavvıfların sözlerini ve fiillerini Kur'an ve sünnete arzetmeksizin kabul etmemiz gerektiğine dair hiçbir delilimiz yoktur. Onların şeyhleri de bize bunu tavsiye ettiler. İlim, anlayış ve hallerden zevk alan ve aşk sahibi bir kişi bir şey getirdiği zaman bunu Kitab ve sünnete arz etsin; onlar bunu kabul ederse doğrudur, kabul etmezse doğru değildir. Onların amel, mücahede ve bağlılık yönünden çizdikleri ve gösterdikleri yol budur.

o o o

İkinci olarak biz deriz ki: Onların çizdikleri resme ve başkalarından onları farklı hale getiren davranışlarına hüsnü zan nazarıyle ve en uygun izah yolunu arayıp bulmak niyetiyle baksak ve bir izah şekli bulamazsak –onlar rehber edinilecek cinsten kimseler bile olsalar- böyle bir durumda bizim onları taklitten ve

---

[559] el-Kuşeyriyye, s.276. Ahzab: 38

yaptıklarını yapmaktan uzak durmamız gerekir. Bunu onları reddetmek ve itiraz etmek için değil, belki onların yaptığı şeyin şer'î kurallara hangi yönden uygun olduğunu başka bir şeyi anladığımız gibi anlayamadığımızdan dolayı böyle yaparız. Anlamakta ve yorumlamakta güçlük çektiğimiz hadisleri reddetmeksizin onlarla ameli askıya aldığımızı görmüyor musun? Daha sonra o hadislerle amel etmek için delillere uygun bir izah şekli ortaya çıkarsa onu kabul ederiz, yoksa o hadisle amel etmemiz istenmez. Burada tereddütlü durmakta bir zarar yoktur. Çünkü bu bekleyiş, saygısızca ret tavrı takınan kimsenin bekleyişi değil, doğrunun arayışı içinde olan kimsenin bekleyişidir. Burada hadisi reddetmeksizin onunla ameli terk etmek daha evladır, daha uygundur.

o o o

Üçüncü olarak deriz ki: Bu ve benzeri meseleler şeriatin zâhiriyle sanki çelişkiliymiş gibi görünürler. Bu sebeple meselâ tasavvufçuların sözleri ve amelleri şer'i delillere dayanacak şekilde yorumlanır. Ancak şu farkla ki fıkıhçıların anlayışına ve müctehitlerin araştırmalarına göre nakli delillerin içinde mutasavvıfların dayandıkları delillerden daha açık, diğer âlimlerce bilinen şeylere daha uygun ve Şâriin lafızları içinde onların dayandıklarını zannettiğimiz delillerden daha münasip başka deliller onlara aykırı düşmektedir.

Deliller birbiriyle çeliştiği zaman, bunlardan mensuh olanı da yoksa o zaman tercih yapmak gerekir. Böyle bir durumda tercih yapmanın gerekliliğinde usûlcüler icma etmişlerdir veya icma gibi bir çoğunluk hasıl olmuştur. Başkalarının mezhebinde olduğu gibi tasavvufçuların mezhebinde de ihtiyatla amel etmek vâciptir. Mutasavvıfların bakış açısına uygun olan akıma göre de onların şer'î delillere aykırı olarak gösterdikleri şeylerle amel etmemek gerekir. Biz böyle yapmakla da onların izinden gitmiş oluyoruz ve delillerden yüz çeviren, onlara göre de taklidi câiz olmayan şeylerde onları körü körüne taklit edenlerin aksine yine onların ışığıyle yolumuzu bulmuş oluruz. Deliller, fıkhi araştırmalar ve tasavvufçuların ortaya koydukları fotoğraflar da körü körüne taklit edenleri ve şer'i delillere karşı gelenleri reddetmekte ve kötülemektedir; araştıranları, ihtiyatlı davrananları, şüpheli şeylerden sakınanları, dinini ve iffetini koruyanları da övmektedir.

Bütün bunlardan sonra geride sadece mutasavvıfların sualde sözü edilen söz ve alışkanlıkları üzerinde tek tek söylencek sözler ve bunların delillere göre nasıl izah edilip yorumlandığı meselesi kaldı ki bunları da burada anlatmamıza gerek yoktur. Çünkü bunların her biri el-Muvafakat isimli kitabımızda genişce anlatılmıştır. Allah ömür verir ve lütfuyla yardımcı olursa bu konuyu ve onların yoluna sonradan sokuşturulan şeylerin açıklamasını Mezhebu Ehli't-Tasavvuf isimli kitabda da genişce anlatacağız. Doğruya ulaştıracak olan Allah'tır.

Allah'a hamdolsun ki tasavvufçuların bid'ati olduğuna hükmedilen şeylerden hiçbirisinin bir delilinin olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİD'ATÇİLERİN İSTİDLAL KAYNAKLARI

Sünnete dahil olduğunu ve ehl-i sünnetten olduğunu iddia edip de sünnetin dışına çıkan herkesin kendi görüşlerini mutlaka birtakım delillerle ispat etme yükümlülükleri vardır. Aksi takdirde ortaya attıkları iddialarında yalancı durumuna düşerler. Bu ümmete mensup her bid'atçi de kendisinin sünnete bağlı olduğunu, muhalif olduğu fırkaların ise sünnete bağlı olmadıklarını iddia eder, fakat işlediği bid'atın sünnete benzeyip benzemediğine dönüp bakmaz. Zaten baktığı zaman Arapçayı, Şeriatın külli kâidelerini ve maksatlarını bilen ehil kimselerin yaptığı gibi onun sünnete uygunluğunu ispat etmesi gerekir. Nitekim ilk selef böyle yapıyordu. Ancak bu bid'atçiler -daha sonra açıklanacağı gibi- genel olarak delilleri inceleyip görüşlerini ispatlayacak seviyede değildirler. Veya Arapçayı ve (Şeriat) ilmini maksatlarıyle birlikte yeterince bilmemektedirler. Veya şer'i hükümlerin istinbatı yönünden usûl kaidelerini yeterince bilmemektedirler. Ya da her ikisinin de (Arapçanın ve usûl ilminin) câhilidirler. Doğrusu onların delillerinin kaynakları her iki yönden de önceki araştırmacıların kaynaklarından farklıdır.

Bu durum sâbit olduğuna göre, sakınılması ve korunulması için bu kaynaklara dikkat çekilmesinde zaruret vardır. Bu konuda bizim söyleyeceklerimiz şunlardır:

Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler."** Bu âyet iki gruba işaret eder. Bunlar doğru yolda yürümenin ve yanlış yolda yürümenin esasını teşkil ederler. Bunlardan birisi ilimde yeterli seviyeye gelmiş kişilerdir. Ve bu kişiler şeriat ilminde de ayaklarını sağlam yere basarlar. İlimde yeterli seviyeye ulaşmak ancak yukarıda sözü edilen ilimleri tahsil etmekle mümkün olduğuna göre beşeri takat ölçüsünde bu ilimlerin mutlaka birlikte öğrenilmesinde zarûret vardır. İşte o zaman böyle bir kimseye ilimde rüsûh sahibi/yeterli seviyeye gelmiş kişi denilir. Ayet-i kerime böyle kimselerin övülmesini gerekli kılmaktadır. O halde bunlar hidayete ve istinbata ehil kimselerdir.

Âyet-i kerime müteşâbihlerin peşinden sadece kalplerinde eğrilik olan kimselerin gittiğini söylediğine göre bu, ilimde yeterli seviyeye ulaşanların müteşâbihlerin peşinden gitmeyeceklerine de delâlet eder. O halde onlar sadece muhkemlere uyarlar. Muhkemler de kitabın anasıdır ve büyük bir bölümüdür.

Şeriatın büyük bir kısmının şâhitlik ettiği her delil sahihtir. Bunun dışındakiler fâsittir/geçerli değildir. O halde sahih ile fâsit arasında deliller içinde kendisine istinad edilecek başka bir vasıta yoktur. Çünkü üçüncü bir delil daha olsaydı âyet buna da işaret ederdi.

Sonra müteşâbihlerin peşinden gidiyor olmak sadece kalplerinde eğrilik olanlara ait bir özellik olduğuna göre bundan da anlaşılıyor ki ilimde yeterli seviyeye gelenler müteşâbihlerin peşinden gitmezler. Şayet müteşâbihleri tevil ederlerse onları muhkeme hamletmek mümkün olduğu için kurallar gereği muhkeme reddederler. Bunlar hakiki değil izâfi/göreceli müteşâbihlerdir. Ayet-i kerime ilimde yeterli seviyeye gelmiş olanların böyle yaptıklarına dâir bir işarette bulunmuyor. Onlara göre bu tür müteşâbihler kitabın anası olan muhkemlere gönderilirler Şayet hakiki müteşâbih olduklarından dolayı tevil etmezlerse: **"Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır."** diyerek teslim olurlar. İşte onlar akl-ı selim sahibi kimselerdir.

Ayet-i kerimede ayrıca kalblerinde eğrilik olanların fitne çıkarmak için müteşâbihin peşinden koştukları zikredilmektedir. Onlar bununla fitne elde etmek için heva ve heveslerinin peşinden giderler. O halde onlar heva ve heves, delilin hükmü altına girsin diye delile basiretli bir bakışla bakmazlar, bilakis hevâ ve hevese göre hükmeden kimsenin bakışıyla bakarlar. Sonra da delili nefsani arzularının şâhidi olarak kullanırlar. Âyet-i kerime ilimde yeterli seviyeye ulaşanlar için böyle bir durumdan söz etmiyor. O halde onlar müteşâbihe karşı konumlarında kalblerinde eğrilik olanların zıddıdırlar, müteşâbih hakkında herhangi bir ahkam kesmezler ve teslim olmaktan başka bir tavır da sergilemezler. Bu, delillerden hakkı talep eden kimseye ait bir manadır. Delillerin içerisinden hevasını doğrulayacak şeylerin peşinde olan kimse bu manaya dahil değildir.

o o o

İkinci grup "ilimde yeterli seviyeye ulaşmayan kimselerdir. Bunlar kalplerinde eğrilik olan kişilerdir. Ayet-i kerimeden onların iki vasfının olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki vasıftan birisine âyetin ibaresi işaret etmektedir ki bu, kalblerindeki eğrilik vasfıdır. Çünkü âyet: **"Kalplerinde eğrilik olanlar"** demektedir. Ayette geçen ve bizim eğrilik diye terceme ettiğimiz "zeyğ" kelimesi sırât-ı müstakimden sapmak demektir ki bu da onlar için bir kötülemedir.

İkinci vasfa ise taksimin verdiği anlam işaret etmektedir. Onların ikinci vasfı ilimde yeterli seviyede bulunmamalarıdır. İlimde yeterli seviyede olmayan herkesin cehâlete eğilimi vardır. Cehalete olan bu eğilim ise kalplerindeki eğriliğin/doğru yoldan sapmanın sebebidir. Çünkü bazı şeylerdeki câhilliği sebebiyle istinbatın yolunu yöntemini bilmeyen kimsenin ne muhkem delillere, ne de müteşâbih delillere uyması câiz değildir. Şayet böyle bir kişinin muhkeme uyduğunu farz etsek bile onun muhkeme uymasının da bir yararı yoktur. Çünkü onun geçersiz bir tâbi oluşla tâbi olması veya müteşâbihe tâbi olur gibi tâbi olması ihtimali vardır. Muhkeme uyduğunda durum bu olunca, müteşâbihe uyduğu zaman ne olacağını düşünebiliyor musun?

Sonra onun müteşâbihe uyması -fitne peşinde koşmak için değil de sadece doğruyu arayıp bulmak için bile olsa- kesinlikle onu maksadına ulaştırmayacaktır. Bir de fitne çıkarmak maksadıyla müteşâbihe uymuş olsa durumun ne olacağını artık sen düşün. Câhil kişi, fitne çıkarmak maksadıyla muhkeme uy-

duğu zaman da durum böyledir. Çoğu zaman câhillerin kendi menfaatleri için sahih ve fâsit delillerden sadece herhangi birisi üzerinde düşünüp, kendi görüşünü destekleyen veya karşı çıkan diğer deliller üzerinde düşünmeyi bir kenara atarak delilleri kullandığını görürsün.

İlim iddiasında bulunan pek çok kişi de bu yolu meslek edinmiştir. Bazen onlar buna göre fetva verirler ve maksatlarına uygun olduğu zaman o fetvaya göre amel ederler. Veya fetvada ârız olan bir maksattan dolayı ondan yüz çevirirler. Meselâ şeriatın yoluna göre değil de "men azze bezze"[560] mantığına göre imamın (devlet başkanının) orduya elde ettiği ganimetin tamanını vermesini câiz görmek bunun bir örneğidir. Buna cevaz veren kişi bazı âlimlerden nakledilen: "Seriyyenin (bir askeri birliğin) elde ettiği ganimetin tamamını o seriyyeye vermek câizdir." sözüne dayanır. Sonra bunu -ki bu kişi Mâliki mezhebine mensuptur- İmam-ı Mâlik'e nisbet eder. İmam Mâlik kendisinden rivayet edilen bir sözde şöyle demiştir: İmamın (devlet başkanının) verdiği ganimet câizdir. Adam bu sözü alır ve bir imam orduya ganimetin tamamını dağıtabilir diye fetva verir. Bu adam bu fetvayı verirken, seriyyenin (yani müfreze birliğinin) ordunun bir parçası olduğunu, düşmana saldırmak için düşman ülkesine giren, sonra orduya geri dönen bir birlik olduğunu ve ordunun kendisi olmadığını hiç düşünmez. İmam-ı Malik'in de, ganimetin beşte biri çıktıktan sonra gazilere dağıtacağı görüşünde olduğunu da düşünmez. Bu konuda Malik'ten benim bildiğim farklı bir şey gelmemiştir. Sahabeden de farklı görüşte olan kimse yoktur. İmamın ganimetten vereceği pay da câizdir. Çünkü o ictihada bırakılmıştır.

İçerisine öncelikle heva ve hevesin girdiği her meselede durum böyledir. Sonra o mesele için sürekli olarak âlimlerin sözlerinden veya şer'i delillerden ve Arapların sözlerinden bir çıkış yolu arar. Maksadı kendisine geniş bir tasarruf alanı oluşturmaktır. Halbuki bu mesele ile ilgili pek çok ihtimal vardır. Fakat ilimde rüsuh sahibi olanlar (yani yeterli ilmi seviyeye ulaşanlar) bu konuda söylenmiş olan şeylerin ne anlama geldiğini başından sonuna kadar bütün teferruatı ve karineleriyle birlikte bilirler. Onları başından sonuna kadar dikkate almayıp sadece üzerine istinat ettiği şeye itibar eden kimse, anlayışında hataya düşer. Şer'î ibarenin sağından solundan deliller devşirip bir kısmını görmezlikten gelen kimsenin yaptığı iş budur. Böyle kimseler her an için yanılabilirler. Halbuki yeterli ilmi seviyesi olanların durumu böyle değildir. Bu ancak kendi iddiasına bir çıkış bulmakta acele eden kimselerin halidir.

Söz konusu âyetten anlaşılıyor ki, sapıklık, köklü ilim sahiplerinin yolu üzere cereyan etmez. Böyle olduğunda ittifaka bile ihtiyaç yoktur. Köklü ilim sahibi olan kişi de kasıtlı olarak sapıklığa asla düşmez.

---

[560] "men azze bezze" meşhur bir Arap atasözüdür. Bunun anlamı, kim galip gelirse, mağlup ettiği kişinin malını, mülkünü, elbisesini eşyasını ondan söker alır. Çünkü bezz, zorla almak, gasbetmek ve soymak anlamına gelir.

Bu durum sâbit olduğuna göre ondan başka bir manaya geçeriz ve şöyle deriz:

İlimde yeterli seviyeye ulaşmış olan kişilerin hakka tâbi olmakta tuttukları bir yol vardır. Haktan sapanlar ise onların tuttuğu yoldan başka bir yolun üzerindedirler. Bu sebeple onların tuttuğu yolun, o yoldan sakınmamız için açıklanmasına ihtiyacımız vardır. İlim sahiplerinin tuttuğu yolu bizim de tutmamız için onların yolunun da açıklanmasına ihtiyacımız vardır. Usûlü fıkıh âlimleri, ilim sahiplerinin izlediği yolu açıkladılar ve o konuda söyleyeceklerini geniş tuttular. Haktan sapanların izledikleri yol hakkında ise fazla konuşmadılar. Onların kaynaklarını ve dayanaklarını tek tek saymak imkanı var mıdır, yok mudur? Bunun için biz onlarla ilgili başka bir ayet-i kerimeye baktık. O da şu âyettir: **"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."**[561] Âyet-i kerime hak yolun tek olduğunu, bâtılın ise bir değil, birden fazla yolunun bulunduğunu ifade etmektedir. Bâtıla ait yolları herhangi bir sayı ile sınırlamak mümkün değildir. Bu âyeti tefsir eden bir hadiste de buna işaret edilmektedir. Söz konusu hadisi İbn Mes'ud (r.a) şöyle nakletmektedir: Rasûlullah (s.a) bizim önümüze bir çizgi çizdi ve: "İşte Allah'ın doğru yolu budur." buyurdu. Sonra bu çizginin sağına ve soluna başka çizgiler çizdi ve şöyle buyurdu: "Bunlar da başka yollardır. Bu yollardan her birinin üzerinde kendisine davet eden bir şeytan vardır." Hz. Peygamber (s.a) daha sonra bu âyeti okudu.

Bu hadiste sayı ile sınırlı olmayan müteaddit çizgilerin olduğu ifade edilmektedir. O halde bizim bunları ne naklî yönden, ne aklî yönden, ne de istikra yönünden sınırlandırmamız ve saymamız mümkün değildir.

Aklî yönden sınırlandıramayız, çünkü akıl onların herhangi bir sayıyla sınırlandırılmalarını gerektirmiyor. Görmüyor musun, sapıklık cehalete dayanır. Cehaletin ise sayılamayacak kadar çok çeşidi vardır. Bunları saymaya çalışmak faydasız bir çabadan başka bir şey değildir.

İstikra/tümevarım yönünden de batıl yolları saymamızın bir yararı yoktur. Çünkü bid'atleri çıktığı zamandan itibaren incelediğimizde, günler geçtikçe bunların çoğaldığını görürüz. Günümüze gelinceye kadar her dönemde mutlaka yeni yeni acaip istinbat şekilleri (bid'at çıkarma yöntemleri) ortaya çıkmıştır.

Hal böyle olunca bizden sonra da bizden öncekilerde görmediğimiz istidlallerin (bid'at çıkarma yöntemlerinin), özellikle cehaletin çokluğu ve ilmin azlığında, araştırmacıların ictihat derecesinden uzaklaşmalarında ortaya çıkması mümkündür. O halde bu yönden de bâtıl yolları sınırlandırmak mümkün değildir. Bâtıl yollar, hak yola muhalefetten kaynaklanır da denilemez. Çünkü hakka muhalefetin de sayılamayacak kadar çeşitli şekli vardır.

---

[561] En'am: 153.

Meselenin bu yönünü araştırmanın çok zor olduğu artık belli olmuştur. Fakat biz burada bazı genel ölçüler vereceğiz. Bu ölçülerle bid'atçilerin (veya bâtıl yoldan gidenlerin) nasıl bir yöntem kullandıklarını tesbit edebiliriz.

Bunlardan birisi şudur: Onlar zayıf, çürük ve hadiscilerin üzerlerine bir şeyin bina edilmesini kabul etmedikleri uydurma hadislere dayanırlar. Meselâ, âşûra günü sürme çekmek, beyaz horoz ikram etmek, niyetle patlıcan yemek gibi bid'atlerin dayandırıldığı hadisler ve Hz. Peygamber'in (s.a) semâ esnasında vecde gelip kendinden geçtiği, hatta omuzlarından ridâsının düştüğü rivayeti böyledir.[562] Bu ve benzeri hadisleri -malum olduğu üzere- câhil ve ilmi yanlış nakleden kimseler kullanırlar. İlim ve tarikat yolunda kendilerine güven duyulan hiç kimsenin bu tür hadislerle amel ettikleri nakledilmemiştir.

Muhaddisler nazarında sahih hadislere dahil oldukları için bâzı âlimler hasen hadisleri de kullanmışlardır. Çünkü onların senedinde ittifakla cerhedilen ve kusurlu bulunan kimseler yoktur. Mürsel hadisi kullananlar da sadece onların sahih olanlara dahil olması durumunda kullanmışlardır. (Yani sahabe mürselini kullanmışlardır.) Sahabe mürselinde senedde zikredilmeyen sahabi, zikredilen sahabi gibidir, onun gibi adalet ve zapt sahibidir. Bunların dışındakiler hadis âlimleri tarafından kesinlikle delil olarak kabul edilmemişlerdir.[563]

Şayet müslümanlar karşılarına çıkan herkesin her söylediğini hadis diye alıp onları hüccet olarak kullanmış olsalardı cerh ve ta'dil ilmini ortaya koymalarının bir anlamı olmazdı. Halbuki onlar bu konuda icma etmişlerdir. Eğer öyle olsaydı, senet peşinde koşmalarının da bir anlamı olmazdı. Bu sebepledir ki isnad ilmini dinin bir parçası haline getirdiler ve "filan kişi falan kişiden bana nakletti." demekle yetinmediler, bilakis bu isimleri senetlerinde zikretmekle, kendilerinden hadis naklettikleri kişilerin bilinmesini ihtiva eden şeyleri de murat ettiler. Tâ ki bilinmeyen, şâibeli veya itham altındaki kişilerden rivayet yapılmasın da sadece rivayetine güvenilen kişilerden hadis nakledilsin. Çünkü meselenin ruhu, şeriate dayanmamız ve hükümlerde istinat etmemiz için bu hadisin kesin olarak Hz. Peygamber (s.a) tarafından söylendiğine dair gâlip bir zannın oluşmasıdır.

İsnadı zayıf olan hadislerde onun Hz. Peygamber tarafından söylendiğine dair gâlip bir zan oluşmaz. Bu sebeple onlara bir hüküm isnadı mümkün değildir. Hal böyle olunca uydurma olduğu bilinen hadislerin durumunu sen düşün.

Evet, genelde zayıf hadise itimada sevk eden âmil, onun, peşine takınılan hevadan daha önce ve itimada lâyık olmasıdır. Bu tamamen şeriatın hiçbir esa-

---

562 Bunların açıklaması için Mevzûat kitaplarına bakılması rica olunur. Bu kitapların en önemlileri şunlardır: İbn Arrak'ın Tenzihu'ş-Şeriat'il-Merfua'sı, Şevkâni'nin el-Fevâidü'l-Mecmua'sı, Molla Aliyyü'l-Kâri'nin el-Masnû'u.

563 Bu bilgiler hadis ilimleri kitaplarından elde edilebilir. Bunlardan bazıları şunlardır: İbnu's-Salah'ın Kitabu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis'i, veya Mukaddime'si, Ayrıca cerh ve ta'dil kitaplarına da bakılabilir. Meselâ Leknevi'ni'nin er-Raf'u ve't-Tekmil'i.

sının hadisle ters düşmeyeceği varsayımına dayanır. Herhangi bir hadis şeriatın herhangi bir esasına ters düştüğü zaman o hadisin alınmaması daha uygundur. Çünkü onun alınması demek şeriatın o esasının yıkımı demektir. Görünürde sahih bile olsa o hadisin alınmaması konusunda icma vardır. O hadisin şeriatın esaslarından herhangi birisine ters düşmesi, ravilerden birisinin vehmine/yanılgısına, veya bazı râvilerin unutkanlığına delildir. Şeriatın herhangi bir esasına ters düştüğünde sahih bir hadis bile terk edildiğine göre, sahih olmayan hadisin durumunu da sen düşün.[564]

Bir İtiraz: Ahmed ibn Hanbel'den rivayet edildiğine göre o, zayıf hadisin kıyastan hayırlı olduğunu söylemiştir. Bu sözün zâhiri, sahih olmayan hadisle de amel edilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü o, zayıf hadisi, müslümanların cumhurunca amel edilen, hatta selefin üzerinde icma ettiği kıyasa tercih etmiştir. Bu da zayıf hadisin Ahmed ibn Hanbelin nazarında kıyastan üst mertebede olduğunu gösterir.

o o o

Bunun cevabı şudur: Bu, bir müctedihin sözüdür. İctihadı doğru da olabilir yanlış da olabilir. (Bu bir özürdür/zaaftır). Çünkü onun bu konudaki özrü ortadan kaldırabilecek kesin bir delili yoktur. Şayet bu (sözü Ahmed ibn Hanbel'in söylediği) kabul edilirse bunu zâhiri anlamının dışında başka bir anlama hamletmek mümkündür. Çünkü onlar (yani müctehitler) isnadı zayıf olan hadisin terki konusunda icma etmişlerdir. O halde Ahmed ibn Hanbel'in sözünü, o bununla senedi hasen olan hadisi ve onunla amel etmeyi kasdetmiştir veya senedi hasen bir hadisle amel etmenin "kıyasla amel etmekten hayırlı olduğunu" kastetmiştir şeklinde yorumlamak gerekir. Şayet bunu kastettiği kabul edilirse, sanki o bu sözüyle, hadisleri reddedecek ölçüde kıyasa güvenen kimselere karşı çıkmada son derece titizlik göstererek kıyası reddetmiştir. Zâten Ahmed ibn Hanbel'in kıyası reddetme yönünde bir meyli vardı. Bu sebeple şöyle demişti: Biz sürekli rey ehline lânet ederdik, onlar da bize lanet ederlerdi. Nihayet Şâfii geldi ve aramızdaki bu husûmeti ortadan kaldırdı. Veyahutta Ahmed ibn Hanbel bu sözüyle Kitap, sünnet ve icmadan herhangi bir dayanağı olmayan fâsit kıyası kastetti de amel edilmese bile zayıf hadisi bu tür bir kıyasa tercih etti. Aynı şekilde Ahmed ibn Hanbel'in sözü en toleranslı bir şekilde yorumlansa bile bu söz (müctehit) imamların sözlerine karşı çıkmada bir dayanak olarak kullanılamaz. Allah onlardan râzı olsun.[565]

---

564 Hadis uydurmanın sebepleri konusunda daha fazla izah için Şeyh Ebû Gudde'nin "Lemhâtü'n min Tarihi's-Sünne ve Ulûmi'l-Hadis" i ve Aliyü'l-Kâri'nin "Mevzûât"ı.

565 Büyük âlim ibn el-Kayyim "I'lamu'l-Muvakkiîn" isimli eserinde Ahmed ibn Hanbel'in zayıf ve mürsel hadisi kıyasa tercih edişini açıklarken şöyle der: Onun zayıf ile kastettiği ne bâtıldır, ne münkerdir ne de amel edilmesi câiz olmayan rivayetlerdir. Bilakis ona göre zayıf, sahihin bir bölümüdür ve hasenin kısımlarından biridir. O, hadisi, sahih, hasen ve zayıf diye üçe ayırmaz, sahih ve hasen diye ikiye ayırır. Zayıfın da ona göre dereceleri vardır.... (I'lamu'l-Muvakkiîn, c.1, s.31.)

Bir İtiraz: Denilse ki: Bütün bunlar sahih derecesine ulaşmayan hadislere itimat eden imamlara da bir reddir. Buna karşı söylenecek söz şudur: Onlar isnadın sıhhatini şart koştukları gibi aynı şekilde teşvik ve korkutmayla ilgili hadislerin naklinde senedin sıhhatine güvenmeyi şart koşmadılar. Şayet onların senetleri de sahih olursa bu daha güzel olur. Ancak teşvik ve korkutma (terğib ve terhib) hadislerinin senedleri sahih olmasa bile bunların naklinde ve kullanılmasında bir sakınca görmediler. İmam Mâlik Muvatta'da, İbn el-Mübarek Rekaik'te, Ahmed ibn Hanbel Rekaik'te ve Süfyan Câmiu'l-Hayr'da böyle yaptı. Bu neviden olan rivayetlerin hepsi teşvik ve korkutma (terğib ve terhib) ile ilgili hadislerdir. O halde onun gibi olana da itimat etmek câizdir. Nâfile namazlar, Mirac gecesi, Şabanın onbeşinci gecesi, Recebin ilk Cuma gecesi namazları imam namazı ve hafta namazı ve anne, babaya iyilik için kılınan namaz, Aşûra günü, Receb ayı orucu ve Recep ayının 27. gecesi gibi şeylerin faziletleriyle ilgili sahih olmayan hadislere itimat etmek de câizdir.[566] Çünkü bunların hepsi sâlih ameli teşvik konusunda gelen hadislerdir. Namaz aslında sâbit olan bir ibadettir. Oruç ve gece ibadeti de böyledir. Bunların hepsi hususi olarak fazileti nakledilen bir hayırla ilgilidir.

Bu sâbit olduğuna göre, faziletli oldukları hadislerde bildirilen her şey teşvik (terğib) babındandır. Ahkam konusundaki hadislerin aksine bunların senetlerinin sıhhatine hadiscilerin şehadet etmesi gerekmez.

O halde istidlalin bu şekli kalblerinde eğrilik olanların yöntemi değil, ilimde yeterli seviyede olanların yöntemidir. Çünkü ilim sahipleri ahkam hadisleriyle teşvik ve sakındırma hadislerini birbirinden ayırdılar, ahkam hadislerinde sıhhati şart koştular, teşvik ve sakındırma hadislerinde sıhhati şart koşmadılar.

Cevap: Hadis âlimlerinin teşvik ve sakındırmayla ilgili hadisler hakkında sözünü ettikleri müsamahanın bizim meselemizle ilgisi yoktur.[567] Bunun açıklaması şöyledir: Hakkında söz edilen amelin aslı, ya icmali olarak veya tafsili olarak delillendirilmiştir. Veya icmali ve tafsili olarak delillendilerilmemiştir. Ya da icmâli olarak delillendirilmiştir, fakat tafsili olarak delillendirilmemiştir.

Birincisinin sahihliğinde hiçbir şüphe yoktur. Farz namazlar, revâtip sünnetler veya revatip olmayan sünnetler, farz oruçlar veya bilinen şekliyle mendup olan oruçlar gibi. Bunlar nassın belirlediği şekilde herhangi bir ilave ve eksiltme yapmaksızın edâ edildiği zaman -Âşûra orucu, veya Arefe günü, gece nafilelerinden sonra yapılan vitir ve küsûf namazı gibi- bunlar hakkında onların şart koştukları şekilde sahih olan deliller gelmiştir. Dolayısıyle bunların farz, sünnet ve müstehap olduklarına dair hükümler sâbit olmuştur/kesinlenmiştir. Bu gibi amelleri teşvik edici veya bunlardan farz olanların terkinden sakındırıcı ve sahih derecesine ulaşmamış, kimsenin kabul etmeyeceği zayıf derecesine ve-

---

566 Müellifin sözünü ettiği bu konularda kesinlikle sahih bir hadis yoktur.

567 Teşvik ve sakındırma konusunda zayıf hadisle amel etmenin caziliğinin şartları için özellikle ibn Hacer'in Nuhbe'sine ve öğrencisi Sehâvi'nin el-Kavlü'l-Bedi'ine ve diğer kaynaklara müracaat ediniz.

ya delil olarak kullanılmaları câiz olmayan mevzû derecesine de düşmemiş hadisler vârit olduğu zaman, sahih bir yolla aslı sâbit olduktan sonra, bu tür hadislerin zikredilmesinde ve onlarla teşvik ve sakındırma yapılmasında hiçbir sakınca yoktur.

İkincisinin de sahih olmadığı gayet açıktır. Bu, bid'atin ta kendisidir. Çünkü heva ve heves üzerine bina edilen mücerret reye dayanır. Bu tür olan ameller bid'atlerin en büyüğü ve en çirkinidir. İslâm'ın reddettiği ruhbanlık, günaha girmekten korkan kimselerin iğdiş edilmesi, güneş altında ayakta durarak ibadet edilmesi veya hiç kimseyle konuşmaksızın susmak gibi. Buna benzer şeylere teşvik etmek doğru değildir. Çünkü şeriatte böyle şeyler yoktur. Benzeri şeyleri teşvik edici, muhalefetinden sakındırıcı delil de yoktur.

Üçüncüsü: Bir ibadet bütünlüğü içinde aslı sabit olduğu zaman o yönüyle birincisi gibi algılanır ve bu yüzden tek tek herbiri hakkında sahih şartı aranmaksızın nakil yapılması (sahih olmayan hadisler rivayet edilmesi) toleransla karşılanır. Meselâ mutlak manada nafile namaz kılmak meşrûdur. Dolayısıyle Şabanın 15. gecesi namaz kılmayı teşvik edici hadisler geldiği zaman, nafile namaz hakkında aslında varolan teşvik bu hadisleri destekler. Aynı şekilde oruç tutmak esasen sâbit olduğuna göre Recebin yirmi yedisinde tutulan oruç da sâbit olur/meşrû olur. Bunun benzeri başka örnekler de vardır. Mesele onların zannettiği gibi değildir. Çünkü asıl, icmali olarak sâbit olduğu zaman, tafsilî olarak ispatı gerekmez. Genel manada namaz sâbit olunca ayrıca özel olarak öğlen, ikindi veya vitir veya başka bir namazı naslarla ispat etme zorunluluğu yoktur. Aynı şekilde genel olarak oruç sâbit olduğu zaman, ayrıca Ramazan, Aşura, Şaban veya başka bir orucun sahih bir delille ayrı ayrı ispat edilmesinde zorunluluk yoktur. Sahih bir delille sâbit olan bu özel amele nisbetle teşvik ve sakındırma hadislerinin durumu bundan sonra incelenir.

Sualde zikredilen konuda buna dair herhangi bir şey yoktur. Çünkü genel olarak gece ve gündüz kılınan nâfile namazlarla, Şabanın 15. gecesi şu kadar rekat namaz kılmak ve her rekatta şu şu sûreleri şu miktarda okumak arasında bir bağımlılık yoktur. (Yani genel olarak gece ve gündüzleri nâfile namaz kılmak meşrûdur ama bunları belli günlere ve miktarlara tahsis etmenin meşruiyet temeli yoktur.) Filan ayın filan gününde oruç tutmak da böyledir. Hal böyle olunca özellikle bu ibadetler bir gaye haline getirilemezler. Nafile namaz ve nafile oruçların bu günlere tahsisini gerektirecek kesin şer'î bir delil yoktur.

Hakkında özel olarak şer'î bir hükmü bulunduran herhangi bir ibadeti belli bir günde veya zamanda yapmayı tercih etmek buna delildir. Nitekim mesela aşûre günü veya arefe günü veya Şaban ayında oruç tutmanın genel olarak diğer günlerde nafile oruç tutmaya üstünlüğü vardır. Çünkü bu günlerde oruç tutmanın genel olarak diğer günlerde oruç tutmaktan daha faziletli olduğu sâbit olmuştur. Bu fazilet, hükümlerde diğerlerinden -meselâ nafile namazın mutlak meşruluğundan anlaşılmayacak- daha üstün bir mertebeyi gerektirir. Çünkü bir amelin genel olarak meşruluğu, o amel işlendiği zaman on katı sevaptan yediyüz kata kadar sevabı gerektirir. Aşûre günü oruç tutmak ise kendi-

sinden önceki bir senelik günahlara keffarettir. Bu da mutlak/genel meşruluğa ilave bir durumdur. Sonuçta bu onun için mertebece bir üstünlüğü ifede eder. Bu da hükme râcidir. (yani söz konusu günde oruç tutmanın daha faziletli olduğuna hükmolunur.)

O halde bu özel teşvik, özel bir mendup çeşidinde (farklı) bir mertebeyi gerekli kılar. (Bu bir hükümdür.) Onların (müctehit imamların): "Hükümler ancak sahih bir yoldan sâbit olurlar." sözlerinden dolayı bir hükmün ispatının mutlaka sahih hadislere dayanandırılması gerekir. Sahih olmayan hadislerle ispat edilmeye çalışılan bid'atlerde, meşru olan bir şeye herhangi bir zamanla veya sayıyla ya da keyfiyetle sınırlama getirmek gibi mutlaka bir ilave vardır. Dolayısıyle bu ilavelerin hükümlerinin de sahih olmayan yollarla sâbit olması gerekir. Bu ise âlimlerin tesis ettikleri şeye (onların metoduna) aykırıdır.

Onlar hükümlerle sadece vâciplik veya haramlık hükümlerini kastederler de denilemez. Çünkü o zaman da biz deriz ki: Böyle bir şeyi söylemek delilsiz olarak kafadan hüküm vermektir. Bilakis hükümler beş kısımdır. Nitekim vâciplik hükmü de ancak sahih bir delille sâbit olur. Hüküm sâbit olduğu zaman teşvik ve sakındırma hadislerinde bu hükmün sübutunda müsamaha gösterilir demen artık gerekmez. Bütün değerlendirmelere göre, teşvik edilen her şeyin hükmü ve meşrû olan şeyler içerisindeki mertebesi şayet sahih bir yolla sâbit olmuşsa artık onun sahih olmayan bir yolla teşvik edilmesi bağışlanabilir. Bu hüküm ve mertebe ancak teşvik hadisi ile sâbit olmuşsa o hadisin de mutlaka sahih olması şarttır. Aksi takdirde ilimde yeterli seviyeye gelmiş kimselerin içinde oldukları kabul edilen topluluğun yolundan çıkmış olur. Kendilerine fıkıhçı denilen ve havas mertebesinde oldukları iddiasıyle avamdan ayrılan kimselerden bir grup burada yanılgıya düşmüşlerdir. Bu yanılgının temeli her iki konuda da hadiscilerin söylediklerinin anlaşılmamasına dayanır. Başarı Allah'tandır.

Bid'atçilerin kullandıkları yöntemlerden birisi de yukarıdakinin zıddı olup o da onların maksatlarına ve mezheplerine uygun düşmeyen hadisleri reddetmeleri, onların akla aykırı ve delilin gereğine uygun olmadığını ve reddedilmeleri gerektiğini iddia etmeleridir. Meselâ kabir azabını, sırâtı, mizanı ve âhirette Allah Teâlâ'nın görülmesini inkar edenler bu yöntemi izlerler. Karasinek ve onun öldürülmesiyle ilgili hadisi reddedenler de böyledir. Söz konusu hadise göre sineğin kanatlarından birisinde hastalık/yani mikrop, diğerinde şifa/yani panzehir vardır, sinek kendisini korumak için önce hastalık/mikrop taşıyan kanadını yiyeceğe batırır. Onlar bu yöntemle, kardeşinin karnı ağrıyan kişiye Hz. Peygamber'in ona bal şerbeti içirmesini tavsiye etmesini de reddederler. Onlar adaletli kişilerin naklettiği buna benzer pek çok sahih hadisi bu yöntemle reddederler.[568]

Onlar bazan râviler içinde -Allah korusun- sahabileri, tabiileri ve hadis imamlarının adaletlerinde ve imametlerinde ittifak ettikleri kimseleri bile kötülerler. Bütün bunları kendi mezheplerine muhalif olanları reddetmek için yaparlar. Bazan onların fetvalarını reddederler ve halk sünnetin ve ehl-i sünnetin peşinden gitmesin diye halkın duyacağı şekilde bu fetvaları kötülerler. Nitekim Ebu Bekir ibn Muhammed'in şöyle dediği rivayet edildi: Amr ibn Ubeyd dedi ki: Hırsızı sultandan başkası affedemez. Bunun üzerine ben ona (hırkasını çalan hırsızı affetmek isteyen) Safvan ibn Umeyye'ye Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dediğini naklettim: "Bunu bana hırsızı getirmeden önce yapsaydın olmaz mıydı?" Ben böyle deyince Amr ibn Ubeyd dedi ki: Hz. Peygamber'in (s.a) böyle dediğine dair Allah'a yemin eder misin? Ben de ona dedim ki: Bunu Rasûlullah'ın (s.a) söylemediğine de sen Allah'a yemin eder misin? O hadisi ben İbn Avn'a da okumuştum. İbn Avn'ın etrafındaki halka büyüyünce dedi ki: Ey Ebû Bekir, o hadisi bir daha oku.

Onlar sırat, mizan ve havzın sâbit olduğunu söylemenin akla aykırı bir söz olduğunu iddia ederler. Bunlardan birisine şöyle bir soru soruldu: Âhirette Allah Teâlâ'nın görüleceğini söyleyen bir kimse tekfir edilir mi? O bu soruya şöyle cevap verdi: Tekfir edilmez. Çünkü O, akla uygun olmayan bir şey söylemiş oldu. Akla aykırı bir şeyi söyleyen kişi kâfir değildir.[569]

Bir cemaat de âhad haberleri tümden redderler[570] ve Kur'an'ı anlamada sadece akıllarının münasip gördüğüyle yetinirler. Hatta şu âyet-i kerimeyle (akıllarınca yorumlayıp) içkiyi bile mübah görürler: **"İnananlara ve yararlı işler**

---

568 Müellifin işaret ettiği hadisler hem senet hem de metin yönünden sahih olan hadislerdir. Bunlardan kimisi akaidle, kimisi ahkâmla, kimisi adap ve muamelatla, kimisi de başka konularla ilgilidir. Bunları inkâr edenler akla dayanarak reddetmişlerdir.

569 Mutezile ve benzerlerinin görüşüdür.

570 İmam-ı Şâfii'nin ahad haberleri reddedenlere cevabı hakkında onun er-Risalesindeki "el-Huccetu fi Tesbiti-Haberi'l-Vâhid" bölümüne bakınız. s.998, 1261

yapanlara tattıklarından dolayı bir günah yoktur."[571] Bunlar ve benzerleri hakkında Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sakın ola sizden birinizi koltuğuna kurulmuş (şöyle bir tavır sergilerken) görmeyeyim: Ona emrettiğim ya da yasakladığım şeylerden bir şey gelir de şöyle der: Bilmiyorum (böyle bir şey yok) Biz Allah'ın kitabında bulduğumuz şeye uyarız." Bu, bir yasağı ihtiva eden ağır bir tehdittir. Sünneti red suçunu işleyen kimseler de bu tehdide dahildir.

Bu hadisleri aklın verdiği hükümlerle reddettikleri için onların sözleri husün ve kubühun (yani iyi ve kötünün) sadece akılla bilinebileceği prensibine dayanır. Bu konu usûl ilminde anlatılan bir konudur. İnşaallah bununla ilgili açıklama daha sonra gelecektir.

Amr ibn en-Nadr dedi ki: Bir gün ben de yanındayken Amr ibn Ubeyd'e bir şey soruldu. O da buna cevap verdi. Ben dedim ki: Bizim arkadaşlarımız böyle söylemiyorlar. Dedi ki: Senin arkadaşların da kim, babasız kalasıca? Dedim ki: Eyyup, Yunus, İbn Avn ve et-Teymi'dir. Dedi ki: Onlar diri olmayan ölüler sürüsünün pislikleridirler.

İbn Aliyye[572] dedi ki: Bana el-Yesea anlattı ve şöyle dedi: Vâsıl ibn Ata [573] bir gün konuştu ve şöyle dedi: Amr ibn Ubeyd dedi ki: Duymuyor musunuz? Dinlediğiniz esnada Hasan ve İbn Sirin'in sözü atılmış hayız bezinden başka bir şey değildir. (yani onların sözlerinin hayız bezinden fazla değeri yoktur)

Vâsıl ibn Ata mutezile fikrini ilk defa ortaya atan kişidir. Amr ibn Ubeyd de onunla birlikte o görüşü benimsemiştir ve ona hayran olmuştur. Bu sebeple kız kardeşini onunla evlendirmiştir. Kız kardeşine şöyle demişti: Seni öyle bir adamla evlendirdim ki ona ancak halife olmak yakışır. Sonra bu adamlar haddi tecavüz ettiler ve kötü fikirleri sebebiyle imâ yollu veya açık bir şekilde Kur'an'ı reddecek noktaya geldiler. Amr ibn Ali[574] güvendiği bir kişiden dinlediği bir

---

[571] Maide: 93.

[572] İbn Aliyye: İsmail ibn İbrahim ibn Mukassim, büyük âlim, meşhur hadisci, güvenilir sağlam bir kişi, künyesi Ebû Bişr el-Esedî, Basralıların azadlısı. Aslen Kufeli. İbn Aliyye diye meşhur. Aliyye onun annesidir. Hasan Basri'nin öldüğü sene, 110 yılında dünyaya geldi. İbn Münkedir, Yunus ibn Ubeyd, Humeyd et-Tavil, Ata ibn Sâib, ibn Cüreyc ve daha pek çok kişiden rivayette bulundu. Kendisinden de İbn Cüreyc, Şûbe, İbn Mehdi, İbn el-Medeni, Ahmed ibn Hanbel ve daha pek çok kişi rivayette bulundu. 193 yılında vefat etti (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 9/107; Ahmed ibn Hanbel'in el-İlel'i, 122; Tabakat, 7/325; el-Meârif, 384; el-Cerh ve't-Ta'dil, 2/153; Tehzib, 1/275; Şezerat, 1/333)

[573] Vâsıl ibn Ata: Güçlü bir hatip. Künyesi Ebû Huzeyme el-Mahzûmî, Basralıların azatlısı, Mûtezilenin kurucusu ve başı. Fâsık olan kişi, ne mümindir ne de kâfirdir, dediği için Hasan el-Basri, onu meclisinden kovdu. Amr ibn Ubeyd de ona katıldı ve ikisi birlikte Hasan-ı Basri'nin ders halkasından ayrıldılar ve bu sebeple mutezile diye isimlendirildiler. 131 yılında elli yaşlarında iken vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 5/464; Vefeyatü'l-A'yan, 6/7; el-Fark Beyne'l-Firak, 117; Şezerat, 1/172.)

[574] Amr ibn Ali: Büyük bir fıkıhçı ve hadisci, iyi bir eleştirmen. Künyesi: Ebu Hafs el-Bâhili el-Basri es-Sayrafi el-Gallas. 160 yıllarında doğdu. Yezid ibn Zürey'den, Merhum el-Attar'dan, Ğander'den, İbn Uyeyne'den ve daha başka kişilerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de

olayı şöyle anlatır: O kişi şöyle demişti: Ben Amr ibn Ubeyd'in yanında bulunuyordum. O da Osman et-Tavil'in dükkanında oturuyordu. Ona bir adam geldi ve dedi ki: Ey Ebû Osman! (Amr ibn Ubeyd'in künyesidir) Şu âyet hakkında Hasan el-Basri'den neyi söylediğini duydun: **"Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi."**[575] Amr ibn Ubeyd dedi ki: Hasan'ın görüşünü sana haber vermemi istiyorsun öyle mi? Adam dedi ki: Hayır, ben sadece Hasan'den bu konuda ne duyduğunu söylemeni istiyorum, Amr ibn Ubeyd dedi ki: Hasan'in şöyle dediğini duydum: Allah Teâlâ bir kavmin öldürülmesini takdir etmişse mutlaka öldürülürler. Allah bir kavmin toprak altında kalmasını takdir etmişse, mutlaka o şekilde ölürler. Allah Teâlâ bir tavmin suda boğulmasını takdir etmişse mutlaka suda boğularak ölürler. Allah bir kavmin ateşte yanmasını takdir etmişse, mutlaka yanarak ölürler. Osman et-Tavil dedi ki: ya Ebâ Osman! Bu bizim sözümüz değildir. Amr ibn Ubeyd dedi ki: Ben sana Hasan'in görüşünü haber vermek istediğimi söyledim. Zâten ben Hasan'ı yalanlıyorum.

el-Esrem[576] Ahmed ibn Hanbel'den nakletti; Ahmed ibn Hanbel dedi ki: Bize Muaz anlattı ve şöyle dedi: Amr ibn Ubeyd'in yanında idim. Ona Osman ibn Fülan geldi ve dedi ki: Ey Ebû Osman! Vallahi ben küfür olan bir söz işittim. Amr ibn Ubeyd dedi ki: Dur bakalım, nedir o? Hemen küfür diye acele etme. Osman ibn Fülan dedi ki: Hâşim el-Evkas **"Ebû Leheb'in iki eli kurusun"**[577] âyeti ve **"Tek olarak yaratıp kendisine geniş servet verdiğimiz kişiyi bana bırak"**[578] âyetinin Ana Kitap'ta olmadığını iddia ediyor. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: **"Apaçık Kitab'a andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) mevcut, yüce ve hikmet dolu bir kitaptır."**[579] Bu iddiyı ileri sürmek küfürden başka bir şey değildir. Amr ibn Ubeyd bir müddet sustu sonra konuştu ve şöyle dedi: Vallahi, şayet durum senin dediğin gibi olsaydı Ebû Leheb'i kötüleyen kimse olmazdı, o zaman bir tek kişi bile kınanamazdı. O mecliste bulunan dedi ki: Vallahi din dediğin, işte budur. Muaz bu rivayetin

---

Kütübü Sitte imamları, Ebu Zur'a, Ebu Hatim ve İbn ed-Dünya gibi kişiler rivayette bulunmuştur. el-Cerh ve't-Ta'dil, 6/249; Tehzib, 81810; Şezerat, 2/120.)

575 Âli İmran: 154.

576 el-Esrem: Büyük âlim, fıkıhçı ve hadisçi Ebu Bekir Ahmed ibn Muhammed Hâni el-Eskâfi el-Esrem et-Tâi veya Kelbî. Sünen sahibi. Ahmed ibn Hanbel'in öğrencisi. Harun Reşid'in zamanında doğdu. Ondan Nesâî, Musa ibn Harun ve Yahya ibn Said gibi kişiler rivayette bulundu. 260'larda vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 12/623, el-Cerhu ve't-Ta'dil, 2/72; Tehzib, 1/78, Şezerat, 141)

577 Mesed süresi

578 Müddessir: 11.

579 Zuhruf: 1-4

sonunda der ki: Ben bunu Veki'e[580] anlattım. O dedi ki: Bunu söyleyen kişinin tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse ne âlâ.... Tevbe etmezse boynu vurulur.

Bunun bir benzeri de önemli bazı hadis imamlarından rivayet edilmiştir. Ali ibn el-Medînî[581] el-Müemmel'den[582] o da el-Hasen ibn Vehb el-Cumehi'den rivayet etti. O şöyle dedi. Kendisiyle aramızda yakın bir ilişki bulunan filan kişi âilesiyle birlikte Bi'r-i Meymun denilen yere gitmişti. Benim de oraya gelmem için bana haber gönderdi. Akşam geç saatlerde ona geldim ve geceyi yanında geçirdim. Râvi der ki: O bir çadırda idi, ben de başka bir çadırda idim. Bütün gece sanki bir arı vızıltısı gibi onun sesini dinledim. Sabah olunca kahvaltısını getirdi ve birlikte kahvaltı yaptık. Bana aramızdaki kardeşlikten ve hakikatten söz etti ve bana dedi ki: Seni ben güzel bir düşünceye davet edeceğim. Bana kader konusunu açtı. Bunun üzerine ben onun yanından kalktım, gittim ve ölünceye kadar onunla bir daha tek kelime konuşmadım. Bir gün tavafta o içerideyken ben yolun dışında durdum ve o dışarda iken ben içeri girdim. Elimden tuttu ve dedi ki: Ey Ebû Ömer! Daha ne zamana kadar? Daha ne zamana kadar? Onunla yine konuşmadım. Dedi ki: Benim suçum ne? Bir adam "Tebbet yedâ Ebi Leheb" Kur'an'dan değildir derse sen ne dersin? Sen ona ne söylersin? Ellerimi onun elinden çektim (ve uzaklaştım.) Ali ibn el-Medînî der ki: Müemmel dedi ki: Ben bunu Süfyan ibn Uyeyne'ye anlattım. Bana dedi ki: Ben işin tamamen bu noktaya vardığını zannetmiyordum.

Ali ibn el-Medînî dedi ki: Bunu ben de işittim, Ahmed ibn Hanbel de işitti.

Dedi ki: Ben, Süfyan ibn Uyeyne'ye, Mualla et-Tahhan'ın bazı sözlerini anlattım. Süfyan dedi ki: Bu görüşün sahibinin öldürülmesi için başka neye ihtiyaç var?

Allah'ın Kitabına ve Peygamber'in (s.a) sünnetine karşı gösterdikleri şu küstahlığa bakınız! Bütün bunlar mahza hakikate karşı kendi mezheplerini tercihtir. Onlardan şeriate en saygılı olanı bile şeriat dışına çıkmanın yollarını arar,

---

[580] Veki' ibn Cerrah ibn Melih, büyük âlim, Irak muhaddisi. Künyesi Ebû Sufyan er-Ruâsî el-Kûfi. 129'da doğdu, Hişam ibn Urve, A'meş, İbn Cüreyc ve el-Evzâi gibi pek çok kişiden ilim dinledi. Bir ilim deryası idi. Hafızası kuvvetli idi. Süfyan es-Servi, İbn el-Mübarek, İbn Mehdi, Humeydi, Ahmed ve İbn Main gibi pek çok kişi ondan hadis rivayet etti. 197 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 9/140; Tarihu ibn-i Mâin, 630; Tabakat ibn Sa'd, 6/394; el-Meârif. 507; Tehzib, 11/123; Şezerat, 1/349; el-Cerh ve't-Ta'dil, 1/219)....

[581] Ali ibn el-Medini: Hadiste müminlerin emiridir. Künyesi Ebu'l-Hasen Ali ibn Abdillah ibn Cafer es-Sa'di, İbn el-Medini diye tanınır. Babasından, Süfyan ibn Uyeyne'den, Düheyd ibn Müslim'den, Muaz ibn Muaz'dan İbn Vehb'den ve daha pek çok kişiden hadis dinlemiştir. Ondan da Ahmed ibn Hanbel, Buhari, Ebû Hâtim ve İsmail el-Kâdi gibi pek çok kişi rivayette bulunmuştur. 234'de vefat etmiştir. (Siyeru'l-A'lam, 11/41, el-Cerh ve't-Tadil, 6/193; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/312; Tehzib, 7/349; Şezerat, 2/81).

[582] el-Müemmel: Hadis hâfızı, künyesi ve ismi: Ebu Abdirrahman el-Adevi el-Müemmel ibn İsmail el-Basri. Mekke'ye yerleşti. İkrime ibn Ammar, Şûbe, Sevri, Nâfi el-Cümehi, Hammad ibn Seleme ve çağdaşlarından hadis nakletti. Ahmed, İshak, Bendar ve diğer kişiler de ondan naklettiler. 206 yılında Mekke'de vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 10/110; Tarihu ibn Main, 591; Tehzib, 10/380; el-Cerh ve't-Ta'dil, 8/474).

bu uğurda apaçık delilleri tevil ederek müteşâbihlerin peşinden gider. İleride buna temas edilecektir. Bunların hepsi de yerilenler sınıfına dahildir.

Bid'atçilerden bir grup da vardır ki bunlar bazan hadisleri; "zan ifade ederler, Kur'an'da da zan kötülenmiştir" diye reddine delil getirirler. Bunun için şu ayetleri ve benzerlerini kullanırlar: **"Onlar ancak zanna ve nefislerin hevâsına uyuyorlar."**[583] **"Onlar sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez."**[584] Bu konuda o kadar ileri giderler ki Kur'an-ı Kerim'de haramlığına dair herhangi bir nas olmadığı halde Allah Teâlâ'nın Peygamberi'nin (s.a) diliyle haram kıldığı şeyleri helâl sayarlar. Bununla sadece akıllarının uygun gördüğü şeyleri kendileri için tesbit etmeyi gaye edinirler.

Halbuki âyetteki ve hadisteki kastedilen zan onların iddia ettikleri zan değildir. Biz zannın üç yerde bulunduğunu gördük:

Birincisi: Dinin temel esaslarındaki zan. Bu tür bir zannın âlimlere hiçbir faydası yoktur. Çünkü bunun zan sahibi nezdinde zıddına da ihtimali vardır. Dinin füruundaki zan böyle değildir; şeriat ehlince onunla amel edilir. Çünkü onunla amel edileceğine delalet eden delil vardır. O halde fürû ile ilgili olanın dışındaki zan yerilmiştir. Bu doğrudur. Alimler onu burada zikretmişlerdir.

İkincisi: Buradaki zan birbirine zıt iki şeyden birini herhangi bir delil olmaksızın diğerine tercih etmektir. Şüphesiz bu yerilmiştir. Çünkü bu bir kafadan hüküm vermedir. Bu sebeple âyet-i kerimede onun hemen arkasından "nefislerin hevası" zikredilmiştir: **"Onlar ancak zanna ve nefislerinin hevâsına uyuyorlar."** Sanki onlar sadece önyargılı ve heva ve hevese uygun bir şeye meylediyorlar. Bunun için böyle bir zan yerilmiştir. Her hangi bir delilin desteklediği zan ise böyle değildir. O, genel olarak yerilmemiştir. Çünkü o, hevâya uymanın dışında bir şeydir. Bu sebeple o sâbittir/geçerlidir ve dinin füruunda olduğu gibi, onun gibisine nasıl bir amel uygunsa onun gereğiyle de o şekilde amel edilir.

Üçüncüsü: Zan iki kısımdır: Birincisi kat'i bir asla dayanan zandır. Bunlar nerede olursa olsun şeriatte kendileriyle amel edilen zanlardır. Çünkü onlar malum bir asla dayanırlar. Bunlar cinsi malum olan şeylerdendir. İkincisi kat'î bir asla dayanmayıp ya asıl olarak bir şey olmayana (yani delil olma değeri taşımayan bir şeye) dayanır ki bu yerilmiştir, ya da kendisi gibi bir zanna dayanır. Eğer bu zan da kat'i bir asla dayanırsa birinci gibi olur yani övülür. Veya bu zan da başka bir zanna dayanırsa tekrar ona döneriz; onun mutlaka kati bir asla dayanması gerekir ki böyle olursa övülür. Eğer bu zan, delil olma özelliğini taşımayan bir şeye dayanırsa yerilir. Her türlü takdire göre haber-i vâhid'in senedi sahihtir. O, mutlaka şeriatte bir asla istinat eder ve kabulü gerekir. Bundan dolayı mutlak olarak haber-i vâhidi kabul ederiz. Nitekim kâfirlerin zanları

---

583 Necm: 23

584 Necm: 28.

herhangi bir şeye istinat etmez. Bu sebeple reddedilmeleri ve itibar edilmemeleri gerekir. Bu son cevap bir asıldan alınmıştır. Bunun açıklaması Allah'a hamdolsun ki el-Muvafakat isimli kitapta geçmektedir.

Bazı sapıklar hadislerin reddi konusunda ve hadislerde olan şeylere itimat eden kimselerin görüşlerinin reddi konusunda o kadar aşırı gittiler ki hadislerle amel etmeyi akla aykırı buldular ve hadislerle amel etmeyi savunanları da akılsız/deliler olarak gördüler.

Ebû Bekir ibn el-Arabi, doğuda ru'yeti inkar eden birisiyle[585] karşılaşanlardan naklederek şu olayı anlatır: Ahirette Allah'ın görülmesini (yani ru'yetullahı) inkar eden kişiye şöyle bir soru sorulur: Allah Teâlâ'nın âhirette görüleceğini savunan kimse tekfir edilir mi, edilmez mi? O bu soruya şöyle cevap verir: Hayır! Çünkü o akla uygun olmayan bir şeyi savunmuştur. Akla uygun olmayan bir şeyi savunan kimse tekfir edilmez. İbn el-Arabi der ki: Onlara göre bizim mertebemiz işte bu. Hevâ ve hevese uymanın neye yol açtığı konusunda insanlar bundan ibret alsınlar. Allah Teâlâ, lütfuyla bizi bundan korusun.

Bizim zamanımızdaki önemli kişilerden birisi bu meselede yanılmış ve haber-i vâhidlerin tamamının zan olduğunu iddia etmiştir. Bir rivayette şöyle denilir: "Zan kişinin ne kötü binitidir." Başka bir rivayette de şöyle denilir: "Zandan sakının, çünkü zan sözün en yalan olanıdır. Bunlar söz konusu kişinin sözlerinden ve yanılgılarındandır. Allah onu affetsin.

---

585 Mutezileyi kastediyor. Çünkü onların mezhepleri doğu beldelerinde ortaya çıktı ve yayıldı.

FASIL

Bid'atçilerin yöntemlerinden birisi de şudur: Allah ve Rasulü'nün kastettiği şeyi anlamaya yarayan Arapça ilmini bilmedikleri halde Arapça olan Kur'an ve Sünnet hakkında yalan yanlış şeyler uydururlar";[586] kendi bildikleri şeylerle şeriatın aleyhinde bulunurlar, uydurdukları şeyleri kendilerine din edinirler ve ilimde yeterli seviyede olan kişilere muhalefet ederler. Kendi nefislerine çok güvendikleri ve hiç de öyle olmadıkları halde kendilerini ictihat ve istinbat yapabilecek kişiler olarak gördükleri için böyle bir tavrın içine girerler. Nitekim onlardan birisi ne "رِيحٌ فِيهَا صِرٌّ" [587] âyeti hakkında sorulunca şöyle demiştir: Buradaki "sır" sarsar, yani geceleyin öten cırcır böceği demektir, der. Nazzam'dan[588] rivayet edildiğine göre o da şöyle demiştir: Kişi Allah'ın ismini anmaksızın îlâ[589] yaparsa îla yapmış sayılmaz. Çünkü îlâ, Allah isminden türemiştir. Bazıları da **"Âdem Rabbine başkaldırdı ve yolunu şaşırdı."**[590] âyetini tefsir ederken yasaklanmış ağaçtan meyveyi çok fazla yedikleri için Adem'in yolunu şaşırdığını söylerler. Çünkü ayette geçen ve "başkaldırdı, âsi oldu" anlamına gelen "غَوٰى" (ğavâ) kelimesini Arapların, annesinin sütünü çatlayıncaya kadar emen ve hatta bu yüzden bazan hayata vedâ eden deve yavrusunu anlatmak için kullandıkları "غَوَى الْفَصِيلُ" (ğave'l-fasilü) tâbirine takılarak yorumlarlar[591] Halbuki bir insan hakkında bu tâbir kullanılamaz. Bu kelime âyet-i kerimede, başkaldırmak, âsi olmak anlamına gelen "ğayy" mastarındandır. Bunlar **"Andolsun, biz insanlardan ve cinlerden bir çoğunu cehennem için yarattık."**[592] âyetini "Biz insanlardan pek çoğunu cehenneme attık, saçtık, dağıttık" şeklinde yorumlarlar. Sanki onlar âyette "ze-ra-e" kelimesindeki hemzeyi görmezler, bu yüzden Arapların "rüzgar bir şeyi saçtı, dağıttı anlamında kullandıkları "ذَرَّتْهُ الرِّيحُ" (zerrathü'r-rîhü" tabirinden yola çıkarlar. Halbuki ذَرَأَ (zerae) "yarattı" "ذَرَى" (zerâ) ise "saçtı" "dağıttı" anlamına gelir. Araplar "hayvan sırtındakini attı" anlamında da "أَذْرَتْهُ الدَّابَّةُ" (ezrathü'd-dabbetü) derler.

---

586 Arapçayı bilmemek, Kur'an ve sünnet hakkında bilgisizce konuşmaya cüret eden yabancıların ve diğer kişilerin yol açtıkları kötülüklerin en önemli sebeplerinden birisidir. Bu yüzden onlar hem kendileri sapıtırlar, hem de başkalarını saptırırlar. Bu sebeple İmam Şâfii'nin şöyle dediği rivayet edilir: Arapçayı öğrenmek, şer'î ilimleri tahsil etmek isteyen herkesin üzerine farz-ı ayındır.

587 Âli İmran: 117. Halbuki "sır" kelimesi burada şiddetli soğuk rüzgar anlamına gelir. (el-Lisan 4/2429)

588 en-Nazzam: Ebu İshak ibrahim ibn Seyar el-Basri. Kelamcı ve Mutezile şeyhi. Bazıları onun kâfir olduğunu, bazıları da Brahman dinine mensup olduğunu söylediler. Sarhoşken balkondan düştüğü ve öldüğü rivayet edilir. 220 küsurlarda vefat etti. (İhtilafu'l-Hadis, 17; el-Milel ve'n-Nihal, 1/53; el-Fark beyne'l-Firak, 113)

589 el-îlâ: Bir adamın hanımına yaklaşmayacağına dair yemin etmesidir. Fıkıhta buna dair hususi hükümler vardır. (Lisanu'l-Arab, 1/117)

590 Tâhâ: 121

591 Bu kelimelerin anlamları için bakınız: el-Lisan 5/3320 ve 3423.

592 A'raf: 179.

İbn Kuteybe'nin anlattığına göre Bişr el-Muraysi arkadaşlarına: "Allah Teâlâ sizin ihtiyaçlarınızı en güzel şekilde karşıladı" anlamında bir söz söylerken Arapça kurallarına aykırı bir cümle kurdu. Orada bulunan topluluğun buna güldüğünü gören Kâsım et-Timar güya Bişr'i savunmak için Arapça bir şiir okudu, fakat aynı kural hatasını kendisi de bu şiiri okurken yaptı. Kâsım'ın okuduğu şiir meâlen şöyle idi: "Süleymi'yi Allah himaye ediyor. O hiçbir şey vermediği halde Allah onu mahrum bırakmadı."

Bişr el-Muraysi akılcıların reisiydi. Kâsım et-Timar ise kelamcıların reisiydi.

İbn Kuteybe der ki: Kasım'ın, Bişr'i savunmak için okuduğu şiirdeki hatası Bişr'in hatasından daha da tuhaftır.

Bunlardan bazıları **"Leş, kan ve domuz eti size haram kılındı."**[593] âyetinin domuz yağının helâl olduğunun delili olarak ileri sürerler. Bu âyette domuzun sadece eti haram kılınmıştır, başka şeyi haram kılınmamıştır, dolayısıyle bu âyet domuz yağının helal olduğuna delildir, derler. Bazan bazı âlimler de onların söylediklerini kabul ederler ve domuz yağının sadece icmâ ile haram kılındığını zannederler. Halbuki mesele basittir. Lahm yani et kelimesi hakiki anlamıyle yağı ve başka şeyleri de içine alacak şekilde kullanılır. Tâ ki özel ismiyle anıldığı zaman şahm, yani yağ denilir. Nitekim damar, sinir ve deri de böyledir. Şayet onların dedikleri gibi olsaydı damar, sinir, cilt, ilik, beyin gibi özel ismi olan şeylerin hiçbirisi domuzda haram olmazdı. Bu ise domuzu tamamen haram olmaktan çıkarırdı.

Hâricilerin **"Hüküm ancak Allah'ındır."**[594] âyetine delil göstererek hakem tayin etmenin gayr-i meşrû olduğunu iddia ederken sinsice bir yol tutuklarını söylemek mümkündür. Çünkü bu âyet-i kerimede hüküm lafzı genel bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu kelimenin özel anlamlı olarak kullanıldığı yerler buna dahil edilemezler. Onlar hepsini aynı kategoride gördükleri için şu âyetlerden yüz çevirmişlerdir: **"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin âilesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin."**[595] **"İçinizden adâlet sahibi iki kişi buna hükmeder."**[596] Şayet genel anlam ifade eden lafızlarla özel anlam ifade eden lafızların reddedilemeyeceğine dair olan Arapça kuralı araştırarak bilmiş olsalardı özel hükümleri hemen inkara koşmazlardı ve kendi kendilerine: "Acaba bu genel hüküm başka hükümlerle tahsis edilmiş midir?" diye sorarlardı da sonra onu tevil ederlerdi. Bu konuda başka bir şey daha vardır ki yeri gelince o da zikredilecektir. Arap kelamıyle ilgili cehaletin pek çoğu mecâz konusunda ortaya çıkar ki aklı başında olan bir kişi buna râzı olmaz. Allah Teâlâ lutf u ihsaniyle bizi cehâletten ve cehaletle amel etmekten korusun.

---

593 Maide: 3

594 En'am: 57; Yusuf: 40; 67.

595 Nisa: 35

596 Maide: 95

Buna benzer istidlallerin hiçbir kıymeti yoktur, konuşanların seviyesini düşürür, emsallerine aykırı bir görüş olarak bile kabul edilemez. Bu tür istidlallerle ortaya konulan inanç ve amelle ilgili hükümler bid'atin ta kendisidirler. Çünkü bunlar hevâ ve hevese uyarak Arapça'nın genel-geçer kurallarının dışına çıkmak demektir. Hz. Ömer'den nakledilen şu söz ne kadar doğrudur: Bu Kur'an bir sözdür. Onu yerli yerine koyunuz. Onu hevâ ve hevesinize uydurmayınız. Yani bu kelama kendi anlamlarını veriniz ve anlamlarının dışına çıkarmayınız. Çünkü Kur'an'ı kendi anlamlarının dışına çıkarmak demek onun doğru olan yolundan çıkıp hevâ ve hevese uymak demektir.

Yine Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir: Ben sizin içinizden sadece iki adamın durumundan korkarım: Kur'an'ı yanlış tevil eden adam ve malı kardeşinden kıskanan adam. el-Hasen'den (r.a) rivayet edilmiştir. Ona sorulur: Dilini ve mantığını düzeltmek için Arapça öğrenen adam hakkında ne dersin? Şöyle cevap verir: Evet öğrensin. Çünkü bir adam ki Kur'an'ı okur da yanlış manalara çekerse helâk olur. Yine ondan rivayet edilmiştir: Kur'an'ı yanlış tevil eden acemler (Arap olmayanlar) sizi helâke sürüklediler.

FASIL

Bid'atçilerin yöntemlerinden bir diğeri, onların apaçık esaslardan ayrılıp, akılların değişik şekillerde anlayabileceği müteşâbihlere sapmalarıdır. Müteşâbihlerin teviline sarılmak -Allah Teâlâ'nın Kitabında da haber verdiği gibi- Hıristiyanların teslisi savunmalarındaki hallerine bir işarettir. Sözkonusu duruma Allah Teâlâ şöyle işaret etmektedir: **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler."** Alimler bilirler ki kendisinde bir kapalılık bulunan delil, manası anlaşılıncaya ve ondan neyin kastedildiği ortaya çıkıncaya kadar gerçekte bir delil değildir. Bunda kati bir asıla da aykırılığın olmaması şarttır. Mücmel veya müşterek oluşu, ya da teşbihin zuhûru gibi kat'i bir delille çelişmesi sebebiyle manası tam olarak ortaya çıkmazsa o bir delil olamaz. Çünkü delilin hakikatı, bizzat kendisinin apaçık olması, başkasına da delâlet etmesi/onu açıklamasıdır. Böyle olmazsa başka bir delile ihtiyaç duyulur. Bir delil kendisinin sahih olmadığına delâlet ederse delil olmaması daha uygundur.

Cüz'i fer'lerin, külli asıllara aykırı olması mümkün değildir. Çünkü cüz'i fer'ler şayet amel etmeyi gerektirmiyorlarsa, tavakkuf mahallindedirler (yani herhangi bir işleme tabi tutulmazlar, delilinin araştırılmasına o anda gerek yoktur.) Şayet ameli gerektirirlerse, doğru olan yol asıllara/delillere müracaat etmektir. Asıllar, cüziyyatı da içine alır, külliyatı da içine alır. Kim asla dönmezse/delile müracaat etmezse haddi aşmış olur ve yerilme hükmüne dahil olur. Çünkü şüpheli şeylere tâbi olan kişi yerilmiştir. O halde mütaşabihlere delil olarak nasıl güvenilir? Veya onların üzerine bir hüküm nasıl bina edilebilir? Müteşâbihler gerçekte bir delil olmadığına göre, onların peşinden gitmeyi bid'at olarak kabul etmek hakdır/doğrudur.

Bunun İslam ümmeti içindeki örneği -her türlü noksanlıktan münezzeh olan- Rab Teâlâ'nın göz, el, ayak ve yüz gibi organlarının varlığını ve O'na cihet/yön isnadını kabul eden Zâhiriyye mezhebidir.[597]

Bunun örneklerinden bir diğeri bir cemaatin müteşâbihe tutunarak Kur'an'ın mahluk olduğunu iddia etmesidir. Onlar müteşâbihe iki yönden tutunurlar: İddialarınca hem akli hem de nakli delileri vardır.

Akli delilleri şudur: Kelam sıfatı da diğer sıfatlar cümlesindendir. Allah Teâlâ'nın zâtına ait sıfatlarının olduğunu söylemek, onun bu sıfatlarından mü-

---

[597] Zâhiriye ile Allah Teâlâ'nın insan organları gibi organlarının olduğunu iddia eden mücessime ve müteşâbiheyi kastediyorsa söylediği doğrudur. Eğer onlarla, Allah Teâlâ'nın Peygamberi lisanıyle kendisinde var olduğunu haber verdiği ve organ isimleriyle ifade edilen sıfatlarının varlığını O'nu yaratıklara benzerlikten tenzih ederek kabul eden eser ehlini (yani hadis taraftarlarını) kastediyorsa hatalıdır. Çünkü bunlar ehl-i sünnettir. Diğerleri ise selefe muhalefet ettikleri için ehl-i bid'attir. Organ isimleri ile ilim ve kelam gibi mana isimleri arasında bir fark yoktur. Allah'ın ilmi beşer ilmi gibi değildir. Allah'ın eli de beşerin eli gibi değildir. Tenzih inancı teşbihi reddeder (Reşit Rıza)

rekkep olduğunu söylemek demektir. Bu ise muhaldir/imkansızdır. Çünkü o mutlak olarak birdir/tektir. Bu sebeple kendisiyle birlikte var olan kelâm ile mütekellim olması mümkün değildir. Nitekim kendisiyle birlikte var olan kudret ile de Kâdir değildir. Veya kendisi ile birlikte var olan ilimle de âlim değildir. Diğer sıfatlar için de durum böyledir.

Ayrıca kelam, ancak ses ve harflerle anlaşılabilir. Bunların hepsi sonradan var olan şeylerin sıfatlarıdır. Allah Teâlâ bunlardan münezzehtir. Görüşlerini böyle bir temele oturttuktan sonra da **"Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."**[598] âyetini ve benzeri âyetleri tevile yeltenirler.

Nakli yönden ise görüşlerini şöyle savunurlar: Âyet-i kerime'de **"Allah her şeyin yaratıcısıdır."**[599] buyurulmaktadır. Kur'an, ya şeydir veya şey değildir. Şey değilse yok hükmündedir. Halbuki Kur'an sâbittir/vardır. Bu bir paradokstur. Kur'an şey ise âyetin kapsamına girer. O halde o da mahluktur. el-Muraysi de Abdulaziz el-Mekki'ye karşı bununla delil getirdi.[600]

Bu iki şüphe, müteşâbihata tutunmak demektir. Çünkü onlar yaratıcıyı yaratılana kıyas ettiler. Bunun ötesini düşünemediler. Bu sebeple hitabın anlamlarını ve akılların kâidesini terk ettiler.

Akılların kaidesini terk etmeleri şöyle oldu: Onlar şu ayet-i kerimeyi iyi düşünmediler: **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."**[601] Bu âyet hem akli delildir, hem de nakli delildir. Çünkü her hangi bir yönden mahlûka benzeyen mahluk gibidir, çünkü bir şey için gereken şey, onun benzeri için de gerekir. Bu âyet-i kerime yaratan-yaratılan benzerliğini redde bir delil olduğu gibi onlar için de delil olur. (Çünkü onlar tenzih konusunda mahlukata yaptıkları muameleyi Allah'a karşı da yaptılar ve bu sebeple Allah'ın zâtının birtakım sıfatlarla nitelendirilmesinin terkibi gerektireceğini zannettiler. (Ayet ise bunun söz konusu olmadığına çünkü onun yaratıklara benzemediğine işaret ediyor.)

Hitabın anlamlarını terk etmelerine gelince o da şudur: Araplar. Allah Teâlâ'nın âyetlerindeki "es-Semiu'l-Basir" "es-Semiu'l-Alim" veya "el-Kadir" gibi kelimelerden ancak işitmesi, görmesi ve kudreti olan ve bu sıfatları taşıyan birisini anlar. Bu lafızları, Kur'an'ın kendileriyle indiği hakiki anlamlarından dışarı çıkarmak demek, ümmü'l-Kitab'ın, yani muhkemlerin dışına çıkıp gereksiz yere müteşâbihlerin peşine takılmak demektir.

Onlar bu sıfatları reddederler, onun yerine el-âlimiyyet (âlimlik), el-Kâdiriyyet (kâdirlik) gibi halleri neyi zorunlu görüyorlarsa (ki onlar terkibi zorunlu görüyorlar) âlimiyyet ve kâdiriyyette de aynı şeyi zorunlu görmeleri ge-

---

598 Nisa: 164.

599 Zümer: 62.

600 Bakınız: Abdulaziz el-Mekki'nin "el-Hıyera" isimli eseri ve Ebu'l-Hasen el-Eş'ari'nin "el-İbane an usuli'd diyane" isimli eseri. Halku'l-Kur'an konusunda her ikisinde de yeterli ve zengin bilgiler vardır.

601 Şura: 11.

rekir. (yani ilim ve kudret terkibe sebep oluyorsa, âlimiyyet ve kâdiriyyet de terkibe sebep olur. Çünkü bu sıfatlar ya vardır -ki o zaman terkibi gerektirir- veya yoktur ki o zaman da her yönüyle yoktur. (yani ilim yoksa âlimlik de yoktur vs.)

Kelamın ses ve harflerden oluşması meselesine gelince bu, kelâm-ı nefsi kavramını iyi anlamaya dayanır. Bu mesele usûl kitaplarında da anlatılmıştır.[602]

Nakli delillerle ilgili şüpheye gelince sanki onların nazarındaki bu şüphe de (aklın) bir sonucudur. Çünkü onlara göre akıllar itimat edilen bir umdedir. Fakat yukarıda geçtiği gibi bu delil ile (?..:) onlara lazım gelir.* Çünkü "Allah her şeyin yaratıcısıdır." âyeti ya genel bir anlam ifade eder ve hiçbir şey bu genel anlamın dışına çıkamaz. Veya genel bir anlam ifade etmez. Şayet genel bir anlam ifade ediyorsa onun sınırlandırılması ya hiçbir delile dayanmaksızın yapılır -ki bu bir kafadan hüküm vermedir- veya bu sınırlandırma bir delil ile yapılır. Varsa bir delil, gösterin ki üzerinden düşünelim. Sözü ona getirirlerse bunun bir benzeri irade (sıfatında) da, eğer kabul ederlerse diğer sıfatlarda da veya inkar ederlerse âlimlik, kâdirlik gibi hallerde de vardır. Onlarda söylenecek söz duruma ve şartlara göre değişir.

Meseleye uygun daha başka deliller de vardır. Bu deliller de bu mezhebin bid'at olduğunu ve şeriatın kurallarına ters düştüğünü zorunlu kılıyor.

o o o

Bu konuda ortaya konulan en ilginç şeylerden birisi de Mes'ûdi'nin anlattığı ve el-Âcurri'nin Kitabu'ş-Şeria'da Mes'udi'nin anlattığından daha geniş bir şekilde zikrettiği şeydir. Bu anlatılacak şeyde lafızlar bazı düzeltmelerle birlikte Mes'ûdi'ye aittir. Mes'ûdî dedi ki: Sâlih ibn Ali el-Hâşimi[603] anlattı ve dedi ki: Günlerden bir gün zulüm ve haksızlıkları görüşmek için halife el-Muhtedi'nin[604] huzurunda bulundum. Benim de hoşuma gidecek şekilde onun kendisine yapılan şikayetleri kolayca çözüme kavuşturduğunu ve o konulardaki mektuplarının bölgelere ulaştığını gördüm. O haberleri incelediği zaman ben kendisini göz ucuyla izliyordum. Bakışını bana çevirdiği zaman hemen gözlerimi indirdim. Sanki o içimden geçenleri bilmişti.

---

602 Kelam-ı Nefsi, nefiste bulunan söz/mânâ demektir. Mesela bazan dilimiz sükut ettiği halde kalbimizle bir şeyler söyleriz, bir mana tasarlarız. Sonra bunu ses ve kelimeler vasıtasıyle dilimizle söz halinde ifade ederiz. İşte kalbteki bu manaya kelâm-ı nefsi, dil ile ifade edilene de kelâm-ı lâfzi denilir (çeviren)

* Soru işaretli kısım metinde de bulunmadığı için manası anlaşılamamıştır.

603 Sâlih ibn Ali: Bu ümmetin en büyük âlimi Abdullah ibn Abbasın torunudur. 251 yılında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 7/18.

604 El-Muhtedi: Halife el-Muhtedi Billah Muhammed ibn el-Vâsık Harun ibn el-Mu'tasım Muhammed ibn er-Reşid el-Abbas. (Vâsıkın oğlu, Harun Reşid'in torunudur.). Dedesi Harun Reşid zamanında doğmuştur. Otuz küsur yaşlarında iken halife olarak kendisine biat edildi. Takva sahibi, sâlih, âbid" cesur, hilafettte dirayetli ve makamına lâyık bir kişi idi. Rivayete göre halife olduğu günden itibaren 250 yılında vefat edinceye kadar hep oruçlu kalmıştır. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ 12/535; Tarihu't-Taberi 19/391, 469; Târihu'l-Hulefa, 391, Şezeratü'z-Zeheb, 2/132.)

Bana dedi ki: Ey Sâlih! İçinde anlatmak istediğin şeyler olduğunu zannediyorum. Dedim ki: Evet, ey Mü'minlerin Emiri. Oturumunu bitirince bana oradan ayrılmamamı emretti ve kalktı (gitti). Ben uzun bir süre oturdum. Nihayet o namaz hasırının üzerindeyken yanına gittim. Bana dedi ki: Ey Sâlih! İçinden geçenleri bana söyler misin, yoksa ben mi sana söyleyeyim? Dedim ki: Tabii ki Mü'minlerin Emiri söylerse daha güzel olur.

Dedi ki: Sanki ben senin bizim meclisimizde bulunmaktan hoşlandığını hissediyor gibiyim. Dedim ki: Ey bizim halifemizin halifesi! Bir de babanızın savunduğu Kur'an'ın mahluk olduğu fikrini savunmamış olsaydınız.. Dedi ki: Ben kısa bir süre o fikri kabul ettim. Nihayet el-Vâsık'ın huzuruna Şam'ın "Ezine" bölgesinden fıkıh ve hadis ehlinden eli kolu bağlı ak saçlı bir şeyh getirildi. Korkusuzca selam verdi. Dua etti ve veciz bir dua yaptı. Bunun üzerine el-Vâsık'ın[605] bakışlarında adamın bu halinden dolayı bir utanma ve adama karşı bir acıma duygusu gördüm.

el-Vâsık dedi ki: Ya Şeyh! Ebû Abdillah Ahmed ibn Ebi Duâd'ın[606] sana soracağı sorulara cevap ver. Şeyh dedi ki: Ey Mü'minlerin Emiri, Ebû Abdillah Ahmed bu tartışmada küçük düşer, zayıf ve yetersiz kalır. el-Vâsık'ta acıma duygusu gidip yerine öfkenin hâkim olduğunu gördüm. Şeyhe dedi ki: Demek Ebû Abidllah seninle tartışırken küçük düşer, zayıf ve yetersiz kalır, öyle mi? Şeyh dedi ki: Kafana takma ya Emira'l-Müminin, sen benim onunla konuşmama izin veriyor musun? el-Vasık şeyhe dedi ki: Sana izin verdim.

Şeyh Ebû Abdillah Ahmed'e doğru döndü ve dedi ki: Ey Ahmed, sen insanları neye davet ettin? Ahmed dedi ki: Ben onları Kur'an'ın mahluk olduğu görüşüne davet ettim. Şeyh ona dedi ki: Senin, insanları kabule çağırdığın bu Kur'an'ın mahluk olduğu görüşü dine dahil olan bir şey midir ki din sadece bu görüşle birlikte tamam olsun? Ahmed dedi ki: Evet, dine dâhildir. Şeyh dedi ki: Rasûlullah (s.a) de insanları bu görüşe çağırdı mı, yoksa onları kendi hallerine mi bıraktı? Ahmed dedi ki: Hayır, çağırmadı. Şeyh dedi ki: Rasûluhlah (s.a) bu görüşü biliyor muydu, yoksa bilmiyor muydu? Ahmed dedi ki: Biliyordu. Şeyh dedi ki: O halde sen, Rasûlullah'ın insanları dâvet etmediği ve kendi hallerine bıraktığı şeye niçin çağırıyorsun? Ahmed sustu, cevap veremedi. Bunun üzerine şeyh dedi ki: Ya Emiral-Mü'minin işte bu birincisidir.

Sonra Şeyh, Ebû Abdillah Ahmed'e şöyle dedi: Söyle bana Ey Ahmed! Allah Teâlâ yüce Kitabında: **"Bugün size dininizi tamamladım."** buyurdu. Sen

---

[605] el-Vâsık: halifedir. Künyesi Ebu Câfer Hârun ibn el-Mütasım Billah Muhammed ibn Harun er-Reşid el-Abbas el-Bağdadi, Annesi Rum asıllıdır. Babasından sonra 227 yılında hilafet görevine geldi. Kur'an'ın mahluk olduğunu söylerdi. Ölümünden az önce bu görüşünden döndüğü söylenir. Halifeliği beş buçuk sene sürdü. 232 yılında vefat etti. (Siyeru A'lamin-Nubela, 10/306; Tarihu't-Taberi, 9/123; Tarihu'l-Hulefa, 327)

[606] Ebu Abdillah Ahmed ibn Ebi Duad el-Basri el-Bağdâdi el-Cehmi, Ahmed ibn Hanbel'e düşman idi. Kur'an'ın mahluk olduğu görüşünün propagandasını yapardı. 240 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 11/169; Târihu't-Taberi, 9/197; Vefeyâtü'l-A'yân, 1/81; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/319; Şezerat, 2/93.)

ise dinin ancak Kur'an'ın mahluk olduğunun söylemenle tamam olacağını iddia ettin. Bu dinin tam ve eksiksiz olduğunu söylerken Allah Teâlâ mı doğru söyledi, yoksa sen eksiklik bulurken mi doğru söyledin? Ahmed yine sustu ve cevap vermedi. Şeyh bunun üzerine dedi ki: Ya Emiral Mü'minin işte bu da ikincisidir!

Bir müddet sonra şeyh dedi ki: Söyle bana ey Ahmed! Allah Teâlâ: **"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun."**[607] buyurdu. Senin insanları çağırdığın söz, Rasûlullah'ın ümmetine tebliğ ettiği şeylerin içinde var mıydı, yok muydu? Ahmed yine sustu, cevap vermedi. Bunun üzerine Şeyh dedi ki: Yâ Emiru'l-Müminin işte bu da üçüncüsüdür.

Bir müddet sonra şeyh dedi ki: Söyle bana ey Ahmed! Senin insanları çağırdığın sözünü Rasûlullah (s.a) bilince onların buna uymalarına engel olur muydu, yoksa engel olmaz mıydı? Ahmed dedi ki: Engel olurdu. Şeyh dedi ki: Ebu Bekir de engel olur muydu? Ömer de engel olur muydu? Osman da, Ali de engel olur muydu? Ahmed dedi ki: Evet. Şeyh el-Vâsık'a döndü ve dedi ki: Ey Müminlerin Emiri! Rasûllulah'ın ve ashabının engellediğini biz engellemeyeceksek Allah bizi bu duruma düşürmesin. el-Vâsık dedi ki: Evet, Rasûlullah'ın ve ashabının engellediğini biz engellemeyeceksek Allah bizi o duruma düşürmesin. Sonra el-Vasık dedi ki: Bu adamın bağlarını çözün. Bağları çözülünce şeyh onları almak için kendine doğru çekti ve çok uğraştı. Bunun üzerine el-Vâsık dedi ki: Bırakın onu, alsın. Sonra dedi ki: Ben bu ipleri almaya karar vermiştim. Aldığım zaman ellerimin ve kefenimin onunla bağlanmasını vasiyet edecektim. Sonra da şöyle diyecektim: Ya Rabbi, beni haksız yere niçin bağladığını ve ailemi benim yüzümden korkuttuğunu şu kuluna sor! Bunun üzerine el-Vâsık, şeyh ve hazır bulunanlar ağladılar. Sonra el-Vâsık ona dedi ki: Ya Şeyh, ne olur beni tezkiye et (Beni bu işten sorumlu tutma). Şeyh dedi ki: Ey müminlerin Emiri! Ben zaten Rasûlullah'a (s.a) hürmeten ve senin ona olan yakınlığına hürmeten evimden çıkar çıkmaz seni tezkiye ettim. Bunun üzerine el-Vâsık'ın yüzü güldü ve sevindi. Sonra ona dedi ki: Benim yanımda kal, seninle samimi dost olayım. Şeyh, el-Vâsık'a dedi ki: Benim o körfezde yaşamam daha hayırlıdır. Ben yaşlı bir adamım. Muhtacım. el-Vâsık dedi ki: Aklına ne geliyorsa benden iste. Şeyh dedi ki: Emiru'l-Mü'mininin beni şu zâlim ibn Ebi Duâd'ın çıkardığı yere geri dönmem için izin vermesini istiyorum. el-Vâsık dedi ki: Sana izin verdim. el-Vâsık, şeyhe bir hediye verilmesini emretti, fakat şeyh onu da kabul etmedi. Halife el-Mühtedi dedi ki: Ben o andan itibaren o görüşten vazgeçtim. Öyle zannediyorum ki el-Vâsık da bu görüşten vazgeçti.[608]

---

[607] Mâide: 67.

[608] Bk. Siyeru A'lamin-Nübelâ, 10/306; Tarihu'l-Hulefa, 368.

Bu hikayeyi iyi düşünün; bunda akıl sahipleri için ibret vardır. Gör bak, Allah'ın Kitabı ve Peygamber'inin (s.a) sünnetiyle karşı tarafa nasıl cevap veriliyor ve nasıl susturuluyor.

Bu bölümdeki yanlışlığın ekseni sadece tek bir kelimenin üzerinde dönüp dolaşmaktadır, o da şeriatın maksatlarını bilmemek ve onun parçalarını biraraya getirememektir. Uzman ilim adamlarına göre şeri deliller ancak bir bütün olarak değerlendirilirler. Onların hem külli olanları vardır, hem de o küllilerden çıkartılan cüziler vardır. Hem genel anlam ifade edenleri vardır, hem de onların içinden çıkartılan özel anlamlılar vardır. Hem mutlak olanları vardır, hem de onların mukayyetleri vardır, hem mücmel/kapalı olanları vardır hem de müfesserleri/açıklanmış olanları vardır. Bir hüküm çıkartılırken bunların hepsi birden gözönünde bulundurulur.

Bunun benzeri, sağlam ve düzgün bir insanın benzerinden başka bir şey değildir. Nitekim isimlendirilebilecek duruma gelmedikçe insana da insan denmez. Tek başına eline, ayağına başına ve diline insan denilmez. Bilakis bütün bu organlarıyle birlikte insan diye isimlendirilir. Şeriat de böyledir. Gerçek manada bir hüküm istinbatının yapılabilmesi -hangi delili olursa olsun, şeriatın tek bir delilinin değil- ancak bütün delillerinin gözününde bulundurulmasıyle mümkündür. İlk bakışta o tek bir delil bir şey ifade ediyor gibi görünse de bu hakiki değil zannidir. Mesela ele, insan denilmesi hakikat değil bir zandır/kuruntudur. Çünkü bilirsin ki o insan değil, insanın elidir, insan olması muhaldir.

İlimde uzman kişiler de şeriatı bir bütün olarak tasavvur ederler. Tıpkı bir insanın organları gibi bu bütünün parçaları birbirine hizmet ederler. Faydalı bir tasavvurda/değerlendirmede bulunacaksan bu böyledir.

Müteşâbihlere uyanlar ise herhangi bir delile üzerinde düşünmeden ve değerlendirme yapmadan hemen yapışırlar. Onların yapıştıkları delile külli veya cüz'i olarak muhalif başka şeyler bulursa bile onları dikkate almazlar. Sanki tek bir parçanın şer'i hükümlerin anlaşılmasında gerçek hükmü vermediğini bilmezden gelirler. Şeriatı bir bütün halinde dikkate almayıp tek bir delile uyan kimse müteşâbihe uyan kimse demektir. Müteşâbihe ise Allah'ın da şâhitlik ettiği gibi sadece kalbinde eğrilik olan kimse uyar. **"Allah'dan başka doğru sözlü kim vardır?"**[609]

---

[609] Nisa: 122.

Bu noktada biz şöyle deriz:

Delillerin mukayyetlerini dikkate almaksızın mutlak olanlarını almak, herhangi bir tahsis edicisinin olup olmadığını düşünmeksizin umumi/genel anlamla olanlarını almak veya bunların tersini yapmak da müteşâbihata tâbi olmak demektir. Çünkü böyle bir durumda mukayyet olan bir nas, herhangi bir delile dayanmaksızın rey ile/kafadan mutlak hale getirilmiş olur ve yine özel anlamlı olan bir nas yine rey ile genel anlamlı bir nas haline getirilmiş olur. Bu yol, körün taş atması ve delilde hevâ ve hevese uymak demektir. Mukayyet olduğu belirlenmiş bir mutlak, takyit edilmediği zaman kapalıdır/şüphelidir. Takyit edildiği zaman açık hale gelir. Nitekim mukayyedi mutlak hale getirmek de bu mukayyette delilsiz olarak nassa aykırı bir görüş beyan etmek demektir.

Birinci örnek şudur: Şeriatın mükelleflerden talebi mutlak ve geneldir. Hitabı doğrudan ortadan kaldıran özrün dışında hiçbir özür bu talebi ortadan kaldıramaz. Hitabı doğrudan kaldıran özür ise aklın zevâlidir/gitmesidir. Bir mükellef dini yönden hangi fazilet mertebesine ulaşırsa ulaşsın ölünceye kadar onun üzerinde teklif devam eder/sorumluluğu düşmez. Hiç kimse dinde Rasûlullah (s.a) ve onun ashabının ulaştığı mertebe gibi bir mertebeye ulaşamaz. Zerre miktarı da olsa onlardan bir yükümlülük düşmemiştir. Ancak tek tek şahıslara nisbetle güç yetiremeyecekleri yükümlülükler düşmüştür. Mesela kronik hastalardan cihada katılmaları istenmemiştir. Buna benzer sebeplerle bazı yükümlülükler kaldırılmıştır.

İbâhilerin dediği gibi kim, dinde belli bir mertebeye ulaşmak, yükümlülüğü düşürebilir iddiasında bulunursa onun bu sözü dinden çıkarıcı bir bid'at olur.

Bid'atçilerin iddialarından birisi de sahih hadislerin Kur'an'la çeliştiği veya birbirleriyle çeliştiği veya manalarının yanlış olduğu ya da akla aykırı olduğu iddiasıdır.[610] Nitekim Rasûlullah'ın birbiriyle davalı iki kişiye söylediği şu söz hakkında da aynı iddiada bulundular: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ikinizin arasında Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim: Verdiğin câriye ve yüz koyun sana geri verilecektir. Oğluna yüz değnek ve bir yıl da sürgün cezası uygulanacaktır, kadın da recmedilecektir. Sonra Enis'e şöyle dedi. Ey Enis! Haydi bu adamın hanımına git, eğer zinayı itiraf ederse recm et! Sabahleyin ona gitti kadın da itiraf etti ve o da onu recmetti.[611]

---

[610] Müellifin zikrettiği çelişki örnekleri ve diğer örnekler için şu kitaplara bakılabilir: İbn Kuteybe, ihtilafü'l-Hadis; İmam Şâfii, İhtilafu'l-Hadis; İbn Fürek, müşkilü'l-Hadis.

[611] Kütübü Sittede geçen bu hadise göre, yanında davalısıyla birlikte bir bedevi Rasûlullah'a geldi ve oğlunun bu adamın yanında işçi olarak çalışırken adamın karısıyla zina ettiğini ve oğlunu recmden kurtarmak için fidye olarak kendisine yüz koyunla bir câriye verdiğini, fakat daha sonra oğlunun cezasının sadece yüz değnek ve bir yıl sürgün olduğunu, kadının ise recmedile-

Bid'atçiler dediler ki bu rivayet Allah'ın Kitabına aykırıdır. Çünkü hadis, recm ve sürgün cezasına hükmetti. Halbuki recm de sürgün de Allah'ın Kitabında zikredilmedi. Şayet hadis bâtıl ise, biz de onu kastediyoruz. Şayet bu hadis gerçek ise o zaman da recm ve sürgün ilavesiyle Allah'ın Kitabına aykırıdır.

İşte böyle bir iddiada bulunmak, müteşâbihe uymak demektir. Çünkü Arap lisanında ve şeriatte kitap kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılır. Bu anlamlardan birisi de hüküm ve farzdır. Meselâ **"Kitaballahi aleyküm"** (Nisa:24) âyeti "Bunlar, Allah'ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir." Anlamına gelir. Ayrıca كَتَبَ (ketebe) kelimesi farz kıldı ve hükmetti anlamına gelir. Nitekim **"Oruç size farz kılındı."** (Bakara:183) ve **"Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın, dediler"** (Nisa: 77) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. O halde Rasûlullah (s.a) de yukarıdaki hadisi şerifte "sizin aranızda Allah'ın kitabıyle hükmedeceğim" derken "Allah'ın bizim için şeriat kıldığı hükmüyle hükmedeceğim" demek istemiştir. Nitekim kitap kelimesi Kur'an için de kullanılır. Kitap kelimesini herhangi bir delil olmaksızın sadece tek bir manaya tahsis etmek delillerin müteşâbih olanlarına uymak demektir.

Bir hadiste **"Benim ümmetim yağmur gibidir; öncesi mi, sonrası mı daha hayırlıdır bilinmez."** dediler ki: Bu ümmetin özellikle öncesinin sonrasından daha faziletli olduğu veya bunun tersi sâbit değildir. Sonra bir de şöyle bir hadis nakledilir: **"Şüphesiz İslam garip başladı, sonunda yine başlangıçtaki gibi garip olacaktır. Ne mutlu gariplere!"** Bu hadis ise öncekilerin ve sonrakilerin ortadakilerden daha faziletli olmalarını gerektirir. Sonra bir de şöyle bir hadis nakledilir: **"En hayırlı nesil benim içinde bulunduğum nesildir. Sonra onları izleyenler, sonra da onları izleyenlerdir."** Bu hadise göre ise en hayırlı nesil mutlak olarak ilk nesildir.

Bu bid'atçiler dediler ki: Bu bir çelişkidir. Halbuki onlar yalan söylediler; burada ne bir çelişki ne de bir ihtilaf vardır.

Bunun izahı şudur: Şer'i deliller arasında ilk bakışta bir çelişki ortaya çıktığı zaman, bunların arasını uzlaştırmak ya asla mümkün değildir veya mümkündür. Uzlaştırma mümkün değilse bu varsayım ya kat'i bir delil ile zanni bir delil arasında söz konusu olur veya iki zanni delil arasında söz konusu olur. İki kat'i delil arasındaki bir çelişkiye gelince, şeriatte böyle bir şey vâki olmamıştır, olması da mümkün değildir. Çünkü kat'i olan iki şeyin birbiriyle çelişmesi muhaldir/imkansızdır. Şayet çelişki, kat'i ile zanni arasında vâki olursa zanni delil bâtıldır/geçersizdir. Çelişki iki zanni arasında vâki olursa burada âlimlerin tercih hakkı vardır. Tercih edilenle amel edilmelidir. Uzlaştırma imkanı varsa âlimler uzlaşma yönünün işletilmesinde ittifak etmişlerdir. Uzlaşma yönü zayıf bile olsa âlimlere göre onları uzlaştırmak daha evlâdır. Delillerin îmali/çalıştırılması, bir kısmının ihmalinden daha hayırlıdır. Bu bid'atçilar bu esasa/prensibe ya cehâletlerinden dolayı veya inatlarından dolayı dikkat etmiyorlar.

---

ceğini öğrendiğini söyler ve aralarında Allah'ın Kitabı ile hükmetmesini ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber de yukarıda anlatıldığı şekilde hükmeder (Çeviren)

o o o

Böyle bir prensib sâbit olduğuna göre, "En hayırlı nesil, benim neslimdir" hadisi bu konuda asıldır/temeldir. Çünkü bizden hiç kimse sahabe derecesine ulaşamaz. Allah hepsinden râzı olsun. Onların dışındakiler ise zamana, duruma veya bazı şartlara göre tevili muhtemeldir.

"Ne mutlu gariplere" hadisine gelince, bunda işaret edilen kimselerin faziletine dair herhangi bir hüküm yoktur. Bilakis onların iyi bir mükafata nâil olacaklarının delili vardır. Bu mükafaat sahabenin mükafaatı gibi de olabilir. Onun altında da olabilir veya üstünde de olabilir. Hadiste buna dair bir delil yoktur. O halde bunu aslın muhkemliğine hamletmek gerekir. Bunda anlaşılmayan bir yön yoktur. (yani sahabe neslinin en hayırlı nesil olduğu yine sâbittir/değişmez)

Onlar şu iki hadis arasında da çelişki olduğunu iddia ederler: **"Beni Yunus ibn Metta'ya üstün görmeyiniz, benimle diğer peygamberler arasında seçim yapmayınız."** Diğer hadis ise şudur: **"Ben Ademoğlunun efendisiyim. Ama ben bununla övünmem."** Bu iki hadisin arasını uzlaştırmak gayet kolaydır.[612]

Onlar şu hadisin başı ile sonu arasında da bir çelişki olduğunu iddia ederler: **"Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman elini üç defa yıkamadıkça su kabına batırmasın. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilmez."** Şayet bu hadisin sonundaki "elinin nerede gecelediğini bilmez." cümlesi olmasaydı hadis sahih olurdu. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilmeyenimiz yoktur. En kötü ihtimalle uyurken elini avret mahalline dokunmuş olabilir. Şayet bir adam elini uyanıkken avret mahalline değdirmiş olsa elini yıkaması kendisinden istenmez. O halde elini avret mahalline değip değmediğini bilmediği halde elini yıkaması nasıl istenir?

Bu itiraz da önceki türden bir itirazdır. Çünkü uyuyan kimse avret mahalline dokunabilir ve uykudan önce istincanın yapılmaması sebebiyle oradan eline bir şey bulaşabilir. Böyle bir şey şayet uyanıkken olsa elini dokunsa ve necaset bulaştığını bilse, suyu kirletmemesi için kaba elini daldırmadan önce ellerini yıkar. Bu şekilde meseleyi anlamak imkanı olduğu zaman herhangi bir itiraz yöneltilemez.

Bu fasılda zikredilen şeylerin hepsi yerilmiş rey ile hadisleri düşürmeye yönelik çabalardır. Bunun sonradan uydurulan bid'atlardan olduğuna dair daha önce deliller arzedilmişti.

---

[612] Müellif bu iki hadisin nasıl uzlaştırılacağını izaha gerek görmemiştir. Mesele şudur: Hz. Peygamber bu sözü tevazuundan söylemiştir. Kalem suresi 48. ayetinden Yunus (a.s) hakkında onun derecesinin düşük olduğu gibi bir zanna insanlar kapılmasınlar diye bu ifadeyi kullanmıştır.

Bid'atçilerin yöntemlerinden bir diğeri delillerin anlamlarını çarpıtmaktır. Mesela delil bir illet üzere olur, onu bu illetten alır, başka bir yöne çeker ve bunu yaparken de ikisinin aynı şey olduğu zannını uyandırarak yapar. Allah korusun bu, kelimelerin manalarını çarpıtmanın en sinsi yollarından birisidir. İslamı diliyle ikrar eden ve kelimelerin anlamlarının çarpıtılmasını kötüleyen bir kimsenin böyle bir şeye açıkça tevessül etmesi mümkün değildir. Ancak karşılaştığı bir benzerlikle veya kendisini haktan alıkoyacak bir cehaletle ya da delili kaynağından almasını engelleyen heva ve hevesle birlikte böyle bir şeye yönelebilir. Bu sebeple de bid'atçi olur.

Bunun açıklaması şudur: Şer'i delil mesela ibadetlerle ilgili genel bir emri gerektirdiği zaman mükellef de bu emri, Allah'ı zikretmek, dua etmek, bol bol nafile ibadetler yapmak gibi şeylerle yerine getirir. Şâri tarafından bu konuda geniş bir alanın bırakıldığı bilinen şeylerdendir. Mükellefin bu bilgisini delil iki yönden destekler: Manası yönünden ve selef-i sâlihin ameli yönünden. Şayet mükellef bu konuda özel bir keyfiyet veya özel bir zaman veya özel bir mekan ihdas ederse veya bu emri özel bir ibadetle bağlantılı olarak ifa ederse, bunu da ortada hiçbir delil olmaksızın kendi uydurduğu keyfiyet, zaman veya mekanın, şeriatın maksadı olduğunu tahayyül edecek şekilde yaparsa istidlal edilen bu mananın delille hiçbir ilişkisi kalmamış olur.

Şeriat mesela Allah'ı zikretmeyi teşvik edince, kimileri tek bir ağızdan, sesli bir şekilde veya diğer vakitlerin içinden ayrılmış belli bir vakitte Allah'ı zikretmek üzere toplanmayı bir alışkanlık haline getirirlerse, Şâriin teşvikinde zikrin böyle belli vakitlere ve keyfiyete tahsisine delalet eden bir delil yoktur, bilakis onun zıddına delil vardır. Çünkü Şer'an zorunlu olmayan şeyleri, özellikle mescitler gibi insanların toplandıkları yerlerde ona uyacak kişilerle birlikte alışkanlık haline getirmek, onun şeriatın bir emriymiş gibi algılanması sonucunu doğurur. Çünkü dinen zorunlu olmayan şeyler gösteri şekline dönüştürülürse, ezan, bayram namazları, yağmur duası namazı, güneş tutulması namazı gibi - ki farziyet manası anlaşılmadığı zaman bunlardan şüphesiz sünnet olanlar da vardır- Rasûlullah'ın (s.a) mescitlerde icra ettiği dini şiarlar gibi mescitlerde icra edilirlerse böyle bir şeyin kendisiyle istidlal edilen delilin kapsam alanına girmeyeceği gayet açıktır. Aslında meşru olan bir şey böyle bir uygulamayla bu yönden bid'at haline gelmiş olur.

Bu sebeple selef-i salih bu şeyleri kendileri için bir zorunluluk haline getirmemişlerdir, amel etmeyi tamamen de terk etmemişlerdir. Halbuki kurallar gereği bunlar meşru olmuş olsaydı bunları yapmaya en layık ve ehil kimseler yine onlar olurdu. Çünkü şeriat zikri pek çok yerde teşvik etmiştir. Hatta o kadar ki ibadetler-

den hiçbirisinin artırılması, zikrin artırılmasının talep edilmesi ölçüsünde talep edilmemiştir. Nitekim şu âyetler bunun örneğidir: **"Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin."**[613] **"Allah'ı çokça zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz."**[614]

Bunun bir örneği de duadır. Çünkü o da Allah'ı zikretmektir. Bununla beraber selef-i sâlih duanın belli bir keyfiyyeti üzerinde ısrar etmemişler ve sanki ibadetin bu vakitlere tahsis edildiği zannını verecek şekilde onu özel vakitlerle sınırlandırmamışlardır. Ancak sabahın erken saatlerinde ve akşamın geç saatlerinde yapılan dualar gibi delilin belirledikleri bunun dışındadır. Bayramlarda ve benzeri zamanlarda yapılan zikirler gibi Şâriin açıktan yapılmasını teşvik ettiği zikir ve duaların dışındakileri onlar açıktan yapmazlardı. Bunların dışındaki zikir ve dualara kimseye belli etmeden gizli gizli devam ederlerdi. Bu sebepledir ki ashab-ı kiram (Hayber'e gazaya giderken bir vâdiye eriştiklerinde) yüksek sesle tekbir getirdikleri zaman Rasûlullah (s.a) onlara: "Nefesinize acıyınız! Çünkü siz ne sağırı çağırıyorsunuz, ne de ğâibe sesleniyorsunuz." buyurmuştu. Onlar topluluklar içinde açıktan zikir yapmazlardı.

Bu esasa muhalefet eden öncelikle delilin mutlaklığına/genel anlamlı oluşuna muhalefet etmiş olur. Çünkü o, bu muhalefetiyle delilin mutlaklığını kendi reyi ile takyit etmiş olmaktadır ve şeriatı kendisinden daha iyi bilen salih selefe/ashaba muhalefet etmektedir. Hatta Rasûlullah (s.a) bir şeyi yapmayı çok arzu ettiği halde insanlar da yaparlar da üzerlerine farz olur korkusuyla onu terk ederdi.

"el-Muvafakat" isimli kitabın bir bölümünde[615] bundan bir cümle vardır. Bu, ayakların kaydığı yerdir. Lafzın mutlaklığının onun delâlet alanı içine girebilen her şeyin cevâzını ifade ettiği zannedilebilir. Halbuki özellikle ibadetlerde böyle değildir. Çünkü ibadetler Rasûlullah'dan (s.a) ve selef-i sâlihten nasıl öğrenilmişse o şekle göre edâ edilirler (ibadetlerle ilgili mutlak şer'i lafızlar Rasûlullah'tan ve selef-i sâlihten telakki edilişlerine uygun olarak yorumlanırlar.) Mesela namazlar ve onun gibi diğer ibadetler böyledir. Bunlar, -inşaallah bu kitabın mürsel maslahatlar bölümünde de zikredildiği gibi- rükünlerinde, tertiplerinde, zamanlarında, keyfiyetlerinde, tertiplerinde, zamanlarında, keyfiyetlerinde ve miktarlarında aklın kavrama alanlarından uzak olarak konulmuşlardır. Bu sebeple ibadetler reye ve istihsan alanı içine girmezler. Bu, mutlak olarak böyledir. Çünkü ibadetlerin konuluşları sebebiyle rey, reddedilmiş şeyler gibidir. Çünkü akıllar, ibadetlerin anlamlarını tafsil üzere kavrayamazlar.

Bu sebeple Mâlik ibn Enes gibi âlimler ibadetlerde kıyası devamlı terk etmişlerdir. O, reyi fazlasıyle bir kenara atmış ve ibadet konularında kıyas nevileriyle amel etmemiştir. Sadece mecbur kaldığı zaman nefyü'l-fârık kıyasını* iş-

---

[613] Ahzab: 41.

[614] Cumua: 10.

[615] Bak el-Muvafakat, 2/215.

* Kıyas mealfârik tabirinin zıddı olabilir. Şayet öyle ise "kıyas nefyü'l-fârik'in anlamı, farklı olmayan şeylerin kıyası demektir. (Çeviren)

letmiştir. Aralarında farklılık da olsa onun dışındaki diğer âlimler de ibadetlerde hep naslara ve nakledilen şeylere tâbi olurlardı. İbadetlerin dışındaki konularda ise durum bundan farklı idi. Onlarda duruma göre kıyası da işletirlerdi. Mutlak bir durum yoktu. İbadetlerin dışındaki şeylerde insan genel manada mutlak bir emre muhatap olduğu zaman herhangi bir tahsis edici o mutlak emirdeki genişlik mefhumuna muhalif gibi bir anlamı ifade eder. Şayet mutlak emirden genişlik anlamı anlaşılmazsa mutlaka nakledilen şeyle birlikte kalmak, onun dışına çıkmamak esasına dayanmak gerekir. Çünkü biz onun dışına çıkarsak -el-Muvafakat kitabında[616] işaret edilen iki yola göre- ibadetin bu şekil üzere meşru kılındığında şüpheye düşmüş oluruz. O halde ibadetlerde ilave ve noksan yapmaksızın nakledilen şey ne ise ona bağlı kalmak zorunluluğu vardır.

Sonra nakilden genişliği anladığımız zaman bir başka şeye daha dikkat etmemiz gerekir ki o da şudur: Amelin başka zamanda değil de belli bir zamanda, başka yerde değil de belli bir yerde veya başka şekilde değil de belli bir şekilde yapılacağı izlenimini uyandırmayacak şekilde eda edilmesidir. Veya hükmün müstehaplıktan -mesela- sünnet ya da farzlığa intikal ettiği izlenimini uyandırmayacak şekilde edâ edilmesidir. Çünkü o amelin mescitlerde veya insanların toplandığı yerlerde ya da benzeri yerlerde sürekli yapılması onun sünnet veya farz olduğu izlenimini verebilir. Hatta o izlenimi verebilir değil o izlenimi mutlaka verir.

Görmüyor musun Rasûlullah'ın açıktan yaptığı ve sürekli olarak cemaat halinde edâ ettiği bayram namazları, yağmur duası namazları ve küsuf namazları gibi namazlar farz olmadıklarına göre âlimler nazarında sünnettir? Halbuki gece namazı ve diğer nafileler böyle değildir. Çünkü onlar müstehaptırlar ve Hz. Peygamber bunların gizlenmesini teşvik etmiştir. Bunlar yayıldığı ve ilan edildiğinde zararlı olurlar.

Bu aslın örneklerinden birisi de namazlardan sonra, topluca, cemaat halinde ve sesli dua etmektir. İnşaallah ilgili bölümünde bunun genişçe açıklaması gelecektir.

---

[616] el-Muvafakat, 2/215.

FASIL

Bir grup bid'atçinin yöntemlerinden birisi de şeriatın çok açık olan hükümlerini aklın kabul etmeyeceği şekilde tevil etmeleridir. Onlar kastedilen mananın Arapların anladığı mana değil de kendi yaptıkları bu teviller olduğunu iddia ederler.[617] Bu tevilleri kendi kafalarından uydurdukları akıl dışı bir temele oturturlar. Alimler onlar hakkında şöyle demişlerdir: Bu topluluk şeriatı icmâli ve tafsilî olarak iptal etmek ve kendi elleriyle bir din kurmak için onu insanlar arasından kaldırmak istemişlerdir. Bunu açıktan yapmaya imkan bulamamışlardır. Çünkü yüzlerine karşı tepkiyle karşılanıp reddedilmiş ve yöneticilerin müdahalesine maruz kalmışlardır. Bu sebeple hedeflerine ulaşmak için çeşitli hile yollarına başvurmuşlardır. Onların başvurdukları hile yollarından birisi de azim ve gayretlerini şeriatin zahirlerinden/apaçık hükümlerinden bâtıni manalara çevirmeleridir. Onlara göre şeriatte zâhiri manalar kastedilmemiş olup asıl kastedilen şeriatin bâtıni/gizli manalarıdır. Onlar şöyle demişlerdir: Şer'i yükümlülüklerdeki zâhiri lafızlar, haşr, neşr ve ilâhi emirlerin hepsi birer misaldir ve bâtıni/gizli manaların birer remzidir/işaretidir.

o o o

Onların şer'i konulardaki iddialarına göre cünüplük, bâtınî dâvetçinin, teşkilata yeni girmiş kişiye hak edeceği seviyeye gelmeden önce bâtınilik sırlarının açıklanmasıdır. Guslün anlamı ise bu sırrı ifşa eden kişi ile muahedeyi tazelemektir. Hayvanlarla cinsel ilişki kurmak demek, kendisiyle arasında sözleşme bulunmayan kimse ile ve gizli konuşma sadakasından hiçbir şeyi vermeyen kimse ile -ki bu sadaka onlara göre 119 dirhemdir- karşılıklı küfürleşmektir. Dediler ki: Bu sebepledir ki hayvanla cinsel ilişki kuranın da, cinsel ilişki kurulan hayvanın kendisinin de öldürülmesi meşru kılınmıştır. Şayet bu fiil bu manaya gelmeseydi hayvanı öldürmek niçin gerekli olurdu?

İhtilam, mezhep davetçisinin uygunsuz bir yerde mezhep sırrını ifşa edivermesidir. Onun gusletmesi, yani ahdini yenilemesi ve temizlenmesi gerekir. Temizlik ise imama tâbi olmanın dışında mezhebin bütün itikadından sıyrılmaktır. Teyemmüm, dâi ve imamı müşahede ederek mutluluğa ulaşıncaya kadar mezhebin esasları ile bilgiyi me'zundan[618] almaktır. Oruç ise sırrı açıklamaktan sakınmaktır.

İlahiyat konularında, teklif konularında ve âhiret konularında onların daha pek çok yalan ve iftiraları vardır. Bu yalan ve iftiraların hedefi icmâli ve taf-

---

[617] Müellif burada şeriati kendi yönünden başka taraflara çeken Batınilerin tevillerini kastediyor. Onlar bu sebeple iddia ettikleri her şeyde şeriatın esaslarından uzaklaşırlar.

[618] Bâtınilik tarihte aynı zamanda gizli bir teşkilattır. Teşkilat hiyerarşik bir düzene sahiptir. Bu düzen şöyle şekillenir: 1.İmam: Teşkilâtın en yetkilisidir ve lideridir. 2.Huccet: İmamın yardımcısıdır. 12 tanedirler. Dördü imamın yanında, sekizi diğer bölgelerdedirler. 3.Dâi: Hüccetlere bağlı olan ve halkı Bâtıniliğe çağıran misyonerler olup mükelleb ve mezun kısımlarına ayrılırlar 4.Mümin-i müstecip: Bu zümreyi de Batiniliğe giren kişiler oluşturur. (Çeviren)

sili olarak şeriatı ibtal etmek/geçersiz hale getirmektir. Çünkü onların yani bâtınilerin aslı mecûsilik, dehrilik ve ibâhiliktir. Onlar, peygamberleri, dinleri/şeriatleri, haşri neşri (öldükten sonra dirilmeyi), cenneti, cehennemi ve melekleri, hatta Rububiyeti inkar ederler. Onlar Bâtiniler diye isimlendirilirler.[619] Bunlar bazan da harflerden ve sayılardan çeşitli manalar çıkaran hurufiliğe sarıldılar. Mesela insanın kafasında yedi delik olduğunu, haftanın günlerinin yedi, gezegenlerin yedi olduğunu, bunun da imamların yedi devrine delâlet ettiğini ve imamların devrinin yediyle tamam olduğunu söylerler. Tabiatlerin dört olması ve senenin mevsimlerinin dört olması da dört esasa delâlet eder. Bunlar da sâbık tâli, nâtık ve esastır -bu ikisi imamdır. Oniki burc ise oniki hüccete delâlet eder. Bunlar ise dâiler/davetçilerdir. Daha buna benzer pek çok tevilleri vardır. Bunların hiçbirisine cevap bile vermeye değmez. Çünkü bunların dışındaki bütün fırkalar gerekli bir şüpheye sarılırlar. Halbuki bunlar hezeyan içinde yulardan sıyrılmışlar ve herkes karşısında gülünç duruma düşmüşlerdir. Bu saçmalıkları da iddia ettikleri masum imama nisbet etmişlerdir. Bu imamların bâtıllığı/aslının olmadığı kelâmcıların kitaplarında bilinmektedir.[620] Fakat yine de onlara kısa bir cevap vermekte zaruret vardır.

Onlar sahip oldukları bu fikirlerin varlığını ya bir zorunluluk diye iddia edebilirler ki bunun bir zorunluluk olması imkansızdır. Çünkü zorunluluk olması için bütün akıl sahiplerinin bunları bilmesi ve kavraması gerekir. Halbuki böyle değildir.

Veya bu tevilleri masum imamdan işittiklerini iddia edebilirler. Bu iddiayı ileri süren kişiye biz deriz ki: Hz. Muhammed'i (s.a) tasdike seni ikna eden şey, mûcizeden başka nedir? Halbuki senin imamının mucizesi de yoktur. Kur'an, kastedilen mananın senin iddia ettiğin şey değil, zâhiri mana olduğuna delâlet ediyor.

Şayet o kişi: "Kur'an'ın zâhiri (yani lafızları) gizli manalara işaret eden sembollerdir. Bu manaları insanlar bilemez, mâsum imam bilir. Biz de bunları ondan öğrendik." demiş olsa, ona denilir ki: "Bunları ondan hangi yoldan öğrendiniz? Onun kalbinin içini bizzat gördün mü? Veya bunu ondan bizzat dinledin mi? Bunu ondan öğrenmek için onu kulaklarla dinlemek mecburiyeti vardır." (O kişiye) şöyle de denilebilir: "Kur'an'ın lafzı zâhirdir/manası ibaresinden anlaşılabilecek açıklıktadır. Senin anlamadığın ve onun (Mâsum imamın) sana bildirmediği gizli manası da vardır. O halde lafzının zâhirinden anladığın manaya güvenme."

---

[619] Eski Bâtinilik ve yeni Bâtinilik, fırkaların en kötüsü ve zararlısıdır. Onların yaptıkları teviller kendilerini dinden çıkarır. Babilik, Bahâilik ve Kadıyânilik gibi zamanımızda da bu sapıkların kalıntıları hala devam etmektedir. Bunlar ve benzeri sapık fırkaların kirli çamaşırlarını ortaya dökecek şer'i ahkamın asıllarını ve furularını, şeriatın maksatlarını ve hikmetlerini açıklayacak hakikat savunucularına ihtiyaç vardır.

[620] Bk. el-Hâşiyetü'l-Mütekaddime, s.309.

Şayet o kişi: "(Mâsum imam) manayı açıkladı ve dedi ki: Benim zikrettiğim şey zâhirdir/ibarenin ifade ettiği manadır, bunda bir remz (işaret, sembol, kinaye) yoktur -veya- kastedilen mana onun zahiridir." Demiş olsa, ona denilir ki: "Onun böyle söylediğini sen nasıl (hangi yolla) öğrendin?" Çünkü onun, senin anlamadığın gizli bir manasının olması da mümkündür. Hatta (bir kimse) zâhirden başka bir şeyi kastetmediğine dair talaka açıkça yemin etse, yine de onun talakında bir remzin/kinayenin olması muhtemeldir, işte bu remz onun bâtınıdır ve zâhiri (ibarenin ifade ettiği manayı) bir zorunluluk olmaktan çıkarır. "Bu mantık, herhangi bir şeyi anlatmanın kapısının kapanmasına yol açar." Derse, ona denilir ki, asıl siz peygambere nisbetle o kapıyı kapattınız. Çünkü Kur'an vahdaniyetin, cennet cehennem, haşr ve neşrin, peygamberler, vahiy ve meleklerin anlatılması ve ispatı üzerinde ısrarla durur ve bütün bunları da yeminle pekiştirerek yapar. Sen, kastedilen bunların zâhiri değildir, altında remiz/ve işaret vardır diyorsun. Remizdeki bir maslahat ve sır sebebiyle Peygamber'e (s.a) nisbetle size göre bu şayet câiz ise o zaman bu sizin masum imamınıza nisbetle de câizdir, o da bir maslahat ve sır sebebiyle kafasında gizlediği şeyden farklı bir şeyi size açıklayabilir. Bu, onlar için de kaçınılmaz bir durumdur.

o o o

Ebû Hâmid el-Gazâli dedi ki: Bir insanın bu fırkayı sapık fırkaların tamamının en âdisi/ve en kötüsü olarak tanıması gerekir. Çünkü sen bu Bâtinilik fırkasından başka kendi kendini iptal eden/geçersiz kılan başka bir fırka bulamazsın. Çünkü bunların mezhebi/yöntemi muhakemeyi iptal etmek ve remz/işaret ve kinaye iddiasıyle lafızların anlamlarını değiştirmektir. Onların dilleriyle söyledikleri tasavvur edilen her şey ya muhakemeye dayanır veya nakle dayanır. Muhakeme ve düşünceyi kendi kendilerine iptal ettiler. Nakle gelince onda da lafzın kendi anlamının dışında bir anlamın kastedilmesini câiz gördüler. Böylece onların hiçbir tutamakları kalmaz.

o o o

İbn el-Arabi, el-Avâsım isimli eserinde onların reddi konusunda bundan daha kolay ve basit bir yöntemi zikreder. İbn el-Arabi der ki, onların bu yöntem karşısında yapacakları hiçbir şeyleri yoktur. Bu yöntem, onların ortaya attıkları her iddiaya karşı özellikle "niçin?" sorusunu sormaktır. Onlardan senin karşına çıkan kim olursa olsun bu yöntemi uyguladığın zaman şaşırıp kalacaktır. Bu konuda zarif bir hikaye anlatılır ki burada onu anlatmak güzel olur. Mezhebi şöyle bir gözümüzün önüne getirmek onun bâtıllığının ortaya çıkması için yeterlidir. Ancak onun bozuk bir mezhep olduğu ve şeriatten uzak olduğu gayet net bir şekilde belli olmasına rağmen pek çok kişi buna yaslandılar ve çok çirkin bid'atleri bu mezhebin üzerine bina ettiler. Bu bid'atlerden birisini de mağripli el-Mehdi ortaya attı. O kendisini beklenen masum imam olarak gördü. Hatta kendisinin masumluğundan ve beklenen mehdi oluşundan şüphe eden kimseyi kâfir saydı.

Yakınları onun imamet konusunda bir kitap yazdığını iddia ederler. İddialarına göre söz konusu kitapta şunları söylemektedir: Allah Tealâ Âdem'i Nuh'u İbrahim'i, Musa'yı, İsa'yı, Muhammed'i kendisi için halife tayin etti. Hilafet otuz sene sürdü. Bundan sonra fırkalar ve heva-heves sahipleri ortaya çıktı. (İnsanlar) pintiliklerinin esiri oldular, heva ve heveslerine uydular, her görüş sahibi kendi görüşünü beğendi. Durum hep böyle devam etti. Bâtıl zâhir oldu/açıkça ortaya çıktı, hak ve hakikat gizlendi. Hz. Peygamber'in (s.a) haber verdiğine göre ilim kalktı cehâlet zâhir oldu. İsminden başka dinden, resminden başka Kur'andan hiçbir şey kalmadı. (Onun iddiasına göre) nihayet Allah Teâlâ imamı gönderdi ve onunla birlikte dini yeniden iade etti. Nitekim Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştu: "Bu din garip olarak başladı ve sonunda da başındaki gibi yine garip olacak. Ne mutlu gariplere." Dedi ki: İşte İmamın taraftarları o gariplerdir. Hiçbir delil ortaya koymadan bu iddiada bulundu. Bu kitapta dedi ki: "Allah Teâlâ Mehdi'yi gönderdi. Onun itaati saf ve temizdir. Onun itaatinin benzeri kendisinden önce ve sonra gelmemiştir. Gökler ve yer onunla ayakta durur. Onun rakibi, benzeri ve dengi yoktur."

O yalan söyledi. Allah Teâlâ onun sözlerinden beridir/uzaktır. Nitekim o, ayrıca Tirmizi ve Ebû Dâvud'daki Fâtıma evladı hakkındaki hadisleri sanki kendisi hakkındaymış gibi göstermiş ve onun kesinlikle kendisi olduğunu söylemiştir.[621]

O bunu ilk olarak arkadaşlarına hitab ederek şöyle açıkladı: Dilediğini yapan ve dilediği şeye hükmeden Allah'a hamd olsun. O'nun emrini kimse geri çeviremez ve O'nun hükmünü kimse eleştiremez. Mehdiyi müjdeleyen Peygamber'e (s.a) de salât ve selam olsun yeryüzü (daha önce) zulüm ve haksızlıkla dolduğu gibi (onunla birlikte) adaletle dolar. Hak ile bâtıl yer değiştirdiği, adalet zulümle yok edildiği zaman Allah Tealâ onu gönderir. Onun yeri Mağrib-i Aksa'dır, zamanı âhir zamandır. İsmi Peygamber'in (s.a) ismidir. Nesebi Peygamber'in (s.a) nesebidir. Yöneticilerin zulmü âşikar oldu, yeryüzü bozgunculuk ile doldu. Bu, âhir zamandır. İsim aynı isim, neseb aynı neseb, fiil aynı fiil. Böylece o, Fâtımî hadislerinde verilen ipuçlarına işaret eder.

O bu sözleri bitirince arkadaşlarından on tanesi ona hemen şu karşılığı verirler: Bu özellikler ancak sende bulunur. Sen mehdisin. Ve ona biat ederler. Kendisinin mehdi olduğunu ve masum olduğunu söylemesine ilave olarak ayrıca Allah'ın dininde de pek çok bid'atı uydurur. Sonra bunu hutbelere yerleştirir ve paralara basar. Hatta onun mehdiliğine şehadet etmek onlara göre kelime-i şehadetin üçüncü cümlesidir. Kim onun mehdiliğine inanmazsa veya şüpheye düşerse diğer kâfirler gibi kâfir olur. Şeriatın ölüm cezası koymadığı yerlerde de ölüm cezası koyar. Yaklaşık onsekiz yerde daha ölüm cezası koyar. Mesela onun emrini işitip de yerine getirmeyen, üç defa onun vâazlarında bu-

---

[621] Âhir zamanda Hz. Fatıma'nın soyundan bir mehdinin çıkmasıyle ilgili hadisleri kastediyor. Alimler bu konuda pek çok eser tasnif etmişlerdir. Bk. Süyuti'nin el-Hâvî li'l-Fetâva isimli eseri ve daha başka eserler.

lunmayan ve iki yüzlü davranan kimseleri öldürür. Bunun gibi daha pek çok şey vardır.

Onun mezhebi zâhiriye bid'ati idi. Bununla birlikte namaza çağrı şekilleri gibi pek çok şeyi de uydurdu. Çünkü onlar namaz zamanı şöyle sesleniyorlardı: "Bitâsâliti'l islam" "Bikıyamı Tâsâlît", "Sûridin", "bâridi" ve "Asbeha ve lillahi'l-Hamd" vs. Bunların hepsi Muvahhidler zamanında uygulandı. Pek çoğu onların devleti yıkıldıktan sonra da devam etti. Hatta bizzat ben Gırnata büyük câmiinde mâsum imam malum Mehdi'ye karşı büyük bir sempatinin olduğunun farkına vardım. Nihayet bu bid'atlerin bir kısmı ortadan kaldırıldı, fakat pek çok şey de ihmal edildi ve varlığını devam ettirdi.

Sultan Ebu'l-Alâ İdris[622] ibn Yâkub ibn Yusuf ibn Abdilmümin ibn Ali onlardandır. Kendisi onların işledikleri bid'atlerin kötülüğünü anladı. Merakeş'e yerleştiği zaman halifesine kendisinden önceki çıkartılan bütün bid'atlerin ortadan kaldırılmasını emretti. Bununla ilgili olarak bölgelere mektup yazdı. O mektupta bu âdetin değiştirilmesini emretti. Allah'tan korkmayı/takvayı, O'ndan yardım istemeyi ve O'na tevekkül etmeyi tavsiye etti. Bâtılı fırlatıp attı, hakkı yerleştirdi. İsa'dan başka mehdi olmadığını açıkladı. Bid'at olarak kendisinin mehdi olduğunu iddia etmelerini engellendi ve masumluğu ispat edilemeyecek kimsenin masum olamıyacağını söyledi.

İbn el-Arâbi'nin anlattığına göre onun babası el-Mansur[623] bir şeyler yapmayı, sesini yükseltmeyi ve gerçekleri açıklamayı düşündü. Fakat ömrü buna yetmedi. Sonra ölünce ve oğlu Reşid lakablı Ebû Muhammed Abdülvahid[624] yerine geçince Muvahhidler diye isimlendirilen bu mezhep mensuplarından bir heyet kendisine geldi. Onun için ön saflarda savaştılar. Ona itaat edeceklerine, hizmetinde bulunacaklarına ve güçlerince onu savunacaklarına dair kendi nefisleri üzerine garanti verdiler. Ancak bunun için hutbelerde ve konuşmalarda Mehdi'nin isminin zikredilmesini, onun masum olduğunun özellikle belirtilmesini, özel isminin paralara yazılmasını namazdan sonra ve namaza çağrı esnasında, ezanda ve ikâmette "Bitâsâliti'l-İslâm"[625] "Bitukâmitâsâlit" "Sûdirin" "Vekâdiri" ve "Asbeha ve lillahi'l-hamd" gibi dualaların yeniden ilâve edilmesini şart koştular.

er-Raşid, babasının belirlediği şekilde bunları terke devam ediyordu. Muhavvidler itaate hazır olduklarını bildirdiklerinde terk edilen şeylerin iade-

---

622 Sultan Ebû'l-Ali İdris ibn Yâkub ibn Yusuf ibn Abdil Mû'min ibn Ali el-Kaysî. Kahraman, Şeriate bağlı, heybetli, dâhî, âlim,

623 Halife el-Mansur Yâkub ibn Yusuf: Mağrib sultanı. Müminlerin Emiri diye lakaplandırılan büyük sultan Ebû Yusuf. Babasının ölümü üzerine 580 yılında onu emirliğe getirdiler. O esnada 32 yaşında idi. Cesur, firaset sahibi, yetenekli, dindar, hayır sahibi, ağırbaşlı bir kişi idi. 595 yılında vefat etti (Siyeru A'lamin-Nübela, 21/311; Vefayat, 7/3)

624 er-Raşit: Sultan Abdulvâhid er-Raşid ibn el-Memun idris el-Kaysi. On sene yönetimde kaldı. Akaid konusunda babasının düzelttiği şeyleri bozdu. 640 yılında boğularak öldü. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 22/343; Şezerât, 5/156)

625 Bu lafızlarla maksadın ne olduğu belli olsa da, manalarının ne olduğunu bulamadım.

sini şart koştular. Bu konuda kendisine yardım edeceklerdi. Muvahhidlerin yerleri yurtları günlerce işgal edilip de bu âdetlerinden hiçbirisi iade edilmeyince şüphelenmeye ve kötü zanlar beslemeye başladılar, dini umdelerinin kesintiye uğramasından korktular. Bu durum er-Raşid'e ulaşınca, onların kendi geleneklerini iade etmek suretiyle dostluklarını yeniden kazandı.

Tarihçi (İbn el-Arabi) der ki: Allah, Allah! Bunları duyunca onlar ne kadar sevindiler ve ne kadar rahatladılar. Dillerinden halifelerinin başarısı için dua ve destek niyazları döküldü. Neşe ve mutluluk büyük küçük hepsini kapladı. İşte bid'at sahibinin durumu budur. Onun için bid'atinin yayılmasından ve hâkim olmasından daha büyük bir mutluluk yoktur. Nitekim âyet-i kerimede şöyle buyurulur: **"Allah'ın fitneye düşmesini dilediği kimse için Allah'a karşı senin elinden bir şey gelmez."**[626] Bütün bunlar, Şiânın da görüşü olan imamet ve masumluk görüşü etrafında döner dolaşır.

---

[626] Maide: 41

FASIL

Bid'atçilerden bir kısmı da şeyhlerine gösterdikleri ta'zim ve saygıda aşırı giden kimselerdir. Hatta onları hak etmedikleri mertebeye yükseltirler. Onlardan ılımlı olanı bile (mesela) filan kişiden daha büyük bir velinin olmadığını iddia eder. Bazan da velilik kapısını o kişiden başka ümmetin diğer fertlerine kapatırlar. Bu kesinlikle bâtıldır ve kötü bir bid'attır. Çünkü sonrakiler, hiçbir zaman öncekilerin derecesine ulaşamazlar. En hayırlı nesil, Rasûlullah'ı (s.a) gören ve ona iman eden nesildir. Sonra onları izleyenlerdir. Kıyamet kopuncaya kadar durum hep böyle olacaktır. Dinlerinde, amellerinde, inançlarında ve hallerinde müslümanların en kuvvetli oldukları dönem İslâm'ın ilk dönemidir. Sonra devamlı olarak dünyanın sonuna doğru gittikçe bu durum zayıflayacaktır. Fakat hakikat hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmayacaktır. Bilakis hakkı ayakta tutan, ona inanan ve imanlarındaki durumlarına göre onun gereğiyle amel eden bir topluluk daima bulunmuştur. Fakat bunlar da hiçbir şekilde ilk müslümanlar seviyesinde olmamışlardır. Çünkü sonrakilerden birisi Uhud dağı ağırlığında altını infak etmiş olsa bile Rasûlullah'ın (s.a) ashabından birisinin bir ölçeğine hatta yarım ölçeğine bile ulaşamaz. Basit bir tecrübenin şehâdetiyle mali bir ibadette durum bu olunca imanın diğer bölümlerinde de durum aynıdır.

Yukarıda da yazıldığı gibi dindarlık hala eksilmeye devam ettiğine göre bu bir asıldır/değişmez bir durumdur, bunda şüphe yoktur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre de böyledir. O halde bundan sonra yeryüzü sakinlerinin içinde en büyük velinin o olduğuna ve bu ümmette ondan başka velinin bulunmadığına nasıl inanılır? Fakat büyük bir cehalet, aşırı saygı ve inanç taassubu, benzeri şeylere veya daha büyük şeylere yol açıyor.

Ilımlı olanı ise onun (şeyhin), peygamberle aynı seviyede olduğunu, sadece ona vahyin gelmediğini iddia eder.[627] Şeyhleri hakkında ileri giden bir gruptan bana böyle bir iddia ulaştı. Onlar zanlarınca kendi tarikatlerini savunmuş oluyorlar. Hallac'ın bazı öğrencilerinin şeyhleri hakkında ileri sürdükleri benzeri iddialar bu konuda onlardan gelen en ılımlı iddialardır. Hallac taraftarlarının Hallac hakkındaki iddiaları gibi kimi aşırılar ise bundan daha çirkin iddialarda bulunurlar.

Nakilde adalet ve doğruluk sahibi şeyhlerden birisi bana şöyle anlattı: Çöldeki kasabalardan birisinde bir müddet kaldım. Orada bu cemaate mensup pek çok kişi vardı. Şeyh sözlerinin devamında dedi ki: Bir gün bir ihtiyacım için dışarı çıkmıştım. Onlardan iki kişiyi otururlarken gördüm. Tarikatlerine dair bazı şeyleri konuştukları kanaatine kapıldım. Konuşmalarına kulak vermek için gizlice yanlarına yaklaştım. Çünkü sırlarını gizlemek onların âdetiydi. Şeyhlerini, onun mertebesinin büyüklüğünü ve dünyada onun benzerinin olmadığını

---

[627] Şeyhlerine vahyin geldiğini ve onun peygamberlik mertebesine yükseldiğini söyleyecek kadar işi ileri götürmeleri de mümkündür.

konuşuyorlardı. Bu konuşmadan dolayı ikisi de büyük zevk alıyorlardı. Sonra birisi diğerine dedi ki: Gerçeği (söylememi) ister misin? O bir peygamberdir. Arkadaşı ona dedi ki: Evet, bu doğrudur.[628] Olayı anlatan kişi dedi ki: Onlarla birlikte bana da bir felaketin isabet etmesinden korkarak o yerden hemen uzaklaştım.

İmamiyye Şiasının tavrı işte budur. Din konusundaki bu aşırılık, mezhebe arka çıkmadaki bu hırs ve bid'atçiye sevgideki bu gayret ve çaba olmasaydı hiç kimsenin aklı bunu kavrayamazdı. Fakat Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Siz, sizden öncekilerin yollarına karış karış, arşın arşın uyacaksınız." Tıpkı Hıristiyanların Hz. İsa hakkında aşırı gittikleri gibi bunlar da (şeyhleri hakkında) aşırı gittiler. Hıristiyanlar dediler ki: Allah, Meryemin oğlu İsa'dır. Allah Teâlâ onlara şöyle seslendi: **"Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, bir çoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın."**[629] Bir hadis-i şerifte ise şöyle buyurulur:

لاَ تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ، وَلَكِنْ قُولُوا: عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ.

"Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı methederken aşırı gittikleri gibi siz de beni methederken mübalağa etmeyiniz. Fakat bana: Allah'ın kulu ve O'nun Rasül'ü deyiniz!"[630]

Bu fırkaları inceleyen bir kimse şeriatın furûunda bunların pek çok bid'atini görecektir. Çünkü şeriatın aslına bid'at girince, fürûuna girmesi çok daha kolay olur.

---

628 Buna benzer vehim ve kuruntular sahiplerini peşi peşine tehlikeli aşırılıklara götürür. Bu, sapık fırkaların içine düştükleri bir durumdur. Bunun sebeplerinin en büyüğü tarikat mensupları arasında cehaletin yaygınlaşmasıdır. Neticede bu ahmaklar ve cahiller onların lideri olurlar ve nefislerinin hevasını onlar için yasa haline getirirler.

629 Mâide: 77

630 Buhâri, Kitabu Ehâdisi'l-Enbiya, Babu: Vezkur fi'l-Kitabi Meryem, no:3445; İbn Hıbban, Kitabu'l-Bir ve'l-İhsan, B. Hakku'l-Vâlideyn, h:no:414, 415, cz.I, s.318, 321; İbn Hıbban, Kitabü't-Târih, B. Bed'il-Halk, 7/46; h.no:6206; Abdurrazzak, el-Musannef, 5/441; Kitabu'l-Ğâzi, B.Bey'ati Ebi Bekir, ve Bâbü'l-Medh, 11/273, h.no:20524.

FASIL

Bunların delil yönünden en zayıf olanları yapacakları amellerde makamlara istinat edenler, onlarla bir şeye yönelen ve onlar sebebiyle bir şeyi yapmaktan vazgeçenlerdir. Onlar derler ki: Biz filan sâlih kişiyi (rüyamızda) gördük. Bize dedi ki: Şunu terk et, şunu yap. Buna benzer şeyler, mutasavvıfları ahlâk ve amellerinde değil de daha çok dış görünüşlerinde taklit eden kimselerde görülür. Bazıları da zaman zaman şöyle derler: Ben Hz. Peygamber'i (s.a) rüyamda gördüm, bana şöyle dedi, bana şöyle emretti. Şeriatte belirlenmiş sınırların dışına çıkarak onunla amel eder ve onunla bir şeyi terk ederler. Halbuki bu bir hatadır. Çünkü Peygamberlerin dışında hiç kimsenin rüyası[631] ile asla şer'i bir hüküm verilemez. Ancak bunlar elimizdeki şer'i hükümlere arz edilir. Bu hükümler ona ruhsat verirse gereğiyle amel edilir, yoksa terk edilmeleri ve yüz çevirilmeleri gerekir. Bunların faydası sadece ve özellikle müjde ve uyarıdır. Bunlardan hüküm çıkarılmasına gelince bu câiz değildir[632] Nitekim -Allah kendisine rahmet etsin- el-Kettani'nin şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber'i (s.a) rüyamda gördüm ve dedim ki: Kâlbimi öldürmemesi için Allah'a dua et. Bana şöyle buyurdu: Hergün kırk defa "Ya Hayyü ya Kayyûm Lâ ilâhe illa Ente" de. Bu, güzel bir sözdür. Doğruluğunda şüphe yoktur. Zikrin kalbi diri tutması şer'an doğrudur. Rüya'nın faydası hayra ikazdır. Bu da müjdenin bir bölümüdür. Geriye kırk ile sınırlandırma meselesi kalır.[633] Kırk ile sınırlandırmayı bir mecburiyet haline getirmedikçe rüyanın verdiği mesaj doğrudur.

Allah rahmet eylesin Ebu Yezid el-Bestâmi'nin şöyle dediği rivayet edilir: Rabbimi rüyamda gördüm. Dedim ki: Sana hangi yolla ulaşılır? Dedi ki: Nefsini terk et ve gel. Bu sözün manası şeriatte mevcuttur ve gereğiyle amel etmek de doğrudur. Çünkü bu, delil mahalline bir dikkat çekme gibidir. Çünkü nefsi terk etmenin manası mutlak olarak onun heva ve arzularını terk etmek ve kulluk üzere durmaktır. Âyetler de buna işaret etmektedir: Meselâ Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran kimse için şüphesiz cennet yegâne barınaktır."**[634] Buna benzer

---

631 Müellif, peygamber olmaları sebebiyle sadece onların uyku ve uyanıklık hallerindeki rüyalarının Allah Teâlâ'dan gelen bir vahiy olduğunu veya kendisiyle hükümlerin, kâidelerin ve hakikatlerin tesbit edildiği bir vahiy çeşidi olduğunu kastediyor. Meselâ rüyasında oğlu İsmail'i (a.s) kurban etmesini Allah Teâlâ kendisine emredince İbrahim'in gördüğü rüya gibi.

632 Kişi rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a) gerçekten görebilir ve ona bir emir ve yasakta bulunabilir. Ancak bu kesinlikle şer'i ahkama aykırı olamaz. Şer'i ahkamın zahirine aykırı olduğu zaman özellikle rüya tabiri konusunda da maharetli olan usülcü Rabbani âlimlere müracaat etmesi gerekir.

633 Ben derim ki: Bu sınırlama başkaları için değil, sadece rüyayı gören o kişi için geçerli olabilir. Nitekim bir doktor bir hastaya şöyle diyerek bir ilaç tavsiyesinde bulunabilir. Bu ilacı günde üç defa olmak üzere bir hafta boyunca kullanacaksın. O hasta, aynı hastalığa yakalanmış bile olsa bir başka hastaya bu ilacı aynı şekilde tavsiye edemez. Rasûlullah'ın (s.a) da hayatta iken muayyen bir hastayı muayyen bir ilaçla tedavi etmesi câizdir. Aynı şey ölümünden sonra da mümkündür. Ancak mütehassıs bir âlime müracaat ettikten sonra bu uygulanabilir.

634 Nâziat: 40,41.

başka âyetler de vardır. Meselâ bir kimse rüyasında: "Falan kişi hırsızlık yaptı, elini kes veya falan âlime sor veya onun söylediği ile amel et veya filan kişi zina etti, ona had cezası uygula" gibi şeyler söyleyen birisini görse, uyanık iken bunlara dair bir şâhit olmadıkça bu sözlerle amel etmesi câiz değildir. Şayet amel ederse gayri meşru bir iş yapmış olur. Çünkü Rasûlullah'dan (s.a) sonra artık bir daha vahiy gelmeyecektir.

Şöyle denilemez: Rüya peygamberliğin bölümlerinden bir bölümdür, o halde ihmal edilmemesi gerekir. Rüyadaki haber verenin Hz. Peygamber'den (s.a) olması da mümkündür. Çünkü o şöyle demişti: "Kim rüyasında beni görmüşse gerçekten görmüştür. Zira şeytan benim sûretime giremez." Hal böyle olunca onun uykuda iken haber vermesi uyanıkken haber vermesi gibidir.

Böyle denilemez, çünkü denilirse o zaman da biz şöyle deriz. Rüya peygamberliğin bölümlerinden bir bölüm olsa bile bizim için vahyin tamamı değildir. Bilakis vahyin bir parçasıdır. Parça, her yönüyle bütünün yerine geçemez. Ancak bazı yönlerden onun yerine geçer. Burada da müjdeleme ve dikkat çekme yönü söz konusudur. Bu da yeterlidir.[635]

Aynı şekilde nübüvvetin bölümlerinden olan rüyanın bir şartı da onun salih bir kişi tarafından görülmüş olmasıdır. Dikkat edilecek şeylerden birisi de şartların var olup olmadığıdır. Bu şartlar yeterince olabilir de olmayabilir de.

Ve yine rüyanın da kısımları vardır. Şeytani olanlarına hulm/düş denilir. Bir de hadisu'n-nefs tabir edilen kısmı vardır ki bu da benliğin kendinden kendisine yapılan telkinden meydana gelir, bazı karmaşık duyguların heyecanı buna sebep olabilir. Salih olanla hüküm verilmesi ve sâlih olmayanın terkedilmesi için bunlar birbirinden nasıl ayırt edilecektir?

Rüya ile hüküm vermek, zorunlu olarak Peygamber'den (s.a) sonra vahyin yenilenmesi demektir ki bu, icma ile yasaklanan bir şeydir.

Anlatıldığına göre Kadı Şüreyk ibn Abdillah[636] bir gün halife el-Mehdi'nin[637] huzuruna girdi. Halife, onu görünce dedi ki: Benim kılıncı ve idam sehpalarını elden bırakmamam gerekiyor. Kadı Şüreyk dedi ki: Niçin ey Emiru'l-müminin? Dedi ki: Rüyamda gördüm ki sanki sen, benden yüz çevirdiğin halde sergimi çiğniyorsun. Rüyamı bir tâbirciye anlattım, bana dedi ki: (Şüreyk) senin yüzüne karşı sana itaat eder görünecek fakat içinden sana karşı çıkacak. Şüreyk bunun üzerine ona dedi ki: Allah'a yemin olsun ki ne senin rü-

---

635 Zannediyorum burada sözde bir atlama var.

636 Kadı Şüreyk: Büyük âlim ve hadisci, kâdı Ebû Abdillah en-Nehâi, Ömer ibn Abdilaziz'e yetişti. Seleme ibn Kuheyl ve Mansur ibn el-Mu'temir ve Ebu İshak gibi kişilerden ilim dinledi, Halife el-Mehdi'nin kadısıdır. 177 yılında 82 yaşında vefat etti. (el-Meârif, 508; el-Cerh ve't-Ta'dil, 4/365; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/171; Tehzib, 4/330; Şezerat 1/287)

637 Halife el-Mehdi: Ebû Abdillah Muhammed ibn el-Mansur Ebû Câfer Abdillah ibn Muhammed ibn Ali el-Hâşimi el-Abbasi, 10 yıl bir buçuk ay hilâfette kaldı. 43 yıl yaşadı. 169 yılında vefat etti. (Siyeru'l-A'lam, 7/400; el-Meârif, 379; Târihu't-Taberi, 3/172; el-Bidaye ve'n-Nihaye, 10/129; Tarihu'l-Hulefa, 271; Şezeratü'z-Zeheb, 1/230)

yan İbrahim'in (a.s) rüyasıdır, ne de senin tâbircin Yusuf'tur (a.s). Yoksa yalancı düşlerle müminlerin boyunlarını mı vuracaksın? Bunun üzerine halife el-Mehdi utandı ve dedi ki: Lütfen yanımdan çık git. Kadı Şüreyk de halifenin yanından ayrıldı ve uzaklaştı.

Gazzali'nin anlattığına göre bazı (müctehit) imamlar Kur'an'ın mahluk olduğunu savunan kişinin öldürülmesinin vâcip olduğuna fetva vermişlerdir. Bu konuda kendilerine müracaat edilmişti de onlar şöyle delil getirmişlerdi: Bir adam rüyasında İblisi Medine'nin içine girmediği halde kapısından geçtiğini görür. İblise sorulur: Medine'ye girdin mi? İblis der ki: benim girmeme gerek yok, çünkü Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen bir adam girdi. (Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyen kişinin öldürülmesi gerektiğine fetva veren imamlar bu rüyayı delil getirmişti). Bunun üzerine fetvayı soran adam hemen ayağa kalktı ve dedi ki: İblis, uyanık iken benim öldürülmem için fetva vermiş olsa onun fetvasını taklit edermisiniz? Dediler ki: Hayır! Adam dedi ki: İblisin uykudaki sözü uyanık iken duyulan sözünden daha geçerli değildir.

o o o

Hz. Peygamber'i (s.a) rüyasında görüp de Peygamber'in rüyasında kendisine bir hükmü bildirdiğini gören kimsenin rüyasına gelince bunun üzerinde de durmak gerekir. Şayet Hz. Peygamber o kişiye rüyasında kendi şeriatine uygun bir hükmü bildirmişse zaten söz konusu olan şey, daha önce şeriatte yerleşmiş olan hükümdür. Peygamber (s.a) o kişiye rüyasında kendi şeriatına aykırı bir şeyi haber verirse bu imkansızdır. Çünkü hayatında istikrar bulan/ve kesinleşen şeriatı Hz. Peygamber'in (s.a) vefatından sonra nesholunmaz/değiştirilmez. Çünkü Peygamber'in vefatından sonra dinin istikrarı uykuda görülen rüyalara dayandırılamaz. Bu, icma ile bâtıldır. Kim rüyasında böyle bir şey görürse bununla amel edemez. Böyle bir durumda da rüyanın sahih/doğru/sâdık bir rüya olmadığına hükmederiz. Çünkü hak olan bir şeyi görmüş olsaydı bu rüya ona şeriate aykırı bir şeyi haber vermezdi.

Fakat geride Rasûlullah'ın (s.a): **"Kim beni uykuda görürse (gerçekten) beni görmüştür"** hadisinin ne anlama geldiğinin araştırılması kalıyor. Bu hadisi şerif hakkında iki tevil vardır: Bunlardan birisi İbnu Rüşd'ün, kendisine sorulan bir soruya verdiği cevaptır. İbnu Rüşd'e sorulan soru şudur: Bir hâkim, kendisine gelen bir davada, adâletleriyle bilinen iki şâhidin şehâdette bulunmasından sonra, rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine: Bu şâhitlikle hüküm verme; Çünkü o bâtıldır." dediğini görür. Bu durumda hâkim ne yapacaktır? İbn Rüşd, bu soruya şöyle cevap verir: Hâkimin şâhitlerin şehadetini terk etmesi helâl/câiz değildir. Çünkü şâhitlerin şehadetini terk etmek demek rüya ile şeriatın hükümlerini iptal etmek demektir. Bu ise bâtıldır, buna inanılması doğru değildir. Çünkü şâhitlik yönünden gaybı ancak rüyaları vahy anlamına gelen peygamberler bilebilir. Peygamberlerin dışındakilere gelince onların rüyaları peygamberliğin kırk altı parçasından sadece bir parçasıdır.

Sonra (İbn Rüşd) şöyle dedi: "Beni gören kimse gerçekten beni görmüştür." hadisi, uykusunda Hz. Peygamber'i gördüğü kanaatinde olan kimse ger-

çekten onu görmüştür anlamına gelmez. Çünkü rüyasında onu gören kimse onu defalarca ve muhtelif sûretlerde görebilir. O, Hz. Peygamberi bir vasıfta, bir başkası da bir başka vasıfta görebilir. Halbuki Hz. Peygamber'in (s.a) muhtelif suretlerinin ve muhtelif vasıflarının olması câiz değildir. O halde hadisin manası ancak şu olur: "Kim beni yaratıldığım şekil üzere görürse beni görmüştür. Çünkü şeytan benim şeklimde görünemez." Zira Hz. Peygamber şöyle demedi: Kim beni gördüğünü zannnederse, beni (gerçekten) görmüştür. Sadece şöyle dedi: Kim beni görmüşse (gerçekten) beni görmüştür. Hal böyle olunca rüyasında herhangi bir sûret üzere Hz. Peygamberi gördüğüne kanaat getiren kimse o sûretin Hz. Peygamber'e ait olduğunu nereden bilecek? Onu gördüğünü zannetse bile bu sûretin bizzat ona ait olduğunu bilmediği müddetçe o kişi ne yapacaktır? Hiç kimsenin de bunu bilmesi mümkün değildir.

İbn Rüşd'den nakledilen bilgiler bunlardır. Bu bilgilerin özeti şudur: Her ne kadar gören kimse onun olduğuna kanaat getirse bile görülen sûret Peygamber'den başkasına ait olabilir.

o o o

İkinci tevil ise şudur: Rüya tâbircisi âlimler dediler ki: Kişi uyurken şeytan ona tanıdığı ve tanımadığı kişilerin suretlerinden herhangi bir surette gelebilir ve başka bir kişinin suretini "bu filan peygamberdir" "bu filan padişahtır." diye gösterebilir. Veya şeytanın benzemeyeceği kişilerden herhangi birisinin o olduğunu iddia edebilir. Başka alametlerle o kişileri tanıdığı halde şeytanın bu şekilde görünmesiyle kafası karışabilir. Hal böyle olunca onun rüya sahibine şeriate aykırı emir ve yasakları söylemesi de mümkündür. Rüya sahibi de bu emir ve yasakların Peygamber (s.a) tarafından söylendiğini zannedebilir. Halbuki öyle değildir. O halde rüyada onun söylediği veya emrettiği ya da yasakladığı şeylere güvenmemelidir.

Böyle bir durumda şeriatin kemaline aykırı emir veya yasaklar kabul edilemez. Bunların şeriate muvafık olması gerekir. O halde sorunda herhangi bir kapalılık ve karışıklık yoktur. Evet, ilmi ölçülere arz edilmedikçe sadece bir rüya ile hüküm verilemez. Çünkü iki kısımdan birinin diğeriyle karışma ihtimali vardır. Ahkâm konusunda rüyayı ancak (ilmi yönden) zayıf kişiler delil olarak kullanırlar. Evet, rüyada görülen şey kesin bir hükmü gerektirmeyecek ve bir temel olarak üzerine herhangi bir şeyi bina etmeyecek şekilde özellikle bir rahatlama, bir uyarı ve müjde olarak değerlendirilebilir. Şeriatten anladığımız şeylere göre rüya ile ameldeki orta yol budur. En iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

FASIL

Bu bölümdeki sözü, geçmiş delillerin tamamını ve o manadaki diğerlerini toplayan bir fasıl ile bitirmeyi uygun gördük. Bu fasılda bu kitabın nüktelerinden bir başka demet sunulacaktır. Zaman ve şartlara göre bunlara da ihtiyaç vardır. Her ne kadar uzun bir fasıl da olsa, inşaallah bizim konumuzun daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

Olay şudur: Kendilerinin tasavvufçuların yolundan gittiklerini iddia edip "fakirler" diye şöhret bulan bir topluluk hakkında soru soruldu: Bunlar bazı geceler toplanıyorlar. Tek bir ağızdan/koro halinde cehrî zikir yapıyorlar, sonra gecenin sonuna kadar musiki ve raksa dalıyorlar. Fakih diye bilinen bazı kişiler de onlarla beraber bulunuyorlar ve bu yolu gösteren şeyhlerin peşinden gidiyorlar. Böyle bir şey yapmak şer'an câiz midir, değil midir?

Cevap olarak denildi ki, bunların hepsi sonradan uydurulmuş bid'atlerdir ve Peygamberin (s.a), ashabının ve güzellikle onları izleyenlerin yoluna muhalefettir. Allah Teâlâ yarattıklarından dilediği kimseleri Peygamberin ve ashabının yolundan yararlandırmaktadır.

Sonra bu cevap çeşitli beldelere ulaştı ve bu bid'atleri işleyenlerin üzerine kıyamet koptu. Tarikatlarının silinip yok olacağından ve menfaatlerinin kesileceğinden korktular. Bunun üzerine hemen kendilerini savunmaya geçtiler ve faziletleri sâbit, Allah'a bağlılıkları bilinen ve Peygamber'in sünnetiyle amel etmeyi prensip edinmiş tasavvuf şeyhlerine intisap ettiklerini söyleyerek kendilerini savundular. Halbuki onlar tasavvuf şeyhlerinin tuttukları yola ters düştükleri için delil olarak onlara bağlılıklarını göstermeleri geçerli değildir. Çünkü onlar tuttukları yolu üç temel esas üzerine bina ettiler: Ahlak ve davranışlarında Hz. Peygamber'e (s.a) uymak, helâl lokma yemek ve bütün amellerde samimi bir niyet taşımak. Onlar bu üç temel esasta tasavvuf şeyhlerine muhalefet ettiler. Bu sebeple onların cemaatine dahil olmaları mümkün değildir.

Allah'ın takdiri bu ya, insanlardan biri buna benzer bir soruyu zamane şeyhlerinden birine sordu. Lâkin meselenin dış görünüşü öylesine güzeldi ki, dikkat etmeyen bir kimse içyüzünü neredeyse kavrayamazdı. Allah affetsin, o şeyh de meselenin altında yatan bid'at ve sapıklıklara dikkat etmeksizin dış görünümüne bakarak ona cevap verdi. O bu cevabı başka beldelere de taşıdı ve kendi beldesinin dışındaki beldelere de götürdü. Kendi yandaşları arasında tarikatleri lehine elinde bütün delillere galip gelecek bir delilin bulunduğu kişi diye meşhur oldu. Bu konuda tartışma talebinde bulundu. Bunun için davet de edildi. Fakat: işte benim delilim budur deyip, şeyhin yazılı cevabının bulunduğu belgeyi ortaya atmaktan başka da bir şey yapmadı. Mesele Gırnata'ya kadar ulaştı. O, herkesin bu belgeye bakmasını ve incelemesini istedi. Halbuki hiç kimse işin doğrusunu görebilecek durumda değildi. İşin doğrusu o belge aslında Allah'a nasıl itaat edileceğini anlatıyordu. Çünkü belgedeki olan şeyler, hak din ve doğru yol demek olan nasihat cinsinden şeylerdi.

Sorulan sorunun özeti şudur: Filan şeyhin şu konudaki görüşü nedir: Müslümanlardan bir cemaat var. Bunlar mübarek gecelerde deniz kenarındaki bir misafirhanede toplanıyorlar; Kur'andan bir bölüm okuyorlar. Vakit elverdikçe öğüt ve kalbi incelten nasihat kitaplarını dinliyorlar; çeşitli tesbih, tehlil ve takdislerle Allah'ı zikrediyorlar; sonra aralarından mûsikişinas birisi kalkarak onlara Hz. Peygamber'e dair (s.a) methiyeler söylüyor, salih kişilerin vasıflarını anlatan, gönüllerin hoşlandığı ve dinlemekten zevk aldığı ilahileri okuyor; Allah'ın çeşitli nimetlerini anıyor; Hicaz bölgelerini ve Nebevi hatıraları anmak suretiyle insanları aşka getiriyor. Onlar da bununla vecde gelip çoşuyorlar. Daha sonra hazır olan yemeği yiyorlar, Allah'a hamdediyorlar, Hz. Peygamber'e (s.a) salavat getiriyorlar, işlerinin düzgün gitmesi için Allah'a yalvarıyorlar, müslümanlar ve onların imamları için dua ediyorlar ve dağılıyorlar.

Onların bu anlatılan şekilde toplanmaları câiz midir? Yoksa engellenmeleri ve kınanmaları mı gerekir? Bu cemaatin sempatizanlarından birisi onları teberruk maksadıyla evine davet ederse onun dâvetini kabul edip zikredilen şekilde toplanırlar mı, yoksa daveti kabul etmezler mi?

Şeyhin verdiği cevabın hülasası şudur: İçerisinde Kur'an'ın okunduğu ve Allah'ın zikredildiği meclisler Cennet bahçeleridir. Şeyh daha sonra Allah'ın zikredilmesini teşvik eden deliller getirdi. Şiir şeklindeki musiki parçalarına gelince bunların iyisi iyidir, kötüsü de kötüdür. Kur'an-ı Kerimde İslam şâirleri hakkında şöyle buyurulur: **"Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok ananlar... müstesnadır."**[638] **"Şâirlere gelince, onlara da sapıklar uyar."**[639] âyetini dinledikleri zaman Hassan ibn Sâbit, Abdullah ibn Ravâhâ ve Ka'b ağladılar. Bunun üzerine yukarıda meâli verilen istisnâ âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber'in (s.a) huzurunda da şiir okunmuştu ve Uhtu'n-Nadr beyitleri onun mübarek kalbinde rikkate sebep olmuş ve gözünden yaşlar dökülmüştü. Çünkü o merhamet ve şefkat sahibi bir karakteri taşıyordu.

Semâ esnasındaki vecde gelince bu aslında bir ruh inceliği ve kalp hassasiyetidir. Ki bâtının/iç dünyanın etkilenmesiyle zâhirin/dış görünümün de etkilenmesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri/kalpleri titrer."**[640] Yani ümit ve korku içerisinde kalpleri sarsıntı geçirir. Kalbin sarsıntısından dolayı vücut da sarsıntı geçirir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın."**[641] Bir başka âyette şöyle buyurulur: **"Allah'a koşun."**[642] Tevâcûd psikolojik bir hassasiyet, kalbî bir titreşim ve ruhâni bir yükseliştir. Tevâcüd, vecdden kaynaklanır. Şeriatte bunu reddeden bir şey duyulmamıştır. es-Sülemi'nin anlattığına göre semâ anındaki vecd hareketine şu âyetle delil ge-

---

638 Şuara: 227.
639 Şuara: 224
640 Enfal: 2.
641 Kehf: 18
642 Zâriyat: 50

tirilmiştir: **"Onların kalplerine kuvvet verdik. O yiğitler (hükümdar karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına tanrı demeyiz."**[643] es-Sülemi şöyle derdi. Şüphesiz kalpler melekût âlemine bağlıdır. Zikrin nurları ve zikir esnasındaki semâ çeşitleri kalpleri harekete geçirir.

Bunun yanında bir de vecdden kaynaklanmayan tevâcüd vardır. (Bu tür tevâcüd gerçekte vecde gelinmediği halde vecd arayışı içine girmek, vecd alâmetleri göstermek, kendini vecde zorlamak demektir.) Yergi konusu olan da budur. Çünkü bu, dış görünümün/zâhirin, iç dünyaya/bâtına muhalefetidir. Azim ve gayretlerin teşvikine, uyuyan kalbin uyanıklığındaki hareket amellerine doğru yönelme esnasında vecd durumundan uzaklaşılabilir. (Gerçi bir hadiste şöyle buyurulur:)

"يَا أَيُّهَا النَّاسُ ابْكُوا فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكَوْا"

"Ey insanlar ağlayın, eğer ağlayamıyorsanız bari kendinizi zorlayarak ağlıyor gibi yapın!"[733] Fakat kendisini ağlamaya zorlamak ile vecd arayışı içine girmek (tevâcüd) arasında çok fark vardır.

Cemaati evine çağıran ve bu çağrısına icabet edilen kişiye gelince, bu konuda da onun niyetine ve kasdına bakılır. Buna ancak zâhire bakılarak bir sınırlama getirilebileceği açıktır. Gizli şeyler hakkında ancak Allah Teâlâ hüküm verir. Ameller niyetlere bağlıdır. [644]

Şeyhin cevabı burada sona erdi.

Bu cevapla ilgili olarak benim aklıma gelen şeyler şunlardır:

Zikir meclisleri hakkında söylediği şeyler, -bu meclisler selef-i sâlihin toplandıkları meclisler gibi olduğu zaman- doğrudur. Çünkü onlar kendi aralarında Kur'an'ı okuyup müzakere etmek için toplanırlardı. Hatta birbirlerine Kur'an'ı öğretirler ve birbirlerinden bilgi alış-verişinde bulunurlardı. İşte bu, zikir meclislerinden bir meclistir. Buna benzer meclisler hakkında Ebû Hureyre'den gelen bir hadiste:

"مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ، إِلاَّ نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْ بِهِمُ الْمَلاَئِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ"

Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın evlerinden bir evde Allah'ın Kitabını tilavet ve aralarında onu müzakere eden hiçbir topluluk yoktur ki, üzerlerine bir sekinet inmiş; İlâhi rahmet kendilerini bürümüş,

---

643 Kehf: 14

733 Belki de müellif, İbn Mâce'nin ceyyid bir senetle Sad ibn Ebi Vakkas'tan rivayet ettiği hadise işaret ediyor. Bu ibn Mâce, K. Zûhd, B. El-Huzn ve'l-Bukâ, 4196 no'lu hadis Kenzul Ummal, 1/609 ve h.no:2794.

644 Davete icabet etmek sünnettir, hatta şeriatın belirlediği bir haktır. Nitekim hadiste şöyle buyurulur: "Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı... seni çağırdığında icabet etmendir." Nass, sözü geçen müftünün görüşünü destekliyor.

melekler her yanlarını sarmış ve Allah Teâlâ kendilerini mele-i a'lada yanındaki (melek)lere anmış olmasın."[645]

Zikir maksadıyla toplanmak da böyledir. Nitekim bir başka rivayette Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu ifade edilmektedir: **"Allah'ı zikretmek üzere oturan hiçbir topluluk yoktur ki melekler kendilerini kuşatmış olmasın"** Fakat onlar koro halinde zikir yapmak için toplanmamışlardır. Bir topluluk Allah'ın nimetlerini anmak veya-ilim sahibi kişilerse aralarında ilim müzakere etmek veya içlerinde bir ilim adamı varsa onun etrafında ilim öğrenmek için oturdukları veya birbirleriyle Allah'a nasıl itaat edileceğini ve O'na isyandan nasıl uzak durulacağını müzakere etmek üzere toplandıkları zaman, Hz. Peygamber'in ashabı arasında yaptığı, sahabe ve tâbiinin de aynısını uyguladığı meclisler gibi olacağından bu meclislerin hepsi zikir meclisi olacaktır. Onlar da hadisteki ecir ve sevaba nail olacaklardır.

İbn Ebi Leyla'dan rivayet edildiğine göre ona kıssalar hakkında soru sorulunca şöyle dedi: Ben Hz. Muhammed'in (s.a) ashabına yetiştim. Onlar oturuyorlar ve birbirlerine duydukları bilgileri anlatıyorlardı. Bir hatîp olarak oturmalarına gelince böyle bir şey yoktu. Bizim gördüğümüz kadarıyla mescitlerdeki uygulama şöyle idi: Öğrenciler bir öğreticinin etrafında toplanıyorlar, muallim/yani öğretici onlara Kur'an veya şer'i ilimlerden bir ilmi okutuyordu. Veya o muallimin etrafında halk toplanıyor, muallim onlara dinlerini öğretiyor, Allah'ı hatırlatıyor, öğrenmeleri için Peygamberinin sünnetini açıklıyor ve hepsi birer sapıklık olan bid'atleri de onlardan sakınsınlar, uzak dursunlar ve amel etmekten kaçınsınlar, diye onlara beyan ediyordu.

İşte gerçek manada zikir meclisleri bunlardır. Kendilerinin tasavvuf yolunu izlediğini iddia eden o fakirlerden bid'at ehli olanları, Allah Teâlâ, böyle meclislerden mahrum bırakmıştır. Onlardan pek çoğu, değil başka sûreleri, namazda fâtihayı bile hatasız okuyamazlar. Nasıl kulluk edeceklerini, nasıl istinca yapacaklarını veya nasıl abdest alacaklarını ya da cenabetten nasıl temizleneceklerini bilmezler. Bunları nasıl bilsinler ki onlar rahmetin bürüdüğü, sekinetin indiği ve meleklerin kuşattığı zikir meclislerinden mahrumdurlar. Bu nurun onlardan uzak olması sebebiyle sapıtmışlar ve kendileri gibi câhillerin peşinden gitmişlerdir. Kur'an âyetlerini ve Peygamberin hadislerini okumaya başlamışlar, fakat onları da ilim sahiplerinin söylediklerine göre değil, kendi kafalarına göre yorumlamışlardır. Sırat-ı müstakimin dışına çıkmışlardır. Neticede yine toplanıyorlar ve içlerinden birisi Kur'an'dan bir şeyler okuyor. Fakat bu okuyucu güzel sesli, hoş nağmeli ve makam bilen birisi oluyor, okuyuşunda kötülenen şarkılara benziyor. Sonra da: Gelin Allah'ı zikredelim, diyorlar. Seslerini yükseltiyorlar. Sırayla bu zikre devam ediyorlar. Bir tarafta bir grup, diğer tarafta bir grup, şarkıya benzer şekilde koro halinde zikir yapıyor. Bunun

---

[645] Müslim. K. Zikr. B. Fadlı'l-İctima ala Kıraeti'l-Kur'an. No:1455. İbn Mâce. Mukaddime. B. Fadli'l-Ulema ve'l-Hassi alâ talebil-ilim, no:225.

da mendup olan (tavsiye ve teşvik edilen) zikir meclislerinden olduğunu iddia ediyorlar. Yalan söylemektedirler; eğer bunların yaptıkları doğru olsaydı bunu böyle anlamaya ve böyle amel etmeye selef-i sâlih daha layık idi. Aksi takdirde yüksek sesle koro halinde zikir çekmek için toplantı yapmak Kur'an'ın veya sünnetin neresinde görülmüş? Bilâkis Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."**[646] Tefsirde, aşırı gidenler, duada seslerini yükseltenlerdir.

Ebu Musa'dan rivayet edildi; o şöyle dedi. Bir yolculuk esnasında Hz. Peygamber'le (s.a) birlikte bulunuyorduk. İnsanlar bağırarak tekbir getirmeye başladırlar. Rasûlullah (s.a) onlara buyurdu ki **"Kendinizi zorlamayınız. Çünkü siz ne sağırı çağırıyorsunuz, ne de ğâibe sesleniyorsunuz. Muhakkak ki siz, iyi işiten ve size çok yakın olan Allah'a dua ediyorsunuz. O her zaman sizinle beraberdir."** Bu hadis, âyetin tam bir tefsiridir. Onlar koro halinde de tekbir getirmiyorlardı. Fakat Hz. Peygamber (s.a) âyet-i kerimeye bağlı kalmaları için onların seslerini yükseltmelerini yasakladı. Selef-i salih de zikir için toplanmayı ve bu bid'atçilerin yaptıkları şekilde dua etmeyi yasakladı. Onlar bu maksat için yapılmış mescitleri de yasakladılar ki bu mescitler, suffe diye isimlendirdikleri tekkelerdi. İbn Vehb, İbn Veddah ve diğerleri isteyenler için bu konuda yeterli bilgiyi verdiler.[647]

Bütün bunların neticesi şudur: onlar doğru bir iş yaptıklarına hüsnü zan ediyorlar ve selef-i salih hakkında da (onlar da böyle yapıyorlar diye) sûi zan besliyorlar. Halbuki selef-i salih açık ve kabûle şayan bir amelin sahibiydiler, sahih bir dini yaşıyorlardı. Sonra lisan-ı hal ile onlardan bir delil talep edilince hemen cevap veren (şeyh)in sözüne sarıldılar. Halbuki kendileri hiçbir şeyi bilmiyorlar. O sözü de âlimlerin kabul etmeyeceği şekilde eğip büktüler. Cevabı veren (kişi), zamanımızdaki fakirlerin (dervişlerin) zikrinden sorulduğunda başka bir sözün içinde bunu beyan etti ve hadislerde sözü edilen zikir meclislerinin, içerisinde Kur'an tilavet edilen, ilim ve din öğrenilen ve ilimle, ahireti, cenneti ve cehennemi hatırlatmakla mamur hale getirilen meclisler olduğunu söyleyerek cevap verdi. Nitekim Süfyan es-Sevri'nin, el-Hasen'in, İbn Sirin'in ve benzeri şahsiyetlerin meclisleri böyle meclislerdi.

Lisanî zikir meclislerine gelince, (yeryüzünde) dolaşan meleklerin anlatıldığı hadiste[648]bu meclisler açıklanmaktadır. Fakat o hadiste cehrî olarak kelimelerle yüksek sesle yapılan bir zikirden söz edilmemiştir. Diğer hadislerde de böyledir. Ancak asıl olan, farz ibadetlerin açıktan, nafilelerin ise gizlice edâ

---

646 A'raf: 55.

647 Bk: Mecmûu Fetava el-İmam ibn Teymiyye, c.23, ve el-Fetâva'ı-Kübrâ 2/212; Zâdü'l-Meâd, c.I; Fethu'l-Bâri, C:XII; Keşfü'l-Kına' an mes'eleti'd-Duâ ba'de'l-Mektûbeti alâ Hey'et'il İctima, İmam el-Harameyn Abdülhak.

648 Öyle zannediyorum ki müellif Buhari ve Müslim'de geçen ve "Allah'ın yeryüzünde dolaşıp zikir meclisi arayan melekleri vardır...." diye başlayıp devam eden bir hadise işaret ediyor. (Çeviren)

edilmesinin meşru olmasıdır. Ayet-i kerimede şöyle denilmektedir: **"Hani o gizlice Rabbine nida etmişti."** (Meryem:3). Hadiste ise: "Kendinizi zorlamayınız" denilmektedir. (Kendisine soru sorulan kişi) şöyle dedi: Zamane fakirleri (dervişleri) âyetler arasında seçim yaptılar ve seslerle temayüz ettiler. Onlar (sünnete) bağlılıktan ziyade (sünnet sınırını) aşmaya daha yakındırlar. Onlar tarikatı Allah'a itaat ve yakınlığın bir aracı olarak değil, daha çok bir menfaat aracı ve meslek olarak gördüler.

Pek çok delilinin özetlenmesiyle birlikte onun söylemek istediği şeyler burada sona erdi. Bu, onun bir delil olarak yapışılan fetvasının, bu bid'atçilerin istedikleri gayeye uygun bir manada olmadığının delilidir.[649] Çünkü ona zamanın dervişlerinin durumu soruldu. O ise onları kötüleyecek şekilde bir cevap verdi. Peygamber'in (s.a) hadisi ise onların amellerini kapsamaz. Daha önceki sualde ise Kur'an okumak veya Allah'ı zikretmek için toplanan kimselerin durumu sorulmuştu. Bu soru, mesela mescitte toplanıp da her biri kendi içinden Allah'ı zikreden veya kendi kendine Kur'an okuyan topluluklara, ya da öğreticiler ve öğrenenlerin bulunduğu meclislere ve yukarıda işaret edilen benzeri meclislerin durumuna daha uygundur. Hem o cevabı veren kişi hem de diğer âlimlerin tamamı bunun sadece güzelliklerinden ve sevabından söz edebilirler. Zikir ve Kur'an tilaveti konusunda bid'atçilerin durumundan sorulduğu zaman da fetvayı verecek kişi ona da itimat edilmesi gerekli cevabı verirdi. Başarı sadece yüce Allah'tandır.[650]

Şeyhin şiir söylemek konusundaki sözlerine gelince, elbette içerisinde müstehcenlik olmayan, isyan ve günahı ifade etmeyen şiirleri okumak ve başkası okuduğu zaman dinlemek câizdir. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a) huzurunda şiir okunurdu; sahabiler, tâbiiler ve onları örnek alan alimler de bununla amel etmişlerdi. Bir takım yararları olduğu için şiir söylenir ve dinlenirdi. Bu yararlardan birisi Hz. Peygamber'in (s.a), İslâm'ın ve müslümanların şiirle müdafaa edilmesidir. Bu sebeple yabancı heyetler geldiği zaman şâir Hassan ibn Sâbit için mescitte bir kürsü hazırlanır ve orada şiir okurdu. O heyetler derlerdi ki: Muhammad'in hatibi bizim hatibimizden daha iyi hatip, Muhammed'in şâiri bizim şâirimizden daha güçlü şâir. Hz. Peygamber (s.a) Hassan ibn Sâbit'e derdi ki: "Haydi şunları hicvet, Cebrail seninle beraberdir." Bu da Allah yolunda cihadın bir çeşidi idi. Fakirlerin (dervişlerin) müzikli şiirlerinde cihadın faziletinden az veya çok hiçbir şey yoktur.

Şiirin faydalarından birisi de şudur: Şâirler ihtiyaçlarını şiirle arz ederler ve taleplerini dile getirmek için beyitleri aracı olarak kullanırlardı. Nitekim İbn Zuheyr ve Uhtü'n-Nadr ibn el-Hâris de şâirlerin büyük devlet adamlarının ya-

---

649 Bu sebeple müftinin sorulan sualin içyüzünün tam aydınlığa kavuşması için soru soran kişinin durumunu iyice araştırıp inceleyip ona göre cevap vermesi gerekir. (Bu konuda bk. Tezkiratü'l-Müfti ve'l-Müstefti isimli kitap)

650 Bu konuda daha fazla bilgi için el-Leknevi'nin "Sibâhati'l-Fikr fil-Cehri bi'z-Zikr" isimli kitabına bakınız. Ebu Ğudde bu kitabı tahkik etmiştir.

nında yaptığı gibi yaparlardı. Şiirin muhtevâsında câiz olmayan şeyler bulunmadığı müddetçe bunda da bir sakınca yoktur. Bunun bir benzeri, halifeler, melikler ve onlar gibilerine ihtiyaçlarını arz etmeden önce şiirlerinden parçalar takdim etmekdir. Nitekim çalışıp kazanmaya gücü yettiği halde sadece insanların sadakalarıyle geçinen kimseler zamanımızda böyle yapıyorlar. Halbuki bir hadiste şöyle buyurulur: "Ne zengin, ne de sağlıklı, güçlü kişi zekat alamaz" Onlar içerisinde Allah ve Rasulünün anıldığı şiirler okuyorlardı. Bu şiirlerde çoğu zaman şer'an câiz olmayan şeyler de bulunuyordu. Sokaklarda ve pis yerlerde Allah ve Rasulünün adını anarak (sadaka toplamak için) mendil açıyorlar. İnsanların elindekini almak için bunu bir araç olarak kullanıyorlar. Fakat bunu eğlendirici ve nağmeli seslerle yapıyorlar, bu sebeple de kadınlar ve akılsız erkekler korkuyorlar.

Şiirin bir diğer faydası cihad için çıkılan yolculuklarda onların bazan yorgun ve bitkin nefisleri harekete geçirmek ve yük develerini canlandırmak için şiir söylemeleridir. Bu güzel bir şeydir. Fakat Araplar bugünkü insanların yaptığı gibi güzel nağmeler söyleyemezlerdi. Bilakis kendilerinden sonra ortaya çıkan bu melodileri bilmeksizin şiiri düz bir şekilde okurlardı. Bununla beraber şiir okurken sesi, mûsiki sanatını bilmeyen Arapların ümmiliğine uygun şekilde bazan inceltirler, bazan uzatırlardı. Bunda ne bir lezzet, ne de eğlendirici bir çoşku vardı. Sadece onlar için bir şevk veriyordu. Nitekim Habeşliler ve Abdullah ibn Ravâhâ Rasûlullah'ın (s.a) önünde (develeri) canlandıracak ezgiler söylerlerdi. Ensar da (Hendek savaşında) hendek kazarken şöyle derdi: "Biz sağ kaldığımız sürece cihad etmek üzere Muhammed'e biat edenleriz."

Hz. Peygamber (s.a) de onlara şöyle cevap verirdi: "Allah'ım! Âhiretin hayrından başka hayır yoktur. Hem ensarı hem de muhâcirleri bağışla."[651]

Şiir söylemenin bir diğer faydası, kişinin kendi nefsine öğüt vermek, canlandırmak veya şiirin manası gereğince kendisini harekete geçirmek için hikmetli beyit veya beyitlerden misal getirmesi veya onları mutlak olarak söylemesidir. Nitekim Ebu'l-Hasen el-Karâfi es-Sûfi'nin el-Hasen'den naklettiğine göre birtakım kimseler Hz. Ömer'e geldiler ve dediler ki: Ey Müminlerin Emiri! Bizim bir imamımız var, namazını bitirince şarkı söyler. Hz. Ömer dedi ki: Kimdir

---

[651] Bu ibareyi Buhari Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer, Babu't-Tahrid ale'l-Kıtâl'de 2834 numarada Enes hadisi olarak rivayet etti. Bu rivayetinde Enes (r.a) dedi ki: Hz. Peygamber (s.a) hendek mahalline geldi. Soğuk bir sabah vakti muhacirler ve ensar hendek kazıyordu. Bu işi yapacak köleleri yoktu. Hz. Peygamber (s.a) onlardaki yorgunluk ve açlığı görünce dedi ki: "Allahım! Asıl yaşantı ahiret yaşantısıdır. Hem ensârı hem de muhacirleri bağışla!" Onlar da Hz. Peygambere şu şiirle cevap verdiler: "Biz sağ kaldığımız sürece cihad etmek üzere Muhammede biat edenleriz." Buharî bu hadisi bu babın devamındaki Babu Hafri'l-Hendek'de 2835 no'da da rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette Hz. Peygamber'in sözü şu şekilde geçer: "Allahım! Âhiretin hayrından başka hayır yoktur. Bu işi hem ensâr hem de muhacirler için bereketli kıl!". Buhari bunu Bâbu'l-Bey'ati fi'l-Harb'de 2961 numara ile de rivayet etti. Buhari bu hadisi Kitabu Menakıbi'l-Ensar'da yine Enes'ten 3790 ve 3796 numara ile Kitabu'l-Meğâzi'de 4099 ve 4100 numara ile; Kitabu'r-Rikak'da 6413 numara ile ve Kitabü'l-Ahkam, Babu Keyfe Yübayiun-Nâsu'l-İmame'de 7201 numara ile rivayet etmiştir.

o? Bir adamın (ismi) söylendi. Hz. Ömer dedi ki: Bizi ona götürün. Çünkü biz ona doğru yöneldiğimiz zaman bizim kendisini gözetlediğimizi zanneder. Râvi dedi ki: Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a) ashabından bir cemaatle birlikte kalktı ve o mescitte iken adamın yanına geldiler. Adam, Hz. Ömer'i görünce ayağa kalktı, onu karşıladı ve dedi ki: Ey mü'minlerin Emiri! İhtiyacın nedir? Seni buraya getiren sebep nedir? Eğer bize âit bir ihtiyaç sebebiyle buraya gelmişsen onu sana bizim getirmemiz daha uygun olurdu. Eğer bu senin bir ihtayacın ise, Rasûlullah'ın (s.a) halifesi olarak bizim kendisine saygı gösterdiğimiz kimse buna daha lâyıktır. Hz. Ömer dedi ki: Yazıklar olsun sana! Beni üzecek bir şey yaptığını haber aldım. Adam dedi ki: Nedir o, ey Müminlerin Emiri? Hz. Ömer dedi ki: İbadetinde sen lâübâlilik mi yapıyorsun? Adam dedi ki: Hayır, ey Mü'minlerin Emiri, fakat ben onunla kendime öğüt vermiş oluyorum. Hz. Ömer dedi ki: Peki, o halde söyle bakalım onu; güzel bir söz ise ben de seninle beraber söylerim, çirkin ise sana da yasaklarım. Adam bunun üzerine şu şiiri okudu:

Her ne zaman kınamışsam kalbi
Hicranında benim meşekkatimi ister
Zamanın boşa geçtiğini görüyorum hep
Bu da beni mutlaka rahatsız eder.
Ey kötünün dostu nedir bu iştiyak.
Bir ömür bitti böyle oyunda eğlencede
Gençlik benden ayrıldı gitti
Arzularımı gerçekleştiremeden
Artık en büyük ümidimiz alışabilmemizdir.
Çünkü yaşlılık benim emelimi sınırlamaktadır.
Yazıklar olsun nefsime hiç görmüyorum onu
Ne güzel bir şeyde ne de edepte
Ey nefis! Ne sen olaydın ne de aşk
Mevlâ'yı gözet ve hep O'ndan kork

Râvi dedi ki: Daha sonra Hz. Ömer de son beyti tekrarladı:

Ey nefis! Ne sen olaydın, ne de aşk
Mevlâ'yı gözet ve hep O'ndan kork

Sonra Hz. Ömer dedi ki: Bu şekilde şarkı söyleyen, varsın söylesin.

Hz. Ömer'in şu sözünü iyi düşünün: Beni üzecek bir şey yaptığını haber aldım. Beraberinde şu sözünü de düşünün: Sen ibadetinde lâübalilik mi yapıyorsun? Bu sözler çok şiddetli bir tepkiyi ifade eder. Tâ ki adamın dilinden içinde öğüt ve nasihat bulunan hikmetli beyitler dökülür, işte o zaman da adamın yaptığı hareketi onaylar ve hakkını teslim eder.

Bu ve benzeri şeyler onların yaptığı bir işti. Bununla beraber onlar gönülleri canlandırmak ve nefislere öğüt vermek için sadece şiirle yetinmediler. Bilakis nefislerine her tür yolla öğüt verdiler. Fakat onlar şiir olsun diye şarkıcılar da hazır bulundurmuyorlardı. Çünkü bu onların arzu ettikleri bir şey değildi. Onlar zamanımızdaki gibi bir mûsiki bilgisi ve kültürüne de sahip değillerdi. Mûsiki İslam'a daha sonra müslümanların yabancılarla karışmasıyla birlikte girdi.

Ebu'l-Hasan el-Karafî bunu anlattı ve dedi ki: İlk dönemde geçen (müslüman) lardan hangisi sonrakilere delil olabilir? Onlar şiirleri musiki ile ve güzel nağmelerle söylemediler. Sadece serbest bir şekilde ve kafiyelerini birbiriyle bağlantılı olarak okudular. Şayet birinin sesi, diğerlerinden daha hüzünlü ise o da yaratılış aslına uygun bir şekilde şiir söylerdi. Onlar şiir okurken yapmacık bir tavır takınmazlar ve kendilerini zorlamazlardı.

Şu sözü el-Karafi söyledi: Bu sebepledir ki âlimler bu bid'atın mekruhluğuna hükmettiler. Hatta Mâlik ibn Enes'e Medinelilerin kullandıkları mûsikîyi sordular, o şöyle cevap verdi: Bunu fâsıklar/günahkârlar yaparlar. Fakat öncekiler bunu ibadet yönteminin, gönülleri yumuşatmanın ve kalblere huşu vermenin bir parçası olarak kabul ederler. Hatta faziletli gecelerde kasıtlı olarak buna yönelirler, cehrî zikir yapmak maksadıyla toplanırlar, ölçüyü kaçırırlar, raksederler, bağırırlar, çağırırlar, kendilerinden geçerler, alkışlarının veya âletlerin ve nağmelerin ölçüsüne uygun olarak ayaklarını birbirine vururlar.

Hz. Peygamber'in (s.a) sözlerinin içinde, sahih hadis kitaplarında nakledilen amellerinde veya selef-i salihin âmellerinde ya da âlimlerden birisinde buna dair bir bilgi var mı? Veya (sorulan soruya) cevap veren (şeyh)in sözlerinde buna benzer bir açıklama var mı?

Bilakis müezzinlerin günümüzde seher vakitleri dua ederken yaptıkları gibi minarelerde şiir okumanın hükmü soruldu. O bunun katmerli bid'at olduğunu söyledi. Çünkü minarelerde dua yapmak zaten bir bid'attir. Orada şiir ve kaside okumak ise diğer bir bid'attır. Çünkü kendilerine uyulan selef zamanında böyle bir şey yoktu.

Ona cenazenin önünde cehrî zikir yapmanın hükmü de soruldu. O buna şöyle cevap verdi: Cenazeyi takip ederken sessizlik içinde kalmak, tefekkür etmek/düşünmek ve ibret almak sünnettir. Selef böyle yapardı. Onlara uymak sünnettir, onlara muhalefet etmek ise bid'attir. İmam Malik şöyle demiştir: Bu ümmetin sonradan gelenleri hiçbir zaman öncekilerden daha doğru bir yolda olmayacaklar.

Cevap veren (Şeyh)in sema konusunda söylediği ise bunun bir ruh incelmesi ve kalp çarpıntısı olduğudur. Fakat bu etkilenmenin mahiyetini açıklamadı. Rikkatin/incelmenin ne anlama geldiğini de açıklamadı. Tasavvufçulardaki vecdin anlaşılmasına yardımcı olacak bir tefsir yapmadı. O sadece bunun vecde gelen kişinin vücudunda görülen bir belirti olduğunu söyledi. Bu belirtinin tefsir edilmesi gerekir. Sonra tevâcüd kelimesinin onun sözünde ortaya çıkan şekline göre de açıklanması gerekir.

Genel olarak Hz. Peygamber'in (s.a) ashabında tevacüd, kalpleri kaplayan korku sebebiyle tüyleri diken diken olmak ve ağlamak biçiminde ortaya çıkardı. Allah Teâlâ da şu âyetlerinde kullarını bu vasıflarla vasıflandırdı: **"Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri, hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar."**[652] **"Rasûle indirileni duydukları zaman, gerçeği öğrenmelerinden dolayı gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün."**[653] **"Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."**[654]

Abdullah ibn eş-Şıhhir'den (r.a)[655] rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Bir gün Rasûlullah'ın (s.a) yanına gelmiştim. Namaz kılıyor ve ağlamaktan göğsü kaynar kazan gibi ötüyordu."[656] el-Hasen'den rivayet edilmiştir: Ömer ibn el-Hattab (r.a) **"Rabbinin azabı mutlaka vukû bulacaktır. Ona engel olacak hiçbir şey yoktur."**[657] âyetlerini okuyunca onların tesirinden karnı şişti ve yirmi gün yatakta hasta yattı. Ubeydullah ibn Ömer'den[658] rivayet edilmiştir: O şöyle dedi: Ömer ibn el-Hattab (r.a) bize bir sabah namazı kıldırdı. Namazda Yusuf sûresinden başladı ve **"Üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık acısını içine gömmüştü."**[659] âyetine gelinceye kadar okudu. Bu ayete gelince ağladı ve devam edemedi (rükua gitti). Bir başka rivayette Hz. Ömer'in namazda: **"Ben kederimi ve hüznümü sadece Allah'a şikâyet ederim."**[660] âyetine gelince ağladığı ve hıçkırıklarının arka saflardan duyulduğu ifade edilir. Ebû Sâlih'in şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Ebû Bekir (r.a) zamanında Yemenliler (Medine'ye) gelmişlerdi. Yemenliler Kur'an'ı dinledikleri zaman ağlamaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir dedi ki: Kalplerimiz katılaşmadan önce biz de böyle idik. İbn Ebi Leylâ'dan rivayet edildiğine göre o Meryem Sûresini okurken **"Onlara,**

---

652 Zümer: 23

653 Mâide: 83

654 Enfal: 2.

655 Abdullah ibn eş-Şıhhir: Büyük bir sahabidir. İsmi ve künyesi: Abdullah ibn eş-Şıhhîr ibn Avf ibn Ka'b ibn Vakdan ibn el-Hariş ibn Ka'b ibn Rabia ibn Âmir ibn Sa'saa. Mekke'nin fethedildiği gün müslüman oldu. Hz. Peygamber'den rivayette bulundu. Hz. Peygamber'den sonra Basra'ya yerleşti. (et-Tabakâtü'l-Kübra, 7/24; Tehzib et-Tehzib 5/251; Takrib et-Tehzib, 1/501)

656 Nesâî, Sünen, Kitabü's-Sehv, Bâbü'l-Bükâi fi's-Salât, 3/13, bütün râvileri sikâdır. Ahmed, Müsned 4/25, 26; İmam Nevevi Riyazü's-Sâlihin'de dedi ki: Bu hadis sahihtir, Ebû Dâvud ve Tirmizi bunu Şemâil'de sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir.

657 Tûr: 7,8

658 Ubeydullah ibn Ömer ibn Hafs ibn Âsım ibn Emiru'l-Mü'minin Ömer ibn el-Hattab. İyi bir alim, ve hadiscidir. Hicretten 70 yıl sonra doğdu. Sahabiye olan kadınlardan ümmü Hâlid'e yetişti. Tâbiinin küçüklerindendir. Büyük tâbiilerden hadis dinledi. Ondan İbn Cüreyc, Ma'mer, Şûbe, Hammad ibn Seleme; İbn el-Mübarek ve daha pek çok kişi hadis rivayet etti. 147 yılında vefat etti. (Siyeru A'lami'n-Nübela, 6/304; el-Cerhu ve't-Ta'dil, 5/326; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar, 132; Tehzib, 7/38; Şezerat, 1/219)

659 Yusuf: 84

660 Yusuf: 86

çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."[661] meâlindeki secde âyetine gelince hemen secdeye kapandı. Kafasını secdeden kaldırınca dedi ki: Secdeyi yaptık, peki ya, ağlamak nerede?

Buna benzer daha pek çok rivayet vardır. Bütün bunlar öğütün onları nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu etkilenme yapmacıklıktan uzaktır ve bu örneklerdeki gibidir.

Bazı insanların vecd haline delil olarak getirdikleri şu ayet de bunun bir benzeridir: **"Onların kalplerine kuvvet verdik. O yiğitler (hükümdar karşısında) ayağa kalkarak dediler ki: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir."**[662] Bazı müfessirler bunu zikrettiler. Allah Teâlâ onların kalplerine imanı yerleştirince, melikleri olan kâfir Dekyanus'un huzuruna çıktılar. Bir fare veya kedi hareket etmiş olsa bu yüzden melik korkacaktır. Gençler birbirlerine bakıştılar. Tevhide inandıklarını açıklamaktan kendilerini alamadılar. Delil ve burhanı ilan ettiler. Melikin küfür dinini reddettiler. Allah yolunda canlarını ortaya koydular. Melik (önce) onlara (bir kötülük yapmayacağına dair) söz verdi, sonra sözünde durmadı. Bunun üzerine gençler mağaraya çıkmak üzere birbirleriyle sözleştiler. Bu olayın tamamı Allah'ın kitabında anlatılır. Bu olayda ne bir bağırma çağırma, ne bir taşkınlık, ne bir baygınlık ve ne de başka bir şey vardır. Bunlar günümüz dervişlerinin yaptıkları şeylerdir.

Said ibn Mansur, Tefsir'inde Abdullah ibn Urve ibn ez-Zübeyr'den naklet-ti: Abdullah dedi ki: Ninem Esma'ya[663] dedim ki: Hz. Peygamber'in (s.a) ashâbı Kur'an okudukları zaman ne halde olurlardı? Dedi ki: Allah'ın onları nitelendirdiği gibi idiler; gözlerinden yaşlar akar, derileri titrerdi. Dedim ki: Burada bazı insanlar var ki onlar aynı şeyleri işittikleri zaman bayılıyorlar. Ninem Esma bunun üzerine dedi ki: Lânetli şeytandan Allah'a sığınırım.

Ebû Ubeyd, Ebû Hazim'in hadislerinden şunu tahric etti. Ebû Hâzim dedi ki: İbn Ömer, yere düşen bir Iraklıya rastladı. İnsanlar etrafına toplanmışlardı. İbn Ömer dedi ki: Bu nedir? Dediler ki: Kendisine Kur'an okununca veya Allah'ın adı anıldığını duyunca Allah korkusundan yere kapaklandı. İbn Ömer dedi ki: "Vallahi biz de Allah'dan korkarız, ama yere düşmeyiz." Bu bir hoşnutsuzluk ifadesidir.

Hz. Aişe'ye denildi ki: Bazı kişiler Kur'an'ı dinleyince baygınlık geçiriyorlar. Hz. Âişe dedi ki: Kur'an kişilerin akıllarını başlarından almayacak kadar büyük ve yücedir. Fakat Kur'an Allah'ın şu ayetinde buyurduğu gibidir: **"Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine yumuşar."**[664]

---

661 Meryem: 58.

662 Kehf: 14

663 Hz. Ebû Bekir'in kızı Esma'yı kastediyor. Urve ibn Zübeyr'in annesidir ve Abdullah'ın da ninesidir.

664 Zümer: 23.

Enes ibn Malik'den rivayet edildi: Kur'an okunurken şuurunu kaybeden kişilerin durumu ona sorulunca şöyle cevap verdi: Bu, Hâricilerin işidir.

Ebû Nuaym'in, Câbir ibn Abdillah'tan tahriç ettiğine göre İbn ez-Zübeyr (r.a) şöyle dedi: Babamın yanına gelmiştim. Bana sordu: Nerede idin? Dedim ki: Allah'ı zikreden bir topluluk gördüm. İçlerinden birisi Allah korkusundan bayılacak derecede titreyip kendinden geçiyordu. Onlarla beraber oturdum. Babam dedi ki: Bir daha onlarla oturma. Bu sözün sanki beni etkilememiş olduğunu görmüş olacak ki bana şöyle dedi: Ben Hz. Peygamber'i (s.a) Kur'an okurken gördüm, Hz. Ebu Bekir'i ve Hz. Ömer'i Kur'an okurken gördüm. Onların başına böyle bir şey gelmiyordu. Sana göre onlar Allah'tan Ebu Bekir ve Ömer'den de mi çok korkuyorlar? Ben de babamın görüşünü isabetli buldum ve o adamları terkettim. Bunların hepsi dindarlar için kabul edilemez yapmacık ve zorlama hareketlerdir.

Muhammed ibn Sirin'e, yanında Kur'an okununca bayılan kişinin durumu soruldu. Dedi ki: Onunla bir duvarın üzerinde oturmak üzere buluşalım. Sonra onun yanında, başından sonuna kadar Kur'an okunsun. Şayet bu esnada duvardan aşağıya düşerse dediği gibidir.

Bu, hak ve bâtılı ortaya koymada güzel bir sözdür. Çünkü bu tür davranışlar sadece Hâricilerde, doğrudan sapan nefislerde samimiyetin bir çeşidi olarak görülmektedir. Nefis, kişiyi bununla aldatmakta ve aslında öyle olmadığı halde bunu sağlıklı bir reaksiyon olarak görmektedir.

Sahabe-i kiramdan hiç kimsede böyle bir durumun görülmemiş olması bunun nefsin bir aldatması olduğunun delilidir. Onlarda ne böyle bir şey ne de benzeri bir şey görülmemiştir. Onların temeli hak üzerine bina edilmişti. Allah'ın dininde onlar böyle edebi ve fazileti yaralayıcı çirkin oyunlara tevessül etmezlerdi.

Evet, vaaz dinleyen bir kimse gerçekten ansızın bir bayılma ve ölüm gibi durumlarla karşılaşabilir. Kıraat veya vaaz sebebiyle meydana gelen duygu yoğunluğuna sabretmede zaaf gösterebilir. İbn Sirin hak ve bâtılı gösterecek bir ölçü olarak böyle bir tedbiri tasarladı ki bu gayet açıktır. Duvardan düşme korkusuyla samimiyet birlikte varolamazlar. Bazı nâdir durumlar meydana gelebilir. Bunda da vecdin mazereti ortaya çıkar.

Ebu Vâil'den nakledilir. O dedi ki: Abdullah ibn Mes'ud'la birlikte dışarı çıkmıştık, er-Rabi ibn Hayseme de bizimle beraberdi. Bir demircinin yanına uğradık. Abdullah ibn Mes'ud ayağa kalktı, ateşteki demire bakıyordu. er-Rabi de baktı ve düşecek gibi sendeledi. Sonra o haldeyken Abdullah oradan uzaklaştı. Nihayet Fırat kenarındaki bir kireç ocağının yanına geldik. Abdullah kireç ocağının ortasında ateşin fokurdadığını görünce şu âyeti okudu: **"Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerini görünce onun öfkelenişini (kaynamasını) ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun (cehennemin) dar bir yerine atıldıkları zaman, oracıkta yok oluvermeyi isterler."**[665] er-Rabi, bu

---

[665] Furkan: 12, 13

manzara karşısında âyetin etkisiyle oracıkta bayılıverdi. Onu taşıdık ve ailesine getirdik. Abdullah ibn Mes'ud öğleye kadar onun başında bekledi fakat er-Rabi kendine gelemedi. Akşama kadar bekledi, nihayet ayıldı. Abdullah da bunun üzerine kendi evine geri döndü.

Bu durumlar, tâbiinin en faziletlilerinden birisinin başına ve bir sahabinin huzurunda geldi. O sahabi bunu, onun takatinin dışında bir şey olduğunu bildiği için anlayışla karşıladı. Böylece bu ibretli öğüt, sanki baygınlık veren bir şey gibi oldu. O halde bunda itiraz edilecek bir durum yok.

Rivayete göre bir genç, Cüneyd'in (r.a) sohbetinde bulunuyordu. -Cüneyd o esnada sûfilerin imamı idi- Genç, zikre dair bir şey işitince hemen bir çığlık atıyordu. Cüneyd bir gün ona dedi ki: Bir daha böyle yaparsan benim sohbetime gelme. Genç daha sonra bir şey işitince durumu değişiyor, kendisini sıkıyor hatta vûcudunun bütün kıllarında damla damla ter boşanıyordu. Günlerden bir gün öyle bir çığlık attı ki oracıkta ruhunu teslim etti. Bu gençte ortaya çıkan durum selefin söylediğini doğrulamaktadır. Şayet ilk çığlığı ona galip gelseydi ne kadar şiddetle sıkarsa sıksın nefsine hâkim olamazdı. Nitekim er-Rabi ibn Hayseme de kendisine hâkim olamamıştı. Üstelik şeyhi bu davranışına karşı hoşnutsuzluğunu bildirdiği zaman onu terbiye etmiş ve ayrılıkla da tehdit etmişti. Çünkü şeyh, onun bu çığlığını nefsin bir münasebetsizliği olarak algılamıştı. Ancak iş onun iradesinin dışına çıkınca -ki ölümü bunun delilidir- attığı çığlık affedilmiştir, inşaallah bunda bir günah yoktur.

Fakat erdemli kişilerin niteliklerinden bir parça bile koklamamış olan o dervişlerin durumu böyle değildir. Onlar sadece o erdemli kişileri taklide yeltendiler, ancak heva ve hevesleri onlara Haricilere benzemenin yolunu gösterdi. Keşke sadece bu çirkin nöktada kalmış olsalardı. Fakat onlar buna bir de raksı, çalgıyı, dönmeyi ve göğüslere vurmayı, bazıları başına vurmayı ilave ettiler. Bunlar ve benzerleri, çocukların ve delilerin yapacağı işlerden olduğu için ahmakları güldüren ve merhametlerinden dolayı da akıllıları ağlatan bir davranıştır. Çünkü böyle bir şey, Allah'ın rızasına götürücü bir yol ve salihlere benzeme yöntemi olarak kabul edilemez.

el-İrbad ibn Sariye'den (r.a) sahih bir rivayetle nakledildiğine göre o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) bize öyle etkileyici bir şekilde vaaz ederdi ki bundan dolayı gözlerimizden yaşlar boşanır, kalplerimiz titrerdi. Sünni âlim İmam el-Âcurri dedi ki: Bu söze iyi dikkat ediniz; çünkü o: "Vaazın etkisinden bağırdık, başımızı dövdük, göğüslerimizi vurduk, kendimiziden geçtik ve raksettik." demedi. Nitekim cahillerin pek çoğu vaaz esnasında, bağırıyor, çığlık atıyor ve kendinden geçiyor. el-Acurri sözünün devamında dedi ki: Bütün bunlar şeytandandır. Şeytan onlarla bu şekilde oyun oynar. Bunların hepsi bid'at ve sapıklıktır. Böyle yapan kimselere şu söz söylenir:

Bil ki Rasûlullah (s.a) insanların en doğru vaaz edeni, ümmetine en iyi nasihat edeni, insanların kalbi en yufka olanı ve kendisinden sonra gelen insanların da en hayırlısı idi. Bu konuda hiçbir akıl sâhibinin şüphesi yoktur. (Buna rağmen) o vaaz ederken sahabiler bağırmadılar, çığlık atmadılar, raksetmediler

ve kendilerinden geçmediler. Şayet bunlar doğru olsaydı, Rasûlullah'ın huzurunda bunu yapmaya insanların en lâyıkı onlar olurlardı. Fakat bu bir bid'attir, bâtıldır ve hoş karşılanmamıştır. Bunu böylece bil. el-Âcurri'nin sözleri burada sona erdi. Bu sözler bizim konumuza da ışık tutmaktadır.

o o o

Hem ilk selefte (yani sahabilerde) görülen etkilenme/duygulanma halinin sebebini hem de vecd iddiasında bulunan bu adamların halini her yönüyle dikkatlice incelediğimiz zaman, ilk selefte bu etkilenmenin Allah'ın zikri sebebiyle veya Allah'ın kitabından bir âyetin duyulması sebebiyle veya -demirciyi ve yanmakta olan kireç ocağını gördüğünde er-Rabi'in başına gelen olayda olduğu gibi- ibretli bir bakış sebebiyle ya da namazda ve başka bir yerde okunan Kur'an sebebiyle meydana geldiğini görürüz. Âlimlerin naklettikleri şeylerde sahabeden hiçbirisinin kalblerini yumuşatmak için şiir terennüm ettiğine rastlamadık. Sahabilerle bu dervişler farklı şeylerden etkileniyorlar. Bu adamlar, Kur'an, hadis, vâaz ve ibretli bir şeyden etkilenmiyorlar, bir çalgı âleti çalındığında ise bilinen hareketlerini yapmak için yarış ediyorlar. Halbuki bu bid'at ve çirkin şeylerden hiç etkilenmemeleri gerekirdi. Çünkü hak, daima hakkı doğurur, bâtıl da daima bâtılı doğurur.

o o o

Sözü edilen rikkatin/kalp yumuşamasının mahiyeti hakkındaki inceleme de bu tesbitin üzerine bina edilir. Zâhiri/insanın görünümünü harekete geçiren şey bu rikkattir. Bu, rikkatın/yumuşaklığın sertliğin ve kabalığın zıddı olmasıdır. "Bu yumuşaktır, kaba değildir" anlamında: " هٰذا رَقِيقٌ لَيْسَ بِغَلِيظٍ " deriz. Bir yerin toprağı yumuşak olduğu zaman " مَكَانٌ رَقِيقٌ " sert olduğu zaman da "غَلِيظٌ" yani sert yer deriz. Bu şekilde vasıflandırıldığında o, onun yumuşaklığını ve sertliğin zıddı bir etkilenmeyi ifade eder. Şu âyeti kerime de bize böyle bir durumu haber veriyor: **"Sonra onların hem derileri hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar."**[666] Çünkü yumuşamış bir kalbe öğütler geldiği zaman kalp o öğütlere boyun eğer, teslim olur ve bağlanır. Bu sebepledir ki Allah Tealâ şöyle buyurdu: **"Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer."**[667] Titreme/korku bir etkilenmedir/duygulanmadır ve öğüt sebebiyle kalpte meydana gelen bir yumuşamadır. Bundan dolayı tüylerin ürperdiğini ve gözlerin yaşardığını görürsün. Kalbe yumuşama hali gelince -ki kalp insanın bâtınıdır/içidir- aynı hal deriye de gelir -ki deri insanın zâhiridir/dışıdır- kalbe ve deriye aynı halin geldiğine Allah şâhitlik ediyor. O'halde insan içiyle dışıyla aynı tepkiyi gösterir. Bu da hareketi, tedirginliği ve rahatsızlığı değil sükûneti gerektirir. Sükûnet, bağırıp çağırmak değildir. Yukarıda da geçtiği gibi ilk selefin hali budur, yani sükûnet halidir. Hangi meviza olursa olsun, mevıza/vaaz dinleyip de üzerinde selef-i salihde meydana gelen etkinin meydana geldiği bir

---

666 Zümer: 23

667 Enfal: 2

kişiyi görürsen bil ki bu bir rikkattir/yumuşamadır yani vecdin başlangıcıdır. Şüphesiz doğru olan da budur ve bu konuda hiçbir itiraz yoktur.

Kur'an'a veya sünnete ya da hikmete ait bir mevızayı dinleyip üzerinde bu etkilerden hiçbir şeyi görmediğin bir kimsenin yaldızlı bir şiir veya çoşkulu bir şarkı dinleyip de etkilendiğini görürsen bil ki onda böyle bir sükûnet ve rikkat hali meydana gelmez. Onda ancak bir tedirginlik ve rahatsızlık hali zuhur eder; bunu da ya ayağa kalkmak veya dönmek veya taşkınlık yapmak veya bağırmak suretiyle ya da tedirginliğine uygun başka bir yolla ifade eder. Bunun sebebi iç dünyasına hâkim olan şey öncelikle sözü edilen rikkat/yumuşaklık hali değildir. Bilakis mûsikinin sebep olduğu coşku halidir. Çünkü rikkat, -yukarıda da ifade edildiği gibi- kasvetin zıddıdır. Coşku ise -sûfilerin dediği gibi- huşûun zıddıdır. Coşku, hareket için uygundur. Çünkü o, mizaçların harekete geçmesidir. Bu sebeple coşkuda insanla birlikte deve ve arı gibi hayvan da, çocuklar gibi aklı olmayanlar da müşterektirler. Huşû ise bunun zıddıdır. Çünkü o, sükûnete dayanır. Lügat de bunu böyle tefsir etmiştir. Nitekim lügat coşkuyu, hüzün veya sevinçten dolayı insanda bulunan bir hafifliktir, diye açıklamıştır.

Şâir şöyle dedi:

Kendimi görüyorum onların peşinde
Sanki çılgın ve mecnun gibi coşkulu.[668]

Teğanni, sesi uzatmak ve güzelleştirmek demektir.

Bunun açıklaması şudur: Teğannili şiir iki durumu ihtiva eder:

Birincisi: Onda hikmet ve öğütün bulunmasıdır ki bu, kalplerle ilgili bir durumdur. Kalpler onun bu yönüyle amel ederler ve tepki gösterirler. Bu yönden (bakılınca) dinlemek ruhlar için daha uygundur.

İkincisi: Onda musikiyle bağlantısından kaynaklanan nağmelerin bulunmasıdır ki bu da mizaçlar üzerinde etkilidir ve kendisine uygun şekilde mizaçları, o mizaçların farklılığına göre farklı şekillerde harekete geçirir. İşitme yönünden kalpteki etkilenişten dolayı oluş ve boyun eğişin/itaatin etkileri de meydana gelir ki bu bir rikkattir/yumuşamadır ve cevap veren (şeyh)in işaret ettiği vecd dahi budur. -Şüphesiz bu övülmüştür- kalpteki bu etkilenişten dolayı sükûnetin zıddı şeklinde ortaya çıkan her etkileniş ise coşkudur. Onda rikkat de yoktur, vecd de yoktur. Sûfilere göre bu övülen/güzel bir şey de değildir. Fakat bu dervişlerde -genellikle- vecd yoktur. Ancak yerilen ikinci durum vardır. O halde onlar nağme ve musikiden dolayı vecde gelen kimselerdir. Hikmetin anlamlarından hiçbir şeyi kavrayamazlar. O halde onlar -Allah korusun- bu iki durumdan en kötüsüne yönelmişlerdir.

Ancak onlar vecdin sebebi ile coşkunun sebebini birbirine karıştırdıkları ve bir de delil olmaya elverişli olmayan şeyleri delil olarak kullandıkları için yanıldılar. Mesela onlar şu ayetleri kendileri için delil olarak ileri sürmektedir-

---

[668] Bu beytin aslı en-Nâbiğâti'l-Ca'di'ye aittir.

ler: **"Allah'a koşun"** (Zâriyat: 50), **"Eğer onların durumlarına muttali olsa idin dönüp onlardan kaçardın."** (Kehf:18), **"O yiğitler (hükümdar karşısında) ayağa kalkıp dediler ki: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir."** (Kehf:14) Bu ayetlerde o manaya dair bir delil yoktur. Raksederek veya tepinerek veya ayakları üzerinde dönerek ayağa kalktıkları bu âyetin neresinde yazıyor? O da bu cevabın altına giren bir istidlaldir.

Cevabı veren (şeyh)in sözündeki semâ kelimesi kapalı olarak geçmiştir. Tartışmacı bundan kendi taraftarlarının da kullandığı teğanni/musiki anlamını çıkartmıştır. Halkın geneli de bu kelimeyi böyle anlamaktadır. Tasavvufçular ise semâ kelimesini böyle anlamadılar. Onlara göre kalbi itaate sevk eden, deriyi yumuşatan ve hikmeti ifade eden her sese semâ denilir. Bu öyle bir sestir ki övülen vecdin arayışı içinde olanlar onunla vecde gelirler. Onlara göre Kur'an dinlemek semâdır. Sünneti dinlemek, hikmet ve fazilet sahiplerinin sözlerini dinlemek semâdır. Hatta kuş seslerini, su şırıltısını ve kapı gıcırtısını dinlemek bile bir semâdır. Şiir dinlemek de şayet hikmet manası veriyorsa bir semâdır. Ancak onlar bu sonuncusunu dinlerken aşırı gitmezler, düşkünlük göstermezler, lezzet almak ve coşmak gayesini gütmezler ve bunu devamlı yaptıkları bir âdet haline getirmezler. Çünkü bunların tamamı onların gayelerine gölge düşürür. Halbuki onlar (tarikatlerini) bu gayelerin üzerine bina ettiler.

Cüneyd dedi ki: Bir müridin semâdan hoşlandığını görürsen bil ki onda yiğitlikten bir eser vardır. Onlar (sûfiler), müridin semâından hikmete uygun olanını kabul ederler, içinde hikmet varsa o semâdır. Onlara göre bu konuda nazım ile nesir arasında bir fark yoktur. Sûfilerden birisi semâ kelimesini mutlak anlamda kullansa bile, bu onun hikmet anlamıyle ilgili bir kullanımdır, yoksa mizaçlara hoş gelmesi yönüyle bir kullanım değildir. Çünkü hoşlandığı için semâa kulak veren kimse fitneye maruz kalır. O zaman bu sema (kalplere yumuşaklık veren bir semâ değil) lezzet ve coşku veren bir semâ olur.

Semânın sûfiler nazarında bu anlama geldiğinin bir delili, Ebû Osman el-Mağribi'den gelen şu sözdür; o şöyle dedi: Kim kuş sesi, su şırıltısı ve rüzgâr uğultusu dinlemediği halde semâ iddiasında bulunursa yalancıdır, bid'atçidir. el-Husari dedi ki: Semâ bitince kesiliveren semâ ile benim ne işim var? Semâ dediğin şey kesintisiz ve devamlı olmalıdır. Ahmed ibn Sâlim'den nakledilmiştir; o şöyle dedi: Sehl ibn Abdullah et-Tüsteri'ye senelerce hizmet ettim. Dinlediği zikir, Kur'an, şiir ve benzeri şeylerden dolayı halinde bir değişiklik olduğunu görmedim. Nihayet ömrünün sonlarına doğru huzurunda birisi şu âyet-i kerimeyi okudu: **"Bugün artık ne sizden, ne de inkâr edenlerden fidye kabul edilir."**[669] Baktım ki Sehl'in hali değişti, neredeyse yere yığılacak şekilde titriyordu. Kendine gelince bunun sebebini sordum. Dedi ki: Dostum bize artık zâfiyet geldi. es-Sülemî anlattı: Bir gün Ebû Osman el-Mağribi'nin yanına girdim. Birisi makara ile kuyudan su çekiyordu. Ebû Osman bana dedi ki: Ey Ebû

---

[669] Hadid: 15.

Abdirrahman*! Biliyor musun bu makara ne söylüyor? Dedim ki: Hayır. Dedi ki: Allah, diyor.

Bütün bu anlatılanlar ve benzerleri sûfiler nazarında semâın yukarıda anlatılan gibi olduğunun delilidir. Onlar, coşturucu teğannilerle yapmacık tavırlar sergilemeyi bir tarafa bırak, şiir dinlerken semâın bu anlamının dışında başka bir etkilenme bile hissetmiyorlardı. Zaman geçtikçe ve selef-i salihin ahvâlinden uzaklaştıkça hevâ ve heves, semâ konusunda bid'atler türetmeye başladı, hatta mûsiki kurallarına göre yapılan semâlar icrâ edilir oldu. Bu, mizaçların da hoşuna gidiyordu. Zamanla semâın bu şekli uygulanır oldu –her ne kadar maksatları rahat ve hoşça vakit geçirmek de olsa- buna devam edildi. Neticede bu iş, onların tuttukları yolun üzerinde bir çör çöp haline geldi ve geriye dönüp gâyelerinden uzaklaşmış oldular. Sonra aradan uzun bir zaman geçti, nihayet câhiller bu zamanda ve yakın zamanlarda bunun Allah'a bir yakınlık, yani ibadet şekli ve tasavvuf yolunun bir parçası/bölümü olduğuna inanmaya başladılar. Bu, ne büyük bir musibettir!

Cevabı veren (Şeyh)in söylediği: "Cemâati evine çağıran ve bu çağrısına icabet edilen kişiye gelince, bu konuda da onun niyetine ve maksadına bakılır (yani bu ameli, niyetine göre değerlendirilir)" sözü de önceki söylenenlere uygundur. Çünkü bir kimse bir topluluğu, Allah'ın Kitabından bir âyeti veya sûreyi veya Peygamber'in (s.a) bir sünnetini öğretmek veya ilmi konuları ve Allah'ın nimetlerini müzakere etmek veya içerisinde çirkin bir teğanni, taşkınlık, bağırma ve tepinme gibi kötülüklerin olmadığı bir şiir ziyafeti vermek için evine dâvet ederse, sonra onlara lüks ve gösterişten uzak, bid'at kastı taşımayan, söz ve davranışlarıyle sünnetin dışına çıkan kişilere ayrıcalık tanımayan bir yemek verirse bunun güzel bir şey olacağında ve hoş karşılanacağında şüphe yoktur. Çünkü bu din kardeşleri ve komşuları arasında iyi ilişkiler geliştirmek ve arkadaşlar arasında dostluk maksadını güden ziyafetin hükmüne girer. Bu tür davetler müstehap hükmündedir. Eğer içerisinde ilim ve benzeri şeylerin de müzakeresi varsa o zaman iyilik ve hayırda yardımlaşma konusuna dâhildir.

Bunun bir örneği Muhammed ibn Hanif'ten nakledilir. O şöyle dedi: Bir gün Kâdı Ali ibn Ahmed'in yanına girdim. Bana dedi ki: Ey Ebû Abdillah! Dedim ki: Buyur ey Kâdı. Dedi ki: Şimdi sana öyle bir olay anlatacağım ki, onu altın suyu ile yazman gerekir. Dedim ki: Ey Kâdı! Altın suyunu bulamam ki, fakat ben onu iyi bir mürekkep ile yazarım. Dedi ki: Duydum ki Ebû Abdillah Ahmed ibn Hanbel'e şöyle denilmiş: Hâris el-Muhâsibi tasavvuf ilimleri konusunda söz söylüyor ve âyetlerle de delil getiriyor. Ahmed ibn Hanbel bunun üzerine dedi ki: Onun sözlerini benim varlığımdan haberi olmaksızın dinlemek isterim. Ahmed ibn Hanbel ile konuşan kişi ona dedi ki: Ben seni onunla bir araya getirim. Bir davet düzenledi, oraya Hâris el-Muhasibi ve arkadaşlarıyla birlikte Ahmed ibn Hanbel'i de çağırdı. Ahmed ibn Hanbel, Hâris'in kendisini

---

* Süleminin künyesidir (Çeviren)

görmeyeceği bir yere oturdu. Namaz vakti geldi, Hâris öne geçti ve onlara akşam namazını kıldırdı. Sonra yemek hazır oldu, yemeğe ve onlarla konuşmaya başladı. Ahmed ibn Hanbel dedi ki: Bu bir sünnettir.

Yemeği bitirdikleri ve ellerini yıkadıkları vakit Hâris ve arkadaşları oturdular. Hâris onlara dedi ki: Kim bir şey sormak isterse sorsun. Ona ihlâstan soruldu, riyadan soruldu ve pek çok meseleden soruldu. O bunlara âyetler ve hadislerle deliller getirdi. Ahmed ibn Hanbel de (bir kenarda) bunları dinliyordu ve hiçbir şeye itiraz etmiyordu. Gecenin üçte biri geçtikten sonra Hâris içlerinde birisine Kur'an okumasını emretti. O kişi Kur'an okudu. Bu esnada bazıları ağlıyor, bazıları hıçkırıyordu. Sonra okuyucu sustu. Arkasında Hâris sakin sakin dua etti. Sonra namaza kalktı. Sabaha ulaştıklarında Ahmed dedi ki: Burada zikir için toplandıkları bir meclisin olduğu bana haber verilmişti. Eğer söyledikleri, bu meclisler ise benim bunlara hiçbir itirazım olamaz.

Bu olayda sûfilerin ahvali, şeriat ölçüsüyle değerlendirilmektedir. Zikir meclisleri de o adamların iddia ettikleri gibi değil, bilakis bizim yukarıda anlattığımız gibidir. Bunun dışındakiler ise onların âdet haline getirdikleri şeylerdendir. Bu da reddedilmiştir.

Hâris el-Muhasibi kendilerine uyulan tasavvuf erbabının büyüklerindendir. O halde cevap veren (Şeyh)in sözlerinde bu sonraki adamlarla ilgili bir şey yoktur. Çünkü onlar her yönüyle öncekilerden ayrılmışlardır.

Bu konuda pek çok örnek vardır. Bunları sıralayacak olsam gayenin dışına çıkmış oluruz. Biz sadece onların istidlale benzeyen çürük istidlallerinden örnekler verdik ve açıkladık. Bu örneklerin hepsinde de istidlal konusunda âlimlerin açıkladığı, imamların beyan ettiği ve ilimde yeterli seviyeye gelmiş kişilerin çeşitlerini saydığı yöntemin dışına çıkmışlardır.

o o o

Bid'atçilerin istidlal konusundaki yöntemlerini inceleyen kimse bu yöntemin belli bir disipline bağlı olmadığını anlar. Çünkü bu kaygan bir yöntemdir, belli bir noktada durmaz. (Bu yönteme göre) bütün sapıklar ve kâfirler kendi sapıklıkları ve küfürlerine istedikleri şekilde delil getirebilirler. Böylece savundukları görüşlerini (kendi iddialarınca) şeriate nisbet ederler.

Biz, bazı kâfirlerin küfürlerine şu âyetle delil getirdiklerini duyduk ki aynı âyetleri bazı Hıristiyanlar da Hz. İsa'yı Allah'a ortak koşmalarının delili olarak kullandılar: **"Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur."**[670] Bazıları da şu ayeti kerimeyle kâfirlerin mutlak olarak cennetlik olduğuna hükmettiler: **"Şüphesiz inananlar, Yahûdi olanlar, Hristiyanlar ve Sâbiilerden Allah ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükafatlar vardı."**[671] Bazı Yahûdiler de şu âyeti bize karşı üstünlüklerinin delili olarak gösterdiler. **"Ey İsraoğulları!**

---

[670] Nisa: 171

[671] Bakara: 62.

Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın."[672] Bazı Hulûliyeciler şu âyeti kullandılar. **"Ona rûhumdan üflediğim zaman..."**[673] Tenâsuhçular da şu âyeti kullandılar: **"Seni istediği şekilde terkib eden..."**[674]

İşte böylece bütün müteşâbihlere uyanlar veya illet ve sebepleri tahrif edenler veya âyetlere selef-i sâlihin vermediği anlamları yükleyenler veya çürük hadislere tutunanlar ya da delillere tereddütsüz yapışanlar kim olursa olsun hepsi de maksatlarına uygun düşen bütün fiil, söz ve inançlara, aslında delil olmaya müsait olmayan bir âyeti veya hadisi delil getirirler. Bid'atçi olmakla şöhret bulan her fırkanın -yukarıda da zikredildiği gibi- kendi bid'atine bir âyet veya hadisi tereddütsüz delil göstermesi/bu âyet veya hadisin kendi bid'atine delil olup olamayacağını araştırıp incelemeden bu yola tevessül etmesi de bunu gösterir. İnşaallah bunun diğer benzerleri de ileride anlatılacaktır.

Kim kendisini kurtarmak isterse tuttuğu yolun iyice aydınlığa kavuşması için onu sorup soruşturur ve iyice araştırır. Kim ihmalkârlık gösterirse, onu da hevâsının elleri tehlikeli yerlere fırlatır atar, oradan da onu Allah dilemedikçe hiç kimse kurtaramaz.

o o o

---

[672] Bakara: 47
[673] Hıcr: 29; Sâd: 72
[674] İnfitar: 8.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAKİKİ VE İZÂFÎ BİD'ATLERİN HÜKÜMLERİ VE ARALARINDAKİ FARKLAR

Bundan önce hakiki bid'ati ve izâfi (göreceli, nisbî) bid'ati açıklamak gereği vardır. Bu konuda biz şunları söyleriz:

Hakiki bid'at, ne Kitab'dan, ne sünnetten ne icmadan şer'i bir delili bulunmayan, ne de ilim adamlarınca icmâli veya tafsili muteber bir istidlâle dayanmayan bid'attır. Nitekim-yukarıda da belirtildiği gibi bu sebeple bid'at diye isimlendirilmiştir. Çünkü o, geçmişte örneği olmayan uydurulmuş bir şeydir. Her ne kadar bid'atçi kendisinin şeriatın dışına nisbet edilmesini reddetse bile bu böyledir. Çünkü o, istinbat ettiği şeylerle deliller neyi gerektiriyorsa onun altına girdiğini iddia ediyor fakat bu iddia ne işin hakikatında ne de zâhire göre sahih/geçerli değildir. İşin hakikatında bu iddianın doğru olmadığı onların istinbatının delillerle karşılaştırılmasıyle anlaşılır. Bu iddia zâhire göre, yani dış görünüşü itibariyle de doğru değildir. Çünkü bid'atçinin delilleri, -şayet onlarla istidlal ettiği sâbit ise- aslında delil değil, birer şüphedir. Yoksa iş gayet açık olurdu.

İzâfi (göreceli, nisbi) bid'ate gelince bunda iki tane şâibe (şüphe, kusur) yönü vardır: Bunlardan birincisi, o bid'atin delillerle ilişkili bir durumunun olmasıdır ki bu yönüyle bid'at değildir. Diğer şâibe ise o Bid'atin delillerle ilişkili hiçbir durumunun olmaması, tamamen hakiki bid'at gibi olmasıdır. Böyle iki tane şâibe taşıyan bir şeyle amel edilince kişi bu iki şeyden birisinden asla kurtulamaz. Bu sebeple biz bu tür bid'ate "izâfi bid'at" ismini verdik. Yani bu iki yönden birisine nisbetle sünnettir. Çünkü delile dayanmaktadır. Diğer yönüne nisbetle bid'attir, çünkü delile değil, şüpheye dayanmaktadır veya hiçbir şeye dayanmamaktadır.

İkisi arasında mana yönünden fark vardır. Aslı itibarıyle delili vardır. Keyfiyeti, ahvali ve tafsilatı yönüyle de delile ihtiyacı olduğu halde bu yönleriyle delili yoktur. Çünkü bu tür bid'atler sadece âdetlerde değil genellikle ibadetlerde olur. Bunu inşaallah anlatacağız.

o o o

Bundan sonra bizim söyleyeceklerimiz şunlardır: Biz hakiki bid'atlerle ilgili hükümler konusunda söylenecek şeyleri söylemekten vazgeçtik. Çünkü bu tür bid'atler çok meşhurdur ve insanlar arasında yaygın bir şekilde bilinmektedir, bunlarla ilgili çeşit çeşit fırkalar çıkmıştır, insanlar grup grup bu fırkalara dağılmışlardır ve onlarla ilgili yeteri kadar misaller daha önce geçmiştir, âlimler de bunları öteden beri bilmektedir. Bununla beraber hakiki bid'atin izâfi bid'atten bağımsız, sırf kendisine ait hükümleri çok nâdirdir. Bilakis hükümle-

rin pek çoğunda her ikisi de müşterektir ki bu kitabın gayesi de bunları açıklamaktır. Hâlbuki izafi bid'at böyle değildir, onun kendisine ait özel hükümleri vardır ve bu hükümler özel açıklamayı gerektirir ki bu bölümün gayesi de budur. Ancak öncelikle şunu söylemek gerekir ki izâfî bid'at de iki kısımdır: Birincisi hakiki bid'ate yakın olan izâfi bid'attir ki neredeyse hakiki bid'at sayılır. Diğeri neredeyse hâlis sünnet sayılacak kadar hakiki bid'atten uzak izâfi bid'attir.

Bu taksimatı yaptıktan sonra artık her bir bölüm üzerinde ayrı ayrı söz etmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Bunlardan herbirini vaktin gerektirdiği ölçüde fasıllara ayırdım. Başarı Allah'tandır.

FASIL

Allah Teâlâ, İsa (A.S) ve ona tâbi olanlar hakkında şöyle buyurdu: **"Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz emretmedik. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır."**[675]

Abdullah ibn Humeyd, İsmail ibn İshak el-Kâdı ve daha başkaları Abdullah ibn Mes'ud'dan naklettiler. O şöyle dedi. Rasûlullah (s.a) bana dedi ki: Bilir misin, insanların en iyi bileni kimdir? Dedim ki: Allah Rasûlü daha iyi bilir. Dedi ki: "İnsanların en iyi bileni, amelinde kusurlu da olsa, kalçaları üzerinde sürünüyor olsa da, insanlar ihtilafa düştükleri zaman hakkı görebilendir. Bizden öncekiler yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Bunlardan üç tanesi kurtuldu, diğerleri helâk oldu. Bir fırka vardır ki bunlara melikler çok eza cefa ettiler ve onları Allah'ın dini -yani İsâ'nın (A.S) dini- üzere oldukları için öldürdüler. Onlar da dağlarda dolaştılar ve oralarda ruhban hayatı yaşadılar. Allah Teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurdu: **"Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz emretmedik. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardı."** Onlardan mü'min olanlar bana iman edenler ve beni tasdik edenlerdir. Fâsıklar, yani yoldan çıkanlar ise yalanlayanlar ve inkar edenlerdir." Bu hadis Kûfelilerin hadislerindendir. Buradaki ruhbanlık, halktan ayrı yaşamak dünyayı ve kadın gibi dünya zevklerini terk etmektir. İslâm'dan önceki Hıristiyanların yaptığı gibi manastırlara kapanıp kendini tamamen ibadete vermek de ruhbanlık anlamına gelir. Müfessirlerden bir topluluk ruhbanlığı bu şekilde tefsir ettiler.

"Fakat Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlık yaptılar." diye meâl verdiğimiz bölüm, âyette "إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللهِ" diye istisna şeklinde geçer. Bu istisnanın muttasıl/bitişik olması da, munfasıl/ayrı olması da muhtemeldir. İstisnayı muttasıl olarak kabul edersek sanki mana şöyle olur: Biz ruhbanlığı onlara ancak Allah'ın rızasını kazanmaları şartıyla yazdık. Yani ruhbanlık bizim meşrû kıldığımız şeylerdendir. Fakat Allah'ın rızasını kazanmak kasdıyla olması şarttır. Ruhbanlığa da hakkıyla riayet etmediler. Çünkü Hz. Muhammed'e (s.a) iman etmedikleri zaman ruhbanlığın hakkına riayeti terk etmiş oldular. Müfessirlerden bir grubun görüşü budur. Çünkü Allah'ın rızasını kazanmak, kendilerine meşru kılınan şeyle amelde şart koşulduğu zaman, onların bu şarta riayet etmeleri gerekir. Hâlbuki ruhbanlık onları nerelere götürdü? Bu ruhbanlık onlara ancak üzerinde bulundukları din başka bir dinle nesh edildiği zaman yeni dini kabul edip neshedilen (yani hükmü kaldırılan) dini terk etmeleri şartıyla meşru kılındı. Allah'ın rızasını kazanmanın gerçek anlamı da budur. Bunu

---

[675] Hadid: 27.

yapmadıkları ve evvelki dinlerinde ısrar ettikleri zaman bu onların meşrû olana değil, hevâ ve hevese tâbi olmaları anlamına geldi. Meşrû olana tâbi olmak, Allah'ın rızasını kazanmakla elde edilir. Allah'ın rızasını kazanmak da ancak bununla yani O'nun gönderdiği Peygamber'e (s.a) iman etmekle mümkündür.

Allah Teâla **"Biz, onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik, içlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardı."** buyurdu. İman edenler, Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlık yapanlardır. Fâsıklar ise, ruhbanlığı bu şartın dışına çıkarak yapanlardır. Çünkü onlar Rasûlullah'a (s.a) iman etmediler.

Ancak bu tesbit, onlar için meşrû kılınan şeyin bid'at diye isimlendirilmesini gerektirmektedir. Bu da bid'at tarifinin delalet ettiği manaya aykırıdır.

Buna verilecek cevap şudur: Bunun bid'at diye isimlendirilmesi, onların meşrû olan şeyin şartını ihlal etmelerinden dolayıdır. Çünkü onlara bir şart koşulmuştu, onlar da bu şartı yerine getirmediler. Bir ibadet herhangi bir şarta bağlanmış da o şartıyle birlikte edâ edilmemişse o şarta uygun bir ibadet olmaktan çıkmış ve bid'at haline gelmiştir. Meselâ kıbleye yönelmek, abdestli olmak gibi namaza ait şartlardan herhangi bir şartı kasten ihlal eden kimsenin durumu buna benzer. Bunların bir şart olduğunu bilir de bile bile bunları yerine getirmezse ve namazı bu şartları ihlal ederek kılmakta ısrar ederse bu amel, bidat kabilinden bir şey olur. Hz. Muhammed'in (s.a) peygamber olarak gönderilmesinden önce Hıristiyanların ruhbanlık yapmaları sahih/doğru bir hareketti. Hz. Muhammed (S:A) peygamber olarak gönderilince bundan tamamen vazgeçip onun dinine dönmeleri gerekirdi. Neshedilmiş olmasına rağmen halâ onda devam etmek şer'an bâtıl olan bir şeye devam etmek demektir. Bu da bid'atın ta kendisidir.

o o o

Âyetteki istisnayı, munkatı'/ayrı olarak kabul edersek -ki müfessirlerden bir grubun görüşü budur- o zaman âyetin anlamı şöyle olur: Biz ruhbanlığı onlara asla yazmamıştık/emretmemiştik, fakat onlar bunu Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla uydurdular ve şartına uygun olarak bu ruhbanlığı yerine getirmediler. Allah'ın rızasını kazanmak için O'nun Peygamber'ine (s.a) iman etmek şarttır. Çünkü o, bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir.

Bu bakış açısına göre onların davranışları iki şeyden dolayı bid'at diye isimlendirilmiştir:

Birincisi: Hakiki bid'at oluşundan dolayıdır. Çünkü bu davranış bid'at tarifinin içine girer.

İkincisi: İzâfi bid'at oluşuna râcidir. Çünkü Kur'an'ın Zâhiri bunun onlar hakkında mutlak olarak kötülenmediğine delâlet eder. Bununla beraber onlar bunun şartını ihlâl ettikleri için bid'at olmuştur. Onlardan kim bunun şartını ihlal etmez de Hz. Muhammed'in bi'setinden önce ruhbanlık yaparsa, âyeti kerimenin delâletine göre onun için ecir ve sevap yazılmıştır: **"Biz, onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik."** Yani zamanında ruhbanlık yapıp sonra peygamber olarak gönderilince Hz. Muhammed'e (s.a) iman eden kimseye biz mükâfat verdik.

Biz dedik ki: Bu duruma göre onların bu davranışı izâfi bid'attır. Çünkü o, hakiki bid'at olsaydı, onunla üzerinde bulundukları şeriatlerine muhalefet etmiş olurlardı. -Çünkü bu, yani şeriatlerine muhalefetleri hakiki bir bid'attir.- Böyle olunca da ruhbanlık yaptıklarından dolayı onlara mükâfat verilmezdi. Hatta Allah'ın emirlerine ve yasaklarına muhalefetlerinden dolayı cezaya müstehak olurlardı. Bu da onların kendileri için câiz olan bir şeyi yaptıklarının delilidir. O halde onların bid'ati hakiki bid'at değildir. Fakat bid'at lafzı hangi manaya kullanılırsa kullanılsın (ister izâfi manaya, ister hakikî manaya olsun) yine de üzerinde durulması gerekir. İnşaallah biraz sonra gelecektir.

İster izâfi olsun, ister hakiki olsun bu sözün bu ümmeti ilgilendiren bir hükmü yoktur. Çünkü bizim şeriatımızda ruhbanlık neshedilmiştir. İslamda ruhbanlık yoktur. Peygamber (s.a): **"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."** buyurmuştur.

İbn el-Arabi âyet hakkında dört görüş nakletti: Birincisi yukarıda geçendir. İkincisi ruhbanlığın kadınlardan uzaklaşmak olmasıdır ki bizim şeriatımızda bu neshedilmiştir. Üçüncüsü uzlet için manastırlara kapanmaktır. Dördüncüsü seyahattir. Bu dördüncüsü yani seyahat, zaman bozulduğunda bizim dinimize göre menduptur/teşvik edilen bir şeydir.

Zâhirine göre bunun (yani dağlarda dolaşıp seyahat etmek anlamına gelen ruhbanlığın) bid'at olması gerekir. Çünkü İslamdan önce ruhbanlık yapanlar bunu dinlerini korumak için meliklerden kaçarak (yani dağlarda dolaşarak) yaptılar ve bu yaptıkları bid'at diye isimlendirildi. Böyle bir hareketin mendup olması onun bid'at olmamasını gerektirir. O halde İbn el-Arabi'nin ruhbanlığı zamanın fesadında (fitne zamanlarında) dağlarda yapılan mendup seyahat diye manalandırmasıyle Kur'an'ın bunu bid'at diye isimlendirmesi nasıl uzlaştırılacaktır? Fakat bu meselenin bir açıklaması vardır. İnşaallah bu da anlatılır.

Denildi ki: Ayet-i kerimede **"Onlar bid'at uydurdular."** denilmesinin anlamı şudur: onlar hakkı terk ettiler. Domuz etlerini yediler, şarap içtiler, cünüp olduklarında yıkanmadılar ve sünnet olmayı terkettiler. **"Ona gereği gibi uymadılar."** bölümünün anlamı itaati ve dinî inancı gözetmediler demektir. Bu cümledeki "Ona" zamirinin mercii önceden belirtilmemiştir, dini inancı demektir. Bu mânâ, ayetin öncesindeki **"Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik."** bölümünden anlaşılmaktadır. **"Ona (yani Hz. İsa'ya) uyanlar"**ifadesinden orada peşinden gidilen dinî bir inancın olduğu anlaşılır. Nitekim Sâd sûresi 32. Ayetinin sonundaki bir zamirin mercii de önceden belirtilmemiş, ancak ondan önceki 31. âyette buna dair bir ipucu/karine vardır. Söz konusu ayetlerin meâli şöyledir: **"Akşama doğru ona (Süleyman'a) çalımlı, cins koşu atları sunulmuştu. Süleyman: Doğrusu ben bu iyi malları, Rabbimi anmayı sağladıkları için severim. Nihayet güneş battı.**[676] (Meâlde verdiğimiz

---

[676] Ayetin bir başka tefsirine göre 32. Ayetteki söz konusu zamirin mercii "atlar"dır. Bu tefsir lafız ve mana yönünden daha açıktır.

"güneş battı" ifadesi âyetin metninde bir zâmirle temsil edilir. Bu zamir güneşe gönderilmiştir. Çünkü bir önceki ayette geçen el-aşiyyu" kelimesi öğleden sonraki zaman dilimini yani güneşin göründüğü bir zamanı ifade eder. Ki biz onu akşama doğru diye terceme ettik. "Tevârat" ise gözlerden gizlendi demektir, ki biz onu güneş battı diye çevirdik)

Bu görüşe göre âyetin anlamı şöyle olur: Onların uyguladıkları böyle bir ruhbanlığı biz yazmadık/emretmedik. Biz onlara ancak hakkı emrettik. O halde bundaki bid'at izâfi değil, hakiki bid'attir. Buna ister izafi denilsin, isterse hakiki denilsin âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu vecihtir. Ayetin hükmünün bu ümmete nisbetinde de bir tartışma yoktur.

Said ibn Mansur ve İsmail el-Kâdı, Ebû Ümame el-Bahili'nin (r.a) şöyle dediğini naklettiler: Siz Ramazan ayında gece namazı kılmayı kendinize farz yaptınız. Hâlbuki Allah Teâlâ bunu size farz kılmamıştı, O size sadece orucu farz kılmıştı. O halde ona devam ediniz ve terk etmeyiniz. Çünkü İsrailoğullarından[677] bazı kişiler Allah'ın kendilerine farz kılmadığı şeyleri, Allah'ın rızasını kazanmak için uydurdular. Fakat ona da hakkıyla riayet etmediler. Allah Teâlâ da onları terk etmelerinden dolayı kendilerini ayıpladı ve **"Uydurdukları ruhbanlığa gelince... ona da gereği gibi uymadılar."** buyurdu.

Bir rivayette de şöyle geçer: İsrailoğullarından bazı kişiler Allah'ın rızasını kazanmak için bid'at uydurdular. Ona da hakkıyle riayet etmediler. Daha sonra onu terk ettikleri için Allah Teâlâ kendilerini ayıpladı. Ebu Umame bunu söyledikten sonra şu âyeti okudu: **"Uydurdukları ruhbanlığa gelince.... Ona da gereği gibi uymadılar."**

Bu görüş, bazı müfessirlerin görüşlerine de yakındır. **"Ona da gereği gibi uymadılar."** âyetini onlar şöyle tefsir ettiler: Yani bu konuda kusur işlediler ve ruhbanlığa devam etmediler.

Bazı tefsir nakilcileri dediler ki: Bu tevilde, nafile ve tatavvu olan bir şeye başlayan herkesin bunu tamamlaması ve hakkını gözetmesinin zorunlu olduğu anlamı vardır.

İbn el-Arabi dedi ki: Ruhbanlığın onlara kendileri bunu ısrarla devam ettirdikten sonra emredildiğini zannedenler bu izah tarzlarında yanılmışlardır. İbn el-Arabi dedi ki: Bu yorum ne kelâmın/âyetin muhtevasından, ne üslûbundan ne de manasından çıkartılabilir. Bir kimseye herhangi bir şey ya şeriat vasıtasıyla emredilir veya o kişinin yaptığı bir adak onun emredilmesine sebep olur. İbn el-Arabi dedi ki: Din ve inanç grupları arasında bu konuda ihtilaf yoktur.

Ona uygun bir şekilde amel edeceksek bu görüşün[678] üzerinde iyice düşünüp araştırma yapmaya ihtiyaç vardır. Çünkü âlimlerin çoğunluğu birinci görüşü[679] kabul etmişlerdir. Bu dinde bir bid'at yoktur ve bid'at, delille alakayı

---

[677] Ruhbanlığı uyduranlar İsrailoğulları değil Hıristiyanlardır.

[678] Yani ruhbanlığın onlara, kendileri buna ısrarla devam ettikleri için emredildiği görüşü (Çeviren)

[679] Yani meşru olan bir şeyin şartına riayet etmedikleri için bid'atçi durumuna düşmüşlerdir görüşü (Çeverin)

kesmek demek olduğu için kesinlikle bid'ate cevaz verme görüşüne de tahammül etmez. Çünkü -yukarıda da geçtiği gibi- her bid'at bir dalâlettir. Asıl olan delile uymaktır, ona aykırı hareket etmek değildir.

Bununla beraber biz -Allah'ın izniyle- Ebû Ümame'nin görüşünü de her ne kadar meselenin zâhirine nisbetle uzak bir ihtimal de olsa, Şer'i delile uygun olmak üzere doğru bir bakıştan hareket ederek bir kenara atmayız. Yani o, Hz. Ömer'in Ramazanda mescidde insanları bir imamın arkasında toplamasını bid'at olarak kabul etti. Çünkü Hz. Ömer (r.a) insanlar namaz kılarlarken mescide girdiğinde şöyle dedi: "Ne güzel bid'attır bu! Ne var ki bunu kılmadan yatıp da sonra gecenin son kısmında kalkıp bunu kılanların davranışları daha iyidir."

Yukarıda da geçmişti, Hz. Ömer bunu herhangi bir bakış açısıyla bid'at diye isimlendirdi. Hâlbuki Ramazan ayında imamın insanları mescitte toplaması bir sünnettir. Sünnetin sahibi olan Hz. Peygamber (s.a) bunu uygulamıştır. Ancak farz olmasından korktuğu için bunu daha sonra terk etmiştir. Vahy zamanı sona erince illet ortadan kalkmış ve iş normale dönmüştür (Yani farz olma korkusu kalmamıştır). Ancak Hz. Ebû Bekir (r.a), halifeliği döneminde çok daha önemli meselelerle karşı karşıya kaldığı için bunu gerçekleştirmesi mümkün olmadı. Hz.Ömer'in halifeliğinin ilk dönemlerinde de bu mümkün olmadı. Nihayet durumu inceledi ve uygulamayı başlattı. Fakat görünürde bu iş, sanki kendisinden öncekiler tarafından hiç uygulanmış gibi olduğu için bid'at diye isimlendirdi. Yoksa sünnetle sâbit olan bir şeye aykırı olduğu için bu isim verilmiş değildir.

Sanki Ebû Ümame (r.a) de bu amelle ilgili uygulamayı gözününde bulundurdu ve Hz. Ömer'in yaptığı isimlendirmeye de bağlı kalarak bunu bid'at olarak isimlendirdi. Sonra âyet-i kerimeden anladığı manaya dayanarak da buna devam etmelerini emretti. Onun âyet-i kerimeden anladığı mana ise şu idi: Gereğini yerine getirmemek demek, farz olmayıp mendup olan bir ameli devamlı yapmayı tercih etmelerine rağmen ona devamı terk etmeleri demektir. Onlar da bu tercihlerinin gereğini yerine getirmediler. Çünkü zorunlu olmayan ve revâtip sünnetler cinsinden olmayan tatavvular iki şekilde yapılırlar:

Birincisi: İnsanın gücünün dahilinde olan şeylerde onun asıl üzere bırakılmasıdır (yani tatavvu olarak kalmasıdır). İnsan bu tür tatavvûları bazan büyük bir iştiyakla yapar bazan da onu yapmak için iştiyak duymaz. Veya bazan onu âdeti üzere yapması mümkün olur, bazan da meşguliyetinin çokluğu ve benzeri bir sebepten dolayı onu yapmaya imkan bulamaz. Mesela bir adamın bugün tasadduk edeceği bir şeyi vardır ve tasadduk eder. Yarın böyle bir imkanı olmayabilir veya imkanı olur da tasadduk yapmaktan haz almaz. Veya tasadduk edeceği şeyi elinde tutmayı o andaki çıkarlarına daha uygun görebilir veya bunun dışında insanın karşılaştığı başka bir sürpriz buna engel olabilir. Hiç kimsenin bütün tatavvuları bu şekilde terk etmesinde herhangi bir sakınca yoktur ve terk etti diye de kınanmaz. Çünkü bunda bir kınama ve azarlama olsaydı tatavvu olmazdı. Tatavvu' farzdan farklıdır.

İkincisi: Tatavvuların yapılması gerekli bir yükümlülük olarak yerine getirilmesidir. Mesela kişinin belli bir vakitte herhangi sahih bir ameli düzenli olarak yapmayı kendisi için görev edinmesi, gecenin bir bölümünü ibadetle geçirmeyi, özellikle aşûre ve arafe gibi fâzileti sâbit olduğu için belli günlerde oruç tutmayı kendisi için alışkanlık haline getirmesi veya sabah akşam Allah'ı zikretmeyi kendisine vazife edinmesi gibi şeyler böyledir. Böyle bir durumda tatavvular bir yönüyle vâciplerin özelliğini almışdırlar. Çünkü kişi bu tatavvuları gücü yettiğince sürekli yapmaya niyet ettiği zaman vâciplere ve revâtib sünnetlere benzemiş olurlar. Nitekim bu vâciplik, yapılması şer'an zorunlu olmasaydı bir vâcip olarak ısrar edilmezdi. O zaman da aslının terkinde herhangi bir sakınca olmazdı. Bunun bizdeki bir benzeri farzlardan sonra gelen revâtip nâfilelerdir. Çünkü bunlar aslında müstehaptırlar Devamlı/ve düzenli hale getirilmiş olmaları yönünden sünnetlere ve vâciplere benzemişlerdir.

Bu mana, Rasûlullah'ın (s.a) ikindi namazının farzından sonra iki rekat daha namaz kıldığında bunun sebebi sorulunca verdiği cevapdan da anlaşılmaktadır. Rasûlullah (s.a) o cevabında şöyle demişti: "Ey Ebû Umeyye'nin kızı! İkindi namazından sonraki iki rekatı mı sormuştun? Abdulkays kavmine mensup insanlar İslâm'a girmek için gelmişlerdi. Onlarla meşguliyeti sebebiyle öğleden sonraki iki rekatı kılamamıştım. İşte bu iki rekat, kılamadığım o iki rekattır." Çünkü bu soru kendisine bu iki rekatı nehyettikten sonra sorulmuştu. Hz. Peygamber (s.a) öğlenin farzından sonra revâtip nafile (devamlı nafile) olarak bu iki rekatı kılıyordu. Bunları geçirince vâcibin kazası gereğince sanki bir kazayı kılar gibi vaktinden sonra kıldı.

İşte o zaman iki durum arasında bu çeşidin tatavvua ait bir durumu meydana gelmiş olmaktadır, ancak şeriattan anladığımıza göre bu durum mükellifin isteğine bırakılmıştır. Hal böyle olunca biz, şeriatın maksadının da kolaylaştırmak ve yumuşaklık sağlamak olduğunu, mükellefin âciz kalabileceği veya sürekli yapması halinde sıkıntıya girebileceği şeyleri mecbur etmemek olduğunu anladık. Çünkü sürekli yapılan bir şeyi terk etmek her ne kadar başlangıçta mekruhluk derecesine ulaşmasa da o, kişinin Rabbine verdiği bir söz mesabesindedir. Verilen sözü yerine getirmek ise genel manada talep edilen bir şeydir. Bu sebeple onu ihlâl etmek mekruh olur.

o o o

Her ne kadar amelde devamlı olmak matlup ve saygıdeğer bir davranış da olsa; kolaylığı ve yumuşaklığı tercih etmenin de Kur'an ve sünnetteki delilleri şunlardır: **"Biliniz ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz."**[766] Müfessirlerden bir grubun görüşüne göre, ayetteki sözü edilen bir çok işlerde kastedilen İslâmi yükümlülüklerdir. Ayette geçen "لَعَنِتُّمْ" kelimesinin manası ise "sıkıntıya düşerdiniz, meşakkatle karşılaşırdınız." demektir. Hâlbuki Allah'ın dininde meşakket/zorluk yoktur.

---

[766] Hucurat: 7

Âyetin devamında: **"Fakat Allah size imanı sevdirmiştir."** buyurulur ki manası o yükümlülükleri kolaylaştırmak sûretiyle imanı sevdirmiştir anlamına gelir.

Hz. Peygamber (s.a) hoşgörülü bir haniflik anlayışı ile gönderilmiş ve başkalarının üzerindeki ağırlıkları ve zincirleri indirmiştir. Allah Teâlâ Peygamberini (s.a) tanımlarken şöyle buyurdu: **"Sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı çok merhametlidir, çok şefkatlidir."**[767] Bir başka âyette şöyle buyurulur: "Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez."[768] Diğer bir âyette şöyle buyurulur: **"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister, Çünkü insan zayıf yaratılmıştır."**[680] Allah Teâlâ nefsi sıkıntıya sokmayı sınırı aşmak olarak isimlendirir: **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın."**[681] Bu konuda hadislerden de pek çok delil vardır. Visal (yani iftar etmeden aralıksız oruç) meselesi bunun bir örneğidir. Hz. Aişe'den (r.a) gelen bir hadiste o şöyle demiştir: Allah Rasulü (s.a) iftar etmeksizin peşpeşe oruca devam etmekten men ederdi. Dediler ki: Ama sen iftar etmeden oruca devam ediyorsun? O şöyle buyurdu: **"Şüphesiz ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir."**[682]

Enes'ten (r.a) rivayet edildi; o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) Ramazan ayının sonunda iftar etmeksizin oruca devam etmişti. Müslümanlardan bazı kişiler de aynı şeyi yaptılar. Bu durum Rasûlullah'a ulaştırıldı. Bunun üzerine o şöyle buyurdu: **"Şayet Ramazan ayı bizim için uzamış olsaydı, iftarsız oruca kendisini kaptıranlar bu işten vazgeçsinler diye iftar etmeksizin aralıksız oruca devam ettikçe edecektim."** Bu ifadeleri onların hareketini tasvip etmediğini gösterir.

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) iftar etmeksizin aralıksız oruçtan nehyetmişti. Müslümanlardan bir adam dedi ki: yâ Rasûlallah bunu sen de yapıyorsun. Rasûlullah şöyle dedi: **"Hanginiz benim gibisiniz? Şüphesiz ben Rabbimin yanında gecelerim; O beni yedirir ve içirir."** Onların visalden (yani iftar etmeden peşpeşe oruç tutmadan) vazgeçmek istemediklerini gördüğünde; bir gün, sonra bir gün daha onlarla birlikte orucuna iftarsız devam etti. Sonra hilali gördüler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: **"Eğer hilâl görünmeseydi, size daha da artıracaktım. (iftar etmemeyi sürdürecektim.)"** Sanki bu davranışıyla, visalden vazgeçmek istemedikleri için onları cezalandırmak istiyordu.[683]

---

767 Tevbe: 128.

768 Bakara: 185

680 Nisa: 28

681 Maide: 87.

682 Bu hadisin ta'liki daha önce geçti.

683 Ebu Hureyre'nin bu hadisi Buhari'de geçmektedir: Kitabu's-Savm, Babu't-Tenkil limen eksera'l-Visal, no:1965, s.242, c.IV, Fethu'l-Bâri.

Ramazan ayında Hz. Peygamber'in onlara teravih namazı kıldırması meselesi de bunun bir örneğidir: onların üzerine bu iş farz olur da yapmaktan âciz kalırlar ve bu sebeple günaha girerler korkusuyla bu işi (daha sonra) terk etti. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a) onlara karşı yumuşaklıkla muamelesinin bir örneğidir.

Kâdı Ebû Tâlib dedi ki: Allah Teâlâ'nın merhametinden dolayı, şayet bu namaza onlarla birlikte devam ederse üzerlerine bunun farz kılınacağını ona vahyetmiş olması muhtemeldir.

Hz. Aişe (r.a) dedi ki: Rasûlullah (s.a) yapmayı sevdiği bir ameli terk etmişse, insanlar da o ameli işlerler de, üzerlerine farz kılınıverir korkusuyla terk etmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a) şu sözünden de bu manaya işaret ettiği söylenir: **"Cuma gününe oruç tahsisi yapmayın."**[684]

el-Mühelleb dedi ki: Bu hadisin vürud sebebi, o oruca devam edilmesi ve neticede farz kılınması korkusudur.

İmam Malik'in Muvatta'da geçen sözü ile hadisteki yasaklama bu mana ile birleşir. Bunda anlaşılmayacak bir durum yoktur.[685]

Kolaylığı tercih etmenin delillerinden birisi de el-Havlâ bint Tüveyt'ten gelen şu hadistir: Hz. Aişe dedi ki:

قالت عائشة رضي الله عنها: دَخَلَ عَلَيَّ رَسولُ الله وَعِنْدِي امْرَأَةٌ، فَقَالَ: "مَنْ هَذِهِ؟ —فَقُلْتُ: امْرَأَة لاَ تَنَامُ تُصَلِّي.

فَقَالَ: "لاَ تَنَامُ اللَّيْلَ! خُذُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ، فَوَا للهِ لاَ يَسأَمُ الله حَتَّى تَسْأَمُوا"

Bir defasında yanımda bir kadın var iken Rasûlullah (s.a) benim yanıma geldi. Bana dedi ki: "Bu kimdir? Ben dedim ki: Bu, geceleri uyumayıp namaz kılan bir kadındır. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu. Demek geceleri uyumuyor ha! Amellerden gücümüz yettiği kadarını yapınız. Vallahi siz bıkıp usanmadıkça Allah da bıkmaz."[686]

Hz. Peygamber (s.a) kadının hareketini tasvip etmediğini belirtmek için "Demek geceleri uyumuyor ha!" demiştir. Çünkü kadının yorulmasından, usanmasından veya hakkı sekteye uğratmasından ya da bitkin düşmesinden korkmuştur.

---

684 Buhari. K. Sıyam, Babu Savmi Yevmi'-Cumua, no:1984, 1985; Müslim, K. Sıyam, B. Keraheti Sıyami Yevmi'l-Cumua münferiden 2/801.

685 İmam Mâlik Muvatta'ında şöyle demişti: "Hiçbir âlim, hiçbir fıkıhçı ve onların peşinden giden hiç kimsenin Cuma günü oruç tutmayı yasakladığını görmedim. Bazı âlimlerin Cuma günü oruç tutuğunu gördüm." (Muvatta, K. Sıyam, B. Câmiu's-Sıyam) Vahy dönemi sona erdikten sonra hadisteki yasağın illeti ortadan kalktığı için, İmam Malik'in sözü ile hadis arasında bir çelişki yoktur. (Çeviren)

686 Buhari, K. İman, B. Ehabbu'd-Dinî ilallahi edvemuhu, no:43; Buhari, K. Teheccüd, B.18, no:1151; Buhari, K. Savm, B. Savmi Şaban, no:1970; Buhari, K. Libâs, B. Cülusi ale'l-Hasır, no:5861; Müslim. K. Salâti'l-Müsâfirin, B. Fadileti'l-Ameli'd-Dâimi min kıyami'l-Leyl; no:220, K. Sıyam, no:177; Mâlik, el-Muvatta, K. Salâti'l-Leyl, B. Mâ câe fi salâti'l-Leyli no:4. C.II. s.118; Ahmed, Müsned, 6/40, 51, 61; Ebu Davud, Tatavvu; Nesâî (Çeşitli yerlerde var) Meselâ K. Kıyami'l-Leyl, K. İman. İbn Mâce, K. Zühd, B. Müdavemetü ale'l-Amel, no:4238.

Bunun bir benzeri de Enes'ten (r.a) gelen şu hadistir:

عن أنس رضي الله عنه قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ الله المسْجِدَ —وَحَبْلٌ مَمْدُودٌ بَيْنَ سَارِيَتَيْنِ فَقَالَ : مَا هذَا ؟ قَالُوا : حَبْلٌ لِزَيْنَبَ تُصَلِّي فَإِذَا كَسِلَتْ أَمْسَكَتْ بِهِ. فَقَالَ: حَلُوهُ، لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ فَإِذَا كَسِلَ أَوْ فَتَرَ فَعَدَ" وفي رواية "لاَ؛ حلوه"

Rasûlullah (s.a) mescide girdi; iki direk arasında asılı bir ip gördü ve sordu: "Bu nedir?" Dediler ki: Bu Zeyneb'in ipidir. Namaz kılarken yorulup güçsüz kaldığı zaman bu ipe tutunup kendine destek yapıyor. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Çözün onu! Biriniz dinç iken gücü ve morali yerinde iken namaz kılsın, güçsüz kaldığı zaman veya yorulduğu zaman da otursun."[687]

وعنْ عبد الله بنْ عَمْرو رَضِيَ الله عنهما قَالَ: بَلَغَ النَّبِي أَنِّي أَصُومُ أَسْرِدُ وَأُصَلِّي اللَّيْلَ، فاما أَرسَلَ إِلَيَّ وَإِمَّا لَقِيتُهُ: فَقَالَ: أَلَمْ أُخْبَرْ أَنَّكَ تَصُومُ لاَ تُفْطِرُ وَتُصَلِّي اللَّيْلَ؟ فَلاَ تَفْعَلْ، فَإِن لِعَيْنِكَ حَظًّا وَلِنَفْسِكَ حَظًّا، ولأَهْلِكَ حَظًّا، فَصُمْ وَأَفْطِرْ وَصَلِّ وَنَمْ" الحديث.

Abdullah ibn Amr'dan (r.a) rivayet edilmiştir, o şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a) benim devamlı oruç tutacağımı ve bütün gece namaz kılacağımı öğrenmiş ve benimle karşılaşınca şöyle demişti. "Duydum ki sen devamlı oruç tutuyor ve bütün geceyi de namaz kılarak geçiriyormuşsun öyle mi? Öyle yapma, çünkü gözünün hakkı vardır. Nefsinin hakkı vardır ve âilenin hakkı vardır; Bazan oruç tut, bazan tutma, bazen namaz kıl, bazen de uyu."[688]

İbn Seleme'den gelen bir rivayette o şöyle dedi: Bana Amr ibn el-Âs (r.a) anlattı: Ben her gün oruç tutuyor ve bütün gece de Kur'an'ı hatmediyordum. Bu durumu ben Rasûlullah'a (s.a) ya anlatmıştım, ya da o öğrenmiş ve beni çağırmıştı. Huzuruna vardığımda bana dedi ki: "Duyduğuma göre her gün oruç tutuyor ve her gece Kur'an okuyup (hatm) ediyormuşsun, öyle mi?" Dedim ki: Evet ya Rasûlallah, ben bunun sadece hayırlı/iyi bir şey olduğunu zannediyorum. Dedi ki: "O halde her ayın üç günü oruç tut, senin için yeter." Dedim ki: Ey Allah'ın Rasulü! Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter. Dedi ki: "Ama eşinin senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve vücudunun hakkı vardır. İyisi mi sen Davud Peygamberin orucunu tut. Çünkü o, insanların en âbidi idi." Dedim ki: Ey Allah'ın Rasulü! Davud peygamberin orucu nasıl bir oruçtu? Dedi ki: "O bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı." Rasûlullah sonra dedi ki: "Her ay da Kur'an'ı bir defa hatmet." Dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter. Dedi ki: "O halde her hafta bir hatim yap ve bunu artırma. Çünkü eşinin senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin senin üzerinde hakkı vardır, vücudunun hakkı vardır." Ben bu hususta daha iddialı konuşup ısrar ettim. O da ısrar etti ve şöyle

---

687 Buhâri, K. Teheccüd, B. Mâ Yükrahu mine't-Teşdid fi'l-Ibade, no:110.

688 Buhari, Kitabü't-Teheccüd, B.20, no:1153, Fethu'l-Bâri, 3/46; Müslim, Sıyam, 181; Ahmed, Müsned, 2/58, 188.

buyurdu: "Kim bilir ömrün uzun olur da çok yaşarsın, bu dediğini yapamazsın." Hakikaten buyurduğu başıma geldi; yaşlanınca, "Rasûlullah'ın ruhsatını keşke kabul etseydim." Dedim.

Bir başka rivayette Rasûlullah (s.a) şöyle dedi: Bir gün oruç tut, bir gün tutma; Bu, Davud'un orucudur." En iyi oruç budur. Dedim ki: Benim bundan daha fazlasına gücüm yeter. Dedi ki: Bundan daha fazlasını yapma.

Abdullah ibn Amr dedi ki: Rasûlullah'ın (s.a) söylediği o üç günü kabul etmiş olmam bana ailemden ve malımdan daha sevimlidir."[689]

Tirmizi'de Câbir'in şöyle dediği nakledilir: Bir adam, Rasûlullah'ın (s.a) huzurunda ibadetten ve çok çalışmaktan/kendini zorlamaktan söz etti. Bir diğeri de kolaylaştırmak ve yumuşaklıktan söz etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **İbadette nefsi zorlamak yumuşaklıkla denk olamaz** (Yani kolaylaştırmak ve yumuşaklık daha faziletlidir) Tirmizi dedi ki: Bu hasen-gariptir.

Enes'ten (r.a) rivayet edildi, o şöyle dedi: Peygamber'in (s.a) hanımlarının evlerine üç grup insan geldi ve O'nun ibadetinden sordular. Kendilerine O'nun ibadeti bildirilince sanki azımsadılar ve dediler ki: Biz nerede, Allah Rasulü (s.a) nerede? Biz hiç onun gibi olabilir miyiz? O'nun yaptığı ve yapacağı bütün günahlar bağışlanmıştır. Birisi şöyle dedi: Ben bütün gece uyumayacağım, onu namazla geçireceğim. Diğeri şöyle dedi. Ben her gün oruç tutacağım, hiç oruçsuz gün geçirmeyeceğim. Bir diğeri şöyle dedi: Ben kadınlardan uzak duracağım, hiç evlenmeyeceğim. Allah Rasulü (s.a) geldi ve onlara şöyle dedi: **"Bu sözleri söyleyenler siz misiniz? Bana gelince; ben Allah'tan hepinizden daha çok korkarım ve O'ndan hepinizden daha çok çekinirim; lakın ben (nâfile) orucu hem tutarım, hem tutmam, (nâfile) namazı hem kılarım, hem uyuduğum da olur. Hanımlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir."**

Bu anlamda daha pek çok hadis vardır. Bunların tamamı kolaylığı ve kolaylaştırmayı tercih etmeye delâlet eder. Bu da ancak (yukarıda anlatılan) birinci şekliyle düşünülebilir, yani tatavvuun (nafilenin) aslı üzere bırakılması ve onun bir mecburiyet haline getirilmemesidir. Şayet nâfile bir ibadetin sürekli yapılması tercih edilmişse onun da şimdi açıklayacağımız gibi meşakkat vermeyecek bir devamlılıkta olması düşünülmelidir.

---

[689] Buhâri, K. Savm, B. Savmu'd-Dehr, no:1976; Müslim, K.Savm, B. en-Nehyi an Savmi'd-Dehri, 1159; Nesâî, Savm, 2393.

FASIL

Bir kimse bunu, yani nafile bir ibadeti kendisi için bir zorunluluk haline getirirse bu iki şekilde olur: Birincisi, kişinin böyle bir zorunluluğu kendisi için adamış olmasıdır ki, aslında böyle bir adakta bulunmak mekruhtur. İbn Ömer (r.a) hadisini görmüyor musun; o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) bir gün bize adakta bulunmayı yasaklıyor[690] ve şöyle diyordu:

إِنَّهُ لاَ يَرُدُّ شَيْئًا، وَإِنَّمَا يَسْتَخْرِجُ بِهِ مِنَ الشَّحِيحِ —وَفِي رِوَايَةٍ– النَّذْرُ لاَ يُقَدِّمُ شَيْئاً وَلاَ يُؤَخِّرُهُ، وَإِنَّمَا يَسْتَخْرِجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ".وعن أَبِي هريرةَ رَضِي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ: "لاَ تَنْذُرُوا فَإِنَّ النَّذْرَ لاَ يُغْنِي مِنَ الْقَدَرِ شَيْئًا، وَإِنَّمَا يَسْتَخْرِجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ".

"Nezir (adak) hiçbir şeyi (kötülüğü ve zararı) def etmez. Ancak adak sebebiyle cimriden mal çıkarılmış olur." Bir başka rivayette ise: **"Adak, bir şeyi ne öne alır, ne de sona bırakır, o sadece cimriden mal çıkmasına vesile olur."**[691]

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre **Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Adakta bulunmayın; çünkü adak, kaderden olan hiçbir şeyi engellemez. Sadece, adamak sebebiyle cimriden mal çıkarılır."**

Allah bilir ya, bu hadis Arapların bir âdetine dikkat çekmek için söylenmiştir; onlar mesela, Allah benim hastalığıma şifa verirse şu kadar oruç tutacağım veya kaybettiğim bana gelirse, ya da Allah beni zengin ederse şöyle şöyle sadaka vereceğim diye adakta bulunurlardı. Rasûlullah diyor ki: Adak, kaderden olan bir şeyi değiştirmez, bilakis, sağlık da, hastalık da, zenginlik de, fakirlik de onun için Allah'ın bir takdiridir. Mesela âlimlerin zikrettiği şekilde sıla-yı rahim ömrün ziyadeleşmesi için bir sebep kılınmıştır, fakat nezir/adak bunlar için bir sebep kılınmamıştır. Bilakis, bu konuda adağın varlığı ve yokluğu arasında hiçbir fark yoktur. Fakat adağın yerine getirilmesinin meşrûiyyeti sebe-

---

690 "Bize adakta bulunmayı yasaklıyordu" sözü sadece adağın durumunu pekiştirmek/onun önemine dikkat çekmek ve onu üzerine vâcip kıldıktan, yani adakta bulunduktan sonra yerine getirilmesini ihmalden sakındırmak için söylenmiş bir sözdür. Bunun manası adakta bulunulmasın diye haram kılmak olsaydı bu, adağın hükmünü ve yerine getirilmesinin lüzûmunu ortadan kaldırmak olurdu. Çünkü yasakla birlikte onu yapmak masiyet haline dönüşürdü ve yerine getirilmesi de gerekli olmazdı. Bu hadisin yorumu şudur: Rasûlullah (s.a) onlara bu işin kendileri için bu dünyada bir fayda sağlamayacağı gibi bir zararı da def etmeyeceğini ve Allah'ın takdirinden de bir şeyi değiştirmeyeceğini öğretmektedir. Rasûlullah (s.a) onlara (sanki) şöyle demektedir: Allah'ın sizin için takdir etmediği bir şeyi adakla elde etmek veya Allah'ın sizin hakkınızda hükmettiği bir şeyi adakla engellemek için nezir yapmayın. Nezir/adak yapmışsanız bunu da yerine getirin. Çünkü adadığınız bir şeyi yerine getirmeniz sizin için bir zorunluluktur. Hadisin anlamı budur. (Mealimü's-Sünen, 3/591)

691 Buhari, K. Eyman ve'n-Nüzür, B. Vefau bin-Nezir, no:6692, 6693, K. Kader, B. İlğâü'l-Abdi en-Nezra ile'l-Kader, 6608 ve 6609; Müslim, K. Nezr, M. Nehyi ani'n-Nezr, no: 1639, 1640; Ebû Dâvud, K. Eyman ve'n-Nüzûr, B. Nehy anin-Nüzûr, No:3287; Tirmizi, Babü Kerahiyyeti'n-Nezr, No:1538; İbn Mâce, Keffaret, B. Nehy ani'n-Nezr, no:2122; İbn Hıbban, K. Nüzür, Babu Zikri'l-İlleti elleti min ecliha zecrun anin-Nezr, no:4361.

biyle Allah Teâlâ onunla cimrinin malından bir miktarını çıkarır. Adağın yerine getirilmesi âyet ve hadisle hükme bağlanmıştır: **"Söz verdiğiniz zaman, Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin."**[692] **"Kim Allah'a itaat etmeyi adamışsa, Allah'a itaat etsin."**[693] Malik ve Şâfii gibi âlimler de adağın yerine getirilmesinin vâcip olduğunu söylemişlerdir.

Yasaklamanın sebebi nefsi sıkıntıya sokması yönündendir. Bunun mekruh oluşunun delilleri yukarıda geçti. Nezir olma vasfının dışında onun kendisi için bir zorunluluk haline getirilmesi yönüne gelince bu sanki bir çeşit va'd/söz verme hükmündedir. Verilen sözün yerine getirilmesi istenir. Adeta o, şeriatın kendisine, vâcib kılmadığı bir şeyi vâcib kılmış gibidir. Bu da bir zorlamadır. Bununla ilgili delil de yukarıdaki Enes hadisinde geçti. Söz konusu hadiste üç grup insan Rasûlullah'ın hanımlarının evine gelmiş, peygamberin nasıl ibadet ettiğini sormuşlar, bunu öğrenince, "biz nerede Peygamber (s.a) nerede?" demişlerdi. Sonra da birer birer ne yapmak istediklerini söylemişlerdi.

Bunun bir benzeri bir başka rivayette geçti; o rivayete göre Rasûlullah (s.a) Abdullah ibn Amr'ın şöyle dediğini haber aldı: "Yaşadığım sürece, bütün günleri oruçlu geçireceğim, bütün geceleri de namaz kılarak geçireceğim." Bu adak anlamında söylenmiş bir söz değildir. Çünkü öyle olsaydı Hz. Peygamber (s.a) ona: "Her ay üç gün oruç tut" veya "şöyle şöyle oruç tut" demezdi, "adağını yerine getir" derdi. Çünkü "Kim Allah'a itaati adamışsa, O'na itaat etsin" buyurmuştur.

Nezir anlamındaki bir zorunluluğa gelince, âlimlerin söylediklerine göre onu yerine getirmek mendupluğu değil, vâcipliği gerektirir. (yani adağı yerine getirmek mendup değil, vâciptir.) Kitap ve sünnet buna delâlet eder. Fıkıh kitaplarında bu zikredilmiştir. Bu sebeple sözü uzatmayacağız.

İkinci manaya gelince, yani nezir/adak vasfı olmaksızın bir zorunluluk haline getirmeye gelince, deliller genel olarak bunların yerine getirilmesini gerektirir. Fakat bu, Ebû Umame'nin mescitte cemaatle teravih namazı kılmakla ilgili yaklaşımındaki delillerin işaretine göre, terk edildiğinde kınama derecesine ulaşmayan bir gerekliliktir. Başlangıçta devamlılığa niyet edilmesi sebebiyle bu, bir zorunlu revâtip nafile şeklini aldı. Bu sebepledir ki Ebû Umame de onlara bu işe devam etmelerini emretti. Tâ ki söz verip de sonra sözünü yerine getirmeyen ve bu sebeple ayıplanan kişi durumuna düşmesinler. Fakat bu kısım da iki şekilde olur:

Birinci Şekil: O amelin bizzat kendisinde güç yetirilemeyen veya sıkıntı veren veya ciddi bir meşakkate ya da daha hayırlı bir şeyin ihmaline sebebiyet veren bir durumun olmasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a), "Kim benim sünnetim-

---

[692] Nahl: 91

[693] Buhari, K. Eyman ve'n-Nüzür, B. Nezr fi mâ lâ Yemlikü ve fi ma'siyetin, no:6700. Hz. Aişe rivayeti; Tirmizi, K. Nezr, No:1526; Ebû Dâvud, K. Eyman, ve'n-Nüzür, no:3279, Hz. Aişe rivayeti; İbn Mâce, K. Keffârat, B. Nezr, 2126; İbn Hıbban, Sahih, K. Nüzür, 4372, 4373; Beyhaki, Sünenu Kübra, K. Cizye, 9/231.

den yüz çevirirse benden değildir." dediği ruhbanlık budur. İnşaallah ileride bu konuda gerekli şeyler söylenecektir.

İkinci Şekil: O amelin içine girildiğinde herhangi bir meşakkat ve sıkıntının olmaması, fakat ona devam edilmesi halinde bu yüzden meşakkat ve sıkıntıyla karşılaşılması veya daha önemli bir şeyin ihmaline sebep olmasıdır. Burada da başlangıçta yasaklama vardır. Yukarıdaki deliller buna işaret etmektedir. Müslim'in bazı rivayetlerinde bunu yorumlayıcı ifadeler vardır. Şöyle ki, bu rivayetlerden birinde (Abdullah ibn Amr) şöyle dedi: Ben bu hususta daha iddialı konuşup ısrar ettim, Rasûlullah da bana ısrar etti ve dedi ki: "Kim bilir ömrün uzun olur da çok yaşarsın, bu dediğini yapamazsın."

Bir amelin zorunluluk haline getirilmesinde Rasûlullah'ın neleri gözönünde bulundurduğuna iyi dikkat ediniz! Bunlar başlangıçta belki gerekli olmayabilir, fakat bu amele ölünceye kadar devam edilecekse onun kişiyi ileride de meşakkate sokmaması göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Abdullah ibn Amr daha sonra şöyle demiştir: Hakikaten Rasûlullah'ın (s.a) buyurduğu başıma geldi; yaşlanınca "Rasûlullah'ın ruhsatını keşke kabul etseydim." dedim.

Rasûlullah'ın (s.a) Ebû Katade'den rivayet edilen hadisi de bu manaya yorumlanır. Söz konusu hadiste Rasûlullah'a soruldu: İki gün oruç tutup bir gün tutmayan kimsenin durumu nasıl olur? Rasûlullah (s.a) dedi ki: "Buna kimsenin gücü yeter mi?" Sonra gün aşırı oruç tutmak hakkında da dedi ki: "Buna gücümün yetmesini çok isterdim." Bunun manası -Allah bilir ya- şöyledir: "Bunu devam ettirmeye gücümün yetmesini çok isterdim." Ancak o yine de visal orucuna devam etmiş ve şöyle demiştir: **Ben sizin gibi değilim; ben Rabbim'in katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir.**

Sahih'teki bir rivayette şöyle denilir: "Rasûlullah (s.a) bazı zamanlar o kadar çok oruç tutardı ki biz, o hiç oruçsuz gün geçirmiyor, derdik. Bazı zamanlar da o kadar çok oruçsuz gün geçirirdi ki biz, o hiç oruç tutmuyor derdik."

Bu durum sâbit olduğuna göre, bir kimsenin devamlı işlemek maksadıyla bir amelin içine girmesi, şayet, meselâ o ameli devamlı yaptığı zaman bıkkınlığa sebebiyet vermesi alışılmış/bilinen bir şey ise bunu zorunlu/devamlı hale getirmenin başlangıçta mekruh olduğuna inanması gerekir. Çünkü bu, hepsi de yasaklanmış olan pek çok şeye sebebiyet verir:

Birincisi: Şüphesiz Allah ve Rasülü bu dinde kolaylığı ve yumuşaklığı hediye etmiştir. Nâfile bir ameli kendisi için zorunlu hale getiren bu kişi, dinin hediyesini kabul etmeyen kimse gibidir. Bu, hediye sahibinin hediyesini reddetmeye benzer. Bir kölenin efendisine karşı böyle bir tavır sergilemesi yakışık almaz. Kulun Rabbine karşı böyle bir tavır sergilemesi nasıl yakışık alsın?

İkincisi: Böyle bir zorunluluğun şer'an daha hayırlı ve çok daha önemli olan bir şeyin yerine getirilmesinde kişiyi acze ve yetersiz hale düşürmesinden korkulması. Rasûlullah (s.a) Davud'un (a.s) durumunu anlatmak için şöyle demişti: **"O, bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı, düşmanla karşılaştığı zaman da arkasını dönüp kaçmazdı"** Rasûlullah (s.a) bu sözüyle, Davud'un (a.s) tuttuğu orucun, düşman karşısında onu zayıf duruma düşürmediğine dikkat çekmek istemiştir. Bu oruç onu zayıf duruma düşürmemiştir ki bu sebeple harp meydanlarında cihadı terk etmiş olsun ve düşmandan kaçsın.

Abdullah ibn Mes'ud'a (r.a): Sen çok az oruç tutuyorsun, denilince şöyle cevap verdi: Oruç tutmak beni Kur'an okumaktan alıkoyuyor. Hâlbuki Kur'an okumak benim için oruç tutmaktan daha sevimlidir.

Bu sebeple İmam Mâlik gecenin tamamının ihya edilmesini mekruh görmüş ve şöyle demiştir: Belki sabah namazı vaktinde uyku kendisine gâlip gelebilir. Rasûlullah'da (s.a) güzel bir örnek vardır. İmam Mâlik daha sonra şöyle dedi: Sabah namazına bir zarar vermediği müddetçe bütün geceyi ihya etmede bir beis yoktur.

Arefe günü tutulan orucun kendisinden önceki ve kendisinden sonraki senenin günahlarına keffaret olduğu bildirilmiş, sonra da hacıların o gün oruç tutmamalarının daha faziletli olduğu haber verilmiştir. Çünkü o gün oruçlu olmamak vakfe ve dua esnasında kuvvetli olmayı temin eder. İbn Vehb'in bu konuda bir hikayesi vardır. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştu: "Senin ailenin senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin senin üzerinde hakkı vardır ve nefsinin senin üzerinde hakkı vardır." Kişi aslında mecbur olmadığı bir ibadete kendisini tamamen verirse bu haklardan herhangi birisini ihlal edebilir.

Ebu Cuhayfe'den (r.a) rivayet edilmiştir; o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) en son olarak Selman ile Ebu'd-Derda'yı birbirine kardeş yaptı. Selman Ebu'd Derda'yı ziyaret etti. (Hanımı) Ümmü'd-Derda'yı perişan bir vaziyette görünce; "Neyin var?" diye sordu. Ümmü'd-Derda şöyle cevap verdi: Kardeşin Ebu'd-Derda'nın artık dünya ile bir işi kalmadı. Derken Ebu'd-Derdâ geldi; ona (misafirine) yemek yapıp getirdi ve: Buyur , ye! Ben oruçluyum dedi. Selman cevap

verdi: Sen yemeden ben tek bir lokma bile almam. Bunun üzerine o da yedi. Gece olunca, Ebu'd-Derdâ gece namazını kılmaya gidecekti. Selman ona: Uyu, dedi. Uyudu sonra namaz kılmaya kalktı. Selman ona yine; Uyu, dedi; o da uyudu. Sabah namazı vakti girince Selman ona: Haydi şimdi kalk! Dedi. Kalktılar, beraberce namaz kıldılar. Sonra Selman ona şöyle dedi: Bak kardeşim! Rabbinin senin üzerinde hakkı vardır, misafirinin de senin üzerinde hakkı vardır. Âilenin de senin üzerinde hakkı vardır; her hak sahibine hakkını ver! Sonra birlikte gelip Rasûlullah'a durumu bildirdiklerinde, Rasûlullah (s.a): "Selman doğru söylemiştir." buyurdu. Tirmizi dedi ki: Bu hadis sahihtir.[694] Bu hadis, kişinin üzerindeki hakların tamamına dikkat çekmektedir. Bu haklar, hanımının cinsel ihtiyaçlarını gidermesi, misafirine hizmet etmesi, onunla meşgul olması ve onunla birlikte yemek yemesi ve diğer ihtiyaçlarını karşılaması, çoluk çocuğunun rızkını temin etmesi, onlara hizmet etmesi; nefsinin hakkı, onu meşakkate sokacak şeyleri terk etmesi, Rabbinin hakkı ise yukarıdakilerin hepsi ve farzlar, nafileler cinsinden olan diğer vazifeleridir.

Her hak sahibine hakkını vermesi vâcibtir. Bir insan mendup olan işlerden herhangi birisini veya ikisini, üçünü kendisi için zorunluluk haline getirirse, bu diğer işlerine mani olur veya diğerlerini daha iyi bir şekilde yerine getiremez ve neticede kınanmayı hak eder.

Üçüncüsü: Bir zorunluluk haline getirilen bu amelden dolayı nefsin bıkkınlık duymasından korkulmasıdır. Çünkü onun devamlı yapılması halinde nefse meşakkat vereceği farz edilir. Bu öyle bir meşakkattir ki bu amelin vakti yaklaştığında nefse bir sıkıntı basar ve o ameli işlememeyi ister veya onun zorunlu hale gelmemiş olmasını temenni eder. Hz. Aişe'nin (r.a) Rasûlullah'dan (s.a) rivayet ettiği şu hadis bu manaya işaret etmektedir: **"Bu din metindir/sağlamdır. Onda yumuşaklıkla davranın ve nefsinizi Allah'a ibadetten tiksindirmeyin. Çünkü dolu dizgin giden ne mesafe katedebilir, ne de biniti sağ kalır."** Sertlik, katılık ve yoğunluğa kendini veren kimse hedefine ulaşmak için atını çatlatırcasına süren bir yolcuya benzetiliyor. O, binitine uyguladığı şiddet sayesinde belki yolun bir kısmını kat edebilir. Fakat sonunda binit hayvanı bu şiddete dayanamaz, ya yorulur durur veya çatlar ölür. Şayet hayvana yumuşak davransaydı hedefe ulaşırdı.

İnsanın ömrü de böyle bir mesafedir. Bu mesafenin sonu ölümdür. Biniti nefistir. Yükümlülüklerini yerine getirirken ömür mesafesini kolaylıkla alabilmesi için nefse karşı da yumuşaklıkla muamele edilmesi talep edilir. Hadisi şerifte nefsin ibadetten tiksinmesine sebebiyet verilmesi yasaklanmıştır. Şeriatın yasakladığı bir şey güzel olmaz.

Taberani İbn Abbas hadisinden tahriç etti: İbn Abbas (r.a) dedi ki: **"Ey Peygamber! Biz seni şâhit, müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın**

---

[694] Buhari, K. Edeb, B. Sun'ut-Taam ve't-Tekellüfü li'd Dayf, no:6139, Fethu'l-Bâri, 10/550; Tirimizi, K. Zühd, 2413.

izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik."[695] âyeti nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (s.a) Ali ve Muaz'ı çağırdı ve onlara dedi ki: "Gidin, müjdeleyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın. Çünkü bana: **"Ey peygamber! Biz seni şâhit, müjdeleyici ve bir dâvetçi olarak gönderdik..."** âyeti indirildi.

Müslim, Said ibn Ebi Bürde'den tahriç etti; o da babasından, o da dedesinden rivayet etti: Rasûlullah (s.a) Said ibn Ebi Bürde'nin dedesi ile Muaz'ı Yemen'e gönderdi. Onlara dedi ki: **"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın, uzlaşın, ihtilafa düşmeyin."**[696]

Yine Müslim'in Ebi Bürde'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) ashabından birisini bir iş için gönderdiği zaman ona şöyle derdi: **"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın."** Bu hadis zorlaştırmayı yasaklamaktadır. İbadetlerde güçlüğü tercih etmek de bir çeşit zorlaştırmadır.

Taberi, Câbir ibn Abdillah'tan rivayet etti, o şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) Mekke'de bir kayanın üzerinde namaz kılan bir adama rastladı. Sonra Mekke'de başka bir bölgeye gitti. Bir müddet orada kaldıktan sonra geri döndü. O adamı yine eski halinde gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: **"Ey insanlar, doğru ve dengeli olandan ayrılmayınız. -Bunu üç defa tekrarladı- Siz bıkmadıkça Allah bıkmaz."**

Burayde el-Eslemi'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlattı: Rasûlullah (s.a) namaz kılan bir adam görmüştü. "Bu kim?" diye sordu. Ben: Filan kişidir, dedim ve onun ibadetini ve namazını anlattım. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) dedi ki: **"Sizin dininizin hayırlısı, kolay olanıdır."**

Bu, onun böyle şeylerden hoşlanmadığını gösterir. Bu sadece o amele karşı bir isteksizliğin meydana gelmesinden korkulmasıdır. Bir amele karşı duyulan isteksizlik o amelin terk edilmesine sebep olabilir. Daha önce o ameli devamlı yapmaya karar veren kimsenin onu daha sonra terk etmesi mekruhtur. Çünkü bunda verilen söze riayetsizlik vardır. (Bu da dördüncüsüdür.)

Üçüncüsünde buna işaret eden bir delil geçti. Rasûlullah'ın (s.a): **"Dolu dizgin giden ne mesafe kat edebilir, ne de biniti sağ kalır."** sözü, **"nefsinizi Allah'a ibadetten tiksindirmeyin."** sözüyle birlikte, bir amele karşı duyulan tiksinti ve hoşnutsuzluğun o amelden tamamen kesilmeye sebep olacağına işaret eder. Bu sebeple Rasûlullah (s.a) münbit toprak parçasını misal verdi. Bu toprak parçası, üzerinden geçişin engellendiği yerdir. **"Uydurdukları ruhbanlığa da gereği gibi uymadılar."** âyeti de sözü edilen tefsire göre buna delâlet eder.

Beşincisi: Dinde aşırılığın hükmüne dahil olmaktan korkulmasıdır. Aşırılık, bir işte mübalağa etmek ve onda sınırı geçip israfa dalmaktır. Bundan önceki delillerin içinde bunun delili de vardır. Nitekim yukarıdaki bir hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştu: **"Ey insanlar, dengeli olmaktan ayrılmayı-**

---

[695] Ahzab: 45, 46

[696] Müslim, Cihad. h.no:1732; Ebu Davûd, Âdâb, no:4835.

nız." Allah Tealâ da şöyle buyurdu: **"Ey Kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin/haddi aşmayın."**[697]

İbn Abbas'dan (r.a) rivayet edildi, o şöyle anlattı: (Mina'da) şeytan taşlama sabahı Rasûlullah (s.a) bana dedi ki: "Atmak için bana küçük çakıl taşları topla." Topladığım taşları eline koyduğumda şöyle buyurdu: "Evet işte bunlara benzer şeyler. Sakın dinde aşırı olmayın. Sizden öncekiler sadece dinde aşırı gittikleri için helâk oldular." Rasûlullah (s.a) aşırılığı yasaklama konusundaki âyetin anlamının her türlü aşırılığı ve ifratı kapsadığına işaret etti. Daha önce zikredilen hadislerin pekçoğu da bu manayadır. Yukarıdaki hadisi Taberi tahriç etmiştir.

Yine Taberi, Yahya ibn Cu'de'den rivayet etti, o şöyle dedi: Şöyle denilirdi: "Sen endişe ve korku içinde çalış, bir ameli sevdiğin halde onu bırak: Az da olsa süreklilik vasfını taşıyan bir amel, çok da olsa kesintiye uğrayacak amelden daha hayırlıdır." Muaz'a bir adam geldi ve dedi ki: Bana tavsiyede bulun. Muaz ona dedi ki: Sen bana itaat edecek misin? Adam: Evet, dedi. Bunun üzerine Muaz ona şöyle dedi: Bazan namaz kıl, bazen uyu, bazen oruç tut, bazen iftar et/oruç tutma, çalış ve kazanç peşinde koş, Allah'ın huzuruna sadece müslüman olarak gel, mazlumun bedduasından da sakın.

İshak ibn Suveyd'den rivayet edilmiştir; Rasûlullah (s.a) Abdullah ibn Mutarrif'e şöyle dedi: **"Ey Abdullah! İlim, amelden daha faziletlidir. İyilik, iki kötülüğün arasındadır. İşlerin hayırlısı orta olanıdır. Yolculuğun en kötüsü meşakkatli olanıdır."**[698]

"İyilik, iki kötülüğün arasındadır" sözünün anlamı şudur: İyilik, dengeli ve adil olmaktır. İki kötülük ise haddi aşmak ve eksik bırakmaktır. (Bu ikisinin ortasında iyilik yani denge ve adalet vardır.) Şu ayet-i kerime de bu manaya delalet eder: **"Eli sıkı olma; Büsbütün eli açık da olma."**[699] **"Onlar harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar."**[700] Yolculuğun meşakkatli ve yorucu oluşu da aşırılık ve ifratla ilgilidir.

Bunun bir benzeri Yezid ibn Mürre el-Cu'fi'den rivayet edildi, o şöyle dedi: İlim amelden hayırlıdır. İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledildi: Şüphesiz bu din metindir/sağlamdır. Allah'ın dininden kendini nefret ettirme ve onu yumuşaklıkla edâ et. Çünkü binitini çatlatırcasına süren kimse ne uzağa gidebilir, ne de biniti sağ kalır. Kendisinin bugün ölmeyeceğine inanan kişi gibi çalış, yarın öleceğine inanan kişi gibi dikkatli ve hazırlıklı ol.

Bunun bir benzerini de İbn Vehb, Abdullah ibn Amr ibn el-As'tan nakletti.

---

[697] Maide: 77.
[698] Beyhaki, Şuabü'l-İman; Kenzü'l-Ummal, 10/132, no:2658.
[699] İsra: 29
[700] Furkan: 67.

Bütün bunlar, sıkıntı vermeksizin devam edilebilecek amellerin yapılmasına işarettir.

Amr ibn İshak'tan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Rasûlullah'ın (s.a) ashabından pek çok kişiye yetiştim. Bunlar benden önce gelip geçtiler. Onlardan daha kolaycı olan ve onlardan daha az şiddetten/sertlikten uzak duran kimse görmedim.

el-Hasen dedi ki: Allah'ın dini, eksikliğin üstüne aşırılığın altına konulmuştur.

Bu anlamdaki delillerin hepsi dinde güçlüğün/zorluğun olmadığı gerçeğine dayanır. Bu güçlükle şu andaki mevcut bir güçlük kastedildiği gibi - mesela aslında kendisi zor olan bir ibadete başlamak böyledir- gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir güçlük de kastedilmiştir. Çünkü o amele devam edilmesi halinde güçlüğün ortaya çıkması kaçınılmazdır. **"Uydurdukları ruhbanlığa da hakkıyle uymadılar."** âyeti bağlamında anlatılan Abdullah ibn Amr'ın (r.a) kıssası bu tür bir güçlüğe işaret eder. **"Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa sahibinin devamlı yaptığı ameldir."** hadis-i şerifi de buna işaret eder. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a) bir ameli yapmaya başladığı zaman onu istikrarlı bir şekilde yapardı. Hatta bu yüzden öğlen ve ikindinin farzları arasında kıldığı iki rekatı (bir meşguliyeti sebebiyle geçirince) ikindiden sonra kaza etmiştir.

Kişi o amelde devama niyet etmemişse durum böyledir. Ya bir de o ameli terk etmemeye niyet ettiği zaman hali nice olur? Ondan bu amele devam etmesi haydi haydi istenir. Bunun için, Rasûlullah (s.a) Abdullah ibn Amr'a (r.a) şöyle demiştir:

قَالَ رَسُولُ اللهِ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو: "يَا عَبْدَ اللهِ! لاَ تَكُنْ مِثْلَ فُلاَنٍ. كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ"

Ey Abdullah! Filan kişi gibi olma. O daha önce geceleri namaza kalkardı, şimdi gece ibadetini terk etti."[701] Bu sahih bir hadistir. Rasûlullah (s.a) bu hadiste Abdullah ibn Amr'in filan kişi gibi olmasını menetti. Bu hadis, o filan kişinin veya başkasının başladığı bir ibadeti terk etmesinin mekruh olduğunu açıkça ifade etmektedir.

o o o

Netice itibariyle bu kısım, sürekliliği halinde meşakkatin ortaya çıkacağı zannolunan kısımdır. Pek çok illet sebebiyle böyle bir amelin (zorunlu hale getirilmesinin) terk edilmesi matluptur. Bu kısmın anlatılması esnasında anlaşılmıştır ki, söz konusu amelin devamlılığını mahzurlu kılan illetler mevcut olmadığı zaman terk talebi de ortadan kalkar. (Yani onu sakıncalı hale getiren illet yoksa o amel işlenebilir.) Terk talebi ortadan kalkınca da amel aslına döner ki o da fiilin yapılmasının talep edilmesidir.

Şartına da bağlı kalmak niyetiyle o amelin içine giren kimse, bir yönüyle daha işin başında mekruh olan bir işe girmiş demektir. Çünkü o şartın yerine

---

[701] Buhari, K. Teheccüd, h.no:1152; Müslim, K. Sıyam, B. Nehy an Sıyamilleyl, İbn Mâce, K. İkâmeti's-Salati ve's-Sünnetü fiha, Babu mâ câe fi Kıyamil-Leyl, no:1331.

getirilememe ihtimali vardır. Mendup olan bir şeyde ise yerine getirme kararlılığı zâhiri üzere bırakılır.

Mendupluk yönünden Şâri onun yerine getirilmesini emreder, mekruhluk yönünden de o amelin içine girilmesini (sürekli hale getirilmesini) mekruh görmüştür.

Burada mekruhluk ön plana çıktığına göre, Allah'a yakınlık maksadıyla bir amele girişmek, ortada o amelin o şekilde yapılmasına dair bir emir olmaksızın onu yapmaya girişen kimseye benzer. Bu itibarla böyle bir şey yapmaya bid'at demek gayet kolaydır. Nitekim Ebû Umame de buna kolayca bid'at diyebilmiştir.

Gelecekte ortaya çıkabilecek durumlara veya meşakkatlere bakmaksızın veya şartını yerine getireceğine de inanarak, başlangıçta emredilen bir amel olması yönünden o amelin sahibi ibadet kastıyle nafile bir amele giren kimseye benzer. Bu sahihtir, mendupluk delillerinin gereğine göre cereyan eder. Bu sebeple (Şâri), bir kimsenin böyle bir işe girdikten sonra -bu iş ister bir adak olsun, isterse adak olmaksızın kalben sürekliliğine niyet edilmiş olsun- onu yerine getirmesini emretmiştir. Şâyet bu bir bid'at olsaydı, bid'at sınırının içine girmiş olurdu, yerine getirilmesi emredilmezdi, onun ameli de bâtıl/geçersiz olurdu.

Bunun içindir ki bir hadiste şöyle anlatılır:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ رَأَى رَجُلاً قَائِمًا فِي الشَّمْسِ. فَقَالَ : " مَا بَالُ هٰذَا ؟ " فَقَالُوا : نَذَرَ أَنْ لاَ يَسْتَظِلَّ وَلاَ يَتَكَلَّمَ وَلاَ يَجْلِسَ وَيَصُومَ . فَقَالَ: "مُرُوهُ فَلْيَجْلِسْ وَلْيَسْتَظِلَّ، وَلْيُتِمَّ صِيَامَهُ"

Rasûlullah (s.a) güneşte ayakta duran bir adam gördü. "Bu adam ne yapıyor?" diye sordu. Dediler ki: "Gölgede durmamayı, hiç konuşmamayı, oturmamayı ve oruç tutmayı adamış" Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Söyleyin o adama, otursun, konuşsun, gölgelensin ve orucunu da tamamlasın."[702]

Rasûlullah'ın (s.a) meşru olmayan bir şeyin uydurulmasını nasıl iptal ettiğini ve aslında meşru olan şeyin yerine getirilmesini nasıl emrettiğini sen de görüyorsun. Mana yönünden ikisi arasında herhangi bir fark olmasaydı, bu ikisinin birbirinden ayırt edilmesinin makul bir izahı olmazdı. Aynı şekilde, böyle bir işe girişen kimsenin ona devam etmesi de emredilmiş olsa, bundan o işe devam etmesinin itaat olduğu sonucunun çıkması zorunlu olur. Çünkü mekruh ve haramdan farklı olarak mübahın devamlılığı emredilmez. Şeriatte bunun benzeri yoktur. Rasûlullah'ın (s.a) şu sözü de bunu teyid eder: "Kim Allah'a itaat etmeyi adarsa, O'na itaat etsin." Çünkü Allah Teâlâ adağını yerine getiren

---

[702] Buhari, K. Eyman ve'n-Nüzûr, h.no:6704, İbn Abbas rivayet etti. Ebû Dâvud, K. Eyman ve'n-Nüzûr, h.no:3300, Enes ibn Malik rivayet etti; İbn Mâce, K. Keffarât, h.no:2136; Kuvvetli görüşe göre hadiste sözü edilen adam Ebû İsrail'dir. İsmi Kayser el-Âmiridir. Sahabidir. Bu isimde ve künyede başka bir sahâbi yoktur. İbn Abbas ve Enes ibn Malik rivayetlerinden başka da bu sahabiden söz eden başka bir hadis yoktur.

kimseyi övmüş ve ona güzel bir mükafaat vaad etmiştir: **"Onlar verdikleri sözü yerine getirirler."**[703] **"Onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik."**[704] Ecir ve mükâfat ancak şer'an talep edilen bir şeyin yerine getirilmesi halinde verilir.

o o o

Bu anlamı iyi düşününüz. Allah kendilerinden râzı olsun, selef-i sâlih de deliller gereğince bu manaya uygun bir davranış içinde olmuşlardır ve ilk bakışta varmış gibi görülen çelişki problemi de bununla ortadan kalkmıştır. Allah'a hamd olsun ki âyet ve hadislerle ilk dönem müslümanlarının davranışları da sistematik bir bütünlüğe kavuşmuştur. Ancak geride iki tane önemli problem kalmıştır. Bu problemlerin cevabı görüldüğünde mesele tam manasıyle anlaşılmış olacaktır. Bu sebeple biz her bir problem için bir fasıl/bölüm ayırmayı uygun gördük.

---

[703] İnsan: 7.
[704] Hadid: 27.

FASIL

(BİRİNCİ PROBLEM)

Devamında meşakkat olan fiilleri sürekli yapmaya karar vermenin mekruhluğuna dair daha önceden geçen deliller, bunun aksine delâlet eden delillerle çelişmektedir. Rasûlullah (s.a) ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Kendisine denilirdi ki: Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmedi mi? Bu soruya karşılık o şöyle derdi: **"Çokça şükreden bir kul olmayayım mı?"** Şiddetli sıcaklarda uzunca bir gün oruç tutar, iftar etmeden orucunu gece de devam ettirirdi. Onu yediren ve içiren Rabbinin katında geceler ve Rabbine ibadet ederken nefsini buna benzer zorluklara sokardı. Rasûlullah'da (s.a) güzel bir örnek vardır ve biz de onu örnek almakla emrolunduk.

Bu hükmün sadece ona mahsus olduğu, Rabbinin bu sebeple onu yedirip içirdiği ve ümmetinin güç yetiremeyeceği amelleri onun yapabilecek güçte olduğu gerekçesiyle bu delili reddederseniz, sahabeden, tabiinden ve böyle şeylerin mekruhluğuna dair getirdiğiniz bu delilleri bilen İslam müctehidlerinden sâbit olan böyle şeylere ne diyeceksiniz? Hatta onlardan bazıları kendilerini ibadete verdiler ki bu yüzden ayakları tutmaz oldu, çok secde yapmaktan dolayı bazılarının alınları deve dizi gibi nasır bağladı.

Osman ibn Affan'dan gelen bir habere göre o, yatsı namazını kıldığı zaman bir rekatta Kur'an'ın tamamını okuyuncaya kadar vitir yapardı. Senelerce yatsı abdestiyle sabah namazını kılan, senelerce devamlı oruç tutan nice kişiler vardır! Onlar sünneti bilen ve bir an bile sünnetten sapmayan kimselerdi.

İbn Ömer'in ve İbn Zübeyr'in (r.a) iftar etmeden yirmidört saat oruç tuttukları rivayet edildi.

İmam Mâlik -ki o kendisine uyulan bir imamdır- yıl boyu devamlı oruç tutulmasına cevaz verdi. Yani bayram günleri hariç senenin her günü devamlı oruç tutulabilir, dedi,

Veysel Karanî ile ilgili olarak anlatılan şeylerden birisi de onun sabaha kadar bütün geceyi ibadetle geçirdiğidir.

O, "Allah'ın devamlı secde eden kullarının olduğunu öğrendim." der ve çokça nâfile namaz kılmak isterdi. Namazda bazan kıyâmı uzatır, bazan rukûu, bazan da secdeyi uzatırdı.

Rivayet edildiğine göre el-Esved ibn Yezid, nefsini oruç ve ibadete o kadar zorlardı ki vücudu morarır ve sararırdı. Alkame ona şöyle derdi: Yazıklar olsun sana, niçin bu vücuda işkence ediyorsun? O şöyle derdi: İş, ciddidir, iş ciddidir.

Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Mesruk'un hanımı şöyle dedi: Mesruk, ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Bazan arkasına oturur ve onun kendisine yaptığını görünce ağlardım.

Şa'bi şöyle nakleder: (Sıcak) bir günde Mesruk (oruçlu iken) bayıldı. (Kızı kendisine acıdığı için orucunu bozmasını isteyince ona) şöyle dedi: Yavrucu-

ğum! Ben de, süresi elli bin yıl olan bir gün için nefsime acıdığımdan doyalı bunu yapıyorum.*

er-Rabi' ibn Heysem'den: Veysel Karanî'nin yanına gelmiştim. Onu sabah namazını kılarken gördüm. Oturmuştu. Onu tesbihinden alıkoymayayım, dedim. Namaz vakti olunca kalktı, öğleye kadar namaz kıldı. Öğleyi kılınca ikindiye kadar namaz kıldı. İkindiyi kılınca oturdu, akşama kadar Allah'ı zikretti. Akşam namaz kılınca yatsıya kadar namaz kıldı. Yatsıyı kılınca sabaha kadar namaz kıldı. Sabah namazını kılınca oturdu ve (uykusuzluktan) gözlerini tutamadı. Sonra uyandı. Onun bu esnada şöyle dediğini işittim: Allahım! Uykucu bir gözden ve doymayan bir karından sana sığınırım.

Öncekilerden bu manada pek çok rivayet vardır. Bunlar sürekliliğinde meşakkat olan amellerin de işlenebileceğine delâlet ederler. Hiç kimse onları bu davranışlarından dolayı sünnet karşıtı olarak görmemiştir. Bilakis onlar sünnet karşıtlarının en öndeki düşmanlarıdırlar. Allah bizleri de onlardan eylesin.[705]

Ve yine yasak, matlup olan bir ibadete değil, bilakis onda gösterilecek olan aşırılığa yani o ibadeti yapanı meşakkate sokacak bir aşırılığa yöneliktir. Onun hakkında bu illet yoksa yasak onun hakkında geçerli değildir. Nitekim Şâri: **"Bir hâkim öfkeliyken hüküm vermesin"** deyince, bunun da illeti delilleri değerlendirmesinde fikrin karışması olduğuna göre bu yasak, fikri karışan herkes için geçerlidir. İllet ortadan kalktığı zaman yasak hükmü de kalkar. Hatta delillerin değerlendirilmesine mani olmayan az miktardaki bir öfkenin varlığı halinde de bu yasak geçerli değildir. Usûlden yürürlükte olan sahih uygulama budur.

Hakkında illet bulunmayan kimsenin hali, korku veya ümidin veya muhabbetin kendisine gâlip gelmesi hükmüyle amel eden kimsenin hâlidir. Çünkü korku, itici bir kırbaçtır, ümit, sürükleyici bir liderdir; muhabbet ise alıp götürücü bir seldir. Korkan bir kişi şayet meşakkatle karşılaşırsa, yaptığı iş zor bile olsa, daha zor olana karşı duyduğu korku onu daha az meşakkatli olana sabretmeye sevk eder. Ümitvar olan, meşakkatle karşılaşsa da o işi yapar. Çünkü tam manasıyle rahata kavuşma ümidi onu bazı sıkıntılara sabretmeye sevk eder. Seven ise bütün gücünü aşkla sevgilisinin yolunda sarf eder. Bu sebeple zorluklar ona kolay gelir. Uzaklar ona yakın olur. Böylece o kuvvetlidir. Sevgisinin hakkını tam olarak ödeyemediğini nimetin şükrünü tam olarak eda edemediğini düşünür. Ömrünü bu uğurda tüketir fakat arzusunu tam olarak gerçekleştiremediğini düşünür.

---

* Bu rivayet el-İ'tisam'ın metnine eksik girdiği için biz daha iyi anlaşılsın diye el-Muvafakat'tan aldık. (Çeviren)

705 Bu konudaki haberlerin ve rivayetlerin ayrıntıları için büyük âlim Muhammed Abdülhay el-Leknevi'nin "ikâmetü'l-Hucce alâ enne'l-İksara fi't-Teabbüdi Leyse bi bid'a" isimli eserine bakınız. Bu eser, kendi konusunda tektir. Sahabe, tâbiin ve selef-i sâlihinden gelen sahih rivayetleri toplamıştır. Ebû Ğudde tahkik etmiştir.

Hal böyle olunca da delillerin arasını birleştirmesi sahihtir. Bir ameli, ya mutlak olarak veya yasaklayıcı delilin mevcut olmadığını zannederek ona kendisini vermesi ve sürekli yapmaya girişmesi daha sonra meşakkat ona dâhil olsa bile câizdir. O amelin devamlılığı sahih olunca bu, delillerin gereğine ve selef-i salihin uygulamasına da uygun olur.

o o o

Birinci problemin cevabı şudur: Yukarıda geçen ve yasaklamayı ifade eden deliller sahihtir ve açıktır. (İlk Müslümanlardan bu yasağa aykırıymış gibi görülen davranışlarla ilgili) nakledilen şeyler de üç şekilde yorumlanabilir:

Birincisi: Muhtemeldir ki onlar devam ettirebileceklerini zannettikleri orta bir yolu izlediler ve ileride daha evla olanı veya bizzat o ameli terke sebep olacak ya da zorluğu ve ağırlığından dolayı o amelden soğumalarına sebep olacak ölçüde kendilerine meşakkat vermesi muhtemel şeylere nefislerini zorlamadılar. Bilakis kendileri hakkında nefislere kolay gelen şeylere sarıldılar. Zoru değil, sadece kolay olanı talep ettiler. Rasûlullah'ın (s.a) ve yukarıda kendilerinden birtakım haberler nakledilen öncekilerin durumu budur. Çünkü onlar sadece sünnet ile amel ettiler ve bütün mükellefler için gösterilen genel yoldan gittiler. Problemin cevabı konusunda Taberi'nin tuttuğu yol budur. Soruda buna aykırı olarak ortaya atılan şeyler ise, bunları yapanlar kendileri örnek alınan ve peşlerinden gidilen kişiler olunca hepsinin makul bir izahını yapmak mümkündür.

İkincisi: Muhtemeldir ki onlar güçleri dahilinde olan şeyleri yapmakta biraz mübalağa gösterdiler. Fakat bunu devamlı yapmak kararlığı ile veya adak sebebiyle ya da başka bir maksatla yapmamışlardır. İnsan bazan, o anda kendisine meşakkat vermediği halde devamlılığı halinde meşakkat verebilecek işlere girişebilir. İleride ortaya çıkabilecek şeyleri dikkate almaksızın özel bir durumda o amele karşı duyduğu iştiyâkını fırsat olarak değerlendirebilir. Başlangıçta meşakkatsiz bir şekilde o ameli edâ eder, nihayet güç yetiremeyecek duruma gelince onu bırakır. Bunda bir sakınca yoktur. Çünkü genel olarak mendubun terkinde bir sakınca yoktur.

Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisteki ifade edilen şeyler de bu manaya gelmektedir: Söz konusu rivayette Hz. Aişe (r.a) şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a) bazı zamanlarda o kadar çok oruç tutardı ki, biz o hiç orucuna ara vermiyor derdik. Bazı zamanlarda da oruca o kadar ara verirdi ki, biz o hiç oruç tutmuyor derdik. Ben onun Ramazanın dışında bir ayın tamamını oruçlu geçirdiğini görmedim.

Edâ edilecek amele karşı duyulan istek ve arzunun, ilgili hakların ödenmesinin ve amellerdeki kuvvetin nasıl gözönünde bulundurulduğunu dikkatlice inceleyiniz. "Bir gün oruç tutmak, iki gün tutmamak" hakkında Rasûlullah'ın "Keşke buna gücüm yetseydi" demesi de bu manayadır. O bu sözüyle böyle bir oruca devamı kastetmiştir. Çünkü o, bazı zamanlar o kadar sürekli oruç tutardı ki, o hiç oruçsuz gün geçirmiyor, derlerdi. Bu tutum, Rasûlullah'ın

(s.a): **"Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa, sahibinin sürekli yaptığı ameldir"** sözüyle de çelişmez. Şayet onun ameli devamlı olursa, azlığının bir sakıncası yoktur. Bu söz de devamlılığın meşakkat verdiği amel olarak yorumlanır.

Onlardan yani sahabe tabiin ve müctehit imamlardan nakledilen, yatsının abdesti ile sabah namazı kılmak, gecenin tamamını ibadetle geçirmek ve senenin tamamını oruç tutmak gibi delillere gelince onların da söz konusu şarta uygun olmaları muhtemeldir. Yani bu ameller onlar tarafından kendileri için bir zorunluluk olarak görülmemiştir. Ancak kişi o andaki duyduğu istek ve arzuyu ganimet bilmiş ve o ameli yapmaya girişmiştir. Başka bir zaman gelmiş aynı iştiyakı yine yakalamıştır. Bu amel, daha önemli olan başka şeyleri yapmasına engel olmadığı sürece de ona devam etmiştir. Bu iştiyâkı uzun bir zaman da devam edebilir. Her halükârda onu bırakma imkanına da sahiptir. Fakat o her zaman o ameli devam ettirmek için fırsatları değerlendirir. Bu iştiyâkın ömrünün sonuna kadar devam etmesi de imkansız değildir. Bu bir zorunluluk/mecburiyet olmadığı halde (başka) birisi bunu bir mecburiyet zannedebilir. Bu doğrudur. Özellikle korkunun itmesi, ümidin sürüklemesi ve sevginin alıp götürmesiyle birlikte onu yapmaya devam eder. Hz. Peygamber'in (s.a): **"Namaz benim gözümün nuru oldu"** sözünün anlamı da budur. Bu sebeple ayakları şişinceye kadar namaz kıldı ve Rabbi'nin **"Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl."** emrini yerine getirdi.

Üçüncüsü: Amelin devamı halinde mükellefin meşakkat veya başka bir şeyle karşılaşıp karşılaşmaması kurallara bağlı bir durum değildir. Bilakis izafidir/görecelidir, vücut kuvveti, kararlılık kuvveti ve inanç kuvveti gibi insanların fizyolojik ve psikolojik durumlarına göre farklılık gösteren bir durumdur. İki kişiye nisbetle tek bir amel bile farklı farklı görünümler ortaya koyar. Çünkü bunlardan birisi vücutça daha kuvvetli veya daha kararlı veya vaad edilen şeye inancı daha güçlü olabilir. Meşakkat de bu ve benzeri şeylerin gücüne nisbetle zayıf/az olabilir ve bunların zayıflamasıyle birlikte de meşakkat kuvvetlenebilir/çoğalabilir.

O halde biz deriz ki: Hangi amel olursa olsun devamlı oluşu mesela Zeyd'e nisbetle meşakkat veriyorsa ona yasaklanmıştır, Amr'a nisbetle meşakkat vermiyorsa ona da yasak değildir. Bu sebeple biz öncekilerin devamlı yaptıkları amelleri kendilerine meşakkat vermediği şeklinde yorumlarız. O amellerin az miktarda olanı dahi (devamlılığı halinde) bize meşakkatli olsa bile onlara meşakkatli olmayabilir. Bu sebeple onlar gibi olanların ameli, onların yaptıkları şekliyle, bizim de onların giriştikleri şeylere girişmemiz için delil olamaz. Ancak meselenin illetinin onlarla bizim aramızda müşterek olması şartıyle bizim için delil olabilir. O da bu amelin bir benzerinin devamlı yapılması halinde (bize de) meşakkat vermemesi şartıdır.

Biz bu konudaki sözlerimizi bunların hepsini müşahede ettiğimiz için söylemedik. Her şeyde orta yolu ve yumuşaklığı/kolaylığı tercih etmek daha hayırlıdır ve daha uygundur. Delillerin işaret ettiği de budur. Delillerin tavsiye ettiği şey derinleşmek ve zorluklara talip olmak değildir: Halkın tamamı ve çoğunluğu için bu kolay bir iş değildir. Ancak az bir kısmı bunu başarabilir.

Visal orucu ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a) söylediği şu söz bu mananın doğruluğunun delilidir: **"Ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin katında gecelerim, o beni yedirir ve içirir."** Hz. Peygamber (s.a) bu sözüyle visal orucunun kendisine meşakkat vermediğini, Allah'ın hakkını ve insanların haklarını ödemesine engel olmadığını kastetmiştir. Buna göre kim ki Rasûlullah'a (s.a) verilen imkanların bir örneği kendisine verilir de gücüyle, iştiyakıyle ve amelin kendisine yüklediği yükün hafifliğiyle birlikte o ameli sürekli yapabilecek hale gelirse o ameli sürekli yapmaya girişmesinde bir sakınca yoktur.

Hz. Peygamber'in (s.a), Abdullah ibn Amr'ın hareketini tasvip etmeyişine gelince, onun bunu devam ettirmeye gücü yetmeyeceğini müşahade etmiş olabilir. İbn Amr: Keşke Rasûlullah'ın (s.a) ruhsatını kabul etseydim, dedi. İbn ez-Zübeyr, İbn Ömer ve diğerlerinin visal orucu konusundaki davranışları da Rasûlullah'ın (s.a) davranışına uygundur. Yani bu konuda Rasûlullah'a (s.a) verilen hisse (güç ve kuvvet), onlara da verilmiştir. Allah'a hamdolsun, bu cevap el-Muvafakat kitabında zikredilen esasın üzerine bina edilmiştir. Hal böyle olunca seleften nakledilen amellerin önceden söylediğimiz şeylere aykırı bir durumu yoktur.

Fakat geride nehyin, yani bir tatavvuun sürekli hale getirilmesinin yasaklanışının illetlendirilmesi (sebebe bağlanması) konusundaki yapacağımız inceleme kaldı. Eğer bunun illeti tesbit edilebilirse, illetin olmaması yasağın da ortadan kalkmasını gerektirecektir. Alimlerin bu konuda söyledikleri genel olarak doğrudur. Fakat tafsilatının incelenmesi gerekir. Bu da yasağın illetinin iki şeye dayandığıdır: Birincisi: Devamlılığın meşakkat vermesi halinde o amelin kesintiye uğraması ve terk edilmesi korkusudur. Diğeri ise Allah hakkı ve kul haklarından daha önemlilerinde kusurlu duruma düşmek korkusudur.

Birincisi: Rasûlullah (s.a) bu konuda zanna değil, bilinen bir kaideye dayanan temel bir esas koymuştur. Yani sürekli yapıldığı takdirde sıkıntı (harec) veren amelin sürekli hale getirilmesinin şeriat tarafından reddedildiğini açıklamıştır. Çünkü Rasûlullah (s.a) hoşgörülü haniflikle/hak bir din ile gönderilmiştir. Sıkıntıyla hoşgörü/kolaylık bir arada bulunmaz. Her kim nefsini sıkıntıyla karşılaşacağı bir işe zorlarsa kendisi hakkında itidalin dışına çıkmış olabilir. Onun sıkıntıyla karşı karşıya gelmesinin sebebi Şâri değil, bizzat kendisidir. Tamamlamak şartıyle bir amelin içine giren kimse, girdikten sonra bunu tamamlarsa bu güzeldir. Çünkü gayet açıktır ki bu amel ya, şartına uygun bir şekilde yaptığı için, meşakkatsizdir, veya meşakkatlidir de ona sabreder, fakat nefsinin kendisi üzerindeki hakkı olan yumuşaklığı/kolaylığı ona sağlanmamış olur. Bunun açıklaması ileride gelecektir. Eğer girişti̇ği bir ameli tamamlamazsa o zaman da sanki Rabbine verdiği sözü yerine getirmemiş gibi olur ki bu daha ciddi bir durumdur. Şayet beraet-i zimmet aslı üzere kalır da kendi kendini böyle bir zorunluluğun altına sokmazsa korktuğu başına gelmez.

Fakat bir kimse şöyle diyebilir: Buradaki nehiy, o ameli yapacak kişiye kolaylık sağlamak amacına yöneliktir. Nitekim Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a) visal orucunu onlara merhametinden dolayı yasakladı." Sanki o, ibadette nefsin hazzını da dikkate aldı. Ona: Yap ve terk et, denildi. Yani sana meşakkat verecek şeylere kendini zorlama. Nitekim farzları edâ ederken kendini meşakkate zorlamazsın. Çünkü Allah Tealâ farzları kullarına kolayca yapabilecekleri şekilde vaz etmiştir/koymuştur. Kuvvetli ve zayıf, büyük ve küçük, hür ve köle, erkek ve kadın kim olursa olsun hepsi aynı kolaylık içinde farzları edâ edebilirler. Hatta bazı farzlar mükellefe güçlük verdiği zaman bu farz ondan ya tamamen düşer veya onun yerine güçlük vermeyen başka bir şey yapar. Üzerinde konuşulan nâfileler de böyledir.

Nefsin hazzı gözetilince kendisini sürekli ibadete vermede iş dönüp dolaşıp amel edene varmaktadır. el-Muvafakat isimli usûl kitabında hazların düşürülmesi konusunda ortaya konulan kâideye binaen onun nefsinin hazzını temin etmeme ve kendisine meşakkat verebilecek şeylerde onu devamlı kullanma gibi bir hakkı vardır. O halde bu değerlendirmeye göre bu, yasaklanmış bir iş değildir. Nitekim o amelin isteklisi olduğu müddetçe insanın üzerine başkasına ait hakları ödemesi vâcip olur. O ameli talep etmeme/yapmama konusunda insa-

nın serbestlik hakkı vardır. Talebi terk ederse vâciplik de kalkar. Yasaklama, nefsin hazlarını korumak için de gelmiştir. Kişi bu hazlardan vazgeçtiği zaman yasaklık ortadan kalkar ve amel mendupluk aslına döner.

o o o

Cevap: Nefislerin hazları onların talep edilişlerine nisbetle, kulların üzerindeki Allah'ın haklarındandır da denilebilir, kulların haklarındandır da denilebilir. O zaman sizin söylediğinizin bir geçerliliği yoktur. Çünkü bunda mükellefin bir seçme hakkı yoktur. O, başkasına yumuşaklıkla muamele ettiği gibi, kendi nefsine de yumuşaklıkla yükümlüdür. "Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır," hadisi şerifi bunun delilidir. Selman (r.a) Ebu'd-Derda'ya (r.a) "her hak sahibine hakkını ver" derken nefsin hakkı ile başkasının hakkını birleştirmiş, sonra bunu haklardan bir hak olarak ifade etmiştir.

Bu "hak" lafzı ancak lâzım olan bir şey için kullanılır. Bir insanın kanını ne kendisi ne de başkası için mübah görmesinin, herhangi bir organını ne kendisinin ne de başkasının kesmesini mübah görmesinin ve herhangi bir şeyle acı vermeyi mübah görmesinin helal olmayışı bunun delilidir. Kim bunu yaparsa günahkârdır, cezayı hak eder. Bu gayet açıktır.

Şayet biz: Bu, kul hakkındandır ve kulun seçimine bağlıdır, dersek bu söz mutlak bir anlam ifade etmez. Çünkü kulların haklarının Allah'ın hakkından bağımsız olmadığı usûl ilminde açıklanmıştır.

Bizim üzerinde durduğumuz konuda bunun delili şudur: Şayet bu, mutlak olarak bizim seçimimize bırakılmış olsaydı bu konuda bize bir yasaklama olmazdı. Belki biz işin başında muhayyeriz (yani nafile bir ameli kendimiz için sürekli hale getirme tercihini yapıp yapmamakta serbestiz). Buna (?..)* Bu konu tamamen mükellefin seçimine bırakılmış olsaydı bir ibadeti yapmayı nezreden kimse onu dilerse yapar, dilerse terk ederdi.

Müctehit imamlar adağı yerine getirmenin vâcipliğinde ittifak etmişlerdir. Benzerleri de onun gibidir. ve yine biliyoruz ki şeriat bize imanı sevdirmiş ve onu gönüllerimizde sindirmiştir. Allah Teâlâ'nın şeriatı mükellefin onu kolaylıkla ve zevkle uygulayacağı şekilde düzenlemiş olması da bu cümledendir. Bu, meşekkatlerin meşruluğuyla bir arada olamaz. (Nafile) amellere fazla kaptırmak genelde yorgunluk, bıkkınlık ve o amelde kesintiye sebep olunca, bu, imanın sevdirilmesinin ve gönüllere sindirilmesinin zıddı gibi bir durumdur ve mekruhtur. Çünkü şeriatın konuluş gayesine aykırıdır. Bu şekilde bir işe girişmek meşrû değildir.

İkincisi: Mükellefle ilgili haklar çok çeşitlidir. Bunların hükümleri de delillerin asıllarının verdiği manaya göre muhteliftir. Malumdur ki bir mükellefin üzerinde iki tane hak çakıştığı ve bunların arasını birleştirmek mümkün olmadığı zaman delilin muktezasında daha kuvvetli/ve önemli olan hakkın öne

---

* Parantez içindeki soru işaretli kısım terceme ettiğimiz metinde de aynen geçiyor. Bu eksiklik yüzünden bu kısmın tercemesi mümkün olmadı. (Çeverin)

alınması zorunludur. Şayet vâcip ile mendup, bir mükellefin üzerinde çakışırsa vâcip, menduba tercih edilir ve böyle bir durumda mendup, mendup olmayan haline gelir. Hatta aklen ve Şer'an terki vâcip olan haline gelir. Çünkü "Vâcibin kendisiyle tamam olduğu şey de vâciptir." (Burada mendubun terkedilmesi vâcibin yerine getirilebilmesi için zorunlu hale gelir.)

Terk etmek vâcip hale gelince onunla amel eden kimse o zaman onunla nasıl Allah'a ibadet etmiş olur? Üstelik o, delillerin asıllarında talep edilen şeyle Allah'a ibadet eden kimsedir. Çünkü mendupluğun delili hazır, onun gözünün önünde durmaktadır. Fakat bununla beraber bu ibadeti yapmakla ilgili olarak onunla amel etmesine engel bir durum vardır ki o da vâcibin o andaki mevcudiyetidir. Vâcip ile amel ederse genel manasıyle/zaman zaman mendubu terk etmesinde bir sakınca yoktur. Ancak yukarıda da geçtiği gibi bu mendubu önceden kendisi için sürekli hale getirmesi yönünden sakıncadan kurtulamaz. Şayet mendupla amel ederse, vâcibi terk etmekle günahkâr olur.

Geriye şu konu kaldı: Edâ edilirken bir hakkın ihlaline sebep olan mendub, mendub yerine geçer mi, geçmez mi? Şayet sen: Böyle bir durumda mendubu terketmek aklen vâciptir dersen, içerisinde vâcibin yerine getirilmesine engel bir durum olmasına rağmen yine de bu mendub, sevaba sebep olabilir. Şayet sen: Böyle bir durumda mendubu terk etmek şer'an vâcibdir dersen, o zaman sevaba sebep olması mümkün değildir. Ancak birtakım şartlarla mümkündür. Bu konuda da söylenecek pek çok şey vardır.

Nafileleri sürekli hale getirmede her türlü varsayıma göre ortaya çıkacak şeyleri sen de görüyorsun. Bütün bunlar, bu süreklilik bir sıkıntıya yol açtığı ve vâciblerin yerine getirilmesini kasıtlı veya kasıtsız, doğrudan engellediği zaman ortaya çıkar. Selman ile Ebû'd-Derda arasında konuşmada geçenler de buna dahildir. Çünkü geceleri devamlı ibadetle geçirmek genel olarak hanımının kendi üzerindeki haklarını edasına mani olmuştur. Gündüzleri devamlı oruç tutmak da böyledir.

Şayet kuşluk namazını veya başka bir nafileyi devamlı hale getirmesi, hastasına bakmasını, rızık temini ve benzeri konularda ailesine yardımcı olmasını engellerse onun durumu da böyledir.

Onun derecesinde olmasa bile şayet bu süreklilik, sonuçta ailesi için çalışıp kazanamayacak veya farzları gereği gibi edâ edemeyecek veya cihad edemeyecek ya da ilim tahsil edemeyecek derecede bedenini zayıflatacak ve kuvvetten düşürecekse o da aynı şeydir. Nitekim Davud'dan (a.s) söz eden hadis-i şerifte onun gün aşırı oruç tuttuğuna ama düşmanla karşılaştığı zaman da arkasını dönüp kaçmadığına dikkat çekilmiştir.

Sonra farz olan orucun yolculukta tutulmasında da serbestlik getirildi. Daha sonra Mekke'nin fethi günü Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: **"Siz düşmanınıza yaklaştınız. Orucu bozmanız sizi daha da kuvvetlendirecektir."** Ebû Said el-Hudri dedi ki: Sabahleyin kimimiz oruçlu, kimimiz oruçsuz idi. Sonra bir konak daha ilerledik. Rasûlullah buyurdu ki: **"Siz düşmanınızla karşılaşa-**

caksanız. Orucu bozmanız sizi daha da kuvvetlendirecektir. Orucunuzu bozunuz." Bu, Rasûlullah'ın kesin emridir.

Bütün bunlar orucun düşmanla karşılaşmaktan ve cihad amelinden daha az önemli olduğuna işarettir. Nafile oruç bu hükme daha lâyıktır.

Câbir'den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) bir adamın üzerine kalabalıkların gölge yaptığını görünce şöyle buyurdu: **"Seferde oruç tutmak iyi bir şey değildir."** Yani ruhsat olduğu halde insan bu hale geldiği zaman vâcip olan oruç bile olsa seferde onu tutmak iyi bir şey değildir. O halde böyle bir durumda ruhsatla amel etmek, vâcibin edâsından daha önemli sayılacak kadar talep edilen bir şeydir. Aslen vâcip olmayan şey ise buna daha lâyıktır.

Netice olarak kim olursa olsun, nefsini kendisine meşakkat verecek bir şeye zorlayan kimse bu şekilde iyi bir yola girmiş olmaz.

FASIL

(İKİNCİ PROBLEM)

Birinci problem ve cevabını böylece anlattıktan sonra sıra ikinci probleme geldi. O da şudur: Sürekliliği meşakkat veren nafileleri sürekli yapmak delile aykırıdır. Delile aykırı olunca da bununla ibadet eden kimse bu takdirde meşrû olmayan bir şeyle ibadet etmiş olur. Meşrû olmayan bir şey ise bid'atin ta kendisidir. Böyle bir durumda bid'ati kötüleyen delilleri ya onun için de sıralarsın veya sıralamazsın. Şayet bid'ati kötüleyen delilleri böyle bir amel için sıralarsan bu iki şeyden dolayı sahih değildir/geçersizdir:

Birincisi: Rasûlullah (s.a), Abdullah ibn Amr'in davranışına karşı, gerektiği şekilde hoşnutsuzluğunu ifade edince Abdullah ibn Amr (r.a) Hz. Peygamber'e (s.a): "Ben bundan daha fazlasını yaparım" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) ona: "Bundan daha fazlasını yapma." dedi ve daha sonra da onu o ısrarcı tutumunda bıraktı. Şayet Abdullah, Rasûlullah'ın kendisini bu davranıştan nehyetmekle birlikte onayladığı anlamını da çıkarmasaydı "keşke Rasûlullah'ın ruhsatını kabul etseydim!" deyinceye kadar ısrarcı tutumunu sürdürmez ve yıl boyu oruç tutmaya devam etmezdi. Şayet: Bu bir bid'attir ve bütün bid'atler istisnasız zemmedilmiştir/yerilmiştir, dersek o zaman da Abdullah ibn Amr'ın hata ettiğini söylemiş oluruz. Hâlbuki bu câiz değildir. Nitekim sahabenin, Rasûlullah'ın yasakladığı bir şeye ibadet yaparak kasten onun emrine muhalefet ettiğine inanmak doğru değildir. Allah kendilerinden râzı olsun, sahabiler böyle bir duruma düşme konusunda Allah'tan en çok korkan kimselerdi. Visal orucu ve benzeri zor ibadetler Abdullah ibn Amr'ın dışındaki başka sahabilerden de sâbit olmuştur. Hal böyle olunca böyle şeylere bid'at denilemez.

İkincisi: İfa etmek ve bırakmamak şartıyla bir nafileyle amel eden kişi, şarta bağlı kalır ve o şekilde edâ ederse Şâriin maksadı hâsıl olmuş olur. O zaman ortadan yasaklık kalkar ve delile muhalefet de söz konusu olmaz, bid'at de söz konusu olmaz. Nafile amelindeki başladığı devamlılığı bırakırsa ve bunu da kendi iradesiyle yaparsa şüphesiz delile muhalefet etmiş olur. Bunun durumu adakta bulunan kişinin durumuna benzer. Mazeretsiz olarak mendubu terk etmiştir. Bununla birlikte onun bu terkine bid'at ismi verilemez. O nafileyi sürekli yaparken de yaptığı işe bid'at denilemez. Sürekli yapan da sürekli yaparken terk eden de bid'atçi diye isimlendirilemezler. Bir hastalığa yakalanması veya başka bir mazeretten dolayı terk etmişse zâten delile muhalif olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim vâcibde bile herhangi bir mazeretten dolayı o vâcibi terk etmek mecburiyetinde kalan kimse delile muhalefet etmiş olmaz. Mesela hastanın orucu, güç yetiremeyenin haccı terketmesi gibi. O halde bu terk ediş de bid'at değildir.

Böyle bir amel (yani nafileleri sürekli hale getirme ameli) için bid'ati kötüleyen delilleri sıralamazsak, o zaman şunu söyleyebiliriz: Bid'atin kısımları

içinde öyleleri vardır ki bunlar yasaklanmamıştır. Üstelik bunlardan bazıları ibadet maksadıyla yapılırlar. Bunlar mürsel maslahatlar cinsinden şeyler değildir. Genel manada herhangi bir asla (şer'i asli delile) dayanan diğer şeylerden de değildir. O halde bu asıl (yani yasaklanmamış olması) ibadet maksadıyla sürekli hale getirilen aslı olan ve olmayan her şeyi kapsar mı, kapsamaz mı? Aslı olan derken genel manada bir aslı (yani icmalî bir delili) kastediyoruz. Yoksa özel manada bir aslı (yani tafsili bir delili) kastetmiyoruz. Mesela Rasûlullah'ın doğdukları geceyi ibadete, gündüzünü oruca tahsis etmek veya özel rekatlı namazlar kılmak, Recep ayının ilk Cuma gecesini, Şabanın onbeşinci gecesini ibadetle geçirmek, imamın önderliğinde namazların sonunda devamlı açıktan dua etmek ve buna benzer açıkça delili bulundurmayan şeyler böyledir. (Bunlar açık bir delille yasaklanmamıştır diye) bid'atleri kötüleyen deliller bunlar hakkın da sıralanmadığı zaman sünnet-bid'at konusunda yukarıda yapılan temellendirme/bir sisteme bağlama çalışmalarının hepsi boşa gitmiş olacaktır. (Bu bir problemdir.)

o o o

Birinciye verilecek cevap: Rasûlullah'ın Abdullah ibn Amr'ın davranışını (nehyetmekle birlikte) onayladığı (yani onu o haliyle bıraktığı ve muaheze etmediği) doğrudur. Nehy ile irşadın/yasaklama ile yol göstermenin hârici bir durumdan dolayı bir arada bulunması imkansız değildir. Nehiy, ibadetin kendisindeki veya rükünlerindeki bir eksiklikten dolayı değildir. Nehyin sebebi sadece muhtemel bir durumun ortaya çıkması korkusudur. Nitekim Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir: Visalin nehyi, caydırmak maksadına yöneliktir. Bu nehiy kesin bir yasaklık manasını ifade etseydi, onlar bunu yapmazlardı.

Bak, ibadet olma ve yasaklanmış olma vasfı tek bir şeyde nasıl bir araya gelmektedir. Fakat her ikisi de dikkate alınacak şekilde bir araya gelmektedir. Bunun bir benzeri fıkhî meseleler içinde geçmektedir. Muhakkıklardan bir cemaate göre Cuma ezanından sonra alışverişin yasaklanmış olması, onun alışveriş olması yönünden değil bilakis böyle bir alış verişin Cuma namazında bulunmaya engel olması yönündendir. Açıkça yasaklanmış olsa bile onlar yapılan bir alış verişi fâsit olarak kabul etmekle beraber yine de câiz görürler/geçerli sayarlar. Çünkü onlar nehyin yani yasağın alış-verişin bizzat kendisine değil, beraberindeki bir duruma yönelik olduğunu bilirler. Bu sebepledir ki bu alışverişin feshedilmesi görüşünde olanlardan bir grup bu yasağın gayesinin satıcı ve müşteriyi engellemek olduğunu, yoksa alış verişi yasaklamak olmadığını söylerler. Bunlara göre bu alış-veriş fâsit de değildir. Yasaklama da alış-verişle ilgili değildir.

İbadetin emredilmiş olması bir şeydir. Mükellefin onu ifa ediyor olması da başka bir şeydir. Rasûlullah'ın (s.a) başlangıçta kendisini nehyettiği halde, Abdullah ibn Amr'ın yıl orucundaki ısrarına rıza göstermiş olması o davranışın fesadına delalet etmez. Eğer onun fesâdına delâlet etmiş olsaydı bir çelişki olurdu ki bu imkansızdır. Ancak burada başka bir bakış açısı daha vardır ki o da şudur: Böyle meselelerde Rasûlullah (s.a) mükellef için bir mürşid mesabe-

sindedir ve nasihate ihtiyaç duyulan bir yerde nasihate başlayan kişi gibidir. Mükellef, nefislerin ileride karşılaşacağı ârızaları/engelleri kendisinden daha iyi bilen nasihatçının nasihatını dinlemeksizin kendisini o işe zorladığı zaman, tevil ile de olsa nassın mevcudiyetine rağmen kendi görüşüne uyan kimse gibi olmuş olur. Şayet lafızda bid'at diye isimlendirilirse bu bakış açısına göre yapılmış bir isimlendirme olur. Yoksa o da nasihat sahibi tarafından belirlenmiş olan delile uyan kişidir. O delil ise kendini ibadetle Allah'a vermeye delâlet eden bir delildir.

Bundan dolayıdır ki böyle konularda bunların hakiki değil, izâfi bid'at oldukları söylenmiştir. Bu tür şeylerin izâfi bid'at oluşunun anlamı şudur: Devamlı yaptığı takdirde meşakkat çekecek kimseye nisbetle bu konuda delil terk edilir, (yani kendini tamamen ibadetle Allah'a verme deliliyle amel edilmez) şartını yerine getiren kişiye nisbetle de bu delil tercih edilir/onunla amel edilir. Bu sebepledir ki Abdullah ibn Amr, zayıfladıktan sonra da ve bu konudaki ruhsatı kabulü temenni edecek derecede bazı sıkıntılarla karşılaşmış olsa da şartını yerine getirmiştir/başladığı ameli boşlamamıştır. Hakiki bid'at ise böyle değildir. Hakikî bid'atteki delil, tercih edilmemiş olmaktan da öte tamamen ortadan kaybolmuş durumdadır. Bu mesele, müctehidin yanılması meselesine benzer. Her ikisi hakkında da söylenecek söz birbirine yakındır. İnşaallah her ikisi hakkında da ileride bir şeyler söylenecektir.

o o o

Tartışmacının "şarta bağlı kalır ve o şarta uygun şekilde edâ ederse..." diye başlayan ve devam eden sözü sahihtir/doğrudur. Ancak "meselâ hastalık gibi bir engelden dolayı terk ederse" sözüne gelince, bizim üzerinde durduğumuz konu böyle değildir. Bilakis burada başka bir bölüm söz konusudur ki o da, görünürde onun sebebi olmasa bile bizzat kendisinin içinde bulunduğu durumun (yani ısrarcı tutumunun) yol açtığı bir sebeple onu terk etmesidir. Meselâ bir kimse kendi iradesiyle cihadı terke derse bu, (emre karşı) apaçık bir muhalefettir. Hastalık veya benzeri bir mazeretten dolayı terk etmesi ise muhalefet değildir. Şayet o, kendisinin cihada güç yetiremeyecek derecede hastalanmasına sebep olacağı genellikle bilinen bir ameli işlerse işte bu, iki taraf ortası yani muhalefetle muhalefetsizlik ortası bir durumdur. Engelin asıl sebebi bizzat kendisi olduğu için o, bu amelinden dolayı övülmez. O, amelden tiksintiye veya vâcibin edasında güçsüzlüğe sebep olan kendini nafile ibadete aşırı verme hâlinin bir benzeridir. Bu mükellef, yasağa muhalefet etmiştir. İbadeti şartına uygun bir şekilde edâ etmesine engel bir güçlükle karşılaşması yönüyle de mazur sayılabilir. Böylece burada iki bakış arasında bir bakış daha ortaya çıkmıştır ki bununla amel, mutlaka ikisinden birisine varır, bağımsız değildir.

o o o

Tartışmacının "Bid'atin yasaklanmamış kısımları da vardır" sözüne gelince, durum onun dediği gibi değildir. Çünkü mendup, mendupluk vasfıyle em-

rin mutlaklığı yönünden vâcibe benzer.* Terk edenin günahkâr olmaması yönünde de mübaha benzer. Mendup vacip ile mübah arasında orta bir noktadır. Ne o tarafa, ne bu tarafa doğru sarkmaz. Ancak şer'î kâidelerin onunla amel etme yönünde bir şartı ortaya koyması bunun dışındadır. Onunla amelin şartı, ya doğrudan mendubun terkine veya ondan daha faziletli olan bir şeyin terkine yol açacak bir güçlüğe sebebiyet vermeyecek tarzda olmasıdır. Bunun ötesi mükellefin seçimine bırakılmıştır. O ameli yapmaya giriştiği zaman, bu girişiminde ya bu şartın ortadan kalkması maksadı da vardır veya yoktur. Şayet böyle bir kasıt varsa bu bölüm inşaallah ileride anlatılacaktır. Meselenin özü şudur: Şüphesiz Şârî', güçlüğün ortadan kalkmasını istemektedir. O ise, hem kendisini zora sokmakta ve gücünün yetmeyeceği bir yükümlülüğün altına girmektedir, hem de o amelin içine girdiğinden dolayı pek çok vâcibi ve daha faziletli sünnetleri ihlâl etmektedir. Bunun kötülenen bir bid'at olduğu bilinmektedir.

Böyle bir maksadı olmaksızın o amelin içine girdiği zaman, mendup ya kendi mecrâsında devam edecektir veya kendi mecrâsında devam etmeyecektir. Şâyet iştiyak duyduğu ve giriştiği amelden daha hayırlı başka bir amelle o amel çakışmadığı zaman gücü yettiğince onu yapmakla mendup kendi mecrasında cereyan etmiş olursa bu tartışmasız ve tam anlamıyle bir sünnettir. Çünkü deliller böyle bir amelin sıhhatinde/geçerliliğinde birleşmektedir. Çünkü deliller böyle bir ameli (mutlak anlamda) emretmekte, mükellef de o ameli terketmemektedir, deliller o amelin içine fazla dalıp da meşakkate girmeyi yasaklamakta, mükellef de bundan kendini sakındırmaktadır. O halde bunun sıhhatinde şüphe yoktur. İlk selefin ve onlardan sonrakilerin durumu budur. Şayet mendup kendi mecrâsında cereyan etmezse, fakat o amelin içine ısrarcı olma ve devamlı yapma görüşünü dahil ederse bu görüş başlangıçta mekruhtur.

Fakat şeriatten anlaşılan şudur ki, vefa göstermek (yani sürekliliği terk etmemek) -şayet tahakkuk ederse- inşaallah nehyin keffaretidir. Bid'at manası buna uygun düşmez. Çünkü Allah Teâlâ adağı yerine getirenleri ve söz verdiklerinde sözlerinde duranları övmüştür. Vefa göstermezse (yani sürekliliği tercih ettiği halde buna riayet etmezse) nehyin yüzü açıkça ortaya çıkar. Belki, adak olmayan iltizamında (o ameli kendisine sürekli görev edinmede) günahkâr bile olur. Vefasızlık ihtimalinden dolayı onun için bid'at lafzı da kullanılabilir. Bid'at lafzının onun için kullanılması, hakkında bir delilin olmayışından dolayı değil, delilin mevcudiyetinden dolayıdır.

Bu sebepledir ki bir insan, devamlılığında kesinlikle bir meşakkatin meydana gelmeyeceği bilinen veya zannolunan bazı mendupları kendisine görev edindiği zaman -ki bu, üzerine dikkat çekilen üç şekilden üçüncüsüdür- nehyin yani yasağın içine girmemiş olur, bilakis tam anlamıyle mendupların içine girmiş olur. Meselâ farz namazlarla birlikte kılınan revâtip nâfileler, namazların arkasından söylenen tesbihler, tahmidler ve tekbirler, sabah akşam sürekli söy-

---

* Yani mendup da vâcip de talep edilen şeylerdir (Çeviren)

lenen zikirler ve daha faziletlisini ihlâle sebep olmayan ve ne kendisi, ne de sürekliliği nefse meşakkat vermeyen benzeri şeyler böyledir.

Bu kısmın devamlı yapılmasına dâir teşvik edici apaçık deliller gelmiştir. Hz. Ömer'in Ramazanda mescidde insanları toplaması ve insanların da buna uyması bu delillerden birisidir. Çünkü o başlangıçta Hz. Peygamber'den (s.a) sâbit olan bir sünnetti. Sonra Hz. Ömer onu gücü yetenler ve isteyenler için sürekli hale getirdi. Devamlı değil, senenin bir ayında bu uygulanacaktı ve insanların kendi tercihlerine bırakılmıştı. Çünkü o şöyle demişti: Teravihi, bir müddet uyuduktan sonra kalkıp kılanların ameli daha faziletlidir.

Selef-i salih teravih namazını evlerde kılmanın daha faziletli olduğunu anladılar. Onlardan pek çoğu (yatsı namazını câmide kıldıktan sonra) evlerine dönüyorlar ve teravih namazını evlerinde kılıyorlardı. Bununla beraber Hz. Ömer: Bu ne güzel bid'attir, demişti. Gördüğün gibi Hz. Ömer (r.a) senede bir ay da olsa -Allah bilir ya- devamlılığına önem verilmesini, kendisinden öncekilerde sürekli bir amel olarak vuku bulmamasını veya -her ne kadar aslında bu şekilde vâki olsa da- diğer nâfilelerden farklı olarak câmide açıktan kılınmasını göz önüne alarak onun hakkında bid'at lafzını kullanmıştır. Özellikle bu ibadetin delili açık olunca: Bu ne güzel bid'attır, demiştir. Bunu "güzel" "ne güzel!" anlamına gelen نِعْمَ (ni'me) kalıbını kullanarak güzel göstermiştir. نِعْمَ kalıbı, teaccüb kalıbının da ifade ettiği medh manasını ifade eder. Şayet sadece medhi/övgüyü ifade eden نِعْمَ'yi değil de, hem teaccüp hem de medhi birlikte ifade eden teaccüp kalıbını kullansaydı ve مَا أَحْسَنَهَا مِنْ بِدْعَةٍ (yani, bu, bid'attan çok daha güzeldir) deseydi, o zaman bid'at olmaktan kesinlikle çıkardı.

Ebû Ümâme'nin sözü de ayeti delil kullanarak bu mana üzere cereyan etmiştir. O şöyle demişti: Üzerinize farz kılınmadığı halde siz Ramazanda teravih namazını cemaatle kılmayı icat ettiniz. Bunun manası bizim yukarıda zikrettiğimizdir. Bunun için şöyle dedi: O halde buna devam edin. Şayet gerçekten bid'at olsaydı bundan men ederdi. Bu yönden biz de sözümüzü, Rasûlullah (s.a) ileride meşakkat vermesinden korkulan ibadet şeklinden nasıl nehyetmişse ona uygun tarzda söyledik ve şeriatteki konuluş biçimine dikkat çekmek için bunu da izafî bid'atler kısmına kolayca koyduk. Tâ ki hiç kimse bunda bir yanılgıya düşüp de başka bir biçimde bunu kullanmasın, ona kıyas ederek, ne yaptığını bilmeksizin hakiki bid'atle amel etmek için bunu bir gerekçe olarak ileri sürmesin. Biz bu konuda bid'at lafzını kullanmakta zorlandık. Şayet bir zorunluluk olmasaydı böyle yapılmaması gerekirdi. Başarı Allah'tandır.

FASIL

Allah Tealâ şöyle buyurdu: "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın; doğrusu Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun."[706] Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında pek çok haber rivayet edilmiş olup hepsi de aynı mananın etrafında döner dolaşır. Bu mana da Allah'ın helâl kıldığı temiz şeyleri dindarlık maksadıyla veya dindarlığa benzer bir maksatla haram kılmaktır. Allah Teâlâ bunu yasaklamıştır ve bunu bir aşırılık/haddi aşma olarak kabul etmiştir. Allah Teâlâ aşırı gidenleri de sevmez. Sonra üzerine basa basa mübah olan şeyleri anlatmış ve takvayı emretmiştir: "Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine iman ettiğiniz Allah'tan korkun." Bu âyet Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram kılmanın takva derecesinden dışarı çıkmak olduğunu anlatmaktadır.

فخرّج إسماعيل القاضي من حديثِ أَبِي قلابةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَرَادَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ أَنْ يَرْفُضُوا الدُّنْيَا وَيَتْرُكُوا النِّسَاءَ وَتَرَهَّبُوا. فَقَامَ رَسُولُ اللهِ فَغَلَّظَ فِيهِمُ الْمَقَالَةَ، فَقَالَ: "إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالتَّشْدِيدِ، شَدَّدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَشَدَّدَ اللهُ عَلَيْهِمْ، فَأُولَئِكَ بَقَايَاهُمْ فِي الدِّيَارِ وَالصَّوَامِعِ اعْبُدُوا اللهَ وَلاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَحِجُّوا وَاعْتَمِرُوا، وَاسْتَقِيمُوا يَسْتَقِمْ بِكُمْ: قَالَ: وَنَزَلَتْ فيهم: (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُحَرِّمُوا طَيِّباتِ مَا أَحلَّ اللهُ لَكُمْ)".

İsmail el-Kâdı, Ebû Kılâbe hadisinden tahriç ederek onun şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah'ın ashabından birtakım insanlar dünyayı ve kadınları terk edip ruhbanca bir hayat yaşamak istediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) kalktı ve onlar hakkında çok sert sözler söyledi. Rasûlullah (s.a) şöyle demişti: "Sizden öncekiler sadece kendilerini zorlamak sûretiyle helâk oldular. Onlar kendilerini sıkıntıya soktular. Allah da onların işini zorlaştırdı. Onların kalıntıları manastırlarda ve kendilerine edindikleri hücreler ve ibadethanelerde kalmıştır. Siz Allah'a ibadet edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, haccedin, umre yapın ve istikamet üzere olun ki Allah da sizi istikamet üzere kılsın."[707] Ravi dedi ki: "Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın." âyeti onlar hakkında nazil oldu.

وفي الترمذي عنِ ابن عباس رضي الله عنهما قال: إنَّ رَجُلاً أَتَى النبيَّ فقال: يا رسول الله! إني إذا أَصَبْتُ اللَّحْمَ إِنْتَشَرْتُ لِلنِّساء وأَخَذَتْنِي شَهْوَتِي فَحَرَّمْتُ عليَّ اللَّحْمَ. فَأَنْزَلَ اللهُ الآية: حديث حسن.

Tirmizi'de İbn Abbas'tan (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Bir adam, Rasûlullah'a (s.a) gelerek şöyle dedi. Ey Allah'ın Rasulü! Et yediğim zaman, kadınlara karşı ilgim artıyor, şehvete kapılıyorum, bu yüzden kendime eti yasak ettim. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Bu hadis hasendir.[708]

---

[706] Maide: 87, 88.

[707] Bak: İbn Kesir, Tefsir, 2/84, Burada ayetin nüzul sebebi ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

[708] Bu hadisi; müellifin de dediği gibi Tirmizi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Fakat o şöyle demiştir: Bu hadis gariptir, bazıları bunu mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Halid el-Hiza da İkrime'den Mürsel olarak rivayet etmiştir. (Tuhfetü'l-Ahvezi, 8/329, Ebvabu Tefsiri'l-Kur'an, h.no3242.) Ben derim ki: Bir benzerini Buhari İbn Mes'ud'dan rivayet etmiştir: Kitabu't-Tefsir, no:4615 ve K.Nikah, 5071, 5075.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayette o şöyle dedi: Bu âyet, Rasûlullah'ın (s.a) ashabından bir grup hakkında nâzil oldu. Ebû Bekir, Ömer, Ali, İbn Mes'ud, Osman ibn Maz'un, el-Mikdat ibn el-Esved el-Kindi ve Ebu Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim de bu topluluğun içindedir. Bunlar Osman ibn Maz'un'un evinde toplandılar ve kadınlardan uzak kalmak suretiyle kendilerini hadım etmekte, et ve yağ yememekte, kaba elbiseler giymemekte anlaştılar. Sadece ayakta kalacak kadar yemek yiyecekler ve yer yüzünde ruhbanlar gibi dolaşacaklardı. Onların durumu Rasûlullah'a (s.a) ulaştırıldı. Bunun üzerine Osman ibn Maz'un'un evine geldi, ne onu ne de diğerlerini orada bulabildi. Osman ibn Maz'un'un karısı Ümmü Hakim'e dedi ki: "Kocan ve arkadaşları hakkında bana ulaşan bilgiler doğru mu?" Kadın dedi ki: Nedir o, ya Rasûlallah? Hz. Peygamber duyduklarını ona söyledi. Bunun üzerine Kadın, Rasûlullah'a (s.a) konuşmamayı uygun görmedi, fakat kocasının durumunu açıklamaktan da hoşlanmıyordu. Dedi ki: Eğer sana bunu Osman'ın kendisi haber verdiyse doğru söylemiştir. Rasûlullah (s.a) dedi ki: "Döndükleri zaman kocana ve arkadaşlarına Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini söyle: Ben yiyorum, içiyorum. Et de yiyorum, yağ da yiyorum. Ben hem uyuyorum, hem de kadınlara yaklaşıyorum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.." Osman ibn Maz'un ve arkadaşları dönünce, karısı Rasûlullah'ın (s.a) emrettiği şeyleri onlara haber verdi. Bunun üzerine şöyle dediler: Demek Rasûlullah'a (s.a) bizim durumumuz ulaştı ve bu onun hoşuna gitmedi. Hemen Rasûlullah'ın beğenmediği şeyleri bıraktılar. Âyet-i kerime işte bunun üzerine nâzil oldu: **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın."** İbn Abbas dedi ki: Yemek, içmek ve cinsel ilişki gibi şeyleri (haram kılmayın) demektir. **"Haddi aşmayın"** Dedi ki: Yani onlar erkekliklerinden kesiliyorlardı. **"Allah haddi aşanları sevmez."** Dedi ki: Helalı harama (çevirenleri sevmez)[709]

Sahih'te Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir: "Biz beraberimizde kadınlar olmadığı halde Rasûlullah (s.a) ile birlikte savaşa çıkıyorduk. Dedik ki: Kendimizi hadım etmeyelim mi? Fakat Rasûlullah (s.a) bunu bizden men etti. Bundan sonra bir elbise karşılığında bir kadınla belli bir süreye kadar evlilik yapmamıza ruhsat verdi. Yani -Allahu a'lem- daha sonra neshedilmiş olan mut'a nikahına ruhsat verdi. İbn Mes'ud daha sonra şu âyeti okudu: **"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın."**

İsmail, Yahya ibn Ya'mer'den naklen anlatttı. Osman ibn Maz'ûn gündüzü oruç, geceyi ibadetle geçirerek seyahat etmeyi düşündü. Onun hanımı devamlı koku sürünen bir kadındı. Osman bu düşüncesini uygulamaya koyunca o da sürmeyi ve kınayı terk etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a) hanımlarından birisi ona dedi ki: Kocan senin yanında mı yoksa ondan ayrı mısın? Dedi ki: Yanımda, fakat Osman kadınları istemiyor. Vâlidemiz durumu Hz. Peygamber'e (s.a) anlattı. Hz. Peygamber (s.a) Osman'la karşılaşınca ona dedi ki: "Be-

---

[709] Bak. Firuzâbadi, Tenviru'l-Mikyas min Tefsiri ibn Abbas, s.79; İbn Kesir, Tefsir, 2/83, 84.

nim inandığıma sen de inanıyor musun?" Osman: Evet, dedi. Rasûlullah dedi ki: O halde benim yaptığım gibi yap. **"Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayınız."**

Said ibn Mansur, Hudayr'dan, o da Ebû Mâlik'ten tahriç etmiştir. Ebû Mâlik şöyle dedi: Bu âyet, Osman ibn Maz'un ve arkadaşları hakkında nâzil oldu. Onlar yemeklerin pek çoğunu ve kadınları kendilerine haram kılıyorlardı. Bazıları da tenâsul uzuvlarını kesmeyi tasarlamıştı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: **"Ey iman edenler size Allah'ın helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın."** âyetini indirdi.

Katade'den: Bu âyet Rasûlullah'ın ashabından dünyayı ve kadınları terk edip ruhbanca bir hayat yaşamak isteyen insanlar hakkında nâzil oldu. Ali ibn Ebî Tâlib ve Osman ibn Maz'un da bunlardandı.

İbn el-Mübarek'in tahriç ettiğine göre Osman ibn Maz'un Hz. Peygamber'e (s.a) gelerek şöyle dedi: Hadım olmam için bana izin ver. Buna karşılık Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Kendisini hadım ettiren de, kendi kendini hadım eden de bizden değildir. Benim ümmetimin iğdişliği oruçtur." Osman dedi ki: Ya Rasûlallah! Bana seyahat için izin ver. Rasûlullah (s.a) dedi ki: "Benim ümmetimin seyahatı Allah yolunda cihat etmededir." Osman dedi ki: Ya Rasûlallah! Ruhbanlık için bana izin ver. Rasûlullah dedi ki: "Benim ümmetimin ruhbanlığı namazı beklemek için mescitlerde oturmaktır."

Sahih'te geçtiğine göre Rasûlullah (s.a) Osman ibn Maz'un'un her şeyi terk edip kendisini Allah'a vermesini reddetmiştir. Şayet ona izin verseydi kendisini iğdiş edecekti.

Bütün bunlar, bu davranışların hepsinin şeriatte helâl olan şeyleri haram kılmak olduğunu, âhiret yoluna girmek maksadıyla de olsa Şâriin yapılmasını kastettiği şeyleri ihmal etmek anlamına geldiğini açıkça ifade etmektedir.

Sahabiler, tâbiiler ve onlardan sonra gelenler helal olan şeylerin haram kılınmasının engellenmesi gerektiği görüşündedirler. Ancak bu haram kılma işi, üzerinde yemin edilmeksizin yapılmışsa keffaret gerekmez. Şayet yemin edilerek haram kılınmışsa, yemin edenin keffaret vermesi ve Allah'ın helâl kıldığı şeylerle amel etmesi gerekir.

Bundan dolayıdır ki İsmail el-Kâdi'nin, Ma'kıl'dan naklederek anlattığı şey şudur: Ma'kıl, İbn Mes'ud'a sordu ve dedi ki: Ben yatağımda bir sene uyumamaya yemin ettim. Abdullah ibn Mes'ud ona: **"Ey İman edenler, Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram kılmayın."** âyetini okudu ve dedi ki: Yaklaş bakalım, (şunu) ye ve ettiğin yeminin keffaretini ver, yatağında da uyu.[710]

Bir başka rivayette şöyle geçer: Ma'kıl çokça oruç tutar ve çokça namaz kılardı. Yatağında uyumamaya da yemin etti. İbn Mes'ud onun yanına geldi ve ona bu durumu sordu. Sonra da bu âyeti okudu.

---

710 Biz metne bağlı kalarak terceme ettik. İbn Kesir'de geçen bu rivayetten Ma'kil'in bir şeyi yememeye ve yatağında uyumamaya yemin ettiğini anlıyoruz. (Çeviren)

Muğire'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: **"Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın"** âyeti hakkında İbrahim'e dedim ki: "Allah'ın kendisine helal kıldığı şeylerden birisini kendisine haram kılan adam o mudur? Evet, dedi.

Mesruk'dan rivayet edildi: Abdullah'a bir hayvan memesi getirildi. Topluluğa dedi ki: Yaklaşın bakalım. Topluluk yaklaştı ve ondan yemeye başladı. Bir adam dedi ki: Ben onu yemeyi kendime haram kılmıştım. Abdullah ibn Mes'ud dedi ki: Bu, şeytanın adımlarından bir adımdır. **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın."** Haydi bakalım yaklaş, sen de ye ve yeminin keffaretini öde.

İslamda fetvalar bunun üzerine cereyan etti. Allah'ın kendisine helal kıldığı şeylerden herhangi birisini haram kılanlar kim olursa olsun bu haram kılma onun için hiçbir mana ifade etmez. O halde bu haram kıldığı şey şayet bir yiyecekse ondan yesin, şayet bir içecekse onu içsin, bir giyecekse onu (çekinmeden) giysin, bir köle ise ona sahip olsun. Bu konuda âdeta bir icma vardır. Bu icma Mâlik'ten, Ebû Hanife'den, Şâfii'den ve diğer imamlardan nakledilmiştir. Sadece zevce konusunda ihtilaf edilmiştir. Mâlik'in mezhebine göre zevceyi haram kılmak üç talaka benzer bir talaktır. Bunun dışındaki haram kılmalar bâtıldır/geçersizdir. Çünkü Kur'an bunun bir haddi aşma olduğuna şâhitlik etmektedir. Hatta azat etmek maksadıyla başkasının cariyesine yaklaşmayı kendisine haram kılsa bile ona yaklaşması helâldir. Elbise, mesken, susmak, gölgelenmek ve kuşluk yemeği yemek gibi diğer şeyler de böyledir, (onların haram kılınması da bir mana ifade etmez.) Güneşte ayakta durarak ve susarak oruç tutmayı adayan kimsenin durumu hakkındaki hadis yukarıda geçmişti. Bu adak, oturmanın, gölgelenmenin ve konuşmanın haram kılınması anlamına gelir. Rasûlullah (s.a) de ona oturmasını, konuşmasını ve gölgelenmesini (ve bu şekilde orucunu tamamlamasını) emretti. Mâlik dedi ki: Rasûlullah ona kendisi için itaat olan şeyi tamamlamasını ve masiyet olan şeyi de terk etmesini emretti.

İmam Mâlik'in helâlin terkini nasıl mâsiyet saydığını iyi düşünün! Bu, **"Haddi aşmayın!"** ayetinin bir gereğidir. Abdullah ibn Mes'ud'un hayvan memesi/eti yemeyen kişiye söylediği: "Bu, şeytanın bir adımıdır" sözünün gereği de budur. (Yani bunu bir ma'siyet saymıştır)

İbr Rüşd el-Hafid, Mâlikîlerin hadisle istidlalini zayıf bir istidlal şekli olarak gördü ve Mâlik'in o hadisi yorumunu da yetersiz buldu. Ona göre "Masiyet olan şeyi de terk etmesini emretti." sözü konuşmayı terk etmenin masiyet olduğunu açıkça ifade etmemektedir. Çünkü Hz. Meryem'in de böyle bir adağının (yani konuşmama adağının) olduğunu Allah Teâlâ haber vermektedir. İbn Rüşd dedi ki: Aynı şekilde güneşte ayakta durmak da bir masiyet değildir. Ancak vücuda ve ruha yorgunluk vermesi yönünden masiyet olabilir. Hacıların gölgelenmemesi bazan müstehab dahi olabilir. Bir görüşe göre gölgelenmeyi terk etmek bir masiyettir. Ancak bu masiyete, nasla değil, yasaklanan bitkin

düşme haline kıyaslanarak hükmedilebilir. Bu konuda asıl olan şey bunun bir mübah olmasıdır.

İbr Rüşd'ün söylediği şeyleri kabul etmek mümkün değildir. İmam Mâlik, hadis hakkında söylediklerini ondan istinbat ederek söylememiştir. Bilakis üzerinde konuşulan ayet ile istidlâl ederek söylediği gayet açıktır. Hadisin âyeti yorumlaması, konuşmanın terk edilmesiyle ilgilidir. Her ne kadar önceki şeriatlerde bu (yani söz orucu) meşrû olsa da bizim şeriatımızla bu neshedilmiştir. Adamın yaptığı şey, meşru olan bir şeyin içinde meşru olmayanla amel etmektir. Güneşte durmak da helâlin haramlaştırılması konusunda bir aşırılıktır. Her ne kadar belli bir yerde bu müstehap bile olsa, başka yerlerde de bu onun müstehap olmasını gerektirmez.[711]

[711] Müellifin İbn Rüşd'e verdiği cevap, usul kaidelerince de onaylanan gayet açık ve net bir cevaptır. Çünkü bizim şeriatımızca onaylandığı ve ona aykırı bir şey olmadığı takdirde bizden öncekilerin şeriatı da bizim şeriatımızdır. Ancak Hz. Meryem'in tuttuğu söz orucu sadece ona mahsustur. İnsanların geneli için bir delil sayılamaz. Özel kişiler için de delil olamaz.

FASIL

BU BÖLÜMLE İLGİLİ MESELELER

BİRİNCİ MESELE

Helalin haram kılınması ve benzeri şeyler şu şekillerde düşünülebilir:

1. Hakiki Haram Kılma: Bu, kâfirlerin yaptığıdır. Bahira'yı vâsile'yi ve hâmi'yi haram kılmaları bunun bir örneğidir.[712] Allah Teâla'nın kâfirler tarafından haram kılındığını bildirdiği şeylerin tamamı sadece reye dayanarak haram kılınmışlardır. Şu âyet-i kerimede buna işaret edilmektedir: **"Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, bu helaldir, şu da haramdır, demeyin; Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz."**[713] İslâm'da da buna benzer şekilde sırf reye dayanarak yapılan haram kılmalar hakiki haram kılmaya dahildir.

2. Sadece terk şeklindeki haram kılma: Bu tür haram kılma, belli bir maksada dayanmaz. Belki nefis, tabiatı gereği ondan hoşlanmadığı için terk etmektedir veya onu yapacak kadar istekli değildir veya onun bedelini ödeme imkanına sahip değildir ya da ondan daha önemli bir helal ile meşguldür. Benzeri sebeplerle helâli terk etmek bu kısma dahildir. Hz. Peygamber'in (s.a) keler yemeyi terk etmesi de bu kısma dâhildir. Çünkü o şöyle buyurmaktadır: "Keler benim halkımın arazisinde yoktur. Ben de ondan tiksinti duyuyorum." Buna benzer terklere "haram kılma" ismi verilemez. Çünkü haram kılma, kasıtlı olmayı gerektirir. Bu böyle değildir.

3. Haram kılmayı nezretmesi sebebiyle uzak durması veya adak hükmünde olan kesin bir farzdan herhangi bir mazeret sebebiyle geri durması. Bir sene yatakta uyumayı kendisine haram kılması, hayvan memesi yemeyi kendisine haram kılması, yarın için yiyecek depolamayı haram kılması, kaliteli elbise ve yiyeceği haram kılması, kadınlarla ilişkiyi ve onlardan zevk almayı kendisine tamamen haram kılması ve benzeri şeyler bu kısma girer.

4. Bazı helalları yapmamaya yemin etmesi ve benzeri de haram kılma diye isimlendirilebilir.

İsmail el-Kâdi dedi ki: Bir adam, câriyesi için "vallahi ona yaklaşmayacağım" der de daha sonra ona yaklaşırsa üzerine yemin keffareti vâcib olur. Mâkıl ibn Mukrin Abdullah ibn Mes'ud'a sormuştu: Ben bir sene boyunca yatağımda uyumamaya yemin ettim. Bunun üzerine Abdullah ibn Mes'ud ona: "Ey iman

---

712 İslamdan önce Araplar bâtıl inançları sebebiyle bazı bahanelerle birtakım hayvanları putlara kurban etmek için onları kendilerine haram kılarlar ve serbest bırakırlardı. Bu cümleden olarak beş kere doğuran ve beşinci yavrusu dişi olan deveye bahira denilir, kulağı çentilir, sağılmaz, sütü putlara bırakılırdı. Biri erkek, diğeri dişi olmak üzere ikiz doğuran koyun veya deveye vasila denirdi ve puta kurban edilirdi. On nesli dölleyen erkek deveye de hâmi denirdi. O da serbest bırakılırdı. (Çeviren)

713 Nahl: 116.

edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın" âyetini okudu ve şöyle dedi. Yemininin keffaretini öde, yatağında da uyu.

Abdullah ibn Mes'ud (r.a) ona, Allah'ın kendisine helal kıldığı bir şeyi haram kılmamasını ve yemininden dolayı da keffaret vermesini emretti.

Abdullah ibn Mes'ud'un bu ayeti ona karşı delil olarak kullanması, o adamın davranışının da bir nevi haram kılma olduğunu gösterir. Bir şeyi haram kılma konusunda bu olayın apaçık bir yönü vardır. İsmâil el-Kâdî anlattığı olayda şuna da işaret etmektedir: Adam, helal olan bir şeyi yapmamaya yemin ettiği zaman, yeminini bozup keffaretini ödemedikçe onu yapması kendisi için câiz olmaz. Çünkü yemin keffaretinden önceki hali bir nevi haramlık halidir. Keffaret durumu ortaya çıktığı için "haram kılma" diye isimlendirilmiştir ve belki de bundan dolayı da "keffaret" ismi verilmiştir.

İKİNCİ MESELE

Bizim üzerinde durduğumuz ve incelediğimiz âyet, "haram kılma" diye isimlendirilen bu dört şekilden hangisinin manasına uymaktadır.

Birinci şeklin (hakiki haram kılma şeklinin) bu âyetin anlamı içine girmesi mümkün değildir. Çünkü haram kılmak da helâl kılmak gibi bir teşridir/şeriat koymaktır. Şeriat koymak ise ancak şeriat sahibinin işidir. İster câhiliyet ehlinden olsun, ister İslam ehlinden olsun bir bid'atçinin herhangi bir görüşü ortaya atması bunun dışındadır. Bu, ayrı bir durumdur ve değil özellikle Rasûlullah'ın sahabileri, selef-i salih de bunun gibisinden beridirler/böyle bir şeyi yapmayacak kadar yücedirler.

Buhâri şerhinde el-Mühelleb'in, âyette kastedilenin birinci mana olduğu izlenimini verebilecek bir sözü bulunmaktadır. el-Mühelleb şöyle demektedir: Haram kılmak sadece Allah'a ve Rasûlüne aittir. Hiç kimsenin herhangi bir şeyi haram kılması câiz değildir. Bunu yapanı Allah Teâlâ kınamaktadır ve şöyle demektedir: **"Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın".** Allah Teâlâ bunu bir haddi aşmak olarak nitelendirmektedir. Ve yine şöyle buyurmaktadır: **"Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak bu helâldir, şu da haramdır, demeyin, Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz."** Mühelleb dedi ki: Bu bütün bunları insanların haram kılmalarının bir şey ifade etmediğinin delilidir.

el-Mühelleb'in söylediğini âyetin nüzul sebebi reddetmektedir. Durum onun anlattığı gibi değildir. Bu sebepledir ki haram kılma işini yapan kişi birinci manasıyla haram kılmada olduğu gibi hükmü kendisinden başkasına sirayet ettirmez. Hüküm başkasına değil, sadece haram kılma işini yapan kişinin kendisiyle sınırlı kalır.

İkinci anlamıyla haram kılmaya gelince bunun genel olarak, âyetin anlamı içine girmesine bir engel yoktur. Çünkü nefisleri bir şeye yönlendiren veya o şeyden alıkoyan unsurların belli bir kanuna bağlanması mümkün değildir. İnsan, helal olan bir şeyi kullanırken karşılaştığı bir durumdan dolayı ondan uzak durabilir. Mesela bal şerbeti içmekten imtina edenlerin pek çoğu, bal şerbeti içtiklerinde çektikleri sancıdan dolayı bundan sakınırlar, hatta bu yüzden bal şerbetini kendilerine haram kılmışlardır. Fakat bu birinci ve üçüncü manada bir haram kılma değil, bilakis diğer acı veren şeylerden nasıl sakınıyorsa o manada bir sakınmadır.

İkinci anlamıyla haram kılma, bu âyetin içine Rasûlullah'ın (s.a) sarımsak yemekten sakınması anlamıyla girer. Çünkü Rasûlullah (s.a) meleklerle başbaşa kalıyordu. Melekler ise sarımsak kokusundan rahatsız olurlardı. Kokusu tiksinti veren şeyler böyledir.

Belki de bu izah tarzı "Sarımsak ve benzerleri Şârie ait manasıyla (yani doğrudan Şâri tarafından) ona haram kılınmıştı." diyen kimsenin sözünden daha uygundur. Her iki mana birbirine yakındır. Her ikisi de emir manasına dahil değildir (yani sarımsak insanlara haram değildir).

Dördüncü anlamıyla haram kılmaya gelince, bunun tahrim (haram kılma) ibaresinin içine girmesi muhtemeldir. Bu duruma göre **"Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın."** âyeti adak ve yemin yoluyla haram kılmayı kapsamaktadır. Bunun delili ise daha sonra gelen âyette keffaretten söz edilmiş olmasıdır: **"Bunun keffareti âilenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmektir..."**

Bu konuda daha önce söylenmiş olan şeylerden birisi de şudur: Allah'ın helâl kıldığı şeylerin haram kılınmasını yasaklayan âyet, yemin keffareti âyetinden önce ve ondan bağımsız olarak inmiştir. Bir grup müfessir de **"Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram kılıyorsun?"**[714] âyeti hakkında şöyle demişlerdir: Bu haram kılma, Hz. Peygamber'in (s.a) bal şerbeti içmemeye yemin ettiği zaman yeminle yapılmış bir haram kılmadır. İnşaallah bu konu ileride anlatılacaktır.

Eğer denilse ki: Bir adamın Hz. Peygamber'e (s.a): "Et yediğim zaman kadınlara ilgim artıyor, şehvete kapılıyorum, bu yüzden kendime eti haram kıldım" demesi, üçüncü değil, ikinci anlamdaki haram kılma cinsinden bir haram kılma mıdır? Çünkü adam onun yüzünden hâsıl olan bir zarar sebebiyle bir şeyi kendisine haram kılabiliyor, bunun da hakîkî bir haram kılma olmadığı biraz önce anlatıldı. Adam burada adak yoluyla bir haram kılmayı da kastetmiyor. Bilakis onunla bir şeyden kendisini korumayı kastediyor. Yani "ben bu yüzden başımın belâya gireceğinden korkuyorum" demek istiyor. Bu mana -Allah bilir ya- sahabînin kastettiği manadır.

Buna verilecek cevap şudur: Bir şeyi yaptığı zaman zararla karşılaşan kimsenin o şeyi kendisine haram kılmaksızın ondan kendisini alıkoyması mümkündür. Bir şeyi terk eden kimsenin onu kendisine haram kılması gerekmez. Belli bir yiyeceği veya evlenmeyi terk eden nice insanlar vardır. Çünkü o esnada ya canları istemez veya başka bir mazeretleri vardır. Nihayet mazeretleri ortadan kalkınca onu alırlar. Rasûlullah (s.a) de keler yemeyi terk etmişti. Onun terki haram kılınmasını gerektirmez.

(Adamın burada eti) kendisine haram kılmakla neyi kastettiği gayet açıktır ve bu sahih değildir/câiz değildir. Bunun delili Hz. Peygamber'in (s.a) onu âyet ile reddetmiş olmasıdır. Şayet böyle mazeretlerin mevcudiyeti üçüncü manada bir haram kılmayı (yani adak yoluyla haram kılmayı) mübah yapsaydı, âyet-i kerimede, bir özür sebebiyle veya özrün dışında başka bir sebeple bir şeyi haram kılan kimsenin durumuyla ilgili bir açıklama mutlaka bulunurdu.

Kadınlara ilgi duymak da öyle kötü bir şey değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a) "Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin" buyurmaktadır. İnsan, şehvetini tatmin etmek istediği zaman evlenir ve dinde istenilen nesle ilaveten hadiste emredilen şeyi de gerçekleştirmiş olur. Kadınlara ilgiyi temin eden şeyi kendisine haram kılan kimse sanki ruhbanlığa özenen kimse gibidir. Bu ise âyette zikredilen diğer şeyler gibi İslâm'da reddedilmiştir.

---

[714] Tahrim: 1

ÜÇÜNCÜ MESELE

Bu âyetin anlamı, meâlini vereceğimiz şu ayetle birlikte bir problem oluşturmaktadır: **"Tevrât'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Yâkub'un) kendisine haram kıldıkları dışında yiyeceğin her türlüsü İsrailoğullarına helâl idi.**[715] Allah Teâlâ bu âyetinde peygamberlerinden bir peygamberin helal olanı kendisine haram kıldığını haber vermektedir. Bu âyette benzerinin de câiz olduğuna delil vardır.

Bunun cevabı şudur: Âyette bunun cevazına dair bir delil yoktur. Çünkü yukarıda İslamda haram kılmanın olmadığı kesin olarak belirtilmiştir. Geriye, usul kitaplarında da anlatıldığı gibi bizden başkalarının bizim şeriatımıza aykırı olan şeriatı kalır (ki onların da bizim için delil olmayacağı mâlumdur.)

Kâdı İsmail ve daha başkalarının İbn Abbas'tan tahriç ettiklerine göre (bir ismi de) Yâkub olan İsrâil peygamber siyatik hastalığına yakalanmıştı. Ağrının şiddetinden geceleri inleyerek geçiriyordu. Allah kendisine şifa verirse damar yemeyi kendisine haram kılacağını söyledi. Bu olay, Tevrat'ın indirilişinden önce olmuştu. Dediler ki: Bu sebepledir ki Yahudi nesli damar yemezdi. Bir rivayete göre de Yâkub (a.s) kendisine deve eti yemeyi haram kılmıştı. -İbn Abbas dedi ki- Deve etini Yahudiler de kendilerine haram kıldılar.[716]

Kelbi'den rivayet edildiğine göre Yâkub (a.s) şöyle dedi. Allah Tealâ bana şifa verirse en güzel içecek ve yiyeceği kendime haram kılacağım. Ya da şöyle dedi : En sevdiğim yiyeceği ve içeceği kendime haram kılacağım. Nihayet deve etini ve sütünü kendine haram kıldı.

Kâdı İsmail şöyle dedi. Öyle zannediyorum ki -yine de Allah bilir- Hz. Yâkub haram kıldığı şeyi kendisine haram kıldığı zaman, o esnada bu işten men edilmiş değildi. Onlar helal olan bir şeyi kendilerine haram kıldıkları zaman, yemin keffareti nâzil oluncaya kadar onu yapmaları kendileri için câiz değildi. Allah Teâlâ buyurdu ki: **"Allah yeminlerini bozmanızı size meşrû kılmıştır."** Yemin eden bir kimse, "inşaallah" demediği halde bir şeyin üzerine yemin ettiği zaman, onu yapıp yapmamakta serbesttir; dilerse yapar ve ettiği yeminin keffaretini öder. Dilerse de yapmaz. -Kâdı İsmail- dedi ki: Bu tür şeyler ve benzerleri haklarında nâsih ve mensuhun geçerli olduğu şer'i hükümlerdir. Bu konudaki neshedici âyet: **"Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın."** ayetidir. Kâdı İsmail dedi ki: Yasaklama vâki olduğuna göre artık bir insanın "falan şeyi yemek bana haram olsun" gibi sözler söylemesi câiz değildir. İnsan böyle bir şey söylediği zaman bu sözü bâtıl/geçersiz olur. Böyle bir şey için Allah'a yemin ederse, hayırlı olanı yapar ve yeminin de keffaretini verir.

---

[715] Âl-i İmran: 93

[716] Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri ibn Abbas, s.42.

DÖRDÜNCÜ MESELE

Bu mesele şu söyleyeceklerimizle ilgilidir: Sorulan şeylerden birisi de Allah Teâlâ'nın şu ayetidir: **"Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?"** Bu âyet-i kerimede Rasûlullah'ın (s.a) Allah'ın helal kıldığı bir şeyi haram kıldığı haber verilmektedir. **"Allah'ın sizin için helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri haram kılmayın ve sınırı aşmayın"** âyeti de buna delâlet eder. Hâlbuki Rasûlullah'ın (s.a) makamı bunun gibi zâhir mananın gerektirdiği şeyden ve önceden yasak olan bir şeyi daha sonra kendisine bunu niçin yaptın? diye sorulmasına sebep olacak şekilde onu yapmaktan beridir. Rasûlullah'ın bu tür tasarrufları üzerinde iyi düşünmek gerekir.

Cevap: Tahrim sûresindeki âyet, şayet yeminlerin keffaretiyle ilgili âyetten önce nâzil olmuşsa Hz. Peygamber'le ilgili olduğu gayet açıktır. Çünkü -usûlcülerden bazılarının dediği gibi- o âyetle ümmet kastedilmiş olsaydı tıpkı **"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın..."** âyetinde olduğu gibi **"Ey Peygamber! Allah'ın size helâl kıldığı şeyi niçin kendinize haram ediyorsunuz?"** derdi. Bu açıktır. Çünkü Tahrim sûresindeki âyet, Ahzab sûresindeki âyetten önce indi. Bu sebepledir ki Rasûlullah (s.a) bu kıssada anlatılan sebepten dolayı kadınlarına bir ay yaklaşmamaya yemin edince, Ahzab sûresindeki **"Ey Peygamber! Eşlerine, şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız..."** âyeti nâzil oldu. Ve yine muhtemeldir ki tahrim/haram kılma bir şeyi yapmamaya yemin etmek anlamına da gelir. Yemin vâki olduğu zaman ise yeminin sahibi yemin ettiği şeyi terk etmekle onu yapıp keffaretini ödemek arasında muhayyerdir/serbesttir. Tahrim sûresinde de zâten **"Allah Teâlâ yeminlerinizi bozmanızı size meşrû kılmıştır."** âyeti geçmektedir. Bu âyet de bunun Rasûlullah'ın (s.a) ettiği bir yemin olduğunu göstermektedir. İnsanlar bu haram kılmanın mahiyeti hakkında ihtilaf ettiler. Bir grup, âyetin Hz. Peygamber'in câriyesi kıpti Mariye hakkında nâzil olduğuna dayanarak Hz. Peygamber'in yemininin de Mâriye'ye yaklaşmamak üzere yapılan bir yemin olduğunu söylediler. el-Hasen, Katade, Şâbî ve İbn Ömer'in mevlâsı, Nâfi bu görüştedirler. Bazıları da Hz. Peygamber'in yemininin Zeyneb bint Cahş'ın bal şerbetiyle ilgili olduğunu söylediler. Atâ ve Abdullah ibn Utbe bu görüştedirler. Bir grup da bunun yeminle yapılan bir haram kılma olduğunu söylediler.

İsmail ibn İshak dedi ki: Peygamber'in (s.a) onu, yani câriyesini yeminle kendisine haram kılmış olması mümkündür. Çünkü bir adam kendi câriyesine: Vallahi sana yaklaşmayacağım, diye yemin ettiği zaman, onu yeminle kendisine haram kılmış olur. Yaklaştığı zaman üzerine yemin keffareti vâcip olur. İsmail daha sonra Ma'kıl ibn Mukrin'in meselesini anlattı.

Sebebin bal şerbeti içmek olması da mümkündür. Bu, Hişam ibn Cüreyc yoluyle gelen bir rivayetle Buhari'de anlatılmaktadır. O rivayette Rasûlullah'ın şöyle dediği söylenmektedir: "Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim. Bir

daha onu içmeyeceğime yemin ettim. Onu kimseye söyleme" Hal böyle olunca da meselede herhangi bir kapalılık kalmamıştır. Hüküm açısından câriye ile bal şerbeti arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü câriyenin haram kılınması ne ise yenilen ve içilen bir şeyin haram kılınması da odur.

Şayet yemin keffaretiyle ilgili âyetin tahrim âyetinden önce indiğini farz edersek evvelki gibi bunda da iki ihtimal vardır:

Birincisi: Tahrim sûresindeki haram kılma, yemin manasınadır.

İkincisi: Yemin keffaretiyle ilgili âyetin Hz. Peygamber'i (s.a) kapsamaması ve **"Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı temiz ve iyi şeyleri haram kılmayın"** âyetinin de, bunu savunan usulcülere göre Hz. Peygamber hakkında olmamasıdır. Bu duruma göre üzerinde tartışılacak bir problem kalmaz ve ayetle tartışmacının hiçbir ilgisi kalmaz.

Bu sâbit olunca, bu maksat üzere amel eden kimsenin ameli sahih değildir (yani dindarlık maksadıyla bir kimsenin Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyi haram kılması sahih değildir) Çünkü o bu ameliyle ya şeriatın dışındaki bir şeyle amel etmiştir, zira şeriatın delillerine uymamıştır, ya da neshedilmiş bir şeriatle amel etmiştir. Nâsihi bildiği halde mensuhla amel etmek tartışmasız bâtıldır. Çünkü ruhbanlık ve kadınlardan uzak durmak gibi şeyler şayet meşrû olsa bile bu şeriatten önceki şeriatlerde meşrûdur. Hâlbuki daha önce de geçtiği gibi Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Fakat ben hem oruç tutarım, hem tutmam, hem namaz kılarım, hem uyurum, kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." Bid'atin manası budur.

o o o

(Bir itiraz:) Şöyle denilebilir: Yukarıda İbn el-Arabi'den nakledildiğine göre ruhbanlık, seyahat etmek ve uzlet için manastırlara kapanmaktır. -O dedi ki- zaman bozulduğunda böyle yapmak bizim dinimize göre de menduptur. Gazzali uzleti anlatırken bu konuyu geniş geniş anlattı. Gazzalî İhya isimli eserinin Kitabu'n-Nikah bölümünde[717] bunu yeterli şekilde anlattı. Gazzali'nin söylediği özet olarak şudur: Bu, meşrûdur. Hatta bazı arızî durumlarda daha faziletlidir. Şayet evlenmek ve insanlarla haşır-neşir olmak insana vebal yüklüyorsa, haram kazanca ve câiz olmayan şeylere yol açacaksa uzleti tercih etmek daha evlâdır. Nitekim Sahih'te şöyle bir hadis geçmektedir: "Öyle bir zaman gelecek ki; müslümanın en hayırlı malı koyun olacaktır. Müslüman, koyunları alır dağ başına ve yağmurlu yerlere gider; dininin selâmeti uğrunda onlarla dağdan dağa dolaşır durur." Allah Teâlâ da Peygamber'ine (s.a) buyurdu: **"Rabbinin adını an ve her şeyi bırakıp bütün varlığınla Allah'a yönel."** (Müzzemmil: 8) Bu âyette geçen "et-tebettül" kelimesi, Zeyd ibn Eslem'e göre dünyayı terk etmek demektir. Bu kelime âyet-i kerimede, Allah'tan başka her şeyden alakayı kesmek anlamına gelir.

el-Hasen ve daha başkaları dedi ki: Bu âyetin anlamı, kendini tamamen Allah'a ver ve çalış, demektir. İbn Zeyd dedi ki: Bütün vaktini Allah'a ibadete ver, demektir. Bütün bunlardan başka kendini Allah'a vermek, dünya sebeplerini terk etmek, şehirleri bırakıp köylere çekilmek ve dağlarda, çöllerde yalnız yaşamak konusunda selef-i sâlihten gelen daha pek çok haberler vardır. Hatta Şam'dan Lübnan'a kadar bazı dağlar vardır ki (sanki) Allah Teâlâ bunları evliyaya ve kendini ibadete verenlere tahsis etmiştir. Bunun izahı nasıl olacaktır? (yani bu bir ruhbanlık değil midir?)

o o o

Bunun cevabı şudur: Ruhbanlık şayet bizden öncekilerin şeriatlerinde belirlenen anlamda bir ruhbanlık ise, bizim şeriatımızda da bunun olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Çünkü onun neshedildiğini ifade eden deliller

---

[717] Bk: İhya, c.II, S.34-95, Mısır, Dâru'l-Hadis, 1412.

yukarıda geçti. Böyle bir ruhbanlık ister arızi bir sebepten dolayı yapılsın, isterse arızî olmayan bir sebepten dolayı yapılsın, neshedilmiştir. Çünkü İslamda ruhbanlık yoktur. Yukarıda da belirtildiği gibi Hz. Peygamber (s.a) dünyadan el etek çekmeyi reddetmiştir.

Şayet ruhbanlık, meşrû ölçülere göre kendini Allah'a vermek anlamında olursa ve **"Bütün varlığınla Allah'a yönel"** emrinin muhatabı olduğu halde Rasûlullah (s.a) kendisini Allah'a nasıl vermişse ona göre yapılırsa işte bu, bizim de kabul ettiğimiz şeydir. Uyulacak sünnet, doğru yol ve sırat-ı müstakim budur. Zeyd ibn Eslem'in ve diğerlerinin tebettül kelimesinin anlamı konusunda söyledikleri sözleri içinde bu manaya aykırı hiçbir şey yoktur. Çünkü dünyayı terk etmek onu tamamen bir kenara atmak ve ondan yararlanmamak anlamına gelmez. Bilakis insanın yükümlü olduğu şer'i vazifeleri engelleyecek şekilde dünyaya dalmamak anlamına gelir.

Selef-i salihin davranışlarını kendin için bir ayna edin. O aynada tebettül kelimesinin Rasûlullah'a (s.a) tâbi olmak anlamına geldiğini görürsün. Allah hepsinden râzı olsun, onlar kendileri için mübah kılınan yollardan para kazanıyorlar ve kazandıklarını da teşvik edilen yerlere sarf ediyorlardı. Kalplerinde de herhangi bir mal sevgisi bulunmuyordu. Bir emir veya yasakla karşılaştıkları zaman bilakis Allah'ın emrini ve yasağını kendi nefislerinin bâtıl zevklerine tercih ediyorlardı. Meşrû zevklerini de ihmal etmiyorlardı. Yukarıda anlatılan orta yol budur.

Sonra Şâri evlenmeyi ve çoluk çocuk sahibi olmayı teşvik etti. Onlar da bu teşvike hemen sarıldılar ve bunlar bizi emrolunduğumuz şeylerden alıkoyuyor da demediler. Çünkü böyle bir söz, yükümlülüğün ne anlama geldiğinden gâfil olmak demektir. Çünkü şeriata göre mükelleften istenilen her şey, Allah'a kulluğun ve O'na yakın olmanın kapsamı içerisindedir. Sırf ibadet olan şeylerin içinde bu mana gayet açıktır. Âdetlerin hepsi de Allah'ın emrine bağlanmak maksadını taşıdığı zaman Allah'a kulluk kapsamındadır. Bu maksadı taşımadıkları zaman âdet olarak kalırlar ve sadece zevk için yapılmış olurlar, ibadet sayılmazlar, şer'an sahih/doğru da olsalar herhangi bir sevaba konu olmazlar.

Allah kendilerinden râzı olsun sahâbiler bu manayı anladılar. Ne onların davranışlarında ne de onların anladığını anlayan kimselerin davranışlarında onların anlayışlarıyla emirlerin çatışması/çelişmesi mümkün değildir. Bu şekilde olan tebettül (yani kendini Allah'a verme) sahihtir, doğrudur ve sünnete uygundur. Bu manaya alındığı zaman el-Hasen ve diğerlerinin söz konusu âyetin tefsirinde söyledikleri sözler de doğrudur. Yani âyetin anlamı hidayete ve Rabbinin emrine uy, demektir. Çünkü O, senin yararına olan şeyleri en iyi bilendir ve seni çekip çevirendir. Bu sebepledir ki âyetin hemen devamında yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"O, doğunun da, batının da Rabbidir. Ondan başka ilah yoktur. Öyleyse O'nu kendine vekil edin."** (Müzzemmil: 9) Allah, senin kudretinin dahilinde olmayan şeylerde vekilindir/himaye edendir. Yükümlü olup da kudretin dahilinde olan şeylerde de vekildir/gözetleyicidir. Nefsini şimdi ve gelecekte sıkıntıya sokacak bir işe sokmamak da senin sorumluluğundadır.

Tebettül kelimesi ihlas diye de yorumlanmıştır. Mücâhid ve Dahhak bu görüştedir. Katade dedi ki: Sadece O'na ibadet et ve dua et demektir. Bu tefsire göre ayetin soru sorulan konuyla herhangi bir ilgisi yoktur.

Bu durum sâbit olunca, seyahat etmek, manastırlara, dağ evlerine ve mağaralara kapanmak, ruhbanların kendilerine haram kıldıkları şeylerden Allah'ın helâl kıldıklarını haram kılmamaları şartına uygun olursa, hatta şehirlerde ve insanların toplu bulundukları yerlerdeki yaşantıları ölçüsünde olursa -ki onlar kendilerine meşakkat verecek derecede nefislerini zorlamazlar- böyle bir ruhbanlığın sahihliğinde herhangi bir problem yoktur. Ancak buna ruhbanlık ismi verilemez, verilse bile bir nevi mecâz olarak veya lügatın alışık olmadığı örfi bir anlamda bu isim verilebilir. **"Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık..."** âyetinin kapsamına da bu davranışlar isim olarak da girmez, mana olarak da girmez.

Rahiplerin yaptığı şeyleri yaparsa bunun bu şeriatte mendup ve mübah olduğunu kabul etmeyiz. Hatta bu, câiz olmayan şeylerdendir. Çünkü bu Hz. Muhammed'in (s.a) şeriatının dışında başka bir yoldan gitmek gibidir. "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." hadisinin manası buna cevaz vermez.

Gazzâli ve daha başkalarının, uzleti, bir arada yaşamaya ve birtakım engeller karşısında bekarlığı evlenmeye tercih eden sözlerine gelince bunun hükmü bu ayetten değil, başka bir asıldan/delilden elde edilir.

Bunun açıklaması şudur: Şeriat tarafından istenilen şeyleri yaparken mükellef bunları ya yasaklanan şeylerin içine düşme tehlikesinden güvenlikli olarak yerine getirme gücüne sahiptir veya bu güce sahip değildir. Şayet mükellef bunları hiçbir mekruh veya haram kılınmış şeye maruz kalmayacak şekilde ve âdet olduğu üzere/tabiî mecrasında yerine getirme gücüne sahip ise, fitnelerin ortaya çıkmasından önce selef-i sâlih bunları nasıl yapmışsa mükellefin de gücü nisbetinde yerine getirmesinin gerekliliğinde hiçbir şüphe yoktur. Şayet mükellef bunları mekruh ve harama düşmeksizin yapma gücüne sahip değilse - Gazzâli'nin sözlerinden de açıkça anlaşıldığı gibi- talebin geçerliliği/yani mükellefin bunları yerine getirip getirmeyeceği konusunda ayrıntılı bir açıklama yapmaya ihtiyaç vardır. Çünkü talep edilen şey bazan mendup olabilir, fakat o mendubun yerine getirilmesi ancak bir yasağın içine düşmekle mümkün olabiliyorsa o zaman talep edilen şey hiç şüphesiz mendup olmaktan düşer. Meselâ ihtiyaç sahiplerine sadaka vermek menduptur. Sadaka verecek kişinin elinde kendi malı değil de başkasına ait bir mal varsa onun mendupla amel etmesi câiz değildir. Çünkü mendupla amel eder de sadaka verirse bu sebeple başkasının malından izinsiz tasarruf etme durumuna düşer. Bu ise câiz değildir. Onun durumu tasadduk edecek bir şey bulamayan kimsenin durumu gibidir. Ölüm döşeğindeki bir hastaya gidecek veya defni terkedildiğinde bozulacağından korkulan bir cenazeye gidecek birinin durumu da böyledir. Böyle bir kişinin bunları bırakıp da nafile namaz kılması câiz değildir. Evlenmek için haram yoldan

para kazanmaktan başka çaresi olmayan kişi de böyledir. Buna benzer daha pek çok şey vardır.

Bazan da talep edilen şey vâcib cinsindendir, ancak o vâcibin yerine getirilmesi mekruh olan bir şeyin içine dalmaksızın mümkün olmazsa, bu gerekçe ile vâcip terk edilmez. Çünkü vâcibin yerine getirilmesi burada mekruhtan sakınmaktan daha önemlidir. Veya o vâcibin yerine getirilmesi yasaklanmış bir şeyin içine düşmeyi de zorunlu hale getirebilir. İşte gerçek çatışma budur. Ancak haramların hepsi aynı değerde olmadığı gibi vaciplerin hepsi de aynı değerde değildir. Bunların mutlaka bir teraziye vurulması gerekir. Şayet vâcip tarafı ağır basarsa haram ya afv hükmündedir (yani vâcibin edası esnasında içine düşülen haram affedilir) veya kötülükleri telâfi edilebilecek cinsten ise telafi hükmündedir (yani telâfi edilir.) Şayet haram tarafı ağır basarsa o zaman ya vâcibin hükmü düşer veya telâfi edilmesi talep edilir. Müctehidin nazarında her ikisi de aynı ağırlıkta olursa bu müctehitlerin inceleme alanındadır. Bir grup müctehide göre haram tarafını gözetmek (yani haramdan sakınmayı öne almak) daha hayırlıdır. Çünkü kötülükleri engellemek iyilikleri elde etmekten daha önemlidir.[718] Şayet uzlet, kurtuluşa vesile oluyorsa fitne zamanlarında uzlete çekilmek daha hayırlıdır. Fitneler sadece harplerle ilgili değildir. Makam, mevki ve mal gibi diğer dünyevi kazançlarda da fitneler cereyan edebilir. Bunların kuralı kişiyi Allah'a itaatten alıkoymasıdır (yani kişiyi Allah'a itaatten alıkoyuyorsa fitnedir.) Böyle bir değerlendirme mendup ile mekruh arasında ve mekruhlar arasında da yapılır. (yani hangisi ağır gelirse ona riayet edilir.)

Şayet uzlet, cemiyetlerin ve cemaatlerin terkine yol açsa da, iyilikler üzere yardımlaşmaya ve benzeri şeylere engel olsa da bir başka yönden de bu bir kurtuluştur, emredilen ve yasaklanan şeyler arasında bununla bir denge meydana gelir. Nikâh da böyledir. Bekârlıkta mevcut olmayan birtakım masiyetlere yol açtığı zaman evliliği terk etmek daha evlâdır.

-Anlaşılması zor olmakla beraber- bunun bir örneği de Velid ibn Müslim'in Habib ibn Mesleme'ye isnat ederek anlattığı şu olaydır: Habib ibn Mesleme Ma'n ibn Sevr'e dedi ki: Hıristiyanlar niçin manastırlara kapandılar, biliyor musun? Ma'n: Niçin? dedi. Habib el-Mesleme dedi ki: Kralları birtakım bid'atleri çıkarıp, peygamberlerin getirdikleri prensipleri ortadan kaldırdıkları ve domuz eti yemeye başladıkları zaman onlar da manastırlara çekildiler, onları bid'atleriyle baş başa bıraktılar ve kendilerini ibadete verdiler. Habib ibn Mesleme'ye dedi ki: Senin için de uzlet gerekli midir?.... Dedi ki: Şimdi bunun zamanı değil.

Hıristiyanların yaptıkları şeylerin benzerlerinin meşrû olması, bunların bizim dinimizde de meşrû olmasını gerektirir. Onun kastettiği şey, insanlar arasında bid'atler yaygınlaştığı, hevâ ve hevesler hâkim olduğu zaman dinimizdeki meşru ölçüler içinde insanlardan uzak durmaktır. Yoksa ruhbanlık konusun-

---

[718] Bk: Ahmed ibn Teymiyye, el-Kavâidu'n-Nûraniyyetü'l-Fıkhıyye.

da Hıristiyanların yaptığının aynısının bizim için de mümkün olduğunu söylemek değildir. Çünkü onun neshedildiği artık sâbit olmuştur. Gazzalinin ve kendilerinden nakil yapılıp hüccet kabul edilen diğer kişilerin sözleri de bu izahlara uygundur. Kendilerinden uzleti teşvik edici sözler nakledilen kimselerden bir topluluğun evli-barklı olmaları da bunun delilidir. Bu, onların bulundukları hal üzere kalmalarına engel değildir. Çünkü onlar evlilik sebebiyle karşılaştıkları şeyler arasında bir denge arayışı içindedirler. O halde Gazzâli'nin ve onun yolunu tutan diğer kişilerin sözlerindeki bu tesbitte anlaşılmaz bir durum yoktur. Çünkü onlar şeriatte kesin ve muhkem bir esasa dayanmaktadırlar. Bu esas/asıl delil neshedilmemiştir ve neshedilmeye de ihtimal ve gerek yoktur. Fakat burada meselenin biraz daha araştırılıp ortaya konulmasına ihtiyaç vardır, ancak burası ona uygun değildir. Bunun aslı "el-Muvafakat" isimli kitaptan alınabilir. Bu konuda eğitim yapmak isteyen kimse bu manayı orada tam olarak araştırabilir. Başarı Allah'tandır.

Özet olarak diyebiliriz ki bu faslın muhtevası âyet-i kerimede reddedilen ruhbanlıkla amel etmenin izafi değil, hakiki bid'atlerden bir bid'at olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a) onu hem asıl olarak, hem de fer' olarak reddetmiştir.

FASIL

Biraz önce takdim edilen bu fasılların muhtevasından kesin olarak anlaşılan şudur ki, kül olarak da cüz olarak da meşakkat dinde reddedilmiştir. Fıkıh usulünde en kuvvetli delillerle bu gerçek sâbit olmuştur. Biz bundan sonra söyleyeceğimiz şeyleri onun üzerine bina edeceğiz:

Selef-i sâlihten ve velilikleri sâbit olup kendilerini Allah'a verenlerden bir topluluğun nefislerini meşakkate soktukları ve başkalarını da katılığa ve ahiret yolunda giderken meşakkati tercihe zorladıkları anlaşılmaktadır. Onlar bu sıkıntının altına girmeyenleri de kusurlu ve (Allah'ın rahmetinden) kovulmuş ve mahrum kalmış kişiler olarak görüyorlardı. Belki de bunu şeriatin bazı mutlak ibarelerinden anlıyorlar ve kendi katı davranışlarını bu mutlak ibarelerden süzüp çıkartıyorlardı. Bu da onları sünnetten çıkartıp hakiki veya izâfi bid'ate kadar götürüyordu.

Ahirete doğru gidişinde birisi kolay, diğeri zor olmak üzere mükellefin önünde iki tane yol olması bundan dolayıdır. Gayeye ulaşmada her ikisi de aynı seviyededir. Bazı katılık taraftarları benzeri mükellefe meşakkat veren zor yöntemi alırlar ve nefse sıkıntı vermeyi kabul ederek kolay yolu terk ederler. Mesela temizlik için birisi sıcak, diğeri soğuk iki tane su bulan kimse kullanımı meşakkat veren soğuk suya tâlip olur, diğerini terk eder. Bu kişi, Şâriin kendisinden istediği nefsin hakkını vermez ve güçlüğün kaldırılması deliline anlamsız yere muhâlefet eder. Şârî, buna benzer şeylerin meşrû görülmesine râzı olmaz. Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: **"Kendi kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."**[719] Böylece hevâ ve hevesine tâbi olan bir kişi haline gelir. Rasûlullah'ın (s.a) şu hadisinde de onun işine yarayacak bir delil yoktur: **"Size onunla Allah'ın günahları sildiği ve dereceleri yükselttiği bir şey göstereyim mi? Meşakkatli zamanlarda güzelce abdest almaktır."**

Madem ki nefsi zorlayarak güzelce abdest almak, günahların silinmesinin ve derecelerin yükselmesinin sebebidir, o halde bunda, insanın bu ecri kazanmak için nefsini zorlayarak çalışmasına delil vardır, bu da ancak nefse meşakkat verecek şeyleri yapmakla mümkün olur (derseniz) biz deriz ki: Bu hadiste sizin söylediğinize delil yoktur. Hadiste sadece meşakkat mevcut iken güzelce abdest almaktan söz edilmektedir. Burada fazladan/arîzi bir durum vardır. Meselâ kış mevsiminde bir kimse soğuk suyu bulur da sıcak suyu bulamazsa suyun soğukluğunun şiddeti onun güzelce abdest almasına engel olmasın, demektir.

Doğrudan meşakkate yönelmeye gelince hadiste bunu gerektirecek bir anlam yoktur. Bilakis önceki bölümlerde zikredilen delillerde kullardan güçlüğün kaldırıldığına işaret eden şeyler vardır. Şayet hadisin böyle bir anlamı gerektirdiği kabul edilirse, güçlüğün kaldırıldığını ifade eden deliller bununla çatışmış

---

[719] Nisa: 29.

olurdu. Hâlbuki onlar kati delillerdir. Haber-i vâhid ise zannidir. Kati'nin öne alınıp tercih edilmesiyle araları bulunacağı için ikisi arasında bir çatışma söz konusu değildir. Yukarıdaki hadisin bir benzeri de şu âyettir: **"Onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa dûçar olmaları... ancak bunun karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılması içindir..."**[720]

Başka bir maksatla değil de sırf nefse sıkıntı vermek için kötü ve kalitesiz yiyecekleri yemek de böyledir. O da yukarıda sözü edilen türden bir durumdur. Çünkü şeriat, yükümlülüklerde nefse işkence edilmesini kastetmemiştir. Bu, Rasûlullah'ın (s.a): **"nefsinin de senin üzerinde hakkı vardır"** sözüne de aykırıdır. Rasûlullah (s.a) bulduğu zaman güzel şeyler yerdi. Tatlıyı ve balı severdi. But etinden hoşlanırdı, içmek için tatlı su arardı. Bunun neresinde meşakkat ve zorlama var?

Mübah olan şeylerin kullanılması, ateşe arz olunacak kimselere hitab eden **"Dünya hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız.."**[721] âyetinin ifade ettiği anlamın içine girmez. Çünkü onunla kastedilen mübah sınırının dışına çıkan israftır. O halde hiçbir mazereti olmaksızın sadece çirkin ve kötü şeyleri yemek inatçılıktan başka bir şey değildir. Yukarıda zikredilen ayet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştu: **"Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı iyi ve temiz şeyleri (kendinize) haram kılmayın."**

Hiçbir zorunluluk olmaksızın sadece kaba saba elbiseler giymek de böyledir. Bu da nefsi zorlamaktır ve çirkin bir dikbaşlılıktır. Bunda ayrıca bir miktar şöhret maksadı da vardır.

Rabî' ibn Ziyad el-Hârisi'den rivayet edildiğine göre o, bir gün Hz. Ali'ye (r.a) dedi ki: Sabahleyin erkenden benimle birlikte kardeşim Asım'a gel. Hz. Ali dedi ki: Onun neyi var? Rabî' dedi ki: Dindarlık maksadıyla aba giydi. Hz. Ali (r.a) dedi ki: Onu görmem gerekir. Asım üstünde bir abâ altında bir aba olduğu halde, saçı sakalı dağınık bir şekilde getirildi. Hz. Ali onu görünce kaşlarını çattı ve dedi ki: Yazıklar olsun sana! Ailenden de mi utanmadın? Çocuğundan da mı utanmadın? Sanıyor musun ki Allah sana güzel şeyleri mübah kıldı da, onlardan bazılarından yararlanmandan hoşlanmıyor? Sen böyle yapmakla Allah katında hiçbir değer de kazanamazsın. Duymadın mı Allah Teâla Kitabında şöyle buyuruyor: **"Allah, yeri canlılar için yaratmıştır. Orada meyveler ve salkımlı hurmalar vardır.... İkisinden de inci ve mercan çıkar."**[722] Biliyor musun bunları Allah Teâlâ kullları için sadece kullansınlar, kendisine hamd etsinler ve böylece sevaba nâil olsunlar diye mübah kılmıştır? Allah'ın nimetlerinden yararlanman onları söylemenden daha hayırlıdır. Âsım dedi ki: Peki sen niçin sert yiyecekler yiyorsun ve kaba elbise giyiyorsun? Hz. Ali dedi ki: Allah Teâlâ, halkın önderlerine kendilerini insanların en zayıfları ile kıyaslamalarını emretti.

---

[720] Tevbe: 120

[721] Ahkaf: 20.

[722] Rahman: 10-22.

Allah Teâlâ'nın kullarının lezzetli şeyleri terk etmelerini niçin istemediğini ve onları aldıkları zaman sadece şükretmelerini istediğini iyi düşünün. Şer'i bir zorunluluk olmaksızın Allah'ın mübah kıldığı şeyleri almaktan geri durmaya çalışan kimse Şârie karşı geliyor demektir. Öncekilerin yapabilecekleri bazı şeylerden geri durduklarına dair gelen haberlerin hepsi bu açıdan değerlendirilmelidir. Onlar ancak dikkate alınmasını delilin de onayladığı meşrû bir engelden dolayı onu terk etmişlerdir. Meselâ bir kimsenin elindeki imkanların darlığından dolayı genişlik ve bolluk içinde hareket etmekten geri durması böyledir. Veya o, bir mekruha ya da yasağa vesile olacağı ya da onda şüpheli bir yön bulunduğu için terk edilmiştir. Bu şüpheli yönü de başkaları değil de sadece onu terk eden kimse fark edebilmiştir. Durum ve şartların sebep olduğu problemler, soyut delillerle çatışmazlar. Çünkü mücerret delillerin kendi içlerinde (problemlere göre) yorumlanabilme imkanları vardır. Bu mesele el-Muvafakat isimli kitapta enine boyuna anlatılmıştır.[723]

Devamlı olarak ve sadece nefsin hoşlanmayacağı şeyleri yapmak ve her şeyde istisnasız olarak nefsi hoşlanmayacağı durum ve şartlara zorlamak da nefse sıkıntı ve meşakkat vermek cinsindendir (ve meşrû değildir). Nefsin arzularını ve zevklerini tatmine yarayan pek çok şeyi Şâriin mübah kıldığını görmüyor musun? Şayet bunlara muhalefet iyi bir şey olsaydı o meşrû kılınırdı, insanlar bu mübahları terke teşvik edilirdi ve neticede bunlar mübah olmazdı, bilakis terk edilmeleri mendup veya yapılmaları mekruh olurdu.

Ve yine Allah Teâlâ, vâciblerin ve mendupların içine onların kolayca yapılabilmelerini temin edici zevk ve haz unsurlarını da yerleştirmiştir. Bu lezzetler, mükellefleri, vâcipleri ve mendupları yapmaya teşvik için konulmuşlardır. Nitekim Allah Teâla, emirlerin ve nehiylerin içinde sen onları yaptığın veya sakındığın zaman beklediğin bir mükafatı da vaad etmiştir. Allah Teâlâ dileseydi böyle bir mükâfat vaadinde bulunmazdı. Emirleri terk ettiğinde, yasakları da işlediğinde birincisinin aksine cezalandırma tehdidinde bulunmuştur. Bütün bunlar mükelleflerin emre itaatteki azim ve kararlılıklarını kuvvetlendirmek içindir. Hatta Allah Teâlâ, en önemli yükümlülükleri yerine getirmede kendisine söz veren ve emrine itaat edenlere öyle peşin zevkler ve gönülleri ferahlatıcı nurlar bahşeder ki dünyevi zevklerden hiçbirisi bunlara denk olamaz. Neticede bu, mükellefin itaatlerden zevk almasına, onlara doğru koşmasına sebep olur. Ve daha önce ancak yasaklanmış bir meşakkatle tahammül edebileceği şeyler, ona kolayca tahammül edebileceği kadar hafif gelir.[724] Meşakkat ortadan kalkınca yasaklama da kalkmış olur.

Bir de çeşit çeşit yiyecekler ve çeşit çeşit içecekler için Allah Teâlâ'nın nasıl çeşit çeşit lezzetler verdiğini ve çoluk çocuğun rızkını temine sebep olacak ça-

---

[723] Bk: el-Muvafakat, teklifi hükümlerden mübah bölümü (Çeviren)

[724] Meselâ oruç, hac ve cihad gibi meşakkatli işler, Allah tarafından mükelleften istenen şer'î birer yükümlülük olunca, mükellefin emre itaatten elde ettiği zevk ve haz, onların kolayca yerine getirilmelerini sağlar. (Çeviren)

lışmaların -nefse çok yorucu gelmesine rağmen- nasıl yemekten ve içmekten daha fazla zevkli olduğunu düşününüz. Meselâ dünyada kabul edilir bir konumda olmak, derece ve mertebelerde yükselmek ve çok önemli işlerde diğer insanlardan önde olmak gibi bizzat o fiillerin dışında onları motive edici daha pek çok unsur vardır ki bunlar da mükellefe zevk veren şeylerdendir. Dünya zevkleri bunların yanında çok küçük kalır.

Hal böyle olunca, -bazılarının kendilerini meşakkate zorlamaları ve başkalarını da meşakkate teşvik etmeleri nerede- Latif ve Habir olan Rab Teâlâ'nın murat ettiği hoşgörülü ve yumuşak ortam nerede? O halde kim kendini ibadete veren bir kişi olarak zanlarına (ve kuruntularına) dayanıp Şâriin kendisi için koymuş olduğu yumuşaklığın, kolaylığın ve sevgisine ulaştırıcı sebeplerin dışına çıkarak hareket ederse meşakkate ve zorluğa yapışmış ve bunu gayeye ulaştırıcı bir basamak ve özel bir yöntem haline getirmiş olur. Bütün bunlar sadece büyük bir cehâlet ve sapıklık çölünde kaybolmuşluk değil midir? Allah Teâlâ lütfu ve ihsanıyle bizi bundan korusun. Bu yolda zorlama manasını icab ettiren bir takım hikayeler/menkıbeler duyarsan veya bunlarda bir dikbaşlılık ya da yapmacıklık görülürse, bunların sahibi ya selef-i sâlih gibi kendilerine itibar edilen kişilerden birisidir veya meseleleri çözümleyebilecek durumdaki âlimler nezdinde itibara lâyık olmayan ve tanınmayan başka bir kişidir. Şayet birincisi ise -yukarıda da geçtiği gibi- işin hakikatı ilk planda görülenden mutlaka farklıdır. Şayet o hikayenin sahibi/kahramanı ikinci gruptan birisi ise o da hüccet/delil değildir. Ancak Rasûlullah'a (s.a) tâbi olanlar (bizim için) delildirler.

Ahiret yoluna sulûk ederken yapılan zorlamaların sebep olduğu diğer sakıncaları da (yukarıda sayılan ve hepsi de yasaklanmış olan) bu beş şeye kıyas etmek mümkündür.

Bir amelin aslı meşrû olabilir fakat -edâ ediliş yöntemiyle- bid'atlere vasıta olmaları sebebiyle bid'at mecrâsında cereyan eder hale gelebilir. Bu, yukarıda anlatıp bitirdiğimiz şeklin dışında başka bir şeydir. Bunun açıklaması şudur: -Mesela- bir amel mendup olarak meşrû kılınmıştır. Mükellef de onu kendi hususiyyeti içinde menduplukta ilk konuluşuna uygun bir şekilde yerine getirir. Mükellef bu kadarla yetinmiş olsa buna bir şey denilemez. Mükellef o amele hep kendi özelliği içerisinde de başkalarına göstermeksizin devam ettiğinde o kendi mecrasında cereyan edecektir (yani sünnete uygun bir şekilde yapılmış olacaktır.) O amelin edasını başkalarına gösterse bile bunu revâtip sünnetler ve zorunlu farzlar gibi kesintisiz amelleri gösterdiği gibi göstermez. Söz konusu mendubu bu ölçüler içinde edâ ederse bu sahihtir ve bunda bir problem yoktur. Bunun aslı/dayandığı delil, Hz. Peygamber'in (s.a) nafileleri gizlemeyi ve onları evlerde eda etmeyi teşvik etmiş olmasıdır. O şöyle buyurmuştur: "Farzların dışında namazların en faziletlisi evlerinizde kıldığınız namazlarınızdır." -Senin de göreceğin gibi- o, sadece farz namazları açıktan edâ etti. Nafileler açıktan yapılsa bile bu ancak Rasûlullah'ın Mescidinde, Mescid-i Haram'da ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'da yapılabilir. Hatta dediler ki: Bu konudaki hadisin zâhiri gereğince bu üç mescitten birisinde eda edilen nafileler evde edâ edilen nâfilelerden daha faziletlidir. Bayram namazları, ay tutulması ve yağmur duası namazı gibi sünnetler de farzlar gibi açıktan edâ edilirler. Bunların dışındakilerin hükmü, gizli eda edilmeleridir. Bundan dolayıdır ki selef-i sâlih güçlerinin yettiği konularda daima amellerini gizlemeye gayret göstermişlerdir veya hadise ve Rasûlullah'ın fiiline uymak onların kolayına gelmiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a) uyulması gereken bir örnektir.

Bununla beraber nafileler daima evlerde kılındığı zaman -yukarıda anlatıldığına göre- Ramazanın dışında kesinlikle ne mescitlerde, ne de evlerde bunların cemaatle kılındığı sâbit olmamıştır. Şayet böyle bir şey olmuşsa bile bu, (İslâm'ın) ilk döneminde olmuştur.[725] Meselâ İbn Abbas (r.a) halası Meymûne'nin evinde gecelediğinde Rasûlullah (s.a) ile birlikte namaza kalkmıştır. Rasûlullah'ın şöyle dediği sâbittir: **"Kalkın, size namaz kıldıracağım."**[726]

---

[725] Müellifin verdiği örnek Sahih'te geçer: İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a) geceleyin kıldığı namazı öğrenmek ister. Ve bu maksatla Hz. Peygamber'in hanımlarından halası Meymune'nin yanında geceledi. Hz. Peygamber namaz kılmaya kalkınca o da onunla birlikte kalktı ve ona uydu. Hz. Peygamber (s.a) vitirle birlikte onbir rekat namaz kıldı.

[726] Bu hadisin geçtiği kaynaklar şunlardır:
-Abdurrezzak, el-Musannef, 2/407, h.no:3877.
-Ahmed, Abdurrezzak'tan, 3/164.
-Muvatta, 1/168
-Ebû Davud, K. Salât, h.no:612.
-Beyhakî, K. Salât, Babu'r-Raculi Ye'temmu bir'racüli.

Muvatta'da ise Yerfe'in[727] Hz. Ömer'le birlikte kıldığı kuşluk namazından söz edilir. Bir kimse bunu (belirlenmemiş) herhangi bir vakitte evinde yaparsa bunda bir sakınca yoktur. Alimler, zikredilen bu kayıtla bunun cevâzına hükmetmişlerdir. el-Müdevvene'de[728] bunun cevâzı mutlak bir ifadeyle geçmiş olsa bile onun takyid edilmişi zikredilmiştir. Öyle zannediyorum ki İbn Habib, onu Malik'ten mukayyet olarak nakletmiştir. İnsanlar nafileleri de revâtip sünnetler gibi devamlı, veya belli vakitlerde ve belli şekillerde kılmayı sürdürseler ve bunları, içinde farzların kılındığı mescitlerde cemaatle kılsalar veya içinde revâtip sünnetlerin kılındığı yerlerde kılsalar bu yaptıkları şey bid'at olur. Bunun delili, Rasûlullah'tan (s.a), onun ashabından ve güzelce onların peşinden gidenlerden nafileleri böyle cemaatle kıldıkları haberinin gelmemiş olmasıdır. Şayet (bir haber) bu sınırlandırmalar olmaksızın mutlak olarak gelmişse, sınırlandırılmaları şer'î delille sâbit olmayan mutlaklarda bir sınırlandırma yapmak rey ile (kafadan) hüküm koymak demektir. Bir de bu, şer'i delile aykırı olunca – ki bu delil meselâ nâfilelerin gizlenmesi emridir- durum nice olur?

Bid'atçilik buraya şu yönden girmiştir: Rasûlullah'ın devam ettiği ve topluluklar içinde açıktan işlediği nafileler sünnettir. Sünnet olmayan bir nafileyi, sünneti edâ etmenin yöntemine göre edâ etmek, o nafileyi şer'an kendisine tahsis edilen konumunun dışına çıkarmak demektir. Bunun sonucu olarak halk ve onun hakkında bilgi sahibi olmayanlar onun sünnet olduğuna inanırlar. Bu ise büyük bir fesada sebep olur. Çünkü sünnet olmayan bir şeyin sünnet olduğuna inanmak ve onu sünneti edâ eder gibi edâ etmek şeriatin değiştirilmesi gibi bir şeydir. Nitekim şayet bir farzın farz olmadığına inanırsa veya farz olmayan bir şeyin farz olduğuna inanırsa, sonra da bu inancına uygun olarak amel ederse bu da fâsittir/yanlıştır. Aslında amel sahihtir, fakat onu amel ve itikat olarak kendi konumunun dışına çıkarmak, şer'i hükümleri ifsat etmek/bozmak demektir. Buradan selef-i sâlihin, câhiller farz olduğu inancına kapılmasınlar diye kuşluk namazı gibi sünnetleri ve diğer bazı sünnetleri kasıtlı olarak terk etmelerindeki mazeretleri de açıkça belli olmuştur.

Bundan dolayıdır ki onların çoğu, tarihi eserlerin peşinden gidilmesini de yasaklamışlardır. Nitekim Tahavi, İbn Veddah ve daha başkaları Ma'rur ibn Suveyd el-Esedi'den[729] şöyle dediğini nakletmişlerdir: Müminlerin Emiri Hz. Ömer ile birlikte hacca gitmiştim. Medine'ye döndüğümüz zaman ben de onunla birlikte döndüm. Bize (yolda) bir sabah namazı kıldırdı ve o namazda Fil ve

---

[727] Yerfe', Hz. Ömer'in hizmetçisidir.

[728] el-Müdevvene: Sahnun'un (Ö.240/854) öncülüğünde tedvin edilen ve İmam Malik ve yakın öğrencilerinin görüşlerini toplayan hacimli bir eserdir. Maliki mezhebinin iki temel kitabından biri sayılır. Diğeri Muvatta'dır. (Çeviren)

[729] Ma'rur: Uzun bir ömre sahip büyük bir âlim. İsmi ve künyesi el-Ma'rur ibn Süveyd Ebû Umeyye el-Esedi el-Kûfi.İbn Mes'ud'dan, Ebu Zer'den ve bir topluluktan nakil yapmıştır. Ondan da Asım ibn Behdele, A'meş, İbn Ebi'l-Ca'd nakil yapmıştır. Hicri 120 yılında 80 küsur yaşında vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nübelâ, 4/174, Tabakat ibn Sa'd, 6/118, el-Meârif, 432; Tehzib, 10/230)

Kureyş sûrelerini okudu.[730] Sonra insanların bir yöne doğru gittiklerini gördü. Bunlar nereye gidiyorlar? dedi. Dediler ki: Onlar içinde (daha önce) Rasûlullah'ın namaz kıldığı bir mescide doğru gidiyorlar. Hz. Ömer dedi ki: Sizden öncekiler bu yüzden helâk oldular. Peygamberlerinin hatıralarının geçtiği yerlere takıldılar ve oraları kilise ve manastırlar haline getirdiler. Kim, Rasûlullah'ın içinde namaz kıldığı mescitlerden herhangi birisinde namaz vaktine erişirse orada namazını kılsın. Yoksa kasıtlı olarak ona yönelmesin.

İbn Veddah dedi ki: Tarsusluların müftüsü İsa ibn Yunus'u[731] şöyle derken duydum: Hz. Ömer (r.a), altında Hz. Peygamber'e (s.a) biat edilen ağacın kesilmesini emretti. Çünkü insanlar gidiyorlar ve onun altında namaz kılıyorlardı. Hz. Ömer bu yüzden insanların başına bir fitne gelmesinden korktuğu için o ağacı kestirdi.

İbn Veddah dedi ki: Malik ibn Enes ve Medineli diğer âlimler Kuba Mescidinden başka Hz. Peygamber'in hatırası olan diğer mescitlere insanların özel olarak ziyarete gitmelerini hoş karşılamazlardı. İbn Veddah dedi ki: Onlardan işittiğime göre Süfyan Kudüs mescidine girdi, orada namazını kıldı, fakat ne bu tarihi eserleri ziyaret etti, ne de oralarda namaz kıldı... Süfyan'ın izinden giden diğerleri de böyle yaptılar. Veki de Kudüs Mescidine geldi ve Süfyan'ın yaptığından farklı bir şey yapmadı. İbn Veddah dedi ki: Siz de herkes tarafından bilinen bu hidayet rehberlerine uyunuz. Geçmişlerden birisi şöyle dedi: Bugün insanların pek çoğu tarafından iyi görülen nice işler vardır ki bunlar geçmiş dönemlerde yaşayan insanlar tarafından kötülük olarak kabul edilirdi.

İmam Mâlik, hayır konusunda olsa bile her bid'ati kerih görürdü/hoş karşılamazdı.

Bütün bunlar, sünnet olmayan şeyler sünnet kabul edilmesin, iyilik olmayan şeyler meşrû sayılmasın diye birer vasıtadır.

İmam Mâlik, sünnet olarak kabul edilir korkusuyla Beytü'l-Makdis'e gitmeyi, şehitlerin kabirlerini ziyaret etmeyi mekruh görürdü. Hakkında teşvik edici rivayetler olduğu halde bu korkudan dolayı Kuba'ya gelmeyi de mekruh görürdü.

Fakat âlimler bunun âkibetinden korktuklarından terk ederlerdi.

İbn Kinane ve Eşheb dedi ki: Mâlik'i şöyle derken işittim: Sa'd ibn Ebi Vakkas Kuba Mescidi'ne geldiği zaman şöyle demişti: Keşke ayaklarım kırılsaydı da bunu yapmasaydım.

İbn Kinane'ye, onların Medine'de bıraktıkları (tarihi) eserlerin durumu soruldu. O buna şöyle cevap verdi: Bizdeki bilgilere göre Kuba'nın ziyaretinin meşruiyyeti sâbittir. Ancak İmam Mâlik sünnet haline getirilmesinden korktuğu için oraya gidilmesini de mekruh görürdü.

Said ibn Hassan dedi ki: İbn Nâfi'in gözetiminde (hadis) okuyordum. Aşûra gecesi bol bol ibadet yapmakla ilgili rivayete geldiğim zaman bana dedi

---

[730] Bu rivayet, Hz. Ömer'in yolculuk esnasında kısa sûrelerle namaz kıldırdığına işaret eder. Burada Fil ve Kureyş sûreleri zikredildi. Kılınan namaz ise sabah namazı idi.

[731] İsa İbn Yunus ibn Ebi İshak Ömer ibn Abdillah. Büyük bir âlim ve hadiscidir. Künyesi Ebû Muhammed el-Hemedâni es-Subey'i el-Kûfî'dir. Babasından, kardeşinden, Süleyman et-Teymi, Hişam ibn Urve ve daha pek çok kişiden hadis nakletti. Geniş bir ilmi, saygınlığı ve ilim yolunda pek çok seyahatleri vardı. Ondan da Bakıyye, İbn Vehb, el-Velid ibn Müslim ve kendi çağdaşları nakilde bulundular. 87 yılında vefat etti (Siyeru'l-A'lam, 8/489; Tarihu'', 7/634; Tehzib, 8/237)

ki: O rivayeti oradan sil. Dedim ki: Niçin ya Ebû Muhammed? Dedi ki: Sünnet haline getirilmesi korkusundan dolayı.

Bütün bunlar aslında câiz veya mendup olan şeylerdir. Fakat onlar, bid'at haline getirilmelerinden korktukları için bunları yapmayı terk ettiler. Çünkü bunların sünnet haline getirilmeleri, ancak insanların bunları devamlı olarak açıktan/göstererek yapmalarıyla olur. Bu, sünnete ait bir özelliktir. Sünnet olmayan bir şeyin sünnetin edâ edilişi gibi edâ edilmesi şüphesiz onu bid'at haline getirir.

Şayet denilse ki: Bu tür şeyler nasıl olur da izafî bid'at olur? Hâlbuki bunların hakiki bid'at olduğu gayet açıktır! Çünkü bu tür şeyler, sünnet olduğu inancıyla yapıldığında hakiki bid'attirler. Çünkü sünnetin sahibi olan Hz. Peygamber (s.a) onları bu şekilde ortaya koymamıştır. Bu şuna benzer: Bir kimse öğle namazını Vâcip (farz) olduğuna inanarak değil de bir ibadet olduğuna inanarak kılarsa şüphesiz bu bir bid'attir. Bunlara kendilerine ait şeylerle baktığımızda durum böyledir. Bunların ilk konuluşlarına (vaz edilişlerine) göre baktığımız zaman ise bunlar meşrudurlar, asla herhangi bir bid'ate nisbet edilemezler.

Buna verilecek cevap şudur: Şüphesiz bu soru doğru sorulmuştur. Ancak bunların ilk konuluşlarının (vaz edilişlerinin) iki yönden değerlendirilmesi gerekir:

Birincisi: Meşrû oluşları yönünden ki bunda söylenecek hiçbir söz yoktur.

İkincisi: Bid'at inancının veya sünnet dışı bir uygulamanın sebebi haline gelmiş olmaları yönünden incelendiği zaman ise bu yönden meşrû değildir. Çünkü sebepleri koymak mükellefe ait değil, Şârie aittir. Şâri, -meselâ- Kubâ Mescidinde veya Kudüs Mescidinde kılınan namazı, onun sünnet haline getirilmesi için bir sebep olarak ortaya koymadı. Mükellefin bunu bir sebep olarak ortaya koyması da şeriate dayanmayan bir reydir/görüştür. Dolayısıyle bu bir bid'attir.

İzâfi bid'at oluşunun manası da budur. Sebep istikrar bulup (kalıcı hale gelip), onun sonucu olarak müsebbeb ortaya çıkınca -ki ortaya çıkan şey, onunla amel etmenin sünnet olduğuna inanmak ve ona uygun bir şekilde amel etmektir- işte bu, artık izafi bid'at değil, hakiki bid'attir. Bu esasla ilgili örnekler pek çoktur, söz esnasında onlara işaret edilmiştir. Tekrar etmenin bir anlamı yoktur.

Meşrû olan işlerde bunların izâfi bid'at sayılabilecekleri sâbit olunca, hakiki bid'atler için neler söylenmez ki? Şüphesiz onlarda hem hakîki bid'atlik, hem de izâfi bid'atlik bir arada bulunabilir. Fakat bu da iki yöndendir. Bu durumda sabah ezanında "Asbeha ve lillahi'l-Hamd" demenin bid'at olduğu açıktır. Sonra bu bid'at mescitlerde ve cemaatlerde vaciplerin ve benzerlerinin terk edilmeden uygulanışı gibi devamlı uygulandığında, bu ikinci bir izafi bid'at olur. Vacip veya sünnetler ilk konuluşlarında vacip veya sünnet olarak meşru kılınmışlardır ve bu onlara böyle inanılmasını icabettirir. Sonra bu sözü ezana ilave etmenin sünnet veya farz olduğuna inanınca üç yönlü bir bid'at meydana gelir. Açıktan işlenen ve sürekli hale getirilen bütün bid'atlerde buna benzer bir durum vardır. Ancak gizli gizli yapılırsa ve sadece bid'at sahibiyle sınırlı kalırsa onun durumu daha hafiftir. Hey Allah'ım, şu müslümanların haline bak! Bid'atçi, hesabında olmayan nice günahları kendisi için topluyor! Allah Teâlâ bizi nefislerimizin şerrinden korusun.

FASIL

ÖNCEKİ BÖLÜMÜN DEVAMI

Bu bölümde anlatılacak olan şudur:

Bir olay meydana geldi: Endülüs'te bir câmi imamı, insanların namazlardan sonra toplu olarak dua etme âdetini terk etti. Pek çok ülkede de bu âdet yaygındı. İmam, namazdan sonra selâm verince insanlar için dua eder, orada bulunanlar da âmin derlerdi. Bunu terk eden imam, bu terk edişini Rasûlullah'ın (s.a) ve ondan sonra gelen imamların böyle bir şeyi yapmayışına dayandırdığını iddia etti. Âlimlerin kendi kitaplarında seleften ve fıkıhçılardan naklettiklerine göre ne Rasûlullah (s.a), ne de ondan sonra gelen imamlar böyle bir şey yapmamışlardı. (O böyle iddia ediyordu).

Rasûlullah'ın (s.a). böyle bir şey yapmadığı açıktır. Çünkü onun farz namazlardan veya nâfile namazlardan sonraki hâli şu iki şey arasında cereyan ederdi: Ya Allah'ı zikrederdi ki örfte bu dua değildir ve cemaatin bunda bir payı yoktur. Cemaat sadece, namaz dışındaki zikirlerde olduğu gibi onun söylediğinin aynısını veya benzerini söylerdi. Nitekim rivayet edildiğine göre her namazın arkasından şöyle derdi:

"لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِير، اللهمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ" ، وقوله: "اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ" ، وقوله: (سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ)

"Allah'tan başka ilah yoktur, sadece O vardır. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım, senin verdiğine engel olabilecek hiçbir şey yoktur. Vermediğini de verebilecek hiç kimse yoktur. Hiçbir varlık sahibinin varlığı senin lütf u ihsanın yerine geçip kendisine fayda vermez."[732] Şunu da derdi: "Allah'ım, Sen selâmsın, Selâmet de Sendedir. Ey celal ve ikram sahibi, sen münezzehsin, yücesin."[733] Şu âyeti de okurdu: "Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir.[734] Bunlara benzer daha başka şeyler de söylerdi. O bunları diğer zikirlerde olduğu gibi sadece kendi kendine söylerdi, Kim onun gibi söylerse bu güzeldir. Bunların hiçbirisini topluluk halinde yapmak mümkün değildir.

---

[732] Buhari, K. Âzân, B. Zikir ba'de's-Salat, h.no:844; K. Daavât, B. Duâ ba'de's-Salat, 6330; K. Rikak, Babu Ma Yukrahu min kîl ve kâl, 6473; K. Kader, B. Lâ mânia Limâ A'tallahu, 6615, K. el-İ'tisam, B. Ma yükrahu min Kesrati's-Sual, 7292. Müslim, Kitabu's-Salat, h.no: 593. Ebû Davud, K. salat, B. Mâ Yekûlü'r-Rasulü iza sellem. 1505.

[733] Müslim, K. Sâlat, B. İstihbâbi ba'de's-Salâti, no:592. Tirmizi, Kitabu's-Salât, 298. Ebû Davud, K. Salat, B. Ma Yekulu'r-Raculü İza Selleme, 1512. Nesâî, K. Salât, B. İftitah, 1339. İbn Mâce, K. Salat, B. Mâ Yukâlü ba'de't-Teslim fi's-Salât, 924.

[734] Saffat: 180.

Şayet Hz. Peygamber'in yaptığı şey bir dua ise, namazlardan sonra ondan işitilen duaların geneli, orada bulunanların iştirak etmeyip sadece onun kendi kendisine yaptığı dualardır. Nitekim Tirmizi'nin Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre:

"اللَّهُمَّ اغْفِرْلِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ إِلَهِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ" حسن صحيح.

وفي رواية أبي داود: كَانَ رَسُولُ اللهِ إِذَا سَلَمَ مِنَ الصَّلاَةِ قَالَ: "اللَّهُمَّ اغْفِرْلِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ وَمَا أَسْرَفْتُ وَما أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَ أَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ"

Hz. Peygamber (s.a) kıldığı farz namazı bitirince şöyle dedi: "Allah'ım, işlediğim ve işleyebileceğim, açıktan yaptığım ve gizlediğim günahlarımı bağışla. Sen benim Tanrımsın. Senden başka Tanrı yoktur." Bu hadis hasen-sahihtir. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle geçer: Rasûlullah (s.a) namazdan selam verince şöyle derdi: "Allah'ım, işlediğim ve işleyebileceğim, gizlediğim ve aleni yaptığım günahlarımı bağışla. Aşırılıklarımı ve benim bilmeyip senin bildiğin hatalarımı bağışla. Her şeyden önce var olan Sen'sin, her şeyden sonra var olacak olan da Sensin."[735]

كان رسول الله يقول دبر كل صلاة: "اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُمْ إِخْوَةٌ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ اِجْعَلْنِي مُخْلِصًا لَكَ وَأَهْلِي فِي كُلِّ سَاعَةٍ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ اسْمَعْ وَاسْتَجِبْ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلِ"

Ebû Dâvud şu hadisi tahriç etmiştir: Rasûlullah (s.a) her namazın ardından şöyle derdi: "Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Ben, senin Rab olduğuna, bir olduğuna, ortağın bulunmadığına şâhidim. Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Kullarının hepsinin kardeş olduğuna da şâhidim. Bizim ve her şeyin Rabbi olan Allah'ım! Beni ve âilemi, dünya ve âhiretin her ânında sana ihlaslı (ve itaatlı) kıl! Ey Celâl ve ikram sahibi! Duy ve kabul eyle. Allah en büyüktür, en büyüktür. Allah göklerin ve yerin nurudur. Allah en büyüktür, en büyüktür. Allah bana yeter; ne güzel vekildir."[736]

Ebû Dâvud'a ait bir rivayette şöyle geçer: "Rabbim! Bana (düşmanlarım karşısında) yardım et. Düşmanlarıma benim aleyhime olacak yardımı yapma. Bana imkan ver, (düşmanlarıma) benim aleyhime kullanacakları imkan ve fırsatı verme. Bana hidayet nasip eyle ve hidayetimi bana kolayca ihsan eyle. Bana zulmedenlere yardım etme."[737]

Nesâî'de Rasûlullah'ın (s.a) sabah namazının arkasından şöyle dediği rivayet edilmektedir: **"Allah'ım, ben senden faydalı ilim, kabul edilecek amel ve temiz rızık istiyorum."** Ensar'dan birisi dedi ki: Rasûlullah'ı (s.a) namazın

---

[735] Tirmizi, K. Daavat, h.no:3419. Ebû Dâvud, K. Salât, B. Ma Yekûlu'r-Raculû izâ Selleme, h.no:1509. Her ikisi de Hz. Ali'den rivayet etmiştir.

[736] Ebû Dâvûd, K. Salât, B. Mâ Yekulü'r-Raculü iza selleme, h.no:1508.

[737] Tirmizî, K. Daavat, h.no:3546. İbn Mâce, Dua, 3830. Ebu Dâvûd, K. salat, 1510.

arkasından şöyle derken işittim: **"Allahım, beni affet ve benim tövbemi kabul et. Şüphesiz sen tövbeleri kabul edensin, bağışlayansın."** Hz. Peygamber bunu yüz defa söylemişti. Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber bunu kuşluk namazından sonra söylemişti.

Bu duaların hepsinin insanlarla birlikte değil, sadece kendi kendine yaptığı dualar bağlamında zikredildiğini iyi düşünün. Duayı bu şekilde yapmak bu günkü insanlar için de bir hüccettir. Ancak şöyle denilebilir: Mesela yağmur duası hutbesinde olduğu gibi bazı yerlerde insanların da duaya iştirak etmeleri gereği ortaya çıkabilir. Bu itiraza karşılık şöyle denilir: O tür yerlerde hazır bulunanlarla birlikte açıktan dua etmek bir zorunluluktur, her namazdan sonra da böyle bir zorunluluğun olduğu nereden çıkartılıyor?

Sonra biz deriz ki: Âlimler, namazdan sonra yapılan dua ve zikir gibi şeyler hakkında bunların sünnet ve vâcip değil, müstehap olduğunu söylerler. Bu, iki şeyin delilidir: Birincisi: Bu duaları Hz. Peygamber (s.a) devamlı yapmamıştır. İkincisi: Hz. Peygamber (s.a) bu duaları sesli yapmamıştır ve öğretme amaçlı yerlerin dışında açıktan söylememiştir. Çünkü eğer devamlı yapsaydı ve devamlı açıktan söyleseydi bu bir sünnet olurdu ve âlimlerin bunun sünnet olmadığını söylemeleri de câiz olmazdı. Çünkü -âlimlerin dediğine göre- sünnetin özelliği, devamlılığı ve insanların toplu oldukları yerlerde açıktan edâ edilmesidir. "Şayet Rasûlullah (s.a) gizli gizli dua etmiş olsaydı, ne ile dua ettiği öğrenilemezdi" denilirse biz deriz ki: Gizlemeyi âdet edinen kimsenin onu bir defa da olsa açıklaması bir zorunluluktur. Bu zorunluluk ya âdet gereğidir veya teşriine (yani meselâ öyle bir duayı yapmanın meşrû olduğuna) dikkat çekmek maksadından dolayıdır.

Şayet denilse ki: Hadislerin zâhiri anlamları, râvilerin "o şöyle yapardı." Şeklindeki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi devamlılığa delâlet eder. Mesela onların "Hâtem misafire ikram ederdi" sözü de Hâtem'in misafirlere devamlı ikram ettiğine delâlet eder.

Bu söze karşı biz deriz ki: durum öyle değildir. Belki bu tür bir ifade tarzı genel olarak devamlılığı çokluğu ve tekrarı belirtmek için kullanılır (yani sadece devamlılık için kullanılmaz.) Nitekim Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) cünüb iken uyumak istediği zaman namaz abdesti gibi bir abdest alırdı. Yine Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a) cünüpken suya değmeden uyurdu. Hatta bazı hadislerde şöyle de geçmektedir: "O hiç yapmadığı bir şeyi sadece bir defa yaptığı da olurdu." Hadisciler bunu böyle ifade etmişlerdir.

Şayet Hz. Peygamber (s.a) sözü edilen bu dualar ve zikirlere kesintisiz ve tam olarak devam etmiş olsaydı bunlar da vitir ve diğerleri gibi sünnetlere dahil edilirlerdi. Böyle olduğu kabul edilse bile, toplu zikir ve dua anlamı bunun neresinden çıkartılabilir?[738]

---

[738] Bu konuda daha geniş bilgi için bak: imam Nevevi'nin, İbn Allan tarafından şerhedilen Kitabü'l-Ezkâr'ı ve Mekke Harem'inin İmamı Şeyh Abdülhak'ın Tebdi'u'l-İctimâi li'd-Duâi ba'de'l-Mektûbe' isimli kitabı.

Bütün bunlardan sonra ortaya çıkan sonuç şudur: Her zaman toplu dua yapmak Rasûlullah'ın (s.a) yaptığı bir iş değildir. Kavlî ve takriri sünnetinde de böyle bir şey yoktur.

Buhâri'nin Ümmü Seleme'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a) namazdan selam verince çok az bir süre beklerdi. İbn Şihab dedi ki: Bizim görüşümüze göre insanlar oradan ayrılıncaya kadar beklerdi. Müslim'in Hz. Âişe'den yaptığı rivayette ise şöyle geçer: Rasûlullah (s.a) selam verdikten sonra: "Allahümme ente's-selâmü ve minke's-Selâm, tebarekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikram" diyecek kadar otururdu.

Rasûlullah'tan sonra gelen imamların, yani halifelerin bu konudaki uygulamalarına gelince, sahih kitapların dışında fıkıhçılar, Enes hadisinden şunu naklettiler: Enes dedi ki: Ben Hz. Peygamber'in (s.a) arkasında namaz kıldım; o, selam verdiği zaman ayağa kalkardı. Hz. Ebû Bekir'in arkasında da namaz kıldım; o, selâm verdiğinde sanki kızgın bir taş üzerindeymiş gibi yerinden fırlardı. İbn Yunus es-Sıkılli, İbn Vehb'den, o da Harice'den rivayet ettiğine göre o imamların selam verdikten sonra oturmalarını ayıplardı ve şöyle derdi: İmamlar aynı anda selâm verirler ve ayağa kalkarlar. İbn Ömer dedi ki: İmamın selam verdikten sonra yerinde oturması bid'attır. İbn Mes'ud (r.a) şöyle dedi: İmamın kızgın bir taşın üzerinde oturması kendisi için bundan daha hayırlıdır. İmam Mâlik el-Müdevvene'de dedi ki: İmam selam verince ayağa kalksın ve oturmasın. Ancak yolculukta veya yolculuğun sonunda olursa oturabilir.

Fıkıhçılar selam verdikden sonra ayağa kalkmakta acele etmeyi namazın faziletinden saydılar. Selamdan sonra orada oturmanın kibirlenmeye ve cemaate tepeden bakmaya yol açabileceği yorumunu yaptılar. Onun cemaatten ayrı bir konumda olması, içeri giren kimsenin onun cemaate imametinin devam ettiğini zannetmesine sebep olur. Namaz esnasında ayrı bir konumda olmasına gelince bu bir zorunluluktur. Kendilerinden istifade ettiğimiz hocalarımızdan birisi dedi ki: İmamın tek başına ayrı bir yerde durması bu sakıncaları doğurunca, bir de buna dua ve niyazda ve seslice yaptığı duaya âmin demelerinde aracılık ederken onlara öncülük etmesi eklenince durum nice olur? (Hocamız) dedi ki: Şâyet bu güzel bir şey olsaydı Rasûlullah (s.a) ve ashabı da yapardı. Hz. Peygamberin önce sağa mı, yoksa sola mı selam verdiğine varıncaya kadar namazla ilgili her şeyini nakletmelerine rağmen âlimlerden hiç birisi Hz. Peygamber'den ve ashabından bu konuda herhangi bir şey nakletmemişlerdir.

Selef âlimlerinden İbn Battal, bunu yapan kimseler hakkında yeteri kadar reddedici ve ağır sözler söyledi.

Namazdan sonra her zaman toplu halde dua etme âdeti çıktıktan sonra şeyh bunun çirkin bir bid'at olduğunu nakletti. İlk zamanlarda böyle bir şeyin olmadığına delil olarak onların (namazdan sonra) süratle ayağa kalkmalarını ve oradan ayrılmalarını gösterdi. Çünkü selam verir vermez ayağa kalkmaları ve oradan ayrılmaları imamın onlar için dua etmesine ve onların da bu duaya âmin demelerine engeldir. Zikir ve kendi kendine dua etmek ise böyle değildir.

Oradan ayrılması ve insanın bir ihtiyacı için gitmesi zikretmesine ve kendi kendine dua etmesine engel değildir.

Asrın şeyhlerinden birisine, imamlardan birisinin namazlardan sonraki toplu duâ âdetini terk ettiği haberi ulaşınca, düzeyli ilim adamlarının takındığı tavra aykırı bir tutum sergileyerek buna şiddetle tepki gösterdi. Zannınca bu tepkisini de yapabileceği en ileri noktada ifade etti. Bu şeyh kendi görüşü için, yani toplu duayı savunmak için öyle deliller ileri sürdü ki zeki bir kimse bunların o konu için bir delil olamayacağını kolayca anlar. Meselâ Kur'an ve sünnetteki namaz arkasında duâ etmeyi emreden ifadeler bunlardandır. Yukarıda da geçtiği gibi bu emirler toplu duanın delili değildir. Sonra buna genel manada topluca dua etmeye cevaz veren delilleri ilave etti. Ancak namazların sonunda yapılan dualar bunların dışındadır. Usûlcülerin ihtilafları sebebiyle genel manada toplu duaya cavaz veren deliller namazların arkasında ihdas edilen toplu duaların delili olamazlar.

Olayın tafsilatında ise şunlar vardı: Şeyh, bunun, yani namazı müteakip toplu duanın bütün ülkelerde veya büyük bir kısmında câmi imamları tarafından itirazsız devamlı uygulandığını, sadece Ebû Abdillah'ın buna itiraz ettiğini iddia etti, sonra da onu kötülemeye başladı. Şüphesiz bu nakil, yani bu konuda icma iddasında bulunmak büyük bir sorumsuzluktur. Çünkü bir araştırmacının veya söz konusu icma ile amel edecek kimsenin onu kendisine gerekli kılmadan önce icma nakli iddiasının aslını/neye dayandığını araştırması gerekir. Çünkü ortaya bir icma iddiası atılmışsa, sahabe döneminin başından günümüze kadarki bütün müctehitlerin bu icmaya tamamen katılıp katılmadıklarının bilinmesi bir zorunluluktur. İmamlık iddiasında bile bulunsalar avâmın icmâına itibar edilmeyeceği kesindir.

Bunun "itirazsız uygulandığı" sözü de bir haddi aşmadır. Bilakis müctehid imamlar bunu hep reddetmişlerdir. Turtûşî, İmam Mâlik'ten bu konuda meselenin çözümüne hizmet edecek pek çok şey nakletmiştir. İmam Malik kendi zamanında buna itiraz etmiş, Turtûşi de kendi zamanında itiraz etmiştir. Onları da daha sonra kendi arkadaşları/öğrencileri izlemiştir. Sonra Karâfî gelmiş ve bunu Malik'in mezhebine göre mekruh bid'atlerden saymıştır. O da İmam Mâlik'in görüşünü kabul etmiş, kendi zamanındaki âlimlerden de bildiklerimiz içinde ona itiraz eden olmamıştır. Hâlbuki Karafî bid'atlerin içinde güzel olanların da olabileceğini iddia eden bir kişidir.

Sonra Endülüs'teki şeyhler de bu bid'at Endülüs'e sıçrayınca onu reddettiler. Onlar bu konuda İmam Mâlik'in mezhebine bağlanıyorlardı. Zâhid Ebû Abdillah İbn Mücahid ve öğrencisi Ebû İmran el-Miratlî da bu bid'atin terkedilmesini gerekli görüyorlardı. Hatta Şeyh Ebu Abdillah bu konuda aşağıda zikredeceğimiz durumlarla karşılaştı. İnşaallah biz bunları anlatacağız.

Bizim şeyhlerimizden birisi bu eyleme destek verenlere karşı çıkmak için dedi ki: Biz, sünnete bağlı, dinlerinin emirlerini hakkıyla koruyup gözeten, iyi halli ve ilim sahibi imamlar tarafından da bunun uygulandığına (yani namazdan sonra toplu dua yapıldığına) şâhit olduk. Onlar bunu imam ve görevli ola-

rak yapmaktadırlar. Hal ve davranışlarıyla istisna teşkil edenlerin dışında bunu reddedeni biz görmedik.

(Turtuşi) dedi ki: Bu itirazcının, insanların bunu devamlı yapıyor olmalarını gerekçe göstermesi bir şey ifade etmez. Çünkü insanların önder kabul ettikleri kişilerin bunu yapmadıkları kesindir. Dedi ki -bid'atler ve sünnete aykırı davranışlar insanlar tarafından yaygın bir şekilde yapıldığında cahiller şöyle demeye başlarlar: Şayet bu bir kötülük olsaydı insanlar yapmazlardı. (Turtûşî) daha sonra İmam Mâlik'in el-Muvatta'daki şu sözünü nakletti: Namaz ezanı kadar insanların üzerinde ittifak ettikleri başka bir şey bilmiyorum. Dedi ki: Bid'atler çoğaldı diyen tâbiiler zamanında durum bu olunca zamanımızda bu işin ne hale geldiğini siz düşünün.

Sonra bu icma sâbit olsa bundan zorunlu olarak bir mahzur ortaya çıkar. Çünkü böyle bir icma, öncekilerin bunu yapmamış olmalarına aykırıdır. O zamanda icmâın icma ile neshi durumu ortaya çıkar ki usûlde böyle bir şey imkansızdır.

Ve yine öncekiler sünnet üzere icma ettikleri için sonrakilerin buna muhalefet etmeleri asla bu sünnetin aleyhine bir delil olamaz. Buna benzer bir mesele Ebu Ali Şâzân'dan,[739] Ebû Abdillah ibn İshak'a ulaşan bir senetle nakledilen şu olaydır: O dedi ki: Abdullah ibn el-Hasen -yani Hz. Ali'nin (r.a) torunu ve Hz. Hasan'ın oğlu- Rabia'nın yanında çok oturdu. Bir gün aralarında müzakere yaptılar. Mecliste bulunan bir adam şöyle dedi: Bu iş sizin dediğiniz gibi değildir. Abdullah dedi ki: Ne dersin, câhiller sözlerini geçirecek kadar çok olurlarsa, onlar sünnetin aleyhine delil olurlar mı? Rabia dedi ki: Ben şehâdet ederim ki bu, peygamberin çocuklarının sözüdür. Rabia böyle dedi. Ancak ben derim ki: Ne dersin, mukallitler çoğalırlar da kendi reyleri ile bir şeyler uydururlar ve onunla hükmederlerse, hiçbir değerleri olmadığı halde sünnetin aleyhine bir delil olabilirler mi?

(İnsanların namazı müteakip toplu dua etmelerini savunan kişi) daha sonra iddiasını pek çok şeyle desteklemeye çalıştı. Bunlardan birisi de şu sözüdür: Şöyle bir darb-ı mesel vardır: "İnsanlarla birlikte hata et, fakat tek başına isabet etme" yani insanların birlikte oldukları zaman yaptıkları hataları aslında doğrudur. Senin kendi başına bulduğun doğru ise yanlıştır.

-Dedi ki- "sen cemaatten ayrılma! Çünkü sürüden ayrılanı kurt kapar."[740] hadisindeki ifadeler de bu anlama işaret eder. Toplu duayı savunan şeyh bu şe-

---

[739] Şâzân, Ebû Ali'nin babası veya dedesidir. Ebu Ali'nin ismi ise şöyledir: Ebû Ali el-Hasen ibn Ebî Bekir Ahmed ibn İbrahim ibn el-Hasen ibn Muhammed ibn Şâzân el-Bağdâdi. Bir usûlcüdür. Irak'ın temel direklerindendir. H.339'da doğmuş, h.425 yılının son günü vefat etmiştir. (Siyeru A'lami'n-Nubelâ, 17/415, Şezarat 3/227; el-Bidâye ve'n-Nihâye, 12/39.)

[740] Bu hadis Ebu'd-Derda'dan rivayet edildi. O dedi ki: Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işittim: Bir köyde ya da bir çölde, üç kişi bir arada olup da eğer cemaatle namaz kılmazlarsa, anla ki şeytan onlara üstün gelmiştir. Bu nedenle sen cemaatten ayrılma. Çünkü sürüden ayrılan koyunu kurt kapar. Ebû Dâvud, K. salat, B. Teşdid fi Terki'l-Cemaa, h.no:548. Nesâî, K. Emane, B. Teşdid fi Terki'l-Cemaa. 2/106)

kilde dua etmeyi terk eden kişiyi -Senin de gördüğün gibi- İcmâ muhalifi olarak değerlendirdi. İnsanlara tâbi olmaya ve "**İhtilaf etmeyin, ki kalpleriniz de ihtilafa düşmesin.**" hadisi sebebiyle muhalefeti terke teşvik etti. Bütün bunlar onların sözünü ettikleri icmaa dayanır. Cemaat de, nasıl olursa olsun insan cemaatidir. Fırkalar hadisinde sözü edilen cemaatin ne anlama geldiği ileride anlatılacaktır. Cemaat, dünyada tek bir kişi de olsa, sünnete tâbi olan topluluktur.

Hanbelilerden birisi dedi ki: Ortaya atılan bir meseleye ve sırf abartıldığı için veya o konuda ihtilaf olmadığı bahanesiyle onun hakkındaki sahihlik iddiasına değer verme. Bunu söyleyen kimse; değil o konuda herhangi bir ihtilaf olmadığını, onu sahih kabul eden hiç kimseyi de bilecek durumda değildir. O konudaki hüküm, muhalifin değerlendirme yapabileceği ölçüde açık da değildir. -Dedi ki- benzeri meselelerde İmam Ahmed ibn Hanbel dedi ki: İcmâ iddiasında bulunan kimse yalan söylemiştir. Ancak pek çok konuda böyle iddialar ileri sürülür. İbn Aliyye (der ki:) Bununla onlar sünnetleri ortadan kaldırmak istiyorlar. Ahmed demek istiyor ki: Fıkhi bir konuda bid'açilerin ağzıyle konuşan kimselerle sen sünnetlere ve eserlere dayanarak tartıştığın zaman derler ki: Bu, icmaa aykırıdır. Şu şu hadislere aykırı olan bu görüşü onlar sadece Medine fakihlerinin bazılarından veya -mesela- bazı Kûfeli fakihlerden alırlar ve (diğer) âlimlerin görüşleri hakkındaki bilgisizlikleri ve sünnetleri reyle reddetme cesaretleri yüzünden icma iddiasında bulunurlar. Hatta bazıları meclis muhayyerliği ve benzeri hükümler konusundaki sahih hadisleri sıralar. Bunu hiçbir âlim söylememiştir, demekten başka tutunacağı bir şeyi bulamaz. O, Ebû Hanife veya Mâlik'ten başkasını tanımaz. Onlar böyle bir şey söylememişlerdir. Şayet biraz bilgisi olsaydı, sahabe ve tâbiinden bu görüşte olan pek çok kişiyi görürdü.

Bütün bunlar bizim neyi anlatmak istediğimizi gayet açık bir şekilde göstermektedir. Hiç kimsenin iyice araştırıp incelemeden bir ilim adamından şer'i bir hükmü nakletmesi uygun değildir. Çünkü yaptığı iş, Allah'ın hükmünü haber vermektir. O halde ihmalkarlık göstermeyiniz. Çünkü en ufak bir dikkatsizlik apaçık yoldan çıkıp kötülüklere dalmaya sebep olur.

(Namazı müteakip toplu duayı savunan kişi) daha sonra da bunu yapanları cehalet ve sapıklıkla itham etmeyi, cumhura muhalefet konusundaki işlenen kötülüklerden birisi olarak gördü. Fakat bir kötülüğün varlığı iddia edilecekse bu iddiayı ancak onun söylediği bu sözlere ve cumhura teslimiyetine muhalefet eden kimse ileri sürebilir. Çünkü sünnete tâbi olunduğu için asla bir kötülük olmaz. Selef hak ile amel etmeyi teşvik etmiş ve hakkın taraftarlarının azlığından dolayı üzüntü duyulmamasını tavsiye etmiştir.

Ve yine arefe günü ikindiden sonra dua etmek için Arafat dışında ve benzeri yerlerde toplananlara da tıpkı Bişr el-Muraysi ve Mâbed el-Cüheni gibi kimselere dediği gibi bid'atçi tabirini kullanıp onları kötüleyen kimsenin bu kötülemesi de doğru bir harekettir. İnşaallah o bu sözüyle "insanlar helâk oldu, diyen kimsenin kendisi, onların içinde en çok helâk olandır" hadisinin anlamı içine girmez. Çünkü bu hadiste kastedilen mânâ, kişinin insanlara tepeden bakmak ve onları küçük görmek maksadıyla bunu söylemesidir. Ancak insanların durumuna üzüldüğü ve acıdığı için bunu söylerse bunda bir sakınca yoktur.

Bazıları dediler ki: -İnşaallah biz bunun da üzerinde duracağımızı umuyoruz- O halde bu hadis, bid'atçileri kötüleyenler için bir delil olarak kullanılamaz.

Ona göre (yani namazdan sonra toplu duayı savunan kişiye göre) bu işi yapanlara karşı çıkmanın sebep olacağı kötülüklerden birisi de, bu muhalefetin içerisine kendini beğenmişlik ve yasaklanmış şöhret duygusu gireceği için karşı çıkanın niyetinin bozulması korkusudur. (Namazdan sonra toplu duayı savunan kişi) sanki şöyle demektedir: İslâm'ın garipliği döneminde şöhret korkusu ve kendini beğenmişlik tehlikesine düşmekten dolayı sünnete bağlanmayı terk et. Bu çok ağır bir sözdür ve benzeri başka bir sözle çatışmaktadır. Bu iddianın benzeri de şu sözdür: Onun, insanlara namazların arkasında devamlı olarak toplu dua yaptırması, içerisinde kendini beğenmişlik ve şöhret duygusunu taşıdığı için niyetinin bozulmasına sebeptir. Bu da Karafi'nin izahıdır ve sünnete tâbii olma yolunda kabule daha layık olan bir izahtır. Çünkü onun insanlara toplu dua yaptırmayı terk etmesi beraberinde sünnete bağlılığı getirmiş olacaktır. Hâlbuki toplu duayı yaptıran kişi sünnete bağlılıktan uzaktır ve birincisinden farklı bir yoldadır, niyetin bozulma ihtimali onda daha kuvvetlidir.

Ona göre toplu duaya karşı çıkmanın sebep olacağı bir diğer kötülük de bunun, duanın yararını kabul etmeyen bid'atçilerin görüşünün savunulduğu zannına sebep olmasıdır. Bu iddianın durumu da önceki iddianın durumu gibidir. Çünkü o bu sözüyle insanlara diyor ki: Siz, namazlardan sonra toplu duanın terk edilmesinde Peygamber'e (s.a) tâbi olmayı bir kenara bırakın. Şayet bu konuda Peygamber'e (s.a) tâbi olmayı terk etmezseniz sizin,bid'atçi olduğunuz zannedilebilir. Hâlbuki senin de gördüğün gibi asıl bid'at ona tâbi olmayı terk etmektir.

İbn el-Arabi dedi ki: Şeyhimiz Ebû Bekir el-Fihri, rukû esnasında ve başını rukûdan kaldırırken ellerini kaldırırdı. Mâlik'in ve Şâfii'nin mezhebi de böyle idi ve bunu Şiiler de yaparlardı. -İbn el-Arabi dedi ki- Ebu Bekir el-Fihri bir gün limanda benim ders yaptığım yer olan Ebu'ş-Şuara mahresinde öğlen namazı esnasında yanımda bulundu. Sözü edilen mahresten mescide girdi. Birinci safa kadar ilerledi. Deniz kemerlerinin üzerinde ben onun arkasında otururak sıcağın şiddetinden rüzgarı teneffüs ediyordum. Deniz komutanı ve reisi Ebû Semne de bir grup askerinin arasında benim bulunduğum safta bulunuyor ve namazı bekliyordu ve limandaki gemileri gözetliyordu. Şeyh el-Fihri rükûda ve rükûdan başını kaldırırken ellerini kaldırınca Ebû Semne ve adamları dediler ki: Sen şu doğulu adamı görmez misin, bizim mescidimize nasıl girdi? O adamın üzerine gidin, öldürün ve onu denize atın. Sizi de kimse görmesin. (Bunu duyunca neredeyse) kalbim iki göğsümün arasından fırlayıp uçacaktı. Dedim ki: Subhanallah! Bu adam zamanımızın en büyük fıkıhçısı et-Turtûşî'dir. Bana dediler ki: Ellerini niçin kaldırıyor? Dedim ki: Rasûlullah (s.a) de böyle yapardı. Medinelilerin ondan yaptıkları rivayete göre İmam Mâlik'in mezhebi de budur. Ebu Bekir el-Fihri namazını bitirinceye kadar ben onları susturdum ve yatıştırdım. Onunla birlikte mahresten evine kadar gittim. Yüzümün şeklindeki değişikliği görünce durumumu yadırgadı ve bana bunun sebebini sordu. Ben ken-

disine olanları anlatınca güldü ve dedi ki: Ben sünneti uygularken nasıl öldürülürüm? Ona dedim ki: Bu senin başına gelebilir. Topluluğun arasında bunu yaparsan sana karşı çıkarlar. Belki de canına kastederler. Dedi ki: Sen bu sözü bırak da başka şeye geç."

Bu kıssanın üzerinde iyi düşün. Bunda şifa vardır. Çünkü dünyada sünneti öldürme kötülüğüne denk başka bir kötülük yoktur. Bir bid'atin sünneti öldürmek olduğu ifade edilmiştir. Fakat Turtûşî kendisine yapılmak istenen kötülüğü hiç önemsememiştir. Onun söylediği söz, muhalifin sözünden daha fazla uyulmaya lâyıktır. Çünkü aralarında ilim yönünden çok büyük fark vardır.

Bir de şu durum var. Şayet namazlardan sonra toplu duayı reddedenler hakkında bunu savunan o kişinin söylediği şeylere itibar edilecek olunursa, arife günü Arafat dışındaki yerlerde toplu duayı reddedenlerin hepsi hakkında söylenebilecek benzeri şeylere de itibar etmek gerekecektir. Hâlbuki onların içinde Hz. Ömer'in mevlâsı Nâfi, Mâlik, Leys, Ata ve seleften daha başkaları da vardır. Onlar hakkında söylenebilecek benzeri sözlere itibar edilemeyeceğine göre bizim bu meselemizde de durum böyledir.

Sonra icma iddiasında bulunan o kişi bu istidlâlini şu sözlerle bitirdi: Bu asırdaki bütün ülkelerde câmi imamları namazların arkasında dua yapılması konusunda görüş birliği içindedirler. Onların bu işin içine girmeleri de âdeta bir nevi icmayı andırıyor.

Eğer bu sözüyle, sünnetlerin yapılışı gibi terk edilmeyen ve sürekli toplu bir şekilde yapılan duayı kastediyorsa -ki bizim üzerinde durduğumuz mesele de budur- bunun hakkında söylenecek şeyler yukarıda söylendi.

Sonra o iddianın sahibi olan kişi, iddiasının doğruluğuna dair bir başka istidlal şekli daha ortaya koydu ki o da şudur: Genel olarak duanın teşviki mevcut olmasına ve bu teşvikle amel edilmesine rağmen, bu şekilde toplu duayı yasaklayıcı herhangi bir şer'i delil gelmemiştir. Selef-i sâlihin toplu dua yapmadığı sâbit olsa bile, bir şeyin yapılmamış olması o şey hakkında herhangi bir hükmü gerektirmez, ancak terkin cevâzını ve özellikle bu konuda herhangi bir güçlüğün bulunmadığını ifade eder, yoksa haramlığını veya mekruhluğunu ifade etmez.

Onun söylediği şeylerin tamamı ilmin kurallarına, özellikle ibadetler konusundaki -ki bizim sorunumuz da odur- ilmi kurallara tamamen aykırıdır. Çünkü Allah'ın yarattıklarından hiç kimse şeriat konusunda kendi kafasından şeriatten delili olmayan hiçbir şeyi uyduramaz. Çünkü böyle bir şey yapmak bid'atin ta kendisidir. Bu da böyledir. Çünkü namazların arkasından sürekli olarak cemaat için sesli dua yapmanın şeriatte delili yoktur. Şeriatte konulan ölçüye göre, madem ki bu ölçünün dışına çıkan kimse müslümanların cemaatinin dışına çıkmış sayılmaktadır, o halde hakkında delil bulunmayan her şey bir bid'attir.

Buna göre, her ne kadar câiz olan iki şeyden birisini ifade etse bile bu söz, sonradan gelen taklitçilere uymanın önceki sâlih kişilere uymaktan daha hayırlı olduğu zannını vermektedir. Birincisinin doğruluğu kesin, diğeri şüpheli iki şey söz konusu olduğunda şüpheli olana tâbi olup, kesin olanı terk eden kimsenin hâli nice olur?

Sonra bir şeyin yapılmamış olması onun terkinin cevazından başka bir hüküm gerektirmez diye mutlak bir söz söylemesi şeriatın kesin esaslarına da uygun düşmemektedir. Biz deriz ki: Burada bu meselenin dayandığı bir asıl vardır. Belki Allah Teâlâ, kendiliğinden hakkı gözeten kimseyi bu asıldan yararlandırabilir. O da şudur: Şâriin herhangi bir mesele hakkında sükût etmesi veya herhangi bir şeyden dolayı o hükmü terk etmesi iki şekilde olur.

BİRİNCİSİ: Hükmü gerektirici veya hükmün belirlenmesini gerektirici bir sebebin bulunmayışından dolayı Şâriin hüküm hakkında sükût etmesi veya onu terk etmesidir. Meselâ Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen birtakım olaylar gibi. Çünkü bunlar (daha önce) mevcut değildiler. Daha sonra ortaya çıktıklarında da onlarla ilgili bir şey söylenmemişti. Bu olaylar bundan sonra ortaya çıktı. O halde müctehit âlimlerin bu olaylar üzerinde düşünüp inceleme yapması ve onları dinin kendileriyle tamam olduğu küllî prensipler ışığında karara bağlaması gerekir. Özellikle manası akılla kavranabilen şeylerden Rasûlullah'ın (s.a) sünnetinde yer almayan bütün konularda selef-i sâlihin, takibettiği yol, bu bölümle ilgilidir. Meselâ sanatkârın (telef ettiği bir şeyi) tazmin etmesi konusu, bir adamın karısına "sen bana haramsın" demesi konusu, dedenin ölenin kardeşiyle birlikte bulunduğunda mirastaki durumu ve mirasta

avl meselesi bu kısmın örneklerindendir. Mushaf'ın toplanması ve şer'i hükümlerin tedvini gibi meseleler de bunlardandır. Rasûlullah (s.a) zamanında bunlarla ilgili hükümlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat şeriatte bunlara dair hükümlerin çıkartılacağı külli esaslar mevcuttur. Bunlar hakkındaki hükmün sebepleri ortaya çıkmayınca ve Rasûlullah'tan (s.a) da bunlarla ilgili bir fetva bulunmayınca bunlara âit özel hükümler de zikredilmemiştir.

Bu kısma giren şeyler şayet âdetler cinsinden ise veya haklarında hüküm verilirken sadece işitmeye/nakile dayalı delillerle yetinilmesi mümkün olmayan yönüyle ibadetler cinsinden ise sebepleri ortaya çıkınca üzerlerinde düşünülmesi ve usulüne uygun bir şekilde karara bağlanması gerekir. İbadetlerin icrasında karşılaşılan dalgınlık ve unutkanlık gibi meseleler bu kısmın örneklerindendir. Bu kısımda herhangi bir problem yoktur. Çünkü şeriatın usûlü hazır önümüzdedir. Bu hükümlerin sebepleri ise vahiy esnasında mevcut değildi. Özel olarak söz konusu meselede şeriatın sükut etmiş olması onun terkini veya başka bir şeyin cevâzını gerektirici bir hükmü ifade etmez. Bilakis birtakım yeni meselelerle karşı karşıya kalındığında şeriatın esaslarına müracaat edilir ve o esasların içerisinde o meselenin hükmü aranır, bulunur. Bunu da müctehit olmayanlar değil, ancak fıkıh usulü ilminde tanımı yapılan müctehitler bulabilir.

İKİNCİSİ: Vahiy esnasında veya daha sonra o hükmü gerektirici bir sebep mevcut olduğu, ancak emsalleri hakkında var olan genel hükmün üzerine ilave bir emirle sınırlama ve eksiltme yapmadığı halde Şâriin özel bir hüküm hakkında sükût etmesi ve herhangi bir durumu (hükümsüz) bırakmasıdır. Çünkü özel akli bir hükmün meşruluğunu gerektirici bir mana mevcut olup da sonra bu hüküm meşru kılınmamışsa ve hüküm istinbatına da işaret edilmemişse burada sâbit/ve mevcut olanın üzerine yapılacak herhangi bir ilavenin bid'at olacağı gayet açıktır.

Mâlik ibn Enes'in Eşheb'ten ve İbn Nâfi'den dinlediği (rivayetlerin) içinde buna dair bir örnek nakledilmiştir ki tam da bizim konumuzla ilgilidir. Mâlik ibn Enes şükür secdelerinin mekruh olduğu ve meşrû olmadığı görüşündedir. Sözlerini de bu görüşü üzerine bina etmiştir. el-Utbiyye'de dedi ki: İmam Mâlik'e, hoşuna giden bir şeyle karşılaşıp da Allah'a şükür secdesi yapan adamın durumu sorulmuştu. Dedi ki: Geçmişte kimsenin yapmadığı böyle bir şeyi o da yapamaz. Ona denildi ki: Rivayete göre Ebû Bekir es-Sıddık Yemame günü Allah'a şükür secdesi yaptı. Sen bunu duydun mu? Dedi ki: Ben böyle bir şey duymadım. Öyle inanıyorum ki bunu söyleyenler Ebu Bekir'e yalan isnat etmişlerdir. Bir kimsenin kendisi bir şey söyleyip de sonra dönüp: Sen benden böyle bir şey duymadın demesi doğru değildir. Allah Teâlâ, Peygamberine de, ondan sonrakilere de fetihler nasib etti. Sen onlardan böyle bir şey yapan hiç kimseyi duydun mu? Çünkü insanların içinde ve onların önünde herhangi bir şey cereyan etmiş olsa buna dair bir şey mutlaka duyulurdu. Senin de bununla amel etmen gerekirdi. Şayet olsaydı anlatılırdı. Çünkü bu, insanların içinde bulundukları bir durumdur. Sen, onlardan hiç kimsenin secde ettiğini duydun

mu? Bu, icmadır. Sen bilmediğin bir şeyle karşılaşırsan onu bırak... -Rivayet bu şekilde devam eder ve tamamlanır- Bu rivayet aşağıdaki şekilde kurgulanacak bir soru ve cevabı da ihtiva eder.

Sorunun düzenlenmesi -meselâ- bid'at konusunda şöyle söylenmesidir: Bu öyle bir fiildir ki, Şâri, onun yapılması veya terki konusunda herhangi bir hüküm belirtmemiştir, ona dair özel bir hüküm koymamıştır. Asıl olan şey, onun yapılmasının da terk edilmesinin de câiz olmasıdır. Çünkü bu, câizin manasıdır. Onun genel bir aslı varsa (yani delilin genel anlamı içerisinde onun cevazı da anlaşılıyorsa), yasaklığına veya mekruhluğuna dair bir delil gelmedikçe onun yapılmasının câiz olması daha uygundur. Böyle olunca da burada Şâriin maksadına karşı bir muhalefet de yoktur. Burada böyle bir anlayış tarzına aykırı bir delil de yoktur. Bilakis bizim sözünü ettiğimiz şey, Şâri katında hakkında herhangi bir şey söylenmemiş şeydir. Şâri katında hakkında sükût edilen şey ne muhalefeti ne de muvafakatı gerektirir (yani o şeyin yapılması veya terk edilmesi bir zorunluluk değildir.) Şâri onun yapılmasının veya yapılmamasının dışında herhangi bir maksad belirlememiştir. Hal böyle olunca böyle bir şeyi yapmak şeriate aykırı olmaz. Çünkü şeriatte ona dair bir yasak sâbit olmamıştır.

Buna verilecek cevap da şöyle düzenlenir: Mâlik'in söylediği şeyin anlamı bunun cevabıdır. Yani burada bir şeyin yapılması veya yapılmamasına dair herhangi bir hükmün belirtilmemiş olması, bu hükmü belirtmeyenlerin hepsinin mevcut olana herhangi bir ilave yapılmamasında icma ettikleri anlamını gerekli kılar. Çünkü şayet bu, yapılması şer'an uygun olan veya izin verilen bir şey olsaydı onu yaparlardı. Onlar, yani sahabîler onu anlamaya ve herkesten önce onu yapmaya daha lâyık kişilerdir. Meseleye maslahat açısından baktığımızda bu olaylarda bir maslahat ya vardır veya yoktur. İkincisini söyleyen kimse yoktur. Şayet bir maslahat varsa bu maslahat, ya teklif zamanındaki mevcut maslahatı pekiştirici bir maslahattır veya değildir. Bid'atin teklifin yükünü artırıcı özelliği varken teklif zamanındaki maslahatı pekiştirici bir maslahata sahip olması mümkün değildir. Hatta sonraki nesillerin gayretlerinin azlığı ve tembellikleri bilindiği için onların yükümlülüklerinin azaltılması ve hafifletilmesi maslahata daha uygundur. Çünkü yükümlülüğün ağırlaştırılması Hz. Peygamber'in (s.a) "hoşgörülü bir tevhid anlayışı ile gönderilişine" ve ümmetten güçlüğü kaldırmış olmasına aykırıdır. Bu, ibadetlerle ilgili yükümlülüklerde söz konusudur. Çünkü âdetler -ileride de anlatılacağı gibi- başka şeydir. Geriye şu anda görülen maslahatın teşri esnasındaki maslahatla aynı seviyede veya ondan daha zayıf olma durumu kalır ki o zaman da bu olaylar/sonradan çıkarılan şeyler birer lüzumsuzluk/abesle iştigal veya Şâriin eksikliğini tamamlama (küstahlığın) dan öteye gitmez. Çünkü teşri esnasında mevcut olan bu maslahat bu ilaveler olmaksızın öncekiler için gerçekleşebiliyorsa pekiştirici maslahat arayışı ve iddiası abesle iştigalden ibarettir. Çünkü öncekiler için hâsıl olan maslahatın sonrakiler için hasıl olmaması mümkün değildir. O halde bu ilave, öncekilerin yararlanamadıkları bir şeyden sonrakilerin yararlanmak iddiasıyle Şâri'den

sonra yaptıkları bir teşridir. O zaman da bu ilave yapılmaksızın dinin tamam olmayacağı anlamı çıkar ki Allah Teâlâ böyle bir anlayıştan bizleri korusun.

Genel deliller bir fiilin yapılabileceğine cevaz vermesine, yapılabilme imkan ve şartları mevcut olmasına rağmen ilk müslümanların herhangi bir gerekçe ortaya koymaksızın onu terk etmiş olmaları bu fiilin yapılmaması gerektiğinin delilidir ve onların sözkonusu fiili terk etmede icma ettiklerini gösterir. Bunun bizim üzerinde durduğumuz konuda da geçerli bir ölçü olduğu gayet açıktır.

İbn Rüşd Mes'eletü'l-Utbiyye şerhinde dedi ki: Bunun anlamı şudur: Dinde şükür secdesi ne farz, ne de nafile olarak meşru olan şeylerden değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a) böyle bir şeyi emretmemiştir ve yapmamıştır. Müslümanlar da bu fiilin işlenmesini tercih etmede icma etmemişlerdir. Şer'î hükümler ancak bu şeylerden birisiyle sâbit olur. (İbn Rüşd) dedi ki: O, bunun Rasûlullah (s.a) ve ondan sonra gelenler tarafından yapılmadığına, şayet onlar tarafından yapılmış olsayd: sahih bir yolla bize kadar nakledilirdi diyerek delil getirmiştir. Çünkü din, kendisinin tebliğ edilmesini emretmişken, şer'î hükümlerin naklini terk etmeyi gerektirecek sebeplerin yeterli miktarda bir arada bulunması mümkün değildir. Dedi ki: Bu, dinin temel asıllarından birisidir. "Göğün/yağmurun suladığında, pınarların ve nehirlerin suladığında onda bir, emeğin suladığında ise yirmide bir zekât vardır" hadisinin genel anlamı sebebiyle onlara da zekat gerekirken sebzelerden ve baklagillerden zekatın düşürülmesi de bu asla/delile dayanır. Çünkü biz, Hz. Peygamber'in (s.a) bunlardan zekat aldığının nakledilmemiş olmasından, bunlardan zekat alınmamasının yerleşik bir sünnet olduğu anlamını çıkardık. Aynı şekilde Hz. Peygamberden (s.a) şükür secdesi yaptığına dair bir rivayetin nakledilmemiş olması da şükür secdesi yapmamanın yürürlükteki sünnet olduğu anlamına gelir. İbn Rüşd daha sonra İmam Şâfii'nin bu konudaki farklı görüşünü ve onunla ilgili sözlerini anlattı. Bu meselenin burada anlatılmasındaki gaye İmam Mâlik'in bunun bid'at olduğu yönünde yapmış olduğu yorumdur. Yoksa mutlak manada bid'at olduğu yönünde bir yorum yapmamıştır.

Bazıları hulle nikâhının haram kılınması ve çirkin bir bid'at olarak kabul edilmesinde de aynı yolu izlediler. Çünkü eşlerin ilk defa evleniyorlarmış gibi birbirlerine dönebilmeleri için hülle nikahına cevaz vermek suretiyle onlara izin vermeyi ve (ebedi ayrılık hükmünü) hafifletmeyi gerektiren mana/ve düşünce Rasûlullah'ın zamanında da mevcuttu. Rufâa'nın karısı (kendisini boşayan) kocasına geri dönmeye çok istekli olduğu halde hulle yapması meşru kabul edilmediğine göre bu, böyle bir nikâhın onun için de, başkaları için de meşru olmadığının delilidir. Bu da sahih bir asıldır/delildir. Bu aslı dikkate aldığımızda, üzerinde durduğumuz konuyu da onunla açıklığa kavşuturmamız mümkündür. Çünkü kalabalık cemaatlerin olduğu mescitlerde namazların peşinde cemaate toplu ve sesli dua yapmayı iltizam etmek/âdet haline getirmek meşru ve câiz olsaydı bunu herkesten önce Rasûlullah (s.a) yapardı.

Bu gerçeği kabul etmeyen kimse toplu duanın meşruluğunu birtakım illetler/ve gerekçelerle izah etmeye çalışır ve bu iddiasını ona muhalif bir şeyin (delilin) gelmediği ve hakkında sükut edilen her şeyde aslın câiz olduğu varsayımına dayandırır.

Aslın câiz olmasına gelince bu imkansızdır. Çünkü bir grup âlime göre herhangi bir şeyin kendisiyle ilgili şer'î hükmün mevcudiyetinden önceki durumu mübahlık değil, yasaklık durumudur. O halde onun dediğine delil bunun neresindedir? Onun dediğini kabul etsek bunu kayıtsız şartsız olarak mı kabul edeceğiz, yoksa şartlı mı kabul edeceğiz? Âdetlerde onun söylediği kabul edilebilir. Üzerinde durduğumuz konunun âdet cinsinden bir şey olduğunu kabul etmemiz mümkün değildir. Bilakis o ibâdetler kısmına girer. İçerisinde ibadet unsuru bulunan bir şey hakkında: "Bunu yapmak yasak mıdır, yoksa mübah mıdır? Bu konuda iki farklı görüş vardır" demek câiz değildir. Aksine bunun yasak oluşuna dair ilave bir emir de vardır. Çünkü ibadetler ancak Şâri, yani Allah Teâlâ tarafından konulurlar. Mesela (beş vakit) namazın altıncısı hakkında bunu kılmak da mübahtır denilemez. Mükellefin -bu iki farklı görüşe göre- Allah'a ibadet maksadıyla bir şeye yasak koyması da, mübahtır demesi de mümkündür. Çünkü bu kesinlikle bâtıldır. Aslında her bid'atçi Şâri'in bir hatasını/eksiğini telâfi etmek istemektedir. Bunun âdet cinsinden veya manası akılla kavranabilen şeyler cinsinden olduğu kabul edilmiş olsa bile onunla amel etmek yine de doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a) bütün ömrü boyunca böyle bir ameli terk etmiş olması ve selef-i sâlihin de kendi zamanları süresince onu terk etmeleri o amelin terki konusunda bir nas olduğu yukarıda geçmişti. Çünkü icmâ ile amel etmek de nas ile amel etmek gibidir. Nitekim İmam Mâlik de konuşmasında buna işaret etmiştir.

Namazların arkasından cemaate sesli bir şekilde toplu dua yapmanın meşruluğuna dair getirdiği izahların hiçbirisi geçerli değildir. Buna karşı çıkan kimse de bunun meşru olmadığını şu yönlerden izah etmektedir:

BİRİNCİSİ: Bu şekilde dua etmek, dua konusunda yeni bir hüküm koyma niyetini ve namazların peşinden bunu yapmanın talep edildiğini ortaya koymak içindir. Onun söylediği şey, devamlılığı ve cemaatlerle mescitler içinde açıkça yapılması sebebiyle sünnet olmasını gerektirir. Hâlbuki onun bir sünnet olmadığında biz de o da ittifak halindeyiz. O halde iş, bu sebeple bir hüküm koyma şekline dönüşmüş olur.

Ve bir de şu var: Hz. Peygamber (s.a) zamanında teşriin (hüküm koymanın) açıktan yapılması daha evla idi. Üzerinde konuşulan bu dua şekli hakkındaki teşriin de açıktan yapılması daha evla idi. Hükmü gerektirici mana mevcut olduğu halde Rasûlullah'ın bunu yapmamış olması, böyle bir dua şeklinin terk edilmesinin gerekliliğine delâlet eder. Rasûlullah'ın (s.a) zamanından sonra da böyle bir dua şeklinin konulabilmesi imkansızdır. Ancak bunun terk edilmesinin gerekliliği ortaya konulabilir.

İKİNCİSİ: İmam, onların bir araya gelmesiyle dua daha kolay kabul edilsin diye onları toplu dua üzerinde birleştirir. Bu illet/gerekçe Rasûlullah (s.a)

zamanında da mevcut idi. Çünkü duası ondan daha çabuk kabul edilen başka bir kimse yoktu. Şüphesiz o, başkalarından farklı olarak duası kabul edilen bir kişi idi. Onun Allah katındaki kıymetinin büyüklüğü sebebiyle hiç kimse onun derecesine ulaşamazdı. O halde onların gece gündüz beş defa kendileri için yaptıkları duanın bereketini artırmaya en lâyık kişi Hz. Peygamber'di ve yine onun zamanından sonra yapılacak hiçbir toplu dua, içinde Peygamber Efendimizin (s.a) ve ashabının bulunduğu topluluğun duasından daha bereketli olamaz. Bu övgüye en layık olan kişiler onlardır.

ÜÇÜNCÜSÜ: Maksat cemaate nasıl dua edeceğini öğretmektir; Cemaat yapacağı duayı imamdan öğrensin de aklen ve şer'an câiz olmayan şeylerle dua etmesin, denilecek olursa bu izahı kabul etmek de mümkün değildir. Çünkü ilk öğretici/muallim Hz. Peygamber (s.a) idi. Biz duaların lafızlarını da manalarını da ondan öğrendik. Arapların içinde öyle kimseler vardır ki Rububiyetin ne manaya geldiğini bile bilmiyorlardı. Mesela onlardan birisi şöyle diyordu: "Ey kulların Rabbi! Ne bizde hayır var, ne de sende! Babasız kalasıca, üzerimize yağmur indirsene!"

Bir diğeri şöyle diyordu:

"Benim bildiğim kişi sen isen de hiç önemli değil. Benden sonra da seni bir şey değiştirecek değil."

Bir başkası da şöyle diyordu:

"Ey benim evlatlarım, keşke ben sizi sevmemiş olsaydım. Benim tutulduğum gibi Tanrı da size tutuldu."

Bu sözlerin sahipleri eğitilmeye çok muhtaç kişilerdir. Onlar câhiliye dönemine en yakın bir dönemde yaşamışlardı ve putlara karşı takındıkları tavrı Rab Teâlâ'ya karşı da takınıyorlar ve O'nu yüceliğine lâyık bir şekilde tenzih etmiyorlardı. Hal böyleyken bile Rasûlullah (s.a) kendisiyle birlikte namaz kıldıklarında dua etmeyi öğrensinler veya öğrenmelerine yardımcı olsun diye namazların arkasından sürekli toplu dua etmeyi onlara meşrû kılmamıştı. Bilakis böyle şeyleri onlara ilim meclislerinde öğretmişti. Uygun gördüğü zaman namazın arkasından kendisi için dua ederdi. O zaman da cemaati işin içine katmazdı. Ve onları dikkate almazdı. Hâlbuki o buna, yani cemaati gözetmeye en lâyık olan kişi idi.

DÖRDÜNCÜSÜ: Toplu duada iyilik ve takva üzere yardımlaşmak vardır. Bu da emredilen bir şeydir. Böyle bir şey zayıf bir ihtimaldir. Çünkü **"İyilik ve takvada birbirinizle yardımlaşın"** âyetinin muhatabı olan Hz. Peygamber bu emrin gereğini yerine getirmiştir. Namazın arkasından hazır bulunanlara sesli bir şekilde toplu dua yaptırmak iyilik ve takva olsaydı herkesten önce bunu Hz. Peygamber (s.a) yapardı. Fakat böyle bir şeyi asla yapmamıştır. Bid'at olarak ortaya çıkıncaya kadar da ondan sonra kimse tarafından yapılmamıştır. Bu da toplu duanın iyilik ve takvada yardımlaşma olmadığının delilidir.

BEŞİNCİSİ: İnsanların geneli Arap lisanını bilmezler. Bu sebeple bazan yanlış telaffuzda bulunabilirler. Yanlış telaffuz da duanın kabul edilmemesinin

sebebi olur. Bu konuda el-Esmeî'den fıkıhla değil şiirle ilgili bir hikaye nakledilmiştir. İnsanlar daha çok ciddi meseleler için değil, oyun ve eğlence için bir araya gelirler. Âlimlerden birisi duada ihlaslı olmayı, doğruluğu, Allah'a yönelişi ve ısrarla istemeyi şart koştuğu halde telaffuz hatası yapmamayı şart koşmamıştır. Arapçayı öğrenmek, duada lâfızları düzgün okumak içindir. Şayet o kişi imam ise, insanın dini konularda muhtaç olduğu diğer şeyler gibi onu da en iyi o bilir. Dua müstehapsa kıraat vâciptir. Namaz konusundaki fıkhi hükümler de böyledir. Namazı müteakip yapılacak duayı öğretmek matlup olan bir şey ise, namazla ilgili fıkhi hükümleri öğretmek çok daha önemlidir. O halde bir imamın namazların arkasından bunları cemaate öğretmeyi kendisine vazife edinmesi gerekir.

İnsanların yanlışlarının düzeltilmesinin gerekliliği yaygın hurafelerin düzeltilmesinde de savunulursa, işte bu kabul ve anlayış meseleyi kökünden çözecektir. Çünkü böyle bir davranışta var olduğu söylenen faydaların tamamı sebebiyle selef-i sâlih onun faziletine sahip olmaya daha layıktır. Bundan dolayıdır ki İmam Mâlik onlar hakkında şöyle demiştir: Sen bugünkü insanları hayra/iyiliğe karşı geçmiştekilerden daha mı istekli görüyorsun? Bu da zikredilen esasa işaret etmektedir ki bu da bir şeyi ihdas etmeyi gerekli kılan manadır. Yani böyle bir şeyi ihdas etmekte bir hayır/yarar olsaydı bunu en iyi şekilde selefi salih yapardı. Hâlbuki onlar bunu yapmamışlardır. Bu da bunun yapılmayacağına delâlet eder.

Duânın âdabı konusunda zikredilen şeylere gelince bunların hiçbirisi sadece namazın sonunda yapılacak dualar için söylenmiş şeylerden değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a) bunları yeterince ve genel bir çerçevede öğretmiştir. Namazın arkasından nasıl dua edileceğine/onun keyfiyetine dair ayrı bir şey öğretmemiştir. Onları bu konuda bilgisiz de bırakmamıştır. Tâ ki namaz sonunda nasıl dua edeceklerini kendisinden öğrensinler veya onun duasıyle birlikte ayrı bir bilgilendirilmeye ihtayaç duymasınlar. Yine de duada hazır bulunanların bu konuda imamdan öğrenebilecekleri fazla bir şey yoktur. Olsa bile bu, imama uzak olanlar için değil, yakın olanlar için mümkündür.

FASIL

BATIL KIYASLARA VERİLEN CEVAPLAR

Görüşüne destek arayan kişi daha sonra kıyas ile delil getirme yoluna başvurmuş ve şöyle demiştir: Selefin böyle bir şey yapmadığı doğru olsa bile, yine selef, kendisinden öncekilerin yapmadığı hayırlı bazı şeyleri yapmıştır. -sonra şöyle dedi: Ömer ibn Abdilaziz dedi ki: "İşledikleri yeni suçların durumuna göre insanlar için yeni yeni hükümler ortaya çıkar." Aynı şekilde yine onların ortaya koydukları tembelliğin durumuna göre de onları hayra teşvik edici yeni metotlar geliştirilir.

Usûle göre böyle bir istidlal geçerli değildir:

Birincisi, bu istidlal nassa aykırıdır. Buradaki nas, İmam Mâlik'in Mes'eletü'l-Utbiyye'de[741] işaret ettiği şeydir. Bu nassın karşısında kıyas fâsid/geçersiz olur.

İkincisi, bu, henüz kabul edilir/sahih bir yolla sâbit olmayan bir nassın üzerine yapılmış bir kıyastır. Böyle bir kıyas yapılamaz.

Üçüncüsü; Ömer ibn Abdilaziz'in sözü ictihadi bir fer'dir, yanılması da, isabet etmesi de mümkün olan müctehid bir kişi tarafından söylenmiştir. Asl'ın hakikati ise Peygamber'den (s.a) ve icma ehlinden kaynaklanıyor olmasıdır. Bu söz, bunlardan herhangi birinden kaynaklanmamaktadır.

Dördüncüsü bu, aralarında müşterek bir anlam/ve yön bulunmayan şeylerin birbiriyle kıyasıdır. İnşaallah böyle bir kıyasın ne anlama geldiği ileride mesâlih-i mürsele ile bid'atler arasındaki fark anlatılırken söylenecektir.

Onun "Selef kendisinden öncekilerin yapmadığı bazı şeyleri yapmıştır" sözüne gelince, selefi böyle bir ithamın muhatabı olmaktan tenzih ederiz.

Onun "hayırlı şeyler" sözüne gelince, selefin yaptığı şeyler hayırlıdır. Onun makîsi (kıyas konusu olan) fer'î delilinin hayır olması ise sadece bir iddiadan ibarettir. Çünkü bir şeyin hayır veya şer olması ancak şeriatle sâbit olur. Veya bu şekilde dua yapmanın şer'an hayırlı olduğu da şer'î delille sâbit olur.

---

741 el-Utbiyye: Müellifine nisbet edilen bir kitaptır. Kitabın müellifi Endülüslü fakih Muhammed ibn Ahmed ibn Abdilaziz el-Utbi el-Kurtubi'dir. 254 yılında vefat etmiştir. Mâliki mezhebinin meselelerini ihtiva eden bir eserdir. İbn Rüşd el-Ced, bu kitabı el-Beyân ve't-Tahsîl ismiyle şerhetmiştir. (Bk. Keşf ez-Zunûn, 2/1124 ve Şezeratü'z-Zeheb, 2/129)

ÖMER İBN ABDİLAZİZ'İN SÖZÜNÜN AÇIKLAMASI

Onun, Ömer ibn Abdilaziz'in söylediği "İnsanlar için yeni hükümler ortaya çıkar" sözünün üzerine yaptığı kıyasa gelince bu kıyasın geçersizliği yukarıda açıklanmıştı. Fakat burada bir başka durum daha vardır; o da, Ömer ibn Abdilaziz'in sözüne kıyas ederek yeni ibadetler icat etmenin câiz olduğunun açıkça ifade edilmiş olmasıdır. Basit manada Ömer ibn Abdilaziz'in sözünün üzerine yapılacak bir kıyasın kabul edilmesinden sonra da, sanatkârın telef ettiği şeyi tazmin etmesi, mücerret iddiaların değil yeminlerin değerlendirilmesinde zan ile hareket edilmesi konularında olduğu gibi sâbit olan hükmün illetinde de bir farklılığın olduğu görülmektedir. O diyor ki:

Güvenilirlikleri, dindarlıkları ve faziletleri sebebiyle önceki nesillere yönelik bazı hükümler vardı. Bunların zıddı ortaya çıkınca illet değişir ve hükümlerin değişmesi de gerekli hale gelir. Bunlar ehl-i bâtılı bâtıllarından caydıracak hükümlerdir. Bu mananın etkisi açıktır ve (hükmün değişmesi için de) uygundur. Hâlbuki bizim üzerinde durduğumuz konu böyle değil, bunun tam zıddıdır. Görmüyor musun insanların değil nafilelere, farzlara karşı bile -ki bunlar daha azdır ve kolaydır- bir isteksizlikleri ve tembellikleri ortaya çıkınca bir de onlara ilave yükler yükleyip bunları da yapmaya teşvik edildikleri zaman durum nice olur.

Şüphesiz böyle bir durumda vazifeler çoğalır ve neticede birincisinden daha büyük bir tembelliğe sebep olur ve tamamen terke yol açar. Şayet bid'atçide veya ona uyanlarda bid'at işlerken bir yorgunluk ve tembellik meydana gelirse aynı durumun ondan daha evla ve önemli olan şeylerde (mesela farzlarda) da ortaya çıkması kaçınılmazdır.

ŞABANIN ONBEŞİNCE GECESİNİ İHYA BİD'ATİNİ ÇIKARMANIN SONUCU, "BİR SÜNNETİN ÖLÜMÜ VE BİR BİD'ATİN DİRİLMESİ" DEMEKTİR

Biz diyoruz ki, bu uydurulmuş namazı kılmak için Şaban'ın 15. gecesini uykusuz geçiren kimse sabaha ancak uyuklayarak girer veya büsbütün tembelleşerek sabah namazını, terk eder. Diğer bid'atlerin durumu da böyledir. Bu ilaveler ondan daha evla ve önemli olan şeylerin iptali veya terki sonucunu doğurur. Yukarıda da geçmişti; hiç bir bid'at yoktur ki ondan daha hayırlı bir sünneti öldürmemiş olsun.

"KOLAYLAŞTIRMA KURALI"

Bir de şu var: Bu kıyas Şer'i bir esasa da aykırıdır. O da şudur: Hz. Peygamber (s.a) kolaylaştırmayı, yumuşaklığı ve katı olmamayı tavsiye etmiştir.[742] Göreve ilave yapmak meşru değildir. Bu gayet açıktır. Sünnetlerin yerine sürekli bunları yapmak şüphesiz bir zorlamadır. Onun söylediğini kabul etmiş olsak, halkın içinden çıkacak bütün bid'atçiler bid'at uydurmak için bununla bir yol bulacaklar ve nasıl olursa olsun uydurdukları Bid'atin doğruluğunu ispat etmek için bu sözü bir delil olarak kullanacaklar. Bu da bid'atçinin uzak hedefidir.

NAMAZDAN SONRAKİ DUA KONUSUNDA TARTIŞILAN NOKTA

Namazdan sonra toplu duayı savunan kişi daha sonra namazdan sonra yapılacak duanın cevazına dair genel deliller getirdi ve bu konuda İmam Mâlik'ten ve diğerlerinden çeşitli sözler nakletti. Hâlbuki tartışılan nokta bu değildir, (yani namazdan sonra dua yapmanın câiz olup olmadığı tartışılmamaktadır.) Üstelik bu delillerin söz konusu duanın topluca ve açıktan yapılması keyfiyetini de kapsadığını iddia etmiş, arkasından da şöyle demiştir: Hadisler, rivayetler, insanların uygulamaları ve âlimlerin sözleri açıkça bu manayı ifade etmektedirler. -Dedi ki- malumdur ki Hz. Peygamber (s.a) namazlarda imamdı ve bu duaları sadece kendisi için yapmıyordu. Çünkü O'nun sünnetinde şöyle bir ifade geçmektedir: "Bir kimsenin onların izni olmadan bir topluluğa imam olması câiz değildir. Onları da katmaksızın duayı sadece kendisi için yapmasın.

---

[742] Müellif muhtemeldir ki bununla, Rasûlullah'ın (s.a) "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret ettirmeyin" hadisini kastediyor. Bu hadis sahihtir. Ahmed ve Nesei, Enes ibn Malik'den; Buhari ve Müslim ise Ebu Musa el-Eş'ariden rivayet etmişlerdir. Bakınız; Feyzü'l-Kadir, 6/461, h.no:10010; Müslim, 3/1358, h.no:1732.

Kim böyle yaparsa o topluluğa ihanet etmiş olur."[743] Ey akıl sahipleri! Düşünün ki Hz. Peygamber'in namazların arkasından (söylediği) işitilen dualarının çoğunluğu sadece kendisi için yaptığı dualardır. Bu zat ise şöyle söylüyor: Hz. Peygamber (s.a) cemaati de içine katmaksızın sadece kendisi için dua etmezdi. Bu bir çelişkidir.

Hz. Allah'tan başarı isteriz.

İnsanlar hadisi "İmamın namaz içerisinde secdelerde ve başka yerlerde (meselâ rükuda) yaptığı dualara" hamletmişlerdir. Yoksa bu tevili yapanın hamlettiği gibi değil.

İmam Mâlik'e göre bu hadis ile amel etmek sahih olmayınca o, imamın kendisine uyanlar için dua etmeyip sırf, kendisi için dua etmesini câiz görmüştür. O bu görüşünü "Nevâdir" isimli kitabında zikretmiştir.

Alimlerin ve selefin geçen sözleri Mâlik'in karşısına bir çelişki olarak çıkınca o, onların sözlerini birbirine karıştırarak yorumlamaya yönelmiştir. Böylece Mâlik düşünmeden söylenmiş bir sözün içine düşmüştür. Öylesine ki mesele apaçık olduğu için söyledikleri çelişki ve savunmadan kurtulmamıştır. Onun (bu konudaki) naklettiği hadisleri tevilindeki durumu da aynıdır. Fakat uzun olacağı için tamamını burada söylemeyi terk ettim. Ancak onu buranın dışında (başka bir yerde) zikrettim. Bundan dolayı Allah'a hamd olsun.

o o o

(Birinci cildin sonu)

---

[743] Müellifin sözünün bu şekilde akışı bunun tek bir hadis olduğu zannını uyandırıyor. Gerçekte o, iki hadisten ibaret birer nasstır. Hadis kitaplarında bulduğumuza göre durum budur. Benim bu sözümün doğruluğu dikkate alınırsa; bu, metne bir ekleme yapmak demektir. Buna göre, nasslardan/ibarelerden birisi Mâlik ibn Huveyris'in hadisidir ki O Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işitmiştir: "Her kim bir topluluğu ziyaret ederse, onlara imamlık yapmasın; onların imamı içlerinden bir adam olsun" Bu hadisi Tirmizî Kitabu Mevâkiti's-Salât'da 356 numara ile; Ebû Dâvud, K. Salat'da 529 numara ile; Nesâi, K. İmamet'de 2/80'de; Mâlik, Muvatta'ında Salâtü'l-Cemâa'da; Ahmed, Müsned'inde, 3/436; 5/53'de rivayet etmiştir. Diğer nas/ibare ise Sevban'ın rivayet ettiği hadistir ki onda Hz. Peyganber şöyle buyurdu: "Bir kul imam olup da sırf kendisine dua edip diğerlerine (cemaate) dua etmezlikte bulunmasın. Eğer böyle yaparsa onlara (yani cemaate) hâinlik etmiş olur." Bu hadisi İbn Mâce, Kitabu ikameti's-Salât'da 923 numara ile rivayet etmiştir. Tirmizî'de bu rivayet şöyledir: "Bir kişiye (başka) birinin izni olmaksızın evinin içine bakması helâl değildir. Eğer (izinsiz) bakarsa (eve) girmiş demektir. Bir kimseye bir topluluğa imam olup da sadece kendisi için dua edip onlara dua etmemesi de helâl değildir. Şayet böyle yaparsa onlara hâinlik etmiş olur. Bir kimsenin (def-i hâcet) sıkıntısı varken namaza kalkması da helâl değildir." Tirmizi bu hadisi Mevâkitu's-Salât bölümünde 2/189'da 357 numara ile Sevbân'dan rivayet etmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

İmam eş-Şâtıbî

el-İ'TİSÂM

Bi'atler Karşısında Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem

2

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI

TEMEL ESERLER DİZİSİ

Eserin bütün hakları Kitap Dünyası'na aittir.
Kısmen dahi olsa alınamaz, kopya edilemez.

ISBN: 978-975-6562-26-0

Eserin Adı:
el-İ'TİSÂM (Bid'atler Karşısında Kitap ve Sünnete Bağlılıkta Yöntem)

Yazarı:
İmam eş-Şâtıbî

Editör:
Prof.Dr. Ahmet YAMAN (Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi)

Redakte:
İbrahim DEMİRCİ

İkinci Cildi Tercüme Eden:
Dr. Mustafa ÖZCAN (Diyanet İşleri Başkanlığı Antalya Eğitim Merkezi)

Dizgi-Mizanpaj: Mehmet ATEŞ (meh_ates@hotmail.com)
Baskı: Unimat Ofset
Konya, Haziran 2011

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Gazi Alemşah Mh. Mimar Muzaffer Cd. No: 42/A
Tel: 0.332.353 48 11 / Faks: 352 70 90 KONYA

İÇİNDEKİLER

Bir İşin Sünnet mi Bid'at mi Olduğunda Şüphe Edilmesinin Hükmü 7
Hz. Peygambere Mahsus Olan Şeyler Ümmetin Bireyleri İçin Söz Konusu Değildir 10
Velîliğin Hakikatı 12
İbadet Sanılan Bid'atler 14
Bir Nas (Delil) Olmaksızın (Belli Bir Zamana) Bir İbadeti Tahsis Etmenin Hükmü 15
Avam'a (Herkese) Karşı Dînen Konuşma Şekli 16
İlmi Tebliğ Ederken Hikmetli Davranmanın Gereği ve Selefin Bu Konudaki Metodu 18
Kur'an'dan Belirli Bir Şeyi Hususi Olarak Değerlendirip Geri Kalanı
Terk Etmek Câiz Değildir 20
Cuma Günü İmamın Ününde Ezan Okuma Bid'ati 21
Hz. Osman'ın Zevrâ'da Ezan Okutmasının da Sonradan Çıkan Bir Şey
Olduğu İddiasının Cevabı 23
Bayram Namazlarında İlk Olarak Ezan Ve Kâmeti Yapan Kimdir? Ve Bunun Cevabı ... 24
İzâfi (Göreceli) Bid'atlerden Nadirât Kabilinden Olanlar 26
İslâm Bid'atçilerden ve Benzerlerinden Uzaktır 26
Mürekkeb Bid'atin Tarifi ve Özellikleri 27
Sünnete Aykırı Olarak Meydana Gelen Olağan Üstü Olaylar Fitnedir 28
İzafî Bid'at Hakkında Geniş Bir Açıklama 29
Bid'atın Meşru Olup Olmaması Yönünden Dört Kısma Ayrılması 30

ALTINCI BÖLÜM

BİD'ATİN HÜKÜMLERİ 45
Bid'atın Sahih Taksimi 46
Zaruriyyat'ın Mertebeleri 47
Bid'atin Değişik Dereceleri Olmasının Keyfiyeti 48
İnsanın Kendisine İşkence Etmesi ve Kendisini Öldürmesi Haramdır. 50
Canı Telef Etmekte Kâfirlere Uymak Haramdır 52
Cahiliye Döneminin Evlenme Türlerinin Hepsi Haram, Dinin Kabul
Ettiği Tür Helâldir 53
Bazı Şîa Fırkalarının Küfre Varan Bid'atleri 55

Ve İbahiyyeler... 55
Akıl İle İlgili Uydurulan Bid'atler 56
Yorum Yaparak İçkiyi Helâl Sayanların Hikâyesi 57
İçkiyi Helal Kılmak İçin Akıl Veya Tıp Yönünden Yapılan Yorum 58
Mal İle İlgili Bid'at Örnekleri 59
Dinî Nas'lar Cahiliye Bid'atlerina Ters Düşer 60
Her Bid'at Dalâlet Midir? 61
Mekruh İle Ma'siyet, Bid'atla Dalâlet Arasındaki İlişki 62
Usûlcülere Göre Mekruh'un Tarifi 62
Bid'atın Mekruh Olduğunun İsbatı 63
Tesvib Bid'ati 66
Faydasız Şeyler Sorulmamalıdır 67
Mütekadimin ve Müteahhirine Göre Mekruh'un Manası 68
Bid'at Yasaklardan Mekruh'a Aykırıdır 69
Dini Yönden Haram'ın Kısımları 70
İtirazlar 72
Bid'atın Büyük Günah Türüne Örnekler 73
Külli ve Cüz'i Bidatlar 74
Günah İle Bid'at Arasındaki Temel Fark 76
BİD'ATÇILARIN KISIMLARI
Bid'atı Bilerek Yapanlar ve Bilmeden Yapanlar 77
Mukallidlerden Sapık Olanlar 79
Bid'atın Küllî ve Cüz'î Kısımlarının İzahâtı 80
Bazı Bid'atleri Küçük Olarak Değerlendirmenin Şartları 81

YEDİNCİ BÖLÜM

BİD'AT İBADETLERE Mİ MAHSUSTUR YOKSA ÂDETLERE DE BİD'AT GİRER Mİ? ... 87
Fasıl 94
Fasıl 112

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BİD'AT İLE MESALİH-İ MÜRSELE VE İSTİHSAN ARASINDAKİ FARK 121
Fasıl 137
Fasıl 143
Fasıl 156

Fasıl (İtiraz Ve Cevaplar) 159
Fasıl 166

DOKUZUNCU BÖLÜM

BİD'ATCILARIN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN AYRILIĞA DÜŞME SEBEBİ HAKKINDADIR 169
Fasıl 184
Fasıl 190
Ümmetteki Ayrılıkla İlgili Hadisler 190
Bu Ayrılığın Hakikati Konusunda Birinci Mesele 191
İkinci Mesele 192
Üçüncü Mesele 194
Dördüncü Mesele 197
Beşinci Mesele 199
Altıncı Mesele: 200
Yedinci Mesele 204
Sekizinci Mesele 221
Dokuzuncu Mesele 228
Onuncu Mesele 229
Onbirinci Mesele 233
Onikinci Mesele 235
Onuçüncü Mesele 237
Ondördüncü Mesele 239
Onbeşinci Mesele 243
Onaltıncı Mesele 246
Onyedinci Mesele 252
Onsekizinci Mesele 254
Ondokuzuncu Mesele 256
Yirminci Mesele 257
Yirmibirinci Mesele 260
Yirmiikinci Mesele 263
Yirmi Üçüncü Mesele 266
Yirmi Dördüncü Mesele 267
Yirmi Beşinci Bölüm 268
Yirmi Altıncı Mesele 271

ONUNCU BÖLÜM

SIRAT-I MÜSTEKİM'İN ANLAMI VE BİDATÇILARIN SIRAT-I MÜSTEKİM'DEN AYRILMALARI 273

Birinci Hata 276

İkinci Hata: Maksatları Bilmemek 284

Üçüncü Hata: Akıl Hakkında İyi Zan Beslemek 295

İkinci Vecih: 298

Üçüncü Vecih 299

Dördüncü Hata: Keyfî Arzuya Uymak 313

BİBLİYOGRAFYA 333

FASIL

BİR İŞİN SÜNNET Mİ BİD'AT Mİ OLDUĞUNDA ŞÜPHE EDİLMESİNİN HÜKMÜ

Durumu şüpheli olan her işi izâfi (göreceli) bid'at gurubuna sokmak mümkündür. Zira şüpheli işin durumu açıklığa kavuşmamıştır; O bid'at ise yapılması yasak olacak, bid'at değil ise yapılacaktır. Böyle bir işi şer'î hükümleri göz önünde bulundurarak dikkate alırsak, onun harama düşmekten sakındırmak için terk etmeye teşvik edilmiş bir şey olduğunu görürüz. Buradaki haram, bidat olan bir şey yapmaktır.

Söz konusu olan iş, şüpheli olduğuna göre bu işi yapan kimsenin kesin olarak sünnet olan bir şey yapmış olması düşünülemeyeceği gibi, kesinlikle bid'at yapmış olması da söz konusu değildir. Netice itibariyle bu kimse meseledeki tereddüt cihetiyle gerçekte bid'at işlemiş değildir. Ama tam olarak bid'at işlemenin dışında kaldığı da söylenemez.

Bunun açıklaması şöyledir: (Haramlığı veya helâlliği) şüpheli olan konulardaki yasak, şüphe edilen şeydeki sakıncalı (men edilmiş) şeyin içine düşmekten korumak içindir. İslâm'daki kurallara uyularak kesilmiş et ile ölmüş hayvanın eti birbirine karışmış olsa, bu etin hiç birinden yenmemesini öngörürüz. Bir insan böyle bir eti yemiş olsa, bize göre o kimsenin, şüpheden dolayı ölü hayvan eti yemiş olması mümkündür.

Şu halde gerçekte, en şiddetli şekliyle yasak, ölü etini yememeyi gerektirdiği gibi, şüphe halinde en hafif şekliyle yine ölü etinin yenmesinin yasak olmasını gerektirir.

Bir kimsenin süt kazı ile (kendisine) yabancı olan bir kız (hangisinin süt kız olduğu bilinmeyecek şekilde) birbirine karışmış olsa, bu durumda da hüküm aynıdır. Gerçekte kişinin süt kızı ile evlenmesi yasak olduğu gibi şüpheli durumda da süt kız ihtimali dikkate alınarak şüphelenilen kız ile evlenmek yasaktır.

Diğer şüpheli meselelerde de durum aynıdır. Şüpheli şeyleri yapma konusundaki yasak, şüpheli şeydeki men edilmiş olma hususiyetine yöneliktir. Bu itibarla bir iş sünnet olmakla bid'at olmak arasında gidip geliyorsa, şüpheden dolayı bu iş yasaklanınca sonuç itibariyle bid'attan dolayı yasaklanmış demektir.

Bid'at konusunda yasaklanmış bir şeyi (şüpheli bir şeyi)[1] yapmaya yönelen kimse bu cihetle (şüphe cihetiyle) yasaklanmış bir şey yapmış olur. Daha

---

[1] Tercüme ettiğimiz nüshada "yasaklanmış bir şeyi" ifadesinin karşılığı olarak "menhiyyün anhü" kelimeleri yer almaktadır. Görüldüğü üzere bu ifade ile bana yönünden cümlede düşüklük göze çarpmaktadır. Kanaatimizce bunun yerine parantez içinde gösterdiğimiz gibi "Şüpheli bir şeyi" denmesi daha isabetlidir. (Çeviren)

önce geçtiği üzere[2] izâfi bid'at, iki vech (gerçek ile şüpheli olma ciheti) arasında olan şeydir. Bunun içindir ki bu kısım izâfî bid'at kabilindendir. Bu tür bid'atin misalleri vardır. Şöyledir:

1- Bir işin meşru olup ibadet olarak yapılması veya meşru olmayıp yapılmaması hakkındaki deliller müctehide göre çelişkili ise, müctehid delillerin arasını bulmak veya delillerden birini nesh yahut tercih etmek suretiyle net bir sonuca ulaşamamış ise usul ilmine (metodolojiye) göre bu durumda tavakkuf etmesi (bir hüküm vermemesi) farz olur. Şayet müctehid delili tercih etmeyi gerektiren bir etken olmaksızın (ibadet konusu şeyi) meşru olduğu yönde değerlendirirse, kesinlikle müteşabih ile amel etmiş olur. Çünkü meşru olmadığı hakkındaki delilin sahih olması mümkündür. Bu itibarla doğru olan, baştan hüküm vermeyip tavakkuf etmektir. Müctehid hakkında böyle davranması farzdır.

2- Belirli meselede mukallide göre kaviller çelişkili olursa; bazı âlimler o meseleyi işlemenin (yapmanın) bid'at olduğunu, bazıları ise bid'at olmadığını söylemişlerdir. Mukallid için (o konuda söz söyleyen) âlimler arasında hangisinin en tercih edileni olduğu ortaya çıkmamıştır. Mukallidin yapacağı, tavakkuf edip iki durum hakkında sorma (ya devam etme) sidir. Ta ki en iyi tercih edilen ortaya çıksın. O zaman tercih edilene uyar, diğerini bırakır. Şayet tercih etmeyi gerektiren bir etken olmaksızın bu iki kavilden birine uyarsa, tercihsiz iki delilden biri ile amel eden müctedihin hükmünde olur. Bu iki örneğin manası aynıdır.

3- Sahih rivayetlerle sabit olmuştur ki sahâbe Hz. Peygambere ait eşyalarla teberrûk eder (onları mübarek sayarak onlarla bereketlenir)lerdi.

Buhârî'de Ebu Cuhayfe (r.a) dan[3] şu rivayet yer almaktadır. "Öğle vakti Hz. Peygamber bizim yanımıza geldi. Kendisine abdest (alması için) su getirildi. Hz. Peygamber abdest aldı. İnsanlar Rasûlullah'ın abdest suyundan artan kısmı alıp onu üstlerine (başlarına) sürüyorlardı."[4]

Misver (r.a) den[5] Hudeybiye anlaşması hadisinde şu rivayeti görmekteyiz: "Hz. Peygamberin (ağzından veya boğasından) çıkan şey mutlaka sahabeden birinin eline düşer o da (Hz. Peygamberden bir parça olan) o nesneyi bedenine ve yüzüne sürerdi."[6] Başka hadisçiler Hz. Peygamberin saçı ve giysisi ve başka

---

[2] Birinci ciltteki beşinci bölümün baş tarafına bakınız.

[3] Bu zât'ın adı Vehb. Abdullah Suvaidir. Babasının adının da Vehb olduğu söylenmiştir. Kendisi Ebu Cuhayfe künyesi ile meşhurdur. Ebu Cuhayfe'ye "Vehb'ul Hayr" da denmiştir. Meşhur bir sahabi olup Hz. Ali ile birlikte olmuştur. Hicri 74 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/338; Şezerât, 1/82; Cerh ve Ta'dil, 9/22

[4] Hadisi Buhari Abdest, Namaz ve Menakıb bölümlerinde rivayet etmiştir. Hadis numarası, Feth'ul Bâride 187, 501, 3553 ve 3566 dır. Ayrıca Nesaide Hadis genel no 503, bab numarası 252 ve 253 tür.

[5] Misver b. Mahreme b. Nevfel b. Üheyib b. Abdi Meraf b. Zühre ez-Zühri'nin künyesi Ebu Abdurrahmandır. Kendisi ve babası sahabidir. Hicri 64 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/249; Şezerât, 1/72; Maarif, shf. 429.

[6] Bu rivayet gerçekten çok uzun bir hadisten küçük bir parçadır. Hadisi Buhari Sahihinde Şurût bölümünde rivayet etmiştir. Hadis, Feth'ul Bâri'de 2731 ve 2732 numaradadır. Ayrıca bakınız: Siyer-u ibn-i Hişam, 3/361-362 Dar'ul Hidaye, Mısır basımı.

şeyleri ile teberrük edildiğine dair pek çok rivayetlerde bulunmuşlardır. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v) sahabeden birinin saçına mübarek elinin parmakları ile dokunmuştu. O sahabi, ölünceye kadar Rasûlullah'ın dokunduğu saçı tıraş etmemişti.

Sahabeden bazısı bu hususta daha da ileri gitmiş, Hz. Peygamber kan aldırdığı zaman onun kanını içmişti. Bu kabil şeyler çoktur. Bu tür'ün benzerlerinde, dış görüşüne göre şöyle denilebilir: Peygamber (s.a.v)'e tabi oluşu ve velâyeti (velî olduğu) sabit olan kimseler hakkında benzeri şeyler meşrudur. Abdest suyunun artığı ile teberrük edilir. Ağzından çıkan (tükürük ve benzeri) şey ile ovalama yapılır. Böyle bir kimsenin eşyalarından şifa talep edilir. Bu tür şeyler, asıl olan Hz. Peygambere uyan kimselerden ümid edilir.

HZ. PEYGAMBERE MAHSUS OLAN ŞEYLER ÜMMETİN BİREYLERİ İÇİN SÖZ KONUSU DEĞİLDİR

Şu kadar ki, bu meselede ifadesi kesin, fakat nereye indirgeneceği problem olan bir ana kural ile çelişkiye düşüyoruz. Şöyle ki: Hz. Peygamberin vefatından sonra sahabeden hiç birinden, kendisinden sonra gelenlere böyle bir uygulama meydana gelmemiştir.

Çünkü Allah Rasûlü, ümmet içerisinde Ebu Bekir (r.a) den daha faziletli birisini bırakmamıştı. O, peygamberin halifesi idi. (Peygambere yapıldığı gibi) Ebu Bekir (r.a)'e teberrük kabilinden hiçbir şey yapılmamıştır. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer ashab da böyledir. Bunlardan hiç birisinden sahih ve meşhur bir yol ile Hz. Peygamberde olduğu gibi artıkları ve eşyaları ile bir kimsenin teberrük ettiği sabit olmamıştır. Aksine onların sözlerine, yaptıklarına ve peygambere tâbi olmakta izledikleri yola uymakla yetinmişlerdir. Demek oluyor ki bu tür şeyleri yapmamak onların meydana getirdiği bir icma' (görüş birliği) dir.

Sahâbenin (Peygamberde olduğu gibi kendileri ile ilgili eşya ve artıkla teberrük edilmesini) terk edişlerinin sebebine bakalım. Bunun iki ihtimali vardır:

Birinci İhtimal: Onlar teberrük edilme meselesinin Hz. Peygambere mahsus olduğuna inanmışlardır. Bu tür şeyler peygamberlik mertebesinde olabilir. Çünkü aranan hayır ve bereketin Hz. Peygamberde var olduğu kesindir. Zira Rasûlullah'ın tamamı; içi dışı nurdur. Onda her kim nur ararsa hangi cihetle isterse nur'u bulur. Ümmetinden olan diğer insanlar -her ne kadar peygambere uyup onun yolundan gitmekle onlarda da nur hasıl olur ise de- peygamber gibi değildir. Hiç bir kimse, hiçbir suretle peygamberin derecesine ulaşıp onun mertebesine varamaz. Ulaşmak şöyle dursun onun mertebesine yaklaşamaz. Demek oluyor ki bu çeşit (artıkları ve eşyaları ile teberrük etme şeklindeki) uygulamalar ona mahsustur. Nitekim dört kadından fazlası ile evlenmek ve kendisini peygambere hibe eden kadının bud'unun[7] Rasûlullah'a helal olması, eşleri hakkında adâletli davranmanın vacip olmaması[8] Hz. Peygambere mahsus şeylerdir.

Bu ölçüleri dikkate alınca Hz. Peygamberden sonra eşyaları ve artığı ile teberrük etme konusunda Peygambere uyarak teberrük etmek sahih değildir. Eğer teberrük konusunda peygambere uyarak yaptım demek söz konusu olursa

---

[7] Kadının bud'u ifadesinin anlamının kadının üreme organı, cinsel ilişki veya nikah akdi olduğu söylenmiştir. Kadının kendisini peygambere hibe etmesi ifadesi ile Ahzab suresi 50. Ayetine işaret edilmiştir.

[8] Arapça metinden "kadınların kocaları hakkında adaletli davranmaları vaciptir" gibi bir anlam çıkıyor ki bu doğru değildir. Çünkü metindeki "kasm" ın anlamı hisse ve pay demektir. Nitekim birden çok eşi olan erkek her bir eşine eşit şekilde zaman ayırır. Bu itibarla eşlerine eşit davranmak kadınların erkek üzerinde bir hakkıdır. Ama bu Hz. Peygambere vacip değildir.

bu bid'attır. Nitekim dört hanımdan fazlası ile evlenmek hususunda peygambere uyuyorum diyerek bunu yapmak da bid'attır.

İkinci İhtimal: Sahabe, teberrük meselesinin peygambere mahsus olduğuna inanmamıştır. Fakat onlar (kendilerinden sonra) uyulacak bir yol haline getirilir korkusundan buna açılacak yolu kapamak maksadı ile teberrükü terk etmişlerdir. Nitekim daha önce buna değinilmişti.

Sahabenin böyle davranmasının şöyle bir sebebi de olabilir: Avam, yani halk bu teberrük meselesinde bir sınırda durmaz, bilakis haddi aşarak cahillikleri sebebiyle teberrük işinde aşırı giderler. Hatta teberrük edilen eşyayı da işin içine katarak o şeye öylesine saygı beslerler ki bununla haddi hududu aşarlar. Belki teberrük edilen şeyde olmayan şeylere bile itikad beslerler. Böylesi bir teberrük ibadetin aslıdır. Bunun içindir ki Hz. Ömer Allah'ın Rasûlü'ne altında biat edilen ağacı kesmiştir. Bu tür teberrük, siyer âlimlerinin bildirdiklerine göre puta tapmanın aslını oluşturmaktadır. Hz. Ömer, bu ağacın altında namaz kılmaya devam edildiği takdirde bu ağaca Allah yerine ibadet edilmesinden korkmuştur. Nitekim saygıda aşırı davranmada böyle olur.

Taberî Tarihine zeyl yazan Fergani[9] nin Hallac-ı Mansur[10] ile ilgili anlattıklarına göre Hallac'ın adamları ondan bereket ummakta, teberrük etmekte o derece ileri gitmişler. Öyle ki Hallac'ın idrarını üstlerine başlarına sürmüşler dışkısını buhar gibi koklamışlardır. O derecede ileri gitmişler ki içlerinde Hallac'ın Allah olduğunu iddia edenler olmuştur. Allah Teâlâ onların söylediklerinden yüce ve uludur.

---

[9] Fergani âlim bir devlet adamı olup, adı Abdullah b. Ahmet b. Ca'fer et-Türki, lakabı Ebû Muhammeddir. Taberi Tarihine zeyl yazan Fergani Hicri 362 de vefat etmiştir. Bakınız: Siyer-u A'lâm'in-Nübelâ, 16-132

[10] Hallac'ın adı Hasan b. Mansur b. Mahmi el-Fârisi'dir. Künyesi Ebu Abdullahtır. Dedesi Mahmî mecusi idi. Hallac tasavvufa girmiş, Sehl-i Tüsteri, sonraları Bağdatta Cüneyd ve Nurî ile arkadaşlık etmiştir. Daha sonraları fitneye düşen Hallac, Hindistan'a gitmiş orada sihri öğrenmiş, insanları büyü ile kerameti birbirinden ayıramayacak şekilde şüpheye düşürmüştür. Pek çok kimse onu faziletli bir kimse olarak bilmiştir. Hallac Allah olduğunu, Kur'an gibi bir kitap ortaya koyabileceğini iddia etmiştir. Kitaplarda Hallaca ait buna benzer pek çok şeyler anlatılmıştır. (Anlatılanlar doğru ise) Allah ona lanet etsin! Bakınız: Şezerât, 2/233-253; Tarih-i Taberî, 10/147

Her ne kadar dış görünüşe göre iç yüzü gizli olan bir takım belirtiler varsa da gerçekte velîlik iç yüzünü Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir şeydir.

Bazen velî olmayan kimsenin evliyadan olduğu iddia edilmiş veya kendi kendine velî olduğunu ileri sürenler olmuştur. Veya velî olduğu sanılan kişi olağan üstü bir olay ortaya koymuştur. Fakat bu olay keramet olmayıp, büyü veya göz bağcılık cinsinden veya pek çok özel bir şeydir. Fakat halk, yani sıradan insanlar kalabalığı büyü ile keramet arasındaki farkı bilmezler. Netice itibariyle saygı değer olmayan birine saygı göstermiş, uyulmayacak birine uymuş olurlar. Bu, büyük bir sapıklıktır. Böylece İnsanlar daha birçok yanlışlıklara düşerler.

İşte sahâbe-i kirâm yukarda geçen teberrük meselesinde, her ne kadar peygamberde örnekleri görülen bir asla dayanıyorsa da, dinde yanlışlığa yol açacağından bunu terk etmişlerdir.

İlk bakışta ikinci ihtimaldeki gerekçenin tercihe daha çok elverişli olduğu görülüyor. Çünkü usul ilminde sâbit olmuştur ki Allah tarafından yapılmak üzere Hz. Peygambere verilen her ibaret -peygambere mahsus olduğuna dair bir delil bulunmadıkça- ümmeti için bir örnektir.

Şu kadar ki birinci ihtimaldeki gerekçe de tercihe şayandır. Çünkü sahabenin tamamı teberrükü terk etmiştir. Şayet (peygamberde olduğu gibi kendilerinin artığı ile teberrük edilmesinin) meşru olduğuna inansalardı, (hiç değilse) bazıları peygamberden sonra mutlaka bunu uygulardı. Yahut (sürekli olmasa da) ya asıldaki meşruluğun yanında durarak veya yapmamayı icab ettiren gerekçenin bulunmadığına inanarak bazı durumlarda teberrük edilmesini hayata geçirirlerdi.

İbn-i Vehb[11] Câmi' isimli eserinde Yunus b. Yezid[12]'in İbn-i Şihâb[13] tan yaptığı şu rivayeti kayd ediyor: "Bana Ensârdan bir adamın anlattığına göre Hz. Peygamber abdest aldığı veya ağzını burnunu temizlediği zaman, çevre-

---

[11] İbn-i Vehb'in adı Abdullah b. Vehb. Müslim olup künyesi Ebu Muhammed'dir. Mısırlı olan İbn-i Vehb (hadis) hafızı, fakih ve sağlam (bilgili), ileri gelen imamlardan biridir. İbadetine düşkün, hafız ve sikâ (güvenilir) bir kimsedir. Nesai ve başkaları onun sika olduğunu bildirmiştir. Ricâl tabakasında 9.cu tabakadan olan İbn-i Vehb, Hicri 297 yılında Şaban ayında vefat etmiştir. 308 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Tezkire, 1/304; Şezerât, 1/347; Takrîb, 1/460

[12] Bu zât, Yunus b. Yezid b. Ebi'n-Necad el-Eylîdir. Künyesi Ebû Zeyd'dir. Zührinin arkadaşı olan Yunus, sika ve hucccttir. Şu kadar ki Zührîden rivayetinde biraz hatası vardır. Zührîden başkasından rivayetinde de hatası vardır. Nesâi onun sika olduğunu bildirmiştir. Ebû Zür'a da onun hakkında: "Yunusun rivayetinde beis yoktur." Demiştir. Yedinci tabakanın büyüklerinden olan Yunus Hicri 159 yılında vefat etmiştir. Doğru olan budur. Bakınız: Takrib, 2/386; Tehzîb, 11/395; Tezkire, 1/162.

[13] Bu zat, Fakih ve hafız Ebu Bekir Muhammed b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb ve hafız Ebu Bekir Muhammed b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb ez-Zührî el-Kureşîdir. İlim adamları arasında yüksek derecesi ve değerli olduğunda görüş birliği vardır. Nadir olarak (rivayetinde) karıştırmıştır. Dördüncü tabakanın ileri gelenlerinden olan İbn-i Şihab hicri 125 yılında vefat etmiştir. Bundan bir veya iki yıl önce vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Maârif, shf.472; El-Mecrûhiyn, 2/249; Takrib, 2/207; Tezkire, 1/108; El-Mizan, 8/71

sinde bulunan müslümanlar derhal Rasûlullah'ın artıklarını (alıp onu) içer ve bedenlerine sürerlerdi. Hz. Peygamber onların bu davranışlarını görünce sordu: "Bunu niçin yapıyorlar?" Onlar şöyle dediler: Biz bu davranışımızla (sizin abdest suyunuzun artığı ve mübarek vücudunuzun bir parçasını elde etmekle) temiz olmayı ve bereketi arzu ediyoruz. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُحِبُّ أَنْ يُحِبَّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ فَلْيَصْدُقْ الْحَدِيثَ، وَلْيُؤَدِّ الْأَمَانَةَ وَلاَ يُؤْذِ جَارَهُ"

"Sizden her kim kendisini Allah'ın ve Peygamberin sevmesini isterse sözü (söylediği zaman) doğru söylesin, emaneti (yerine) versin ve komşusuna eziyet etmesin."[14] Bu nakl (edilen hadis) doğru ise, hadis şunu gösteriyor ki en uygun olanı, teberrükü bırakıp daha önemli olan şeyleri aramak ve mükellefin görevleri arasında yapılmaya daha layık şeyleri yapmaktır. İnsanın sadece kendisi için bir şeyler yapması lazım değildir. Tüm bunlardan, ancak bir takım (manevi) hastalıklar için okumak ve buna bağlı şeyler yapmak veya bir kimsenin başkası için özel bir şekilde dua etmesi gibi meseleler sabit olmaktadır. Allah'ın yardımı ile (bunlar) ileride gelecektir.

Sonuç itibariyle meselinin aslı iki durum arasında gidip gelmektedir. **Birincisi** meşru olmasıdır. Fakat müteşâbih'in hükmü altındadır. En iyisini Allah bilir.[15]

---

[14] Bu hadisi nisbet edecek bir kaynak bulamadım. Fakat manası doğrudur.

[15] Şâtıbî meselenin ikinci yönünü söylememiştir. Uygun olan, meselenin ikinci öyün onun meşru olmamasıdır. Bu husus iyi düşünülmelidir. Her ne olursa olsun teberrük meselesi Hz. Peygambere mahsustur. Nitekim az önce ifade edildiği üzere Peygamber kan aldırdığında onun kanını içen olmuştur. Bilindiği üzere kan haramdır. Hz. Peygamber kanını içen Abdullah b. Zübeyr'e: "Kanın kanıma karıştı. (Benim kanımdan sen de meydana gelecek kuvvetten dolayı) senden vay insanların haline! (Benim kanım sende olduğundan dolayı insanlara bir yanlışlık yaparsan) insanlardan vay sana!" buyurdu.

FASIL

İBADET SANILAN BİD'ATLER

İbadetin aslı meşru iken delilsiz bir şekilde meşruiyetin dışına çıkması, onu gerçek bid'ate yakın bir şekilde izâfi (göreceli) bidat gurubuna sokar. İbadetin aslının meşruiyet dışına çıkması, delilin gereği aslı üzere bâki kaldığı kuruntusundan olur. Bu kuruntu, ya ibadetin kayıtsızlığı (kavramı) nı (kişisel) görüşle kayda bağlamak veya kayıtlı ise genelleştirmekle olur. Sonuç itibariyle bu ibadet kendisi için çizilmiş sınırın dışına çıkmış olur.

Bunun örneği olarak şöyle denilebilir: (Nafile) oruç, aslında teşvik edilmiş bir ibadettir. Şari' (din koyucu) bunun için özel bir vakit belirlememiştir. Bayram günleri gibi özellikle oruç tutulması yasaklanan zaman dışında din koyucu (nafile oruç için) bir zaman sınırı koymamıştır. Ancak Arefe ve Aşure günü gibi günlerde özellikle oruç tutulması teşvik edilmiştir.

Haftanın bir günü veya ayın belirli günleri, din koyucu tarafından belirlenmemiş olduğu halde oruç tutmak için özellikle tahsis edilirse, bunun mükellef tarafından seçildiği açıktır. Hafta içinde çarşambanın, ay içinde yedinci ve sekizinci günlerin oruç tutmak için seçilmesi gibi.

Kişi böyle bir günü belirlemekle onu hiç bırakmayacak bir şekilde bir maksat gütmüyor. Kendisine "oruç tutmak için neden bu günleri belirledin de başka günleri değil?" denildiğinde onun bir plan yapmış olmaktan başka (ileri sürebileceği) bir delili yoktur. Veya şöyle diyecektir: Fülan şeyh bu gün öldü (de ondan). Yahut buna benzer bir şey söyleyecektir. Böyle söylemenin delilsiz sırf bir görüş olduğunda şüphe yoktur. (Kulun kendi görüşü ile böyle bir belirleme yapması) din koyucunun (oruç tutmak üzere) belirli günleri tahsis etmesine benzemektedir. Sonuç itibariyle mükellefin bu belirlemesi bid'attir. Zira bu (uygulama) dayanaksız bir teşri (hüküm koyma) dır.

BİR NAS (DELİL) OLMAKSIZIN (BELLİ BİR ZAMANA) BİR İBADETİ TAHSİS ETMENİN HÜKMÜ

Faziletli günleri Allah'ın bildirmediği bir takım ibadetlere (özellikle o günlerde yapmak üzere) tahsis etmek bu kabildendir. Filan günü şu kadar rekât namaz kılmak veya şu kadar sadaka vermek veya filan gecede şu kadar rek'at namaz kılmak veya o gecede Kur'an'ı hatmetmek veya bunlara benzeyen şeyleri yapmak üzere tahsis etmek gibi.[16] Çünkü böyle bir tahsisin ve bunu uygulamanın uygun düştüğü bir dayanak yoktur. Böyle bir maksadın benzerini akıllı kimsenin, çalışkan ve zamanın değerini bilen birinin yapması söz konusu değildir. Böyle bir şey, fazladan teşri (hüküm koymak)dır.

GÜZEL VE ÇİRKİN ANCAK DELİL İLE ORTAYA KONUR

Böyle davranan kimsenin "Bu zamanın başka zamanlardan faziletli olduğu sabit olmuştur. Öyle ise bu zamanda ibadet etmek güzel olur." Demesinin bir delili yoktur. Zira o kimseye şöyle deriz: "Bu güzelliğin (dinde) bir aslı (bir dayanağı) var mıdır? Eğer varsa onu bizde meselemiz sayarız. Ramazan geceleri kılınan teravih namazı, her (hicri) ayda üç gün veya pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak gibi. Şayet (bu zamanda ibadet etmek güzel olur, sözünüzün) dinde bir aslı/delili yok ise, bunda dayanağın nedir? Akıl (kendi kendine din ile ilgili bir şeyin) güzel veya çirkin olduğunu belirleyemez ve akla dayanarak dinî bir şey ortaya konamaz. (Bu durumda) geriye tek bir şey kalıyor ki o da o günü veya vakti ibadet için tahsis etmek, yeni bir şey ortaya koymaktır. Bazı Ramazan gecelerinde hutbe okumayı veya Kur'an hatmi için zaman ayırmayı icad etmek gibi.

---

[16] Cuma geceleri dörder rekat namaz kılmak, şaban ayının 15. Gecesi "Reğaib namazı" adı altında bir namaz kılmak, Receb ayının başında veya Receb ayının ilk cuma günü oruç tutmak, belirli günleri kabir ziyaretine tahsis etmek bu kabildendir. Burada sayamayacağımız kadar bu kabil şeyler çoktur.

AVAM'A (HERKESE) KARŞI DÎNEN KONUŞMA ŞEKLİ

Avam'ın (halkın) anlayıp manasını kavrayamayacağı şeyi onlara söylemek de dinde sonradan çıkarılmış şeylerdendir. Çünkü böyle davranmak hikmeti (ilmi) ait olduğu yerin dışında bir yere koymaktır. Bu durumda anlatılan şeyi duyan kimse:

a- Ya onu gerektiği gibi anlamayacak- ki genellikle böyle olur- tır. Bu durum, kişiyi hakkı yalanlamaya veya bâtıl bir iş işlemeye götürür.

b- Veya anlatılan şeyden hiçbir şey anlamaz. Böylesi daha sağlıklıdır. Fakat konuşan kimse ilmin hakkını verip onu korumamış olur. Bilakis bu durumda Allah'ın (kendisine verdiği) ilim nimetini oyuncak haline getirmiş olur.

Şayet bilgili kişi bilgisini, onu anlamayan kimseye anlatıp onu bundan faydalandırmak için bir gayret içine girerse bu, gücün yetmediği şey ile insanı yükümlü tutmak olur. Oysa bu İslâm'da yasaklanmış bir şeydir.

Ebu Davud'un Sünen isimli eserinde Hz. Peygamberden rivayet ettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a) ilim adamlarının demagoji yaparak tartışıp "şer ve fitnenin yayılmasına sebeb olan" veya "zor ve kapalı" meseleleri konuşmalarını yasaklamıştır.[17]

Tirmîzî -veya ondan başkası- şu rivayete yer vermişlerdir: "Bir adam Hz. Peygambere gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana ilginç bilgileri öğretmen için sana geldim. Hz. Peygamberle adam arasında şu konuşma geçti:

Peygamber: İlmin temel meselesi hakkında ne yaptın?

Adam....: İlmin temel meselesi nedir?

Peygamber: Rabbi (ni) tanıdın mı?

Adam....: Evet.

Peygamber: Rabbin hakkında ne yaptın?

Adam....: Allah'ın dilediği şeyi yaptım.

Peygamber: Git, Allah hakkında sağlam şeyler yap. Sonra gel sana ilginç bilgileri öğreteyim."[18] Hazret-i Peygamberin davranışındaki bu mana hikmetli

---

[17] Hadisi, Ebu Davut Sünen'inde ilim kitdabı, Fatvadan çekinme bölümünde 3656 numaralı hadis olarak rivayet etmiştir. "....." işaretleri arasında ifade edilen manalar için bakınız: Lisan'ul Arab, 5/3281/3282 (kısaltarak)

[18] Bu hadis, devamı olan bir hadisin parçasıdır. Hadisin devamı şöyledir:
"Peygamberi Ölümü bildin mi?
Adam....: Evet.
Peygamber: Ölüme ne hazırladın?
Adam....: Allah'ın dilediğini hazırladım.
Peygamber: Git, o konuda sağlam şeyler yaptıktan sonra gel sana ilmin garip olan kısımlarını öğretelim."
Tahkik yapanın notu: Bu hadis Tirmizide değildir. Yazar, yukarda "Tirmizi -veya ondan başkası-" tarzında şüpheli bir ifade kullanmakta haklıdır. İmam-ı Gazâli "Beyza Yayınevi" basımı olan İhya-i Ulum'ud-Din isimli eserinin 1. Ci cildinin 62. Sahifesinde bu hadise yer vermiştir.

davranmanın gereğidir. Garip (enteresan, derin konulara ilişkin) bilgiler, ancak aslı (yani temeli) sağlamlaştırdıktan sonra olur. Aksi halde insan fitneye düşer. Rabbani ilimlerde "âlim" kişi hakkında şöyle denmiştir: "O kimse, büyük bilgilerden önce küçük bilgileri öğrenek yetişen kimsedir."

İhya'yı tahkik eden Zeyn'ul Iraki şöyle diyor: Bu hadisi İbn'us-Sünnî ve Ebû Nuaym Riyazet isimli kitaplarında rivayet etmişlerdir. İbn-u Abd'il Ber'de Abdul Ber b. Misver hadisinden mürsel olarak rivayet etmiştir. Hadis ciddi bir zayıflık içermektedir.

İLMİ TEBLİĞ EDERKEN HİKMETLİ DAVRANMANIN GEREĞİ VE SELEFİN BU KONUDAKİ METODU

Bu bahsin belge niteliğindeki tanığı meşhur ve sahih bir hadistir. İmam-i Buhârî bu konuya şu unvanı vermiştir: "Anlamayacakları endişesi ile bilgiyi belli kimselere mahsus kılıp başkalarına bildirmeme bölümü" Buhârî daha sonra Hz. Ali'ye dayandırdığı şu rivayete yer veriyor: "İnsanlara anlayacakları şeyi söyleyiniz. Allah'ın ve onun Peygamberinin yalanlanmasından hoşlanır mısınız?"[19]

Buhârî, daha sonra öleceği sırada, günaha girmekten korktuğu için haber verdiği Muaz'ın hadisine yer veriyor. Hz. Muaz bu hadisi ölünceye kadar haber vermemiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v), hadisin layık olduğu gibi değerlendirilmeme korkusundan Muaz'a onu açıklama izni vermemiştir. Hadisi Muaz'a öğretmesi, onu buna ehil, gördüğündendir.[20]

Müslim'de de İbn-i Mesuttan merfu' olarak şu rivayet vardır:

"مَا أَنْتَ بِمُحَدِّثٍ قَوْمًا حَدِيثًا لاَ تَبْلُغُهُ عُقُولُهُمْ إِلاَّ كَانَ لِبَعْضِهِمْ فِتْنَةً"

"Halka akıllarının kavrayamadığı bir sözü söylemen ancak onlardan bazılarını fitneye düşürür."[21]

İbn-i Vehb bu hususta şöyle diyor: Onların fitneye düşmesi yanlış yorumlamaları ve layık olmadığı manaları yüklemesi yüzündendir.

Şu'be[22] Kesir b. Hadramî[23]nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Malınla ilgili üzerinde bir görevin olduğu gibi, İlminle ilgili olarak da üzerinde görev vardır.

---

19 Hadisi, Buhari Sahihinin ilim bölümünde rivayet etmiştir. Yukarda sözü edilen bölümü açıklamak üzere muallak hadis olarak Hz. Aliye dayandırdığı bu rivayete yer vermiştir. Hadis Feth'ul Bâri'de 127 numaradadır. Aynı hadisi "Müsned'ül Firdevs" de merfu olarak Deylemî de rivayet etmiştir.

20 Muaz b. Cebel b. Amr b. Evs, Hazrec kabilesinden ve Ensardandır. Sahabenin ileri gelenlerinden olan Muaz b. Cebel Bedir savaşına ve diğer gazalara katılmıştır. İlim ve Kur'an hükümlerini bilmede zirve olan Muaz meşhur bir sahâbidir. Hicri 18 tarihinde Şamda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/255; Şezerât, 1/29; Cerh ve Ta'dil, 8/244

Hz. Muaz hadisini Buhari Sahihinde ilim bölümünde yukarda sözü edilen başlık altında rivayet etmiştir. Fethul Bâride hadis 128 ve 129 numara ile geçmektedir.

Hadis şöyledir: Hz. Peygamber Muaz ile birlikte -Muaz binitin terkisinde olmak üzere- biniz üzeride idiler. Hz. Peygamber: Ey Muaz! buyurdu. Hz. Muaz üç kerre "Buyur, emret ey Allah'ın Rasülü!" diye cevap verdi. Bu tarzda üç kerre birbirlerine seslendiler. Muaz Peygambere cevabını üç kerre tekrarlıyordu. Sonunda Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kalbinden tasdik ederek "Eşhedü en lâ ilâhe illellah ve enne Muhammeden Rasülüllah" diyen her kesi(n bedenini) Hz. Allah Cehenneme haram kılacaktır." Hz. Muaz: Ey Allah'ın Rasülü! İnsanlara bunu haber vermeyeyim mi? sevinirler. Dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: O halde buna güven(ip çalışmayı terk eder)ler. Buyurdu. Hz. Muaz bunu haber ermezse günaha gireceği için ancak ölmezden önce haber vermiştir. Hadisi Müslimde rivayet etmiştir. Hadis no: 32

21 Bu hadis mevkuftur. Müslim, Sahih, 1/11

22 Bu zât, Şu'be b. Haccâc b. Verd el-Atekidir. Atiklerin azatlısı Şu'benin künyesi Ebu Bestamidir. Vâsıt denilen yerden olan Şu'be sonra Basralı olmuştur. Sıka, Hafız ve işini sağlam yapan biridir. Şu'be Irakta ilk olarak hadisi savunan ve rivayet edenleri araştıran kimsedir. İbadete düş-

İlmini ona ehil olmayanlara anlatma! Sonra cahillikle suçlanırsın. Ona ehil olana da ilmi vermekten çekinme. Aksi halde günaha girersin. Ahmakların yanında hikmetli şeyler söyleme. Seni yalanlarlar. Bilge kimselerin yanında hak olmayan şeyler söyleme. Senden nefret ederler.

İlim adamları kitaplarında aynı anlamda şeyler söylemişler ve Allaha hamdolsun geniş bilgiler vermişlerdir. Biz ancak konu üzerinde bir uyarı yaptık. Çünkü bu konunun değerlendirmesini yapamayanlardan pek çoğu yanılgılara düşmektedir. Bu yüzden insanlara akıllarının almayacağı şeyler söylemektedir. Bu ise Şeriata aykırı ve bu ümmetin geçmişlerinin yaptığına ters düşen bir şeydir.

Aslında sünnet olup da bid'at işlenmesine yol açan faziletli şeyleri yapmak dahi böyledir.

---

kün olan Şu'be hicri 160 yılında vefat etmiş olup, yedinci tabakadandır. Bakınız: Maârif, shf: 501; Takrib, 1/351; Tehzib, 4/297; Tezkire 1/193; Cerh ve Ta'dil, 4/369; Şezerat, 1/247

23 Bu zât, Kesir b. Mürre el-Hadramidir. Kûfeli olan Hadrami, İkinci tabakadan ve sika bir kimsedir. Onu sahabeden sayanlar yanlışlık yapmışlardır. Künyesi, Ebû Şecere'dir. Bakınız: Takrib, 2/133; Cerh ve Ta'dil, 7/157

KUR'AN'DAN BELİRLİ BİR ŞEYİ HUSUSİ OLARAK DEĞERLENDİRİP GERİ KALANI TERK ETMEK CÂİZ DEĞİLDİR

Kur'an'dan bir sûreyi tekrar tekrar namazda bir rek'at içinde veya namaz dışında okumak, Kur'an'dan belli bir parçaya hususi işlem yapıp gerisini bırakmak kabilindendir. Zira Kur'an'ı okumak böyle meşru olmamıştır. Ne namaz içinde ne de namaz dışında hususî surette Kur'an'dan bir parçanın okunması söz konusu değildir. Bu özel uygulamayı yapan kimse Allaha ibadet etmeyi görüşüne göre düzenlemiş olur.

İbn-u Vaddah Mus'ab[24] dan şu rivayeti nakletmiştir: "Süfyan'a[25] Kulhuvellâhü ahad (ihlâs) suresini başkalarını okumadığı kadar çok okuyan bir kimsenin durumunu sordular. Süfyan bundan hoşlanmadı ve şöyle dedi: Sizler ancak (başkalarına) uyan kimselersiniz. O halde (dinde) ilk kimselere uyunuz. Bu ilklerden bize böyle bir şey ulaşmamıştır. Kur'an ancak okunmak için indirilmiştir. Ondan herhangi bir şey (bir suresi veya âyeti) hususi bir tarzda işleme tabi tutulamaz."

İmam-i Mâlik'ten İbn-ul'Kâsım'ın[26] işitmesi yoluyla Utbiyye'de rivayet edildiğine göre İmam-i Malik'e namazın bir rek'atında tekrar tekrar "Kul hüvellahû Ehad" okumanın durumu sorulduğunda, o bundan hoşlanmamış ve şöyle demiştir: Bu (insanların) sonradan ortaya çıkardıkları işlerdendir.

İbn-u Rüşd'e göre bunun yorumu şöyledir: Her ne kadar sahih rivayetlerde bildirildiği gibi ihlâs suresi Kur'an'ın üçte birine denk ise de seleften onun namazda tekrar tekrar okunması gibi bir uygulama gelmemiştir. Bu meselenin açıklamasında, bu husus iyi düşünülmelidir.

İbn-i Rüşd'ün söylediğine göre ihlâs ile ilgili hadiste, onu tekrar tekrar okumanın aslı meşru ise de sonradan çıkarılmış bir iş olduğuna işaret vardır.

Arefe günü akşamı camide toplu olarak Kuran okuyup Arafat'takilere benzemek için dua etmek de sonradan çıkarılmış şeylerdendir.[27]

---

[24] Bu zât, Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr b. Avvam el-Esedidir. Babasından ve bir gurup (âlim)den rivayette bulunmuştur. İbadetine düşkün hadis (rivayetin)de yumuşak biridir. İbn-u Main onun (hadis rivayetinde) zayıf olduğunu bildirmiştir. Yedinci tabakadan olan Mus'ab hicri 157 de vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/251; Şezerât, 1/242

[25] Bu zât, İmam Ebû Abdullah Süfyan b. Said b. Mesrûk es-Sevrîdir. Küfeli olan Süfyan-i Sevri siga olup müctehid imamlardan biridir. Süfyan takva sahibi, ibadetine düşkün. (hadisde) hafız, fıkıh bilgini, imam ve huccettir. Nadiren (rivayetlerinde) karıştırırdı. Süfyan, yedinci tabakanın önde gelenlerindendir. Hicretin 161. ci yılında 64 yaşında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/311; Tezkire, 1/203; Mizan, 2/169

[26] Bu zât, Ebu Abdullah -bir başka deyişe göre Ebu Ubeydillah- Abdurrahman b. Kâsım b. Halid el-Utegi el-Mısrîdir. İmam-i Mâlik'in arkadaşı, güvenilir bir fıkıh bilginidir. Onuncu tabakanın büyüklerinden olan İbn-i Kâsım, hicri 191 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/495; Şezerat, 1/329. Ayrıca Muvatta'ın mukaddimesine de bakınız.

[27] Bir Takım kimselerin belirli günlerde ve özel münasebetlerde toplanarak "Samediyye2 adını verdikleri şeyi ve (Kur'an hatmi dışında) hatimler okumaları da böyledir. Özellikle yaygın olarak gördüğümüz yolculuğa çıkılarak (uzak yerlerde) düzenlenen mevlütlerle yapılan merasimler de böyledir.

CUMA GÜNÜ İMAMIN ÜNÜNDE EZAN OKUMA BİD'ATİ

Cuma günü yüksek bir yerde okunması gereken ezanın imamın huzurunda okunması (da aslı meşru olan fakat sonradan yapılan değişiklikle bid'at'e dönüşen işlerdendir.)

İbn'ul-Kâsım'ın İmam-i Malikten işiterek yaptığı rivayete göre İmam-i Malik'e, imamı bulunmayan bir köyde cemaatten birinin onlara cumayı kıldırması durumunda bu imam hutbe okur mu? Diye soruluyor. İmam-i Malik şöyle cevap veriyor: Evet, hutbesiz cuma olmaz. İmam-i Malike (tekrar) soruluyor: Bu imamın huzurunda (hutbeden önce) ezan okunur mu? İmam-i Malik bu soruya "Hayır" cevabını vererek, Medine ahalisinin işini (bu hususdaki uygulamasını) hüccet göstermiştir.

İbn-i Rüşd (bu konuda) şöyle diyor: Cuma günü İmamın huzurunda ezan okumam mekruhtur. Çünkü sonradan (Hz. Peygamberden sonra) çıkarılan bir şeydir. Bunu ilk çıkaran Abd'ul-Melik oğlu Hişam'[28]dır. Bu meselede Hz. Peygamberin uygulaması şöyle idi: Güneş zeval vaktine gelince (hutbe okumak üzere) minbere çıkardı. Onu gören müezzinler -onlar üç tane idiler- yüksek bir yerde cumanın dışında nasıl ezan okuyor idilerse öyle bir ezan okurlardı. Müezzin ezanı bitirince Hz. Peygamber hutbeye başlardı. Onu Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (aynen peygamberin yolundan giderek) izledi. Hz. Osman[29] -Allah ondan hoşnut olsun- insanlar çoğalınca Zevra[30] denilen yerde, ziyade olarak bir ezan daha ilave etti. Güneş zeval vaktine erdiği zaman namaz (vaktin)in geldiği insanlara bu ezanla duyurulurdu. Hz. Osman minbere (çıkıp) oturduğu zaman (Rasûlullah zamanında) yüksek bir yerde okunan ezan olduğu gibi bırakıldı. Bu uygulama Hişam'ın zamanına kadar sürdü. Hişam Zevrâda okunan ezanı yüksek yerde; Yüksek yerde okunan ezanı da huzurunda okutmaya başladı. (Mü-

---

[28] Bu zat, Emevi Halifelerinden Ebul'Velîd Hişam b. Abdül Melik'tir. Hilafet süresi 20 yıldan bir ay eksiktir. Basiretli, yumuşak huylu ve doğru görüşlü olan bir kimse idi. Paraya düşkün olan Hişam 54 yıl yaşadı. Beyaz tenli şişman ve şaşı idi. Hicretin 125. Yılında vefat etti. Bakınız: Şezerât, 1/163; Maarif, shf. 365

[29] Bu, çok değerli sahabi ve üçüncü halife Mü'minlerin emiri Osman b. Affan b. Eb'il Âs b. Ümeyyedir. Hz. Peygamberin iki kızı ile evlendiği için "Zü'nnûreyn" lakabına sahiptir. O derece utangaç idi ki melekler bile ondan utanırlardı. Bir takım farklı görüşlerden sonra Muhammed ümmetini tek mushafda birleştiren o'dur. Hilâfet süresi 12 yıldır. Hicretin 32. Yılında (anaşlık bir başkaldırma sonunda) Zül'Hicce ayının 18.de cuma günü Sevdan b. Hımran tarafından öldürülerek şehid edilmiştir. Bakınız: Tezkire, 1/8; Şezerat, 1/41; Takrib, 2/12; Bidâye ven-Nihâye, 7/177; Cerh ve Ta'dîl, 6/160.

[30] Zevra, uzak yer demektir. Zevrâ Medinede çarşıya yakın bir yer idi.
Çevirenin notu: Kaynaklarda Zevra hakkında şu bilgileri de görmekteyiz. Zevra, Medinede Hz. Osman'ın evinin bulunduğu yerdir. Bir başka deyişe göre Mescid (I Nebiy)e yakın çarşıda bir yerin adıdır. Bir başka deyişe göre bu çarşının kendisidir. Bakınız: Marasıd'ul Ittılâ', Bağdadi, 2/674 Hz. Osman Rasûlullahtan sonra Zevra denilen yerde ikinci bir ezan okutturduğuna göre, Hz. Osmanın cumanın vaktinin geldiğini tekrar ezan okutarak insanlara duyurmak istediği anlaşılmaktadır.

ezzin birden fazla olduğu takdirde) onlara bir saf halinde (olup öylece) ezan okumalarını emretti.

Hişam'dan sonra gelen halifeler bu uygulamayı günümüze kadar sürdürmüşlerdir. İbn-u Rüşd der ki: Bu bid'attır. İbn-i Rüşd (devamla) şöyle der: Peygamberin ve ondan sonra gelen râşit halifelerin yaptıkları, sünnettendir.

İbn-i Habib'de İbn-i Rüşd gibi Hz. Peygamberin ve râşid halifelerin yaptıklarını anlatmış, âdetâ İbn-i Rüşd'ün kitabındakileri aktarmıştır. Hişâm'ın hikâyesini anlattıktan sonra şöyle demiştir: "Sünnet olan Allah Rasûlü'nün yaptığıdır. Bana Esed b. Musa[31] nın Yahya b. Süleym[32] den onun da Cafer b. Muhammed b. Cabir b. Ubeydullah[33] tan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (bir) hutbesinde şöyle buyurmuştur:

"أَفْضَلُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ، وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ"

"Uyulacak yolların en iyisi Muhammed (s.a.v)'in yoludur. İşlerin en kötüsü sonradan çıkarılanlardır. Her sonradan çıkarılan (şey) sapıklıktır."[34]

İbn-i Habib'in söylediği imamın minbere çıktığı sırada ezan okunması Hz. Osman zamanına kadar devam etmiş olması hususu, sahih rivayet erbabının aktardığına uygundur. Hz. Osman kendisinden önce var olan hususa, fazladan bir şey ilâve edememiş, ancak zevrada bir ezan daha okutmuştur. Hişam'ın camide yüksek bir yerde ezan okumak meşru iken bu meşru uygulamayı kendi huzuruna aktarması bid'at olmuştur.

---

[31] Bu zat Esed b. Musa b. İbrahim b. Velid b. Abd'ul Melik b. Davud el-Emevi dir. Hadisin aslanı (olarak bilinen bu zat) çok doğru bir kimsedir. Kendisine "hadisin aslanı" denmiş, garip rivayetleri olduğu ileri sürülmüş, zorlu bir kimsedir. Dokuzuncu tabakadan olan Esed hicretin 212 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/63; Şezerat, 2/27

[32] Yahya b. Süleym, Tâifli olup Mekke'ye yerleşmiştir. Doğru sözlüdür (fakat) ezberi iyi değildir. Dokuzuncu tabakadandır ve hicri 193 yılında veya daha sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/349, Şezerat, 1/344

[33] Bu senedin doğrusu "Cafer b. Muhammed An Ebîhi An Câbir b. Abdullahtır. Câbir b. Abdullah, değerli bir sahabidir. Ensardan ve sonraları Sülemi olan Amr b. Hıram'ın oğludur. -Allah ondan râzı olsun- 19 gazâşya katılmış 94 yaşında Medinede vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/122; Tezkire, 1/43; Cerh ve Ta'dil, 2/492

[34] Bu, Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadisin bir parçasıdır. Hadis Müslimde Cuma namazı bölümündedir. Hadisin genel numarası 867, Cuma bölümündeki numarası 43'tür. Cilt 2/592-593 Ayrıca İbn-i Mâce 2/17 hadis no 45; Ahmed b. Hanbel Müsned, 3/31-319-371 ve Dâremi 1/80 hadis numarası 206 da dahi rivayet edilmiştir.

HZ. OSMAN'IN ZEVRÂ'DA EZAN OKUTMASININ DA SONRADAN ÇIKAN BİR ŞEY OLDUĞU İDDİASININ CEVABI

Şayet "Zevrâ'da ezan okunması dahi sonradan çıkarılmış bir şeydir. Hatta yeri değiştirilerek değil, kökten yeni bir şeydir. Bu hususta söylenen şey, Hişam'ın ezan hususundaki uygulaması için de söylenebilir. Belki Hişam'ın yaptığı Hz. Osman'ın yaptığından daha hafiftir" denilecek olursa bunun cevabı şudur: Zevra ezanı namazın vaktini bildirip duyurma esasına dayanarak ortaya koymuştur. Çünkü Hz. Osman'ın kendisinden önceki dönemlerde olduğu gibi cuma günü ezan mescidde okununca dışarıdan (hele çarşıdan) işitilemeyecek bir durum vardır. Bu, daha önce bulunmayan yeni bir olgudur. Hz. Osman diğer ictihad meselelerinde olduğu gibi bu meselede de ictihad etmiştir. Ezânın ilk olarak okunmasındaki maksat, burada da vardır. Zevrâ'da ezan okunmasında aykırı bir durum yoktur. Yüksek bir yerde veya mescidin damında ezan okunması manası kavranılamayacak bir ibadet de değildir. Ezanı yüksek bir yerden okumayı imamın huzurunda okumaya aktarmak bunun gibi değildir. Çünkü böylece ezan, aslındaki insanlara (vaktin girdiğini) duyurmak aslından çıkarılmıştır. Zira camide bulunan halka namaz duyurusu ezan ile değil ikamet iledir. İki namazı birleştirerek kılmanın ezanı, namazı birleştirerek kılmaya mahsustur.[35] Sonra (müezzinlerin) tek ses halinde (koro olarak) ezan okumaları ezanın keyfiyetinde bir ziyadeliktir. Bayram namazlarında ezan okuyup kâmet getirmek de bid'attır. İbn-u Abd'il-Berr bayram namazlarında ezan ve kâmet olmadığı hususunda görüş birliği olduğunu nakletmiştir. Sünnet ve nafile olan namazlarda da ezan ve kâmet yoktur. Ezan sadece farz namazlar içindir. Bu uygulama Hz. Ebu Bekir[36] Hz. Ömer[37], Hz. Osman, Hz. Ali[38] sahabeden bir cemâat, -Allah onlardan râzi olsun- tâbîin'in âlimleri ve şehirlerin fıkıh bilginlerince devam ettirilmiştir.

---

[35] Hacda Arafatta öğle ile ikindi, Müzdelifede akşam ile yatsı namazı birleştirilerek kılındığı gibi Maliki, Şâfiî ve Hanbeli mezheplerinde yolculuk gibi bir sebebe dayanarak bu namazlar birleştirilerek kılınabilir. (Çeviren)

[36] Hz. Ebu Bekir'in lakaplarından biri "Atik" dir. Adı Abdullah b. Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Teym b. Mürre et-Teymî dir. Ebu Bekirin, İbn-u Kuhâfe ve Sıddîk-i Ekber lakapları da vardır. Allah Rasülünün (ilk) halifesidir. Hicretin 13. Yılı Cumâdiyel Ulâ ayında 63 yaşında iken vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/432; 2/6 ve 401; Şezerât, 1/24; Tezkire, ½; Cerh ve Ta'dil, 5/111

[37] Hz. Ömer'in tam adı Ömer b. Hattab b. Nüfeyl b. Abdul Uzzâ b. Riyah b. Abdullah b. Kurt el-Advî'dir. Pek çok menkıbesi olan Hz. Ömer, mü'minlerin emiri ve meşhur bir sahabidir. Kendisine ait güzel haberler vardır. On buçuk yıl hilafet görevinde bulunmuştur. İbn-u İshak bu süreye beş gün daha eklemiştir. 55 yaşında iken, hicretin 23. Yılında Zül'Hıcce ayında şehid edilmiştir. Bakınız: Maârif, shf. 179; Takrîb, 2/54; Tezkire, 1/5

[38] Hz. Ali Haşimi soyundan Abdülmuttalib b. Ebu Tâlib'in oğludur. Hz. Ali Peygamberin hm, amcazâdesi hem de damadıdır. Hz. Ali ilk müslümanlardandır. Tercih edilen görüşe göre (cennetle müjdelenen) on kişinin ilkidir. Hicretin 40. Yılında Ramazan ayında vefat etmiştir. Ehl-i sünnetin görüş birliği ile bildirdiğine göre vefat ettiği sırada yer yüzünde yaşayan Âdem oğullarının en faziletlisi idi. Bakınız: Takrib, 2/238-239; Maârif, shf. 353

BAYRAM NAMAZLARINDA İLK OLARAK EZAN VE KÂMETİ YAPAN KİMDİR? VE BUNUN CEVABI

İbn-u Habib'in bildirdiğine göre bayram namazlarında ilk defa ezan okutup kâmet getirten Hişam b. Abdûl Melik'tir. O bu uygulamada ezan ile imanın gelişini insanlara duyurmak istemiştir. Ezandan sonra namazdan evvel Mervan[39] ın yaptığı gibi hutbeye başlamış, hutbenin bitip (bayram) namazına başlandığını bildirmek için kâmet getirilmesini emretmiştir. Çünkü kendisi insanlardan uzak bir yerdedir.

(İbn-u Habib diyor ki): Mervan ve Hişâm bu uygulamaları ile görüşlerine göre ancak ictihatta bulunmuşlardır. Fakat Hz. Peygamberin uygulamasına aykırı düşerek ictihâtta bulunmak câiz değildir.

(İbn-u Habib -devamla- şöyle diyor): Bana İbn-u Mâcişun'un[40] rivayet ettiğine göre o İmam-i Mâlik'in[41] şöyle dediğini işitmiştir: Bu (Muhammed) Ümmetinde, daha önceleri olmayan bir şey çıkaran, Allah Rasûlü'nün risalet görevinde hâinlik ettiğine inanmış biri olur. Çünkü Hz. Allah **"Bu gün size dininizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'dan hoşlandım."** (Maide, 3) buyurmuştur. Hz. Allah'ın **"Dininizi ikmal ettim"** buyurduğu günde dinden olmayan şey, din olamaz.

Rivayet olunduğuna göre (bayram namazı için) ezan okumayı sonradan ortaya çıkaran Muaviye[42]dir. Bir başka rivayete göre bu (Muaviye değil) Ziyad'dır. İbn'uz-Zübeyr de hilafetinin sonlarında (aynı şeyi) yapmıştır.[43] İnsanlar, nakledilen bu uygulamanın hilafınadırlar.

---

[39] Bu zât, Mervan b. Hakem b. Ebî'l-Âs b. Ümeyye Ebu Abd'il Melik el-Emevi el-Medenî'dir. Hicretin 64. Yılının sonlarında halifelik makamına gelmiş, 65. Yılın Ramazan ayında 61 veya 63 yaşında iken vefat etmiştir. Sahabi olduğu tesbit edilememiştir. İkinci tabakadandır. Bakınız: Takrib, 2/238-239

[40] Bu zât, Abd'ul Aziz b. Abdullah b. Ebî Seleme el-Mâcişûn'dur. Aslen Medineli olup Bağdat'a yerleşmiştir. Âl-i Hüdeyr'in kölesi iken fıkıh bilginlerinden olmuş, eserler vermiş, siga bir âlimdir. Yedinci tabakadan olan İbn-u Mâcişûn hicretin 164 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrîb, 1/510; Tezkire, 1/222; Şezerât, 1/259

[41] Künyesi Ebû Abdillah olan İmam-i Malik'in adı Malik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir b. Amr El-Asbahîdir. Medineli olan İmam-i Malik, hicret yurdunun imamı, müttekilerin başı (hadis) tesbit edenlerin büyüklerindendir. Hatta Buhari "Senedlerin en sahihi Mâlik → Nâfi' → İbn-i Ömer zinciri ile rivayet edilenidir." Demiştir. İmam-i Mâlik yedinci tabakadan olup hicretin 179. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib 2/223; Maârif, shf. 498; Tezkire, 1/207

[42] Emevi soyundan olan Muaviyenin tam adı Muaviye b. Ebî Süfyan Sahr b. Harb b. Ümeyyedir. Künyesi Ebu Abdirrahmandır. Mekkenin fethinden önce müslüman olan Muaviye sahâbi ve vahy katibidir. Meşhur (emevi) halifelerindendir. Yaşı seksenlere yaklaşmış iken hicri 60. Yılında Receb ayında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/259; Cerh ve Ta'dil, 8/377; Şezerât, 1/65

[43] İbn'uz-Zübeyr Kureyşli ve Esedidir. Ebu Bekir ve Ebu Hubeyb gibi künyeleri vardır. Medinede Muhacirlerden ilk dünyaya gelen o'dur. Yedi yıl süreyle halife olmuş, hicretin 73. Yılında Zül'hicce ayında öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/415; Şezerât, 1/79

Bir İtiraz

Birileri şöyle diyebilir: Bayram namazı için ezan okumak Hz. Osman'ın Zevrâ'da ezan okutması gibidir. Cuma günü Zevrâ'da ezan okutmadaki ictihadi yöneliş, bayram namazı için okunan ezanda da geçerlidir. Bu sebeple sünnete aykırı düşmek söz konusu olmaz. Çünkü Hişam'ın bayram namazı için ezan okutması hikâyesi daha önceleri söz konusu olmayan bir problemdir. Bayram namazı için kâmet getirmek, namaza (başlandığını) bildirmek içindir. Çünkü kâmet getirilmezse insanlar namaza başladığını bilmezler. (Bayram namazından önce) kâmet getirilmesi, sabah ezanı gibi mutlaka yapılması gereken bir şey olmuştur. FARZ OLMAYAN (bayram namazın)IN EZANI FARZ OLAN (cuma namazının) EZANINA KIYAS EDİLEMEZ!

Yukarıdaki itirazın cevabı şudur: Cemaatin çokluğu sebebiyle imamın (bayram namazına) gelişi bazı kimselerce fark edilemez ise de imamın gelişi için ezan okunması meşru (bir uygulama) değildir. Daha sonraları (Hz. Peygamberden sonra) da meşru olamaz. Çünkü:

1- Aynı gerekçe (insanların kalabalık olması gerekçesi daha önce de) var idi. O halde sonradan (bayram namazı için ezan okunması) meşru olamaz. Zira Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen halifeler döneminde (bu konuda) etken olamayan gerekçenin, daha sonra etken olması doğru değildir.

2- (Bayram namazı için) ezan ve kâmet okunması icadı, bayram hutbesini namazdan önceye alma esasına dayanıyor. Bu uygulama sonradan ortaya çıkarılan bir şeydir. Ona dayanılarak ileri sürülen de sonradan ortaya çıkarılan bir şey olur.

3- Farz olmayan namazlar için hiç bir surette ezan ve kâmet meşru değildir. Buradan farzlar ile farz olmayan (ibadet) lerin arasındaki farkı anlıyoruz. Çağrıda bulunmak bakımından farz olmayanları da farz olan (ibadetler gibi) yapamayız. Bu itibarla farz olmayan (bayram namazı için) ezan okunması, yerinde bir uygulama değildir. İşte bu üç noktadan bakıldığında Zevrâ ezanı ile üzerinde konuşmakta olduğumuz bayram namazı için ezan okunması arasındaki fark ortaya çıkar. Bunlardan birini diğerine kıyas etmek sahih değildir. Bu anlamda örnekler çoktur.

İZÂFİ (GÖRECELİ) BİD'ATLERDEN NADİRÂT KABİLİNDEN OLANLAR

Bu tür bid'atlerden göz ardı edilmemesi gereken bir çeşidi, tasavvufi tarikatlara bağlanmış bir takım kimselerin, İslâmiyet'te bir vakit belirlenmediği halde bazı ibadetler için belli zamanları gözetlemeleridir. Aslında meşru olan bir ibadeti yerine getirmek üzere ilkbahar sezonunda, bir başka ibadeti yaz sezonunda, bir başkasını kış'ta veya sonbaharda yapmaktadırlar.

İhtimal ki ibadet türlerini (böylece) özel bir kılıfa ve felsefi konuma sokup meşru bir şekle koymaktadırlar. Yani inançlarına göre bu zamanlarda bu ibadetleri yaparak Allah'ın huzuruna (daha iyi) yaklaşmaktadırlar.

Keza ihtimal ki ibadetler için böyle zamanlar belirlemek dini olmayan bir amaçla yapılmaktadır. Nitekim bir takım dua ve zikirler(I belli zamanlarda yaparak) dilediğini hasta etmek veya öldürmek yahut dilediği şeyleri yapmak üzere üfürükçülük (veya muskacılık) yapanlar da böyledir. Bunlar yaptıkları ile dünyalık, para, şan, şöhret ve mertebe kazanmak istemektedirler.

İSLÂM BİD'ATÇİLERDEN VE BENZERLERİNDEN UZAKTIR

Bütün bunlar sonradan uydurulmuş bidatlerdir. Bunların kimisi kimisinden daha şiddetlidir. Çünkü bu amaçlar İslâm dininin amaçlarından uzaktır. İslâm'ın amaçları, uydurukçu (sahtekâr) ların amaçlarından berî ve İslâmiyet'e sıkı sıkıya yapışan, heva ve hevesine uymak pisliğinden temiz bir durumdadır. Zira İslam'ı din olarak benimseyenler onun amaçlarını bilirler ve bir takım ipe sapa gelmez amaçlardan İslâm'ı uzak tutarlar.

Bunların iddialarının asılsız olduğunu delilleri ile ortaya koymaya çalışmak, zamanı daha iyi olmayan şeylerde meşgul etmek olur. Allah'ın verdiği güçle "Muvâfakât" isimli kitabımızın "Makasıdın aslı" bölümünde genel bir şekilde bu tür şeylerin batıl olduğu hükmü delilleriyle ortaya konmuştur.

Bütün bunlar ibadetin aslının meşru olması durumundadır. Şayet (İbadet diye yapılanın) aslı meşru değil ise işte o gerçek ve mürekkeb (bileşik) bid'attir. Hurufilik (harflerin etkisi) esasına dayanan zikir ve dualar gibi ki (bir takım) bilginler bu inanışla yapılan duaların ve zikirlerin etkisine inanmaktadırlar.

Bu hususa önem verenlerden biri de el-Büni[44] ve onun yolundan gidenlerdir. Bunların ortaya koyduğu ilim ilk hocaları olan Aristo'nun ortaya koyduğu felsefeden daha fazla kurnazca şeylerden bahseden bir ilimdir. Bunlar bu ilmi harf konumuna indirgemiş, harflerin dünyaya hâkim olduğu esasını benimsemişlerdir. Çoğu kere belirledikleri zikrin gereğini yapacakları zaman kendilerince(istenen) etkiyi yapabilmesi için yıldızların özelliklerine uygun vakit ve durumların aranması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu kimseler -gördüğün gibi- tam olarak bu sisteme (büyü ve tılsımlara) yönelmiştir aklı ve tabiatları yaratandan yüz çevirmişlerdir. Bunlar her ne kadar yaptıkları işin kastettikleri gibi olduğuna dolayısıyla ortaya koydukları şeyin doğruluğuna delil olarak böyle inandıklarını sanıyorlarsa da gerçekte Allah'tan yüz çevirmişlerdir.

Onlar bir amaç için (yapılması veya okunması) varsayılan zikir ve duaya yöneldiler miydi, istedikleri şey meydana gelir. Yapmak istedikleri şey faydalı olsun, zararlı olsun; işi olsun, kötü olsun fark etmez.

Bu yaptıkları ile duanın kabul edilmesinde en sona (zirveye) ulaştıklarına veya Evliyâullah'ın kerametinden bir keramet meydana geldiğine inanırlar.

Asla (bu) yol (uygun) değildir. Gök ile yer nasıl birbirine kavuşmaz ve su ile ateş arasında bir uyum bulunmaz ise, bunların dilekleri (ve yaptıkları) ile evliyanın kerameti ve duaları ile duanın kabulü arasında uyum yoktur.

---

[44] Bu zat "Şems'ul Maarif" isimli eserin sahibi Şemseddin el-Bûni'dir. Bu ve diğer eserleri büyü ve tılsım kitaplarıdır.

SÜNNETE AYKIRI OLARAK MEYDANA GELEN OLAĞAN ÜSTÜ OLAYLAR FİTNEDİR

Eğer dersen ki bunların istediği gibi bir etki niçin meydana geliyor? Bunun cevabı şudur: Böyle bir şey, aslında Allah'ın yaratışı gereği bir fitne kabilindendir. Nitekim Cenab-ı Hak: "**.... İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.**" (Yasin, 38) buyurmuştur.

Sebeplere ve onları ortaya koyanlara baktığımızda onlara dair Allah tarafından nefislere konmuş bir takım hükümler olduğunu görürüz. Sebeplerle ilgili bu hükümler nefislerde Allah'ın dilediği biçimlerde etkiler ortaya çıkarmaktadırlar.

Nazar değen kişide göz değmesi sırasında, büyü yapılan kişide, büyü yapıldığında ortaya çıkan etkiler gibi. Verdiğimiz bu örneğin her ikisi de aynı kaynaktan beslendiğine göre büyüye daha çok benzemektedir.

Bunun (söylediklerimizin) şâhidi Müslim'in Sahih'inde yer verdiği şu kudsi hadistir. Ebû Hureyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki Hz. Allah şöyle buyuruyor.

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ إِذَا دَعَانِي

"Ben, kulumun beni zan ettiği gibiyim. O bana dua ettiğinde ben onunla olurum. Bazı rivayetlerde hadis şöyledir: "Ben kulumun beni zan ettiği gibiyim. Kulum beni istediği gibi zan etsin.[45]

Hadisin ifade ettiği manaları açıklamak bizim üzerinde söz etmekte olduğumuz konuya elverişli değildir. Elhâsıl zikirleri ve duaları yukarda geçen büyü ve tılsım gibi meselelerde kullanmak sonradan çıkarılmış bid'atlerdendir. Fakat aslı meşru olduğu için bazen bu bid'atler izâfi (göreceli) olur.

---

[45] Hadisi Müslim Sahihinde Zikir ve Dua bölümünde 2675 genel numarada zikretmiştir. 4/2067 Ayrıca Tirmizi, Zühd bölümünde rivayet etmiş ve "Hadis hasen ve sahihtir" demiştir. Hadis No: 2497 Hadis şu kaynaklarda da yer almıştır: Müsned, Ahmed b. Hanbel, 3/210; Buhari, Edeb'ul Müfred, shf.216 ve 616; Kenz'ul Ummâl, Cild 3 hasin no: 5845; Heysemî, Mecme'uz-Zevaid, 10/148; Heysemi: "Hadisi Ubu Ya'lâ rivayet etmiştir. Râvileri sahihtir." Demiştir. (Bunlara ilave olarak hadis konusunda şunları) derim ki: Hadiste ki "Bazı rivayetlerde..." ifadesinden sonrası aynı lafızla Ahmed b. Hanbel'in müsnedinde 3/106 ve 491 de, Dâreminin müsnedinde 2/395 hadisno: 2731 de ve Heysemî, Mecme'uzzevaid 2/318'de yer almaktadır. Ayrıca Buhari'nin Sahih'inde Tevhid bölümünde Âl-i İmran 28-30 ve Maide 116. ayetlerini açıklama bâbında yer almaktadır. Fethul bâri ddeki hadis numarası 7405 tir. Yine Tevhid bölümünde, Kaf 29. Ayetini açıklama sadedinde Buharide yer almıştır. Feth'ul Bâri müellifi Hâfız İbn-u Hacer şöyle diyor: "Ben kulumun beni zannettiği gibiyim." İfadesinin anlamı "kulumun benim kendisine ne yapacağımı zan ediyorsa benim onu yapmaya gücüm yeter." demektir. İbn Hacer Kurtubî'den şu nakli yapıyor: Bu ifadenin anlamı, "Kulun bana dua ederken duasını kabul edeceğimi zannederse kabul edirim. Tevbe ederken tevbesinin kabul edileceğini zannederse tevbesini makbul sayarım istiğfar ederken bağışlayacağımı zannederse bağışlarım. İbadet ederken şartlarını yerine getirmek ve Allah'ın va'dine sarılarak mükafat vereceğini zanederse ona mükâfatını veririm." Demektir. Bunun içindir ki kişiye yaraşan yaptıklarını Allah'ın kabul edip kendisinin hatalarını bağışlayacağından emin olarak yapmaktır. Çünkü Allah bunu va'd etmiştir. O, va'dinden dönmez. Fet'hul Bari, İbn-u Hacer, 13/397.

İZAFÎ BİD'AT HAKKINDA GENİŞ BİR AÇIKLAMA

Şöyle denilirse: İzâfî bid'at ibadet sayılıp, bu yönüyle Allaha yaklaştırıcı olur mu olmaz mı? Eğer birinci şık söz konusu ise bid'at oluşunun bir etkisi ve ondan söz etmekte bir fayda yoktur. Çünkü bu takdirde şu iki ihtimalden birisi bulunur:

a- Ya ibadet varsayımına göre bidat olduğu dikkate alınmaz ve sevap verilen meşru bir ibadet olarak gerçekleşir.

b- Veya bid'at olduğu dikkate alınsa bile, bid'atin sevap kazanılmasında bir etkisi olur ki, bu durumda mutlak surette yasaklanması doğru olmaz. Bu ise genel olarak bid'atın kötülenmiş olmasına aykırıdır. Eğer ikinci şık (yani izâfi bid'atın insanı Allaha yaklaştıran bir ibadet olmaması) söz konusu ise, bu durumda bid'atın izafisi ile halûkisi tasnifte bir araya gelebilir ki bizim açıklamaya çalıştığımız konu işte budur. Bunun da hiçbir faydası yoktur.

Bu ileri sürülen görüşün cevabı şudur:

İzâfi (göreceli) bid'at meydana geldiği zaman genel olarak hususi bir yönü olmaz. Bilakis izâfi bid'atın iki aslı vardır. Asıllardan biri sünnet olması diğeri bid'at olmasıdır. Fakat bu iki cihetledir. Böyle olunca bid'atla ilgili olarak zihne gelen bakış, bid'atın meşru oluş aslı cihetiyle onu yapanın sevap kazanması gerekir. Bid'at aslına bakarak gayri meşru oluşu cihetiyle azarlanmaya müstahak olması gerekir. Fakat bu bakış (birden ve kolayca) meydana gelmez. Zira konu kapalıdır.

Yapılan şeyin bid'at olması hususunda söylenmesi uygun düşen şudur:

Bid'at ya tek başına olur veya (bir başka şeye) bitişik olur. Eğer bitişik ise ya ondan ayrılmayacak şekilde meşru bir şeyin vasfı olur veya vasfı olmaz. Meşrû bir şeyin vasfı olması ya kasıt ile veya normal şer'î bir var oluş iledir. Şayet bid'at meşru bir şeyin vasfı değil ise, onun ortaya konması, onu vasıf şekline dönüştürür veya dönüştürmez.

BİD'ATIN MEŞRU OLUP OLMAMASI YÖNÜNDEN DÖRT KISMA AYRILMASI

Az önce sözü edilen bid'atin özellikleri dört kısımdır. Bu hususta istenileni elde edebilmek için bu dört kısmın açıklanması kaçınılmaz olmuştur.

BİRİNCİ KISIM: Bu kısım, bid'atin meşru olan amelden ayrı olup tek başına bulunmasıdır. Daha önce de geçtiği üzere bu hususta söylenecek şey açıktır. Şu kadar ki eğer bunu, ibadet yapıyormuş gibi bir cihetle yapıyorsa gerçek bid'at olur. Böyle bir maksadı olmazsa, üzerinde konuşmakta olduğumuz hususla bir ilgisi olmaksızın sıradan yapılan işlerden olur. Böylece ibadet (bid'atten) kurtulmuş olur.

Meselâ (namaz kılacağı vakit) öksüren burnunu temizleyen, bir kaç adım yürüyen veya bir şeyler yapan kimse bununla namaz ile ilgi kurmuyor, fakat bunu bir alışkanlık veya temizlik için yapıyorsa, bu davranışı, yapılması câiz olan alışkanlıklardandır. Şu kadar ki bu kabil alışkanlıkların namaza ilave edilmiş veya namaz kılınacağı için kasıtlı olarak yapılmış olmaması şarttır. Böyle olduğu takdirde bid'at olur. Açıklaması ilerde gelecektir. -inşaallah-

Keza varsayalım ki (insan) aslında (ibadet olarak) meşru olmayan, fakat sevap kazanmak için bir şey yapmış olsa, (meselâ bir ağaç veya çiçeği sulasa) bundan sonra kalkıp meşru olan namazı kılsa, bakılır: Yaptığı işi namazı kastederek yapmamış ise ve namaza ek olarak yapıldığı sanılmıyorsa, bu iş kılınan namaza bir zarar vermez. (Yapılan işte) bir kötülük (varsa) o namazdan ayrı, tek başına yapılan iş ile ilgilidir.

Bunun bir benzeri şudur: (Vakti gelen) bir ibadeti (yapmazdan önce) meşru ibadete ekleme kasdı olmaksızın bir ibadet yapsa, bu yaptığı ibadeti eklemeye maruz kalacak bir konumda da yapmamış ise, her iki ibadeti de aslı üzere kalır. (Yani bid'at söz konusu olmaz.)

Bir adamın (kurbanı) boğazlarken veya köle (sini) azâd ederken: "Allah'ın (bu yaptığım iş) sendendir ve sanadır." Demesi de böyledir. Yeter ki kurban ve azad etme işinde mutlaka bu ifadenin söylenmesi gerektiği benimsenmesin ve bu ifadenin yapılanlara eklenmesi kastedilmemiş olsun.

Tavafın ayrılmaz bir gereği gibi veya tavaf kastı ile olmaksızın tavaf sırasında Kur'an okumak da böyledir. Bu verdiğimiz örneklerdeki her bir ibadet, başlı başına müstakildir, diğeri ile ilintili değildir. Böyle olunca da bir sakınca yoktur.

o o o

Bu bilgilere dayanarak deriz ki: Bir korkulu olay veya kıtlık sebebiyle bazı vakitlerde cami imamlarının (cemaatle) toplu halde dua ettiklerini varsayarsak bu câizdir. Çünkü bu, sözü idelin şarta uygundur. Zira meşrû olan bir şeye eklenme korkusu yoktur ve camilerde herkese açık topluluklar halinde yapılması âdet haline gelmeyecektir.

Nitekim Hz. Peygamber halka hitap ederken toplu olarak yağmur duası yapmıştır. Fakat bu bir zamanda olmuştur. Bazı vakitlerde ise sair müstehaplar gibi (dua ettiği) olmuş, belirli bir vakit ve keyfiyet gözetilmemiştir.

Esîd'in kölesi Ebû Said'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ömer yatsı namazını kılınca insanları camiden çıkarırdı. Bir gece Allah'ı zikretmekte olan bir toplulukla birlikte geride kalıp onların yanına geldi. Onları tanıdı ve elindeki kırbacı (bir kenara) atıp onlarla beraber oturdu. Onlara şöyle diyordu: "Ey filan kişi! Bizim için Allah'a dua et. Ey filan kişi! Bizim için Allah'a dua et!" Hatta başkasına da dua edildi. Topluluktakiler, "Ömer katı bir kimsedir." diyorlardı. O sırada insanlar arasında hiç kimse hatta çocuğunu kaybetmiş anne bile Hz. Ömer kadar duygulu değildi.

Selm el-Alevi'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir adam Enes (r.a)'e [46] bir gün: Ey Hamza'nın babası! Bize bir takım dualar ediversen? dedi. Enes (r.a) şöyle dua etti: "Allah'ım dünyada bize iyilik ver" Hz. Enes bunu üç defa tekrarladı. Adam tekrar: "Ey Hamza'nın babası! Dua etsen...." Deyince Hz. Enes şöyle buyurdu: Böyle bir duanın üzerine (başka) dua edilmez.

Demek oluyor ki Enes (r.a) yaptığı gibi olan davranışta (kötü görüp) inkar edecek bir durum yok. Fakat (Peygamberin sünnetine) ilave bir durum söz konusu olunca dua sünnete aykırı düşmektedir.

Selef (geçmiş âlimlerimiz)'in insanın başkası için (özel sipariş gibi) dua etmeyi hoş karşılamadıkları rivayet edilmiştir. Bu aslında hoş olmayan bir şey değildir. Fakat dua olgusunu aslından çıkaracak farz da ona eklenecek şeyler sebebiyle hoş görülmemiştir. Meseleye her yönüyle benzemesi açısından burada (bir örnek olarak) cemaatle kılınan namazların arkasından sürekli olarak topluca dua etmeyi zikredebiliriz.

o o o

Taberî Müdrik b. İmrân'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Hz. Ömer (r.a)'a bir mektup yazarak ona "Benim için dua et." demişti. Hz. Ömer adama şöyle cevap verdi: "Ben peygamber değilim. Fakat (sana şunu tavsiye ediyorum:) Namaza kâmet getirildiği sırada, günahının bağışlanması için dua et."

Hz. Ömer kendisinden dua isteyen insanın teklifine karşı olumsuz cevap vermesi, aslında birisi için dua etmek yönünde değildir, başka bir cihetledir. Aksi halde yukarda geçen Hz. Ömer'in "Bizim için Allah'a dua et" demesi ile bir çelişki ortaya çıkardı. Sanki Hz. Ömer kendisinden dua isteğinde bulunan adamın sözünün duanın ötesinde fazladan bir şey anlamıştır. Bunun içindir ki verdiği cevapta: "Ben Peygamber değilim" demiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas[47] den rivayet edilen şu olay da bunu göstermektedir.

Hz. Sa'd Şam'a geldiğinde ona bir adam gelip: "Benim için istiğfar et" dedi. Hz. Sa'd ona: "Allah sana mağfiret etsin" duasında bulundu. Bir başkası da-

---

[46] Hz. Enes'in tam adı şöyledir: Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdam Ebu Hamza. Hazrec kabilesinden ve Ensardandır. Hz. Peygambere on yıl hizmet etmiş meşhur bir sahabidir. Hicretin 92 (veya 93) yılında yüz yaşını geçmiş bir halde iken vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/84; Tehzib, 1/376; Cerh ve Ta'dil, 2/286

[47] Hz. Sa'd'ın tam olarak adı şöyledir: Mâlik b. Vüheb b. Abdi Menât b. Zühre b. Kilâb ez-Zührî. Künyesi Ebû İshak'tır. Cennetle müjdelenen on sahabiden birisidir. O, Allah yolunda ilk ok atan kimsedir. Menkıbesi çoktur. Meşhur olan rivayete göre hicretin 55. Yılında vefat etmiştir. Hz. Sa'd, cennetle müjdelenen on kişinin en son vefat edenidir. Bakınız: Takrîb, 1/290; Şezerât, 1/61

ha gelip: "Benim için istiğfar et." dedi. Bunun üzerine Hz. Sa'd: Allah sana da bu adama da mağfiret etmesin! Ben Peygamber miyim? Dedi.

Bu olay Hz. Sa'd'in kendisinden istiğfar isteğinde bulunan kişinin bu isteğinden (dua isteğinden) daha fazla bir şey istediğini anlamış olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Hz. Sa'd'in (ve Hz. Ömer'in) anladıkları bu husus kendisinin peygamber gibi olduğunun algılanması veya böyle inanılmaya kendisinin araç olarak kullanılmasıdır. Veyahut herkesin kendisinden dua ve istiğfar istemesinin alışkanlık haline gelmesi veya uyulması gereken bir yol olarak insanlarca benimsenmesidir.

Bu olayın bir benzeri de Zeyd b. Vehb[48] den rivayet edilen şu hadisedir: Adamın biri Hz. Huzeyfe[49] (r.a) ye gelerek: "Benim için istiğfar et" dedi. Hz. Huzeyfe: "Allah sana mağfiret etmesin!" diyerek beddua etti. Daha sonra: "Bu adam karılarına gidecek ve Huzeyfe benim için istiğfar etti. Hoşnut olur musunuz ki ben size dua edeyim de siz de Huzeyfe gibi olasınız?" diyecek.

Hz. Huzeyfe'nin, adama beddua ettikten sonra: "Şimdi bu adam karılarına gidecek ve şöyle şöyle diyecek..." sözünden anlıyoruz ki o dua maksadının ötesinde daha başka şeylerin de olduğunu sezinledi ve bunun duayı asıl maksadının dışına çıkaracağı kanaatine vardı. Hz. Huzeyfe'nin sözünün anlamı şudur: Adamın karılarına gidip Huzeyfe benim için istiğfar etti demesinden sonra kadınlarda Huzeyfe gibi birine giderler. Böyle yapmak meşhur olur ve insanlar bunu sünnet olarak benimserler. Huzeyfe hakkında onun gönlüne hoş gelmeyen, sevmediği bir itikat beslemeye başlarlar. İşte bu duayı meşru halinden çıkarıp ayrı bir grubun oluşmasına yol açar.

Bu anlayış biçimi İbn-i Ubeyye'nin[50] İbn-i Avn[51] den rivayet ettiği hadiste de görülmektedir. Bu rivayette anlatıldığına göre bir adam İbrahim'e[52] gelip

---

48 Bu zat, Zeyd b. Vehb el-Cühenidir. Küfeli olup Künyesi Ebû Süleymandır. Hem câhiliye, hem İslâm dönemine yetişenlerdendir. Güvenilir ve değerli bir kimsedir. "Hadisinde halel vardır" diyen isabetli bir söz söylememiştir. Hicretin 96. Yılında 80 yaşından sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/277; Tezkire, 1/66; Mizan, 2/107

49 Bu zât Yemân oğlu Huzeyfedir. Yamân'ın adı Huseyl ve ya Hısl'dir. Ensarla andlaşmalı olup Abslidir. Değerli bir sahaâbi ve ilk müslümanlardandır. Müslimde yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber kıyamete kadar olacakların hepsini Huzeyle (r.a) ye bildirmiştir. Babası da sahâbi olup Uhud'da şehit olmuştur. Huzeyfe (r.a) hicretin 66. Yılında Hz. Ali'nin hilâfetinin ilk yıllarında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/156; Şezeb, 1/44

50 Bu zat İsmail b. İbrahim b. Mıksem el-Esedî'dir. Basra'lı olup Ebu Bişr Künyesidir. Ama İbn-i Ubeyye künyesi ile meşhur olup annesine nisbet edilmiştir. İnsanların hayırlısı, güvenelir, hafız ve huccettir. Sekizinci tabakadandır ve 83 yaşında iken hicretin 193 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/65-66; Tezkire, 1/322; Mîzan, 1/216

51 Basralı olan bu zatın adı tam olarak şöyledir: Abdullah b. Avn b. Ertaa. Künyesi Ebû Avn'dir. Güvenilir, sağlam ve faziletli bir kimsedir. Yaşta, davranışta ve bilgide Eyyub'un akranlarındandır. Altıncı tabakadan olan Ebû Avn sahih görüşe göre hicretin 150. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/439; Tezkire, 1/156; Şezerat, 1/230

52 Bu zât İbrahim b. Yezid b. Kays b. Esved en-Nehaî'dir. Kûfeli olup künyesi Ebû İmrân'dır. Fıkıh bilgini ve güvenelir bir kimsedir. Ancak çoğu kez mürsel rivayette bulunurdu. Beşinci tabakadandır ve hicretin 196 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/46; Tehzîb, 1/177; Tezkire 1/73

şöyle dedi: Ey İmran'ın babası Allah'a dua et de bana şifa versin. İbrahim bunu hoş görmedi ve Şöyle dedi: Bir adam Huzeyfe (r.a) ye gelip: "Bana dua et de Allah benim günahlarımı bağışlasın" demişti. O da: "Allah sana mağfiret etmesin!" demişti. Adam bir kenara çekildi ve otürdu. Bir süre sonra İbrahim adama şöyle dedi: Allah seni Huzeyfe'nin gideceği yer (olan cennet)e koysa hoşnut olur musun? (Sonra çevresindekilere şunu söyledi): Şimdi sizden biriniz adama gitse onu sıkıntı içinde bulacaktır. Daha sonra İbrahim insanları sünnete sarılmaya teşvik edip bu hususta sonradan çıkarılan şeyleri hatırlattı ve onlardan hoşlanmadığını bildirdi.

Mansur'un İbrahim'den rivayet ettiğine göre İbrahim şöyle demiştir: İnsanlar toplanıp karşılıklı müzakerelerde bulunurlar, (ama) bir birlerine "Bizim için istiğfar edin." Demezlerdi.

Ey akıl sahipleri! Düşünün, âlimler duaya putlaştırarak eklemé yapma konusunda neler söylemişler bir değerlendirin. Bu ümmetin geçmişinin yapmadığı şeylerin duaya eklenmesini hoş görememişlerdir. Artık aklınla günümüzde namazların arkasında neler söylemekte olduklarını mukayese et. İbrahim'in kendisine (dua konusunda) yapılan tekliften nasıl uzaklaştığına ve insanları sünnete nasıl teşvik edip, insanların sonradan çıkardıkları şeylerden hoşlanmadığına bakınız.

Buraya aldığımız nakiller, Taberî'nin "Tehzîb'ül Âsâr"ında tahric ettiği rivayetlerdir. İbn-i Vehb'in Haris b. Nebhân[53] Eyyüb[54] Ebû Kılâbe[55] yoluyla Ebu'd-Derda[56] dan gelen rivayet dahi yukarıdaki rivayetlerin oluşturduğu temel üzerine bina edilmektedir. Bu rivayete göre Ebu'd-Derdâ'ya: "Kûfe şehrinden bir kısım insan sana selam söylüyor ve kendilerine dua edip tavsiyelerde bulunmanı istiyorlar" dediler. Ebu'd-Derdâ şöyle buyurdu: "Onlara selam söyleyiniz. Ve onlara emrediniz ki Kur'an'ın hakkını versinler. Çünkü Kur'an onları alıp orta yola ve kolaylığa götürür. Zulümden ve zorluktan uzaklaştırır." Bu rivayetle Ebu'd-Derdâ'nın onlara dua ettiği bildirilmiştir.

o o o

---

[53] Bu zât, Hâris b. Nebhân el-Cermîdir. Basralıdır ve künyesi Ebû Muhammed'dir. Sekizinci tabakadandır. Rivayetleri terk edilen bir kimsedir. Atmış yaşından sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrîb, 1/144

[54] Bu zât, Eyyub b. Ebû Temîme Keysan es-Sahtiyanîdir. Basralı olup künyesi Ebu Bekirdir. Güvenilir, huccet ve sağlam biridir. İbadetine düşkün büyük fıkıh bilginlerindendir. Beşinci tabakadandır ve (sahabeden) Enes. B. Mâlik'I görmüştür. Hicretin 131. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrîb, 1/89; Tehzib, 1/348; Maârif, shf.471

[55] Bu zât Abdullah b. Zeyd b. Amr -veya Âmir- el'Cermî'dir. Ebû Kılâbe künyesidir ve kendisi Basralıdır. Güvenilir ve faziletli bir zattır. Mürsel rivayetleri çoktur. Bunlardan birazı müsned durumdadır. Ebu Kılâbe üçüncü tabakadan olup, hakimlik görevinden kaçarak Şama gelmiş ve hicri 104. Yılında Şamda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/417; Tezkire, 1/94; Mizan, 2/425

[56] Ebu'd-Derdâ Ensardan olup adı Uveymir b. Zeyd b. Kays dir. Ebu'd-Derda künyesidir. Babasının ismi hususunda ihtilaf edilmiş, ancak künyesi ile meşhur olmuştur. Değerli bir sahabi olan Ebu'd-Derdâ ibadetine düşkün bir zât idi. İlk katıldığı savaş Uhud savaşı idi. Hz. Osmanın halifelik döneminin sonlarında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/91; Şezerât, 1/39; Maârif, shf.268

İKİNCİ KISIM: Bu kısımdaki göreceli bid'atte normal olan bir iş veya bir başka iş meşru olan davranışa vasıf olur. Şu kadar ki şeriatta meşru olan amelin böyle bir vasfı olduğuna dair bir delil yoktur.

Bu durumda meşru olan amel'in gayr-i meşru bir hale dönüştüğü açıktır. Deliller arasında Hz. Peygamberin şu hadisindeki genel ifade bunu açıklamaktadır. **"Bizim işimiz gibi olmayan her amel (yapılan şey) merduttur (yani makbul değildir)."**[57]

İşte yapılan bu iş adı geçen vasfı kazandığı zaman, Hz. Peygamberin işi gibi olmaktan çıkar. Bu takdirde o iş reddedilmiştir. Farz namazı sağlıklı ve gücü yeten bir kimsenin oturarak kılması, kıraat (okuma) yapılacak yerde tesbit (suphanallah demek); tesbih edilecek yerde kıraat etmek veya buna benzer bir şey yapmak gibi.

o o o

Hz. Peygamber sabah ve ikindi namazlarından sonra, güneş doğarken ve batarken (nafile) namaz kılmayı yasaklamıştır. Âlimlerde pek çoğu bu yasağın genellik ifade ettiği hususunda mübalağa etmişlerdir. O derecede ki bu vakitlerde kılınacak farz namazı da yasağa dahil saymışlardır.

Görülüyor ki özel bir zamanda kılınma vasfından dolayı namazda yasaklık söz konusu olmuştur.

Yine farzlarda dahi ittifakla zaman'ın dikkate alınması söz konusudur. Nitekim zeval vaktinde öğle namazı, güneş batmadan akşam namazı kılınmaz.

Hz. Peygamber Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinde oruç tutulmasını yasaklamıştır. Hac ayları dışında yapılacak haccın bâtıl olduğunda görüş birliği vardır.

Her kim kendisi için belirlenen vakti dışında, yukarda verilen örneklerdeki gibi ibadetlerden birini "Allaha ibadet ediyorum" diyerek yaparsa, gerçekten bir bid'at yapmış olur. Böylesi izâfî bid'at değildir. Çünkü (vakti dışında oluşundan dolayı) bu ibadetlerin meşruluk ciheti yoktur. Bid'at olma yönü galip gelmiştir. Buna göre sevap da söz konusu değildir.

Kerahet vaktinde (sabah ve ikindi namazlarının farzından sonra) kılınan namazın veya bayram günü tutulan orucun sahih olduğunu söyleyen birini varsayarsak bu, yasağın ibadet için bir vasıf olmayan bir şeye ait olmasından-

---

[57] Hadisi Buhari, Sahabiden İ'tisam kitabında muallak olarak, (Fet'ul Bâri, 13/329) Sulh kitabında mevsul olarak Hz. Aişeden rivayet etmiştir. Feth'ul Bâride hadis numarası 2697 dir.
Hadisi Müslim, Akdiye kitabında rivayet etmiştir. 13/1343/1344 Hadisin genel numarası 1718 dir. Aynı hadisi Ahmed b. Hanbel de rivayet etmiştir. 6/146-180-240-256
Hadisin manası şöyledir: Her kim, Allah'ın ve Rasülünün meşru kıldığı bizim işimizde kendi kendine yeni bir şey çıkaran ortaya koyan kimsenin bu yaptığı şey red edilmiştir. Hadisteki "bizim işimliz" den maksat din'dir. Buna göre mana: "Din işinde söz olsun, iş olsun, genel olsun, özel olsun, az olsun, çok olsun, kendiliğinden yeni bir şey çıkaranın yaptığı bu yeni şey güzel olsun, çirkin olsun yapana geriye reddedilmiştir. O şey batıldır, dikkate alınıp itimad edilecek bir iş değildir" demektedir.

dır. Hatta bu şey ibadet için vasf olmak şöyle dursun ibadetten ayrı, başlı başına müstakil bir durumdur.

Bu kısma Karâfî'nin hikâye ettiği gibi bazı insanların yaptığı şeyler de girmektedir. Karafi'nin söylediğine göre bazı acem (Arap olmayan kimse) ler cuma gününün sabah namazının üç rek'at olduğuna[58] inanırlar. Hâlbuki secde suresini cuma günü sabah namazında okumak ve bunu hep devam ettirmekten dolayı (bu surenin 15. Ayetindeki secde ayeti sebebiyle rek'at içinde secde edildiği için) insanlar bu sabah namazını üç rek'at saymışlardır. Demek oluyor ki (namaz içinde yapılan) secde, böyle inanılması durumunda, namazdan ayrılmayan ve onun bir parçası olan bir vasıf durumunda olmuştur. Böyle inanılması namazın batıl (geçersiz) olmasını gerekli kılmıştır.

Meşru olan ibadetler, sırf reye dayanarak (kafadan hüküm vererek) hususi zamanlarda yapıldığı takdirde bu tertibe göre cereyan etmesi gerekir. Çünkü genel olarak yapılan amel (iş)lerle zaman, iç içe ve birbiriyle sıkı bir şekilde ilintilidir. Meşru olan bir ibadete eklenen fazlalığın, kendisine eklenene vasıf olması onu aslından çıkarır. Böyle olması, sıfat, kendisine sıfat olduğu şey ile ondan ayrılmayacak şekilde onunla beraber olunca artık onun bir parçası olur.

Çünkü biz şöyle diyoruz: Sıfat kendisine sıfat olduğu şeyden gerçekten veya itibari olarak ayrılmayacak biçimde olursa, onun aynısı olur. Sıfatın ortadan kalktığını varsayarsak, kendisine vasf olduğu şey (yani mevsuf) dahi ortadan kalkar.

Meselâ konuşma ve gülme sıfatı yok olan canlının insan olma özelliğine sahip olamayacağı gibi. Meşru bir ibadete fazladan eklenen sıfat insan örneğinde olan oranda bulunduğu takdirde, asıl meşru olanın muteber olması ortadan kalkar ve her ikisi de gayr-i meşru olur.

Bunun örneklerinden biri de daire şeklinde toplanıp (koro halinde) tek sesle Kur'an okumaktır. Çünkü bu özellik, meşru olan Kur'an okumaya ilave bir özelliktir. Tekkelerde toplananların alışkanlık haline getirdiği sesli (zikir ve) okuma da böyledir. (En azından) şöyle bir ihtimal söz konusudur ki sıfatın muteberliği gizli veya zayıftır. Netice itibariyle meşruluğun bâtıl olduğunda şüphe meydana gelir.

Nitekim Utbiyye isimli eserde İmam-i Mâlik'ten ayağını kımıldatmayacak şekilde namazda (bir yere) dayanmak meselesinde şöyle bir şey nakledilmektedir: Namaz kılarken (bir yere) dayanma işini ilk olarak yapan adam meşhur birisi olup kendisi hakkında bir şeyler söylemesinden hoşlanmazdı. Ona: "Bir kusurun mu var?" denildi. Namazda böyle davranmasından d olayı ayıplanmıştı. Bu yapılan şey hoş olmayan bir şeydir. Bu olayın anlatıldığı kitapta namazın bâtıl olduğu söylenmemiştir. Bunun sebebi namaz kılarken dayanma vasfının namazı etkileme hususunda zayıf kalıp, namazın (diğer özelliklerinin) eksiksiz olmasına oranla hafif olmasındandır.

---

[58] Bazı Mısır köylerinde hâlâ bu inanç yaygındır. Çevirenin notu: Yazar'ın hicri 790 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.

İşte (bid'atla ilgili) meselede yapılan davranıştaki vasfın etkili olup olmadığına bakılması gerekir. Şayet, vasıf yapılan işte gâlip/fazlasıyla etkili bir durumda ise iş, fâsit olmaya daha yakındır. Vasf, yapılan işte gâlip durumunda değilse fesada çok yakın olmaz.

Geriye bir husus kalıyor ki böyle bir duruma ait hükme vasıl bakmalıdır? Yapılan işte şüpheli bir vaziyetin dikkate alınması söz konusu ise ibadete ihtiyat gözüyle bakılması burada devreye girmektedir. Biliniz ki bu bahsin başında şöyle demiştik: Meşru olana fazladan ilave olunan davranış ona vasıf -veya vasıf gibi- olur. Bu vasfın muteber olması (şu) üç şeyden biri ile Kasıt, âdet veya bir eksiklik yahut şer'î olmak ile olur.

Âdet'e bir örnek olarak zamanımız tasavvufçularının zikir hususunda toplanmaları ve sesli zikir yapmalarını söyleyebiliriz. Bu yapılanla meşru olan zikir arasında uzak bir mesafe vardır.[59] Çünkü bunlardan her biri genel olarak diğerinin zıddıdır.

Bir başka örnek de İbn-u Vaddah'ın A'mes[60] den ve arkadaşlarından hikâye ettiği şu olayı zikredebiliriz: Abdullah[61] camide arkadaşlarına kıssalar anlatan bir adama uğramıştı. Adam şöyle diyordu: On kere Suphanallah, on kere Lâilâhe illallah deyin! Abdullah onlara şöyle dedi. Siz Hz. Muhammed'in ashabından ya daha iyi hidayeti bulmuş veya daha çok sapıtmış kimselersiniz. Bilakis daha çok sapıtmışlardansınız!

Yine ondan yapılan bir rivayet şöyledir:

Bir adam insanları topluyor ve onlara şöyle diyordu: "Şu kadar şöyle şöyle Suphanallah diyene Allah'ın rahmeti vardır." Halk söyleneni yapıyordu. Adam (tekrar): "Şu kadar şöyle şöyle Elhamdülillâh diyene Allah'I rahmeti vardır." Halk söyleneni yapıyordu. Rivayeti nakleden kimse diyor ki: Abdullah b Mes'ud onlara uğramıştı. Onlara şöyle dedi: Peygamberinizin ulaşmadığı bir hidayete mi erdiniz?! Hiç şüphe yok ki siz bir sapıklığın kuyruğundan tutmuş bulunuyorsunuz!

---

[59] Açıktan (sesli) zikir yapma hakkında daha uzun tafsilat almak isteyenler Allâme Leknevî'nin Prof. Ebu Guddenin tahkiki ile yayınlanmış olan "Sibahut'ul Fikr Fî'l Cehhri biz-Zikr" isimli eserine başvursunlar.

[60] Bu zât'ın adı tam olarak şöyledir: Süleyman b. Mehran el-Esedî el-Kâhili. Künyesi Ebu Muhammed, memleketi Kûfedir. A'meş güvenilir bir (hadis) hafızı ve fıkıh bilginidir. Aynı zamanda kıraat ilimlerini bilen bir zâttır. O, kıraat ilminde şeyh (hoca) derecesindedir. Sahabeden Enes. B. Mâlik'in görmüş ve ondan hadis ezberlemiştir. Hadiste tedlis yapardı. Beşince tabakadan olup, hicretin 147 veya 148 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Tehzib, 4/222; Tezkire, 1/154; Şezerât, 1/220

[61] Bu zât, Abdullah b. Mes'ûd b. Ğafil b. Habib el-Hüzelî'dir. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. İslâm'da öncülerden ve ilklerdendir. Sahabenin Bedir savaşına katılanlarından ve âlimlerindendir. Hz. Peygamberden sonra açıktan açığa Kur'an okuyup Kureyşlilere Kur'an'ı ilk dinleten kimsedir. Hz. Ömer döneminde Kûfe emîri (yöneticisi) idi. Hicretin 32. ci veya onu takip eden yılında vefat etti ve Baki' kabristanında defnedildi. Bakınız: Takrib, 1/451; Tezkire 1/13; Şezerât, 1/38

Yine Abdullah b. Mes'ud'a Kûfe'de insanların çakıl taşları ile (sayıyı gözeterek) tesbih çektikleri anlatılmıştı.[62] Hz. Abdullah onların yanına gitti. Oradakilerden her biri önüne bir küme çakıl koymuş bulunuyordu. Râvi diyor ki Abdullah b. Mes'ud o çakılları oradakilere durmadan atıyordu. Ta ki onları mescidden çıkarana kadar. Bir taraftan da şöyle diyordu: Siz yeni bir icad ve zulüm çakırdınız. Siz Hz. Muhammed'in ashabından daha mı faziletli ve bilgilisiniz?

İşte bu özellikler zikri meşru olmaktan çıkarmıştır. Yukarda ifade ettiğimiz gibi mekruh vakitlerde namaz kılarak veya farz namazları vakti girmeden kılmak gibi örneklerden şunu anlamış bulunuyoruz: Bu konulardaki yasaktan maksat yasaklanan şeyin (yapıldığı takdirde) ibadet yapılmış olmayacağının bildirilmesidir. Bayram günü oruç tutmak da böyledir.

İbn-u Vaddah'ın Ebân b. Abbastan[63] rivayet ettiğine göre İbn-u Abbas şöyle demiştir:

Talha b. Ubeydullah el-Huzaî[64] ile karşılaşmıştım. Ona dedim ki: Kardeşlerinden, Ehl-i sünnet ve'l Cemâatten olan bir topluluk müslümanlardan hiç bir kimseye dil uzatmadan bir gün birinin, bir (başka) gün diğerinin evinde toplanıyorlar. Mihrican ve Nevruz günleri de bir araya gelip oruç tutuyorlar. (Ne dersin?) Talha şöyle dedi: Bu çok şiddetli bir bid'attır. Nevruz ve Mihrican[65] günlerine saygı göstererek ibadet etmekten Allaha saygı göstermeleri (onların) daha şiddetli (ihtiyaçları) dır.

Sonra Enes b. Mâlik'I uyandırdım. Yanına çıkıp Talha'ya sorduğmu ona da sordum.

Randevulaşıp söz birliği etmişcesine o da Talha gibi cevap verdi. Hz. Enes, Nevruz ve Mehrican oruçlarını Hıristiyanların[66] saygı gösterdiği gibi bir saygı davranışı olarak değerlendirmiştir. Böyle bir maksat eğer ibadeti ifsad eder (bozar) sa, benzerleri de aynıdır.

---

[62] İmam-i Suyuti Hâvi isimli kitabında (2/3) meşrû edepler ölçüsünde tesbih kullanarak "Sübhanellah- Elhamdülillah" gibi cümleleri söylemenin caiz olduğunu bildirmişti. Fakat meşru ölçülerde olmazsa bu da çakıl ile tesbih çekmek gibi bid'at olur. Bu esere başvurulsun. Çünkü o, konusunda faydalı ve bu konuda güzel bir cevaptır.

[63] İsmin tesbitinde yanlışlık vardır. Doğrusu Ebân b. Ebî Ayyaştır. Abbas değildir. O, ibn-u Fîruz'dur. Künyesi Ebu İsmail el-Abdidir. Kendisi Basralıdır ve Enes b. Malikten rivayette bulunmuştur. Beşinci tabakadan olan bu zâtın rivayetleri terk edilmiştir. Hicri 40 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/31; Cerh ve Ta'dil, 2/295

[64] Bu zât, Talha b. Ubeydullah b. Keriz el-Huzâidir. Künyesi Ebul Mutavvıf'tır. Üçüncü tabakadandır. Bakınız: Takrib, 1/379; Cerh ve ta'dil, 4/474

[65] Nevruz-veya Neyruz- Farsca olup, Yenigün anlamında birleşik bir kelimedir. Bu günden maksat İranlılara göre senenin ilk günüdür. Mehrican Farslılar için (Güneş yılına göre) Mehr ayının 16. cı günü bayram günüdür. Sonbahar ortlarına gelri. Kelime Mihr'in bozulmuş şeklidir. Mihr, güneş ve sevgi, Can ise bitişik anlamına gelir. Kelimelerin anlamı için bakınız: Tefsir'l Elfâz'ıd-Dahîleti Fil'l-luğat'il Arabiyye, Tobya Anîsi shf. 71-74 Dâr'ul Arab bakımı, Kahire, 1964-1965

[66] Hıristiyan sözünde isabet yoktur. Doğrusu "Mecusilerin saygı gösterdiği" olmasıdır. O gün Mecusilerin bayramıdır.

Yunus b. Ubeyd[67] den rivayet edildiğine göre bir adam Hasan'a[68] şöyle dedi: Ey Said'in babası! Bizim şu (davranışları yaptığımız) meclisimiz hakkında ne dersiniz? Biz ehl-i sünnet vel cemaatten bir topluluğuz. Hiç kimseye dil uzatmayız. Bir gün filanın, bir gün bir başkasının evinde toplanırız. Toplantılarımızda Allah'ın kitabını (Kur'an'ı) okur, kendimize ve genel olarak müslümanlar için dua ederiz. Râvi der ki: Hasan bunu şiddetle yasaklardı.[69]

Bu manada nakledilecek şeyler çoktur. Demek oluyor ki fazladan olarak yapılan şey, yukarda anlatılan dereceye ulaşmaz ise durum hafif olmakta, yapılan şeyin hükmü ayrı, meşru olan şeyin hükmü ayrıdır. Nitekim Vaddah'ın Abdurrahman b. Ebî Bekre[70] den rivayet ettiği şu olayda bunu görmekteyiz:

Abdurrahman şöyle diyor: Ben camide Esved b. Serî'in[71] yanında oturuyordum. Onun yeri camiin arkasında idi. İsmail oğulları (İsrâ) sûresini başından okumaya başladı. "...tekbir getirerek onun (Allah'ın) şânını yücelt" anlamına gelen 111. Ci ayete geldiğinde çevresinde oturmakta olanlar seslerini yükseltiler. O sırada bastonuna dayanarak Mücâlid b. Mes'ud çıkageldi. Topluluk onu görünce: "Merhaba! (gel) otur." Dediler. O: Her ne kadar meclisiniz güzel ise de sizin yanınıza oturacak değilim. Ben (gelmez) den önce öyle bir şey yaptınız ki müslümanlar onu hoş görmezler. Müslümanların hoş görmediği şeyi yapmaktan kaçınınız.

---

67 Bu zât, Yunus b. Ubeyd b. Dinar el-Abdi'dir. Künyesi Ebu Ubeyd olup, Basralıdır. Güvenilir, sağlam, faziletli ve takva sahibidir. Beşinci tabakadandır. Hicri 139 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/385; Cerh ve Ta'dil, 9/242

68 Bu zat, Ebû Said el-Hasan b. Ebu'l Hasandır. Babası Yesar Ensar'ın dostlarındandır. Annesi Hayra H. Peygamberin eşlerinden Ümmü Selemenin cariyesidir. Güvenilir, fıkıh bilgini ve fazileti ile meşhurdur. Rivayetlerini mürsel olarak yapar ve tedlis yapardı. İkinci tabakanın başıdır. 90 yaşına yaklaştığı sıralarda hicri 110 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/165; Tezkire, 1/71; Şezerât, 1/136

69 Hasan'ın bunu yasaklaması ancak yaptıkları şiye evlerinde hususi belirli bir amel olarak yapmalarındandır. Yoksa ilim, fıkıh, tecid, Kur'an tilaveti hadis ve diğer bilimsel çalışmalar için bu ilimleri öğrenecek talebelere özel bir zaman ayırmak caizdir. Hatta hadis ile sabittir. Buhari Sahihinde bunun için özel bir bâb açmış, Ebû Vail'in sözü ile Abdullah b. Mes'udun uygulamasını bu babda zikretmiştir. Buna göre A. b. Mes'ud her perşembe gününü insanlara va'z etmek için ayırmıştı. (Bakınız: Buhari, Sahih, Kitap 3, bab 12)
Şeyh Muhammed Zekeriyya, Buharideki bablar ve tercümeler için yazdığı eserde şöyle diyor: "Şer'an sabit olmadığı halde (bir ibadet için) zaman ve mekan belirlemek bid'at sayılır ve kötü bir şeydir. Böyle olduğu tartışmasızdır. Ancak ilim için saman belirlemek bunun dışındadır. Bu, caizdir. Çünkü böyle yapılmazsa ilim erbabı için sıkıntı sözkonusudur. Üstelik ilim tahsil edilmesi farzdır. İlmin terk edilmesi mümkün değildir. Bunun için zaman belirlemekten başka çare yoktur. İnsanlar belirlenen zamanı benimser ve o zamanda ilim öğrenmek için hazır olurlar. Böyle bir uygulama insanların geçiminde bir sıkıntıya yol açmaz ve Allah'ın izni ile maksat hasıl olur."

70 Bu zât, Abdurrahman b. Ebi Bekrete Nüfey' b. Hâris es-Sekafidir. İkinci tabakadan ve güvenilir bir kimsedir. Hicretin 96. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takib, 1/474; Şezerat, 1/122

71 Bu zat, Esved b. Serî' et-Temîmî es-Sa'dîdir. Basraya yerleşen bir sahabidir. Cemel olayı günlerinde vefat etmiştir. Hicrî 42 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Takrib, 1/76; Cerh ve Ta'dil, 2/291

Mücâlid'in o meclisi (topluluğun) iyi görmesi Kur'an okunduğu için idi. Kur'an okumanın bir yerinde sesin yükseltilmesi güzel olan okumaya eklenmez. Eklenme olduğu takdirde her ikisi de gayri meşru olur.

İbn'ul Kâsım'ın İmam-i Malikten işit(ip rivayet et)tiği şu olay da buna benzer: Bir topluluk[72] bir araya gelip bir sureyi toplu olarak okuyorlar. İskenderiye halkının yaptığı gibi. İmam-i Mâlik bunu mekruh görmüş ve insanların böyle bir şeyi yapmasını hoş görmemiştir.[73]

Yine İbn-i Kâsım'a buna benzer bir soru sorulmuş, o da İmam-i Mâlik'ten bunun mekruh olduğunu hikâye etmiş, bunu yasaklayarak bid'at görmüştür.

Bir başka rivayette İbn-i Kâsım İmam-i Malikten şöyle rivayette bulunmuştur. İmam-i Malik'e camide Kur'an okumaktan sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: Eskiden böyle bir şey yok idi. Sonradan icad edilmiştir. Bu Muhammed ümmetinin sonu, ilkinden daha çok hidayet üzere olan bir şey yapmamıştır. Kur'an güzeldir.

İbn-i Rüşd diyor ki: İmam-i Malik bu sözü ile camide namazlardan sonra mutlaka özel bir surette Kur'an okuyup bunun alışkanlık haline gelmesini kastetmiştir. Kurtuba camiinde sabah namazından sonra yapıldığı gibi. İbn-i Rüşd diyor ki İmam-i Mâlik bunu bid'at görmüştür.

İmam-i Malikin yukarda rivayet edilen sözündeki "Kur'an güzeldir" ifadesinin iki ihtimâli vardır:

a- Denilebilir ki camide toplanacak ayrıca Kur'an okuma ziyadeliği, Kur'an okumanın güzelliğini etkilemez.

b- Kur'an'ı sizin yaptığınız gibi olmamak üzere okumak güzeldir. Bu ihtimalin anlaşılması açıktır. Bunun delili bir başka yerde şöyle söylemiş olmasıdır: "Sokaklarda ve çarşıda Kur'an okunmasından hoşlanmıyorum. Ancak namazda ve camide Kur'an okunması hoşuma gidiyor." İmam-i Malik bu ifadesiyle Kur'an ancak Selef (geçmişler)in okuduğu üzere okunmasını kasdetmektedir. Bu ifade daire yaparak toplanıp Kur'an okumanın mekruh olduğunu gösterir.

İmam-i Malik, "Kur'an güzeldir." sözü ile yukarıdaki ifadesinden genel olarak Kur'an okumanın mekruh olduğu anlamını vehmedenlere karşı çekincemesini ortaya koyuyor. İmam-i Malik'in sözünde cemaat olup toplanmanın, Kur'an okumaktan ayrıldığını gösteren bir delil yoktur.

o o o

ÜÇÜNCÜ KISIM: Bu kısımda vasıf ibadete bir ilave imiş zannına yol açmaktadır. O derecedeki vasıf ibadetin özelliğinden veya ondan bir parça imiş gibi inanılmaktadır. Bu kısımda yanlış uygulamaya yol açmasından dolayı yasaklanma durumuna bakılır. Her ne kadar bu hususta genel bir görüş birliği varsa da âlimler arasında detayda tartışmalar vardır. Çünkü her yanlış uygu-

---

[72] Bu topluluk Medine-i Münevverede bir müslümanlar topluluğudur ki İmam-i Mâlik bu topluluğun yaptığını huccet olarak değerlendirirdi.

[73] İmam-i Malik bu uygulamayı benimsememiştir. Çünkü bid'attır.

lamaya yol açan durum, yasaklanma durumunda değildir. Bunun delili ödemesi ertelenerek yapılan satışlarda ve benzerlerindeki görüş ayrılığıdır. Şu kadar ki Ebu Bekir Tartuşu, bilginlerin yanlış uygulamaya açılacak yolu kapatmak için bu tür meselelerdeki görüşlerini inceleyerek bu hususlarda görüş birliği olduğunu hikâye etmektedir. Bazı detaylarda görüş ayrılığının var olduğuna göre, birilerinin üzerinde konuştuğumuz meselede de aynı durumun olacağını söylemesi inkar edilemez. Önce örnekler verelim, sonra meselenin hükmünü konuşuruz. Örnekler:

a-Hadiste bildirildiğine göre Hz. Peygamber Ramazan ayından bir veya iki gün öncesinden oruç tutmayı yasaklamıştır.[74] Alimlere göre bunun gerekçesi bu günlerin Ramazandan sayılması korkusudur.

b-Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman seferî durumda namazı kısaltmadan kılardı.[75] Kendisine: Sen Hz. Peygamberle birlikte (seferi iken) namazı kısaltmamış mıydın? Denildiğinde Hz. Osman şöyle diyordu: Evet, fakat ben insanların imamı (devletin başı)yım. Çölden gelmiş bedevîlere bakıyorum da namazı iki rekat kıldırdığım takdirde namaz böyle farz kılındı diyecektir.

Bilindiği üzere seferi durumda namazı kısaltarak kılmak (Hz. Peygamberin) sünneti veya vaciptir. Buna rağmen, dinde meşru olmayan yeni icad edilmiş bir işe yol açacağı korkusundan namazı seferî iken kısaltmayı terk etmiştir.

c-Hz. Ömer (bir keresinde) ihtilam olmuş yıkanmaya ısfâr vaktine değin geciktirmiştir.[76] Bu konuda namaz kılacak kadar kendilerinden giysi alıp, sonra geniş vakitte kendi giysisini yıkamasını söyleyen Hz. Ömer'in söylediği şu söz konumuzla ilgilidir: "Eğer onu yapsaydım sünnet olurdu. (Pislikten) gördüğümü yıkar, görmediğime susar yerim."

d-Huzeyfe b. Esîd şöyle diyor: "Ebu Bekir ve Ömer (r.a) hazretlerinin, farzdır görüşüne yol açacağı korkusundan kurban kesmediklerine tanık oldum." Abdullah b. Mes'ud'dan da benzeri bir rivayet vardır. O şöyle demiştir:

---

[74] Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: "Sizden biriniz Ramazandan bir veya iki gün öncesi oruç tutmasın. Ancak adam Ramazandan önce oruç tutmaya devam ediyorduysa o günü de oruç tutsun." Buyurmuştur. Hadisi Buhari rivayet etmiştir. Feth'ul Baride hadis manası 1914 tür. Müslim'in Sahihinde Kitap numarası 12, hadis numarası 1802 dir. Tirmizide 684, İbn-i Mâcede 1650, Mesâide cilt 4 sahife 149, Ahmed b. Hanbelin Müsnedinde 2/234 ve pek çok yerde aynı konuda hadisler vardır. Ayrıca Dâremî Sünen'inde 1689 numarada bu konudaki hadise yer vermiştir.

[75] Buradaki ifade Hz. Osmanın her hangi bir kayıt olmaksızın seferde namazı kısaltmadığını gösteriyor demek, büyük bir hatadır. Zira Hz. Osmanın Minada namazı kısaltmadan, tam olarak kılmasının gerekçesi, oradan evli olması ve mukim olmaya niyet etmesidir. Bu durumda namazı kısaltmayıp tam kılması olağandır. Hz. Osman bu uygulamasını bir gerekçeye daha dayandırıyor. Onun "Fakat ben insanların imamı (devletin başı)yım." Sözü gösteriyor ki o bedevilerin yanlış anlaması sebebiyle, dinin değiştiğini sanmaları (ihtimali) yüzünden işin sonundan korkmuştur.

[76] Yani Hz. Ömer sabah namazını isfar vaktine kadar ertelemiştir. İsfar vakti ortalığın iyice aydınlanmasıdır. Bunun sebebi ihtilam olduğu elbesesini yıkayıp onun kurumasını beklemesidir. Zira ondan başka giysisi yoktu.

"Ben sizin en zenginlerinizden olduğum halde, komşuların kurban kesmeyi farz sanmaları korkusundan dolayı terk ediyorum."

Selef-i Salihi'nden bu kabil nakiller çoktur.

e-İmam-i Mâlik Ramazan orucu bitince peşinden Şevval ayından altı gün oruç tutmayı, bu konuda sahih hadis olmakla beraber mekruh görmüştür. Ebu Hanife de ona uymuş "Bunu güzel görmüyorum." Demiştir.[77] İmam-i Mâlik kendilerine uyulan diğer kişilerin de bu orucu tutmadıklarını ve bid'at olmasından korktuklarını haber vermiştir.

Hz. Peygamberin Kuba'ya gelmesi ve benzerlerinin aynısını yapmak da bu kabildendir.[78]

Genel bir ifade ile söylersek, meşru olarak aslı var olan fakat sürekli yapılması halinde sünnet olduğuna inanılacak amelin terkedilmesi arzu edilir. Böyle yapılması yanlış uygulamaya yol açmasını önlemek içindir. Bundan dolayıdır ki İmam-i Mâlik ihrama girdikten sonra teveccüh duası yapmayı, (Kur'an) okumaya başlamazdan önce dua okumayı, yemekten önce el yıkamayı mekruh görmüş ve namaz kılarken giysisini önüne koyan kimsenin, bu davranışını uygun görmemiştir.

o o o

DÖRDÜNCÜ KISIM: Konumuza dönelim; Biliniz ki şayet bu bölümün içerdiği meselelerde nass'ın bulunmadığı durumlarda bir müctehid yanlışlığa yol açmamak için yasaklamama cihetine gitmiş ise, hiç şüphesiz bu amel ona göre meşrudur ve bunu işleyene sevâp vardır.

Yanlışa yol açma kapısını kapama cihetine gidene göre şüphe yok ki bu ameli yapmak yasaklanmıştır. Sahabe ve tâbiîn'in geçmişlerinden pek çoğu ve diğerleri bu ekoldendir. Amelin yasaklanması onun kötülenmiş ve kötülenmeyi gerektiren bir durumda olmasını gerektirir. Şu kadar ki bu ameldeki yasaklanma mücavir (amelin kendisinde olmayan) bir durum ile ilgilidir. Bu durumda

---

[77] Yazarımız Şâtıbî Şevval ayında altı gün oruç tutma hususunda İmam-i Malik gibi Ebu Hanifenin de bunu mekruh gördüğünü söylemektedir. Bilindiği üzere Şâtıbî Mâliki mezhebindendir. Fıkıh âlimleri arasında şöyle bir söz vardır: "Bir mezhep, başka bir mezhepten öğrenilmez." Bu ifadeden şevval ayında altı gün oruç tutmanın Hanefi mezhebinde mekruh olduğu anlaşılıyor. Hâlbuki bu orucu tutmak Hanefi mezhebine göre müstehaptır. Her ne kadar İmma-i Azam'a ait bu orucun mekruh olduğu görüşü varsa da, "Mülteka şerhinde şöyle denmektedir: "Ramazan bayramının peşinden Şevval ayında altı gün oruç tutmak muhtar olan görüe göre mekruh değildir. Bil'akis müstehap ve sünnettir." Mec'me'ul Enhur, Şeyh Zâde, İstanbul, 1310, Sahaif'I Osmaniye Matbaası, 1/209 (Çeviren)

[78] Bunun anlamı şudur. Sahâbe –Allah onlardan hoşnud olsun- Hz. Peygamberin namaz kıldığı veya oturduğu yerleri izlemeyi kendileri terk etmişler ve bunu yasaklamışlardır.
Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve İbn-i Mes'udun kurban kesmeyi terk etmeleri, insanların onu farz sanmaları korkusundandır. Onların bu davranışı sünneti korumaktır. İnsan devamlı değil fakat zaman zaman terk eder. Tâ ki insanlar sünneti farz sanmasınlar. Bir söyleyişte ifade edildiği gibi, "Devmalı olmamak şartı ile sünnetin terki de sünnettir."
Çevirenin Notu: Kurban ile ilgili söylenenler onun sünnet oluşuna göredir. Bilindiği üzere Hanefi mezhebinde kurban kesmek sünnet değil vaciptir.

olan amellerde bir şüphe ve araştırma söz konusudur. İhtimal ki meselenin aslı ile mağavir meselenin bir birinden ayrı olması düşünülebilir. Meselenin kendisi emredilmiş, sonucu itibariyle ise yasaklanmış durumdadır.

Bu kabil meselelerde izlenecek iki yolumuz vardır:

Birinci yol: Meselenin aslında yasak ne ise ona yapışmak. Örnekler:

a-Hz. Allah buyuruyor: **"Ey iman edenler! "Râinâ, demeyin..."** (Bakara 104)

b-Cenab-ı Hak buyuruyor: **"Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler."** (En'am, 108)

c-Hz. Peygamber bir takım şeylerin yapılmasını yasaklamıştır. Bu yasaklar şunlardır:

* Zekât korkusuyla toplu olan (hayvan)ları ayırmak, ayrı olanları bir araya getirmek.[79]

* Parasını önceden verip mahsulü hasat zamanında almak. Alimler bu yasağı faize sebep olacağı gibi bir gerekçeye bağlamışlardır.

* Nikah düşen (kendisi ile evlenilmesi câiz olan) kadınlarla (bir yerde) yalnız kalmak.

* Yanında mahremi olmadan kadın'ın sefer mesafesi uzaklığında bir yere yolculuğa çıkması.

Ayrıca kadınların erkeklerin gözüne görünmek için örtünmeleri ve erkeklerin kadınlara bakmamaları Hz. Peygamber tarafından emredilmiştir.

Alimler bu emir ve yasaklardan ve benzerlerinden emrin ve yasağın illetini (gerekçesini) yanlışa ve kötülüğe yol açma olarak belirlemişler, başka bir gerekçeden söz etmemişlerdir.

Her ne kadar bir gerekçeden söz ediliyorsa da yasak da asıl olan, yasaklanan şey de geçerli olmasıdır. Yasağı mücâvir bir sebebe yönlendirmek delilin aslına aykırıdır. Asıldan dönüş, ancak delil ile olur. Yasaklanmış olan her ibadet, ibadet olmaktan çıkar. Çünkü ibadet olsaydı yasaklanmazdı. Böyle bir ibadeti yapan meşru olmayan bir şey yapmış olur. Yasağa rağmen ibadet ederse bid'at işlemiş olur.

Burada "Gerekçenin kendisi mücavereti göstermektedir. Yasaklanan şey emredilenden başkasıdır. İkisinin ayrı ayrı olması düşünülebilir." denilemez. Çünkü biz şöyle diyoruz: Mücavir olan özellik, lâzım bir vasıf durumunda ol-

---

[79] Bilindiği üzere hayvanların zekatında 40 ile 120 arasındaki koyun veya keçide 1 adet koyun veya keçi zekât olarak verilir. Hz. Peygamberin bu yasağını şöyle düşünebiliriz: Üç kişinin ayrı ayrı 40'ar koyunu olduğunu varsayalım. Bunlardan her biri birer koyun zekat vermekle 3 adet koyunu zekat vermiş olurlar. Fakat aralarında anlaşarak koyunlarını birleştirirlerse zekât memuru 120 koyundan 1 koyun zekât alacaktır. Bunun aksi de düşünülebilir. Üç ortağın 120 koyunu varsa şirket olarak 1 koyun zekât verilmesi gerekirken, zekat memuru koyunları ortak başına hesap ederek üç kolun zekat almış olur. İşte ister mal sahibi ister zekat memuru zekat alayım veya zekatı az vereyim endişesi ile ne toplu olan hayvanları ayırmamalı ne de ayrı hayvanları birleştirmemelidir. (Çeviren)

duğu zaman, yasak sadece mûcavir özellikten değil tamamen kalkar. Bu husus ikinci kısımda açıklanmıştır.

İkinci Yol: Hayvana vasıta olan bazı meselelerde hakama vasıta olan şey, hükümde haram olan şey gibidir. Örnekler:

a-Sahih hadis olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ أَنْ يَسُبَّ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ –قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَهَلْ يَسُبُّ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَأُمَّهُ"

"Kişinin anasına babasına sövmesi büyük günahlardandır." Sahabe şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Adam anasına babasına söver mi? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Evet, o (bir başka) adamın babasına söver. O da sövenin anasına babasına söver."[80] Görülüyor ki Hz. Peygamber, başkasının anababasına sövmesini, kendi ana-babasına sövme yerine koymuştur. Dikkat edilirse Hz. Peygamber ilk sözünde dolaylı sövmeden söz etmemiştir. Bu ifade, bizim üzerinde durduğumuz hususta zirve durumundadır.

b-Hz. Aişenin Zeyd b. Erkam'[81] ın cariyesi ile yaptığı konuşmadır. Hz. Aişe ona şöyle demiştir: "Zeyd b. Erkam'a ulaştır ki eğer o tevbe etmezse[82] Allah'ın Rasûlü ile yaptığı cihadı iptal etmiş (boşa çıkarmış olur." Böylesine tehditvâri bir sözü söylemek, ancak helâl olmayan bir şeyi yapana olur. Bir büyük günah işleyen kimseye olmaz. Hatta Hz. Aişe sözünün sonunda ayetin **"Rabbinden bir öğüt gelir ve faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir."** (Bakara, 275) kısmı ile (Zeyd'i) teşvik etmektedir.

Bu ayet, faiz işlemi yapmak dışında bir hususu bildirmek için indirilmiştir.[83] Ayet-i Kerime faize vasıta olan şeyi de faiz konumunda saymıştır. Bununla beraber biz kesin olarak biliyoruz ki Zeyd b. Erkam ve câriyesi faizi kast ederek bir eylem içinde olmamışlardır.[84] Nitekim akıl sahibi bir kimse ana-babasına sövme kasdı içinde olamaz.

---

[80] Hadisi bu lafzı ile Buhari Sahih'inde "Edeb" kitabında 4. Cü babda (Feth'ul Baride 5973 numaradır.) rivayet etmiştir. Ebu Davudda "sövmek" yerine "lanet etemk" ifadesi vardır. Hadis numarası 5141 dir. Ahmed b. Hanbel'in müsnedinde 1/108-118-152-217-309-317 ve 2/164-195-201-203-214-216 ve 4-246-250-254 ve 5/36-38 de rivayet edilmiştir.

[81] Bu zât Hâzrec kabilesinden ve Ensar'dan meşhur bir sahabidir. İlk katıldığı savaş Hendek savaşıdır. Allah onu tasdik sadedinde "Munafikun" suresini indirmiştir. Hicri 66 veya 68 tarihinde vefat etmiştir. Bakınız: Takrîb, 1/272; Şezerat, 1/74; Cerh ve Ta'dil, 3/554

[82] Görünen odur ki burada sözün daha öncesini kapalı hale getiren bir değişiklik vardır veya cümle düşmüştür.

[83] Bu husus ayetin baş tarafında ifade edildiği üzere faiz yiyenlerin "Alış veriş tıpkı faiz gibidir." Demeleridir. (Çeviren)

[84] Şatıbî Hz. Aişenin sözünün tamamını ve mahiyetini bildirmiyor. Konuyu uzatmamak için biz de bir açıklama yapma gereği duymuyoruz. Ancak olayın kaynağını veriyoruz. İlgi duyanlar

Harama vasıta olan bazı olaylarda bu mana sâbit olunca, hepsinde aynı mana vardır. Çünkü bid'atçının hakkında nass olmayan olgulardan bid'atına çağrıda bulunmadığı meselelerde bir fark yoktur. Ancak hakkında nass olan meselelerde (bid'atçı) hasmı zorlarsa bu müstesnadır. (Bu durumda) ibadet de, mübah olmak da söz konusu değildir. (Bu davranış) caiz olmayan bir şeye vasıta oluyorsa o iş, ibadet de değildir, mubah da değildir.

Fakat bu kısımda yasak, (yapılan şeyin) vasıta olma durumuna göre yasaklama kademesinde yerini alır. Şöyle ki: Bid'at, büyük günahlardan ise, vasıta olan şey de öyledir. Veya bid'at, küçük günahlardan ise vasıta olan şey de öyledir. Bu mesele hakkında söz pek geniştir. Fakat bu kadar işaret yeterlidir. Başarı Allah'tandır.

o o o

kaynağa başvursunlar. İbn-i Kesir Tefsiri 1-VIII, Kahraman Yayınları, İst. 1984. 1/484; Hadislerle Kur'an-i Kerim Tefsiri İbn-i Kesir, Çevirenler: Dr. Bekir Karlığa, Dr. Bedreddin Çetiner, 1984, İst. 3/1065 (Çeviren)

ALTINCI BÖLÜM

BİD'ATİN HÜKÜMLERİ

(Bu hükümlerin hepsi aynı derecede değildir.)

Bil ki bid'at beş hükme (Ef'al-i Mükellefindeki farz, vacip, sünnet... türlerine) taksim edilme esası üzerine meseleyi oturttuğumuz zaman, bid'atın çeşitli derecelerde olması hususunda görüş ayrılığı problemi yoktur. Çünkü yasak mekruh kısmına ayrıldığı gibi, haram kısım da vardır. Bu özellik, bunlardan birinin yasak oluş hususunda diğerinden daha şiddetli olmasını gerektirir. Bu iki kısma bir de mübahlık eklenince kısımlardaki çeşitlilik ortaya çıkar. Bunlar mendup ve vacip (farz) kısımlarıyla birleşince bunlardaki farklılık daha da açık bir şekilde ortaya çıkar. -Bu kısımlarla ilgili örnekler kabilinden pek çok şey daha önce geçmişti- Fakat biz, bu taksim hususunda sözü uzatmayacağımız gibi, hangisinin mertebece güçlü veya zayıf olduğundan da söz etmeyeceğiz. Çünkü çeşitlilik ya gerçektir, bu hususta söz söylemek yorgunluktur. Yahut gerçek değildir ki daha önce geçtiği üzere bu sahih değildir. Sahih olmayan bir şeyin detayları üzerinde durmakta bir fayda yoktur. Eğer bu hususta bir göz atmak söz konusu ise veya detayı üzerinde durulacaksa, ancak tâbi olmak hükmünden söz edilecektir. -Allah'ın verdiği güç ile-

BİD'ATIN SAHİH TAKSİMİ

Bu taksimde üç yaklaşım söz konusudur.

1-Yukarıdaki taksimden farz, mendup ve mübah'ı çıkardığımız zaman geriye kalana bakmak kalıyor. Şu kadar ki (bid'atla ilgili) vârid olan yasak tekdir. Hz. Peygamberin hadisinde:

"إِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتُ الْأُمُورِ؛ فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ"

"Sonradan çıkarılan işlerden sakının. Çünkü her bid'at dalâlet (sapıklık)tır, her dalâlet de cehennemdedir." buyrularak bid'at tek bir şeye, dalâlete nisbet edilmiştir. Bu, her bid'atte genel bir durumdur. Şimdi ortaya bir soru çıkıyor: Sapıklığın hükmü bir tanemidir yoksa böyle değil midir?

Cevap olarak deriz ki Fıkıh Usül'ünde sabit olduğuna göre Dini Hükümler beştir. Bunlardan üçünü çıkardığımızda geriye haram ve mekruh kalır. Böylece bid'ati iki kısma ayırmak gerekiyor: Haram olan bid'at mekruh olan bid'at, Böyle taksim edilmesi bid'atin yasaklanmış cinsler içinde yer almasındandır. Bu itibarla bid'at haram veya mekruh olmaktan öteye geçmez.

2-Bid'atler, akıl ile kavranılanları düşünüldüğünde her birinin mertebesinin farklı olduğu görülecektir. Şöyle ki:

a-Bid'atlerden bazısı açık şekil de küfürdür. Kur'an'ın uyarıda bulunduğu câhiliye dönemi bid'atleri gibi Cenab-i Hak buyurur ki: **"Allah'ın yarattığı ekinlerde hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler."** (En'am 136)

Bir başka âyette şöyle buyrulmuştur:

"Dediler ki: Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir. Kadınlarımıza haramdır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın-erkek) hepsi onda ortaktır. (En'am, 139)

"Allah bâhîre, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır. (Maide, 103)

Münafıkların bid'atleri da böyledir. Onlar can, mal ve benzeri değerlerini korumak için dini vasıta kılmışlardır ki bunun açık küfür olduğunda şüphe yoktur.

b-Bid'atlerin bir kısmı, küfür olmayan günahlardandır veya küfür olup olmadığı ihtilaflıdır. Kaderiyye, Mürcie ve benzerleri sapık mezheplerin bid'atleri gibi

c-Bid'atlerin bir kısmı küfür olmadığında görüş birliği olup günah olandır. Dünyadan el etek çekip hep Allah'a yönelmek kadın veya erkek ile hiç ilişki kurmamak, güneşte dikilerek oruç tutmak, cinsel ilişki arzusunu kırmak için kendisini hadım ettirmek bid'atleri gibi.

d-Bid'atlerin bir kısmı da mekruhtur. İmam-i Malik'in de dediği gibi Ramazan bayramının peşinden Şevval ayından altı gün oruç tutmak, dairevi şekilde bir halka oluşturarak Kur'an okumak, Arefe günü akşamı dua etmek için toplanmak, Şâfiî ulemasından İbn-u Abdusselam'ın dediğine göre cuma hutbesinde sultanların adını söylemek gibi.

Malumdur ki bu bid'atlerin hepsi aynı derecede değildir. Bu itibarla bunların hepsi için sadece haramdır veya sadece mekruhtur demek doğru değildir.

3-Günahların bazıları büyük, bâzıları küçüktür. Günahın hangi kısımdan olduğu gerçekleştiği alan ile bilinir. Günah zarûriyyât haciyyât ve tekmiliyyât[85] (veya tahsîniyyat) alanlarından birinde meydana gelmiş olabilir. Şayet günah, zaruriyyat ile ilgili alanda olmuş ise büyük günahların da en büyüğü olur. Eğer günah tahsiniyyat alanında olmuş ise şüphesiz en aşağı (hafif) derecededir. Ama haciyyat alanında olmuş ise diğer iki derece arasında bir mertebede olur.

Bu mertebelerden her birinin mükemmelleştiricisi vardır. Mükemmelleştiricinin mükemmel derecesinde olması mümkün değildir. Mükemmelleştirici ile mükemmel, amaç ile aracın bir birine nisbeti gibidir. Araç, amaç derecesine ulaşamaz. Böylece aykırı davranmaların ve günahların farklılığı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

ZARURİYYAT'IN MERTEBELERİ

Zaruriyyat düşünüldüğü zaman (birbirine nisbette) önemli olma ve olmama bakımından (farklı) derecelerde olduğu görülecektir. Nefsi (canı) korumak, dini korumak mertebesinde değildir. Kâfir olmak, kanı (n dökülmesini) mübah kılar. Dini okumak için, kâfirlerle ve dinden çıkanlarla cihad uğrunda can, ölüme ve telefe maruz bırakılır. (Bununla beraber) canın saygınlığı, dinin saygınlığı yanında küçük görülmez.

Akıl ve malı korumak, canı korumakla aynı derecede değildir. Görülüyor mu ki adam öldürmek kısası mübah kılmaktadır. Adam öldürmek (can almak), akıl ve mal (konusunda bir zarar vermek) gibi değildir. Zaruriyyattan olan geriye kalan diğerleri de böyledir. Can'ın koruması mertebesine bakınca diğerlerinin farklı mertebeleri ortaya çıkar bir organın kesilmesi, adamı kesmek gibi; Yaralamak bir organı kesmek gibi değildir. Bunların hepsinin açıklanacağı yer usul (metodoloji) ilmidir.

---

[85] Bu kelimelerin sözlük ve dini anlamları ilerde eseri tahkik eden zât tarafından dipnot halinde verilecektir. Ancak anlatılanların kavranmasına yardımcı olmak üzere gene Şâtıbinin önemli eserlerinden olan Muvâfakât'ından alıntılar yaparak bu kelimeleri açıklayalım.

Zaruriyyat: Onsuz olmayan, din ve dünya işlerinin kıvamı kendilerine bağlı bulunan hususlardır.... Zaruriyyatın tamamı beş konuda toplanır: Dinin korunması, Nefsin korunması, Neslin korunması, malın korunması, aklın korunması

Hâciyyat: Onsuz olmakla birlikte bir genişlik ve kolaylık sağladığı için ihtiyaç duyulan, bulunmadığı zaman genelde sıkıntı ve güçlüklere sebep olan şeylerdir.

Tahsiniyyât: Üstün ahlak anlayışına uygun bir davranış göstermeyi, sağduyu sahiplerinin hoş karşılamayacağı nâhoş hallerden uzaklaşmayı temine yönelik şeylerdir. Bakınız: Şatıbî, Muvâfakât, tercüme, Dr. Mehmed Erdoğan, İz yayıncılık, 1990, 2/7-9-10

Her üç terim için tek konuda bir örnek verelim: Zaruriyyattan olan can'I korumak için ölmeyecek kadar yemek zaruriyyat; İhtiyacı karşılayacak şekilde ve türden yemek haciyyat; lüks derecede kaliteli yiyecekleri yemek tahsinayyattır. (Çeviren)

FASIL

BİD'ATİN DEĞİŞİK DERECELERİ OLMASININ KEYFİYETİ

Bid'at, günahlardandır. Günahların da farklı dereceleri olduğu kesindir. Böyle olunca aynı durum bid'atlerda da düşünülür. Bu itibarla bid'atlerdan kimisi zaruriyatta olur, (yani zaruriyatı ihlal eder) kimisi haciyyat derecesindeki meselelerde, kimisi de tahsiniyyatta meydana gelir. Zaruriyyatta olan bid'atler dinde, can'da, nesilde akıl veya malda olur.

Bid'atın dendi oluşunun örneği, kâfirlerin Hz. İbrahimin dinini bozan şeyler icad etmeleridir. Nitekim şu ayet bunu anlatıyor: **"Allah bahira, sâibe, vâsîle ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır."** (Maide 103)

Bu ayetin açıklamasında müfessirlerden pek çok kaviller rivayet edilmiştir. İbn-ul Müseyyib[86] den rivayet edildiğine göre **Bahîre** sütü putlara bağışlanan devedir. **Sâibe** de putlara kâfirlerin adadığı dişi devedir. **Vasîle** ise ilk dişi yavru, ikincide de dişi yavru doğuran devedir. Bunun üzerine cahiliye müşrikleri "dişiyi dişiye ulaştırdı, arasında erkek yok" derlerdi. Devenin kulağını yarıp putlarına bırakırlardı. **Hâm** da bir erkek devedir ki belli sayıda dişi deveyi gebe bırakır, bu hususta belli bir sayıya ulaşınca "Bu deve sırtını korudu" derler, (dokunulmazlığı olmak üzere) onu sahverir ve ona "Hâmi" adını verirlerdi.

İsmail Kâdi Zeyd b. Eslem[87] den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben ilk olarak sâie âdetini ortaya koyan ve Hz. İbrahim'in ahdini bozan'ın kim olduğunu biliyorum." Sahabe: "Ey Allah'ın Rasülü! O kimdir?" deyince şöyle buyurdu. "O Kelb oğullarının babası Amr b. Luhay'dır. Onu cehennem ateşinde bağırsağını sürürken gördüm. Kokusu cehennem halkını rahatsız ediyordu. İlk Bahîra'yı yapanı da biliyor." Sahabe: "Ey Allah'ın Rasûlü! O kimdir?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "O Müdlic kabîlesinden bir adamdır. Onun iki dişi devesi vardı. Bunların kulaklarını yarıp sütlerini (herkese) yasak kıldı. Daha sonra da onların sütünü içti. Ben onu cehennemde öyle bir şekilde gördüm ki develer onu ısırıp ayaklarıyla çiğniyorlardı."[88]

---

[86] Bu zat Saîd b. Müseyyib b. Hazn b. Ebî Vehb b. Amr b. Âbid b. Imrân b. Mahzumdur. Kendisi Mahzumi kabilesinden ve Kureyştendir. İkinci Tabakadan olan İbn'ul Müseyyib, Sağlam ve büyük fıkıh bilginlerindendir. Mürsel olarak rivâyetleri mürsellerin en sahihidir. Seksen yaşından fazla bir durumda iken hicretin 94. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/305; Şezerat, 1/102; Tezkire, 1/54

[87] Bu zât Hz. Ömer'in kölelerindendir. Künyesi Ebu Abdullah veya Ebû Üsâmedir. Kendisi Medineli olup güvenilir bir âlimdir. Mürsel rivayetleri vardır. Üçüncü tabakadan olup, hicretin 36. Cı yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/272; Şezerât, 1/194, Cerh ve Ta'dil, 3/555

[88] Hadisi bu lafızla Müslim Sahihinde rivayet etmiştir. Hadisin genel numarası 2856 kitap numarası 50-51 dir. Cilt 4 shf.2191-2192 Ayrıca Siyer-i İbn-i Hişamda 1/81 de İbn-i İshaktan rivayet edilmiştir.

Bu ayette sonuç olarak söylenen şey, "Ona daha yakın olacağım" diye Allah'ın helal kıldığını haram kılmış olmaktır. Hâlbuki daha önceki şeriatlerin hükmü ile bunlar helal idi.

Ashaptan bazıları da Allah'ın helal kıldığı (bazı şeyleri) kendilerine haram kılmayı arzu etmişlerdi. Bundan yegâne maksatları dünyadan, dünya meşguliyet ve sebeplerinden kopup Allaha yönelmekti. Allah'ın Rasulü onların bu arzusunu reddetti ve Hz. Allah şu âyeti indirdi: **"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez."** (Maide, 87)

Bu ayetin açıklaması yedinci bölümde gelecektir. -İnşaallah- Bu ayet, âhirete yönelik bir yol tutmak maksadı ile dahi olsa, Allah'ın helâl kıldığını haram kılmanın yasak olduğunun delilidir. Dikkat edilirse yasaklanan bu davranışta ortaya bir bid'at koymak, Allah'ın şeriatını bozmak ve ona itiraz etmek yoktur. Kâfirlerin yaptığı gibi Allah'ın şeriatını bozmak ve değiştirmek isteyen veya dinde yeni icatlar (bid'atler) çıkarıp, sapıklık yolunu hazırlayanlar (hakkında hükmün) ne olacağını sanırsın?

İNSANIN KENDİSİNE İŞKENCE ETMESİ VE KENDİSİNİ ÖLDÜRMESİ HARAMDIR.

Hint dinlerine dair anlatılan insanın kendisine çeşitli çirkin işkenceler yapması, insanın derilerini ürperten ve gönülleri dehşete düşüren çeşitli öldürmeler bid'atlerin can ile ilgili olanlarıdır. Tüm bunlar onların inancına göre bu dünyadan çıktıktan sonra en yüksek derecelere ulaşmak ve en mükemmel nimetlere kavuşmak için ölümü çabuklaştırmaktır. Bu yapılanlar onların bozuk itikatları üzerine bina edilen davranışlardır.

Mesûdî[89] ve ondan başkaları bu kabil şeyleri anlatmışlardır. Onların eserlerinden bunları mütalaa ediniz.

Cahiliye dönemi Araplarından da öldürme vardı. Fakat Hintlerdeki gibi değildi. Câhiliye Araplarındaki öldürmek iki sebepten dolayı çocuklarını öldürmek idi. Bu sebeplerden birisi fakirleşme korkusu, diğeri çocuğun kız doğmasından dolayı duydukları utancı kendilerinden uzaklaştırmak idi. Bu uygulamalara Kur'an şu ayetlerde değinmiştir:

"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz..." (İnsan, 31)

"Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda..." (Küvvirat, 8)

"Onlardan birine kız müjdelendiği zaman, öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir." (Nahl, 58)

Araplardaki bu cana kıymanın onların uydurduğu bir din ve şeriat olma ihtimali vardır. Belki böyle olmayıp bir âdet olma ihtimali de söz konusudur. Şu kadar ki ayet, bu davranışlarından dolayı onları kötülemiştir. Bu davranışa bid'at olarak hükmedilmeyebilir. Belki sadece günahtır. Bu iki ihtimalden birini destekleyip bu âyetlerin hangi ihtimale daha uygun olduğunu belirleyecek bir ayet bulup bulamayacağımızı araştırdık ve şu ayeti bulduk: **"Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocukların (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar..."** (En'am, 137)

Ayette açıklanmıştır ki çocukları öldürmenin hoş gösterilmesinin iki sebebi vardır: Birinci kendilerini mahvetmeleri, diğeri dinlerinin karışmasıdır. Dinin karışması ancak değişmesi, bozulması, onda bir fazlalık veya eksikliğin olması ile gerçekleşir. Bu ise hiç şüphe yok ki yeni bir icat (bid'at) tır. Onların dini, ilk başlarda babaları İbrahim'in dini idi. Onların çocuklarını öldürmesi, tıpkı Bahîra, Sâibe ve putları dikmek gibi dinde meydana getirdikleri bir değişikliktir. Ta ki bu davranış onların dini olarak sayılmıştır.

Bu anlayışı şu âyet de destelemektedir: **"..... öyle ise onları uydurdukları ile baş başa bırak."** (En'am, 137)

---

[89] Bu zât, Ali b. Hüseyin b. Ali'dir. Künyesi Ebü'l Hasen olup Murûc'uz-Zeheb isimli kitabın sahibidir.

Görülüyor ki bu yaptıkları sebebiyle kendilerine uydurma nisbet edilmiştir. Günah, günah oluşu itibariyle uydurma olmaz. Uydurma, ancak ortaya bir din koymada olmaktadır. Bu öldürme, onların din olarak benimsedikleri şeyler cümlesinden idi. Bunun içindir ki Hz. Allah bu ayetten sonra (gelen bir diğer aytte) şöyle buyurmuştur: **"Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allaha iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır..."** (En'am, 140)

Görülüyor ki Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılmakla beraber, çocukları öldürmek Allaha iftira etmek sayılmıştır. Ayetin sonunda "Onlar gerçekten sapmışlardır" buyrulmuştur ki daha önce geçtiği üzere bu, bid'atın özelliğidir.

O halde Hintlilerin yaptığı, cahiliye dönemi Araplarının yaptığı gibidir. İlerde mağripli Mehdî'nin öldürmeyi meşru sayan mezhebinden söz edilecektir.

Bazı tefsir âlimleri (yukarda geçen En'am suresi 137. Ayetindeki) **"Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi..."** ifadesinin çocukları öldürmenin Allaha ibadet etmiş olmak için adak yoluyla olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamberin babası Abdullah'ı, dedesi Abdulmuttalip böylece adamış idi.

CANI TELEF ETMEKTE KÂFİRLERE UYMAK HARAMDIR

Cahiliye Araplarının çocuklarını öldürmesi şöyle bir probleme yol açabilir: Zira şöyle bir şey ileri sürülebilir: Onların bu uygulamaları babaları İbrahim Peygambere uymaktır. Çünkü Hz. Allah ona oğlunu kurban etmesini emretmişti. Öyle ise Arapların bu uygulaması yeni bir şey ortaya koymak ve uydurma yapmış olmak değildir. Buna göre bu iş doğru bir temele dayanıyor ki babaları İbrahim de bunu yapmıştır.

Bu sözün doğruluğu dikkate alınsa bile Hz. İbrahim olayının yorumu şöyledir: Hz. İbrahim'in yaptığı bu iş kendisinden sonra soyundan gelenlere şeriat değildir. Bu itibarla Arapların bu çocukları öldürme işini uydurdukları dini yönden açıktır. Özellikle bunun kurban olup olmama şüphesi ârız olunca durum daha da açıktır. Bid'atçıların işi böyledir. Daha önce dikkat çekildiği üzere onlar (bu konuda) şüpheli bir şeye tutunmuş olmaktan kendileri kurtaramazlar.

Hintlilerin uydurmalarının da bu kabilden olduğu gayet açıktır.

Bir organı keserek veya bir yararını ortadan kaldırarak organı yararsız hale getirmek de canı telef etmek gibidir. Allaha daha yakın olacağım diye herhangi bir organı işe yaramaz hâle getirmek de bid'atlerdandır. Hz. Peygamberin Osman b. Maz'un'un kadınlardan uzak olmayı sağlamak üzere kendisini hadım ettirme isteğini red etmiş olması bunun delilidir. (Sahâbe diyor ki): "Eğer Osman b. Maz'un'a Peygamber izin vermiş olsaydı bizler de kendimizi hadım ettirirdik."[90]

Kadından uzak durmak, bu tür zevkleri tatmamak maksadı ile insanın kendisini hadım ettirmesi, kadın ve çoluk çocuğa karışmak uğraşısını terk etmek kötü bir şeydir ve din yönünden red edilmiştir. Böyle bir davranış içerisinde olan kişi haddini aşan, Allah katında sevilmeyen bir kimsedir. Bu konuda şu âyetin uyarısı bize kâfîdir. **"....sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez."** (Maide, 87) Helâl olmayan şeylere bakmamak için göz'ü çıkartmak da böyledir.

---

[90] Hadisin tamamı Buharinin Sahihindedir. Feth'ul Bârî de hadis numarası 5073 ve 5074 dür. Hadis Müslimde genel numarası 1402, Tirmizîde 1083 numarada, Nesâide cilt 6 sahife 58 de İbn-i Mâcede 1848 numarada, Dâremîde cilt 2, shf. 178, 2167 ve 2169 numaradadır.

FASIL

CAHİLİYE DÖNEMİNİN EVLENME TÜRLERİNİN HEPSİ HARAM, DİNİN KABUL ETTİĞİ TÜR HELÂLDİR

Nesil hususundaki bid'at, cahiliye döneminde uygulanan ve bilinen evlenme türleridir. Bu evlenme türleri o dönemde din gibi benimsenmişti. Fakat bunlar, ne Hz. İbrahim'in dininde, ne d ebaşka dinlerde bilinen bir şey değildir. Olsa olsa cahiliye döneminde uydurup icad ettikleri bid'atlerdır.

Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den gelen bir rivayette bu dönemdeki evlilik türlerinin dört çeşit olduğu bildirilmiştir.[91]

Bu evlenme türleri şunlardır:

1- Günümüzde insanların uyguladığı tür. Erke, velisi veya babası olan kızı istemek üzere (velî veya babaya) başvurur. (Anlaşma sağlanınca) mehrini verir ve istediği kız ile evlenir.

2- İstibda' evlenmesi Evli olan bir adam, âdet kanamasından temizlendikten sonra karısına: "Filan adama bir aracı gönder ve ondan bir parça olmak (gebe kalmak) isteğinde bulun" der. (Kadın bu yola başvurmayı kabul edince) kocası kadından ayrı yaşantısını sürdürür ve kendisinden döl alacağı adamdan gebe kalıncaya kadar karısına el sürmez. Gebelik belirtileri ortaya çıkınca arzu ederse eşi ile cinsel ilişkide bulunur. Bunu soylu bir çocuk elde etmek için yapar(lar)dı. Bu evlenmeye "İstibda' evlenmesi" derlerdi.

3- On adetten aşağı sayıda bir erkek gurubu aynı kadınla cinsel ilişkide bulunurlardı. Kadın gebe kalıp çocuğunu doğurduktan sonra aradan bir kaç gece geçince kadın kendisiyle ilişkide bulunan erkeklere haber gönderirdi. Erkeklerden hiç biri kadının yanında yapılacak toplantıya gelmezlik edemezdi. Kadın adamlara: Olanı biliyorsunuz. Bir çocuk dünyaya getirdim. (İçlerinden birini göstererek) Ey filan! Bu senindir, diyerek sevdiği birinin adını söylerdi. Böylece çocuğun babası belirlenir, adam bunu kabul etmek mecburiyetinde kalırdı.

4- Pek çok insan, bir kadınla ilişki kurardı. Kadın, kendisine gelen erkekler (I kabul etmek) den çekinmezdi. Bunlar fahişe kadınlardı. Kapılarına bir belirti ve işaret olmak üzere bayrak dikerlerdi. İsteyen, bu kadınlarla ilişkide bulunurdu. Kadınlardan birisi gebe kalırsa, çocuğu doğurduğunda erkekler çağırılırdı. Getirilen bir uzman kişi, çocuğun en çok kime benzediğini belirler ve artık çocuk o adamın olurdu. Adam bunu kabul etmezlik edemezdi. Hz. Allah hak (din) ile peygamberini gönderince cahiliye döneminin evlenme şekillerini bu gün insanların evlenme tarzı dışında, ortadan kaldırdı. Bu hadis Buhari'de geçmektedir.

---

[91] Hadisin tamamı Buhari'nin Sahihinde Nikah bölümündedir. Feth'ul bâri ve hadis numarası 5127 dir. Ayrıca hadisi Ebu Davud da rivayet etmiştir. Hadis numarası 2272 dir.

Cahiliye dönemi insanlarının başka tür evlenme yolları da vardır. Kadınları istemedikleri halde miras yolu ile almak, babanın eşleri (üvey anneler) ile evlenmek ve benzeri yolların hepsi meşruiyetin dışında idi. Allaha hamdolsun ki İslamiyet bunların hepsini kaldırıp yok etti.

Cahiliye döneminden çok sonraları, bazı ayırımcı topluluklar gelip Allah'ın kitabını sapık bir yorumla yorumladılar. Bunlara göre dörtten fazla kadınla evlenmek câizdi. Bunu, ya -kendi inançlarına göre- peygambere uyarak yapıyorlardı. Nitekim Hz. Peygambere dörtten fazla kadınla evlenmek helâl kılınmış idi. Onlar bunun Allah Rasûlü'ne mahsus olduğuna dair müslümanların icmaına (görüş birliğine) aldırış bile etmediler.

Ya da, **"Hoşlandığınız kadınlardan ikişer, üçer, dörder evleniniz."** (Nisa, 3) ayetini (ayetin hükmünü) bozarak dokuz kadınla evlenmenin câiz olduğunu söylüyorlardı. (Bu iddiaya göre ayette geçen sayıların toplamı dokuz ediyormuş.) Oysa ne ayetteki bu kelimelerden, ne de bu konuda rivayette bulunanlardan maksadın bu olduğu anlaşılmamıştır. Bu yorumu getiren, ümmetin içine öyle bir yeni icad sokmuştur ki ne delili ne de dayanağı yoktur.

BAZI ŞÎA FIRKALARININ KÜFRE VARAN BİD'ATLERİ

Bazı Şîa fırkalarından[92] hikâye ediliyor ki bunların inandığına göre Hz. Peygamber Ehl-i Beyt'inden ve onları sevenlerden (emredilmiş olan) tüm amelleri (ibadetleri) kaldırmıştır. Onlar bu ibadetlerle yükümlü değildir. Ancak gönüllü olarak isterlerse yapabilirler. İçki, zina, diğer çirkinlikler ve domuz eti yemek gibi haramlar, bunlara serbesttir. Bunların yanında yasemin çiçeği gibi nöbetle bekleşip hazır bulunan kadınlar vardır. Bu kadınlar sevap kazanma arzusu ile kadınlıklarını sadaka olarak (karşılıksız) vermektedirler. Bu inanca sahip olanlar ana, kız kardeş ve kız çocuklarından diledikleri ile evlenmekte ve çok sayıda kadınla ilişkide sakınca görmezler. Bunlar Afrika ve Mısırın yönetimini ele geçiren kölemenlerdir.

VE İBAHİYYELER...

Bunlardan hikâye edildiğine göre bu konuda şu inançlara da sahiptirler: Bir evde bir kadının üç veya daha fazla kocası olabilir. Bu erkekler o kadından çocuk elde ederler, doğan çocuk her erkeğe ait olur, bu sebeple her biri tebrik edilirdi.

İbahiyye (her şeyi mubah ve serbest sayan) mezhebinden olanlar, bu konuda mutlak olarak perdeyi yırtmışlardır. Bunların inancına göre şer'î (dini) hükümler ancak avam (sıradan halk) içindir. Havas (özel tabaka) dan olanlar ibadet etme mertebesinden yükselmişlerdir. Kadınlar ve evrende ne varsa onlar için kayıtsız şartsız helâldir. Bu konuda delil olarak kocakarı hurafelerini ileri sürmektedirler ki aklı olan bu delillere rıza göstermezler. **"Allah onları kahretsin! Nasıh da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar?!"** (Tevbe, 30)

Bunlar bağlı oldukları iblisten daha çok zararlı olmuşlardır. Allah onlara lânet etsin! Şairin dediği gibi:

"Ben iblisin askeri olmuş bir adamdım
Günahta öyle ilerledim ki iblis oldu benim adamım
İblis benden önce ölürse öylesine günah işlerim
Ki günah yollarını; benden sonra o güzellikte günahı kimse işleyemez derim."

---

[92] Bunlar şîadan İmamiye ve Zeydiyye dışındaki Bâtınîlerdir. Kurtubî tefsirinde (5/17) şöyle diyor: Bil ki (evlenme konusundaki ayette yer alan) bu sayılar; iki, üç, dört sayıları dokuz kadınla evlenmenin mübah olduğunu göstermez. Bunu söyleyen, Kur'an ve sünneti anlamaktan uzaktır. Bunu söyleyen, bu ümmetin selefinin (geçmişinin) üzerinde olduğu anlayışa yüz çevirmiştir. Bunu söyleyen, sanmıştır ki bu kelimelerin arasında bulunan vav harfi cem' içindir. (yani sayıların toplam değerini verir, demiştir.) Bunu söylerken düşüncesini, Peygamberin dokuz eşle evlenmesi ile desteklemiştir. Bu cahil anlayışı ileri süren ve Rafızıca sözü söyleyenler ve bazı zâhirîler "ikişer" anlamına gelen kelimeyi iki anlamına gelir şekilde değerlendirmişlerdir. "üçer" ve "dördör" anlamına gelen kelimeleri de böyle anlamışlardır. Zahirîlerden bazıları bundan daha çirkinini söylemişlerdir. Bunlara göre bu ayet 18 kadınla evlenmenin mübah olduğunu ifade ediyormuş! Dayanakları da şu imiş! Bu kelimelerde adeletli olan, tekrar ve vav harfi cem' ifade etmekmiş. Yani iki+iki+üç+üç+dört+dört=toplamı 18 edermiş!? Bunların hepsi Arapçayı ve sünneti bilmemek ve ümmetin icmâına aykırı davranmaktır.

FASIL

AKIL İLE İLGİLİ UYDURULAN BİD'ATLER

Bid'atın akıl ile ilgili olanları da vardır. Şeriatın bildirdiğine göre Allah'ın kullarına ait verdiği hükümler ancak peygamberlerinin dili ile ortaya koyduğu dini ile bildirilir. Nitekim şu ayetlerde bu özellik bildirilmiştir:

"Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz." (İsra, 15)

"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, -Allah ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasül'e götürün (onların tâlimatına göre halledin)." (Nisa, 59)

"Hüküm ancak Allah'ındır." (En'am, 57)

Bir gurup (mezhep bağlıları) bu ana kural dışına çıkıp aklın şeriat koyma hakkı olduğuna (din olmasa dahi) aklın güzeli ve çirkini belirleyici olduğuna inanmışlardır. Böylece Allah'ın dininde olmayan yeni bir icat ortaya koymuşlardır.

Bu konuda bir örnek de şudur:

İçki haram kılınıp, bu konuda yasaklama gelmezden önce içki içenlerin durumu şu ayetle açıklığa kavuşturulmuştur: **"İman eden ve iyi işler yapanlara (haram kılınmazdan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur."** (Maide, 93)

Bir topluluk, içkinin bu ayetteki **"tattıklarından dolayı"** ifadesi dahilinde olduğu yorumunu yaparak içkinin helâl olduğunu söylemişlerdir.

YORUM YAPARAK İÇKİYİ HELÂL SAYANLARIN HİKÂYESİ

İsmail b. İshak'ın Hz. Aliden naklen bildirdiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: Şamlılardan bir gurup içki içtiler. Ebu Süfyan'ın oğlu Yezid[93] Şam'da yönetici idi. Bunlar o ayeti yoruma tabi tutarak "içki bize helâldir" dediler.

Yezid bunların durumunu yazılı olarak halife Hz. Ömer'e bildirdi. Hz. Ömer ona şöyle yazdı: "Onları, çevredeki insanları bozmadan bana gönder!" Hz. Ömer bu adamlar hakkında insanlara (ashab'a) danışmada bulundu. Onlar: Ey mü'minlerin emîri! Görüşümüz odur ki bu adamlar Allah karşı yalan söyleyip Allah'ın izin vermediği ve dininde olmayan bir şeyi meşru imiş gibi icad ettiler. Bunların boynunu vurun. Hz. Ali susuyordu. Hz. Ömer ona dedi ki: Ey Hasan'ın babası! Sen ne dersin? Hz. Ali şöyle cevap verdi: Benim görüşüm odur ki onlardan tevbe etmelerini iste, tevbe ederlerse şarap içtikleri için (had cezası olarak) seksen sopa vurursun. Eğer tevbe etmezlerse boyunlarını vurursun. Çünkü onlar Allah'a karşı yalan söyleyip Allah'ın izin vermediği ve dininde olmayan bir şeyi meşru imiş gibi icad ettiler.

Hz. Ömer onlardan tevbe etmelerini istedi, onlar da tevbe ettiler. Hz. Ömer onlara (had cezası olarak) seksener sopa vurdu.

İşte bunlar Kur'an'ın açık ifadesi ile Allah'ın haram ettiğini, yorum ile helâl kıldılar. Bunlar hakkında Hz. Ali ve onun dışında sahabe tanıklık etmiştir ki bunlar Allah'ın dininde din sayılacak bir icat yapmışlardır. İşte bid'at aynen budur. Bu, işin bir yönüdür.

---

[93] Bu zât Emevilerden Ebû Süfyanın oğlu, Muaviyenin kardeşi meşhur bir sahabidir. Hz. Ömer onu Şama vali olarak tayin etmişti. Hicretin 19. cu yılında Şamda tâun hastalığından vefat etti. Bakınız: Takrib, 2/365; Cerh ve Ta'dil, 8/271; Şezerat, 1/30

İÇKİYİ HELAL KILMAK İÇİN AKIL VEYA TIP YÖNÜNDEN YAPILAN YORUM

Bir diğer yönden bazı İslam felsefecileri yukarıdaki yorumdan başka bir yorumla içkiyi helalleştirmişlerdir. Buna göre içki eğlence maksadı ile değil, ondan faydalanmak için içilir ve öyle olduğuna dair Allaha söz verilir. Sanki onlara göre içki ilaç veya sağlığı koruyan bir gıdadır. Bu anlayış İbn-i Sina'dan nakledilmiştir.

Kitap yazmak, bilimsel çalışmalar yapmak ve düşünmek için içkiden yardım aldığı bilinen kimselerden bazılarında gördüm. Böyle kimseler diyorlar ki kendisinde bir tembellik veya durgunluk hissettikleri zaman tembelliği giderecek ve kendilerini aktif hale getirecek kadar içki içerlermiş. Hatta içki hakkında söylediklerine göre onda kişiyi hoş hale getirip onu aktif hale getiren bir sıcaklık varmış. İnsan içki alınca bilgiye sempatisiz olur, içki onu kımıldatır zihnini ve bilgisini güzelce harekete geçirir. İnsan içkiyi aşırı almamak üzere kullanırsa birtakım şeyleri bilir, anlar ve unuttuklarını hatırlar.[94]

Bundan dolayıdır ki -Allahü A'lem- İbn-i Sina içki kullanmayı bırakmazdı. Kendisinden böyle nakledilmiştir. Bunların hepsi apaçık bir sapıklıktır. Bundan Allaha sığınırız.

Bu meselede "içkiyi böyle kullanmak onu tedavi amaçlı olarak kullanma kabilindendir" denemez. Çünkü deriz ki: Kesin bir ifade ile İbn-i Sina'dan nakledilyor ki o içkiyi tembellik, daha sağlıklı olmak, işini görürken daha güçlü olmak gibi kendisini aktif kılacak şeyler için kullanmaktadır. Onun içki kullanma maksadı bedende etki bırakmış hastalıkları tedavi etmek değildir. İçkiyi tedavi maksadı ile kullanmak, hakkında görüş ayrılığı olan bir meseledir. Tedavi dışında maksatlarla içkiyi kullanmak hususundaki hükümde görüş ayrılığı yoktur. İbn-i Sina ve onunla fikir uyumu içinde olanlar. Allah'ın şeriatında bir uydurma, yeni bir icat içindedirler. İbâhiyye'nin içki hususundaki görüşleri daha önce geçmişti.

Başarı ancak Allah'tandır.

---

[94] Bu eserin daha önce basılan bir nüshasına talik yapan Reşid Rıza bu meseleye şu notu düşüyor: İçki düşkünü tıp adamları ve şairler içkinin bu özellikleri olduğunu söylemektedirler. Evet içkinin zehiri sinir sisteminde bir uyanmayı, uyanıklığı meydana getirir. Fakat bu uyanıklığın peşinden bir gevşeklik ve zayıflık gelir. Tpeki kanunun gereği budur. Meşhur Arap Şairi Ebu Nuvâs'ın "Bizzat dert olan şeyi bana derman diye ver" dediği gibi, içkinin verdiği zayıflık ve gevşeklik deliliğe veya öldürüce hastalıklara kadar varır. Bu konuda bu çağ tıp bilginlerinin görüş birliği vardır.

FASIL

MAL İLE İLGİLİ BİD'AT ÖRNEKLERİ

Kur'an'da kâfirlerin **"alım satım da faiz gibidir."** (Bakara 275) demeleri mal konusunda bir örnektir. Onlar fazile amel etmeyi helal sayınca fâsit bir akıl yürütmeyi delil olarak ileri sürdüler. Dediler ki "Bir ay veresiye 10'a alınan bir alış verişi feshedip, iki aylık vade karşılığında miktarı 15'e çıkarmak, aynen iki ay vade ile 15'e bir şeyi satmak gibidir."

Hz. Allah bu anlayışı red ederek onları yalanladı ve şöyle buyurdu: **"Bu hal (yani faiz yiyenlerin başına gelen ceza) onların "alım satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır."** (Bakara, 275) Demek oluyor ki alım-satım, faiz gibi değildir.

Bunlar onların sapık bir görüşe dayanarak icad ettikleri bid'atlerdır. Kendi aralarında yaptıkları tehlike ve aldatma üzerine kurulu alışveriş hakkında icat ettikleri şeyler de böyledir.

Cahiliye döneminde meşru sayılan bir takım mâli uygulamalar vardır ki onlar da İslam'a aykırı şeylerdi. Savaşta elde edilen ganimetten başkalarına ayırdıkları pay bu kabildendir. Nitekim şairleri şöyle diyor:

Sanadır Mirbâ' onda Safâya da var
Hükmün altındadır Fuzül ve Neşîtalar

Şiirde geçen Mirba' ganimetin dörtte biridir ki bunu reis alır. **Safâyâ**, reisin ganimetten kendisi için seçip aldığıdır. **Fuzûl**, ganimetin taksiminden artan şeydir. **Neşîta** ise varılmak istenen yere varmazdan önce savaşçıların yolda elde ettiği şeydir. Bunu da ancak reis alır, başkası alamazdı.

DİNÎ NAS'LAR CAHİLİYE BİD'ATLERİNA TERS DÜŞER

Gene cahiliye döneminde bir kısım arâzi koruma altına alınır, insanlar oraya giremez ve hayvanlarını otlatamazlardı. Kur'an'da: **"Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a ve Rasûlüne.... aittir."** (Enfal, 41) ayeti ile cahiliye döneminde uydurulan bid'atlerin hükmü kaldırılmıştır. Cahiliye döneminden kalma İslâm'da uygulanan bazı hükümler varsa bunlar, şeytanın hükümleri ve Allah'ın bildirdiği hükümlerle uyum içinde olmayan hükümlerdir.

Nitekim hadisi şerifte: "لاَ حِمىً إِلاَّ حِمَى اللهِ وَرَسُولِهِ"

"Allah'ın ve onun Rasûlü'nün korumasından başka koruma (altına alınan yer) yoktur." buyrulmuştur.[95]

Daha sonra bazı insanlar dünya nimetlerini Allah'a itaat etmeye tercih eden insanlar olmuştur ki bunlar da cahiliye dönemi hükmündedirler. **"İyi anlayan bir topluma göre hükümranlığı Allah'tan daha güzel kim vardır?"** (Maide, 50)

Fakat Kur'an, hadis ve bunlardan kaynaklanan dini bilimler İslam'da değişmez bir esas belirlemişlerdir. Bu esas geneldir, hiç bir kimse için özel hükmü yoktur. Mutlaktır. Hiç bir kimse için özel kaydı bulunmamaktadır. Bu esasa göre mükellef durumda olan küçük/büyük, şerefli/sıradan, mevki sahibi olan ve halktan olan dinin hükümleri karşısında eşittir. Bu kuralın dışına çıkan, sünneti bırakıp bid'ata, doğruluğu bırakıp eğri yola sapmış olur.

Bu önemli esas altında büyük önemi olan açıklamalar vardır. Bunların bir kısmına işaret edilmiş olup geri kalanı inşaallah daha sonra anlatılacaktır.

Buraya kadar söylediklerimizden ortaya çıkan sonuç şudur ki bid'atler kötülenme ve yasaklanma bakımından tek derecede değildir. Bid'atlardan kimisi haram, kimisi mekruhtur. Hangi türden olursa olsun tüm bid'atler için "dalâlet" özelliği ayrılmaz bir özelliktir. Zira Hz. Peygamber "Her bid'at dalâlettir." Buyurmuştur.

---

[95] Hadisin tamamı Buharide Şirb ve Müsakat bölümünde 2370, Cihad ve Siyer bölümünde 3012 numaradadır. Ayrıca Ebu Davut 3083-3084 numara , 3/177 de, Ahmed b. Hanbel Müsned, 4/71-73 de, İbn-i Hıbbân Sahihinde, 1/174; 7/94 ve 149 da rivayet etmişlerdir. Hâfız İbn-i Hacer Askalani Feth'ul Barîde şöyle diyor: Hadisin manası hakkında İmam-i Şâfii şöyle demiştir: Hadisin manasında iki şeye ihtimal vardır. Birinci ihtimal, müslümanlar için Hz. Peygamberin korumasında olan yerden başka, bir yeri koruma altına alacak kimse yoktur. İkinci hitimal, Hz. Peygamberin koruması gibi olandan başka koruma altına alınan yer yoktur. Birinciye göre mana; Hz. Peygamberden sonra hiç kimseye bir yeri koruma altına almak yoktur, demektri. İkinciye göre mana; Koruma görevi Hz. Peygamberin makamında olan zâta aittir. Bu ise özellikle halifedir, demektir. (Feth'ul Bâri, 5/54)

HER BİD'AT DALÂLET MİDİR?

Lâkin burada bir problem görünüyor. Şöyle ki: Dalâlet (sapıklık) hidayetin zıddıdır. Bunu şu ayetler ortaya koyuyor:

"İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır." (Bakara, 16)

"Onlar hidayet karşılığında sapıklığı, mağfireti bedel olarak da azâbı satın almış kimselerdir." (Bakara, 175)

"Allah kimi saptırır (dalâlete düşürür) se artık onun yolunu doğrultacak (hidayete erdirecek) biri yoktur." (Zümer, 36)

"Allah kime de hidâyet ederse, artık onu saptıracak (dalâlete düşürecek) yoktur." (Zümer, 37)

Bu ayetlerde ve benzerlerinde hidayetle dalâlet karşılıklı kullanılmıştır. Böyle bir üslup bu iki kavramın birbirinin zıddı olmasını gerektirir. Bu iki kavram arasında orta derecede bir kavram yoktur. Bu gösteriyor ki, bid'atlerdan mekruh olanı da hidayetin dışına çıkmaktır.

Bunun bir benzeri bid'at olmayan mekruh olan, fakat bid'at olmayan aykırı davranışlardır. İhtiyaç olmadığı halde namazda hafif şekilde (sağa sola) dönmek veya küçük/büyük abdest bozma ihtiyacı olduğu halde namaz kılmak ve benzeri davranışlar gibi.

Bunun bir benzeri de: "Biz (kadınlar) cenazenin peşinden gitmekten nehy olunduk. (Bize bu yasaklandı.) Fakat (bu) bize haram kılınmadı." hadisidir.[96]

Bu (örnekler gösteriyor ki) mekruhu işleyene günahkar olmuştur ve aykırı davranmıştır demek sahih olmaz. Halbu ki tâat'ın zıddı ma'siyet (günah işlemek) tir. Mendup bir fiili işleyen de itaat etmiş olur. Çünkü o emredilen bir şeyi yapmıştır. Zıtlığı dikkate alırsan mekruhu işleyenin günahkâr olması lazım gelir. Çünkü o yasaklanan bir şeyi yapmıştır. Fakat bu sahih değildir. Çünkü mekruh işleyene Âsi (günahkâr) denmez. Aynı durum mekruh olan bid'at için geçerlidir. Mekruh bid'atı işleyene de sapık (dalâlette) denemez. Aksi halde tâat'ın ve hidayet'in zıddını dikkate almakta fark ifade eden bir anlam olmaz.

Mekruh bid'atı işleyene dalâlete düşmüştür denebildiği gibi mekruh bir şeyi yapana da âsi (günahkâr) denilmelidir. Aksi halde (zıtlık dikkate alınmayacaksa) mekruh bir şeyi işleyene günahkâr denmediği gibi, bid'atın mekruh cinsini işleyene de dâlâlette denmez.

Gerçi daha önce (hadiste) geçtiği üzere her bid'atın dalâlet olacağı ifade edilmişti. O halde ma'siyet (günah) kelimesi de genel anlamda kullanılmalı ve her mekruh işe söylenmelidir. Fakat bu yersiz bir anlayıştır ve mekruh bir iş yapmış olmak masiyet (günah) işlemiş olmayı gerektirmez.

---

[96] Hadiste değiştirme olmuştur. İhtimal ki kitabı el yazısı ile yazarken bu hata yapılmıştır. Gördüğümüz gibi hadisin sonunda "bize haram kılınmadı" cümlesi yer alıyor. Fakat doğrusu hadisin bütün rivayetlerinde "bize çok ısrar edilmedi." Şeklindedir.
Hadisi Buhari Cenazeler bölümünde 1278 numarada, Hayız bölümünde 313 numarada, Talak bölümünde 5341 numarada, Müslim Cenazeler bölümünde 938 genel numarada, 2/646, Ebu Davut Cenezeler bölümünde 3167 numarada 3/199, İbn-i Mace Cenazeler bölümünde 1577 numarada, 1/502, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde, 6/408 de rivayet etmiştir.

MEKRUH İLE MA'SİYET, BİD'ATLA DALÂLET ARASINDAKİ İLİŞKİ

(Bu, problem olarak görülen meselenin cevabı üç cihetle verilebilir. Birinci olarak:) Dalâlet (sapıklık) kelimesinin her (tür) bid'at için geçerli olduğu sabittir. Nitekim uzun uzadıya yukarda geçmişti. Mekruh bir fiil işleyene de masiyet (günah) işlemiştir denmesi gerektiği tarzında ileri sürdüğümüz gerekçe geçerli değildir. Çünkü (tüm) fiillerde sözü edilen zıddiyetin cereyan etmesi gerekmez. Böyle bir şey, gerekirse ancak dinin tetkiki ile ortaya çıkar. Dini hükümlerin kaynağını tetkik ettiğimizde tâat ile ma'siyet arasında ittifak edilmiş veya ittifak edilmiş gibi bir mertebenin olduğunu görüyoruz ki bu, mübah'tır. Mübah'ın hakikatı tâat olmamasıdır.

MÜBAH'IN TARİHİ

Emir ve yasak birbirine zıt (iki kavram) dır. İkisi arasında bir kavram vardır ki bunun ne emir, ne de yasakla ilişkisi yoktur. (İşte bu mubah'tır ki) ancak bunun ilişkili olduğu şey, (yapmakla yapmamak arasında) serbest olmaktır.

USÛLCÜLERE GÖRE MEKRUH'UN TARİFİ

Usulcülerin bildirdiğine göre mekruh'u incelediğimizde onun iki tarafı olduğunu görüyoruz. Birinci tarafı onun yasaklanmış olmasıdır. Genel olarak yasaklanma cihetiyle haram kılınanla eşit olur. Bu bakımdan yasaklanmış olan mekruhu işleyerek yapılan muhalefette, ma'siyet (günah) dahi düşünülebilir.

Şu kadar ki mekruhun ikinci tarafı bu genellemeyi yapmaya engel olur. Mekruhun ikinci tarafı odur ki bunu işleyene şer'î olarak bir kötülemek, günah ve cevaz gerekmez. Bu tarafı ile mekruh haramdan ayrılır, mübah ile müşterek olur.[97] Çünkü mübahı yapan dahi kötülenmez, ona günah ve ceza da yoktur. Usulcüler, özelliği böyle olan bir kavrama ma'siyet (günah) demekten kaçınmışlardır.

---

[97] Yazarın bu ifadesine Hanefi usulcülerindeki mekruh anlayışı ile bağdaştırmak mümkün değildir. Çünkü Hanefi usulcülerine göre mekruh, harama yakın (tahrimen) ve helâle yakın (tenzihen) olmak üzere iki kısımdır. Şu kadar ki yazarın ifadeleri helâle yakın mekruhda düşünülebilir. (Çeviren)

Yukarıdaki esas sabit olunca tâat ile ma'siyet arasında bir mertebenin olduğunu, buna da bid'atlerin mekruh olanları demenin sahih olduğunu görürüz.

Cenab-i Hak şöyle buyuruyor: **"Haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır?"** (Yunus, 32) Demek ki sadece var olan hak'tır. Hak, hidayettir. Dalâlet ise bâtıldır. O halde mekruh olan bid'atler da dalâlet (sapıklık) tır.

İkinci Olarak: Bid'at için gerçekten mekruh kısmını isbat etmek tartışmaya açık meseledir. Mutehaddimîn[98] âlimlerinin bazı bazı bid'atlera mekruh demiş olması kimseyi aldatmasın. Meselenin gerçeği şudur: Daha önce de geçtiği üzere kötülenme bakımından bid'atlerin hepsi aynı derecede değildir.

Mekruh'un işleyene günah olmayıp bir sakınca olmaması manasını belirlemeye gelince, bu hususta şeriatta ve özellikle (mezhep) imamlarının sözünde bir delili neredeyse bulma (imkânı) yoktur.

Şeriatta böyle bir mananın bulunmamasına gelince, şeriatta bunun aksini gösteren deliller vardır. Çünkü Hz. Peygamber (Üç kişilik bir gurubun elemanlarından) birisi "ben hiç uyumayıp geceleri ibadet edeceğim" diğeri "ben hiç kadınla evlenmeyeceğim" (diğeri "ben hep oruç tutacağım") deyince onların bu sözünü red ederek şöyle buyurdu: "مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي"

"Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir."[99]

Hz. Peygamberin bu sözü, onların yapmak istedikleri şeyi en şiddetli şekilde inkar etmektedir. Hâlbuki onların yapmayı benimsedikleri şey, ancak mendup olan bir şeyi yapmak veya mendup olan bir şeyi terk etmekten ibarettir.

Bir başka hadiste göreceğimiz şu örnek de böyledir: "Hz. Peygamber güneşte dikilmekte olan bir adamı görmüştü. "Bu adama ne oluyor?" buyurdu. (Orada bulunanlar şöyle dediler): Bu adam gölgede durmamak, konuşmamak ve oturmamak suretiyle oruç tutmayı adamıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ona emredin otursun, konuşsun, gölgelensin ve orucunu tamamlasın" buyurdu.[100]

İmam-i Malik (bu hadise şu yorumu ekleyerek) diyor ki: Hz. Peygamber o adama Allah'a itaat ifade edeni tamamlamasını, Allaha isyan ifade edeni terketmesini emretmiştir.

---

[98] Mütehaddimün deyimi, bilim tarihi içinde yer alan bir deyimdir. Sözlük anlamı geçenler, önde olanlar demektir. Terim olarak her biri başlı başına birer muazzam hukuk ekolu olan dört büyük mezhepte bu deyime farklı mana yüklenmiş olabilir. Bir bakış açısı örneği olmak üzere Hanefi mezhebinde bu deyim "Ebu Hanife ve bizzat ondan okuyan talebeleridir. Bakınız: Keşşâf'u Istılahât'ıl Fünun, Tehânevi, 1/677 (Çeviren)

[99] Bu, Buhari'nin rivayet ettiği uzun bir hadisin parçasıdır. Hadis Buharide Nikah bölümünde Feth'ul Bâride 5063 numarada, Müslimde Nikah bölümünde 1401 genel numarada, Nesâide Nikah bölümünde 6/60 da, Dâremîde Nikah bölümünde 2/69 numarada, Zâd'ul Meâd, 4/250 de, Albânînin Irvâ'ul Ğalîlinde 1782 numarada rivayet edilmiştir.

[100] Hadisi Buhari Eyman ven-Nüzür bölümünde Feth'ul Bâride 6704 numarada, İmam-i Malik Muvatta'ında nuzur vel'Eyman bölümünde 2/475 ve 6 numarada rivayet etmiştir.

İmam-i Malik'in bu sözünü Buhârî'de Kays b. Ebî Hâzim[101] dan rivayet edilen şu olay desteklemektedir. Râvi der ki: Hz. Ebû Bekir, Ahmes kabilesinden bir kadının olduğu yere girmişti. Kadının adı Zeynep idi. Ebu Bekir (r.a) kadının konuşmamakta olduğunu gördü. "Buna ne oluyor, nesi var?" diye sorduğunda sorduğu kimse: "Hiç konuşmamak suretiyle haccetti" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir şöyle buyurdu: "Konuş! Bu yaptığın helâl değildir. Bu, cahiliye işlerindendir." Kadın bu uyarıdan sonra konuştu.[102]

İmam-i Malik Hz. Peygamberin: "Herkim Allah'a isyan (konusunu içeren) bir adak yaparsa, sakın Allah'a isyan etmesin."[103] Hadisi hakkında şöyle diyor: Bu adak bir adamın Şam, Mısır veya benzeri yerlere -ki buralara gitmekte (meselâ Mekke'ye gitmek gibi) ibadet yoktur- yürüyerek gitmeyi adaması gibidir. Veya filan adamla konuşmamayı adamak gibidir. Bu tür adak yapan kimseye, konuştuğu takdirde bir şey gerekmez. Çünkü bu kabil şeylerde Allah'a itaati içeren bir şey yoktur.

Ancak Beytullah'a (Kâbe'ye) kadar yürümek, oruç tutmak, sadaka vermek veya namaz kılmak gibi Allaha ibadet ve tâat olan şeyleri adayan kimseye adağını yerine getirmek vâcip olur.

İyice düşünün ki güneşte dikilmek, konuşmayı bırakmak Mısır ve Şam gibi (gidilmesinde ibadet söz konusu olmayan) yerlere yürümeyi adamak İmam-i Malik tarafından günah olarak değerlendirilmiş ve Hz. Peygamberin meşhur hadisini böylece tefsir etmiştir. Hâlbuki bu söylenen şeyler aslında (haram bir şey olmayıp) mübahtır. Fakat bunlar Allah için bir din olma yerine konulunca İmam-i Mâlik'e göre ma'siyet (günah) olmuştur. Hadisteki "Her bid'at dalâlettir" ifadesinin geneli bu mananın tanığıdır. Ne kadar bid'at varsa, hepsi günahkar olmayı, tehdit ve ceza bildirimini gerektirir. İşte bu, haram olan şeyin özelliğidir.

Daha önce geçtiği üzere Zübeyr b. Bekkâr'dan rivayet olunduğuna göre ona bir adam gelip "Ey Abdullah'ın babası! (Hac için) nereden ihrama gireyim?" diye sordu. Zübeyr şu cevabı verdi: "Hz. Peygamberin ihrama girdiği yerden, Zül'Huleyfe'den" cevabını verdi. Adam: "Ben Hz. Peygamberin mescidinden ihrama girmek istiyorum" dedi. Zübeyr: "Bunu yapma!" dedi. Adam: "Ben Mescitten Hz. Peygamberin kabrinin yanından ihrama girmek istiyorum" deyince Zübeyr: "Ben (böyle yaparsan) fitneye düşmenden korkarım" dedi.

---

[101] Bu zat, Kays b. Ebî Hazim el-Becelîdir. Künyesi Ebû Abdillah ve kendisi Kûfelidir. Sağlam bir kimsedir. Hem cahiliye, hem İslâm dönemini yaşamıştır. (Hz. Peygamberi) gördüğü söylenmiştir. Bu zât cennetle müjdelenen on kişinin hepsinden rivayette bulunma gibi bir özelliği vardır. İkinci tabakadandır. Hicretin 97 veya 98. ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/127; Şezerat, 1/112

[102] Bu, Buharinin Menakıb'ul Ensar bölümünde rivayet ettiği hadisin baş tarafıdır. Hadis Feth'ul Bâride 3834 numaradadır.

[103] Hadisi Buhari Eymân ve Nüzür bölümünde iki ayrı yerde rivayet etmiştir. Hadsi, Feth'ul Bârîde 6697 ve 6700 numaradadır. Ayrıca İmam-i Malik Muvattaında Nüzûr ve Eymân kitabında rivayet etmiştir. Hadisin numarası 8'dir.

Adam: "Bunda ne fitne olacak? Ben ancak birkaç mil fazla uzaktan ihrama girmiş olacağım" dedi. Bunun üzerine Zübeyr şöyle dedi: "Sen peygamberin yapmadığı bir fazileti öne geçirip yapmış olacağın görüşündesin. Bundan daha büyük fitne olur mu? Ben Allah'ın şöyle buyurduğunu duymuşum: **"O'nun (Peygamberin) emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."** (Nûr, 63)

DİNDE DİKKATSİZ/İHMALCİ OLMAK FİTNEYE ÇAĞRIDIR

Görülüyor ki kendisinde daha şereflisi olmayan bir yerden, Hz. Peygamberin kabrinin olduğu faziletli yerden ihrama girmekten dolayı fitneye düşmekten Zübeyr korkmuştur. Orası en şerefli ve faziletli bir yerdir, fakat mîkat mahallinden uzaktır. Buradan ihrama girmek Allah ve Rasûlü'nün rızasını kazanayım diye fazladan bir yorgunluk ilave etmektir.

Zübeyr bu görüşü ile ortaya koymuştur ki dinde küçük bir meselede dahi ihmalci/dikkatsiz görüş sahibi olmak; bu görüş sahibinin dünyada fitneye düşmesinden, ahirette azaba uğramasından korkulur. Zübeyr bu anlayışını âyetle delillendirmiştir.

İmam-i Mâlik'e göre böyle olan her şey, âyetin manası içerisindedir. Bu örnekler karşısında, tenzihen mekruh'un ilk bakışta basit ve küçük bir şey olması nerede?

İbn-u Habib diyor ki: Bana İbn-i Mâcişun'un bildirdiğine göre o İmam-i Mâlik'in şöyle dediğini işitmiştir: "Tesvib dalâlettir."

Ayrıca İmam-i Malik şöyle diyor: Her kim bu ümmet içinde daha öncekilerin/sahabenin yapmadığı bir işi icad ederse, Peygamberin dine ihanet ettiğine inanmıştır. Çünkü Cenab-i Hak şöyle buyuruyor: **"Bugün sizin dininizi ikmâl ettim."** (Mâide, 3)

O gün (bu ayetin indiği gün) din olmayan şey, bu gün din olamaz.

İmam-i Malik'in hoş görmediği tesvib şudur: Müezzin ezanı okuduğu zaman insanlar ağır davranıyorlardı. (Bu sebeple) müezzin ezan ile kâmet arasında "Kad kâmetis Salâtü -Hayye Alessalâti- Hayye Alel' Felah" der idi. Bu, İshak b. Rahveyh'in[104] görüşüdür. İşte sonradan icad edilen tesvib budur.

Sahnûndan (İmam-i Malik'e ait bu yorum) nakl edilince Tirmizi şöyle demiştir: İshak'ın bu söylediği Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkarılan ve ilim ehlinin hoş görmediği tesvib budur. Bu kelime dikkate alındığında herkes ilk bakışta (meseleyi) basit görebilir. Çünkü bunda namazı hatırlatmaktan fazla bir şey yoktur.

SABİĞ'İN HİKÂYESİNDE BU KONUDA DELİL VARDIR

Iraklı Sabîğ'in hikâyesi bu manada açıktır. İbn-i Vehb anlatıyor: Mâlik b. Enes bize anlatarak şöyle demiştir: Sabiğ yanında Allah'ın kitabı (Kur'an) ile (Kâbe'yi) tavaf ediyor, bir taraftan da şöyle diyordu: "Kim (Kur'an'ı) anlamak isterse Allah ona anlayış verir. Her kim de öğrenme isteği içinde olursa Allah ona ilim verir." Hz. Ömer Sabîğ'ı yakaladı ve yaş hurma sopası ile dövdü ve hapsetti. Sabiğ'in yediği dayaktan dolayı duyduğu acılar hafifleyince onu (hapsedildiği yerden) çıkardı gene dövdü. Sonunda Sabiğ şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emîri! Eğer beni öldürmek istiyorsan (işi fazla uzatmadan) öldür! Yoksa sen (bu yaptığınla) bana şifa verdin. Allah da sana şifa versin" Bunun üzerine Hz. Ömer onu serbest bıraktı.

İbn-i Vehb (bu mesele hakkında) İmam-i Malik'in şöyle dediğini ifade etmiştir: Hz. Ömer, Sabiğ'ı "Kur'an hakkında bir takım sorular sorduğu" kendisine ulaştığında onu dövmüştür.

---

[104] Bu zât, İshak b. İbrahim b. Mahled el-Hanzalîdir. Künyesi Ebû Muhammed b. Râhveyhtir. Kendisi Mervlidir. Güvenilir, hafız ve müctehiddir. Ahmed b. Hanbelin arkadışıdır. Ölmezden az öncesi buzolmuştur. Hicri 238 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/54; Nîzân, 1/182; Tezkire, 2/433

FAYDASIZ ŞEYLER SORULMAMALIDIR

Bu dövme olayı, ancak uygulama yapılacak (amel edilecek) bir şeyle ilgisi olmayan hususların sorulmasından dolayı olmuştur. Belki onun Nâziat suresi 3. Ayetindeki "Sâbihât", Mürselat suresi 1. Ayetindeki "Mürselât" ve buna benzer şeyleri sorduğu (sağda-solda) anlatılmıştır. Dövme (cezası) ancak tenzihen mekruh olmanın üzerinde bir suç işleme durumunda olur. Çünkü hiçbir müslümanın kanı ve ırzı tenzihen mekruh olan bir iş işleme durumunda mübah görülemez. Hz. Ömer'in onu dövmesi dindi bir icad yapılıp, bunun da amel edilecek/işe yarayacak bir şeyle meşgul olunması korkusundandır. Ayrıca Hz. Ömer bu davranışın benzerlerine yol açmasından endişe ettiği için Sabiğ'ı cezalandırmıştır. Böylece Kur'an'daki müteşâbihatın araştırılması[105] yolunun önünü kesmek için bu uygulamaya baş vurmuştur. Bunun içindir ki Hz. Ömer Abese suresi 31. ayetini okuduğu zaman -ki bu ayette "Ve Fâkiheten ve ebben" buyuruluyor- kendi kendine "Şu Fâkihe'yi (ki anlamı meyve demektir) anlıyorum da Ebben nedir?" demiş, daha sonra "Biz bununla (bunu anlamakla) emrolunmadık2 demiştir. Bir başka rivayette: "Biz zorlama yapmaktan yasaklandık" demiştir.

Sabîğ'in olayını[106] Leys kanalıyla İbn-u Vehb'in anlattığına göre Hz. Ömer Sabîğ'ı iki defa dövmüştür. Üçüncü kez dövmek istediğinde Sabiğ ona şöyle demiştir: "Beni öldürmek istiyorsan güzel bir şekilde öldür. Eğer beni tedavi etmek istiyorsan Yemin ederim ki ben iyileştim." Bunun üzerine Hz. Ömer Sabiğ'in memleketine gitmesine izin vermiş ve (oranın valisi olan) Ebu Musa el-Eş'arî[107] ye bir emirname yazarak, müslümanlardan hiç kimsenin Sabiğ'in yanında oturmamasını bildirdi. Bu uygulamanın sonunda Ebû Musa Hz. Ömer'e Sabiğ'in davranışını düzeldiğini yazdı ve Hz. Ömer insanların onunla bir arada oturmasına izin verdi.

---

[105] Bir örnek olmak üzere Fetih suresi 10. Ayetini hatırlayalım: "... **Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir...**" Görüldüğü üzere ayette Allah'ın eli diye bir ifade vardır. Bu ayet müteşâbihattandır. Allah'ın eli var mıdır, yok mudur? Varsa nasıldır? gibi soruların sorulmasını engellemeyi murad ederek Hz. Ömer Sabîğ'I cezalandırmıştır. (Çeviren)

[106] Bilindiği üzere Iraklı Sabîğ Hz. Ömer'in kefâletinde bir kimse idi. Sabiğ hep Kur'andaki müteşâbih ayetlerle ilgili sorular soruyordu. Bunun bu davranışı Kur'an'dan şüphe edilmeye yol açıyordu. Bunun içindir ki Hz. Ömer onu dövdü ve Medineden sürerek insanlardan uzaklaştırdı.

[107] Bu zât Yemendeki Eş'arîlerden Abdullah b. Kaystır. Değerli ve meşhur bir sahabidir. Hayber savaşında bulunmuştur. Hz. Ömer ve Hz. Osman onu idareci olarak tayin etmişlerdir. Sıffîn olayındaki iki hakemden biridir. Zayıf yapılı ve kısa boylu idi. Kur'an'ı okurken güzel bir sesle okurdu. Hicretin 50.ci yılında vefat etmiştir. İbn'ul Imâd'ın Şezerâtta bildirdiğine göre sahih olan hicretin 40. Cı yılında vefat etmiş olmasıdır. Bakınız: Takrib, 1/441; Şezerat, 1/53; Tezkire, 1/23

DİN'DE ÖNEMSİZ HİÇ BİR ŞEY YOKTUR

Sabiğ olayının benzeri, pek çok örnekler vardır. Bu örnekler gösteriyor ki insanlara göre önemsiz/basit görülen bir bid'at aslında basit bir şey değildir. Kur'an'da: **".... Onu önemsiz sanıyorsunuz. Hâlbuki bu Allah katında çok büyük (bir suç) tur."** (Nur, 15)

MÜTEKADİMİN VE MÜTEAHHİRİNE GÖRE MEKRUH'UN MANASI

Alimlerin sözlerinde mekruh teriminin kullanılmasına gelince, onlar yasaklanmış konularda mekruh dediklerinde, bununla sadece tenzihen mekruh demeyi kastetmemişlerdir. Bu terim ancak müteahhirin/son dönem âlimlerinin kullandığı bir terimdir. Onlar iki ciheti bir birinden ayırmak istediklerinde mekruh kelimesini sadece tenzihen mekruh olan şey için kullanmışlardır. Tahrimen mekruh olanı ise haram, men/yasak veya benzeri kelimelerle ifade etmişlerdir.

Seleften mutekaddimun/ilk dönem âlimlerine gelince hakkında açıkça nas/âyet veya hadis olmayan şeyler hakkında "bu helaldir, şu haramdır" demek onların işi değildi.

Onlar, **"Dinlerimizin uydurduğu yalana dayanarak "Bu helâldir, şu haramdır" demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz."** (Nahl, 116) âyetinde anlatılan duruma düşmekten kaçmak için böyle demekten kaçınırlardı.

İmam-i Mâlik kendisinden öncekilerden bu manada nakiller yapmıştır. Eğer onların sözünde bid'at veya başka bir şey için "Bundan hoşlanmıyorum" Bunu sevmiyorum" "Bu mekruhtur" gibi veya benzeri ifadeler bulursan, kesin olarak onların bu ifade ile tenzihen mekruhtur demek istediklerine hüküm vermemelisin.

Çünkü tüm bid'atlerda, onların dalâlet/sapıklık olduğu bir delil ile ortaya çıktığı zaman, onun tenzihen mekruh sayılacağı nereden bilinecektir? Şu kadar ki onlar şeriatta aslı olan fakat gene şeriatta muteber olan bir başka hususa aykırı düşen ve bu yüzden mekruh olan bir şeye "mekruhtur" demişlerse bunun tenzihen mekruh olduğu söylenebilir. Çünkü ona bid'at olduğu için mekruhtur, denmemiştir. Yeri geldiğinde bu konuda tafsilat verilecektir.

BİD'AT YASAKLARDAN MEKRUH'A AYKIRIDIR

Üçüncü Olarak: Bid'at gerçeğini en basitinden en önemlisine kadar iyice düşündüğümüz zaman bid'atın yasaklardan mekruh delinene tam manası ile aykırı olduğunu görmekteyiz. Bunun açıklaması bir kaç yöndendir. Şöyle ki:

*Mekruh bir şeyi işleyenin maksadı, dünyalık arzusuna ve amacına ulaşmaktan ibarettir. O kimse bunu yaparken bu konuda gerekli olan bir affa güven duymakta, şeriatta var olan "sıkıntıyı def'etme" kuralına dayanmaktadır. Ayrıca Allah'ın rahmetine çok yakın olma hususunda bir ümidi vardır. Gene mekruhu işlerken inancı ve akidesi git-gel durumda değildir. Çünkü her ne kadar mekruhu işliyorsa da harama haram olarak inandığı gibi, mekruhun da mekruh olduğuna inanmaktadır. O kimse-mekruh bir şeyi işlemesine rağmen- Allah'tan korkmakta ve onun affını ümit etmektedir.

Allah'ın rahmetini ummak, azabından korkmak imanın şubelerinden birer şubedir.

*Mekruh'u işleyen kimse, onu yapmamanın yapmaktan da uygun olduğu görüşünde olur. Şu kadar ki emmare/kötülüğü çokça emreden nefsi mekruhu kendisine süslü göstermiş ve onu işletmiştir. Temenni eder ki keşke onu yapmamış olsaydı. Onu hatırladığı zaman bir gönül kırıklığı duyar ve vazgeçme sebeplerine baş vursun veya baş vurmasın ondan vazgeçeceğini ümid etmektedir.

*En basit derecede bir bid'atı işleyen neredeyse bu özelliklerin zıddı bir durumda olur. Çünkü bid'at işleyen, yaptığını iyi bir şey saymaktadır. Hatta (bazen) yaptığını din koyucunun/şâriin koyduğu ölçüden daha uygun bir şey olarak görür. Bu özellikler nerede? Mekruh işleyenin korku ve ümidi nerede?

Bid'ata yolunun en aydınlık yol ve kendi kliğinin/gurubunun, uyulmaya en elverişli olduğuna inanır. Her ne kadar onun bu inancı ona arız olmuş bir şüphe ise de din, ayetler ve hadislerle onun hevâ ve hevesine/keyfine uyan biri olduğunu ortaya koymuştur. İnşaallah bunun anlatımı ilerde gelecektir.

İkinci bölümün başında genel olarak bid'atı büyük bir problem haline getiren manalar anlatılmıştı. Ayrıca gene bu bölümün sonlarında bid'atlerla tenzihen mekruh olan şeylerin birbirinden uzak olduğunu ifade eden hususlar geçmiş idi. Oraya başvurulması halinde burada işaret ettiğimizin doğruluğu ortaya çıkacaktır. Başarı Allah'tandır.

Velhâsıl, işlenilen şeylerden mekruh olan ile en basit bir bid'at arasında el ile tutulur derecede uzaklık vardır.

FASIL

DİNİ YÖNDEN HARAM'IN KISIMLARI

Haram kılınan şey şeriatta küçük günah ve büyük günah kısımlarına ayrılır. İlm-i Usulde açıklandığı üzere böyledir. Haram olan bid'atler da böyledir. Daha önce geçtiği üzere bidatların çeşitli derecelerde olduğu akıl yürütme yolu ile bilinince küçük günah ve büyük günah kısımlarına ayrılır. Böyle bir anlayış, günahların büyük ve küçük çeşitleri olma esasına dayanır. Alimmer bu iki kısım arasındaki farkı belirleme hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda onların söylediklerinin tamamını burada tam manası ile ele almak olası değildir. Bu sebeple detaylara girmiyoruz.

Bu maksadı ifade etmeye en yakın şey, bizim "Muvâfakât" isimli eserimizde geçmiştir. Orada geçtiği üzere Büyük günah her dinde geçerli olan zaruriyayyâtı ihlal durumuna bağlıdır. Zaruriyyât ki din, can, nesil, akıl ve maldan ibaret olan beş şeyin muhafazasıdır. Nas olarak bildirilenlerin hepsi zaruriyyat ile ilgilidir. Hakkında nas olmayanlar da akıl yürütme yoluyla zaruriyyat ile ilgilendirilir. İşte bu ölçü günahın/bid'atın büyük mü küçük mü olduğunun belirlenmesi hususunda âlimlerin söylediği ve söylemeyip de bu manaya gelen tüm dağınık sözlerini toplayan bir ölçüdür.

Bid'atın büyük günah kısmı için de aynı şeyi söyleriz: Bid'atlardan bu zarûriyyattan birisini ihlâl eden bid'at, büyük günahtır. Zaruriyattan birini ihlâl etmeyeni ise küçük günah durumundadır.

Yine ilgili bölümün başlarında bunun örnekleri geçmişti. O kitapta işaret edildiği üzere büyük günahlar güzel bir şekilde sayı altına alınabildiği gibi bid'atlerin büyük günah durumunda olanlarının sayısı belirlenebilir. Bu durumda bid'at işleyenlere göre meselede içinde çıkılması zor, büyük bir problem ortaya çıkıyor. Bu problem, bid'atlerin küçük günah durumunda olanlarını belirleyebilmektir.

Bu, şuradan kaynaklanıyor: Bid'atlerin hepsi ya asıl veya fer'i ilgilendiren bir alanda dinin ihlal edilmesi ile ilgilidir. Çünkü bid'atler, meşru olan bir şeye ya fazlalık veya bir eksiklik yahut bir değişiklik getirmek suretiyle meydana gelmektedir. Bid'atın âdetlere de girdiğini söylersek, onun sadece ibadetlere mahsus olmadığını görürüz. Bilakis bid'at, hepsinde yasaklanmalıdır.

Hem ibadet, hem âdetlerdeki bid'atlerla din ihlâl edildiğine göre, bununla zaruriyyat'ın ilk maddesi ihlal edilmiş oluyor demektir. Hadiste her bid'atın dalâlet olduğu sâbit olmuştur. Gene hadiste (itikadi) mezhepler hakkında "Bir tanesi dışında onların hepsi cehennemdedir." buyrulmuştur. Bu ifade de (ayırım yapılmaksızın) hepsi ile ilgili bir ceza uyarısıdır.

Bid'atın dinde meydana getirdiği ihlâllerin mertebeleri farklı ise de böyle olması onu büyük günah olmaktan çıkarmaz. Nitekim (dinin üzerine kurulduğu) beş temel, dinin rükünleri durumundadır. Bunlar tertip itibariyle farklıdır.

Kelime-i şehadetle ilgili bir ihlâl, namaz konusunda ki ihlâl gibi değildir. Aynı husus zekât, namaz, oruç ve diğer konularda da geçerlidir. Bunlardan her birinde meydana gelecek bir ihlâl, diğerlerindeki gibi değildir. Bunların hepsi büyük günah durumunda bid'attır. Sonuç itibariyle kanaatler her bid'atın büyük günah olma noktasında odaklaşmıştır.

Buraya kadar anlatılan problemle ilgili ileri sürülenlere şöyle cevap verilir: Burada ileri sürülen düşünceler, söylenenlerin delilidir. Fakat bir başka cihetle bid'atın küçük günah durumunda olanına delil olacak düşünceler vardır. Bunun bir takım vecihleri vardır. Şöyle ki:

1-Deriz ki: Canın korunması zarureti ile ilgili ihlâller büyük günahtır. Bunda şüphe yoktur. Fakat can ile ilgili ihlâllerin de dereceleri vardır. Bunların en aşağı derecede olanı büyük günah değildir.

Öldürmek büyük günahtır. Organları işlevini yok etmeyecek şekilde kesmek, öldürmekten daha aşağı derecede büyük günahtır. Bir organı kesmek, bir öncekinden daha aşağı derecede büyük günahtır. Böylece bir tokat vurmaya kadar örnekler uzar gider. Ön sonu düşünülebilen en az derecede bir tırmalamadır. Bu derecede bir kusura büyük günah denmesi sahih değildir.

Nitekim âlimlerin söylediğine göre hırsızlık büyük günahtır. Çünkü o malı koruma zarureti ile ilgili bir ihlâldir. Şayet ihlâl bir lokma veya değersiz bir tane çalmak şeklinde olursa âlimler bunu küçük günah saymışlardır. Aynı şey din'i koruma zaruretinde de geçerlidir.

Huzeyfe (r.a) den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"أَوَّلُ مَا تَفْقِدُونَ مِنْ دِينِكُمْ الْأَمَانَةُ، وَآخِرُ مَا تَفْقِدُونَ الصَّلَاةُ، وَلَتَنْقُضَنَّ عُرَى الْإِيمَانِ عُرْوَةً عُرْوَةً، وَلَيُصَلِّيَنَّ نِسَاءٌ وَهُنَّ حُيَّضٌ"

"Dininizden ilk kaybedeceğiniz emanet (e riayet) tir. Dininizden en son kaybedeceğiniz ise namazdır. İman'ın kulp'u mutlaka birer birer (kırılıp) bozulacaktır. Hayız (âdet kanaması) olduğu halde kadınlar namaz kılacaktır." -Râvi daha sonra şöyle dedi- Pek çok guruptan, sonunda iki gurup kalacaktır. Bunlardan biri diğerine şöyle diyecektir: Beş vakit namaza ne oluyor? Bizden öncekiler sapıtmışlar. Hz. Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: **"Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl."** (Hûd, 114) O halde üç vakitten başka namaz kılmayınız. Diğer gurup da şöyle der: Biz Allah'a meleklerin iman ettiği gibi iman ediyoruz. Bizim aramızda kâfir yoktur. Allah'ın bu grupları deccâl ile birlikte haşr etmesi haktır."[108]

Her ne kadar bu hadisin sahihliği iltizam olunmamışsa da meselenin örneklerinden biridir.

[108] Hadisi Ahbed b. Hanbel, Müsnedinde 5/251 de rivayet etmiştir.

Görülüyor ki hadis ahir zamanda farz olan (günlük namaz miktarının) beş değil, üç olduğu görüşüne sahip kimseler olacağı uyarısında bulunuyor. Ayrıca âdet günlerinde olduğu halde namaz kılacak kadınların olacağını bildiriyor. Böyle davranan kadınlar sanki daha derin dini bir duygu ve vesvese sebebiyle ihtiyatlı davranmak yüzünden böyle yapacaklar. Fakat yaptıkları bu davranış sünnetin dışına çıkarak olmaktadır. Bu, bir öncekinden (namazı üç vakit saymaktan) daha aşağı bir derecededir.

İbn-i Hazm'ın açıkladığına göre bazı insanlar, öğle namazının dört rekat değil, beş rek'at olduğuna inanmaktadır.

Utbiyye isimli kitapta yer aldığına göre İbn'ul Kasım, İmam-i Mâlik'in şöyle dediğini bildirmiştir: Namazda ayağını hiç kımıldatmayacak şekilde namazda (bir yere) dayanmayı ilk icad eden adam adı-sanı bilinen bir kimsedir. Şu kadar ki ben onun adını söylemek istemiyorum. O adam, hakkında konuşulmasından hoşlanmazdı. Bundan dolayı adam ayıplandı. Yaptığı iş mekruh bir iş idi.

Bu konuda İbn-i Rüşd şöyle diyor: İmam-i Malik'e göre namaz kılan adamın, namazda ayağını rahatlatması câizdir. Müdevvene isimli kitapta böyle denmektedir. İmam-i Mâlik (namazda ayakta dururken) iki ayağı birbirine yaklaştırmayı mekruh görmüştür. Bunun sebebi ayaklardan sadece birine dayanarak ayakta durup diğerine basmadan durma pozisyonunda olmamak içindir. Böyle bir davranış namaz sınırları içinde bir iş olmayıp ne peygamberden, ne de kendilerinden hoşnut olunan sahabeden böyle bir uygulama görülmemiştir. Böyle bir uygulama sonradan icad edilen bir şeydir.

Namazda böyle bir uygulamayı yapan kimse, bu yaptığını –hakkında bir rivayet olmadığı halde– namazın güzelliklerinden sayarsa, böyle bir davranışa büyük bid'at denilir.

Şayet namazdaki ayakları yaklaştırma meselesi için söylenilen mekruhtan maksadın tenzihen mekruh olduğu kabul edilirse, bunun benzeri küçük bid'at sayılır.

Zaruriyyattan din esası ile ilgili olarak bazı meselelerde böyle bir durum sabit olduğuna göre, çeşitli derecelerde olan diğer bid'atlerda da bu düşünülebilir. Günahlarda küçük olan bulunduğu gibi bid'atlerda da küçük olan vardır.

2- Bid'atlar şeriatta küllî ve cüz'î kısımlara da ayrılır. Bunun anlamı şudur ki bid'at sebebiyle şeriatta meydana gelen ihlal küllî olur. Akıl ile güzel ve çirkin olanı belirlemek, Kur'an'ın dışında (bir şeyi kabul etmeyerek) hadisle ilgili haberleri inkar etmek, Hâricîlerin "Allah'tan başka hiçbir kimse için hüküm (veya hakem olmak) yoktur." Demeleri veya bunlara benzeyen bid'atler bu kabildendir. Bunlar şeriatta belirli bir teferruata mahsus değildir. Bu bid'atlerin önemlileri cüz'î detaylardan sayılamayacak kadarını ihtiva etmektedir.

Yahut bid'at sebebiyle şeriatta meydana gelen ihlâl, bir takım cüz'iyyatta (detaylarda) olur. İmam-i Mâlik'in "tesvib sapıklıktır" dediği namazla ilgili tasvib bid'atı, bayram namazı için kâmet getirmek, namaz kılarken tek ayağa dayanmak ve benzerleri bu kabildendir.

Bid'atın bu kısmı, vuku bulduğu alanı taşmadığı gibi, kendisi altına başka konuları alarak onlara asıl teşkil etmez.

Birinci kısımda yer alan bid'atler büyüklerden sayılınca hedefi açık bir şekilde ortaya çıkar. Bununla beraber bu kısmı (Hz. Peygamberin hadisinde bildirilen) 72 fırkaya sokmak ve bu guruba munhasır kılmak mümkün olur. Kur'an ve Hadiste bildirilen cezalar, bu kısımda ifade edilen türden bid'atlera mahsus olur, genel olmaz. Bunun dışındakiler, bağışlanması ümid edilen küçük günahlar kabilinden olur. Bunları sayı altına almak söz konusu değildir. Bunların hepsinin bir asıldan olduğu kesin bir şekilde söylenemez. Böylece bid'atın külli ve cüz'i kısımlara ayrılmasının gerekçesi açıklanmış olmaktadır.

3-Günahların büyük ve küçük kısımlara ayrılması sâbittir. Şüphe yok ki daha önce geçen deliller gereği bid'at dahi günahlardandır. Bu durum aynı kısımların bid'at için de geçerli olmasını gerektirir.

Bütün bid'atlerin büyük günahlara girdiği genellemesini yapacak özel bir bağlayıcı delil yoktur. Böyle yapmak delilsiz tahsil olur. Eğer böyle bir şey geçerli olsaydı bid'atın taksiminden yana olan âlimler mutlaka bir istisna hükmüne yer verirlerdi. Onlar bid'atın dışındaki günahların büyük ve küçük kısımlara ayrıldığını nas olarak ifade etmişlerdir. Şu kadar ki onlar bid'atlerdan herhangi birini bu taksimin dışında tutmaya ilgi göstermemişler ve taksim hususunda genel ifade kullanmışlardır. Bu gösteriyor ki âlimlerin bid'atla ilgili taksimi tüm çeşitleri içine almaktadır.

Burada şöyle bir şey denilebilir: "Bidatlar arasında farklılıkların olmasından mutlak olarak, bid'atlerdan küçük günah alanın varlığını isbat etmeye delil yoktur. Bu, ancak bid'atlerin kimisinin kimisinden daha fazla bid'at olduğunun delilidir. Dolayısıyla kimisi ağır, kimisi daha da ağırdır, kimisi hafif, kimisi daha da hafiftir. Bu hafiflik bid'atın, küçük bir günah sayılacağı sınıra kadar iner mi?" İleri sürülen bu düşünce kesinlik ifade etmemektedir. Bid'at dışındaki günahlarda küçük ve büyük kısımlar açık biçimde mevcuttur.

Bid'atlarda ise iki durum vardır:

a-Bid'at din koyucuya aykırı olarak, ona rağmen yapılır. Bu durumda bid'atı işleyen kimse, kendisi için belirlenen sınır ile yetinen değil, dinin eksiğini gideren bir pozisyondadır.

b-Her bir bid'at -az da olsa- ya fazladan bir şeriat ortaya koyma veya ondan eksiltmeveya doğru (sahih) olan bir aslı bozmadır. Bunların hepsi bazen tek başına, bazen de meşru olana katılmış olarak bulunur. Netice itibariyle meşru olana bir kusur getirir. Eğer bir kimse böyle bir şeyi şeriatta bilerek yaparsa kesinlikle kâfir olur. Zira şeriatta fazlalık, eksiklik veya bozma yapmak küfürdür. Bunların az veya çok olması arasında bir fark yoktur. Böyle bir şeyi bozuk bir yorum veya hatalı bir görüş sebebiyle veya meşru olan bir şeye katarak yapan kimse, kafir olma durumuna düşmese de hükmü itibariyle yaptığı şeyin azı ile çoğu arasında fark yoktur. Çünkü bunların hepsi, azına da çoğuna da İslâm'ın tahammül etmediği bir cinayettir.

Bu bakış açısını, ayırım yapılmaksızın bid'atı kötüleyen delillerin genel ifadesi desteklemektedir. Bid'atın küllî olanı ile cüz'î olanı arasında fark olması söz konusudur. Böylece birinci ve ikinci sorunun cevabı verilmiş olmaktadır.

Üçüncüye gelince, bunda dahi bir huccet (delil) yoktur. Çünkü Hz. Peygamberin "Her bid'at sapıklıktır." Hadisi ve Selef'in sözlerinden daha önce geçen ifadeler, bid'at hususunda genel bir kötü olmayı göstermektedir. Bu itibarla bid'atler günahlarla beraber böyle kısımlara (küçük-büyük kısımlarına) ayrılmaz. Böyle bir taksim ancak bid'atın dışındaki günahlarda olur.

İkinci bölümde zikredilenleri dikkate alırsan, bid'atler arasında fark olmadığı ortaya çıkacaktır. Buna en yakın ve uygun söylenebilecek şey şudur: Bütün bid'atler, Hz. Allah'ın şeriatı için belirlediği sınırları aşmaya nisbetle büyüktür. Şu kadar ki bid'at, söylediğimiz gibi her ne kadar büyükse de, bid'atler birbirine nisbet edildiği zaman göreceli olarak büyük ve küçük olanlar bulunur. Bu büyüklük ve küçüklük:

a-Ya bazısının, diğerine nisbetle daha şiddetli cezası olmasına göredir. Azabı (Cezası) daha büyük olan, kendisinden aşağı olana nisbetle daha büyüktür.

b-Veya, fesatda arzu edilen sonucun elde (edilip) edilmemesine göredir. Nitekim-Sünnete uyarak itaat etmek de faziletli ve daha faziletli kısımlara ayrılır. Çünkü bu itaatin maslahatı da mükemmel ve en mükemmel kısımlarına ayrılmaktadır. İşte bid'atler da zararlı sonuçları bakımından rezil ve en rezil, küçük ve büyük kısımlarına ayrılabilir. Bu, nisbî ve göreceli bir durumdur. Bir şey'in kendisi büyük olabilir. Fakat kendisinden büyüğe göre küçüktür.

Bu ifadeyi daha önce Ebu'l Maâli İmam'ul Haremeyn söylemiştir. Fakat onun sözü günahların büyük ve küçük kısımlara ayrılması hususundadır. O bu konuda şöyle demiştir: "Bizim kabul ettiğimiz bakış açısına göre Allaha karşı gelmiş olmak yönüyle her günah büyüktür. Bunun içindir ki söz birliği etmişçesine şöyle denilir: Allaha karşı gelmek, kullara karşı gelmekten daha büyük bir şeydir. Şu kadar ki bizim söylediğimiz gerçeğe göre her bir günah büyük ise de bunlardan bazıları diğer bazılarına nisbetle değerlendirildiğinde her birinin mertebesi farklı farklıdır." Dedikten sonra daha önce geçen manadaki şeyleri zikretmiştir. Her ne kadar bu görüşün bakış açısı olarak bir yönü var ise de,

başka ilemler bu görüşte İmam'ul Haremeyn'e katılmamışlardır. "Muvafakât" isimli kitabımızda buna işaret edilmiştir. İmam'ul Haremeyn'in dışındaki bilginlerin ifadesine göre dış görünüş (Zâhiri durum) imam'ul Harameynin kanaatına uygun değildir. Fakat bid'at olguları, onun görüşünü red etmemektedir. Bu durum karşısında bid'atlerda küçük olanların bulunduğuna inanmak, neredeyse müteşabihattan olma vaziyetindedir. Bid'atlarda tenzihen mekruhun yok olduğuna inanmanın açık bir vaziyet olması da böyledir.

BİD'ATIN ŞERİATLA ÇATIŞMA DURUMUNDA OLDUĞU HUSUSUNDA DÜŞÜNCE ÜRETMEK

Bu konu çok titiz bir şekilde düşünülmeli ve insaflı bir şekilde hakkı verilmelidir. Şekline bakılarak ne kadar basitü olursa olsun bid'ata hafif gözüyle bakılmamalıdır. Bil'akis bid'atin şeriat ile çelişki/çatışma içinde olduğuna ve şeriatta bir eksiklik var imiş, henüz tamam olmamış da, bid'at bu eksikliği tamamlıyormuş durumunda olduğuna bakılmalıdır. Bid'atın dışındaki günahlar böyle değildir. Çünkü bunlar şeriatta eksiklik olduğu, veay onun bir kısmını yok farzetme durumunda değildir. Günahkâr kimse şeriatı terk etmek duygusu içinde olmayıp, dinin hükmüne aykırı davrandığını Allah'a ikrar/ve itiraf etmektedir.

GÜNAH İLE BİD'AT ARASINDAKİ TEMEL FARK

Günahın özü, mükellefin dinî yönden sahih olduğuna inandığı şeyi (dîne) aykırı bir şekilde yapmaktır. Bid'atın özü ise, şeriatın/dinin mükemmel oluşu inancına muhalefet etmektir. Bundan dolayıdır ki Malik b. Enes: "Her kim bu ümmetin selefinin/geçmişlerinin yapmadığı bir şeyi icad edip yaparsa, Hz. Peygamberin peygamberlik görevine ihanet ettiğine inanmış demektir. Çünkü Hz. Allah: "**Bu gün size dininizi ikmal ettim**" buyurmuştur. (Maide, 3) diyor. Bu olay daha önce de hikâye edilmiş, anlatılmıştı.

Medine'den (Hz. Peygamberin mescidinden) ihrama girmek isteyen kimseye dahi söylenen sözler bunun benzeridir. Adamın: "Bunda ne fitne/zarar var? ihrama girilen yere bir kaç mil fazla ilave etmekten başka bir şey yapmıyorum." demesi üzerine Zübeyr b. Bekkâr "Hz. Peygamberin eksik yaptığını zan etmenden daha büyük hangi fitne olabilir?" demişti.

Daha önce de geçtiği üzere bid'atler arasında küçük olanların bulunmasının sahih olduğu ifade edilmişti. Bunun cevabı, böyle bir şeyin bir yol ile sahih olacağı, inaşallah bu meselenin enine boyuna ele alınmasında ortaya çıkacaktır, şeklinde ifade edilebilir.

BİD'ATÇILARIN KISIMLARI; BİD'ATI BİLEREK YAPANLAR VE BİLMEDEN YAPANLAR

Bid'at işleyen kimse, işlediği şeyin bid'at olduğunu bilen veya bilmeyen birisi olarak düşünebilir. Yaptığının bid'at olduğunu bilmeyenler iki kısımdır. Bunlardan birisi hükümleri çıkaran/istinbat eden ve hükümleri düzenleyen müctehidlerdir. Diğeri ise bu müctehidleri taklid eden/onlara uyan kimselerdir.

Her iki duruma göre de bid'atın yapılmasında vazgeçilmez bir şekilde yorum/te'vil söz konusudur. Bu durum bid'ati yapan kimsenin müslüman olduğunu dikkate almamız halindedir. Çünkü bid'at işleyen kimse, din ile çatışma halinde ve dine rağmen dinde fazlalık veya eksiklik, yahut bozukluk ileri sürme durumundadır. Bu kimseyi müslüman olarak görmemiz için mutlaka yoruma/tevile ihtiyaç vardır.

Bu yorum, "Yaptığım şey bid'attır, fakat iyi bir şeydir." veya "Yaptığım şey bid'attır, fakat fülan değerli kimseyi bunu yaparken gördüm." Şeklinde olur. Yahut bid'atı yapan kimse onu benimser, lakin dünyalık bir faydayı elde etmek için yapar. Dünyalık bir faydayı elde etmek veya buna bir zarar gelmesinden korktuğundan günah olan bir şeyi yapan kimse gibi.

Bu kimse menfaatine bir zarar gelmesi korkusundan kaçmak için bid'at işlemiş olabilir. Yahut kendisine sünnete uyma hususunda itiraz yapılmasından kaçmak için bid'at işlemiş olabilir. Nitekim günümüzde işaret edilen pek çok bid'at ve benzerleri böyledir.

Yaptığının bid'at olduğunu bilmeden, onu ortaya koyana gelince, bu kimsenin yaptığı şeyin bid'at olduğuna inanması mümkün değildir. Bil'akis ona göre yaptığı şey meşru olan şeyler arasında yer almaktadır.

-Hz. Peygamberin doğduğu gün olduğu için pazartesi günü oruç tutmak,

-Rabî'ul evvel ayının 12. Gününü, bu tarihte Rasûlullah doğduğu için bayram saymak,

-Müzik ve semâ'ı, yüce duygular veriyor diye Allaha yaklaştırıcı saymak,

-Birlik/beraberlik özelliği var diye, devamlı olarak namazların arkasından toplu olarak dua yapmayı teşvik etmek,

-Kendi inancına göre Hz. Muhammed'in sünnetine yardım ettiği düşüncesinden hareketle dinde yalan hadisler ilave etmek.

Son örnekteki yalan hadis ileri süren kimseye: Sen Hz. Peygamber üzerine yalan söylüyorsun. Hâlbuki Allah'ın Rasulü:

"مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"

"Her kim bilerek ve kasıtlı olarak benim üzerime yalan söylerse cehennem ateşinde yerine yerleşsin." buyurmuştur,[109] denildiğinde şöyle der: Ben peygamberin üzerine/aleyhine olacak bir yalan söylemedim. Ben onun lehine olmak üzere yalan söyledim.

-Veya dinde eksiltme yapmak. Bunu yaparken Necm suresi 28. Ayetindeki kafirleri kötüleyen **".... Halbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez."** Ayetine dayanarak yorum/te'vil ile âhad hadîs olarak nakledilenleri yok sayar. Bunların hepsi yorum kabilindendir.

---

[109] Bu hadisi Buhari Sahihinde İlim ve Peygamberler/Enbiya bölümünde rivayet etmiştir. Hadis Feth'ul Bâride 106-107-108-109-110 ve 34 61 numaralarda yer almıştır. Aynı hadisi Tirmizi Fiten, İlim ve tefsir bölümlerinde 2659-2660-2661-2669 2951 ve 2257 numarada, İbn-i Mâce, Mukaddimede 33 numara ile (1. Cild, 13 shf.) da, Daremî, Mukaddimede 231-232-233-234-235-236-237-238 numarada (1/87-88-89); Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 1/293 de ve pek çok yerde rivayet etmişlerdir.

Bid'atlar konusunda (başkalarını) taklit edenlere gelince, bunun da kendine göre bir yorumu vardır. Çünkü o şöyle der: Kendisi örnek ve uyulacak durumda olan filan kimse bu işi yapıyordu. Musikiyi tasavvufi tarikatın bir parçası saymak gibi. Bunu benimseyenler tasavvuf şeyhlerinin müziği dinlediğini ve vecde gelerek bazılarının öldüğünü ileri sürerler. Dans ve benzeri hareketlerle vecde gelip giysilerini yırtarlar. Çünkü şeyleri de bunu yapmıştır. Bu tür davranışların pek çoğu tasavvufa bağlı olanlara yapılmaktadır.[110]

Bunlar bid'atlerina delil olarak Cüneyd-i Bağdâdi, Bayezid Bestâmi, Şiblî ve diğerlerini göstermektedirler. Bunlardan nakledildiği sağlıklı olarak bilinsin veya bilinmesin, sözlerine delil olarak sarılırlar. Allah'ın ve Rasülünün bildirdiklerini delil olarak kullanmayı terk ederler. Oysa bunlarda hiç şüphe yoktur. Zira bunları adaletli kimseler nakletmiş, anlamak ve öğrenmek için sürekli çalışan bilginler yeterince açıklamışlardır.

Fakat tasavvufçulardan bid'at ehli olanlar bununla beraber sünnette/hadiste ihtilaf olduğunu kesinlikle benimsemezler. Çünkü İslâm'a mensup bir kimse sünnetde/hadiste ihtilaf sahifesinin açılmasına râzı olmaz. Ancak bunlar te'vil'in eteklerinin altına girerler.

Böyle olduğuna göre İmam-i Mâlik'in "Her kim bu ümmetin selefinin/geçmişlerinin yapmadığı bir şeyi icad edip yaparsa Hz. Peygamberin peygamberlik görevine ihanet ettiğine inanmış demektir." Sözü de Medineden ihama girmek isteyen kimseye söylenen: "Hz. Peygamberin eksik bıraktığı bir fazileti ilk defa yapan birisi olduğunu sanmandan daha büyük finte olur mu?" sözü, bu işin teorisyenlerince âdet olduğu üzere karşıt görüşte olan kimseyi ilzam etmektir. Sanki o şöyle demiştir: Bu sözde sana benim söylediğim gibi bir şey gerekmektedir. Çünkü o şöyle diyor: Sen onu (yapmayı) kasd ettin. Öyle bir şeyi müslüman bir kimse kasdetmez. (Burada bir soru söz konusu olmaktadır. Şöyle ki): Sürekli bir mezhebe uymayı seçmekle o mezheb, seçen kişi için vazgeçilmez midir, değil midir? Bu, usul ailmelir arasında ihtilaflı bir meseledir. Mağrib'li ve Becâlî hocalarımızın ifade ettiklerine göre -ki bu görüş muhakkık âlimlerin de görüşüdür- bir kimsenin bir mezhebe uymayı seçmesi, o mezhebin seçen kişi için vazgeçilmez olması demek değildir.

Karşıt görüşte olan kimseye bu gerçek kabul ettirildiği takdirde İmam-i Mâlik gördüğü yanlış uygulamalara şiddetle karşı çıkmıştır. Buna göre bu manayı (yaptığı işi bir mezhebe dayanarak yapmış olmasını) dikkate almak tahkik ehline göre geçerli değildir.

Bu duruma göre küçük veya büyük olmakta günah ile bid'at eşittir.

---

[110] Geçmişte tasavvufçulardan bid'ata bulaşan kötü kimselerin özellikleri budur. Zamanımızda işledikleri bid'atler çoğalarak devam etmektedir. Bunlar, işlerinde ve davranışlarında sünnete sarılmaya davet edenlerin yokluğunda olur. Hak ehlinin çağrıları ağır basarsa batıl davalar ölür. Müslümanların bulunduğu her beldede durum budur. Eski ve yeni olarak kurallaşmış olan olgu böyledir.

İmdi: Bid'atlar küllî ve cüz'î olmak üzere iki kısımdır.

Küllî olan bid'atler, dinin detaylarında sayı altına almayacak kadar gerçekleşme durumundadır. Bunun örneği yetmiş üç fırkanın bid'atleridir. Bunlar cüz'î olmaktan öte küllî konulara mahsustur. İlerde 73 fırka meselesi ile ilgili açıklamalarda bu durum ortaya çıkacaktır.

Cüz'î bid'atlera gelince, bunlar dinin detaylarını içine alan konularda olanlardır. Bu tür bid'atler her ne kadar (hadiste ifade edildiği gibi) dalâlet özelilği ile vasıflandırılabilirse de, cehennem ateşi ile tehdit edilecek suçlar içine girmezler.

Nitekim bir lokma yiyecek çalmak, satış sırasında bir tane eksik tartmak hırsızlık özelliği ifadesine girerse de bunlarla hırsızlık gerçekleşmez. Hırsızlığın gerçekleşmesi büyük ve küllî miktar ile, hırsızlık cezası için gerekli nisap miktarı[111] nın çalınması ile olmaktadır. Bir lokmanın, bir tanesinin çalınmış olması ile ilgili deliller açık bir şekilde bunların hırsızlık içerisine girdiğini göstermez.

Görmüyor musun, ayırımcılık ve İslam toplumunun dışına çıkmak gibi bid'at ehline ait olan özellikler, Cüz'î bid'atlerde genellikle ortaya çıkmaz. Ancak cüz'î bid'atler çoğunlukla küçük hatalar ve ayak sürçmeleri kabilindendir. Bundan dolayıdır ki tevil ile birlikte, keyfi davranmak suretiyle dinin detayı arasında yer alan bir hususta bid'at işlemek ve cüz'I bid'attan doğan fesat, küllî bid'attan doğan fesat gibi değildir.

Buna göre bid'at denilen şeyde cüz'îlik ve yoruma dayalı olmak özellikleri birleşirse, bunun küçük (günah kabilinden bir) bid'at olması sahih olur.

-En iyi bilen Allah'tır.-

Bir örnek vermek gerekirse, ayakta durmak ve hiç gölgede bulunmamak suretiyle oruç tutmayı adamak, Allah'ın helâl kıldığı uyku, lezzetli yiyecek, kadın (ile evlenmek), gündüzleri yemek içmek ve benzeri şeyleri -ki bunlardan kimileri yukarda zikredilmiş, kimileri de ilerde gelecektir- kendisine haram kılmak cüz'î bid'atlerdandır.

Şu kadar ki küllî ve cüz'î bid'atler bazen açık, bazen gizli olurlar. Nitekim yorumun/te'vil'in de kaynağı, yakın olabileceği gibi uzak da olabilir. Böylece bu kısmın örneklerinin pek çoğunu belirlemek müşkül olur. Bunun sonucu olarak büyük olanlar küçükten sayılabileceği gibi bunun tersi de olur. Bu durumda problemin çözümü ictihada bırakılır.

---

[111] Hırsızlık cezası için gerekli olan nisap miktarı hakkında İslâm fıkhındaki ekallerde farklı görüşler varsa da bunun on dirhem ve daha fazla miktara eşit olduğunu söylemek bu hususta bir fikir verecektir. Ancak on dirhemin günümüzde nasıl bir kıymet ifade ettiğini ortaya koymak bakımından, Hz. Peygamber döneminde on dirheme orta derecede iki koyun alınabildiğini hatırlatmak yerinde bir beyam olacaktır. (Çeviren)

FASIL

BAZI BİD'ATLERİ KÜÇÜK OLARAK DEĞERLENDİRMENİN ŞARTLARI

"Bid'atlardan bazıları küçük olur." dediğimiz zaman, bu bir takım şartlarla meydana gelmektedir.

Birinci şart: Bid'atı devamlı olarak yapmamaktır. Çünkü küçük günahın devamlı yapılması, onu yapana göre büyük günah (gibi) olur. Bu sonuç o küçük günahı yapmakta ısrar etmekten doğmaktadır. İşte o (küçük9 günahı ısrarlı olarak yapmak onu büyük günaha dönüştürmektedir. Bundan dolayıdır ki şöyle demişlerdir: "Israr edince küçük günah, istiğfar edince de büyük günah yok olur." Bid'at da böyledir. Şu kadar ki gerçekte günahlarda bazen ısrar edilmeme durumuna göre (mahkemede) şahitliğin kabul edilmesi veya red edilmesi, şahidin hoşnut olunan birisi olup olmaması söz konusudur. Bid'at böyle değildir. Çünkü bid'atın özelliği devamlılık, sürekli yerini koruması, onu yapmayanın başına kıyamet koparmak, ayıplamak, aptal ve cahil olmakla suçlanmak, bid'atçı ve dalalet içinde olmayı reddetmek, bu emmetin geçmişlerine ve kendisine uyulan önder kimselere aykırı davranmaktır. Bunun delili nakledilen ibretli vak'alardır. Çünkü bid'atçılar, güçlü bir gurupları varsa ehl-i sünnet'I red ederler. Veya her yörede emirleri yerine getirilen bir devlet başkanına yapışır (ondan güç alır)lar. Geçmiş dönem âlimlerinin[112] hayatını inceleyenlerin bizim söylediklerimizden bir şeyler bulması gayet açıktır.

Bu konudaki nakillere gelince, selef'in, ilk dönem âlimlerinin zikrettiğine göre (bir yerde) bid'at icad edilince mutlaka devamlı olur. Günahlarda durum böyle değildir. Günah, işleyen kimse tevbe edip Allaha dönüş yapabilir. Ümmetin 73 fırkaya bölenceğini bildiren rivayetlerden bazısındaki şu ifade yukarda söylenenleri güçlendirmektedir. "Kuduz hastalığına tutulan kişiden bu hastalık, nasıl (vucudun her tarafına) sirayet ederse bid'at düşkünlüğü de böyle sirayet eder."[113] Bundan hareketle selef, bid'at düşkünü olan kimsenin -daha önce de geçtiği üzere- kesinlikle tevbesi olmayacağını söylemişlerdir.

İkinci Şart: Başkalarına yaptığı bid'ate uymaları için çağrıda bulunmamaktır. Çünkü bid'at göreceli olarak küçük olabilir. Sonra bu bid'atı işleyen kişi (başkalarını) aynı şeyi söylemeye ve bunların günahı çağrıda bulunan kimseye olur. Çünkü o bid'atın yaygınlaşması için kışkırtma yapan kendisidir. Kendi yaptığı bid'atın daha çok yapılmasına, daha çok gerçekleşmesine sebep olmuştur. Sahih hadis isbat etmiştir ki; "Her kim kötü bir yol icad ederse onun günahı

---

[112] Bu konuun en iyi delili, Ahmed b. Hanbel'in de başına gelen "Kur'an mahluk mudur, değil midir?" belasıdır. Bu mesele incelendiğinde doğru yolda yürüyen kimse için büyük faydalar olduğu görülür. Ahmed b. Hanbel bu olaydan önce Şam ve Irak halkı için yol gösterici bir bilgi lider idi. Bu olaydan sonra da tüm dünya halkı için böyle oldu.

[113] Hadis için bakınız: Ebu Davut Sünen, Kitab'üs Sünne, 1. Bâb; Avn'ul Ma'bud, 12/342 (Çeviren)

ve o kötülüğü yapanların günahı onu ilk olarak yapanadır. Bununla beraber onu işleyenlerin günahından hiç bir eksilme olmaz."[114] Küçük günah ile büyük günah arasındaki farklılık günahın az veya çok olmasına göredir. Muhtemel ki yaptığı bid'ata çağrıda bulunmakla, küçük olanı büyüğe eşit olur veya büyükten daha ziyade bile olur.

Eğer bir kimse bid'at işlemek zorunda kalırsa en iyisi, sadece kendisi yapmalı, kendi günahı ile birlikte başkalarının günahını yüklenmemelidir. Yapılan bid'ata başkasını da davet etmesi durumunda, işin içinden çıkmak zorlaşır. Çünkü günah Allah ile kul arasında olunca, bağışlanması ve tevbesi umulur. Buna başkalarını da davet etmesi halinde tevbenin kabulu imkansızdır. Bid'at'ın kötülenmesi ile ilgili bölümde bu konu geçmişti. Bu meselede sözün kalan kısmı ilerde gelecektir. -İnşaallah-

Üçüncü şart: Bid'atın insanların toplu olduğu veya sünnetlerin yapılıp, dinin ana kurallarının ortaya konulduğu yerlerde yapılmamasıdır.

Bid'atın kendisine uyulan ve haklarında iyi düşünceler beslenen kimselerin bulunduğu toplulukta yapılmasına gelince, bu İslam'ın sünnetine en zararlı bir şeydir. Çünkü bu durum iki şeyden öte geçmez: Ya bid'at sahibine uyulur (veya uyulmaz).[115] Aslında halk (sıradan kimseler), her duyduğuna uyarlar. Özellikle şeytanın güzelleştirmekle görevli olduğu ve nefsin güzel görmeğe düşkün olduğu bid'atler böyledir.

Küçük bir bid'atın sahibine uyulduğu zaman, o küçük bid'at, sahibine göre büyük olur. Çünkü her bir sapıklığa çağrıda bulunana hem o sapıklığın, hem de o sapıklığı yapanların her birinin günahı vardır. Kendisine uyanların çokluğuna göre günahı büyük olur.

Bu durum aynen günahlarda da vardır. Çünkü mesela, bilgin bir kimse küçük de olsa açıktan bir günah işlerse o günahı insanların işlemesi kolay olur. Çünkü (bu durumda) cahil kimse şöyle der: "Eğer bu davranış onun söylediği gibi günah olsaydı, onu yapmazdı. Âlim'in onu yapması, bizim bilmediğimiz, fakat onun bildiği bir sebebe dayanmaktadır." Bid'at dahi böyledir. Kendisi uyulan durumda olan bir bilgin, bid'atı açıktan işlerse, hiç şüphesiz, cahil kimse bunu ibadet ve yapanı Allaha yaklaştıran bir şey zan edecektir. Çünkü bilgin, bid'atı o vechile yapmaktadır. Hatta bu açıdan bid'at, günahtan daha şiddetlidir. Çünkü bir günah'I işleyen kimseye uyulmadığı olur. Bid'at ise böyle değildir. Yapılanın kötü bir bid'at olduğunu bilen kimse dışında, hiç bir kimse bid'ata uymaktan çekinmez. İşte o zaman bid'at günah derecesinde olur. Böyle

---

[114] Bu sahih bir hadisten bir parçadır. Hadisi Müslim ilim kitabında 1017. Zekât kitabında, bölümün 15. ci hadisi olarak; Nesaî, Zekât kitabında 5/75-76-77; Tirmizi İlim kitabında 2675 numara ile, İbn-i Mace Mukaddimede 203 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'de 4/357-359-360-361-362 de, Daremi, Mukaddimede 514 ve 515 numara ile rivayet etmişlerdir.

[115] Parantez içindeki ifade orijinalde yoktur. Fakat az önce söylenen iki şeyden öte geçmez" ifadesinin açılımı yapılmamış "ya bid'at sahibine uyulur" denilip, ikinci şık söylenmemiştir. Kanaatimizce ikinci şık parantez içinde söylediğimiz hususdur. (Çeviren)

olunca da bid'atin büyük günah olmasından şüphe yoktur. Bid'at sahibi bid'atine uyulması çağrısında bulunuyorsa bu, daha şiddetlidir. Bid'atı açıktan işlemek, ona uyulmasına sebep ise, çağrıda bulunmak uyulmayı daha çok etkiler.

Hasan'dan rivayet olunduğuna göre İsrail oğullarından bir adam bir bid'at icad edip, insanlara bunu yapmaları çağrısında bulundu. Adam, günahını anlayınca köprücük kemiğini deldirip bir halka takdırdı. Halkadan geçirdiği bir zincirle kendisini bir ağaca bağlattı. Ağlamaya ve Rabbine yalvarmaya başladı. Hz. Allah o zamanın peygamberine vahy ederek onun tevbe etmesine gerek olmadığını, bulaştığı şeyin bağışlandığını bildirdi.

(Her bid'atın bir sapıklık olduğu ve her bid'atın cehennemde olduğu hadiste bildirildiğine göre, bid'at işleyerek) dalâlete düşen/sapıtan ve cehennem ehlinden olanın durumu acaba nasıl olur?

Bid'atın, sünnetin yapıldığı yerlerde gerçekleştirilmesine gelince bu açıktan bid'ata çağrıda bulunmak gibidir. Çünkü İslam'ın gereği olan şeylerin açıktan yapılması orada yapılan her şeyin İslamiyet'in gereği olduğu sanılmasına yol açar. Bid'atı açıktan yapan kimse, sanki "İşte şu (yaptığım şey) sünnettir. Buna uyunuz." demiş gibidir.

Ebû Mus'ab[116] diyor ki: Bulunduğumuz yere İbn-u Mehdî[117] gelmişti. (camide) namaz kıldı. Namaz kılarken dış giysisini safta önüne koymuştu. İmam selam verince insanlar bir ona bir de İmam-i Mâlik'e baktılar. Mâlik, imamın arkasında namaz kılmıştı. Selam verince şöyle dedi: Burada koruma görevlilerinden kim var? Hemen iki adam geldi. Malik onlara: Bu giysinin sahibini yakalayıp hapse atın! Dedi. Adam hapsedildi. İmam-i Malik'e: O İbn-u Mehdî'dir, denilince ona dönüp şöyle dedi: Elbiseni safta önüne koyup ona bakmak suretiyle insanların gözünü meşgul etmekten ve bizim camimizde bilmediğimiz (alışılmamış) bir şeyi yaparken Allah'tan sakınıp korkmadın mı? Oysa Hz. Peygamber:

"مَنْ أَحْدَثَ فِي مَسْجِدِنَا حَدَثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ"

"Her kim bizim camimizde bizim bilmediğimiz bir şeyi icad edip yaparsa, Allah'ın, meleklerin ve insanların, tüm bunların laneti onun üzerine olsun." buyurmuştur.[118] Bunun üzerine İbn-ü Mehdi ağladı. Kendi kendine Hz. Peygamberin camisinde ve başka camide bir daha ebediyyen bunu yapmamaya söz verip yemin etti.

---

[116] Bu zât, Ahmed b. Ebî Bekir b. el-Hâris b. Zürare b. Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf Ebû Musab ez-Zührîdir. Doğru bir fıkıh bilginidir. Ebû Hayseme rey/akıl yolu ile fetva veridği için onu ayıplamıştır. Onuncu tabakadandır ve hicri 242 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/12; Şezerât/2100

[117] Bu zat, Abdurrahman b. Mehdi b. Hassân el-Anberidir. Ebû Saîd el-Basrî bunların azadlı kölesidir. Kendisi güvenilir ve sağlam bir kimsedir. Hadis hafızı, hadis ve hadis ricalini bilen bir zâttır. Dokuzuncu tabakadan olup, hicretin 298 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrîb, 1/499; Tezkire, 1/329; Maârif, shf.513

[118] Rivayetler arasında "Her kim yeni bir şey icad ederse..." ifadesinden başkasını ve yukardaki rivayette yer alan "bizim camimizde" ifadesini bulamadım.
Hadis için bakınız: Kenz'ul Ummâl, hadis no: 44336; Feth'ul Bâri, Hâdis no: 1868; Hüslim, Hac bölümü, genel hadis no: 1366-1370 ve 1720; Ebû Hacer'in "Mevsûat-u Etrâf'il Hadis. 8/35.

Aynı olay İbn-u Mehdi (nin kendisin)den gelen rivayette şöyle anlatılmıştır: "İki görevliye dedim ki: Beni Abdullah'ın babasına (İmam-i Malik'e) mi götürüyorsunuz? Onlar: Şayet istersen ona götürürüz, dediler. İmam Makil şöyle dedi: Ey Abdurrahman! Akılları karıştıracak şekilde mi manaz kılıyorsun? Ben bu soruya şöyle cevap verdim: Ey Abdullah'ın babası! Gördüğün gibi sıcak bir gündür. Gaysim bana ağır geldi. Bunun üzerine İmam-i Mâlik: Bu yaptığınla geçmişlere dil uzatmak ve onlara aykırı davranmak istemediğine yemin eder misin? Dedi. Ben de: yemin ederim ki böyle bir şey kasdetmedim dedim. İmam-i Malik görevlilere: "Onu bırakınız" emirini verdi.

İbn-u Vaddah'ın anlattığına göre İmam-i Malik'in zamanında Medinede müezzin tesvib'de bulundu. İmam-i Malik ona birini gönderdi ve Müezzin geldi. Malik ona: Bu yaptığın nedir? diye sordu. Müezzin: İnsanların şafak vaktinin olduğunu bilip kalkmalarını istediğim için böyle yaptım, dedi. İmam-i Malik ona şöyle dedi: Bunu yapma! Memleketimizde daha önce olmayan bir şeyi icad etme! Hz. Peygamber bu şehirde on yıl yaşadı. Ebu Bekir, Ömer ve Osman böyle bir şey yapmadılar. Memleketimizde daha önce olmayan bir şeyi icad etme!

Müezzin bunu yapmaktan vazgeçti. Bir süre geçtikten sonra şafak attığı sırada minarede öksürmeye başladı. İmam-i Malik ona birisini gönderip sordu: Bu yaptığın nedir? Müezzin şöyle dedi: İnsanların şafak vaktini bilmelerini istedim. Mâlik ona: Ben olmayan bir şeyi bizim aramızda icad etmeni yasaklamadım mı? dedi. Müezzin: Sen bana ancak tasvib yapmamı yasaklamıştın, diye cevap verdi. İmam-i Malik ona: Yapma! dedi: Bir süre bunu yapmaktan vazgeçti. Sonra kapılara vurmaya başladı. Malik gene ona birisini gönderip: Ne bu yaptığın? dedi. Müezzin: İnsanların şafak vaktini bilmelerini istedim, cevabını verdi. Malik ona: Yapma! Beldemizde olmayan bir şeyi icad etme! Emrini verdi.

İbn-u Vaddah der ki: Mâlik tesvibi mekruh görürdü. Bu sadece Irakda İcad edilmiş bir şeydi. İbn-u Vaddah'a: Mekke, Medine, Mısır veya diğer şehirlerde tasvib yapılır mıydı? Denildiğinde şöyle cevap verdi: Ben onun ancak bazı Küfelilerde ve (Şîanın bir gurubu olan) İbâziyyede olduğunu duydum.

İlk anda mesleye bakana göre basit bir şey gibi görünen bir işi İmam-i Malik'in nasıl yeni bir icad saydığını (iyi) üdüşn. İmam-i Malik tesvib hakkında: "O bir sapıklıktır." Demiştir. Böyle olduğu açıktır. Çünkü (dinde) sonradan ortaya çıkarılan her şey bid'attir. Her bid'at ise dalalettir. Mâlik, müezzinin (insanlara bir uyarı olmak üzere) öksürmesine ve kapıları çalmasına hoş görü ile bakmamıştır. Çünkü böyle bir şey, yerleşip sünnet haline gelmeye elverişlidir. Nitekim Abdurrahman'ın elbiseyi namaz kılarken önüne koymasını sünnet olarak benimsenmiş bir şey olarak algılanması korkusundan dolayı yasaklamıştır.

Mağrib'de Mehdî denen birisi şafağın attığını bildirmek üzere "Sabah oldu, Elhamdü lillah" sözünü icad etmişti. Bunu insanları itaata yöneltmek, cemaati toplamak, emredileni yapmak ve gereken hareketi gerçekleştirmek için yaparlardı. Bu tesvibe son dönemdekiler tıpkı ezan gibi özel bir önem verdiler.

Ayrıca İskenderiyyede icad edilen dua mağriplilere taşınmıştır. Endülüs camilerinde ve diğerlerinde âdet haline gelen de budur. Tüm bunlar şu ân'a kadar camilerde sünnet (gibi) olmuştur. İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciün!

İmam-i Mâlik'in işaret ettiği tesvib böyle açıklanmıştır: Müezzin ezanı okuduğu zaman insanlar (Cemaata gelmekte) ağır davranırlardı. Bunun üzerine müezzin ezan ile kâmet arasında "Kad kâmet'is-Salâtü/namaçz başladı" "Hayye Alâ's-Salâti, Hayye Ala'l Felâhi/Haydin namaza, Haydin kurtuluşa" der (ezandan başka bu sözlerle halkı namaza çağırır) dı. Bu uygulama bizdeki[119] onların "Es-Salâtü, Rahime kumullah/Namaz! Allah size rahmeti ile muamele etsin" sözünün bird benzeridir.

Abdullah bin Ömer (r.a) bir gün camiye girmişti. Orada namaz kılmak istiyordu. (Bu arada) müezzin tesvib yaptı. Abdullah b. Ömer camiden çıkıp (yanındaki adamına): "Haydi, bu bid'atçının yanından çıkalım" dedi ve o camide namaz kılmadı. İbn-u Rüşd diyor ki: Bu, bizim Kurtubada uygulanan gibidir. Şöyle ki: Müezzin (sabah) ezanından sonra müstakil olarak sabah namazından önce "Hayye ale's-salâti" diyerek çağrıda bulunur. Sonraları bu bırakılmıştır. Gene İbn-u Rüşd diyor ki: Bundan maksat müezzinin ean sırasında (Hayye Ale'l Felâh'dan sonra) "Hayye Alâ Hayr'il Amel/Haydin en hayırlı işe" demesidir. Çünkü bu, şîa mezhebinden sünnete aykırı davrananların ezanda yaptığı bir eklemedir. Mecmu' isimli eserde şöyle denmiştir: Camide iken tesvib yapıldığını duyan kimse, Abudllah bin Ömer'in yaptığı gibi oradan çıkar.

Mesele hakkında söylenecekler vardır. Tesvib'den maksat İmam-i Mâlik'in hakkında "O sapıktır" dediği tesvib'dir. Bu söz sonradan çıkarılıp icad edilen işlerin topluluk arasında veya sünnetin yerine getirildiği yerlerde yapılmasının daha şiddetli/zorlu olduğunu göstermektedir. Meşru olan şeyleri korumak, korumaların en zorudur. Çünkü bid'atın buralarda yapılması, insanların onu benimseyip yapmaları ile sonuçlanır. Böylece bunların günahı da ilk defa yapana döner gelir. Sonuç itibariyle bid'atı ilk olarak yapanın vebali çoğalır, bid'atının tehlikesi büyüktür.

Dördüncü Şart: Bid'atı küçük görüp, basit algılamamaktır. Çünkü böyle yapmak, onu hiç yerine koymaktır. Günahı hiçe saymak, günahtan büyüktür. İşte bu, küçük olan bir şeyin günah olan bir şeyin iki bakış açısı vardır: Birincisi dindeki derecesi ikincisi yüce Allah'a karşı aykırı davranmış olmaktır. Birinci bakış açısı itibariyle dinden o günahın küçük olduğunu anlamış isek, küçük sayılır. Çünkü biz, günahı din nereye koymuş ise oraya koyarız. İkinci açıdan bakıldığında mesele bizim inancımızla ilgilidir. Allaha karşı aykırı davranmış olmakla, Allaha karşı var olması gereken saygısızlık zedelenmiş olur. Bu hususta bize gerekli olan gerçekten bunun büyük bir şey olduğunu kavramaktır. Çünkü bu açıdan bakıldığında büyük ile karşılaşmakla, küçükle karşılaşmak arasında fark yoktur.

Günaha göre, günah olmak itibariyle, gerçekte yukarıdaki iki bakış açısı arasında fark yoktur. Çünkü günah tasavvuru bu iki bakış açısına bağlıdır. Küçük olduğuna inanılması ile onun meydana gelişini büyük bir şey olarak değerlendirmek, birbirine ters düşmez. Çünkü bunlardan her biri ayrı ayrı cihetlerle yapılan değerlendirmelerdir.

---

[119] Yazar'ın Gırnatalı olduğu hatırlanmalıdır. (Çeviren)

Günahı işleyen kişi onu işlerken yüce ve Rabbani yönü küçük görme kasdı içerisinde olmamış, din koyucunun küçük veya büyük saydığı bir şeyi işlerken keyfi arzusuna uymayı kasd etmiş olabilir. Bu durumda günah, kişinin durumuna göre gerçekleşir. Nitekim bid'atı yapan kişi de din koyucu ile çekişmeyi ve dini küçük görmeyi kasd etmiyor. Dinin gereği gibi davranmayı kasdediyor, fakat ilave ettiği ve başkalarına tercih ettiği bir yorum ile bunu yapıyor.

Şu kadar ki, dinde bid'at işlemeyi küçük görmek böyle değildir. Çünkü bu ancak, her şeyin mâliki Hak Teala'ya karşı aykırı gitmektir. Çünkü bu durumda yasak ve aykırı davranmak meydana gelmiştir. Bunu hafife almak büyük bir şeydir. Bundan dolayıdır ki şöyle bir şey söylenmiştir: "Hatanın küçüklüğüne bakma, kime karşı geldiğine bak."

Sahih'de rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber vedâ haccında şöyle buyurmuştur: "Bu gün hangi gündür?" Çevresindekiler: Hacc-i Ekber günüdür, dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Bu gününüz nasıl kutsal/saygıdeğer bir gün ise bu şehriniz (Mekke) de canlarınız, mallarınız ve namuslarınız dahi öyle kutsal/saygı değerdir. Bir suç işleyen kendi suçundan başka bir şey ile suçlanmaz. Baba oğlunun, oğul da babanın işlediği ile suçlanamaz. Dikkat ediniz! Şeytan muhakkak ki şu memleketinizde kendisine tapınılmasından ebediyyen ümidini kesmiştir. Sizin ufak tefek/değersiz saydığınız işlerinizde bile ona itaat yoktur. Şeytan, değer vermediğiniz işlerinizde ona boyun eğmenizden hoşnut olacaktır."[120]

Hadisteki ".... Ona boyun eğmenizden hoşnut olacaktır." İfadesi değersiz görülen günahlardaki tehlikenin büyüklüğünü göstermektedir.

İmam-i Gazâli bu şartı dikkatlice değerlendirmiş ve İhyâ isimli kitabında önemsememek sebebiyle küçük günahın büyük olacağını bildirmiştir.

Gazâli: "Kul günahını büyük gördükçe, günah Allah katında küçülür. Kul günahını küçük gördükçe de Allah katında büyür." dedikten sonra bunu açıklamış ve geniş bir izahat vermiştir.

Buraya kadar söylediğimiz şartlar meydana gelince ümid edilir ki bid'atlerin küçükleri küçük günah olur. Eğer şartlardan biri veya çoğu yerine gelmez ise bid'at, büyük günah olur veya büyük olmasından korkulur. Nitekim günahlarda da durum böyledir.

En iyi bilen Allah'tır.

o o o

---

[120] Bu hadis İbn-i Hişam'ın Sîre'sinde yer alan uzun bir rivayetin özetidir. 4/275; İstersen ayrıca Buhari'nin Hac kitabında ve (başka) pek çok yerlerde zikrettiği rivayetlerine başvur. Hadis numarası 1739-1741-1742; Müslim, Kasâme bölümü hadis genel numarası 1679; İbn-i Mace, Mukaddime bölümü, hadis no: 233; Dâremî, Menasik bölümü, hadis no: 1916; Ebu Davud, Menasik bölümü, hadis no: 1905; Hadisi ayrıca Âkutî Rasf isimli eserinde rivayet etmiştir. 1/598

Çevirenin Notu: Görüldüğü üzere eseri tahkik eden Dr. Nedvî'nin verdiği kaynaklar arasında Tirmizi yoktur. Metinde yer alan hadisteki son kısmın Tirmizideki şekliyle meâlini veriyoruz. ".... Fakat sizin değersiz saydığınız işlerinizde şeytana boyun eğmeniz olacak, O da bundan hoşnut olacaktır." Tirmizi, hadis no: 2159

YEDİNCİ BÖLÜM

BİD'AT İBADETLERE Mİ MAHSUSTUR YOKSA ÂDETLERE DE BİD'AT GİRER Mİ?

Bid'atın tarifi sırasında geçtiği üzere bu konuda, yani bid'atın âdetten (ibadet dışında) olan işlere de girip girmediği hususunda farklı görüşleri gerektiren şeyler bulunduğu ifade edilmişti.

İbadetle ilgili konulara bid'atın girdiğinde şüphe yoktur. Bu konu o bölümün tamamını kaplamıştır. Çünkü ibadetle ilgili işler ya kalbin yaptığı inançla ilgili şeylerdir, ya da iş ve söz kabilinden organların yaptığı şeylerdir. Her iki kısma da bid'atın girdiği kesindir. Kaderiyye, Mürcie, Mutezile ve Hâriciler gibi mezheplerin yaptıkları bunun örneğidir. İbâhiyye mezhebi de böyledir. Bir takım ibadetler icat etmek, bir asla dayanmaksızın ve daha önce bir örneği görülmemiş şekilde olmaktadır.

Âdetlerle ilgili bid'ata gelince, akıl bunlarda farklılığın olmasını gerekli görür. Bunun örnekleri bid'atın kısımlarının ele alındığı yerde açık biçimde yer almış, geçmişti. Bunları burada bir kere daha ifade edersek şunları söyleyebiliriz:

-Eziyet ve zulüm için icad edilen yöntemler ve (zor kullanarak) satış yapanlardan vergi almak[121]

-Bilgi gerektiren yöneticiliklerde bilgili kimselere karış cahillere öncelik tanımak,

-Şerefli makamları babadan oğula geçerek ehil olmayanlara vermek,

-Yönetici liderlerin, hâkim ve benzeri görevleri yapanların resimlerini bir yerlere koymak,

-Elek kalbur gibi gereçleri kullanmak ve Eşnân denilen kokulu ot ile el yıkamak,

-Taylasan[122] denilen bir giysi giymek, giysilerin yenlerini geniş yapmak ve benzeri şeyler.

Bunlar selef-i salih'in faziletli zamanlarında olmayan şeylerdir. Bunlar insanlar arasında yaşanmış ve çokça yapıla gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Netice itibariyle bunlar da bid'ata karışmış ve ümmet içerisindeki uygulanan uyduruk ibadetler gibi olmuştur. Bu, bizim söylediğimizi gösteren delillerdendir. Kara-

---

[121] Burada sözü edilen vergi, İslâm'dan önce cahiliye döneminde alınan vergidir ki her eşya satandan alınırdı. Bu vergiye meki denirdi. Hz. Peygamberden rivayet edilen: "Mes sahibi cennete girmez." Hadisine göre bu haramdır. (Hadis için bakınız: Ebu Davut, bab numarası, 7)

[122] Taylasan başı ve omuzları ihata eden. Hulasa hâla başımıza örttüğümüz şal olacaktır. Mütercim Asım efendi, Okyanus, 2/950 (Çeviren)

fi'nin ve hocası İbn-u Abd'is-Selam'ın da eğilimi böyledir. Selef'ten bazılarının görüşü dahi böyledir.

Hâfız Ebû Nuaym[123] Muhammed b. Eslem'den rivayet ettiğine göre Muhammed'in bir oğlu dünyaya gelmişti. Olayı Muhammed b. el-Kâsım anlatıyor: Muhammed b. Eslem bana para vererek, iki büyük koç almamı söyledi. Ona istediklerini satın aldım. Bana ayrıca on dirhem daha vererek şöyle dedi: Bununla un al, ama un'u elemeden ekmek yaptır. Ben un'u elettikten sonra ekmek yaptırdım ve ona götürdüm. O bana dedi ki: Bu unu elettin mi? Ve tekrar on dirhem daha verip: Bununla un al ve onu eletmeden ekmek yaptır, dedi. Onu alıp ekmek yaptırdım ve kendisine götürdüm. Bana şöyle dedi: Ey Abdullah'ın babası! Akika[124] sünnettir, unu elemek bid'attır. Sünnetin içerisinde bid'atın bulunması yaraşmaz. Bid'at yoluyla yapılan bu ekmeğin evimde bulunmasını istemiyorum.

Bu olayda adı geçen Muhammad b. Eslem, öyle bir zâttır ki İshak b. Rahuye kendisine "عَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ" **"En büyük topluluktan ayrılmayınız."** hadisi sorulduğu zaman bu hadisi "O, (topluluk), Muhammed (b. Eslim) ve Arkadaşlarıdır" diyerek açıklamıştır. İlerde konusu geldiğinde bu hususta ayrıca söz edilecektir. -İnşaallah-

Bundan başka bid'atın ibadetlerde vuku bulması düşünülürse, âdet olan şeylerde de meydana gelebilir. Çünkü bu ikisi arasında fark yoktur. Sonuç itibariyle meşru olan işler bazen ibadetle ilgili, bazen de âdetlerle ilgilidir. Her ikisi de din koyucu tarafından meşru kılınmıştır. Bid'at işlemek suretiyle aykırı davranmak birisinde olduğu gibi, diğerinde de olur.

Üçüncü bir şık daha vardır. Şöyle ki: İslam dininde âhir zamanda sünnet dışında kalan bir takım olacak şeylerden haber verilmiştir. Yukarıda geçen şeyler, bu gurupta değerlendirilir. Zira bunlar ayın cinstendir.

*Buhari'nin sahih'inde yer alan, Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizler yakında benden sonra bencil kimseler ve makbul saymayacağınız işler göreceksiniz." Hz. Peygamberin ashâbı (o zaman) bize ne emredersiniz ey Allah'ın (Rasülü, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Onlara (yöneticilere) haklarını veriniz, kendi hakkınızı da isteyiniz." buyurdu. [125]

---

[123] Bu zât, büyük hadis hâfızı ve cağının hadis bilgini olan Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran el-Mihranidir. Isfehanlı, Mutasavvıf ve Şafii mezhebine mensuptur. Hilyet'ul Evliya isimli eserin sahibi olup çok doğru bir kimsedir. Hicri 430 yılının Muharrem ayının 20. günü vefat etmiştir. Bakınız: Tezkire, 3/1092; Şezerat, 3/245; Lisân, 1/201

[124] Akika, çocuk doğduğu zaman ailesi tarafından kurban kesilmesine verilen isimdir. Fıkıh literatüründe buna "Akika kurbanı" denir. (Çeviren)

[125] Hadisi Buhari Sahih'inde Fiten, Meğazi ve Menakib kitaplarında rivayet etmiştir. Hadis, Feth'ul Bâride 3603-4330-7052 ve 7057 numaralardadır. Müslim, İmamet kitabında 1843 ve 1845 genel numaralarda, Tirmizi, Fiten kitabında 2189 ve 2190 numaralarda rivayet etmiştir. Ayrıca İbn-u Hıbban'ın Sahihine de bakınız: 9/195.

*İbn-u Abbas Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ، فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً"

"Her kim yöneticisinin hoşlanmadığı bir şey yaptığını görürse, bu duruma sabretsin. Çünkü topluluktan bir karış (kadar) ayrılmış halde ölen kimse cahiliye dönemi ölümüyle ölmüş olur."[126]

*Yine Sahih-i Buhari'de Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"إِذَا أُسْنِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرُوا السَّاعَةَ"

"İş ehil olmayana verildiğinde kıyameti bekleyiniz."[127]

*Ebû Hureyre'den rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"يَتَقَارَبُ الزَّمَانُ، وَيُقْبَضُ الْعِلْمُ، وَيُلْقَى الشُّحُّ، وَتَظْهَرُ الْفِتَنُ، وَيَكْثُرُ الْهَرْجُ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّمَا هُوَ؟ قَالَ: الْقَتْلُ الْقَتْلُ"

"Zaman yakınlaşacak, ilim yok olacak, (insanların gönlüne) cimrilik (duygusu) atılacak, fitneler ortaya çıkacak ve herc çoğalacaktır. Ebû Hureyre Hz. Peygambere; O nedir? dedi. Hz. Peygamber: Öldürmek, öldürmek buyurdu."[128]

*Ebû Musa (r.a) dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Benim önümde (benden sonra) ilmin yok olacağı cahilliğin geleceği günler vardır. Bu kesindir. Bu günlerde herc çoğalacaktır."[129] Herc öldürmektir.

*Huzeyfe (r.a) in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber bize iki hadis söyledi. Bunlardan birini gördüm. Diğerini beklemekteyim.

Bunlardan birinci hadis şöyledir: "Emanet(i korumak) adamların kalplerinin derinliğine (Allah tarafından) indirilmiştir. Sonra (insanlar onu) Kur'an'dan

---

[126] Hadisi, Buhari sahihinde fiten kitabında (Feth'ul Bari'de 7053-7054 numarada) ve Ahkâm kitabında (Feth'de 7143 numarada) rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim, İmamet kitabında 1849 genel numara ile, Dâremi, Siyer kitabında 2019 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Albâninin Irvâ'ul Galil'ine de bakınız: Hadis No: 2453

[127] Hadis sahihtir. Onu Buhari bu lafızla sahih'inde Rikak kitabında (Feth'de 6496 numarada) ve ilim kitabında bir kelime farkı ile (Feth'de 59 numarada) rivayet etmiştir.

[128] Hadisi Buhari Sahih'inde Fiten kitabında -lafız Buharinindir- Ebû Hureyreden (Feth'de 7061 numara ile) rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim İlim kitabında genel 157 numarada, Tirmizi Zühd kitabında kelime farklılığı ile ve ilim kitabında 2200 ve 2332 genel numaralarla, İbn-u Mâce Fiten kitabında 4052 numara ile, Ahmed b. Hanbel 2/537 de rivayet etmiştir.

[129] Hadisin lafzı Buhari'nindir. Buhari hadisi fiten kitabında (Feth'de 7062-7063-7064-7066 numara ile), Müslim, ilim kitabında 2672 genel numara ile, Tirmizi Fiten kitabında, 2200 numara ile, İbn-u Mâce Fiten kitabında 4050 ve 4051 numara ile rivayet etmişlerdir. İbn-u Mâce'deki rivayetlerden ikincisi "Sizin arkanızda... şeklinde başlamaktadır. Bunun dışındaki rivayetler ise "kıyametten önce.... Şeklindedir. Buna göre tetkik etmekte olduğumuz ve yazarın zikrettiği rivayetin başında kelime düşüklüğü vardır. Bu husus dikkate alınsın.

ve sünnetten öğrendiler."[130] Hz. Peygamber (ikinci olarak da) emanetin yok olacağını (şöyle buyurarak) bildirmiştir: "İnsan bir uyumasında emanet kalbinden çekilip alınır. Kalpte benek gibi bir iz kalır. Sonra bir daha uyuduğunda o da çekilip alınır. Kalpte kabarcık gibi bir iz kalır. Bu kabarcık ayağının üzerinden bir kor parçasını yuvarlarsan meydana gelen bir kabarcık gibidir. Bu kabarcık patlar ve içinde hiç bir şey yoktur. İnsanlar alış verişlerinde emanete riayet bulunmaz hâle gelir. (Hatta dürüst kimseler tarafından) "falanca kabilede güvenilir bir adam varmış" denilir. Bu adama "ne akıllı, ne kibar, ne güçlü" denir. Hâlbuki kalbinde hardal tanesi kadar iman yoktur."[131]

*Ebu Hureyre (r.a)den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ عَظِيمَتَانِ، يَكُونَ بينهما مَقْتَلَةٌ، دَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ، حَتَّى يُبْعَثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيبٌ مِنْ ثَلاَثِينَ، كُلُّهُمْ زَعَمَ أَنَّهُ رَسُولٌ، وَحَتَّى يُقْبَضَ الْعِلْمُ —ثُمَّ قال: وَحَتَّى يَتَطَاوَلَ النَّاسُ فِي الْبُنْيَانِ"

"İki büyük (İslam) ordusu birbiri ile savaşmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Bunların her ikisi de aynı davayı ileri sürdüğü halde aralarında büyük bir savaş olacaktır. (Gene kıyamet öncesinde) otuza yakın yalancı deccaller türeyecek, bunların hepsi Allah'ın peygamberi olduklarını iddia edecekler. (İslâmî) ilim yok olacak, insanlar yüksek binalar yapmak yarışında bulunacaklar."[132]

*Abdullah (r.a)den rivayete göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"تَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ أَحْدَاثُ الأَسْنَانِ، سُفَهَاءُ الأَحْلاَمِ، يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، يَقُولُونَ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ"

"Âhir zamanda (dünyanın son zamanında) genç yaşta, aklı kıt kimseler çıkacaktır. Bunlar Kur'an'ı okurlar, (fakat) okudukları boğazlarını geçmez. Yaratılmışların en hayırlısının (peygamberin) sözünden söylerler. Bunlar ok'un yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar."[133]

*Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

---

[130] Rivayetin burasında eksiklik vardır. Zira doğrusu şöyledir: Emanet (I korumak) adamların kalplerinin derinliğine (Allah tarafından) indirilmiştir. Sonra Kur'an indi ve ondan ve sünnetten öğrendiler."

[131] Hadisin devamı vardır ve şöyledir: Ben öyle günler yaşadım ki hanginizle alış veriş yaptığıma aldırış etmezdim. Çünkü bu kimse müslüman ise dindarlığı ona hile yaptırmazdı. Hıristiyan ise yöneticisi hile yapmasına engel olurdu. Fakat bu gün ancak (güvendiğim tek tük) filan ve filan kişi ile alış veriş yapıyorum." Hadisi Buhari Fiten kitabında (Feth'de 7086 numara ile), Müslim İman kitabında 230 genel numara ile, Tirmizi Fiten kitabında 2179 numara ile, İbn-u Mace, Fiten kitabında 4053 numara ile, Ahmed b. Hanbel 2/166-303-361-390-406 ve 3.4.5. ci cildlerin pek çok yerinde, Tayalisi 424-432-803 numaralar ile rivayet etmişlerdir.

[132] Hadisi Buhari Fiten ve Menakıb kitaplarında (Feth'de 3608 ve 7121 numara ile, Müslim Fiten kitabında 157 genel numara ile, Tirmizi Fiten kitabında 2218 numara ile rivayet etmiştir.

[133] Hadisi Buhari Menâkıb, Fezail'ul Kur'an ve İstitabet'ul Mürteddin kitaplarında (Feth'de 3611-5057-5058-6390 ve 6931 numaralarla, Müslim Zekât kitabında 1066-1067-1068 genel numaralarla, Tirmizi Fiten kitabında 2188 numara ile, İbn-u Mace Mukaddimede 168-169-170-171-172-174 ve 175 numaralarla rivayet etmiştir.

"بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتَنًا كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا فَيَبِيعُ دِينَهُ بِعَرَضِ الدُّنْيَا"

"Zifiri karanlık gibi fitneler meydana gelmezden önce bir takım (hayırlı) işler yapmaya girişiniz. (O fitneler çıktığı zaman) adam akşamleyin müslüman, sabahleyin kâfir olacak, dünyalık eşya karşılığında dinini satacaktır."[134]

Bunu Hasan şu sözü ile açıklamıştır: Adam sabahleyin din kardeşinin kanını, ırzını ve malını kendisine haram kılar. (yani bunların dokunulmazlığını ve saygınlığını kabul eder.) Akşam olunca bunları helâl sayar. Buna göre Hasen sanki bu hadisi bir başka hadisle yorumlamaktadır. Bu hadis şudur: "Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kafirler olarak dönüş yapmayın."[135] En iyi bilen Allah'tır.

*Enes b. Malik Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu söylemiştir:

"إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ، وَيَفْشُوا الزِّنَا وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ، وَتَكْثُرَ النِّسَاءُ، وَيَقِلَّ الرِّجَالُ، حَتَّى يَكُونَ لِلْخَمْسِينَ امْرَأَةً، قَيِّمٌ وَاحِدٌ"

"İlmin kaldırılması (yok olması), cahilliğin ortaya çıkması, zinanın yaygınlaşması, şarabın içilmesi, kadınların çoğalıp erkeklerin azalması kıyamet alâmetlerindendir. O derecede ki, 50 adet kadını yöneten bir erkek olacaktır."[136]

*Hz. Ali'den garip olarak[137] rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetim onbeş şeyi yapmaya başlayınca onların başına büyük belâ gelecektir. (Yanında bulunanlar) Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular. Hz. Peygamber (bunları sayarak) şöyle buyurdu:

-Ganimetin (yani servetin fakirlere uğramadan sadece zengin ve mevki sahibi kimseler arasında) dolaşan bir meta haline gelmesi,

-Emanet'in ganimet (malı gibi yağmalanıp helal) kılındığı zaman,

-Zekat vermek (ibadet olmaktan çıkıp bir angarya ve) ceza telakki edildiği zaman,

-Kişi eşine itaat edip, annesinin haklarını çiğnediğinde,

-Babasından uzaklaşıp dostlarına iyilik ettiğinde,

-Topluma, onların en alçağı baş (lider) olduğu zaman,

---

134 Hadisi Müslim Eyman kitabında 118 numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2195-2197-2198 numaralar ile, Ahmed b. Hanbel, Müsned'de (2/523) rivayet etmiştir.

135 Bu hadis Hz. Peygamberin veda hacında söylediği uzun hadisin bir parçasıdır. Hadisi Buhari Meğâzi, Hudud, Fiten kitaplarında (Feth'de 4403-4405-4406-6785-7077-7078-7079-7080 numara ile), Müslim Eyman kitabında 65 genel numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2193 numara ile, İbn-u Mace, Fiten kitabında 3942 ve 3943 numara ile, İbn-u Hıbbân sahihinde, 1/250 ve 7/572 de, Feyz'ul Kadir 6/394 de 9767 numara ile rivayet etmiştir.

136 Bu hadisi sahihtir. Buhari sahihinde ilim, Nikah, Eşribe ve Hudud kitaplarında (Feth'de 81-5231-5577- ve 6808 numara ile), Müslim Sahihinde ilim kitabında 2671 genel numara ile, İbn-u Mace Fiten kitabında 4045 numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2205 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 3/98-120-176-202-213-273 de, Tayalisi Müsnedinde 1984 numara ile rivayet etmiştir.

137 Burada geçen "garip" kelimesi Türkçemizde olduğu gibi tuhaf, acayip gibi bir mana ifade etmez. Bu kelime Hadis Usulü ilminde bir terimdir. (Çeviren)

-Camilerde (Allah rızası gözetmeyen husumet, alış-veriş, eğlence ve dünyevi konularda) sesler yükseldiği zaman,

-İpek (haram bilinmeyip, erkekler tarafından) giyildiği zaman,

-Şarap (ve diğer alkollü içkiler) içildiği zaman,

-Kişiye (zorbalığı ve şerrinden korkulduğu için) zararı dokunmasın diye ikramda bulunulduğu zaman,

-Şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği zaman,

-Bu ümmetin sonradan gelen (nesil) leri, önceden gelip geçenlere (çeşitli bahanelerle) hakaret ettiği zaman (İşte bunlar yapıldığı vakit) artık kızıl bir rüzgarı, yere batmayıveya şekil değiştirmeyi veya gökten taş yağmasını bekleyiniz."[138]

Aynı konuda Ebu Hureyreden rivayet edilen buna yakın bir hadis daha vardır. Bu hadiste "Kabilenin başı fâsık (günahkar) bir kimse olur, toplumun lideri onların en rezili olur." İfadesi vardır. Ayrıca, "çalgı aletleri ve şarkıcı kadınlar meydana çıkar." Denmektedir. Hadsiin sonunda şöyle denmektedir:

"Bunlar meydana geldiği zaman kızıl bir rüzgarı, depremi, yere batmayı, şekil değiştirilmesini ve taş yağmasını bekleyiniz. Âlâmetler (kıyamet âlametleri) peşpeşe gelecektir. Tıpkı ipi çürüyen boncukların ipin kopması ile peş peşe dağılıp dökülmesi gibi."

Bunlar ve benzerleri hadisler, bu ümmette peygamberden sonra olacak şeyleri haber vermektedir. Peygamberden sonra meydana gelecek şey ise, gerçekte yapılması daha uygun olanın değiştirilip yapılmasıdır. İnsanlar yapılması gerekenleri yerine başka şeyleri koyunca, bunlar yaygınlaşmış ve sahki meşru olarak yapılan bir şey olmuştur. Böylece ibadetlerde olduğu gibi sonradan meydana gelen şeyler kabilinden olmuşlardır.

Sonradan olan şeylerin sadece ibadetlere mahsus olduğu görüşünde olanlar, eskilerin söylediklerinin hepsini kabul etmemektedirler.

Karâfi'nin ve hocasının daha önce geçen görüşlerinin cevabı verilmiştir. Cahiliye döneminde satılan şeylerden vergi almak, insanlara eziyet ve zulum yapmak, bir takım görevlerde bilginler dururken cahillere öncelik tanımak gibi şeyler genelde günahtır ve meşru olanlara aykırı davranmaktır.

Bunlardan elek-kalbur kullanmak kabilinden olanlar -mübah olduğu varsayılırsa- bunun mübahlığı şer'î bir delile dayanır ki bunda bid'atlık söz konusu değildir.

Yukarda geçtiği üzere elek-kalbur gibi şeyleri kullanmanın Muhammed b. Eslem'in işaret ettiği gibi mekruh olduğunu varsayarsak, bunun gerekçesi ona

---

[138] Bu hadisi Tirmizi Fiten kitabında 2210 ve 2211 numaralarla rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bu garib bir hadistir. Hz. Ali'ninhadisi olarak ancak bu vech ile biliyoruz.
Hadisi İbn-u Mâce de Fiten kitabında rivayet etmiştir. İbn-u Mâcenin rivayetince saedce beş özelliğe yer verilmiştir. Fakat (buna rağmen) belgelemek bakımından onu da zikrettim. Ayrıca bakınız: Feyz'ul kadir, 1/409-410 Hadis numarası, 774

göre sonradan icad edilmiş sayılmasıdır. Çünkü bu hususta tesbit edilen bir durum var: Hz. Peygamberden sonra ilk icad edilen şey eleklerdir. Muhammed b. Eslem gibiler bu meselede Lafz'ın (kelimenin) ifade ettiği dış manaya itibar edip, onu dikkate almışlardır.

Bu meselenin dış görünüşe göre böyle olması bid'at olduğundan değil, Ahkaf suresi 20. Ayetinde işaret edilen lüks ve israf yönündendir.

Onların: "İbadetlerde bid'atın olması (aklen) nasıl düşünülebiliyorsa, âdetlerde de olabileceği düşünülür" sözü kabul edilebilir bir sözdür. Bunun aklen câiz olmayacağını biz de söylemiyoruz. Biz sadece bunun vuku bulup bulmayacağını konuşuyoruz. Tartışma noktası burasıdır.

Delil olarak ileri sürülen hadislere gelince, bunlarda meseleyi ilgilendiren bir delil yoktur. Çünkü bunların bid'at veya icad edilen bir şey olduğu nas olarak bildirilmemiş veya böyle bir manaya işaret edilmemiştir.

Ayrıca şayet bunlar âdetle ilgili her sonradan olan şeyi bid'at sayıyorlarsa yiyecek, içecek, giyecek, konuşma ile ilgili eski zamanlarda olmayan şeylerin hepsini bid'at saysınlar. Bu çirkin bir şeydir. Çünkü âdetle ilgili şeyler zaman, mekan ve isimlendirme olarak değişkendir. Neticede Sahâbeye yetişip onların âdetlerini benimseyen, böylece (daha önceki) Araplara her ters düşen kimse eskilere uymamış olur. Bu gerçekten kabul edilmez bir şeydir.

Evet, bir takım çeşitli âdetleri korumak mutlaka gereklidir. Fakat bu, dinin sınırları içerisinde, Allah'ın sözü ve Hz. Peygamberin sünnetinin gereği olarak cereyan eden kurallara uyarak olmalıdır.

Âdette değişiklik söz konusu olmazsa hep aynı giysiyi giymek, aynı durum içinde olmak ve tek âdet içinde kalmak zor ve sıkıntılıdır. Çünkü zamanlar, durumlar, yöreler ve huylar değişiktir. İslam dini kendisi ile çelişmeyen ve caiz olduğunu bildirdiği sınırlar içinde olan şeylerde sıkıntıya düşmeyi ve zorluk çıkarmayı reddetmiştir.

Yukarda sözü edilen hadislerde bildirilen zamanın bozulması ve kıyamet alametlerinden ortaya çıkacak şeyler ve çirkinlikler geçmiş zamanlara nisbetle ifade edilmiştir. Çünkü o zamanlarda iyilik meydanda, kötülük oldukça az ve gizli idi. Kıyametten önce âhir zamanda durum bunun tersi olacaktır.

Bunların bid'at olması bid'atın tarifinde geçen iki yoldan da anlaşılmamaktadır. Oraya başvurunca durumun böyle olduğunu göreceksin.

Bu meselede doğru olan, iki bakış açısını birleştiren, bid'atın tarifindeki iki yoldaki amacı gerçekleştiren üçüncü bir yoldur. Bu, yedinci bölümün üzerine kurulduğu şeydir. Bunu şimdi başlı başına bir fasılda ele alacağız. Doğruya ulaşma başarısını veren Allah'tır.

FASIL

Mükelleflerin fiilleri, din açısından bakılınca iki kısımdır:

Birincisi İbâdet kabilinden olanlardır.

İkincisi Âdetler kabilinden olanlar.

Birinci kısım burada konumuz dışındadır. İkincisi âdetlerdir. Bu konuda ilk dönemi oluşturan seleften aktarılanların dış görünüşüne bakılırsa mesele ihtilaflıdır. Bunlardan kimisinin sözü, âdetlerin de ibadetler gibi olduğu yönündedir. Buna göre nasıl ki ibadetlerde bir şey icad etmemekle emrolunmuş isek âdetlerde de böyleyiz.

Yukarda akika sünneti âdet kabilinden bir şey iken Muhammed b. Eslem bunda un'un elenmesini kendisinden öncekilere aykırı davranmak görerek bunu mekruh saymıştır. Hâlbuki unu elemek akla uygun bir şeydir. Muhammed b. Esleme göre genellikle öncekilere uymak, ibadet ciheti ağır basan bir şeydir. "Peygamberden sonra ilk icad edilen şey eleklerdir." Diyenin sözünde de aynı mana ortaya çıkmaktadır.

Rabi' b. Ebî Raşid'in şöyle dediği hikâye edilmektedir: "Benden öncekilere aykırı davranmış olmaktan korkmasaydım ölünceye kadar mezarlığı mesken edinirdim." Şüphesiz mesken edinmek âdet ile ilgilidir.

Bu anlayışa göre âdetler de ibadetlere dahil olmaktadır. Bu itibarla bid'atlerin âdetlere de girmiş olması açıktır. Fakat çoğunluk böyle düşünmemektedir. Bizim sözümüz de buna dayalı olacaktır.

O halde deriz ki: İslam'da usül denilen bilim dalında ifade edilmiştir ki âdetle ilgili şeylerin her birinde ibadet anlamı bulunması şüphesi vardır. Çünkü emredilmiş ve yasaklanmış olan şeylerin detaylarına kadar akıl ile kavranılmayanları ibadetleri oluşturur. Akıl ile kavranılan, yararı ve zararı anlaşılabilen ise âdetleri oluşturur.

Buna göre abdest, gusul, namaz, oruç ve hac, bunların hepsi ibadetlerdendir. Alım-satım, evlenmek, boşanmak, kiralama ve cinayetler (suçlar), bunların hepsi âdetlerdendir. Çünkü bunların hükümleri akıl ile kavranabilir. Bunlarda aynı zamanda ibadet (manası) da bulunabilir. Zira bunlar şer'î kayıtlarla belirlenmiştir. Bu şerî hususlarda mükellefin tercihine yer yoktur. Hükmün ilgili olduğu mesele ister tahyîr (serbestlik), ister itkizâ (gereklilik) ifade etsin durum aynıdır. Çünkü ibadetlerde tahyir bağlayıcılık ifade eder. Nitekim iktiza da böyledir. -Muvafakât isimli kitabımızda bu husus anlatılmıştır.-

Durum böyle olunca her iki kısmın da ibadet manasında ortak olduğu açıktır. Âdetlerle ilgili meselelere bu açıdan bid'at girdiği dikkate alınırsa, ibadetlerde olduğu gibi âdetlerde de bid'atın olması sahihtir.

Bu bölümün hükmü işte bu incelik üzerinde döner durur. Böyle olduğu (bu bölümün başında) Karâfi'nin verdiği insanların (ekonomik) işlemlerine vergi koymak (meks) misalinde ortaya çıkmaktadır. Bu haram uygulamanın insanların tasarruflarına (işlem ve eylemlerini) belli bir süre veya belli bir durumda el koymak/geçersiz saymak ihtimali vardır. Üstelik bu, dünyalık elde etmek

için bir gaspçının gasbı, bir hırsızın hırsızlığı, bir eşkiyanın yol kesmesi veya bunlara benzeyen bir şekilde yapılmaktadır.

İkinci bir ihtimal ile insanlara böyle bir vergiyi sürekli veya belli vakitlerde olmak üzere kesin bir emir veya bir din gibi yerleştirmek söz konusudur. Bu konulan hüküm, süreklilik ifade edecek ve herkesin sorumlu olduğu ve uymayanların ceza görmeleri gerektiği meşru bir hükme benzemektedir. Hayvanların veya arazi mahsulünün zekâtı ve buna benzeyen dini hükümler gibi.

İkinci ihtimalin bid'at olduğu açıktır. Çünkü bu fazladan bir şeriat koyma ve mükellefleri bağlayıcı bir hüküm icad etmedir. Bu hüküm farz olan zekatın, (bir takım suçlarda ödenmesi gereken) belirli diyetlerin veya gaspçıların ve insanlara köle muamelesi yapanların (edindikleri) mallar hakkında verilen cezaların hükmüne benzemektedir. Hatta onlar hakkında farz ibadetler, kesinlikle yapılması gereken veya bunlara benzeyen bir şey olmuştur. Bu cihetten hiç şüphesiz bid'attır. Çünkü dine ilâve yapmak gibi bir durum, insanları yükümlü tutmakta geniş bir yol açılması söz konusudur. İnsanlara zulüm yoluyla vergi koymanın bu varsayıma göre iki bakış açısı vardır. Birisi bunu insanlara uygulayana diğer zulümler gibi haram olmasıdır. Diğeri ise başka yükümlülükler gibi ölünceye kadar uygulamak üzere bir hüküm icad edilmiş olmasıdır. Böylece bu meselede iki yasak bir araya gelmiş bulunmaktadır. Birisi günah, diğeri bid'at yasağıdır. Birinci kısımdaki bid'atta böyle bir durum yoktur. Birinci kısımdaki bid'atta sadece vacip veya mendup derecesinde insanlara dinî bir hüküm koymak ciheti vardır. Çünkü bunda günah olacak başka bir cihet yoktur. Konulan dînî hüküm, yasaklanan şeydir.

Bilginler varken cahillere öncelik tanımak ve şerefli mevkilere, layık olmadıkları halde, babadan oğula veraset yoluyla bu makamları vermek de bundan önceki bid'at kabilindendir. Çünkü cahil'i bilgin'in yerine koyup onu dinde fetva verecek düzeye getirmek ve onun sözünü (verdiği fetvayı) mal, can ve evlenme ilgili konularda uygulamak dinde haram olan bir şeydir. Her ne kadar babasının rütbesinde değilse de veraset yoluyla oğul'u babanın derecesine getirmenin âdet haline gelmesi, bu işi yaygınlaştırır ve sürekli hale getirir ve insanlar onu hiç şüphesiz bid'ata ters düşmeyen bir din gibi tekrar tekrar yaparlar.

Buna ilaveten cahil kimse bilime uymayan keyfî ve kişisel görüşler söyler. Bu da bid'at veya bid'at sebebidir. İleride bunun açıklaması gelecektir – İnşaallah- Bu husus, Hz. Peygamberin şu hadisi ile uyarıda bulunduğu bir hususdur. Allah'ın Rasûlü şöyle buyurur:

"حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤَسَاءَ جُهَّالاً فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا"

"Bilgin kişi kalmayınca insanlar câhilleri başlarına getirirler. Bunlara sorular sorulur, Bilgisizce fetvalar verirler. Sonuçta kendileri sapıtır, insanları da saptırırlar."[139] Bunların sapıtması keyfi fetva vermelerindendir. Çünkü bilgi sahibi değillerdir.

---

[139] Bu hadis Buhari'nin sahihinde ilim ve İ'tisam kitabında (Feth'de 100 ve 7307 numara ile, Müslim, ilim kitabında 2623 genel numara ile, Tirmizî, İlim kitabında 2652 numara ile, Dâremi sünenin de mukaddimede 239 numara ile, İbn-u Hıbbân, 7/48 ve 8/254 ve 255 de rivayet etmiştir.

Liderlerin, hakim ve yöneticilerin resimlerini bir takım yerlere koymak, selefin/daha önce geçenlerin yaptıklarına aykırıdır. Önceden geçtiği üzere bunda bid'at düşünülemez. Bu, sahihtir. Eğer bir kimse bunda bid'at olduğunu zorlama yoluyla düşünürse bu cidden uzak bir düşünce olur. Bu meselede bid'atın tasavvuru şöyle bir varsayım ile olur: Bu işin yapılmasını mesalih-i müsrele[140] dışında özellikle liderler istemiş olur. Öyle bir hâle gelir ki halkın din kabul ettiği şeylerden sayılır. Veya bu sadece liderlere has sayılıp başkasının resmi konulmaz kabul edilir. Nitekim altun yüzüğün sultanlar için caiz olduğuna, ipek giymenin sultanlara caiz olup başka erkeklere câiz olmadığına bazı kimseler inanmaktadır. Bu sonuncu örnekler bid'at'a birinciden daha yakındır.

Camileri süslü hale getirmek de bid'ata yakın birşeydir. Zira insanlardan pek çoğu camilerde yapılan süslemenin Allah'ın evinin şânını yüceltmek olduğuna inanırlar. Camilere aşırı derece pahalı avizeler asmak da böyledir. Hatta bunun için yapılan harcama Allah yolunda yapılmış sayılmaktadır. Padişahların süslenmesi ve onların resimlerinin bir yerlere konmasının da İslâm'ın şanını yüceltmek olduğuna, İslâm'ın özelliklerini ve belirtilerini öne çıkarmak olduğuna inanmak da böyledir. Yahut bunu ilk olarak yaparken Allah'ın izin vermediği bir biçimde bu yaptığı ile İslâm'ı yüceltmeyi kasd ederse dahi durum böyledir. Karâfînin Muâviyeden hikâye ettiği şeyler bu kabil süslenmelerden değildir. Belki giyinmede âdet olan ve perdelerin yırtılıp yamalıklı olması korkusundan dolayı ihtiyatlı bir davranıştır. Bu hüküm, söylemenin doğru olduğuna göredir. Aksi halde tarihçilerin anlattıklarına güvenmemek gerekir. Naklettiklerine güvenilmeyen kimselerin söylediklerine dayanark hüküm vermemek en layık olandır.

Elek-kalbur kullanmak meselesine gelince daha önce de geçtiği üzere bunda alışılmış olan onun ne din, ne de dünya tedbiri bakımından ondan ayrılmayan dini bir hüküm yoktur. Bu konuda sözü fazla uzatmıyoruz. Bu tertibe göre, İbn-u Abd'is selam'ın söylediklerine bir fark söz konusu olmaksızın bakılır. Böylece bid'atın âdetlerdeki alanının diğerlerine göre ne olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konuda daha önce söz geçmişti. İhtiyaç duyarsan oraya başvur.

o o o

Bid'atın âdetlere girmesi ile ilgili olarak bu bölümün başında geçen şıkların üçüncüsünde verilen misallerin arzu edilen tahkikinde deriz ki: Bu şıkda sözü edilen hadislerin hepsindeki özellikler on küsur husustur. Bunları hepsi veya bir çoğu bidat olan esaslara indirgemek mümkündür. Bunlar ilmin azalıp cahilliğin ortaya çıkması, cimrilik, emanete riayetin kalmaması; kan dökme, zina, faiz, içki, erkeklerin ipek giymesi ve şarkının helal sayılması, zenginliğin tekel haline gelmesi, zekâtın angarya gibi telakki edilmesi, camilerde yüksek sesli konuşmaların olması, tecrübesiz gençlere öncelik verilmesi, ümmetin sonunun evvelkilere lanet etmesi, deccallerin çıkması ve topluluktan ayrılmaktır.

---

[140] Bu bir usul-u fıkıh terimi olup bu hususta sekizinci bölümde bilgi ve örnekler verilecektir. (Çeviren)

o o o

(Yazar bunların herbirini teker teker açıklamıştır. Şimdi bunları görelim.)

İlmin azalıp cahilliğin ortaya çıkması: Bunun sebebi dünyaya çok zaman ayırmaktır. Bu, bilgisiz fetva verme sonucunun başlangıcıdır. Nitekim sahih hadiste bu husus bildirilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hz. Allah ilmi insanlardan (bir şeyi) kökünden sökercesine söküp çıkarmaz..."[141] İlmin azalıp cahilliğin ortaya çıkması şöyle olacaktır: İnsanların mutlaka bir lidere, kendilerini yönetecek, vuku bulan suçlarda dinin hükmünü bildirecek, bildirip uygulayacak bir yöneticiye mutlaka ihtiyaçları vardır. Aksi halde insanlar birbirini kınar ve düzen bozulur. Bu sebeple insanlar kendilerini aydınlığa çıkaracak birini bu mevkiye getirmek zorundadırlar. İşte bu kişi "âlim" denilen kimsedir. Bilgin yöneticinin onları dindeki görüşüne yöneltmesi kaçınılmazdır. Oysa (hadiste de ifade edildiği gibi bilgin'in yerine cahil kimse getirilince) varsayımımız bu kimsenin cahil olmasıdır. Sonuçta cahil yönetici kendisi saptığı gibi onları da dosdoğru yoldan saptırır. İşte bu bid'atın tâ kendisidir. Çünkü Kur'an'dan ve hadisten bir aslı olmadığı halde hüküm koymaktır.

Ayrıca bu hadis göstermiştir ki insanlara asla âlimlerden bir kötülük gelmez. Ancak bir toplumun âlimleri ölünce, âlim olmayanlar fetva verirlerse insanlara bundan zarar gelmektedir. İnşaallah ilerde bu manayı daha çok açıklayıcı ifadeler gelecektir.

o o o

Cimriliğe gelince: Cimrilik haramı helâl kılmak için hileli yollara sapma bid'atının ön belirtisidir. Bunun meydana gelmesi şöyle olur: İnsanlar malları hakkında cimrilik edip onların güzel ahlak ve iyi meziyetler için sarfedilmesini hoşgörmezler. Sadakalar vermek, bağışlarda bulunmak, yardım etmek, diğer insanları kendisine tercih etmek, ödünç verip işbitirmek, alışverişlerde eli darda olana zaman tanımak, alacaktan vazgeçmek gibi güzellikleri yapamazlar. (Oysa müslümanlar Kur'anda buna yönlendirilmişlerdir.) Hz. Allah şöyle buyurur: **"Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona süre tanımak (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır."** (Bakara, 280) Eski dönem müslümanları/selef, böyle yaparlardı. Sonraları ilk dönemlerdeki bu iyilik çeşitleri eksilip azaldı. İnsanlar ödünç alıp vermeyi hoşgörür oldular. Sonraları bu da bozuldu. Nihayet, varlıklı kimseler ellerinde olanla hoşgörülü davranmaz oldular. Eli dar olanlar da işlemlerinde dış görünüşe göre câiz, ama iç yüzü yasak olan şeylere başvurdular. Faizli ve menfaat sağlayan ödünç vermeler gibi. Bu işlem dış görünüşte alış veriştir. İnsanlar arasında bu, din yönünden de uygun görülür ve yaygınlaşır. Bu tür işlemleri ticaret haline getirirler. Bunun aslı, malda cimrilik etmek, dünya arzu ve süsüne olan sevgidir. Durum böyle olunca, bunun dinde bid'at olması ve kıyamet alâmetlerinden olması yerindedir.

---

[141] Hadisin kaynakları hakkında (147) numaralı dipnotta bilgi verilmiştir.

Şayet, "bu meseleye uzaktan bir bakış ve delilsiz bir zorlamadır" denilirse bunun cevabı şudur: Eğer bu anlayış, dinden kaynaklanmasaydı, asla söylenmezdi.

Ahmed b. Hanbel Müsned'inde ibn-u ömerden şu rivayete yer vermiştir: Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim:

"إِذَا ضَنَّ النَّاسُ بِالدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ، وَتَبَايَعُوا بِالْعِينَةِ، وَاتَّبَعُوا أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَتَرَكُوا الْجِهَادَ فِي سَبِيلِ اللهِ، أَنْزَلَ اللهُ بِهِمْ بَلاَءً فَلاَ يَرْفَعُهُ حَتَّى يُرَاجِعُوا دِينَهُمْ"

"İnsanlar dirhem ve dinarları (paraları) hususunda aşırı cimrilik ettiği, ıyne alış verişi yaptığı[142] sığır kuyruğunun peşinden gittiği ve Allah yolunda cihadı bıraktığı zaman Allah (c.c.) onlara bir belâ indirir. Dinlerine dönünceye kadar Allah o belayı onlardan kaldırmaz."[143]

Yine Ebu Davud'un rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Iyne alış verişi yaptığınız, sığır kuyruğu peşinden gittiğiniz, ekin ekmeğe râzı olduğunuz ve cihad'I terk ettiğiniz zaman, Hz. Allah size öyle bir zillet/alçaklık musallat eder ki, dininize dönmedikçe o zilleti sizin içinizden çekip çıkarmaz."[144]

İyi düşün ki hadiste Iyne alışverişi, insanların cimriliği ile nasıl yakınlaştırılarak ifade edilmiştir? Bu gösteriyor ki ıyne türü alışveriş yapmak dünya malında cimrilik etmekten olmaktadır. Böyle olduğu aynı zamanda akla da uygundur. Çünkü insan kendisine normal satış yapacak veya ödünç verecek birini bulduğu sürece, ebediyyen ıyne türü alışverişi yapmaz. Meğer akılsız ve aptal biri ola!

Bu söylenenlere, Ebû Davud'un Hz. Aliden rivayet ettiği şu söz de tanıklık etmektedir: "İnsanlara çok sıkıntılı bir zaman gelecektir. Bu zamanda, zengin elinde ne varsa onu sıkarak elinden çıkarmak istemeyecektir. Oysa bununla emrolunmamıştır. Hz. Allah buyurur ki: **"Siz hayıra ne harcarsanız, Allah onun yerine hayır verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır."** (Sebe, 39) Allah'ın yarattıklarının en kötüsü, dara düşenin yapacağı satışı arar durur. Dikkat edin! Dara düşenin (sıkıntı sebebiyle) sattığı (nı almak) haramdır. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, hainlik etmez. Eğer yanında hayır (lı bir varlık) bulunuyorsa onu (din) kardeşinin say. Din kardeşinin durumu kötü iken, onu bir de sen kötü duruma düşürme!"[145]

---

[142] Iynne, bir malı ödemesi belirli bir vakte ertelenmiş olarak para karşılığında satıp, sonra sattığından daha az fiyata satın alıp, daha az olarak belirlenen fiatı peşin olarak vermektir. Daha çok olarak belirlenen fiat, ayın malı ilk olarak alan kimsenin zimmetinde borç olarak kalır. Böyle bir satış işlemi Şafiîlerce mekruh, diğerlerine göre haramdır.

[143] Bu hadisi Suyutî Cami'us-Sağîr-inde zikretmiş, hasen olduğunu bildirerek Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde, Beyhaki'nin Şuab'il İmanında, Taberânî'nin Mu'cem'ul Kebîrinde rivayet ettiklerini ifade etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir, 1/397; Zâd'ul-Meâd, 3/86

[144] Hadisi Ebu Davud, sünen'inde 3462 numarada rivayet etmiştir.

[145] Bunu Ebu Davud Sünen'inde 3382 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/116 da Ahmed Şâkir'in tahkik ettiği nüshada 937 numarada rivayet etmiştir. Ahmed Şâkir dip notta şöyle diyor: Bu rivayetin isnadı zayıftır. Çünkü sened'de ki temim oğullarından olan Şeyh'in durumu belirsizdir. Ahmed Şâkir daha sonra İmam-i Suyuti'nin bu rivayete "Dürr'ul Mensur" unda özet bir şekilde yer verdiğine işaret etmiştir. 1/293

Bu üç hadis -her ne kadar senetleri ortada yok ise de- birbirini destekliyor. Bu hadisler, realitenin tanıklık ettiği gerçek bir haber vermektedir. (Hadiste geçen Iynne'nin tefsirinde) bazıları şöyle diyor: Genel olarak Iyne, ancak zengin'in ödünç vermekte cimrilik ettiği paraya ihtiyacı olan bir kimse tarafından zorunlu olarak meydana gelmektedir. Zengin'in tek arzusu istediği kadar yüzde oranında kazanmaktır. Paraya muhtaç olan kimse (kendi aldığından) yüzde daha az bir miktala onu satmaktadır. Darda kalan kimsenin satışı Iyne olarak da tefsir edilmiştir. Fıkıhta genişçe anlatıldığına göre Iyne satışı, bir masıl veresiye olarak değerinden fazlaya satılmasıdır. Sonuç itibariyle cimrilik, alış verişlerdeki bu fesatlara sebep olmaktadır.

Burada "sözümüz günah fesadı ve bid'at üzerinedir. Fakat içinde fesat olan alışverişlerden bahsedilmektedir. Bunlar başka bir konudur. Üzerinde konuştuğumuzla bir ilgisi yoktur." Denilirse bu itiraza verilecek cevap şudur: Bu meseleye bid'at'ın girişi bazı kimselerin caiz gördüğü ihtiyal/hile kapısından olmuştur. Alimler hile yolu ile (Iynede olduğu gibi) yapılan işlemi, sonradan icad edilmiş bid'at saymışlardır. Hatta hile yollarını gösteren bir kitap hakkında İbn'ul Mübarek[146] şöyle demiştir: Bununla (bu kitapla) o kâfirdir. Her kim, bu kitabı dinler ve bu kitaptakilere râzı olursa o kâfirdir. Onu bir yerden (başka bir yere) taşıyan kâfirdir. Bu kitap kimin yanında olurda bu kitaptan hoşnut olursa o kâfirdir. İbn'ul Mübarek'in böyle söylemesi bu kitapta kabul edilmez hilelerin bulunmasındandır. O derecede ki dinden çıkmak suretiyle karı kocanın bir birinden ayrılmasına hile yolu gösterilmiştir.

İshak b. Rahüyenin Süfyan b. Abd'ül Melik[147] vasıtası ile rivayet ettiğine göre Ebû Ğaşşan zamanında Ebu Ravh'ın kızına (kocasından ayrılması için bir hile yolu olarak) irtidat etmesi (dinden çıkması) emredilmişti. Abdullah b. Mübarek bu konuda öfkeli bir şekilde şunları söyledi: İslam dininde yeni şeyler icad ettiler. Kim bu emri verdiyse o kâfirdir. Bu kitap kimin yanında veya evinde olursa, bu kitaptakilerle emrederse veya, emretmede onun doğru olduğunu kabul ederse o da kâfirdir. Daha sonra İbn-u Mübarek şöyle dedi: Şeytanın bu gibi güzel (bir hile) yapabileceğini sanmıyorum. Tâ ki bunlar geldiler. Şeytan bunlardan faydalanarak bunu yaygınlaştırdı. Bunlar gelinceye kadar bu hileleri yapan yoktu.

Bu kitap ve benzerleri, hileye taraftar olanlarca iddialarına delil olmak züere düzenlenmiştir. Bu kitapta gösterilen hile yolları ile haramı helâl etmeye vacip olanı, vaciplikten çıkarmaya, din düzeni dışına çıkan buna benzer şeyleri yapmaya yol gösterilmektedir.

---

[146] Bu zat, Abdullah b. Mübarek el-Mervezidir. Künyesi Ebu Abdirrahmandır. Hanzala oğullarının azadlı kölesi idi. Sağlam, dürüst, cömert, mücahid bir fıkıh âlimi idi. Kendisinde pek çok hayırlı meziyetler vardı. Zekizinci tabakadan olup hicretin 181 yılında Hit denilen yerde vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/445; Tezkire, 1/274; Şezerat, 1/295

[147] Bu zât Süfyan b. Abd'ül Melik el-Mervezidir. İbn-u Mübarekin arkadaşları arasında ileri gelen büyüklerdendi. Onunla tabakanın ilklerinden olup, hicretin 200, cü yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrîb, 1/311; Cerh ve Ta'dil, 4/230

Nitekim bu kitapta eşinden üç defa boşanan kadını kocasına geri getirmeye bir hile yolu olarak hülle yapanın nikahı câiz görülmektedir. Yine bu kitapta zekat farzının emanet verme ve bağış yoluyla düşürülmesi yolu gösterilmektedir.

Sonuç itibariyle geçen hadislerde cimriliğe işaret edilmesinin gerekçesi ortaya çıkmıştır. Bu işaret edilen hususlar birçok günahı içerdiği gibi bid'atleri da içermiştir.

o o o

Emanetin yok olması ise emaneti hıyanetin yaygınlaşmasından ibarettir. Bu özellik, münafıklık belirtisidir. Lakin hıyanetin bazı türleri insanlarda bulunur.

İlme mensup olan bazı kimselerden ve pek çok yöneticiden hikâye edilmiştir. Ki hile mekanizmasını işletenler ıyne alışverişinde öyle bir şeyi gizlemişlerdir ki bunu açıklamış olsalardı satış geçersiz olurdu. Satış'ın geçerli olması için onu gizlediler. Çünkü elbiseyi veresiye olarak yüzelliye satması:...[148] fakat satıcı ve alıcı satılan ve satın alınan mal olarak elbiseyi aracı olarak ortaya koymuşlardır. Fakat realite gösteriyor ki durum böyle değildir.[149]

Bir başkası (zekât vermekten kaçmak için) sene başında davranışı ile ve sözlü olarak (ikinci bir kişiye): "benim bu mala ihtiyacım yok. Sen buna benden çok muhtaçsın" der. Sonra da malını (veya parasını) ona bağış yapar. Diğer yılın tamamında kendisine bağış yapılan, bağış yapana aynı sözü söyler. Her ikisi de iki yılda para ile ilgili uygulamada eşittir. (Yani ikisi de zekât vermemiştir.) Bu emanet'e aykırı değil midir? Aslında yükümlülük (örneğimizde zekât verme yükümlülüğü) Rab ile kul arasındadır. Allaha karşı görevin yapılmasında aykırı davranmak hıyanettir.

İnsanlardan bazısı ziyneti değersiz görüp yalandan reddeder. (Hâlbuki gerçekte onu yapar.) Burada ziynetin anlamı, kusurları kamufle etmek (kusurluyu dürüst göstermek)tir. Bu da emanet'e ve her müslüman için samimi davranma gerçeğine aykırıdır.

Yine yöneticilerden pek çoğu, malların kendilerinin olup müslümanların olmadığına inanarak insanların mallarını, süpürürcesine hepsini alırlar. Kâfirlerden kılıç gücüyle zafer elde ederek kazanılan ganimette de ayın inancı taşıyan yöneticiler vardır. Ganimeti beyt'ül mal'e koyup gâzileri haklarından akıllarının yaptığı yoruma uyarak mahrum ederler. Bunda da bid'at yönü açıktır.

Bundan önceki bölümde zaruriyyata bid'atın girmesi ile ilgili örneklerde bu hususta bir uyarı geçmişti. Servetin tekel haline gelip hep zenginler elinde dolaşması dahi bu tarza girmektedir. Nitekim Hz. Peygamberin şu hadisi de geçmişti: "Benden sonra bencil kimseler ve makbul saymayacağınız yöneticiler[150] göreceksiniz.... Daha sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onların hakkını veriniz. Allah'tan onların güçsüz olmasını isteyin"

---

[148] Eserin orjinalinde noktaların olduğu yerde cümleyi tamamlaması gereken ifadenin eksik olduğu bildirilmiştir. (Çeviren)

[149] Taraflardan birisi sıkıntısını çektiği parayı elde etmek, diğeri ise parasının geriye dönüşünde kâr ile dönmesini istemektedir. (Çeviren)

[150] Daha önceki hadiste "yöneticiler" kelimesi yerine "işler" kelimesi vardır. Ayrıca bu hadisteki son cümle onda yoktur.

o o o

Kan dökmenin faiz'in (erkeklerin) ipek giymesinin, şarkı ve şarabın helal sayılmasına gelince, bu hususları bildiren hadisler vardır. Şöyleki:

*Ebu Davud, Ahmed b. Hanbel ve diğerleri Ebû Malik el-Eş'arinin Hz. Peygamberden şu hadisi işittiğini rivayet etmişlerdir:

"لَيَشْرَبَنَّ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا"

"Ümmetimden bir takım insanlar başka ad altında mutlaka şarabı içecekler."[151]

*İbn-u Mâce rivayette şu ilaveye yer vermiştir: "Onların yanında çalgılar çalınır şarkıcı kadınlar bulunur. Allah bunlar sebebiyle yer yüzünü batırıp yok eder ve onlardan bazılarını maymun ve domuza dönüştürür.[152]

Bunlar bu hadisi şöyle tahric etmiştir:

"لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَحِلُّونَ الْحَزَّ وَالْحَرِيرَ وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ، وَلَيَنْزِلَنَّ أَقْوَامٌ إِلَى جَنْبِ عَلَمٍ، تَرُوحُ عَلَيْهِمْ سَارِحَةٌ لَهُمْ يَأْتِيهِمْ رَجُلٌ لِحَاجَةٍ فَيَقُولُونَ: ارْجِعْ إِلَيْنَا غَدًا، فَيُبَيِّتُهُمُ اللهُ وَيَضَعُ الْعَلَمَ، وَيَمْسَخُ آخَرِينَ قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ"

* **"Ümmetimden (bir takım) topluluklar zinayı,[153] ipeği, şarabı, çalgıyı helâl sayacaktır. Bir kısım topluluklar da bir dağın eteğine inecekler. Onların sürüsünü, çoban yanlarına getirecek. (Fakir) bir adam da bir ihtiyacı (nın giderilmesini istemek) için yanlarına gelecek Onlar adama: "Bize yarın gel!" diyecekler. Bunun üzerine Allah onları geceleyin yakalayıverir ve dağı tepelerine koyarak bir kısmını helak eder. Geri kalanların şekillerine değiştirerek kıyamete kadar maymun ve domuzlara çevirir."[154]**

Bu hadis Ebu Davud'un rivayetinde şöyledir: "Ümmetimden (bir takım) topluluklar Hazz'ı ve ipeği helâl sayacaktır." Rivayetin sonunda: "Onlardan diğerlerini kıyamete kadar domuz ve maymunlara çevirir." Şeklindedir.

Bu rivayetteki Hazz ipeğin bir çeşididir. "Dağın eteğine inecekler" ifadesi, -En iyisini Allah bilir ya- bunların, sözü edilen haramları helal sayacak kimselerden olacağını gösteriyor. Şekillerinin değişmesi de geceleyin başlarına bela geldiğinde olacaktır.

---

[151] Hadisi Ebû Davud Eşribe kitabında 3688 ve 3689 numara ile, Nesâi, Eşribe kitabında 8/312 ve 313 de, İbn-u Mace Eşribe kitabında 3385 ve Fiten kitabında 4020 numara ile, Dâremî, Eşribe kitabında, 2100 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 4/237 ve 5/318-342 de, Tayalisi Müsnedinde, 586 numara ile, İbn-u Hıbbân Sahih'inde 8/266 da, rivayet etmişlerdir. Ayrıca bakınız: Zâd'ul Meâd, 5/748; Feyz'ul Kadir, 5/391 (7705 numaralı hadis)

[152] İbn-u Macenin bu fazlalık rivayeti Fiten kitabında 4020 numaralı hadistedir. Ayrıca Münavi'nin Feyz'ul Kadirine bakınız: 5/392 ve 7709 numaralı hadis.

[153] Hadisin metninde zina kelimesinin karşılığı yoktur. Bu mana dip notta ifade edilen ve Buharide bulunan bir rivayete dayanarak metne alınmıştır. (Çeviren)

[154] Hadisi Buhari Ebû Amir ve Ebû Mâlik el-Eş'ariden Eşribe kitabında (Feth'de 5590 numara ile) ve Ebu Davud Libas kitabında 4039 numara ile rivayet etmiştir.

Bu hadis nas olarak ifade ediyor ki bu haramları helal sayanlar bunu bir yorum ile yapacaklardır. Güya içtikleri şarap değil, değişik isimle anılan nebiz veya başka bir şeydir. Çünkü şarap, üzümden sıkılan pişmemiş üzüm suyudur. Küfelilerden bir gurubun görüşü böyledir. Hâlbuki her sarhoş edicinin şarap (gibi) olduğu kesinlikle sâbit olmuştur.

Bazıları bu hususta şöyle demiştir: Bunların başına gelecek ceza şarap adı bulunmadığı zannı ile haramı helâl sayıp, haram kılıcı sebebin bulunup sâbit olduğunu dikkate almamaları yüzündendir. Aynı anlayış yahudilerin pazar günü balık tutmalarında ileri sürdükleri şüphede mevcuttur. (Cumartesi günü balık avlamak yahudilere haram idi.) Yahudiler cuma gününden attıkları ağ ve hazırladıkları kuyulara cumartesi günü düşen balıkları pazar günü alırlar ve: "Bu avlanma değildir, cumartesi günü yapılan bir iş de değildir. O halde haram olan cumartesi yasağını helâl saymak değildir." derlerdi.

Şarap olduğunu ve şaraptan ulaşacağı amacı içtiği şey ile de elde ettiğini bildiği halde içtiğinin şarap olmadığına inanarak şarabı helal sayan kimse yoruma fesat karıştırmıştır. Kûfeliler kıyası en çok yapan kimselerdir. Fakat bu hususta yapılan kıyas gerçek değildir. Çünkü nebiz denilen içkinin, üzümden sıkılmış şaraba kıyas edilmesi asıl manadadır. Bu celî kıyastır. Çünkü ikisi arasında haram kılınmada etkisi olacağı sanılacak bir fark yoktur.

Hadiste sözü edilen kimseler şarabı, "haram olan sadece şarap adı verilendir" zannından hareketle onu helâl sayarak içmişlerdir. Ayrıca bunlar şarap kelimesinin pişirilmemiş, sıkılmış üzüm suyundan başka bir şeye söylenmeyeceğini sanmışlardır.

Bunların ipeğin ve çalgıyla helâl saymalarındaki şüpheleri açıktır. Şöyle ki: İpek bir kayıt ve şart söz konusu olmaksızın kadınları, bazı hallerde erkeklere mübah kılınmıştır. Şarkı meselesi de böyledir. Tef çalmak düğün ve benzeri hallerde mübah kılınmıştır. Devesiyle yol alan kimsenin sıkıntısını gidermek için şarkı söylemesi de mübahtır.

Bu türlerde haramlığı gösteren delil, şarata olduğu gibi (güçlü) değildir. Sonuç itibariyle kendileri sebebiyle dünyanın batacağı ve bazı kimselerin şekillerinin değişeceği kişilerin (niçin9 kötülendiği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Onlara böyle bir cezanın verilmesi bozuk bir yorum/te'vil sebebiyledir. Onlar bu bozuk yorumla hile yoluna giderek haramları helâl saymış, Hz. Allah'ın bu şeyleri haram kılmasındaki hikmet ve maksattan yüz çevirmişlerdir.

İbn-u Batta, Evzâî[155] den rivayetle Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu bildiriyor: "İnsanlar öyle bir zaman yaşayacaklar ki bu zamanda faizi alış veriş yoluyla helâl sayacaklardır."[156] Bazıları bununla ıyne alışverişi kasdedilmiştir, demiştir.

---

[155] Bu zât, Abdurrahman b. Amr b. Yuhmiddir. Künyesi Ebu Amr'dır. Şamlıların imamı idi. Doğru ve değerli bir fıkıh bilgini olan Evzai Yedinci tabakadan olup, hicretin 157. ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/493; Tezkire, 1/178; Mizân, 2/580

[156] Elimizdeki bu hadisin mürsel olduğu açıktır. Evzâi tabiîn tabakasının büyüklerinden değildir. Hadisi kabul edemeyiz. Ancak Ebu Davud'un Buyu' kitabında 3462 numara ile rivayet ettiği

Faizin helâl sayılacağına dair bir başka hadisi İbrahim el-Harbî,[157] Ebû Sa'lebe[158] den rivayet etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:" Dininizin ilk zamanı nübüvvet ve rahmettir. Sonra Krallık ve zorbalıktır. Daha sonra halkın zulüm ve eziyet gördüğü bir kırallık. Bu dönemde zina ve (erkeklerin) ipek giymesi helal sayılacaktır."[159] Buradaki zina kelimesini ifade eden lafızdan maksat (nikahsız ilişilmesi) haram olan kadının ırzıdır. Alimler diyor ki -Allah'u A'lem- bununla, ilişilmesi haram olan kadınların ırz ve namusunu hulle nikalı ile helal saymak murad edilmiştir. Muhammed ümmetinden olan hiç kimse açıktan zinayı helal saymaz. Sonra helal saymak anlamındaki kelime, bir şeyin aslının helal olduğuna inanılması durumunda kullanılır. Gerçek de böyledir. Hadiste ifade edilen "halkın zulum ve eziyet gördüğü kırallık" bir zorbalık ve kırallık döneminden sonra tabiün döneminin sonlarında olmuştur. Bu zamanda yöneticiler hulle yapanın nikahının helal olduğuna fetva verirlerdi. Bundan önce buna hiç bir surette fetva veren olmamıştı.

İbn-u Mes'ud'dan rivayet edilen hadis bu anlayışı desteklemektedir. Bu hadiste:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ لَعَنَ آكِلَ الرِّبَا وَشَاهِدَيْهِ وَكَاتِبَهُ وَالْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ

"Hz. Peygamber Faiz yiyene ve faiz işlemeni şahitlik edene, hulle yapana ve yaptırana lanet etmiştir." buyrulmuştur.

Ahmed b. Hanbel'in[160] İbn-u Mes'uddan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir toplulukta faiz ve zina açık şekilde ise onlar kendilerini Allah'ın cezasına atmışlardır."[161]

Bu da gösteriyor ki hulle yapmak zina gibi, ıyne satışı da faiz gibidir.

---

hadis bu rivayeti desteklemektedir. Ayrıca bakınız: Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/494; Beyhaki, Sünen, 5/275 ve devamındaki sahife.

157 Bu zat, İbrahim b. ishak el-Harbidir. Deniz gibi bir imam, âbid ve zâhid bir kimse idi. Zamanında Ahmed b. Hanbele benzerdi. Karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek kitap tasnif ederdi. Hicretin 285 yılında Bağdatta vefet etmiştir. Bakınız: Şezerat, 2/190

158 Bu zât Ebû Sa'lebe el-Huşenî'dir. Ebû Sa'lebe künyesi ile meşhur bir sahabidir. Kendisinin ve babasının ismi hakkında çokça ihtilaf edilmiştir. Hayber'in Fethine katılmış, hicertin 75. ci yılında vefat etmiştir. Bundan çok önce Muaviyenin hilâfetinin ilkyıllarında vefat ettiği de söylenmiştir. Bakınız: Takrib, 2/404; Şezerât, 1/82

159 Bu hadisi Daremi Eşribe kitabında 2101 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Ebu ya'lâ, Bezzar ve Taberâni de rivayet etmiştir.

160 Bu zat, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed Şeybani el-Mervezidir. Bağdata yerleşen Ahmed. b. Hanbelin künyesi Ebu Abdillah'tır. Büyük imamlardan birisi, güvenilir bir hadis hafızı, fakih ve huccettir. Onuncu tabakanın başlarında yer alır. Hicretin 241 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/24; Şezerat, 2/96; Tezkire, 2/431

161 Bu hadis, Ahmed Şâkir'in tahkik ettiği Ahmed b. Hanbelin müsnedinde 1/402 de 3809 numaradadır. Ahmed Şâkir dipnotta şöyle diyor. "İkinci kısmı Münziri Tergibde 3/194 te zikretmiştir. Ebu ya'lâ da iyi bir isnadla rivayet etmiştir. Heysemi dahi mecme'uz-Zevaidde 4/118 de zikretmiş ve Ebû Ya'lâya nisbet etmiştir. Ben derim ki Birinci kısım yukarda la'net bildiren kısım, ikincisi de bu rivayettir.

İbn-u Abbas'tan mevkuf ve merfu olarak şu rivayet nakledilmiştir: "İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki bu zamanda beş şey helal sayılacaktır. İnsanlar bu zamanda şarabı, ona verdikleri başka isimlerle, haramı hediye ile, öldürmeyi şüphe ile, zinayı nikah ile, faizi satış ile helalleştireceklerdir."[162] Hadiste geçenlerden ilk üçü gerçekleşmiştir. Bunlardan haramın hediye ismi ile helâlleşmesi yöneticilere verilen hediyelerdir. Öldürmenin helâlleşmesi de zâlim yöneticilerin siyaset ve sultanın heybeti dedikleri devlet törürüdür. Bu da açıktır ki sonradan icad edilen öldürme yollarından biridir.

Hz. Peygamber, Haricîleri bu tür özelliklerle vasıflandırmıştır. Allah'ın Rasülü şöyle buyuruyor: "Muhakkak bunun soyundan[163] bir topluluk (gelecek ki onlar) Kur'an'I okuyacaklar, fakat (okudukları) gırtlaklarını geçmeyecek. Bunlar, müslümanları öldürecek, puta tapanları bırakacaklar. Bunlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar."[164]

Muhtemel ki Hz. Peygamberin ".... Adam imanlı olarak sabaha çıkacak, kâfir olarak akşamlayacaktır." Hadisinde kasdedilenler bunlardır. Bu manaya Hasen-i Basrî'nin tefsiri delâlet etmektedir. H. Basri şöyle diyor: "Din kardeşinin kanını ve ırzını sabahleyin haram sayıp, saygı değer olarak değerlendirirken, akşamleyin onu helâl saymaktadır."

Hadislerle geleceği müjdelenen kişi olduğuna inanan sahte mehdi, Allah'ın ve Peygamberin yoluna aykırı olarak adam öldürmeyi kanun olarak koymuştur. Bu adam bir ceza olarak 18 çeşit suça ölüm cezası belirlemiştir. Bu suçlardan bazıları şunlardır: Yalancılık, dalkavukluk, kendisine itaat etmek üzere bîat edenin, emrini dinlememesi. Sahte mehdi, adamlarına her vakit öğütler verir hatırlatmada bulunurdu. Bu toplantılara katılmayan (uygun şekilde) cezalandırılır, bu hâli devam ederse öldürülürdü. Önceleri yapılan cezalandırmadan ders almayan, kırbaç ile bir iki kere dövülürdü. Emirlere uymamakta inatçılık ederse öldürülürdü. Kardeşini, babasını, kendisine ikram eden birini veya kendisinden önde gelen birini aldatan ve zarara uğratan kimse de öldürülür. Mehdinin ma'sum/günahsız olduğunda veya geleceği müjdelenen mehdi olduğunda şüphe eden de öldürülürdü. Onun emrine kim karşı çıkarsa, adamlarına onunla ilgili emir verir, adamları ona musallat olurdu. Görüldüğü üzere bu adamın verdiği cezanın çoğu ölüm'dür.

Bu sahte mehdi, görüşlerinden birine göre ücret alarak imam ve hatiplik yapan kimsenin arkasında namaz kılmazdı. Bir diğer görüşüne göre ise, her ne kadar helâl şeyler giyse de kaliteli elbise giyen kimsenin arkasından namaz kılmazdı.

---

[162] Bu hadise kaynaklarda rastlanmamıştır.

[163] Hz. Peygamber bu sözünü, kendisine: "Ey Muhammed Allah'tan kork!" diyerek saygısızlık eden bir kimseyi göstererek söylemiştir. Bu adam Temim oğulları kabilesinden olup, adı Harkus veya Nâfi'dir. Bakınız: Ayni, Umde, 7/334 (Çeviren)

[164] Hadisi Buhari Sahih'inde Ehadis'ul Enbiya kitabında (Feth'de 3344 numara ile), Müslim, Sahihinde, Zekat kitabında, 1064 genel numara ile, İbn-u Mâce ve Dâremî Eşribe kitabında rivayet etmiştir. Ayrıca Elbânî'nin Silsilet'ül Ehâdis'is-Sahihasında 270 ve 1956 numaraya bakınız.

Hikâye edildiğine göre görüşleri yaygınlaşmazdan önce, bu sebeple Ağmat[165] hatibinin arkasında namaz kılmayı bırakmıştı. Bir başka hatip geldi. Onun da üzerinde basit olmayan giysiler vardı. Onlar elbisenin böyle olduğunu sanmışlardı. Onun arkasında da namaz kılmadı. Bir başka görüşü, akıl yürütmeyi bırakmak ve zahiri mezhebine tâbi olmayı terk etmek idi. Alimler diyor ki; Bu hicri 200 yılından sonra dinde ortaya çıkan bir bid'attir. Bir diğer görüşüne göre zerre kadar hak olmayan bir şeyi devam ettirmek tamamen hak olmayan şeyde devam etmek gibidir.

Sahte mehdi "İmamet" isimli kitabında kendisinin "İmam" olduğunu, adamlarının da "İslâm'a garip olarak başlanıldı.[166] Gelecekte de garip olarak dönecektir. O gariplere müjdeler olsun."[167] Hadisindeki garipler olduğunu bildirmiştir.

Sahte mehdi adı geçen kitabında şöyle demiştir: "Allah mehdiyi ve ona itaat edilmesini berrak ve açık seçik bir şekilde beyan etmiştir. Bunun bir benzeri önce görülmemiş, sonra da görülmeyecektir. Gökler ve yer onunla (ayakta) durdu ve onunla ayakta duracaktır. Onun ne zıddı, ne benzeri ne de eşi yoktur." O bu sözü ile yalan söylemiştir. Mehdi İsa aleyhisselâm'dır.

Adı geçen kişi adamlarına sabah ve akşam namazlarından sonra devamlı belli dualar okumalarını emrederdi. Müezzinlere tan yeri ağardığında "Sabah oldu! Allaha hamd olsun" diye nida etmelerini emrederdi. Bunun şu yersiz inançtan dolayı yapıyorlardı: Tan yeri ağardı hemen ibadete sarılmalıdır, cemaate gitmelidir ve emrolunan her şeyi yerine getirmek üzere harekete geçmelidir.

Bu mehdi denilen adamın söylediklerimizden başka uydurma icatları vardır. Bunların hepsi, ibadetlerde ve âdetlerde kendi arzusuna göre hüküm vermesinden doğmaktadır. Bununla beraber keyfi bir hüküm vermediğini sanmaktadır. Bu çelişkinin ta kendisidir. Böylece bu yaptığı şeylerin bidat üzere cereyan ettiği ortaya çıkmıştır.

o o o

Zekâtın zorunlu bir angarya gibi olmasına gelince, bazı yöneticiler insanları zekât vermekle yükümlü tutarlardı. Bunu yaparken zekatı verilecek malın azlığına çokluğuna, nisap miktarından eksik olup olmadığına bakmazlardı. Bilakis zekâtı ölünceye kadar alırlardı. Bunun bid'at olduğu açıktır.

o o o

---

165 Ağmat, Mağripde Merakeş yakınlarında bir bölgenin adıdır. Bakınız: Merasıd, Bağdadi, 1/98 (Çeviren)

166 Meşhur rivayetlerde bu kelime meçhul kipi ile "başlanıldı" şeklinde değil, "başladı2 şeklindedir.

167 Hadis sahih olup, Müslim Sahihinde İman Kitabında 145 ve 146 genel numara ile rivayet etmiştir. Müsilm'in rivayetinde "İslâm (ve iman mekke ve Medinedeki) iki mescid arasına sığınıp kalacaktır." İfadesi vardır.
Hadisi ayrıca Tirmizi, İman kitabında 2629 ve 2630 numara ile, İbn-u Mace Fiten kitabında 3986, 3987 ve 3988 numara ile, Daremi, Rikak kitabında 27 55 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde Ahmed Şakir'in tahkik ettiği nüshada 1/398, 4/73 ve 3/463 de, rivayet etmiştir. Elbâni "Sahih'ul cami'"inde, "Hadis sahihtir." Demiştir. 2/53

Camilerde seslerin yükselmesine gelince, bu davranış dini konuların tartışılmasından kaynaklanmaktadır. Dini konularla ilgili bilgileri (genellikle) okumak, okutmak ve dinlemek camilerde olmaktadır. Bilgi öğrenmekte edep, cami dışında dahi olsa yüksek sesle olmamaktadır. Cami içinde ilim öğrenirken nasıl davranmalı sanırsın? Cami içerisinde kavga edercesine tartışmak daha ziyade keyfî davranmaktır. Çünkü aslında bu, meşru olmayan bir şeydir.

Alimler dini konularda üstünlük sağlamak üzere didişip tartışmayı terk etmeyi İslâm inancından saymışlardır. Bu, Allah'ın sıfat ve fiillerinden ve Kur'an'dan müteşâbihat kabilinden olanlar üzerinde söz edilmesine izin verilmeyen konulardan söz etmektedir. Bunun içindir ki Hz. Aişeden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: **"Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) baçzı âyetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihtir..."** (Âl-i İmran, 6) ayetini okudu ve şöyle buyurdu: Bu hususta tartışma içinde olanları gördüğünüzde (biliniz ki) onlar Allah teâlanın (ayetin devamında) kasdettiği kimselerdir. Onlardan sakınınız."[168]

Bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur: h24 **"Hidayetten sonra sapıtan topluluk, ancak tartışma/çekişme derdine uğramıştır."**[169]

Yine Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"لاَ تُمَارُوا فِي الْقُرْآنِ فَإِنَّ الْمِرَاءَ فِيهِ كُفْرٌ"

"Kur'an hakkında çekişip tartışmayınız. Bunu yapmak küfürdür."[170] Bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur: "Kur'an'ın bazı bölümleri, diğer bazı bölümlerini tasdik eder. Siz Kur'an'dan bazı şeyleri bilmekle (bilmediğiniz) bazı kısımlarını yalanlamayınız. Bildiklerinizi kabul ediniz. Bilmediklerinizi onu bilene havâle ediniz."[171] Yine Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Gönlünüz Kur'an'a yatkın olduğu a sürece onu okuyunuz. (Kur'an hakkında) bir aykırılık içinde olursanız okumayı bırakınız."[172]

---

[168] Hadisi Buhari Sahihinde Tefsir kitabında (Feth'de 4547 numara ile) ufak bir farkla, Müslim, İlim kitabında 2665 genel numara ile, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4598 numara ile, Tirmizi Tefsir kitabında 2994 numara ile, İbn-u Mâce Mukaddime de 47 numarada farklı bir şekilde rivayet etmiştir.

[169] Hadisi Tirmizi Tefsir kitabında 3253 numara ile rivayet etmiş ve "Bu hadis hasendir. Sahihtir." demiştir. Ayrıca İbn-u Mace Mukaddimede 48 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 5/252-256 da rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir 5/453 Bizim zikrettiklerimize ilaveten Suyuti hadisi Hakim'in Müstearek'ine nisbet etmiştir.

[170] Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin baş tarafı şöyledir: "Kur'an yedi harf (çeşit) üzere okunur...." Ayrıca Feyz'ul Kadir'e bakınız: 4/536 Hadis Numarası: 6185

[171] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/181

[172] Hadis sahihtir ve Buhari Sahihinde Fezail'ul Kur'an ve İ'tisam kitaplarında (Feth'de 5060-5061-7364-7365 numaralar ile) rivayet etmiştir. Müslim, ilim kitabında 2677 genel numarası ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 4/313 de, Dâremi, Fezail'ul Kur'an kitabında 3359-3360-3361 numaralarla, İbn-u Hıbban, Sahihinde 2/69 da rivayet etmiştir.

Nehaî diyor ki: "**Aralarına düşmanlık ve kin soktuk**" (Mâide 64) âyetinden maksat, dini konulardaki çekişme ve düşmanlıktır."

İbn-u Vehb Muaviye b. Kurre'den şu rivayeti nakletmiştir: "Din hususunda düşmanlık içeren davranışlardan sakının. Çünkü bu, amelleri yok eder."

Ma'n b. İsâ[173] diyor ki: Bir gün İmam-i Mâlik camiye yönelmişti. Malik benim ellerime dayanıyordu. Ebu'l Cedire denilen ve ircâ[174] görüşünde olan birisi Malike yetişti ve şöyle dedi: "Ey Abdullah'ın babası! Sana bir şey konuşacağım. Konuştuğum şeyde seninle tartışıp görüşümü bildireceğim." İmam-i Malik ona: "Beni aleyhinde şahit göstermekten sakın." Dedi. Adam şöyle dedi: Ben gerçekten başka bir şey arzu etmiyorum. Beni dinle, eğer söylediğim doğru ise sende bu görüşe katıl ve aynı şeyi söyle. Daha sonra İmam-i Malik ile aralarındaki konuşma şöyle devam etti:

Malik: Bana üstün gelirsen?

Adam: Bana tabi ol.

Malik: Ben sana sütün gelirsem?

Adam: Ben sana tâbi olurum.

Malik: Yanımıza bir adam gelip onunla konuşsak ve o bize üstün gelse ne olacak?

Adam: O'na tabi oluruz.

Mâlik: Ey Allah'ın kulu! Hz. Allah Muhammed Aleyhisselam'ı bir tek din ile gönderdi. Görüyorum ki sen oradan oraya gidip geliyorsun.

Ömer b. Abdülaziz şöyle diyor: Dinini bir takım düşmanlıklara maruz bırakan kimsenin (inanç hayatında) gel-gitleri çok olur. İmam-i Mâlik de şöyle demiştir: Dini konularda keskin tartışmalar yapmanın hiç bir değeri yoktur.

Bu tarzda tartışmanın kötü bir şey olduğuna dair pek çok söz vardır. Böylesi bir tartışma, kötü bir şey olunca bunu güzel bir şey olarak benimseyip, onu bir kayıt ve şart olmaksızın faydalı bilgi sayarsa dinde bir bid'at ortaya koymuş olur. Hevâ ve heves'e uymak bid'atın aslı olduğuna göre düşmanca tartışma yapan kimse, üstünlük sağlamak üzere çekişme yapmaktan çekinmez. İşte (camilerde) ses yükseltmenin meydana gelme ihtimali olan nokta budur.

Burada "Yüksek sesle konuşmayı tartışmanın özelliği ve bir parçası yasıyorsun" diyerek bir itiraz varid olabilir. Fakat mesele böyle değildir. Zira yüksek sesli olmak (başka meselelerde olduğu gibi) bazen ilimle ilgili meselelerde de olabilir. Bundan dolayı cami içinde ses yükseltmek mekruhtur. Yüksek sesli olmak ilimle ilgili olsun, başka meselelerle ilgili olsun durum aynıdır.

---

[173] Bu zat, Ma'n b. İsa b. Yahya el-Eşcaîdir. Ebu Yahya el-Medeni el-Gazzâz ailenin azatlısıdır. Ağlam, dürüst, huccet ve hadis sahibidir. İmam-i Malik'in en sağlam arkadaşlarındandır. On'uncu tabakanın büyüklerinden olup hicretin 198 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/262; Tezkire, 1/332; Şezerat, 1/355

[174] İrcâ, mürcie mezhebinin görüşüdür ki bu görü, iman varken günahın zararı, küfür varken tâatın faydası olmaz şeklinde özetlenebilir. (Çeviren)

İbn-ul Kasım Mebsut isimli eserde şöyle diyor: İmam-i Maliki gördüm ki arkadaşlarının camide sesini yükseltmelerini ayıplıyordu. Muhammed b. Mesleme bunun iki gerekçesi olduğunu bildiriyor:

a-Cami olan mekân'ın bu tür şeylerden arındırılması vacip (önemli bir görev) dir.

b-Cami namaz için yapılmış bir binadır. Biz müslümanlar namazı ağar başlılık ve huzur içinde kılmakla emrolunduk. Namaz ibadetinin yapılacağı yer olan cami'in sükunet içinde olması en münasip olandır.

İmam-i Malik'in rivayet ettiğine göre Hz. Ömer (r.a) (Medinedeki Hz. Peygamberin) mescidi ile Buteyha denilen yer arasında, etrafı çevrili bir meydan yaptırıp şöyle buyurmuştur: "Görültü yapmak, şiir söylemek ve yüksek sesle konuşmak isteyen bu meydana gitsin!"

Durum böyle olunca burada şöyle bir soru sorulabilir: Camide sesi yükseltmenin kötü olması, dini konularda tartışmanın yasak olduğunu nasıl göstermiş olabilir?

Bu soruya iki cihette cevap verilebilir:

1-Yüksek sesle konuşmak, ufak tefek istisnalar hariç tutulursa genellikle kötü olan tartışmanın özelliklerindendir. Çünkü sesi yükseltmek ve konuşmada sesin normalin dışına çıkması, üzerinde konuşulmakta olan şeyde heva ve hevese uymaktan kaynaklanır. Cami içerisinde ses yükseltmeye en yakın olan özel söz, hakkında izin verilmeyen sözdür. Bu, daha önce geçen hadiste uyarıda bulunan (düşmanlık içeren) tartışmadır.

Daha önceki zamanlarda "Kelam ilmi" dışında kalan ilimlerde gerçekten fazla söz söylenmemiştir. Kelam ilminin hedeflediği amaca tenkid ve kötüleme okları çevrilmiştir. Öyle ise, o odur.

Mısırlı Umeyre b. Ebî Nâciyeden rivayet edilmiştir ki o bir topluluğun cami içerisinde üst giysilerini çıkarmış duruyorlarken görmüştü. (Aralarında konuşurken) sesleri yükseliyordu. Umeyre (kendi kendine) şöyle dedi: Bunlar ibadet etmekten bıkkınmık gelmiş bir topluluk, konuşmaya yönelmişler. Allahım! Umeyreyi öldür.

Umeyre o yıl hacda vefat etti. Bir adam rüyasında şu sözü söyleyen birini gördü: Bu gecede insanların yarısı öldü. Bu gece meşhur oldu. Umeyre'in ölümü de bu gece oldu.

2-Şayet sırf sesi yükseltmek bizim dediğimizin delili ise, bunu kabul ettiğimiz takdirde, sesin yükseltilmesi kesinlikle yine bid'attandır. Bu, yüksek sesle tartışmanın tüm bilgi türlerinde caizmiş gibi sayılıp uygulanmasından ileri gelir. Buna göre yüksek sesliliğin yasak olmadığı, engel olunmadığı düşünülürse sonradan ortaya çıkan bid'attan olması söz konusudur.

o o o

Küçük denecek yaştaki tecrübesizlerin öncelikle başa geçirilmesine gelince, bu daha önce geçen cahillerin çoğalıp ilmin azalması kabilindendir. Burada sözü edilen başa geçirme işi ilmi rütbelerde ve diğer konularda olur. Zira genç

yaştaki kişi, hep veya çoğunlukla deneyimsiz ve toy olur. Böyle bir kimsenin yaptığı iş, ayağı yere sağlam basan yaşlı (tecrübeli) birinin yaptığı iş gibi beğenilir durumda olmaz. Bundan dolayıdır ki darb-i mesel şeklinde şöyle denmiştir: "İple bağlanmış yavru devenin, olgun ve iri deve gibi saldırıya gücü yetmez."

Başa geçenin küçük yaşta olduğunu varsayarsak, bu husus İbn-u Mesud hadisinde nas olarak söylenmiştir. İş başına geçirilen kimsenin daha o işte yeni olduğunu dikkate alırsak bu da hadisteki "Toplumun lideri en rezilleri olur." İfadesi, "Kabilenin günahkar olanı kabilenin başına geçer" ifadesi ve "iş ehil olmayana verilince kıyameti bekle." İfadesi bu özelliği dile getirmektedir. Bu ifadesilerdeki mana birdir. Çünkü bir işte daha yeni olan, o işteki ustanın derecesinde değildir.

Bu sebepledir ki Ebu Medyenden hikâye olunduğuna göre kendisinden "tasavvuf şeyhlerinin yasaklandığı gencin kim olduğu" sorulunca şöyle cevap vermiş: Genç, henüz kemâle ermeyen/olgunlaşmayan kimsedir. İsterse seksen yaşına gelmiş olsun.

Bu itibarla tecrübesize diğerlerine göre öncelik verilmesi, bilgisizlere diğerlerinden daha ziyade öncelik vermek kabilindendir. Bundan dolayıdır ki onlar hakkında "aklı kıt kimseler" denmiştir. Ayrıca "Kur'an'ı okurlar, (fakat) okudukları boğazlarını geçmez" buyrulmuştur. Bu ikincisi, hariciler hakkında söylenen "Muhakkak bunun soyundan bir topluluk (gelecek ki onlar) Kur'an'ı okuyacaklar, fakat (okudukları) gırtlaklarını geçmeyecek..." hadisi ile aynıdır. Hadisten çıkan mana odur ki bunlar Kur'an'ı okurlar ama okuduklarını hakkıyla anlamazlar. Kur'an onların dilindedir, kalplerinde değildir.

o o o

Ümmetin sonunun evveline lanetlemesine gelince, âlimlerin bildirdiklerinden açıkca anlıyoruz ki bazı sapık fırkalardan bunu yapanlar vardır. Şiîlerden Kâmiliyye fırkası, Halifeliğin Hz. Aliye verilmeyişinden dolayı ashabın kâfir olduğunu söylemiş, hakkını arayıp almadığı için de Hz. Aliyi kâfir saymışlardır.

· Ümmetin evvelini kötülemede işi küfür ithamına vardırmayanlar, sebebe bağlı olarak değerlendirilir. (Küfürden daha aşağı derecede ümmetin evveline yönelik olanlar, sebebine bağlı olarak ele alınır.) Bu kabil saygısızlıklar (ve hükümleri) kitaplarda mevcuttur. Onlar bunu sahip oldukları kötü kanaat ve görüşlerden dolayı yapmışlar ve benzeri kötü ve çirkin anlayışlarını bunun üzerine bina etmişlerdir. Bundan dolayı bid'at ehli fırkalardan sayılmışlardır.

Mus'ab b. Zübeyrî[175] ve İbn-u Nâfi' şu olayı anlatmışlardır:

---

[175] Mus'ab ibn Abdillah ibn Mus'ab ibn Sâbit ibn Abidllah ibn Zübeyr ibn el-Avvam el-Esedi. Künyesi Ebû Abdillah ez-Zübeyri'dir. Medine'lidir. Bağdat'a yerleşmiştir. Doğrudur, neseb âlimidir. 10. Tabakadandır. 236 da vefat etmiştir.

Harun-u Reşid (Hz. Peygamberin) Mescidine girip, namaz kıldı. Sonra Allah Rasülünün kabrine gelerek selam verdi. Daha sonra İmam-i Malik'in meclisine varıp "Esselâmü Aleyküm ve Rahmetullah" deyip İmam-i Malik'e "Hz. Peygamberin ashabına/arkadaşlarına söven kimseye ganimetten hak/pay var mıdır?" sorusunu sordu. İmam-i Mâlik şöyle cevap verdi: Hayır! Böyle bir kişinin saygınlık ve (ganemitten pay olarak) sevindirilmek hakkı yoktur. Harun Reşid bu cevap üzerine: Bunu neye dayanarak söylüyorsun? dedi. Malik: Hz. Allah Kur'anda: **"...Onlarla (ashab ile) kâfirleri öfkelendirmek için..."** buyurmuştur. (Fetih, 29) Hz. Allah'ın böyle buyurduğu ashab'I her kim ayıplarsa o kâfirdir. Kâfir'in ganimette hakkı yoktur.

İmam-i Mâlik bir başka defasında aynı konuda Haşr suresi 8.ci ayetini ve bunun devamı olan üç ayeti delil olarak göstermiştir. Bu ayetlerin ilki şöyle başlıyor: **"(Allah'ın veridği bu ganimet malları,) Yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lutuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakir mühacirlerindir." Malik: Onlar Hz. Peygamberle birlikte hicret eden Rasûlullahın ashâbı ve onlara yardım edenlerdir, diyor.**

Bu ayetlerin sonuncusu şöyledir: **"Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla..."** (Haşir, 10) Bunların dışındakilerin ganimette hakkı yoktur. (Bazı sapık) fırkaların ileri gelenlerinin bu manada (ümmetin evveline lanet etme manasında) işleri çoktur.

o o o

Deccallerin gönderilmesi meselesine gelince, deccaller (bir tek olmayıp) bir topluluktur. Bunlardan bir kısmı Abbasiler ve diğerlerinin döneminde gelip geçmiştir. Afrikayı ele geçiren kölemenlerden Ma'd[176] bunlardan biridir. Hikâye olunduğuna göre (onun zamanında) müezzin "Eşhedü enne Muhammeden Rasülüllah" hak cümlesi yerine "Eşhedü enne Ma'den Rasûlullah" derdi. Müslümanlar müezzini öldürmek istediler. Sonra onu Ma'da götürdüler. Acaba müezzin bunu onun emri ile mi yapıyordu? Ma'd'in huzuruna gelenler sözü müezzine getirdiklerinde (bu zındık adam) şöyle dedi: Onların ezanı onların olsun. Allah onlara lanet etsin!

Her kim kendisinin günah işlemekten korunduğunu iddia ederse, peygamber olduğunu iddia edene benzemiş olur. Her kim göklerin ve yerin kendisi ile ayakta durduğunu iddia ederse peygamberlik iddiasından da öteye geçmiş olur. Bunu söyleyen Mağribli sahte Mehdidir.

Yakın bir zamanda Fâzâzi denilen bir adam vardı. Peygamber olduğunu iddia etmiş, bu iddiayı güçlendirecek keramet sanılacak şeyler, gaipten (gelecekten) haberler ve olağan dışı sanılacak olaylar meydana getirmişti. Halktan

---

[176] Bu, kölemenlerin ilk halifesi Muiz Lîdînilllah'tır.

bir topluluk ona uydular. Bu talihsiz/sefil memleketin -bu şehir Mâlekâdır-[177] talebelerinden bazılarını işittim ki "**Peygamberlerin sonuncusu...**" ayetini (Ahzab, 40) ayetini, yorumlama yapmak mümkün müdür? Diye inceliyorlarmış? Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmesinin mümkün olmasına yol açacak ihtimallerin olabileceğini dile getiriyorlarmış! Bu iftiracının öldürülmesi, hocalarımızın hocası Ebu Ca'fer b. Zübeyr'in eliyle olmuştur. Allah ona rahmet eylesin.

O zamanın yazarlarından birisi şunu hikâye etmiştir: Bana hocamız Ebu'l Hasen b. El-Ciyab şöyle anlattı: Hapiste iken öldürüleceği gün hazırlanması emredilince, hapsedildiği yerden öldürüleceği yere götürülürken açıktan Yasin suresini okumaya başladı. Hapishanede onunla birlikte olup, korkuttuklarından birisi ona: "Kendi Kur'an'ını oku! Niçin bugün bizim Kur'an'ımızı üstün tutuyorsun"? dedi veya bu manada bir şey söyledi. O da zekice davrandığını göstermek için hemen yasin okumayı bıraktı.

o o o

Birlik ve beraberlikten ayrılmaya gelince, bunun da bid'at olduğu açıktır. Çünkü müslüman topluluğundan ayrılan cahiliye dönemi ölümü ile ölmüş olmakla cezalandırılıyor. Haricilerde ve diğerlerinde bunu yapanlar çıkmıştır. Kölemenler ve benzerleri de haricilerin yolundan yürümüşlerdir.

Topluluktan ayrılmak da hadiste bildirilen şeyler arasındadır. Zamanın yakınlaşması, bina yapmakta yarışmak, kadınların çoğalıp erkeklerin azalması gibi hadiste sözü edilen diğer hususlar bir başka çeşittir.

Velhasıl Hz. Peygamberin meydana gelip yaygınlaşacağını haber verdiği olayların pek çoğu bid'at olan şeylerdir. Bunların bid'at oluşu şeriata benzeyip ibadet cihetiyle ele alınması yönüyledir, âdetle ilgili oluşu cihetiyle değildir. Bid'at olan günah ile, bid'at olmayan günah arasındaki fark budur.

Âdetle ilgili şeylerde, âdet oluşu bakımından bid'at yoktur. Âdet ile ilgili bir şey, aynı zamanda ibadet alanı ile ilgili ise veya ibadet yerine konursa bu takdirde âdeta bid'at girer. Böylece iki kavlin uyumu meydana gelmiş ve bu konudaki ik imezhep tek mezhep olmuş olur: -Başarı Allah'tandır.-

---

[177] Mâleka Endülüste bir şehrin adıdır. Şehrin surları deniz kenarındadır. Merasıd, Bağdâdi, 3/1221 (Çeviren)

Burada şöyle bir şey söylenebilir: Âdetlerin belirli ve makul vakitlere bağlanması sebebiyle ibadet şekline getirilmesi de bir çeşit şeriat koymak demektir. Bu anlamdaki bid'atçılık örnekleri Hariciler ve onlara yakın sapık guruplarda görülmektedir. Onlar bu tür bid'atleri akıl yoluyla vâcip veya câiz görmektedirler.

Bir şeyin (dini yönden) güzel veya çirkin olduğunu akıl ile belirlemek, haber-i vahid ile amel etmeyi terk etmek ve benzerleri de bu kabildendir.

Bunun bid'at olduğunun gerekçesi ortada ve manası açıktır. Ancak bir husus kalıyor ki buna benziyor, fakat bundan değildir. Şöyle ki: Bir takım günahlar, mekruhlar ve hoş olmayan şeyler, yaygınlaşmış, insanlar arasında açıktan açığa işlenmektedir. Ne halktan ne de kalbur üstü kimselerden karşı çıkan yoktur. Bu durumda yapılan şey bid'at mıdır, değil midir?

Cevap: Bu tür bir meselenin iki bakış açısı vardır.

Birincisi: Temelde kendisine nasıl inanıldığı ve pratikte ortaya çıkışı açısından bakıldığında bunun bir bid'at değil, sadece aykırı davranış olduğu kesindir. Çünkü bid'at olmayıp yasaklanmış olmanın ve mekruh olmanın şartı onun açıktan işlenmemesi ve yaygın olmaması değildir. Aykırı davranışta ilan etme şartı yoktur. Yapılan işte aykırılık özelliği, o iş açıktan olsa da olmasa da, yaygın olsa da olmasa da hâlâ var olmaya devam eder. Amelin devamlı olması veya olmaması da onun bid'at veya aykırı davranış olmasında etkili değildir. Bid'at işleyen kimse, bid'atinden vazgeçirebilir. Aykırı davranan ise belki bu davranışına ölünceye kadar devam edebilir. -Allah korusun-

İkincisi: Bu meseleye dışarıdan bitişen şeyler açısından bakıldığında (onun bid'at olduğuna dair) bir takım karineleri/ipuçlarını bulundurduğu görülebilir. Bunlar hem davranış yönünden hem de mâli yönden fesada/bozulmaya sebep olur ki her ikisi de (onun) bid'attır diye inanılması sonucunu doğurur.

Davranışla ilgili fesat eki şey ile olur:

1-Bu öyle bir davranıştır ki genel olarak insanlardan kalbur üstü olanlar, özel olarak da âlim/bilgin kişiler yapar. Ortaya çıkışı bunlar tarafındandır. Bu öyle bir fesattır ki benzerlerini halkın kolayca benimseyip caiz görmesine yol açar. Çünkü âlim kimse sözü ile insanlara fetva verdiği gibi yaptığı ile de fetvâ verir. İnsanlar bir âlimin aykırı bir şey yapmakta olduğunu görünce, kendilerinde o işin câiz olduğu inancı meydana gelir. Bir yandan da şöyle derler: Eğer bu davranış yasak veya mekruh olsaydı âlim kimse bunu yapmaktan çekinirdi. Âlim kimse yaptığı şeyin yasak veya mekruh olduğunu net bir şekilde ifade etmiş ise, onun bu işi yapması söylediği ile çelişkili hale gelir. Halktan olan kimse şöyle der: Alim söylediğine aykırı davrandı. Bu gibi şeyler ona câizdir. Onlar insanların en akıllılarıdır. Böyle değerlendirme yapanlar azınlıktır. Alim'in sözü ile davranışı arasındaki çelişkiyi görünce şöyle de diyebilir: O bu yaptığına bir ruhsat/izin bulmuştur. Eğer dediği gibi olsaydı, bunu yapmazdı. Böylece âlimin yaptığı ile söylediği arasında bir tercih yapar. Muvafakat isimli kitabımızda

da açıklandığı üzere örnek alma konusunda yapılanlar, sözden daha ağır basar. Halk, hakkında iyi düşünce beslediği için âlimin yaptığını yapar ve onun yaptığının câiz olduğuna itikad eder. Böyle davrananlar çoğunluktadır.

Netice itibariyle âlimin davranışı sözü gibi halka göre huccet/delildir. Mutlak olarak böyle olduğu gibi genillikle fetvalarda böyledir. Böylece halk/avam, hem o amelin câiz olduğuna inanır, hem de delilinde şüpheye düşer işte bu, bid'atın ta kendisidir.

Hattâ buna benzer bir şey, sıradan halktan olan kimselerden âlimler rütbesinde olmak suretiyle ayrıcalıklı durumda olan bir gurup tarafından dahi yapılmıştır. Bunlar, namazların arkasından toplu olarak dua etmek ve hisb denilen belli duaları okumak bid'atını genel olarak bid'atın câiz olacağına huccet/delil olarak değerlendirmişlerdir. Bu bid'atlerin kimisi (aslında) güzeldir. Alimlerden bu yolu tutanlardan kimisi, tasavvufi tarikata girmiş ve bid'at türü ibadetlerle Allaha ibadet edilmesini caiz görüp daha önce de geçtiği gibi namazdan sonra (toplu) dua edilmesini ve hizb okunmasını delil olarak göstermiştir.

Bu âlimlerden bazısı, yaptığını (ve söylediğini) ancak bir dayanağa göre yaptığına inanmıştır: Bunu da bir kitaba yazmış ve fıkıh haline getirmiştir. Yalanı ilk olarak söyleyip, bunu insanlar arasında yayan, inatçı* bazı kimseler gibidir ki bunlar ibn-u Zeyd'I ümmet hesabına (hüküm) yazan (kimse olarak sayan) lardandır.

Tüm bunların esası, özel kişi (durumundaki âlim)lerin açıklama yapmayıp susmasıdır. Bundan dolayıdır ki bilgin kimsenin hatası pek çirkin karşılanmaktadır. Hatta şöyle denmiştir: Üç şey dini yıkar: Alim'in hatası, münafık kimsenin Kur'anla mücadele etmesi ve sapık yöneticiler. Bütün bunların vebali âlimlerin üzerindedir.[178]

Bilgin bir kimsenin hataya düşmesi âlimlere göre iki ihtimalden kaynaklanır:

a-Hataya düştüğü meseleyi tetkik ederken yanlış yapması birinci ihtimaldir. Netice olarak Kur'an ve hadislere aykırı fetva verir. İnsanlar da onun bu yanlış fetva ve sözüne uyar.

b-ikinci ihtimal, davranışlarının aykırılıklar şeklinde olmasıdır. Yukarda söylendiği gibi "caiz olmasaydı âlim yapmazdı" yorumuyla bilgin'in aykırı davranışlarına uyulur. Alim'in davranışı fetvâ yerine geçecek durumdadır. Çünkü biliniyor ki âlim kimse kendisinin nasıl davranacağı gözetilen ve kendisine uyulan bir kimsedir. O ise (bu şıkta ifade edildiğine göre) din koyucunun yasakladığını açıkça işlemektedir. Sanki bu davranışıyla -usül ilminde ifade edildiği üzere- fetva verici gibidir.

---

* Tercüme sırasında bu cümlenin başından buraya kadar kullandığımız ifadeler metinde geçen أمارِيدُ الرَّسّ terkibinin karşılığıdır. رَسّ kelimesi için değerlendirdiğimiz bu mana için bakınız: en-Nihâyetu Fî Ğarîb'il hadis-i ve'l eser. Mecd'ud-Din Ebû's-saâdât el-Mübarek b. Muhammed Cezerî İbn'ul Esîr, (Tahkik: Mahmud Muhammed Tanâhi ve Tahir Ahmed Zâvi) 1. Baskı, 1963, 2/221

178 Hatta şöyle denmiştir: "Âlim'in hatası âlem'in kaymasıdır."

2-Davranışla ilgili fesâdın ikincisi, halkın bunu yapması, fesadın yaygınlaşıp açıktan yapılır olmasıdır. Fakat buna özel konumda olan kişilerin/âlimlerin karşı gelmeye güçleri yettiği halde başlarını dahi kaldırmayıp karşı çıkmamalarıdır. Halktan bir kimse hükmünü bilmediği bir şeyi yaptığı zaman karçı çıkan olmazsa onun câiz, güzel veya meşru olduğuna inanır. Yaptığına karış çıkıldığında böyle olmaz. Bu durumda yaptığının kusur veya gayr-i meşru olduğuna, yahut böyle bir şeyin müslümanların yapacağı bir şey olmadığına inanır.

Din hakkında bilgisi olmayan kişinin durumu budur. Çünkü böyle bir kimsenin câiz olan ve olmayan şeyler hususunda dayanağı âlimler ve özel konumda olan kişilerdir. Karşı çıkması gerekenler karşı çıkmaz, bu tür şeylerin yapılması açıktan ve yaygın olursa, ayrıca karşı çıkmaya güç yettiği halde karşı çıkılma korkusu bulunmazsa, bu durum, halktan olanlara bu işin caiz ve sakıncasız olduğunu gösterir. Nihayet o yapılan işte, öyle bir bozuk itikat yaygınlaşır ki birinci kısımda olduğu gibi sıradan kimseler buna ikna olurlar. Neticede bu bozuk davranışa karşı çıkmak bid'at hale gelir.

Kaynaklarda bildirilmiştir ki âlim, insanlar arasında peygamber makamında kimselerdir. Alimler peygamberlerin varisleridir. Peygamberler sözleri davranışları ve onayları ile hükümlerin ne olduğunu gösterirse, onların varisleri de sözleri davranışları ve onayları ile hükümleri göstermelidir. Buna riayet edilmelidir. Çünkü ezana "Sabah oldu Elhamdülillah" ilavesinin yapılması, "Namaz için abdest alın!" "Hazırlanın!" uyarılarının yapılması, geceleyin müezzinlerin minare şerefelerinden insanları çağırması gibi camilerde yasak olan şeyler yapılmıştır. Alimler ise bunlara karış çıkmamış veya aynı şeyleri yapmışlardır. Netice olarak bunlar daha sonra gelenlere uyulacak bir yol olmuş meşru hale gelmiştir. Bu davranışları benimseyen insanlardan bazıları, belki ibn-u Sehl'in nevazil isimli eserinde gaflet eseri yer alan şeyleri huccet/delil olarak dikkate almışlardır. Bu konuda başlı başına küçük bir eser yazdık. Doyurucu bilgi isteyenler oraya başvursun. -Başarı Allah'tandır-

Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber insanları namaza nasıl toplayacağını (bir karara bağlamak) arzu etmişti. "Namaz vakti olduğunda bir bayrak dik. İnsanlar onu görünce birbirlerine haber verirler." Dediler. Hz. Peygamber bundan hoşlanmadı. Ravi diyor ki: Boru çalınmasını -bir diğer rivayette Yahudilerin borusunun çalınmasın- söylediler. Hz. Peygamber: "O Yahudilerin işi" buyurdu. Çan çalınmasını söylediler, "O hiristiyanların işi" buyurdu.

Abdullah b. b. Zeyd b. Abd'I Rabbih[179] Hz. Peygamberin bu arzusunu önemseyerek konunun görüşüldüğü yerden ayrıldı. Kendisine uykuda (rüya olarak) ezan gösterildi.[180]

---

[179] Bu zât Abdullah b. Zeyd b. Abd'I Rabbih b. Sa'lebe el-Ensari'dir. Künyesi Ebu Muhammed olup Hazrec kabilesindendir. Rüyasında ezanı (n nasıl okunacağı) gösterilmiştir. Meşhur bir sahabidir. Şezerât'da "Zeyd b. Abdullah" olduğu bildirilmiştir. Hicretin 32. Yılında vefat etmiştir. Uhud savaşında şehid olduğu da söylenmiştir. Bakınız: Takrib, 1/417; Şezerât, 1/39

Müslim'de Enes b. Malikin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygambere namaz vaktinin geldiğini bildikleri bir şey ile duyurmak gerektiğini söylediler. Ateş yakılmasını veya çan çalınmasını dile getirdiler. Hz. Peygamber, Bilâl'e ezanı çift, kâmet'i tek olarak söylemisin emretti."[181]

Görüyorsun ki Hz. Peygamber Kâfirlere ait şeyleri nasıl hoş karşılamamış ve onları benimsememiştir. İlim özelliğine sahip olan kimseye yaraşan vakitleri duyurmak için veya benzeri şeyler hakkında camilerde icad edilen şeylere karşı çıkmaktır. Mağrib şehirlerinde vakti bildirmek için bayrak kullanmak yaygındır. Hatta denebilir ki ezan okuyarak, vakti bildirmek, bayrakla bildirmeye tabi olmuş hükmündedir.

Boru ile vakit bildirmeye gelince, bu Ramazanda güneşin batıp iftar vaktinin girdiğini bildirmek için kullanılmaktadır. Mağrib ve Endülüste sahur'un başlayıp bittiği boru ile bildirilmektedir.[182]

Hadis Abdullah b. Ümm-ü Mektûm'un ezanının bir belirti olduğunu bildirmiştir. İbn-u Şihab diyor ki: İbn-u Ümmü Mektûm gözü görmeyen bir kimse idi. Kendisine "sabah oldu, sabah oldu" denmeden ezan okunmazdı.

Müslim ve Ebû Davut'da şu rivayet vardır:"

"لاَ يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ نِدَاءُ بِلاَلٍ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ لِيُرْجِعَ قَائِمَكُمْ وَيُوقِظَ نَائِمَكُمْ"

"Bilâl'in ezanı sizden birinin sahurunu yemesine engel olmasın. Çünkü o sizden gece namazı kılanı uyarmak, uyuyanı uyandırmak için ezan okuyor."[183]

---

[181] Bu hadis Ebu Davud'un rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Lafız onundur. Hadis salat kitabında 498 ve 499 numaralarla, Tirmizi buna benzer bir şekilde Salat kitabında 189 numara ile rivayet etmiş ve: "Abdullah b. Zey'in hadisi hasen ve Sahih'tir" demiştir. İbn-u Mâce Ezân kitabında 706 numara ile, Dâremî, Ezân kitabında 1187 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 4/43 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Siyer, İbn-u Hişam, 2/128-129 Dâr'ul Hidâye, Mısır. İbn-u Hişam burada ibn-u İshak'tan uzun bir rivayete yer vermiştir. Sonuç olarak hadis sahihtir. Tirmizi 1/361 de Abdullah b. Zeyd ile ilgili olarak: Ondan Hz. Peygamberden sahih olarak bu hadisten başkasını bilmiyoruz." Diyor. Beyhakî Tirmizînin "İlel'ul Kebir" inden şunu aktarıyor: Muhammed b. İsmail el-Buhariye bu hadisi sordum. Buhari: "O hadis bana göre sahihtir." dedi. Sünen, Beyhakî, 1/390-391

[181] Hadis sahihtir. Buhari Ezan kitabında (Feth'iul Baride 605-606-607 numaralar ile), Müslim, Salat kitabında 378 genel numara ile rivayet etmiştir. Şâtıbî'nin yer verdiği lafız, Müslimde salât kitabında, kitab içerisindeki 3 ve 4. Rakamları ile yer almaktadır. Hadisi ayrıca Ebu Davut, Salât kitabında 508-509 numara ile, Tirmizi, Salat kitabında 193 numara ile, Nesâi, Ezan kitabında 2/3 de, İbn-u Mâce, Ezan kitabında 729-730-731-732 numara ile, Dâremî, Ezan kitabında 1193-1194-1195 numara ile, İbn-u Hıbban, Sahihinde 3/92 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Zâd'ul Meâl, İbn'ul Kayyım, 2/390

[182] Tabiîdir ki örf haline gelen şekliyle top atmak boru öttürmenin yerine geçmiştir.

[183] Hadis kitablarında (Feth'de 621-5298 ve 7247 numaralar ile, Müslim, Sıyam kitabında 1093 genel numara ile, Ebu Davud, Savm kitabında 2346 ve 2347 numaralar ile, Tirmizi, Savm kitabında 706 numara ile, Nesâi, Sıyam kitabında 4/148 de, İbn-u Mâce, Sıyam kitabında 1696 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde (Ahmed Şâkir'in tahkimi ile) 1/386 da 3654 numara ile rivayet etmiştir.

Görülüyor ki Bilal'in ezanı uyuyan kimsenin uyanıp sahur ve başka ihtiyaçlarını karşılanması için bir uyarı ve belirti olmuştur. Borunun (burada) işi nedir? Hz. Peygamber ondan hoşlanmamıştır.

Ateş (ışık) yakmak da böyledir. Geceleri, yatsı ve sabah vakitlerinde; Ramazanın girdiğini bildirmek maksadı ile camilerde ışık yakılmaktadır. Sahur vakitlerinde dahi cami içerisinde ışık yakılıp sonra vaktin girdiğini duyurmak maksadı ile minareye çıkarılmaktadır. Aslında ateş mecusilerin şiârı/göstergesidir.

İbn-ul Arabi[184] diyor ki: Camide ilk defa tütsü yapan Bermek oğullarından Yahya b. Hâlid ve Muhammed b. Halid'dir. Bunlar zamanın valisi Emruddin'in yönetimi altında idiler. Halid, valinin perdedârı, Yahya ise vezir idi. Daha sonra oğlu Ca'fer vezir oldu. İbn'ul Arabi diyor ki: Onlar bâtınîlerden idi.[185] Felsefecilerin görüşlerine inanırlardı. Mecusiliği canlandırdılar, camilerde güzel kokan tütsüler icad ettiler. Sonraları içerisinde yanan közler bulunan buhurdanlıkları ilave ettiler. İçerisine koydukları ateşle onu (oradan oraya) taşırlardı. Nihayet Endülüslüler bunu sabit hale getirdiler.

Velhâsıl camilerde ateş yakmak, selef-i salih'in işi değildir. Camileri ışıkla süslemek de böyledir. Daha sonraları ışık süslemeleri camilerde o hale geldiki Ramazana saygı göstermenin aracı oldu. Halk (namaz vaktini duyurmada olduğu gibi) boru çalınmasını istedikleri tarzda ışıklandırmanın gerekliliğine de inanır olmuştur. Halkın ekseriyeti bu tür şeylerin camilerde meşru olduğuna, uygun olduğuna inanırlar. Bunun sebebi, özel konumdaki kişilerin (bilginlerin) karşı çıkmamalarıdır.

Hz. Peygamber tarafından vaktin girdiğini bildirmek için çan çalınması benimsenmeyince şeytan bir başka tuzağı camilere sokmağa girişmiştir. Üzerinde ateşin yakıldığı buhurdanlıklar benimsenmiş bunlarla ve daha başka şeylerle kilise ve havraların süslendiği gibi camiler de süslenir olmuştur.

Kurban bayramı arefesinden bir gün önce Zilhiccenin 8. ci gecesi mum yakmak da böyledir. Nevâvi'nin bildirdiğine göre bu, çirkin bid'atlerdan ve aşırı sapıklıklardandır. Bu mum yakma işinde bir kaç çeşit çirkinlik bir araya gelmiştir. Şöyle ki:

-Gerekli olmayan bir yere para harcayarak zâyi edilmiştir.

-Mecusilerin alâmeti ortaya çıkarılmıştır.

-Mum ışığında kadın-erkek yüz yüze bir araya gelmektedir.

-Meşru olan vakti gelmeden önce, arefe günü karşılanmaktadır.

Tartuşi Ramazanda camilerde bu kabil şeylerin yapıldığını, hatta daha başka çirkinliklerin de yapıldığını bildirmiştir. Tüm bunlar nerede? İmam-i Ma-

---

[184] Bu zât, Kâdi Ebu Bekir b. Arabi Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İşbilîdir. Malik mezhebinden olan ibn'ul Arabi, Endülüs halkının ileri gelen âlimlerinden, hadis hafızıdır. Hicretin 546 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât, 4/141

[185] Bâtınîler şîadan bir gurup olup onların en kötüleridir.

lik'in karşı çıktığı müezzenin şafağın attığını bildirmek üzere öksürmesi, kapıları çalması veya namaz kılma sırasında giysiyi önüne koymak nerede? Oysa bunları yapanın meramı (dini anlayışa) daha yakın ve bunlar daha basit şeylerdir. Alimlerin ve özel konumlda olan kişilerin karşı çıkmaması veya bizzat yapmaları sebebiyle icad edilen ve halkın sünnet gibi inandığı bid'atler daha tehlikelidir.

o o o

Mâli yönden fesada gelince, insanların hepsinin aykırı davrandıklarını varsayarsak şöyle bir durum söz konusudur: Küçükler gördükleri ve ortada var olan şeylere göre yetişirler. Yeni müslüman olup dine girecek biri, yaygın olarak gördüğü şeyleri benimseyerek dine girer. Gördüklerinin câiz ve meşru olduğuna inanır.

Aykırı davranışın yapılması, insanlar arasında yaygınlaşır ve bir karşı çıkma olmazsa, bununla diğer tâatlar ve mübahlar arasında bir fark kalmaz.

Bize göre âlimler, kâfirlerin müslümanların çarşısında kuyumculuk yapmasını mekruh görmektedir. Çünkü onlar faizli işlem yaparlar. Bizim çarşımızda onların kuyumcu, sarraf ve tüccür olduğunu ve karşı çıkılmadığını gören faizli alış verişin caiz olduğuna inanır hale gelir.

Bizim ülkemizde (Gırnatada) meşhur Maliki mezhebini görüyorsun ki altun ve gümüşten yapılan ziynet eşyalarının aynı cinsler arasında ancak aynı ağırlıkta olanların takas ile eşit olarak satılması caizdir. Kuyumculuk kıymeti (işçilik) dikkate alınmaz. Bizde kuyumculuk yapanların hepsi veya çoğu el işi değerini fazladan olarak veya bunun için kiralama yoluna giderek değerlendirirler ve bunun kendileri için caiz olduğuna itikad ederler.[186]

Selef-i sâlihten beri ve onlardan sonra gelen âlimler halâ bu kabil şeylerde muhafazakâr olmaya devam etmektedirler. Halkın sünnet olan bir şeyi terk etmekten daha kötü bir inanca saplanması korkusu ile sünneti terk etmişlerdir. Halkın meşru olmayan bir inanç sahibi olmaması için mübah olan bir şeyi terk etmeleri daha uygundur.

"Muvâfakât" isimli kitabımızda bu hususu açıklamak için bir takım şeyler söylenmiştir. Buna göre âlimler bildirmiştir ki Hz. Osman seferî durumda iken farzları kısaltarak kılmazdı. Kendisine: "Hz. Peygamberle birlikte farzları kısaltarak kılmamış mıydın?" denildiğinde: "Evet, fakat ben insanların önderi durumundayım. Çölden felen bedeviler (e kadar herkes) bana bakıyor. Farzı iki rek'at kılarım da onlar: İşte (Allah tarafından) farz kılınan böyle1 derler." buyurdu.

Tartuşi şöyle diyor: Allah size rahmeti ile muamele etsin! İyi düşününki seferi iken farz namazları kısaltma hakkında İslam âlimlerinin iki kavli vardır:

---

[186] Tahkik ehlinden olan İbn'ul Kayyım'ın İ'lam'ul Muvakkîn isimli eserinde "ziynet eşyasında el işi kıymetini dikkate alarak iki ziynetin birini diğerinden ağır gramajla satmanın caiz olması hususunda açıklaması vardır. Bakınız: İlam'ul Muvakkîn, 2/161, Beyrut, Dâr'ul Ciyl basımı.

1-Farzdır. Dört olarak tam kılan kimse, mutlaka (kısaltarak) yeniden kılar.

2-Sünnettir. Dört olarak kılan kimse namazın vakti çıkmamış ise, (kısaltarak) yeniden kılar.

Hz. Osman sıkıntılı bir durumda kalınca, İnsanların farz kılınan namazın iki rek'at olduğuna inanırlar gibi kötü bir sonuçtan korktuğu için (seferde kısaltma) farzını veya sünnetini terk etmiştir.

Sahabe-i kiram (dan bazıları) kurban kesmezlerdi. Yani kurban kesmenin zorunlu olduğunu bildirecek bir davranışta bulunmazlardı.

Huzeyfe b. Esed diyor ki: Ebu Bekir ve Ömer hazretlerinin "farz olduğu zan edilir" korkusuyla kurban kesmediklerine şahit oldum.

Bilal de şöyle diyor: iki koç veya bir horoz kurban etsem aldırmam.

Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Abbas kurban bayramı günü para ile et satın alır ve İkrime'ye şöyle derdi: Sana soran olursa "Bu İbn-u Abbas'ın kurbanıdır." de.

Abdullah b. Mesud şöyle diyor: Ben kurban kesmeyi kesinlikle terk ediyorum. Hâlbuki ben sizin hâli vakti en iyi olanınızım. Böyle yapışım, kurban kesmenin farz olduğunun sanılması korkusundandır.

Tâvus diyor ki: Abdullah b. Abbas'ın evinden daha çok ilim, daha çok ekmek ve daha çok et olan ev görmedim. O her gün et keser, hayvan boğazlardı. Sonra kurban bayramı günü hayvan kesmezdi. Böyle yapışı, ancak insanlar kurban kesmeyi farz sanmasınlar diyedir. O örnek alınıp kendisine uyulan bir önder idi.

Tartuşi diyor ki: Bu konuda söylenecek şey, bundan öncekinde (seferilikde namaz kısaltma hususunda) söylenen gibidir. Kurban kesme hususunda İslâm âlimlerinin iki kavli vardır:

Birincisi: Kurban kesmek sünnettir.

İkincisi: Kurban kesmek vaciptir.

Sahabe-i kiram, insanların bu meseleyi layık olduğu şekilde değerlendirmeyip, farz olduğuna inanmalarından kaçındıkları için, sıkıntıya düşmüşler ve sünneti terk etmişlerdir.

İmam-i Mâlik Muvatta' isimli kitabında[187] Ramazan bayramından sonra altı gün oruç tutma konusunda ilim ve fıkıh ehlinden hiç bir kimsenin bu orucu tuttuğunu görmediğini söylüyor. Diyor ki: Seleften bunu yapan olduğu bana ulaşmamıştır. Âlimler bunu mekruh görür, bid'at olmasından korkarlardı. Cahillerin ve kaba (anlayışlı) kimselerin Ramazandan olmayan bu orucu, Ramazana eklemelerinden endişe ederlerdi. İlim ehlinden bir kolaylık görseler ve onların bu orucu tuttuğunu görselerdi bunu yaparlardı.

İmam-i Malik'in bu sözünde, bazılarının zannettiği gibi altı gün orucu hadisini ezberlemediğine/hıfzetmediğine dair bir delil yoktur. Bil'akis onun bu

---

[187] Muvatta' sıyam kitabının sonu, 1/311 (Muhammed Fuad Abdullah Baki'nin tahkik ettiği nüsha.)

sözü hadisi bildiğini göstermektedir. Fakat o, aslında bu orucu tutmak müstehab olduğu halde, amel edilmemesi görüşünde olmuştur. Onun böyle yapması Hz. Osman'ın namaz kısaltma, sahabenin kurban meselesinde davrandıkları gibi, bid'at konusunda söylediğine yol açacak bir araç olmaması içindir.

Bu olay bir asıl/delil ise de Maverdi, bundan daha ilginç bir şey anlatıyor. Mâverdi'nin zikrettiğine göre insanlar Basra veya Tarafe camiinin avlusunda namaz kıldıkları zaman, secdeden başlarını kaldırdıklarında yüzlerindeki toprağı silerlerdi. Çünkü camiin avlusu toprak idi. Ziyâd, camiin avlusuna çakıl döşenmesini emretti ve şöyle dedi. Uzun bir zaman geçip güçlükler bunu göre-rek yetiştiğinde, namaz kılarken alnındaki secde izini silmenin sünnet olduğunu sanmasından emin olamıyorum. Bu anlayış mübah bir şey hakkındadır. Mekruh ve yasak bir şey hakkında nasıl olacağını sanırsın?

Bu zamanda bana ulaştı ki İslam, tanımaya başlayalı az bir zaman olmuş kimselerden bazısı şarap hakkında şöyle demiştir: Şarap haram değildir. Onu içmekte bir kusur da yoktur. Ancak kusur şarabı içip adam öldürmek ve benzeri şeyler gibi uygunsuz bir şey yapmaktır. Böyle bir (söz ve) inanç müslüman olarak yetişen bir kimseden meydana gelmiş ise bu kişi kâfir olur. Çünkü bu, ümmetin dininde zorunlu olarak bilinen bir şeyin inkârıdır. Bu anlayış sebebiyledir ki yöneticiler tarafından şarap içenlere karşı çıkılmamış, onların şarabı (kolayca) temin etmelerine imkan verilmiş ve zimmet ehlinin bulunduğu mahallede içki satışı meşhur olmuştur.[188]

Yapılan bid'at iş, meşru olmadığı halde, bid'ati yapanın inancına göre meşru olarak benimsenmedikçe bid'atın bir anlamı yoktur. Böyle bir durum bid'atte gerçekleşmekte veya gerçekleşmesi beklenmektedir. Karafi Arap olmayan (müslüman) lardan, onlara göre altı gün orucunun Ramazana bitişik olduğunu benimsediklerini hikâye etmiştir. Çünkü onlar Ramazana ait olan halleri altı gün tamamlanıncaya kadar devam ettirmektedirler. Birinci bölümde geçtiği üzere aynısı bizde de meydana gelmiştir.

Tüm bunların günahı, bilginlerden veya diğer kimselerden bu davranışlara karşı çıkmayanlara, yahut bazı davranışları insanlar arasında onların gözü önünde yapanlaradır. Çünkü günahlarda veya başka şeylerde bu inançların yaygınlaşmasında asıl olan onlardır.

o o o

Buna göre bid'at dört şeyden meydana gelmektedir:

1-Bid'atı bid'atcının icad etmiş olması. Bu dört kısımdan en açık olanıdır.

2-Alim kişinin (dine) aykırı olarak bid'atı yapıp, cahilin onu meşru sanması.

3-Câhil bid'atı işlerken âlimin buna karşı çıkmaya gücü yettiği halde sessiz kalması. Böyle bir durumda câhil yaptığı şeyin (sünnete) aykırı olmadığını anlar.

---

[188] Yazarın bu cümleden maksadı nedir? Buna iyi bakılmalıdır. Görünen odur ki bazı doğu ülkelerindeki müslüman şehirlerindeki gibi Endülüsde zimmet ehlinin yaşadığı veya çoğunlukta olduğu mahalleler vardır. Ve buralarda içki satılmaktadır. (Bu dipnot Reşid Rızanındır.)

4-Yapılan şey aslında iyi bir şeydir. Ancak uzun süre yapıla yapıla hakkındaki inanç değişir. Bu kısımdaki bid'at, bid'ata vesile olmakla meydana gelir.

Şu kadar ki bu kısımların hangi aynı ağırlıkta değildir. Bid'at ismi, bunların hepsine ittifak halinde verilmez. Her biri gerçek bid'ate farklı uzaklık ve yakınlık durumundadır.

Birincisi gerçekten bid'at adını alır. Çünkü bid'at olduğunu nas olarak ifade etmek için bu kısımdaki bid'at gerekçe olarak alınır. Bunu ikinci kısımdaki bid'at izlemektedir. Çünkü bir şeyi yapmak, sözlü olarak nas halinde ifade etmeye benzer. Hatta usul..ilminde ifade edildiği üzere bazı hallerde yapmak, sözden daha çok etkili olur. Şu kadar ki bir şeyi yapmak, bu kısımda her yönden delil durumunda değildir. Zira âlim bazen kötü bir şeyi yapar ve yaptığının kötü olduğunu söyler. Bundan dolayıdır ki: "Alim'in yaptığına bakma, Lâkin ona sor seni onaylasın." Demişlerdir. Halil b. Ahmed veya bir başkası şu şiiri söylemiştir:

"Benim yaptığıma bakma bilgime uy,
Sana bilgim fayda verir, zarar vermez bendeki kötü huy"

Bundan sonra üçüncü kısım gelir. Çünkü-karşı çıkan kimsenin, mertebesi etkili olmak kaydı ile- karşı çıkmayı terk etmek yapılan işin kötü bir şey olmamasını gerektirir. Fakat bu kısım, bir öncekinden daha aşağı derecededir. Çünkü karşı çıkma gücünü engelleyen çok şey vardır. Karşı çıkmayı terk etmek bazen bir mazeret sebebiyle olur. Karşı çıkmak, bir şeyi yapmak gibi değildir. Bir insanın aykırı olduğunu bilerek bir şeyi yapması için mazeret yoktur.

Daha sonra dördüncü kısım gelir. Çünkü bundan öncekilerdeki sakıncalı durum geniş anlamda bu kısımda yoktur. Beklenti durumundaki zarar, gerçekleşen zarar derecesine asla ulaşmaz. İşte bundan dolayı, bu kısım, bid'ate vesile kabilindendir. Bu itibarla bu kısımdaki bid'at, hemen bid'at derecesine ulaşmaz. Buna göre gerçek bid'at kısmına girmez. İkinci ve üçüncü kısımlarda aykırılık bizzat var olup, bid'at dıştan gelen bir özelliktir. Şu kadar ki normal olarak o, aykırılıktan kopmaz. İkinci kısımdaki bid'at üçüncüden daha etkili durumdadır.

o o o

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BİD'AT İLE MESALİH-İ MÜRSELE VE İSTİHSAN ARASINDAKİ FARK

Bu bölümde, bakıldığı zaman bid'at olan ile bid'at olmayan şeyler hakkında konuşmak zorunluluğu vardır. Çünkü insanlardan pek çoğu "mesâlih-i mürsele"nin büyük bir kısmını bid'at saymış ve bunları sahabe ve tabiîn'e nisbet etmişlerdir. Ayrıca kendi icadları olan bid'atlera mesalih-i mürsele kabilinden olan uygulamaları huccet/delil olarak göstermişlerdir. Bir kısım kimseler de bid'atı, dini hükümlerin kısımları gibi kısımlara ayırmışlar ve şöyle demişlerdir: Bid'atlardan bir kısmı vacip, bir kısmı menduptur. Kur'an'ın yazılmasını ve (buna benzeyen) başka şeyleri vacip, Ramazan gecesi (teravih) ibadetini bir imam'a uyarak kılmayı da mendup saymışlardır.

Mesalih-i Mürselin anlamı, belirli bir asl'a dayanmayan, fakat uygun bir şeyi muteber saymaktır. Özellikle bu uygun şeyin dini bir delil ve dayanağı yoktur. Ayrıca akıl yürütmeye de yol yoktur. Çünkü akıl tabiî olarak bunları benimser. Bu özellikler güzel görülen bid'atlerde de aynen mevcuttur. Çünkü dinde bunların yararı olduğu gibi bir anlayış, onu icad edenin inancında mevcuttur. Bu anlayışa göre mesalih-i mürseleyi muteber saymak bir hakikatın ifadesidir. Güzel görülen bid'atleri da muteber saymak dahi öyledir. Çünkü her ikisi de aynı vâdide cereyan etmektedir. Eğer bu tür bid'atleri hak olarak kabul etmezsek, mesâlih-i mürseleyi muteber saymak sahih olmaz.

Ayrıca mesalih-i mürsele hakkında söylenilen söz görüş birliği/ittifak ile söylenmemiştir. Aksine bu konuda usül/metodoloji âlimleri dört ayrı kavil halinde ihtilfa etmişlerdir:

1-Kâdî ve bir gurup usülcü mesalih-i mürseleyi kabul etmemişler ve bir asıl'a dayanmadıkça bu hususstaki mana muteber değildir, demişlerdir.

2-İmam-i Mâlik mesalih-i mürseleyi muteber saymış, hiç bir kayıt ve şart olmaksızın bir takım hükümleri bunun üzerine bina etmiştir.

3-Şâfiî ve Hanefilerin büyük bir kısmı, sahih bir asla dayanmayan mesalih-i mürsele manasını benimsemişlerdir. Şu kadar ki sâbit olan asılların ifade ettiği manaya yakın olması şarttır. İmam-i Cüveynî[189] nin naklettiği budur.

4- Gazali ise şu görüştedir: Mesalih-i mürseleden uygun şey, tahsiniyat, yani güzelleşme anlamı ifade edecek alanda ise, belirli bir asla dayanmıyorsa muteber değildir. Şayet zaruriyat alanında ise Gazalinin eğilimi kabul yönündedir. Fakat bir şartı vardır. Gazali der ki: Böyle bir sonuca ancak bir müctehidin ictihadı ile ulaşmak imkanı vardır.

---

[189] Bu zât, Ebu'l Meâli, İmam'ul Haremeyn el-Cüveynî'dir.

Şayet Mesâlih-i mürsele'nin gerçekleştiği alan, orta derecede yani hâciyyat alanında ise Gazalinin farklı/çelişkili görüşleri vardır: "Mustasfâ" isimli eserinde kabul etmemiştir. Bu iki kavlinden en sonuncusudur. Fakat daha önceleri bunu kabul ettiği gibi "Şifâ'ul Alîl" isimli eserinde dahi kabul ettiğini ifade etmiştir. Gazalinin farklı görüşü dikkate alınırsa Mesâlih-i mürsele hakkındaki kavil, beş olmaktadır.

Bu durum karşısında Mesâlih-i mürsele'yi kabul etmeyenler açısından sahabe yaşantısındaki olayların bir belge niteliği kalmaz. Şu kadar ki -Hz. Ömer'in teravihi cemâatle kılma olayını değerlendirirken: "Ne güzel bid'at bu" dediği gibi -Mesalih-i mürsele güzel sayılan bid'at durumundadır. Çünkü sahabenin hepsi bu konuda birlik olduğundan bu uygulamayı reddetmeleri mümkün değildir.

İstihsan hakkında söylenecek şey de aynıdır. Çünkü önceki dönem âlimlerinin söylediğine göre istihsan, "delil olmaksızın hüküm vermek2 ile ilgilidir. İstihsanı kabul etmeyen onu bir sebep olarak dikkate almamaktadır. O halde, hükümlerde istihsana asla itibar edilmez. İstihsanın kabul edildiği söylenince "Mesalih-i mürsele" gibi olur.

Bu konu ayağın kaydığı bir konudur. Bid'at ehli, bid'atına bu noktadan hareketle delil gösterebilir. Bu itibarla gerçekten en yapılması gereken şey, bunların nerede hataya düştüğüne bakmaktır. Tâ ki Mesâlih-i Mürsele'nin bid'atla hiç bir ilgisinin olmadığı Allah'ın izni ile ortaya çıksın. Başarı Allah'tandır.

Öyle ise deriz ki:

Hüküm ile ilintili olan uygun manada üç halden birisi bulunur:

1-Kabul edilmesine dinden bir dayanağı vardır. Bunun sahih olduğunda bir şüphe, uygulanmasında görüş ayrılığı yoktur. Aksi halde şeriatla çelişkiye düşülmüş olur. Canı ve organları korumak hususunu düzenleyen hükümler gibi.

2-Red edildiğine dair dini bir dayanağı vardır. Bunun kabul edilmesine bir yol yoktur. Çünkü sadece uygun olmak bizzat hükmü gerekli kılmaz. Bu, ancak akılca güzel sayılanları dikkate alanların yoludur.

Bil'akis (hükümdeki) mana ortaya çıkınca onun hükmü gerektirmekte makbul olduğunu dinden anlamış isek, onu kabul ederiz. Çünkü maslahat (mesalih) den maksat bize göre halkın yararına olanı getiren, zararına olanı engelleyen şeydir. Bu maksat öyle bir özelliktir ki akıl hiç bir şekilde onu kavrayamaz. Bunun muteber olduğuna dair dinde bir dayanak olmayıp, bil'akis onu red ettiği söz konusu olunca tüm müslümanların ittifakı ile red edilir.

Burada Gazâlinin bazı büyük âlimlerden hikâye ettiği şey, bir örnektir. Anlatıldığına göre bir âlim, sultanlardan birinin huzuruna girer. Sultan âlime Ramazan günü cinsel ilişkide bulunsa, hükmünün ne olduğunu sorar. Âlim şöyle cevâp verir: "Hiç ara vermeden iki ay oruç tutman gerekir." Bilgin dışarı çıkınca fıkıh âlimlerinden bazıları bu cevaba karşı çıktı. Ona şöyle dediler: "(Keffaret olarak) köle azad etmeye güç yeterken, oruç şıkkına nasıl dönülüyor? Oruç, ekonomik sıkıntıda olanların yapacağı keffaret (türü) dür. Bu ise sultandır, sayısız kölesi vardır."

Alim zât onlara şöyle dedi. Eğer ona "köle âzad etmen gerekir" deseydim, bu ona basit gelir, tekrar tekrar bunu yapardı. Köle azat etmek (cezası) onu caydırmaz. Onu caydıracak olan, iki ay peşpeşe oruç tutmaktır.

Bu görüş uygun bir manadır. Çünkü dinde keffaret uygulamasının maksadı (caydırma ve) engellemedir. Sultan durumundaki kimseyi köle azad etmek caydırmaz, oruç caydırır. (Bununla beraber) bu fetva bâtıldır. Çünkü âlimler bu konuda iki guruptur. Birinci gurup, keffarette (köle azad etmek, yoksul'a yemek vermek ve oruç tutmak hükümlerinden birini) tercih etmekte serbestlik vardır görüşündedir. İkinci gurub (keffaret konusunu düzenleyen hükümdeki) sıraya uymak görüşündedir. Buna göre kölü azad etmek, oruçtan önce gelir. Zengin bir kimseye göre oruç tutmaya öncelik verilmesini söyleyen yoktur. İmam-i Mâlikten buna benzeyen bir rivayet gelmişse de, o rivayet fıkhın dış görünüşüne göredir.

Yahya b. Bükeyr[190] diyor ki: Harun-u Reşid bir yemini bozmuştu. Bilginleri topladı. Bilginler köle azad etmesi üzerinde görüş birliği ettiler. H. Reşid meseleyi İmam-i Malik'e sordu. O: "Üç gün oruç (tut) dedi. İmam-i Mâlik'in bu görüşüne Kurtuba âlimlerinden İshak b. Ibrahim[191]de uymuştur.

İbn-u Beşküval'in anlattığına göre Mü'minlerin emiri Hakem, Fıkıh âlimlerine haber salarak, başına gelen bir olay hakkında onlara danışmada bulunmuştur. Onlara kendi başına gelen olayı anlatmış, nikahlı eşlerinden birisi ile Ramazanda (oruçlu iken) kasıtlı olarak cinsel ilişkide bulunduğunu söylemiştir. Fıkıh âlimleri ona (fakirlere yemek yedirmesi (yönünde) fetva vermişler. İshak b. İbrahim orada suskun duruyormuş. Sultana şöyle demiş: Ben oruç tutman gerekir diyorum, demiş. Kendisine: "Mâlik'in mezhebi yemek yedirmek değilmiydi?" denildiğinde onlara şöyle demiştir: "İmam-i Mâlik'in mezhebini ezberliyorsunuz, (ezbere biliyorsunuz) ne var ki sultana yapmacık bir iyilik etme hareketi içinde bulunuyorsunuz. İmam Mâlik, (Keffaretlerde) yemek yedirmeyi ancak ekonomik durumu iyi olanlar için emretmiştir. Sultanın elindeki mal (kendisinin değil), ancak müslümanların mülkü olan "Beytülmal" indir."

Sultan, İshak b. İbrahim'in bu sözünü benimsemiş ve kendisine teşekkür etmiştir. Bu, sahihtir.[192]

---

[190] Bu zât Yahya b. Abdullah b. Bükeyrdir. Aslen Mısırlı iken velâ velâ (dostluk anlaşması) ile Mahzumi kabilesinden olmuştur. Bazen dedesine nisbet edilmiş "Ebu Zekeriyya" künyesini almıştır. Leys b. Sa'd (in ifadesine göre) de güvenilirdir. İmam-i Mâlikten işittiği hususunda (ileri geri) konuşmalar olmuştur. Onuncu tabakanın büyüklerindendir. Hicretin 231 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/351; Şezerat, 2/71; Cerh ve Tadil, 9/154

[191] Bu zât İshak b. İbrahim el-Huneynîdir. Medineli olup, Künyesi Ebu Ya'kub'dur. Tarsusa yerleşmiştir. (Rivayette) zayıf bir kimsedir. Dokuzuncu tabakdandır, hicretin 216. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/55; Cerh ve Ta'dil, 2/208

[192] İmam-i Mâlik diyor ki: "Alimlerin şöyle dediklerini işittim: Ramazan ayında eşi ile ilişkide bulunmak suretiyle veya başka bir sebeple oruç bozmak durumunda olan kimseye, Ramazanda eşi ile cinsel ilişkide bulunan kimse ile ilgili olarak Hz. Peygamberden nakledilen şey yani keffaret gerekmez. Ancak o günü kaza etmek gerekir." İmam-i Mâlik âlimlerden duyduğu bu ifade üzerine şöyle diyor: Ramazan orucunu bozmak hususunda bana en sevimli gelen budur. Bakınız: Muvatta', Malik, 1/297 (M. Fuat Abd'ul Baki nüshası)

Evet, İbn-u Beşküval in anlattığına göre kendisi Hakem'in oğlu Abdurrahman'ın Ramazan ayında yukarda anlattığı gibi bir olaya rastlamıştır. Abdurrahman fıkıh bilginlerine (bu kusurdan) tevbesini ve keffaretini (n ne olduğunu) sordu. Yahya b. Yahya[193] şöyle dedi: "Bunun keffâreti aralıksız iki ay oruç tutmaktır." Yahya bu fetvasını açıklayınca diğer fıkıh bilginleri susup sultanın yanından çıkıncaya kadar birşey söylediler. (Dışarı çıkınca) Yahya'ya: "Sana ne oluyor da bizim mezhebimize (ve) Mâlik'e göre fetva vermiyorsun? Buna göre o köle azâd etmek, yemek yedirmekveya oruç tutmak (dan birini yapmak) arasında serbesttir." Dediler. Yahya onlara şöyle karşılık verdi: "Eğer ona bu kapıyı açmış olsaydık her gün (Ramazanda olmasına rağmen) cinsel ilişki ile orucu bozup köle azad etmek onun için kolay olurdu. Fakat ben, bir daha (aynı kusuru işlemeye) dönmemesi için en zor keffaret şıkkını yükledim."

Yahya b. Yahyadan nakledilen bu rivayet doğru ise onun sözü dış görünüşe göre icmâ'a aykırıdır.

3-Dini deliller özel olarak ne muteber, ne de red edilmiş olduğuna dair bir şey söylenmemiştir. Bu tür iki çeşittir:

a-Bu söylediğimiz manaya uygun bir nassın gelmiş olması. (Bir kimsenin yakınını öldürmesi durumunda) öldürmenin varis olmayı engellemesi gibi. (Bu kişiye öldürmekten maksadı olan öldürdüğü yakınının malını elde etmek düşüncesinin) zıddı ile muamele etmek (yani kâtili mirastan mahrum etmek) eğer hakkında uygun bir nas yok ise[194] takdiri bir işlemdir. Çünkü bu gerekçe dinin uygulamalarında bilinmiyor. Ona uygun muteber bir cins de bulunmuyor. Bunu gerekçe olarak ileri sürmek doğru olmaz. Görüş birliği ile onun üzerine hüküm bina etmek de doğru olmaz. Böyle bir şey, (kendiliğinden) söyleyenin hüküm koymasıdır, kabul edilmesi mümkün değildir.

b-Dini uygulamalara uygun düşen bir durum söz konusudur. Bu ise belirli bir delil olmaksızın genelde din koyucunun muteber saydığı bir cinsin bu mana için mevcut olmasıdır. İşte bu "Mesâlih-i mürsele2 adı verilen mürsel bir delillendirmedir. Bu hususun aydınlatılması için mutlaka geniş bir şekilde örneklendirilmesi gerekir. Biz on adet örnek vermekle yetineceğiz:

BİRİNCİ ÖRNEK: Hz. Peygamberin arkadaşları/ashâb, Kur'an'ın toplanması hususunda ittifak etmişlerdir. Oysa Kur'an'ın yazılıp bir araya getirilmesine dair bir delil yoktur. Bil'akis sahabeden bazısı: "Hz. Peygamberin yapmadığı bir şeyi biz nasıl yaparız?" demiştir.

Çevirenin Notu: Yukarıda Malik'e nisbetle bir takım hükümler söyleniyor. Bu kitap bir fıkıh ve fetva kitabı değildir. Eseri tahkik eden zât, imam-i Malik'in görüşünü yansıtmak için bu nakli yapmıştır, düşüncesindeyiz. Ayrıca keffaret konusundaki hüküm için fıkıh kitaplarına bakılsın.

[193] Bu zat, Yahya b. Yahya b. Kesirdir. Aslen Kurtuba'lıdır, fakat velâ (dostluk antlaşması) ile Leysi olmuştur. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Doğru sözlü bir fıkıh bilginidir. Hadis'i azdır. Vehimli bir kimsedir. Onuncu tabakadan olup, sahih olan kavle göre hicretin 234 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/360; Şezerât, 2/82

[194] Eseri tahkik eden Nedvî "Bu şekliyle ifadede kapalılık vardır." demektedir.

Zeyd b. Sâbit[195] den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Ebu Bekir Yemâme halkının savaşı ile ilgili olarak bana haber gönder(ip beni çağır)dı. Yanında Hz. Ömer de vardı. Ebu Bekir dedi ki: Ömer bana gelip: Yemame savaşında pek çok kurrâ (Kur'an hafızı) şehid oldu. (Böyle giderse) her yerdeki kurrâ'nın öldürülmesinden korkuyorum. Böylece Kur'anın çoğu gidip yok olacak. Görüşüm odur ki Kur'an'ın toplanmasına emir versen (iyi olacaktır). Dedi. Ben Ömer'e dedim ki: Hz. Peygamberin yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım? Ömer bana şöyle cevap verdi: Vallahi o (yapacağın iş) çok hayırlı bir iştir. Ömer bu konuda sürekli bana müracaat etti durdu. Nihayet, bu iş için Allah benim kalbimi genişletti. Ben de Ömer gibi düşündüm, onun fikrine katıldım.

Hz. Zeyd diyor ki Ebû Bekir (r.a) bana şöyle buyurdu: Sen genç ve akıllı bir kimsesin. Seni (hiç birimiz) itham etmiyoruz. Sen Hz. Peygambere gelen vahy'i yazmıştın. Kur'an (ın) âyetlerini araştır ve bir araya getir. Allah'a yemin ederim ki Hz. Ebu Bekir bana dağlardan bir dağı taşıma görevini yüklese idi bu görevden daha ağır olmazdı. Onlara: Hz. Peygamberin yapmadığı bir şeyi nasıl yapıyorsunuz? dedim. Ebu Bekir (r.a): Vallahi o hayırlı bir iştir, dedi. Hz. Ebu Bekir sürekli bana müracaat etti durdu. Nihayet Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in kalbini genişleten (Allah) benim kalbimi de genişletti. Kur'an(ın) ayetlerini araştırıp, (yazılı olduğu) hurma dallarından, ince beyaz taşlardan ve ezberlemiş olanların ezberlerinden (yararlanarak) topladım. Bu öyle bir iştir ki sahabenin hiçbirinden bu sonu da ihtilaf nakledilmemiştir.

Sonra Enes b. Mâlikten gelen şu rivayeti görmekteyiz. Huzeyfe b. el-Yemân[196] Ermenistan ve Azerbeycân'ın fethinde Şamlılar ve Iraklılarla birlikte bulunuyordu. Orada onların Kur'an okumadaki ihtilafları Huzeyfe'yi endişelendirdi. Hz. Osman'a şöyle dedi. Ey Mü'minlerin emiri! Yahudilerin ve Hıristiyanların anlaşmazlığa düştükleri gibi bu ümmetde kitabı hususunda ihtilfa etmeden onlara yetiş! Bunun üzerine Hz. Osman (Rasûlullah'ın eşi) Hafsa'ya şu haberi gönderdi: Bana (yanında bulunan) Kur'an sahifelerini gönder. Onun aynısını (kitap halinde) yazıp, aslını gene sana iade edelim. Bunun üzerine Hz. Hafsa Kur'an'ı Hz. Osman'a gönderdi. Hz. Osman da Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr,[197] Said b. Âs[198] ve Abdurrahman b. Haris b. Hişam'a[199] gönderip on-

---

[195] Bu zât, Zeyd b. Sabit b. Dahhakb. Levzân el-Ensâri el-Buharidir. Künyesi Ebu Saîd ve Ebû Hâricedir. Meşhur bir sahabidir. Vahy kâtipliği görevinde bulunmuştur. Mesruk diyor ki: Zeyd b. Sabit köklü bilgi sahibi ve kurrâdan idi. (Hz. Peygamberle birlikte) ilk katıldığı savaş, Hendek muharebesidir. Hicretin 45. ci yılında vefat etmiştir. Bir başka kavle göre 51. ci hicri yılda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/272; Şezerât, 1/54; Cerh ve Ta'dîl, 3/558.

[196] Bu zât'ın adı Huseyl'dir. Hısl'de denmiştir. Ensar ile dostluk anlamşası vardır. İlk müslümanların değerlilerinden meşhur bir sahabidir. Müslimde sahih olarak yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber kıyamete kadar olacakların hepsini ona bildirmiştir. Babası da sahabi olup, Uhud savaşında şehid düşmüştür. Huzeyfe Hz. Ali'nin halifeliğinin ilk yıllarında hicretin 36. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Tâkrib, 1/156; Şezerat, 1/44; Cerh ve Tâdil, 3/256

[197] Bu zat Abdullah b. Zübeyr b. Avâmdır. Kureşten Esedilerdendir. Künyesi Ebu Bekir ve Ebu Hubeyb'tir. Medinede muhacirlerden ilk olarak dünyaya gelen bu zâttır. Dokuz sene halifelik görevinde bulunmuş, hicretin 73. Yılında zülhicce ayında öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/415; Şezerat, 1/79; Cerh ve Ta'dil, 5/56

lara Hafsa'dan gelen sahifeleri mushaflara geçirmelerini emretti. Kureyşlilerden oluşan üç kişilik guruba şöyle buyurdu: Zeyd b. Sabit ile anlaşmazlığa düştüğümüz (kelime) olursa, onu Kureyş lehçesine göre yazınız. Çünkü Kur'an onların dili ile gelmiştir.

Enes b. Mâlik diyor ki: Bu ekip görevini yerine getirip (Hz. Hafsadan gelen) sahifeleri mushaflara yazdılar. Hz. Osman bu yazılan mushafları (insanların bulunduğu) her bir yana gönderdi. Daha sonra bu mushaflarda bulunanın dışında kalan sahife veya mushafta (bulunduğu öne sürülen ve) yer alan okunacak her şeyin yakılmasını emretti.

Bu olay, Kur'an'ın yazılması ve insanların (aynı) okuyuş üzerinde birleştirilmesi hususunda bir icma' (görüş birliği) dir. Bu hususta genelde bir ihtilaf yoktur. Çünkü onlar, bu konu ile ilgilenen âlimlerin bildirdiğine göre sadece okuyuş (tarzın) da değişiklik göstermişlerdir.

Bu meselede muhalefet eden tek kişi Abdullah b. Mes'ud'dur. O, Hz. Osman'ın yazılmasını emrettiği mushafa uymayan okuyuş tarzlarından yanında bulunanı yok etmekten çekinmiş ve (çevresindekilere) şöyle demiştir: Ey Iraklılar ve Şamlılar! Yanınızdaki mushafları saklayıp (sanki hırsızlık malı imiş gibi) gizleyiniz. Çünkü Hz. Allah şöyle buyuruyor: **"Kim bir şeyi çalmak suretiyle gizleyecek olursa, Allah Teâla kıyamet günü (o kimseyi) çaldığı ile getirir."** (Âli İmran, 161) Bunun üzerine onlar (ellerinde bulunan) mushafları ona iletip verdiler.

Abdullah b. Mes'ud'un sözünü düşünürsen, o Kur'an'ın bir araya getirilişine karşı değildir. Onun muhalefet ettiği başka bir şeydir.

Sahabenin bu yaptığı ile ilgili oarak peygamberden bir nas (emir veya yasak) yoktur. Fakat onlar kesinlikle dinin emirlerine uygun düşen bir maslahat (yarar) gördükleri için bunu yapmışlardır. Çünkü Kur'an'ın toplanması ve tek mushaf haline getirilmesi dinin korunması ile ilgilidir. Dinin korunması ile ilgili emir (ler) malumdur. Dinin temeli olan Kur'an'da anlaşmazlığa giden yolların yasak olduğu da malumdur. Bu hususstaki yasak, daha fazla bir şey söylemeğe gerek olmaksızın bilinmektedir.[200]

---

[198] Bu zat, b. Âs b. Ümeyyedir. Emevilerden olup, babası Bedirde öldürülmüştür. Hz. Peygamber vefat ettiğinde dokuz yaşında idi. Sahabiler arasında zikredilmiştir. Küfede Hz. Osmanın, Medinede Muaviye'nin valisi olarak görev yapmıştır. Hicretin 58. Yılında vefat etmiştir. Vefâtı için başka tarih de söylenmiştir. Bakınız: Takrib, 1/299; Şezerat, 1/65; Cerh ve Ta'dil, 2/48

[199] Bu zat, Abdurrahman b. Hâris b. Hişam b. Muğiredir. Mahzumi kabilesindendir. Hicretin 43. Yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/476; Cerh ve Ta'dil, 5/224

[200] Bu söz bir parça açıklamaya muhtaçtır. Şöyle ki: Hz. Allah Kur'an'a "Kitab" adını vermiştir. Bu onun yazılmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber (gelen vahyi yazmak üzere) vahiy kâtipleri edinmiştir. Yazılmış sahifelerin ayrılmasının din koyucu tarafından istendiği akıl ile kavranılamaz ki toplanması için özel bir delile ihtiyaç duyulsun. Alimlerin dediği gibi Hz. Peygamberin hayatta iken Kur'an'ı kitap halinde bir araya getirtmemesi, her bir sûreye ilave vahy'in gelme ihtimalinden dolayıdır.

Bu esas doğru olunca, hadis ile ilgili kitapların dahi, hadis ilminin yok olmasından korkulunca toplanması gerektiği ortaya çıkar. Buna ilaveten ilmin/hadisin yazılmasına dair Hz. Peygamberin sözleri de vardır.

Şu anda önümde bulunan bu kitabın da bu kabilden olmasını umarım. Çünkü bid'at konusunda âlimler tarafında gerçekten ihmal edildiğini gördüm. Ancak İbn-u Vaddah'ın aktardığı gibi bir kısım açıklamalar veya ucundan kıyısından söz edilmiş meseleler vardır. Bunlar gereği gibi bilgilenmek için yeterli ve hastayı iyileştirecek derecede değildir. Çok sıkı bir araştırma yapmış olamama rağmen Ebu Bekir Tartuşi'nin ortaya koyduğu çalışmadan başkasını bulamadım. O da ihtiyaca oranla pek az bir şeydir. Şu kadar ki âlimler 72 fırkaya ilişkin çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu ise (genelde bid'atlere göre) ana bölümün alt başlıklarından birisi ve parçalarından bir parçadır. Bu itibarla kendimi yoracak bir çalışmanın içine girdim. Umarım ki Hz. Allah bu kitabı yazana, okuyana, yayınlayana, bundan faydalanacaklara ve tüm müslümanlara yararlar ihsan edecektir. Çünkü o rahmetinin genişliği ile bunu lütfedici ve bunu gerçekleştirecek olandır.

İKİNCİ ÖRNEK: Hz. Peygamberin ashabı şarap içenin seksen sopa vurularak cezalandırılması konusunda görüş birliği etmişlerdir. Onların bu hususta ki dayanağı maslahata bakmak ve mürsel delillere yapışmak olmuştur.

Âlimler diyor ki: Hz. Peygamber zamanında bu konuda belirli bir miktar yok idi. Şarap içmeyi engelleyecek derecede olması, ta'zir cezası olarak uygulanıyordu. Hz. Ebu Bekir kendisine gelen böyle bir olayda kırk sopa vurulmasını görüş olarak benimsedi. Sonra meselede Hz. Osman zamanında gündeme geldi. Hz. Osman insanlar arasında bir inceleme yapıp sahabeyi toplayarak onlara danışmada bulundu. (Meclistekiler arasında bulunan) Hz. Ali şöyle dedi: Sarhoş olan abuk sabuk şeyler saçmalar. Saçmalayan kişi iftira eder. Benim görüşüm sarhoş olan kimseye, iftira edene verilen cezanın verilmesidir. (ki bunun miktarı seksen sopa vurmaktır.)

Meselenin mürsel delillendirmeye uygulanış ciheti şöyledir: Sahabe-i kiram veya şeriat, bazı yerlerde sebepleri sonuç yerine koymaktadır. Bu durumda, zan bilgi yerine geçer. Pek çok (kadın erkek ilişkisini içeren) meselede, erkeğin organının kadının organına girmiş olması meni'nin akmış olması yerine konmuştur. Her ne kadar içerisine kendini atıp ölen bulunmasa da (gerekli önlemler alınmadan) bir yere kuyu kazıp (öylece bırakmak), düşmanca davranmak olarak değerlendirilmiştir. Fesada yol açmasından sakınmak için erkeğin yabancı bir kadınla baş başa kalması haram sayılmıştır. Daha böyle pek çok fesada yol açan şeyler (hakkında benzeri hükümler) vardır.

İşte şarap içme meselesinde de çok saçmalamanın gereği olan iftiraya yol açmamak için bu ceza uygun bulunmuştur. Saçmalama hâli sarhoşta ilk görülen haldir.

Alimler diyorlar ki: Bu mesele dinde özel bir dayanağı olmayan meselelerin bir takım hükümlere bağlanması hususunda en açık delillerden birisidir. Bu konu hakkında sahabenin görüşü kesindir.

ÜÇÜNCÜ MESELE: Raşid halifeler, sanatkârların (işini yaparken iş sahibine verdiği) zararı ödemeleri hükmünü vermişlerdir. Hz. Ali diyor ki: İnsanları, ancak bu yola getirir.

Bu meseledeki maslahat şudur: insanların sanatkârlara ihtiyacı vardır. Sanatkârlar çoğunlukla (kendilerine emanet bırakılan) eşyaların devamlı olarak yanında olmazlar. Çoğu kere onlar bu eşyaları korumazlar ve ihmalci davranırlar. Şayet onlar bu eşyaları kullanmaya muhtaç olmakla beraber yaptıkları zararlar ödetilmez ise iki durumdan birisi olur; ya sipariş vererek iş yaptırmak tamamen yok olur veya onlar "ziyan oldu, telef oldu" iddiası ile mal sahibinin zararını ödemeden işlerini yaparlar. Bu ise sanatkara (İşlemek üzere emanet edilen) malların yok olmasına ve sanatkarların da tedbirli davranmamasına sebep olur. Böylece hainliğe yol açılır. Bu itibarla zarar verenin zararı ödemesi, meselenin maslahata uygun olarak çözümüdür. Hz. Alinin: "İnsanları, ancak bu yola getirir" sözünün anlamı da budur.

Burada "suçsuz yere ödetmede bulunmak bir çeşit fesattır. Çünkü belki sanatkar gerçekten bir zarar vermemiş, zarar olduysa bunda kusuru bulunmamış olabilir." Denemez. Çünkü biz şöyle diyoruz: Bir işte zarar ile fayda karşılıklı durumda ise akıllı kimseler faydanın ve zararın ne derecede olduğuna bakarlar. Sanatkârlar tarafından (eşyaya) verilen zararın sebepsiz ve kusursuz olması uzak bir ihtimaldir. Çoğu kere gökten (Allah tarafından) bir sebebe dayanmaksızın mallar yok olmaktadır. Bu hususlaki zararlar ya doğrudan doğruya veya kusur yoluyla kullar tarafından meydana gelmektedir.

Bir hadiste: "لاَ ضَرَرَ وَلاَ ضِرَارَ

"Zarar vermek ve zarara uğramak yoktur." buyrulmuştur.[201] Genel olarak dindeki (ona) kurallar bu hadise tanıklık etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber şehirlerinin köylü adına satış yapmasını yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Bırakın insanları, Allah insanların bazılarını bazıları aracılığı ile rızıklandırır."[202] Aynı konuda bir diğer hadisi de şöyledir:

"لاَ تَلَقُّوا الرُّكْبَانَ بِالْبَيْعِ حَتَّى يَهْبِطَ بِالسِّلَعِ إِلَى الأَسْوَاقِ"

"(Şehre mal getiren) kafileleri (yolda) satış yapacak şekilde karşılamayın. Ta ki mallar (getirenler tarafından) çarşıya inmiş olsun."[203] Hz. Peygam-

---

[201] Bu hadisi İbn-u Mâce Ahkam kitabında Ubâde b. Sâmitten 2340 numara ile, İbn-u Abbastan 2341 numara ile, Ebu Sırmadan 2342 numara ile küçük farklarla rivayet etmiştir. İbn-u Abbastan gelen rivayatain senedinde Cebir el Cu'fe olduğu için zayıf sayılmıştır. Hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel Müsnedinde rivayet etmiştir. 1/313 Ahmed Şâkirin tahkik ettiği nüshada 2867 numaralı hadis.

[202] Bu hadis Müslim'in rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Müslimde Büyü' kitabında 1522 genel numara ile, İbn-u. Mâce Ticârât kitabında 2176 numara ile, Ebu Davud Buyu' kitabında 3442 numara ile rivayet etmiştir.

[203] Hadisi benzeri bir lafızla Buhari Buyu' kitabında (Feth'de 1522 numara ile), Müslim, Buyu' kitabında 1517-1518-1519 ve 1521 genel numara ile, Ebu Davud, İcâret kitabında 3436 ve 3437 numara ile, Tirmizi, Buyu' kitabında 2121 numara ile, Nesaî, Buyu' kitabında 7/257 de, İbn-u Mâce, Ticarât kitabında 2178 numara ile, Daremi, Buyu' kitabında 2566 ve 2567 numara ile rivayet etmiştir..

berin bu emirleri kamunun yararını ferdin/bireyin yararına tercih etmek tarzında bir uygulamadır. Sanatkârların sebebiyet verdikleri zararı ödemeleri de bu kabildendir.

DÖRDÜNCÜ ÖRNEK: Âlimler suç zanlısı kişinin döverek cezalandırılması konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam-i Mâlik suç zanlısının hapsedilmesinin; Her ne kadar hapis de bir çeşit işkence ise de câiz olduğu görüşündedir. Malikî mezhebi âlimleri bu kişiyi dövmenin de câiz olduğunu bildirmişlerdir. Âlimlere göre bu konudaki hüküm, sanatkârların sebebiyet verdiği zararı ödemesi kabilindendir. Çünkü suç zanlısına hapis ve dayak cezası uygulanmazsa hırsızların ve gaspçıların (çaldıkları) ellerindeki malları kurtarmak imkânsız hâle gelir. Çünkü bazen delil ile isbat güçleşebilir. Suçun belirlenmesi ve itiraf edilmesi sonucunu elde edebilmek için zanlıyı cezalandırmakta maslahat vardır.

Şayet "Bu suçsuz kimselere işkence edilmesi kapısını açar" denirse, buna şöyle cevap verilir: Suç zanlısı olan kimseye ceza vermemek, (insanların çalınan) mallarını geri almak imkanını ortadan kaldırır. Hatta böyle kimselere ceza vermemenin zararı daha şiddetlidir. Çünkü sadece kuru iddia ile hiç kimseye işkence edilmez. Bu tür bir cezaya yönelmek, zan kabilinden de olsa insanın kalbinde etkili olan, gönlünde iz bırakan bir ip ucunun bulunması halinde olur. Suçsuz, günahsız insanlara ceza verilmiş olması mümkün ise de çoğunlukla suçsuza ceza verilmez. Verilse dahi buna göz yumulabilir. Nitekim sanatkârlara zarar ödetmede de böyledir.

Burada "Böyle bir kimseyi dövmek cezalandırmanın bir faydasi yoktur. Bu durumda ikrar/itiraf ederse bu durumdaki ikrar kabul edilmez." Denilirse, bunun cezabı şöyledir:

Bu cezalandırmanın iki faydası vardır:

Birincisi: Bu yol ile (çalınan) mal belirlenir. Sahibi delil ile malın kendisine ait olduğunu isbat eder. Bunun faydası açıktır.

İkincisi: Bu durumdaki kimseye bu ceza verilince, başkaları için caydırıcı olur. Bu tür suçlara yönelme çoğalmaz. Benzeri fesat çeşitleri azalır.

Sahnûn bunlardan başka üçüncü bir fayda daha söylemiştir. O da cezayı görünce yaptığı ikrar/itiraf dikkate alınır. Gerçi âlimler bunun zâyıf olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Hz. Allah: "Dinde zorlama yoktur." Buyurmuştur. (Bakara, 256) Fakat Sahnun'a göre bu ayet, meşru olmayan zorlamaları ifade etmektedir. Eşini boşaması için bir adamın zorlaması gibi. Fakat doğru bir yol ile (sağlıklı ve meşru bir gerekçe ile) zorlanırsa, bu geçerli olur. Nitekim kılıç zoru ile müslüman olan kimsenin müslümanlığı geçerli olur. Sahnun'un görüşünde olmayanlarca da bu faide uygun düşebilir. Cezalandırma sırasında ikrar edip, güvenli duruma döndüğünde ikrarına devam ederse, bu ikrarı dikkate alınıp, kabul edilir.

Gazali İmâm-i Şâfiînin bu görüşte olmadığını hikâye ettikten sonra şöyle diyor: Genel bir ifadeyle mesele ictihad alanı içindedir. Biz, kesinlikle Mâliki mezhebindeki görüşle hükmetmeyiz. Maslahatlarda çelişki olduğu zaman bu, etkili kıyaslarda çelişki olduğu görüşüne yakındır.

BEŞİNCİ ÖRNEK: Emrine itaat edilen bir devlet başkanı, sınırları geniş olan ülkeyi korumak için ordunun (asker sayısının) artırılma ihtiyacı içinde olabilir. Fakat hazine boştur. Askerin ihtiyacı o derece artmıştır ki devlet bu ihtiyacı karşılayamayacak haldedir. Bu durumda devlet başkanı adaletli biri olmak şartıyla zenginlere ordunun ihtiyacını derhal karşılayacak şekilde görevlendirme yapabilir. Hazinede varlık oluşuncaya kadar buna devam edebilir. Devlet başkanı bu görevlendirmede mahsul, gelir ve başkaca kaynakları kullanmaya dikkat etmelidir. Ta ki bu parasal görevlendirme insanların hoşnut olmamasına yol açmasın. Pek çok insandan azar azar toplanacak katılımlarla, hiç bir kimseye zarar vermeden amaca ulaşılmış olur.

Dana önceleri böyle bir şey yapıldığı nakledilmemiştir. Çünkü o zamanlar hazinede bolluk var idi. Zamanımızda ise böyle değildir. Problem bu uygulamaya gitmeye elverişlidir. Bunda maslahat açıktır. Çünkü eğer devlet başkanı bu düzenlemeyi yapmaz ise otoritesi yok olur ve ülkemiz kâfirlerin eline geçme tehlikesi ile karşı karşıya kalır.

Bu düzenleme tamamen devlet başkanının adaletli olarak otoritesi ile olmalıdır. Devlet başkanının bu uygulamasının bir bela olduğu çekincesini ileri sürenler, devletin otoritesi yok olunca, sahip oldukları malların birazını vermek şurda dursun tamamını kaybetme durumunda olurlar. İnsanların malının bir kısmını almak zararı ile bu büyük zarar karşılaştırılma, ikincinin yerini birinciyi tercih etme hususunda tartışma söz konusu olmaz. Delil incelemesine gerek kalmadan, dinin amaçlarından birinin malı korumak olduğu bilinen bir şeydir.

Burada bir başka uygunluktan söz edilebilir. Baba çocuğu, vasî (bakımını üstlendiği) yetimi veya kefil kefili olduğu kimse hakkında yaptığı işlemlerde onun için en iyiyi yapmaya riayet etmekle yükümlüdür. Bu kimse bu yükümlülüğü sebebiyle baktığı kişinin masraflarını, ihtiyacı olan harcamaları ve malını korumak veya çoğaltmak için uygun gördüğü her şeyi yapar. Bu hususlarda sonuç elde etmek için bol bol harcama yapar. İslam'ın maslahatı daha geneldir. İslam'la ilgili maslahat çocukla ilgili maslahattan daha aşağı derecede değildir. Müslümanların başkanı durumunda olan kimsenin ilgisi/dikkati, sıradan bir kimsenin bakımı ile yükümlü olduğu kimseye olan ilgisinden daha geride bir düzeyde olamaz.

Kâfirler müslümanların toprağını işgal etse, bunlara karşı durmak için yardımcı olmak farz olur. Devlet başkanı müslümanlara çağrıda bulununca, bu çağrıya cevap vermek farzdır. Böyle bir durumda mal harcamadan fazla olarak, canları bitkin bırakmak ve tehlikeye belki de yok olmaya maruz bırakmak vardır. Bu ise ancak dini korumak ve müslümanların maslahatını sağlamak içindir.

Topraklarını Kâfirlerin işgal ettiği müslümanların karşı saldırıya geçtiğini varsayarsak, devlet başkanı da devletin gücünün zayıfladığını hissederse, tüm müslamanlara onlara imdat yetiştirmesi farzdır. Nasıl olmasın ki her dinde, cihadda bulunmak halka farzdır. Cihad ancak (ölmemek için) rızkını elde etmek zorunda olandan düşer. Böyle bir durumda para ve mal sarfetme hususu tartışılmaz.

Kendilerinden korkulan kâfirlerin yok olduğunu varsaysak, müslümanlar arasında fitne çıkıp birbirlerine düşmesinden emin olunamaz. Mesele gene aynen olduğu gibidir. Bozgunculuk beklentisi hazır kapıdadır. Mutlaka korunmak gereklidir.

İşte bu da dağru/yerine bir uygunluktur. Şu kadar ki zorunluluk halinde başvurulan bir uygulamadır. Dolayısıyla zorunluluğun derecesine göre buna başvurulur. Zorunluluk olmadıkça bu hüküm sahih olmaz. Ekonomik sıkıntıda devlet hazinesine girdi beklentisi ve ümidi varsa (halktan) ödünç alınır. Hazineye işe yarayacak bir girdi beklentisi yok ise, mutlaka varlıklı kimselere ekonomiyi (destekleme) görevi yüklenir.

Bu meseleye Gazali, kitaplarında pek çok yerde değinmiştir. Daha sonra İbn-ul Arabi Ahkâm'ul Kur'an'ın da Gazali'yi izlemiştir. Bu uygulamanın câiz olması için devlet başkanının adaletli olması şarttır. Ayrıca halkın malının alınıp verilmesi meşru bir şekilde olmalıdır.

ALTINCI MESELE: Devlet başkanı bazı suçlara karşı para cezası uygulamak isterse, bu konuda bilginler -Gazalinin bildirdiğine göre- ihtilaf etmişlerdir. Buna göre Tahâvi bu uygulamanın İslâmiyetin ilk yıllarında olduğunu, sonraları bu hükmün kaldırıldığını, neticede bunun yasak olduğunu görüş birliği ile ifade etmişlerdir.

Gazali'ye gelince o, bu uygulamanın İslâm'da bilinmeyen garip bir şey olduğu ve dinin tasarruflarına uygun düşmediği görüşündedir. Bununla beraber hapis ve dayak cezaları ve başka cezaların meşru olması yanında, bir takım suçlar için kişinin malını cezalandırmak belirlenmiş değildir.

Gazali burada bir itiraza yer veriyor ve diyor ki: Eğer, "Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer (valisi olan) Halid b. Velidin malının yarısını elinden aldı. Hatta Hz. Ömer'in bu kararını uygulamak için gönderdiği görevli Halid b. Velid'in ayakkabısının bağını ve başına sardığı sarığın yarısını almıştır." Denirse buna verilecek cevap şudur: Hz. Ömer, bunu dinde bilinen ve alışılmış olanın dışında yeni bir ceza icad ederek yapmadığı zannından hareket ederek yapmıştır. Hz. Ömer bunu ancak geniş bilgisi sayesinde Halid b. Velid'in elinde bulunan mala valiliğin malının karıştığını bildiği ve devletin malını geri almak için yapmıştır. Yoksa Halid b. Velidin malını cezalandırmak için yapmamıştır. Çünkü böyle bir şey İslam kurallarına uymayan garip bir şeydir. Gazâlinin söylediği budur. Bir de Hz. Ömer'in bu yaptığının başka bir gerekçesi dahi olabilir. Fakat bunda bir takım suçlara mâli ceza vermenin meşru olduğunu gösteren bir delil (yoktur. İmam-i Gazalinin söylediği gibi.

Maliki mezhebine gelince: Bu mezhepde mal ile cezalandırma hususunda iki kavil ve durum vardır.

Birincisi: Gazalinin de dediği gibi şüphesiz, böyle bir şey sahih değildir. Ancak İbn'ul Attar, Raraik isimli kitabında bunun câiz olduğu eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. İbn'ul Attar diyor ki: Hakimin yardımcılarına ödeme yapmak için hazinede imkan yok ise bunu davacı karşılar. Şayet davalı gereken

ödemeyi yapmış ise ondan alınır. İbn-u Rüşd de bu görüşe meyillidir. Fakat Kurtubalı İbn'ul-Neccr bunu red etmiş ve şöyle demiştir: Bu, mal ile ilgili bir cezalandırmadır. Hiç bir surette câiz olamaz.

İkincisi: Suç bu mal üzerinde veya ona karşılık olacak şeyde işlenmiş ise, bu takdirde mal ile ilgili olarak ceza uygulanır. Maliki mezhebinde şöyle denmiştir: Karışık (içerisine başka madde karıştırılmış) Za'feran, karıştıranın elinde bulunursa, bu za'feranı (veya bedelini) miktarı az olsun, çok olsun fakirlere sadaka olarak dağıtmak gerekir.

İbn'ul Kâsım, Mutarrıf[204] ve İbn-u Mâcişûn böyle karışık malın az olduğu takdirde yoksullara dağıtılacağı, çok olursa dağıtılmayacağı görüşündedir. Bu kavil Hz. Ömer'den de rivayet edilmiştir. Hz. Ömer'in su karıştırılan sütü döktüğü bilinmektedir. Bunun gerekçesi sahtekarlığı yapanı cezalandırmaktır. Böyle bir cezalandırmaya tanıklık edecek bir nass yoktur. Fakat bu, kamu menfaati için kişi aleyhine hüküm vermek kabilindendir. Nitekim bunun bir benzeri sanatkârın zararı tazmin etmesi meselesinde geçti.

Ebu'l-Hasan el-Lahmi, buna dinden bir asıl/dayanak bulmuştur. Şöyle ki, hz. Peygamber eşek eti haram kılındığı sırada tencerelerde kaynamakta olan eşek etlerinin (yenmek üzere insanlara) taksim edilmeden önce tencerelerin ters çevrilerek dökülmesini emretmiştir. Müsle yapılan kölenin azat edilmesi de bu kabildendir.

Malik'in ele aldığı meselelerden birisi şöyledir: Bir müslüman bir hıristiyandan şarap satın almış olsa, Müslümanın aleyhine olmak üzere şarabın kabı kırılır (ve şarap telef edilir). Şayet hıristiyan parayı almamış ise hıristiyana bir ders olmak üzere para (fukaraya) sadaka olarak verilir. Maliki mezhebi âlimleri bu mana üzerinde bu meseleyi detaylandırmışlardır. Bunların hepsi malı ilgilendiren cezalardır. Şu kadar ki nasıl olduğu yukarda geçmiştir.

YEDİNCİ ÖRNEK: Şayet haram (kazanç) düynanın tamamını veya bir kısmını kaplasa ve oradan (başka yere) gitmek zor olsa, öte yandan helal kazanma yolları kapanmış olsa, ölmeyecek kadardan fazla (gıda, giyecek ve diğer gerekçelere) ihtiyaç kaçınılmaz derecede ise durum ne olacaktır? Gereksinmeler zaruret, ihtiyaç ve tahsimiyat (lüks) çeşitlerini içermektedir.

Yukarda anlatılan durumda (haram kazanç yolundan da olsa) zaruret miktarına ilaveten, ihtiyaç kategorisindeki yiyecek, giyecek ve konut gereksinimlerini de karşılaması câizdir. Çünkü (insan) bu gereksinimleri karşılamakta (haramdan kaçmak gerekçesi ile) sadece ölmeyecek kadarlık yararlanma yolunu seçerse tüm kazanç ve çalışma yolları yok olacaktır. Ayrıca insanlar ölene kadar bu tarz yaşamanın katılığını ve sefilliğini çekmeğe devam edeceklerdir. Aynı zamanda bu seçimde din dahi harap olup gidecektir. İnsan bu gereksinmeleri

---

[204] Bu zât, Mutarrıf b. Abdullah b. Mutarrıf el-Yesârîdir. Künyesi Ebu Mus'ab olup Medinelidir. İmam-i Mâlik'in kız kardeşinin oğludur. Güvenilir bir kimsedir. İbn-u Adiy Mutarif'I zayıf saymakta isabet etmemiştir. Onuncu tabakanın büyüklerindendir. Sahih olan kavile göre hicretin 220. ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/253; Cerh ve Ta'dil, 8/315

karşılarken zaruret derecesinde kalmayacağı gibi lüks derecesine varacak şekilde de davranamaz.

İşte bu tür bir uygulamaya dinde açık bir belgi yok ise de, bu dinin tasarruflarına uygundur. Çünkü din zorunluluk halinde ölmüş hayvan eti, kan, domuz eti ve başkaca haram kılınmış pis şeylerin yenmesini câiz görmüştür. İbn'ul Arabi açlığın devamı halinde (haramdan) doyasıya yemenin câiz olduğunda görüş birliği olduğunu hikâye etmiştir. Doyasıya yemek hususunda ancak açlık halinde devamlılık bulunmadığı zaman ihtilaf edilmiştir. Bu durumda (haramdan) doyasıya yemek câiz midir, değil midir" görüş ayrılığı vardır.

Yine zorunluluk halinde başkasının malını almayı câiz görmüşlerdir. Bizim üzerinde söz ettiğimiz konu bundan daha aşağı derecede önemi olan bir şey değildir. Gazâli "İhyâ"sında bu meseleyi gerçekten geniş bir şekilde ele almıştır. Ayrıca "Menhül" ve "Şifâlul Alil" isimli usul kitaplarında da bu meseleye yer vermiştir.

SEKİZİNCİ ÖRNEK: Bir kişiyi bir gurubun öldürmesi durumunda, onu öldürenlerin hepsinin bir kişi karşılığında öldürülmesi caizdir. Bu meselenin dayanağı mürsel maslahattır. Çünkü bizzat bu mesele hakkında bir nas/delil yoktur. Fakat Hz. Ömer'den nakledilmiştir. Malik ve Şâfiî[205] nin mezhebi budur. Burada maslahatın gerekçesi şöyledir: Öldürülen kişi suçsuzdur. Ve kasıtlı olarak öldürülmüştür. Onun kanının boş yere akıtılması kısas esasının ortadan kardırılmasına yol açar. Öldürmede kısas olmayınca öldürmeye yardımcı olmak ve katılmak öldürmeye koşmaya yol açan bir durumdur. Öldürülen tek kişiye karşı, onu öldürmeye katılan gurubu öldürmek aslında tek kişiyi öldürmek değildir. Çünkü tek kişiyi öldürmek, gerçekten kâtil olmaktır. Öldürmeye katılan ise gerçekten kâtil değildir.

Burada: "Tek kişi karşılığında bir gurubun öldürülmesi kâtil olmayanı öldürmektir. Bu ise dindi bir örneği olmaksızın birşey icad etmektir."[206] Denilirse, cevabı şöyledir: Mesele böyle değildir. Bil'akis ancak katil olan öldürülmüştür. Mâlik ve Şafii'ye göre öldürmek üzere bir araya gelmek bakımından gurubu oluşturanların hepsi kâtildir. Öldürmenin tek şahsa nisbetini gerçekleştirmek için, öldürmek hepsine birden nisbet edilir. Öldüreni belirlemek birden fazla kişileri tek kişi mertebesine indirmekle olmaktadır. Maslahat bu sonuca götürmektedir. Sonuç itibariyle bu uygulamada, dinin kan dökmeyi önlemek hususundaki amaçlarını korumakla beraber bunda bir bid'at icad etmek söz konusu değildir.

---

[205] Bu zat Hz. Peygamber'in sülâlesinden ve onun sünnetinin yardımcısı Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şâfi' b. Sâib b. Ubeydullahtır. Kureyş kabilesinden ve muttalip soyundandır. Künyesi Ebu Abdullahtır. Aslen Mekkeli olup Mısıra yerleşmiştir. Hadis ve sünneti bilen, doğru bir imamdır. Meşhur Şâfiî mezhebini kuran odur. Hicretin 2. ci yüzyılında dini yenileyen/müceddid'dir. Dokuzuncu tabakanın başında yer alır. Hicretin 204. yılında Mısırda vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/143; Tezkire, 1/361; Şezerat, 2/9

[206] Bunun anlamı şudur: Bunun dinde özel bir dayanağı yoktur ki ona kıyas edilsin. Genel bir dayanağı da yoktur ki mesalih-i mürseleden sayılsın.

İmam-i Malik'e göre tek el karşılığında (kısas olarak) birden fazla eli kesmek de hırsızlıkta çalınan mal, el kesme cezasını gerektiren miktarda ise birden fazla el kesilmesinde de[207] aynı kurallar geçerlidir.

DUKUZUNCU ÖRNEK: İlim adamları devlet başkanı olabilmek için dini ilimlerde ictihâd ve fetva mertebesinde olmak gerektiği hususunda ittifak/görüş birliği olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca ittifaka yakın derecede ifade etmişlerdir ki insanlar arasında hüküm verecek hâkim olabilmek için ancak ictihâd mertebesinde olmak gerekir. Bunların hepsi doğrudur. Fakat varsayalım ki insanlar arasında bu mertebede bir insan bulunmuyorsa durum ne olacak? İnsanlar hükümlerin yürümesi, intikam alma duygusu içerisinde olanların yatıştırılması, müslümanların kanlarının ve mallarının korunması için mutlaka müctehid derecesinde olmayanlardan en elverişli olanın bu göreve getirilmesi gerekmektedir. Çünkü iki şeyden birini seçmek durumundayız: Ya insanları başıbozuk, düzensizlik içinde bırakacağız ki bu bozgunculuğun ve kargaşanın ta kendisidir. Veyahut müctehid olmasa da en uygun olanı başa getireceğiz ki, kesin olarak bozgunculuk ortadan kaldırılsın. Bu durumda ancak ictihad olayını yerine getiremeyiz. İmkan nisbetinde taklid yeterlidir. Bu tesbit edildikten sonra, bu görüş devlet başkanlığı durumunun tanıklık ettiği bir maslahat, bir bakış açısıdır. Bu öylesine kesindir ki devlet başkanlığı meselesi sahih olmak ve uygun olmak hususunda ayrıca bir tanığa ihtiyaç göstermez.

Bu durum, yukarıda ifade edilen o icma/görüş birliğine gerçekten, aykırı görünüyor. Oysa bu görüş birliği her zaman müctehid derecesinde insanın bulunacağı varsayımına göre meydana gelmiştir. İşte bu meselenin benzeri dinde hakkında nas olmayan bir şey değildir. Bu itibarla böyle meselelerde maslahata dayanmak sahih olur.

ONUNCU ÖRNEK: İmam-i Gazali, en üstün bir kimse varken ondan daha aşağı derecede olan birinin devlet başkanlığını kabul etmek hususunda şöyle diyor: Görevlendirmenin başında dini ilimlerde müctehid olan birisi ile bu özelliği taşımayan birisi arasında seçim yapmak durumunda olursak, müctehid olana öncelik vermek durumundayız. Çünkü müctehid derecesinde olan başkana uyanlar, kendisini bilir ki başkasına uyanlara göre ayrı bir meziyeti vardır. Bir takım meziyetlere ve (müctehide) uymaya kudret varken bunu ihmal etmeye yol yoktur.

Fakat biat edilmek suretiyle veya müctehidlik mertebesi bulunmayan birisine görev verilmek suretiyle devlet başkanlığı gerçekleşmiş olabilir. Başkan otoritesini kurmuş ve o zamanda Kureyşli ve müctehid olup tüm şartları kendisinde toplamış birinin bulunmayışı sebebiyle insanlar ona itaat etmiş ise bu durumun devamı farz olur. Hal böyle iken Kureyşli, yeter derecede ve fer'I meseleleri kendisinde toplayan müctehid ve devlet başkanı olmak için tüm şartlara

---

[207] Bir gurup insan bir kişinin elini keserse kısas olarâk; yine bir gurup insan yardımlaşıp katılmak suretiyle nisap miktarı malı çalarlarsa hepsinin eli kesilir.

sahip birisi başkanlık gücüne sahip olsa durum ne olacaktır? Müslümanlar bu durumda birinci başkanın görevine son verme hususunda fitne ve kargaşaya düşme durumun içerisinde iseler, birincinin görevine son verip onu değiştirmeleri câiz olmaz. Bil'akis onlara birinci imama itaat edip, başkanlığının sahih, yönetiminin geçerli olması farz olur. Çünkü biliyoruz ki bilgili olmak bir meziyettir. (ilk) başkanın belirlenmesinde, bağımsız görüş sahibi olmak ve taklide ihtiyaç olmaması için maslahatı ziyadesiyle elde edebilmek için, bilgi meziyetinin bulunmasına riayet edilmiştir. Devlet başkanını belirlemenin faydası, birbirinden nefret eden görüşlerin bölünmesi ile ortaya çıkacak bozgunculuğu ve kargaşayı söndürmektir. Akıl sahibi bir kimse, bir meziyete arzu duymak ve taklid ile görüş sahibi olmak arasında ince bir fark için elde var olan otorite maslahatını nasıl elden çıkarır? Düzeni karmaşık hale getirerek bozgunculuğu/fitneyi harekete geçirmeyi nasıl caiz görür?

Gazâli daha sonra şöyle diyor: Bu durumda insana yaraşan, müctehid başkanı bırakıp, müctehid olmayanı başkan edinmekle doğacak zararı, birinci imamın başkanlığına son verip değiştirmek veya onun başkanlığının geçersiz olduğunu söylemekten doğacak zararı karşılaştırmaktır.

Gazalinin söylediği budur. O bu görüşünde maslahat bakış açısına yönelmektedir. Bunu destekleyen belirli bir nas yoksa da bu, dinin tasarruflarına uygundur.

Gazalinin ortaya koyduğu bu esas İmam-i Mâlik'in mezhebinin aslıdır. Yahya b. Yahya' ya: "Biat mekruh mudur?" denildi. O: Hayır, dedi. Ona: "Biat edilen başkan zulüm yapan biri ise?" denildi. O şöyle dedi: "İbn-u Ömer[208] Abd'ül Melik b. Mervan'a[209] biat ettiği kesindir. Hâlbuki o yönetimi kılıçla ele geçirmiştir. Bunu bana Mâlik haber verdi. Bu haberde ifade ettiğine göre Abdul Melik'in ona Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünneti üzere itaat ve bağlılığı emrettiği de bildirilmiştir. Yahya şöyle demiştir: Bîat etmek ayrılıktan iyidir.

Yahya diyor ki Amrî, İmam-i Malike gelerek şöyle dedi: Ey Abdurrahman'ın babası! Bana Haremeyn'in (Mekke ve Medinenin) halkı biat etti. Sen Ebû Ca'fer'in yaşantısını biliyorsun. Görüşün nedir? Malik ona şöyle dedi: Ömer b. Abdülaziz'in, salih/hayırlı birini (yerine) tayin etmesine engel olan nedir, biliyor musun? Amri: Hayır bilmiyorum, deyince İmam-i Mâlik: Ben biliyorum. Ömer b. Abdül Azizden sonra kendisine bîat edilecek kişi sadece

---

[208] Bu zât Hz. Ömer'in oğlu Abdullahtır. Künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Rasûlullaha Peygamberlik görevinin verilmesinden az bir zaman sonra dünyaya geldi. Hz. Peygamberin izinden gidenlerin en çok titiz olanlarından idi. Sahabe ve Abdullahlar arasında çok hadis rivayet edenlerdendir. Mekkede hicretin 73. yılının sonlarında veya 74. yılının başlarında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/435; Tezkire, 1/37; Mizan, 2/465

[209] Bu zât Abd'ül Melik b. Mervan b. Hakem b. Ebil' Âsdır. Emevilerden, Medineli olan Abd'ul Melik'in künyesi Ebü'l Velid'dir. Daha sonra Şam'a yerleşmiştir. Halife olmazdan önce ilim tahsil ediyordu. Daha sonra halifeliği sırasında durumu değişti. Müstakil olarak 13 yıl halife oldu. Ondan önce İbn-u Zübeyr ile tartışmalı olarak 9 yıl bu makamda bulundu. Hicretin 86. cı yılında Şevval ayında öldü. Bakınız: Takrib, 1/523; Şezerat, 1/97

Yezid idi. Ömer salih birini tayin etseydi Yezid'in ayaklanıp düzeltilemeyecek bir kargaşa çıkarmasında korktuğu için böyle yaptı. Şu Âmrînin görüşü Malik'in görüşünün önüne geçti.

Bu rivayetin dış görünüşüne bakılırsa başkanlığa hak etmemiş olarak geçen kimsenin başkanlıktan indirilip yerine başkanlık hakkı olan kimseyi geçirmek durumunda, fitneden ve düzeltilmeyecek kargaşadan korkulursa, maslahata (uygun olan) başkan olmaya hakkı olanı başkan yapmaktan vaz geçmektir.

Buhari Nafi'den şöyle bir rivayete yer veriyor: Nafi dedi ki: Medine halkı Muaviyenin oğlu Yezid'in başkanlıktan atılmasını benimseyince İbn-u Ömer adamlarını ve çocuklarını toplayıp şöyle dedi: Ben Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim:

"يُنْصَبُ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ"

"Kıyamet gününde, her ahdini bozana (hesaba çekilmek üzere) bir bayrak dikilecektir."[210] Biz bu adama Allaha ve Rasülüne biat eder gibi bîat ettik. Sizden birinizin buna itaattan vazgeçtiğini veya bunun peşini bıraktığını bilirsem, onunla benim aram ayrılmıştır.

İbn'ul Arabi şöyle diyor: İbn'ul Hayyat şöyle demiştir: Abdullah b. Ömer'in Yezide biatı istemeyerek olmuştur. İbn-u Ömer nerede? Yezid nerede? Fakat o dinine olan bağlılığı ve bilgisi sayesinde Allah'ın emrine teslim olma ve fitneye düşmekten kaçma görüşünde olmuştur. O fitne kapsaydı mal ve canların telef olacağı gizli bir şey değildir. Yezide biat edilmeyip başkanlıktan düşürülse idi işlerin yerli yerince oturacağı nereden biliniyordu? Bu çok büyük bir ana kaidedir. Onu iyi anlar ve ona sarılırsanız, İnşaallah doğruyu bulanlardan olursunuz.

---

[210] Bu hadisin devamı vardır. Çeşitli lafızlarla rivayet edilmiş ise de hepsi birbirine yakındır. Hadisi Buhari Cizye, Edeb, Hıyel ve Fiten kitaplarında rivayet etmiştir. Hıyel kitabındaki rivyaet ta'lik yoluyladır. Hadis Feth'ul Baride 3186-3187-3188-6177-6178-6966 ve 7111 numarada geçmektedir. Müslim, cihad kitabında 1735-1736-1737 ve 1738 genel numara ile, Ebu Davud Cihad kitabında 2756 numara ile, Tirmizi Siyer kitabında 1581 numara ile, İbn-u Mace Cihad kitabında 2872 ve 2873 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/411-417 ve 441; 2/16-29-48-49-56-70-75-96-103-112-116-123-126-142 ve 156; 3/7-35-39-46-63-67-70-84-142-150-250 ve 270; 5/223-224 ve 236 da, Ebu Davud et-Tayalisi, 254—1268-2156 ve 2159 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizi: "Bu sahih ve hasen bir hadistir." Demiştir. **Çevirenin notu:** Hadisteki "bayrak dikilmesini" hesaba çekilmek üzere bir divan kurulması gibi anlamak mümkündür.

Bu on örnek sana mesalih-i mürselenin ilmî yönünü açıkca bildirmektedir. Bunun açıklanması bir kaç noktada olacaktır:

1-Mesalih-i mürselede dinin maksadına uygunluk din esaslarından ve delillerinden birine aykırı olmamalıdır.

2-Mesalih-i mürseleye genel bakış şöyle olmalıdır: Mesalih-i mürsele türünden olan meseleler akıl ile kavranılır durumda ve akıl yürütme kurallarına sunulduğunda akıl tarafından makbul görülecek uygunluğun altında bir uyum içinde olmalıdır. Aslında ibadetle ilgili meselelerde ve dini ilgilendiren işlerde aklın bir rolü yoktur. Çünkü tüm ibadetlerin anlamı detaylarına varıncaya kadar akıl ile kavranılamaz. Abdest, namaz, özel zamanında oruç tutmak, (bunun dışındaki oruç akıl ile kavranılabilir.) hac ve diğerleri gibi.

Başarılı ve dikkatle inceleyici olan kimse iyi düşünsün ki, detaylarıyla birlikte bir takım uygunluklara ters düşen hükümler nasıl konulmuştur?

a-Görülmüyor mu ki, her bir çeşidine göre taharet/temizlenme- ki değişik türleri vardır- ilk bakışta ortaya çıkan anlayışa aykırı bir ibadet konumundadır. İdrar ve dışkı vücuttan çıktığı vakit, sadece çıktığı yer veya vücudun tamamı değil, belirli organlar yıkanarak abdest temizliği yapılmaktadır. Erkekten menî, kadından hayız kanı çıkınca ise sadece çıktığı yer veya abdest organları değil, vücudun tamamını yıkamak farz olmaktadır.[211]

Ayrıca organları temizlemekle beraber necis/pis olan şeyi de temizlemek farzdır. Abdest bozulmadıkça (ve necaset söz konusu olmadıkça) pis ve kir olanların yıkanması farz değildir.

b-Sonra (teyemmümde) toprak kullanmak, kendisi bulaştığı yeri kirleten bir şey olduğu halde temizleyici suyun yerine geçmiştir.

c-Sonra namaz vakitlerine baktığımızda her vakit (zaman parçası olmak bakımından) bir birinin aynısı olduğu halde vakitler arasında bir uygunluk yoktur.

d-Namaz vakitlerinin (girdiğinin) duyurulması için belli kelimeler (ezan) meşru olmuştur. Bunlarda eksiltme olmadığı gibi ilâveler de söz konusu değildir.

---

[211] Daha önceki âlimlerin bazılarından buna benzer rivayetler gelmiş, abdest ve gusul'ün akıl yürütmeye ve mantığa uygun sayılmadığı söylenmiştir. İnsanlarda bunu kabul edegelmişlerdir. Bununla beraber abdest ve gusul'ün hikmeti akıl ile kavranabilmektedir. Çünkü beni ve hayız kanı vucuttan çıktığ vakit, idrar ve dışkı çıktığında görülmeyen derecede vucutta bir zayıflık ve gevşeme olmaktadır. Bundan dolayı vucut eske aktifliğine dönmesi için meni ve hayız kanından dolayı gusul emredilmiş, idrar ve dışkıda bu durum daha az olduğu için abdest ile yetinilmiştir. Gusul ile gevşeyen sinirler uyarılır, insan ibadet etmek için güç kazanır. Abdest ve gusul'ün başka hikmetleri de vardır. Şöyle ki: Abdest her gün tekrarlanır. Gusül ise haftada - hatta bazı kereler- aylarca gerekli olmayabilir. Yazarın söyleceği diğer örneklerinde bir takım hikmetleri vardır. Bununla beraber her ibadette Allâh'a kulluk etmek manası bulunduğu inkar edilmez. (Reşid Rıza)

e-Namaz kılmaya başlarken (kâmet getirmek için) belli sözlerin söylenmesi gereklidir.

f-Her bir namaz vaktinde farklı rek'at sayısı ile namaz kılınması meşru olmuştur. Her rek'atta bir rukü' ve iki secde vardır. İki rükku bir secde şeklinde aksi olamaz. Şu kadar ki güneş tutulmasında kılınan namaz böyle değildir. Sonra günde beş vakit namaz emredilmiş, bu dört, altı veya bir başka sayıda olmamıştır.

g-Abdestli olarak camiye girildiğinde "Tahiyyat'ül mescid" adı ile iki rek'at namaz kılınması emredilmiştir. Bu namazın vitir gibi tek sayılı rek'atları veya öğle namazı gibi dört rekatlı olması söz konusu değildir.

h-Namaz kılarken unutarak bir hata yapan kimse iki secde (sehv secdesi) yapar, tek secde yapmaz. Secde ayeti okunduğunda ise iki değil bir secde yapar.

ı-Ayrıca nafile namazlar emredilmiştir. Belli vakitlerde namaz kılınması yasaklanmıştır. Bu yasağın gerekçesi (tam olarak) akıl ile kavranılmaz.

i-Bazı nafile namazların cemaatle kılınması meşrudur. Bayram namazı[212] güneş tutulması ve yağmur duası için kılınan namazlar gibi[213] fakat nafile oldukları halde gece namazı ve farz namazların önünde ve son sünneti olarak kılınan namazların cemaatle kılınması meşru değildir.

j-Cenazenin yıkanmasında dahi akıl ile kavranılacak bir mana yoktur. Çünkü ölen kimse (artık) yükümlü değildir. Ayrıca cenazeye kıldığımız namaz sadece tekbir ile almakta, rükusu, secdesi, oturması bulunmamaktadır. Cenaze namazındaki tekbir sayısı dört olup, iki, dört, altı veya başka bir sayıda değildir.

k-Oruca baktığımızda da pek çok akıl ile kavranılamayan durumlar görmekteyiz. Yeme içme yasağı/imsak gece değil, gündüz vaktidir. Ayrıca imsâk yeme içme ile ilgili olup, giyilene, binilene, konuşma, bakma, yürüme ve benzeri şeylerle ilgili değildir. Oruçta yemek gibi cinsel ilişki de yasaktır. Fakat bunlar birbirine zıttır. Cinsel ilişkide vücuttan akıntı çıkar, yemekte ise vücuda bir şeyler girer.

l-Ramazan ayı kendisinde Kur'an indirildiği halde, üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı olduğu halde, diğer aylardan en çok oruç tutulanı olduğu halde (hac gibi) büyük bir toplantıyı gerektirmemektedir.

m-Ayrıca hac ibadeti bunların hepsinden daha çok ibadeti içermektedir.

İşte fıkıhtaki uygulamaları ile her bir bölümdeki ibadetlerin hepsi böyledir. Bu ibadetlerin incelenmesinde dinin amaçlarından ve yöneldiği, tuttuğu yoldan bir mana çıkıyor. Şöyle ki: Dinde yükümlü tutulan görevlerden bu kabil

---

[212] Yazar Maliki mezhebinden olduğu için bayram namazını nafile namazlar arasında göstermiştir. Bayram namazı Maliki mezhebinde sünnet, Hanefi mezhebinde vaciptir. (Çeviren)

[213] Yazarın mezhebi olan Maliki mezhebinde yağmur yağmasını istemek için namaz kılmak sünnettir. Hanefi mezhebinde ise bunun için namaz kılınmaz. Sadece toplu olarak dua edilir. (Çeviren)

olanlarda din koyucu bir sınırda durmayı ve kişisel gayretle oluşan bakış açısını tamamen terk etmeyi işlemiş ve ibadetlerdeki amacın ne olduğunu, onu emredene bırakmayı ve ona teslim olmayı dilemiştir. Bu hususta, "Allah'ın yükümlü tuttuğu ibadetler, kulların maslahatına/yararına yöneliktir" gerekçesini söylesek de söylemesek de durum eşittir. Şu kadarki pek az meselede bu mana açıktır. Onu da yine dinden anlıyor ve muteber sayıyoruz. Veya bazılarında hakkında nas olanla bir şey söylenmemiş olan arasında fark olmadığını görüyoruz. Bu durumda, iş içinden çıkılmaz bir hal aldıysa mutlaka bu ana kaideye başvurmalıdır. Yani bir sınırda durup, Allaha teslim olarak işi ona havale etmek kuralı, dinde fıkıh öğrenen kimse için en sağlam yapışılacak kulp ve (kendisine sığınıldığında) en iyi koruyucu bir dağ (gibi) dir.

Bundan dolayıdır ki Huzeyfe (r.a) şöyle demiştir: "Allah Rasülünün ashabının ibadet etmediği hiç bir şeyi ibadet olarak benimsemeyiniz. Eğer daha öncekiler sonrakilere bir söz bırakmamışlarsa, ey bilginler topluluğu! Sizden öncekilerin yolunu tutunuz." Bu sözün bir benzerini İbn-u Mes'ud söylemiştir. Buna benzer pek çok ifade daha önce geçti.

Bundan dolayıdır ki İmam-i Mâlik, ilk bakışta ortaya çıksa bile ibadetlerin niçin emredildiği manası ile ilgilenmemeyi benimsemiştir. Din koyucunun maksadından neyi anladıysa orada durmuş, onu olduğu gibi kabul ederek teslim olmuştur.

Meselâ necis/pis şeylerin temizlenmesinde, abdest ve gusulde mutlak anlamda başkalarının dikkate aldığı temizlenme manasına ilgi göstermemiştir. Hadesten taharetde/abdest ve gusulde niyet edilmesini şart koşmuş, her ne kadar temizliği gerçekleştirse de sudan başka bir şeyi suyun yerine geçerli saymamıştır. Bunun içindir ki Mâlik'e göre hadesten taharet mutlak su[214] ile olmaktadır.

Yine İmam-i Mâlik namazda tekbir almak selam vermek ve kıraat yükümlülükleri yerine getirilirken Arapçanın yerine başka bir dil ile bunların yapılmasını kabul etmemiş, yapılırsa yeterli olmadığını söylemiştir.

Ayrıca zekatta zekat olarak verilmesi gereken şeyin yerine kıymetinin verilmesini İmam-i Malik kabul etmemiştir. Keffaretlerde sayılarla ifade edilen hususlara ve buna benzer şeylere titizlikle özen göstermiştir.

Tüm bunların dönüp dolaştığı nokta, din koyucunun belirlediği sınırda durmaktır. Şayet düşünülse bile, ibadetin gerektirdiği uygun manayı dikkate almamaktır. Çünkü ibadetlerde böyle bir mana az ve nadir olur. İbadet dışında kalan dini meselelerde böyle değildir. Onlarda akılca ortaya çıkan uygun mana geçerlidir.

İmam-i Malik delilleri köklü bir şekilde irdelemiş, mesalihi mürseleyi anlamakta titizlik göstermekle beraber din koyucunun maksadına da riayet etmiş-

---

[214] Burada "mutlak su" ifadesi "mukayyed su" karşılığında kullanılmıştır. Mutlak ve mukayyed su hakkında geniş bilgi için ilmihal kitaplarına başvurmak gerekir. (Çeviren)

tir. O, mesalih-i mürselede din koyucunun maksadından dışarı çıkmamış, onun esasları ile çelişmemiştir.

Alimler İmam-i Malikin mesalih-i mürsele konusundaki görüşlerini, "(Yeni) bir din kapısı açtı ve böylece İslam ile olan bağlantısını kopardı" zan ederek hoş karşılamamışlardır. Heyhât! O, bu zan edilenden ne kadar uzaktır? Allah ona rahmet eylesin. O fıkhında (gerektiğinde başkasının görüşüne) tâbi olmaya râzı olmuş bir kimsedir. Öylesine ki (İmam-i Malik mezhep kuran bir müctehid olmasına rağmen) bazı kimselerce kendisinden öncekileri taklid eden birisi sanmışlardır. Oysa o, mezhep âlimlerinin kitaplarında açıklamış oldukları gibi Allah'ın dininde zekâya dayalı derin bir idrak sahibidir.

Hatta Ahmed b. Hanbel'den şöyle bir şey rivayet edilmiştir: "Bir adamın imam-i Malik'e buğz ettiğini görürsen, bil ki o bid'atcıdır. Bu rivayet, İmam-i Mâlik'in (Peygamber'e) uyması konusunda tanıklık bakımından zirvedir.

Ebu Davud[215] şöyle diyor: İmam-i Malik'e buğz eden kimsenin bid'atçı olmasından korkarım.

İbn'ul Mehdi ise şöyle demiştir: Hicazlı birinin Mâlik bin Enes'I sevdiğini gördüğün zaman bil ki o kişi sünnet sahibidir. Fakat bir Hicazlıyı da ona dil uzatırken görürsen, bil ki o sünnete aykırıdır.

İbrahim b. Yahya b. Hişam şöyle demiştir: Ebu Davud'un şu iki kişiden başka hiç bir kimseye lânet ettiğini işitmedim. Bunlardan birisi İmam-i Malik'e lanet ettiği söylenilen bir adam idi. Diğeri de Bişr'ul Müreysî[216] idi.

Genel olarak Malik'den başka da onun gibi düşünüp ibadetlerde asıl olan'ın akıl ile kavranılmaması olduğunu söyleyenler vardır. Her ne kadar bazı detaylarda farklı görüşler varsa da Zahiriyye dışında, ümmetin tamamında meselenin aslında görüş birliği vardır. Zahirîlere göre ibadetlerle ibadetin dışındaki meselelerde fark yoktur. Hepsi de akıl ile kavranılmayan ibadet durumundadır. Zahiriler mesalih-i mürseleye inanmak şöyle dursun mesalih'in dayanağının olmadığını söylemeye en elverişli olan kimselerdir.

3-Mesalih-i mürselenin özü, zaruri bir işin korunmasına ve dinde kaldırılması gerekli olan bir güçlüğe ilişkindir. Güçlüğün kaldırılması da zaruri olan bir şeyin korunmasına ilişkindir. Bu "Kendisi ile farz tamam olan şey de farzdır." Kabilindendir. Buna göre mesalih-i mürsele amaç değil, araçtır. Güçlüğün kaldırılmasına ilişkin olması da hafifleticiliktir, katılık değildir. Zaruriye ilişkin

---

[215] Bu zat, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad el-Ezdî es-Sicistanî'dir. Ebu Davud güvenilir bir hadis hafızı ve "sünen"I ve diğer kitapları yazan kimsedir. Onbirinci tabakanın büyüklerinden olan Ebu Davud, hicretin 275. yılında vefat etmiştir: Bakınız: Takrib, 1/321; Şezerat, 2/167; Cerh ve Ta'dil, 4/101

[216] Bu zat Kelam ve Fıkıh bilginidir. Kur'an'ın mahluk olduğu fikrine çağrıda bulunurdu. İbnu'l Ehdel diyor ki: Bu adam, mürcie mezhebinden olup, irca anlayışının propagandasını yapardı. Mürcie mezhebinin müreysiyye kalu kendisine mensup idi. Babası Küfede kuyumculuk yapan bir Yahudi idi. İmam-i Şafii ile tartışır, fakat grameri iyi bilmediği için aşırı hata ederdi. Bakınız: Şezarat, 2/44

oluşu yukarda geçen örneklerle ortaya çıkmıştır. Güçlüğün kaldırılması ile ilgisi olması da ya zaruriye veya ihtiyacı karşılamay ilişkindir. Her ii durumda da kesin bir şekilde çirkinleştirme ve güzelleştirme ile alakası yoktur. Eğer bu anlamda bir şey ortaya çıkarsa başka bir husus ile ilgilidir. Ramazan geceleri camilerde teravih kılınması gibi. Veya selef-i salih'in hoş görmediği bid'at kabilindendir. Camileri süslemek ve namaz vaktinin geldiğini (ezandan başka) cümleler söyleyerek bildirmek gibi ki bu da (bir bakıman) uygun şeylerdendir.

Mesalih-i mürselenin zariri bir hususa ilişkin olması vesile ve "kendisi ile farz tamam olan şey farzdır" kabilindendir. Şayet bunun şart olduğu nas olarak bildirilmiş ise bu, dini bir şarttır. Bu durumun, üzerinde konuşmakta olduğumuz bahisle bir ilgisi yoktur. Çünkü din koyucunun şartı, biz konuyu inceleme külfetinden kurtarıyor.

Eğer hakkında bir nas yok ise bu ya akıl ile veya gelenek yoluyla bilinir. Çünkü Kur'an'ın ve ilmin kitap şeklinde olmaksızın düzenli olarak korunacağını varsaymış olsaydık, bu elbette sahih olurdu. Diğer zorunlu maslahatların da aynı varsayımla korunması sahih olurdu. Nitekim devlet başkanlığının başkan olmadan yürüyeceğini -hakkında nas olmadığı takdirine göre- varsaymış olsaydık devlet başkanı belirlememek elbette sahih olurdu. Diğer zaruri maslahatlar da böyledir. Bu durum sâbit olduğuna göre vesile/araç durumunda olmayan dini maksatlardan hiçbirini mesalihi mürsele yoluyla ortaya koymak sahih olmaz.

Mesalih-i mürselenin ihtiyaç kabilinden olan gereksinmelerde hafifletici durumda olması da açıktır. Bu husus, dinde zorluğun kaldırılması delilinde en kuvvetli şekilde bellidir. Bu kabilden olan mesâlih'in katılığı ve yükümlülüğü fazlalaştırıcı olduğunu gösteren bir durum yoktur. Örnekler bu esası da açıklamaktadır.

Bu şartlar kesin bir şekilde ortaya konduktan sonra, bid'atlerin mesalih'I mürseleye zıt olduğu bilinir. Çünkü mesalih-i mürselenin konusu detaylarına kadar akıl ile kavranılabilir. Gerçekte ibadetler, detaylarıyla birlikte akıl ile kavranmaz. Daha önce de geçtiği üzere ibadetler dışında kalan konulara bid'atın girmesi genel olarak değil, ancak onlarda ibadet cihetinin bulunması açısından olmaktadır.

Yine daha önce geçmişti ki bid'atler genelde dinin amaçlarına uygun düşmezler. Aksine bid'atın tasavvuru iki cihetten biri ile olmaktadır: Bu, "Sultana peşpeşe iki ay oruç tutma fetvasını veren kimsenin durumunda anlatıldığı üzere" ya dinin amacına ters düşer. Veya hakkında bir şöy söylenmemiş olru. Mirascısını öldüren kâtilin mirastan mahrum edilerek, arzusunun (ki onun arzusu yakının öldürerek mirasına konmaktır) zıddı ile kendisine muamele edilmesi gibi. (Şu yorum) bu konuda nas bulunmama takdirine göredir.

Daha önce (on örneğin birincisine başlamazdan evvel kendisi ile hükmün irtibatlı olduğu uygun mananın üç halden biri olduğu geçmişti Bu üç halden) ikisinin dikkate alınmayıp terkedilmesine dair icma/görüş birliği olduğu geç-

mişti. Burada "Hakkında bir şey söylenmemiş olan mesele izin verilmiş gibidi" denemez. Çünkü bundan, icma'ın zedelenmesi lazım gelir. Zira uyum yoktur. Aynı zamanda ibadetlerin hükmü âdetlerin hükmü gibi değildir ki hakkında bir şey söylenmemiş olan, izin verilmiş gibi olsun. Bu itibarla bunlar birbirinden ayrılırlar. Zira bir dayanağı olmaya ibadet ortaya koymaya yönelmek olmaz. Çünkü ibadet açıkça izin verilmiş bir hükme mahsustur. Âdetlerle ilgili meseleler böyle değildir. Daha önce de değinildiği gibi ikisi arasındaki fark, genel olarak ibadetlerin akıl ile kavranılamayıp, âdetlerin akıl ile kavranılmasıdır. Bu manaya ve bu konuya "Muvâfakât" isimli kitabımızda işaret edilmiştir.

Bu husus sâbit olduğuna göre, mesalih-i mürsele ya vesile kabilinden zaruri bir gereksinimi korumuş olur veya hükümde bir hafiflik meydana getirir. Mesalih-i mürseleden hareketle ne bid'at ortaya çıkarmak, ne de menduplarda bir fazlalık meydana getirmek mümkün değildir.

Çünkü bid'atler, ibadetmiş gibi benimsenmeye yol açan ve ibadet olduğu varsayılarak ibadet edilen vesilelerdir. Netice itibariyle bidatlar, yükümlülüğü artıran ve hafifletmeye aykırı olan şeylerdir.

Tüm bunlardan ortaya çıkıyor ki bidat işleyen kimsenin mesalih-i mürsele ile bir ilgisi yoktur. Olsa olsa âlimlerin ittifakı ile geçersiz olan kısımla ilgili olabilir. Bu da ilgi olarak sana yeter. Muvaffakiyeti veren Allahtır.

Tüm bunlardan biliniyor ki din koyucunun maksadı ibadetler konusunda hiç bir şeyi kulların görüşüne bırakmamaktır. Burada geriye bir şey kalıyor ki o da Allah'ın koyduğu sınırda durmaktır. Bu sınırın üzerine fazlalık koymak bid'attır. Nitekim bu sınırdan eksiltmekde öyledir. Bu konuda örnekler geçti. Kitabın devamında ileride (başka) örnekler gelecektir. İnşaallah.

o o o

İstihsana gelince bid'at ehli buna da yapışmıştır. Çünkü istihsan -ki anlamı güzel görmektir- mutlaka bir güzel gören tarafından meydana getirilir. Güzel görme olayı ise ya din aracılığı veya akıl yoluyla olur.

Dinin güzel görmesinde de çirkin görmesinde de söylenecek söz yoktur. Çünkü bu sonucu, deliler ortaya koymaktadır. O halde buna istihsan demenin bir faydası yoktur. Kur'an sünnet (hadis) ve icmâ'ın üzerine ilaveten yeni bir unvan koymaya da gerek yoktur. Bu üç dayanaktan doğan kıyas ve delillendirme de böyledir. Geriye sadece akıl yolu ile güzel görmek kısmı kalıyor.

İstihsan hakkında söylenen şu söz bunun şahididir: "İstihsan, müctehidin aklı ile güzel gördüğü, görüşü ile meylettiği şeydir." Bilginler dediler ki, istihsan müctehidlere göre âdetlerde güzel görülen şeyler cinsinden bir şeydir. Mizac dahi buna meyl eder. Şayet dinde bu söze ters gelen ve ortada ibadetle ilgili olduğuna dair açıklama yapan bir durum yok ise gereğince hüküm vermek caiz olur. İşte bid'at adı verilen (istihsan'ın) bu kısmıdır. Bu, mutlaka güzel ve çirkin kısımlara ayrılır. Çünkü her istihsan gerçek (istihsan) değildir.

İkinci yoruma göre usulcülerce istihsanda şöyle bir durum vardır: İstihsandan maksat, müctehidin elindeki ibârede kendisine yardım etmeyen ve nefsine doğan, fakat ortaya çıkarması zor bir delildir.

Bu yorumun yapılmasına istihsan yardımcıdır. Çünkü istihsan âdetlerle ilgili olandan uzaktır. Bir kimsenin kendisine hoş gelmeyen ve şüphesi olmayan delil ile bid'at ortaya koyması uzak bir şeydir. Bil'akis bid'atlerin hepsinde mutlaka onu işleyen kimse, dini bir delile dayanır. Fakat bazen delili ortaya çıkarmak mümkün olur, bazen mümkün olmaz. -çoğunluk böyledir. İşte bid'atçilerin delil olarak ileri sürdüğü budur.

Birinci yoruma taraftar olanların ilere sürdükler delillerdeki bakış açısı, ikincilerin görüşünü zedelemektedir. Bunlar üç delil ileri sürmüşlerdir:

1-Aşağıdaki ayetler:

a-**"Size ansızın, farkına varmadan, azap gelmeden Rabbinizden size indirilen <u>en güzel</u> söze (Kur'ana) uyun."** (Zümer, 55)

b-**"....Allah, kitabı sözlerin <u>en güzeli</u> olarak indirilmiştir."** (Zümer, 23)

c-**"Ey Muhammed! Dinleyip de <u>en güzel söz</u>'e uyan kullarımı müjdele."** (Zümer, 18) Ayetindeki **"en güzel söz"** onların akıllarının güzel gördüğüdür.

2-Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"مَارَآهُ الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللهِ حَسَنٌ"

"Müslümanların güzel gördüğü, Allah katında da güzeldir."[217] Hadisteki "güzel görmek"ten maksat, akılların güzel gördüğüdür. Aksi halde dinî delile

---

[217] Hadise Suyuti, "Dürer-i Münteşire"sinde yer vermiştir. Shf.388, hadis no 400 (Muhammed Abd'ul Kâdir Atâ tahkiki olan nüsha) Suyuti hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: "Hadisi Ahmed b. Hanbel İbn-u Mes'utdan mevkuf olarak rivayet etmiştir." Tahkiki yapan Nedvî şöyle diyor: Sanıldığı gibi hadis A. b. Hanbelin Müsnedinde değil, "Kitab'us-Sünne" sindedir. Ayrıca hadisi

dayalı olarak güzel görülen kastedilmiş olsaydı. Kendilerinin güzel gördükleri olmazdı. Çünkü bunların inancına göre dini kuralları koymakta aklın bir fonksiyonu yoktur. Böyle olmasaydı hadisin bir anlamı olmazdı. Bu itibarla hadis, maksadın müslümanların kendi görüşleri ile gördükleri olduğunu ifade etmektedir.

3-Müslümanlar ücreti, durma süresi ve kullanılacak su miktarı belirlenmeden hamama girmeyi istihsan yolu ile caiz görmüşlerdir. Bunun tek sebebi bu tür (basit) şeylerde tartışmanın, âdet bakımından çirkin olmasıdır. Sonuç itibariyle bunu tartışmayı bırakmak hoş görülmüştür. Oysa fıkıh bakımından kesin olarak biliyoruz ki belirgin olmayan kiralama işlemi veya kiralama süresinin veya kiralama konusu olan şeyin miktarının belirlenmemiş olması durumunda kiralama geçersizdir. Böylece yukarda bildirilen özelliklerle hamama girmek istihsan yoluyla, delile aykırı olduğu halde geçerli sayılmıştır. Delile aykırı olmadığı zaman caiz olması daha uygundur.

Görüyorsun ki bu konu, bid'ata düşme durumunda olanlar için ayağın kaydığı bir yerdir. Bid'at işleyecek kimse şöyle diyebilir: Ben şöyle şöyle güzel görmüş isem, benden başka âlimler de güzel görmüşlerdir. Böyle olunca bu kısma ziyadesiyle özen gösterilmesi kaçınılmazdır. Ta ki bilgisiz kimseler veya kendisini âlim sananlar istihsan konusunda aldanmasınlar. Başarıyı veren Allah'tır. Bu itibarla deriz ki:

Dini hükümlerde istihsanı İmam-i Malik ve Ebu Hanife[218] muteber görmektedir. İmam-i Şâfii ise istihsana ciddi bir şekilde karşı çıkmıştır. Hatta Şâfii istihsan hakkında şöyle diyor: "Her kim istihsan yapar(ak bir hüküm koyar)sa, din ortaya koymuş gibidir.

İmam-i Malik ve Ebu Hanifenin mezhebini inceleyen kimse, onlara göre istihsanın "iki delilden en kuvvetlisi ile amel etmek" olduğunu görecektir. İbn'ul Arabi de böyle demiştir. İbn'ul Arabi ayrıca şunu da söylemiştir: Genel olan şey devamlı, kıyas ise düzenlidir. İmam-i Mâlik ve Ebû Hanife bu genelliğin açık bir delil veya bir manadan dolayı tahsis edilmesi görüşündedir. Mâlik, genelliği maslahat ile, Ebu Hanife Kıyasın aksine sahabeden birinin sözü ile tahsis etmek suretiyle istihsan yapmışlardır. Mâlik ve Ebu Hanife kıyası da tahsis edip illeti

---

Bezzar, Tayâlisi, Taberani, Ebu Nuaym ve Beyhakî "itikad" ında İbn-u Mes'utdan rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid, Heysemi, 1/177

[218] Ebu Hanife, meşhur Hanefi Mezhebinin kurucusu rey ekolünün sahibidir. Adı Nu'man b. Sabittir. Ecdadı Teynullah b. Sa'lebenin azadlı kölelerindendir. Meşhur fıkıh âlimidir. Aynı zamanda Kûfede manifaturacılık yapardı. Zamanın yöneticilerinden İbn-u Hübeyre Ebu Hanifeye kadılık görevini kabul etmesini teklif etti. Ebu Hanife bunu kabul etmedi. Bu yüzden her gün on sopa vurulmak suretiyle günlerce Ebu Hanifeyi döverek cezalandırdı. Nesâi Ebu Hanifeyi hâfıza/ezber cihetiyle zayıf görmüş, İbn-u Adiy ve diğerleri buna katılmıştır. Altıncı tabakadan olan Ebu Hanife hicretin 150. Yılında 70 yaşında iken Bağdatta vefat etmiş, Hayzeran mezarlığına defnedilmiştir. Bakınız: Takrib, 2/303; Tezkire, 1/168; Meârif, shf, 495

Çeviren'in notu: Muhakkık, Ebu Hanifeyi zayıf sayanların olduğunu söylemiş, nedense onun zekası ve kuvvetli hıfzı hakkında söylenenlere yer vermemiştir. Hâlbuki kaynak olarak gösterdiği Tezkirede şöyle denmektedir: Yahya b. Maîn Ebu Hanife hakkında şöyle diyor: O itham edilmeyen ve mahzuru olmayan biridir." Tezkire, 1/168

eksik görmektedirler. Şâfii ise dini bir illet sabit olduğu takdirde onun tahsis edilmesi görüşünde değildir.

İbn'ul Arabi böyle söylemektedir. Onun bu söyledikleri Kerhinin (istihsan hakkındaki) şu yorumuna işaret etmektedir: "İstihsan, bir meselenin hükmünden, o meselenin benzerlerindeki hükme, daha güçlü bir gerekçeden dolayı -bir aykırılık da olsa dönmek demektir."

Bazı Hanefi mezhebi âlimleri şöyle demiştir: İstihsan, kendisi ile amel edilmesi gerekli olan kıyastır. Çünkü illet, etkisi ile illettir. Bu kimseler, illetin etkisi zayıf olana kıyas, güçlü olana istihsan demişlerdir. Yani istihsan bir çeşit kıyas-i müstahsendir. Sanki istihsan bir çeşit, iki kıyasın en güçlü olanı ile amel etmektir. Hanefi mezhebindeki meselelerin incelenmesinde problemlerin durumuna göre bu mana ortaya çıkmaktadır.

İmam-i Mâlikten şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İstihsan ilmin onda dokuzudur." Mâlikten bu sözü ibn'ul Kasım vasıtası ile Asbağ[219] rivayet etmiştir.

Asbağ istihsan hakkında şöyle diyor: "İstihsan bazen kıyastan üstün gelir." İmam-i Mâlikin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kıyasta öyle bir ayırım noktası vardır ki, bu nokta neredeyse insanları sünnetten koparacak hassasiyettedir."

Mâlikin bu sözünün, daha önce geçen istihsan hakkında söylenilen "müctehidin aklı ile bir şeyi güzel görmesi" manasında olması mümkün değildir. Bir diğer ifade de geçen" istihsan müctehide ifadesi zor gelen ve nefsine doğan bir delildir" manasında olması da mümkün değildir. Çünkü böylesi bir şey ilmin onda dokuzu olmadığı gibi bir delil olarak kıyastan daha üstün de olamaz.

İbn'ul Arabi bir başka yerde şöyle demiştir: "İstihsan, istisnai olarak ve ruhsat yoluyla delilin gereğini terk etmeyi tercih etmektir." Bu, bazı gereksinmelerde ortaya çıkan bir çelişkiden dolayı olur. İbn'ul Arabi daha sonra istihsanı kısımlara ayırmış ve bunlardan dördünü saymıştır. Bunlar şöyle sıralanmıştır:

a-Delili örf (gelenek) için terk etmek,

b-Delili maslahat için terk etmek,

c-Delili kolaylık için terketmek,

d-Delili güçlüğü kaldırıp genişliği tercihten dolayı terk etmek.

Maliki mezhebinden olan İbn'ul Arabiden başkaları İmam-i Mâlik'e göre istihsanı şöyler tarif etmiştir: "İstihsan, külli bir kıyas karşılığında cüz'î bir maslahatı kullanmaktır." Bir başka deyişle istihsan: "Mürsel delillendirmeye kıyastan öncelik vermektir."

---

[219] Bu zât Asbuğ b. Ferec b. Said dir. Aslen Mısırlı olup velâ yoluyla Emevilerden olmuştur. İmam-i Mâlikin görüşlerini mesele mesele, tek tek en iyi bilen kimsedir. Abbasi halifelerinden Me'mun zamanında ortaya çıkan, âlimleri "Kur'an'ın mahluk olduğunu söylemeye zorlayan" fitne zamanında bir yerde gizlenirken ölmüştür. Onuncu tabakadandır. Hicretin 225.ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/81; Şezerat, 2/56; Cerh ve Ta'dil, 2/321

İbn'u Rüşd istihsanı şöyle tarif etmiştir: "İstihsan -ki çok kullanıldığı için kıyastan daha yaygındır- hükümde aşırılık ve abartmaya yol açan kıyası, hükümdeki etkili bir manadan dolayı bazı yerlerde o yer emahsus olmak üzere atmaktır."

Bunlar birbirine yakın tariflerdir.

İstihsanın anlamı İmam-i Mâlik ve Ebû Hanifeye göre böyle olunca, istihsan kesinlikle delil dışında değildir. Kur'an ve sünnetten delillerde olduğu gibi, delillerden bir kısmı diğerini tahsis eder veya kayıt altına alır. İmam-i Şâfii bu tür delili asla red etmez. Netice itibariyle bid'atçı için (yaptığı bid'atı) istihsan olarak isimlendirmekte bir huccet yoktur.

Bu kısımda maksadı açıklayan örneklere kesinlikle ihtiyaç vardır. Burada on örnekle yetineceğiz:

Birinci Örnek: Bu örnekte, Kur'an'dan bir delile dayanarak benzerlerindeki hükümden dönüş yapılmaktadır. Tevbe suresi 103. cü ayetin de: **"Onların mallarından sadaka al; Bununla onları temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin."** Ayetteki ifadenin zâhiri, mal denilebilen tüm varlıkları içine almaktadır. Fakat sadâka ifadesi dini bi terim olarak, özellikle zekât mallarına mahsustur. Bir kimse "benim sadakam yok" deyince, bu sözün zâhiri her tür malının olmadığını ifade eder. Fakat biz bu sözü zekat verecek malının olmadığı şeklinde anlarız. Çünkü Kur'anda böyle manalandırılmıştır.

Alimler diyor ki sanki bu, genel bir ifadeyi Kur'an'dan anlaşılan mana ile tahsis etmektir. Bunu istihsan hakkında söylediğini misallendirmek üzere Kerhî örnek olarak zikretmiştir.

İkinci Örnek: Hanefi mezhebinde şöyle denmiştir: Yırtıcı kuşların artığı, yırtıcı hayvanlara kıyasla necis/pistir. Bu açık bir şeydir. Fakat yırtıcı kuşun artığı, istihsan cihetiyle temizdir. Çünkü yırtıcı hayvanın kendisi necis'ul ayn değildir. Fakat etinin zorunlu olarak haram oluşu sebebiyle, salyasının yakınlığından doyalı artığın da necis olduğu sabit olmuştur. Buna göre yırtıcı kuşlarda durum farklıdı7r. Çünkü kuşlar gagası ile içer. Aslında gaga temizdir. Artığının temiz olması gerekir. Bu gerekçe gizli ise de güçlü bir izdir. Neticede her ne kadar durumu gizli ise de, önceki hükme (necislik hükmüne) ağır basmaktadır. İki kıyasın en kuvvetlisini almakta ittifak vardır.

Üçüncü örnek: Ebu Hanife diyor ki: Dört kişi bir erkeğin zina ettiğine şahitlik etseler, fakat şahitlerden her biri diğerinin belirlediği yönden başka yönü belirlese, kıyasa göre zina ettiği ileri sürülen kişiye had cezası verilmez. Fakat istihsana göre bu kimseye had cezası verilir. Bunun gerekçesi şudur: O kimse hakkında dört kişi şahitlik etmedikce kendisine had uygulanmaz. Şahitlerden her biri (ayrı) bir ev belirleyince, aynı mertebede dört şahit bulunmamış olur. Zira bu durumda hepsinin aynı mertebede birleşmesi imkânsızdır. Şahitlerden her biri ayrı bir köşe belirlemiş olunca zahiren zina fiili birden fazla olmuş demektir. (Bir köşeden diğerine) kaymak da mümkündür. (Böylece şahitlerden her biri ayrı köşede görmüş olabilir.)

"Kıyasa göre had cezası verilmez" demenin manası, zahiri duruma göre dört şahit bir zina eyleminin yapıldığında birleşmedi demektir. Fakat sonuç itibariyle meselenin vardığı yer, adâlet özelliği olan şahitlerin fasık sayılmasıdır. Çünkü zina yaptığı iddia olunan kişiye had cezası verilmeyince şahitler fasık olmuş olur. Şahidin adaletli sayılmasına yol oldukça fâsık sayılmasına yol yoktur. Mümkün oldukça şahitlerin adil olduklarını dikkate almak (uzak da olsa) bu uzak imkana götürür. Bu ise ancak hükmü Kur'an'dan almaya sarılmaktır. Bu gerçekte hükmün asıl sebebine ilişkin bir durumdur.

Dördüncü Örnek: İmam-i Mâlik'in mezhebinde örf için (bazen) delil terk edilir. Mâlik yeminler (ile ilgili meseleler); örfe bırakmıştır. Hâlbuki yeminlerde kullanılan kelimelerin sözlük anlamı, örfün gerektirdiğinden başka anlamlara gelmektedir. Meselâ: Vallahi filan (kimse) ile eve girmem" diye yemin eden kimse, sözlük anlamı olarak "ev" adı verilen her yere girmekle yemini bozmuş olur. Camiye de sözlükte ev denildiğinden, camiye girerse yemini bozulur. Ancak insanların örfü camiye ev adını vermediğinden, örfe göre bu kimse camiye girerse yemeni bozulmaz.

Beşinci örnek: Malik, maslahattan dolayı delili terk etmiştir. -Her ne kadar sanatkâr gibi değilse de -birden çok kimseye iş yapan, onların namına çalışan kimsenin (çalışırken verdiği zararı) ödemesi gibi. Çünkü İmam-i Mâlik'in mezhebinde bu meseleye ait iki kavil vardır. (Bu iki kavilden birine göre) hamam sahibinin elbiseyi, gemi sahibinin (taşıdığı eşyayı) ödemesi gibidir. Yiyecek taşıyan hammal da İmâm-i Malike göre (taşıdığı mala zarar verirse) öder. İmam-i Malike göre bunlar (zararı ödemede) sanatkar gibidirler. Bunların ödemesindeki sebep, sanatkârın (verdiği zararı) ödemesindeki sebepten sonra gelir.

Burada: "Bunlar mesalih-i mürsele bâbındandır, istihsan bâbından değildir" denilirse şöyle deriz: Evet, şu kadar var ki onlar istihsanı kurallarından istisna edilen istisna gibi düşünmüşlerdir. Mesalih-i mürsele böyle değildir. (Verilen zararı) ödemede bu tasavvur edilebilir. Çünkü ücretli çalışan kimseler "Berâet-i asliyye" ile değil, delile dayalı olarak emanetçi olarak tanımlanmışlardır. Bunların ödemesi bu delilden müstesna tutulmuş durumdadır. Bu bakış açısına göre istihsan içine girer.

Altıncı Örnek: Onlar kâdî'nin bindiği hayvanın kuyruğunu kesen kimseye ceza ödemesinde icma/görüş birliği olduğunu söylüyorlar. Cezadan maksat, hayvanın tam olarak kıymetidir, sadece hayvanda meydana gelen eksiklik değildir. Bunun gerekçesi açıktır. Çünkü kâdi, bu hayvana sadece binmek için ihtiyaç duyar. Bu kusurun aşırı olmasından dolayı kuyruğu kesilen hayvana binmesi imkansızlaşır. Kâdî'nin böyle bir hayvana binmesi yok hükmündedir. Bu sebeple bu işi yapan kimseye hayvanın kıymetini tam olarak ödemesini gerekli görmüşlerdir. Bu hüküm özel bir maksada yönelmiş durumdadır. Aslında sadece meydana gelen eksikliği ödemesi gerekir. Fakat onlar istihsan yoluyla bu hükmü vermişlerdir.

Bu hükümdeki icma tartışılır. Çünkü meselede mezhepte ve başkasında iki kavil vardır. Fakat Maliki mezhebinde meşhur olan hüküm, yukarda geçen gibidir. Kadı Abd'ul Vehhab nas olarak bunu bildirmiştir.

Yedinci Örnek: Az, basit ve değersiz şeylerde güçlüğü kaldırmak ve halkı sıkıntıya düşürmemek için delilin gereği terk edilir. Çok sayıda ölçekle alınan bir malda pek az bir fazlalık câiz görülmüştür. İkisinden biri diğerine tâbi olduğu takdirde sarf[220] yoluyla satış ca'iz görülmüştür. Kezâ tam dirhemle eksik dirhemin[221] aralarındaki çok basit farklılıktan dolayı takas edilmesi caiz görülmüştür. Aslında bunların hepsi yasaklanmıştır. Çünkü hadiste şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْفِضَّةَ بِالْفِضَّةِ وَالذَّهَبَ بِالذَّهَبِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَآءً بِسَوَآءٍ، وَإِنَّ مَنْ زَادَ أَوْ إِزْدَاد فَقَدْ أَرْبَى

"Gümüşle gümüş, altunla altun, bir birinin aynısı ve eşit olmak üzere takas edilir. Her kim artırır, (birinin) fazla olmasını dilerse, mutlaka (aldığı fazlalık) faizdir."[222] Caiz olmasının gerekçesi basit ve değersiz bir şeyin yok hükmünde olmasıdır. Bunun içindir ki çoğunlukla değersiz şeylere yönelmiş bir amaç olmaz. Basit bir şeyin üzerinde ısrarla durmak sıkıntı ve güçlüğe yol açar. Bunlar ise yükümlüden kaldırılmıştır.

Sekizinci örnek: Utbiyye isimli kitapta Asbağ'dan şöyle bir mesele nakledilmiştir: İki kişi arasında ortak olan bir câriye ile ortaklardan her ikisi de bir temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunsalar, câriye bu durumda bir çocuk dünyaya getirse, ortaklardan birisi çocuğu kabul edip diğeri inkar etse durum ne olacaktır?

Çocuğu inkar eden ortak bulunduğu cinsel ilişki hakkında açıklama yapar; eğer yaptığı ilişkide cariyenin rahmine sipermin inmesini ifade eden bir durum varsa inkârı dikkate alınmaz. Çocukta da aralarında ortak olmuş gibidirler. Eğer yaptığı cinsel ilişkide sipermini cariyenin rahmine bırakmayıp dışarıya bıraktı ise Asbağ bu durumda şöyle demiştir: Burada istihsan yoluyla çocuğu diğer ortağa bırakırım. Kıyasa göre eşit derecede çocukta ortak olmaları gerekir. Çünkü (sipermi dışarıya bıraktığını söylemesine rağmen) belki ilişki sırasında baskın gelen bir durum olmuştur da farkında değildir.

---

220 Sarf, altunun altunla, gümüşün gümüşle satışında alınıp verilenden birinin diğerine göre fazlalığıdır. Çevirenin notu: Buradaki fazlalık günümüzün ifadesiyle mili gramla ifade edilecek kadar basit bir şeydir. Aksi halde az sonra gelecek hadiste de ifade edildiği üzere altun ve gümüş takaslarında fazlalık câiz değildir. (Çeviren)

221 Dirhem, gram gibi küçük değerde bir ağırlık ölçüsü birimidir. Fakat buradaki anlamı başkadır. Burada para birimi olarak kullanılmıştır. Yazarın ifadesinden lira gibi basılmış madeni para olarak iki dirhemin değiştirilmesi anlaşılmalıdır. (çeviren)

222 Ubadetübnü Sâmit'in rivayetinde bir biri ile takas edilmesinde eşitliğe riayet edilmesi gereken maddeler altun, gümüş, buğday, hurma, arpa ve tuz olarak sayılmıştır. Hadisi Müslim, Müsâkât kitabında 1587 genel numara ile, Ebu Davud, Büyu' kitabında 3349 ve 3350 numara ile, 3/541 de, Nesâi, Büyu' kitabında 7/274 ve 275 de, İbn-u Mâce Ticaret kitabında 2254 numara ile, Dâremi, Büyü' kitabında 2579 numara ile rivayet etmiştir.

Amr b. Âs buna benzer bir durumda şöyle demiştir. "Tulum'un bağı bazen insanın elinden kaçıverir."[223] Burada istihsân olarak çocuğu diğer ortağa bırakırım. Kıyasa göre ikisinin de dikkate alınması gerekir. Asbağ daha sonra İmam-i Mâlikten yukarıdaki hükmü hikâye etmiştir.

İbn-u Rüşd bunu şu esasa indirgeyerek şöyle değerlendirmiştir: Bir kimse cariyesi ile cinsel ilişkide bulunur ve sipermini dışarıya bırakırsa cariye bu sırada bir çocuk doğurursa (sipermin dışarıya bırakıldığı söylenmesine rağmen) ilişkide bulunan çocuğu inkar da etse, çocuk onundur. Kıyasa göre cariye iki kişi arasında ortak ise ve her ikiside cariye ile ilişkide bulunmuş, bunlardan birisi sipermini içeri, diğeri dışarı bıraktığını söylüyor, sipermi dışarı bırakan çocuğu kabul etmiyor, diğeri çocuğun kendisinin olduğunu iddia ediyorsa, her ikisi de sipermin dışarı bırakmış veya içeriye bırakmış hükmünde olurlar. İstihsana göre ise çocuk, onun kendisinden olduğunu rahmine bıraktığını söyleyenindir. Çünkü çoğunlukla çocuk sipermin içeri bırakılması ile olur. Sipermin dışarı bırakılmasına rağmen çocuğun olması nadir görülür. Ağır basan kanaat/zannı gâlip odur ki çocuk sipermi içeri bırakanındır. Hükümlerde zannı gâlip ile karar vermek asıldır. Bu meselede dahi zannı gâlib'in etkisi vardır. Böylece Asbağ'ın da dediği gibi istihsana göre bu sonuca gitmek vâcip olur.

Dokuzuncu örnek: Daha önce de geçtiği üzere[224] müslümanlar ücreti, içerde durma süresi ve kullanılacak su belirlenmediği halde hamama girmeyi istihsan yoluyla caiz görmüşlerdir. Hâlbuki bu mesele asıl olan, câiz olmamasıdır. Fakat bid'atcilerin bidatlarına delil gösterdiği gibi değil, bir başka hususdan dolayı hamama girme işi câiz görülmüştür. Buna göre o, delilin dışında kalmayan hüküm kabîlindendir.

Hamam meselesinde ücretin belirlenmesi örfe bırakılmıştır. Ayrıca bir ücret takdirine ihtiyaç yoktur. İçeride durma miktarı ve kullanılacak suyun miktarı ise örf ile belirlenmemiş ise zaruretten dolayı düşer. Bu meselenin câiz olması bir fıkıh kaidesine göredir. Bu kaideye göre "Akitlerde tüm bilinmezlikleri ortadan kaldırmaya güç yetmez." Böyle bir şeye kalkışmak insanlar arası alım satım ve diğer işlemlerin kapısını daraltır ve anlaşma kapılarını yok eder. Akitlerde zarar verici olmamak, ilerde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar olması diye tamamlayıcı mahiyette bir uygulamadır. Demek oluyor ki bu, mükemmeli elde etmeye ulaştıran bir keyfiyettir. Mükemmeli elde etmeye yol açan şeyleri dikkate almak, bir başka mükemmeli iptal ediyorsa ikisi de muteber olmaz, dikkate alınmaz. Mühim'i elde etmek için, mükemmel bırakılabilir. Usul de dahi böyle geçmektedir. Netice itibariyle akitlerden ayrı düşünülmeyen bazı bilinmezlere göz yumulması gerekli olur. Çünkü bu durumdaki bilinmezlerin ayrılması güçlüğe yol açar. Az bir zarara yol açması ve kaçınmanın sıkıntıya yol açması durumunda yükümlüye basit belirsizliklerde tolerans gösterilir. Fakat belirsizlik

---

[223] Bu söz burada mecazi anlamda söylenmiştir. Sipermin dışarı bırakılması söz konusu ise de, ipin ucu elden kaçıp belki içeri bırakıldığını ifade etmek maksadı ile söylenmiştir.

[224] İstihsan konusunu ele alan fasılda geçen üçüncü delile bakınız. (Çeviren)

çok ise tolerans gösterilmez. Çünkü, zaruret yeri olmadığı gibi tehlikesi de büyük olabilir. Fakat bu hususta az ile çok arasındaki farkı tüm işlerde belirleyen bir nas yoktur. Ancak aldanmaya yol açan belirsizliklerden bazı türlerden büyük şapta olanı yasaklanmıştır. Böylece bir takım esaslar konulmuş ve az olmayan belirsizlikler câiz olmaktan veya dikkate alınmamakta bu esaslara göre kıyas edilmektedir. Böylece çok olan belirsizlik ve aldanma yasak hükmünde olmuştur. Az ve çok olan, bir takım esas meselelere ait teferruatlarda âlimlerin dikkatini çeken hususlar vardır. Eğer aldanma az, mesele basit, çekişme çok değil ve hoş görüye de ihtiyaç varsa, müsamaha olduğu söylenir. İşte hamamın suyunu belirleme ve hamamda kalma süresi bu kabildendir.

Bilginler dediler ki; İmam-i Mâlik bu konuda çok derinlere inmiş ve ileri derecede ilgilenmiştir. İmam-i Malik her ne kadar, ne miktarda yiyeceği tam olarak belirlenemezse de, işçiyi yemeği iş sahibine ait almak üzere çalıştırmayı câiz görmüştür. Çünkü işçiye yemek vermek kolay ve basit bir şey olup, bu hususta tartışma olmaz.

İmam-i Malik belirsizliğin ve aldanmanın az olup vakit ile ilgili olanıyla fiyat ile ilgili olanı arasında fark gözetmiş, birinciyi câiz görmüş, diğerini yasaklamıştır. Malik şöyle demiştir: Bir insanın bir malı hasat zamanında veya (bazı mahsullerin) kesim zamanında bedelini ödemek üzere satın alması câizdir. İsterse günü tam olarak belirlenmemiş olsun. Fakat bir malı yaklaşık bir dirheme satsa bu câiz olmaz. Sebebi yukarıdaki farktır. Fiyatı belirlemek veya takdir etmek sıkıntılı bir iştir ve örfte böyle bir şey yoktur. Zamanı belirlemede bir sıkıntı yoktur. Çünkü bazen satıcı, alacağını alma zamanında günlerce hoşgörülü davranabilir. Fakat satıcı, alacağı para hususunda toleranslı davranmaz.

Amr b. Âs'ın Hz. Peygamberden "Rasulüllah'ın zekât memurunun (zekât toplamaya) çıkacağı zamana kadar (parası ödenmek üzere) deve satın alınmasını emr ettiğini" rivayet etmesi, İmam-i Malikin görüşünü desteklemektedir. Bu tür zamanlara yapılan ertelemelerin, günü ve saati tam olarak belirlenemez. Fakat bu bir kolaylıktır ve yaklaşık olarak tayin edilebilir.

İmam-i Malik, sâbit olan esaslardan, güçlük ve zorluk karşısında olağan dışı meseleleri nasıl yönlendirmiştir düşünülsün. İyi düşünülsün ki İmam-i Malik'in bu ictihatları nerede? Bunun sadece âdetlere göre aklın güzel gördüğü istihsan olduğunu sananın görüşü nerede? Netice de ikisi arasındaki uzak mesafe ortaya çıkacaktır.

Onuncu örnek: Âlimler diyor ki: İstihsanın türlerinden biri de âlimler arasındaki ihtilafı göz önünde bulundurmaktır. Bu tür, İmam-i Mâlik'in mezhebinde, üzerine pek çok meselenin bina edildiği bir temeldir. Şöyle ki:

a-Az miktarda olan suya[225] pek basit derecede necaset/pislik girer de suyun (tat, renk ve koku) özelliklerinden birisi bozulmamış olursa bu su ile abdest

---

[225] Suyun azlık miktarının sınırı Hanefi mezhebinde "Havz-i kebir" olmayan durgun sudur ki, yüz ölçümü elli metre kareden az olan sudur. (Çeviren)

alınmaz. (Böyle bir sudan başka su yok ise) teyemmüm edilir ve su(yu kullanmak) terk edilir. Eğer bu su ile abdest alır ve namazını kılarsa, hâla namazın vakti içinde ise namazını yeniler. Vakit geçmiş ise yenilemez. İmam-i Malik'in "vakit içinde iken yeniler" demesinin yegane sebebi "o su, temizdir ve temizleyicidir" diyen Fıkıh âliminin sözünü dikkate almış olduğundandır. Bu su ile abdest almanın câiz olduğu da rivayet edilmiştir. Bu sözün kıyası namazın vakit içi de olsa, vakit dışı da olsa yenilenmesini gerektirir. Çünkü o kimse terk edilmesi ve kendisinden teyemmüme geçilmesi sahih olan bir su ile abdest almış olmaktadır.

b-Alimlerin fesh edilmesi vâcip olan fasid (şartlarına uygun olmayan) nikah hususunda "Nikahın fâsid olduğunda ittifak yok ise boşanmak suretiyle feshedilir. Böyle bir nikahta eşler arasında (ölüm halinde) miras söz konusudur." Demeleri bir diğer örnektir. Sahih nikahta olduğu gibi bunlda da boşanma yolu ile de ayrılık gerçekleşir. Eğer nikahın fasit olduğu hususunda âlimlerin görüş birliği/ittifakı var ise boşanma olmaksızın feshedilir, miras söz konusu değildir ve boşanma da lazım gelmez.

c-İftitah tekbirini unutup (cemaate ruku halinde yetişerek) ruku için tekbir alan kimsenin imamla birlikte olmaya devam etmesin gerekir. Çünkü "böyle bir namaz kılışın yeterli olduğunu" söyleyen vardır. Bu kimse imam selam verdikten sonra namazını yeniler.

Mâliki mezhebinde bu mana (da hüküm) gerçekten çoktur. Bunun gerekçesi, bazı durumlarda muhalif görüşte olanın görüşünü dikkate almaktır. Çünkü bu görüş ağır basmıştır. Bazı hallerde ise muhalif görüş ağır basmamış ve dikkate alınmamıştır.

Alimler arasındaki ihtilafı dikkate almak meselesinde Afrika ve Mağrib şehirlerine bu meselede iki yönden problem çıktığı için mektuplar yazdım. Bu yönlerden birisi, sahih olduğu varsayımına göre bu konudur. Bu konunun aslı nedir? Fıkıh usulünde hangi kaide üzerine oturmaktadır?

Şu sırada görünen odur ki uyulması gereken şey delildir. Delil nerede ise orada olmak gerekir. Müctehide göre iki delilden hangisi ağır basarsa –isterse tercih yollarından en aşağı derecede olanı ile ağır basmış olsun- ona dayanmak, onun dışındakileri geçersiz kılmak gerekir. Usul ilminde yerleşen kural da böyledir. O halde müctehidin başka birisinin görüşüne başvurması, kendisine göre çürütülmüş olan onun deliline işlerlik kazandırmak, kendisine göre tercih edileni ise geçersiz kılmak demektir. Oya o delil, uyulması vacip olandır. Böyle bir uygulama kaidelere aykırıdır.

Bu yazdıklarıma bazıları cevaplar verdiler. Cevaplardan kimisi (akla) yakın, ikmisi uzak idi. Şu kadar ki ben onlardan bazısına araştırmak maksadı ile başvurdum. O, bana faydalı olan (din) kardeşim Ebu'l Abbas b. Kubab idi. – Allah ona rahmet eylesin. O bana aşağıdaki bilgileri yaz(ıp gönder)di:

"Adı geçen mektup ihtilafları dikkate almak meselesinde sorunun yeniden gündeme gelmesini içermektedir. Diyorsunuz ki iki emareden (işaretten) birinin diğeri üzerine tercihi, birine diğerine nazaran öncelik tanınması, mutlak

olarak geçersiz sayılanın olmamasını gerektirir. Ayrıca fetva veren kimsenin, işin başında "bu câiz değildir" deyip, iş meydana geldikten sonra "câizdir" demesini çirkin bir şey saymaktasınız. Çünkü yasak olan bir şey, yapıldıktan sonra câiz olmaktadır.

Yinde demişsiniz ki bu tür şeylerde iki (aykırı) şeyin bir araya gelmesi tenzihi yasaklamada olur, tahrimi yasaklamada olmaz. Vesaire vesaire ....

Bunların hepsi, istihsan yolunu kabul etmeyen akıl yürütmeci bir bilimsel yaklaşımdan ortaya çıkarılan güçlü görüşlerdir. Alimlerden ve görüş sahiplerinden kalbur üstü olanlar da bu yola eğilimlidirler. Hatta Ebu Abdullah es-Şâfiî şöyle demiştir: "Her kim istihsan yaparsa (yeni bir) din ortaya koymuş olur."

Sizin de bildiğiniz gibi istihsan'ın aslını ifade ederken söylenen sözler dar kalıplarda kalmıştır. İstihsanı anlatırken şöyle demişlerdir: İstihsan hususunda en sağlıklı olarak söylene, onun müctehidin ifade etmekte zorlandığı fakat içinde doğan bir mana olduğudur. İstihsanın detaylarının üzerine oturduğu temel bu olunca, acaba detayların durumu nasıl olur? Elbette onların anlatımı daha dar kalıplar içinde olacaktır.

İstihsan'a itibar edilmemesi hususunda ben de bu değerli âlimlerin dediğini diyordum. Ne varki Hulefâ-i Râşidin'in ve sahabenin ileri gelenlerinden oluşan bir topluluğun fetvalarında pek çok şekilde bulunan hükümler istihsanı takviye edip güçlendirdi. Bir inkâr ile de karşılaşmadı. Böylece istihsan fikri bende son derece güçlendi. Gönlüm bu işe yattı ve kalbim bu iş için genişleyip güvep duydu. Neticede onlara uyup, onların gittiği yoldan gittim.

Bu kabil hükümlerden birisi, birbirinden haberi olmayan iki kişinin aynı kadınla nikahlanmasıdır. İkincisi kendisinden önce nikahlanma olduğundan zifaf gecesinde haberdar oluyor. Bu durumdaki kişiden (yani ikinciden) Hz. Ömer, Muaviye[226] ve Hasan[227] -Allah onlardan râzı olsun- kadının boş olup ayrılması gerektiğini söylemişlerdir.

Soruda dile getirdiğiniz hususlar, bu meselede de geçerlidir. Çünkü kadınla zifafa girmeyen kimsenin birinci nikah kıyan olduğu tahakkuk etmiştir. İkincisinin kadınla zifafa girmesi, başkasının nikahlısı ile zifafa girmesi demektir. Onun bu (işte hatalı olduğunu varsaysak bile) hatası, başkasının nikahlısını devamlı olarak kendisine nasıl mübah kılar? Helâl bir nikaha isabet etmediği halde kıydığ nikahı nasıl geçerli kılabilir? Her yönüyle kitap ve sünnete uygun ola-

---

[226] Bu zat, Muaviye b. Ebî Süfyan b. Sahr b. Harb b. Ümeyyedir. Künyesi Ebu Abdirrahmandır. Mekkenin fethinden önce müslüman olmuş, vahiy kâtipliği yapmış emevi halifesi ve sahabidir. Hicretin 60. cı yılında Recep ayında vefat etmiştir. Vefatı sırasında 80 yaşına yaklaşmıştı. Bakınız: Takrib, 2/259; Şezerat, 1/65; Cerh ve Tadil, 8/377

[227] Bu Hasan, Hz. Ali'nin oğlu, Hâşimi soyundan, Allah Rasülünün torunu, Cenab-i Hakkın ona bağışladığı cennet çiçeğidir. Dedesi ile birlikte olmuş ve ondan pek çok şey ezberlemiştir. Hicretin 49. cu yılında 47 yaşında iken zehirlenerek şehid edilmiştir. Bakınız: Takrib, 1/168; Şezerât, 1/55-56; Cerh ve Ta'dil, 3/19

rak gerçekleşen, kendisinden önceki nikahı nasıl iptal edebilir? Şu kadar ki bu olayda uygun olan, bu hata hatayı yapandan günah ve cezayı kaldırır fakat başkasının eşini kendisine mübah kılıp, eski kocasına kadını yasak kılamaz.

Bunun bir diğer örneği, kaybolmuş adamın karısı hakkında âlimlerin söylediğidir. Buna göre kayıp adam, kadın başkasına nikahlanmadan bulunur gelirse eşi onundur. Eğer kadın başkası ile nikahlanıp cinsel ilişki gerçekleştikten sonra bulunur gelirse karısı boş olup kendisinden ayrılmış sayılır. Nikah kıyılıp ilişki gerçekleşmeden adam bulunup gelmiş ise iki kavil vardır: Birincisi bulunup gelen eski kocası kadınla ilgisini kesmek istiyorsa kadın eski kocasından iddet bekler ve boş olur. Artık eski kocasının o kadında bir hakkı kalmaz. İsterse (ikinci erkekle) nikah kıyılmazdan önce gelmiş olsun. İkinci kavle göre, kadının eski kocası, kadınla ilgisini kesmek istemiyorsa, hâla onun nikahı altındadır. Başkasına nasıl mübah olur?

Hz. Ömer ve Osman'dan bu olaydan daha enteresan bir rivayet vardır. Buna göre, kayıp kişi bulunup geldiği zaman kendisi serbest bırakılır; dilerse eşini, dilerse (ikinci koca tarafından verilen) mehri seçer. Mehri seçtiği takdirde, kadın ikinci kocanındır. Kıyas nerede, bu hüküm nerede? İbn-u Abd'il Berr[228] bu rivayetin Hz. Ömer ve Osman'dan sahih olarak nakledildiğini bildirmiştir. Kendisinden meşhur olarak bilinen bunun tersi ise de Hz. Aliden dahi Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan rivayet edilen gibi rivayet nakledilmiştir. Hatta Hz. Ali bu hükmü onaylamıştır. Sahabenin hükümlerinde böyle pek çok örnekler vardır.

İbn-u Muaddil diyor ki: (Giysisine pislik bulaşmış) iki kişiden birisi bu elbise ile namazı kılsa, diğeri namazı kılmayıp beklese ve namazın vakti çıksa hüküm nedir?

Pek çok âlimden necasetin giderilmesine bir icma/görüş birliği nakledilmiş olmasına rağmen, necasetli giysi ile namazı kılana, kılmayıp oturan (hüküm bakımından) yakın olamaz. O, bilerek namazı geciktirdiği için namazı kılanla eşit olamaz. Bunu nakledenlerden bazıları şu zevattır: El-Lahmî, Mâzerî ve bunu tashih eden Bâci. Abdul Vehhab da Telkîn isimli eserinde aynısını benimsemiştir.

Sizin de ifade ettiğiniz gibi "Başlangıçta yasak olan şey, artık makbul değildir." Yukarıdaki örnekte ki iki kişinin durumu bu kurala İbn-u Muaddilin söylediğinin aksine olmak üzere tam uygundur. Çünkü namazı kılmayıp vakit çıktıktan sonra kılan, kusurunu kaza ederek gidermiştir. Diğeri ise emredildiği gibi hareket etmemiş ve (kusurunu) kaza da etmemiştir. Demek ki başlangıçta her yasak olan şey vuku bulduktan sonra makbul hale gelmez.

---

[228] Bu zât, büyük âlimlerden biri ve hadis hafızıdır. Künyesi Ebu Amr, adı Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdul Berr b. Asım en-Nemrî olup Kurtubalıdır. Hadis ve rivayette çağının imamı idi. Bir çok eseri vardır. Temhid fil'muvatta', İstîâb ve Câmi-u Beyan'il İlm-i ve fadlih, bakınız: Şezerât, 3/314; Tezkire, 3/1128

Dârekutni Ebu Hureyre'den sahih olarak rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadın kadını evlendirmez. Kadın kendisini evlendiremez. Kendisini (velisinin izni olmadan) evlendiren kadın zina etmiştir."[229]

Yine İbn-u Mâce Hz. Aişeden rivayet etmiştir ki Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Hangi kadın ki velisinin izni olmaksızın evlenirse onun nikahı batıldır. -Peygamber o nikahın bâtıl olduğunu üç kerre tekrarladı- (ve devamla şöyle dedi): Eğer (nikahlandığı) erkek kadınla cinsel ilişkide bulunursa, kadına verdiği mehir bu ilişkinin karşılığıdır."[230]

Hz. Peygamber önce kıyılan nikahın batıl/geçersiz olduğunu bildirmiş bunu üç kere tekrarlamıştır. Bu işlemi ise, olarak isimlendirmiştir. Bunun en aşağı derecede gereği, kıyılan nikahın tamamen geçersiz olmasıdır. Fakat Hz. Peygamber bu durumdaki nikahın meydana geldikten sonra geçerli olacağını bildiren bir ifade ile: "Erkeğin o kadına iliştiğinin karşılığında kadına mehir vardır." Buyurmuştur. Hâlbuki zina edenin bu iş karşılığında aldığı mehir (adı ile de olsa) haramdır.

Hz. Allah buyurmuştur ki: **"Ey iman edenler! Allah'ın (ibadet) alâmet (I) kıldığı şeylere saygısızlık etmeyin." (Maide, 2)** Bu ayetteki yasaklamanın gerekçesi (ayetin devamında) kâfir oldukları halde **"Rablerinin lütuf ve rızasını arayanlara da saygısızlık etmeyin"** buyrularak açıklanmıştır. Oysa kafir olmakla hiç bir amel/yapılan iş sahih ve makbul olmaz. Bu hüküm her ne kadar yürürlükten kalkmış/mensul ise de aynı manada delil olarak kullanılmasına bir engel yoktur.

Bu cümleden olmak üzere Ebu Bekir (r.a) şöyle demiştir: "Gelecekte öyle topluluklar göreceksin ki kendilerini Allah için bir yere kapadıklarına inanacaklar. Onları ve inançlarını (inançları ile baş başa) bırakınız." Hz. Ebu Bekir'in bu sözüne dayanarak (savaş halinde) papazlar esir edilmez. Malı da kendisine bırakılır. Veya kendisine malından birazı bırakılır. Malının bırakılması hususunda ihtilaf vardır. Papazın dışında olup savaşa katılmayanlar esir edilir, savaşçıların mülküne geçer. Papaza bu uygulamanın yapılması kendisini Allaha ibadet için bir yere kapatmış olmasındandır. Her ne kadar onun ibadeti bâtılın en bâtılı ise de papaz esir edilmez ve malı alınmaz. Buna göre her ne kadar hata zannı bulunursa da, hata olduğu kesin olmadıktan sonra müslümanın dini delile dayanan ibadetinin makbul olması nasıl uzak görülebilir? Bu kabil örnekleri saymak meseleyi uzatır.

---

[229] Hadisi İbn-u Mâce Nikah kitabında 1882 numara ile, 1/605/606 da ve Tirmizi buna yakın bir mana ile 1103 numarada rivayet etmiştir.

[230] Hadisi Ebu Davud, Nikah kitabında 2083 numara ile, Tirmizi, Nikah kitabında 1102 numara ile, İbn-u Mâce Nikah kitabında 1879 numara ile, Dâremi Nikah kitabında 2184 numara ile, rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Müsned, Ahmed b. Hanbel, 6/166; İbn-u Hıbban, 6/151; Zâd'ul Meâd, İbn'ul Kayyım, 5/101; Sahih'ul Câmi', Albâni, 2/393; İrvâ'ul Ğalîl, Albâni, hadis no: 1840

Din koyucu tarafından getirilen yasağın neleri gerektirdiği konusunda ihtilaf vardır: Acaba yasak, yasaklanan şeyin fâsid olmasını gerektirir mi? Bu hususta fıkıh bilginleri ve usulcüler arasında sizce de bilinen meseleler vardır. Acaba bu mesele nasıldır?

Bir mesele hakkında ihtilaf var ise, bu meselenin dayanağında da ihtilaf edilmişse problem yok demektir. Çünkü geriye kalan, ihtilaflı meselelerden bazısını tercih etmek kalıyor. Herkes kendisine doğru geleni gönlüne uygun düşene göre tercih eder. Bu meselede bu kadar ile yetiniyoruz."

Arkadaşımın bana yazdığı burada sona ermiştir. Onun yazdıkları, istihsanın dayanağı ile ilgili delillerin geniş bir tanıklığından ibarettir. Bütün bunlardan sonra delilsiz istihsana yapışmak asla mümkün değildir.

Bunu ortaya koyduktan sonra istihsanla ilgili olarak ileri sürülenlere dönelim: Önce "istihsan, müctehidin aklı ile güzel görüp görüşü ile meylettiği şeydir." Tarifini ele alalım. Bunu söyleyenler bu tür istihsanı dini hükümlerin delili gibi görmektedir. Şüphe yok ki dinde böyle bir şeyin olmasını akıl câiz görebilir. Hatta olabilir ki sıradan/avâm insanların kuruntu olarak akıllarına gelen şeylerin, Allah'ın hükmü budur, öyle ise gereği ile amel edilmelidir, denebilir. Fakat böyle bir şey vuku bulmamış, ne delile dayalı, ne zaruret hali, ne kesin, ne de zan olarak böyle bir yol ile ibadet edilmemiştir. Bunun Allah'ın hükmüne dayandırılması caiz değildir. Çünkü akıl açısından (yani akıldan hareketle) yeniden bir din ortaya koymaktır.

Ayrıca, biliyoruz ki sahâbe-i kiram, hakkında nas bulunmayan olayları incelemişler, bunlarla ilgili hükümleri çıkarıp, var olan esaslardan anladıklarına bu olayları bağlamışlardır. Onlardan hiç birisi "Ben şu konuda şöyle hükmediyorum. Çünkü gönlüm ona meyletti" veya "Çünkü bu hoşuma gidiyor, böyle olmasını seviyorum" dememiştir. Şayet onlardan birisi böyle demiş olsaydı şiddetli bir tepki ile karşılaşır ve kendisine şöyle denilirdi: Neye dayanarak sırf gönlünün meylettiği şey ile Allah'ın kullarına hüküm veriyorsun? Bunun bâtıl/geçersiz olduğu kesindir.

Bil'akis onlar aralarında tartışır, fikir alış verişinde bulunur ve bazılarının kaynağına itiraz ederler ve dinin kurallarını belirlerlerdi.

Ayrıca meseleyi sırf istihsan bazında ele alırsak tartışmanın da bir faydası yoktur. Çünkü yeme, içme, giyim ve diğer hususlarda insanların amaç ve arzuları değişik olur. Bu hususlarda tartışmaya ihtiyaç duymazlar. Mesela: Bu suyun, sana göre niçin başka sulardan daha içimi güzeldir? Denmez. Ama din böyle değildir.

Uygulamalı olarak bid'atı yaşayanların pek çoğu bir kimse ile tartışmaktan hoşlanmazlar. Yaptıklarına bir dini dayanak bulamayacaklarından, rezil olacaklarından korkup arzu ettikleri şey hakkında, bilgin bir kimseye veya başkasına söz etmezler.

Onların yaptığı şudur: Bir âlimle karşılaşırlarsa ona yaltaklanır, halktan birini bulurlarsa onun temiz dini hakkında gönlüne şüpheler sokarlar. Nihayet onları sarsar (bildiklerini) karmaşık hale getirip, dinlerini karıştırırlar. Onlarda bir şaşkınlık ve karışıklık olduğunu anladıkları zaman, yavaş yavaş bid'atlerini, parça parça onlara sunarlar. İlim adamlarını "dünyaya düşkün kimselerdir" diyerek kötülerler. Kendilerinin ise Allah ehli özel bir gurup olduklarını söylerler. Halktan olan kimselere ve tasavvufçuların aşırı olanlarının sözlerinden dayanaklar gösterip ileri sürdükleri fikirleri belgelemeye çalışırlar. Böylece (söylediklerini yapmayanların) cehenneme düşeceğini propaganda yaparlar. Fakat köklü bilgisi olan ilim adamları ile tartışıp, bilgi işini gereği gibi ortaya koymaya yanaşmazlar.

Gazâlenin Bâtinîlerin ve diğerlerinin mezheplerine yavaş yavaş insanları nasıl çektiklerine ilişkin naklettiklerini düşünün. Bu bilgilerde görülecektir ki onlar, ortaya bir ilim koymadan sadece insanları aldatmaya ve çeşitli hileleri ileri sürmeye dayanırlar. Neticede insanlar sünnet dışına veya tamamen din dışına çıkarırlar. Eğer konuyu uzatmasa idi Gazalinin söylediklerine burada yer verirdim. Bu konudaki bilgileri Gazâlinin "Fedâih'ul Bâtıniyye" isimli eserinde mütalaa ediniz.

o o o

İkinci tarife gelince, bu tarif "Eğer bu kapı açılırsa deliller iptal olur, dileyen dilediğini iddia eder." Gerekçesi ile red edilmiştir. Ortada sadece söz kalmış ve onunla yetinilmiştir. Neticede karşı taraf, iptal zorunda kalmıştır. Bu da fesada yol açar ki bu gizli birşey değildir. Bu delilin dikkate alınması söz konusu olursa bakılır: Eğer delil fâsid ise muteber değildir. Eğer sahih bir delil ise, dini deliller ile ilgilidir ki zarar söz konusu değildir.

Âyet ve hadis olarak ileri sürülen delillere gelince, birinci delilde[231] tutunacak bir yön yoktur. Çünkü bize göre uyulacak en güzel şey dini deliller, özellikle Kur'andır. Zira Hz. Allah şöyle buyurmuştur: **"Allah sözlerin en güzelini birbiriyle uyumlu bir kitap olarak indirmiştir."** (Zümer, 23)

Müslim'in sahih olarak rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (bir) hutbesinde şöyle buyurmuştur: ".... İmdi: Sözlerin en güzeli Allah'ın kitabıdır."[232] Bu delili ileri sürenler insanın mizacının meyledip nefsi arzuların, delillerin en güzeli olduğu şurada dursun, bize (Allah tarafından) indirildiğini açıklamak durumundadırlar.

"....dinleyip de sözün en güzeline uyanlar...." (Zümer, 18) ayetine gelince, gönlün meyline "söz" dendiğini ortaya koyan bir açıklamaya ihtiyaç vardır. O zaman sözün en güzeli olduğuna bakılır. Daha önce geçtiği üzere bunların hepsi bâtıldır.

Ayrıca aklımızın bu tür bir istihsanın iptali eğiliminde olduğu için buna karşı çıkıyoruz ki bu hüccet değildir. Huccet olan, ancak dinden alınan dinî delillerdir.

Buna göre avam'ın/halkın ve görüş sahibi olmayanların istihsanından söz edilebilir ki, bunda hüküm, sırf gönlün meylettiği ve mizacın arzusuna uyar. Bu ise olacak şey değildir. Çünkü bunun dine aykırı bir şey olduğunu biliyoruz. Nerede kaldı ki delil olsun.

İkinci delile (yani "müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir" hadisine) gelince, bir kaç yönden bu da delil değildir. Şöyle ki:

---

[231] Bu delil, daha önce geçtiği üzere Zümer 23 ve 55. ci ayetleridir. (Çeviren)

[232] Hadisi Buhari Edeb ve İ'tisam kitaplarında (Fethi de 6098 ve 7277 numara ile), Müslim, Cuma kitabında 867 genel numara ile, Tayâlisi Müsnedinde 367 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 3/310-319 ve 371 de rivayet etmişlerdir.

1-Hadisin dış görünüşünün ifadesi, müslümanların güzel gördüğü şey güzeldir. Bu dinin ümmeti, bâtıl bir şey üzerinde birleşmez. O halde ümmetin bir şeyin güzel olduğu hususunda birleşmesi onun dini yönden de güzel olduğunu gösterir. Çünkü icma yani görüş birliği dini bir delildir. O halde hadis sizin lehinize değil, aleyhinize bir delildir.

2-Hadis haber-i vahid'dir. İlgili olduğu mesele ise kesinlik isteyen bir meseledir. Öyle ise delil olarak dikkate alınmaz.

3-Hadis ile, istihsan yapacakların icmâ' ehli olan kimselerin hepsi değil, bazıları murat edilmiştir. Bundan avam'ın istihsanı lazım gelir. Bu ise icma/görüş birliği ile bâtıldır. Burada "Hadisteki istihsan yapacaklardan maksat ictihad ehlidir." denemez. Çünkü bu hadisin dış/Zahirî manasını terk etmektir. Netice itibariyle hadisin delil olarak kullanılması geçersiz olur. Sonra istihsanı yapmak için ictihad şartını ileri sürmekte bir fayda yoktur. Çünkü delillerde istihsan yapacak kimsenin varsayımla sınırlanması olamaz. İstihsan için ictihad şartına ne ihtiyaç var?

Eğer, "İctihad şartı delillere aykırı davranma korkusundan gereklidir. Çünkü avam/halk delilleri bilmez, aykırı davranabilir" denirse cevap olarak şöyle denilir: İstihsandan maksat delile dayanan istihsandır. Bunun da delili, sahabenin hükümlerini delillere uymaya ve dinin amaçlarını anlamaya hasretmiş olmalarıdır.

Velhasıl bidatçıların bu tür şeylere yapışmaları işe yarar ve faydası olan bir girişim değildir. Aksine onlar bid'atlerinde kimi şüphelere dayanmaktadırlar.

FASIL

(İTİRAZ VE CEVAPLAR)

Dini hükümlerden açık veya kapalı bir delil bulunmayan durumda kalbe doğan ve gönülden geçen şeye başvurmayı öngören hadisler yok mudur? denilerek hadisler ileri sürülmektedir. Şöyle ki:

a- Hz. Peygamberden sahih olarak rivayet olunduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphesi olmayana yönel. Çünkü doğruluk gönül huzuru, yalan belâdır."[233]

b- Müslim, Nevas b. Sem'an[234] dan şu rivayeti kaydediyor: Hz. Peygambere iyilik ve günah nedir? diye sordum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İyilik güzel ahlak, günah ise kalbini tırmalayan ve insanların haberdar olmasından hoşlanmadığın şeydir."[235]

c- Ebû Ümame[236] den rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Bir adam Hz. peygambere şöyle dedi: Ey Allah'ım Peygamberi! İmam nedir? Hz. Rasûlullah buyurdu: "İyiliklerin seni memnun ediyor, kötülüklerin üzüyorsa sen iman sahibisin." Bunun üzerine adam: Ey Allah'ın Rasûlü günah nedir? deyince Hz. Peygamber buyurdu: "Bir şey gönlünü tırmalıyorsa onu bırak."[237]

d- Enes b. Mâlik (r.a) şöyle demiştir: Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: "Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphesi olmayana yönel."

---

[233] Hadisi Buhari Büyû' kitabında muallak ve muhtasar olarak rivayet etmiştir. (Feth'de 2052 numaradadır.) Ayrıca Nesaî Eşribe kitabında 8/327 ve 328 de, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 1/200 de 1723 ve 1727 numara ile, Dâremi, Mukaddime 129, 165 ve 168 numaralar ile mevkuf olarak, İbn-u Hıbban Sahihinde 2/52 de, Hâkim Müstedrek'inde, 2/13 de Taberâni Mu'cem-i Sağir'inde 1/19 da, Suyuti Cami'us-Sağirinde elimizde bu kitaptaki şekli ile; Feyz'ul Kadirde 3/529 ve 4213 de, ayrıca özet, fazlalık ve karşı rivayetler 3/528 de 4211-4212 ve 3/529 da 4214 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid, Haysemi, 4/74; İrvâ'ul Ğalil, Albâni, 12 ve 2074 numaralı hadisler. Bunlardan başka Nevevî'nin Erbaîn'inde muhtasar olarak 11. ci hadistir.

[234] Bu zât Nevai b. Sem'an b. Hâlid el-Kilani veya El-Ensaridir. Meşhur sahabidir. Şama yerleşmiştir. Bakınız: Takrib, 2/308; Cerh ve Ta'dil, 2/507

[235] Hadisi Müslim Birr ve Sika kitabında 2553 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizi Zühd kitabında 2389 numara ile, Birr ve Sıla kitabında 1987 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 4/182 ve 5/153 de, Hâkim Müstedrekinde 2/14 de, Beyhaki Sünen'inde 10/192 de Dâremi Süneninde Rikak kitabında 2789 ve 2790 numara ile rivayet etmiştir. Albâni Sahih'ul Cami'inde hadisin hasen olduğunu bildirmiştir. 1/86 Ayrıca Feyz'ul Kadire de bakınız: 3/217- 3197 numaralı hadis İbn-u Rece, Cami'ul Mum'unda bu hadis hakkında bolca izahat vermiştir. Bakınız: Sahife, 147-148

[236] Bu zât, Suday b. Aclândır. Bahili Kabîlesinden olup künyesi Ebû Ümamedir. Meşhur ashabdandır. Şam'a yerleşmiş ve orada hicretin 86 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/366, Şezerât, 1/96; Cerh ve Ta'dil, 4/454

[237] Hadisi Suyuti Câmi'us-Sağir'inde "....İyiliğin seni hoşnut ettiği zaman...." cümlesiyle başlayan bir hadis içerisinde rivayet etmiş, sahih olduğunu söyleyip hadisi Ahmed b. Hanbelin müsnedine, İbn-u Hıbban'a, Hâkim'in Müstedrekine ve Beyhaki'nin Sünenine nisbet etmiştir. Bakınız: Fevz'ul Kadir, Münavi, 1/677 Hadis No: 677

e- Vâbısa (r.a) dan[238] şöyle rivayet edilmiştir. Hz. Peygambere iyilik ve günah nedir? diye sordum. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Ey Vâbısa! Kalbinden fetvâ iste, kendinden fetvâ iste. İyilik gönlün ve kalbin tatmin olup huzur duyduğu şeydir. Günah ise gönlü tırmalayan ve kalpde (yerleşip karar kılmayan) gdiip gelen (huzursuzluk veren) şeydir. Sana insanlar fetva verseler de böyledir."[239]

f- Beğavî[240] Mu'cem'inde Abdurrahman b. Muaviyeden[241] şu rivayet kayd etmiştir: "Bir adam Peygamber (s.a.v)'e şöyle bir soru sordu: Ey Allah'ın Rasülü! Bana helâl olan nedir? Haram olan nedir? Hz. Peygamber (cevap vermeyip) sustu. Adam üç kere sorusunu tekrarladı. her defasında Rasûlullah sustu. Sonra "Soru soran kişi nerede?" buyurdu. Adam: Ben işte buradayım, ey Allah'ın Rasûlü! Dedi. Hz. Peygamber: Eli ile (göğsüne) vurarak: "Kalbinin kabul etmediğini bırak!" buyurdu.

g- Abdullah demiştir ki: Günah kalbi etkileyicidir. Kalbinde (kazınmış gibi) iz bırakanı terk et. Bakış olan her şeyde şeytanın (insanı günaha düşürme) ümidi vardır." Bir başka sözü de şöyledir: "Helal açıkça bellidir. Haram da açıkça bellidir. İkisi arasında şüpheli şeyler vardır. Seni şüpheye götüren şeyi bırak. Şüpheye götürmeyene yönel."

h- Rivayet olunduğuna göre Ebud'derdâ şöyle demiştir: "İyilik huzurdur. Kötülük belâdır. Seni şüpheye götüren şeyi bırak. Şüpheye götürmeyene yönel."

ı- Şüreyh şöyle demiştir: "Seni şüpheye götüren şeyi bırak. Şüpheye götürmeyene yönel.

Allah'a yemin ederim ki (kalbinde) bir şeylerin kaybolduğunu hissettiğin zaman, onu Allah rızâsını gözeterek bıraktım."

Bu aktardığımız rivayetler, dini hükümlerden pek çoğunda kalbe doğan, gönle düşen ve içten geçene başvurmanın söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre insanın gönlüne doğan şeye içinden meyletmek gelirse onu yapmaya yönelmek sahih olur. Şüpheye düşer ve duraklama geçirirse onu

---

[238] Bu zât, Vâbısa b. Ba'bed Utbe el-Esedidir. Sahabeden olup Cezîreye yerleşmiştir. Doksan yaşına yakın ömürlü olmuştur. Bakınız: Takrib, 2/328; Cerh ve Ta'dil, 9/47.

[239] Bu hadisi Suyuti Cami'us-Sağir'inde Buharinin Târih-i Kebir'ine nisbet etmiş ve hasen olduğuna işaret etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir. Münâvi, 1/495, Hadis No:991. Allâme Münâvinin bu konuda hoş bir sözü vardır, başvurunuz. Ayrıca Hadisi Dâremi, Büyü' kitabında 2/320'de 2533 numara ile rivayet etmiştir. Nevevi Erkain'inde 27. ci hadis olarak bu hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Daremi'nin Müsnedlerinde rivayet ettik. Bakınız: Cami'ul ulum vel'Hikem, İnb-u Receb el-Hanbelig, shf.221-222

[240] Bu zât, Hüseyin B. Mesut b. Muhammed b. Ferrâ el-Beyâvîdir. Künyesi Ebu Muhammed olup Şafî mezhebindendir. Hadis ve tefsir âlimidir ve eserler kaleme almıştır. Horasan halkının âlimi olan Beğâvi hicretin 516 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerat, 4/48-49; Tezkire, 4/1257

[241] Bu zat, Abdurrahman b. Muaviye b. Hudeyctir. Mısırlı der ve künyesi Ebu Maviyedir. Mısırda kadılık yapmış makbul birisidir. Üçüncü tabakadan olup, hicretin 195. ci yılındâ vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/496; Cerh ve Ta'dil, 5/284

yapmaya yönelmek sakıncalıdır. Bu, ortada dini bir delil bulunmadığı zaman kalbe doğan ve gönlün meylettiği şeye başvurulan ve fakat (bir delil olarak) karşı çıkılan istihsanın aynısıdır. ("bir dil olmadan" dedik) çünkü dini bir delil olursa veya istihsanın dini delile dayanması kaydı bulunursa, mesele kalbe doğan ve gönlün meylettiği şeye havale edilmez. Kaldı ki, ben, size göre de faydası olmayan ve abes olan bir şeydir. Nitekim dini hükümleri uyumlu durumlara ve dini hükümlerle ilintisi olmayan hususlara havale etmek de böyledir. Tüm bunlar gösteriyor ki aklın ve gönlün meylettiği istihsanın dini hükümlerde etkisi vardır. İstenen de budur.

o o o

Buraya kadar ileri sürülenlerin cevabı şudur: Bu hadisleri ve bunların manasında söylenenleri Taberî "Tehzîb'ul Âsâr" isimli kitabında selef'den bir gurubun bunların doğru olduğunu söylediklerini, bu ifadelerin zahirine göre amel edileceğini sandığını söylemiştir. Ayrıca yukarıdaki rivayetleri Hz. Ömer, İbn-u Mes'ûd ve diğerlerinden nakletmiştir. Daha sonra başkalarından bu rivayetlerin zayıf olduğunu ve manalarının (başka şekilde) havale edildiğini zikretmiştir.

Taberi'nin sözü ve bu hususta düzeni, bizim üzerinde durmakta olduğumuz konuda layık olduğu gibi ele alınmalıdır. Ben onların daha çok manası üzerinde durdum. Lafızları, işi uzatacağı için ele almadım.

Bir gurup âlimin şöyle dediği hikâye edilmiştir: Hz. Allah din ile ilgili ne varsa hepsini açıklamıştır. Bu açıklama ya bir nas ile veya mana yolu ile olmuştur. Eğer bir şey helâl ise, onun helâl olduğunu bilen kimseye onu öyle benimsemesi gerekir. Şayet bir şey haram ise onu haram olarak benimsemelidir. Haram değil de mekruh ise onun helâl olduğuna da inanabilir. Mekruha ilişmeyeyim diye onu terk de edebilir.

Fakat insanın içinden geçene ve kalbine doğana uyarak hareket etmek söz konusu değildir. Bunu, Hz. Allah şu ayeti ile peygamberine yasaklamıştır: **"Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin diye sana kitabı hak ile indirdik."** (Nisa 105)

Görülüyor ki Hz. Allah Peygamberine Allah'ın kendisine gösterdiği ile hüküm vermesini emretmiş, kendi görüşü ile içinde geçen ile hükmetmesine müsaade etmemiştir. Peygamber böyle olunca onun dışındaki kimselere bunun yasak olması daha uygundur. Eğer neyin haram, neyin helâl olduğunu bilmiyorsa âlimlere sorması, kendi gönlüne doğana uymaması gerekir.

Hz. Ömer'in bir hutbesinde şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ey insanlar! Farzlar ve sünnetler size bildirilmiştir. Sağa sola sapmamanız için açık bir yol üzere bırakılmış bulunuyorsunuz.

Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kur'an'da helâl ve haram olduğu bildirilenler aynen bildirildiği gibidir. Hakkında bir şey söylenilmeyen ise affedilmiştir.

İmam-ı Malik şöyle demiştir: Hz. Peygamberin ruhu kabzedildiğinde bu iş (din işi) tamamlanmış, kemâle ermiş idi. Bu itibarla Hz. Peygamberin ve

ashâbının izine uyulması en yarışan harekettir. Kişisel görüşe uyulmamalıdır. Çünkü kişisel görüşüne uyan adama, görüşü ondan daha güçlü biri gelir ona uyar. Görüşü her üstün gelene uyulur. Kanaatim odur ki bunun sonu gelmez.

Hz. Câbir'den rivayet edilen şu hadis ile amel edilmelidir: "Size öyle bir şey bıraktım ki ona sarıldığınız sürece benden sonra sapıtmazsınız. size bıraktığım Allah'ın kitabı ve benim sünnetimdir.

Allah'ın kitabı ve benim sünnetim, Havz-ı Kevsere gelinceye kadar birbirinden ayrılmayacaktır."[242]

Amr b. Şuayb'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir gün (bir topluluğun bulunduğu yere) çıktığında insanlar Kur'an hakkında tartışıyorlardı. Peygamberin yüzü kan gibi (öfkeden) kıpkırmızı kesildi. Şöyle buyurdu: "Ey halkım! Sizden öncekiler işte böyle yaptıkları, kitapları hakkında tartışıp birbirlerini vurdukları için helak oldular. Helal olanları yapınız. Haram olanlardan kaçınınız. Şüpheli olanlara da iman ediniz."[243]

Ebu'd-Derdâ'dan merfu' olarak rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: "Allah'ın kitabında helâl olduğu bildirilen, helâl, haram olduğu bildirilen de haramdır. Hakkında bir şey söylenmeyen ise affedilmiştir. Allah'ın affettiklerini kabul ediniz. Çünkü Allah bir şeyi unutmuş değildir. "Kur'an'da da : **"Senin Rabbin unutkan değildir:"** (Meryem, 64) buyrulmuştur.[244]

Alimler şöyle de demişlerdir: Bu rivayetler Allah'ın kitabındaki ile amel edilmesini ve onunla amel eden kimsenin hiç sapmayacağını bildirmek içindir. Hiçbir kimseye Allah'ın kitabı ve sünnet dışında üçüncü bir anlam ile amel etmeye izin verilmemiştir. Eğer üçüncü bir uyulacak şey olsaydı açıklanırdı. Uyulacak üçüncü bir yol olmadığı bildirilmiştir. Bunu iddia edenin iddiası geçersizdir.

Alimler diyorlar ki: Eğer "Hz. Peygamber "kalbine danış", "günah kalbi etkileyicidir" ve benzeri sözleri ile üçüncü bir yol belirlemiştir" denilirse cevâp olarak deriz ki: Eğer bu rivayetler doğru ise bunlarla birlikte doğru olan "kitap ve sünnet'e uymak" emri iptal edilmiş olur. Çünkü Allah'ın ve Peygamberinin hükümleri insanların içinden gelen güzel görme ve çirkin sayma ile var olmamıştır. Eğer bunlar ile dinden bir şey çıkarılmış olsaydı üçüncü bir yol olabilirdi ki böyle bir şey varid değildir. Bu itibarla uyulması vacip olan üçüncü bir yol yoktur.

---

[242] Hadisi Tirmizi Merakıb kitabında 3786 numara ile rivayet etmiştir. Bu rivayetin sonunda: "Size bıraktığım iki şey Allah'ın kitabı ve ehl-i beyt'imdir." demektedir. Tirmizi ayrıca 3788 numara ile de rivayet etmiş her ikisinde de "Hadis hasendir, gariptir" demiştir. Hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel müsnedinde, 3/14-17-26-59; 4/366; 5/181 de, Suyuti Câmi'us-Sağirde (Feyz'ul Kadir, 3/240-3282 no ve 3/14/2631 no'da, İmam-ı Zeyd'in Müsned'inde 969 numara ile rivayet etmiştir.

[243] Hadisi İbn-u Mâce Mukaddimede 1/33'de 85 numara ile rivayet etmiştir. Tahkiki yapan zât şöyle demiştir: Zevaid'de, bu isnad sahihtir. Senedindeki kimseler güvenilir kişilerdir.

[244] Hadisi Tirmizi Libas kitabında 1766 numara ile, İbn-u Mace Etıme kitabında 3367 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Suyuti Cami'us-Sağirde bu hadisi Hakim'in Müstedrek'ine nisbet etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir, 3/425, hadis no:3858

Eğer "Hz. Peygamberin "kalbine danış" ve benzeri sözleri, hakkında kitap ve sünnetten bir nas bulunmayıp ümmet'in hakkında ihtilafa düştükleri meselelerde üçüncü bir yol sayılır" denilirse bunun cevabı birkaç cihetle "Hayır" olacaktır. şöyle ki:

1- Hakkında belirli bir nas bulunmayan her meselenin hükmü delâlet yoluyla belirlenmiştir. Eğer böyle meselelerin delili, kalbin fetvası olsaydı bu delâletin bir manası olmazdı. Bu ise abes olur ki, bu geçersizdir.

2- Hz. Allah buyurmuştur ki: **"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasülüne götürün."** (Nisa, 59) Görülüyor ki Hz. Allah, anlaşmazlık içinde olanlara Allah ve Rasülüne başvurmayı emrediyor. Kalbin fetvasına ve içinden geçene başvurmayı emretmiyor.

3- Hz. Allah buyurmuştur ki: **"Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorun."** (Nahl, 43) Görülüyor ki Hz. Allah Peygamberin getirdiği din hususunda ihtilafa düşülen hususlarda kendilerine gerçeği bildirmesi için bilgi sahiplerine sormasını emretmiştir. Onların bu kabil meseleleri kendi nefislerinden fetva sormalarını emretmemiştir.

4- Hz. Allah, birliğini inkar edenlere bir hüccet olmak üzere Peygamberine şöyle buyurmuştur: **"(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?....."** (Ğaşiye, 17)

Görülüyor ki Hz. Allah devenin yaratılışına bakarak ibret almalarını, kendilerine gelen bilgilerin doğruluğuna delil çıkarmalarını emretmektedir. Yoksa Allah kullarına kendilerinden fetva sormalarını, kalpleri neye yatkın ise onu karar olarak ortaya koymalarını emretmemiştir. Allah, yarattıklarında bir takım delâlet ve belirtiler koymuştur. O halde Hz. Allah'ın koyduğu her delili, delâlet ettiği yerde kullanmak vâcip olup, nefsinden ve kalbinden fetvaya yönelmemeli Allah'ın hükümlerini bilmeyenler bu yolu izlememelidir.

Taberi'nin buraya kadar söyledikleri budur. Taberi daha sonra rivayet edilen bu hadisleri, ya kendisine göre doğru bulduğu için veya bunlardan kendine uygun manalar çıkardığı için kullanmayı tercih etmiştir. "Helâl açıktır; haram da açıktır." hadisi bunlardandır. Bu hadis sahihtir. Buhari ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.[245] Şu kadar ki bu hadisi fıkhın her bölümünde geçerli kılmak söz konusu olamaz. Çünkü dini hükümleri koyup, ibadetleri oluşturmak bu hadis ile mümkün olmaz. Dini bir eylemi oluşturmak için "Gönlün şu işe yatıyorsa o iyiliktir" denilmediği gibi, bir davranışı yapmak için" şu iş gönlüne yatıyorsa yap, yoksa yapma" denilemez.

---

[245] Bu hadis Buhari'nin İman kitabında rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Feth'de 52 numaradadır. Ayrıca Müslim İman kitabında 1599 numara ile, Ebu Davud, Büyü' kitabında 3329 numara ile, Tirmizi, Büyü' kitabında 1205 numara ile, Nesai, Büyü' kitabında 7/242 ve 243 de, Dâremi, Büyü kitabında 165-168 ve 2531 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 4/267-269-270-271-275 de, İbn-u Hıbbân, 2/51 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir, 3/433-3856 numaralı hadis ve İrvâ'ul Ğğalil, Albanî, 2075 numaralı hadis.

Bir takım şeylerin yapılmaması hususunda da böyledir. Yani bu hadislerin manasını "filan işi yapmamaya gönlüm yatıyorsa onu yapma" denilemez. Bu hadislerin dikkate alınması "Helal açıktır. Haram da açıktır...." hadisi çerçevesinde değerlendirilirse doğru olabilir.

Su, yiyecek ve içecekleri kullanmak, evlenmek, giyinmek ve bu manada âdet kabilinden olan meselelerde dahi, helâl ve haram olanlar açıktır. Helâl mı, haram mı olduğu şüpheli olan problemler de vardır. Durumu bilinmeyen hallerde onu yapmaktan vazgeçmek, yapmaya yönelmekten daha uygundur. Bunun örneği aşağıdaki hadis-i şeriftir. Hz. Peygamber buyurdu ki; "Döşeğimin üzerine düşmüş hurma bulduğum (zamanlar) oluyor. Hurmanın sadakadan olmasından korkmasaydım, onu kesinlikle yerdim."[246]

Hadiste sözü edilen hurma iki durumdan birindedir; ya sadaka verilmiş bir hurmâdır, bu Hz. Peygambere haramdır. Veya sadaka hurması değildir, ona helâldir. Hz. peygamber, hurmanın sadaka hurma olma korkusu ile onu yemeyi terk etmiştir.

Taberi diyor ki: Şüpheli olup, kulun terketmeye durumu elverişli olan veya kesin vacip olmayan şeyi terk etmesi Allah'ın kul üzerinde bir hakkıdır. Kul bu durumda şüpheliyi bırakıp şüphe olmayana yönelmelidir. Çünkü böyle yapmakla nefsindeki şüpheyi yok edecektir.

Bir örnek verirsek diyebiliriz ki bir kadınla evlenme girişiminde bulunan kimseye bir başka kadının "seni ve o kızı ben emzirmiştim" diye haber vermesi durumunda, adam kadının doğru veya yalan söylediği hakkında kesin bilgisi yok ise nasıl hareket etmelidir? Adam bu kız ile evlenmekten vazgeçerse kadının verdiği haber ile içinde oluşan şüpheyi ortadan kaldırmış olur. Mutlaka onunla evlenmesi vacip değildir. Oysa bu durumda o kızla evlenmesi bunun aksinedir. Çünkü o kızın kendisine (Süt kardeşi olma şüphesinden dolayı) helal olduğu hususunda gönlü huzur içinde olmaz.

Hz. Ömer'in (yukarda geçen) sözü de alım satım işlerinde helal mi haram mı olduğu bilinmeyip problemli meselelere dairdir. Böyle bir işi yapmazsa kalbi rahat, gönlü huzurlu olacaktır. Yapması halinde acaba bunda bir günah var mıdır, yok mudur? tereddüt söz konusudur. Hz. Peygamberin Nüvas ve Vâbısa'ya söyledikleri de aynı manadadır. Şüpheli şeylerde nasıl hareket edileceğini bildiren hadis bunu göstermektedir. Yoksa cahillerin yaptığı gibi kişisel görüşüne uygun geleni uygulamak, bilginlere sormadan hoşlanmadığını terk etmek söz konusu değildir.

Taberi demiştir ki: Bir adam karısına "sen bana haramsın" dese, bu sözünün fetvasını âlimlere sorduğunda âlimler ihtilafa düşseler: Kimisi "Eşin senden üç talak ile boş olmuş" dese, kimisi "Eşin sana helâldir. Fakat yemin keffa-

---

[246] Hadisi Buhari Büyü' ve Lukata kitaplarında, fethde 2055 2431 ve 2432 numaralarda, Müslim, zekât kitabında 1070 ve 1071 genel numara ile, Ebu Davut Zekât kitabında 1651 ve 1652 numara ile rivayet etmiştir.

reti vermen gerekir" dese, bir kısmı da, "Sonuç niyetine bağlıdır; boşamayı niyet ettiyse boş olur. Zıhâr'a* niyet ettiyse zıhâr olur. Yemine niyet ettiyse yemin olur. Hiçbir şeye niyet etmediyse bir şey gerekmez." dese bu farklı cevaplar, bir kadının evlenecek olan kadın ve erkeği emzirdiğini haber vermesi üzerine evlenecek olanlar ayrılırlar, burada da karı kocanın ayrılmasını gerekli kılar mı? Emişenlere de olduğu gibi burada da harama düşme korkusu var mıdır?

Böyle bir durumda söylenecek şey şudur: Bu kimse meselesinin fetvasını âlimlerden sorduğunda âlimlerin durumunu araştırır. Onların emanete riayet eden ve Allah için davranan kimseler olup olmadığını inceler. Neticede en iyi tercih edilenin dediğine uyar. Bu mümkündür. Bu araştırma ile gönüldeki tereddüt ortadan kalkar. Fakat emzirme haberini veren kadının durumunda vaziyet böyle değildir. Bunda tereddüt ortadan kalkmaz. Yapılan araştırma kadının iyi ahlaklı birisi olmadığını ortaya çıkarırsa, eşler anlaşmazlık durumunda olurlar. Alimlerin durumunu araştırmada ise ittifak edebilirler. Bu durumda âlimlerin hali soruyu sorana göre eşit olur da birisini tercih etmek söz konusu olmazsa, eşlerin beraber olmaktan kaçınmaları, emredilen ve yapılması gereken şey olur. Bu hal ile, eşleri emzirdiğini haber veren kadının meselesi aynı durumdadır. Çünkü bu durumda aralarında fark yoktur. Taberi'nin sözü burada sona erdi.

Alimlere fetva soran kimsenin meselesi ortaya koymuştur ki bu kişi (fetvalardan dilediğini seçmekte) serbest değildir. Onun hükmü, bir şeyin helâl mi haram mı olduğu kendisine karışık gelen kimsenin hükmü gibidir. Burada şüpheden kurtuluşun tek yolu, âlimlerden en faziletlisine uyup verdiği fetvayı uygulamaktır. Aksi halde hiç bir şey yapmamak gerekir. Zira daha önce geçen delillerin gereği olarak gönül ancak bununla tatmin olur.

---

* Zıhâr, Mucadele suresi 1 ilâ 4. cü ayetlerinde düzenlenmiştir. Yeterli bilgi için bu ayetleri meâl ve tefsirine, ayrıca fıkıh kitaplarına bakılsın. (Çeviren)

FASIL

Bundan önce ele alıp sona erdirdiğimiz fasılda bir problem kalmış bulunuyor. Şöyle ki: Taberî'nin de görüşü bu olmak üzere mutlak veya bir kayda bağlı olarak kalbin fetvasını tercih edenin durumu şudur: Bu meselede işin hulasası şunu gerektirmektedir: Kalbin fetvası ve gönlün meylettiği şey dini hükümlerde muteber olmaktadır. Bu başlı başına bir dinî hüküm koymaktır. Çünkü bir delile dayanmaksızın kalpten duyulan huzur ve gönlün tatmini ya muteberdir veya değildir. Eğer muteber değilse, bu durum, bizzat bu haberlere bir aykırılıktır. Daha önce geçtiği üzere bu haberler delillere göre uygundur. Eğer kalbin ve gönlün benimsediği muteber ise, Kitap ve sünnetin dışında üçüncü bir kısım ortaya çıkmaktadır. Bu ise Taberi'nin ve başkalarının dahi kabul etmediği bir şeydir.

Şayet "Kalbin tatmin olup gönlün meylettiği husus, bir şeyi yapma hususunda değil, vazgeçme hususunda muteberdir." denilirse, bu durumda dahi mesele ilk problemli halin dışına çıkmaz. Çünkü bir şeyi yapmak da vazgeçmek de, mutlaka dini bir hüküm ile ilintilidir. Bu dini hüküm, caiz olmak ve caiz olmamaktır. Hâlbuki meselemizde, bu hüküm gönlün o işe meyledip etmemesine bağlanmıştır. Eğer delile bağlı ise bu, öncekinin aynıdır. Her hâl ve durumda hüküm bâkidir.

Yukarda ileri sürülen görüşün cevabı şudur: İlk söylenen söz doğrudur. Ancak sözün gerçekleşmesi bakış açısını gerektiriyor.

Bil ki her mesele iki bakış açısına muhtaçtır. Bunlardan birincisi hükmün delilin, diğeri hükmün nasıl çıkarıldığına ilişkindir.

Hükmün delilini ya ancak kitap ve sünnetten elde edilmesi mümkündür. Veya icma, kıyas yahut diğerleri gibi Kur'an ve hadisten çıkarılan delillerden elde edilmesi mümkündür. Bu hususta gönlün huzuru muteber değildir. Kalbin şüphesini yok etmek de muteber değildir. Ancak delilin delil olduğuna veya olmadığına olan inanç ciheti ile muteber olabilir.

Bir işi delile dayanmaksızın güzel veya çirkin olduğunu gönlün meyledişine göre söyleyen bid'atçılardan başka bunu söyleyen yoktur. Onların inandığı gibisi müslümanların icma'ına/görüş birliğine aykırıdır.

Hükmün nasıl çıkarıldığına dair bakış açısına gelince, hükmün çıkarılması sadece dini bir delil ile olmaz. Hükmü çıkarmak dini delil dışında veya delilsiz de mümkün olur. Hükmü çıkarmak için ictihad derecesine varmış olmak şart değildir. Âlim olmak bile şart değildir, kaldı ki ictihat şart olsun?

Görülmüyor mu ki halktan bir adama, namaz kılarken namazdan olmayan bir işi yapmak namazı bozar mı? sorulsa (ihtimal ki) şöyle der: Yapılan şey az ise bir zarar gelmez, çok ise namaz bozulur. Hâlbuki yapılan az şeyin, bir âlimini incelemesinden sonra zarar verir veya vermez olduğu ortaya çıkar. Bilakis akıllı bir kimse (önce) az ile çoğun arasını ayırır. Oysa burada namazın bozulup bozulmayacağı hükmü, halktan biri olanın kalbine doğan şey üzerine bina edilmiştir. Kitap ve sünnetten birine bina edilmemiştir. Kalbe doğan şey hükme

delil olmaz. Ancak hüküm çıkarmak olur. Hüküm çıkarma gerçekleştiği zaman -hangi yol ile gerçekleşirse gerçekleşsin- hüküm dini delili ile gerçekleşmiş olur. İstenen de budur.

Gecikmeden temizlenmenin gerekliliğini söyleyip abdest alırken (abdest bozucu olayın) az'ı ile çoğu arasında fark olduğunu ifade ettiğimiz zaman, halktan biri, belki çok ve az'ı belirlemekte kalbine doğan kanaatle yetinecektir. Kalbine doğana göre abdesti geçerli veya geçersiz olacaktır. Çünkü o (kendine göre) hükmü çıkarmakta bakış açısını dikkate alıp değerlendirmiştir.

Buna göre, usulüne göre kesilmiş bir et'e sahip olan kimseye, onu yemek helal olur. Çünkü onun helâlliği kendisine göre açıktır. Helâl olmanın şartı (olan usulüne göre kesilmek) hâsıl olunca hüküm çıkarmanın yolu ona nisbetle gerçekleşmiş demektir. Veya ölü hayvan etine sahip olan kimseye onun yemek helâl olmaz. Çünkü onun haram oluşu, helâllik şartını kaybetmesi cihetiyle açıktır. Ayrıca o kişiye göre hüküm çıkarma yolu da gerçekleşmiştir.

Her iki hüküm çıkarma yolu, meselenin kendisinde bulunan bir özelliğine göre değil, kalbe doğan ve gönlün meyilli olduğu şeye ilişkindir. Görülmüyor mu ki et (madde olması bakımından her iki durumda da) tek'tir. Fakat kişilerden birisi, kendince izlediği hüküm çıkarma yoluna göre onun helâl, diğeri ise gene kendince izlediği hüküm çıkarma yoluna göre haram olduğuna inanmıştır. Bu iki kişiden birisi helâl'i yer, diğeri onu yemekten kaçınır. Çünkü (ölmüş hayvan) eti haramdır.

Eğer kalbe gelen şeye uymak da dini delil şart olsaydı, bu örnek doğru olmazdı. Örnek olarak ortaya konması imkansız olurdu. Çünkü dini deliller aslâ çelişki içerisinde olmaz. Et sahibi bir kimse için (etin helâl veya haramlığı hakkında) hüküm çıkarma yolunun güçleştiğini varsayarsak, etin helâl olduğu cihetine de, haram olduğu cihetine de yönelemez. Usulüne uygun kesilen et ile ölmüş hayvan etinin, (Kendisine helâl olan) eşinin yabancı bir kadın ile karışması gibi. Burada şüphe, tereddüt ve problem meydana gelmiştir.

Böyle bir hüküm çıkarma yolu, hükmünün ne olduğunu açıklayan dini delile muhtaçtır. Bu deliller yukarda geçen "Seni şüpheye götüreni bırak, şüphe vermeyene yönel" "İyilik gönlünün huzur duyduğu, kötülük gönlünü tırmalayan şeydir." gibi hadislerdir. Burada sanki şöyle denmektedir: Bizim deyimimizle helâllik ve haramlıkta hüküm çıkarma yolu gerçekleşince bu hususta hüküm dini bakımdan açıktır. Hüküm çıkarma yolunu gerçekleştirmek müşkil olanı bırak, sakın ona bulaşma. -Eğer doğru ise- "Sana fetva verseler de kalbine danış" sözünün manası budur. Kendi meselenin hükmünü çıkarma yolunu gerçekleştirmek sana mahsustur. Senin durumunda olan başkasına ait değildir.

Bu durum hüküm çıkarma yolunun senin için problem teşkil ettiği yerde - başkasına bir problem olması da- ortaya çıkar. Çünkü senin başına gelen onun başına gelmemiştir.

Hadisteki "Sana fetvâ verseler de..." sözünden maksat, "sana dinî hükmü nakletseler de onu bırak, kalbinin verdiği fetvâya bak" demek değildir. Böyle

bir mana bâtıldır/geçersizdir. Hak olan din üzerine bir uydurmadır. Bu mana ancak, "hüküm çıkarma yolunu gerçekleştirmek" tir.

Evet, bazen hüküm çıkarma yolu hedefe vardırmaz ve gerçekleşmesi insanı rahatlatmaz. Bu durumda, hüküm çıkarmayı senin için başkası gerçekleştirir ve sen onu taklid edersin. Bu şekil, hadisin dışındadır.

Bâzen hüküm çıkarma yolu, dinin bildirdiği esasa bağlı olur. Zekât vermeyi gerekli kılan zenginlik sınırı gibi. Bilindiği üzere bu sınır durumun değişmesi ile değişiri. Din koyucu bu sınırı altunda 20 miskal (dinar), gümüşte 200 dirhem olarak belirlemiştir. Meselemizde ise bakış açısı, gerçekleşmesi mükellefe bırakılan hususlardandır.

Meselinin anlamı ortaya çıkmıştır ki hadisler, problemi ortaya atan soru sahibinin ileri sürdüğü gibi dini hükümleri kalbin ve gönlün meyline göre elde etmeye delalet etmemektedir. Bu husus açıkça ortaya çıkmıştır. Nimeti ile iyilikler tamam olan Allah'a hamd-ü senalar olsun.

DOKUZUNCU BÖLÜM

BİD'ATCILARIN VE MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN AYRILIĞA DÜŞME SEBEBİ HAKKINDADIR

Allah Teâla size rahmeti ile muamele etsin. Biliniz ki bid'atın kötülüğünü bildiren âyetler ve pek çok hadisler bid'at ehlinin özelliğini dile getirmiştir. Bu özellik parçalanıp ayrılmaktır ki bu yüzden guruplara bölünmüşlerdir. Öylesine ki müslüman olmaları ve İslâm'ın hükmü ile haklarında hüküm verilmesine rağmen, onları İslâm bile bir araya getirememektedir.

Görülmüyor mu ki şu ayetler bu durumu ortaya koymaktadır:

"Dinlerini parça parça edip, guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." (Maide, 159)

"Müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan olmayın." (Rûm, 31-32)

"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır." (En'am, 153)

Bölünüp parçalanmanın özelliklerini gösteren başka ayetler de vardır.

Hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "Gelecekte benim ümmetim yetmiş iki guruba ayrılacaktır."[247]

Parçalanıp bölünmek olayının manasını bedenen ayrılmak olarak alırsak –ki gerçek olan budur- bu, mezhep ve görüşlerde ayrılığa düşmekten meydana gelir.

Bölünmeyi mezhep olarak ele alırsak, görüş ayrılığı demektir. **"Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın..."** (Âli- İmran, 105) ayetinde olduğu gibi.

Bu ihtilaf'ın sebebinin ne olduğu mutlaka incelenmelidir. Bunun iki sebebi vardır. Birinci sebepte kulun bir rolü yoktur. O ezelde yazılan kader ile ilgilidir. Diğeri ise kulların çalışıp elde ettikleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde üzerinde konuşulacak olan da odur. Ancak birinci sebeb'i bu bölüme bir giriş gibi ele alacağız. Çünkü bunda bid'at konusunda derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyenlerce iyi bilinmesi için köklü bir mana vardır.

Doğruya ulaşmada başarıyı veren Allah'tır. Bu konuda deriz ki:

Hz. Allah şöyle buyurmuştur: **"Rabbin dileseydi insanları bir tek ümmet yapardı, (fakat onlar çeşitli dinler üzerinde) ihtilaf etmektedirler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri hariç. Rabbin onları bunun için yaratmıştır."** (Hûd, 118-199)

---

[247] Hadisi Ebu Davud, Sünnet kitabında 4596 ve 45 97 numara ile, Tirmizi İman kitabında 2640 ve 2641 numara ile, İbn-u Mâce Fiten kitabında 3991-3992 ve 3993 numara ile, Dâremi, Siyer Kitabında 2518 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 2/332; 3/120-145; 4/102 de, Suyuti, Câmi'us-Sağir'inde (Feyz'ül Kadirde 2/20 de 1223 numara ile, Sehâvi Mekâsıd'ında shf. 158-159 da, Aclûni Keşf'ul Hafâ'sında 1/369-370 de, Albani, Sahih'ul Cami'inde 2/375 de rivayet etmiştir.

Hz. Allah bu ayetinde haber veriyor ki insanlar sonsuza kadar ihtilaf/ayrılık içinde olacaklardır. Bununla beraber, Allah Teâla oları ancak ihtilaf için yaratmıştır. Bu mana, tefsir âlimlerinden bir gurubun sözüdür. Ayetteki **"Rabbin onları bunun için yaratmıştır"** ifadesinin manası "ihtilaf için onları yaratmıştır" demektir. Bu, Mâlik b. Enes'den rivayet edilmiştir. Mâlik (r.a) bu manayı açarak yorumlayıp şöyle demiştir: "Hz. Allah onları, bir kısmı cennete bir kısmı sâîr cehenneminde olmak üzere yaratmıştır."

Bunun bir benzeri Hasen (İ Basrî) den rivayet edilmiştir. Ayyeteki خَلَقَهُمْ "Halekahüm" kelimesindeki هُمْ "hüm" zamiri'i "insanlar"a râci'dir. Yani, "onları yarattı" ifadesi "İnsanları yarattı" demektir. Buna göre insanların, ezelden Allah'ın bildiğinden başka bir şey yapmaları mümkün değildir.

Bu ayetteki ayrılıktan maksat güzellik, çirkinlik, uzunluk, kısalık gibi şekildeki ayrılık değildir. Siyah ve beyaz olmak gibi renkteki ayrılık da değildir. Kör, sağır, görür, duyar olarak yaratılmış olmak gibi bir ayrılık da değildir. Cömert, cimri, korkak ve cesur olmak gibi ahlaki ilgilendiren bir ayrılık da değildir. Veya bunlara benzeyen ve değişiklikler içeren ayrılıklar da değildir.

Ancak ayette ki ayrılıktan maksat, başka bir şeydir ki Hz. Allah ayrı düşünenler arasında hükmetmeleri için onun varlığından dolayı peygamberler göndermiştir. Hz. Allah bu hususu bildirmek için şöyle buyurmuştur: **"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak Peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi..."** (Bakara, 213)

Ayette ifade edilen ayrılığa düşülen hususlar, insanı âhirette mutlu veya bahtı kara yapacak görüşlerde, mezheplerde, dinlerde ve inanışlarda olan ayrılıklardır.

İşte, ayetlerde bildirilen ve tekrarlanan ayrılıktan maksat budur. Onlar arasında meydana gelen bu ayrılıklar birkaç çeşittir.

1- Bunlardan birincisi inancın kaynağında olandır. Aralarında Ata'nın bulunduğu bir gurup tefsir âliminin görüşü budur.

Atâ' şöyle demiştir: **"Onlar ihtilaf etmektedir. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri hariç. Rabbin onları bunun için yaratmıştır."** (Hud, 118-119) ayetindeki "Onlar" Yahudiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve müslümanlardır.

"Rabbinin rahmet ettikleri" ise (sâdece) müslümanlardır. Bu rivayeti İbnu Vehb nakletmiştir. Ayete ilk bakışta görünen de budur.

Bu ayrılığın temeli, tevhid ve tek olan Allah'a yönelmededir. İnsanlar genelde kendilerini bir yaratanın ve yönetenin bulunduğunda ayrılığa düşmezler. Şu kadar ki insanlar yaratıcının tayininde çeşitli görüşler halinde ayrılığa düşmüşlerdir. Kimisi Allah ikidir, kimisi, beştir demiştir, tabiatın veya dehr'in[248]

---

[248] Dehr, zaman anlamına bir kelimedir. Günümüzde yaşanan hayâttan başka bir şeye inanmayanlara materyalist denmektedir. Böyle kimselere eskiden "Dehriyyün" denirdi. Yaşamının ve ölmenin dehr'in elinde olduğunu söyleyenlere Casiye suresi 24. cü ayetinde işaret vardır. (Çeviren)

Allah olduğunu söylemiştir. Yıldızların, bazı insanların, ağaçların ve taşların veya elleriyle yontarak yaptıkları şeylerin bile Allah olduğunu ileri sürenler bulunmuştur.

İnsanlardan kimisi Allah'ın varlığını ikrar/kabul etmiş, fakat Hz. Allah peygamberlerini gönderip, ümmetlerine hakkı batıldan ayırıp açıklayana kadar, onlar çeşitli görüşler üzere olmuşlardır. Cenab-ı Hak Peygamberlerini gönderince, gereği gibi Allah'ı bilip, Onu layık olmadığı sıfatlardan tehzih etmişlerdir. Onun ortağı, eşi, benzeri, çocukları olmadığını O'nun bunlardan beri olduğunu bilmiş ve benimsemişlerdir. Bunu ikrar edenler ayetteki **"Rabbinin rahmet ettikleri hâriç"** ifadesine girmektedir. O'nu inkar edenler de **"Rabbinin: "Yemin ederim ki cehennemi hep cinler ve insanlarla dolduracağım" sözü tamam olmuş (yerini bulmuş) tur."** ayetinin (Hûd, 119) gereğine girmektedirler.

Birincilerin rahmet ifade eten ayete girmesi, ihtilâfa düşme özelliğinin kendilerinde bulunmayıp ittifak ve uyum özelliği içerisinde olmalarındandır. Bu özellik **"Hepiniz Allah'ın ipine sarılın; ayrılmayın"** (Âl-i İmran, 103) âyetinde ifade edilen özelliktir. Bu yorum tefsir âlimlerinden bir guruptan nakledilmiştir.

İbn-u Vehb Ömer b. Abdul Aziz'den **"Rabbin onları bunun için yarattı."** (Hûd, 119) ayeti hakkında şöyle rivayette bulunmuştur: Hz. Allah rahmet ehli olanları ihtilaf etmesinler diye yaratmıştır. Bu, aynı zamanda Malik ve Tâvus'un Câmi' isimli eserinde naklettiği manadır. Buna göre rahmet ehlinin dışında kalan diğerleri ihtilaf özelliği üzere kalmış, açıkça hak olana aykırı davranmışlar ve doğru olan din'i bir yana atmışlardır.

İmam-ı Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah'ın rahmet ettikleri ayrılığa düşmemişlerdir. Nitekim Bakara 213. ayetinde şöyle buyrulmuştur: **"İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. Anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında hükmetmek için onlarla beraber hak kitabı indirdi. Kendilerine kitap verilenler, sırf hasetlerinden dolayı kendilerine açık deliller geldikten sonra o hususta ayrılığa düştüler. Allah inananlara kendi izniyle ihtilaf ettikleri hakkı gösterdi. Allah dilediğini doğruya iletir."** (Bakara, 213)

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Onlar ayrılığa düştüler. Bunun üzerine Allah peygamberlerini gönderdi." ayetinin ifade ettiği anlama göre Hz. Allah haber veriyor ki insanlar ayrılığa düşmüşler, birlik olmamışlardır. Bunun üzerine, ayrılığa düştükleri hak hususunda onlar arasında hükmetmeleri için Hz. Allah peygamberlerini göndermiştir. İman edenleri de Cenab-ı Hak bu ihtilaflardan (kurtarıp) hidayete erdirmiştir.

Sahih hadiste şöyle buyrulmuştur: "Biz (dünyada) sona kalan, ahirette öne geçenleriz. Nitekim onlara (bizden önceki ümmetlere) bizden evvel kitap verilmiş, bize (kitap) onlardan sonra verilmiştir. Bu (Cuma günü) Allah'ın onlara farz kıldığı gündür. Onlar, bu günde ayrılığa düştüler. Hz. Allah o gün hakkında bize hidayet verdi. İnsanlar bu gün hakkında bizim arkamızdan gelecekler-

dir. Yahudiler (için) yarın (ki Cumartesi), Hristiyanlar için de yarından sonra (ki Pazar günü var) dır." [249]

İbn-u Vehb Zeyd b. Eslem'den "İnsanlar tek bir ümmet idi." ayeti hakkında şu rivayeti tahric etmiştir. İnsanların tek bir ümmet olduğu gün Allah'ın onlardan söz aldığı gündür.[250] İnsanlar bu günün dışında tek ümmet olmamışlardır. Hz. Allah insanlara "Peygamberini müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdi..... Allah iman edenlere üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir." (Bakara, 213)

(Geçmiş ümmetler ve ümet-i Muhammed arasındaki görüş ayrılıklarına örnekler):

a- İnsanlar Cuma gününde ayrılığa düştüler; Yahudiler cumartesiyi, Hıristiyanlar pazarı (cuma yerine geçecek gün) edindiler. Hz. Allah Muhammed ümmetini Cuma gününe hidayet etti.

b- İnsanlar kıblede ayrılığa düştüler; Yahudiler doğuy ı yöneldiler. Hıristiyanlar Kudûs'e yöneldiler. Hz. Allah ümmet-i Muhammedi Kıbleye (Ka'beye) hidayet etti.

c- İnsanlar namaz hususunda ayrılığa düştüler; kimisi (namaz içerisinde) rüku edip, secde etmezdi. Kimileri secde edip rüku etmezdi. Kimisi hem namaz kılar hem yürürdü. Hz. Allah Muhammed ümmetini bu hususta gerçek olan (namaz)a hidayet etti.

d- İnsanlar oruçta ayrılığa düştüler Kimisi (sadece) gündüzün bir kısmını oruç tutar, kimisi bir kısım yemeği yeme (yip başka şeyler yiye)rek oruç tutardı. Hz. Allah Muhammed ümmetini gerçek olan (oruc)a hidayet etti.

e- İnsanlar Hz. İbrahim hakkında ayrılığa düştüler; Yahudiler, "İbrahim Yahudidir" dediler. Hıristiyanlar, "İbrahim Hıristiyandır" dediler. Hz. Allah İbrahim'i hanif ve Müslüman eyleyip, ümmeti Muhammedi bu hususta gerçeğe hidayet eyledi.

f- İnsanlar Hz. İsa hakkında ayrılığa düştüler; Yahudiler onu kâfir sayıp annesine büyük iftira ettiler. Hıristiyanlar İsa'yı hem Allah, hem oğul (Allah'ın oğlu) edindiler. (Gerçekte ise) Hz. Allah onu (kendi) ruhu ve kelimesi kılmış, ümmet-i Muhammedi bu hususta gerçeğe hidayet etmiştir.

o o o

Ayrılığa düşmeyenler arasında birinci maksada yönelik olmayıp ikinci maksat itibariyle (din esasında değil, detaylarda) görüş ayrılığa olabilir. Zira Cenab-ı Hak hikmeti ile hükmetmiştir ki bu dinin teferruata dair meseleleri farklı görüş ve zanlara açıktır. Erbâbınca bilinen bir şeydir ki teorilerde görüş birliğinin olmaması âdettendi. Zan (ve tahmin) edilen şeylerde görüş ayrılıklarının mümkün olması köklü bir şeydir. Fakat bu temel meselelerde değil, tefer-

---

[249] Hadisi İbn-u Kasir tefsirinde Bakara suresi 213. ayetini tefsir ederken zikretmiştir. İbn-u Kesirin Abdurrezzek'ın musanaf isimli kitabına nisbet ettiği hadiste küçük kelime farklılıkları vardır. Ayrıca bakınız: Tefsir-u İbn-i Kesir, 1/237, Mısır, 1988 basımı; Kurtubî Tefsiri, 3/32 Hey'et'ül Küttâb'il Mısriyye basımı. Sahih-i İbn-i Hıbban, 4/197-5/90, Zâd'ul Meâd, İbn'ul Kayyım, 1/364-1/414 Müesset'ür-Risâle basımı.

[250] Burada A'râf suresi 172. ci ayetine işaret edilmektedir. (Çeviren)

ruatta, küllî meselelerde değil, cüz'iyyattadır. Bundan dolayıdır ki bu görüş ayrılığı zarar vermez.

Tefsir âlimleri yukarıdaki ayet hakkında Hasen (-i Basrî) den şu rivayeti nakletmişlerdir: Allah'ın rahmetine ehil olanlara gelince, onlar kendilerine zarar verecek derecede görüş ayrılığına düşmezler. Yani çünkü onların farklı görüşleri hakkında nas bulunmayan, ictihad (yapılan) meselelerdedir. Böyle yapmakla "hakkında nas yok" mazeretini ortadan kaldırmış olurlar. Bu onların en büyük mazeretidir. Bununla beraber din koyucu bu tür görüş ayrılıklarının olacağını bilmiş ve bu tür görüş ayrılıklarında başvurulacak bir prensip getirmiştir. Bu, Nisa suresi 59. cu ayetinde şöyle ifade buyrulmuştur: **"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Rasül'e götürün."**

Bu kabilden olan her görüş ayrılığında Hz. Allah, onun Allah'a götürülmesine hükmetmiştir. Meselenin Allah'ın kitabına ve peygamberine götürülmesi de böyledir. Meselenin sağ iken peygamberin kendisine, vefatından sonra sünnetine götürülmesi dahi aynıdır. Alimler -Allah onlardan râzı olsun- böyle yapmışlardır.

Burada şöyle bir şey denilebilir: Bunlar ayetteki **"Onlar ihtilaf etmektedirler"** İfadesine girerler mi, girmezler mi? Buna verilecek cevap şudur: Bunların bu ayetin gerektirdiği manaya girmesi birkaç cihetle sahih değildir. Şöyle ki:

1- Bu ayetin gereği odur ki âyette ihtilaf ettikleri bildirilenler, rahmet ehli olanlara zıt düşmektedirler. Çünkü ayetin son cümlesinde **"Rabbinin rahmet ettikleri hariç."** buyrulmuştur. Buna göre ayet insanların iki kısım olmasını gerektiriyor. Birisi ayrılık çıkaranlar, diğeri rahmete nail olanlar. Bu taksimin dış görüşünü, rahmet ehlinin ayrılık çıkaranlardan olmadığıdır. Aksi halde bir şeyin kısmı kendisinden ayrıldığı şey gibi olur. Buna göre ayetteki istisnanın manası doğru olmaz.

2- Hz. Allah ayette **"... onlar ihtilaf etmektedirler."** buyurmuştur. Bu ifadenin dış görünüşü ihtilafın devamlılığını göstermektedir. Zira ihtilaf, ayette devamlılık ifade eden **"İsm-i fail"** kipi ile söylenmiştir. Allah'ın rahmetine nail olanlar devamlı ihtilaf içinde olmaktan uzaktır. Çünkü rahmet-i ilâhi, devamlı aykırılık ve ayrılık üzere olmaya ters düşer. Rahmet ehlinden olanlardan birisi bir meselede aykırı davransa, bunu din koyucunun maksadının ne olduğunu aramak için yapar. Hatalı olduğu ortaya çıkarsa, kendisini kontrol ve hatasını telâfi eder. Onun bir meselede aykırı davranması geçicidir. Birinci maksatla yani, devamlı ayrı ve aykırı olmak üzere değildir. Böylece rahmet ehlinin ihtilafı devamlı ve onlardan ayrı bir özellik değildir. O halde burada ihtilafın kesintili ve yararlı olan cinsten olduğunu söylemek daha münasiptir.

3- Kesin olarak biliyoruz ki haklarında ilâhi rahmetin meydana geldiği kimseler olan sahabe ve onlara güzelce uyanlar, -Allah onlardan râzı olsun- ictihad konusu olan meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Onların ayette ifade edilen ayrılığa düşenlerin kısmına sokulması hiçbir suretle sahih olmaz. Eğer onlardan, bazı meselelerde ayrı görüşe sahip olanları, her hangi bir şekilde (ayette ki) ihtilaf edenlerden sayarsak onların rahmet ehlinden olduğunu söylemek sahih olmaz. Bu ise ehli sünnetin icmâ'ı ile geçersizdir.

4- Selef-i sâlihten bir gurup, ümmetin fer'î meselelerde ihtilafını bir çeşit rahmet saymışlardır. Buna göre bu tür bir ihtilaf halinde olanı rahmet ehlinin dışında saymak mümkün değildir.

Adı geçen ihtilafın rahmet oluşu Kasım b. Muhammed'den rivayet edilen şu sözü ile anlatılmıştır: Hz. Allah Rasülü'nün ashabının yaptıkları şeylerdeki ihtilafları faydalı kılmıştır. Her bir âlim onlardan birinin yaptığına uyduğu zaman, onun yapılması caiz bir iş olduğunu görür.

Damura b. Recâ'dan rivayet edildiğine göre Ömer b. Abd'ul Aziz ile Kâsım b. Muhammed bir araya gelmiş, hadis müzâkere ediyorlardı. Ömer'in söylediğine Kâsım (bazen) muhalefet ediyordu. Durum açıklığa kavuşuncaya Ömer'e muhalif kalması Kasım ibn Muhammed'e zor geliyordu. Bunun üzerine Ömer ona dedi ki: Böyle yapma! (üzülme!) Onların (yani Peygamber'in ashabının) bir konuda ihtilaf etmelerinin yerine (çok değerli) kırmızı develere sahip olsam o kadar sevinmem.

İbn-u Vehb yine Kâsım'dan şöyle rivayet etmiştir: "Ömer b. Abd'ul Aziz'in şu sözü benim çok hoşuma gider: Hz. Muhammed'in ashabının farklı görüşlerinin olmamasından hoşlanmıyorum. Çünkü (Onların hepsi) tek bir söz (de birleşmiş) olsa, insanlara darlık olurdu. Onlar kendilerine uyulan kimselerdir. Onlardan her birinin sözünü bir adam almış olsa (yine) sünnete uymuş olur.

Bunun anlamı şudur: onlar insanlara ictihad kapısını ve ictihadda farklılığın câiz olma yolunu açmışlardır. Çünkü eğer onlar bu yolu açmasalardı, müctehidler sıkıntıya düşeceklerdi. Çünkü ictihad ve sanal (düşünce) alanlarında genellikle tek düze görüş olmaz. Bu durumda ictihad ehli olanlar bir meselede baskın olan görüşe uymakla yükümlü olmakla beraber; görüş ayrılığı ile de mükellef olurlardı. Bu ise güç yetmeyen bir şey ile yükümlü olmaktır. Bu, sıkıntıların en büyüğüdür. Hz. Allah, detaylar/fer'i meselelerde ictihad ehlinin farklı görüşleriyle bu ümmete bir genişlik vermiştir. Böylece ümmetin bu rahmete girmesi için kapı açılmıştır. Ayetteki **"Rabbinin rahmet ettikleri...."** kısmına nasıl dahil olmasınlar ki onların fer'i meselelerde ihtilaf etmeleri, ittifak etmeleri gibidir. Elhamdülillah.

Bu iki yol arasında, birinciden aşağıda ikinciden yukarıda orta mertebede bir yol daha vardır ki o dinin aslında ittifak olup bazı küllî kaidelerde ihtilaf edilmesidir ki guruplar halinde parçalanmaya yol açan budur.

Ayet-i kerimenin ihtilafın bu kısmını içine alması mümkündür. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamberden sahih olarak "ümmetinin 70 küsur fırkaya/guruba ayrılacağı" rivayet edilmiştir.

Yine Hz. Peygamber haber vermiştir ki "Bu ümmet, kendisinden önce geçen ümmetlerin yoluna karış karış ve kulaç kulaç uyacaktır."[251]

---

[251] Hadisi Buhari İ'tisam kitabında iki hadis halinde (Fteh'de 7319-7320 numara ile), Müslim, İlim kitabında 2669 genel numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2180 numara ile, İbn-u Mâce, Fiten kitabında 3994 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 2/327-367-450-511-527, 3/84-94, 4/125, 5/218-340 da rivayet etmiştir.

Bu ihtilaf bizden önceki ümmetlerde meydana gelen ayrılıkları da içine almaktadır. Hadisteki ifade bid'atçıların sapıklık özelliğine ve cehennem tehdidine aday olduğunu da göstermektedir. Bunlar rahmetten tamamen uzaktırlar.

Hz. Peygamber bizim kaynaşmamız ve hidayet üzere olmamız için aşırı derecede istekli idi. İbn-u Abbasın hadisinden biliyoruz ki: "Hz. peygamber vefatına yakın bir sırada- o vakit evde aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu bir takım adamlar vardı- şöyle buyurdu: "Geliniz size bir yazı yazayım; ondan sonra hiç sapıklığa düşmeyeceksizin." Hz. Ömer (bu arada) şöyle dedi: Peygamber acılar içindedir. Sizin yanınızda Kur'an vardır. Allah'ın kitabı bize yeter. Ehl-i beyt arasında ihtilaf olup çelişme başladı. Kimisi Hz. Ömer'in söylediğini söylüyordu. Kimisi de; "(kağıt kalem) yaklaştırınız. Peygamber size bir yazı yazdıracak. Ondan sonra hiç sapıtmayacaksınız." diyordu. Hz. Peygamberin huzurunda gürültü ve ihtilaf çoğalınca: "Huzurumda kalkınız!" buyurdu.[252]

İbn-u Abbas diyor ki: "Musibetin büyüğü peygamberle yazacağı yazının arasına giren ihtilaf ve koparılan gürültüdür."

Böyle olması -Allah teala en iyisini biliyor ya- Allah'ın peygamberine "onlara bu yazıyı yazdığı takdirde onların daha sonra sapmayacağını" vahiy yoluyla bildirmiş olmasıdır. Böyle olsaydı ümmet, ayetteki **"Rabbinin rahmet ettikleri hariç"** ifadesine girmiş ve **"Onlar ihtilaf etmeye devam ediyorlar"** ifadesinin gereği olan ihtilaf etme halinin dışında kalmış olacakladır. Hz. Allah başka ümetlerde olduğu gibi bu ümmetin de ihtilaf edeceğini bildiği için peygamberinin yazıyı yazarak bunun aksinin olmasını kabul etmedi. yani ezelde bildiğinin olmasından başkasını istemedi. Biz de Allah'ın kâza ve kaderine rıza göstermiş bulunuyoruz. Ondan dilediğimiz. fazl-u keremiyle bizi kitap ve sünnet üzere daim kılıp son nefesimize kadar böyle devamımızı lutfetmesini niyaz ederiz.

Tefsir âlimlerinden bir guruba göre ayetteki **"İhtilaf edenler"** den maksat bidat ehlidir. **"Rabbin rahmet ettikleri"** de ehl-i sünnettir. Fakat Hz. Peygamberin yazmayı düşündüğü yazı için ezelde takdir edilene ilişkin bir esas vardır. Yoksa mutlak olarak değerlendirilmemelidir. Bilakis Kur'an'ın indirilmesiyle birlikte, indirilen Kur'an'ın ibaresi yoruma elverişlidir. Bu hususun genişce ele alınması kaçınılmaz derecede gereklidir.

Biliniz ki bazı külli kaidelerde ihtilafa düşülmesi, din ilimlerinin derinliklerine dalan, külli kaidelerin asıllarını ve kaynaklarını bilen âlimler arasında alışıla gelen şeylerden değildir. Bunun delili Hz. Peygamber ve ondan sonraki ikinci dönem âlimlerinin bu hususta ittifak etmiş olmalarıdır. Onların ihtilafı ancak şimdi açıklamasını tamamlamış olduğumuz fer'î meselelerin ictihadında

---

[252] Hadisi Buhari, Cihad -Siyer ve Cizye kitabında (Fethde 3053 ve 31 68 numaralar ile) Müslim, Vasiyyet kitabında bu kitapta 22 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 1/90 ve 1/222 de 693 ve 1935 numara ile (Ahmed Şâkir'in tahkik ettiği basım) rivayet etmiştir.

olmuştur. Bunlardan sonra bölünüp parçalanma ile sonuçlanan her ihtilafın üç sebebi vardır. Bazen bu sebeplerin hepsi bir arada, bazen ayrı ayrı bulunur.

1- Bu sebeplerden birincisi, insanın kendisinin -o dereceye ulaşmadığı halde- ilim adamı ve dinde içtihat derecesinde olduğuna inanması veya başkaları tarafından onun öyle olduğuna inanılmasıdır. Bu inanç üzere hareket etmek suretiyle görüşü görüş, ihtilafı ihtilaf sayılmaya başlar. Fakat bu bazen cüzî ve fer'i bir meselede, bazen de külli ve dinin temel meselelerinden birinde olur. Dinin aslı ile ilgili olanı ya inançla ilgili veya amelî bir asıl olur.

Bu kimseyi görürsün ki dinin teferruatıyla ilgili bir meseleyi almış, onun külli esaslarını yıkmak için kullanıyor. Ele aldığı şeylerin manasını kapsamlı olarak kavramadan, amaçlarını köklü olarak anlamadan ilk bakışta aklına doğanı söyler. işte bu bid'atçıdır. Hz. Peygamberin şu hadisi bu hususta uyarıda bulunmaktadır. "Hz. Allah ilmi (bir eşyayı çıkarıp alır gibi) insanlardan çekip almaz. Fakat âlimleri vefat ettirmek suretiyle ilmi yok eder. Tâ ki âlim kalmayınca insanlar, başlarına câhil kimseleri geçirirler. Bunlara sorular sorulunca bilgisiz olarak fetva verirler; hem kendileri sapar, hem de soranları saptırırlar."[253]

Alimlerden bazısının dediğine göre bu hadisin takdiri şöyledir: İnsanlara âlim kimselerden asla zarar gelmemiştir. Ancak insanlar arasındaki âlimler ölünce bilgisi olmayan kimseler fetva verirler. İnsanlara bunlardan zarar gelmiştir.

Bu yorumu şöyle söyleyen de olmuştur: Güvenilir kimse asla hainlik yapmaz. Fakat güvenli olmayan kimselere emanet verilince onlar hainlik yaparlar. Bizde şöyle diyoruz: Alim kimse bid'at işlemez. Fakat âlim olmadığı halde fetva verenler bid'at işlerler.

Mâlik b. Enes diyor ki: Bir gün Rabîa şiddetli bir şekilde ağlamıştı. Kendisine: Başına bir belâ mı geldi? denildiğinde: Hayır! fakat bilgisi olmayan kimseye fetva soruldu, cevabını verdi.

Buhari de Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyametten önce aldatıcı yıllar olacaktır. Bu yıllarda yalancı tasdik edilecek, doğru kimse (ler) yalanlanacak, güvenilen kimseler hâin sayılacak, emanetler hainlere verilecek, basit insanlar söz sahibi olacaktır."[254] Basit

---

[253] Hadisi Buhari İlim ve İ'tisam kitabında (Feth'de 100 ve 7307 numara ile, Müslim ilim kitabında 2673 genel numara ile, Tirmizi İlim kitabında 2652 numara ile, İbn-u Mâce Mukaddimede 52 numara ile, Dâremi Mukadddimede 239 numara ile, İbn-u Hıbban sahihinde 7/48, 8/254 ve 255 de rivayet etmiştir.

[254] Yazar hadisi buhariye nisbet etmekte hataya düşmüştür. Aslında hadis, ne Buharide, ne de Müslimde yoktur. Sünen sahiplerinden sadece İbn-u Mâce rivayet etmiştir. Hadis İbn-u Mâce'de Fiten kitabında 2/1339 da 4039 numaradadır. Hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet etmiştir. Bu hadis gelecekten, ilerde insanların kârşılaşacağı zamanlardan haber vermektedir. bu zamanlarda bol yağmurlar insanları aldatacak, çok mahsul olacağı ümidine kapılan insanlar umduklarını bulamayacaklardır.

kimseden maksat, halkın yönetimi hususunda konuşmaya ehil olmadığı halde kamu ile ilgili hususlarda konuşan kimsedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer şöyle demiştir: İnsanların ne zaman helâk olacağını iyice bildim: Fıkıh bilgisi (yaşça ve seviyede) küçükten geldiği zaman büyük olanlar küçüklerin söylediklerini kabul etmezler. Fıkıh bilgisi büyükten geldiği zaman küçük ona uyar, her ikisi de hidayete erişirler.

Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsanlar bilgisi büyüklerinden aldıkları sürece hayır içerisinde olurlar. Bilgiyi küçüklerinden ve kötülerinden aldıkları zaman helâk olurlar.

Alimler Hz. Ömer'in yukarıdaki sözündeki "küçük" ile neyi kasdettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn'ul Mübarek bu konuda şöyle demiştir: Onlar bid'at ehli olan kimselerdir. Bu uygun (bir yorum) dur. Çünkü bid'atçılar ilimde küçük kimselerdir. Böyle oldukları için bidat ehli olmuşlardır.

el-Bâci şöyle demiştir: "Küçükler" in ilim sahibi olmayanlar olma ihtimali vardır." "Hz. Ömer (Yaşça) küçük olanlarla danışmalarda bulunurdu. Olgun ve genç yaşlardaki kıraat âlimleri Hz. Ömer'in danıştığı kimseler idi." "Küçükler" den maksat, durumu iyi olmayan ve değersiz kimselerdir. Bu duruma düşmek dîni ve insaniyeti bir kenara atmakla olur. Amma dine ve insaniyete sarılanların şânı yücelir ve değeri artar."

İbn-u Vehb'in Hasenden maktu' bir senetle naklettiği şu rivayet, bu yorumu açıklamaktadır: Bilgi olmaksızın bir şey yapan yol olmaksızın yürüyen kimse gibidir. Bilgi almaksızın bir şey yapan, yararlı şeyler yaptığından çok, zararlı şeyler yapar. O halde öyle bir bilgi öğreniniz ki ibadeti devre dışı bırakarak zarar vermesin. Öyle bir ibadet yapınız ki bilgiyi devre dışı bırakarak zarar vermesin. Çünkü bir topluluk, bilgiyi bırakarak ibadete yöneldiler ve Muhammed ümmetine kılıç çektiler. -Allah daha iyi bilir ya- Şayet bilgi sahibi olsalardı, bilgileri onları yaptıklarına götürmezdi. -Bu sözleri ile Haricileri kastediyor- Çünkü onlar derinlemesine bilgi sahibi olmaksızın Kur'an okudular. Hadiste işaret edildiği üzere ".... Onlar Kur'an okurlar. Fakat okudukları gırtlaklarını geçmez..."

Mekhul'[255] ün şöyle dediği rivayet edilmiştir: Çobanların fıkıh bilginliğine kalkışması dini ve dünyayı bozar. Aptalların fıkıh bilginliğine kalkışması ise dini bozar.

Feryâbî diyor ki: Süfyan-ı Sevrî [256] Nebatlıların[257] ilim(le uğraşıp bir şeyler) yazdıklarını görünce (öfkeden) yüzü bozulurdu. Orada dedim ki: Ey Abdul-

---

[255] Bu zât Şamlı makkuldür. Mürsel rivayeti çoktur. Beşinci tabakadandır. Hicretin 113.cü yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takib, 2/273; şezerat, 1/146; Cerh ve Ta'dil, 4/222

[256] Bu zat Süfyan b. Said b. Mesruk es-Sevridir. Künyesi Ebu Abdillah olup Kûfelidir. Güvenilir, ibadetine düşkün, imam ve huccet olan bir fıkıh bilnidir. Yedinci tabakanın ileri gelenlerindendir. Bazı rivayetlerinde karışıklık yapardı. Hicretin 171 yılında vefat etmiştir. Bakınız. Takrib, 1/311; Şezerat, 1/250; Cerh ve Ta'dil, 4/222

[257] Nebat, Irakla Filistin arasında yerleşmiş sami ırktan bir topluluğun adıdır.

lah'ın babası! Bunların ilmi yazdıklarını görmek sana zor geliyor. O bana şöyle dedi: İlim Araplarda ve insanların efendisi olan kimselerde idi. İlim bunlardan çıkıp Nebatlılara ve kafası çalışmayan kimselere geçince din bozuldu!

Bu nakledilen rivayetler yukarda geçen yoruma göre değerlendirilince mesele daha doğru anlaşılır. Zira (mesele) küçük kelimesinin dış görünüşe göre yorumlanması problem yaratır. Felsefeci bid'atçileri veya pek çok bid'atçiyi incelediğin zaman onların çeşitli milletlerden esir alınan kimselerin çocukları olduklarını görürsün.

Yahut Arapçada köklü bilgisi olmayanlardandır. Yakın bir gelecekte Allah'ın kitabı yanlış anlaşılacaktır. Nitekim dinin amaçlarını derinlemesine inceleyip öğrenmeyen de onları yanlış anlayacaktır.

2- İhtilafa düşmenin sebeplerinde ikincisi keyfî arzuya uymaktır. Bundan dolayıdır ki bid'atçilere "heva ve heveslerine uyan kimseler" denmiştir. Çünkü onlar keyfi arzularına uyarak, dini delillere ihtiyaç duyup onlara itimad ederek hükümleri dini delillerden çıkarmadılar. Bil'akis keyfi arzularına öncelik verip, kendi görüşlerine itimad ettiler. Ancak bundan sonradır ki bir de dini delillere baktılar. Bunların pek çoğu bir şeyin güzel veya çirkin olduğuna akılları ile karar veren ve felsefecilere ve başkalarına meyledenlerdir. Yöneticilerden korktuğu veya yöneticilerden dünyalık elde etmek istediği veya bir mevki elde etmek istediği için keyfi onurlarına uyanlar da bu guruba dahildir. Sultanlara eşlik edenlerden güvenilir kimselerin naklettiğine ve ilim adamlarının bildirdiğine göre bunlar insanların arzularına göre eğilim içinde olurlar ve istedikleri yönünde yorumlar yaparlar.

Bunlardan birinciler, pek çok sahih hadisi akılları ile reddetmişlerdir. Hz. Peygamberden sahih olarak rivayet edilenler hakkında kötü zan beslemiş, kendi bozuk görüşleri hakkında ise hüsnü zan sahibi olmuşlardır. Bunun sonucu olarak sırat, mizan, haşir, cennet nimeti cehennemde cesedin azap görmesi gibi ahiretle ilgili pek çok durumları red etmişlerdir. Ahirette Allah'ın görülmesini ve benzeri hususları inkar etmişlerdir. Bunlar bil'akis aklı bir mesele hakkında – o mesele ile ilgili olarak din ne demiş olursa olsun- din koyucu yerine koymuşlardır. Hatta din, akıl tarafından hükmedilen meseleyi açıklayıcı bile olsa yine de aklı o hususta din koyucu gibi benimsemişlerdir.

Diğerleri ise ana yoldan çıkmış, dinin isteğine aykırı da olsa ara yollara sapmışlardır. Böyle yapmaları ya dostuna bir iyilik yapmak, ya düşmanına üstün gelmek veya kendisine menfaat sağlamak hususunda hırslı davranmaktan dolayıdır. Nitekim kardeşim meşhur şeyh İbn-u Lübabe'den rivayet olunduğuna göre -ki bu rivayet Muhammed b. Yahya b. Lübabe kanalıyla gelmektedir- kendisi Biyre kadılığından uzaklaştırılmış idi. Dahâ sonraları aleyhinde gelişen bir takım olaylardan dolayı danışmanlıktan da uzaklaştırılıp kadı Habib b. Ziyad'ın kara listesine alında. Adalet özelliğini kaybettiğine dair emir verilip evinden ayrılmayıp hiç kimseye fetva vermemesi tâlimatı verilmiş idi.

Daha sonraları (halife) Nâsır Kurtubada nehir kenarında hastaların eğleştiği (kaplıca gibi) bir yeri satın alma ihtiyacı duydu. Meseleyi zamanın kadısı

İbn-u Bakiy'e "burasının gezinti yerinin karşısında oluşu, balkonundan âşağı doğru baktığında hastaları görünce rahatsız olduğu için" burasını almasının zaruret olduğunu bildiren şikâyetini iletti.[258]

İbn-u Bahiy dedi ki: Bunun için bana göre bir çözüm yoktur. Burasının bir ihata duvarı ile çevrilmesi en uygundur. Nâsır, kadıya şöyle dedi: Fıkıh bilginleri (hukukçular) ile konuş. Onlara burası için istekli olduğumu bildir. Kıymetini kat kat, bolca vereceğimi ilet. Belki onlar benim için bir ruhsat bulurlar.

İbn-u Bakiy fıkıh bilginleri ile konuştu. Fakat onlar bir çıkış yolu bulamadılar. Nâsır bunlara kızarak, vezirlerine bilginlerin saraya çağrılıp azarlanmalarını emretti. Bilginlerle vezirler arasında bir takım görüşmeler geçmesine rağmen Nasır, onlardan istediğini elde edemedi.

Bu haber İbn-u Lübâbe'ye ulaşınca fıkıh bilgini arkadaşlarından bazılarını Nâsır'a göndererek "Onlar (senin için) geniş olanı daraltmışlardır. Ben olsaydım, orasının bedelini vererek almanın caiz olacağına fetvâ verirdim. Bunu yaparken arkadaşlarımla tartışır, görüşümü hakka (hak olan bir mezhebe) uyarak ortaya koyardım" şeklinde düşüncelerini iletmiştir.

Bu haber üzerine Nâsır'ın gönlüne bir heves düşmüş İbn-u Lübabe'nin danışmanlar arasına iade edilmesi emretmiştir. Kâdı ibn-u Baki'y ve fıkıh bilginleri (tekrar) toplandılar. Son gelenler arasında İbn-u Lübâbe de bulunuyordu. Kâdı toplantıya katılanlara toplanma sebebini ve bedel vererek Nâsır'ın istediği yeri almasının enteresan olduğunu anlattı. Toplantıya katılanların hepsi ilk sözlerini; burasının statüsünün değiştirilemeyeceğini söylediler. İbn-u Lübâbe susuyor, konuşmuyordu. Kâdi ona: Ey Abdullahın babası! Sen ne diyorsun? dedi. İbn-u Lubâbe şöyle cevap verdi: "Arkadaşlarımızın söylediği, İmamımız Mâlik'in sözüdür. Fakat ıraklılar (Hanefiler böyle bir yerin) hapsedilmesini hiçbir surette câiz görmezler. Onlar da ileri gelen âlimlerden olup Ümmetin pek çoğu onlara uymaktadır. Bu yere mü'minlerin emirinin ihtiyacı olduğu ortadadır. Böyle bir yerin ona verilmesinin reddi uygun değildir. Bu görüşün sünnette yeri vardır. Ben Iraklıların kavlini söylüyor ve görüş olarak onlara uyuyorum."

Orada bulunan fıkıh bilginleri İbn-u Lübâbeye şöyle dediler: Sübhanellah! Bizden öncekilerin fetva verip, aynı fetva üzerine devam ettikleri ve onlardan sonra bizim inandığımız Mâlik'in kavlini terk mi ediyorsun? Biz ki o kavil ile fetva verdik, ondan hiçbir şekilde vazgeçemeyiz. Mü'minlerin emirinin, babalarının ve imamların görüşü de imam-ı Malik'in görüşüdür.

Muhammed b. Yahya (İbn-u lübâbe) şöyle dedi: Yüce Allah'ın aşkına söylüyorum: Sizin başınıza hiçbir problem gelip de, bunun çözümü için İmam-ı Malik'ten başka bir âlimin sözüne başvurduğunuz olmadı mı? Onlar evet, deyince İbn-u Lübâbe devam etti: Kendi kişisel probleminizi çözmek için başvurduğunuz bu yol Emir'ul Mü'minin için daha münasiptir. Onu kendi yerinize

---

[258] Sözü edilen yer vakıf durumunda olduğu için satılıp satılmaması kâdi'nin kararına ihtiyaç göstermektedir. (Çeverin)

koyunuz. Onun problemini çözmeye uygun gelen âlimin sözünü alınız. Sizler hepinizi uyulacak kimselersiniz. İbn-u Lübâbenin sözüne karşı, orada bulunanlar sustular. İbn-u Lübâbe Kadı'ya: Benim verdiğim fetvayı Mü'minlerin emirine ulaştırın, dedi.

Bunun üzerine Kâdı halifeye toplantı tutanağını gönderdi. İbn-u Lübâbe'nin fetvasının kabul edilip uygulanıp uygulanmayacağını beklemek üzere cevap gelinceye kadar orada beklediler. Kaplıcanın bedeli olarak hastalara çok değerli tuhaf sayılacak miktarda para ödenmesi gerekiyordu. Bu miktar çok yüksek olup kaplıcanın değerinden kat kat fazla idi.

Daha sonra Emir'ul mü'mininden İbn-u Lübâbenin belgenin yazılması görevi verildiğine dair yazılı emir geldi. Satış işleminde bedeli tesbit eden akdi o yapacaktı. Kendisi bu görevi sebebiyle tebrik edildi. Kâdi, ibn-u Lübabenin fetva verdiği gibi hükmü verip onayladı. Olaya şahitlere de tanıklık ettirerek oradan ayrıldılar.

İbn-u Lübabe belgeler ile yetkilendirildiği görevini vefat ettiği hicri 336 yılına kadar sürdürdü.

Kâdi Iyaz demiştir ki: Bu haberi bazı hocalarımla müzakere ettim. Hocam dedi ki; Bu habere şunu eklemek münasiptir. Kara listeye giren İbn-u Lübabe, kara listeye girmeye layıktır. Onun verdiği fetvanın içeriği onu buna en münasip kişi haline getirmiştir.

Düşünün ki keyfi arzuya uymak insanı ne hale getiriyor? Böyle bir kimse yaptığına son vermelidir. Buna benzer bir şey iki sebeple helâl değildir:

1- İbn-u Lübabe'nin hüküm verdiği mezhep gerçekten onun dediği gibi değildir. Çünkü Iraklılar mutlak olarak İbn-u Lübabe'nin dediği gibi kamuya hizmet için kapatılan yeri böyle elde etmek istemektedir. Onlardan bunu hikâye edenler ya tam ve doğru olarak bunu nakletmemişlerdir veya onlar bu görüşten dönmüşlerdir. Bil'akis onların mezhebi, Hanefi mezhebinin fıkıh mezheplerinden anlatıldığı üzere, İmam-ı Malikin mezhebine yakındır.[259]

2- Bunun doğru olduğunu kabul etsek dahi, ihtiyaç gidermek bir makama gelmek ve sevgi elde etmek için, verilen hükümden ayrılır, iki hükümden birine dönüş, hüküm veren kimse için sahih değildir. Muteber olan şıklardan birinin tercihi, ancak dine uygun olmak sureti ile olmalıdır. Bu husus âlimler arasında ittifak edilmiş bir şeydir. Tahkik ifade etmeyen söze her kim itimad ederse veya muteber olmayan bir manayı tercih ederse İslam'dan kopmuş ve din dışı bir şeye dayanmış olur. Hz. Allah fazl-u keremi ile bizlere böyle bir şeye düşmekten sağlık ve âfiyet versin.

Fetva vermekte böyle bir yolu tutmak, Allah'ın dininde icad edilmiş bidatlar cümlesindendir. Allah'ın dininde aklı hakem kılmak da böyledir. İnşa Allah ilerde bunun açıklaması gelecektir.

---

[259] (Yazar böyle diyorsa da) Hanefi kaynaklarında onların mezhebinin bu tür el değiştirmenin câiz olduğu yazılıyor. Şimdi uygulama da böyledir.

Böylece bu yolu tutmanın heva ve hevese uymak olduğu ortaya konmuştur. Heva ve hevese uymak dosdoğru yoldan sapmanın aslıdır. Cenabı Hak buyurur ki: **"Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşabih ayetlerin peşine düşerler...."** (Âl-i İmran, 7) Bu âyetin manası daha önce geçmişti. Bunların özelliği odur ki apaçık şeyleri bırakıp nefsindeki gerçeğin tersine müteşâbih'in peşine düşerler.

İbn-u Vehb'in tahric ettiğine göre Abdullah b. Abbas'a Hâricîler ve Kur'an hakkında söyledikleri anlatıldığında şöyle dedi: "Onlar Kuranın muhkemine inanır, müteşâbihinde kendilerini helâk ederler." İbn-u Abbas bunu söyledikten sonra (yukarıdaki) âyeti okudu.

Heva ve hevese uymanın kötülüğünü Kur'andaki şu ayet göstermektedir: **"Heva ve hevesini tanrı edinen... kimseyi gördün mü?** (Casiye, 23) Kur'anda hevâ kelimesi, ancak kötülemek maksadı ile zikredilmiştir.

Vehb kanalı ile Tâvus'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Allah kuranda **"heva"** yı nerede zikretmişse mutlaka kötülemiştir. Nitekim Kasas suresi 50. ci ayetinde şöyle buyrulmuştur: **".... Allah'tan bir hidayet olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?"** Aynı anlamda başka âyetler de vardır.

Abdurrahman b. Mehdi'den rivayet edildiğine göre bir adam İbrahim Nehaî'ye şöyle bir soru sordu: "Hevâlardan hangisi daha hayırlıdır?" Nehai bu soruyu şöyle cevaplandırdı: "Hz.Allah heva denilen şeylerden hiçbirini zerre kadar hayırlı kılmamıştır. Heva ve heves denilen şey şeytanın süslemesinden ibarettir. İlk durumda başka (uyulacak) şey yoktur." Nehaî bu (ilk durum) sözü ile selef-i salih'in yaşantısını kastetmiştir.

Sevriden rivayet edildiğine göre bir adam ibn-u Abbas'a gelerek şöyle dedi: "Ben senin hevâ'na uyacağım" İbn-u Abbas şöyle buyurdu: "Hevâ'nın hepsi sapıklıktır. "Senin hevâın" ne demek oluyor?

3- İhtilafa düşme sebeplerinden üçüncüsü, gerçeğe aykırı da olsa, bozuk da olsa geleneklere bağlılıktır.

Bu maddede ele alınan husus babalardan ve yaşlılardan görülene uymaktır. Bu kötü bir taklittir. Hz. Allah kitabında (aşağıdaki ayetlerde) bunu kötülemiştir:

"..... babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izlerine uyarız..." (Zuhruf, 23)

"Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din) den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız?) deyince, dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkar ediyoruz." (Zuhruf, 24)

"İbrahim: Peki, dedi; yalvardığınızda onlar (putlar) sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda yada zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır! Ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."(Şuara, 72-73-74) Görülüyor ki

(Hz. İbrahim) onları açık bir delil göstermeleri için uyarmış onlar ise sadece babaları taklide sarılmışlardır.

İşte bu husus, daha önce geçen hadisteki "insanlar cahil başkanlar edinirler...." ifadesinin gereğidir. Bu hadis aynı zamanda nasıl olursa olsun bir takım kimselerin yolunun izleneceğini göstermektedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Sakın bir takım adamların yolundan gitmeyin. Çünkü adam vardır; cennetlik kimselerin yaptıklarını yapar. Sonra Allah'ın o konudaki (ezeli) bilgisinden dolayı tersine döner de cehennem halkının yaptıklarını yapar ve cehennemlik olarak ölür. Adam vardır; cehennemlik kimselerin yaptıklarını yapar. Sonra Allah'ın o konudaki (ezeli) bilgisinden dolayı tersine döner ve cennet halkının yaptıklarından yapar ve cennetlik olarak ölür. Şayet mutlaka birilerinin yolundan gidecek iseniz, dirilerin değil, ölülerin yolundan gidiniz."

Hz. Ali'nin bu sözü din konusunda ihtiyatlı olmanın gerekliliğinin gösteriyor. Bir insanın başkasının yaptığına, o konuda ne olduğu anlayıp hikmetini sormadıkça kesinlikle itimat etmesi layık değildir. Çünkü belki yaptığına güvenilen kimse sünnete aykırı bir şey yapmaktadır. Bundan dolayıdır ki şöyle denilmiştir: "Bilgili kişinin yaptığına bakmayın. Lakin (ona neyi ve niçin yaptığını) sorun sizi doğrulasın."

Yine demişlerdir ki: Bir kimsenin bir şey yaptığını görüp aynısını yapmak, düşünce zayıflığıdır. Çünkü o kimse yaptığını belki unutarak yapmıştır. Medine halkının yaptıkları bu kabilden değildir. Çünkü âlimlerden bir guruba göre, onların yaptıklarının üzerinde konuşmakta olduğumuz gibi olmadığı delil ile sabittir.

Hz. Ali'nin ".... mutlaka birilerinin yolundan gideceksiniz..." sözü[260] bu konuda ince bir özelliktir. Bununla sahâbe sözü ve fetvası alınıp, güvenilir olup da sahabe gibi olanlar kastedilmektedir. Onların durumunda olmayanlara gelince, bunlara uyulmaz. Bir insanın hakkında iyi inançları olan bir kimsenin yaptığını görüp, her hangi bir araştırma yapmaksızın, ona uyup ibadet hususunda ona güvenmesi gibi. Onun yaptığı iş, meşru olacağı gibi, meşru olmayabilir de. Böyle birinin yaptığını Allah'ın dininde hüccet saymak, durum hakkında bilgi almaksızın ve fetva ehli kimselere bu işin hükmünü sormaksızın yapılmış ise sapıklığın tâ kendisidir.

Bid'ata bulaşan halktan kimselerden ve son devir insanlarından pek çoğu bu yolu tutmaktadır. Buna bir de cahil veya âlimlerin derecesine gelmemiş bir şeyh'in arkasından gitmek eklenebilir. Şeyh bir iş yapar, ona uyanda onun yaptığını ibadet sanır. Şey hin yaptığı ne olursa olsun; dine uygun olsun, aykırı olsun aldırmadan ona uyar ve şeyhinin davranışını kendisine yol gösterdiği kim-

---

[260] Hz. Ali'nin sözündeki "ölüler" ifadesinden maksat yaptıklarına uyulan sahabe ve onlar gibi olanlardır. Sözün dış ifadesi, onlara tek olarak değil, topluluk olarak uyulması gerektiğini bildirmektedir.

se için huccet sayar ve şöyle der: "Filan şeyh evliyadandır ve o bunu yapıyor. O, zâhiri (ilimleri bilen) âlimlerden daha çok uymaya layıktır."

Bu davranış, gerçekle hâtâ etsin, doru davransın, hakkında iyi zan beslediği kimseyi taklid etmeye yönelik bir davranıştır. Bunu yapanlarla babalarına uyanlar eşittir. Bunların yegâne yaptıkları şunu söylemekten ibarettir: babalarımız ve şeyhlerimiz bu gibi işleri boşuna bir şey alarak yapmıyor. Bunlar babalarının ve şeyhlerinin yaptıklarının bir delile dayanmadığını gördükleri halde "bu işler delil ve belgelere dayanmaktadır" derler.

o o o

Bu üç sebep sonuç itibariyle tek bir şeye yöneliktir: Dinin amaçlarını bilmemek ve kesin bilgi olmaksızın dini konuları ilgilendiren manalarda zan ve tahminde bulunmak veya ilk bakışta akla gelene uymaktır. Oysa bu, ancak köklü bir ilim sahibi olanların yapacağı iştir. Görülmüyor mu ki Hâricîler av'a atılan okun av'ı delip geçtiği gibi dinden nasıl çıkıp gitmişlerdir? Çünkü Hz. Peygamber onların okudukları Kur'an'ın boğazlarından aşağıya geçmeyeceğini bildirmiştir. Yani -Allah daha iyi bilir ya- onlar Kur'an'ı hakkiyle anlamıyorlar ki kalplerine ulaşsın. Çünkü anlamak kalbe yönelik bir şeydir. Okunan Kur'an kalbe ulaşmayınca hiçbir surette anlaşılmıyor demektir. Olsa olsa böyle bir Kur'an okumak, bir takım harflerin söylenmesi ve sesin çıkarılmasından ibarettir. Böyle bir okumayı, onu anlayan da anlamayan da yapar. daha önce geçen "Hz. Allah ilmi insanlardan çekip almaz...." hadisinde de bu kabil bilgi geçmişti.

Üzerinde konuşmakta olduğumuz mesele ile ilgili olarak Abdullah b. Abbas tarafından bir tefsir yapılmıştır.

Ebü Ubeyd "Fezail'ul Kur'an'ında, Said b. Mansur Tefsirinde İbrahim Teymi'den şu rivayeti zikretmişlerdir. Hz. Ömer yalnız başına kaldığı bir günde kendi kendine şöyle konuşmaya başladı: Peygamberi tek olduğu halde bu ümmet nasıl ihtilaf eder? Hz. Ömer İbn-u Abbas'a haber gönderip ona sordu: Peygamberi bir, kıblesi bir -Saidin rivayetinde "kitabı bir" ilâvesi vardır- olduğu halde bu ümmet nasıl ihtilaf eder, ayrılığa düşer? dedi.

İbn-u Abbas şöyle dedi: Ey müminlerin emiri! Hz. Allah bize Kur'an'ı indirdi, biz onu okuduk, bize indirileni öğrendik. Bizden sonra öyle topluluklar olacaktır ki onlar Kur'an'ı okuyacaklar fakat (okuduklarının) ne hususta indirildiğini bilmeyecekler. Bu durumda bu topluluklardan her birinin (ayrı) bir görüşü olacak. Böyle olunca da ihtilafa/ayrılığa düşecekler. Said'in rivayetinde şu ilave vardır: Her bir topluluğun okuduğu şey hakkında (ayrı) bir fikri olacaktır. Böyle olunca da ayrılığa düşecekler, ayrılığa düşünce de birbirleriyle vuruşup savaşacaklardır. Said diyor ki Hz. Ömer, onun söylediğini anladı. Tekrar İbn-u Abbas'a haber gönderip dedi ki: Söylediğini tekrar et. İbn-u Abbas söylediklerini tekrarladı. Hz. Ömer onun dediklerini anladı ve bundan (İbnu Abbas'ın konuya getirdiği yorumdan) hoşlandı.

İbn-u Abbas'ın söylediği gerçektir. Çünkü adam, âyetin veya sûrenin ne hakkında gelmiş olduğunu bilirse, kaynağını, yorumunu ve ondan maksadın ne olduğunu anlar. Neticede bundan ileriye gitmez. Fakat âyetin veya sûrenin ne hakkında geldiği hakkında bilgisi olmazsa mesele hakkındaki düşünceler çeşitlenir. Her bir insan, diğerinin düşüncesinden başkasını düşünür. Bu kimselerin kendilerini doğruya götürecek köklü bilgileri almaz. Veya kendilerini problemlerin sınırında durduracak bir bilgi mevcut değildir.

Böyle akla gelen ilk görüşü dikkate almak veya yararsız tahminlerle yorumlar yanmak kaçınılmaz olmuştur. Sonuç itibariyle hem kendileri sapmış, hem de insanları sapıtmışlardır.

İbn-u Vehb'in naklettiği şu rivayet bu meseleyi açıklamaktadır. Bükeyr Na'fi'e sormuş: "Haruriyye[261] hakkında Hz. Ömer'in görüşü nedir?" Nâfi' şöyle cevap vermiştir: "Hz.Ömer'in onlar hakkında görüşü odur ki onlar Allah'ın yarattıklarının en şerlisidir. Onlar, kâfirler hakkında nâzil olan âyetleri "müslümanlar hakkındadır" şeklinde yorumlamışlardır."

Said b. Cübeyr[262] bunu şöyle açıklamıştır: Haruriyye'nin müteşabih ayetlerden peşine düştükleri ayetlerden birisi şudur. Hz. Allah buyurmuştur ki: **"Her kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir."** (Maide 44) Harurileri bu ayete : **".... sonra kâfir olanlar (hâlâ) putları Rableri ile denk tutuyorlar."** (En'am, 1) ayeti birlikte değerlendirip şöyle hüküm vermektedirler: Devlet başkanı hak olmayan bir hüküm verirse kişi kâfirdir. Kâfir olan Rabbine (başka şeyleri) denk tutmuştur. Bunu yapan kişi müşriktir.

Harurilerin kendileri müşriktir. Kendilerine aykırı gördüklerine karşı çıkar ve onları öldürürler. Çünkü onlar bu ayeti (yanlış) yorumlamaktadırlar. İşte İbn-u Abbasın uyarıda bulunduğu mana budur. Bu da Kur'an'ın (ayetlerinin) hangi konuda indirildiğini bilmemekten kaynaklanmaktadır.

Abdullah b. Ömer Haruriyye'den sorulduğunda şöyle der idi: Onlar müslümanları kâfir sayar, onların kanlarının ve mallarının helal olduğunu kabul ederler. İddeti içerisinde iken kadınlarla ve başkası ile nikahlı olan kadın ile cinsel ilişkide bulunurlar.

Burada "üzerinde konuşulan ayrılık/ihtilaf iki taraf arasında (iman ile küfür arasında) ortada bir ihtilaftır. Bu ihtilaf üzerinde konuşurken iki tarafa da bakmak gerekir. Hâlbuki sadece kökü ve sapık olan tarafa bakılmış, zararı olmayan ihtilaftan, yani teferruattaki ihtilaftan söz edilmemiştir." denilirse buna verilecek cevap şudur:

Bu kısımdaki ihtilafın iki taraf arasında olması ancak bizim açıkladığımız şekilde açıklanabilir. Diğer bir cihet vardır ki o da şudur: Burada sözü edilenlerin ümmet arasında zikredilmeyip onların içine sokulması ortaya koymuştur ki bu ihtilaf onları (birinci kısma (küfür kısmına) sokmamıştır. Şayet o kısma sokulmuş olsalardı ümmet içerisinde ihtilaftan ve ayrılıktan söz edilmez, din koyucu ihtilafı haber vermez ve selef-i salih bu hususta uyarıda bulunmazdı.

Ayrıca şayet tüm yaratılmışların, önceden ihtilafa düşüp, sonra ittifak ettiğini varsaymış olsaydık, ihtilaf olduktan sonra "Ümmet ittifak etti" diyemezdik. Nitekim ittifak olduktan sonra "ümmet ihtilaf etti, parçalandı" da diyeme-

---

261 Harûriler Hâricilerin bir koludur. Hariciler Hz. Aliye savaş açan kimselerdir. Harurilerin din hakkında katı görüşleri olduğu bilinmektedir. Haruriyye Kûfe dışında Harura denilen yere nisbet edelin bir topluluktur. Burası onların Hz. Aliye karşı çıktıklarında ilk toplantı yaptıkları yerdir.

262 Said b. Cübeyr aslen Kûfelidir. Velâ yoluyla Esedî kabilesinden olmuştur. Güvenilir ve sağlam bir fıkıh bilginidir. Hz. Aişe, Ebu Musa ve diğerlerinden yaptığı rivayetler mürseldir. Hicretin 195 yılında Haccac'ın huzurunda öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/292; Şezerat, 1/108; Cerh ve Ta'dil, 4/9

yiz. Ümmetin bir kısmı(nın) İslam'dan sonra küfre çıkması (nı varsayma) durumunda da diyemeyiz.

Ayrılık "ümmet" adının kalması ile birlikte gerçekleşmiş ise, ümmet ayrıldı ve dağıldı diyebiliriz. Gerçek olan budur. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber Hariciler hakkında şöyle buyurmuştur: "...Onlar yaydan okun çıktığı gibi dinden çıkarlar." Daha sonra şöyle buyrulmuştur: "Yayın gez'in (e avdan bir şey bulaşıp bulaşmadığın) da şüpheye düşer." Bir başka rivayette bu ifade şöyledir: "Ok'u atan ok'una, okun demirinin ucuna, yayın kirişine bakar (kontrol eder) ve yayın kirişine şüphe ile göz atar; acaba onlara kan (veya av hayvanının pisliğin)den bir şey bulaşmış mıdır? diye inceler." Yay'ın gezini kan ve pislik var mıdır diye şüphe ederek tetkik etmek temsili bir şüphedir. Bu temsili ifadenin anlamı, "onlar gerçekten İslam'dan çıkmış mıdır?" şüphesini dile getirmektedir. Böyle bir ifade İslam'dan çıkan kimse hakkında söylenmez. Meselâ mürted olan hakkında söylenmez.

İslam ümmeti, büyük bid'at sahipleri olan gurupların kâfir sayılması hususunda ihtilaf etmiştir. Fakat rivayetler itibariyle kuvvetli görüş bunların kâfir sayılmamasıdır. Bu görüşün delili selef-i salih'in onlar hakkında yaptığı uygulamadır. Görülmüyor mu ki Hz. Ali onlara (Haricîlere) ne yaptı? Onlara İslâm muamelesi yapması **"Eğer mü'minlerden iki gurup birbiri ile vuruşurlarsa aralarını düzeltin."** (Hucurât, 9) ayetinin gereğine göre muamele etmiştir. Hariciler, Harura'da toplanıp İslam topluluğundan ayrıldığında Hz. Ali onlara saldırmamış ve onlarla savaşmamıştır. Eğer bu çıkışları ile mürted olsalardı Hz. Ali şu hadise dayanarak onları bırakıvermezdi. Çünkü Hz. Peygamber: "Dinini değiştireni öldürünüz" buyurmuştur.[263]

Ve çünkü Hz. Ebu Bekir mürted olanlarla savaşmış onları bırakıvermemiştir. Bu, mürtedlerle Hariciler arasındaki farkı göstermektedir.

Yine Ma'bed el-Cüheni[264] ve ondan başkaları kaderiyye olarak ortaya çıktıklarında selef-i sâlih onlara ancak küsmüş, düşman bilmiş, onlardan uzaklaşmıştır. Şayet onlar katıksız kâfir olmuş olsalardı, mürtedlere uygulanan savaş ve öldürme cezasını bunlara da uygularlardı.

Yine Ömer b. Abdül Aziz zamanında Küfede Musul'da Haruriyyeler ortaya çıkınca, Hz. Ali'nin emrettiği gibi o da bunlarla ilişkinin kesilmesini emret-

---

[263] Hadisi Buhari, İstitâbet'ül Mürteddin, Meğazi ve Diyât kitaplarında, (Feth'de 6922-4341-4342-4345/6878 ve 3017 numara ile) Ebu Davud Hudud kitabında 4351-4352-4353-4353-4354-4355-4356 ve 4360 numara ile, Tirmizi, Diyât ve Hudût kitaplarında 1402 ve 1458 numaralar ile, Nesai Tahrim'ud-Dem kitabında 7/104/105 ve 7/90-91 de, İbn-u Mâce Hudud kitabında 2553 numara ile Mâlik Muvatta'ında Akdiye kitabında 15 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 1/217-282-322-382-409-430-444-646; 5/231 ve 6/58 de, İbn-u Hıbban Sahihinde 6/323 ve 7/449 da rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir, 6/95, 8559 numaralı hadis.

[264] Bu zat sahabi mâbed ibn Halid el-Cüheni değildir. Bilakis kaderiyyeci olan Mâbed ibn Halid el-Cühenidir. Onun ibn Abdillah ibn Alim oludğu söylenir. Dedesinin ismi rivayete göre Uveymir'dir. doğrudur. fakat bid'atçıdır. Basra'da Kaderiye fikrini açıktan ilk savunan kişidir. 80 yılında öldürüldü (Bak. Et-Tahrib, 2/262; Şerezat; 1/78-88)

miş, onlara mürted muamelesi yapmamıştır. İşin mana cihetine gelince: Biz her ne kadar "bunlar heva ve heveslerine, kitabın (Kur'an'ın) müteşâbihlerine uyup, bunu fitne çıkarmak ve tevil etmek için yaparlar" diyorsak da, onlar kayıtsız şartsız hevâlarına uyuyor değillerdir. Her yönden kitabın müteşâbihâtının peşinden gidiyor da değillerdir. Onların böyle olduklarını varsayarsak elbette kâfir olurlar. Çünkü kitabın muhkemlerini inatla red edip, dinde müteşabihatın peşine düşen biri kâfir olur.

Fakat dîni ve dinin getirdiklerini tastik edip, dini konularda o ayetlerin delile kaynak olduğunu sanacak bir dereceye varan kimseye "kayıtsız şartız heva ve hevesine uymuştur" denemez. Bil'akis o kimse kendi görüşüne göre dîne uyan kimsedir. Fakat müteşabihat'ı dikkate alıp, muhkemata şüphe soktuğu cihetle isteklerine ulaşmakta işin içine hevese uymak da karışmaktadır. Böylece hevesine uyduğu için hevâsına uyanlara; genel olarak ancak delil olan şeyi kabul eden bir kişi olduğu için de hakka uyanlara girmektedir.[265]

Ayrıca bunlar dine mensup olmak itibariyle ehl-i sünnet ile aynı amaçta birleşmektedirler. Mesela bu iki topluluk arasında en şiddetli bu iki topluluk arasında da en şiddetli ihtilaflardan birisi Allah'ın sıfatları meselesidir. Bu iki guruptan birisi sıfatların varlığını, diğeri yokluğunu savunmaktadır. Her iki gurubun amacına baktığımızda her birinin Hz. Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih edip sonradan olma gibi eksikliklerin Allah'tan uzak tutulması sınırında dolaştıklarını görmekteyiz. Delillerden maksat da budur. Ayrılık, tutulan yoldadır. Yolun ayrı olması, her iki tarafta da maksadı zedelemez. Böylece bu örnek ile fer'î meseleler arasındaki ihtilaf birbirine benzemektedir.[266]

Öte yandan bu ihtilafa düşene delil sunulduğunda, gerçek kendisine göre ortaya çıkar ve doğruya dönüş yapabilir. Nitekim Harura'da Hazret-i Aliye başkaldıranlardan iki bin kişi bu şekilde dönüş yapmıştır. Daha önce bid'atçinin tevbesi olmayacağı bahsinde geçtiği üzere bunların çoğu dönüş yapmazsa da, dönen olabilir.

İbn-u Abd'il Berr'in Abdullah b. Abbas'a ulaştırarak kaydettiği rivayette şunları görmekteyiz:

Hz. Ali(ye başkaldıranlar Harura'da toplandıkları sırada bir adam gelerek Hz. Ali'ye şöyle dedi: Ey Mü'minlerin emiri! Bir topluluk sana başkaldırmaktadır. Hz. Ali adama: Bırakın yapacaklarını yapsınlar! cevabını verdi. (İbn-u Abbas diyor ki: Bir gün Hz. Aliye şöyle dedim: Namazı kıldırmayı (biraz) geciktir. Kargaşaya düşmeyeyim. Sana başkaldıranlar(la konuşmay)a gideceğim. (İbn-u Abbas olanları şöyle anlatmaktadır:) Yanlarına girdiğimde konuşuyorlardı. Yüzlerinde uykusuzluk eseri, alınlarında (çok namaz kılmaktan dolayı) secde

---

[265] Bu sözün anlamı, bid'at işleyen bir kimse bunu yaparken delile uyuyorsa, bu davranışı sebebiyle kâfir sayılmaz demektir.

[266] Bu ifade orijinal nüshada da aynen böyledir. Bunun anlamı, dindeki asıl meseledeki bu ihtilaf, amaç doğru olduğu sürece İslâm dininden olmayı ihlâl etmemesi ve hata yapanı mazur görme bakımından fer'i meselelerde ki ihtilaf gibidir.

izi vardı. Sanki elleri (yerlere dayanmaktan) deve tabanı gibi idi. Üstlerinde yıkanmış (eski) gömlekler vardı. Bana: Ey İbn-u Abbas! Seni buraya getiren nedir? Üzerinde ki bu şık giysi ne oluyor? dediler.

(İbn-u Abbas ile topluluk arasında şu konuşma cereyan etmiştir.)

-İbn-u Abbas: Bu giysiden dolayı beni ayıplıyor musunuz? Ben Hz. Peygamberin üzerinde olabildikçe güzel Yemen elbiseleri gördüm. Bunu söyledikten sonra şu âyeti okudum: **"De ki: Allah'ın kulları için helal kıldığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı?"** (A'raf, 32)

-Onlar: Buraya seni getiren (sebep) nedir?

-İbn-u Abbas: Allah Rasûlünün ashabının yanından geliyorum. Onların arasında sizden kimse yok.

Allah Rasülünün amcasının yanından geliyorum. Kur'an onların (Hz. Peygamberle birlikte yaşadıkları sırada) üzerlerine inmişti. onlar Kur'an'ın yorumunu en iyi bilenlerdir. Onların söylediğini size, sizin söylediğinizi onlara ileteceğim.

Onlardan bir kısmı: Kureyş ile çekişmeyin. Çünkü Hz. Allah, onlar hakkında: **"Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur."** buyurmuştur. (Zuhruf, 58) Onlardan bir kısmı: Evet konuşalım, dediler.

İbn-u Abbas onlardan iki veya üç kişinin kendisi ile şu konuşmayı yaptıklarını bildirmiştir.

İbn-u Abbas: Onlara niçin karşı çıkıyorsunuz?

Onlar: Üç şey var.

İbn-u Abbas: O üç şey nedir?

Onlar: (Ali) Allah'ın emri hususunda insanları hakem tayin etmiştir. Halbuki canab-ı Hak şöyle buyurmuştur: **"Hüküm ancak Allah'ındır."** (En'am, 57)

İbn-u Abbas: Birisi bu. Başka?

Onlar: O (karşısındakilerle) savaş yaptı. Fakat onlardan esir ve ganimet almadı. Eğer karşısındakiler inananlardan ise onlarla savaşmak helal değildir. İnananlardan değilse savaşmak helal olduğu gibi ganimet olarak alınmaları da helâldir.

İbn-u Abbas: Daha başka?

Onlar: Hz. Ali kendisinin mü'minlerin emiri olduğundan vazgeçmeyi kabul etti. Buna göre mü'minlerin emiri değil ise, kâfirlerin emiridir.

İbn-u Abbas: Size Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti (hadisi)nden, bu söylediklerinizi geçersiz kılacak deliller getirirsem, (savunduğumuz fikirlerden) döner misiniz?

Onlar: Neye dönmeyelim?

İbn-u Abbas: "Allah'ın emri hususunda insanları hakem tayin etmiştir." sözümüze gelince, Hz. Allah kitabında: **"Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim, onu öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezadır. (Bu cezayı) Ka'beye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet**

sahibi iki kişi hükmeder." (Maide, 95) buyuruyor. Yine Kur'an'da karı koca (anlaşmazlığı) konusunda: **"Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin."** (Nisa, 35) buyrulmuştur. Görülüyor ki bu hususları Hz. Allah insanların hakemliğine bırakmıştır.

Allah aşkına söyleyiniz; Müslümanların kanının akmasını önlemek ve aralarını düzeltmek mi, yoksa (ihramlı kimsenin avladığı) tavşan kanı ve onun sekizde biri olan değeri veya kadının kadınlığı (yüzünden çıkan tartışma) mı daha çok önemlidir?

Onlar: Evet, bu (kan dökülmesini önleyip müslümanların arasını düzeltmek) daha önemlidir.

İbn-u Abbas: O halde bundan (birinci itirazdan) vazgeçtiniz mi?

Onlar: Evet.

İbn-u Abbas: "Hz. Ali savaştı, fakat (savaştıklarını) esir ve ganimet olarak almadı" sözümüze gelince, anneniz Hz. Aişeyi mi esir alacaksınız? Eğer "Evet onu esir alıp, onu da diğer esirler gibi sayacağız" derseniz, kesinlikle kâfir oldunuz demektir. Yok, "O bizim annemiz değildir" derseniz, yine kesinlikle kâfir olursunuz. Bu itibarla iki sapıklık arasında kalıyorsunuz. Bundan da vazgeçtiniz mi?

Onlar: Evet.

İbn-u Abbas: "Hz. Ali kendisinin mü'minlerin emiri olduğundan vazgeçti...." sözünüze gelince, size râzı olacağınız bir cevap vereceğim: Hz. Peygamber Hudeybiye anlaşması sırasında Ebu Süfyan ve Süheyl b. Amr[267] ile sözleşme yaptığı sırada Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: Ey Ali! Yaz: Bu, Allah Rasülü Muhammedin anlaştığı..." Ebu Süfyan ve Süheyl buna itiraz edip şöyle dediler: Biz, seni Allah'ın Rasülü olarak tanımıyoruz. Seni, Allah'ın Rasülü olarak tanısak, seninle savaşmayız. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: Allahım! Sen biliyorsun ki ben senin Rasülünüm Ey Ali! Yaz: Bu, Abdullahın oğlunun Ebu Süfyan ve Süheyl b. Amr'in yaptığı anlaşmadır...."[268] Bunlardan iki bin kişi döndü. Gerisi kaldı ve isyana devam ettiler. Bunların hepsi öldürüldü.

---

[267] Bu zat Süheyl b. Amr olup künyesi Ebu Zeyd'dir. Kureyş'ten Beni Cesl b. Amir b. Lüeydendir. Bu ise Ebu Cendel'in babasıdır. Kureyş'in ileri gelenlerinden ve hatiplerindendir. Müslüman değil iken peygamber Huneyn'e çıktığında o da çıkmıştı. Cu'ranede müslüman oldu. Kalbi İslâm'a alıştırılanlardan iken sonraları iyi bir müslüman oldu. Hicretin 18. ci yılında Amvas tâun'unda vefat etmiştir. Bakınız: Maarif, shf.284; Şezerat, 1/28; Cerh ve Ta'dil, 1/245.

[268] Hadisi Buhari Sulh, Şurût, Cizye ve Meğazi kitaplarında (feth'de 2698-2699-2731-2732-3184 ve 4251 numara ile), Müslim, Cihâd kitabında 1783-1784 ve 1785 genel numara ile, Ebu Davud, Cihad kitabında 2765 numara ile, Dâremi, Siyer kitabında 2507 numara ile, Ahmed b. Hanbel, 1/86-87- 342 de 656 ve 3187 numara ile, Hâkim, Müstedrekinde 2/150-152 de, rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid, Haysemi, 6/235-237-239; Siyer-i İbn-i Hişâm, 3/366 (Dâr'ul Hidâye, Kahire basımı)

FASIL

ÜMMETTEKİ AYRILIKLA İLGİLİ HADİSLER

a- Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yahudiler yetmiş bir guruba ayrılmıştır. Hıristiyanlar da öyle. Benim ümmetim ise 73 guruba ayrılacaktır." Hadisi Tirmizî böyle rivayet etmiştir.

b- Hadis, Ebû Davud'un rivayetinde şöyledir: "Yahudiler 71 veya 72 guruba ayrılmıştır. Hıristiyanlar da 71 veya 72 guruba ayrılmıştır. Ümmetim ise 73 guruba ayrılacaktır."

c- Tirmizî'de bunun açıklaması vardır. Fakat Ebû Hureyre'den başkasından garip bir rivayetle nakledilmiştir. Şöyle ki: "İsrail oğulları 72 guruba ayrılmıştır. Ümmetim 73 dini inanc (gurubun)a ayrılacaktır. Bunların hepsi cehennemdedir. Ancak (bunlardan) bir gurup (cehennemde) değil (dir). "Ey Allah'ın Peygamberi! Bu (bir gurup) kimdir?" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah! "Benim ve ashabımın (yolu) üzere olanlardır." buyurdu.

d- Ebu Davud'da şu rivayet vardır: "Bu dinin uyanları gelecekte 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunların 72'si ateşte (cehennemde) dir. Bir tanesi cennettedir. Bu gurup birlik halinde olandır." Bu rivayet bir önceki rivayetin manasındadır. Şu kadar ki buradakinden -bazı rivayetlere göre- şöyle bir fazlalık vardır: "Yakında ümmetimde öyle topluluklar çıkacaktır ki kuduz hastalığı sahibinin bedenini nasıl kaplarsa, bunları da keyfi arzularına uymak böylece kaplayacaktır. O derecede ki vücudunda her bir damar ve eklemi kaplayacaktır."

e- İbn-u Ebî Gâlip'den mevkuf olarak şu rivayet nakledilmiştir: "İsrailoğulları 71 guruba ayrılmıştır. Bu ümmet ise onlardan bir gurup fazla olacaktır. Bunların hepsi cehennemdedir. Ancak birlik içindeki topluluk bundan hariçtir." Merfu olarak nâkledilen rivayet ise şöyledir: "Ümmetim gelecekte yetmiş küsur guruba ayrılacaktır. Bunların fitne/bozgunculuk bakımından en büyüğü işleri görüşleri ile karşılaştırıp (bu karşılaştırma sonunda haramı helâl, helâli haram sayanlardır."

Ben son şekli ile rivayet edilen hadisi İbn-u Abd'il Berr tenkid etmiştir. Çünkü İbn-u Main şöyle demiştir: Bu hadisin aslı yoktur, bâtıldır. İbn-u Main'e göre bu hadisteki Naîm b. Hammâd şüphelidir. Son devir âlimlerinden bazısı şöyle demiştir: (Bu) hadis güvenilir (kimselerden oluşan) bir topluluk tarafından rivayet edilmiştir. Daha sonra hadisin isnadı üzerinde, (hadisin) İbn-u Abd'il Berr'in dediği gibi olmadığını gerektiren sözler söylemiş, nihayet şöyle demiştir: Dış görünüşe göre hadisin isnadı ceyyid (iyi derecede) dir. Şu kadar ki İbn-u Main (bizim bilemediğimiz) gizli bir illet (gerekçe) den haberdar olmuş olabilir.

f- Tüm bunlardan daha enteresan bir rivayeti ibn-u Vehb'in Câmi'inde gördüm. Şöyle ki:" İsrailoğulları 81 adet dini guruba ayrılmıştır. Benim ümmetim 82 adet dini guruba ayrılacaktır. Ancak bir tanesi haric. Bu (bir tane) hangisidir? dediler. "Birlik (üzere olanı)." buyurdu."

Ortaya konan bu durumdan sonra, sıra hadis ile ilgili bir takım meselelere gelmiştir: Şöyle ki:

BU AYRILIĞIN HAKİKATİ KONUSUNDA BİRİNCİ MESELE

(Hadiste sözü edilen) ayrılığın, kelimenin gereği olarak verilen manayı ifade eden bir ayrılık olma ihtimali vardır. Kelimenin gerektirmediği bir ek kayıt ifade etme ihtimali de vardır. Bu, söylenince anlaşılmayan, fakat ihtimali olan bir manadır. köle anlamına gelen "Rakabe" kelimesi her hangi bir kayıt olmadan söylendiği zaman mümin köle veya mümin olmayan köle olup olmadığı anlaşılmaz. Fakat kelime bu manaları kabul eder. Bu itibarla bir manaya çeşitli ihtilaf şekillerini yüklemek suretiyle kayıtsız şartsız ayrılık manasına murat etmek sahih olmaz. Çünkü böyle genel bir manalandırmada fer'i meselelerde ihtilaf edenler de bu kelimenin manasına dahil olmuş olurlar. Bu ise icma/görüş birliği ile bâtıl/geçersizdir. Zira ihtilaf, sahabe zamanından günümüze kadar ictihadî meselelerde var olan bir olgudur. İlk defa râşid halife zamanında, sonra diğer sahabilerde ve sonra tabiûn zamanında ihtilaflar olmuştur. Hiçbir kimse bu ihtilaftan dolayı ayıplanmamıştır. Sahabeden sonra gelenler arasında, sahabeye uyarak geniş ihtilaflar da olmuştur. Mezhepler arasındaki ihtilaflar, nasıl bu hadisin gereği gibi bir ihtilaf sayılabilir? Her ne kadar hadiste nas olarak bildirilmemiş ise de bu, kayda şarta bağlı bir ihtilaftır. Nitekim aşağıdaki ayetlerde bunu gösteren ifadeler vardır:

".....Müşriklerden olmayın. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan (olmayın. Bunlardan) Her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir." (Rum, 31-32)

"Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur." (En'am, 159)

İnsanların bölük bölük eden ayrılığın olduğunu gösteren diğer âyetler de vardır. Bölük bölük olmak demek, bir birinden ayrılmış, anlaşma, yardımlaşma ve destekleme üzere olmamak anlamını taşır. Onlar bu özelliklerin zıddındadırlar. İslam birlik dinidir. İslâm'ın esasının birlik olması, tam uyum üzere olmayı gerektirir. İhtilaf ve ayrılığı gerektirmez.

(Hadiste ifade edilen) bu ayrılık düşmanlık ve buğuzu gösteren, kalplerin ayrılığını ifade etmektedir. Bundan dolayıdır ki

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, parçalanmayın." (Âl-i İmran, 103) buyrulmuştur. Bu ayetle hep aynı şeye sarılmakla uyum ve kaynaşmanın olacağı açıklanmıştır. Her bir gurup, diğerinin yapıştığından başka bir ipe yapışırsa parçalanmak kaçınılmaz olur. Bu manayı şu ayette görmekteyiz: **"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır."** (En'am, 153)

Bu sabit olunca hadisteki kelimenin anlamı bu tesbit üzeredir. Böyle olursa hadisin manası doğru olmaktadır. -Allah en iyi bilendir-

Bu guruplar düşmanlığa ve buğza düşürücü bir sebeple ayrılmışlarsa böyle bir durumda ayrılık ya günah olan bir işe dayanır, bid'at ile ilgisi yoktur. Bunun örneği dünyalık bir sebep yüzünden müslümanlar arasında meydana gelen ayrılıktır. Mâl veya kan yüzünden iki köyün birbirine düşmesi gibi. Nihayet bu iki köy, aralarına meydana gelen düşmanlık sebebiyle iki ayrı gurup olurlar. Veya bu ayrılık, yönetici tayini hususunda görüş ayrılığına düşerek olur. Böyle bir şey ihtimal dahilindedir. Şu hadis bunu ifade etmektedir: ""er kim, topluluktan bir karış ayrılırsa, ölümü cahiliye ölümüdür." [269] Bu mananın bir benzeri şu hadiste ifade edilmiştir: "İki halifeye bîat edilirse, son bîat edileni öldürün."[270] Kur'andaki şu ayette de şöyle buyrulmuştur: **"Eğer müminlerden iki gurup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin."** (Hucurat, 9)

Ya da bu ayrılık bid'at ile ilgili olur. Nitekim Hariciler, üzerine Hariciliği inşa ettikleri bid'atleri sebebiye bu ümmetten ayrılmışlardır. Mağripli Mehdinin durumu da böyledir. O, kendi inancına göre hakka yardımcı olmak üzere ümmetin arasından çıkış yapmıştır. Mehdi giriştiği bir takım bid'atler ve siyasi işler ve diğer davranışları ile sünnetin dışına çıkmıştır. Nitekim daha önce bunlara işaret edilmişti. İşte yukarıdaki ayetler de hadislerde bu tür bir ayrılığa işaret edilmektedir. Bid'atten kaynaklanan ayrılık hadisin manasına uygun düşmektedir.

Hem günah olan, hem bid'at olan davranışlardan her ikisinin de murad edilmiş olmasına gelince:

Birincisi mümkün olmakla beraber bunu söyleyen birini bilmiyorum. Çünkü bu ayet ve hadislerin, ümmet içerisinde bid'at sebebiyle değil de, dünyalık bir sebeple ayrılanlara mahsus olduğunu söyleyeni görmedim. Bunu gösteren bir delil de yoktur. Çünkü "Her kim topluluktan bir karış ayrılırsa...." hadisinin sadece bir guruba ait olduğunu gösteren bir şey yoktur. "İki halifeye bîat edilirse...." hadisi de böyledir. ilerde geleceği üzere hadisteki topluluktan maksadın ne olduğu hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Alimlerden, topluluğa günah olup bid'at olmayan bir sebeple aykırı davranıştan kaynaklanan ayrılığın murat edildiğini söyleyen olmamıştır.

İkinciye, yani her ikisinin de murat edilmiş olmasına gelince, bu mümkündür. Çünkü ayrılığın kaynaklandığı sebep dünyevi olup, bid'atla bir ilgisi bulunmayabilir. Böyle bir ayrılık diğer günahlar gibi bir aykırı iş ve günah olur.

---

[269] Hadisi bu lafız ile İbn-u Abbastan ibn-u Ebî Şeybe rivayet etmiştir. Hadisi ayrıca Taberani Mu'cem'i Kebir'inde rivayet etmiştir. 10/350, 12/440 Hadis numarası 10687 ve 13604. Bu kaynaklardan başka: Hakim, Müstedrek'inde 1/117 ve 118 de, Zebîdi, İthaf'us-Saâde'de 6/334 de, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/118 de, Ebu Davud Sünnet kitabında, 4/242 de 4758 numara ile, Cem'ul Cevami'de Suyuti, 22241 den 22251 numaraya kadar olan hadislerde rivayet etmiştir.

[270] Hadisi Müslim imaret kitabında 1853 genel numara ile rivayet etmiştir.

Bu manaya "Topluluk" kelimesini açıklarken Taberi işaret etmiştir. Bu husus ilerde gelecektir.

Bu görüşü Tirmizi'nin rivâyet ettiği şu hadis desteklemektedir: "Benim ümmetim de bunu yapan mutlaka gelecektir."[271] Görülüyor ki hadiste onlara (İsrailoğullarına) uymakta günah olduğu bildirilmiştir.

Bir diğer hadiste de durum böyledir. Ki şöyle buyrulmuştur: "Kesinlikle sizden öncekilerin yoluna uyacaksınız..... O derecede ki onlar yıkık bir keler deliğine girseler siz de onlara mutlaka tabi olacaksızın." Burada dahi, netice itibariyle ifade edilen şey bid'at değildir.

Bağavî'nin Mu'cem'inde Câbir (r.a) den, Hz. Peygamberin Ka'b b. Mere'ye şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ey Ka'b. b Mere Allah seni bir takım beyinsiz kimselerin yönetici olmasından korusun. Ka'b: Beyinsiz yönetici nedir? deyince şöyle buyurdu: Bunlar benden sonra yönetici olacaktır. Fakat benim gösterdiğim yolu izlemeyecek, sünnetime uymayacaklardır. Her kim bunların yalanını tasdik eder, zulmüne yardım ederse onlar benden değildir, ben de onlardan değilim. Onlar (kıyamette) Havz-ı kevsere huzuruna gelemeyecekler. Her kim de onların yalanını tasdik etmez, zulümlerine yardım etmezse, onlar benden, ben de onlardanım. Onlar havz-ı kevserde huzuruna geleceklerdir."[272]

Hz. Peygamberin yolundan gitmeyen, onun sünnetine uymayan her kimse ya günah olan bir şeye veya bid'ata girmiş demektir. Bu durumda olan kimsenin özellikle iki halden birinde olduğunu belirlemek söz konusu değildir. Şu kadar ki bu hususta söz söylenecek durumda olanlardan ve diğerlerinden nakledilen odur ki, adı geçen ayrılık, özellikle dinde ortaya çıkarılan bidat sebebiyle meydana gelen ayrılıktır. Hadis üzerinde konuşan ilim adamları hadisin bu manayı ifade ettiğini söylemişler, bid'at almayan günahlar sebebiyle ayrılmaları, hadiste ifade edilen ayrılıktan saymamışlardır. İnşaallah meselenin detayı bu esas üzerine olacaktır.

---

[271] Hadisi Tirmizi İman kitabında 2641 numara ile rivayet etmiştir. Tirmizideki hadis şöyledir: "İsrailoğullarının başına gelen, ümmetimin de başına adım adım gelecektir. O derecede ki onlardan açıktan (herkesin gözü önünde) anası ile cinsel ilişkide bulunan olursa, ümmetimden de mutlaka bunu yapan olacaktır..." Tirmizi hadisi rivayet ettikten sonra şöyle diyor: "Bu hadis tefsir edilmiş/açıklanmış bir hadistir. Hadis garip olup, onu ancak bu vecih ile biliyoruz."

[272] Hadisi Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 3/321 ve 399, 4/243'de 14493 ve 15347 numaralarla rivayet etmiştir. Müsneddeki rivayetin sonunda şu fazlalık vardır: "Ey Ka'b b. Ucre! Oruç (günahlara karşı insanı koruyan) bir kalkandır. Sadaka hataları söndürür. Namaz Allaha yakınlık ve bir delildir. Ey Ka'b b. Ucre! Haramdan oluşan (insan vucudundaki et cennete girmez. Ona en münasip olan cehennem ateşidir. Ey Ka'b b. Mere! İnsanlar yola çıkan iki kişiden ibarettir; Birisi nefsini (Allah yolunda) satın alır ve onu özgürlüğe kavuşturur, Diğeri nefsini satar ve onu mahveder." Hadisi ayrıca Tirmizi Cuma kitabında rivayet etmiş ve "Hadis bu vechile gariptir." demiştir. Fakat fiten kitabındaki rivayetinde: "Hadis, sahihtir gariptir." demiştir. Hadisler Tirmizide 614 ve 2259 numaradadır. Nesai, Bey'at kitabında, 7/160-161 de, İbn-u Hıbban, Sahihinde 3/111 ve 7/23 de, Hâkim Müstedrekinde 3/479-480 ve 4/422 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Mecme'uz-Zevaid, Heysemi, 5/247.

Ayrılık sonunda ortaya çıkan bu gurupların, yaptıkları (icad edip ortaya koydukları) şeyler sebebiyle İslam dininden çıkmış olacakları düşünülebilir. Bunlar mutlak olarak İslam hakkından ayrılmışlardır. Bu ayrılık, ancak küfürdür. Zira Küfür ile iman arasında üçüncü bir mertebenin düşünülmesi söz konusu değildir.

Bu ihtimali, Kur'an ayetlerinin ve hadislerin zâhiri manaları gösteriyor. Şöyle ki:

a- **"Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar varya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."** (En'am, 159) Bu âyet tefsir âlimlerine göre bid'at ehli hakkında nazil olmuştur. Bu görüşü, âyetteki فرقوا kelimesini فارقوا olarak okuyan kıraat âlimlerinin tercihi[273] açıklığa kavuşturuyor. (Buna göre mana: **"Dinlerinden ayrılanlar..."** demektedir.) Bu manaya göre dinden ayrılmak, ancak dinden çıkmakla olur.

b- **"..... Yüzleri kararanlara: İnanmanızdan sonra Kâfir mi oldunuz?.... (denilir).** (Âl-i İmran, 106) Bu âyet, tefsir âlimlerine göre bid'at ehli olan kıble erbâbı (yani müslümanlar) hakkında indirilmiştir. Bu ayetler bu meselede nas gibidir. Bu konuda bunlardan başka ayetler de vardır.

Hadislere gelince:

a- Hz. Peygamber: "Benden sonra birbirinizin boynunu vuracak kâfirler halinde (dinden) dönüş yapmayınız."[274] Bu hadis, hakkında böyle söylenen kişinin kâfir olduğu hususunda nas'tır.

b- Yukarıdaki hadisi daha önce geçtiği üzere Hasen (-i Basri) şu hadisle tefsir etmiştir: ".... Kişi sabaha mü'min olarak çıkar, kâfir olarak akşamlar. Mü'min olarak akşama kavuşur, kâfir olarak sabahlar."[275]

c- Hz. Peygamber Hariciler hakkında şöyle buyurmuştur: ".... Onu bırak! Onun öyle arkadaşları var ki sizden biriniz namazlarınızı ve oruçlarınızı onların oruç ve namazları yanında değersiz görürsünüz. Onlar Kur'an'ı okurlar (fakat okudukları) boğazlarını geç(ip kalplerine in)mez. Onlar ok'un avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar. (Bu öyle bir şekilde okun yaydan çıkışıdır ki) Avcı okun ucuna bakar, orada bir şey bulunmaz. Sonra kirişine bakar, orada bir şey bulunmaz.

---

[273] Bu ayette ve Rum, 32. ayetinde bulunan bu kelimeyi bu şekilde okuyan, Kıraat imamlarından Hamza ve Kisâidir.

[274] Hadisi Buhari Hac ve Fiten kitaplarında (Feth'de 1739-1741-7077-7078-7079 ve 7080 numalara ile) rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim, İman kitabında 65-66 genel numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2193 numara ile, Nesâi, Tahrîm'ud-dem kitabında 7/126/127 de, İbn-u Mâce, Fiten kitabında 3942-3943 ve 3944 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 1/230 da 2036 numara ile, Dâremi, Menasik kitabında 1921 numara ile, İbn-u Hıbban, sahihinde 1/250 ve 7/572 de rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyzul Kadir, Münavi, 6/394 Hadis no: 9767

[275] Hadisi Müslim iman kitabında 118 genel numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca Tirmizi Fiten kitabında 2195-2197-2198 numara ile ve Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 2/523 de rivayet etmiştir.

Sonra demirsiz okuna bakar, orada bir şey bulunmaz. Sonra yelekli okuna bakar, orada da bir şey bulunamaz; ne kan bulaşığı var, ne pislik bulaşığı."

"Kan bulaşığı ve pislik bulaşığı...." ifadesine bakılırsa bu ifadenin onların İslâma girdiğinin, fakat İslam'dan ona bir şey bulaşmadığının şahididir.

d- Ebu Zer'in rivayetine göre Hz. peygamber şöyle buyurmuştur: "Benden sonra ümmetimden bir topluluk olacaktır. Bunlar Kuranı okurlar. Fakat okudukları boğazlarını geçmez. Onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar ve sonra o dine dönmezler. Onlar yaratılmışların ve insanların en şerlisidirler." Bunlardan başka hadisler de vardır. Hadislerde ifade edilen kimseler belirli bir topluluktur. bu hadisler başka topluluklar için huccet/delil değildir. Çünkü âlimler, heva ve heveslerine uyanlar hakkında ayetleri delil gösterdikleri gibi bu hadisleri de delil göstermişlerdir.

Ayetler genel ifade kalıpları ile, hadisler de manaları ile tüm âlimlerin aynı gerekçede birleştiklerini göstermektedir.

Burada "iman ve küfür hakkında hüküm vermek âhirete ilişkin bir iştir. Bu hususlarda kıyas/akıl yürütme geçerli değildir." denilirse bunun cevabı şudur:

Bizlerden her biri, hepimiz dünyaya ait hükümler içerisindeyiz. Acaba insanlardan mürted olanlara (bu mesele iman ve küfre ait olduğu için) irtidat hükmü verilir mi verilmez mi? Ayrıca ahirete ilişkin işler de ancak Allah'a aittir. Nitekim şu ayet bunun delilidir: **"Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla bir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir."** (En'am, 159)

İhtimaldir ki bunlar tamamen dinden çıkmamış olabilirler. Ama dinin bazı kurallarının ve esaslarının dışına çıkmışlardır. Bu fasıldan önce geçen tüm bilgiler bunun delilidir. Onları tekrarlamanın bir faydası yoktur.

Burada üçüncü bir ihtimal vardır ki o da şudur: Bunlardan bazıları İslâm dan ayrılanlardan olup sözleri küfürdür ve açık bir şekilde küfre götürür. Bunlardan bazısı da İslâm'dan ayrılmamıştır; her ne kadar çirkin bir yol tutmuş ve büyük (günah olan) şeyler söylemiş ise de yine kendisine İslâm hükmü verilebilir. O bu hâli ile tam küfre düşecek açıkça dinini değiştirecek dereceye varmamıştır.

Herhangi bir davranışa giren kimsenin küfre girip girmediğinin göstergesi yaptığı olaya göre ve her bid'ate göre değişir. Zira şüphe yoktur ki bid'atlerden kimisi küfürdür. Allah'a yakın olmak üzere put edinmek gibi. Kimisi de küfür değildir. Bir gurup âlime göre yön meselesi[276] icmaı ve kıyası inkar etmek ve benzerleri gibi.

o o o

Son devir âlimlerinden bazıları bu grupların kâfir sayılması meselesinde detaylara varan bilgiler vermişlerdir. Şöyle ki:

---

[276] İhtimal ki yazar "yön" ile Hz. Allah'ın bir yönde olduğunun söylenmesini kasdetmiştir.

a- Bid'atlerden Allah ile birlikte başka bir tanrının varlığına inanmak şeklinde olanı vardır. Sebâiyye'nin Hz. Ali hakkında "O Allah'tır." dedikleri gibi.

b- İnsanlardan bir takım şahıslarda bazı tanrılar yaratıldığına inanmak şeklinde olanı vardır. Cenâhiyye'nin "bir takım insanlarda Allah'ın ruhunun var olduğunu ve bunun babadan oğla geçtiğini" söylemeleri gibi.

c- Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkar etmek şeklinde olanı vardır. Ğuraâbiyye'nin "Peygamberliğin sahibi Ali idi. Cebrail hata ederek onu Muhammed'e götürdü" demeleri gibi.

d- Bir takım haramları mübah sayıp, farzları düşürerek, pek çok peygamberin getirdiğini inkar şeklinde olanı vardır. Şîa'nın taşkınlık yapanlarının pek çoğunda olduğu gibidir ki müslümanlar bununla kâfir olunacağında ihtilâf etmezler.

e- Bunlardan başka bir takım görüşler vardır ki bunlara inananlar da kafir olmaktan uzak değildir.

Bu görüşlerin sahibi delil olarak pek çok şeyleri ileri sürmüştür ki bunları burada söylemeye ihtiyaç yoktur. Fakat âlimlerden işittiğimiz odur ki usul âlimlerinden muhakkık olanların mezhebi, "küfür meselelerinde mevcut durum değil, sonuç muteberdir." şeklindedir. Sonuç itibariyle kâfir nasıl kâfir olmaz ki, gerçek sonuç olan ahireti şiddetli bir şekilde inkar etmekte, karşısında olduğu guruplara âhiretle ilgili eleştiriler yöneltmektedir. Bu tür söylemlere sahip olan kimsenin kâfir olmasının gerektiği ortaya çıkmaktadır. Onların söylediğini (inananlardan) hiçbir kimse söylememiştir.

Bu meselede görüş ayrılığı ortaya konmuştur. Şimdi de bu guruplar hakkındaki hadisin gereği üzerinde durmaya dönelim.

Sahih olan kadarıyla bu hadiste bir şeye delil olma özelliği yoktur. Çünkü hadiste sadece ve özellikle gurupların sayısına dair bilgi vardır. Fakat hadisin bir rivayetinde "Bu gurupların hepsi cehennemdedir. Bir tanesi hariç..." buyrulduğuna göre bu hadisin dış manasına göre ayrılıp gurup olanlara verilecek cezanın yerine getirileceğinin gerektiği bildirilmemektedir.

Burada bir mesele kalıyor ki o da bu parçalananlardan cehenneme gideceklerin orada ebedî mi, yoksa geçici mi kalacakları meselesidir. Bu hususta hadiste bir şey söylenmemiştir. Hadiste buna dair bir delil yoktur. Çünkü cehennem cezası, genelde kâfirler için olduğu gibi müslümanların günahkâr olanları da vardır. Her ne kadar kâfir orada ebedi kalacak, günahkar mü'min geçici olarak cehennemde olacaksa da durum budur.

DÖRDÜNCÜ MESELE

Şimdi buraya kadar sözü edilen kaviller, hadiste adı geçen gurupların özellikle itikad/inanç kuralları ile ilgili olarak bid'at işleyenlerden olmasına dayanmaktadır. Cebriyye, Kaderiyye, Mürcie ve diğerlerinin durumu gibi. Ancak "özellikle itikad kuralları..." ifadesi tartışılır bir ifadedir. Çünkü Kur'an ve hadis bu konuda bir özellik ifade etmemektedir. Bu, Tartuşinin görüşüdür. Görülmüyor mu ki Âl-i İmran 7. ci ayetinde ki **"Kalplerinde eğrilik olan"** ve **".... Müteşabih olan"** ifadelerinde müteşabih'in peşinden gitmekte, ne akaid konularında, ne de diğerlerinde özellikle olacağını gösteren bir durum yoktur. Bilakis hepsini içine almaktadır. **"Kendilerini parça parça edip guruplara ayrılanlar...."** (En'am-159) âyeti de böyledir. Dinde ayrılık ve din kelimesi inançlar ilgili meseleleri de diğer meseleleri de içine alır.

"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır." (En'am, 153) âyetindeki **"dosdoğru yol"** genelde din'dir. Bunun (dosdoğru yolun) bir benzeri surede (daha önce) geçen âyetlerde ifade edilmiştir. Bu ayetlerde Allah'tan başka şeyler için kesilen (hayvan) etinin, kanın, domuz etinin ve diğerlerinin haram kılındığı, zekâtın farz edildiği en güzel bir düzen ve en şahane bir sistem halinde ifade edilmiş sonra: **"De ki: Gelin Rabbinizin size neyi haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın..."** (En'âm, 151) Cenab-ı Hak (bu ayetde) ana kurallardan ve diğerlerinden bir şeyler zikretmiş; Kendisine ortak koşulmanın yasak olduğunu bildirmekle başlamış, sonra ana-babaya iyilik edilmesini emretmiştir. Daha sonra çocukları öldürmeyi, açık ve gizli kötülükte bulunmayı genel olarak adam öldürmeyi, sonra yetim malı yemeyi yasaklamıştır. Daha sonra ölçü ve tartıyı tam yapmayı, sonra sözde adâleti, sonra da verilen sözü yerine getirmeyi emretmiştir.

Daha sonra bu emirleri ve yasakları: **"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur...."** (En'am, 153) âyeti ile tamamladı.

Böylece âyette yukarda zikri geçen dinin zorunlu esasları ve kuralları ifade edilmiş, sadece inanç esaslarına bir hususilik verilmemiştir. Bu âyetler hadiste sözü edilen ayrılığın inanç esaslarına mahsus olmadığını göstermektedir.

Haricilerle ilgili hadiste de bu görülüyor. Çünkü onların yaptıkları şeyler söylendikten sonra onların kötülüğü dile getirilmiş, "Onlar Kur'an'ı okurlar, fakat okudukları boğazlarını geçmez." denmiştir. Bu ifade onların Kur'an'ı düşünmeden okumaları ve müteşâbâtın zâhirini almalarının kötülüğü dile getirilmiştir. Nitekim Hariciler **"....hüküm ancak Allah'ındır."** (En'am, 57) âyetinin zahirini (dış görünüşe göre olan ifadesini) dikkate alıp Hz. Ali için: "Allah'ın dininde insanları hakem yapmıştır." demişlerdir.

Yine Haricilerle ilgili hadiste: "....Onlar müslüman olanları öldürür, putperestleri bırakırlar" buyrulmuş, onlar dinin aykırı olan bir şeyi yapmaları sebebiyle bu hadis ile kötülenmişlerdir. Çünkü İslâm dini kâfirler ile (gerektiğinde) savaşılması müslümanlara dokunulmaması hükmünü getirmiştir.

Burada örneklerini verdiğimiz her iki olayda dinin inanç esasalarına mahsus değildir. Hadisten verdiğimiz örnek de gösteriyor ki mesele geneldir, özel(likle itikada mahsus) değildir. Bunu Naim b. Hammad'ın rivayetinde bu hadisin devamındaki şu ifadede de görmekteyiz: "....Bunların bozgunculuk bakımından en büyüğü (karışlaştıkları) işleri kendi görüşleri ile kıyas edip, haramı helâl, helâli haram sayanlardır." Bu rivayet, dinde ayrılan gurupların onları dediği gibi inanç/akaid konusunda ayrılanlara ait olduğu hususunda nas'tır.

Tartuşi bid'atlerin akaid konularına mahsus olmadığına delil olmak üzere sahâbe, tâbiûn ve diğer âlimlerden, dine aykırı olan davranış ve sözlere bid'at dediklerini göstermiştir. Bu hususta pek çok rivayete yer vermiş İmam-ı Mâlik'in amcası Ebû Süheylden naklettiği şu sözü nakletmiştir: "Yetiştiğim insanlardan namaza çağrıdan (ezanda) başka bir çağrı şekli bilmiyorum." Bu sözdeki "insanlar'dan maksad sahâbelerdir. Ebu Süheyl babasından aktardığı bu söz ile sahabenin yaptıklarına aykırı düşen çağındaki pek çok davranışı eleştirmekte, onları kabul etmemektedir.

Rivayet olunduğuna göre Ebu'd-Derdâya bir adam şu soruyu sormuş: "Allah sana rahmeti ile muamele etsin! Eğer Hz. Peygamber aramızda olsaydı, bizim yapmakta olduğumuz şeyleri red edermiydi? demiş, Ebu'd-Derdâ bu sorudan dolayı şiddetli bir şekilde kızarak, "sizin yaptıklarınızdan (acaba) bir şey kabul eder miydi?!" demiştir.

Buharide nakledildiğine göre Ümmü Derdâ şöyle demiştir: (Bir gün) Ebu'd-Derdâ kızarak (eve) girdi: Ona: "Ne oluyor?" dedim. Şöyle cevap verdi. Allaha yemin ederim ki onların (insanların) yaptıklarından cemaatca kıldıkları namazdan başka Hz. Muhammedin işi gibi şeyler yaptıklarını bilmiyorum! Bunu söyledikten sonra, onların yaptıkları sünnete aykırı olarak ortaya çıkan davranışlarını gösteren sözlerini zikretmiştir.

Müslim'de Mücahid'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir. Ben ve Urve b. Zübeyr mescide (Hz. Peygamberin Medinediki mescidine) girdik. Abdullah. b. Ömer Hz. Aişenin odasına dayanmış duruyor, insanlar mescidde kuşluk namazı kılıyorlardı. "Bu namaz ne oluyor?" dediğimizde o, "Bid'attır!" dedi.

Tartûşi diyor ki: Bize göre bu namazı bid'at saymanın yorumu iki vecih iledir: Birisi onların bu namazı cemaate kılmış olmasıdır. İkincisi nafile olarak tek tek kılmış olmaları, fakat farz manazın hemen peşinden (farz namazın bir parçası veya tamamlayıcısı gibi) kılmış olmalarıdır.

Tartuşi kavli (söze dayalı) bir takım bid'atler söylemiştir ki âlimler, nas olarak onların bid'at olduğunu bildirmişlerdir. Böylece bid'atlerin akaid konularına mahsus olmadığının sahih olduğu ortaya çıkmıştır. Bu mesele başka bir şekilde "Muvâfakât" isimli eserimizde ele alınmıştır.

Evet ortada, burada ele alınması uygun olan bir husus daha vardır ki o da şudur:

Hadiste sözü edilen guruplar, dinde küllî (temel) kurallarda "fırka-i naciye" ye aykırı davranmasından dolayı ayrı bir gurup oluşturmaktadırlar. Yoksa dinde teferruatla/detaylarda aykırı davranmaktan dolayı ayrı bir gurup olmazlar. zira teferruatla ilgili meselelerdeki aykırılık sebebiyle ayrı bir gurup oluşmaz. Ayrı bir gurup külli meselelerdeki aykırılıktan meydana gelir. Külli meseleler; pek çok cüz'î/detaya ait meseleleri nas olarak ifade etmiştir. Bu meselelerin kural dışı olanları çoğunlukla özel bir yere ve özel bir bölüme mahsus değildir.

Akıl yoluyla bir şeyin güzel sayılması bu hususta geçerlidir. Çünkü bundaki aykırılıklar, detayları ilgilendiren hususlarda hem inanılması, hem yapılması gereken sayılamayacak kadar çok meselede ihtilaf oluşturmuştur.

Cüz'i meselelerin çokluğu külli kâide yerine geçer. Bid'at işleyen bir kimsenin cüz'i meselelerde/teferruatta yaptığı bid'atler çoğalınca, dinin pek çok meselesine karşı çıkmış gibi olur. Bu aynı zamanda külli kaideye de karış çıkmak olur. (Tek bir) cüz'i meselede durum böyle değildir. Bid'atçıdan cüz'i bir şeyin meydana gelmesi sürçme ve ufak bir kusur sayılır. Fakat küçük de olsa sürçmelerin âlim tarafından yapılması dinde yıkım olur. Hz. Ömer şöyle buyurmuştur: Üç şey dini yıkar; âlim'in hatâsı, münafık bir kimsenin Kur'an tartışması ve sapık yöneticiler. Fakat teferruattaki hatalar sebebiyle genellikle ayrılık dan olmaz, dinî yıkım da olmaz. Külliyat böyle değildir.

Kitabın anası olan açık hükümleri (muhkemleri) zedelediği takdirde müteşabihatın peşinden gitmenin dindeki yerini görüyorsun. Kur'an'ı anlamamak da dinin külliyatını ve cüz'iyatını zedelemektedir.

Kâfirlerin de teferruat kabilinden meselelerde bid'atleri vardır. Fakat onlar zaruriyyat (korunması zorunlu olan din, akıl, mal, can ve nesil) ile ilgili veya bunlara yakındır. Kâfirlerin Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allaha pay ayırıp, zanlarınca "bu Allaha", "bu putlarımıza" dediler. Sonra da bundan bir hüküm çıkardılar; putlarına ayırdıkları Allah'a ulaşmayacak, Allah'a ayırdıkları putlarına ulaşacak idi.[277]

Bahira, Sâibe, Vasîle ve Hâm adını verdikleri hayvanları kendilerine haram kılmışlardı.[278]

Kâfirlerin bilgisiz ve aptalca (davranarak) çocuklarını öldürmeleri, kısas ve mirasta adâleti uygulamaları, nikah ve boşanmalarda zâlimce davranmaları, çeşitli hilelerle yetim malını yemeleri ve daha başka bir takım davranışları, bid'ate ilişkin yaptıklarıdır. İslam dini bunlara ait uyarıda bulunmuş ve âlimler bunları haber vermişlerdir. Tâ ki kendilerine göre bir din ortaya koymak onların özelliği olmuş, İbrahim'in dinin değiştirmek onlara kolay gelmiştir.

---

[277] En'am, 136. cı ayetine bakınız.

[278] Maide, 103. cü ayetine bakınız. Ayrıca bu kitabın altıncı bölümünün baş tarafında bu hayvanlar hakkında bilgi verilmiştir.

Bu özellikler onlara nisbet edilen bir esâs ve kural olmuş, onlar da buna râzı olmuşlardır.

Bu esas, mutlak olarak din koymak olup, hevâ ve hevese uyma değildir. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak onları söylediklerine adir bir delil ortaya koymaları hakkında: **"Deki: O (Allah) bunların erkeklerin mi, dişilerini mi haram kıldı?"** (En'am, 144) ayeti ile uyardığında, ayetin sonunda: **"Eğer doğru iseniz bana (bir) ilimle haber veriniz."** buyurdu. (En'am, 143) Hz. Allah (bu inanca sahip olanlardan) ancak gerçeği, din olarak ortaya koyacak bir bilgi istemiştir. Bu bilgi din'e dair bilgiden başkası değildir. Hz. Allah, İbrahim'in dininde meşru kıldığının bu olmadığına dair onları uyarmak üzere **".... Yoksa Allah'ın size böyle vasiyet ettiğine şahit mi oldunuz?"** (En'am, 144) buyurmuş, daha sonra da: **"Bilgisizce insanları saptırmak için Allah'a karış yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?"** buyurmuştur. Böylece ortaya çıkmıştır ki dinde ayrılık çıkaran bu guruplar külli meselelerde ihtilaf etmişlerdir.

Altıncı mesele:

Bu grupların kafir olduğunu söyleyenler gibi biz de kâfir olduğunu veya kafir olanlar ve olmayanlar kısımlarına ayrıldığını söylersek bunlar, nasıl ümmetten sayılacaktır? Hadisin zâhiri, bu ayrılmanın onları ümmetten sayarak olmasını gerektirmektedir. Aksi halde, yani ümmetten sayılmazlarsa küfre girmiş olmaları gerekip, elbette ümmetten olmazlar. Yine (hadiste ifade edildiği üzere) Yahudi ve Hıristiyanlardaki bölünmeler de bölünenlerin Hıristiyan ve Yahudi olarak kalmaları ile meydana gelmiştir.

Bu problemin cevabı şudur: Bu meselede iki ihtimal vardır:

1- Hadisin zahirini dikkate alıp bu grupların ümmeti Muhammed'den ve kıble ehlinden olduğunu söyleriz. Bunların kâfir olduğunu söyleyen kimse, bunlar hakkında ya bu sözü kabul eder veya hiçbir surette bunların ümmetten olduğunu da (hadiste söylenen) guruplardan olduğunu da kabul etmez.

Bu grupları, ancak bid'atleri kendilerini kâfir yapmayan kimseler sayarız. Eğer (birisi) bunların hepsinin kâfir olduğunu söylerse, buna göre bu grupların hadiste kastedilen guruplar olduğunu kabul etmiyor demektir.

Haricilerle ilgili hadiste de onların bu hadiste ifade edilen guruplara dahil olduğunu gösteren bir nas yoktur. Bunlar hakkında -az önce de ifade edildiği üzere- şöyle deriz. Hadiste kasdedilenler, bid'atleri kendilerini İslâm'dan çıkarmayan kimselerdir. Bunlar araştırılsın.

Şunu da söyleyebiliriz: Bunları kâfir sayan kimsenin sözüne hemen tâbi olmayız. Onun sözünü, üçüncü meselede geçtiği üzere tafsilata tabi tutarız. Böylece kâfir olduğu söylenenler bu grupların dışına çıkar, hadisteki genel ifâdeye girmez. Ancak hadiste ifade edilen sayıya girdiği söylenmeyenlerle eşit saydıkları, küfrün dışında kalır.

2- İkinci ihtimale göre onları öyle bir yol ile ümmetten sayarız ki belki konuya uygun gelir. Şöyle ki: Her bir gurup dinin içinde ve yolunda olduğunu, dine uyan birisine uyduğunu ve delillere tutunup, bu yol ile ortaya çıkan sunu-

ca göre âmel ettiğini iddia etmektedir. Yine her bir gurup kendisinin dinden çıktığını söyleyenin karşısına düşman gibi dikilmektedir. Kendisi ile çelişkiye düşenlerin bilgisiz ve cahil olduklarını söylemektedir. Zira diğer yolların değil kendi gittiği yolun en doğrusu olduğunu iddia etmektedir. Bu özellikleriyle, bunlar İslâm'dan çıkanlar gibi değildirler. Çünkü mürted olan kimseye mürted olduğu/din çıktığı söylendiğinde bunu kabul eder, (bazısı bundan) hoşnut olur ve kızmaz. Kendisine böyle söylemenden dolayı sana düşman olmaz. Diğer Yahudi, Hıristiyan ve İslâm'a aykırı guruplar da böyledir.

Fakat hadiste sözü edilen guruplar böyle değildir. Çünkü onlar din ile uyum içinde olduklarını, Hz. Muhammed'in getirdiği dine köklü bir biçimde uyduklarını iddia etmektedirler. Şu kadarki kendileri ile ehl-i sünnet arasında bir birlerine karşı sünnetin dışına çıkma iddiasında bulunulmaktadır. Bundan dolayıdır ki bu gruptaki insanlardan bazısını ibâdet ve amele aşırı derecede düşkün görmek mümkündür.

Söylenenler gerçek olmakla beraber bu ileri sürülen görüşün şahidi Haricilerle ilgili hadistir. Hz. Peygamber onları tanıtırken şöyle buyurmuştur: "...Onların namazı yanında sizin namazınızın, onların orucu yanında sizin orucunuzun, onların yaptıkları yanında kendi yaptıklarınızın değersiz olduğunu düşünürsüzün."[279] Aynı hadisin bir başka rivayeti şöyledir: "Ümmetimden öyle bir topluluk çıkacaktır ki onlar Kur'an'ı (öylesine) okuyacaklar (ki) sizin okumanız onların okumasının, sizin namazınız, onların namazının yanında hiç kalır." Onların böyle olması, Kur'an okuma ve namaza şiddetli devamları yüzündendir. Bu dine aşırı düşkünlüklerindendir ki "Hüküm ancak Allah'ındır." (En'am, 57) âyetinden hareketle Hz. Ali için "Allah böyle buyururken, nasıl insanları hakem tayin eder?" demişlerdir. Onların zannına göre, bu delil karşısında insanlar hakem olamazlar.

Sonra Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "....Onlar Kur'an'ı okurlar. Sanırlar ki Kur'an onların lehinedir. Hâlbuki Kur'ân onların aleyhinedir. Onların namazı boğazlarını geçmez."

Abdullah b. Mes'ud'un şu sözü de bu manadadır: "Gelecekte öyle topluluklar göreceksiniz ki onlar kendilerinin Allah'ın kitabına mensup olduklarını sanırlar. Oysa onlar o kitabı arkalarına atmışlardır. İlme sıkı sarılın, bid'atten ve (aşırılık yaparak) derinlere dalmaktan kaçının ve eskiye sarılın." İbn-u Mes'ud'un sözündeki ".... Onlar ..... sanırlar." ifadesi, onların kendi zanlarına göre (de olsa) din sınırları içerisinde olduklarını göstermektedir.

Bu hususta delillerden biri de Ebu Hureyre hadisidir ki bu hadiste anlatıldığına göre Hz. Peygamber (bir keresinde) kabristanlığa çıkmıştı. (Mezarların olduğu yere girince şöyle buyurdu): "Ey inananların yurdu! Allah'ın selamı üzerinize olsun! Allah dilerse, biz de size kavuşacağız. Arzu ederdim ki kardeş-

---

[279] Bu hadis, Müslimin zekat kitabında rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Müslimdeki zekat kitabında geçen bu hadisin numarası 147'dir.

lerimizi görmüş olsaydım." (Hz. Peygamberin yanındakiler) Biz senin kardeşin değil miyiz? dediler. Rasûlullah şöyle buyurdu: "Siz benim ashâbım/arkadaşlarımsınız. Bizim kardeşlerimiz henüz gelmemiştir. Ben sizin havuz'a (havz-ı kevsere) önden geleninizim." Dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü! ümmetinden olup da senden sonra geleni nasıl tanıyacaksın? Efendimiz şöyle buyurdu: "Ne dersin? Sizden birinizin simsiyah atlar arasında alnı beyaz bir atı olsa atını tanımaz mı?" Onlar: Evet, dediler. Hz. Peygamber: "Onlar (bizim kardeşlerimiz) kıyamet günü abdest (alırken yıkadıkları) organları parlayarak gelecekler, ben de önceden havza gelmiş olacağım. Yolunu şaşırmış bir hayvanın başı boş (sağa sola) gittiği gibi benim kevser havzımın yanından bir takım adamlar dağılıp giderler. Ben onlara çağırarak: Gelin, gelin! derim. Bunun üzerine bana: Onlar senden sonra değişiklik yaptılar, denilir. Ben de: Uzaklaşın, uzaklaşın! derim."[280]

Hadisteki ".... havzımdan dağılırlar.... onları gelin! diye çağırırım..." ifadeleri onların ümmetten olduğunu ve Hz. Peygamberin onları tanıyacağını göstermektedir. Hadis ayrıca ortaya koymuştur ki onlar abdest organlarındaki parlaklık ile başkalarından ayrılabilecektir.

Bu hadis gösteriyor ki Hz. Peygamber'in havzına çağırdığı bu insanlar - dinde değişiklik yaptıkları halde-abdest organları parlayan insanlardır. Abdest organlarının parlaklığı bu ümmetin bir özelliğidir. Artık onların da bu ümmetten saydıkları açıkça ortaya çıkmıştır. Şayet onların bu ümmetin dışına çıktığına hükmedilmiş olsaydı Hz. Peygamber onları, kendilerinden bulunmayacağı için abdest organlarının parlaklığından tanıyamamış olacaktı.

Onların ümmet ile olan bağlantısını ortaya koyduktan sonra "onlar bid'atleri sebebiyle ümmetin dışına çıktılar" desek de böyle demesek de bir şey ifade etmez.

Bir hadiste: "Sizden sol* özelliği olan bir topluluk (kıyamet gününde) tutulur. Ben: Yarabbi! Ashabım (ı koru), derim. (Bana şöyle) denilir: Senden sonra neler yaptılar bilmiyorsun? (Buna karşı) ben salih bir kul (olan Hz. İsa'nın dediği) gibi "İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerinde kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerinde de gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensin. Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin." (Maide, 117-118) derim. (Yine bana): Senden sonra neler yaptılar bilmiyorsun? Onlar sen onlardan ayrıldığından beri hâla topukları üzere (geri) dönüş yapmaktalar, denilir..."

---

[280] Bu hadis Müslim'in Taharet ve Ceraiz kitabında rivayet ettiği sahih bir hadistir. Hadis Müslimde 249-974 ve 975 genel numara ile rivayet edilmiştir. Hadisi ayrıca Nesai Taharet kitabında 1/93-94-95 de, İbn-u Mâce Cenaiz kitabında 1546 ve 1547 numara ile, Zühd kitabında 4036 numara ile, Mâlik Muvatta'ında Taharet kitabında 28 numara ile rivayet etmiştir.

* Vâkıa 9-41 ve devamındaki ayetlerin meâl ve tefsirine bakınız. (Çeviren)

Eğer bu hadisteki "ashab" dan maksat ümmet ise bu hadis, daha önceki "Siz ashabımsınız, kardeşlerimiz henüz gelmedi" hadisi ile uyum içerisinde olur. O takdirde "ashab" ifadesi ile "Hz. Peygamberi iman etmese de hayatında iken gören kimse" olarak yorumlanması kaçınılmaz olur. O vakit "topukları üzere (geri) dönüş yapanlar" dan maksat, Hz. Peygamberin vefatından sonra dinden dönenler veya "zekatı almak sadece Hz. Peygamberin hakkıdır" gerekçesiyle, zekât vermeyenlerdir. Çünkü Rasûlullah'ın ashâbının hepsi onu görmüş ve onun vefatından sonra geri dönmeyeceklerine dair ondan berat almışlardır.

YEDİNCİ MESELE: GURUPLARIN BELİRLENMESİ

Tartuşi'nin de dediği gibi bu meselede insanlardan bilgin olanları; eski ve yeni pek çok kimse kafa yormuş bu grupları belirlemek onları çok meşgul etmiştir. Fakat onlar bu grupları akaid/inanç meselelerinde muhalif davranan topluluklar olarak belirlemişlerdir.

Alimlerden bazısı bu toplulukların temelini sekiz gurubun teşkil ettiği görüşündedir. Âlimlerden bazısı dedi ki: İslâm fırkalarının en büyükleri sekiz'dir:

1- Mu'tezile[281], 2- Şîa[282], 3- Havaric[283], 4- Mûrcie[284], 5- Neccarîye[285], 6- Cebriye[286], 7- Müşebbihe[287], 8- Nâciye[288].

Bunlardan Mutezile yirmi guruba ayrılmıştır ki isimleri şunlardır:

---

[281] Mutezile: Birlikten çıkıp ayrılan İslâm fırkalarından biridir. Bu fırka akla dayanmış felsefe ve kelam ilimlerini çalıştırmakta aklı birinci derecede tutmuş bir mezheptir. Bunu ilk ortaya koyan muteziledir. Mutezilenin aslı Vasıl b. Atâdır. Vâsıl, Hasen-i Basrinin talebesi idi. Hariciler büyük günah işleyen kimseyi kâfir sayınca, ehl-i sünnet böyle bir kimsenin kâfir olmayıp fâsık/günahkâr olduğunu söyledi. Vâsıl ise: "o kimse ne mü'min, ne de kâfirdir." dedi. Bunun üzerine Hasen-i Basri meclisinden onu kovdu. Vasıl'ı destekleyen arkadaşları oldu. Onlarla birlikte ehl-i sünnet vel'Cemâat'tan ayrıldılar. Bunlara "Mutezile" adı verildi. Onlar (kulların yaptığı işlerde) Allah'ın kudreti olmadığını, kulun kudreti olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre Kur'an mahluktur.

[282] Şîa Hz. Aliye ve onun aile bireylerine taraftar olan kimselerdir. Hz. Ali taraftarları özellikle bu isimle anılır olmuştur.

[283] Hariciler: Hakem meselesinin ortaya çıkışında Hz. Ali'ye başkaldıran kimselerdir. Bunlar 12 bin kişi olup Hz. Aliyi kâfir saymışlardır. Hariciler şöyle demişlerdir: İster Kureyşten olsun, ister başkalarından olsun, bir kimse devlet başkanlığına getirilir ve adaletli davranırsa, devlet başkanlığı geçerlidir. Hariciler, devlet başkanı/imam belirlemenin vacip olmadığı görüşündedir. Bunlar Hz. Osmanı da kâfir sayarlar.

[284] Mürcie: Onlara bu ad'ın verilmesi yapılacak işi niyetten sonraya bırakmalarından veya ümid'i kötüye kullanarak, "iman sahibi olan kimseye işlediği günahı zarar vermez" demelerindendir.

[285] Neccâriye: Bunlar, Muhammed b. Hüseyin Neccar'ın adamlarıdır. Bunlar kulların işleri meselesinde ehl-i sünnet gibi düşünür, "güç yetmesi iş ile beraberdir, kul yaptığı işi kazanır" derler. Allah'ın "Kelâm" sıfatının muhdes/sonradan olduğu ve diğer sıfatlarının yok olduğu hususunda Mutezile gibi düşünürler.

[286] Cebriye: Bu kelimenin kökü olan "cebr" kulun yaptığı işin Allah'a ait olduğunu söylemektir. Cebriyenin, bir orta derecede olanı vardır ki, Eş'ariler gibi kulun yaptığı işi kazandığını söylerler. Birde katıksız cebriye vardır ki, cehmiye gibi kulun hiç bir kudret-güç sahibi olmadığını ve Allah'ın bir işi, olmazdan önce bilmediğini söylerler. Cebriye mezhebinden olanlar Allah'ın görülmeyeceği, Allah kelamının mahluk olduğu, akıl ile marifetin gerekli olduğu hususlarına mutezilenin görüşündedirler.

[287] Müşebbihe. Bunlar Allah'ı yaratılmışlara benzetenlerdir. Kimileri Şîanın taşkınlarından, kimileri Haşviyyedendir. Mudâr, Hems ve Hüceymi gibi. Bunlar Allah hakkında -ki Allah bunların benzetmesinden uzak ve yücedir- şöyle derler: O kan ve etten oluşan bir cisimdir, organları vardır. Hatta bunlardan bazısı bir takım sapık şeyler söylemiştir.

[288] Naciye: Bu gurup cehennemden kurtulan fırkadır ki bunlar ehl-i sünnet vel-cemâat'tır. Böyle denmesi, Hz. Peygamberin hadisinde "....cennette olan tek gurup (benim ve ashâbımın yolu üzere olan) cemaattir." buyurmuş olmasındandır.

1- Vâsıkiyye,[289] 2- Amriyye,[290] 3- Hüzeliyye,[291] 4- Nazzâmiyye,[292] 5- Esvâriyye,[293] 6- İskâfiyye,[294] 7- Ca'feriyye,[295] 8- Bişriyye,[296] 9- Mezdariyye,[297] 10- Hişâmiyye,[298] 11- Salihiyye,[299]

---

289 Vâsıkıyye, Vâsıl b. Atâ'nın adamlarıdır. Bunlar, Allah'ın sıfatlarını, kaderi, Allah'ın kötülük yaratmasını kabul etmezler ve iki menzile arasında bir üçüncü menzile olduğunu kabul ederler. Bunlara göre Hz. Osman'la onu öldürenlerden; iki taraftan birinin hatalı olduğuna hükmetmek gerekir. Hz. Osman bunlara göre mü'min de değildir, kâfir de değildir. Osman'ın cehennemde ebedi kalması (nı söylemek) câizdir. Hz. Ali ve onunla savaşanlar da böyledir. Bunlar Hz. Ali, Talha ve Zübeyr; artık Cemel olayından sonra bir demet bakla hakkında dahi şahitlik yapsalar, şahitlikleri kabul edilmez, demişlerdir. Lian yapanların şahitliği kabul edilmediği gibi.

290 Amriyye: Bunlar, bir önceki gurup gibidir. Ancak Vasiliyyenin üzerinde konuştuğu iki gurubun da fâsık/günahkar olduğu görüşündedir.

291 Hüzeliyye: Bunlar Ebu'l-Hüzeyl Allaf'ın adamlarıdır. Bunlara göre Allah'ın takdirlerinin bir sonu vardır. (Cennet ve cehennemde) ebedi kalacaklar, sonunda yok olacaklardır. Allah'ın ilim, kudret, irade gibi sıfatları hakkında yanlış fikirleri vardır. Huccet, içlerinden bir tanesi cennetlik olan 20 kişinin haber vermesi ile gerçekleşir.

292 Nazzamiyye: Bunlar İbrahim b. Seyyar Nazzam'ın adamlarıdır. Görüşlerinden bazıları şöyledir: Kulların dünyada yaptıkları işlerden onlar için yararlı olmayanı yapmaya Allah'ın kudreti yoktur. Allah, mükâfat ve cezayı artırıp eksiltemez. Allah'ın bir işini murad etmesi, onu yaratması, kulun işini murad etmesi, onu emretmesi demektir. İnsan ruh'tur, beden onun âletidir. Araz'lar, cisimlerden ibarettir. Cevher, arazlardan oluşmuştur. Bilgi ve cahillik, iman ve küfür gibidir. Allah varlıkları bir defa yaratmıştır. Öncelik ve sonralık ortaya çıkıştadır. Kur'ânın nazmında i'caz özelliği yoktur. Tevâtürde yalan olma ihtimali vardır. İcma ve kıyas huccet değildir. Nâzzamiye bir sıçrama ile Râfızîliğe eğilim yapmış, devlet başkanının/imamın kendisinden sonra gelecek imamı belirleyip onu tesbit etmesinin vacip olduğu görüşünü benimsemiştir. Fakat bunlara göre Hz. Ömer bunu gizlemiş yapmamıştır. Nazzamiyeye göre zekât nisabından aşağıda bir miktarda hâinlik veya zulum yapan fasık olmaz.

293 Esvâriyye: Bunlar Esvârinin adamlarıdır. Daha önceki görüşlerden fazla olarak "Allah'ın yok olduğunu bildirdiği veya yok olduğunu bildiği şeye gücü yetmez. İnsanın gücü yeter" görüşüne sahiptirler.

294 İskâfiyye: Bunlar Ebû Ca'fer İskâf'ın adamlarıdır. Bunlar: Allah akıl sahiplerine zulmetmeye kadir değildir. Çocuklara ve delilere zulmetmeye kadirdir, demişlerdir.

295 Ca'feriyye: Bunlar Ca'fer b. Ebî Mübeşşir ve ibn-u Harb'in adamlarıdır. Daha öncekilere ilaveten bunların şu görüşleri de vardır: Ümmetin fâsıkları/günahkarları arasında zındıklardan ve mecusilerden daha şerli olanlar vardır. Şarap içene had cezası uygulama konusunda icma' hatadır. Bir tek tâne çalan imandan çıkar.

296 Bişriyye: Bunlar Bişr b. Mu'temir'in adamlarıdır. Bunlar derler ki Renk, tad, koku ve diğer arazlar doğan şeylerdir. Kudret/gücü yeter olmak bünyenin sağlıklı olmasıdır. Allah zulüm şeklinde de olsa çocuklara azap edebilir. Eğer azap ederse akıllı ve günahkar olması gerekir. Bunda çelişki vardır.

297 Mezdâriyye: Bunlar Bişr'in talebesi olan Ebu Musa İsa b. Sabih el-Mezdarın adamlarıdır. Bu gurup der ki: Allah zulmetmeye ve alan söylemeye kâdirdir. Bir işin iki kişiden birden meydana gelmesi caizdir. İnsanların Kur'an gibisini ve daha güzelini meydana getirmeye gücü yeter. Sultanâ bulaan kâfirdir, kendisine vâris olunmaz. Yapılan işlerin yaratıldığını ve Allah'ın (ahirette) görüleceğini söyleyen de böyledir.

298 Hişamiyye: Bunlar, Hişam b. Amr el-Ğavtî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Allaha "vekil" denemez. Çünkü vekil olmak, onun vekâletini aldığı birinin olmasını gerektirir. Allah kalplerin arasını birleştirdi, denemez. Arazlar/cisimler Allah'ın ve Rasûlünün var olduğunu göstermez. Kur'anda helal ve haramı gösteren bir şey yoktur. ihtilaflı bir durumda devlet başkanı seçilen kimsenin başkanlığı gerçekleşmez. Cennet ve cehennem henüz yaratılmamıştır. Hz. Osman kuşatılmamıştır ve öldürülmemiştir. Bir kimsenin namazı bozulursâ, namazını düzeltir. Fakat ilk namazında günah işlemiştir ve bu nehyedilmiş/yasaklanmıştır.

299 Sâlihiyye: Bunlar, Sâlihî'nin adamlarıdır. İlim, kudret, irade, işitme ve görme özellikleri ölünce de var olabilir. Cevher'in arazsız olması caizdir.

12- Hâitiyye,[300] 13- Hadbiyye,[301] 14- Muammeriyye,[302] 15- Sümâmiyye,[303] 16- Hayyâtıyye,[304] 17- Câhızıyye,[305] 18- Ka'biyye,[306] 19- Cübbâiyye,[307] 20- Beheşmiyye,[308]

Şîa'ya[309] gelince: Bunlar üç guruba ayrılmıştır. Ğulât, Zeydiyye ve imamiyye, Ğulât 18 guruptur. Bunlar: 1- Sebebiyye[310]

2- Kâmiliyye[311]

---

300 Hâitiyye: Bunlar, Ahmed b. Hâit'in adamlarıdır. Bunlar "dünyanın iki Allah'ı vardır; birisi ezelden beri var olan, diğeri sonradan olandır ki ahirette insanları hesaba çekecek olan o'dur, derler.

301 Hadbiyye: Bunlar, Fadl el-Hadbînin adamlarıdır. Daha öncekilere ilâveten şu görüşlere sahiptir: Reankarnasyon (ruhların başka kalıp ile yeniden dünyaya gelmesi) vardır. Her canlı (hayvanlar da) yükümlüdür.

302 Muammeriyye: Bunlar Muammer b. Abbas es-Sülemî'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Allah cisimlerden başka bir şey yaratmamıştır. Ezeli (kadim) olması diye bir şey yoktur. Kendi nefsini bilmez. İnsanın "irade" dışında fiili/eylemi yoktur.

303 Sümamiyye: Bunlar, sümâme b. Eşres en-Nemirinin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Sonradan doğan şeylerin fâili/yapanı yoktur. Marifet, düşünmekle meydana gelir. Din olayından önce marifetin olması vaciptir. Yahudiler, Hristiyanlar, Mecusiler ve Zındıklar ne cehenneme, ne de cennete girmeyeceklerdir. Bunlar toprak olacaktır. Güç yetmek organların sağlıklı olması demektir. Kâfirlerden Allahı bilmeyen ma'zurdur. Marifetlerin hepsi zaruridir. İrâde dışında insanın fiili/eylemi yoktur. irade dışındakiler, meydana getiren olmaksızın var olur. Âlem doğal olarak Allah'ın fiili/yaratmasıdır.

304 Hayyatıyye: Ebu'l-Hasen b. Ebî Amr el-Hayyat'ın adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Kader vardır. Yok olan bir şeye "şey", "cevher" ve "Araz" demek olabilir. Allah'ın iradesi onun ikrah etmemesi ve (kendisine) ikrah/zorlama yapılmamasıdır.

305 Câhızıyye: Bu gurup Amr b. Bahr el-Câhız'ın adamlarıdır. Bunlara göre tüm marifetler zaruridir. Şahidin iradesi yoktur. Şahitlik unutmamak ve başkasının fiiline/yaptığına meyl'dir. Cisimlerin tabiatları vardır. Cevher yok olabilir. Cehenneme gidenler, onları oraya Allah koyduğu için değil, cehennem onları cezbettiği için cehenneme giderler. Hayır ve şer kulun işidir. Kur'an bir bedendir. Bazen bir erkek, bazen de kadın kılığına dönüşür.

306 Bu gurup Ebu'l-Kâsım b. Muhammed el-Kâ'bî'nin adamlarıdır. Bunlar, Allah'ın işi iradesi dışında gerçekleşir. O, kendisini de başkasını da ancak biliyor anlamında görür, derler.

307 Bu gurup, Ebu Ali El-Cübbâi'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: Allah'ın iradesi sonradan olmadır, yeri belli değildir. Âlem fânidir, yok olacağı yer belli değildir. Allah, bir cisimde yarattığı kelam ile konuşur. Allah ahirette görülmeyecektir. Kul kendi fiilini/eylemini kendisi yaratır. Büyük günah işleyen kimse, mümin değildir, kâfir de değildir. Tevbe etmeden ölürse cehennemde sonsuza kadar kalır. Evliyanın kerameti yoktur. Mükellef kimseye, aklını geliştirmesi mükellef için, yükümlülük sebeplerini hazırlaması vaciptir. Peygamberler günahsızdır. Bu görüşlere Ebû Hâşim ve de katılmıştır. Ebu Haşim ayrıca şöyle demiştir: Allah âlimdir, fakat bunun âlimliği gerektiren durum ve sıfatı yoktur. O'nun işitmesi ve görmesi, O'nun eksiksiz ve kusursuz diri olması demektir. Karşılığı olmak üzere acı vermek caizdir.

308 Beheşmiyye: Bu gurup Ebû Hâşim'in babasından ayrı olarak oluşturduğu fikirleri benimseyen kimselerdir. Bu görüşler şunlardır: Günah söz konusu olmaksızın cezayı ve öldürülmeyi hak etmek mümkündür. Çirkinliğini bilerek başka günahı devamlı işleyen büyük günah sahibinin tevbesi yoktur. Allah'ın bir takım halleri vardır ki bunlar sonradan olma da değildir, ezeli de değildir. Malum da değildir, mechul de değildir.

309 Sekiz ana guruptan ikincisi Şia'dır. Bunlar 22 guruptur. İçesinide birbirlerini kâfir sayan vardır. Hepsinin esası üç gurup olup Ğulât, Zeydiyye ve imamiyyeden ibarettir.

310 Sebeiyye: Bu gurup, Abdullah b. Sebe'in adamlarının oluşturduğu topluluktur. İbn-u Seb'e Hz. Ali'ye: "Sen gerçekten Allahsın" demiş, onun hakkında şöyle söylemiştir: O ölmedi. İbn-u Mülcem'in öldürdüğü şeytan'dır. Ali bulutlardadır. Gökgürültüsü Ali'nin sesidir. Şimşek onun kırbacıdır. O (gelecekte) yeryüzüne inecek ve dünyayı adaletle dolduracaktır. Bunlar gök gürültüsü işittiklerinde: "Sana selam olsun, ey mü'minlerin emiri!" derler.

3- Beyaniyye, [312] 4- Muğîriyye,[313] 5- Cenâhiyye,[314] 6- Mansûriyye,[315] 7- Hattâbiyye,[316] 8- Ğurâbiyye,[317] 9- Zemmiyye,[318]

---

[311] Kamiliyye: Bu gurup, Eb3u Kâmil'in adamlarından oluşmuştur. Bunlar, Hz. Aliye bîat etmeyi terk ettikleri için sahâbeyi kâfir sayar, hakkını aramayı terk ettiği için Hz. Ali'nin de kafir olduğunu söylerler. Ölümden sonra ruhun başkasına geçerek tekrar dünyaya geleceğine ve imamlığın (devlet başkanı olmanın) bir nur olup başkasına geçebileceğine inanırlar.

[312] Beyaniyye: Bunlar, Beyan b. Sem'ân et-Teymî'nin adamlarıdır. Derler ki:Allah insan şeklindedir. Her tarafı yok olur, sâdece yüzü yok olmaz. Allah'ın ruhu Ali'ye geçmiştir. Ondan da oğlu Muhammed b. Hanefiye'ye, sonra onun oğlu Ebû Haşime geçmiş, sonunda Beyan'da kalmıştır.

[313] Muğîriyye: Bu gurup, muğire b. Said el-Aclinin adamlarından oluşur. Acli demiştir ki: Allah insan şeklinde bir cisimdir, nurdandır. Başında bir tac vardır. Kalbi hikmet kaynağıdır. Allah mahlukatı yaratmak istediği zaman İsm-i A'zam ile konuşmuş ve uçmuştur. Neticede başına bir tac düşmüştür. Sonra avucunun içine kullarının ne yapacağını yazmış, (işlenecek) günahlara kızmış, neticede terlemiştir. Bundan iki deniz oluştu. Birisi karanlık ve tuzlu, diğeri tatlı ve nur idi. Sonra nur olan denizde tecelli edip orada gölgesi göründü. Gölgesini oradan çıkardı ve ondan güneşle ay'ı yaratıp geri kalanı kandisine ortak olmasın diye yok etti. Sonra insanları yârâttı; karanlık denizden kâfirleri, nurlu denizden mü'minleri yarattıktan sonra Muhammedi gönderdi. İnsanlar sapıklık içinde idi. İnsanlara emaneti arz etti. Emanet Ali'nin imametine engel olup olmamak idi. Sunulan emaneti gökler, yer ve dağlar korrkarak onu kabul etmekten çekindi. O emaneti insan yüklendi. O Ebu Bekir idi. Ebu Bekir emaneti Ömer'in emriyle, halifeliğin kendisinden sonra Ömere bırakılması şartı ile bu emaneti yüklendi. "Şeytan'ın benzeridir..." (Haşr, 16) âyeti Ebu Bekir ve Ömer hakkında gelmiştir. Beklenen imam Zekeriyya b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'dir. O Isfahanda bir dağda yaşamaktadır, o dağ taştan ibarettir. Muğire'nin Allah olduğu da söylenmiştir.

[314] Cenahiyye: Bunlar Abdullah b. Muaviye b. Abdullah Ca'fer zül'Cenaheyn'in adamlarıdır. Bunlara göre ruhlar ölümden sonra başka bedenlere geçiş yapar. Allah'ın ruhu Âdemde idi. Sonra şît'e, peygambere ve imamlara geçti. Nihayet Ali ve üç oğluna geçti. En sonunda bu Abdullaha geçti. O Isfehanda bir dağda yaşamaktadır. Bunlar kıyameti inkar edip, haramları helâlleştirmişlerdir.

[315] Mansuriyye: Bu gurup, Mansur el-Acelî'nin adamlarıdır. Bunlara göre imamet Hz. Hüseyin'in oğlu Muhammed'indir. O göğe çıkmış, Allah başını okşayarak: Ey oğul! Git ve benim buyruklarımı tebliğ et. İşte bu imam keşiftir. Peygamberler (Hz. Muhammed ile) sen bulmamıştır. Cennet, kendisini desteklemekle emrolunduğumuz bir adamdır. Cehennem, bunun zıddıdır. Farzlar ve haramlar da böyledir.

[316] Bu gurup Ebu'l Hattab el-Esedî'nin adamlarıdır. Derler ki: İmamlar peygamberdir. Ebu'l-Hattâb da nebîdir. Ona itaat edilmesini farz kıldılar. Hatta imamlar Allah'tır Hasan ve Hüseyin Allah'ın oğullarıdır. Cafer ve Allahtır, fakat Ebu'l-Hattab ondan daha üstündür, Ail'den de üstündür. Hattabiyye muhalifleri hakkında kendilerinden olanların yalancı şahitlik yapmalarını helâl görürler. İmam, öldürüldükten sonra da yaşar. Cennet, dünyanın nimetleri, cehennem dünyadaki acılardır. Bunlar haramları helal saymış, farzların yapılmamasını mubah görmüşlerdir. Bunların inananlara göre imam, doğmuş bir aydır. Her mü'mine vahiy gelir. Onlar içerisinde, Cebrail ve Mikailden daha hayırlılar vardır. Onlar ölmezler, belki meleküte çıkarılırlar. Bir başka söyleyişe göre İmam Amr b. Benan el-Acelidir. Şu kadar ki onlar ölürler.

[317] Ğurabiyye: Bunların inancına göre Muhammed ile Ali, iki karganın birbirine benzediğinden çok birbirlerine benzerler. Bunun için Cebrail hata ederek Peygamberliği Aliye götüreceğini Aliye götürdü.

[318] Zemmiyye: Bunlar Hz. Muhammedi kötülerler. Çünkü Ali Allahtır. Muhammedi, insanları Aliye davet etmesi için göndermişti. Fakat o insanları kendisine davet etti. Bunlar her ikisinin de Allah olduğunu söylediler. Hangisinin öncelikli olduğunda ihtilâf ettiler. Bunlara göre beş kişi Allah kâbul edilmiştir. Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma. Ancak kadın(dan Allah olmuş demenin) utancından kaçındıkları için Fatma demezler.

10- Hişamiyye,[319] 11- Zürâriyye,[320] 12- Yunusiyye,[321] 13- Şeytâniyye,[322] 14- Rizâmiyye,[323] 15- Müfevviza,[324] 16- Bedâiyye,[325] 17- Nâsriyye,[326] 18- İsmailiyye.[327]

---

[319] Hişâmiyye: Bu gurup şöyle diyor: Allah cesettir. İbn'ul Hakem diyor ki: O, (Allah uzundur, enlidir, derindir. Beyaz gümüş külçesi gibidir. Her yönden parlar. O'nun rengi, kokusu, tadı, organı vardır. Bu anılanlardan başka sıfatı yoktur. O oturur, kalkar, yer altında olan şeyleri dâhi, kendisinden yayılan ve yine kendisine dönen ışınlarla bilir. Kendi karışı ile yedi karış (uzunluğunda) dır. Ta arşa dokunur. Arş ile arasında farklılık yoktur. O'nun iradesi öyle bir harekettir ki kendisinin aynı da değildir, gayrı da değildir. O varlıkları (olayları), olduktan sonra bilir. Bu bilgi ezeli de değildir, sonradan olma da değildir. O'nun konuşması, kendisinin bir sıfatıdır ki, yaratılmış da değildir, kendisinden gayrı da değildir. Bir takım amaçlar Allaha delalet edip onu göstermez. İmamlar ma'sumdur/günahsızdır, Enbiya/Peygamberler böyle değildir. İbn-u Sâlim diyor ki: O(Allah) insan şeklindedir. Onun bol ve uzun bir saçı vardır. Üst yarısının içi boştur.

[320] Zürariyye: Bu gurubun başı Züräre b. A'yün'dür. Bunlar sıfatların sonradan olduğunu, sıfatlardan önce hayat bulunmadığını söylerler.

[321] Yunusiyye: Bu gurubun başı Yunus b. Abdurrahman Lakmî'dir. Yunus şöyle demiştir. Allah meleklerin taşıdığı bir arşın üzerindedir. Allah meleklerden güçlüdür. Arşın durumu, kendisini iki ayağının taşıdığı turna kuşu gibidir.

[322] Şeytaniyye: Bu gurubun başı, Muhammed b. Numandır. Lakabı "Dağ'ın şeytanı" dır. Allah hakkında şöyle demiştir: O insan şeklinde, cisim olmaksızın bir nurdur. Olayları/eşyaları, oluşundan sonra bilir.

[323] Rizâmiyye: Bu gurup şöyle diyor: İmâmet, Muhammed b. Hanifiyyenindir. ondan sonra oğlu Abdullahın, sonra Ali b. Abdullah b. Abbasın, sonra çocuklarınındır. Sonra Ebu Müslim'e Allah geçiş yapmıştır. O, öldürülmemiştir. Bunlar, haramları helâl saymışlardır.

[324] Müfevviza: Bu gurup şöyle diyor: Allah dünyanın yaratılmasını Muhammede bırakmıştır. "Aliye bırakmıştır" da denilmiştir.

[325] Bedâiyye: Bunlar Allah için "Bedâ" nın caiz olacağını söylemişlerdir.

[326] Nasriyye: Bunlara "İshakıyye" de denilmiştir. Bu gurup, Allah'ın Aliye geçtiğini söylemişlerdir.

[327] İsmailiyyenin yedi lakabı vardır: 1- Bâtınıyye: Böyle denmesi "Kitabın iç manası esastır, dış manasına uyulmaz" demelerindendir. 2- Karâmıta: Böyle denmesi, ilk olarak gurubu Hamdan Karmıt'ın oluşturmasıdır. (Karmıt, Vâsıt'ın köylerinden biridir.) 3- Haramiyye: Böyle denmesi, haramları ve mahremlerini helâl saydıkları içindir. 4- Sebeiyye: (Yedinciler) Böyle denmesi şu inançlarından dolayıdır. Bunlar inanırlar ki Şeriatı konuşan peygamberler yedidir: Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed ve Muhammed el-Mehdi. Bunlardan her ikisi arasındâ şeri'atına uyulan yedi imam vardır. Her asırda kendilerine uyulan ve yolunda gidilen yedi kimse olmalıdır. Bunlar şu kimselerdir:

İMAM: Allah'tan (gelenleri) edâ eder. HUCCET: İmamdan (gelenleri) edâ eder. ALICI: Huccetin bilgileri emercesine alır. EBVAB: Mezhebe davet edenlerdir. İnananların yükselebileceği derecelerin en büyüğüdür. ME'ZUN: Mezhebe girmeye istekli olanlardan ahit alır. AVCI: Davetçilere delil gösterir ve onları teşvik eder. MÜMİN: Davatçiye ve avcıya uyandar.

İsmailiyye şöyle demiştir: Bu yedi kimse yedi kat gök ve yedi kat yer, yedi günden oluşan haftâ yedi gezegen gibidir ki işleri düzenleyenler bunlardır. Hepsinin de sayısı yedidir.

5- Bâbekiyye: Böyle denmesinin sebebi bir gurubun Azerbaycanda Bâbek el-Harmîye uymuş olmasıdır.

6- Muhammera: Böyle denmesi Bâbek günlerinde kırmızı (Humma) giymeleri veya müslümanlara HIMAR (Eşek) demelerindendir.

7- İSMAİLİYYE: Böyle denmesi, İmameti İsmail b. Cafer için tanımaları sebebiyledir. Liderleri Muhammed b. İsmail'e uymalarından da denmiştir.

Bunların (hepsinin) davetlerinin esası dinleri ortadan kaldırmaktır. Çünkü Mecusilerden bir gurup olan Ğayâriyye İslâm'ın güçlü zamanında dinleri öyle bir yorumlamaya yöneldiler ki, dini

Bunlar, Bâtınıyye, Karâmıta, Haramiyye, Seb'iyye, Bâbekiyye ve Hamdiyyedir.

Zeydiyye'ye gelince, bunlar üç gruptur:

1- Carudiyye[328], 2- Süleymaniyye[329], 3- Beşiriyye[330].

İmamiyye ise tek gurup olup[331] toplamı 42 gurup etmektedir.

Sekiz ana guruptan Haricîler yedi guruptur. Bunlar şu isimlerle bilinmektedir: 1- Muhakkime[332],

---

kendi geçmişlerinin kurallarına döndüreceklerdi. Bunların başı Hamdan Karmıt veya Abdullah b. Meymun el-Kaddah idi.

Bunların davette dereceleri (Mertebeleri) vardır:

1- ZEVK (Tatma) mertebesi: Bu mertebede (mezhebe) davet edilen kimsenin daveti kabul edip etmeyeceği incelenir. Bu mertebede (fikir) tohumu atmak yasaktır.

2- Tekellüm (konuşma) mertebesi: Konuşma, içinde kandil olan bir odada olur.

3- Te'nis (alıştırma) mertebesi: Bu mertebede herkes eğilimine göre hareket eder. İsteyen zühd'ü, isteyen herşeyi terk etmeyi seçer.

4- Teşvik (alıştırma) mertebesi: bu mertebede dinin esaslarında, sure başlarındaki (tek tek yazılan) kesik harflerde, hayızlı kadının orucunu kaza edip namazını kaza etmemesinde, meniden gusledip idrardan gusletmemekte, reh'atların sayısında şüpheye düşürülür. Böylece bunları incelerken kalbine şüphe girer.

5- Rabt (bağlama) mertebesi: Bu mertebede inancına göre sır vermemek üzere söz alınır. Müşkülünü çözmek üzere imama havale edilir.

6- Tedlis (Karıştırma) mertebesi: Bu mertebede din ve dünya büyüklerinin kendilerine uyduğu ileri sürülür. Böylece eğilimi artırılır.

7- Te'sis (Kuruluş) mertebesi: Davet edilen kişinin kabul edeceği ön esaslara giriş yapılır. Sonra çıkarma yapılır. Bu, güven verip bedeni ibadetleri kaldırmaktır.

8- Selh (sayma) mertebesi: Kişi bu mertebede tüm inançlarını bırakır. Bu noktada dünya zevkine dalınır, Din yorumlanır. Bunların mezhebine göre Allah varda değildir, yok da değildir. İhtimal ki bunların söyledikleri felsefecilerin sözü ile karışmıştır. Hasan Sabbah ortaya çıkınca kendisinin hüccet olduğunu ileri sürerek daveti yeniledi. Onun sözünün özeti, buraya kadar söylenenler hususunda bir muallime/öğreticiye ihtiyaç olduğudur.

328 Carûdiyye: Bu gurup Ebu'l Cârud'un adamlarıdır. Görüşlerinden bazısı şunlardır: Hz. Ali'nin imameti isim olarak nas halinde bildirilmişse de vasıf olarak bildirilmiştir. Ona muhalefet ettikleri için sahabe kâfir olmuştur. İmamet, Hasan ve Hüseyinden sonra onların evlatların arasından danışma ile belirlenir. Hasan ve Hüseyin'in evlatlarından eli kılıçlı olarak ortaya çıkan âlim ve kahramandır. O, imamdır. Beklenen imam hakkında ihtilaf etmişler; Muhammed b. Abdullah mı, -o öldürülmemiştir- Muhammed b. Kâsım mı, yoksa Kûfe valisi Yahya b. Umeyre midir belirlememişlerdir.

329 Süleymaniyye: Bu gurup, Süleyman b. Cerir'in adamlarıdır. Bunlara göre imamet danışma ile gerçekleşir. Bu danışma işini müslümanların hayırlılarından iki kişi yapar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in imamlığı, halk onlara biatda hata etmiş ise de geçerlidir. Bunlar Hz. Osman, Talha, Zübeyr ve Hz. Aişeyi kâfir sayarlar.

330 Beşiriyye: Bu grubun başı Beşîr es-Sevmî'dir. Bunlar Hz. Osman hakkında bir şey söylemeyip tavakkuf etmişlerdir.

331 İmamiyye: Bu gurup açık bir şekilde Hz. Ali'nin imamlığının nas ile bildirildiği görüşündedir. Sahabeyi kâfir sayıp onlar hakkında ileri-geri sözler söylemişler, imameti Ca'feri Sadık'a nakletmişlerdir. Ondan sonra nas ile bildirilenin kim olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bu gurup, son devirlerde Mutezile, Ahbariyye, Müşebbihe, Selefiyye ve sapık guruplara katılanlar olarak bölünmüştür.

332 Muhakkime: Bunlar hakem olayında Hz. Aliye baş kaldırmış ve onun kâfir olduğunu söylemişlerdir. Bunların sayısı 12 bindir. Kureyşten bir kimse veya başkası devlet başkanı olarak tayin edilirse, bu kişi adaletli ise başkanlığı geçerlidir. Bunlara göre, devlet başkanı tayin edip belirlemek vacip değildir.

2- Beyhesiyye,[333] 3- Ezârika,[334] 4- Necedât,[335] 5- Abdiyye (veyâ Asfariyye),[336] 6- Ebaziyye[337] ki dört guruba ayrılır: Hafsıyye, Yezidiyye, Hârisiyye ve Mutîiyye.

7- Acâride.[338] Bunlar onbir gurup olup isimleri şöyledir: Meymûniyye, Şuaybiyye, Hâzimiyye, Hamziyye, Ma'lümiyye, Mechüliyye, Saltiyye, Sa'lebiy-

---

[333] Beyhesiyye: Bunlar, Beyhes b. Heysam b. Câbir'in adamlarıdır. Bunlara göre İmam, Allahı ve onun peygamberinin getirdiğini bilmek ve ikrar etmektir. Helal mi haram mı olduğunu bilmediği bir şeyi işlerse, araştırmak kendisine farz olduğundan, (araştırmadan işlemiş ise) kâfir olur. Bir başka kavle göre meseleyi devlet başkanına (veya onun temsilcisine) sunup onun tarafından belirlenmedikçe kâfir olmaz. Bir başka kavle göre En'am 145.ci ayetinde sayılanlardan başka haram yoktur. Bir diğer kavle göre, devlet başkanı kafir olursa halk da kâfir olur. Halk başkanın olduğu yerde de olsa, başka yerde de olsa durum aynıdır. Çocuk iman ve küfür bakımından babaları gibidir. Helâl maddelerin içerdiği (tabiî) alkolden sarhoş olan kimse yaptığından ve söylediğinden hesaba çekilmez. Bu durumdaki kimse bir büyük günah işlerse kâfir olur da denmiştir. Bunlar Kaderiyye ile uyum içerisindedirler.

[334] Ezârika: Bunlar Nâfi' b. Ezrak'ın adamlarıdır. Bunlar diyorlar ki: Ali, hakemi kabul etmekle kâfir olmuştur. İbn-u Mülcem haklıdır. Sahabe ve savaşa katılmayanlar kâfirdir. Takiyye haramdır. Muhaliflerin çocuklarını ve kadınlarını öldürmek caizdir. Zina yapana recm cezası yoktur. Namusla ilgili olarak kadına iftira etmekte had cezası yoktur. Müşriklerin çocukları, babaları ile birlikte cehennemdedir. Peygamberin (geçmişte) kâfir olması caizdir. Büyük günah işleyen kimse kâfirdir.

[335] Necedât: Bunlar Necdet ibnu Âmir en-Neceffînin adamlarıdır. Bunların içerisinde Âziriyye isimli bir gurup vardır ki fer'î meselelerde cahilliği mâzeret olarak kabul etmişlerdir. Bunlara göre imamâ ihtiyaç yoktur, ama imam'ın (devlet başkanının) belirlenmesi caizdir. Kâfir sayma meseleleri dışındâ Ezârikaya muhâlefet etmişlerdir.

[336] Asfariyye: Bunlar, Ziyad b. Asfar'ın gurubudur. Savaşa katılmayanlar, recm cezasının olmaması, takiyyenin olmaması ve kâfirlerin çocukları meselelerinde Ezarikaya muhalefet etmişlerdir. Derler ki: Had cezasını gerektiren günah ile, ancak o günahı işleyen kimse isimlendirilebilir. Namaz ve orucu terk etmek gibi ad cezası olmayan, fakat büyük olan günahı işleyen kâfir olur. Müslüman bir kadının takiyye yapılan ülkede müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi caiz, takiyye olmayan yerde caiz değildir, denmiştir.

[337] Bu gurup Abdullah Ebaz'ın adamlarıdır. Bunlar derler ki: Bizim muhalifimiz olanlar, müşriklerden gayri (bir tür) kâfirdir. Onların kadınlarını yatağa almak ve silahlarını, malzemelerini ganimet olarak almak caizdir. Bu, savaş halindedir, başka durumda olmaz. Onların ülkesi İslâm ülkesidir. Ancak sultanlarının askeri kışlası böyle değildir. Onlara muhalif olanların, aleyhlerinde yapacağı şahitlik geçerlidir. Büyük günah işleyen kimse tevhid ehlidir fakat mü'min değildir. Bir işe güç yetmesi, o işten önce vardır. Kulun işi Allah'ın yaratması ile olur. Mükellefiyetin asılının yok olması ile, dünya yok olacaktır. Büyük günah işleyen kimse müşrik olmayıp, nimeti nankörlük etmiş olmak manasında kâfirdir. Kafirlerin çocuklarının kafirliği ve münafıklığın şirk olup olmadığı, delilsiz peygamber gönderilip ona uyanların yükümlü olması hakkında bir şey söylememişlerdir. Hz. Ali'yi ve adamlarının çoğunu kâfir saymışlardır. Ebâziyye dört guruba ayrılmıştır.

1- Hafsıyye: Bu gurup Ebû Hâfs b. Ebu'l-Mikdam'ın adamlarıdır. Bunlar önceki inanışlara şunu ilave etmişlerdir: Bunlara göre iman ile şirk arasında "Allahı bilmek" mertebesi vardır. Allahı tanıyıp, onun dışındakileri inkar edenveya büyük günâh işleyen kâfir olur, müşrik olmaz.

2- Yezidiyye: Bu gurup Yezid b. Enisenin adamlarıdır.. Bunlara göre gelecekte Arap olmayan bir peygamber gelecek, onun kitabı gökde yazılacaktır. Bu peygamber hz. Muhammedin şeri'atını Sâbiîlere bırakacaktır. Had cezasına çarptırılanlar müşriktir. Her günah şirktir.

3- Hârisiler: Bu gurup Ebu'l Hâris el-Ebâzi nin adamlarıdır. Kader ve güc'ün işten önce olması meselelerinde Ebâziyyeye muhalefet etmişlerdir.

4- Mutîiyye: Bunlar, Allah murad edilmeksizin Allah'a itaatı söyleyenlerdir.

[338] Acâride: Bu gurup yazarın ifadesine göre Harrûlerin yedincisidir. Bunlar Abdurrahmân b. Acred'in adamlarıdır. Neceadât gurubunun görüşlerine ilaveten şu inançlara sahiptirler: Çocuk(lar) İslâm'a davet edilinceye kadar (sorumlu olmaktan) beridir/uzaktır. Ergenlik yaşına ge-

ye. Sa'lebiyye de dört guruba ayrılmıştır: Ahnesiyye, Mâ'bediyye, Şeybâniyye ve Mükerremiyye. Buraya kadar adı geçen grupların sayısı 62 olmuştur.

Sekiz ana guruptan üçüncüsü Mürciedir. Bunlar beş guruba ayrılırlar. Bu grupların isimleri şöyledir:

1- Abîdiyye,[339] 2- Yûnusiyye,[340] 3- Gassâniyye,[341] 4- Sevbaniyye,[342]

---

lince çocuğun İslâm'a davet edilmesi vaciptir. Müşriklerin çocukları cehennemdedir. Diğer gruplara gelince:

Meymuniyye: Bu gurup Meymun b. Imran'ın adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: kader vardır. Güç, işten öncedir. Hz. Allah hayır'ı irade eder, şerri irade etmez, günahları da irade etmez. Kâfirlerin çocukları cennettedir. Bunlara göre kızların kızı, kız ve erkek kardeşlerin çocuklarının kızları ile evlenmek caizdir.

Şuaybiyye: Bunlar Şuayb b. Muhammedin adamlarıdır. Kâder meselesi dışında, inançları Meymuniyye gibidir.

Hamziyye: Bu gurup Hamza b. Edrek'in adamlarıdır. Bunlar da Meymuniyye gibidir. Ancak bunlara göre kâfirlerin çocukları cehennemdedir.

Ma'lûmiyye: Bunlar da Hazimiyye gibidir. Ancak bunlara göre mümin Allahı tüm isimleriyle bilen kimsedir. Kulun iş'i Allah'ın yaratması iledir.

Mechûliyye: Bunlara göre Allah'ın bazı isimlerini bilmek yeterlidir. Kulun işi, kendi yaratması iledir.

Saltiyye: Bu gurup Osman b. Ebis-Salt'in adamlarıdır. Salt. b. Sâmit olduğu da söylenmiştir. Bunlar Acaride gibidir. Fakat şöyle derler: Müslüman olup bize sığınana sahip çıkarız. Çocukları bizi ilgilendirmez.

Sa'lebiyye: Bunlar sa'leb b. Âmir'in adamlarıdır. Çocukların velî olduğunu söyler ve köleden ve zekât alınması gerektiği görüşündedirler. Sa'lebiyye kendi arasında da dört guruba ayrılırlar. Şöyleki: 1- Ahnesiyye: Bunlar Ahnes b. Kays'ın adamlarıdır. Görüşleri Sa'lebiyye gibidir. şu kadar ki Takiyye yapılan yerde yaşayan kimse hakkında bir şey söylemezler. Arcak hâli bilinenler hariç. Öldürme ve hırsızlık yoluyla sûikasd yapılmasını haram sayarlar. Kendi topluluklarından olan müslüman kızı yine kendilerinden olan erkekle evlenmesini caiz görürler.

2- Ma'bebiyye: Bunlar Ma'bed b. Abdurrahmanın adamlarıdır. Evlenme meselesinde Ahnesiyye'ye, kölenin zekâtı konusunda Sa'lebiyeye muhaliftirler.

3- Şeybâniyye: Bu grup Şeybân b. Sâat'in adamlarıdır. Cebriyye görüşünde olup, sonradan olan kudreti kabul etmezler.

4- Mükerremiyye: Bu gurup, Mükerrem el-Aclî'ye mensuptur. Bunlara göre namazı terk eden kimse Allahı tanımladığı için kâfirdir. Her büyük günah işleyen de böyledir. Allah'ın (bir kimseye) dost veya düşman olması sonuç itibariyledir. "Biz de öyleyiz" derler. Böylece Hariciler 20 gurup olmaktadır.

339 Abîdiyye: Bu gurup Abîd el-Mükezzib'in adamlarıdır. Bunlar şu inançları ilave etmişlerdir: Allah'ın ilmi kendisinden başkasını izâle etmez. Allah insan şeklindedir. Çünkü hadiste "Allah Adem'i Rahman'ın süreti üzere yarattı" buyrulmuştur.

340 Yûnusiyye: Bu gurup Yunusu Nemiri'nin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: İman; Allahı bilmek, ona boyun eğmek ve kalpten sevmektir. Bu sevgi var iken itaat edilmesi gereken şeyleri bırakmak zarar vermez. İblis, Allahı biliyordu. Ancak kendisini büyük gördüğü için kâfir oldu.

341 Ğassâniyye: Bunlar, Gassan el-Kûfinin adamlarıdır. Görüşleri şöyledir: İman; Allahı, Rasûlünü ve bunlardan geleni bilmektir. İman artar, eksilmez. Bu şöyle demek gibidir: Allah haccı farz etmiştir. Fakat ben kabenin nerede olduğunu bilmiyorum. Allah Hz. Muhammedi gönderdi. O Medinede midir, yoksa başka bir yerde midir? bilmiyorum. Ğassan bu görüşün Ebu Hanifeye ait olduğunu hikâye ederdi. Fakat bu hikâye iftiradır.

342 Sevbâniyye: Bu gurup, sevbân el-Mürcî'nin adamlarıdır. İman; Allahı bilmek, Allahı, Rasûlünü ve yapması akıl ile caiz olmayan her şeyi ikrar etmektir. Bu gurup şunda ittifak etmiştir: Allah bir günahkârı affederse onun gibi olanların hepsini mutlaka affeder. Cehennemden bir kimseyi çıkarırsa da böyledir. Mü'minlerin cehennemden çıkarılması kesin değildir. Bunlardan Ğaylan'a mahsus olmak üzere, kader ve huruc inancı vardır. Buna göre İmam'ın Kureyşli olmaması caizdir.

5- Sevmeniyye.[343] Sekiz ana guruptan beşincisi Neccariyyedir. Bu gurup üç kısma ayrılmış olup, isimleri şunlardır:

1- Bergusiyye,[344] 2- Za'ferâniyye,[345] 3- Müstedreke.[346]

Sekiz ana guruptan altıncısı olan Cebriyye ve Yedincisi olan Müşebbihe bir'er guruptan ibarettir. Böylece tamamı 72 gurup olmaktadır. Bu sayıya bir de Naciye gurubu/fırkası eklenince hepsi 73 olmaktadır.

Mezheplerdeki grupları ifade eden bu sayı, maksadın kesin olarak bu olduğunu ifade etmek değil, sahih hadise uyum sağlamak için iyi niyetli yapılan bir zorlamadır. Çünkü bu sayının kesin olduğuna dair dini bir delil yoktur. Eksik veya fazla olmamak üzere bu grupların 73 olmasına akıl da bir delil değildir. Nitekim bu grupların akaid'e mahsus olmasına dair de bir delil yoktur.

o o o

Alimlerden bir topluluk demişlerdir ki: Bid'atın esası, dört guruptur. Diğer 72 gurup bunlardan parçalanıp çıkmıştır. Bu dört gurup şunlardır: Hâricîler, Râfızîler, Kaderiyye ve Mürcie.

Yusuf b. Esbât demiştir ki: Bu dört guruptan her biri 18 kısma ayrılmıştır. Hepsi 72 gurup eder. 73.cü gurup Naciye (kurtulan) guruptur. Bu takdir/yorumda bundan önceki gibidir. Ona yapılan itiraz buna da yapılmıştır.

Tartuşi merhum bunu doğruya yakın bir şekilde açıklamıştır. Tartuşi demiştir ki: Alimlerimiz tüm grupların bu dört guruptan ayrılıp koparak meydana geldiğini murat etmemişlerdir. Bid'atın aslının gereği bir guruptan koparak bu sayıya ulaşmak değildir. Çünkü böyle bir şey şu ana kadar meydana gelmiş değildir.

(Tartuşi devamla) diyor ki: Alimler ancak "Her bid'at sapıklıktır" ölçüsü, neredeyse bu dört esas gurup dışındakilerde bulunmuyor demek istemişlerdir.

---

[343] Sevmeniyye: Bu gurup Ebû Muaz Sevmenî'nin adamlarındndan oluşmuştur. Bunlara göre iman marifet, tasdik, sevgi, ihlas ve ikrardır. Bunların hepsini veya bazısını terketmek küfürdür. Bunların bazısı iman değildir. Sahibini görüş birliği ile kâfir yapmayan her günahı işleyen kimseye, "fâsık olmuştur ve isyan etmiştir" denilir. Sadece "fâsık olmuştur" denmez. Namaz kılmamayı helâl sayarak namazı terk eden kimse, kâfir olur. Kaza etmek niyeti ile namazı kılmayan ise kâfir olmaz. Bir peygamberi öldüren veya tokatlayan kimse kâfir olur. Çünkü bu davranışı, o peygamberi yalanlayıp ona düşmanlık beslediğinin delilidir. İbn'ur-Râvendi ve Bişr'ul Müreysi de böyle demiştir. Bu iki kimse demişlerdir ki puta secde etmek küfrün göstergesidir. İşte buraya kadar söylediklerimiz katıksız Mürcie gurubunu ortaya koymaktadır. Bu gurupta bulunan bazı kimseler kaderiyeciliği inançlarına eklemişlerdir. Sâlih, Ebû Şemr, Muhammed b. Şeyb ve Ğaylan bunlardandır.

[344] Bergusiyye: Bunlara göre Kur'an okunduğunda araz, yazıldığında cisimdir.

[345] Za'ferâniyye: Bunlar demiştir ki: Allah'ın kelâmı Allah'tan gayrı bir şeydir. O'ndan gayrı olan her şey mahluk/yaratılmıştır. Allah'ın kelâmı mahluk değildir diyen, kâfir olur.

[346] Bu gurup daha önce söylenilenlere şunları eklemiştir: Kur'an bir kayıt ve şart olmaksızın mahluktur. Fakat biz mahluk olmadığını söyleyerek sünnet ve icmâ'a uymuş olduk. Fakat bu hususta hikâye edilen şekilde tevil ettik. Bunlar dediler ki: Bize muhalif olanların tüm sözleri, hata "Lailâhe illalah" dedikleri dahi yalandır.

Her ne kadar ikinci bid'at birincinin detayı/fer'i ve parçası olmayıp, birinci ile ilişkisiz ikincisi başlı başına bidat ise de durum budur.

Daha sonra bir örnekle bunu açıklamıştır: Kader meseleleri ile ilgili esas olan bir bid'at vardır. Daha sonra kader ile ilgili bölümlerde bir takım meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Öylesine bir takım meselelerde de ihtilaf etmişlerdir ki kader ile ilgisi yoktur. Fakat bunların hepsi, kulların işinin kullar tarafından yaratıldığında görüş birliği içindedirler.

Fakat kader konusunda fer'î bir meselede görüş ayrılığına düştüler. Pek çoğu bir iş, iki kişiden doğarak meydana gelmez, dediler. Bunun gibisini kadim/ezeli olanla sonradan olan arasında havale ettiler. Daha sonra kader ile hiç ilgisi olmayan bir çok meselede de görüş ayrılığına düştüler. Salah ve aslah meselesinde olduğu gibi.

Bunlardan Bağdatlı olanlar şöyle dediler:

"Kullarının dinleri ile ilgili olan hususlarda kulları için salahı (iyi olanı) yapmak Allaha vaciptir. Allah'ın mükellef kılacağını bildiği kulları için başta salah olanı yaratması vacip olduğu gibi, onların aklını olgunlaştırıp onları güçlü kılarak problemlerini yok etmesi de Allaha vaciptir."

Basralılar ise: "Allah'ın kullarının akıllarını olgunlaştırması ve onlara yükümlülüğün sebeplerini vermesi vacip değildir." dediler.

Bağdatlılar: "Günahkar kimseler tevbe etmedikleri takdirde, onlara Allah'ın ceza vermesi vacip olur. Bağışlamanın tevbe etmeden olması, bağışlayanın aptal olduğunu gösterir." demişlerdir. Basralılar ise böyle olmadığını ifade etmişlerdir.

Cafer b. Bişr şöyle bir bid'at sözü söylemiştir: Bir kimse bir kadınla evlenmek için ısrarla üzerine düşse, nikahsız, velîsiz, şahitsiz ve kadının rızası olmaksızın kadınla cinsel ilişkiye girse bu ona helal olur. Oysa Ca'ferin bu sözüne, daha öncekiler muhalefet etmişlerdir.

Sümâme b. Eşres şöyle demiştir: Allah kıyamet gününde kâfirleri, inkarcıları, bunların ve mü'minlerin çocuklarını, delileri toprak yapacak, bunları hesaba çekmeyecek ve azab etmeyecektir.

Görülüyor ki bu guruplardan her biri, kendi görüşü olarak asıl bid'atına ilişkin veya onunla ilgili olmayan bid'atler icad etmişlerdir.

Eğer Hz. Peygamber bu bölüme ve guruplaşma ile ilgili hadisinde ayrılmanın, cinslerin tür yerine geçeceği ana gurupları kast etmiş olsaydı- gerçeği Allah biliyor ya- guruplar olarak sayılanlar bu sayıya şimdiye kadar ulaşamazdı. Şu kadar ki zaman devam etmekte, yükümlülük ve tehlikeler var olmayı sürdürmektedir. Bir asır ve çağda durmadan yeni bid'atler (ve guruplar) türemiyor mu? (Belki ilerde bu sayıya ulaşılır.)

Şayet Hz. Peygamber ayrılmak ile İslâm dininde meydana gelecek, dinin aslına uymayan ve kurallarının kabul etmediği bid'atleri; adı geçen taksimleri dikkate almadan kasdetmiş ise o zaman bid'atler bir takım cinsler için tür olmuş veya asıl ve temel yapıya ters düşmüş olur. Gerçeği Allah biliyor ya Hz.

Peygamber işte bunu kasdetmiştir. Böyle olunca gurupların sayısı yetmiş ikiden fazladır.

Hadisin buna göre doğru olarak anlaşılması için bid'at ehlinin aşırı olanlarını ümmetin dışında tutmak gerekir. Kaderiyye'den araz'ı kabul etmeyenler, Hululiyye, Nusayriyye ve benzeri aşırı guruplar bu ümmetten sayılmazlar. Çünkü Allah'ın varlığını ve âlem'in sonradan yaratıldığını isbat etmek ancak araz'ın varlığı ile olmaktadır.

Tartuşi merhumun söylediği budur. Bu ifade tarzı güzeldir. Ancak meselenin incelenmesinde iki husus kalıyor:

Birincisi: Hadisteki guruplardan ve ayrılmadan maksat, bid'atin cinsi değil, bizzat bid'atın kendisidir, gibi bir şık seçilirse, bunu seçen sözlü ve ameli bid'ate razı olmuş olur. Bu ise bir problemdir. Zira küçük büyük her bid'ati dikkate alır ve her bid'at yapanın yaptığını bir bidat sayarsak o kişiyi ve ona uyanları nasıl bir gurup olarak sayabiliriz? Bu durumda gurupların sayısı 72 olmak şöyle dursun, sayı olarak 100 ve 200'de bile kalmaz. Ayrıca yukarda söylendiği gibi zaman ilerledikçe yeni bid'atler olmakta ve kıyamete kadar da olmaya devam edecektir.

Daha önce de bu manada İbn-u Abbas'ın şu sözü geçmiş idi: "Her yıl insanlar bir bid'ati canlandırıyor, bir sünneti öldürüyorlar. Ta ki bid'atler güç bulup sünnetler yok olana kadar (böyle sürüp gidecek). "Böyle bir durum gerçekten vardır. Çünkü şu ana kadar (pek çok) bid'at ortaya çıkmış ve hâla çoğalmaya devam etmektedir. Akaid/inanç ile ilgili yoldan çıkanların bid'atlerini ortadan kaldırdığımızı varsaysak ibel geri kalanların sayısı 72 den çok olur. O halde yukarıdaki seçimi yapanın sözü -Allah bilir - isâbetli değildir.

İkincisi: Hadisteki ifadenin özü odur ki bu guruplar henüz (tam olarak) belirlenmiş değildir. Çünkü böyle bir belirlemenin delili yoktur. Akıl da böyle bir şeyi gerekli kılmıyor. Bu görüşe karşı çıkan kimse, akaid konularında Eş'ariler arasındaki ihtilaflı meselelerdeki adını verdiği gurupları ortaya koymalı, kendisini ve gurubunu bu sakıncadan uzaklaştırmalıdır. En uygun olanı belirlemenin olmaması hususunda söylendiğidir. Belirlemenin olduğunu gösteren bir delil olduğunu teslim etsek bile yine belirlemek gerekmez. Çünkü:

Birinci olarak: İslam dininden anlıyoruz ki din bu gurupların açıkça kim olduğunu bildirmeksizin, vasıflarını/özelliklerini bildirmiştir. O zaman hadisin ifade ettiği özelliğe girenleri belirlemek kalıyor. Haricilerle ilgili hadiste olduğu gibi nadir olarak belirleme olmuştur. "Şunun soyundan öyle bir topluluk olacak ki onlar kuranı okurlar. Fakat okudukları boğazlarını geçmez." hadisinde olduğu gibi. Bununla beraber Hz. Peygamber, onların gurupların ayrılacağını bildirdiği hadisine dahil olduğunu ifade etmemiştir. Bu konu "Muvâfakât" isimli kitabımızda geniş olarak ele alınmıştır.

İkinci olarak; Gurubun belirlenmemiş olması, ümmetin kusurlarının örtülmesini istemiş olmasını gerektirir. Nitekim çoğunlukla ümmetin kusurları örtülür, dünyada rezil edilmezler. Biz Müslümanlar da karşımıza bir ayrılık çıkmadıkça diğer müslümanların kusurlarını örtmekle emrolunduk. Ümmet-i Muhammed'in durumu, İsrail oğullarının durumu gibi değildir. Onlardan biri

geceleyin bir günah işlediğinde, sabahladığında işlediği günahı kapısında yazılı olarak bulurdu. Yine onların kurban işinde de böyle bir durum vardır. Onlar kurban kestiklerinde, şayet kurban Allah katında kabul edilmiş ise, gökten bir ateş iner, kurbanı yeyip yok ederdi. Eğer kurban kabul edilmemiş ise kurban orta yerde kalırdı. Bunda günah işleyenin rezil ve perişan olması vardır. Ganimetlerde de benzeri durum vardır. Bunlardan pek çoğu Muhammed ümmetine mahsus olmak üzere örtülmüş, açığa çıkarılmamıştır.

Gurup belirlenmemek suretiyle örtülü kalmış olmanın bir başka hikmeti daha vardır. Şöyle ki: Eğer kusurun sahibi Muhammed ümmetinden olduğu halde kusur örtülmeyip açığa çıkarılmış olsaydı bu, ayrılığa ve Allah'ın ve Rasûlü'nün emrettiği kaynaşmanın yok olmasına sebep olurdu. Hz. Allah şu ayetlerde bunu emretmiştir:

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti." (Al-i İmran, 103)

"Allah'tan korkun, aranızı düzeltin." (Enfâl, 1)

"Kendisine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın." (Âl-i İmran, 105)

Hz. Peygamber de hadislerinde : ".... hasetleşmeyin, birbirinze sırt çevirmeyin, düşmanlık etmeyin. Kardeşler olarak Allah'ın kulları olunuz." buyurmuş,[347] dargınların arasının düzeltilmesini emretmiştir. Ayrıca Rasûlullah insanların arasını bozmanın, dini de mahveden bir felâket olduğunu bildirmiştir.[348]

Belirleyerek gurupları tanıtmak, âdetin gereğidir ki aralarında düşmanlığı ve ayrılığı körükler. Böyle olması, belirleyerek tanıtmanın yasaklanmış olmasını lüzumlu kılar. Ancak Haricilerde olduğu gibi bid'at aşırı derecede ise bilinmeleri için âlametleri ile birlikte zikrediliri. Yaptığındaki çirkinlik buna benzer olan veya müctehidin bakış açısına göre buna yakın olanda da hüküm böyledir. Bunun dışında kalanlarda bir şey söylememek en uygunudur.[349]

---

[347] Bu hadisi Buhari ve Müslim'in ittifakla (Müttefekun aleyh) rivayet etmiştir. Hadisi Buhari, Edeb kitabında (Feth'de 6064-6065 ve 6066 numara ile), Müslim, Birr ve Sıla kitabında (adı geçen kitabın) 23-24-28-29-30-31-32 ve 70 numaralı hadislerinde, Ebu Davud, Edeb kitabında 4910 ve 4911 numara ile, Tirmizi, Birr ve Sıla kitabında, 1935 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde 1/405 de rivayet etmiştir. Zikretmeye değer ki rivayetlerin çoğu "Zan'da bulunmaktan kaçınınız..." şeklinde başlamaktadır.

[348] Bu mana, Tirmizinin "Sıfat'ul Kıyâme" kitabında 2508 ve 2509 numaralar ile rivayet ettiği hadislerde vardır. Tirmizideki hadis şöyledir: "Size oruçtan, namazdan ve sadakadan daha faziletli bir işi haber vereyim mi? Evet, dediler, Hz. Peygamber: "İki kişinin arasını düzeltmektir. İki kişi arasını bozmak (mahvedici) bir felâkettir." buyurdu.

[349] Yazarın ifadesinden anlaşılan odur ki maksadı şudur: Ayrılık, kaçınılmaz ise onu bölünmeye, guruplaşmaya sebep olacak şekilde ele almaktan kaçınmak gerekir. Kendilerine "ehl-i sünnet vel'Cemâat" denilen ve hak üzere olan topluluğun uygulanması budur. Fakat bid'atine çağırada bulunan ve kendilerine karşı olanları kâfir ve sapık sayanlara karşı nasıl bir tavır takınılacaktır? Bunlar bid'atı aşırı derecede olanlar gibi belirleme ve tanıtma dışı tutulmaya daha layık değil midir? Çünkü sahabe -Allah onlardan râzı olsun- aykırı görüşlerine rağmen Haricilerin müslüman cemaati içinde kalmalarını arzu ederlerdi. Onlar Haricilere karış ancak müslümanların birliğini bozdukları için savaş açmış, bunu bid'atleri aşırı olduğu için yapmamışlardır. (Reşid Rıza)

Ebû Davud, Ömer b. Ebî Mürre'den şu rivayeti kaydetmektedir: Huzeyfe Medâin'de idi. İnsanlara öfke hakkında Hz. Peygamberin söylediklerini anlatıyordu. Huzeyfe'den bunları duyan insanlar Selman-ı Fârisî'ye gidip, Huzeyfe'nin söylediklerini ona anlatıyorlardı. Selman onlara şöyle diyordu: "Selman söylediğini en iyi bilen kimsedir." İnsanlar Huzeyfe'ye döner ve şöyle derlerdi: "Senin dediklerini Selman'a anlattık. O ne seni onayladı, ne de yalanladı."

Bunun üzerine Huzeyfe Selman'a giderek ona şöyle dedi.-O sırada Selman tahıl tarlasında idi- "Ey Selman! Hz. Peygamberden duyduğum şeyleri söylememi tasdik etmeni engelleyen nedir?" Selman şöyle cevap verdi: "Hz. Peygamber öfkelenir ve ashabından bazı kimselere (hoşnut olmadığını ortaya koyar ve gördüğü kötülükleri ifade eden) gerekli şeyleri söylerdi. Bazı kimselerden ise hoşnut olur, onlara da bir şeyler söylerdi. Sen (bunları anlatarak) bir takım kimselere bazılarının sevilmesine, bazılarına düşmanlık beslenmesine ve bir takım ayrılık ve bölünmelerin meydana gelmesine ne zaman son vereceksin? Sen de kesin olarak biliyorsun ki Hz. Peygamber bir hutbesinde şöyle buyurmuştu. "Her hangi bir adama öfke halinde kötü bir şey söylemiş, Allah'ın rahmetinden uzak olmasını istemiş olabilirim. Ben de ancak bir insan oğluyum. Sizin öfkelendiğimiz gibi ben de öfkelenebilirim. Hz. Allah beni sırf âlemlere rahmet olarak gönderdi. Allah'ın bana verdiği rahmet özelliğini kıyamet gününde onlar hakkında kullanacağım."[350] (Ey Huzeyfe!) Ya bu yaptığından vazgeçersin veya (durumunu) Ömer'e yazarım.

İyice düşününüz ki Selman'ın bu anlayışı ne güzeldir? Meselemizde aynı şey geçerlidir. İşte bu noktadan hareketle köklü ilim sahibi olan kimsenin "Bu guruplar filan oğlu filandır." dememesi gerekir. İsterse ictihatına göre onları belirtileri ile bilmiş olsun.

Ancak şu iki durumda gurubu belirleyerek adını verebilir:

1- Birincisi, İslam dini o grupların isimlerini açıkça belirlediği zaman. Nitekim Haricilerin durumu böyledir. Çünkü Haricilerin durumu bilimsel olarak incelendiğinde onların fırkalarla ilgili hadisin hükmü altına girdikleri açıkça görülür. Onların yolunda gidenlerin durumu da aynıdır.

İnsanlardan o guruplara en yakını mağripli Mehdinin gurubudur. Çünkü Mehdinin gurubunda, Hz. Peygamberin Haricilerde var olduğunu haber verdiği iki özellik mevcuttur. Bunlardan birisi onların Kur'an okuyor olmaları, fakat okuduklarının boğazlarından aşağıya geçmemesidir. Diğeri ise onlar müslümanları öldürür, putperestleri bırakırlardı. Bunlar Kur'an'ı okurlar ve okuturlardı. Kur'an okumada bir takım bid'atler çıkarmışlardır. Fakat Kur'an'ı derinlemesine anlamak hususunda bir şey yapmamışlar, Kur'an'ı derinlemesine anlamak hususunda bir şey yapmamışlar, Kuranın maksatlarını öğrenmemişlerdi. Bundan dolayı âlimlerin kitaplarının "bunlar re'y (görüş) kitabıdır" diyerek bir tarafa attılar, yaktılar ve kaplarını parçaladılar. Hâlbuki Kur'an'ın ve sünnetin

---

[350] Bu hadisi Müslim, Birr ve Sıla kitabında 88-89-90-91-92-93-94 ve 95 numaralarda farklı lafızlarla ve fraklı yollarla, fakat aynı manada olmak üzere rivayet etmiştir.

manasını o âlimler kitaplarında gereği gibi anlatmışlardır. Mehdinin adamları müslümanlarla savaşmış, onların tevhid ehli olmayıp mücessime den olduğunu sanarak bozuk bir anlayış ile onları öldürmüşlerdir. Oysa Hıristiyanları ve onlarla komşu olan kâfirleri bırakıp onlarla savaşı terketmişlerdir.

Mağavi'nin Mu'ceminde rivayet ettiği haberden ve başka haber ve rivayetlerden meşhur olarak biliniyor ki Hariciler Hz. Aliye başkaldırmış, daha sonra gelen Ömer b. Abdül Azizi de dinlememişlerdir.

Bağavi'nin Humeyd b. Hilâlden nakl ettiğine göre Ubabe b. Kurt gazaya çıkmış, bu uğraşda Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra gazadan dönerken namaz kılmak isteyip ezan okumuştur. O sırada Haricilerden bir gurup olan Ezârı ka'dan bir takım kimseler oraya geldiler. Ezan okuyan zât'ı getiren nedir?" dediler. Ubâde onları: "Size ne okuyor kardeşlerim?" dedi. Onlar: "Sen (bizim değil) şeytanın kardeşisin. Seni kesinlikle öldüreceğiz!" dediler. Ubade onlara: "Allah Rasülünün benden razı olduğu şeye siz razı olmaz mısınız?" dedi.

Onlar: "Hz. Peygamber senden ne yaptın da râzı oldu?" dediler. Ubâde: "Ben Hz. Peygambere geldiğimde kâfir idim. Kelime-i şehâdeti getirdim. Rasûlullah beni serbest bıraktı." dedi. Bu konuşmadan sonar Hariciler Ubade'yi yakalayıp öldürdüler.

Kur'an'ı anlamamaları daha önce geçmiş idi. Kaderiyye mezhebinden olanlarla ilgili olarak Ebu Davud'un tahric ettiği bir hadiste İbn-u Ömerden rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kaderiyye bu ümmetin mecüsîsidir. Eğer hasta olurlarsa onları ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerinde bulunmayın."[351]

Huzeyfe (r.a) den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her ümmetin bir mecusisi vardır. Bu ümmetin mecusisi, "Kader yoktur" diyenlerdir. Bunlardan bir kimse ölürse cenazesine katılmayın. Bunlardan hasta olanı ziyaret etmeyin. Onlar deccalin gurubudur. Hz. Allah onları deccale kavuşturacaktır." [352] Bu hadis, hadisçilere göre sahih değildir. Muğnî sahibi: "Bu hususta bir şey sahih değildir." demiştir. Evet, İbn-u Ömer'in Yahya b. Ya'mur'a söylediği kader'le ilgili haberi çıkmıştır ki şöyle demiştir: "Onlarla karşılaşırsan kendilerine bildir ki, ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktır." Daha sonra Cibril hadisi ile (söylediğini) delillendirmiştir. Bu hadisin sahih olduğunda hiç şüphe yoktur.

Yine Ebu Davut Hz. Ömer'in hadisinden şu rivayeti tahric etmiştir: "Kadercilerle oturmayın, (size konuşurlarsa) onlara (ağzınızı) açmayın." Bu hadis de sahih değildir.[353]

---

[351] Hadis için bakınız: Ebu Davud, Sünnet Kitabı, 4691 numaralı hadis.

[352] Hadisi Ebu Davut Sünnet kitabında 4692 numara ile rivayet etmiştir. Bu hadis mürseldir. İbn-u Hıbban hadisin râvisi hakkında: "Haberleri birbirine karıştırır, delil olmaz" demiştir. Râvilerin zayıflığına ve hadisin mürselliğine rağmen birbirini destekleyen yollarla rivayet edilmiştir. Buna göre hadi hasendir.

[353] Hadisi Ebu Davud, Sünnet kitabında 4710 ve 4720 numara ile, Ahmed b. Hanbel 1/30-86 da rivayet etmiştir. Zehebi Mühezzeb'de (Hadisin râvilerinden olan) Hakim b. Şerik bilinmeyen biridir, diyor. İbn'ul Cevzi de: Hadis sahih değildir, diyor. Bakınız: Feyz'ul Kadir, 6/389-390

İbn-u Vehb'in Zeyd b. Ali'den rivayetle tahric ettiğine göre hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetimden iki sınıf vardır ki kıyamette onların İslâm'dan payları yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."[354]

Yine İbn-u Vehb'in Muaz b. Cebel ve başkası aracılığı ile merfu' olarak tahric ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kaderiyye ve Mürcie yetmiş peygamberin lisanı ile lânetlenmiştir. Peygamberin sonuncusu Hz. Muhammed'dir.[355]

Mücahid b. Cübeyr'den rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Gelecekte benim ümmetimden kaderci ve zındıklar olacaktır. Onlar Mecusidir."[356]

Nâfi'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Biz Abdullah b. Ömer'in yanında onu ziyaret ediyorken, ansızın bir adam çıkageldi ve: Filan adamın sana selamı var, dedi. Selam gönderen adam Şam halkından idi. Abdullah şöyle dedi: Bana gelen haberlere göre o bir takım yeni (bid'at) şeyler icad etmiş. Eğer öyle ise ona kesinlikle benim selamımı söylemeyin! Ben Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu işittim: "Gelecekte benim ümmetimde mesh ve hasf [357] olacaktır. O (mesh ve hasf cezasına uğrayan kimse) zındıklar içerisindedir."

İbn'ud-Deylemî[358] den rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Übey b. Ka'b'a gitmiştik. Ona dedim ki: Kader konusunda içime bir şüphe düştü. Bana bir şeyler söyle. Belki Allah onu kalbimden alıp götürür. Bunun üzerine Übey şöyle dedi. Eğer Hz. Allah göklerde ve yerdekiler (in hepsini) azab etmiş olsa, yine onlara zulmetmiş olmaz. onlara rahmetini vermiş olsa, Allah'ın rahmeti onların yaptıklarından daha hayırlıdır. Eğer uhud (dağı) kadar altını Allah yolunda sarf etmiş olsan kadere inanmadıkça sarf ettiğini Allah kabul etmez. Bilmelisin ki başına gelecek şey şaşmadan seni bulur. Başına gelmeyecek şey de (Allah takdir etmedikçe) başına gelmeyecektir. Bu inancın dışında bir inanç üzere ölürsen, kesinlikle cehenneme girersin. Daha sonra Abdullah b. Mes'ud'a

---

[354] Hadisi Tirmizi, Kader kitabında 2149 numara ile, İbn-u mâce Mukadimede 62 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi, 4/207, Tuhfet'ul Eşraf, 6/364. Not: Hadisin senedinde Ali b. Nezzar vardır. Bubasından rivayet etmiştir. Her iki râvi de zayıftır.

[355] Bu hadis zayıftır. İbn'ul Cevzi; Bu hadis sahih değildir. Bu hadisin ravileri arasında Hâris vardır ki yalancıdır. Bakınız: Feyz'ül Kadir, Münavi, 5/276 Hadis No: 7284

[356] Hadisi Tirmizi, Kader kitabında 2152-2153 ve 2154 numara ile rivayet etmiştir. Tirmizi birinci hadis hakkında: Bu hadis sahihtir, gariptir demiştir. Hadisi ayrıca İbn-u Mâce Fiten kitabında 4060-4061 ve 4062 numaralarla rivayet etmiştir. İbn-u Mace'nin muhakkıkı Muhammed Fuat Abd'ul Bâki Zevaid'deki şu bilgiyi aktarmıştır: Hadisin isnadı zayıftır. Veya isnadındaki adamlar güvenilir kimselerdir, fakat hadis Munkatı'dır. Birinci hadis Abdurrahman b. Müslim b. Zeyd b. Eslemin zayıf olduğundan, üçüncü hadis Ebu'z-Zübeyr'in Abdullah b. Amr'dan işitmesinden dolayı zayıftır. Bu hadisi ayrıca Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde rivayet etmiştir. 2/136 Müsneddeki metin, elimizdeki tahkik etmekte olduğumuz hadise en yakın metindir.

[357] Hasf batmak yok olmak, Mesh şekli hayvan suretine çevrilmek anlamındadır. (Çevirin)

[358] Bu zât Abdullah b. Feyruz ed-Deylemidir. Hahhak'ın kardeşi ve Esved el-Ansî'yi öldüren kimsedir. Tâbiîn'in büyüklerinden güvenilir bir zât'tır. Kendisini sâhabe arasında zikredenler de vardır. Hicretin 53. cü yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/440; Şezerât, 1/59; Sigât, 5/23

gittim. O da aynısını söyledi. Sonra Huzeyfe b. Yemân'a gittim. o da aynısını söyledi. Bazı hadiste: "Kader hâkkında konuşmayınız. Çünkü o Allah'ın sırrıdır." buyrulmuştur.[359] Bunların hiçbirisi sahih değildir.

Mürcie ve Cehmiyye hakkında da Hz. Peygamberden sahih olmayan şeyler aktarılmıştır ki bunlara güvenilmez.

Evet, tefsir âlimlerinden "O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde "Cehennemin elemini tâdınız!" denir. Biz, her şeyi bir kadere (ölçüye) göre yarattık." (Kamer, 48-49) ayetlerinin kaderciler hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Abd b. Humeyd[360] in rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir: "Kureyşin müşrikleri Hz. Peygambere gelip onunla kader hakkında çekiştiler. Bunun üzerine bu ayetler nâzil oldu." Mucâhid ve başkasının rivayetine göre bu ayetler kaderi yalanlayanlar hakkında nazil olmuştur. Eğer (bu rivayetler) sahih ise bunlarda bir delil vardır. Aksi halde (yani sahih değil ise bunların (hadiste sözü edilen) guruplardan olduğunu belirleyen bir şey yoktur. Bizim de sözümüz bu hususdadır.

2. Gurubun adını vererek belirleme yapılacak iki yerden İkincisi kişinin sapıklığına çağrıda bulunması ve onu bilgisiz kimselerin katında süslü göstermesidir. Böylelerinin müslümanlara zararı iblis'in zararı gibidir. Onlar insanların şeytanlarındandır. Mutlaka onların açıkça bid'at ve sapıklık erbabından olduğu ve şahitleri bulunduğu takdirde guruplardan olduğu bildirilmelidir. Nitekim Amr b. Ubeyd[361] buna meşhur bir örnektir. Âsım el-Ahvel[362] rivayet ediyor ve diyor ki:

Katâde[363] ye gitmiştim, birlikte oturuyorduk. Katâde Amr b. Ubeyd'den söz etti ve ona dil uzattı. Ben: Ey Hattabın babası! Görüyorum ki âlimler birbirine düşmüş, dedim. O şöyle cevap verdi: Ey Alvel! Bilmiyor musun? Bir adam bid'at ortaya çıkarır ve onu işlerse onun açıklanması gerekir ki sakınanlar (ondan) sakınsınlar. Katadenin yanında geldiğimde Amrin dindarlığına ve ibadete

---

[359] İbn-u Adiy'in rivayeti böyledir. Ebu Nuaymin Hılyesindeki rivayeti "Kader Allah'ın sırrıdır. Allah'ın sırrını açığa vurmayın." şeklindedir. İki rivayet de zayıftır. Bakınız: Feyz'ul Kadir, Mürâvi. 4/534

[360] Bu zat, Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissîdir. Adı Abd'ul Hamid, Künyesi Ebu Muhammeddir. Kis, Türkistanda Semerkand'a yakın bir şehrin imamıdır. Tefsiri ve Müsned'i vardır. Hicretin 467 yılında şevval ayında Buşenç şehrinde vefat etmiştir. Bakınız: Tezkire, 2/534; Bidaye ve Nihaye, 11/4; Sikât, 8/401; Mu'Cum'ul büldan, 5/460

[361] Bu zât, Amr b. Ubeyd b. Bâb'dır. Temimi kabilesinden iken Ebu Osman ile velâ akdi yapmış Basralı olmuştur. Mutezile mezhebinin meşhurlarındandır. Bid'atine insanları çağırırdı. İbadetine düşkün birisi olmasına rağmen onu bir gurup itham etmiştir. Yedinci tabakadan olup hicretin 143. cü yılında vefat etmiştir. 142 de denmiştir. Bakınız: Takrib, 2/74; Şezerât, 1/210

[362] Bu zat Katâde b. Süleyman Ahvel'dir. Basralı olup künyesi Ebu Abdurrahmandır. Güvenilir ve dördüncü tabakadandır. Onun hakkında Kâttan'dan başka konuşan olmamıştır. Sanki yöneticiliğe girmesinden dolayı hakkında söz edilmemiştir. Abdullah b. Sergis ve Enes'den hadis rivayet etmiştir. Hicretin 142. ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/384; Şezarat, 1/210

[363] Bu zat Katâde b. Dâme b. Katâde es-Südûsidir. Künyesi Ebu'l Hattab olup Basralı ve güvenilir bir kimsedir. Bir kavle göre kör olarak doğmuştur. Dördüncü tabakanın ileri gelenlerindendir. Hicretin 117 veya 118 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/123; Şezerat, 1/153

düşkünlüğüne karış hakkında duyduklarım beni üzmüştü. Öğlen vakti uyumuştum. Rüyamda Amr'i gördüm; kucağımda mushaf var idi. Amr Kur'an'dan bir ayeti kazımakla meşgul idi. Kendisine: Sübhânellah! Allah'ın kitabından âyet mi kazımaktasın? dedim. O: Sonra tekrar yerine iade edeceğim, dedi. Onu, âyeti kazımakta iken bıraktım. Daha sonra: Haydi iade et! dediğimde: iade etmeye güç yetiremiyorum, cevabını verdi.

Bu gibilerin mutlaka söylenmesi ve haberlerinin yayılması lazımdır. Çünkü bunlar (kendi bildiğine) bırakıldığı zaman müslümanlara verecekleri zârar, anılıp kendilerinden nefret ettirilmesinin vereceği zarardan daha büyüktür. Belirleyip bildirmeyi terk etmenin sebebi parçalanmak ve düşmanlık olunca hüküm böyledir. Şüphe yok ki müslümanlar ile bid'ata çağıranlar arasındaki bölünme yüzünden onlara ceza verilmesi müslümanlar ile onların ve arkalarından gidenlerin arasının açılıp bölünmelerinden daha kolaydır. İki zarar karşılaştığı zaman, ikiden en hafif ve en kolay olanı seçilir ve yapılır. Kötülerin bazısı tüm kötülüklerin en hafifi olur. Kangren olmuş el'i tesmek, hayatı kaybetmekten daha basittir. İsl3am dininde durum hep böyledir; Daha ağır hükümden korunmak için hafif olan uygulanır.

Yukarda söylediğimiz iki husus bulunmadığı zaman ayrılıkçıların belirlenip tanıtılması için anılması gerekmez. Çünkü bir kimsenin veya gurubun -kötü olarak- tanıtımı, kötülüğü buğz ve düşmanlığı ilk kıştırtıp hareket geçiren şeydir.

Bunlardan birini eline geçiren kimse yumuşaklıkla o kimse ile karşılıklı konuşur. Onu sünnetin dışına çıkmış olarak görmez. Olsa olsa onu dinî delile aykırı davranan biri olarak görür.

Sünnete uygun olan şöyle şöyle davranmaktır diye anlatır. Bunu katı bir taraf tutuculuk ve üstünlük sağlama gayreti söz konusu olmaksızın yaparsa başarılı olur. Halk Allah'ın yoluna önce böyle çağırılmalıdır. Tâ ki inatlaşıp ayrılıkları yaygınlaştırma durumuna gelene kadar. Bunu yaparlarsa durumlarına göre karşılık verilir.

Gazali, kitaplarından bazısında şöyle demiştir: Cahilce duyguların pek çoğu avamdan olan kimselerin gönlünde katı davranışlar sebebiyle kökleşmiştir.

Hak yanlısı olanlar meydan okurcasına ve küstahcasına gerçekleri ortaya koyarlar. Kendilerine karşı çıkanların zayıf taraflarına hakaret ve küçük düşürücü gözle bakarlar. Böylece onların içinde karış gelmek ve inatlaşmak duyguları harekete geçer. Kalplerinde bâtıl/asılsız inanışlar kökleşir. Kibar ve nâzikane davranan âlimler için bunu ortadan kaldırmak güçleşir ve bu bâtıl inanışların kötülüğü yaygınlaşır. Nihayet, taasub/katı tutum ve tavırlar bir topluluğu o hale getirir ki, onlar bu hal içinde konuştukları şeylerin sustuktan sonra da ömür boyu kadim/ezeli kalıcı olduğuna inanırlar. Keyfî bir şekilde katı davranmak ve inatçılık aracılığı ile şeytanın bunları ele geçirmesi olmasaydı, bu tür inanışlar akıllı kimseler şöyle dursun, bir delinin bile kalbinde bulunmazdı.

Gazâlinin söylediği budur ki yürürlükte olan gelenekler de bu gerçeğin tanığıdır. Gerekli olan, güç yettiğince kin ve düşmanlık duygularının söndürülmesidir. Allah daha iyi bilir.

o o o

SEKİZİNCİ MESELE

Hadiste sözü edilen gurupların belirlenmemiş olduğu ortaya çıkınca bir husus söz konusudur ki, o grupları tanıtan bir takım özellik ve alâmetler vardır. Alametler iki kısımdır: Özet alametler, detaylı alametler

Özet haldeki alamet ve özellikler üçtür:

Birincisi: Şu ayetlerde uyarılan ayrılıktır ki Hz. Allah buyurur: **"Kendilerine apaçık deliller gedikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."** (Âl-i İmran, 1059)

"..... aralarına kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk..." (Maide, 64)

İbn-u Vehb'in ibrahim Nehaî'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: Bu ayetteki düşmanlık dindeki çekişmeler ve düşmanlıklardır. Bundan başka yine ayette: **"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın; parçalanmayın."** buyrulmuştur. (Âl-i İmran, 103)

Sahih'de Ebu Hureyreden Rasûlullahın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **"Allah (c.c.) sözden şu üç şeyi (yapmanızdan) hoşlanır, üç şeyi hoş görmez. Allah'ın hoşnud olduğu şeyler şunlardır: Ona ortak koşmayıp ona ibadet etmeniz, hep birlikte Allah'ın ipine sarılıp parçalanmamanız ve doğru söz'dür."**[364]

Bu ayrılık, daha önce de geçtiği üzere bir gurubu parçalayarak guruplar haline getiren ayrılıktır.

Alimlerden bazıları şöyle demiştir: Onlar heva ve heveslerine uyarak guruplar olmuşlardır. Dinden kopmalar heveslerin farklı farklı olmasını sonuçlandırmış, böylece parçalanmalar meydana gelmiştir. Bu ifade: **"Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar..."** (En'am, 159) ayetinde dile getirilmiştir. Sonra âyetin devamında **"....Senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur."** buyrulmuştur. Bunlar bid'at ve dalâlet sahipleri, Allah ve Rasûlü'nün izin vermediği hususlarda söz söyleyenlerdir.

Yine âlimlerden bazısı dedi ki: Allah Rasûlü'nün ashabı, Peygamberden sonra dinî hükümlerde ihtilaf ettiler, ama ayrılıp parçalanmadılar. Çünkü onlar dinden ayrılmamışlar, ancak kendilerine ictihad yapıp görüş bildirmekte izin verilen hususlarda, kitap ve sünnette hükmü bulunmayan meselelerde ihtilaf ettiler. Bu hususlarda farklı şeyler söylediler ama yine birlik oldular. Çünkü onlar müsaade edilen bir hususta ihtilaf etmişlerdir.

Hz. Ebu Bekir, Ömer, Ali ve Zeyd (r.a)'ın ana ile dedenin beraber halde miras payı hususunda,

Hz. Ömer'le Hz. Ali'nin Ümmü Veled cariyeler hususunda,

Müşterek (miras) payları hususunda,

Nikahtan önce boşama hususunda,

---

364 Hadisi Müslim Akdıye kitabının 10 numaralı hadisinde rivayet etmiştir. Hâkim de Müstedrek'in de tahric etmiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir, 2/301 Hadis no: 1908

Alış verişlerle ilgili hususlarda yaptıkları ihtilaflar böyledir. Onlar ihtilaf etmişler, fakat bununla beraber birbirlerine sevgi ve samimiyetle bağlı kalmışlar, aralarında İslâm kardeşliği var olmaya devam etmiştir.

Ne zaman ki Hz. Peygamberin sakındırdığı keyfî arzulara uymak ortaya çıktı, düşmanlıklar yepda oldu, düşmanlığa kâpılanlar ayrı ayrı guruplar oluşturdular. İşte o zaman paramparça oldular. Bu gösteriyor ki bunlar şeytanın dostlarının ağzı ile ortaya sonradan atılan meseleler ile meydana gelmiştir.

Yine âlimler diyor ki: İslamda ortaya çakın ihtilaf edilmiş her mesele, insanlar arasında düşmanlık, kin ve ayrılığa yol açmıyorsa bu meselelerin İslâm'dan olduğunun biliriz. Eğer ihtilaf edilen meseleler bunlara yol açıyorsa bu meselelerin din ile ilişiği yoktur ve bu meseleler Allah Rasülünün âyetin tefsiri sırasında kasdettiği meselelerdir. Şöyle ki:

Rivayet olunduğuna göre Hz. Aişe şöyle demiştir: Ey Aişe! **"Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar...."** ayetinde kasdedilenlen kimlerdir? diye bana sordu. Beni Allah ve onun Rasülü daha iyi bilir, dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Onlar heveslerine uyanlar, bid'at sahipleri ve bu ümmetin sapık kimseleridir. Bu hadisin zikri daha önce geçmişti.

Her bir akıllı ve dindar kimsenin bunlardan kaçınması gerekir. Bunun delili şu ayettir: **".... Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve onun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz."** (Âl-i İmran, 103) demek ki müslümanlar heveslerine uyup ortaya bir yeni iş koyduklarında görüş ayrılığına düştükleri vakit parçalanmamaya dikkat etmelidirler.

Alimlerin söylediği budur. Açık bir şekilde ortadadır ki İslamiyet kaynaşmaya karşılıklı sevgiye, merhametli olmaya ve şefkate çağıran bir dindir. Bunun aksinin olmasına yol açan her görüş dinin dışındadır. Bu özelliği üzerinde konuşmakta olduğumuz hadis de göstermektedir. Hadiste varlığından söz edilen tüm guruplarda bu özellik vardır.

Görülmüyor mu ki Hz. peygamberin haber verdiği Hariciler, hadisin ".... onlar müslümanları öldürür putperestleri bırakırlar" ifadesine nasıl uygundurlar? Gerek müslümanlar, gerekse kâfirler arasında bu seviyede başka bir gurup var mıdır? Aynı özelliğin kendisinde bulunduğu iddia edilen diğer guruplarda da bu olgu vardır. Şu kadar ki bölünüp parçalanmak ne olursa olsun dikkate alınmamalıdır. Zira bu güçlü ve zayıf olma durumuna göre değişiklik gösterir.

Bu gurupların teferruat ve detaylardaki aykırı davrandıkları her durum, ayrılığa açılan bir kapıdır. Tüm bunların dikkate alınması mutlaka gerekli olan bir hususdur.

o o o

İkinci özellik ve âyette şu âyette uyarılan hususdur: **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler."** (Âl-i İmran, 7)

Bu ayet açıklanmıştır ki kalbinde eğrilik olanlar Kur'andaki müteşabih ayetlerin peşine düşmektedirler. Muhkem ayetlerin değil müteşabihatın peşine düşmek bunların işidir. Müteşâbih'in manası, anlaşılması zor olan demektir. Buna göre müteşâbih, lafızları mücmel olan ve teşbih ile ortaya çıkan gerçek müteşabih de olsa, izâfi/göreceli müteşabih de olsa durum aynıdır. İzâfi müteşâbih, gerçek manasını açıklamak için harici bir delile ihtiyaç olan müteşabihtir. Her ne kadar tek bakışta manası açık gibi ise de bu harici delile ihtiyaç vardır.

Hâricilerin hakem meselesini iptal etmek için **"Hüküm ancak Allah'ındır"** (En'am, 57) ayetini delil göstermeleri bu kabildendir. Çünkü ayetin manası özde doğrudur. Fakat detaylarına inilmesi açıklamaya muhtaçtır. Bu açıklama İbn-u Abbasın Hâricilerle olan konuşmasında geçmişti. Abdullah b. Abbas o konuşmasında bildirmişti ki hükmün, hakem olmaksızın Allah'a ait olması bazı kereler olur. Çünkü Allah bize hakeme gitmeyi emrettiği zaman, hakemin hükmü Allah'ın hükmü olur.

Hâricilerin "Ali onlarla savaştı fakat onları esir olarak almadı." demeleri de böyledir. Çünkü onlar hakem olayını iki kısma ayırmışlar, üçüncü bir kısmı terk etmişlerdir. Bu ise şu ayette ikâz edilen husustur: **"Eğer mü'minlerden iki gurup birbirleri ile vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönene kadar saldıran taraf ile savaşın."** (Hucurat, 9)

Bu ayette bildirilen savaş esir alma olmaksızın bir savaştır. Fakat Abdullah b. Abbas onları daha açık bir biçimde uyararak onların dikkatini daha önemli bir noktaya çekmiştir. O nokta şudur: Esir almak gerçekleşirse savaşa katılanlardan bazılarının müminlerin anaları olan Hz. Peygamberin hanımlarını da esir alması kaçınılmazdır. Bu takdirde onlara da esir hükmü uygulanır, diğer esirlere yapılan onlara da yapılır. Bu durumda sarıldıklarını iddia ettikleri Kur'an'a aykırı davranmış olurlar.

Hz. Ali'nin adını "Müminlerin emiri" olarak yazılmış iken bunu silmesini de yanlış anlamışlardır. Onlara göre, bunu silmeyi kâbul etmek "kâfirlerin emiri" olmayı kabul etmektir şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu da doğru değildir. Çünkü ismin yok olması, ismin ifade ettiği şeyin de yok olmasını gerektirmez. Gerektirdiğini varsaysak bile bu, bir diğer emîrliğin var olduğunu göstermez. İbn-u Abbas onların bu anlayışına karşı çıkmış Hz. Peygamberin (Hudeybiye barış anlaşması sırasında) adını (anlaşmanın yazılı olduğu) sahifelerden sildiğini delil olarak ileri sürmüş, görüşlerinin ileri sürdükleri fikirle hiç ilgili olmadığını göstermiştir. Bunun üzerine onlardan iki bin kişi dönüş yapmıştır.

Müteşâbihat peşine düşmenin nasıl sapıklığa yol açtığı ve bunu yapanları cemaat/birlik dışına çıkardığı iyi düşünülmelidir. Bunun içindir ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kur'andaki müteşâbihlerin peşine düşenleri gördüğümüzde (biliniz ki işte onlar) Allah'ın isimlendirdiği kimselerdir. Onlardan kaçınınız."

Üçüncü özellik ve alâmet şu ayette uyarılmış olanlardır: **"....Kalplerinde eğrilik olanlar..."** (Âl-i İmran, 7) Ayetteki (eğrilik anlamındaki) Zeyğ kelimesi

hak'tan sapıp keyfi arzuya uymaktır. Ayrıca şu ayetler de üçüncü özellik ve alamete işaret etmektedir: **"Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir?"** (Kasas, 50)

"Hevâ ve hevesini tanır edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı... kimseyi gördün mü"? (Casiye, 23)

Ayrılan guruplarla ilgili hadiste bu özelliği ve bundan önceki özelliği gösteren bir delil yoktur. Şu kadar ki bu özelliği tanımak, her kişinin kendisini tanıması ile ilgilidir. Çünkü heva ve hevese uymak kişinin iç dünyasında olan bir şeydir. Bu kimse bir hata yapmadıkça bunu kendisinden başka kimse bilmez. Ancak bunu gösteren bir harici delil olursa bilinebilir.

Daha önce de geçtiği üzere gurupların ortaya çıkması sünnetin yerini (ve önemini) bilmemek yüzünden olmuştur. Buna Hz. Peygamber hadisinde şu ifade ile dikkat çekmiştir: "....İnsanlar başlarına cahil kimseleri getirirler."

Her bir kimse kendisinin fetva verecek dereceye ulaşıp ulaşmadığını bilir. Her bir âlim kendisine soru sorulduğunda kendisine yönelik bir otokritikde bulunur; kendisine sorulana problemsiz ve açık bir bilgi ile mi cevap veriyor, bilgisizce mi cevap veriyor, verdiği cevapta bir şüphe var mıdır? Bunları gözden geçirir. Alim olduğu sanılan kimseye, diğer âlimler tanıklık etmiyorlarsa, o kişi asıl olan (anadan doğma hali üzere) bilgisizlik durumundadır. Bu halde iken hakkında yapılan tanıklık ile kim olduğunu bilir. Aksi halde ya kesin bir şekilde bilgisizliğini veya şüphe üzere olduğunu bilir.

Bu iki halden biri üzere iken fetva vermeye yönelmeyi ondan çekinmeye tercih etmek ancak hevâ ve hevesine uymakla olur. Çünkü o kişinin durumunun ne olduğu hakkında başkasına sorması gerekirdi ki o bunu yapmadı. Kendisi fetva vermeye yönelmemesi gereken kişi, başkasını yerine geçirmeli idi, onu da yapmadı.

Akıl erbâbı kimseler demişlerdir ki: Danışılarak ortaya çıkan görüş en çok faydalı olan görüştür. Çünkü bu, heva ve hevesten uzaktır. Danışmadan, beyan edilen görüş böyle değildir. Çünkü o heva ve hevesten uzak değildir. Özellikle yüksek mevki ve rütbelerde olanlarda böyledir.

İşte bunlar heva ve hevesine uyma durumunda olan kişiyi bir disiplin ve prensibe çeken ve onu uyaran örneklerdir. Bunlara riayet ederse insanlara fetva verirken hevasına mı yoksa dinin kurallarına mı uyuyor, bunlarla bilinir.

o o o

İkinci özellik köklü ilim sahiplerini ilgilendirir. Çünkü muhkem ve müteşâbihi onlar bilir, bunları bilenleri de onlar bilirler. Kimlerin muhkem ayetlere uyan kimselerden olup din hususunda taklit edileceğini, kimlerin müteşâbihin peşinden gidenlerden olup asla taklid edilmeyeceği hususunda ilim erbabı başvurulacak kaynaktır.

Lâkin müteşâbih'in peşinden koşan kimsenin bir açık belirtisi daha vardır ki bu, müteşabihatla ilgili ayeti tefsir eden hadis-i şeriftir. Hz. Peygamber bu hadiste şöyle buyurmuştur: "Müteşâbihat hakkında çekişen kimseyi gördüğü-

nüz zaman (bilin ki o) Allahı'ın kasdettiği kimsedir. Onlardan kaçınınız." Bu hadisi Kâdı İsmail b. İshak rivayet etmiştir. Hadis kitabın baş tarafında geçmişti. Görülüyor ki müteşabihin peşinden giden kimsenin durumu müteşabih konusunda çekişmek ve ona inanmak hususunda kavgacı olmaktır. Bunun sebebi şudur:

Kalbinde eğrilik olan ve delillerden müteşabihâtın peşine düşen kimse, devamlı şek ve şüphe içindedir. Çünkü müteşâbihte doyurucu bir açıklama yoktur. onun peşine düşen bir gerçeğe de vâkıf olamaz. Sonuçta heva ve hevesine uymak, onu müteşabihe sarılmaya iter. Müteşâbihi incelemek onu kesin sonuca götürmez. O kimse devamlı şüphe içindedir. Bu itibarla ilimde köklü durumda olan ile kalbinde eğrilik olan arasında fark vardır. Çünkü köklü bilgisi olan şayet müteşabih konusunda çekişme ihtiyacı duyarsa, onu gidermek için geçici olarak problem içinde olur. Bakış açısı ortaya çıkınca problem süratle ortadan kalkar. Kalbinde eğrilik olanı ise heva ve hevesine uymak, müteşabihi bırakmak hususunda serbest bırakmaz. Sürekli müteşâbihi te'vil yolunda çekişme içerisinde olur.

Böyle olduğunun delili şudur: Müteşabihat hakkındaki ayet, Necran Hristiyanları hakkında gelmiştir. Onların amacı Hz. Peygamber ile Hz. İsa hususunda tartışmak idi. Onlar Hz. İsanın konuşmalarında "Biz yaptık, biz yarattık..." gibi sözlerini delil göstererek onun Allah veya Allah olma hususunda üçten biri olduğu söylüyorlardı. Onlardan bir gurubun görüşü bu idi. Bir diğer rubup, Hz İsanın kör ve alaca hastasını iyileştirip ölüyü diriltmesinden hareketle aynı şeyi söylüyordu. Onlar Hz. İsanın aslına ve yoktan yaratılmasına, diğer insanlar gibi yeyip içtiğine, hasta olup başına bir takım âfetler geldiğine bakmadılar. Bu konudaki haber siyer kitaplarındadır.

Velhâsıl, onlar Hz. Peygamberle tartışmak ve çekişmek için gelmişlerdi, maksatları da gerçeğe uymak değildi. Böylesi bir tartışma her zaman izin vardır. Bunun içindir ki Hz. Peygamber onlara gerçeği bildirdiğinde kendi iddialarından dönmediler. Bunun üzerine başka bir şeye davet edildiler. Ama onlar mahvolma korkusundan bundan kaçındılar. Davet edildikleri bu olay karşılıklı lânetleşme idi. Hz. Allah buyuruyor ki: **"Sana ilim geldikten sonra kim seninle bu hususta mücâdele edecek olursa, de ki: Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı kendimizi ve kendinizi çağırıp toplanalım, sonra niyaz edilim ki, Allah'ın lâneti yalancılar üzerine olsun."** (Âl-i İmran, 61)

Bu tür tartışma, insanı tavla, satranç ve diğerleri gibi namazdan ve Allah'ı anmaktan alıkoyar. Hammad b. Zeyd'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Amr b. Ubeyd ve Şebib b. Şeybe (bir gün) oturup tartışmışlar. Tâ şafâk vaktine kadar....

Namazı kıldıklarında Amr şöyle diyordu: "Hay Muammer'in babası?! Hey, Muammer'in babası!?" İşte bir kimseyi sürekli böylece ilim ehli kimselerle tartışır görürseniz kendi görüşlerinden de dönüş yapmaz sa bilin ki o kişi kalbinde eğrilik olan kimsedir, müteşabihin peşinde giden kimsedir.

o o o

Bu özellik ve alametlerin birincisi akıl sahibi her müslümanı ilgilendirir. Çünkü ilişki kurmak ve alakâyı kesmek herkesce bilinen bir şeydir. Bunları bilmekle ilişkiyi kuranla kesen malum olur. Bu birinci özelliğe Hz. Peygamber "Gelecekte bu ümmet şöyle şöyle guruplara ayrılacaktır" hadisi ile işaret buyurup uyarıda bulunmuştur. Fakat (bölünmeyi gerçekleştiren) ayrılık içli dışlı olmakla bilinir. Böyle bir iletişim olmazdan önce bölünmeyi ve ayrılmayı herkes bilemez.

Birinci özelliğin ayrılığı gösteren belirtileri vardır. Bunların en başta geleni konuşmak, söz söylemektir. Topluluğa aykırı olan kimse, karşılaştığına ilim ve örnek güzel hâli ile meşhur olan geçmişlere laf atar. Daha sonra gelenlerin kendilerine uyduğu bu insanlara dil uzatır ve onları kötüler. Bunlara ters düşen ve bu özellikleri olmayanları ise över.

Bu belirtilerin temeli Haricilerin -Allah onlara lânet etsin!- Sahabe-i kiramı kâfir saymalarıdır. Onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün medh ettiği bu kimseleri kötülemiş, selef-i Sâlih'in övmekte görüş birliği ettiği bu kimselere dil uzatmışlardır.

Bu hususta en belirgin örnek, Hz. Alinin kâtili Abdullah b. Mülcem meselesidir. Hariciler onun Hz. Aliyi öldürmesini doğru bulmuşlardır. ve **"İnsanlardan bir kısmı vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek nefsini Allah yolunda harcar..."** ayetinin (Bakara, 207) İbn-u Mülcem hakkında olduğunu. Bu ayetten önceki **"İnsanlardan bir kısmı vardır ki, onun bu dünya hayatına ait sözü hoşuna gider. O kimse sözü kalbinde olana uygundur diye yemin ederek Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanların en şiddetlisidir."** (Bakara, 204) ayetinin ise Hz. Ali hakkında olduğunu söylemişlerdir. Allah onları mahvetsin ki yalan söylemişlerdir.

Nitekim İmran b. Hattan İbn-u Mülcem'i aşağıdaki şiiri ile medhetmiştir:

"Takva sahibi kimsenin ne güzel vuruşudur?
O, bununla sadece Arş-ı A'lanın sâhibinin rızasını istemiştir.
Ben onu bir gün anarım ve sanırım ki,
Allah katında da insanlar katında da bir kıymeti olacaktır."

İsmail b. Uleyye[365] nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yese'[366] bana anlattı ki Mutezile mezhebinin başı Vâsıl b. Atâd bir gün konuşuyordu. Amr b. Ubeyd o sırada şöyle dedi. Duymuyor musunuz? Hasan-ı Basri ve İbn-i Sirin'in söyledikleri kadınların hayız bezinden ibaret (değersiz şeyler) dir.

Bid'atçilerin önderlerinden biri kelam ilmini fıkıhtan üstün tutmak maksadı ile şunları söylüyordu: "Şafii ve Ebu Hanife'nin ilminin tamamı bir kadının donunu geçmez."

---

[365] Bu zât İsmail b. İbrahim b. Miksem'dir. Basralı iken velâ yoluyla Esedi kabilesinden olmuştur. Künyesi Ebu Bişr'dir. İbn-u Aliyye olarak meşhurdur. Güvenilir bir hadis lafızıdır. Sekizinci tabakadan olup, hicretin 193 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/65-66; Şezerât, 1/333

[366] Bu zat Yesa' b. Muğiredir. Mekkeli ve Mahzumi kabilesindendir. Ata, İbn-i Sirin'in oğulları Muhammed ve Enesten rivayette bulunmuştur. Dördüncü tabakadandır. Rivayetinde gevşektir. Bakınız: Takrib, 2/374; Cerh ve Ta'dil, 9/308

İşte kalbinde eğrilik olanların sözleri! Allah onları kahretsin!

o o o

Bu guruplardan her birine ait detaylı belirtilere gelince, bunlardan her birine Kuran ve hadiste işaret edilmiş ve (gerekli) uyarılarda bulunulmuştur. Sanırım ki bunları düşünen Kur'an'da işaret edilmiş ve tenbihler yapılmış olarak bulacaktır. Eğer dinimizden bunları kapatıp örtülmesini anlamasaydık, bunları dini delillerine dayanarak geniş bir şekilde açıklayacak tarzda söz ederdik. Geçmişte bunu arzu etmiştik, ama evlâ olanın bunu yapmamak olduğu ağır bastı ve bunu yapmaktan vazgeçtik.

Guruplarla ilgi şerhine giriştiğimiz hadiste görüyoruz ki sahih olan rivayette guruplardan hiçbirisi belirlenmemiştir. Bunun sebebi –Allah en iyisini bilir ya- yukarıda ifade ettiğimiz manadır. Ancak sakıncalarına işaret olmak üzere genel bir uyarıda bulunulmuştur.

Hadis-i şerifle, guruplardan kendisine ihtiyaç duyulan fırka belirlenmiştir ki, bu fırka-i Naciye'dir. Yani kurtulmuş guruptur. Belirlenmesinin sebebi, mükellefin onu ara(yıp ona ulaş)masını sağlamaktır. Bir (başka) sahih rivayette bundan söz edilmemiş süküt edilmiştir. Çünkü gurupların hepsinin zikredilmiş olması ümmetin onlara düşme korkusuna sebep olurdu. Bir diğer rivayette helâk olacak/mahvolacak fırka bildirilmiş, hadiste söylendiği gibi bunun ümmete göre fitne bakımından en şiddetlisi olduğu anlatılmıştır. Bu gurubun fitne bakımından en şiddetli oluşu –inşaallah- ilerde gelecektir.

DOKUZUNCU MESELE

Hadisin sahih rivayetinde Yahudilerin gurup sayısı Hıristiyanlardaki ayrılan guruplar gibi 71 dir. Bu Ebû Davud'un şüphe ile zikrettiği rivayettir ki 71 ve 72 den söz edilmiştir. Tirmizi'nin naklettiği garip bir rivayette, İsrailoğullarının 72 guruba ayrılacağı isbat edilmiştir. Zira esas hadisimizde Hıristiyanların ayrılacağı söylenmemiştir.

Böyle olması -en iyisini Allah bilir ya- şundan dolayıdır: Hadiste sadece İsrailoğullarının adı geçmiştir. Zira Abdullah b. Ömer Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Ümmetin öyle bir zaman yaşayacaktır ki, İsrailoğullarının başına gelen ümmetimin de başına adım adım gelecektir. O derecede ki onlardan biri açık açık anası ile cinsel ilişki kursa, ümmetimden de bunu yapan olacaktır. İsrailoğulları 72 guruba ayrılmıştır. Ümmetim de ayrılacaktır."

Ebu Dâvudun rivayetinde Yahudiler ve Hıristiyanlar beraberce 72 gurup olarak tesbit edilmiş, rivayette şüpheye yer verilmemiştir. Taberinin ve başkasının rivayetine göre İsrailoğulları 71 guruba ayrılmış olduğu, bu ümmetin de 72 guruba ayrılacağı, bir tanesi dışında hepsinin cehennemlik olacağı ifade edilmiştir.

Eğer bu konudaki iki rivayetten birisinin belirlenmesi üzerine meseleyi bina edersek problem yoktur. Fakat gurupların 71 olacağını bildiren rivayete göre, müslümanlardaki gurup sayısı iki fazla oluyor. 72 rivayetine göre bir fazla söz konusudur. Bazı kelâm kitaplarından nakledildiğine göre Yahudilerin 71. Hıristiyanların 72 guruba bölüneceği bildirilmiştir. Diğer rivayetler ise müslümanların 73 guruba bölüneceğinde ittifak halindedirler. İbn-u Vehb'in câmi isimli eserinde Hz. Ali yoluyla rivayet edileni dışında hadis kitaplarında bu rivayeti göremedim.

Eğer meseleyi rivayetlerin yorumu üzerine oturtursak "71 gurup" rivayetinin, bildirildiği sırada öyle olması, sonra bir gurup daha fazlalaşması mümkündür. (Şu ihtimaller de söz konusudur.) Ya bu kadar gurup onlarda var idi. Fakat Hz. Peygambere önceden bildirilmemişti. Daha sonra başka bir vakitte bildirildi. Veya onlar da bu kadar gurup yok idi, sonradan meydana geldi. Hz. Peygamber de her bir vakitte var olan gurupları haber verdi. Veya bu her iki dindeki gurupların sayısı bu kadar idi, Rasûlullah bunu haber verdi. Daha sonra 72. ci fırka meydana geldi, onu bildirdi. Özet olarak, değişikliğin mevcut durumun tanıtımı veya meydana geliş itibariyle olması mümkündür.

ONUNCU MESELE

Müslümanlarda, Yahudi ve Hıristiyanlara göre bir gurup fazladır. 73'ün 72 si cehennemle tehdit edilmişlerdir ve helâk olacaklardandır, bir tek gurup ise cennetliktir. Demek oluyor ki müslümanların grupları iki kısma ayrılıyor: Bir kısmı cehennemlik, diğer kısmı cennetliktir. Yahudilerin ve Hıristiyanların guruplarında böyle bir taksim yoktur. Çünkü hadis bu ümmetler için böyle bir taksim olduğunu bildirmemiştir. Bu durumda bir hususun dikkate alınması gerekiyor: Yahudi ve Hıristiyanlarda Naciye fırkası var mıdır, yok mudur? Bu meselede iki husus daha dikkati çekmektedir: Bu topluluklarda daha fazla helâk olacaklar var mıdır, yok mudur? Her ne kadar bu son şık, önceki ile esastan ilintili değilse de mesele, hadis üzerinde söylenilecek sözü tamamlayıcı mahiyettedir.

Dinimizde çeşitli yerlerde nakledilmiştir ki Yahudilerden ve Hıristiyanlardan Peygamberin getirdiği kitaba inanacak ve sünnetini uygulayacak kimseler mutlaka bulunacaktır. Nitekim Kur'anda şöyle buyrulmuştur: **"Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan bir çoğu yoldan çıkmış kimselerdir."** (Hadid, 16) Bu âyet gösteriyor ki onlardan yoldan çıkmayanlar da vardır. Aşağıdaki ayetlerde de onlardan inananlar bulunduğunu bildiriyor:

"..... Biz de onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır." (Hadid, 27)

"Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu bulan ve onun sayesinde adâletli davranan bir topluluk vardır." (A'raf, 159)

"Onlardan aşırılığa kaçmayan bir zümre vardır...." (Maide, 66)

Bu ayetler bu konuda nass gibidir.

Ebu Musadan rivayet edilen sahih hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **"Kitap ehlinden (Yahudi ve Hıristiyanlardan) her kim kendi peygamberine ve bana inanırsa ona iki mükâfat vardır."**[367] Bu hadis, gösteriyor ki onlarda kendi peygamberinin getirdiğine inananlar vardır.

İbn-u Mes'uttan rivayetle Abdullah b. Ömerden şöyle tahric edilmiştir: Hz. Peygamber buyurdu: Ey Abdullah b. Mes'ud! İmanın en sağlam kulpu hangisidir, bilir misin? Abdullah: Allah ve Rasülü en iyisini bilir, dedi. Bunun üzerine Allah Rasülü: Allah için dostluk, Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir." buyurdu. Daha sonra peygamberle İbn-u Mes'ud arasında şu konuşma geçti:

-Ey İbn-u Mes'ud!

-Buyur, ey Allaıhn Rasülü

---

[367] Hadisi Buhari Nikah ve Cihad kitaplarında (Feth'de 5083 ve 3011 numalarda) rivayet etmiştir. Cihad kitabındaki hadiste az bir fark vardır. Ayrıca şu kaynaklara da bakınız: Müsned, Ahmed b. Hanbel, 5/259; Müsned, Tayalisi, Hadis no: 502.

-İnsanların en faziletlisi kimdir, bilir misin?

-Allah ve Rasülü en iyisini bilir.

-Kesinlikle insanların yaptığı iş bakımından en faziletlisi, dinlerini hakkıyla anlayan ve bilenlerdir.

-Ey Abdullah b. Mes'ud!

-Buyur ey Allah'ın Rasülü!

-İnsanların en bilgilisi kimdir, bilir misin?

-Allah ve Rasülü en iyisini bilir.

-İnsanların en bilgilisi her ne kadar yaptığı işte kusurlu da olsa, her ne kadar (hayatta) kıçı üstünde sürünen biri de olsa insanların görüş ayrılığına düştüğü zamanda hakkı/gerçeği gören kimsedir. Bizden önceki (ümmet)ler 72 guruba ayrıldılar. Bunlardan 3'ü kurtuldu, diğerleri helâk oldular.

Kurtulanlardan bir gurubu kurallara karşı koyup Hz. Meryem'in oğlu İsa'nın dini üzere ölünceye kadar onlarla savaştılar.

Bir diğer gurubun krallara karşı koyacak güçleri yoktu. Halkın arasında kalıp onları Allanın ve Meryem oğlu İsa'nın dinine davet ettiler. Krallar onları yakalatıp bıçkılarla ikiye bölüp kestirdi.

Bir diğer gurubun ise ne krallara karşı koyacak, ne de halkın arasında kalıp onları Allah'ın ve Meryem oğlu İsa'nın dinine davet edecek güçleri yoktu. Onlar kaçıp dağlarda gezdiler. İşte onlar şu ayette kastedilen kimselerdir: "..... **Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğa yoldan çıkmışlardır."** (Hadid, 27) Bu ayette sözü edilen mü'minler buna iman edenlerdir. Yoldan çıkanlar ise beni yalanlayıp inkar edenlerdir."[368]

Hz. Peygamberin haber verdiğine göre bu guruplardan üç'ü kurtulmuş, diğerleri mahvolup gitmiştir.

İbn-u Vehb'in Hz. Aliden rivayetle tahriç ettiğine göre Hz. Ali Câlut'un başkanını ve Hıristiyanlardan bir papazı (huzuruna) çağırarak şöyle buyurdu: Size bir şey soracağım; ben onu sizden iyi biliyorum. Sakın onu (benden) gizlemeyiniz: Ey Câlut'un başkanı! Hz. Musa'ya Tevrat'ı indiren, size kudret helvası yedirip, denizde kupkuru yol açan, Tür-i Sina'da İsrail oğullarından 12 cemaatin her birine taşı yarıp pınar fışkırtan Allah'ın aşkına bana kesinlikle haber ver: Yahudiler Hz. Musa'dan sonra kaç guruba ayrılmıştır? Câlut'un başı: Tek bir guruba dahi ayrılmadılar, dedi. Hz. Ali: Tek olan Allah'a yemin ederim ki Yahudiler 71 guruba ayrılmışlardır. Bunlardan birisi dışında hepsi cehennemdedir, buyurdu.

Hz. Ali daha sonra papazı çağırıp ona şöyle buyurdu: Hz. İsa'ya İncil'i indiren, İsa'nın ayağı ile size bereket indirip ibretler gösteren Allah adına senden

---

[368] Hadisi Hadid, 27 ayetini tefsir ederken İbnu Kesir Tefsir'inde rivayet etmiştir. 4/4167 (Dâr'ul Hadis basımı) Ayrıca bakınız: Kurtubî Tefsiri, 17/265

soruyorum; O İsa ki Allah'ın izni ile Kör'ü ve alacalı hastayı iyileştirdi, ölüyü diriltti. Size çamurdan kuşlar yapıp, neleri yeyip, neleri ambarlayıp biriktireceğinizi bildirdi. (papaz bu beyanlar üzerine): Bundan öte doğruluk var mıdır? Ey mü'minlerin emiri! dedi. (Hz. Ali devamla): Meryem oğlu İsa'dan sonra Hıristiyanlar kaç guruba ayrıldılar? buyurdu. Papaz üç kere: "Vallahi hiçbir guruba ayrılmadılar" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: tek olan Allah'a yemin ederim ki yalan söyledin. Şu kesindir ki Hıristiyanlar 72 guruba ayrılmışlardır. Bunların birisi dışında tamamı cehennemdedir.

Sana gelince Ey Yahudi: Hz. Allah: **"Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu bulan ve onun sayesinde adaletli davranan bir topluluk vardır."** buyuruyor. (A'raf, 159) işte kurtulan gurup bunlardır. Ama Hz. Allah Muhammed ümmeti olarak bizim hakkımızda şöyle buyurmuştur: **"Yarattıklarımızdan daima hakka ileten ve adaleti yerine getiren bir millet bulunur."** (A'raf, 181) Bu ümmetin kurtulanları da bunlardır." işte Hz. Aliden gelen rivayette de bu konuda delil vardır.

Said b. Mansur, tefsirinde Abdullah hadisi ile şu rivayeti kayd etmiştir: "İsrail oğullarının üzerinde uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Bunlar kendilerinden bir kitap uydurup Allah'ın kitabını, hiç bilmiyormuşçasına arkalarına attılar. Uydurdukları kitabı gönülleri sevdi, dillerine tatlı geldi. Hak ve hakikat, pek çok şehevi arzuları ile onların arasına giriyordu. (Bu durumda) şöyle dediler: Bu kitabı İsrailoğullarına sununuz. Eğer (kabul edip) size uyarlarsa onları bırakınız. Şayet size muhalefet ederlerse onları öldürünüz. Bir de şöyle dediler: Hayır! bu kitabı -onların âlimlerinden alan- fülan kimseye gönderip sunuruz. Eğer o size uyarsa, artık size daha sonra kimse muhalefet etmez. Eğer o âlim, size muhalefet ederse, onu öldürünüz. Ondan sonra kimse sizin aleyhinize olmak üzere muhalefet etmez.

Kitabı o âlim adama gönderdiler. Alim bir kağıt yaprağına (inandığı kitabı) yazıp, onu bir boynuz içerisine koydu. Boynuzu boynuna asıp üzerine bir elbise giydi. Sonra adam İsrail oğullarına geldi (Uydurdukları) kitabı ona sunup şöyle dediler:

"Buna inanıyor musun? Adam göğsüne doğru işaret edip:" Buna inanıyorum. Bana ne oluyor ki buna inanmayayım?" dedi. Bu davranışı ile boynuzun içine koyup boynuna astığı kitabı kast ediyordu. Adamı salıverdiler.

Bu âlimin devamlı kendisi ile birlikte olan dostları vardı. öldüğü zaman kabrini açtılar üzerindeki boynuzu ve içindeki yazıyı buldular. Bunun üzerine şöyle dediler: Görüyor musunuz o "Buna inandım, bana ne oluyor ki buna inanmayayım" demişti. O bu sözü ile boynuzdaki yazıyı ve gerçek kitabı kasdediyormuş! Bu olaydan sonra İsrailoğulları 70 küsur guruba ayrıldı. Onların en hayırlısı bu boynuzdakilere inanan kimselerdi. Bu rivayeti aktaran Abdullah şöyle dedi: Sizden hayatta kalanlar durumuna göre münker/kötü şeyler görecektir. Kişi kötülüğü görecek, fakat onu bozup (yok etmeye) gücü yetmeyecek-

tir. Allah o kişinin kalbinde bir hayır biliyorsa (kalbinde bir hayır düşüncesi varsa) o kişi (o kötülükten) hoşlanmıyor demektir.

Bu haber, İsrailoğullarında zamanlarında açıkça hak üzere olan kimseler olduğunu göstermektedir. Fakat bu haberin de, bundan önceki haberin de sıhhatini (doğru olduğunu) garanti edemem.

Yahudilerde ve Hıristiyanlarda kurtulacağı bildirilen bir gurubun olduğu ortaya konulunca, bu ümmette onlardaki gurubun 72 olacağı rivayetine göre bir, 71 olacağı rivayetine göre iki adet kurtulacak gurubun olması lazım gelmektedir. Bu ümmet'in böyle olması, kendisinden önce geçen kitap ehlinden olanlara göre bir çeşit ayrıcalıktır. Çünkü daha önceki hadis bu ümmetin kendisinden önce geçen iki kitap ehlinden (Hıristiyan ve Yahudilerden) belirgin derecedeki aykırılıklarına uyacağı bildirilmiştir. Demek oluyor ki Muhammed ümmeti onların bid'atlerine uyacaklardır. Şöyle ki:

ONBİRİNCİ MESELE

Sahih hadiste şöyle buyrulmuştur: "..... **Sizden öncekilerin yoluna, karış karış arşın arşın, mutlaka uyacaksınız. Hatta onlar keler yuvasına girseler siz de onlara uyacaksınız. Biz dedik ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Yahudiler ve Hıristiyanlar mı? Hz. Peygamber de: Peki ya kim? buyurdu."**[369] Bu hadis Tirmizi'nin garip hadisine ilave olarak verilen örnek uymanın onların ileri gelenlerinin işlerine olacağını göstermektedir.

Sahih olarak Ebû Valud el-Leysi[370] den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber ile birlikte Hayber tarafına (gezmeye) çıkmıştık. O zamanlar müslüman olalı az bir süre olmuştu. Müşriklerin çevresinde ibadet edercesine bulundukları ve silahlarını astıkları "zât-u Envat" denilen bir ağacı vardı. Biz Hz. Peygambere: Ey Allah'ın Rasülü! Bizim için de böyle bir ağaç belirleseniz, dedik.

Hz. Peygamber onlara şöyle buyurdu: Allahu Ekber! İsrailoğullarının "**Ey Musa! Onlara ait tanrılar gibi bizim için de tanrı yap.**" (A'raf, 138) dediği gibi söylüyorsunuz. Mutlaka sizden öncekilerin yolunu tutacaksınız...."[371]

Bu hadisteki açıklama ile, fırkalar hakkındaki hadis, Yahudilerin ve Hıristiyanların daha önce işledikleri benzer bid'atleri doğru olarak haber vermektedir. Buna göre Muhammed ümmeti çerisinde onların bid'atlerine uyacaklar bulunacaktır. Hatta onların bid'atlerinden bir fazlasını, kendisinden önceki Hıristiyan ve Yahudilerde olmayanını yapacaklardır. Daha önce geçtiği üzere bu bilinen bir şey değildir. Bilinse de tarif edilemez. Fazladan olan bid'atı belirlemek de söz konusu değildir.

Allah en iyi bilendir.

Ayrıca Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetim kendilerinden önceki çağlarda yapılanları karış karış, arşın arşın benimsemedikçe kıyamet koymayacaktır. Bir adam: Fars ve Rum kavminin yaptıklarını mı yapacaklar? deyince: Onlardan başkaları mı var? buyurdular."[372]

Bu hadis de bir önceki hadis gibidir. Ancak onda örnek verilmemiştir. Bu hadisteki "ümmetim kendilerinden önceki çağlarındakileri benimsemedikçe...." ifadesi bu ümmetin onların yaptıklarının benzerini yapacaklarını göstermektedir. Ancak onlara uymada uyulacak bid'at belirgin değildir. Bu demektir ki onların yaptıklarının tıpatıp aynısına değil benzeri şeylere uyulacaktır.

---

[369] Hadisi Buhari, İ'tisam kitabında (Feth'de 7330 numarada), Müslim, ilim kitabında 2669 genel numara ile, Tirmizi, Fiten kitabında 2180 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsned'inde 2/327-367-450-511 ve 527 de rivayet etmiştir.

[370] Bu zatın adının Hâris b. Mâlik veya İbn-u Avfveya Avf b. Hâris olduğu söylenmiştir. Kendisi Mekkenin fethine katılanlardandır. Hicretin 68 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/486; Şezarat, 1/76

[371] Tirmizi, Fiten kitabında 2180 genel numara ile rivayet etmiştir.

[372] Bakınız: Feth'ul Bâri İ'tisam kitabı, 7319 numaralı hadis.

Örnek bildirilen hadisteki belirgin bid'ate uyulacağı konusu şu ifadeden anlaşılmaktadır: "Sizden öncekilerin yoluna mutlaka uyacaksınız...." Ayrıca bu hadiste: "Hatta eğer onlar keler yuvasına dahi girseler, siz onlara uyacaksınız" buyrulmuştur.

Belirlenmiş bir bid'ate değil de benzerine uyulacağı hadisteki şu ifadeden anlaşılmaktadır: "Biz Peygambere: Bizim için de böyle bir ağaç belirleseniz, dedik. O da bize Bu, İsrailoğullarının: "Ey Musa! onlara ait tanrılar gibi tanrı yap" dedikleri gibidir, buyurdu..." Çünkü onların ki gibi ağacın olmasını istemek Allah'tan başka tanrılar edinmeye benzer, bizzat kendisini istemek değildir. Bundan dolayıdır ki her yönden bir benzerinin nas ile belirlenmemesi halinde hakkında nas olana itibar etmek gerekmez.

ONİKİNCİ MESELE

Hz. Peygamber bildirmiştir ki Bu gurupların hepsi -bir tanesi dışında- cehennemdedir. Bu öyle bir ceza bildirimidir ki bu guruplardan her birinin büyük bir ma'siyet veya günah işlediğini göstermektedir. Zira usül ilminde yerleşmiş bir kuraldır ki bir kötülüğe ceza olduğunun bildirilmesinin özelliği büyüktür. Çünkü "Hepsi cehennemdedir" demesi ancak onun sebebiyle kendi cemaatinden ve en büyük kalabalıktan koparan özellik cihetiyledir. Bu ise ancak çeşitli bid'atlerden dolayıdır. Şu kadar ki bu ceza bildirimi gözden geçirilmelidir. Bu ceza sonsuza kadar mıdır? Yoksa geçici midir. "Sonsuza kadar değildir" dediğimizde yeni bir soru ortaya çıkıyor: Ceza kesin kes uygulanacak mıdır? Yoksa Allah'ın dilediğine mi kalmıştır.

Birinci mesele şu esas üzerine oturmaktadır: Bid'atlerden bazısı kişiyi İslâm'dan çıkarır veya çıkarmaz. Görüş ayrılığı Hariciler ve diğer itikadi meselelerde İslâm'a aykırı olanlar hakkındadır. Bu husus daha önce geçmişti. Orada (Haricilerin) dinden çıkıp kâfir olduğunu söyledik. Bu dikkate alınınca, "Allah şirk ve küfrü bağışlamaz" kuralınca cehennemde ebedilik olması gerekir.

Kâfir olmamasını söylediğimizde ehl-i sünnet mezhebi üzere iki ihtimal vardır:

Birinci: İhtimal, suçun bağışlanması söz konusu olmaksızın bildirilen cezanın uygulanmasıdır. Konu ile ilgili hadislerin zahiri bunu göstermektedir. Hadisteki "Hepsi cehennemdedir" ifadesi, orada sabit ve yerleşmiştir demektir.

Eğer "Cezanın uygulanması ehl-i sünnete göre değildir." denilirse şöyle cevap verilir: Evet, ehli sünnetten bir gurubu bazı büyük günahlarda Allah'ın dilemesi ile cezanın uygulanacağını söylemişlerdir. Şu kadar ki onları bir delil öyle bir sonuca götürmüştür ki bazı büyük günahlar bu hükmün dışındadır. Mutlak böyle olmalıdır. Zira uyulacak şey delildir. Yine delil onlara göstermiştir ki tüm büyük günah işleyenler Allah'ın dilemesine kalmışlardır. Bu genel hükmün tahsisi şu ayetle ifade edilmiştir: **"Allah kendisine ortak koşulmasını (Şirk'i) aslâ bağışlamaz; Bundan başkasını (diğer günahları) dilediği kimse için bağışlar."** (Nisa, 48)

Ayrıca Hz. Allah buyurur ki: **"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası cehennemdir."** (Nisa, 93) Bu ayette önce mü'minin kasden öldürenin cezasının cehennem olduğu haber verilmiş, ayrıca bundan mübalağa edilerek "orada ebedi olmak üzere" buyrulmuştur. "Ebedi olmak" cehennemde uzun üsre kalmaktan ibarettir. Daha sonra da Allah'ın gazabının ve lanetinin o kimseye olacağı bildilerek ayet şöyle sona erdirilmiştir: **"Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."**

Henüz hazırlayanın huzuruna varmadan cehennemin hazır olduğunun bildirilmesi, kendisi için cehennem hazırlanan kimsenin yakalanarak oraya konacağını gösterir. Çünkü insan öldürmek hem Allah'ın hem kulun hakkının birleştiği bir olaydır.

İbn-u Rüşd demiştir ki: Tevbenin sahih olmasının şartlarından biri, kullara yapılan zulümlerden vazgeçmiş olarak helâlleşmek veya onlardan (zulüm ile)

alınanı geri vermektir. Katilin ise buna imkânı yoktur. Meğer ki ölmeden ondan helâllik isteye de öldürüldüğü kimse onu af ede.

Bundan daha uygunu şöyle demektir. Katil'in adam öldürmenin cezasından kurtulması, cinayet işlediği kimseden telef ettiği şeyi telâfi etmekle beraber tevbe ile olur. Bu ise telef ettiği şeyin kıymetini vermekle olur. Oysa öldürülen kimse yok olduğu için bunu yapmak mümkün değildir.

Deliller bakımından bid'at sahibi için de yaptıklarını telâfi etmek mümkün değildir. İkinci bölümde geçen bahislere başvurursan orada gerçekten korku verici ve çokça tehdit edici ve ceza bildiren deliller bulursun.

Şu ayet-i kerimeye bakınız: **"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır."** (Al-i İmran, 105) Ayetteki son ifade bir ceza bildirimidir. Bu ayetin devamında Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor. "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı gün(ü düşünün.) Yüz karalığı rezil ve perişan olmanın ve cehenneme girmenin belirtisidir. Aynı ayetin devamında: **"İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz?"** buyruluyor. Bu ifade bir azarlama ve âdeta kafaya çarparcasına uyarmadır. Bu ayetin sonunda Hz. Allah: **"Öyle ise inkar etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!"** buyurmuştur. Bu da diğer bir te'kiddir.

Bu anlatımların tamamı, ayetlerden, bid'atçılardan olup ehl-i hublenin/müslümanların kasdolunmasına göredir.

Çünkü bidatçı bir kimseye bid'atı hususunda uyulduğu zaman çoğu kere onun telâfi edilmesi mümkün olmaz. Bid'atının izi yer yüzünde kıyamete kadar uzar gider. Bu sonuç bid'atçı sebebiyledir. Böylece bid'at insan öldürmekten daha tehlikelidir.

İmam-ı Malik şöyle demiştir: Allaha ortak/şirk koşmadıkça, kul tüm günahları işlemiş de olsa en yüksek dereceleri kazanması kesindir. Çünkü her günah kul ile onun Rabbi arasındadır ve kul günahını Rabbi tarafından bağışlanacağı ümidi içerisindedir. Bid'at sahibi ise böyle değildir. Bidat işleyen böyle bir ümid içinde değildir. O kimse cehennem ateşine yuvarlanacaktır. İmam-ı Malik'in bu sözü, bildirilen cezanın uygulanacağına dair bir nasdır.

İkinci ihtimal, Cezanın uygulaması Allah'ın onları cehenneme atmayı dilemiş olması ile kayıtlıdır. Hadisteki "Hepsi cehennemdedir" ifadesi, "onların hepsi cehennemde olmaya müstehak kimselerdir" manasına gelmektedir. Nitekim bir diğer ehl-i sünnet gurubu **"Onu (kâtilin) cezası ebedi olmak üzere cehennemdir."** (Nisa, 93) ayetini şöyle yorumlamışlardır: Eğer Allah onu affetmezse onun cezası budur. Eğer Hz. Allah onun affedilmesini dilerse af onun hakkıdır. Çünkü Cenab-ı Hak: **"Allah, kendine ortak/şirk koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (şirk dışında kalan günahları) dilediği kimse için bağışlar."** buyurmuştur. (Nisa, 48)

Nitekim sahabeden ve onlardan sonra gelenlerden bir gurup, kâtilin affının Allah'ın dileğinde olduğu görüşündedirler. -Her ne kadar sonradan ortaya konan görüşler böyle değil ise de- burada da (bid'at meselesinde de benzerini söylemek sahih olur.)

ONUÇÜNCÜ MESELE

Hz. Peygamber'in hadisinde "Guruplardan bir tanesi hâriç....." buyrulması, hak'kın bir tek olup değişmeyeceğini gösterir. Zira eğer "hak" için bir çok guruplar olsaydı Hz. Peygamber ".... hepsi cehennemdedir, bir tanesi hâriç" buyurmazdı. Ve çünkü hakkın/doğrunun birden çok olması mutlak olarak dinde yoktur. Çünkü din ayrılığa düşen iki kişinin arasında hükmeden durumdadır. Nitekim: **"..... Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasül'e götürün."** (Nisa, 59)

Eğer, din ayrılığı gerektirir olsaydı, anlaşmazlıkları dine götürmenin bir faydası olmazdı. Ayetteki (bir şeyden anlamına gelen) fî şey'in/ nekre/belirsizdir. Nekreden önce şart geçmektedir. Bu durumda ayetteki ifade genellik ifade eder. Bu itibarla genel olarak her anlaşmazlık din'e götürülmelidir. Anlaşmazlıkları dine götürmek tek bir sonuç almak içindir. Hak tarafında gurupların/bölünmelerin olması söz konusu olamaz.

Cenab-ı Hak buyurur ki: **"Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın...."** (En'am, 153) Bu ayet ele aldığımız konuda nas'dır. Çünkü tek yol ayrılığı gerektirmez. Birçok ve çeşitli olan yollar, böyle değildir.

Eğer, "Onuncu meselede geçtiği üzere İbn-u Mes'ud hadisinde ".... Bizden öncekiler 72 guruba ayrıldılar. Bunlardan 3'ü kurtuldu, diğerleri mahvoldular." buyrulmuştu. Şayet sizin dediğinizin gereği söz konusu olsaydı bizden öncekilerden kurtulan guruplar üç olmaz, tek gurup olurdu. Üstekini onlar açıkladıklarında (?) O üç gurubun hepsinin doğru ve hak üzere olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı bunun gibi Muhammed ümmetindeki gurupların da -hadiste naciye/kurtulan gurup bir tane olduğu haber verilmemiş olsaydı- Muhammed ümmetinde de (hak üzere olan) gurupların olması caiz olurdu." denirse bunun iki cevabı vardır:

1- Biz bu hadisi naklederken sahih olma şartını dikkate almadık. Zira bizce sahih hadislerin bulunması şart olan kitaplarda o hadisi bulamadık.

2- O hadiste (Bizden öncekilerde kurtulan guruplar olduğunu bildiren hadiste) 3 gurup olduğu bildirilmiş, bunun müslümanlarda bir tane olduğu bildirilmiştir. Çünkü bu gurupların uydukları esasta aralarında ayrılık yoktur. Bir anlaşmazlık söz konusu ise, ancak iyiliği emredip kötülüğe engel olmada güçlü olup olmamakta veya özellikle emretmenin ve engel olmanın nasıl olacağı hususundadır.

Bu fırkaların olması, onların aralarının birleştirilmesinin sıhhatine engel değildir. (yani birden fazla grubu birleştirilip tek gurup olarak kabul edilebilir.)

Biliyoruz ki dinimizde iyiliği emir, kötülüğü engelleme derece derecedir. Kimisi buna eli ile güç yetirir. Bunlar devlet başkanları, yöneticiler ve benzerleridir. Kimisi buna dil ile güç yetirir. İlim adamları ve onların yerine geçecek kimseler gibi. Kimisi de buna sadece kalb ile güç yetirir. Kalbi ile bunu yapan-

lar, kötülük işleyenlerin arasında kalarak bunu yerine getirirler. Zira bulundukları yerden başka yere göç etmeye geçleri yetmez. Güçleri yetse de yine kalpleri ile kötülükten hoşlanmazlar.

Bu dereceler farklı olmakla beraber, iman özelliklerine sahip olma açısından hepsi de aynı şeydir. Bunu içindir ki (son dereceyi kasdederek) Hadis-i şerifte: "Bundan sonra hardal tanesi kadar imandan bir şey yoktur." buyrulmuştur.

Durum böyle olunca bir değerlendirmeye göre bazı hadislerde kurtulan gurubun üç olarak sayılması, bir başka değerlendirmeye göre de bazı hadislerde bir olduğunun söylenmesi bize zarar vermez. Ancak bir mesele kalıyor ki, bu değerlendirmeye göre kurutulan gurup dışındaki gurubun sayısı 70 oluyor. Bu bizim ümmetimizdeki guruplarda, diğer ümmetlerdeki gurupların arasını birleştirme cihetiyle geçmişte söylenenlere ters düşmektedir. Bununla beraber "Sizden öncekilerin yoluna karış karış, arşın arşın mutlaka uyacaksınız" hadisini de dikkate almalıyız.

Bu cevapta iki şeyden birinin olması mümkündür.

a- Ya, söz sahih hadise aykırı ise sözü kendi başına bırakmalıdır. Çünkü bir hadiste gurupların 71 olduğu, İbn-u Mes'ud'un hadisinde ise 72 olduğu sabit olmuştur.

b- Veya kurtulanların üç fırka olduğunu bildiren hadisin şöyle yorumlanması gerekiyor: Onlar, sadece bir fırka idiler; üç mertebeye ayrılmışlardır. Çünkü Abd'umn-ü Hümeyd'in tefsirinde yer alan rivayette "onlardan üç'ü kurtuldu" buyrulmuştur. Rivayetteki "üç"ü, İbn-u Humeyd sözün gelişi gurup manasını zahiri olarak ifade etse de, üç gurup olarak tefsir etmemiştir. Fakat (öyle görünüyor ki) O, rivayetlerin arasını bulmak istediği için böyle yorum yapmak zorunda kalmıştır.

Rasülünün bu sözü ile neyi murat ettiğini en iyi Allah (c.c.) bilir.

Hz. Peygamberin "Bir tanesi dışında hepsi cehennemdedir." sözü, genel olarak açık bir ifadedir. Çünkü "hepsi" sözü genellik kalıplarındandır. Bu ifadeyi bir diğer hadis şöyle tefsir etmiştir: "Yetmiş ikisi cehennemde, bir'i cennettedir." Bu, yoruma ihtimali olmayan bir nas'tır.

ONDÖRDÜNCÜ MESELE

Hz. Peygamber bu guruplar arasında sadece birini belirlemiş sadece onun makbul olduğuna değinmiştir. Kurtulan gurup hakkında sorulduğunda ona işaret buyurmuştur. Böyle vuku bulması bir takım gerekçelere dayanmaktadır. Şöyle ki:

1- Kurtulan gurubun belirlenmesi mükellefin ibadeti bakımından ifade tarzında daha çok te'kitli ve zikredilmeye daha çok elverişlidir. Çünkü guruplardan birisi belirlenince geri kalanların belirlenmesi lazım değildir. Bu gurupların hepsi illâ ki belirlenecek olsa bile mutlaka açıklanması gerekmez. Çünkü sözün gereği bir takım şeylerin terk edilmesini istemektedir ki onlar bid'atlerdir. Bir şeyin terk edilmesi bir başka şeyin, ne zıddının ne de muhalifinin yapılmasını gerekli kılmaz. Sonuç itibariyle kesinlikle faydası olan birinin söylenmesidir.

2- En güzel ve etkili yol, guruplardan kurtulanın bildirilmesidir. Çünkü kurtulan gurup söylendiği zaman açık bir şekilde bilinir ki bunun dışında kalan guruplar kurtulan gurup değildir. (Şayet kurtulan gurup bildirilmeseydi) onun belirlenmesi gayret ve ictihadla meydana çıkardı. Gurupların adı verilmeyip sadece kurtulan gurubun belirlenip söylenmesi böyle değildir. Bu durum, çokça açıklamayı gerektirir. Ayrıca kurtulan gurubu belirlemekte ictihada gerek kalmaz. Çünkü aykırı davranılması bid'at olan ibadetlerin isbatında ictihadın ve aklın bir payı yoktur.

3- Sadece kurtulan gurubun bildirilmesi, guruplar meselesinde açıklanması geçtiği üzere kusuru örtmeye en münasi olanıdır. Şayet guruplar açıklansaydı bu durum, kusuru örtme amacına ters düşmüş olurdu. Konu ile ilgili hadis ihtiyaç duyulanı açıklamış, ihtiyaç olmayanı terk etmiştir. Ancak meselenin sadece (sünnete) muhalefet yönü açıklanmıştır. Bunun ötesi kusurların örtülmesi maksadının altandı (gizli) dir. ve aklan kavrama alanındadır. Şöyle ki:

Allah'a hamd olsun; Hz. Peygamber bunu "Kurtulan gurup benim ve ashâbımın durumu üzere olan guruptur." sözüyle açıklamıştır. Rasûlullah bu sözünü kendisine sorulan "Kurtulan gurup kimdir?" sorusuna cevap verirken söylenmiştir. Hz. Peygamber, bu cevabı ile kendisinin ve ashâbının özellikleri ile kendisini donatanların kurtulan gurup olduğunu bildirmiştir. Bu özellik o zamanın insanlarınca biliniyordu, gizli değildi. Onlar bununla yetindiler. İhtimaldir ki daha sonra gelecek zamanlarda bu özelliklerin açıklanmasına ihtiyaç hasıl olmuştur.

İşin özü şudur: Hz. Peygamberin ashâbı, Peygambere uyuyor ve onun yolunu izliyorlardı. Onların övgüsü Kur'anda geçmiş ve ahlâkı tamamen Kur'an olan onların uyduğu Muhammed Aleyhisselâm hakkında Hz. Allah: **".... ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."** (Kalem, 4) buyurmuştur. Hakikatle uyulan Kur'andır. Sünnet (ve Hz. peygamber) Kur'an'ın açıklayıcısıdır. Sünnete (hadislere ve Hz. Peygambere) uyan, Kur'ana uymuş demeştir. Sahâbe Hz. Peygam-

bere uymakta insanların en yakın (ve elverişli) olanlarıdır. Her kim onlara uyarsa kurtulan ve Allah'ın fazl-u keremi ile cennete giren guruptan olur. İşte bu (yorum), "benim ve ashâbımın durumu üzere olan" ifadesinin manasıdır.

Kur'an ve Sünnet tarik-i müstakim (Allahı bildirdiği yol) dur. Kur'an ve sünnetin dışındaki icma ve diğerleri bu iki esastan çıkmıştır. İşte Hz. Peygamberin ve ashabının vasfı (özelliği) budur. Bu (aynı zamanda) bir başka rivayette yer alan "... kurtulan gurup, cemaat olan/birlik beraberlik halinde olanlardır." sözünün manası da budur. Çünkü hadiste bu haberin verildiği zamanın cemaati bu özelliği taşımakta idi. Şu kadar ki cemaat kelimesi ve bu kelimenin anlamı inşaallah ilerde görülecektir.

Sonra hadisteki (gurupların durumu ile ilgili) tanımlama üzerinde mutlaka söz edilmek gerekir. Şöyle ki: Hz. Peygamberin hadisinde geçen (hepsi anlamındaki) ﻛﻞ "küllü" kelimesi "İslam" kelimesinin tercümesine girer ki sünnete uyanı, bid'atcisi ve kurtulma derecesine erip, kurtulan guruba girdiğini iddia edeniyle hepsi bu ifadenin içerisindedir. Zira bunun aksini, ancak boynundan İslâm ipini çıkarıp atan ve kâfirler topluluğunda yerini alanlar iddia ederler. Yahudiler, Hıristiyanlar ve dış görünüşe göre müslümanlar arasına girmiş görünüp de münafıklar misâli gönlünde başka imana yer verip onların manasından olanlar gibi.

Kendisi için sadece "İslam" sıfatına razı olup, (gereğinde) bu din uğrunda başkaları ile savaşan kimse, kendisi için bid'atın en basitine bile razı olmaz. O aslında iyi bir şey yaptığını iddia etmektedir. O bu hususta öğretilmiş (?) tir.[373] Bid'atçi eğer bid'at işlemiş olduğunu bilse kendisi bu hal üzere kalmadığı gibi, bid'atçılerle birlikte olmaz. Nerde kaldı ki onu Allah için din edinsin. Bu özellik, insanın doğuştan sahip olduğu bir özelliktir. Bu hususta akıl sahibi kimse muhalefet etmez.

Durum böyle olunca her bir gurup kendisinin kurtulan gurup olduğu hususunda diğeri ile çekişme yapmaktadır. Görülmüyor mu ki bid'atçi hep kendisinin durumunun iyi olduğunu, başkasının yolunun çirkin olduğunu ileri sürer, Dış görünüşe göre, kendisinin sünnete uyan biri olduğunu iddia etmektedir.

Sahtekâr (?)[374] kendisinin dini anladığını iddia eder. Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyen kimse, kendisinin tevhid ehli olduğunu iddia eder.

Kul'un bağımsız olduğunu/Allah'ın kul üzerinde bir etkisi olmadığını ileri süren kimse, kendisinin adâlet sahibi olduğunu iddia etmektedir. Mutezile dahi kendilerinin adâlet ve tevhid ehli olduklarını iddia etmektedir.

Müşebbihe mezhebi, kendisinin Allah'ın zâtını ve sıfatlarını isbat ettiğini iddia eder. Çünkü Müşebbiheye göre teşbih'i (benzetmeyi) yok saymak mahz/katıksız bir yok saymadır.

Şeriate bağlılıkları sâlat olsun veya olmasın, her bir gurup dahi böyledir.

---

[373] Eserin aslında da burada parentez içerisinde ? işareti vardır. (Çeviren)

[374] Eserin aslında da, burada parentez içerisinde ? işareti vardır. (Çeviren)

Kur'an'a veya sünnete dayalı delilleri ele aldığımızda özellikle bu konuda her gurup bu tür iddialara (kendisinin doğru olduğu iddialarına) tutunmaktadır.

Hariciler Hz. Peygamber şu hadisini (kendileri hakkında) delil olarak ileri sürmektedir: "Ümmetimden bir gurup hep hak üzere olacaktır. Tâ Allah'ın emri gelene (kıyamete) kadar." Aynı hadisin bir diğer rivayeti şöyledir: "....onlara ters düşüp aykırı davrananlar, onlara zarar vermezler. Onlardan malını savunurken öldürülen kimse, şehittir.

(Dini savunmada veya sosyal hayatta, çok aktif, vurucu kırıcı olmayıp, kendi kabı ve kabuğu içerisinde) oturan kişi (bu davanışı için) şu hadisleri delil olarak göstermektedir:

"Cemaatle/toplulukla beraber olunuz. Çünkü Allah'ın eli cemaatle beraberdir. Cemaatten bir karış ayrılan, boynundan İslam ipini çıkar(ıp at)mış olur."

"Allah'ın öldürülmüş kulun ol(da) öldüren kulu olma!"

Mürcie mezhebinden olan kimse (hep ümit üzere olmaya) dayanan görüşünü) şu hadis ile delillendirmektedir: **İhlaslı olarak kalbinde/cân-u gönülden "Lâ ilâhe illellah diyen kimse cennettedir. İsterse zina etmiş, isterse hırsızlık yapmış olsun."**[375] Mürcie'ye muhâlifi olan ise, şu hadisi delil olarak ileri sürmektedir: **"Zina eden kimse, İmanlı biri olarak zina etmez."**[376]

Kaderiyye mezhebinden olan: **"Allah'ın insanları, üzerinde yarattığı fıtrat..."** (Rum, 30) âyetini ve: "Her doğan çocuk fıtrat üzere/doğuştan İslam olarak doğar."[377] hadisi delil göstermektedir.

Mütevviza mezhebinden olan kimse: **"Nefse ve onu en güzel bir biçimde şekillendirene, ona kötülük duygusunu ve sakınıp iyi olmayı ilham edene yemin olsun...."** (Şems, 8) ayetini ve: **"Çalışınız! Her şey(in) yaratıldığı şeye göre elde edilmesi kolaylaştırılmıştır."**[378] hadisi ile delillendirmiştir.

---

375 Bu hadisi, Ebu Hureyreden zayıf bir isnad ile rivayet etmiştir. Suyut^ü de Câmi'us-Sağir'inde "zina etse de..." kısmı olmaksızın rivayet etmiş, Bezzar'ın müsnedine nisbet etmiştir. Şârih şöyle demiştir: Hâfız Iraki'nin bu hadis hakkındaki sözü çelişkilidir; Bazen hasen, bazen de zayıf olduğunu söylemiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi, 6/189, Hadis no: 8896

376 Bu hadis sahihtir. Buhari Eşribe kitabında, (Feth'ulbarîde 5578 numaralı hadis ile, Müslim, İman Kitabında 57 genel numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 4/352 de, Abd'ubn-u Humeyd, Müsnedinde shf. 186 da. Hadis no: 525, Sahîh'ul Câmi', Albani 7683 ve 7684 numara ile rivaet etmiştir.

377 Hadis sahih olup, Buhari Cenaiz, Tefsir ve Kader kitabında (Feth'de 1358, 1359, 1385, 4775 ve 6599 numarada), Müslim, Kader kitabında 2658 numara ile, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4714 numara ile, Tirmizi, Kader kitabında 2138 numara ile, İmam-ı Mâlik Muvatta'ında Cenaiz kitabında, Ahmed b. Hanbel, Müsned'indè 2/233 ve 253 de rivayet etmiştir.

378 Hadis sahihtir. Buhari Tefsir, Kader ve Cenaiz kitaplarında (Feth'de 4945, 4946, 4947, 4949, 6596, 6605 ve 1362 numaralarda), Müsilm, Kader kitabında "çalışınız" kelimesi olmaksızın Kader kitabının 9 numarada, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4694 ve 4709 numara ile, Tirmizi, Tefsir'u Kur'an kitabında 3344 numara ile, İbn-u Mâce, Mukaddimede 78 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 1/27-29-374; 3/335 de rivayet etmiştir.

Râfızîler, şu hadisi (görüşlerine) delil olarak göstermişlerdir: "Havuz a (Havz-ı Kevser'e) bir takım topluluklar gelecek sonra benden geride duracaklardır. Ben (onlar hakkında da): Yârabbi! Arkadaşlarım (ı diliylorum) derim. Bana şöyle denir: Sen onların senden sonra neler icad ettiklerini bilmiyorsun. Sonra (?)[379] onlar senden ayrıldıklarından beri izleri üzerinden geriye dönüş yapmaya devam etmektedirler."

Râfızîler Hz. Aliye diğer halifelere göre öncelik tanımalarını şu hadisler ile delillendirmişlerdir: "(Ey Ali!) Sen bana göre Harun'un Musa'ya göre olduğu gibisin. Şu kadar ki benden sonra Peygamber yoktur." "Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur."

Râfızîlere karşı olanlar ise Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e öncelik tanımaları hususunda: "Benden sonra Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz. Hz. Allah ve Müslümanlar, ancak Ebû Bekir'e râzı olmuşlardır." hadisi ve bu manaya gelen benzeri hadisleri delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Bu gurupların hepsi, inançlarına göre kurtulmuş gurupta yerini almak üzere sıraya girmişlerdir. Durum böyle olunca bidatçıya göre Hz. Peygamberin ve ashabının üzerine olduğu hali (ve yolu) belirlemek müşkil olmaktadır. Onların tuttuğu yolun yukarda verilen delil örneklerindeki zâhiri görüntü ve ifadeler olması mümkün değildir. Çünkü onlar savunmacı bir tarzda ileri sürülmüş ve çelişkiler içermektedir. Bunların arasını bulmak, bazıralırını diğerlerine esas olarak benimsemek ve diğerlerini de te'vil/yorum yoluyla bu esaslara indirgemekle mümkündür.

Aynı zamanda bu grupların arasını bulmak şöyle de mümkün olabilir: Guruplardan her biri delillerden bazısına yapışıp, diğer delilleri red eder, tercih yoluyla dikkate almaz. Şayet konu zanni meseleler hakkında ise bu hususlarda yapılan tercih geçerlidir. Veya kendisinin dayandığı esasın kesin olup, karşısında olan gurubun dayandığı esasın zan ifade ettiğini iddia eder böylece iki gurubun delilleri arasında çelişki olmaz.

Geçmiş zamanlarda sahâbenin tuttuğu yol, açıktır. Sahabe arasında görüş ayrılığının yerleşmiş olması imkansızdır. Bu hususu şu ayet-i kerîme düzenlemektedir: **".... onlar ihtilâfa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri hâriç. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı."** (Hûd, 118-119)

Allah size rahmeti ile muamele eylesin, düşünün ki Hz. Allah'ın bu ayette haber verdiğini akıl doğrulayınca, hiç görüş ayrılığının olmaması nasıl imkansız bir şeydir?

Sözün özü, bu grupların kurtulanını belirlemek, zamanımız misâli vakitlerde zordur. Bununla beraber bu hususta mutlaka inceleme yapılmalıdır. Bu husus, elinizdeki kitabın en hassas noktasıdır. Allah'ın fazl-u ihsanı ile onun nasib edeceği kadar özen gösterilecektir. Başarı Allah'tandır.

Bu mesele, çok söz gerektirince bu hususta söyleyecekleri başlı başına başka bir bölüme bıraktık. Zira burası yeri değildir. Yardım Allah'tandır.

---

[379] Eserin aslında da burada parentez içerisinde ? işareti vardır. (Çeviren)

ONBEŞİNCİ MESELE

Hz. Peygamber guruplar hakkındaki hadisinde kesin bir şekilde: "Birisi hariç olmak üzere hepsi cehennemdedir" buyurmuştur. Daha önce geçtiği üzere ancak küllî bir meselede ve genel bir kurala aykırılık içinde olan, ayrı bir guruptan sayılır. Hadis-i şerif özellikle ancak ana kurallara aykırı davrananları içine almaktadır.

Dini konuda külli bir eksiklik ifade etmeyen, bir esası zedelemeyen bir bid'ata din içerisinde yer veren kimse bu hadise dahil değildir. Ancak bu kimsenin durumuna bakılır: Hadiste zikredilenlere dahil midir, değil midir?

Görünen odur ki meselede iki şıktan birisi söz konusudur:

a- Ya hadis bu durumda olanlara ne mana ne de lafız olarak değinmemiştir." diyeceğiz -Şu kadar ki bu kimsenin durumu "Her bid'at sapıklıktır" gibi genel delillerden anlaşılır.-

b- Veya "Her ne kadar hadisin lafzına bu kimsenin durumunu ortaya koyan bir delâlet yok ise de, manasında genel olarak o kimsenin de kasdedildiğini gösteren bir delâlet vardır" diyeceğiz. Bunun açıklaması gayet açık olan şu iki tarafın ele alınması ile olacaktır:

1- Birinci taraf selâmet ve kurtuluş tarafıdır. Bunda hiç şüphe ve bid'at ilintisi yoktur. Bu sonuç "... Benim ve ashabımın üzerine olduğu...." cümlesinden çıkmaktadır.

2- İkinci taraf bid'ata boğulmaktır. Bu bid'atın külli bir meselede olması veya dini bir esası zedelemesi ile olur. Hz. Allah'ın, aziz kitabı Kur'an'da âdeti böyledir. Zira Hz.. Allah Hayır ve şer ehlini anladığı zaman, her bir gurubun işledikleri hayrı ve şerri de anar. Böyle olması mü'min kimsenin hayır ile şer şer arasında ümit ve korku üzere kalması içindir. Zira her iki taraf da açık şekilde uyarılarak bildirilmiştir.

Çünkü hayır, bazıları diğerlerine göre daha üstün olmak üzere derece derecedir. Şer dahi, bazısı diğerlerinden daha şiddetli olmak üzere derece derecedir. Üstün derecelerden olan bir hayrı işleyen anıldığı zaman, daha aşağı derecede olanlar, onlara ulaşamamaktan korkarlar veya onlara ulaşabileceklerini ümid ederler. Şer ehlinden çok kötü olanlar anılınca, onlardan daha aşağıda olanlar, onların derecesine varmaktan korkar, o derecelere varmamayı ümit ederler.

Böyle bir anlayış, inceleme ve araştırma ile bilinir. Bu inceleme ve araştırma tamamlanınca din koyucunun (yukarda işaret edilen) bu manayı kastettiğini gösterir.

Bunu Said b. Mansur'un[380] tefsirinde yer verdiği şu rivayet desteklemektedir.

---

[380] Bu zât Said b. Mansur b. Şu'bedir. Horasanlıdır ve künyesi Ebû Osman'dır. Mekke'ye yerleşmiş bir güvenilir (hadis) hafızıdır. Hadiste eser tasnif etmiş bir âlimdir. Kitabındaki bilgelere aşırı derecede güveninden dolayı hiçbir bilgiden dönüş yapmamıştır..Onuncu tabakadandır ve Ramazan ayında hicretin 227 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/306; Şezerat, 2/62.

Abdurrahman b. Sâbât[381] dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsanlara Hz. Ebu Bekir'in yerine Hz. Ömeri bırakacağı haberi ulaşınca dediler ki: Ebu Bekir Rabbine kavuşunca ne diyecek? Yerine katı-kaba birini bırakıyor. elinden de bir şey gelmez. Ya elinden bir şey gelseydi nasıl olurdu? Bu söylentiler Hz. Ebu Bekir'e ulaşınca Hz. Ebu Bekir şöyle dedi: Beni Rabbim ile mi korkutuyorsunuz? Ben diyorum ki: Allah'ım! Yerime halkının en hayırlısını bırakıyorum. Daha sonra Hz. Ömer'e haber gönderdi. (Hz. Ömer gelince) şöyle dedi: "Allah için gece yapılan öyle amel/iş vardır ki Cenabı Hak onu gündüz kabul etmez. Allah için gündüz yapılan öyle amel/iş vardır ki Cenab-ı Hak onu gece kabul etmez.

Bil ki Hz. Allah, farzlar yerine getirilmedikçe nâfileyi kabul etmez. Görmez misin, Hz. Allah cennet ehlini en güzel amelleri/işleri ile anmıştır. Yani cennete koyduğu kulları "Bu amelin şundan daha hayırlıdır" diyerek daha güzel işlerini sayıp dökmedikçe diğer iyiliklerini kabul etmemiş, red etmiştir. Hz. Allah ümit ve korkuyu (dünyaya) indirmiştir ki mü'min ümid ve korku içerisinde olup bir şeyler yapsın ve eliyle kendisini tehlikeye atmasın.

Görmez misin? Mizanı ağır gelenlerin mizanı, ancak hak olana uyup, bâtılı terk etmekle ağır gelmiştir. Hak olan odur ki mizana ancak hak konur ve mizan böylece ağır gelir.

Görmez misin? Mizanı hafif gelenlerin mizanı, ancak bâtıla uyup hak'kı terk etmeleri ile hafif gelmiştir. Hak olan odur ki mizana bâtıl konulunca ancak hafif gelir.

Hz. Ebu Bekir daha sonra şöyle dedi: Eğer benim vasiyetimi tutarsan, (şimdi) yok olan şeylerden, sana ölümden daha sevimli olan bir şey yoktur. Zaten mutlaka ölüme kavuşacaksın. Eğer vasiyetimi yerine getirmezsen (şimdi) yok olan şeylerden sana en sevimsiz gelen şey ölüm olacaktır. Ölümle baş edemez, onu alt edemezsin."

Hz. Ebu Bekir'e nisbet edilen bu söz (hadis olarak) ortada yok ise de, lâkin manası doğrudur. Kur'an'ın ayetlerini inceleyip araştıranlar bu söylenenlere tanıklık eder. Hz. Ömer'in, bazı ayetleri delil olarak gösterip geçen bu manayı kasdetmesi de bunun tanığıdır.

Hz. Ömer arkadaşlarından kimisi para ile et satın almış olarak görünce: Şu ayetin karşısında görüşünüz nedir? Hz. Allah: **"Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, onların zevkini sürdünüz."** buyurmuştur. (Ahkaf, 20) Aslında bu ayet sadece kâfirler hakkında gelmiştir. Zira ayetin baş tarafında: **"^İnkar edenler ateşe atılacakları gün (onlara şöyle denir): ...."** buyrulmuştur. Ayetin sonu da şöyledir: **"Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz."**

---

[381] Bu zâtın adı Abd b. Sâbıt'tır. İbn-u Abdullah b. Sâbıt da deniliyor ki doğrusu budur. İbn-u Abdullah b. Abdurrahman el-Cümehî de denmiştir. Mekkeli güvenilir bir fıkıh bilginidir. Rivayetlerinde çok mürsel rivayet vardır. Üçnücü tabakadandı, hicretin 118 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/480; Şezerât, 1/156.

Bu ayetin kâfirler hakkında gelmiş olması bazı konularda bu ayeti delil göstermekten Hz. Ömer'e engel olmamıştır. İşte yukarıdaki durumda da aynı husus söz konusudur. Bu dini bir esastır ki "Muvâfakât" isimli kitabında açıklanmıştır.

Sözün hülasası, diğer bid'atçilerden cüz'î bid'at işleyenler. Küllî bid'at işleyenlerin kötülenmede ki ve cehennem cezası ile tehdit edilmedeki derecesine ulaşamazlar. Fakat onlar, bu hususlarda külli bid'atler işleyenlerde bana bakımından müşterektirler. Nitekim aralarında uçurum derecesinde uzaklık olmasına rağmen dünya nimetinden istifade etmek üzere et alan kimseleri, kendi ictihadına göre hoş görmeyen Hz. Ömer kâfirlerden dünya hayatında güzellikleri harcayanlarla bir tutmuştur. Kötülükteki uzaklık ve yakınlık bilgi sahibinin ictihadına göre delilden ortaya çıkan duruma göre değişiri. Bunun geniş açıklaması ilgili bölümde daha önce geçmişti. Allaha hamd olsun.

o o o

ONALTINCI MESELE

Guruplarla ilgili hadisteki kurtulan gurubun "O cemaattir" diyerek yorumlanması açıklamaya muhtaçtır. Diğer rivayetteki "Benim ve ashâbımın üzerinde olduğu..." ifadesi ile cemaat'in anlamı açık ise de yine "cemaat" kelimesinin açıklanmaya ihtiyacı vardır.

Cemaat ile ilgili pek çok hadis vardır. Açıklaması ile meşgul olduğumuz hadis bunlardan biridir. Ayrıca şu hadislerde de cemaat konusu geçmektedir:

a- İbn-u Abbas'tan sahih olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim yöneticisinden hoşlanmadığı bir şey görürse, onu sabırla karışlasın. Çünkü, bir parça cemaatten ayrılan öldüğünde câhiliye ölümü ile ölür.

b- Huzeyfe'den sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Hz. Peygambere: Ey Allah'ın Rasülü! Biz cahiliyet ve şer içinde idik. Cenab-ı Hak bize bu hayırı (İslâm dinini) verdi. Bu hayırdan sonra şer var mıdır? didim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Evet. (Bundan sonra Rasülüllah ile Huzeyfe arasında şu konuşma geçti):

Huzeyfe: Bu kötülükten sonra iyilik var mıdır? Hz.

Peygamber: Evet, bu dönemde iyilik vardır, ama net değildir. Vaziyette bulanıklık vardır.

Huzeyfe: Bulanıklık nedir?

Hz Peygamber: O zamanda bir topluluk benim sünnetimden başka şeylere tutunacak, benim gösterdiğimden başka yollardan gidecektir. Onlardan kimilerini sen de onaylarsın, kimilerini ise red edersin.

Huzeyfe: Bu iyi dönemden sonra kötülük var mıdır?

Hz. Peygamber: Evet, Cehennem kapısında çağrıda bulunan davetçiler olacaktır. Kim onların çağrısına katılırsa, onu cehenneme atacaklar.

Huzeyfe: Ey Allah'ın Rasülü! Onları bize tanıt.

Hz. Peygamber: Onlar bizden, bizim hemşehrilerimizden olup, bizim dilimizi konuşurlar.

Huzeyfe: Ben o zamana çıkarsam bana ne emredersin?

Hz. Peygamber: Müslümanların topluluğundan ve onların yöneticilerinden ayrılma.

Huzeyfe: Onların topluluğu ve yöneticileri yoksa ne yapayım?

Hz. Peygamber: Diğer gurupların hepsinden ayrıl. Bir ağaç köküne yapışıp kalsan da ölene kadar öylece (tek başına) kal."

c- Tirmizi ve Taberi İbn-u Ömer'den şu rivayeti tahriç etmiştir: Hattab'ın oğlu Ömer -Allah ondan râzı olsun- bize şöyle konuştu: Ben şimdi sizin karşınızda Hz. Peygamberin durduğu yerde durmuş bulunuyorum. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu. Size ashabımı, onlardan sonra gelenleri ve onlardan sonra gelenleri tavsiye ediyorum. Onlardan sonra yalancılık yaygınlaşacaktır. O derecede ki yemin teklif edilmeden yemin eden, istenilmeden şahitlik edenler ola-

caktır. Cemaatten ayrılmayınız. Ayrılığa düşmekten sakınınız. Kesinlikle bir erkek bir kadınla yalnız başına bir yerde kalmasın. Şayet böyle bir durum olursa onların üçüncüsü şeytandır. Şeytan, tek kişinin yanında olur, iki kişiden uzak olur. Cennette refah içinde olmak isteyen, cemaatten ayrılmasın. Yaptığı iyi şeyler kendisini hoşnut eden, kötü şeyler kendisini üzen kimse mü'mindir."

d- Tirimizi'de Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Hz. Allah benim ümmetimi sapıklık üzerinde birleştirmez. Allah'ın eli cemaatin üzerindedir. Kopup ayrılan cehennem ateşine kopar gider."

e- Ebu Davud'un tahriç ettiğine göre Ebü Zer'den Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Her kim cemaatten bir karış ayrılırsa, boynundan İslâm ipini çekip çıkarıp atmış olur."

f- Arfece'den Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayete dilmiştir: **"Benim ümmetimde gelecekte kargaşa ve sıkıntılar olacaktır. Her kim birlik halde olan müslümanların birliğini parçalamak isterse, onu kılıçla vurun. Kim olursa olsun!"**[382]

İnsanlar bu hadislerde kasdedilen cemaatin manası üzerinde beş kavil halinde ihtilaf etmişlerdir:

1- Cemaat, müslümanlardan oluşan en büyük topluluktur. Ebû Gâlib'in sözü bunu göstermektedir. Bu büyük topluluk, guruplardan kurtulan topluluktur. Bunların din olarak üzerinde oldukları şey haktır. Bunlara aykırı olanlar cahiliye ölümü ile ölür. Bu aykırılık ister din konusunda olsun, isterse yöneticilere karşı olsun, hakka/gerçeğe karşı gelmektir. Ebu Mes'ûd el-Ensâri ve İbn-u Mes'ûd dahi aynı görüştedir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Osman öldürüldüğünde Ebû Mes'ud el-Ensâri'ye "fitne" nin ne olduğu sorulmuş, Ebû Mes'ûd şöyle demiştir: Cemaatten ayrılma. Çünkü Hz. Allah Muhammed ümmetini dalâlet/sapıklık üzerinde birleştirmez. (Ters bir durumla karşılaşırsan) günahkâr (yönetici) den kurtulana veya kendin kurtulana (ölene) kadar sabret." Şu söz de ona aittir: "Parçalanıp ayrılmaktan kaç. Çünkü ayrılık dalâlettir."

İbn-u Mes'ûd şöyle demiştir: Yöneticilerinize itaat ediniz. Çünkü böyle davranmak, Allah'ın (sarılınmasını) emrettiği iptir."[383] Daha sonra elini sıkarak: "Topluluk içerisinde hoşlanmadığınız şey, ayrılıkta iken sevdiğiniz şeyden daha hayırlıdır." dedi.

Hasen(i Basriy)e: Ebu Bekir Hz. Peygamberin halifesi midir? diye sorulunca: Evet, kendisinden başka tanrı olmayan Allaha yemin ederim ki öyledir. Hz. Allah Muhammed ümmetini dalâlet üzerinde birleştirmez." cevabını vermiştir.

---

[382] Hadisi Müslim, İmâret kitabında, kitabın 59. cu hadisi olarak, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4762 numara ile, Nesâi Tahrim'ud-Dem kitabında 7/85 de, Ahmed b. Hanbel, Müsned'de 4/341 de, Hâkim, Müstedrek'inde 4/156 da rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi, 4/99; Hadis no: 4672

[383] Bu ifadede Âl-i İmran 103. ayetine işaret edilmektedir. (Çeverin)

Buna göre Muhammed ümmetinin müctehidleri, âlimleri, dinin emirlerini yerine getirenler bu topluluğa dahildirler. Diğerleri de bunların hükmündedir. Çünkü bunlar diğerlerine tâbi ve onlara uyan kimselerdir. Bunların topluluğundan ayrılıp dışarı çıkanlar, ayrılanlar ve şeytanın yağma ettiği kimselerdir. Tüm bid'at ehli olanlar bunlara dahildir. Çünkü onlar ümmetten geçenlere muhalif olanlardır. Bu itibarla hiçbir suretle müslümanların topluluğuna girmiş sayılmazlar.

2- Bu cemaatten maksat, müctehid ve âlimlerin önde gelenlerinin oluşturduğu topluluktur. Bu ümmetin âlimlerinin yolundan çıkan, cahiliye ölümü üzere ölür. Çünkü âlimler Allah'ın cemâatidir. Hz. Allah onları diğer âlimler üzerine huccet kılmıştır. Hz. Peygamberin "Hz. Allah ümmetimi dalâlet üzerinde hiç birleştirmeyecektir." sözünde kasdedilenler bunlardır. Böyle olması şundandır: Halk, dinini bunlardan alıp öğrenir. Başına gelen problemlerin çözümü için onlara başvurup sığınırlar. Sonuçta halk onlara bağlıdır.

"Ümmetim dalâlet üzerine birleşmez" sözünün anlamı, "Ümmetimin âlimleri dalâlet üzerine birleşmez." demektir.

Abdullah b. Mübarek, İstak b. Raheveyh ve selefden bir gurup bu görüştedir. Bu aynı zamanda usul âilmlerinin de görüşüdür. Abdullah b. Mübârek'e: "Uyulması gereken cemâat kimdir?" denildiğinde: Ebu Bekir, Ömer diye saymaya başlayıp, Muhammed b. Sâbit ve Hüseyin b. Vâkıd'a kadar isimleri söyledi. Kendisine: Onlar öldüler. Yaşayanlardan kime uyulmalıdır? denildiğinde: Ebû Hamza es-Sükkeri,[384] dedi.

Müseyyib b. Râfi'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah'ın kitabında ve Rasûlullahın sünnetinde hükmü bulunmayan, karar verilecek bir mesele olduğu zaman o meseleye "Savâfî'l Ümerâ" derler ve onun için ilim adamlarını toplarlardı. Âlimlerin görüşü bir noktada birleşince o, hak/doğru ve gerçek olurdu. İbn-u Mübarek'in görüşünün benzeri İshak b. Raheveyh'den de rivayet edilmiştir.

Buna göre müctehid ve âlim olmayan kimsenin soru ile ilgisi yoktur. Çünkü o taklid ehlindendir. Bu durumda olan bir kimse müctehid ve âlimlere aykırı bir iş yaparsa cahiliye ölümü üzere ölecek birisidir. Bid'atçi bir kimsenin de soru ile ilgisi yoktur. Çünkü her şeyden evvel, âlim kimse bid'ate bulaşmaz. Bid'ate giren kimse, ancak âlim olmadığı halde kendisinin âlim olduğunu iddia eden kimsedir. Ve çünkü bid"t, sahibini sözü sayılır, dinlenir biri olmaktan çıkarır. Bu görüş, bid'atçinin olmaktan çıkarır. Bu görüş, bid'atçinin kavlinin icma' da dikkate alınmamasına göredir. Her ne kadar bidatçinin icma'da ve bid'at işlediği meselenin dışındaki meselelerde sözü dikkate alınır diyenler var-

---

[384] Bu zat, Muhammed b. Meymun es-Sükkeridir. Mervezli olup, Künyesi Ebû Hamza'dır. Memleketinin hadisde üstadı idi. Sağlam ve dürst bir kimse olan sükkeri, müsafirlerine ikram etmeyi sever, ikramlarını aşırı derecede yapardı. Çok tatlı sözlü olduğu için kendisine Sükkerî (şekerci) denmiştir. Dokucuzcu tabakadan olup, hicretin 167. ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/212; Şezerât, 1/264

sa da hüküm böyledir. Çünkü onlar bizzat işledikleri bid'atla icmâ'a aykırı davranmaktadırlar. Her duruma göre bunlar başlı başına "büyük topluluk"a giremezler.

3- Cemâat özellikle sahâbe-i kiramdır. Çünkü onlar dinin direklerini dikmiş ve temellerini atmışlardır. Onlar, asla dalalet üzerinde birleşmezler. Böyle bir durum sahabe dışındakilerde olabilir. Görülmüyor mu ki Hz. Peygamber bir hadisinde: "Allah Allah diyenlerden hiçbir kimsenin üzerine kıyamet kopmayacaktır." buyurmuştur.[385] Bir diğer hadisi de şöyledir: "Kıyamet ancak insanların kötüleri üzerine kopacaktır."[386] Demek oluyor ki Hz. Peygamber, zamanlardan bir zaman gelip, insanların sapıklık ve küfür üzerinde birleşeceklerini haber vermiştir. Alimlerin bildirdiğine göre Ömer b. Abd'ul Aziz bu görüşte olanlardandır.

İbn-u Vehb'in rivayetine göre İmam-ı Mâlik şöyle demiştir: Ömer b. Abd'ul Aziz şöyle der idi: "Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen yöneticiler bir takım usul ve yollar ortaya koymuşlardır ki bunlara sarılmak Allah'ın kitabını tasdik etmek ve Allaha ibadeti mükemmelleştirmektir. Bu davranış. Allah'ın dinini kuvvetlendirmektir. Hiçbir kimse onları bozup değiştiremez. Onlara aykırı davrananlar, dikkate alınmaz. Bu yol ve usullerin ışığında hareket edenler hidayet üzeredirler. Bu usuller ve yollar ile başarı dileyen, başarıya ulaşır. Bunalar aykırı davrananlar ise, Müslümanların yolundan başka bir yol tutmuştur. Allah da ondan yüz çevirir, onu cehenneme atar. O cehennem, ne kötü gidecek yerdir?" İmam-ı Mâlik: "Ömer b. Abd'ul Aziz'in bu anlayışı benimsemesi hoşuna gitmiştir." diyor.

Buna göre cemaat kelimesinin anlamı, diğer rivayetteki "Benim ve ashabımın üzerinde olduğu..." ifadesi ile uyum halindedir. Demek oluyor ki cemaat kelimesi sahâbe-i kiramın söyleyip uyguladıkları ve ictihad ettikleri hususlarla ilgilidir. Bunlar genel olarak hüccettir. Hz. Peygamberin: "Benim ve râşit halifelerimin sünnetine sarılınız." hadisi ve benzeri hadisler de bunun tanığıdır. Onların sözlerinin ve yollarının tutulması. Hz. Peygamber'in sözlerine uymuş olmalarından ve şeritanı hidayetinde olmalarındandır. Onlar Allah'ın dinini, peygamberin ağzından nelerin nerelerde din adına hüküm olarak konulduğunu, bir takım karinelerle birlikte bilgili ve basiretli bir şekilde öğrenip anlamışlardır. Sahabenin dışındakiler ise böyle değildir. Bu itibarla onların yol olarak ortaya koydukları bir çeşit sünnettir. Sahabeye has olan bu durumun bir benzeri yoktur. Sahabenin dışındakilerin ortaya koydukları böyle değildir. Çünkü bunlar ictihad ile kabul veya reddedilmeye açıktır. sonuç itibariyle bid'at ehli bu görüşe göre de cemâat kavramına dahil değildir.

---

[385] Hadisi, Müslim iman kitabında 148 genel numara ile, rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Müsned, Abd'ubn-u Humeyd, shf. 373 hadis no: 1247, Mektebet'us-Sünne basımı; Müsned, Ahmed b. Hanbel, 3/162

[386] Hadis sahihtir. Müslim, Fiten kitabında bu kitabın 131 numarasında, İbn-u Mâce, Fiten kitabında 4043 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 1/394-405-435 -453; 2/166-198-199-209-210-220-221-338 de rivayet etmiştir.

4- Cemâattan maksat, müslümanların cemâatıdır. Müslümanlar bir hususta ittifak/görüşbirliği ettikleri zaman, diğer dinlerden olanların onlara uymaları vacip olur. Müslümanların Hz. Allah dalâlet üzerinde birleşmeyeceklerini peygamberine garantilemiştir. Kendi aralarında bir görüş ayrılığı olursa, aralarında doğruyu belirlemek vacip olur. Şâfiî şöyle demiştir: Cemaatı oluşturan müslümanlar Allah'ın kitabının, sünnetin ve akıl yürütmenin manasında gaflete düşmezler. Gaflet ancak parçalanmakta, ayrılıktadır.

Bu görüş, sanki ikinciyle ilintili gibidir. O neyi gerektiriyorsa bu da onu gerektirmektedir. Birinci görüş ile ilintili olması da söz konusudur. Bu daha açıktır. Birincideki mana bunda da vardır. Yani müslümanlar arasında müctehidlerin bulunması kaçınılmazdır. Böyle olunca bu kavil üzerinde birleşmiş olmakla beraber aslâ bid'at söz konusu olamaz. O halde bu cemaat, nâciye/kurtulan guruptur.

5- Bu kavil, İmam-ı Taberî'nin tercihi olan kavildir. Buna göre cemâat, müslümanların bir emîr/yönetici üzerinde birleşerek meydana getirdikleri cemâattir. Hz. Peygamber böyle bir yöneticiyi benimsemeyi emretmiş, yöneticiyi başa geçirme hususunda ki birliğe karşı ayrılıp parçalanmayı yasaklamıştır. Çünkü müslümanların bu konudaki ayrılıkları şu iki hileden birinden öteye geçmez:

a- Ya bir gerekçe olmaksızın yöneticinin hoşnut olunacak yaşantısına dil uzatıp ona itaat etmeyi kabul etmemiş olurlar. Bu davranışları bir gerekçeye dayanmayıp, dinde bir bid'at çıkarma hususunda yorum yaparak meydana gelmektedir. Ümmetin kendileriyle savaşması emrolunan Haruralılar (Hariciler) böyledir. Hz. Peygamber onları "dinden çıkanlar" olarak isimlendirmiştir.

b- Veya yöneticiye bağlılıklarını ifade ettikten sonra, kendileri için yöneticilik istemiş olmak durumundadırlar. Bu ise ahd verip sözünde duracağını va'd ettikten sonra, bu ahdi ve sözü yerine getirmek vacip iken bu ahdi bozup, sözü yerine getirmemektir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim ümmetime, onların birliğini bozmak için gelirse, kim olursa olsun boynunu vurun." İşte cemâatten ayrılmamayı emretmenin manası budur.

Taberi (devamla) şöyle demiştir: Bir yöneticinin başa geçmesine görüş birliği ile cemâat karar veridği zaman, bu cemâattan ayrılan kimse (bu hal üzere) ölürse cahiliye ölümü ile ölür. İşte bu cemâat, Ebu Mes'ud el-Ensarinin ifade ettiği cemaattir. Onlar insanların çoğunluğu, ilim ve din erbabı olanların hepsidir. Bunlar, en büyük topluluktur.

Taberi (devamla) şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattab bunu açıklamıştır. Amr b. Meymun el-Evdî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Hz. Ömer (öldürülmek üzere) yaralandığında Suhayb'e şöyle dedi: İnsanlara namazı sen kıldır. Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Abdurrahman yanıma gelsinler. Oğlum, evin bir kenarında dursun. Onun bu meselede yeri yoktur. -Hz. Ömer bunu üç kere söyledi- Ey Suhayb! Onların başına kılıçla diki.Eğer bu altıdan beşi (seçilen

halifeye) biat eder, birisi dönüş yaparsa, onun başını kılıçla vur! Dördü biat eder, ikisi dönerse onların da başlarını vur! Tâ ki tek kişi üzerinde güvenilir bir şekilde birleşsinler.

Taberî (devamla) şöyle demiştir: Hz. Peygamberin ayrılınmamasını bildirdiği ve onun dışında tek olarak kalanı "ayrılmış" olarak ifade ettiği cemaat, Hz. Ömer'in halifeyi seçmek üzere bir araya getirdiği[387] cemaatin bir benzeridir. Hz. Ömer, belirlediği cemaatten bir veya ikisinin, topluluğa aykırı davranması halinde boyunlarının vurulmasını emretmiştir. Bu topluluğun sayıca çoğunluğu biat kararı veren topluluktur. Azınlıkta kalanı ise onlardan ayrılmış durumdadır.

Ümmetin sapıklık/dalâlet üzerine birleştirmeyeceğini bildiren habere gelince: Bunun manası "Hz. Allah'ın onları, karşılaştıkları dini olaylarda hakikati sapıtmak üzerinde birleştirmemesi" demektir. Ümmetin hepsinin ilimden sapıp hataya saplanması (bu) ümmetde olmaz.

Taberi'nin sözü burada bitiyor. Taberi'nin sözleri çoğunlukla lafızlarıyla birlikte olmakla beraber, manası ile aktarılmıştır.

Sözün hulâsası şudur ki cemâat, Kur'an ve sünnete uygun bir yöneticinin başa geçmesinde görüş birliği etmesidir. Bu açık bir şekilde gösteriyor ki, sünnetin dışında kalan bir konuda birleşmek, adı geçen hadislerdeki cemâat'in manasından hariçtedir. Hariciler ve ona benzeyenler gibi.

Buraya kadar ifade edilen beş kavil, sünnete uyan toplulukları dikkate alarak onlarla ilgili söylenmiş şeylerdir. Bu hadislerde kastedilenler bunlardır. Bu anlayışı bir temel olarak ele alırsak, bunun üzerine bir başka mana yapılandırılacaktır. Şöyle ki:

---

[387] Bunlar Hal ve Akd ehlidir ki bunların sözbirliği etmesi ile müslümanlar birleşir, ayrılması ile müslümanlar ayrılır. Çünkü ayrılanların her birini katı bir şekilde savunan topluluklar onların peşinden giderler.

ONYEDİNCİ MESELE

Herkes, ilim ve ictihad ehlinin; onlara avam/halk eklense de eklenmese de dikkate alınmasında görüş birliği etmişlerdir. Eğer âlimlere avam eklenmeyecek ise en büyük topluluğun ictihadları muteber olan âlimler topluluğu olduğunda bir problem yoktur. Bunlardan ayrılan, cahiliye ölümü ile ölür. Şayet âlimlere avam eklenecek ise avam da uyduğu âlim gibidir. Çünkü âvâm/halk dini (tam olarak) bilmez. Dini konularda âlimlere başvurmaları kaçınılmazdır. Çünkü, halk kendisine bildiren hususlarda âlimlere aykırı davranmaya meyletseydi elbette çoğunluk ve en büyük topluluk onlar olurdu. Zira âlimler sayıca az, cahiller çoktur.

Birisi çıkıp, şöyle diyemez: "Halk topluluğunda matlup olan/beklenen, uymaktır. Ayrılığı meydana getirenler âlimlerdir. Hadisde kötülenenler de onlardır." Aslında durum bunun aksinedir. Sayıları az da olsa en büyük topluluk âlimlerdir. Cemâati parçalayanlar avam/halk'tır. Avâm âlimlere uyarlarsa üzerlerine düşen görevi yapmış olur, aykırı davranırlarsa cemaati parçalayıp ayırırlar.

Bu noktadan hareket ederek, İbn-u Mübarek kendilerine uyulacak cemâat'in kim olduğu sorulduğunda, Ebu Bekir ve Ömer diyerek cevap vermiş, Muhammed b. Sâbit ve Hüseyin b. Vâkıd'a kadar (isimleri saymıştır. "Onlar öldüler, dirilerden uyulacak olanlar kim?" denildiğinde: Ebû Hamza es-Sükkeri, demiştir ki O, Muhammed b. Meymûn el-Mervezî'dir. Avamdan olan kimseyi bu manada dikkate almak mümkün değildir.

Buna göre; bir zamanın müctehid siz kaldığını varsaymak, avamdan birinin yine avamdan birine uyması mümkün değildir. Avamdan olanların kalabalığını, hadislerde aykırı davranıldığı takdirde cahiliye ölümü ile ölünceği uyarısında bulunulan en büyük kalabalık saymak da mümkün değildir.

Müctehidin bulunmadığı varsayılan zamanda, müctehidden yapılan aktarma/nakil, müctehid yerine geçer. Müctehidin bulunduğu zamanda halktan olanların ne yapması gerekiyorsa, müctehidsiz olduğu varsayılan zamanda da halktan olanlara o gerekir.

Görüş sahibi olacak derecede bulunmayan kimsenin görüşüne, ictihad edecek derecede olmayan kimsenin ictihadına uymak kâtıksız sapıklıktır, körü körüne atıp tutmaktır. Böyle bir durum "Allah ilim (bir eşya gibi) çekip almaz..." hadisinin gereği budur.

Ebû Nuaym Muhammed b. Kâsım Tûsiden rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:

İshak b. Reheveyh[388] ten Hz. Peygambere kadar dayandırdığı bir hâdisi zikrettiğini işittim ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **"Muhakkak Hz. Al-**

---

[388] Bu zât İshak b. İbrahim b. Mahled b. Râheveyhdir. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Ebû Ya'kub da denmiştir. Hanzelî ve Mervezîdir. Raheveyh'in anlamı "yolda doğan" demektir. Aslında bu lakap babasına verilmiştir. Ahmed b. Hanbell yakın kimselerden olan bu zat güvenilir bir hadis lafızı ve müctehiddir. Ebu Davud'un zikrettiğine göre İbn-u Raheveyh ölümünden az önce bozulmuştur. Nesâi onu güvenilir saymıştır. Onuncu tabakadan olup, hiceretin 238 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/54; Tezkire, 2/433; Tehzib, 1/216

lah Muhammed ümmetini dalâlet üzerinde birleştirmez. Eğer ihtilaf/ayrılıklar görürseniz en büyük cemâatten ayrılmayınız."[389] Bir adam dedi ki: Ey Yakub'un babası! En büyük cemâat kimdir? Bunun üzerine şöyle dedi: Muhammed b. Eslem ve arkadaşlarıdır.

Bir adam ibn-u Mübarek'e sordu: En büyük cemâat kimdir? İbn-u Mübarek şöyle cevap verdi: Ebû Hamza Şükkeri'dir. Sonra ishak b. Râheveyh şöyle dedi. Ebu Hamza o zamanda en büyük cemâat idi. Bu zamanda ise Muhammed b. Eslem[390] ve ona uyanlardır. İshak daha sona şöyle dedi: Eğer cahil kimselere en büyük cemaat kimdir? diye sorsan: İnsanların meydana getirdiği topluluktur, derler. Esas cemâatin Hz. Peygamberin izine (sözlerine) ve yoluna sıkı sıkıya salan bir kimse ve ona uyanların olduğunu cahil kimseler bilmezler. Daha sonra İshak şöyle demiştir: Elli yıldan beri Muhammed b. Eslemden daha kuvvetli olarak Hz. Peygamberin izine sarılan bir âlim duymadım.

Bu zâtın hikâyesine iyi bakınız ki cemâatin insanların aralarında âlim olmasa da meydana getirdiği topluluk olduğunu sananların hatası böylece ortaya çıkmaktadır. Böyle bir anlayış, âlimlerin anlayışı değil, avamın/halkın vehminden ibarettir. Başarılı kimse ayak kaydıran bu meselde durumunu sağlamlaştırmalıdır. Ta ki doğru yoldan sapmasın. Başarı Allah'tandır.

---

[389] Hadisi ibn-u Mace Fiten kitabında 3950 numara ile, Aba b. Humeyd Müsnedinde shf. 367 de 1220 numara ile, Tirmizî Fiten kitabında 2167 numara ile, Daremî, 54 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 5/145 de, Ackînî Keşf'ul Hayâ'sında 2/488'de 2999 numara ile, Suyuti Dür'rü Mensûr'unda shf. 341'de 458 de (İ'tisam yayınevi basımı) rivayet etmiştir. Hadis zayıftır. Çünkü rivayet edenler arasında ismi Hâzim b. Ata olan Ebû Halef A'mâ vardır. Bu zât zayıftır. Hadisin rivayet yolları birden çok ise de hepsi güvenilir değildir.

[390] Bu zât İmam-ı Rabbânî Muhammed b. Eslem et-Tûsi'dir. Bu zât ibadetine düşkün müsned ve Erbaîn sahabi idi. Zamanının İbn-u Mübarek'i idi. Hadis dinlemek için yolculuklar yapmış ve Yezid b. Hârun ve Ca'fer b. Avn'den ve bunların tabakalarından hadis dinlemiştir. İbn-u Huzeyme de ondan rivayette bulunmuş ve: "Gözlerim onun benzerini görmedi" demiştir. Hicretin 242.ci yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât, 2/100-101; Cerh ve Ta'dil, 7/201

ONSEKİZİNCİ MESELE

Bu mesele Ebu Davûd'un rivayet ettiği şu hadisin açıklaması hakkındadır: Hz. Peygamber buyurmuştur ki: "Yakın gelecekte ümmetim içerisinde öyle topluluklar çıkacaktır ki şu keyfî arzuya uyma düşkünlüğü onlarda kudur hastalığının (vücutta) yayıldığı gibi yayılacaktır. Öylesine ki bunun girmediği damar ve eklem kalmayacaktır."

Bu rivâyetin manası şudur ki Hz. Peygamber şu hususları haber vermiştir:

-Gelecekte ümmetinde parçalanıp ayrılan guruplardaki ayrılığa sebep olan heva ve hevese düşkünlük meydana gelecektir.

-Bu ümmet içerisinde öyle topluluklar olacaktır ki heva ve hevese düşkünlük onların kalplerine girecektir. O derecede ki normalde ondan ayrılıp tevbe etmeleri/dönüşleri mümkün olmayacaktır. Bu tıpkı kuduz hastalığına tutulan kimsenin bedenine kuduz mikrobunun girmesi gibidir. Bir vucüda kuduz mikrobu girerse, o vücudun eklemlere varıncaya kadar hiçbir parçası bu mikroptan kurtulamaz.

-Bu hastalık öylesine vücutta yayılır ki tedavi ve ilaç kabul etmez. Heva ve hevesine düşkünlük hastalığına tutulan kimse de böyledir. Bu hastalık onun kalbine girip, heva ve hevese uyma sevgisi iliklerine kadar işleyince artık delil kabul etmediği gibi öğüdün de bir faydası olmaz. Kendisine karış çıkana ise aldırış etmez.

Böyle bir mana ifade edilirken daha önceki dönemlerde yaşayan Ma'bed el-Cüheni, Amr b. Ubeyd ve diğerleri gibi keyfi davranıp heva ve hevesine düşkünler dikkate alınmıştır.

Onlar nerede bulunurlarsa oradan kovulmuş, kendileri ile konuşan olmamış, müslümanlar onlardan uzaklaşmışlardır. Tüm bu olanlar, onların sapıklığını ve içinde bulundukları durumu artırmaktan başka sonuç vermemiştir. Nitekim Kur'an'da: **"Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehinde hiçbir şey yapamazsın."** (Mâide, 41)

Onların dayandıkları şeyin özü sırf aklı her şeyde hakem kabul edip bir şeyin güzel ve çirkin olduğunu belirlemekte aklı dine ortak yapmalarıdır. Bunlar daha sonra Allah'ın fiilerini kendilerince ortaya çıkan manaya göre sınırlandırmışlar, akıl nasıl kavradıysa öyle yorumlar yapmışlardır. Böyle bir anlayış sonunda "şöyle yapması Allaha vacip olur. Böyle yapması caiz olmaz." demişlerdir. Sonuç itibariyle Allah'ı diğer yükümlüler gibi hakkında hüküm verilen bir varlık kılmışlardır. Bunlardan bazıları bu derecede değildir. Ancak yaptığı bir şeyi (aklını hakem kılarak) güzel saymış, bir başka yaptığını ise çirkin saymış ve meşru olan şeyler arasına katmıştır. Fakat bunların hepsi, aklı hakem kılmakta devamlı olmuşlardır. Bu noktada dursalar, asıl felâketin büyüklüğüne göre durum daha basit olacaktır. Fakat onlar Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamberin hadislerine karşı çıkıp bunlarda çelişki olduğunu, ihtilaf bulunduğunu, akla aykırılık ve dolayısıyla sistem bozukluğunun söz konusu olduğunu iddia

ederek Allah'a ve O'nun elçisine savaş ilan etmişlerdir. Oysa onlar bu iddiaları ileri sürmeye, Allah'a ve O'nun elçisine karşı savaşmaya ehil değildirler.

Utbî şöyle demiştir: İnkarcılar Allah'ın kitabına dil uzatarak onun karşısına dikilmişlerdir. Bir takım boş şeyler söylemişler, âdetâ küsmüş gibi Kur'an'ı terk etmişlerdir. Şu kadar var ki Kurandan müteşabih olanların peşine düşmüşler, bunu fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için sakat bir anlayış ve hastalıklı bir basiret ile yapmışlardır. Bunu dışardan sokulmuş bir düşünce ile de yaptıkları olur. Neticede ayetlerin yerini (ilgisi olmadığı konu ile bağlantı kurarak) değiştirmişler, Kur'an'ı yolundan sapıtmışlardır. Daha sonra Kur'an'da çelişki ve olmayacak şeyler, hatalar ve bozuk bir sistem bulunduğu hükmünü vermişlerdir. İleri sürdükleri bu iddialara bir takım gerekçeler göstermişlerdir ki muhtemelen çokça (kişilik) zayıflığı olan, genç ve tecrübesiz kimseleri kendilerine meylettirmişlerdir.

Bunun sonunda kalplere şüphe, gönüllere tereddüt girmiştir. Bunların uyanıklık göstererek yaptıkları yorum, dedikleri gibi olsaydı, Hz. Peygamber de sağ olsaydı onlara ilk cevabı Peygamber verirdi. Hz. Peygamber onlara Kur'an'dan huccetler gösterir, verdiği cevapları Peygamberliğinin ve doğruluğunun delili sayardı. Onlara meydan okur, Kur'an'dan bir sûrenin getirilmesini isterdi. Onlar ki en düzgün konuşan fasih kimselerdir, hatip, şari ve tüm insanlar arasında keskin bir dil ile en azılı düşman olmakta özel kimselerdir. Akıllı uslu ve asil görüş sahibidirler. Getirsinler bakalım Kur'an surelerinden bir benzerini!

Cenab-ı Hak bunların özelliğini Kur'an'da pek çok yerde dile getirmiştir. Bunlar Kur'an'a bazen büyüdür, bazen şiirdir, bazen kâhin sözüdür, bazen de geçmişlerin masalıdır dediler.

Hz. Allah hadislerde çelişki ve ihtilaf iddiasından söz etmemiştir. Çünkü böyle bir şeyden söz etmek insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmete dil uzatılması demek olurdu ki bunlar Hz. Peygamberin ashâbıdır. -Alalh onlardan râzı olsun-

Yukarda sözü edilen aklı hakem edinenler ashâb hakkında zan ve tahmine dayanarak dilediklerini söylemişlerdir. Bir başka deyişle hadislere ne dünyada, ne de âhirette hesaba çekileceğini dikkate almadan dil uzatmışlardır.

Bunlara gereken itirazı yapmak ve ileri sürdükleri iddialara çok geniş bir şekilde cevap verme işini, Ebû Muhammed b. Kuteybe yazdığı iki kitapla yerine getirmiştir. Bu iki kitap onun en iyi kitaplarındandır. İleri sürülen itirazları güçlendirecek duruma düşmemek için dile getirilen itirazlara değinip onlardan söz etmedim. Fakat "Bu heva ve hevese düşkünlük onların içerisine kuduz hastalığı gibi işleyecektir." ifadesini açıklamak için, genel olarak bunlardan söz ettim.

Daha önceleri de, sonraki zamanlarda da bu kimselerde heva ve heveslerine uymak güçlenince hiçbir şeye aldırmazlar ve kendilerine karış çıkanları dikkate almazlar. Bunlar ayrıca şüpheli şeylerde durmak ve kendisini hata yap-

makla suçlamak suretiyle akıllarını başlarına almak yoluna da girmezler. Oysa akıl sahiplerinden ibret alan kimseler böyle yaparlar.

Bunlar keyfi arzularına uyan bir sınıftır ki kendilerini ayıplayanlara aldırış etmezler. Sonra başka sınıf kimseler de vardır ki bunların ortak özelliği, kalplerinin derinliklerine kadar keyfi arzulara uymak sinmiş olmaktır. Tâ ki kendi üzerinde olduğu hâl dışında hiçbir şeye aldırmaz olur.

Kuduz hastalığına benzeterek meseleyi ele alan rivayetin manası ortaya konulunca, buradan bir başka manaya geçiş yapmak durumundayız. O da şudur:

ONDOKUZUNCU MESELE

Hadisteki "Bu heva ve hevese düşkünlük..." ifadesindeki "bu" işaret edâtı belirsiz, bilinmeyen ve imkansız bir şeyi göstermiyor. Bil'akis işaret edilen ve başlangıcı bilinen bir şey olmalı ki meselenin onunla ilintisi olsun. İşte bu işaret edilen şey (veya şeyler) ancak ayrılık sebebi olan şeylerdir. Hadiste bu sebebin heva ve hevese düşkünlük olduğu fazladan olarak açıklanmıştır. Bu gösteriyor ki Hz. Peygamberin ve ashabının üzerinde olduğu yolun dışına çıkan kimse, ancak hevâ ve hevesine uyarak çıkmıştır. Bu hususun açıklaması daha önce açıklanmıştır. Bunu tekrar ele almıyoruz.

YİRMİNCİ MESELE

Hz. Peygamberin: "Yakın bir gelecekte şöyle şöyle özelliği olan bir topluluk çıkacaktır..." buyurması iki ihtimâli gösteriyor:

Birinci ihtimale göre, Peygamber bu sözü ile şunu kasdetmiştir: Ümmetinden her heva ve heves düşkünlüğü ortamına giren, bunu bir görüş olarak benimseyen kimsenin durumu şudur: Bu düşünce o kimseden kuduz hastalığı gibi gelişir. O artık bundan dönmez ve bid'atinden tevbe etmez.

İkinci ihtimale göre Peygamber şu manayı kasdetmiştir: Ümmetinden bid'ata düşen/giren kimse, bu sırada bid'atı ilgilendiren husus kalbinin derinliklerine sinmiş ise bu kimsenin tevbesi mümkün değildir. Ümmetten kimileri ise böyle değildir. Bunların tevbesi ve bid'atından dönmesi mümkündür.

Birinci ihtimalin doğru olduğunu, bidat sahibinin tevbesinin engellenmiş olması gerektiğini bildiren rivayet göstermektedir. Genelde bid'at sahipleri böyledir. Bunu Hz. Peygamberin: ".... onlar ok'un torbasına dönmediği gibi geri dönmemek üzere dinden çıkarlar...." sözünden anlıyoruz. Ayrıca (âlimlerin) "Hz. Allah, bid'at sahibinin tevbesine engel koymuştur." sözünden ve benzerlerinden de bunu anlamaktayız. Ayrıca realite dahi bunu doğruluğuna tanıklık etmektedir. Zira bid'atından hoşnut olan bid'at sahiplerinden pek azının bid'atinden vazgeçip tevbe ettiğini görürsün. Bilakis bid'atcı daha bilinçli bir şekilde sapıklığını artırır.

Rivayete göre İmam-ı Şâfiî şöyle demiştir: Kendi görüşüne göre (dini konularda) hareket eden kimse, sonra tevbe ederse tedavi edilip de ilileşen deliye benzer. İyileşen mecnun aklı başına gelince yaptığı taşkınlığı anlar.

İkinci ihtimalin doğruluğunu, bid'at sahibinin hiçbir suretle tevbesinin kabul edilmeyeceğini göstermeyen rivayetler göstermektedir. Akıl yönünden bu caizdir. Din yönünde şöyle bir durum söz konusudur: Dinin genel kuralarındaki genel ifadeler çoğunlukla örtüşen normaller kasdedilir. Tamâmen akıl, hep akıl ölçüleri kasdedilmez.[391] Bu husus usûlde/metodolojide açıklanmıştır.

Bu anlayışın delili şudur: Bid'at işleyen kimsenin sonra bid'ate tevbe edip kendine dönerek bid'atten vazgeçtiğini görmekteyiz. Nitekim Abdullah b. Abbas ile tartıştıktan sonra Haricilerden dönenler olmuştur. Ayrıca Mühtedi, Vâsık ve başkaları da sünnet dışına çıkan kimseler oldukları halde bid'atlerindan dönmüşlerdir. Bid'atla ilgili genel ifadeler birey olarak kişilere mahsus kılınınca, ifadede genellik kalmaz ve (az yukarda dile getirilen) kısımlar ortaya çıkar.

Sözü edilen iki ihtimalden ikincisi açık olan bir hususdur. Çünkü bu konuyu ele alan hadisin baş tarafı ümmetle ayrılmanın olacağını bildiriyor. Fakat bu ayrılığın sebebi olan heva ve hevese düşkünlüğün, kalplere sinip derinliklerine

---

[391] Az yukarda "Din yönünden şöyle bir durum..." ile başlayan cümleden buraya kadarki kısım orjinaldeki metinden değil, dipnottan tercüme edilmiştir. Bu dipnotta ayın zamanda orjinalde hata ve ilk nüshaya göre bozukluk olduğu ifade edilmiştir. (Çeviren)

işleyip işlemediğinden söz edilmemiştir. Ancak sonra ümmetin içerisinde ayrılıp parçalanmış olanlar içinde heva ve hevese düşkünlüğün iliklere kadar işleyenler olacağı bildirilmiştir. Bu gösteriyor ki, ümmetten heva ve hevese düşkün olanlardan olsa da bu özellik iliklerine kadar işlememiş olanlar da bulunacaktır.

Genel olarak ümmette heva ve hevese düşkünlüğün kasdedilmiş olması uzak ihtimaldir. Çünkü hadisin içerisinde faydası olmayan bir çeşit tedâhül olur. Hadisin manası, ümmetten ayrılanların heva ve hevese düşkünlük sebebiyle ilerde ortaya çıkabileceği ve bunun bir hastalığın vücutta yayılması gibi yayılacağı şeklinde açıklanırsa mana düzgün ve doğru olur. İşte bu durumda (yukarda sözü geçen) heva ve hevese düşenlerin kısımlara ayrılması düşünülebilir.

Kısımlara ayrılmanın düşürülmesi bu özelliğin kuduz hastalığı gibi sirayet etmesi ile olur. Kimileri de bu derecede olmaz. Çünkü hastalığın vücutta yayılışı değişik olur. Bazı kimselerde son derecede yüksek seviyede olur. Hatta sahibini küfre kadar götürür veya götürecek gibi olur. Kimilerinde ise bu derecede olmaz.

Hz. Peygamberin tanıklığı ile Hâriciler birinci kısımdandır. Hz. Peygamber onlar hakkında: "Onlar ok'un avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar." buyurmuştur. Nitekim bunlar bid'ate derin bir şekilde batarak Allah'ın kitabına ve Hz. Peygamberin sünnetine karşı çıkmışlardır. Onlar düşünceleri sebebiyle, bunların derecesine ulaşmayanlara nisbetle (heva ve hevese düşkünlük hususunda) daha elverişli durumdadır.

Akıl yoluyla güzeli ve çirkini belirleyenler ise, (araç olarak kullandıkları) akılları onları daha önce geçenlerin düzeyine ulaştırmamış ise ikinci kısımdandır.

Zâhirilerin -bid'at saydığı şeyler hakkındaki görüşüne göre- ve benzerlerinin ifade ettikleri (gurup veya kişiler) de ikinci kısmındandır. Bu görüş şöyle ifade edilmektedir: Guruplardan birinden bir kimse cüz'î de olsa bid'ati ile (ortaya) çıkınca bid'at, sahibinin kalbine ve içine mutlaka işleyecektir. Lâkin bu işleyiş bid'at (in küçüklüğü veya büyüklüğü) kadardır. Bu kimse aynı zamanda bid'at sahibinin tevbesi olmayacağına ilişkin delillerin altına girmektedir. Fakat kuduz hastalığına benzetilen, içe işleme meselesi, her bid'at sahibine ulaşmayabilir. Şu kadar ki ayrı bir gurup olmak hususundaki ortak özellik, bid'at içine işleyende de, işlemeyende de mevcuttur. Zira bir takım düşmanlık ve buğz sonucunda ayrı bir gurup olma özelliği her ikisinde de bulunur.

Doğrusunu Allah bilir ya bunlar arasındaki ayrılığın iki sebebi vardır.

a- Ya şöyle denilebilir: Bid'at içine işleyen kişi, (başkalarını) bid'atine çağırır. Bu sebeple düşmanlıklar ortaya çıkar. Bid'at ruhunun derinliklerine işlememiş olan kişi bid'atine çağrıda bulunmaz, çağrıda bulunmak için ortaya atılmaz.

Birincisi bid'at kalbinde büyük bir yer tuttuğu, bid'atten başka ne varsa bir yana attığı için böyle yapar. Bid'atinde öylesine bilinçlidir ki ondan asla dönmez. Gözü başka bir şeyi görmez, kulağı başka bir şey duymaz, âdetâ iliklerine kadar işler. Bir şeyi bu kadar sevmek, sevginin zirvesidir. Sevginin böylesi kendisinde bulunan kimse, sevdiği şey sebebiyle dostluk ve düşmanlık durumlarına girer. Bu uğurda ne ile karşılaştığına aldırmaz.

Bid'atı sevmekte bu dereceye ulaşmayan kimse böyle değildir. Bu kimseye göre ilgilendiği bid'at, elde ettiği bir bilgi derecesinde, ulaştığı bir ince nokta mesabesindedir. O bu bilgiyi hafıza deposunda saklar kendisine o hususta uygun veya aykırı düşene o bilgi ölçüsünde hüküm verir. Fakat kendisine bir zarar gelmesinden veya bir cezaya uğramaktan korktuğundan içindekini ortaya koymak hususunda kendisini tutar. Böyle bir kimseyi bu duruma sevk eden şey, kendisini tepeden tırnağa kaplamış derecede değildir. Bid'at dahi sahibi tarafından gizli tutuluyorsa böyledir.

b- Veya şöyle denilebilir: Bid'atçiliğin iliklerine kadar işleyen kimse, en büyük topluluktan ayrılıp, cemaatin dışına çıkarak başkalarını bid'atine çağırma girişiminde bulunur. Haricilerin ve onların görüşü istikametinde olanların özelliği budur.

Bunun bir benzerini İbn'ul Arabi "Avâsım" isimli kitabında şöyle hikâye etmiştir: Selâm şehrinden ehl-i sünnetten bir topluluğun bana haber verdiğine göre üstad Ebu'l Kâsım Abdül Kerim b. Hevazin el-Kuşeyri Nisaburdan bu şehre gelmişti. Kendisi tasavvuf âlimlerinden idi. Şehirde bir zikir meclisi gerçekleştirdi. Bu toplantıda tüm halk hazır bulunuyordu. Kur'an okuyan zât, Tâ Hâ suresi 5. ayeti olan "Rahman (olan Allahı) arşı istîlâ etti." ayetini okumuştu. Orada bulunanlardan -Hanbelîleri kasdediyor- birisi bana: Sen kimsin? dedi. Orada bulunanlar (zikir) meclisi sırasında uzaklardan duyulacak şekilde yüksek sesle "oturuyor, oturuyor!" diyorlardı. Orada bulunanlardan ve Kuşeyrinin adamlarından ehl-i sünnetten olanlar bu söyleme sert bir şekilde karşı çıktılar. İki gurup birbirine girdi. Halk ağır basıp onları nizamiye medresesine kapattılar. Onların üzerine oklar attılar. Sonuçta onlardan bir gurup, topluğunun liderinin maiyetinde olanlar ve bazı eğlence düşkünleri öldü. Oradikelerin kızgınlığı yatıştı.

İşte bu da kalbinin derinliklerine kadar bid'at sevgisi işleyen kimsenin durumudur. Görülüyor ki bu sevgi onu öldürmeye kadar götürmüştür. Durumu bu dereceye ulaşan her kişi Hz. Peygamberin özelilğini bildirdiği kimsenin durumunda olmaya layıktır. Velev ki bu kişi bid'atini savaş derecesine ulaştırmış olmasın. Padişahların arasına girip onlara zayıf deliller ileri süren, dini koruyan ve sünneti öğrenenleri kendilerince küçük görenler de böyledir. Bu kimseler küçük gördüklerini belâlara düşürmüşler, onları bir takım sıkıntılara düçâr ederek zararların acısını tattırmışlardır. Sonunda bazılarının (insanları) öldürmeye kadar ileri gittikleri olmuştur. Nitekim Bişr'ul Müreysî zamanında (halife) Me'mun ve İbn-u Ebi Davudun ve diğerlerinin huzurunda yaşanan sıkıntılar bunu göstermektedir.

Şayet bid'at, sahibini bu dereceye ulaştırmamış ise, bid'atın sevgisi kalbinin derinliklerine işlememiş demektir. Nitekim örneği hadiste geçmiştir. Nice bid'at ehli vardır ki bid'atleri ile Haricilerin ve diğerlerinin yaptığını yapmamıştır. Bil'akis gerçekten kendisini gizlemiş, başkalarının yaptığı gibi açıktan bid'atine çağrıda bulunmamıştır. Bunlardan âlimlerden, hadis râvilerinden ve âdâlet ehlinden sayılanlar vardır. Ne var ki benimsedikleri şeylerle meşhur olmadıklarından dolayı (bilinmezler).

Açıkça ortadadır ki bu bakış açısı diğerlerine nazaran en elverişli olanıdır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

o o o

YİRMİBİRİNCİ MESELE

(Bu meselede şu husus ele alınacaktır): İşaret edilen kalbin derinliklerine kadar işleyen bid'at sevgisi sadece bazı bid'atlere mahsus bir keyfiyet midir? Yoksa hepsine mi mahsustur.

1- Bid'atlardan bazılarının, sahibinin kalbinin derinliklerine ciddi bir şekilde işlemesi mümkündür. Bid'atlardan bazıları ise böyle değildir. Meselâ filan bid'atın, sahibinde kudur hastalığının sirayeti gibi sirayet etmesi, onun özelliğidir. Filan bid'at böyle değildir.

Haricilerin bid'atı kalbin derinliklerine kadar işleyen tarafta yer alır. Fer'î meselelerde kıyası inkâr edip (nassın) zâhirine sarılanların bid'atı öbür tarafta yer almakla beraber Haricilerin bid'atı gibidir.

Genel olarak sirayetin her bid'atta bulunması mümkündür. Böylece bid'at ehli, kuduz hastalığının sahibinin bedeninde yayıldığı gibi. bid'atın kendisinde yayılmasından kendisini kurtaramaz. Amr b. Ubuyd bunun örneğidir. Daha önce de kendisinden nakledildiği üzere o kıyas hususundaki görüşü sebebiyle Tebbet suresini ve Müddessir suresi 11.ci ayetini inkar etmiştir.[392]

Bazılarının ise durumu bu derecelere ulaşmamıştır. Nitekim müslümanların âlimlerinden bir gurup böyledir. Nahiv âlimi Fârisî[393] ve İbn-u Cinnî[394] gibi

2- Zâhirilerin bid'ati de bir takım kimselerin **"Rahman (olan Allah) arşı istila etti"** (Tâhâ, 5) ayeti okunduğu zaman oturuyor! oturuyor! diyecek derecede içlerine sinmiştir. Onlar bunu açıktan açığa söylemişler hatta bu uğurda savaşmışlardır. Fakat yine zâhirilerin (bazılarının) içinde olduğu durum, onları bu derecelere kadar ulaştırmamıştır. Nitekim fer'î meselelerde ve benzerlerinde Davud b. Alinin durumu böyledir.

3- Namazlardan sonra toplu ve sürekli olarak dua etmek bid'ati, bunu benimseyenlerce terk edildiği zaman öldürmeyi gerektirecek mertebede görülmüştür.

---

[392] Yedinci meselenin sonlarına doğru Amr b. Ubeyd'i rüyasında gören Âsım el-Ahvelden onun kurandan bazı ayetleri kazıdığına dair bir rivayet geçmiş idi. Ayrıca Amr b. Ubeyd'in kişiliği ve çeşitli görüşleri hakkında, ülkemizde yayınlanması üstün bir başarı olarak nitelendirilmeye layık olan Diyanet Vakfının yayınladığı İslâm Ansiklopedisine bakılsın: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 3/93 Amr Maddesi. (Çeviren)

[393] Bu zât, Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abd'ul Ğaffar b. Muhammed b. Süleyman b. Ebân el-Farisidir. Babası İranlı annesi Şeybanlı Araptır. Ebu Ali en-Nahvî birden fazla kitap kaleme almış bir âlimdir. Kendisi Mutezile mezhebinden olmakla suçlanmıştır. Bazıları onu Müberrid'den üstün saymıştır. İbn-u Halikân şöyle demiştir: Ebu Ali nahv'de zamanının imam derecesinde âlimi idi. Halepde Seyf'ud-Devle b. Hamdan'ın yanında kalmıştır. Hicretin 377. ci yılında Bağdatta vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât, 3/88; Vefeyat'ul A'yân, 1/325

[394] Bu zât nahv bilgini Ebu'l Feth Osman b. Cinnî el-Ezdî'dir. Soyu hakkında bundan ötesi bilinmiyor. Şu kadar ki kendisi Arap soyundan değildir. Babası Cinnî Yunan asıllı rum olup Süleyman b. Feth b. Ahmed el-Ezdinin kölesi idi. Bundan doyalıdır ki İbn-u Cinnî velâ yoluyla Ezdî olmuştur. Hicretin 392 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât, 3/140; Mu'cem'ul Ûdebâ, Ebu'l Feth.

Kâdi Ebu'l Hattab, Ebû Abdillah b. Mücahidin -ki bu zât ibadetine düşkün biridir- hikâyesini şöyle anlatmıştır:

Devlet büyüklerinden hatırı sayılır, eli açık va katı uygulamaları olan bir adam İbn-u Mücahidin çevresine gelip onun imamlık yaptığı camide namaz kıldı. İbn-u Mücahid mezhebine bağlılıktan dolayı -o Maliki mezhebinden idi- namazlardan sonra dua etmezdi. Çünkü bu onun mezhebinde mekruhtur. İbn-u Mücahid bu özelliğini koruyan biri idi. O adam ibn-u Mücahidin dua etmemesinden hoşlanmadı. Ona dua etmesini emretti, İbn-u Mücâhid ise bunu kabul etmedi ve namazlardan sonra dua etmemek âdetini sürdürdü. Bir gece o adam yine camide yatsı manazını kıldı. Namaz bitince adam evine gitti. Cami cemaatinden olup yanında bulunanlara: Biz bu adama namazlardan sonra dua etmesini söylemiştik. O kabul etmedi yarın sabah vakti olunca -elindeki kılıcı göstererek- bu kılıçla boynunu vuracağım, dedi. İnsanlar bu durumu bildiklerinde İbn-u Mücahide o adamın söylediğine göre bir zarar gelmesinden kortular. Cemaatin hepsi İbn-u Mücahidin evine gittiler. O cemaatin karşısına çıkıp: "Size ne oluyor?" dedi. Cemaat: "Vallahi senin (namazlardan sonra) duayı bırakmandan dolayı bu adamdan (sana bir zarar gelmesinden) korktuk. Sana çok şiddetli öfkelenmişti." dediler. İbn-u Mücahid: Ben yapmakta olduğumun dışına çıkmam! dedi. Durumu ona haber verdiler. Bunun üzerine İbn-u Mücahid -gülerek- şöyle dedi: "Gidiniz, korkmayınız! Allah'ın (izni ve) gücüyle bu kılıçla yarın boynu vurulacak odur." İbn-u Mücahid evine girdi, cemaat da adamın söylediklerinden korka korka geri döndüler.

Sabah olunca cemaatten dün gece olanları bilen bir gurup, adamın evine gittiler. (O sabah) adamı işbiliye de Cevher kapısındaki devlet başkanının bulunduğu binaya götürdüler. Orada bu adamın boyununun kendi kılıcı ile vurulması emri vardır. Bu (sonuç) İbn-u Mücahidin duasının kabulü ve kerametinin isbatı olmuştu.

Bazı İşbiley'liler bu hikâyeyi ayın manada, fakat başka bir şekilde rivayet ederler.

İbn-u Sakar'ın oğlu, hatip hutbesinde Mehdinin adını ve ma'sum olduğunu söylediği sırada red edince, zamanın halifesi olan Abd'ul Mü'min soyundan Murtaza, hatibi hapsetmek istedi. Muvahhider gurubundan şeyhler ve vezirler, hatibin öldürülmesinden başka hiçbir şeyi kabul etmediler. Sonunda bu konuda üstün gelip, aynı sözü başkasının da söylemesinden korkarak hatibi öldürdüler. Bunlar dinlerinin üzerine oturduğu kaideyi bozmuş oldular.

Bazen bid'at, sahibinin kalbinin derinliklerine bu derecede işlemez. Bu durumda görüş ayrılıkları (insanları öldürecek) derecede sonuçlara götürmez.

Bu örnekler -sahih olduğu varsayıldığına göre- hadisten maksadın ne olduğunu gerçeklerle açıklamıştır. Şüphe yok ki Hz. Peygamberin verdiği haberler, kendisine o haberleri verene aykırı olmaksızın uyum içindedir.

Bu yoruma, insanların çeşitli kısımlara ayrılmış olması ve onların durumlarının tetkiki tanıklık etmektedir. İnsanlar ilim, cahillik, kahramanlık, korkak-

lık, adalet, zulüm, cömertlik, cimrilik, zenginlik, fakirlik, izzet ve zillet gibi husus ve özelliklerde üst derecede, orta ve en aşağı derecede olmak üzere farklı durumlardadır. Bu özellikler ve durumlar en üst derece ile en alt derece arasında değişik şekillerdedir. Meselâ bir âlim kişi, ilmin en üst derecelerinde iken, diğeri en aşağı derecelerindedir. Cahil de böyle, kahramanda, diğerleri de böyledir.

Bid'atın insanların gönlüne düşmesi dahi böyledir. Şu kadar ki Hz. Peygamberin hadisinde bunu zikretmesinde bir başka fayda vardır. O fayda, bid'ata ve bid'atçılara yakın olmaktan sakındırmaktır.

YİRMİİKİNCİ MESELE

Bunu açıklanması şöyledir: Kuduz hastalığında bulaşıcılığa benzeyen bir özellik vardır. Kuduz hastalığı aslında köpekte bulunur. Kuduz köpek, birisini ısırdığı zaman o da kuduz olur. Artık bu hastalıktan çoğunlukla ancak ölümle kurtulunur. Bid'atçi da böyledir. Bid'atçi, birisine görüşünü veya şüphesini anlattığı zaman, o kimse o dertten pek az (ihtimal ile) kurtulabilir; ya onunla birlikte aynı görüşte olarak o guruptan olur. Veya kalbinde bir şüphe yerleşir. O bu şüpheden kurtulmak ister ama, gücü yetmez.

Bid'at dışındaki diğer günahlarda durum böyle değildir. Günah sahibi günahı alışkanlık haline getirip uzun süre onu işleyip günahı dost edinmedikçe ondan zarar görüp onunla iç içe girmez. Bu mana rivayetlerde dile getirilmiştir. Selef-i Sâlih, bid'at sahipleriyle oturup kalkmayı, onlarla ve onlar gibi konuşmayı yasaklamışlar, bu hususta katı bir dil kullanmışlardır. İkinci bölümde bu hususta pek çok rivayetler geçmiştir.

(Yine bunlardan bir kısmını burada zikredeceğiz. Şöyle ki):

a- İbn-u Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kim dinine saygı göstermekten hoşlanırsa şeytanla içli dışlı olmaktan ve heva ve hevesine uyanlarla oturmaktan ayrı dursun. Çünkü onlarla (bir arada) oturmak, uyuzdan daha yapışkandır (daha zararlıdır)

b- Hamid el-A'rac'dan rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir: "Ğaylân (Kâbe) civarında yaşamak üzere Mekke'ye gelmişti. Ğaylân Mücahid'e gelerek şöyle dedi: Ey Haccac'ın babası! Bana ulaştığına göre sen insanları ben (imle ilişki kurmak) dan yasaklıyor ve beni (şöyle şöyledir diye) anıyormuşsun. Sana benim söylemediğim şeyler ulaşmış. Ben ancak şunları şunları söylüyorum diyerek inkar edilmeyecek şeyleri ifade etti. Ğaylân kalkınca Mücahid şöyle dedi: Onunla oturmayın. Çünkü o Kaderiyye'cidir.

Humeyd diyor ki: Bir gün ben tâvaf ediyorken arkamdan Ğaylan bana yetişip gömleğimden çekiyordu. Döndüm, Gaylan bana şöyle dedi: Mücahid benim hakkımda nasıl böyle böyle söyler? Ben ona (gerçeği) haber verdim. Mücahid tavaf sırasında Ğaylan'ın benimle birlikte yürüdüğünü görmüştü. Mücahidin yanına geldiğimde ona konuştum, bana cevap vermedi. Bir şeyler sordum karşılık vermedi. Ertesi sabah ona tekrar gittiğimde durumunda bir değişiklik olmamıştı. Ona şöyle dedim: Ey Haccacın babası! Benden sana bir şey mi ulaştı? Ben bir şey yapmadım, bana ne oldu? Mücâhid bunun üzerine şöyle dedi: Seni Ğaylan ile beraber görmedim mi? Oysa onunla oturup kalkmayı ve konuşmayı yasaklamadım mı? Bunun üzerine Mücahide şöyle dedi: Ey Haccacın babası! Ben senin sözünü inkar etmiş değilim. Onunla konuşmaya ben başlamadım, önce benimle o konuştu. Bunun üzerine Mücahid şöyle dedi:

Ey Humeyd! Allaha yemin ederim ki Sen benim katımda doğru bir kimse olmasaydın, yaşadığın müddetçe beni güler yüzle göremeyecektin, tekrar dahi baktığında yaşadıkca beni güler yüzlü olarak görmeyecektin.

c- Eyyüb'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir gün Muhammed b. Sîrin[395] inyanında idim. Birden Amr b. Ubeyd çıkageldi ve (bizim olduğumuz yere) girdi. Amr oturunca İbn-u Sîrin elini karnına koyarak (hasta olmuş gibi) oradan kalktı. Ben Amr'e: Haydi gidelim, dedim (oradan) çıktık. Amr gittikten sonra geri döndüm ve: Ey Bekir'in babası! Yaptığının farkındayım, dedim. O bana: Gerçekten farkettin mi? dedi. Evet, dedim. Bunun üzerine İbn-u Sîrin: "Onunla birlikte bir evin tavanı altında bir arada olamam" dedi.

d- Bazılarından şöyle bir rivayet kaydedilmiştir: Amr b. Ubeyd ile yürüyordum. Beni İbn-u Avn[396] gördü ve benden yüz çevirdi. Deniliyor ki Amr b. Ubeyd İbn-u Avn'in evine girdi. İbn-u Avn onu görünce sustu. Amr de sustu ona bir şey sormadı. Bir süre (sessiz) durduktan sonra İbn-u Avn şöyle dedi: "Benim iznim olmadan evime girmeyi neye dayanaka helâl saydın?" İbn-u Avn bu sözünü tekrar tekrar söyledi durdu. Fakat Amr bir konuşsaydı....

e- Müemmel b. İsmail[397] in şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Bizim topluluğumuzu oluşturan) arkadaşlarımızdan bazıları Hammad b. Zeyd'e[398] şöyle demiştir:

"Sana ne oluyor ki Abd'ul Kerimden sadece bir tek hadis rivayet ediyorsun?" Hammad şöyle dedi: Ben bu hadis için ona uzak bir yerden bir defa geldim. Eyyûb'un ona gelmiş olduğunu ve benim için şöyle şöyle bir durumun olduğunu bilmesinden hoşlanmıyorum. Sanıyorum ki eğer o (bunu) bilse onunla aram açılır.

f- İbrahim den Muhammed b. Sâib'e[399] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu görüşünde devam ettiğin sürece bize yaklaşma! İbn-u Sâib Mürcie mezhebinden idi.

---

[395] Bu zât, Muhammed b. Sîrin el-Ensari Ebu Bekir b. Ebî Amre el-Basrîdir. Basranın hocası ve rüya tabircilerinin önderi idi. Aslı Arap değildir. Bisân esirlerindendir. Kulağı duymayan İbn-u Sîrin sağlam ve doğru bir kimse olup İbadetine düşkün, büyüklüğü herkesçe kabul edilen bir zat idi. Rivayetlerde lafzı dikkate almadan mana ile rivayeti doğru görmezdi. Üçüncü tabakadan idi. Hicretin 110 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/169; Tezkire, 1/77; Şezerat, 1/138

[396] Bu zat, Abdullah b. Avn b. Ebî Avn Yezid el-Hilâli el-Hazzâz Ebu Muhammed el-Bağdâdi'dir. Güvenilir ve ibadetine düşkün bir kimse olup, onuncu tabakadandır. Hicretin 232 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/439; Tezkire, 1/156; Şezerât, 2/75.

[397] Bu zat, Basralı Müemmel b. İsmail Ebû Abdurrahmandır. Mekke'ye yerleşmiştir. Doğru bir kimsedir, fakat ezberi kötüdür. Dokuzuncu tabakanın küçüklerindendir. Hicretin 206 yılında Mekkede vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/290; Şezerât, 2/16

[398] Bu zat, Hammad b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî El-Cehzamidir. Künyesi Ebu İsmail olup Basralıdır. Güvenilir ve sağlam bir fıkıh bilginidir. Bir söylentiye göre gözleri görmezdi. İhtimal ki sonradan kör olmuştur. Çünkü onun yazı yazdığı sahih olarak bilinmektedir. Sekizinci tabakanın büyüklerindendir. Hicretin 179 yılında Ramazan ayında Cuma günü vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/197; Tezkire, 1/228, Bidâye Nihaye, 10/174

[399] Bu zât, Küfeli Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelebi, Ebûn-Nasr'dır. Tefsir ve soy bilginidir. Yalancılıkla suçlanmış, Râfızî olduğu söylenmiştir. Bu sebeple terkedilmesinde görüş birliği vardır. Altıncı tabakadan olup, hicretin 146 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/163; Şezerât, 1/217-218

g- Hammad b. Zeyd'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Said b. Cübeyr[400] ile karşılaşmıştım. Seni Talk[401] ile birlikte görmedi mi? Evet, fakat onda ne var ki? dedim. Bunun üzerine: Onunla oturma! Çünkü o, Mürciedendir, dedi.

h- Muhammed b. Vâsi'den[402] şöyle dediği rivayet edilmiştir: Safvan b. Muhriz'i[403] gördüm. Yakınında Şeybe vardı. Birbirileri ile tartışıyorlardı. İbn-u Vasi'i elbisesini silkeleyerek kalktığını gördüm. "Sizler ancak uyuz kimselersiniz" diyordu.

ı- Eyyûb'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Adamın biri İbn-u Sîr'inin yanına geldi ve şöyle dedi: Ey Bekir'in babası! Sana Allahın kitabından bir âyet okuyacağım, fazla değil, sonra çıkıp gideceğim. İbn-u Sîrin parmağı ile kulaklarını tıkadı ve şöyle dedi: "Sana and veriyorum. Eğer müslüman isen evimden çık!" Adam (tekrar) Ey Bekir'in babası! Bir âyetten fazla okumayacağım, sonra çıkıp gideceğim, dedi. Bunun üzerine İbn-u Sîrin giysisinin eteklerini toplayıp (kendisini evinden) çıkmaya hazırlandı. Biz adama yönelip: İbn-u Sirin sana evden çıkman için and verdi. Bir adamı evinden çıkarman helal midir? dedik. Adam çıkıp gitti. Biz İbn-u Sîrin'e: Ey Bekirin babası! Sana ne zararı olurdu? Bir ayet okuyup sonra çıkıp gitseydi, dedik. Ebn-u Sirin şöyle cevap verdi: Vallahi kalbimin üzerinde bulunduğum hâl hakkında sağlam olduğunu sanmış olsaydım onun okumasına aldırış etmezdim. Fakat kalbime bir şeyin girmesinden korktum. Öylesine ki sonra onu kalbimden çıkarmaya gayret ederim de gücüm yetmez.

i- Evzâinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bid'at sahibi ile konuşup tartışmayın. Çünkü bu kalplerinizde onun fitnesinden bir şeyler kalır.

Bu rivayetler, eğer hadisten kasdedilen o idiyse hadisin işaret ettiği hususlarda seni uyarmaktadır. En iyiyi bilen Allahtır.

Bid'at sahibinin sözünün kalplerdeki etkisi bilinmektedir. Hadiste kuduz hastalığı örneği ile uyarıda bulunulmasının bir faydası daha vardır ki o, şudur:

---

[400] Bu zât, Abdullah Said b. Cübeyr el-Esedî el-Kûfî el-Vâlibidir. Valibe oğullarının kölesidir. Doğru sağlam bir fakihtir. Hz. Aişe ve Ebu Musadan ve benzerlerinden yaptığı rivayetleri mürseldir. Üçüncü tabakadandır. Hicretin 95. ci yılında Haccac tarafından öldürülmüştür. Bakınız: Takrib, 1/292; Tezkire, 1/76; Şezerat, 1/108.

[401] Bu zât, Basralı Talk b. Habib el-Anezîdir. Doğru ve ibadetine düşkündür. Mürcieden olduğu söylenmiştir. Üçüncü tabakadan olup, hicretin 90. cı yıllarından sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/380; Cerh ve Tadil, 4/490.

[402] Bu zât Muhammed b. Vâsi' b. Câbir b. Ahnes el-Ezdî'dir. Künyesi Ebu Bekir veya Ebû Abdullah olup, Basralıdır. Güvenilir ve ibadetine düşkün bir kimsedir. Pek çok menkıbesi vardır. Beşinci tabakadan olup, hicretin 123 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/215; Şezerat, 1/161.

[403] Bu zât Safvan b. Muhriz b. Ziyad'dır. Mâzinî veya Bâhili kabilesindendir. Güvenilir ve ibadetine düşkün bir kimsedir. Dördüncü tabakadan olup, hicretin 174. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/368; Cerh ve Ta'dil, 4/423.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ MESELE

Bu mesele bid'at sahibinin tevbeden uzak oluşunun sebebi hakkındadır. Çünkü kulların söz, iş ve itikad olarak vuku bulan günahlar, insanın bedeninde veya ruhunda meydana gelen hastalıklar gibidir. Bedende meydana gelen hastalıkların tedavisi bilinmektedir. Amellerdeki hastalıkların tedavisi dahi tevbe ve iyi işler yapmaktır.

Bedendeki hastalıkların tedavisi mümkün olanı bulunduğu gibi tedavi imkanı olmayan veya zor tedavi edileni de vardır. Amellerdeki hastalıktan kuduza benzeyenin dahi, normal olarak tevbesi mümkün olan vardır, mümkün olmayan vardır.

Bid'at dışında kalan günahların hepsinde; en yükseği olan büyük günahlardan, en aşağıdaki ufak tefek günahlara kadar tevbe söz konusudur. Bid'atlar hakkında ise bize iki haber gelmiştir. Bu haberlerden her ikisi dahi bid'atlerdan tevbe edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Birinci haber bid'atın kötülüğünü ve bir tahsis olmaksızın/genel olarak bid'atçı için tevbenin yok olduğunu bildiren haberdir.

İkinci haber bizim izahı ile meşgul olduğumuz haberdir. Bilindiği üzere bu haberde bid'at, hastalıklardan kurtuluşu olmayan kuduz gibi bir hastalığa benzetilmiştir. Bu haber genel bir yönü almamakla beraber çoğu kere bid'atın günahından kurtuluş olmadığını ifade etmiştir. Bid'atta tevbenin olmaması heva ve hevese düşkünlüğün kuduz hastalığının sirayeti gibi derinlere sirayet etmesi durumundadır. Daha önce bidatçılardan bir takım kimselerin bu şekilde olduğunun açıklaması geçmişti. Meselenin şahidi de zikredilmişti. Bundan fazladan bir mana daha ortaya çıkıyor ki o da (adı geçen) hadisin faydalarındandır. Bu dahi aşağıdaki meseleyi oluşturmaktadır.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ MESELE

Bid'at sevgisi yukarda anlatılan derecede kişinin içine sinmemiş ise, bu durumdaki guruplardan olanlarda tevbe mümkündür. Bu guruplar hakkında tevbe mümkün olunca onlardan ayrılanlar hakkında dahi tevbe mümkündür ki onlar cüz'î bid'at işleyenlerdir.

(Bu durumda iki şık söz konusudur:)

a- Ya bu hadisten önce geçen haberler tercih edilecektir. Çünkü bu (hadisin) rivayetin(in) isnadında (tereddüdü gerektiren) bir şey vardır ki en üst derecede dahi söylenebilecek olan bu hadisin "hasen hadisler" arasında yer almasıdır. Diğer hadisler ise sahihtir. "..... onlar ok'un avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar. Sonra ok'un torbasına dönmediği gibi (tekrar dinlerine) dönmezler." hadisi ve benzerleri gibi.

İkisinin arasını bulmaya gelince: İlk nakil, tevbenin genel olarak kabulü hususunda esas kabul edilir. Bu (sonuncu) haberler ise ilk nakilde kimin üzerine fazladan ilave edilen bir husus ifade etmiş olur. Çünkü bid'atın heva ve hevese uymak özelliği sebebiyle bir çelişki söz konusu değildir. İnasınn yaptığı veya terk ettiği bir şeyde heva ve hevesin ağır basıp galip gelmesi, hep etkisi olan bir husustur. Tüm bid'atlerda heva ve hevese uymak vardır. Bunun içindir ki bid'at sahiplerine "hevâ ve heves sahipleri" denmiştir. Bid'at ismi verilmesi de böylece gerçekleşmiş olur. Bid'atçılarda çoğunlukla durum budur. Çünkü bid'at olarak işlenen bir şey ancak, delilde şüphe ile birlikte heva ve hevese uymaktan meydana gelir. Delilin sunulup tetkik edilmesinden meydana gelmez. Böylece zâhiren şer'i bir delil bulunmakla beraber o yapılan işte hevâ ve hevese uymak bulunur. Böylece bid'at kalpde bir siyah nokta gibi bulunur. Artık bid'atın sevgisi kalbe işler. Sonra bid'atlerin hepsi aynı mertebede olmayıp farklı durumlardadır. Fakat hepsi de (başlı başına) din ortaya koymak gibidir. Dolayısıyla bid'at sahibi, tevbesi kabul edilmemeye müstahak olmuştur. Hz Allah fazl-u keremi ile bizleri cehennemden muaf buyursun.

b- Veya bu hadis evvelki hadislerle birlikte geçerli olur. Her iki guruptaki hadislerin de geçerli olduğu varsayımına göre şöyle deriz: Daha önceki hadisler geneldir. Bu hadis ise özellik ifade etmektedir. Nitekim özellik ifade etmiştir. Ya da öyle bir mana ifade eter ki ondan özellik anlaşılır. Bu özellik, (bazı bid'atçilerde görülen) buğz besleme keyfiyeti dikkate alınırsa en yüksek derecede bid'atın kalplere işlemesidir. Çünkü hadiste ".... yakın gelecekte ümmetimde topluluklar çıkacaktır." buyrulmuştur. Bu gösteriyor ki başka topluluklar vardır ki onlara bu heva ve hevese uymak sirayet etmemiştir. Bel ki onlar daha aşağı mertebededirler. Muhtemeldir ki onlara heva ve hevese uymak sirayet etmemiştir.

Bu yorum konunun varisi itibariyle uygundur. Meselenin tamamı hamdolsun ikinci bölümde geçmiştir. Fakat daha önce hadislerin hepsinde hususiyet/tahsis yoktur şeklinde geçmiş idi.

Başarı Allah'tandır.

o o o

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Bazı hadis rivayetlerinde yer almıştır ki Hz. Peygamber: "Bu gurupların fitne bakımından en büyüğü işleri kendi görüşlerine göre kıyas edenlerdir. Böylece haramı helâl, helâli haram sayarlar..." buyurmuştur. Görülüyor ki Hz. Peygamber bu gurupların ümmet için fitne bakımından en büyük olanının kıyasçılar/akıl yürütmeciler olduğunu bildirmiştir. Fakat her kıyas böyle değildir. Belki bir asıl" dayanmadan yapılan kıyastır. Zira kıyasçılar görüş birliği etmişlerdir ki bir asıl'a dayanmayan kıyas muteber değildir. Kıyas ancak kitap, sahih sünnet veya muteber bir icmâ'a dayandığı zaman sahih olur. Kıyasın bir aslı olmadığı zaman -ki buna fâsid kıyas denir- bunu dinin içine koymak doğru değildir. Çünkü böyle bir kıyas dine aykırı davranmaya götürür. Dinde helâl olan bir şey, bu kıyas ile haram; haram bir şey helâl olur. Çünkü (kişisel) görüş, görüş olmak itibariyle bir asıla da dayanmayınca dini bir kanunun disiplini içine girmez. Zira akıllar dini bakımdan güzel olmayan bir şeyi güzel sayıp, dini bakımdan çirkin olmayan bir şeyi çirkin sayabilir. Durum böyle olunca bir asıl'a dayanmayan kıyas, insanlara fitne olur.

Sonra hadiste haber verilmiştir ki bu kıyası öğretenler, diğer guruplardan daha çok insanlara zararlı ve fitne bakımından daha şiddetlidir. Bunun açıklaması şöyledir: Heva ve hevesine uyan kimselerin mezheplerini red eden hadisler meşhur bir şekilde bilinmektedir. Heva ve hevesine uyan kimseler çoğunlukla, kamu nazakında da, özel kimseler nazarında da değersiz ve zelil kimselerdir. Fatva ehli olanlar böyle değildir. Çünkü bunların delilleri kitap ve sünnettendir. Bunları ancak tek tük kimseler bilir. Delillerin zayıfını kuvvetlisinden ancak özel kimseler ayırabilir. Fetv ve h3akimlik makamına bazen onlara aykırı olan kimseler atanmış olabilir.

Bunun benzeri bir mana İbn-u Mes'ûd'un hadisinde mevcuttur. İbn-u Mes'ûd şöyle demiştir: "Her yıldan sonra gelen yıl daha kötüdür.[404] Ben, bir yıl diğerinden daha (bol) yağmurlu demiyorum. Bir yıl diğerinden daha bollukda demiyorum. Bir yönetici diğerinden daha hayırlı da demiyorum. Fakat, hayırlılarınızın ve âlimlerinizin gideceğini (yok olacağını) söylüyorum. Sonra bir topluluk oratya çıkar ki işleri (kendi) görüşleri ile kıyas ederler. Sonuçta din yıkılır ve parçalanır."

İbn-u Mes'ûd'un hadisinde ifade edilen şey, Sahih hadiste de vardır. O hadiste Hz. Peygamber: ".... fakat ilmi, Allah âlimleri ilimleriyle birlikte vefat ettirmek suretiyle insanlardan çeker çıkarır. Geriye cahil insanlar kalır. Onlar-

---

[404] Hadis sahihtir. Buhari Fiten kitabında (Feth'ul Bâride 7068 numaralı hadisle) rivayet etmiştir. Hadisin şârihi İbn-u Hacer, Abdurrahman b. Mehdi ve Taberaninin İbn-u Mes'uddan naklettiği rivayetinin mevkuf olduğunu kaydettikten sonra bu rivayetin sahih bir senedi olduğunu da bildirmiştir. Bu rivayetteki metnin anlamı şöyledir: "Dün, bu günden hayırlıdır. Bugün yarından hayırlıdır. Kıyamet kopana kadar böyledir."

dan kendi görüşleriyle fetva vermeleri istenir. Kendileri de sapar, insanları da sapıtırlar."

Daha önce sahabe ve tâbiûndan (keyfi) görüşün kötülüğünü bildiren meşhur rivayetler geçmiştir. Bu rivayetlerde açıkça ifade edilmiştir ki (Keyfî olarak) kişisel görüşe uymak haramı helâl, helalı haram kılmaktadır.

Bilindiği üzere reyi (görüşü) kötüleyen bu rivayetlerle, bir olay hakkında usûlüne uygun yapılan ictihadı kötülemenin kasdedilmiş olması mümkün değildir. Zira usulüne uygun yapılan ictihad kitap, sünnet ve icma' da bulunmayan bir meselede yapılır. Böyle olan ictihad ile olayların birbirine benzeyeni ve örnek olanı bilinir, hükümlerin manası anlaşılır. Böylece benzer ve ortak özellik taşıyanlar arasında -daha evlâ olanı ile çelişmemek üzere- kıyas yapılır. Böylece bir ictihad ve kıyasta helaki haram, haramı helâl kılmak yoktur. İslam için yıkıcı olan kıyas kitaba, sünnete, ümmetin selefine ve muteber manalara aykırı düşen kıyastır.[405]

Sonra bu asıllara aykırılık iki kısımdır:

1- Başka bir asıl'a dayanmaksızın açık bir şekilde asla aykırı olmaktır. Böyle bir şey hiçbir fetva veren meşhur kimseden meydana gelmez. Ancak, asıl kendisine ulaşmamış ise, böyle bir aykırılık söz konusu olabilir. Nitekim pekçok (müctehid) imam için kendisine bazı hadislerin ulaşmaması durumunda, hata olarak bu hadislere aykırılık vaki olmuştur. Başka bir asıl ile çelişmeden meşhur olan asıllara, fetva vermekte şöhreti olanların aykırı davranması şöyle dursun, hiçbir müslüman açık bir şekilde muhalefet etmez.

2- Hata etmek suretiyle bir çeşit yorum ile asıl'a aykırı davranmak. Böyle bir aykırılık, kelimeyi ya tam olarak veya bir kısmını, ait olduğu yerde değerlendirmemek suretiyle veya maksadı dikkate almadan sadece lafza riayet ederek veya başka te'vil/yorum çeşitleri ile olur.

Hadisten maksadın bu veay bu manad abir şey olduğunun delili şudur: Helâl olduğu meşhur olan bir şeyi haram saymak veya haram olduğu meşhur olan birşeyi helâl saymak küfür ve inattır. Böyle davranan bir kimseyi, ümmet kendisi kâfir olmadıkça başa geçirmez. Ümmet ise sonsuza kadar kâfir olmayacaktır.[406] (Ancak) Hz. Allah bir rüzgar gönderip mü'minlerin ruhunu almış olursa, bu takdirde helâli haramı (arayıp) soran kalmaz.

(Bir şeyin) helâl veya haram olduğu meşhur bir şekilde bilinmiyorsa, o konudaki delil de kendisine ulaşmamış ise bir kimse o hususta aykırı davranmış olabilir. Bu, Hz. Peygamberin ashâbı zamanından beri var olan bir şeydir. Bu tür aykırılıklar ancak tek tük meselelerde olur. Bundan dolayı ümmet sap-

---

[405] Bazen teşri' zamanında bulunmayan bir ibadet gibi mükellefiyetten fazlaveya din koyucunun unutarak değil, kullarına merhametten dolayı hakkında bir hüküm bildirmediği hususta haram kılmak için kıyas yapılabilir. Bu caiz midir?

[406] Şöyle denilebilir: Böyle birini bid'atçı guruplarda olduğu gibi bazılarının başa geçirip lider ve müftî yapması, olabilir bir şeydir.

madığı gibi İslâm da yıkılmaz. "Alimler vefat ettiğinde böyle bir durum ortaya çıkar" da denemez.

Açıktır ki maksat, açık bir şekilde haram olan şeyiveya kişinin helâl olduğunu bildiği bir şeyi bir tevil/yorum ile helâl saymaktır. Bu keyfiyet bid'atleri işleyenlerde açıktır. Onlar Kur'an'ın pek çoğunu, Kurandan delillerin üzerinde birleştiği ve Kur'an'dan tanıkların aynı manada ittifak ettiği şeyleri (bir yana bırakıp) terk etmişlerdir. Onlar kitabın anası olan ayetleri terk edip müteşâbihât'ın peşine düşme yolunu tutmuşlardır.

Bu itibarla -Hz. Allah'ın da buyurduğu gibi- bu, doğru yoldan sapmak ve eğriliktir.[407] Bunları önder olarak başa geçirirlerse bunlar fetvalar verirler, sözlerine ve yaptıklarına uyulur. Din konusunda aşırı bir ihtiyat yaptıklarını sanarak insanlar bunlara güvenirler. Hâlbuki onlar bilgisizce halkı saptırmaktadırlar. Hesab etmediği yerden gelen beladan daha büyük bir felaket insanın başına gelmez. Çünkü insan felâketin geleceği yolu bilirse güce yettiğince ondan sakınır. Eğer felâket ansızın gelirse daha büyük ve daha tehlikeli olur. Bunun böyle olduğu açıktır. Bid'at dahi fetvâ yolu ile gelirse böyledir. Çünkü bu takdirde insan ilimde mertebe sahibinin oratya koyduğu bir şekilde (görünürde) dine dayanmaktadır. Netice itibariyle insan hidayeti isterken dalâlete/sapıklığa düşer. Allah'ım! Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet.

---

[407] Bu ifade, aynen ayet olup Kur'an'ın lafzı değil, ancak manasıdır. (Bakınız: Âl-i İmran, 7)

YİRMİ ALTINCI MESELE

Burada, hadiste lafız yönünden tetkik edilmesi gereken bir husus vardır ki bu, hadis üzerinde söylenecek sözün tamamlanması kabilindedir.

Hz. Peygamber guruplarla ilgili hadisinde gurupların tamamının cehennemde olacağını bir gurubun bundan hariç tutulduğunu haber vermiştir. Bu gurubun kim olduğu diğer hadiste açıklanmıştır. Bir başka rivayette o bir gurubun belirlenmesi için "Ey Allah'ın Rasülü! Onlar kimdir?" tarzından soru sorulmuştur. Bu soruya verilecek cevabın aslı "Ben, benim ashâbım ve bizim yaptıklarımız gibi yapanlar" şeklinde olmak veya buna benzer bir tarzda ya işaretle veya bir özelliğini bildirerek gurubu belirlemek suretiyle alması gerekirdi. Fakat böyle olmamıştır. Cevapta özelliği taşıyan gurup değil, gurubun özelliği belirlenmiştir. Bunun içindir ki hadiste söylendiği gibi söylenmiştir. Bu ifadelerin zakirinden akıl sahibi olmayan özelliklerin ve diğer şeylerin zikredildiği anlaşılmaktadır.

Burada maksat Hz. Peygamberin ve ashâbının taştığı özelliklerdir. Bu durumda lafız bakamından soru ile cevap arasında uyum yoktur. Bunun mazur sayılacak tarafı vardır. Şöyle ki: Araplar manayı (doğrudan) anladığı zaman, bu çeşit anlatım onlara bağlayıcı gelmez. Bunun içindir ki onlar fırkay-ı nâciye'nin (kurtulan gurubun) belirlenmesini istedikleri zaman, Hz. Peygamber onlara gurubu "kurtulan" yapan özelliği açıklamış ve "benim ve ashabımın üzerine olduğu durum" buyurmuştur.

Lafız olarak zâhiren uygun olmayan, mana bakımından uygundur. Aşağıdaki ayetlerde de durum böyledir:

Hz. Allah buyurur ki: "(Rasülüm!) **De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi?**" (Âl-i İmran, 15) Bu sözün anlamı şudur: Dünya metâından daha değerli olanı size haber vereyim mi? Sanki "evet, haber ver" denmiş gibi Hz. Allah: **"Takva sahipleri için Rableri yanında, altından ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları cennetler vardır."** buyuruyor. (Âl-i İmran, 15) Görülüyor ki cevapta sözün ifade ettiği mana söylenirken sorudaki lafız dışında bir kelime ile söylenmiştir. Bu ifade, tefsir âlimlerinden bir guruba göredir.

Bir diğer ayette Hz. Allah: **"Takvâ sahiplerine va'd olunan cennetin misâli (şudur): İçinde ırmaklar...."** (Muhammed, 15) buyuruyor. Ayetteki "cennetin örneği" ifadesi örneği söylemeyi gerektirirdi. Örneğin içerdiği şeyi değil. **"Onların (münafıkların) misâli, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimsenin misalidir."** (Bakara, 17) ayetinde de durum böyledir. Çünkü her ne zaman maksat, örnek gösterileni bildirmek olursa, bizzat örnek gösterilenin söylenmesi gerekir.

Şöyle söylemek de mümkündür: Hz. Peygamber gurupları zikredince bunlar arasında "kurtulan" bir gurubun olduğunu bildirmiştir. En münasip olanı gurubun ne olduğunu sormaktansa gurubun ne işler yapıp da kurtulan gurup olduğunu sormak idi. Çünkü gurubun tarifinde bir fayda yoktur. Faydası

olan, ancak neler yapıp da kurtulan fırka olduğunun bildirilmesidir. Öncelikli olarak dikkate alınması gereken, yapılan iştir, işi yapan değildir. Eğer Hz. Peygambere "o gurubun özelliği nedir?" veya "yaptığı şey nedir?" şeklinde veya benzeri bir şekilde sormuş olsalardı hem lafız, hem mana yönünden kuvvetli bir uyum olurdu. Hz. Peygamber onların neyi kasd ettiğini anlayınca buna uygun olarak cevap vermiştir.

Şunu da deriz: Onlar kendileri hakkında en uygun olanı sormayı bırakınca Hz. Peygamber onlara sorulması ve öğrenilmesi layık olanı öğretme hususundaki titizliğinden dolayı onların sorularına (gereken) cevabı vermiştir.

Şöyle demek de mümkündür: Onların sordukları belirli bir şey değildi. Çünkü kurtuluş, (ümmetden) önce gelene mahsus olup sonradan gelecekler kurtulamayacak şeklinde bir değerlendirme söz konusu değildir. Üstelik (hadisde "gelecekte ümmetim guruplara ayrılacaktır" buyurulduğu için) kurtulacağı bildirilenlerin sonradan gelme özelliği vardır.

Bu soru bir belirlemeyi içermektedir. Hâlbuki gurubun bir zamana veya mekâna münhasır olmaması belirli olmayı gerektirmemektedir. Böylece maksat, hepsini bir düzen içinde disipline eden özelliği belirlemeye yönelmiştir. O da, Hz. Peygamberin ve ashabının üzerinde olduğu durumdur.

Bu cevap bize göre kapalı gibidir. Sorana göre ise belirlidir. Çünkü onların (Sahâbenin) amelleri/yaptıkları onlarla birlikte olanlara göre ayan beyan göz önündedir. Bundan daha fazlasını söylemeye ihtiyaç yoktur. Çünkü o cevap orada hazır bulunanlara verilmesi gereken en uygun cevaptır.

O zamanda var olmayan başkalarına, onların (sahabenin) durumlarını görmeyen ve yaptıklarına bakamayanlara gelince, onlar sahabe gibi değildir. Bu değerlendirme ile cevap, kasdedilmiş olan belirlemenin dışına çıkmaz. En iyiyi Allah bilir.

ONUNCU BÖLÜM

SIRAT-I MÜSTEKİM'İN ANLAMI VE BİDATÇILARIN SIRAT-I MÜSTEKİM'DEN AYRILMALARI

Bundan önce geçtiği üzere her bir gurup ve topluluk doğru yol üzere olduğu iddiasındadır. İddialarına göre her bir gruptan başkası ana yoldan çıkmış ve ara yollara sapmıştır. Bu itibarla guruplar arasında "doğru yol" un tanımı ve açıklaması hususunda görüş ayrılığına düşülmüştür. O derecede ki meseleyi her tetkik eden bir müşkil ile karşılaşmıştır. En sonunda şöyle diyen bile olmuştur. "Aklî ve nakli meselelerde ictihad eden her müctehid isabet etmiştir." Kaç tane fırka varsa bu mesele hakkında o kadar da farklı görüş vardır. Çünkü şeriatte yetmiş küsur kavil ile âlimlerin görüş ayrılığına düştüğü başka bir mesele neredeyse yok gibidir.

Hz. Peygamberin ve ashabının yolu üzere olan "kurtulan gurubun" ortaya çıkması için bu meseledeki görüşü yazmak/araştırmak en kompleks meselelerdendir. (Buraya kadar söylenenler meselenin birinci yönüdür.)

MESELENİN 2. YÖNÜ

Şayet doğru yol, sahabeden sonra geleceklere nisbetle belirlenmiş olsaydı, aslâ görüş ayrılığı olmazdı. Çünkü görüş ayrılığının yerinin belirlenmesi halinde ayrılık olması imkansızdır. Tabiîdir ki bu, görüş ayrılığının inatlaşmak maksadıyle olmaması varsayımına göredir. Çünkü böyle bir durum kişiyi İslâm'dan çıkarır. Bizim sözümüz guruplar hakkındadır.

MESELENİN 3. YÖNÜ

Daha önce geçmişti ki köklü ilim sahibi olanlarda bid'at meydana gelmemektedir. Bid'at, ancak şeriatın delillerinde tasarruf edecek dereceye ulaşamayan kimselerde olmaktadır. Filan kimsenin köklü bilgi sahibi olduğu, filan kimsenin köklü bilgi sahibi olmadığı hususunu tanıkla belgelemek son derecede zordur. Çünkü her bir guruba bağımlı hale gelip görüş ayrılığına düşen, kendisini köklü bilgi sahibi olduğunu, görüşünün kusurlu olmadığını sanmaktadır. Söz konusu meselede bunu varsaymak çekişmenin meydana geldiğinin belirtisidir. Çekişme ya belirtide veya belirtinin yollarındadir.

Bunun örneği şudur: Cemaatten çıkmanın belirtisi, şu ayette uyarıda bulunulan ayrılıktır. **"....Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın."** (Âl-i İmran, 105)

Ayrılık herkesin tanıklığı ile ortadadır ki gerçek ve göreceli/izâfi dir. Her gurup, cemâatin kendisi olduğuna, kendisi dışındakilerin cemâatden ayrıldığına inanmaktadır.

Belirtilerden birisi, delillerden müteşâbih olanın peşine düşmektir. Her bir gurup, diğer gurubu böyle yapmakla suçlamakta, kendisinin ümmül kitab'a Yani muhkem delillere tabi olduğuna inanmaktadır. Böylece kendi delilini esas kılıp, diğer konuları te'vil/yorum ile bu delile indirgemektedir. Diğer gurupların ise bunun aksi olduğunu iddia etmektedir.

Bir diğer belirti ise heva ve hevesine uymaktır ki her guruptan biri, diğerini bununla suçlamakta, kendisinin bundan berî olduğunu ileri sürmektedir. Bununla beraber zahiren belirtilerin yolunu belirlemede ittifak etmeleri mümkün değildir. Bu hususta ittifak etmediklerine göre, bu belirtilerle birbirlerine işaret etmek üzere belirtileri zapt-u rabt altına almak da mümkün olmamaktadır. Ancak belirtileri elde etmekte ittifak etmektedirler. Belirtiler böyle oluşmaktadır. Belirtilerin yollarında görüş ayrılığı varken onları zaptetmek nasıl mümkün olur?

MESELENİN 4. YÖNÜ

İslam'daki amaçlardan birinin bu ümmetin örtülmesi/kusurunun açığa çıkarılmaması olduğunu anladığımız daha önce geçmişti. Her ne kadar ictihad ile belirlemek söz konusu ise de durum budur. Zaten ictihad, ictihad edilen konuda görüş birliği edilmiş olmasını gerektirmez.

Görülmüyor mu ki, âlimler normalde iki (farklı) görüşün ittifak etmesinin mümkün olmadığını kesin bir ifade ile bildirmişlerdir. Şayet (gurubun) belirlenmesini nas ile yapabilselerdi problem kalmayacaktı. Hz. Peygamber her ne kadar onları belirlemiş ve (fiziki olarak) eksik organı olacağının bildirmiş olmasına rağmen Hâricilir (gurup olarak ayrılmazdan önce) onların (sahabenin) durumunda idi. Hz. Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Onların alâmeti şudur: Siyah bir adam. Pazularından biri (Buhâri'nin rivayetine göre iki elinden biri) kadının memesi gibi, (yerinde durmayıp) gidip gelerek hareket eden et parçası gibidir."[408]

MESELENİN 5. YÖNÜ

Daha önce geçtiği üzere Hûd suresi 118. ci ayetinde görüş ayrılığının devamlı olduğu ifade edilmiştir. Bunu, açıklamasını yaptığımız guruplarla ilgili hadis de desteklemektedir. Çünkü âyet, ihtilaf konularının hususi olmadığını gösteriyor. Çünkü İslam dini dışındaki dinlerde ihtilafın devam etmesi/kalması mümkündür. Fakat hadis, ihtilafın Muhammed ümmetinde de olacağını açık-

---

[408] Bu hadis, Buhari ve Müslim'in ittifakla rivayet etmiş oldukları bir hadisin parçasıdır. Hadisi Buhari İstitâbet'ul Mürteddîn kitabında, (Feth'de 6933 numara ile), Müslim, Zekât kitabında, kitabın 148-156 ve 157. ci hadislerinde, Ahmed b. Hanbel, 3/33-56-65 de, Tayâlisi, Müsned'ül Firdevsde 165-166 ve 169 numarada rivayet etmiştir.

lamıştır. İhtilafın durumunu, hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde âyet dile getirmiştir.

Bu husus böylece sâbit olunca bununla açık bir şekilde ortaya çıkmıştır ki guruplar içerisinde "kurtulan gurup" un belirlenmesi ictihad ile olmuş bir iştir. Bu hususta ihtilaf kesilmez. Eğer bu hususta zan değil, kesinlik olduğu iddia edilirse bu teorik bir şeydir, zorunluluk ifade etmez. Fakat bununla beraber biz, meselede -Allah'ın izni ile- orta bir yol tutacağız. Bu yolun kabulüne insaflı bir kimsenin aklı onay verecek, şeriatın küllî ve cüz'î meselelerini bilen bir âlim sahih olduğunun ikrar edecektir. Doğruya ulaşmada başarıyı veren Allah'tır.

Bu itibarla deriz ki:

Konuya başlamazdan önce mutlaka bir mukaddimeye ihtiyaç vardır. Şöyle ki:

Dinde yeni bir şey ortaya koymak ya cahillik yönüyle, ya akıl hakkında (iyiyi ve güzeli bilin bulmakta yeterlidir tarzında) iyi zan beslemek yönüyle veya gerçeği elde etmekte keyfi arzuya uymak cihetiyle meydana gelmektedir. Meseleyi bu üç cihete bağlı kılmak, Kur'an ve sünnet üzerinde yapılan bir inceleme itibariyledir. Bu hususta meselede delil olarak dikkate alınacak hususlar daha önce geçmişti. Şu kadar ki (az önce sözü edilen) üç cihet bazen tek tek, bazen de hepsi bir arada bulunur. Bir arada bulunduğunda bazen ikisi, bazen de üçü bir arada bulunur. Câhillik ile ilgili cihet bazen maksadı anlamakta araç olan şeyleri bilmemek, bazen bizzat maksadı bilmemek suretiyle olur.

Akıl ile ilgili iyi zan beslemek ciheti, bazen dini bir hüküm koymada din ile ortak olma şeklinde tezahür eder. Bazen, dini bir hüküm koymak dinden önce gelir. Bu iki tür tek tür'e indirgenebilir.

Keyfi arzuya uymak cihetinin özelliği şudur: Keyfi arzuya uyulduğunda, bu durum idrak yeteneğine hâkim olur. Sonuçta keyfi arzuya uyan kimse delilleri dikkate almaz olur veya delile dayanmadan hüküm verir. Bu iki tür de tek tür'e indirgenebilir.

Bu tür hataların hepsi dörttür:

1- Anlama araçlarını bilmemek
2- Maksatları bilmemek
3- Akıl hakkında iyi zan beslemek
4- Keyfi arzuya uymak

BİRİNCİ HATA

Anlama araçlarını bilmemek şüphe yok ki Hz. Allah, Kur'an'ı başka bir dilde değil, Arapça olarak indirmiştir. Bunun manası şudur: Kur'an Kelimeleri, anlamı ve üslüpları ile Arap dili üzere gelmiştir. (Nitekim şu âyetler bunu ifade etmektedir:)

"Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık." (Zuhruf, 3)

"... Korunsunlar diye pürüzsüz Arapça bir Kur'an indirdik." (Zümer, 28)

"(Rasülüm!) Onu (Kur'an'ı) Ruh'ul Emîn, uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir." (şuarâ, 193-194-195)

(Bu ifadelerden açıkça anlaşılıyor ki) Hz. Peygambere indirilen Kur'an Arapça idi. O dat harfini söyleyenlerin (Arapçayı konuşanların) en fasih'i Abdullah oğlu Muhammed Aleyhisselâm idi. O'nun gönderildiği topluluk da Arap idi. Peygamber ile gönderildiği topluluk arasındaki konuşma onların dilindeki âdete göre gerçekleşti. Kur'andaki (tüm) lafız ve anlamlar hep alışık oldukları tarzda kullanılmış, ona (Arapların alışık oldukları dışında) bir şey karışmamıştır. Bil'akis bizzat Kur'an kendisinde yabancı bir şey bulunduğunu reddetmiştir.

Hz. Allah buyurur ki: **"Şüphesiz biz onların: "Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Hâlbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır."** (Nahl, 103)

Bir diğer ayet de şöyledir: **"Eğer biz onu yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsilatlı bir şekilde açıklamalı değilmiydi?"** (Fussilet, 44)

Hz. Peygamber tüm insanlara gönderilmiş ise (ki öyledir), Hz. Allah bütün milletleri ve tüm insanları, bu (din) meselesinde Arap lisanına tâbi kılmıştır. Durum böyle olunca Allah'ın kitabını anlamak ancak Hz. Peygambere indiği yol ile olur. O yol, Arapçanın lafız, mana ve üslûplarını dikkate almaktır.

Arap dilinin kelimeleri açıkça bilinen kelimelerdir. Mana ve üsluplarına gelince, manalardan bilinenler Arap dilinin genişliğini gösterir.

Arap dilinde bazen genel ve açık bir şey söylenir, bundan açık bir mana kasdedilir. Sözün baş tarafı sonuna ihtiyaç bırakmaz. Bazen genel ve açık bir şey söylenir, özel de buna girer. Böyle olduğuna sözün bir kısmı delil olur. Bazen genel ve açık bir şey söylenir, fakat maksat özeldir. Bazen açık bir şey söylenir, ama sözün gelişinden, maksadın o açık şey olmadığı bilinir. Tüm bu özelliklerle ilgili bilgi sözün başında, ortasında veya sonunda mevcuttur.

Arap dilinde bir sözün ortasında bile konuşmaya başlarsın. Bir kimse birşeyi söyleyince lafızdan değil, manadan sözü anlarsın. Nitekim işaretten de anlarsın. Araplara göre bu tür, konuşmanın en fasih olan türüdür. Çünkü bunu sadece kendisi bilir, bunun câhili olanlar anlamaz. Bazen bir şeye pek çok isimler verir. Bir kelimeyi pek çok manada kullanır.

Tüm bu dil özellikleri Araplarca bilinir, başkalarınca bilinmez. Arapçanın bu ve diğer tasarruflarını bilen ve sağlam marifet sahibi olan kimsenin bu hususta köklü bilgisi olur.

Şimdi bunların örneklerini görelim:

Kur'an'da: **"O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir."** (En'am, 102) buyruluyor. Bu ayetteki söyleyiş tarzı, içinde hususilik bulunmayan genel ve açık bir ifadedir. **"Yer yüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerindedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı yeri bilir."** (Hûd, 6) âyeti de böyeldir. Çünkü tüm yer, gök, canlılar, ağaçlar ve diğerlerinin yaratıcısı Allah'tır ve her canlıyı rızıklandıran O'dur.

Bir ayette: **"Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevi Araplara Allah'ın Rasülünden geri kalmaları onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz."** (Tevbe, 120) buyrulmuştur.

Bu ayet dâhi manası genellik ifade eden ayetlerdendir. Zira Hz. Peygambere karşı nasıl davranılması gerektiği bildirilirken gücü yeten de, yetmeyen de (yani herkes) kastedilmiştir.

Bir diğer ayette: **".... Yine (Hz. Musa ve Hızır) yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındılar..."** (Kehf, 77) buyruluyor.

Bu âyet, genel ifade ile özel anlam kasdedilmenin örneğidir. Çünkü Hz. Musa ve Hızır aleyhisselâm köy halkının hepsinden yiyecek istememişlerdir.

Bir diğer âyette: **"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık."** buyrulmuştur. (Hucurat, 13) Bu ayet dahi genellik ifade eder. Zira hiçbir insan bu ayetteki ifadenin dışında değildir. Ancak Hz. Allah bu ifadelerin peşinden: **"Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız ondan en çok korkanınızdır."** buyurmuştur. Ayetin bu kısmı özeldir. Zira Allah korkusu (demek olan takvâ) ancak, onu idrak eden, onun bilincinde olan büluğ yaşının üstünde olan insanların yapıp yaşadığı bir şeydir.

Bir başka ayette: **"Bir kısım insanlar, mü'minlere: (Düşmanlarınız olan) insanlar, size karşı asker topladılar, onlardan sakının dediler..."** (Âl-i İmran, 173)

Bu ayetteki ikinci "insanlar" kelimesinden maksat, genel olarak insanlar değil, özel bir gurup insandır. Aksi halde müslümanlara karşı toplanan kimseler de genel insanlar arasında sayılmak gerekir. Oysa onlar (savaşmak üzere) çıkmışlardır.

Fakat (filolojik olarak "insanlar" anlamına gelen) "Nâs" kelimesi, üç kişiden oluşan bir topluluğa söylenen bir kelimedir. Tüm insanlara da söylenir. Tüm insanlarla üç kişiden oluşan bir topluluk arasındaki kalabalıklara da söylenir. Buna göre "insanlar sizin için asker topladılar" demek sahihtir. Bu sözü söyleyen insanlar dört kişi idiler.

Bir diğer ayette: **"Ey insanlar! (size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin..."** buyrulmuştur. (Hac, 73) Bu ayetteki "insanlar" dan maksat, Allah'tan başka varlıkları tanrı edinen kimselerdir. Çocuklar, deliler ve mü'minler bunların dışındadır.

Bir başka âyette: **"Onlara deniz kıyısında bulunan köye sor"** buyrulmuştur. (A'raf, 163) Âyetin zahirine bakılırsa köye sorulacağı anlaşılıyor. Oysa ayetin devamında: **"Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı."** buyrulmuştur. Ayetin sonundaki bu ifade maksadın köye sormak olmayıp, köy halkına sormak olduğunu gösteriyor. Çünkü köy, saygısızlık da etmez, haddi de aşmaz.

Bir diğer âyette **"Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik..."** buyuruluyor. (Enbiya, 11) Ayetteki "zâlim olan" ifadesi maksadın belde olmayıp belde halkı olduğunu gösteriyor.

Bir başka ayette ise: **"(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire ve aralarında bulunduğumuz kâfileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz."** buyrulmuştur. (Yusuf, 82) maksadın şehir'e sormak olmayıp, şehir halkına sormak olduğu mana olarak açıktır. Dil konusunda ilim erbabından olanlar bu hususta ihtilaf etmez. Çünkü şehir ve kafiye onların doğru olduğundan haber vermez.

Buraya kadar Araplarda (Arapça ile ilgili olarak) var olan bu tasarrufların hepsi İmam-ı Şâfiînin ifade ettiği şeylerdir. Bunların hepsi, Kur'an'ın ancak dil ile ilgili bilgilerle anlaşılacağını açıklamaktadır.

İmam-ı Şâfiî Arap dilindeki yolların en kapalı olanlarını örnek olarak vermiştir. Çünkü Arapçadaki diğer uygulamaları, bu işlerin erbâbı olan Nahv, Sarf, Beyan, Meâni ve iştikak âlimleri geniş bir şekilde açıklamışlardır. Araplarla ilgili haberleri durumun gereğine göre nakledenler bildirmişlerdir. Kur'an tüm bunları içine alarak gelmiştir. Onun içindir ki Kur'ana Arapça denmiştir.

Bu tesbite göre şeriatla ilgili söz söyleyecek veya inceleme yapacak, şeriatın ana esasları ve detayları hakkında beyanda bulunacak kişinin iki görevi vardır:

1- Kendisi Arapçayı bilme hususunda Arap veya Arabın ulaştığı noktaya ulaşmakta Arap gibi olmadıkça hiçbir hususta konuşmamak. (Bu hususta bir şey söylemek için bu dereceye gelmemişse de) Halil, Sibeveyh, Kisâi, Ferrâ veya benzerleri veya onlara yakın derecede olan geçmiş imamlar gibi olmalıdır.[409]

Arap gibi veya bu kimseler gibi olmaktan maksat, onların (bilgileri) topladığı gibi toplamak ve ezberlediği gibi ezberlemek değildir. Maksat, anlamının tamamen Arab(ın anladığı gibi) olmasıdır. Arapça âlimlerinden eskiler, son dönemdekilerden böyle olma özellikleri ile ayrılmışlardır. Çünkü onlar, kendilerinde bu manayı benimsedikleri için neticede konularında imam/önder olmuşlardır. Eğer bir kimse bu dereceye gelmemiş ise Kur'an'ın manasını anlamakta

---

[409] Burada adı geçen kişiler Arapçada otorite kimselerdir. Zamanlarında olduğu gibi halâ ilim dünyası bu zâtların görüşlerinden yararlanmaktadır. (Çeviren)

başkasına uymak yeterlidir. İlminde ehliyetli olana sormadıkça Kur'an'ı anladığı hususunda kendisi hakkında iyimser olmasın.

Daha önce ifade edilen mana ortaya konulunca İmam-ı Şâfiî şöyle demiştir:

"Her kim ki Arap lisanındaki bu özellikleri bilmiyorsa -ki Kur'an bu dil ile inmiş, sünnet/hadis bu dil ile söylenmiştir- bildiği(ni ileri sürdüğü) şey hakkında, söylediği kelimeyi bilmeyen kimsenin yaptığı gibi yapmacıklı ve zorlamalı bir şey söylemiştir. sağlam bilgisi olmayan, bilmediği şeyde bu duruma düşen kimsenin doğruya ulaşma başarısı -şayet bilmeksizin bir başarı elde etse bile- bu, övgüye layık bir başarı değildir. Çünkü bilgisinin doğru ile hata arasındaki farkı kapsamadığı bir konuda görüş bildirmiştir.

İmam-ı Şâfiî'nin söylediği doğrudur. Çünkü Kur'an ve hadis hakkında bilgisi olmadığı halde söz söylemek, yapmacık ve zorlama bir şey söylemektir. Oysa biz müslümanlar bundan yasaklanmış durumdayız. Bu yasaklanan şeyi yapmak, aynı zamanda Hz. Peygamberin: ".... bilgin kimseler kalmayınca insanlar cahil kimseleri başlarına geçirirler." hadisinin ifade ettiği manaya girmektir. Çünkü Arap dilini tam manasıyla bilmek olmayınca o kimseler, Kur'an ve hadis hakkında Arapçaya uymayan bir anlayış ve mantığa başvurmaktadırlar. Böyle bir şey, delile dayanmaktan uzaktır ki kişiyi (ana) caddeden saptırır.

İbn-u Vehb Hasen'den şu rivayeti kaydetmiştir. Hasen'e şöyle denilmiştir: bir kişinin lisanını doğrultmak ve anlayışını düzeltmek için Arapça öğrenmesi hakkında görüşünüz nedir? Hasen bu soruya şu cevabı vermiştir: Evet, onu öğrensin. Çünkü kendi kendine okur ve (kendi mantığına göre) kavrarsa mahvolur.

Yine Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onları ucme (Arapça dışındaki, Arapçaya uymayan bilgiler) mahvetmiştir. Çünkü onu (Kur'an'ı) gereken yorumu dışında yorumluyorlar.

2- Kur'an ve hadiste bir lafız veya manâda problemli bir durumda karşılaştığı zaman, Arapçada (güvenilir derecede) bilgisi olan bir zâttan kendisini destekleyen bir görüş olmadan söz söylememelidir. Bu kişi, belki Arapçada imam derecesinde olabilir. Fakat bazı vakitler kendisi için gizli kalan bir husus olabilir. Böyle bir kimse için en uygun olan ihtiyatlı davranmaktır. Çünkü bazen halis Arap olan bir kimseye hadi bazı manalar gizli kalır da onu sorar. Kendileri Arap oldukları halde Sahâbeden bile böyle pek çok şeyler nakledilmiştir.

Abdullah b. Abbastan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben "Ey gökleri ve yeri yaratan...." ayetindeki (Fâtır, 1) فَاطِرِ kelimesinin (gerçek) anlamını bilmiyordum. Tâ ki iki bedevi bir kuyu ile ilgili anlaşmazlıklarını bana getirdiler. Bunlardan birisi, diğerine اَنَافَطَرْتُهَا diyordu. Yani "O kuyuyu ilk olarak meydana getiren benim" demekte idi.

Yine rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer minberde (konuşuyor) iken Nahl sûresi 47. ci ayetindeki تَخَوُّفٍ kelimesinin manasını sormuştu. Hüzeyl kabilesinden bir adam, kabilelerinde bu kelimenin "azar azar eksiltmek" olduğunu söylemiştir. Bunun örnekleri çoktur.

İmam-ı Şâfiî şöyle demiştir: Arapça, diğer lisanlara göre kelimeleri en çok, ekol olarak en geniş bir lisandır.

İmam-ı Şâfiî (devamla) şöyle diyor: Peygamber olmayan bir insanın Arapçanın tüm bilgisini kuşattığını bilmiyoruz. Fakat o kimse lisanların tamamını biliyor olmaza. Bu özellikte lisanı bilen kimse bulunmaz. Arapların Arapçayı bilmesi, fıkıh âlimlerinin hadisi bilmesi gibidir. Hiç birini bırakmamacasına tüm hadisleri toplamış bir adam bilmiyoruz. Tüm âlimlerin bilgisi bir araya gelirse, hadislerin tamamı bir araya gelmiş olur. Alimlerin her birinin bilgisi ayrı ayrı düşünülürse, hadislerden bazılarının bilinememesi söz konusudur. Bir âlimin bilmediği, kendi derecesinde ve aynı alanda bilgin olanlardan bir diğeri tarafından biliniyor olabilir.

Arapça da halk yanında da özel durumda olan bilginler yanında da böyledir. Araplar kendi dillerini eksiksiz bilirler. Arap lisanı başkasından öğrenilmez. Bu dili ancak Arap olandan aktaran öğrenmiş olur. Bu lisanı bilmekde ancak onu Araptan öğrenmek üzere peşine düşen ortak olabilir. Arapçayı Araptan alıp kabul eden onu bilen lisan ehlinden olur. Arap olmayanlar ise o lisanı terk ettiğinden onun ehli olamaz. Ama kendisini tamamen o lisana teslim ederse onun ehlinden olur.

İmam-ı Şâfiî'nin söylediği budur. Onun söylediğinde hiçbir kimse ihtilaf etmez. Durum böyle olunca Kur'an ve hadis hakkında inceleme yapacak/söz söyleyecek kimsenin, onların ifade edildiği dili öğrenmesi gerekir. Arapçada uzman olanların, o konularda söz söylemeye hak elde ettiğine tanıklık etmeden kendi hakkında iy izan beslememelidir. Bilgisi kapsamı dışında kalan problemli meselelerde tek başına söz söylememelidir. Eğer bu tavsiyelere uymakta devamlı olursa, -İnşâallah- Allah Rasülünün ve sahâbe-i kiramın üzerinde oldukları hale ulaşmakta muvaffak olur.

Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz Hz. Peygambere: İnsanların en hayırlısı kimdir? diye sorduk. Hz. Peygamber: "Hem'li[410] kalp ve doğru (söyleyen) dil sahibi kimsedir" buyurdu. Biz: Doğru (söyleyen) dil sahibini anladık. Hem'li kalp sahibi kimdir? dedik. Hz. Peygamber: "O, takva sahibi tertemiz, kalbinde günah ve hased olmayan kimsedir." buyurdu. Biz: Ondan sonra (en hayırlı insan) kimdir? dedik. Hz. Peygamber: "Dünyayı unutup, âhireti seven kimsedir" buyurdu. Biz: Allah Rasülünün Mevla'sının yücelttiği dışında içimizde böyle birini bilmiyoruz, dedik. Ondan sonra (en hayırlı insan)

---

[410] Hz. Peygamber "üzüntü" anlamına gelen نَهْنَهَ kelimesini başka bir anlamda kullanmıştır. Nitekim az ilerde İbn-u Ömer'in bunu anlayamadığı ifade edilecektir. Zaten bu ve bundan sonraki örnek bazı Arapça kelimeleri sahabenin bile anlamakta güçlük çektiğini bildirmek için zikredilmiştir. (Çeviren)

kimdir? dediğimizde Hz. Peygamber: "Güzel ahlâklı mü'mindir" buyurdu: Biz: İşte böylesi bizim içimizde var, dedik.

Yine rivayet olunduğuna göre bir adam Hz. Peygambere gelerek: Ey Allah'ın Rasülü! Koca, karısını delk eder mi?[411] dedi. Hz. Peygamber:"Evet, eğer erkek fakir ise" buyurdu. (Orada bulunan) Hz. Ebu Bekir (Konuşulanları kavrayamamış ve Hz. Peygambere): Ey Allah'ın Rasülü! Adam size ne dedi, siz ona ne dediniz? diye sormuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Adam bana koca karısını (harcama konusunda ihtiyacını karşılamakta) oyalayıp geciktirme yapabilir mi? dedi. Ben de: Evet, eğer erkek fakir ise, dedim, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasülü! Sende daha güzel şekilde Arapçayı konuşanı görmedim, dedi. Hz. Peygamber ise: Nasıl güzel konuşmam? Ben Kureyşliyim ve de Sa'd oğulları kabilesinde emzirildim, buyurdu.

İşte bu deliller, Arapçada bazı kelimelerin halis Arap olan bazı kimselere bile anlaşılamaz olduğunu göstermektedir. O halde yapılması gerekli olan, onların sorduğu gibi (bilinmeyenleri) sormaktır. Böylece onların hali üzere olacaktır. Aksi halde ayağı kayar ve (hükmünü) şeriatın dili ile değil kendi görüşü ile verir.

o o o

Şimdi buna (yukarda söylediğimize) altı örnek vereceğiz.

1- Câbir el-Cu'fi "**.....babam bana izin verinceye kadar (bu) yerden ayrılmayacağım**" (Yusuf, 80) âyetinin yorumu henüz gelmemiştir, dedi. Yalan söyledi. Çünkü bu sözü ile mezhebi olan Râfızîliği kast etmişti. Zira onun mezhebi olan Râfızîlik şöyle diyordu: "Hiç şüphesiz Ali bulutlardadır. Onun çocuklarından biri ile ortaya çıkacak olanlar, Ali gökten: "Fülan ile birlikte çıkınız" diye nida etmedikçe çıkmayacaklardır. İşte (yukardaki) âyetin manası budur." Süfyan, Ca'bir'in bu ayetin yorumu henüz gelmedi sözünü böyle tefsir etmiştir. Fakat bu ayet Hz. Yusuf'un kardeşleri hakkında gelmiştir. Bu (bilgiler, Müslim'in mukaddimesinde yer almıştır.

Akıl sahibi olan kimse, Kur'an'ın Süfyanın söylediğinin delili olduğunda, Câbir'in söylediğinin uygun olmadığında hiç şüphe etmez.

2- "**..... beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlanın.**" (Nisa, 3) ayetini delil göstererek bir adamın, dokuz kadınla evlenmesinin caiz olduğunu sanan kimsenin (bu) sözü de bir diğer örnektir. Bu iddiaya göre dört, üç ve iki toplandığı zaman sayı dokuz ediyormuş. Bunu söyleyen kimse, Arap lisanında "fual" ve "Mef'al" (veznin)in manasını anlamamış biridir. Ayetin manası: İsterseniz ikişer, üçer veya dörder evlenin şeklinde bir ayrıntıyı bildirmektedir. Yoksa onların dediği gibi değildir.[412]

---

[411] Buradaki delk kelimesi ovalamak demektir. Fakat adam Peygambere bu manayı kasdederek sormamıştır. Bu sebeple kelimeyi tercüme etmeden aslını yazmayı tercih ettik. (Çeviren)

[412] Araplar, "Dokuz" demek için "iki ve üç ve dört" demez. Ayetteki bu kelimeler arasındaki "vav" harfi bedel (yerine) anlamındadır. Buna göre mana: (isterseniz) iki yerine üç, üç yerine dört ile evleniniz, demektedir.

Yine rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer minberde (konuşuyor) iken Nahl sûresi 47. ci ayetindeki تَخَوُّف kelimesinin manasını sormuştu. Hüzeyl kabilesinden bir adam, kabilelerinde bu kelimenin "azar azar eksiltmek" olduğunu söylemiştir. Bunun örnekleri çoktur.

İmam-ı Şâfiî şöyle demiştir: Arapça, diğer lisanlara göre kelimeleri en çok, ekol olarak en geniş bir lisandır.

İmam-ı Şâfiî (devamla) şöyle diyor: Peygamber olmayan bir insanın Arapçanın tüm bilgisini kuşattığını bilmiyoruz. Fakat o kimse lisanların tamamını biliyor olmaza. Bu özellikte lisanı bilen kimse bulunmaz. Arapların Arapçayı bilmesi, fıkıh âlimlerinin hadisi bilmesi gibidir. Hiç birini bırakmamacasına tüm hadisleri toplamış bir adam bilmiyoruz. Tüm âlimlerin bilgisi bir araya gelirse, hadislerin tamamı bir araya gelmiş olur. Alimlerin her birinin bilgisi ayrı ayrı düşünülürse, hadislerden bazılarının bilinememesi söz konusudur. Bir âlimin bilmediği, kendi derecesinde ve aynı alanda bilgin olanlardan bir diğeri tarafından biliniyor olabilir.

Arapça da halk yanında da özel durumda olan bilginler yanında da böyledir. Araplar kendi dillerini eksiksiz bilirler. Arap lisanı başkasından öğrenilmez. Bu dili ancak Arap olandan aktaran öğrenmiş olur. Bu lisanı bilmekde ancak onu Araptan öğrenmek üzere peşine düşen ortak olabilir. Arapçayı Araptan alıp kabul eden onu bilen lisan ehlinden olur. Arap olmayanlar ise o lisanı terk ettiğinden onun ehli olamaz. Ama kendisini tamamen o lisana teslim ederse onun ehlinden olur.

İmam-ı Şâfiî'nin söylediği budur. Onun söylediğinde hiçbir kimse ihtilaf etmez. Durum böyle olunca Kur'an ve hadis hakkında inceleme yapacak/söz söyleyecek kimsenin, onların ifade edildiği dili öğrenmesi gerekir. Arapçada uzman olanların, o konularda söz söylemeye hak elde ettiğine tanıklık etmeden kendi hakkında iy izan beslememelidir. Bilgisi kapsamı dışında kalan problemli meselelerde tek başına söz söylememelidir. Eğer bu tavsiyelere uymakta devamlı olursa, -İnşâallah- Allah Rasülünün ve sahâbe-i kiramın üzerinde oldukları hale ulaşmakta muvaffak olur.

Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz Hz. Peygambere: İnsanların en hayırlısı kimdir? diye sorduk. Hz. Peygamber: "Hem'li[410] kalp ve doğru (söyleyen) dil sahibi kimsedir" buyurdu. Biz: Doğru (söyleyen) dil sahibini anladık. Hem'li kalp sahibi kimdir? dedik. Hz. Peygamber: "O, takva sahibi tertemiz, kalbinde günah ve hased olmayan kimsedir." buyurdu. Biz: Ondan sonra (en hayırlı insan) kimdir? dedik. Hz. Peygamber: "Dünyayı unutup, âhireti seven kimsedir" buyurdu. Biz: Allah Rasülünün Mevla'sının yücelttiği dışında içimizde böyle birini bilmiyoruz, dedik. Ondan sonra (en hayırlı insan)

---

[410] Hz. Peygamber "üzüntü" anlamına gelen مَهْمُوم kelimesini başka bir anlamda kullanmıştır. Nitekim az ilerde İbn-u Ömer'in bunu anlayamadığı ifade edilecektir. Zaten bu ve bundan sonraki örnek bazı Arapça kelimeleri sahabenin bile anlamakta güçlük çektiğini bildirmek için zikredilmiştir. (Çeviren)

kimdir? dediğimizde Hz. Peygamber: "Güzel ahlâklı mü'mindir" buyurdu: Biz: İşte böylesi bizim içimizde var, dedik.

Yine rivayet olunduğuna göre bir adam Hz. Peygambere gelerek: Ey Allah'ın Rasülü! Koca, karısını delk eder mi?[411] dedi. Hz. Peygamber:"Evet, eğer erkek fakir ise" buyurdu. (Orada bulunan) Hz. Ebu Bekir (Konuşulanları kavrayamamış ve Hz. Peygambere): Ey Allah'ın Rasülü! Adam size ne dedi, siz ona ne dediniz? diye sormuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Adam bana koca karısını (harcama konusunda ihtiyacını karşılamakta) oyalayıp geciktirme yapabilir mi? dedi. Ben de: Evet, eğer erkek fakir ise, dedim, buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasülü! Sende daha güzel şekilde Arapçayı konuşanı görmedim, dedi. Hz. Peygamber ise: Nasıl güzel konuşmam? Ben Kureyşliyim ve de Sa'd oğulları kabilesinde emzirildim, buyurdu.

İşte bu deliller, Arapçada bazı kelimelerin halis Arap olan bazı kimselere bile anlaşılamaz olduğunu göstermektedir. O halde yapılması gerekli olan, onların sorduğu gibi (bilinmeyenleri) sormaktır. Böylece onların hali üzere olacaktır. Aksi halde ayağı kayar ve (hükmünü) şeriatın dili ile değil kendi görüşü ile verir.

o o o

Şimdi buna (yukarda söylediğimize) altı örnek vereceğiz.

1- Câbir el-Cu'fi **".....babam bana izin verinceye kadar (bu) yerden ayrılmayacağım"** (Yusuf, 80) âyetinin yorumu henüz gelmemiştir, dedi. Yalan söyledi. Çünkü bu sözü ile mezhebi olan Râfızîliği kast etmişti. Zira onun mezhebi olan Râfızîlik şöyle diyordu: "Hiç şüphesiz Ali bulutlardadır. Onun çocuklarından biri ile ortaya çıkacak olanlar, Ali gökten: "Fülan ile birlikte çıkınız" diye nida etmedikçe çıkmayacaklardır. İşte (yukardaki) âyetin manası budur." Süfyan, Ca'bir'in bu ayetin yorumu henüz gelmedi sözünü böyle tefsir etmiştir. Fakat bu ayet Hz. Yusuf'un kardeşleri hakkında gelmiştir. Bu (bilgiler, Müslim'in mukaddimesinde yer almıştır.

Akıl sahibi olan kimse, Kur'an'ın Süfyanın söylediğinin delili olduğunda, Câbir'in söylediğinin uygun olmadığında hiç şüphe etmez.

2- **"..... beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlanın."** (Nisa, 3) ayetini delil göstererek bir adamın, dokuz kadınla evlenmesinin caiz olduğunu sanan kimsenin (bu) sözü de bir diğer örnektir. Bu iddiaya göre dört, üç ve iki toplandığı zaman sayı dokuz ediyormuş. Bunu söyleyen kimse, Arap lisanında "fual" ve "Mef'al" (veznin)in manasını anlamamış biridir. Ayetin manası: İsterseniz ikişer, üçer veya dörder evlenin şeklinde bir ayrıntıyı bildirmektedir. Yoksa onların dediği gibi değildir.[412]

---

[411] Buradaki delk kelimesi ovalamak demektir. Fakat adam Peygambere bu manayı kasdederek sormamıştır. Bu sebeple kelimeyi tercüme etmeden aslını yazmayı tercih ettik. (Çeviren)

[412] Araplar, "Dokuz" demek için "iki ve üç ve dört" demez. Ayetteki bu kelimeler arasındaki "vav" harfi bedel (yerine) anlamınadır. Buna göre mana: (isterseniz) iki yerine üç, üç yerine dört ile evleniniz, demektedir.

3- Domuzun haram olan kısmı eti'dir. İç yağı helâldir, diyenin bu zannı ve sözü de bir başka örnektir. Güya bu iddianın gerekçesi şu imiş: Kur'anda domuzun eti haram kılınmış, iç yağından söz edilmemiştir. Bu iddiayı ileri süren kimse eğer (et anlamına gelen) "Lahm" kelimesinin aynı zamanda iç yağı manasına geldiğini; (iç yağı anlamına gelen) "şahm" kelimesinin ise aynı zamanda et için söylenmediğini bilseydi, o lafı söylemezdi.

4- Her şey, hatta Allah'ın zâtı da fânidir, iddiasını ileri sürenin sözü de bir diğer örnektir. Hz. Allah onların bu söylediklerinden uzak ve yücedir. Bu iddiaya göre sadece Allah'ın yüz'ü bâki kalacakmış. Çünkü ayette : **"O'nun (Allah'ın) vech'inden başka her şey yok olacaktır."** (Kasas, 88) buyrulmuştur, diyorlar. Ayetteki (yüz anlamına gelen) vech'den maksat, onların söylediklerinden başka bir şeydir. Çünkü tefsir âlimleri bu hususta (bir çok) yorumlar söylemişlerdir. Yukardaki sözü söyleyenin kasdı ne mana, ne de sözlük (luğat) bakımından isabetli değildir. Bu zavallının sözündeki maksada, tefsir âlimlerinin sözleri arasında en yakını "vech" kelimesinin, "zü'l vech" manasına olduğudur. Bu manayı şu örnekte görelim: "Ben şunu filan'ın vech'i için yaptım" dediğiniz zaman, bunun anlamı "filan için yaptım" demektir. Buna göre âyetin manası: "O'nun zatından başka her yok olacaktır." şeklindedir. İnsan suresi 9. ve Rahman suresi 27. ayetlerindeki "vech" kelimesinin anlamı da böyledir.

5- Allah'ın "cenb"i (yan tarafı) olduğunu sanıp bunu söyleyenin sözü de bir başka örnektir. Bunu söyleyen, Zümer suresi 56. cı ayetindeki "cenb" kelimesini delil olarak ileri sürmektedir.

Bu ayetteki kelimenin "yan taraf" ile ne hakikat ne de mecaz olarak mana bakımından bir alakası yoktur. Çünkü Arap dilinde bunun örneği şu cümledir: "Bu iş, şu işin cenb'inde küçüktür." Bu sözün manası: Bu iş şu işe oranla küçüktür" demektir. Buna göre ayetin manası şöyledir: **".... Allah teâla ile aramda (ki işlerde) aşırı gitmeden dolayı bana yazıklar olsun...!"** (Zümer, 56)

6- Hz. Peygamberin: "Dehr'e (zamana) sövmeyiniz. Çünkü dehr Allahtır." hadisinin Dehriyye mezhebine gösterdiği sözü de bir örnektir. Bunu söyleyen kimse hadisin manasını bilmiyor. Oysa hadisin manası şöyledir: "Başınıza bir dert geldiğinde zamana sövmeyiniz. Çünkü size o derdi veren Allah'tır, zaman değildir. Zamana sövdüğünüzde, sövgü olayı yapana olur, zamana olmaz. Zira Cahiliye döneminde fiilleri zamana (dehr'e) nisbet etmek, Arapların adetindendir. Arapların "Onun malına dehr isabet etti." "Onun başına dehr belalar ve musibetler getirdi." sözleri bunun örneğidir. Cahiliye dönemi Arapları Allah'ın takdiri ile başlarına gelen her şeyi, dehr'e nisbet ederler ve şöyle derlerdi: Allah dehr'e lanet etsin! Allah dehri mahvetsin! Onların dehre sövmesi, dehr (zaman) içerisinde meydana gelen işlerden dolayı idi. Böylece onlar bu işleri yapana sövmüş oluyorlardı. Bu işleri yapan ise Allahtır. Demek oluyor ki dehr'e sövmekle Allah'a sövmüş oluyorlardı.

Bu örneklerle Allah'ın kelamını ve Hz. Peygamberin sözlerini anlamakta nasıl Arapça hataları yapıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu tür hatalar Allah ve Rasülünün sözünü değiştirmeye yol açar.

Sahabe-i kiram böyle bir hataya düşmekten beridir. Çünkü onlar (halis) Arap olup, Allah'ın kelamını anlamak için araç gerece ve eğitim öğretime ihtiyaçları yoktur. Daha sonra (iki dönemlerde) sahabeyi müteakiben Arap dilini bilmeyen kimseler geldiler. Bunlar kendilerini zorlayıp Arapçayı öğrendiler. Bu öğrenmeden sonradır ki bunlar gerektiği gibi şeriatı öğrenip gerektiği gibi değerlendirmeler yaptılar. Selman-i Farisi ve diğerleri gibi.

Allah'ın kitabını ve Hz. Peygamberin hadislerini değerlendirmekte bunlara uyan herkes bir gayret içerisinde olmak dilerse İnşaallah en büyük cemaate girmiş ve onlar gibi olmuş olur. Sonuç itibariyle "Kurtulan gurub" un içerisinde yerini alır.

İKİNCİ HATA: MAKSATLARI BİLMEMEK

Hz. Allah şeriatını Peygamberine göndermiş, halkın omuzlarına yüklenen ibadet yükümlülüklerini ve emrolundukları mükellefiyetleri yerine getirmede neye ihtiyaçları varsa açıklamıştır. peygamber de, Allah'ın gönderdiği din tamamlanmadan vefat etmemiştir. Bu husus Allah'ın tanıklığı ile ortadadır. Hz. Allah buyurur ki: **"Bugün size dininiz ikmal ettim. Üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim."** (Maide, 3)

Burada (şöyle bir itiraz ileri sürüp) şöyle denemez: "Yeni yeni ortaya çıkan olaylar ve problemler hakkında kitap ve sünnette bir nas yoktur. Bunları düzenleyecek genel hükümler de yoktur. Mirastâ dedenin hissesi, eşine "sen bana haramsın" diyen kimsenin karısını boşayıp boşamaması, her tarafı yaralı olan birinin üzerine düş(üp onu öldür)en kimsenin hükmü ile ilgili meselelerde ve hakkında kitap ve sünnetten nas bulunmayan diğer meselelerde ne diyeceksiniz?"

Bu itiraza şöyle cevap verilir:

1. **"Bu gün size dininizi ikmal ettim...."** ayetinde detayların da olduğu dikkate alınırsa mesele sizin ileri sürdüğünüz gibidir. Fakat ayetteki maksat meselelerin ve problemlerin ana kurallarıdır. Böylece denmek istenmiştir ki, zaruriyyat, hâciyyat ve tekmiliyyat konularında ihtiyaç duyulan ne kadar ana kural/kaide varsa hepsi son derece de açık bir şeklide bildirilmiştir. Bu ana kurllarla ilgili detaylar müctehidlerin inceleyip hüküm vermesine bırakılmıştır. İctihad kuralı da kitap ve sünnette bildirilmiştir. Müslümanların onu bırakması yerinde bir davranış değildir. Bu husus sâbit olunca ictihad alanının bulunduğunu anlamış olursun. Şu kadar ki ictihad, ancak hakkında nas olmayan meselelerde yapılır.

Eğer ayetteki ikmal edilme, detaylar itibariyle olsaydı, detayların sonu gelmez, yazılıp çizilerek sınırlanamazdı. Alimler bunu nas olarak ifade etmişlerdir. Ayetteki ikmal edilmekten maksat, ancak olaylardan sonsuza kadar olacak olanların ihtiyaç duyacağı küllî kaidelerdir.

2- Dinin ikmal edilişine cüziyyat/detaylar itibariyle bakılırsa, bu karışıklığa ve probleme yol açar. Detaylar açısından bakılmazsa bu sorunun sorulmasına yol açar. Çünkü soruyu soran dinin üzerinde olduğu hâle baksaydı -ki bu hal külli kaideler üzerine olmasıdır- bu soruyu sormazdı. Çünkü her ne kadar dünya, sonu alan fani bir varlık olarak yaratılmış ise de ana kurallar ebedi olmak üzere konulmuşlardır.

Detaylarla ilgili meseleler tafsilatlı olarak ele alındığında ise sınırlandırılıp sonu gelecek durumdadır. Bu durumda detaylarla ilgili meselelerin (Hz. Peygamber sağ iken) ikmâl edilmemiş olduğu düşünülebilir. Bu takdirde **"Bu gün size dininizi ikmal ettim"** ayetine (Maide, 3) ve **".... Bu kitabı sana her şey için bir açıklama.... olarak indirdik"** (Nahl, 89) ayetine ters düşen bir durum olur.

Allah kelâmının doğru olduğunda şüphe yoktur. Ona ters düşen muhaliftir. Açık bir şekilde ortadadır ki buna göre ayette genel bir ifade vardır. Hz.

Peygamber zamanında bulunmayan (teferruatta kalan) olaylar o zamandan Allah'ın dini ikmal etmesini etkilemez. Çünkü bu olaylar (o zaman için) ya ihtiyaç duyulmayan veya ihtiyaç duyulan durumda düşünülebilir. Eğer ihtiyaç duyulan bir durumda ise, bunlar şeri ana kurallara dayanarak ictihad ile çözümlenir ki bu ana kuralların hükümleri daha önce geçmişti. Bu hususta özellikle delile dayanan müctehid görüşü kalmaktadır.

Eğer bu olaylara ihtiyaç yok ise, bunlar sonradan ortaya çıkarılan bid'atlerdir. Çünkü onlar ihtiyaç duyulan şeyler olsaydı, hakkında dinde söz söylenmeden bırakılmazdı. Fakat bunlar hakkında bir şey söylenmediği varsayılmıştır. Fakat daha önce geçtiği üzere teferruatla ilgili meselelere dair dinde bir delil yoktur, kendisine ihtiyaç duyulan meseleler de değildir. Bu meseleler ihtiyaç duyulan veya duyulmayan meseleler de olsa din (Allah tarafından) tamamlanmıştır. Elhamdülillah.

Sahabenin anlayışının da bu mana olduğuna bir delildir ki onlardan asla böyle bir soru işitilmemiştir. Sahâbeden hiçbir kimse: "(Mirasta) kardeşlerle birlikte olduğu zaman dedenin ne pay alacağına dair niçin bir hüküm bildirilmemiştir? Eşine: "Sen bana haramsın" diyen kimsenin hükmüne dair bir nas niye yoktur?" demiştir. Onlar böyle şeyler söylemek yerine ictihadla hüküm vermişler, sonuçta kitap ve sünneti elde etmeye varan şer'î manaları dikkate almışlardır. Böyle bir durum nas olarak yok ise de mana olarak vardır. Bu itibarla dinin ikmâlinin en güzel şekilde tamamlandığı açıkca ortadadır.

Buradan bir başka bahse geçiyoruz. Hz. Allah hiç şüphe yoktur ki Kur'an'ı çelişki ve tutarsızlıktan uzak olarak indirmiştir. Böylece Kur'an'dan ibret almak ve onu mükemmel bir şekilde düşünmek gerçekleşecektir. Nitekim Kur'anda: **"Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda bir çok tutarsızlık bulurlardı."** (Nisa, 82) Bu ayet gösteriyor ki Kur'an tutarsızlıktan berîdir, uzaktır. Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmını doğrular ve bir kısmı, diğer bir kısmını güçlendirir, kuvvetlendirir. Bu, hem lafız, hem mana yönüyle böyledir.

Lafız yönünden Kur'an'da fesahat bulunduğu mütevatirdir ve hep böyledir. insan sözü böyle değildir. Çünkü insan sözünden oluşan bir ifadede bir bölümde fasih, düzgün tatlı bir kısım görürsün. Ama sözü bu minval üzere tamamlamak neredeyse gerçekleşmez. Mutlaka arada fesahat düzeyinde eksiklik meydana gelir. Bir kaside layık olduğu şekilde fesahat düzeni içerisinde olurken, bir diğeri böyle olmaz.

Mana yönünden ise şöyle bir durum vardır. Kur'an (lafızların)ın manaları çok olmada, tekrar özelliklerine sahip olmakta, durumun gereğine göre amacına ulaşmakta ve amacını korumakta zirvedir. bu özelliklere sahip olmanın yanında anlamlar da ihlal, zıddıyet ve çelişki yoktur. Bu, öyle bir düzeydedir ki beşerin ona yaklaşmasına bir yol yoktur. Bunun içindir ki İslâm'ın ilk yıllarında belâğat ve fesahatın zirvesinde olan Araplar Kur'an'ı işitince ona karşı çıkamamıştır. Onlar Kur'an'ın bir yönünün dikkate alınmamasını ortaya koymak ve

ona karşı çıkmak hususunda çok hırslı olmalarına rağmen, Allah'ın yapamayacaklarını bildirdiği Kur'an'ın icaz'ından hiçbir şeyi değiştirememişlerdir. Daha sonra Müslüman olup Kur'an'ın manalarını görüp, ilginç kelimeler üzerinde düşündükleri zaman, araştırmaları onların basiretini ve Kur'anda tutarsızlık ve çelişki olmadığı düşüncesini artırmıştır. Bu hususta (tereddüte düşenler olduğuna dair) nakledilenler azdır. Üstelik bunlar ya doğruyu arayıp neticede ona kavuşanlardır veya yolunu sağlamlaştıranlardan olmuşlardır.

Sahih olarak nakledildiğine göre Sehl b. Heneyf Sıffiynde hakemler hükmünü verdiği gün şöyle dedi: Ey İnsanlar! Görüşünüzün doğru olup olmadığını kontrol edin. Biz Ebû Cendel günü Hz. Peygamberle birlikte iken şayet gücümüz Peygamberi red etmeye yetseydi mutlaka red ederdik. Allaha yemin ederim ki Müslüman olduğumuzdan beri kılıçlarımızı bizi sonu felaket olacak bir iş için omzumuzdan indirmedik. Ama bu davranışımız bizi hep iyi bir sona götürdü."

Bu hadisi meselemizde tanık olarak ele alan kimse iki husus bulacaktır:

Birincisi: "Görüşünüzün doğru olup olmadığını kontrol edin." sözüdür. Çünkü açıkça belli olan durum ile çelişkiye düşmek, çoğunlukla baş vurulacak durumda olmayan bir esasa dayanır.

İkincisi: "Müslüman olduğumuzdan beri kılıçlarımızı...." cümlesidir. Bu cümle üzerinde durmakta olduğumuz konunun en ince noktasıdır. Bunun manası şudur: Allah'ın dininde olup da onların kişisel görüşlerine ters gelen her şey haktır/gerçektir. Allah'ın dinine ters gelen bu kişisel görüşün yanlış olduğu zamanla ortaya çıkacaktır. Bu kişisel görüş arızi/gelip geçici bir şüphedir. İltifat edilmemesi/önemsenmemesi gereken bir problemdir. Hatta ona tereddütle bakmalı, dinde olana itimat etmelidir. Çünkü dinin bildirdiği husus bugün açıkça ortaya çıkmazsa, yarın ortaya çıkacaktır. Eğer dinin bildirdiği o husus sonsuza kadar açıkça anlaşılamazsa da bir problem yoktur. Çünkü tereddütlü davranarak kişisel görüşüne uymayan kimse (bu davranışı ile) sağlam bir kulpa yapışmıştır.

Sahih hadis kaynağında Hz. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Hişam b. Hakim b. Hizam'ın hz. Peygamber hayatta iken Furkan sûresini okuduğunu işitmiştim. Okuduğuna kulak verdim. Hz. Peygamberin bize okutmadığı tarzda pek çok değişik şekillerde okuyordu. (O namaz kılıyordu.) Neredeyse namazda iken ona saldıracaktım, selam veren kadar sabrettim. (Selam verdikten sonra) yakasına yapışıp ona: Okuduğunu işittiğim bu sureyi okumayı kim öğretti? dedim. Hişam: Allah'ın Rasülü okuttu, dedi. Ben: Yalan söylüyorsun! Çünkü Hz. Peygamber bana bu sureyi öğretti. Fakat senin okuduğun gibi değil, dedim. Onu yakasından tutup Hz. Peygambere götürdüm:

-(Ey Allah'ın Rasülü!) şunu Furkan suresini bana okuttuğun(uz)dan başka bir tarzda okuduğunu işittim, dedim. Rasûlullah bana:

-Hişamı bırak! buyurdu. Ona da:

-Ey Hişam! Oku, diye emretti. O da işittiğim gibi okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

-Bu sure böyle inzal olundu, buyurdu. Bundan sonra bana da:

-Ey Ömer, oku! dedi. Ben de Allah Rasülünün bana vaktiyle okuttuğu gibi okudum. Bana da:

-Bu sure böyle indirildi. Bu Kur'an yedi harf (tarz veya lehce) üzerine indirildi. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse öyle okuyunuz, buyurdu."[413]

Bu mesele sahabeden bazısı için meydana gelmiş dinin nakli hususunda bir müşkülden ibarettir. Cevabı Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Bu olay dinin kaynağında ayrılık olduğunu göstermez. Çünkü buradaki ayrılık bazı mesele ve mana hususunda kişiler arasında meydana gelen bir ayrılıktır. Bu, dinin kendisinde ayrılık olmasını gerektirmez. Nitekim geçmiş ümmetler peygamberlik hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bu da peygamberliğin kendisinde ihtilaf olduğunu göstermez. Tevhid ilimleri ile ilgili pek çok meselede ihtilaf edilmiştir. Bu dahi ihtilaf edilen konunun zâtında ihtilaf olduğunu göstermez. Bizim üzerinde durduğumuz konu da böyledir.

Bu husus sâbit olunca Kur'an'ın kendisinde ihtilaf olmadığının sahih olduğu ortaya çıkmış olur. Bu esas üzerine bir husus daha bina ederiz. Şöyle ki: Kur'an'ın ihtilaftan uzak olduğu ortaya çıkınca onun ihtilafa düşenler arasında da hakem olması sahih olur. Çünkü onun ortaya koyduğu mana haktır. Hakda ihtilaf olmaz. Mükelleften meydana gelen her ihtilaf Kur'an'ın otoritesi altındadır. Kur'anda şöyle buyrulmuştur: **".... Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz- Allaha ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- Onu Allaha ve Rasûlüne götürün. Bu hem en hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."** (Nisa, 59) Bu ayet ve benzerleri[414] anlaşmazlığın Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine götürülmesi hussunda açıktır. Çünkü sünnet Kuranı açıklayıcıdır. Bu da gerçeğin Kuranda olduğunu ve ondaki açıklamanın doyurucu olduğunu, ondan sonra onun yerine başka bir şeyin geçemeyeceğini gösterir.

Sahâbe-i kirâm da böyle yapmıştır. Onlar bir meselede ihtilaf ettikleri zaman o meseleyi kitap ve sünnete götürürlerdi. Onların karşılaştıkları problemler bunun tanığıdır. Böyle olduğu fıkıh ile meşgul olanların mechulü değildir. Bu meseleler öylesine meşhurdur ki burada ayrıca söylenmesinden bir fayda yoktur. Demek ki ashâb'ın üzerinde olduğu durum, bir meselede ihtilaf olursa onu kitap ve sünnete götürmektir.

---

[413] Bu hadis sahih ve müttefekun aleyh'tir. Hadisi Buhari Husumât, Fezâil'ul Kuran, İstitabet'ul Mürteddin ve Tevhid kitaplarında (Feth'de 2419-4992-5041 ve 6936 numaralar ile), Müslim, Salat'ul Müsafirîn kitabında (bu kitapta) 270 numara ile, Ebu Davud, Salât kitabında 1475 numara ile, Tirmizi, Kıraat kitabında 2943 numara ile, Ahmed b. Hanbel 1/24-40-42-445; 2/300-332-440-; 4/169-205 ve başka pek çok yerde rivayet etmiştir.

[414] Reşit Rıza burada şu notu eklemiştir: Buna benzeyen ayet: ".... İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla (peygamberlerle) beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi." (Bakara, 213) ayetidir. Bu ayet konunun nassıdır. Yazar önce bu ayeti delil olarak göstermeli idi.

o o o

Girişteki bu bilgelere göre din konusunda (söz ve) görüş sahibi olacak kimseye iki şeye dikkat etmesi gereklidir:

1- Bu kimse dine, onda noksanlık olmadığı, mükemmel olduğu gözü ile bakmalıdır. Dine bakarken onu bir bütün olarak dikkate almalı bu bütünün ibadet ve âdetten[415] oluştuğunu göz önünde bulundurmalıdır. Bu kimse dinin dışına çıkmamalıdır. Çünkü onun dışına çıkmak başı boş kalmak, sapıklık ve körü körüne atıp tutmaktır. Nasıl olmasın ki o din Allah tarafından tamamlanmış ve mükemmele erdirilmiştir. O dine fazladan bir şey eklemeyen ve ondan bir şey eksilten kimse, genelde bid'atçı ve ana caddeden ara yollara sapan kimse olur.

2- Bu kimse, kesin bir şekilde inanmalıdır ki Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin hadisleri arasında birbirine zıt ve çelişkili olanlar yoktur. Ayetlerle hadisler de birbiriyle çelişmez. Bil'akis hepsi aynı ana cadde üzerinde, aynı mana düzeni içindedir. İlk bakışta zahiri olarak bir ihtilaf olduğu görünürse, ihtilaf olmadığına itikad etmek vacip olur. Çünkü Hz. Allah onda (Kur'anda) ihtilafın bulunmadığına tanıklık etmiştir. Ayetler ve hadisler arasında ihtilaf olduğu gibi bir durum ortaya çıkarsa zorunlu olarak ihtilaflı metinlerin arasını bulma cihetine gitmelidir. Bu olmazsa itirazsız teslim olmalıdır. Eğer konu ameli bir hüküm ile ilgili ise kesin ve berrak olarak sonuç ortaya çıkacak şekilde çıkış yolu aranmalıveya ölünceye kadar o hükmü uygulamasızın (gerçeği) aramalıdır. (Bir meselede) ana fikir net olarak belli olur, hüküm açıkça ortaya çıkarsa, her meselenin tetkikinde ârız olan tereddüdde bu açıklığı aramalı, her dini meselede bu prensibi göz önünde bulundurmalıdır. Nitekim Allah'ın medh-u sena ettiği bizden önce geçenler böyle yapmışlardır.

Bid'atçılar birinci hususu dikkate almayıp göz ardı etmişlerdir. Bu sebeple onlar dinde eksiklik gidermeye kalkmışlardır. Hz. Peygamber adına yalan hadis uyduranlar da bu eğilim içinde olmuşlardır. Böyle bir kimseye bu durum söylenip Hz. Peygamber adına yalan söylemenin cezası hatırlatılıp uyarıldığı zaman şöyle der: "Ben Peygamberin aleyhinde (ona bir zarar gelecek şekilde) değil, ancak lehine (onun yararına) yalan söyledim."

Ürdünlü lakabı ile meşhur olan Muhammed b. Said'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İyi bir söz olduğu zaman ona seden yapıp (hadis imiş gibi) söylemekte bir sakınca görmem" Bundan dolayıdır ki bu adam uydurma hadisler söylerdi. Zındıklar arasında öldürülmüş ve asılmıştır. Bu kısımla ilgili pek çok örnek geçmişti.

İkinci hususu da bir takım kimseler göz ardı edip dikkate almamıştır. Bunlar (Kur'an ayetlerinde ve hadislerde veya bunlar arasında çelişki olabileceği hususunda) düşünmekten kendilerini alıkoymamışlardır. Sonuç olarak bunlar,

---

[415] Buradaki âdet, bugün ki kullanışta olduğu gibi gelenek ve alışkanlık anlamında değildir. İbadet dışındaki hayatî gereksinim ve güncel yaşantıyı içine alan ihtiyaçlar burada âdet olarak ifade edilmiştir. (Çeviren)

Kur'anı ve hadisleri anlamakta farklı davranmışlardır. Böylece onlardaki (varsaydıkları) çelişkiyi birinci hususta söz edilen Kur'an ve sünnette eksiklik olduğuna havale etmişler bu görüşün yerinde olduğunu düşünmüşlerdir. İşte Hz. Peygamberin ayıpladığı Hâricilerin durumu budur. Onlar hakkında Rasülüllah: ".... Onlar Kur'an'ı okurlar. Fakat okudukları hançerlerini geçmez." buyurmuştur. Hz. Peygamber onları Kur'an'ı anlamamakla vasıflandırmıştır. Nitekim onlar Kur'an'ı anlamayınca müslümanlara başkaldırmışlardır. Hariciler hakem olayında: "Allah'tan başka kimse için hüküm (vermek) yoktur. Hâlbuki Allah'ın dini hakkında insanlar hüküm verdi." dediler. Nihayet Kur'an'ın büyük âlimi Abdullah b. Abbas: "**Hüküm ancak Allah'ındır.**" (En'am, 57) ayetini öyle bir açıklamıştı ki bu sebeple Haricilerden iki bir kişi bu açıklamayı kabul ederek hakikate dönmüşlerdi. Geri kalanlar eskisi gibi kaldılar. –Allah daha iyi bilir ya- Onlar bunu: İbn-u Abbas ile tartışıp münakaşa etmeyin. O, Allah'ın "**Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.**" (Zuhruf, 58) buyurduğu kimselerdendir, diyen kimsenin sözüne itimad ederek yaptılar.

Allah size rahmeti ile muamele etsin. Onların Kur'an anlayışlarının nasıl olduğunu (iyi) düşününüz.

Hâlâ bu tür tededdütler bir takım kimselerde var olmaya devam etmektedir. Sonuçta bunlar âyetlerde ve hadislerde çelişki olduğunu sanmışlar kendi anlayışlarına göre savunmaya geçmişlerdir. Derinlemesine düşünüp incelemede kuru gürültüler* koparmışlardır.

o o o

Ayetlerde ve hadislerde çelişki olduğu iddiasında bulunanlara ait on misal ver(ip ayrıca bunların cevaplarını zekred)eceğiz.

1- "**Onlar birbirine yönelip (hallerini) soruştururlar.**" (Tûr, 25) ayeti ile "**Sûra üflendiği zaman artık aralarında soy sop (bağı) olmadığı gibi, (birbirlerinin hallerini) soruşturmazlar.**" (Müminûn, 101) ayeti çelişki halindedir.

2- "**İşte o gün, insana da cine de günahı sorulmayacaktır.**" (Rahman, 39) ayeti, ".... **uydurdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.**" (Ankebut, 13) ayeti ve "**Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.**" (Nahl, 93) ayeti ile çelişmektedir.

3- "**De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkar edip, O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbıdır. O, yer yüzünde sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört yünde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halindeki göğe yöneldi. Ona ve yer küreye: İsteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de isteyerek geldik, dediler.**" (Fussilet, 9-10-11) ayetleri açık bir şekilde yer yüzünün gök yüzünden önce yaratıldığını bildirmektedir. Oysa başka ayetlerde: "**Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı? Ki Allah onu bina etti, onu yekseltip**

---

* Burada gürültü karşılığı kullanılan kelimenin esas anlamı (su ile dönen) değirmenin sesidir. Kuru kuruya gürültü yapanlar için Arapçada "Değirmenin sesini duyuyorum, fakat un görmüyorum" ifadesi, atasözü gibi olmuştur.

düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yer küreyi döşedi." (Naziât, 27-30) buyrulmuştur. Bu ayetlerde ise yer yüzünün daha sonra yaratıldığı açıkca ifade edilmiştir. (Bu bir çelişkidir)

Bu soruları Nâfi' b. Ezrak veya başkası İbn-u Abbasa sormuştur.

Buhari muallak olarak Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini tahric etmiştir: Bir adam İbn-u Abbas'a şöyle dedi: Bana Kuranda bazı şeyler çelişkili geliyor diyerek yukardaki ayetlere ilâve olarak) **".....Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler"** (Nisa 42) ayetine değinmiş, bu ayette kâfirlerin Allah'tan hiçbir haberi gizleyemeyecekleri bildirilmiş, fakat: **"Rabbimiz! Yemin olsun ki biz müşriklerden olmadık"** (En'am, 23) âyetinde müşrik olduklarını gizlemişlerdir, demiştir. Bir de pek çok ayette Allah'ın mağfiret ve rahmet edici olduğu, bilen ve işiten olduğu bildirilmiştir. Bu ayetlerde كَانَ lafzı varid olmuştur ki bu geçmiş zamanı gösteren bir kelimedir. O halde Allah tealânın bu özellikleri geçmiş zamanda mı kalmıştır?

İbn-u Abbas bu sorulara şöyle cevap vermiştir:

a-Aralarında soy-sop bağı olmayıp bir birlerini soruşturmamaları sûr'a ilk üflenmede olacaktır. Hz. Allah şöyle buyurur: **"(Birinci) sura üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde, ne varsa hepsi ölecektir."** (Zümer, 68) işte bu zamanda aralarında soy sop olmayacak ve birbirlerini soruşturamayacaklardır. Sonra sur'a ikinci kez üflendiğinde birbirlerine yönelip (hallerini) soruşturacaklardır.

6- Kafirlerin müşrik olduklarını gizleme meselesine gelince: Hz. Allah (ahirette) ihlaslı kullarının günahlarını affedecek, müşrikler de: "Gelin, biz müşrik değil idik" diyelim, diyecekler. Hz. Allah onların ağızlarını mühürleyecek ellerini (ve diğer organlarını) konuşturacaktır. İşte bu sırada Allah'ın hiçbir söz ve haberi gözlemediğini anlayacaklardır. İşte o esnada şu ayetin ifade ettiği gerçek yaşanacaktır: **"Küfür yoluna sapıp Peygamberi dinlemeyenler, o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler...."** (Nisa, 42)

c- (Yer yüzünün mü yoksa gökyüzünün mü önce yaratıldığı meselesinde ileri sürülen iddiaya gelince:) Hz. Allah önce yer yüzünü iki günde yaratmış, sonra göğe yöneldi ve diğer iki günde gökleri yedi (kat) olarak düzenledi. Daha sonra yer küreyi döşedi. Yer kürenin döşenmesi orada suyunun, otlağının, dağların, tepelerin (develerin) ve yerle gök arasındakilerin diğer iki günde yaratılmasıdır. İşte (Naziât, 30. ayetteki) **"Bundan sonra yer küreyi döşedi"** ayeti budur. (Yani, bu ifade yer yüzünün, gök yüzünden sonra yaratıldığını ifade etmez.) Demek oluyor ki yer küre ve içindekiler (ilk olarak) dört günde yaratılmış, (sonra da) gök yüzü yaratılmıştır.

d- "Allah'ın bağışlayıcı ve rahmet edici olduğu" nun geçmiş zaman ifade eden كَانَ kelimesi ile ifade edilmesi, (geçmişte böyle idi şimdi böyle değildir, anlamına gelmez.) O, hâlâ böyle olmaya devam ediyor demektir. Hz. Allah neyi

murad etmiş ise, mutlaka onun murad ettiği gerçekleşmiştir. Sana Kur'anda çelişki varmış gibi gelmesin. Her şey Allah katındandır.[416]

4- Hz. Peygamber: "Hz. Allah Âdem peygamberi yaratınca, sırtını sağ eli ile sıvazladı. Hz. Ademin zürriyetinden kıyamete kadar gelecekleri çıkardı. Onları kendi kendilerine şahit tutarak (sorup) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu. Onlar: Evet, dediler." buyurmuştur.[417]

Oysa bu hadis şu ayete aykırı düşmektedir: **"..... Rabbin Âdem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkardı. Onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet, dediler..."** (A'raf, 172)

Görülüyor ki hadis, zürriyetin, Hz. Âdemin sırtından alındığını, Kur'an ise Âdem oğullarının sırtından alındığını bildiriyor. (Bunun çelişki olduğu ifade edilmek isteniyor.)

Düşünüldüğü zaman bunda çelişki yoktur. Çünkü ikisinin arasını bulmak mümkündür. Şöyle ki: Zürriyetin Hz. Âdem'in sırtından çıkarılması bir defada olmuştur. Ademoğullarının sırtından çıkarılması ise, dünyaya çıktıkları (?)[418] tertibe (düzene) göre olmuştur. Zürriyetin bu alınışının bir zaman düzeni olmaksızın oğuldan oğula bir yarılıp çatlama (?)[419] suretiyle olması da imkansız değildir. Bu her iki nisbeti de mecaz olmaksızın gerçekte meydana gelmesi sahihtir.

5- Hadiste: "Bir adam: Ey Allah'ın Rasülü! Senden Allah aşkına bir istekte bulunmuş oluyorum ki mutlaka bizim aramızda Allah'ın kitabı ile hüküm ver-

---

[416] Hadisi muallak olarak Buhari, Tefsir'ul Kur'an kitabında secde (Fussilet) suresinin tefsirinde, rivayet etmiştir. (Feth'ul Bâride 8/419 Reyyan Yayınevi Basımı) İbn-u Hacer (Feth'de) şöyle demiştir: İbn-u Abbas'a bu soruları soran adam, Nafi' b. Ezraktır. Daha sonraları Haricilerden Ezârika'nın başkanı olmuştur. Nâfi' Mekkede İbn-u Abbas ile oturur, ona sorular sorar ve karşı gelir, itiraz ederdi. Ayrıca Suyutînin İtkân isimli eserinin 48. ci nev'ine bakınız. Suyuti hadisi yer verdikten sonra şöyle demiştir: Hadisin aslı Buharidedir. Onu (ayrıca) Hakim Müstedrekinde uzun bir şekilde rivayet etmiş ve sahih olduğunu bildirmiştir.
Çevirenin Notu: Eserin aslında sorulan sorulardan (ahirette) insanların günahlarının sorulup sorulmayacağı meselesine cevap verilmemiştir. Rahman 39. ayetinin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır merhum bu hususta şöyle diyor: Yani suçlu olup olmadığının anlaşılması için, şuradan buradan sorularak araştırılmaya ihtiyaç yoktur. Günahlı ile günahsız karıştırılmaz. Çünkü hepsi tesbit edilmiştir. Şimdi açıklanacağı gibi suçlular yüzlerinden tanınırlar. Demek ki hesap ve sorumluluk yok değil, Lâkin o gün suçlunun şahsını tanımak için soru sorulmaz. Bakınız: Hak Dini Kur'an Dili, M. Hamdi Yazır, 7/380 Azim Dağıtım, İstanbul, tarihsiz.

[417] Bu hadis, Ebu Davud'un Sünnet kitabında 4703 numarada rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Bundan başka hadisi Tirmizi Tefsir kitabında rivayet etmiş (Hadis no: 3075) ve şöyle demiştir: Bu hadis hasen'dir. Müslim b. Yesâr Ömer'den işitmiştir. Bazıları bu hadisin senedinde Müslim b. Yesar ile Ömer arasında meçhul bir adam vardır. Tirmizi daha sonra 3076 numarada bir rivayete daha yer vermiş ve: Bu hadis hasen'dir, sahihtir, demiştir. Ayrıca Mâlik Muvatta'ında kader kitabında 3 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 1/272, 3/127-129, 5/135 de rivayet etmiştir.

[418] Eserin aslında da burada (?) işareti vardır.

[419] Eserin aslında da burada (?) işareti vardır.

miş olmalısın. Bu adamın (davadan) hasmı olan kimse -meseleyi ondan daha iyi bilen biri idi- şöyle dedi: Doğru! Bizim aramızda Allah'ın kitabı ile hüküm ver, bana da konuşmam için müsaade et, dedi." (Çelişki iddiasında bulunan kimse) sonra hadisi söyledi. Hz. Peygamber (bu hadisinde) şöyle buyurdu: "Kudretiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki aranızda, kesinlikle Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim. (Zinadan) doğan çocuk ve (senin sulh için verdiğin) koyunlar geriye red edilecektir. (Zina eden) şu oğluna (bekar olduğu için) 100 kırbaç vurma (cezası) ve bir yıl sürgün (cezası) vardır. Bunun (oğlunla zina eden) karısına ise (evli olarak zina ettiği için) recm (cezası) vardır."[420] (iddia sahibi sözüne devamla şöyle diyor:) Bu hadis, Allah'ın kitabına aykırıdır. Çünkü Hz. Peygamber: "Aranızda kesinlikle Allah'ın kitabı ile hükmedeceği sözünü soru soranın durumuna göre söylemişken, recm ve sürgün cezaları ile hükmetmiştir. Oysa Allah'ın kitabında bunlardan söz edilmemektedir.

Cevap: Bu meselede probleme yol açan şey "Allah'ın kitabı" ifadesidir. Bu ifade, Allah'ın kitabı olan Kur'an ile, Kur'anda yazılı olsun veya olmasın, kullarına farz kılınıp hükmolunmak üzere Allah katında yazılı olan şeye "ortak bir ifade" olarak kullanılır. Nitekim bu ifade Nisa Suresi 24. ayeti içerisinde geçmektedir. Kuranda "Üzerinize Allah'ın Kitabı" olarak geçen bu ifade "Allah'ın farz kıldığı ve hükmettiği şey" demektir. Bu hükmün Kur'anda (yazılı olarak) bulunması gerekmez.

6- Câriyelere (verilecek ceza) hakkında âyette: **"....Eğer fuhuş yaparlarsa onlara muhsan kadınların cezasının yarısı uygulanır..."** (Nisa, 25) buyrulmuştur. (Âyetteki bu ifade göz önünde bulundurulunca hediste bildirilen Hz. Peygamberin recm yapmasının manası akla uymuyor. Hz. Peygamberden sonra halifeler de recm etmiştir. Cariyelere recmin uygulanmasından, recmin yarısı nasıl olacaktır?

(Bu çelişki düşüncesinin sebebi) böyle sananların ayetteki **"Muhsan"** kelimesinin "evli kadın" manasına geldiği anlayışıdır. Oysa böyle değildir. Bu ayetteki "Muhsanât" kelimesinden maksat "Hür kadınlar" dır. Bunun delili ayetin baş tarafındaki şu kısımdır: **"İçinizden imanlı muhsan kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın."** (Nisa, 25) İşte burada dahi "Muhsanât" kelimesi ancak hür kadınlar demektir. Çünkü (bu kelime evli kadınlar anlamında olsaydı) kocası olan kadınla evlenilmezdi.

7- Hadiste bildirildiği üzere bir kadının halası veya teyzesi ile evli bulunan kimse o kadınla evlenemez. Yine hadiste bildirildiğine göre kan bağı sebebiyle bir takım kimselerle evlenmek haram olduğu gibi, süt emme (aynı kadından süt

---

[420] Bu hadis sahih ve Müttefekun Aleyh bir hadistir. Hadisi Buhari Sulh Kitabında, (Feth'de 2695 ve 2696 no.da), Müslim, Hudud kitabında 1697 ve 1968 genel no ile, Ebu Davud Hudud kitabında 4445 numara ile, Tirmizi Hudud kitabında 1433 numara ile, İbn-u Mace, Hudud kitabında 2549 numara ile, İmam-ı Mâlik, Muvattaında Hudud kitabında 18 numara ile, Dâremi, Sünneninde Hudud kitabında 2317 numara ile rivayet etmiştir.

emme) sebebiyle de evlenmek haramdır. Halbu ki Allah teâla Kur'anda süt emme sebebiyle sadece süt anne ve süt kız kardeşten söz etmiştir. Yine Kur'anda aynı kişinin nikahı altında sadece iki kız kardeşin birleşemeyeceğinden söz edilmiştir. Kendileri ile evlenilmesi yasak olan kadınları bildiren (Nisa, 23) ayetinden sonra: **"Bunlardan başkasını istemeniz size helâl kılındı."** (Nisa, 24) buyrulmuştur.

Cevap: Hadislerde bildirilen yasaklar, genel hükümleri tahsis kabilindendir. Hiçbir surette ayetlerle hadisler arasında çelişki yoktur.

8- Hz. Peygamber: "Bülûğ çağında (ve bu yaşın üzerinde) olan herkese Cuma günü gusletmek vaciptir." buyurmuştur.[421]

Bu hadis: "Cuma günü her kim abdest alırsa güzel bir şey yapmıştır. Her kim de guslederse daha faziletlidir."[422] hadisi ile çelişiyor.

Cevap: Burada (birinci hadiste) vacipten maksat özellikle (Cuma günü gusletmenin önemli olduğunu) güçlü bir şekilde vurgulamaktır. Cuma günü gusletmemek farzı terketmek değildir. Böylece her iki hadisin manası uyum içindedir, çelişki yoktur.

9- Hadiste: "Sıla-ı rahim (akraba ile sürekli iletişim için) de bulunmak ömrü uzatır."[423] buyrulmuştur. Oysa Kur'anda: **"....Ecelleri geldiğ izaman onlar ne bir saat geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler."** (Nahl, 61) buyrulmuştur. İleri-geri alınması söz konusu olmayan bir ecelin vâr olduğu yerde sıla-i rahim ömrü nasıl artıracaktır?

---

421 Bu hadis sahih ve müttefekun aleyh'tir, Buhari, Cuma kitabında, (Fethde 879 numarada), Müslim, Cuma kitabında 846 genel numara ile, Ebu Davud Taharet kitabında 341 numara ile, Nesâi Cuma kitabında 2/92 de, İmam-ı Mâlik, Muvattanıda Cum'a kitabında 4 numarada, Dâremî, Salât kitabında 1537 numara ile rivayet etmiştir.

422 Hadisi, Ebu Davud Taharet kitabında 354 numara ile, Tirmizi, Ebvab'us-Salât kitabında 497 numara ile, Nesâi, Cuma kitabında 3/94 de, Dâremi, Salât kitabında 1540 numara ile rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: el-Câmi', 5/277. Hadis, Tirmizinin dediği gibi hasen'dir. Bakınız: el-Cami'us-Sahih, Tirmizi, 2/370 (Ahmed Şakir Tahkiki, Dar'ul Fikir basımı, beyrut) Abd b. Humeyd bu hadisi Müsnedinde (Shf. 326 Hadis no: 1077) zayıf ve münker bir sened ile rivayet etmiştir. Bu senette Ebân b. Ebî Ayyaş vardır. Bu kişinin hadisi metruktur. (Mektebet'us-Sünne, Tahkik: Subhi Samirâi ve Mahmut Muhammed Saîdi.)

423 Bu hadis, Beyhakînin "Şuab'ul iyman" isimli eserinde merfu olarak İbn-u Mes'ûd'dtan rivayet ettiği hadisin bir parçasıdır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buurmuştur: "Gizli (olarak verilen) sadaka Rabbin gazabını söndürür. Kötü (bir son ile) ölmeyi engeller. Sıla-i rahim ise ömrü uzatır." Bu Hadisi Taberanî de Ümmü Seleme'den merfu olarak şu şekilde rivayet etmiştir: "İyi şeyler yapanlar kötü sonuçlardan korunurlar. Gizli olarak verilen sadaka Rabbin gazabını söndürür. Sıla-i rahim ömürü uzatır. Her iyilik bir sadakadır. Dünyada iyilik yapanlar ahirette de iyilik ehli kimselerdir. Dünyada kötülük yapanlar ahirette de kötülük ehlidirler. Cennete ilk girecekler iyilik yapanlardır." Ayrıca bakınız: Mu'cem'us-Sağir, Taberâni, 2/96 senedi zayıftır. Mu'cem'uz-Zevâid, Heysemî, 3/115, Keşf'ul Hafâ, Aclûni, Hadis No: 1553. Bu Hadisi Suyutî de Câmi'us-Sağirinde İbn-u Mes'ud-dan rivayet etmiş Kuzâîye nisbet ederek Hasen olduğunu söylemiştir. Bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi, 4/196 Hadis no: 5002; Müsned'üs-Şihâb, Kuzâi, Hadis no: 18; Cami'ul Kebir, Suyuti, Hadis No: 14995-14996

Bu meselenin birden çok cevabı vardır. Bu cevaplardan birisi şöyledir: (Ömrü sıla-ı rahim ile uzadığı varsayılan) bu âdamın sıla-i rahim yaparsa yüz, yapmazsa seksen sene yaşayacağını Allah ezelî ilmi ile bilmektedir. Aynı zamanda onun sıla-i Rahimi yapıp yapmayacağını da bilmektedir. Her iki duruma göre, eceli ileri gidip, geri kalmadan gerçekleşmektedir. Bunu İbn-u Kuteybe söylemiş, Karafî de aynı görüşü benimsemiştir.

10- Hadiste: "Hz. Peygamber kendisine gusul farz olmuş iken uyumak isterse, namaz için abdest aldığı gibi abdest alırdı." buyrulmuştur. [424]

Bir başka hadiste ise: "Hz. Peygamber, kendisine gusul farz olmuş halde iken suya (hiç) dokunmadan uyurdu." buyrulmuştur.[425] Her iki hadis de Hz. Aişeden rivayet edilmiştir. Bu iki hadis birbiri ile çelişmektedir.

Cevap: Bu tereddüdün cevabı kolaydır. Her iki hadis de Hz. Peygamberin bu iki hali uyguladığını ve zaman zaman terk ettiğini göstermektedir. Bu duru, müstehab'ın özelliğidir. Hadisler arasında çelişki yoktur.

o o o

Bu on örnek sana nerelerde tereddüt edildiğini ortaya koyup açıklamaktadır. Bu örnekleri gönüle serinlik verecek kesinlikte tertip ettim. Dine kesin bir inançla inanan kimse onda çelişki ve tutarsızlık olmadığını bilir. Bunun aksini zan eden kimse meseleyi derinliğine incelememiş ve Allah'ın vahyinin hakkını vermemiştir. Bundan dolayıdır ki Hz. Allah: **"Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi?"** (Nisa, 82) buyurmuştur. Cenab-ı Hak önce Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeye teşvik etmiş sonra (aynı ayetin devamında) şöyle buyurmuştur: **"Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardır.** (Nisa, 82)

Görülüyor ki Kur'an'da tutarsızlık olmadığı ve hakkıyla düşünmenin Allah tarafından verilen haberi tasdik etmeye yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.

---

[424] Bu hadis sahihtir. Müslim, Hayız kitabında 305-306 numaralar ile, Buhari Genel kitabında, (Feth'de 286-287-288-289 ve 290 numara ile), Ebu Davud, Taharet kitabında 222-224 ve 225 numara ile, Tirmizi, Ebvab'ut-Tahare kitabında 120 numara ile, İbn-u Mâce, Taharet kitabında, 584-585 ve 586 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedin de 2/39; 3/55; 6/36-43-73 de rivayet etmiştir.

[425] Hadisi Tirmizi, Ebvab'ut-Tahare kitabında 118 numara ile, İbn-u Mâce Taharet kitabında 581, 582, 583 numara ile, Ahmed b. Hanbel, Müsnedinde 6/43 ve 6/171 de, Ebu Davud, Ta'haret kitabında 228 numara ile, Tayâlisi Müsnedinde 1397 numara ile rivayet etmiştir.

FASIL

ÜÇÜNCÜ HATA: AKIL HAKKINDA İYİ ZAN BESLEMEK

Hz. Allah aklın anlayıp kavraması için bir sınır koymuştur. Akıl anlama ve kavrama sınırının ötesine geçemez. Hz. Allah, her istediğini kavrama yolunu akla açmamıştır. Şayet akıl her istediğini anlayıp kavrasaydı, her olanı, olacağı ve olmayacağı anlayıp bilmede Allah ile aynı düzeyde olurdu. Bu nasıl olabilir ki? Allah'ın bildikleri sonsuz, kulun bildikleri sınırlıdır. Sınırsız olan, sınırlı olanla eşit olamaz.

Bu külli ama kuralda eşyanın kendisi, sıfatları, fiilleri, hükümleri ve durumları toptan ve detayları bakımından dahil bulunmaktadır. (Kâinatta var olan en küçük) bir şey, başka şeylerden biridir. Hz. Allah o şeyi tastamam ve mükemmel bir şekilde bilir. Zerre (en küçük molekül) kadar olan bir şey dahi Allah'ın bilgisi dışında değildir. Bu en küçük şeyin kendisi, durumu, özelliği ve hükümleri Allah'ın bilgisi dahilindedir. Kul ise böyle değildir. Kulun bu zerreye ait bilgisi eksik ve kusurludur. O bu zerrenin özelliklerini, durumlarını ve hükümlerini anlamakta da böyledir. Bu, insan'da gözle görülen, el ile tutulan bir hususdur. Akıllı bir kimse bundan şüphe etmez. İbretli gözle bakıldığı zaman, insan kendi nefsinde bile bu sonuca varır.

Alimler katında bilgiler üç kısma ayrılır:

1-Zorunlu/zaruri bilgiler. Bu bilgiler hakkında şüphe etmek imkansızdır. İnsanın kendi varlığını bilmesi, ikinin birden çok olduğunu, iki zıt şeyin birleşmeyeceğini bilmesi gibi.

2- İnsanın hiçbir şekilde bilemediği ancak kendisine bildirilir veya bilmesi için bir yol açılabilirse bildiği şeyler ayrı bir kısmı oluşturur. Yok olan şeylerin bilinmesi gibi. Bu tür şeylerin (bir araçla) bilinmesi kulun bilgisi bakımından evvela olağan kabilden sayılmıştır. Kişinin ayağının altındaki şeyi bilmesi gibi. Şu kadar ki (ayağı altında gözle görülmeyen) o şey bir karış yerin altındadır. Önceden hakkında bilgisi olmayan, uzak ülkelerdeki bir şehri bilmek de böyledir. Bunlar bir yana göklerde, denizlerde cennette ve cehennemde nelerin olduğunun bilinmesi de (bir aracı yoluyla) bilinebilir. Bunların bir delil olmaksızın bilinmesi imkansızdır.

3- Üçüncü bir kısım da teorik bilgilerdir. Bunların bilinmesi imkan dahilinde olduğu gibi, bilinmemesi de mümkündür. Teorilerden oluşan bu bilgiler doğrudan doğruya bilinmez, bir vasıta ile bilinirler. Şu kadar ki haber verme yoluyla, bildirilmek suretiyle de bilinebilir.

Akılcılık akımı taraftarları teorik bilgilerde normal olarak görüş birliği olamayacağı inancındadırlar. Çünkü teoriler ve yetenekler çeşitlidir. Teorik bir meselede ihtilaf söz konusu olunca, bizzat ne olduğu hususunda ihtiyaç duyulursa, onun hakikatinin ne olduğunu bir bildirenin bulunması kaçınılmazdır. Çünkü akıl bu meselelerde bir bildirene ihtiyaç duymazsa, bunları bilmesi sa-

hih olmaz. Zira bilinenler, bakışların değişmesiyle değişmez. Çünkü onlar haddi zatında gerçeklerdir. Gerçeği bulmak hususunda -usul ilminde bilindiği üzere- her müctehid isabet etmiş olamaz. Gerçeği bulmakta isabetli olan müctehid bir tanedir. Onun belirlenmesi ancak delil ile olur. Delil ise bazen inceleme yapan kişiye göre çelişebilir. Bu durumda deriz ki iki delilden biri gerçek, diğeri şüphelidir. O halde mutlaka belirlemeyi sağlamak üzere habere ihtiyaç vardır.

Burada "Bu İmamiyyenin sözüdür." denemez. Çünkü biz bu herkese gereklidir, diyoruz. Zira "Peygamberden başkasının da ma'sum (ismet sıfatına sahip) olduğunu söylemek[426] delili muhtaçtır. Çünkü din koyucu, kesinlikle özrü ortadan kaldıracak şekilde nas olarak bunu bildirmemiştir. O halde ma'sumluğun isbatı teorik olup, hakkında görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığından, yine görüş ayrılığı olan bir yol ile (teori ile) nasıl çıkılacaktır?

Bu durum sâbit olunca meselemize döner ve deriz ki: Mükelleflerin işleri itibariyle dini hükümler, -her ne kadar teferruatta ihtilaf söz konusu ise de- genelde zaruri bilgiler kabilindendir.

Diğer bilgi kısımlârınâ dönünce akıl ile hüküm koyma görüşünde olanlar bu kısım bilgilerden kimisinin teorik, kimisinin ne zaruri, ne de teori ile bilinmez olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu kısımlar ancak haber verilmesi yoluyla bilinen diğer iki kısımdır. Bu kısım bilgilerde, mutlaka (sağlıklı) habere ihtiyaç vardır. Çünkü bu hususta akıl tek başına (yeterli ve) bağımsız değildir.

Akılcıların sözünü dikkate alıp onlara bu hususta yardım etsek (bile) Ehl-i sünnet mezhebi üzere, onların bu görüşünü benimsemeyiz. Çünkü biz temel kural olarak aklı hakem kılmayız. Kaldı ki aklın hüküm veremeyeceği bir kısmın olması da söz konusudur. Akılcılara göre ise aklın hüküm vermesi mutlaktır. İşte bunun içindir ki habere olan ihtiyaç kaçınılmazdır. Bu durumda Fer'î meselelerde dahi akıl bağımsız değildir.

Eğer akılcılar, "Hayır, akıl bağımsızdır." derlerse (şöyle bir durum ortaya çıkacaktır:) Aklın hüküm veremediği hususlarda:

a- Ya durup kalakalması söz konusudur. Nitekim akılcılardan bazılarının mezhebi budur.

b- Veya mesele helal-haram meselidir, diyeceklerdir. Nitekim bir başka gurup böyle demektedir.

Akılcılar, "İkinci şık itibariyle akıl bağımsızdır. Birincide de öyledir. Aklın bazı şeylerde (habere) ihtiyaç duyması mutlaka ihtiyaç içinde olduğunu göstermez." derlerse bunun cevabı şudur:

Bilakis aklın ihtiyacı mutlaka söz konusudur. Çünkü aklın bazı hallerde durup kalakaldığını söyleyenler, onun bazı hallerde bağımsız olmadığını itiraf etmişlerdir. Bir durumda aklın ihtiyacı sabit olunca, durup kalakaldığı yerlerde mutlak ihtiyaç içinde olduğu sabit olmuştur.

---

[426] Burada İmamiyyeden söz edilmesi, onlardaki "İmam"ın Peygamber gibi İsmet sıfatına sahip olduğu görüşüdür. İsmet sıfatı günah işlemekten korunmak demektir ki Ehl-i Sünnet inancına göre bu, sadece Peygambere mahsustur. (Çeviren)

Aklın durup kalmadığı yerler ise teoriktir. Teorik olunca da yukarda geçen hususlarla ilgilidir. Daha önce geçtiği üzere bir hükme ihtiyaç kaçınılmazdır. Haber vermek söz konusu olmaksızın, hüküm vermek imkansızdır.

Aklın durup kalması diye bir şey yoktur, diyenlerin sözü yine meselenin etorik olmasıyla ilgilidir. Mutlaka habere ihtiyaç vardır. İşte bu, aklın (dîni) hükümleri anlamakta bağımsız olmadığı demektir. Aklın hükümleri anlaması için onu onaylamayan veya yalanlayan bir haberin gelmesine ihtiyaç vardır.

Eğer akılcılar, "Bilgilerin kısımları arasında zaruri bir kısım vardır. Bu (onların akıl ile bilinmesi) aklın bağımsızlığını isabet eder." derlerse buna şöyle deriz:

Bu iddiamızı kabul etsek dahi aklın ihtiyacına bir zarar gelmez. Çünkü haberler bazen insanın aklı ile anladığı bir hususta da gelmiş olabilir; bu durumda haber, ya gafili uyarmak için, yâ kusurlu anlayışı olanı aydınlatmak için veya o meselenin zaruri bilgi olduğunu göz ardı edip alışkanlığa takılmış kişiyi ikaz etmek için gelmiş olur. Demek oluyor ki akıl ona (habere) muhtaçtır. Aklın dıştan bir uyarıya mutlaka ihtiyacı vardır. İşte bu peygamberleri göndermenin faydasıdır. Çünkü siz diyorsunuz ki, faydalı doğrunun ve imanın güzelliği, yalancılığın ve küfrün kötülüğü zaruri olarak bilinir. Din de, bunlardan birini medhetmiş, diğerini kötülemiştir. Birini emretmiş, diğerini yasaklamıştır.

Eğer akıl uyarılmaya muhtaç olmasaydı, imkansız bir şey gerekli kılınmış olurdu ki bu, faydası olmayan bir şeyin haber verilmesidir. Lâkin haber gelmiştir. Haberin gelmesi göstermiştir ki akıl uyarılmaya muhtaçtır. Bu, ele aldığımız konunun bir vechi/yönüdür.

İKİNCİ VECİH:

Aklın bilgi edinme hususunda eksik olduğu sabit olunca, onun bildiği iddia olunan şeyler, dini hükümlerin dışına çıkmaz. Aklın dini hükümleri anladığını sanmak dahi mümkündür. Çünkü bu anlamaya, ya bir şekilde, ya bir vasıfta, yada halde gerçekleşme durumundadır. Bunun delili, fetret dönemi halkının durumudur.[427] Onlar yönetim gereği halkın üzerine bir takım hükümler koymuşlardır. Fakat bu hükümler düzenli bir esasa, köklü bir kurala dayanmaz. Böyle olduğu (fetret dönemini izleyen) vakitte gelen dinin gelmesiyle ortaya çıkar. Onlar bu hükümleri koyarken bir takım şeylerin güzel oluşunu dikkate almışlardır. Akıl, dinin nuru ile aydınlanınca onların cahillik, sapıklık ve ahmaklık olduğunu anlayarak inkar eder. Şu husus dahi kabul edilebilir ki onlar akılları ile dine uygun düşen, dinin ikrar edip doğru saydığı şeyyeri kavrayıp anlamış olabilirler. Fakat bunlar gerçeği bulanlara nisbetle azdır. İşte bundan dolayı fetret dönemi halkı mazur sayılmış ve (yeni bir peygamber gönderilerek) uyarılmıştır. İşte bundan dolayı Hz. Allah müjdeliyici ve uyarıcı olarak peygamberler göndermiştir. Tâ ki insanların, peygamberlerden sonra Allaha karşı bir bahaneleri olmasın. Bol nimet ve en mükemmel delil Allah'ındır.

İnsan-her ne kadar meseleyi (akıl ile) kavrayıp, ilim bakımından işini bitirdiğini sanırsa da -(yine bilip kavrayamadığı şeyler vardır) öyle bir zaman gelir ki (daha önce) anlayamadığını anlar hale gelir. Bilmediğini bilir hale gelir. Herkes bunu kendi nefsinde açık seçik görür. Bu keyfiyet belli bir kişiye, özelliğe hükme ve malum bir duruma mahsus değildir. Bu itibarla dini hükümlerde (onları anlayıp kavrama hususunda) aklın bağımsız olduğu nasıl iddia olunabilir? Dini hükümler, bir çeşit kul ile ilgisi olan bilgidir. Yine din aracı ile kendisine ait meselede üstün derecede donanımlı hale gelmedikçe kesinlikle aklın bağımsızlığı iddiasına yol yoktur. Çünkü din koyucunun (dini hükümlerle ilgili olarak belirlediği) vasıflar ne çelişkilidir, ne kusurludur, ne de eksiktir. Bilakis dini hükümlerin prensipleri amaçlara uygun olarak konulmuştur. Bu da Allah'ın bir hikmetidir.

---

[427] Fetret dönemi, iki peygamberin gönderilmesi arasında kalan dönemdir. Bu dönemdeki insanlar hak dinden uzaklaşmış olurlar. (Çeviren)

ÜÇÜNCÜ VECİH

Bizim hayatta bilmediğimizi iddia ettiğimiz (bilgiler) -daha önce geçtiği üzere- açıkça bilinen zaruri olan ve teorik olup, (sonradan) kazanılan-/kesbî kısımlara ayrılmaktadır. Teorik bilgiler zorunlu bir yol ile bilinirler. Bu bilinme ya bir vasıta ileveya vasıtasız olur. Çünkü herkesçe bilinmektedir ki sonradan kazanılan bilginin elde edilmesinde, (herkesçe kabul edilmiş iki tane mukaddimenin (öncül'ün) aracılığına mutlaka ihtiyaç vardır.

Bu iki mukaddime, zorunlu olarak bilinen şeylerden ise mesele yok. Kesbi ise bunlardan her biri için dahi iki mukaddimeye ihtiyaç vardır. Daha önce geçtiği üzere bunlar incelenirler. Eğer bunlardan birisi zaruri, diğeri kesbî ise, kesbî olanın da mutlaka iki mukaddimeye ihtiyacı vardır. Sonuçta zaruri olana ulaşmış isek, istenilen odur. Aksi halde zincirleme aynı şey yapılmış olur veya kısır döngü gerekli olur. O halde zorunlu olmayan bilgiyi, ancak zorunlu olanın aracılığı ile bilmemiz mümkündür.

Sözün kısası, her bir tür bilgiyi bile bilmek için iki mukaddimeye ihtiyaç vardır. Bunlardan her biri, iç dünyanızın gözlemi ile bilip kavramamızla meydana gelmektedir. Acı ve tad hissetmemiz gibi. Veya açık seçik bilinen şeylerde meydana gelir. Kindi varlığımızı bilmemiz, ikinin birden çok olması, iki zıddın birleşmemesi veya benzerleri gibi. Bunlar bizim için bu dünyada olağan şeylerdir.

Bizim için olağan olmayan bilgiler ise, Peygamberlik (görevi ile görevlendirilerek gelen peygamberler gelme) den önce, bizim için bilinen şeyler değildi. Bizler peygamberin gönderilmesinden önceki durumumuz üzere kalsa idik, peygamberlerin haber verdikleri gayıb bilgileri hakkında durumumuz şöyle olurdu: Bu konuları da bildiğimiz şeylere havale etmekten başka bir şey yapmazdık. Ağacın hayvana veya hayvanın taşa dönüşmesi veya bunların benzeri (mucizevi olayları) kesinlikle inkar ederdik. Çünkü bizim bildiklerimiz daha önce geçtiği üzere olağan şeyler olup bu davaya benzemeyen şeylerdir.

Peygamberlik, olağan dışı şeylerle (mucizelerle) gelince, olağan şeyler üzerinde ısrar eden kimseler mucizeleri inkar edip, bunların sihir veya benzerleri şeyler olduğuna inanmıştır. Asâ'nın ejderha olması, denizin (asâ ile vurulup yollara) ayrılması,[428] ölülerin diriltilmesi, doğuştan kör olanların ve alaca hastalığının iyileştirilmesi[429] parmaklar arasından (pınar gibi) suyun fışkırması, taş ve ağacın konuşması ve ayın ikiye bölünmesi[430] ve benzeri olaylar, peygamberlerin getirdiği mücizelerdir. Bu mucizeler göstermiştir ki âdetler dünyasındaki bu zorunlu olağan şeyler dahi her zaman akılla kavranılabilen şeyler değildir. Bilakis bunların içinde de akılla izah edilemeyecek olan her şeyin) yokluktan

---

[428] Bu ifadeler Hz. Musanın mucizelerine işaret etmektedir. (Çeviren)

[429] Bunlar Hz. İsanın mucizelerine işaret etmektedir. (Çeviren)

[430] Bunlar Hz. Muhammedin mucizelerine işaret etmektedir. (Çeviren)

varlığa çıkması mümkün olduğu gibi var iken yok hale gelmesi de mümkündür. (Bu da bir mucizedir, bunu akıl ile izah etmek mümkün mü?)

Demek oluyor ki, ibadetler dışında kalan olayların prensipleri vazgeçilebilirliği mümkün şeylerdir. Eğer akıl yönünden bunların vazgeçilmezliği söz konusu olsaydı peygamberlerin ve başka (evliya) ların arkalarından mucizeler ve kerametler bırakması mümkün olmazdı. Eğer böyle olsaydı hiçbir peygamber birbirine zıt iki şeyi bir araya getirebileceğini iddia edemez, iki sayının bir sayısından çok olup olmadığı hususunda hiçbir kimseye meydan okuyamazdı. Bununla beraber bunların hepsi (mucizeler de, olağan şeyler de) Allah'ın (yaratması ile olan) işlerdir. Tüm müslümanlar bu hususta görüş birliği içerisindedirler. (Olağan dışı şeylerin) asâda, denizde, kör kimsede, alaca hastası olan kimsede, (su fışkıran) parmaklarda, (konuşan9 ağaçta meydana gelmesi mümkün olduğuna göre, diğer tüm imkanlar dünyasında da mümkündür. Çünkü bir şey için var olan gereklilik, benzeri için de geçerlidir.

Yine İslâm dini bize cennet ve cehennem halkının yaşantısına ilişkin öyle şeyler bildirmiştir ki bunlar, bizim alışık olduğumuz şeyler dışındadır.

-İnsanın cennette yeyip içip, idrar ve dışkı çıkarmaması olağan değildir.

-Cennette insan terinin misk gibi kokması olağan değildir.

-Cennette hanımların genç ve âdet görme yaşında olmalarına rağmen âdet kanaması görmemeleri olağan değildir.

-İnsanın cennette uyumaması, sonsuza kadar yeyip içmediği varsayılsa bile açlık ve susuzluk çekmemesi olağan değildir.

-Cennetteki meyvelerden birisi koparıldığında yerine derhal yenisinin gelmesi ve meyvenin onu yemeyi arzu edenin eline doğru (otomatik bir şekilde) yaklaşması olağan değildir.

-Cennette süt, bal ve şarabın, orada üzüm sıkan, süt sağan birisi ve arı olmadan nehir halinde bulunması ve şarabın cennette sarhoş etmemesi olağan değildir.

-Cennette tüm bunların olması, insan cennetteki yiyecek ve içecekleri durmadan yese dahi mide şişkinliği ve hazımsızlık gibi durumun olmaması; bunun, kulak ve bedenin diğer yerlerinden bir takım kir ve pis şeylerin çıkmaması olağan değildir.

-Cennet halkının ihtiyarlamaması, yaşlanıp bitkin düşmemesi, hastalanıp ölmemesi olağan değildir.

Cehennem ahalisine de baktığın zaman -Allah bizi onlardan olmaktan korusun- buna benzer pek çok şeyler göreceksin. Ateşte yanmasına rağmen ölmemek ve cehennem halkının başına gelecek diğer haller gibi ki bunların hepsi olağan dışı şeylerdir. Kur'anda: **"..... Sonra o (cehenneme giren kötü kişi) ateşte ne ölür, ne de yaşar.."** (A'lâ, 13) buyrulmuştur.

Cennet ve cehennemle ilgili bu haller tanıktır ki, bu ve benzeri olağan şeyler dahi (her zaman) akılla kavranılmazlar. Bunlar ancak aklın kavrama alanının dışında kalabilen olgulardır. (Burada delil olarak ileri sürmek üzere) Kera-

metler(den söz etmey)e ihtiyaç duymadık. Çünkü Mutezilenin pek çoğu doğrudan doğruya kerametleri inkar etmektedir. Gerçi Mutezileden bazıları kerameti kabul etmektedir. Kerameti anlatma eğiliminde olsak ve şu evrene bakan kimse ibret gözü ile baksa olağan dışı gerçekleşen şeylerin benzerlerini görecektir.

o o o

Bu bahiste İbn-u Vehb'in İbrahim b. Feşît'den hikâye ettiği ilginç bir rivayet vardır: Diyor ki: Şuayb b. Ebî Said'in şunu anlattığını işittim:

Şam'ın (kenar) bölgelerinden birinde bir papaz vardı. Senede bir defa Şam'a iner, papazlarla toplantı yapar, onların problemlerini çözer, dini konularda bilmediklerini onlara öğretirdi: Halid b. Yezid b. Muaviye (bir keresinde) toplantıya gelenler arasında idi. Papaz, Halid'e: Sen müslümanların âlimlerinden misin? dedi. Halid: Onlar arasında benden daha iyi bilenler vardır, cevabını verdi. (Papaz ile Halid arasında şöyle bir konuşma geçti:)

Papaz: Cennette yeyip içeceğinizi, fakat dışkı ve idrar ihtiyacı olmayacağını söylüyormuşsunuz?

Hâlid: Evet.

Papaz: Bunun dünyada bildiğimiz bir örneği var mıdır?

Halid: Evet, çocuk anasının karnında onun yeyip içtiğinden yer içer, [431] ama çocuk anasının karnına pislik çıkarmaz.

Papaz: Sen müslümanların âlimlerinden olmadığını söylemiyor muydun?

Halid: Onlar arasında benden daha iyi bilenler vardır.

Papaz: Cennette yenilince eksilmeyen meyveler olduğunu söylüyormuşsunuz?

Halid: Evet.

Papaz: Bunun dünyada bildiğiniz bir örneği var mıdır?

Halid: Evet, kitap bunun (dünyadaki) örneğidir. Ondan birisi (alıntı yaparak) her şeyi yazar da kitaptan hiçbir şey eksilmez.

Papaz: Sen müslümanların âlimlerinden olmadığını söylemiyor muydun?

Halid: Onlar arasında benden daha iyi bilenler vardır.

Hâlid diyor ki: Papazın yüzü sarardı, sonra şöyle dedi: Bu (adam) başka hiç kimseye iyiliklerin bolca verilmediği bir ümmetten birisidir!

Bu rivayet dahi tenbih ediyor ki ilk başta ortaya çıkan bu esas, olağan dışıdır. Ama olağanlardan dayandığı bir esas vardır. Esasen bu anlatım tarzı in-

---

[431] Çocuk ana karnında anasının yediğinden yeyip içmez. Ancak arnsinin karından alır. Evet, kan yenilip içilen şeylerden dönüşüm suretiyle meydana gelir. Fakat kandan gıdalanmak yeyip içmek değildir. Bu verilen örnekte ilginç bir yön vardır ki çocuğun ana karnında kandan gıdalanması, artık halinde kısmı bulunmayan bir gıdadan yararlanmasıdır. Çağımız tıp adamları insanın tamamen hazm edilip atığı olmayan gıdayı elde etmesini obalilir bir şey olarak görmektedirler. Fakat vucuda giren bir gıdanın ne terleme ne de buharlaşma yoluyla dışarı bir şey çıkmayacak bir gıdanın olamıyacağını söylemektedirler. Dini kaynaklar, cennet ehlinin yediklerinin misk kokusu bir sızıntı ile vucut dışına atılacağını bildirmektedir. (Reşid Rızadan nakleri)

karcının düzeyine iniştir, lüzumlu değildir. Fakat açık gerçekleri anlamakta kusurlu olan kısır anlayışları (gerçeği) kavramaya yaklaştırmaktır.

Buna göre olağan bir şeyin olağan dışı duruma girmekle, yine de hep olağan olacağına hükmedilmesi doğru değildir. Aklın olağan dışılığı varsaydığı her normal şeyi akıl inkâr etmemelidir. Çünkü Cenab-ı Allah olağan şeylerden bazı türleri olağan dışı olmak üzere mahsus kılmıştır. Akıl yaratılmışlardan hangisinin bu hususiyeti taşıdığını fark edemez. Her yaratılmışta bu olağan dışılığın olmasının mümkün olduğuna hükmetmekten başka çıkar yol yoktur. Bunun içindir ki bu manayı tenbih etmek üzere (olayları) ibretli bakışlarla değerlendiren tahkîk ehli kimselerden bazıları şöyle demişlerdir: Sebepleri bir takım sonuçlarla ilintilendiren ve ariflerin sezmesi için (bazı) olağan şeyleri olağan dışı kılan Allah'ın şânı yücedir.

Bu esas, akıllı kimseye iki şeyi gerekli kılar:

1- Mutlak olarak aklı hâkim kılmamak. Tek hâkim'i, mutlak olarak din olduğu sabittir. Bil'akiş akıllı kimsenin yapması gerekli olan, önce geçirilmek hakkı olana öncelik vermek, -ki bu dindir- ikinci derecede olması gerekeni- ki o aklın meseleye bakışıdır- geri bırakmaktır. Çünkü eksik olanı mükemmel olan üzerine hâkim kılmak sahih/doğru bir şey değildir. Böyle bir şey yapmak akla da nakil'e de aykırıdır. Oysa bunun tersini yapmak (mükemmel olanı eksik olan üzerinde hakim yapmak) delillere uygundur. Bunun alternatifi yoktur. bunun içindir ki dinin akıldan önce geldiğini vurgulamak üzere: "Dini sağ tarafına, aklı sol tarafına koymalısın." denmiştir.

2- Dinî bir haber alarak zahiren olağan bir şeyin, olağandışı olduğu bildiriliyorsa hemen onu inkâr etmemek. Bilakis şu iki durumdan birine yönelme genişliği vardır:

a- Onu olduğu gibi tasdik etmeli ve onun bilgisini âlimine havâle etmelidir. Böyle davranmak şu âyetin zâhirine göre davranmaktır: **"İlimde yüksek pâyeye erenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimizin katındandır, derler."** (Âl-i İmran, 7)

(Ayetteki: "..... hepsi" ifadesi ile) açık, muhkem, müteşâbih ve mücmel (olanlar) kastedilmektedir. Çünkü bunların bilinmesi lüzumlu değildir. Eğer luzumlu olsaydı, bilinmesi için bir yol açılırdı. (Bilinmesi için bir yol olmadığı halde onun bilinmesi gerekli olsa) bu, güç yetmeyen şey ile mükellef olmak demektir.

b- Veya o olayı zahiri durumun gerektirdiğine göre inkar etmekle beraber, yüklenen yorum mümkün olmak üzere yorum yapmak. Çünkü bunun inkârı olağan üstü olayın (mucize veya kerametin) inkarı demektir.

Allah'ın sıfatları ile ilgili hüküm ve Allah'ın kendisini vasfettiği durumla(ın benimsenmesi ve yorumlanması) da bu yol üzere cereyan eder. Allah'ın sıfatlarının yok olduğunu ileri sürenler, yaratılmışların sıfatlarına benzediği iddiası ile böyle davranmışlardır. Bu anlayış cumhur'a göre red edilmiştir. Geriye sıfatın bizzat kendisinin (aynının) isbatı veya reddedilmesi hususundaki ihtilaf

kalıyor. Sıfâtı kabul edenler (yaratılmışların sıfatınâ) benzeme olmamak şartı ile kabul etmişlerdir. Kabul etmeyenler ise, kendi bildiklerine ve (kabulüne) alışık olduklarına benzer bir sıfat olmadığı için sıfatı red etmişlerdir. Bunlar, Cehmiye ve diğerleridir.

(Akılcılar:) "Aklın açık bir şekilde kabul etmediği hususlarda böyle davranmak lazımdır. Nitekim hadiste: **"Ümmetimden hata, unutma ve zorlanarak yaptıkları kaldırılmıştır."** [432] buyrulmuştur. Bu hadiste ifade edilenler, zahirî duruma göre herkes tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü akıl ve duyu tanıktır ki bunlar kaldırılmamıştır. Sen diyeceksin ki: "Bunların (gerçekten kaldırılması söz konusu değildir) kaldırıldığına inanmışlardır." Böyle söylemekle sözü te'vil etmişlerdir."[433] diyecek olurlarsa şöyle cevap verilir:

Biz aklın açık bir şekilde inkâr ettiği şeyleri kasdetmedik. Bizim maksadımız (akıl yönünden) bakıldığında şüphe ve tereddüt olan şeyidir. Meselâ biz şöyle diyoruz: Sırat köprüsü vardır. Bu köprünün üzerinden geçileceğini din koyucu haber vermiştir. Biz bunu tasdik ederiz. (Fakat akla şöyle bir soru gelebilir:) Eğer sırat köprüsü kılıcın keskin tarafı gibi veya ona benzer incelikte ise, köprünün üzerinde insanın durması mümkün değildir. Onun üzerinde insan nasıl yürüyecek? (Olağan duruma göre böyle keskin bir şey üzerinde yürünemez. Fakat) bazen olağan şeyler, olağan dışı hâle gelebilir ve (ince de olsa) sırat köprüsü üzerinde durulur ve yürünür.

Sırat köprüsünü inkâr edenler, olağan ve alışılmış olanın yanında duruyor ve sıratın aslını inkâr ediyorlar. Olağanın olağan üstüye dönüşme imkanına ilgi göstermiyorlar. Eğer (olağan ve olağan üstü gibi) ayırım yapma cihetine giderlerse, keyfî bir hüküm vermiş olurlar. Çünkü böyle yapmak, iki benzerden birini, akıl yönünden dahi bir tercih sebebi olmaksızın tercih etmektir. Oysa onlar (mesela) sırat meselesinde nakille (ayet ve hadis) de karşılaşmışlardır. Bu itibarla hak olan ikrardır/kabul etmektir, inkâr değildir.

Bu bahsi on örnek ile açalım:

Birinci Örnek: Sırat meselesidir. Az önce buna değinilmiştir.

İkinci Örnek: Mîzan meselesidir. (Mizan ki terazi ve tartı anlamına gelir.) Terazinin, ahiret hayatına yaraşır birşekilde var olduğunu isbat etmek mümkündür. Ameller (insanın yaptığı şeyler), bu terazide alışılmadık bir şekilde tartılır. Evet, akıl dahi kabul edip ikrar eder ki çok değerli şeyler, -ki bunlar amel-

---

[432] Hadise, Suyuti "Câmi'us-Sağir" inde yer vermiş ve onu Taberaninin "Kebir"ine nisbet ederek sahih olduğuna işaret etmiştir. 4/34 Hadis No: 4461. Fakat Münavi hadisin şerhi sırasında: "Musannıf, hadisin sahih olduğuna işaret etmiştir. Lakin bu doğru değildir. Heysemi bunu tenkid etmiş, hadisin senedinde Yezid b. Rabi' er-Racî vardır ki, bu zat zayıftır." demiştir. Hadisi ayrıca İbn-u Mâce, süneninde Talak kitabında 2043 numara ile, İbn-u Hıbban Sahihinde 9/174 de 1498 numara ile, Hâkim, Müstedrekinde 2/198 de, Suyuti, "Dürer'ul Mensûre" sinde 243. sahifede 233 numara ile rivayet etmiştir.

[433] Bu kitabın başka bir başkasında, burada Reşid Rıza şu notu kaydetmiştir: "Bu hadisin manası, hadiste sözü edilen üç şeyin gerçekten kaldırılıp yok edilmesi demek değildir. Bunların kaldırılmasından maksat, günahının ve sorumluluğunun kaldırılmasıdır." (Çeviren)

lerdir- normal olarak tartılan eşyalar gibi tartılmaz. Amellerin tartılması ile ilgili nakillerde, ahiretteki terazinin, her bakımdan bizim terazimiz gibi olduğunu belirleyen bir şey yoktur. Yahut o mizan, bizzat en değerli amellerin tartılması veya ağırlıktan ibarettir.

Terazi/mizan meselesinde en uygun olan, ya teslimiyet/olduğu gibi kabuldür. Ki bu, sahabenin yoludur. Çünkü onlardan naklolunan, terazinin veya tartılma şeklinin ne olduğunu araştırmaksızın teslimiyet ve tasdiktir. Nitekim sırat meselesinde de aynı mizanda olduğu gibi davranış ve anlayış nakledilmiştir. O halde sana gereken şey de sahabenin yolunu izlemektir.[434]

O halde "Te'vil/yorum onların (ashâbın) yolunun dışına çıkmaktır. Buna göre yorum yapanlar Haricî guruplardandır." denilirse, buna şu cevap verilir:

Hayır, çünkü bu meseleyi tasdik etmekte asıl olan katıksız teslimiyettir. Veyâ yorum/te'vil yapıp (delillere) bakarak tasdik etmek de (tasdikten) uzak değildir. Çünkü bazı konularda buna ihtiyaç vardır. Bu meselelerde yalanlamayı/inkarı esas alanların durumu böyle değildir. Çünkü böyle yapan kimse tasdik edenlere aykırıdır. Bu hususdaki hadisleri tevil etme yolunu tutup tutmamasının bir etkisi yoktur. Te'vil yolunu seçen de, teslim yolunu seçen de (doğruya) uymuştur. Fakat teslim olmak daha sağlıklıdır.[435]

Üçüncü örnek: Kabir azabı meselesidir. Bu, daha kolaydır. Ölen kimseye geçici olarak ruhu geri verilecek azab edilmesinde imkansız görülecek ve inkar edilecek bir durum yoktur. Sonra ölünün diğer insanların görmeyeceği ve duymayacağı şekilde azap edilmesi de öyledir. Çünkü ölen kimse, ruhu çıkmazdan önce ölüm sarhoşluğu halinde iken öylesine acılar çektiğini bildiriyor ki, biz adamın üzerinde bu acının bir belirtisini görmüyoruz. Acı verici hastalık çekenler de öyledir. Kabirde azap çekenin durumu da bunun benzeridir. Kabir azabı hususunda Hz. Peygamberden gelen haberleri tasdik etmeye, aklın uzak görmesi niçin engel olsun?

Dördüncü Mesele: Ölüyü meleklerin kabrinde oturtup soruya çekmesi meselesi. Bunun müşkül olması, dünyada alışık olduğumuza göre hükmetmemizden kaynaklanıyor. Daha önce geçtiği üzere, aklı mutlak olarak hakem kılmak, aklın yetersiz oluşu sebebiyle doğru değildir. Bu meselede olağan üstünlüğün mümkün hâle gelmesi, ya kabrin, ölü oturacak şekilde açılması/genişle-

---

[434] Eserin orjinalinde burada bir atlama vardır. Zira az sonra bir yorumdan/tevilden söz edilecektir. Yukarda "Ya teslimiyet...." ifadesi ile başlayan bir cümle var idi. Buna karşılık olarak "Veya te'vil yapmalıdır." olması düşünülebilir. Yazar bu kısmı uzattı mı, uzatmadı mı bilmiyoruz. En iyisini Allah bilir.

[435] Bu cevapta söylenilenler net değildir. Şatıbînin ne yazdığının aslına ulaşmak kolay değildir. Daha sonraları kitabı çoğaltmak üzere yazanlar aslını değiştirmişlerdir. Fakat verilmek istenen cevap açıktır. Şöyle ki: Mizan meselesini, fikrine ve alışık olduğuna aykırı da olsa bir kabul edip iman eden vardır. Bir de red edip inkâr eden vardır. Bu ikincisi hak ve hakikatın dışına çıkan kimsedir. Birincisi ise mümindir. Kabul edişi ister katıksız bir teslimiyetle olsun, isterse Arapça kuralına uygun ve Allah'ın noksan sıfatlardan münezzeh oluşu ile uygun düşen te'vil ile olsun durum aynıdır. Fakat teslimiyet daha sağlıklıdır. Sahabenin tuttuğu yol da budur.

mesi ile veya bizim akıl ile kavramamız mümkün olmayacak başka bir şekilde olmaktadır.

Beşinci Mesele: Ahirette (dünyada yapılanların yazılı olduğu) sahifelerin, sahipleri tarafından, hiç okuma bilmese dahi okunması meselesi. Bu meselede bir de (Kitapları arkadan verileceklere göre) arkadaki kitabı okumak söz konusudur. Bunların hepsinin bir olağan üstülük ile gerçekleşmesi mümkündür. Sonuç olarak akıl bunları bir şekilde tasavvur eder.

Altıncı Mesele: Organların, sahibi hakkında şahitlik edip konuşması. Bunlar ile Hz. Peygamberin Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık etmek üzere taşların ve ağaçların konuşması arasında fark yoktur.

Yedinci Mesele: Ahirette Allah'ı görmek câizdir. Çünkü akıl yönünden Allah'ın ancak bizce alışık olduğumuz şekilde görüleceğine dair bir delil yoktur. Zira Allah'ın görülmesi çeşitli şehitlerde sağlıklı olarak mümkün olabilir. Bu görmelerde ışık, karşı karşıya gelmek, yön tasavvuru ve saydam bir cisim olmayacaktır. Akıl, böyle bir görmenin olamayacağını açık ve kesin bir şekilde ileri sürmüyor. Zaten akıl, incelemede daha çok kusurlu olma eğilimindedir. Din ise Allah'ın görülmesini isbat eden bilgilerle gelmiştir. Bu itibarla Allah'ın görüleceğini tasdik etmekten başka yol yoktur.

Sekizinci Mesele: Allah'ın kelamı (konuşması) meselesi. Allah'ın kelâmı olmayacağını söyleyenler, her konuşmada bulunan ses ve harf özelliklerini dikkate alarak söylemişler ve Hz. Allah hakkında (insanlar gibi) "ses ve harf çıkararak konuşması muhaldir" demişlerdir. Bunlar, Hz. Allah'ın kelamının alışılmışın dışında Rab Teâlây'a yakışır bir şekilde olması imkanını dikkate almamışlardır. Çünkü akıl yönünden, Hz. Allah hakkında konuşma keyfiyeti belli bir şekil ile sınırlı değildir. Ayrıca akıl, alışılmışın dışında konuşmanın gerçekleşmesinin kesinlikle imkansız olduğunu söylemiyor. Allah'ın kelam sıfatını inkar eden kimsenin (bu konudaki) haberlerin zâhiri ifadeleri ile beraber olması gerekirdi.

Dokuzuncu Mesele: Hz. Allah için kelam gibi (diğer) sıfatların var olması maddesi. Allah Teala'nın sıfatlarının olmaması gerektiğini söyleyenler, bu sıfatların varlığı söz konusu olduğu takdirde, sıfatlarda Allah'ın zâtının bir arada olması (haşa Allah'ın birden fazla olması) noktasından hareketle bunu söylemişlerdir. Sıfatların isbâtı halinde Allah'ın bir olması mümkün değildir (demişlerdir). Yaratılmışlar hakkında dahi kavraması kusurlu olan akıl yukarıdaki iddiayı kesin söylüyor. Sıfatlarla Allah'ın bir arada olarak tek Allah'ın olmaması iddiasında nasıl kusurlu olmaz?

Doğru olan, Allah'ın kendisi için isbat ettiği sıfatları, aklın da isbat etmesi, bununla beraber mutlak ve genel olarak Allah'ın tek olduğunu (vahdaniyetini) ikrar etmesidir.

Onuncu Mesele: Hz. Allah hakkında aklı hakem yapmak. (Akılcılığı savunanlarca) şöyle denmektedir: Peygamberler göndermek, iyiyi ve en iyiyi yapmak, (kullarına) lutufkâr davranmak vesaire vesaire bu kabil şeyler Allah üzerine vaciptir.

İleri sürülen bu iddialar daha önce geçen "kullara vacip olması olağan olan şeylerle ilgili" esastan kaynaklanmaktadır. Hz. Allah'ı celil ve ulu olarak bilen kimse onun hakkında bu sözü söylemeye cür'et etmez. Hatta böyle bir manayı Allah hakkında düşünmez bile. Çünkü bu ancak yaratılmışlar hakkında güzeldir. Zira yaratılmışlar kusurlu ve sınırlı şeyler yapabilen birer kuldur. Hz. Allahı ise kimse engelleyemez. O'nun hükümleri ile hiçbir hüküm çelişmez.

Yapılması vacip olan, şu âyetlerde ne buyrulmuş ise benimseyip kabul etmektir: **"De ki: Kesin delil, Ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi hidayete erdirirdi."** (En'am, 149) **"....Allah dilediğine hükmeder."** (Âl-i İmran, 40) **"....Allah dilediğine hükmeder."** (Mâide, 1) **"....Allah (dilediği gibi) hükmeder. O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur."** (Ra'd, 41) **"(O), şerefli Arş'ın sahibidir. Dilediğini mutlaka yapandır."** (Burûc, 15-16)

Velhâsıl, meselede aklın dinin önüne geçmesi yaraşmaz. Zira böyle bir şey, Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmektir.

o o o

Deriz ki: İşte sahabenin yolu budur. Onlar bu edeb üzere oldular. Onlar bu yolu cennete giden bir yol olarak tutmuşlar ve oraya ulaşmışlardır. Onların hayatını anlatan olaylar bunu göstermektedir. (Bunlardan bazılarını görelim:)

a- Sahabeden hiç biri bu husus(lar) dan (Allah'tan ve Peygamberden) gelenleri inkar etmemişlerdir. Onlar Allah'ın ve Rasülünün sözünü ikrar etmiş, ve boyun eğmişlerdir. Allah ve Rasûlünün sözüne karşı gelmemiş, ve şüphe ile karşılamamışlardır. Eğer onlardan böyle davranan olsaydı, mutlaka bize nakledilirdi. Nitekim, Onların dinî hükümlerdeki tartışmaları, aralarında yaşanan problemler ve diğer yaşantıları bize nakledilmiştir. Onlardan bu kabil şeylerin aktarılmamış olması, onların bir araştırma ve incelemeye girişmeden, Allah'tan ve Rasulünden gelenlere; geldiği gibi inanıp kabul ettiklerini göstermektedir.

b- İmam-ı Malik şöyle der idi: "Allah'ın dini hakkında söz edilmesinden hoşlanmam. Bizim beldemiz halkı Cehmiyye kaderiyye ve benzerlerinin görüşlerinden hiçbir zaman hoşnut olmamışlardır. Onlar bu tür görüşleri yasaklarlar. Ben ancak altında (yararlı) iş olan sözü severim. Ama Allah'ın dini ve Allah hakkında konuşmaya gelince, susmam bana daha sevimlidir. Çünkü ben beldemiz halkının, altında (yararlı) iş olan söz dışında din hakkında söz söylenmesini yasakladıklarını gördüm."

c- İbn-u Abd'il Berr diyor ki: İmam-ı Mâlik açıklamıştır ki altında (yararlı) iş bulunan söz, kendisine ve beldesi (Medine) halkına göre mubahtır. Beldeden maksat, onların âlimleridir. Yine bildirmiştir ki din hakkında söz söylemek, Allah'ın sıfatları hakkında söz söylemek gibidir. Bir de Cehmiyye ve Kaderiyye örneğini söylemiştir.

İbn-u Abd'il Berr (devamla) şöyle demiştir: Hadis ve fetva ehli olan fukaha topluluğunun eskisi de yenisi de İmam-ı Malikin sözü üzeredir. Ona uymayanlar bid'at ehli olanlardır. Cemaat ise İmam-ı Malikin söylediği üzeredir. Ancak bunlardan biri konuşmak zorunda kalırsa susması doğru olmaz. Bu, bir batıl'ı

ortadan kaldıracağını ümid ettiği zaman, (sapık) bir mezhep sahibini düşüncesinden vazgeçireceğini sandığı zaman, genel bir sapıklık olmasından korktuğu zaman veya benzeri bir durumda olur.

d- Yunus b. Abd'ul A'lâ şöyle demiştir: İmam-ı Şâfiîyi Hafs'ul Ferd[436] ile tartıştığı gün dinlemiştim. Bana şöyle dedi: Ey Musanın babası! Bir kulun şirk dışında her tür günah ile Allah'a kavuşması, (din hakkında kötü) söz söylemiş olarak karşılaşmasından daha hâyırlıdır. Ben Hafs' dan öyle şeyler işittim ki anlatmaya gücüm yetmez.

e- Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir. Kelâm (tartışmasında kötü söz) sahibi ebedi felah bulmaz. Kelâm[437] tartışması yapıp da kalbinde fesat olmayan birini neredeyse (hiç) göremezsin.

f- Yine Yunus, Hasan b. Ziyâd el-lü'lüî'den naklen şöyle demiştir. Bir adam Hasan b. Ziyad'a Züfer b. Hüzeyl hakkında şöyle dedi: Züfer kelam tartışması yaparmıydı? Hasan b. Ziyad (adama) şöyle cevap verdi: Ne ahmaksın? Sübhanellah! Yetiştiğim hocalarımdan Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve birlikte oturup kendilerinden ilim aldığımız herkesin fıkıhtan ve kendilerinden önce geçenlere uymaktan başka önem verdikleri bir şey yok idi.

g- İbn-u Abd'il Berr şöyle demiştir: Tüm (ülke ve) şehirlerde fıkıh ve hadis âilmleri ittifakla ifade etmişlerdir ki kelamcılar bid'at ehli ve sapık kimselerdir. Bunlar, tüm beldelerde hiç kimse tarafından âlimler tabakasından sayılmazlar.

Alimler, ancak fıkıh ve hadis ehli olanlardır. Bunlar arasında işini mükemmel yapanların, bir takım meziyetler ve anlayış itibariyle birbirlerine üstün olanların bulunması sözkonusudur.

h- Ebû Zinâd[438] dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allaha yemin ederim ki biz hadisleri fıkıh ehlinden ve güvenilir kimselerden toplardık. Hadisleri kuran ayetlerinin öğrendiğimize benzer şekilde öğrenirdik. Bizim fıkıh ve fazl erbabından yetiştiğimiz kimseler de hep insanların hayırlı olanları ve en iyileri idi. Onlar (kavga edercesine) tartışma yapanları, aşırı derecede (kusur aracasına) inceleyenleri ve keyfi görüş sahibi olanları ayıplıyorlardı. Bizi onlara yakın olmaktan ve onlarla oturup kalkmaktan şiddetle sakındırıyorlardı. Bu kimselerin dalalet ehli olup Allah'ın kitabını ve Rasûlullahın hadislerini bozan/değiştiren kimseler olduklarını haber verirlerdi. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar (yersiz) soru sormayı (aşırı derecede) incelemeyi hoş görmemiş ve bunu birden çok yerde yasaklamıştır. Hatta şu hadisi, bundan hoşlanmadığını bildiren sözlerinden birisi olmuştur: **"Ben (size bir şöy söylemeyip) sizi bıraktığım sürece (sorular sormayıp) beni (kendi hâlime) bırakınız. Sizden öncekiler peygam-**

---

436 Hafs'ul Ferd Mutezile mezhebi kelamcılarındandır. Ebu Hanifenin talebelerinden Ebu Yusuftan fıkıh öğrenmiştir.

437 Burada "kelam"dan maksat söz söylemek değil, itikat meselelerini içine alan ilim dalıdır. (Çeviren)

438 Bu zat, Medinelidir ve Hz. Osman eşi Remle hatının kölesidir. Adı Abdullah b. Zekvan el-Kureşî, künyesi Ebu Abdirrahmandır. Ebu'z-Zinad güvenilir bir fıkıh âlimidir. Beşinci tabakadan olup, hicretin 131. yılında Ramazan ayında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/413; Şezerât, 1/182

berleri hakkında ihtilafa düşüp (yersiz) soruları sebebiyle mahvoldular. Ben size bir şeyi yasakladığım zaman ondan kaçının. Size bir şeyi emrettiğim zaman ise onu gücünüz yettiğince yerine getirmeye çalışınız"[455]

1- Ömer b. Hattab'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Dinin hususunda Allah korkusu ile hareket ediniz." Sahnun, Hz. Ömer'in, bu sözü ile dinde çekişmeye son vermeyi kasdettiğini söylemiştir.

İbn-u Vehb yine Hz. Ömerden şu rivayeti tahric etmiştir: "Kişisel görüş sahipleri sünnetin/hadisin düşmanlarıdır. Hadisleri ezberlemek onlara zor geldiği için (ezberlemediler. Böylece) onları anlamayı (anlama fırsatını) kaçırdılar. Kendilerine bir şey sorulduğunda (sorulanı bilmiyorlarsa) "bilmiyorum" demekten utandılar. (Sorulan soruyu cevapsız bırakmamak için) kendi görüşleriyle sünnete/hadislere karşı geldiler. Sakın onlarla birlikte olmayın."

Ebu Bekir b. Ebî Davud[439] şöyle demiştir: Kişisel görüş sahipleri bid'at ehlidir. Bu zat, sünnet hakkında söylediği kasidesinde şöyle demiştir:

"Kişilerin görüş ve sözünü terk ediniz. Çünkü Peygamberin sözü en açıktır, en temiz."

i- Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmiştir." Sizden öncekiler, yolları çoğaldığı ve (ana) yoldan ayrıldıkları zaman, ancak rivayetleri terk edip kendi görüşleriyle hüküm vermek suretiyle helâk oldular. Neticede hem (kendileri) saptılar, hem de (insanları) sapıttılar."

Mesrûk'dan[440] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kendi görüşü sebebiyle Allah'ın emrini dikkate almayan kimse dalâlete/sapıklığa düşmüştür."

Hişam b. Urve[441] babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sünnetler (dini hayatı yaşamak üzere yürünecek) yollardır. Şüphe yok ki sünnetler/hadisler dinin kıvamıdır." Yine Hişam b. Murve'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yahudilerin durumu mutedil (her hangi bir sapma meydana gelmemiş) olarak devam ediyordu. Tâ ki onlarda esir alınan kimselerden doğanlar (yetişip din

---

[455] Bu hadis sahih ve müttefekun aleyh'tir. Hadisi, Buhari i'tisam kitabında, (Fetih'de 7288 numarada), Müslim Fezâil kitabında, kitabın 130 ve 131 numaralarında, İbn-u Mâce, Mukaddimede 2 numarada rivayet etmiştir. Ayrıca bakınız: Feyz'ul Kadir, Münavi, 3/562, Hadis no: 4325. Suyuti Hadisi Ahmed b. Hanbelin Müsnedine, Müslim, Nesâi ve İbn-u Maceye nisbet etmiş ve sahih olduğunu bildirmiştir. Suyuti, hadisin Buharide olduğunu ifade etmeyi atlamıştır. Fakat Buhari bizim yukarda söylediğimiz yerde hadisi rivayet etmiştir. Ayrıca Gazâli İhyasında "Lisan'ın âfetleri" bölümünde 20. ci âfet başlığı altında da hadise yer vermiştir. İhya, 3/254 Dar'ul Hadis yayını, Tahkik: Seyyid İbrahim, 1. basım, 1992

[439] Bu zât Sünen Sahibi Ebû Dâvud'un oğludur. Künyesi Ebu Bekir, adı Abdullahtır. Ebu Bekir Bağdatta hadis hafızlarının büyüklerinden idi. Kendisi âlim olan Ebu Bekir'in İmam oğlu imam olduğunda görüş birliği edilmiş birisi idi. Güvenilir olan Ebu Bekir'i babası birden fazla hadiste yalanlamıştır. Hicretin 316 yılında vefat etmiştir. Bakınız: Tezkire, 2/268; Şezerât, 2/168-273

[440] Bu zat Mesruk b. Ecda' b. Mâlik el-Hemedâni el-Vâdiîdir. Künyesi Ebû Aişedir. Kûfeli güvenilir bir fakih ve ibadetine düşkün bir kimsedir. İslâm'dan öncesi

[441] Bu zât, Hişam b. Urve b. Zübeyr b. Avvam el-Esedidir. Künyesi Ebu Münzir'dir. Güvenilir bir fakihtir. Pek az olarak (rivayetlerinde) karıştırmıştır. Beşinci tabakadandır. Hicretin 145. veya 146. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/319; Mizan, 4/301; Tezkire, 1/144

konusunda hükümler verecek şekilde) ortaya çıkana kadar. Bunlar Yahudiler hakkında kişisel görüşleri ile hüküm verip, saptılar ve sapıttılar."

Bu ve benzeri rivayetler aklın görünüşü Peygamberden rivayet edilene tercih etmenin kötülüğüne işaret etmektedir.

Alimlerden bir gurup, bu haberlerdeki kötülenen görüşten maksatın, itikadda ortaya çıkarılan bid'atler olduğu görüşündedirler. Ebû Cehm'in[442] ve kelamcılardan diğerlerinin görüşü gibi. Çünkü onlar hadisleri reddetmek için görüşlerini ve kıyaslarını kullanmış bir topluluktur.

Onlar âhirette Allah'ın görülmesinin caiz olmadığını söylemişler ve şu âyeti (delil olarak) ileri sürmüşlerdir: **"Gözler O'nu göremez. Halbu ki O, gözleri görür.** (En'am, 103) Aynı konuda Hz. Peygamberin şu hadisini reddetmişlerdir:

"Siz Rabbinizi kıyamet gününde kesinlikle göreceksiniz."[443] Hz. Allah'ın görülmesi konusundaki: **"Yüzler vardır ki o gün (âhiret günü) ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır..."** (Kıyame, 22-23)

Bunlar kabirde ölümün sorulması hakkında şu ayete dayanarak "Caiz değildir." demişlerdir. **"....Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin..."** (Ğafir, 11)

Yine onlar kabir azabı ve fitnesi konusundaki mütevatir hadisleri red etmişlerdir. Şefaat konusundaki hadisleri de mütevâtir olmasına rağmen red etmişlerdir. (Kendi görüşlerini şöyle diyerek ortaya koymuşlar ve) demişlerdir ki:

"Cehenneme giren oradan (bir daha) asla çıkamaz. Biz (âhirette) ne (Kevser) havuzu, ne de mizanı tanımıyoruz. Bunu aklımızla kavrayamıyoruz." (Bunları söyleyerek) kıyas ve kişisel görüşleri ile tüm bu konulardaki hadisleri red etmişlerdir.

Allah'ın sıfatları konusunda dahi bir takım şeyler söylemişlerdir ki bunların (hepsinin) burada ifade edilmesi bahsi uzatacaktır. (Bu konuda söyledikleri özetler şöyledir!) Allah'ın ilim sıfatı, bilinen şeyin meydana gelmesi durumun-

---

[442] Tabiîdir ki maksat Cehm b. Safvandır. Bu kişi kendisine bid'atçı guruplardan birinin nisbet edildiği kişidir. Cehm 'in künyesi Ebu Muhriz'dir. Buna göre burada Muhriz ismi düşmüş olsa gerek veya "Ebu Cehm" ifadesindeki "Ebû" kelimesi fazladandır. Tercih edilen budur.

[443] Bu hadis sahih ve müttefakun aleyh bir hadisin parçasıdır. Hadisi Buhari Mevâkît'us-Salât kitabında (Feth'de 554 numara ile) rivayet etmiştir. Buradaki rivayet şöyledir: Cerirden şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz Hz. Peygamberin yanında idik. Peygamber bir gece-dolunay halindeki-ay'a bakıı ve şöyle buyurdu: "Siz Rabbinizi şu ay'ı gördüğünüz gibi göreceksiniz. Onu görmekten gözünüz kamaşmayacaktır Eğer güneş doğmazdan önce ve batmazdan önce namaz kılmakta mağlup olmamaya gücümüz yeterse (bunu) yapınız." Rasûlullah bunu söyledikten sonra **".....Rabbini güneşin doğuşundan evvel ve batışından sonra (namaz kılarak) hamd ile tesbih et."** (Kâf, 39) ayetini okudu. Buhari hadisi ayrıca Ezan, Tefsir ve Tevhid kitaplarında (Fethde 573-806- 4581-7434-7435-7436 ve 7437 numaralı hadislerde), Müslim, İman kitabında 182 ve 183 genel hadis nosu ile ve Zühd kitabında, kitabın 16 numaralı hadisinde, Ebu Davud, Sünnet kitabında 4729 ve 4730 numaralar ile, Tefsir kitabında 3105 ve 3106 numaralar ile, İbn-u Mâce Mukaddimede 177-178-179-185-186 ve 187 numaralar ile, Dâremi, Rikak kitabında 2801 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 2/275-293-368 ve 389 da rivayet etmiştir.

da muhdes (sonradan olma) dır. Çünkü ilim, ancak bilinen bir şeyde gerçekleşir. (Onların böyle demesi) kendi inançlarına göre "evrenin ezeli olduğu" görüşlerinden kaçmak içindir.

Bir (başka) gurup şöyle demiştir: Kötülenmiş görüşten maksat, bid'at olarak ileri sürülen şeyler veya diğer bid'at çeşitlerinin bir benzeridir. Bu kavil birinciden daha geneldir. Çünkü o, sadece itikada mahsus olup, bu ise tüm uygulamaları ve başkalarını genel olarak içine alıyor.

Diğerleri -ki İbn'u Abd'il Berr bunların cumhûr/çoğunluk olduğunu söylemiştir- şöyle demişlerdir: Kötülenmiş görüşten maksat, dinde istihsan ve zanlar ile hüküm vermek, çetin meseleleri ezberlemekle meşgul olmak ve fer'î meseleleri esas meselelere götürmek yerine yine fer'î meselelerle ilinti kurarak sonuca gitmektir. Böyle yapan kimse dinde (sanki dini hükümlere) tenezzül etmeden kendi görüşü kullanmıştır. Cumhur'u oluşturan âlimler: "Bu tür şeylerle meşgul olmak sünneti/hadisleri devre dışı bırakmak ve sünnetin bilinmemesine yol açmaktadır." demişlerdir.

Bu kavil de daha önce geçen görüşün dışında değildir. Aralarındaki fark şudur. Bu görüş, kötülenmiş bir görüşe -ku bu, naslara karşı gelmektir- yol açtığı için yasaklanmıştır. Çünkü sünnetler/hadisler araştırılmazsa bilinmez olur ve görüş'e ihtiyaç hasıl olur. Son olarak ifade edilen bu görüş de daha önce geçen iki görüşe katılmış olur. Bunların hepsi gerçekten sünnete karşı gelen görüşlerdir. Bunların tamamı, dönüp (dolaşıp) tek bir manaya varır. Bu sonuç bilmeyerek, hata ile veya kasıtlı olarak hadisleri atıp akla dayalı görüş üretmektir. Bir görüş, hadisler ile çeliştiği zaman bidat ve sapıklık olur.

Bu geçenlerin tamamından ortaya çıkan sonuç şudur: Sahâbe-i kiram ve onlardan sonra gelenler, bilerek veya bilmeyerek, sünnetlerden haberleri olsun veya olmasın, sünnetlere aykırı davranmamışlardır.

Bunun aktarılmasından istenen de odur. Eksik olana -yani akla- mükemmel olana -yani dîne- karşı öncelik veren kimseden ibaret olmalıdır. Allah Rabi" b. Huseym'e[444] rahmet eylesin. O şöyle diyordu: Ey Abdullah! Allah'ın sana kitabında olan bir bilgiyi öğrettiğine hamdü senâ et. Allah bir bilgiyi kendisine saklayıp sana bildirmemiş ise, onu bilene havâle et. Sakın, kendiliğinden (o hususta) bir şey söyleme. Çünkü Hz. Allah Peygamberine: **"(Rasûlüm!) De ki: Ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ve ben kendiliğimden (bir şey) teklif edenlerden değilim."** (Sâd, 87)

Mumer b. Süleyman[445] Caferden, Ca'fer Medine âlimlerinden bir zâttan şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Allah'ın bildiği (bir takım) ilim(ler) vardır

---

[444] Bu zât, Rabi' b. Huseym b. Âiz b. Abdullah Sevrîdi. Künyesi Ebû Yezid olup, Kûfelidir. İbadetine düşkün güvenilir bir kimsedir. İslâm öncesi ve İslâm sonrası dönemi görenlerdendir. İbn-u Mesud ona şöyle demiştir: Hz. Peygamber seni görseydi mutlaka severdi. Ra'bi', ikinci tabakadan olup, hicretin 61. veya 63. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/244; Cerh ve Ta'dil, 3/459

[445] Bu zat, Ma'mer b. Süleyman Rakkî'dir. İsmail b. Ebî Halidden ve onun tabakasından (hadis) rivayet etmiş olup, değerli hadis âlimlerindendir. Ahmed b. Hanbel onun faziletinden ve heybetinden söz etmiştir. Ebu Ubeyd şöyle diyor: Ma'mer, gördüğüm kimselerin en hayırlısıdır. Hicretin 191. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Şezerât, 1/329; Cerh ve Ta'dil, 8/372

ki onu kullarına da öğretmiştir. Allah'ın bildiği (öylesine bir) bilgi de vardır ki onu kullarına öğretmemiştir. Kulların bilmediği ilim hakkında kendiliğinden birşeyler söyleyen olursa, bu ancak onu (Allah'tan) uzaklaştırır." (Bu zât daha sonra) Kaderiyye bun(lar)dandır, demiştir.

Evzâi [446] diyor ki Mekhûl[447] ve Zührî[448] şöyle demişlerdir:

"Şu (itikad ile ilgili) hadisleri size geldiği gibi alınız. Onlar hakkında tartışma yapmayın."

Benzeri bir rivayet İmam-ı Mâlik, Evzâi, Süfyân b. Saîd, Süfyan b. Uyeyne ve Ma'mer b. Râşid'den, Allah'ın sıfatları ile ilgili hadisler hakkında, hadisleri geldiği gibi değerlendirdikleri nakledilmiştir. Allah'ın dünya semasına indiğini, Âdem'in Allah'ın sûreti üzere yaratıldığını bildiren ve benzeri hadisler bu kabil hadislerdendir. İmam-ı Malik'in İstivâ[449] hakkında soru sormak hususundaki sözü meşhurdur.

Alimlerin söylediklerinin hepsi Âl-i İmran suresinde yer alan **"Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler."** ayetine (ayet,7) dayanmaktadır.

Bu ayet, bizim ortaya koyduğumuz hususta açıktır. Anlamakta normal durumda olmayan her şey (âyet) müteşâbihtir. Müteşâbih olan ayetlerde en uygun davranış, (bir fikir beyan etmeyip) durmaktır. Allah'ın Rasûlüne tâbi olan sahâbe-i kiram'ın durumu budur. Eğer onların durumu kendi görüşlerine uymak olsaydı, onu kötüleyip yasaklamazlardı. Çünkü bir kimse önce bir yol tutmaktan hoşnut olup, sonra onu yasaklamaz. Hele böyle bir davranışı sahâbe nasıl yapar? Onlar tüm müslümanların görüş birliği ile ümmetin önderleridirler.

---

[446] Bu zat, Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid'dir. Hemedân şehrinde Evzâ' denilen yerdendir. Şam halkının imamı idi. Evzâi değerli, güvenilir bir fıkıh âlimi idi. Yedinci tabakadan olup, hicertin 157. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 1/493; Tezkire, 1/178; Mîzân, 2/580

[447] Bu zat, Mekhul b. Ebî Müslim Hafız el-Hüzelîdir. Şamlı olup, Künyesi Ebû Abdillah'tır. Güvenilir bir fıkıh âlimidir. Rivayetlerinde çok mürsel türü rivayet vardır. Kader hakkında söz söylerdi. Beşinci tabakadan olup, hicretin 113. yılında vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/207-273; Tezkire, 1/107; 108; Mizan, 4/40-177

[448] Bu zât, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihab b. Abdullah b. Hâris es-Zührî'dir. Künyesi Ebû Bekirdir. Fıkıh âlimi, hadis hafızı ve huccettir. Nâdir olarak (rivayetlerinde) karıştırırdı. İlim ehli arasında titizliği ve değerinin yüksek olduğunda görüş birliği vardır. Dördüncü tabakanın ileri gelenlerindendir. Hiceretin 125 yılında veya daha sonra vefat etmiştir. Bakınız: Takrib, 2/207; Tezkire, 1/108; Mizan, 4/40

[449] **"Rahman'(olan Allah) arşı istiva etmiştir"** mealindeki TâHâ 5. ayetindeki istiva kelimesi Arapçada yüksekte olmak ve yerleşmek anlamındadır. Hz. Allaha nisbet olunan istiva hakkında âlimlerden 14 kadar kavil nakledilmiştir. İmamı Malik'in bu konudaki meşhur sözü şöyledir: İstivâ mâlum, nasıl olduğu mechuldur. Bunu sormak ise bid'attır. Bakınız: El-Cami'u Li-Ahkâm'il Kur'an, Kurtubî, Dâr'ul Kâtib'il Arabî, 1967, Kahire, 7/219-220 (Çeviren)

Rivayet olunur ki Hasen, bir mecliste imiş. Oradan Hz. Muhammedin ashabından söz edilmiş. Bunun üzerine Hasen şöyle demiştir: Onlar bu ümmetin kalbi en temiz, bilgisi en derin, kendiliğinden en az birşeyler söyleyen kimseler idiler. Onlar. Hz. Allah'ın, peygamberi Hz. Muhammedin sohbeti için seçtiği bir topluluktur. Onların seçkin hallerine ve ahlaklarına benzeyiniz. Ka'benin Rabbine yemin ederim ki onlar dosdoğru hidayet üzeredirler.

Huzeyfe (r.a) şöyle söyler idi: Ey kıraât âlimleri topluluğu! Allah'tan korkun ve sizden öncekilerin yolunu tutun. Hayatıma yemin ederim ki eğer onlara tâbi olursanız sağlam ve güçlü olur (belki onlara ulaşmış olur) sunuz. Eğer onları sağa sola (atar) terk ederseniz, en uzak bir şekilde sapıklığa düşersiniz.

İbn-u Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sizden biriniz (birisini) örnek alacaksa, Hz. Muhammedin ashâbını örnek alsın. Çünkü onlar insanların kalp bakımından en temizi, ilim bakımından en derini, kendiliğinden bir şey söyleme bakamından en azı, hidayet bakımından en doğrusu, ahlak bakımından en güzeli olan kimselerdir. Onlar, Allah'ın Peygamberi Hz. Muhammedin sohbeti ve dininin yerleşmesi için seçtiği bir topluluktur. Onların faziletini bilin ve izlerine uyun. Çünkü onlar dosdoğru hidayet üzeredirler.

Bu manada rivayetler çoktur. Bunların hepsi onlara uymayı, her hâlükârda yollarına tabi olmayı gerektirir. Guruplarla ilgili hadiste ".... benim ve ashabıın üzerinde olduğu durum." uyarısı ile ifade olunduğu üzere kurtuluş yoludur.

FASIL

DÖRDÜNCÜ HATA: KEYFÎ ARZUYA UYMAK

İslam dini, mükellefi hevâsı neyi istiyorsa ona çağrıda bulunmaktan uzaklaştırmak için (Allah tarafından) konulmuştur. Tâ ki mükellef, Allah'ın kulu olsun.

Bu bir ana kuraldır ki "Muvâfakât" isimli kitabımızın "Mekâsıd" bölümünde yer almıştır. Fakat orada Metodolojiye layık bir şekilde küllî olarak ele alınmıştır. Her kim bundan haberdar olmak dilerse oradan mütelaa etsin.

Hakikatin yolları şubeler halinde birden çok olunca o yolların hepsini tam olarak ortaya koymak mümkün olmamıştır. Biz bu yollardan bir şubeyi anlatacağız. Bunun bilinmesi diğerlerinin bilinmesine yol olacaktır.

Biliniz ki: Hz. Allah bu dîni halk için koymuştur; büyüğü-küçüğü, itaat edeni- isyan edeni, iyisi-kötüsü kullar arasında hiçbir kimse için bu din, hususilik ifade etmez. Diğer dinler de, dinin gönderildiği milletlerin hepsine Allah'ın bir hucceti olarak konulmuştur. O kadar ki dinleri getiren peygamberler de dinin hükümlerine girmek durumundadır.

Peygamberimiz Hz. Muhammedi tüm hallerinde ve davranışlarında kendisi için özelveya hem kendisi, hem de ümmeti için genel olarak dinin hükümleri ile muhatap olduğunu görürsün. (Aşağıdaki ayetler bunun bir delilidir:)

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini Peygambere hibe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helal kıldık)." (Ahzâb, 50)

"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir." (Ahzâb, 52)

"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?" (Tahrim, 1)

"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın." (Talâk, 1)

Bu ayetlerde geçen ve diğer yükümlülükler (in genel olanları) tüm mükelleflere gelmiştir. Peygamber de mükellefler arasındadır. Peygambere de, tüm mükelleflere de mutlak olarak genellikle hüküm verici dindir. En büyük hidayete ulaştıran yol, budur.

"İşte böylece sana emrimizde Kur'an'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık" (Şûra, 52) ayetine baktığımızda Allah'ın kitap ve iman ile ilk hidayet verdiği kimsenin Hz. Peygamber olduğunu görürüz. Allah'ın Peygamberden sonra hidayet verdiği kimseler, Rasûlullah'a uyanlar-

dır. Hidayet yolunu gösteren kitaptır. Peygambere inen vahiy de yol gösterici ve bu hidayeti açıklayıcıdır. Halk, hidayete bunların hepsiyle birlikte kavuşmaktadır.

Hz. Peygamberin kalbi, organları, içi ve dışı Hak teâlanın nûru ile aydınlanınca, bu aydınlanma bilgi ve uygulama olarak gerçekleşince, Peygamber bu ümmetin ilk hidayet yolunu göstericisi ve en büyük mürşidi olmuştur.

Hz. Allah bu nuru üzerine indirmekte diğer yarattıklarını değil, hususî olarak peygamberini tercih etmiş, öncelikli olarak kendisi gibi yaratılışta beşer olan kulları arasından onu seçmiştir. Bu seçiş onun beşer olması yönünden olmamıştır. Zira diğerleri de beşer olmakta taşıdığı özelliklerde onunla ortak idiler. Onun seçimi mesele Kureyşten olduğu için de değildir. Aksi halde her Kureyşlinin Peygamber olarak seçilmesi gerekirdi. Yine onun seçilmesi Abdulmuttalip oğullarından veya Arap kavminden olmasından dolayı da değildir. Bil'akis onun Peygamber olarak seçilmesi, kalbin ve (diğer) organlarını aydınlatan vahyin ona mahsus oluşundandır. Sonuçta onun ahlakı Kur'an'dan ibâret hale gelmiştir. Hatta onun hakkında şu ayet-i celile nazil olmuştur.

"..... ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin." (Nun, 4)

Onun ahlakının Kurandan ibaret olması, ancak vahy'i nefsi üzerine hakem kılmasındandır. O bilgisinde ve uygulamasında hep Kur'an'a uygun olmuştur. Vahy Peygambere hâkim olmuş, (O da) vahy'e uygun, vahyde söylenene boyun eğerek, vahyin çağrısına icabet ederek ve Kur'an'ın hükmü yanında durarak hareket etmiştir. Bu özellik onun getirdiği davada doğru olduğunun en büyük delilidir. Çünkü o getirdiği emre (önce) kendisi uymuş, yasaklara riayet etmiş, öğütlerden öğüt almış, korkulması gerekenden ilk korkan olmuştur. O, Allah ile kulları arasında tercüman olarak ümit kâfilesinin başıdır.

Bunların hepsinin gerçeği Hz. Peygamberin, üzerine inen şeriatı kendi üzerinde hâkim ve hüccet kılması, getirdiği dinin, üzerinde yürüdüğü dosdoğru yola delil olması olur. Bundan dolayıdır ki o, gerçek Kul olmuştur. Kul, kelimesi Allah'ın kullarının isimlendirildiği en şerefli isimdir. (Hz. Peygamberin bu şerefli isimle isimlendirildiği aşağıdaki ayetlerde bildirilmiştir):

"Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir." (İsra, 1)

"Âlemlere uyarıcı olsun diye Kuluna Furkan'ı indiren Allah, yüceler yücesidir." (Fur'an, 1)

"Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sûre getirin...." (Bakara, 23)

Bu ayetlere benzeyen başka ayetlerde de, sahih olarak sahibi olduğu kulluğu medhedilmiştir.

Durum böyle olunca Hz. Peygamberin dışında kalan halkın dini kendilerine hâkim olan bir hüccet kılmaları ve kendilerine hakikate götüren bir meş'ale kılmaları en uygun olan şeydir. İnsanların şerefi, ancak söz, iş ve inanç olarak

dinin hükümleri altına girip kazandıkları meziyetlere göredir. Sadece akıllı olmalarına ve sadece topluluk içinde mevki sahibi olmalarına göre şerefli olmaları söz konusu değildir. Çünkü Hz. Allah şerefin ölçüsünü takvâ olarak belirlemiştir. Başka bir şey ile şeref sahibi olmak yoktur. Cenab-ı Hak buyurur ki: **"Muhakkak ki Allah katında en değerli/şerefli olanınız en çok takva üzere olanınızdır."** (Hucurât, 13)

Her kim dine uymayı en şiddetli bir şekilde korursa o, şerefli ve değerli olmaya en lâyık olandır. Bu hususta daha aşağı derecede olanın, dine uyarak en yüksek derecede olanın derecesine ulaşması mümkün değildir. O halde şeref sahibi olmak, ancak dinin hükmüne uymada çok mübâlağa etmeye göredir.

Bundan sonra, deriz ki: Hz. Allah ilim ehlini şereflendirmiş, değerlerini yüceltmiş, (Sayıca az olsalar bile) onların miktarını çok kılmıştır. Bunun böyle olduğunu kitap, sünnet ve icma' da göstermektedir. Hatta akıl sahipleri de ilmin ve ilim ehlinin fazileti üzerinde görüş birliği etmişlerdir. İlim ehli olanlar mertebelerin şereflisine müstehaktırlar. Bu hususta akıl sahibi olanın itirazı yoktur.

Dinler dahi ittifak etmiştir ki dini ilimler, ilimlerin en faziletlisi ve kıyamette Allah katında en büyük ecri olan ilimlerdir. Herkes tarafından bu faziletle ittifak olup, bu fazilete layık olduğu isbat edildikten sonra ilimleri –yani din koyucunun meziyet ve faziletini bildirdiği ilimleri- belirlemekte bir takım farklar olduğunda tolerans göstersek de göstermesek de sonuç değişmez.

Dini ilimlerde araç durumunda olanlar vardır, amaç durumda olanlar vardır. Amaç durumunda olan ilimler böyle olmayanlardan daha yücedir. Böyle olduğunda akıl sahipleri arasında tartışma yoktur. Fıkıh ilmine göre Arapça ilmi gibi. Arapça araç durumundadır. Fıkıh ilmi Arapçadan daha yücedir.

Demek oluyor ki ilim ehli, insanların en şereflisi ve derece bakımından en büyük derecenin sahibidir. Bundan şüphe ve tartışma yoktur. Dinde ilim sahiplerinin medh-ü senâ edilmesi ilim sıfatına sahip olmalarından olup, başka bir cihetle değildir. Bu özellik kaydı ile onların medhedilmesi bunu gösteriyor. Eğer bu özellik olmasaydı onların, başkalarına göre bir meziyeti olmazdı. O halde övülmenin gerekçesi ilimdir.

Bundan dolayıdır ki âlimler tüm insanlara fetva, irşad veya mahkeme hükmü verme bakımından hâkim olmuşlardır. Çünkü onlar mutlak olarak hâkim olmuşlardır. Çünkü onlar mutlak olarak hâkim olan din ilmi ile muttasıf olmuşlardır. Onlar başka insanlarda da bulunan kudret, irade, akıl vesair özelliklerden dolayı böyle olmamışlardır.

Çünkü herkeste bulunan bu ortak özellikte bir ayrıcalık yoktur. Onların insanlara hükmetme ve kendilerine başvurulacak durumda olma özelliği, hâkim (durumda) olan ilme sahip olmaları sebebiyledir. Bu itibarla onlar ancak bu cihetle halka hâkim olabilirler. Nitekim onlar sadece bu ilme sahip olma cihetiyle medhü senâ edilmişlerdir. Onların hâkim olan bu ilimden dışarda kaldıklarını varsayarsak, hüküm sıfatına sahip olmaları mümkün değildir. Çünkü ancak

bu cihetle huccet durumundadırlar. Bu ciheti elden çıkardıkları zaman hakim -ve hakem- olmaları nasıl tasavvur oluna bilir? Bu imkansızdır.

Nitekim Arapça bilen kimseye mühendis denmez. Mühendis'e de Arapça âlimi denmez. Dini hükmün dışına çıkan kimseye dahi din ile hükmeden kişi denmez. Böyle bir kimseye bil'akis aklıyla veya kişisel görüşü ile hükmeden denir. Aklı ve kişisel görüşü hükmedici ilimde hüccet kılmak sahih değildir. Zira hükmedici ilim onu yalanlar ve reddeder. Bu anlayış dahi genel olarak akıllı kimselerin muhalefet etmeyip görüş birliği ettiği bir husustur.

Bu esastan, bunun üzerine bina edilecek bir başka esasa geçiyoruz. Bu da şudur: Dini bilgileri bilen kimsenin sözüne uyulup hükmüne insanlar boyun eğiyorsa bu, dini bilgileri bildiği ve dinin hükümleri gereğince hükmettiği içindir. Başka bir cihetten değildir. Dini ilimleri bilen kimse. Allah'tan (aldıklarını) tebliğ eden Peygamberin tebliğcisidir. Din âlimi ulaşabildiği kadar peygamberden gelen bilgiyi alır. Veya mutlaka hüküm vermek üzere yetkili durumda olmak cihetiyle değil, zannı gâlibine göre peygamberden gelen bilgiye ulaşmış olur. Kesin bilgiye ulaşmak gerçekten hiç kimse için sabit değildir. Bu, ancak Allah'ın dini için ve Hz. Peygamber için sâbittir. Peygamber dışında hiçbir kimse için böyle bir şey söz konusu değildir. Peygamberin hatadan korunmuş olma (ismet) delili cihetiyle durum budur. Bunun delili şudur ki Peygamberin (her) söylediği ve yaptığı hak'tır. Ayrıca mucize ile birlikte olan risâlet de bunun delilidir. Peygamberin dışında bir kimse için Ismet de yoktur, mucize de yoktur. Böyle bir kimsenin mutlak olarak hüküm verme mevkiinde Peygambere eşit olması söz konusu olamaz. Alim bir kimsenin hüküm verme makamında olabilmesi ancak dinin gereği olarak hüküm vermiş olma şartına bağlıdır. Eğer bir âlimin verdiği hüküm, dindeki hükme aykırı ise, -böyle olduğu varsayılırsa- bu durumu ile hüküm verici olamaz. Bu, âlimler arasında görüş birliği ile böyledir. Bundan dolayıdır ki dini bir meselede çelişme meydana gelirse, o meseleyi dine götürmek vaciptir. Böylece hâk meydana çıkacaktır. Çünkü Cenab-ı Hak da: **"Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allaha ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlüne götürün."** (Nisa, 59) buyurmuştur.

o o o

O halde dinin hükümleri ile mükellef olan kimse şu üç durumdan biri üzere olur:

1- Mükellef müctehid olur. Müctehid olanın hükmü ictihadı ne ise ona göre hareket etmektir. Çünkü delâleti açık bir şekilde açık olmayan işlerdeki ictihadı, ancak dinin delillerine en uygun ve din koyucunun kasdına en yakın olarak meydana geldiği varsayımına göre gerçekleşmiştir. Olabilir ki kendisine zahir olan bir ictihad sonucu, diğer müctehidlere zâhir olmamıştır. Bu bakımdan (din koyucunun kasdına) en yakın olarak ortaya çıkan bu sonucu uyması vacip olur. Bunun delili şudur ki, müctihed için delil açıkca ortaya çıktığı zaman, delile uymaktan başka yapacağı bir şey yoktur. Böyle bir durumda ictihadının sonucuna uyamaz. Delilin olduğu yerde onun ictihadı boşa çıkar,

yok sayılır. Delil varken ictihada uymak, hüküm sahibi şeriatın doğru saydığı bir şey değildir. Bu durumda müctehidin sözü hüküm olarak dikkate alınmaz.

2- Mükellef, hüküm verecek ilimden yoksun, sırf mukallid birisi olur. Bu durumdaki kimse için kendisini yönetecek birisi, hüküm verecek bir hüküm sahibi ve uyulacak bir âlim mutlaka lazımdır. Bilindiği üzere âlime, ancak hükmedici ilme sahip olduğu için uyulmaktadır. Bunnu delili şudur: Eğer bu kimse kendisinin ilim erbabından olmadığını kesin veya ağır basan zannı ile bilseydi ona uymak ve hükmüne boyun eğmek helâl olmazdı. Hatta (diyebiliriz ki) bilgi sahibi olmayan birine, uymayı, avamdan olan birinin de başkasının da gönlünden dahi geçirmesi sahih olmaz. Nitekim bir hastanın doktor olmadığını bildiği kimseye kendisini teslim etmesi mümkün değildir. Bunu, ancak aklını kaybeden biri yapar. Durum böyle olunca, boyun eğilmesi vacip olan bir ilmi bilmesi cihetiyle ancak müftî'ye itaat edilir. Yoksa filan kimse olduğundan dolayı itaat edilmez. Bu kısımda ifade edilenlerde dahi ne akıl, ne de din yönünden görüş ayrılığı yoktur.

3- Mükellef müctehidler derecesinde değildir. Fakat delili ve kullanıldığı yeri anlar. Onun bu anlaması tercihe ve hüküm çıkarma yollarında geçerli delil olmaya elverişli olabilir. Bu kimsenin anlayışının tercihi ve meseleye bakışı geçerli olur veya olmaz. Geçerli sayarsak, bu cihetiyle müctehid gibi olur. Hâlbuki müctehid ancak hâkim bir ilme tâbidir, o ilme yönelmek durumundadır. Böyle birine benzeyen de, onun gibidir. Geçerli saymazsak mutlaka avâm derecesinde olmak durumundadır. Avâmdan olan kimse hâkim ilmin doğrultusundâ ancak müctehide uymak durumundadır. Avâm'ın derecesinde olan kişi de onun gibidir.

İmdi, deriz ki: İşte bu, sahâbenin mezhebidir. Hz. Peygamberin vahy'e uyması anlatılmayacak derecede meşhurdur. Onun ashabına gelince, onların peygambere uyması ise kendilerine muvafık veya muhalifleri dikkate almaksızın olmuştur. Bu da meşhurdur. Bunun delillerini zikrederek bahsi uzatmıyoruz.

Ne olursa olsun, âilmlerden hiçbir kimseye; dine yöneliş olup, onun huccetiyle hüküm vermedikçe uyulamaz. Uyulan âilm gerek ana esaslar, gerekse teferruatta dinin hükmü ile hükmeden bir kimse olmalıdır. Bir âlim cüz'î, teferruatla ilgili bir meseled edahi bundan başka bir cihete yönelmiş ise hüküm verecek kimse olamaz, kesin bir şekilde dinin doğrultusundan sapmış olduğu hususta kendisine uyulması doğru olamaz.

Demek ki müctehid olmayan kimsenin, bu konuda meseleye bakarken iki şeye dikkat etmesi vaciptir.

1- İlim adamına sadece ihtiyaç duyulan bilgi ve bu bilgioden istifade etme yolu cihetiyle uyulmalıdır. Çünkü bu ilmin sahibi, ancak o ilim kendisine emanet edilmiş, bu emanet kendisinden alınacak bir kişi durumundadır.

Bu kimse hata ettiğini bilir veya ağır basan bir kanatla hatalı olduğunu sanırsa, durumu ne olacaktır?

Üzerindeki emaneti terk ettiğini (yerine getirmediğini) bilirse durumu ne olacak?

Herhangi bir şekilde doğruluk çizgisinden sapma oluşmuş ise durumu ne olacak?

Bu durumlarda tavakkuf edilmeli (yani uyma tercihi yapılmamalı) durum açıkça ortaya çıkmadıkça uymakta ısrar etmemelidir. Çünkü âlim kimsenin her ortaya attığı mutlaka hak değildir. Çünkü hata etmesi, (ayakları) kayması bazı meselelerde ağır basan zannı ile hüküm vermesi veya benzeri şeylerin olması mümkündür.

Alim'e uyan kimse ilmi meseleleri inceleyecek, kendisine söylenileni görecek durumda -zamanımızın ilim adamları gibi- olursa vaziyet şudur: Bu kimsenin hakikate ulaşması kolaydır. Çünkü kitaplarda nakledilen bilgiler ya ezberindedir veya etüd ve müzakere etmek suretiyle gerçekleştirmek üzere kitaplarda hazır durumdadır.

Alime uyan kimse sadece avamdan/halktan biri ise dini kendisine aktaranlarda çelişkiler gördüğü zaman bir tereddüt ortaya çıkacaktır. Sonunda âlimlerden bazısını taklid etmeye başvurmak kaçınılmaz olacaktır. Çünkü tek meselede, aynı zamanda farklı iki şeyi taklid etmek mümkün değildir. Eğer bu mümkün olursa, yaptığı uygulama her iki görüşe göre de olmayacaktır. Bil'akis hiç kimsenin söylemediği üçüncü bir görüş olacaktır. Bu tür bir uygulamanın daha önce geçen selef-i salihte olmaması bu ifadeyi desteklemektedir. Böyle bir davranış icmâ'a aykırıdır.

Avamdan bir kimsenin tek bir âlimi taklid etmesi gerektiği sâbit olduğuna göre, taklid edilme durumunda olan iki âlimden her biri diğerine göre gerçeğe daha yakın olduğunu iddia etmektedir. Böyle bir iddiadan dolayıdır ki ona muhalif olmuştur. Yoksa muhalif duruma düşmeyecekti. Avâmdan olan kimse ictihad yapılan yerleri bilmez. Mutlaka onu iki âlimden hangisinin hakka daha yakın olduğunu bildirecek birine ihtiyaç vardır. Bu, avamdan olan kimse için, ancak kestirme bir yol ile belirgin hâle gelir. Bu ise taklid edeceği iki kişiden hangisinin daha çok bilgili, daha çok faziletli olduğunu tercih etmesidir. Bu husus, âlimler ve talebeler topluluğunun çoğunluğuna göre açıktır. Böyle bir mesele onlara göre gizli değildir. Çünkü en çok bilme özelliğine sahip olan kimse, avâmdan olan kişiye göre hüküm verici bilgiye en yakın kimsedir. Bu yakınlık, en iyi bilme yönünden başka bir yön değildir. O halde avamdan olan kişi, âlimi ancak hükmedici ilimle hükmeden bir kişi oluşu itibariyle taklid edecektir.

2- Dini bakımdan taklid edilmesinin hata olduğu ortaya çıkan kimseyi taklide yönelmemek. Bu şöyle olur; Avâmdan olan veya âvam yireni geçen kimse, âlimlerden bazısını taklid etmiş olur. Bu taklid:

-Ya o âlimin (taklid edene veya) bölge hakkına göre[450] taklid edilmeye daha elverişli olması yüzünden olur.

---

[450] Burada asıl eserde bir atlama olabileceğine dair dipnot vardır. Çok önemli bir mana farkı olmadığı için tercüme edilmemiştir. (Çeviren)

-Veya bolge halkı o âlimin diğer mezhep(ler)de değil, kendi mezhebindeki fıkıh bilgisine güvendiği için olur.

Taklid hangi gerekçe ile olursa olsun, taklid eden için taklid ettiği âlimin çeşitli bazı meselelerde hata ettiği, hükmedici ilmin doğrultusundan çıktığı açıkça belirlenmiş olursa, halâ ona uymaya körü körüne bir taraftar olarak -hele hata ettiği meselelerde- devam etmemelidir. Zira onun körü körüne taraftar olarak uymaya devam etmesi, önce dine muhalefet olur. Sonra da uyduğu kimseye muhalefet olur. Dine muhalefeti, (hatası belirgin kimseyi taklid ederek) ona karşı gelmesi sebebiyledir. Uyduğu kimseye muhalefeti, uyma şartından (dışarı) çıkışı sebebiyledir. Çünkü her âlim, açıklar ve bildirir ki kendisine uyulması, ancak başkasıyla değil, dinini hükümleri ile hükmetmesi şartıyladır. Dinin dışına çıkarak hükmettiği ortaya çıkınca, kendisine uyulma şartının (dışına) çıkmış demektir. Bu durumda olan kimseyi taklid eden de ona uyma şartından çıkmış olur.

İmam-ı Mâlik'in bu konuda meâlen şöyle bir sözü vardır: Benim söylediğimden Kur'ana ve hadise uygun olanı alınız. Uygun olmayanı ise terk ediniz.

İmam-ı Şâfiî de şöyle demiştir: Hadis, benim mezhebimdir. Ona aykırı olanı duvara çarpınız.

Alimler şöyle demişlerdir: Bu herkesin lisan-ı hâliyle söylediğidir. Bunun anlamı şudur: Sizin bütün söylediklerinizin dinin hükmüne uygunmudur, araştırılır. Eğer böyle ise ne a'lâ. Şayet böyle değilse, söylediklerinizin dine ait değildir. Gerçek din âlimleri de dine aykırılıklara nisbet olunmaya râzı olacak kimseler değildir.

Fakat bu noktada iki vecih düşünülür:

Birinci vecih: Kendisine uyulan kimsenin müctehid olması halinde onun hata edip etmediğini anlamak onun ictihad yaptığı alana, yani şeriata müracaat edilir.

İkinci Vecih: Kendisine uyulan kimse bazı âlimleri taklid eden biri olur. Nitekim son devir âlimlerinin durumu böyledir. Onlar kendilerinden önceki âlimlerin görüşlerini kitaplarından aktararak veya onların mezhebini öğrenerek onları taklid ederler. Bunların doğru veya hatalı olduklarını belirlemek kendilerinden aktardıkları kimselere uygun olup olmadıklarına veya aktardıklarının doğruluğuna bakılır. Çünkü bu kısımdaki kimseler kendilerine sunulanı taklid ederler. Bunlara, hüküm çıkarmak için ictihad etmek caiz olmaz. Çünkü ictihad derecesien ulaşmamışlardır. Bu dereceye ulaşmakta kusurlu olan kimsenin dinde ictihad etmesi sahih olmaz.

Böyle bir kimsenin ictihad ettiği varsayılırsa, vardığı sonuç doğru da olsa, yanlış da olsa günahkârdır. Çünkü ictihad (ona ehil olandan) başka bir kimseden meydana gelmiştir. İctihad derecesine gösterilmesi gereken saygıyı ihlâl etmiştir. Hata etmiş ise, bu olağandır. Şayet doğru sonuca ulaşmış ise, bunu bilmeden yapmıştır. Diğer avâmdan olanlara -Allah'ın hükmünde kafadan atarak ictihad etseler- uymak sahih olmadığı gibi, bunlara dahi uymak sahih de-

Herhangi bir şekilde doğruluk çizgisinden sapma oluşmuş ise durumu ne olacak?

Bu durumlarda tavakkuf edilmeli (yani uyma tercihi yapılmamalı) durum açıkça ortaya çıkmadıkça uymakta ısrar etmemelidir. Çünkü âlim kimsenin her ortaya attığı mutlaka hak değildir. Çünkü hata etmesi, (ayakları) kayması bazı meselelerde ağır basan zannı ile hüküm vermesi veya benzeri şeylerin olması mümkündür.

Alim'e uyan kimse ilmi meseleleri inceleyecek, kendisine söylenileni görecek durumda -zamanımızın ilim adamları gibi- olursa vaziyet şudur: Bu kimsenin hakikate ulaşması kolaydır. Çünkü kitaplarda nakledilen bilgiler ya ezberindedir veya etüd ve müzakere etmek suretiyle gerçekleştirmek üzere kitaplarda hazır durumdadır.

Alime uyan kimse sadece avamdan/halktan biri ise dini kendisine aktaranlarda çelişkiler gördüğü zaman bir tereddüt ortaya çıkacaktır. Sonunda âlimlerden bazısını taklid etmeye başvurmak kaçınılmaz olacaktır. Çünkü tek meselede, aynı zamanda farklı iki şeyi taklid etmek mümkün değildir. Eğer bu mümkün olursa, yaptığı uygulama her iki görüşe göre de olmayacaktır. Bil'akis hiç kimsenin söylemediği üçüncü bir görüş olacaktır. Bu tür bir uygulamanın daha önce geçen selef-i salihte olmaması bu ifadeyi desteklemektedir. Böyle bir davranış icmâ'a aykırıdır.

Avamdan bir kimsenin tek bir âlimi taklid etmesi gerektiği sâbit olduğuna göre, taklid edilme durumunda olan iki âlimden her biri diğerine göre gerçeğe daha yakın olduğunu iddia etmektedir. Böyle bir iddiadan dolayıdır ki ona muhalif olmuştur. Yoksa muhalif duruma düşmeyecekti. Avâmdan olan kimse ictihad yapılan yerleri bilmez. Mutlaka onu iki âlimden hangisinin hakka daha yakın olduğunu bildirecek birine ihtiyaç vardır. Bu, avamdan olan kimse için, ancak kestirme bir yol ile belirgin hâle gelir. Bu ise taklid edeceği iki kişiden hangisinin daha çok bilgili, daha çok faziletli olduğunu tercih etmesidir. Bu husus, âlimler ve talebeler topluluğunun çoğunluğuna göre açıktır. Böyle bir mesele onlara göre gizli değildir. Çünkü en çok bilme özelliğine sahip olan kimse, avâmdan olan kişiye göre hüküm verici bilgiye en yakın kimsedir. Bu yakınlık, en iyi bilme yönünden başka bir yön değildir. O halde avamdan olan kişi, âlimi ancak hükmedici ilimle hükmeden bir kişi oluşu itibariyle taklid edecektir.

2- Dini bakımdan taklid edilmesinin hata olduğu ortaya çıkan kimseyi taklide yönelmemek. Bu şöyle olur; Avâmdan olan veya âvam yireni geçen kimse, âlimlerden bazısını taklid etmiş olur. Bu taklid:

-Ya o âlimin (taklid edene veya) bölge hakkına göre[450] taklid edilmeye daha elverişli olması yüzünden olur.

---

[450] Burada asıl eserde bir atlama olabileceğine dair dipnot vardır. Çok önemli bir mana farkı olmadığı için tercüme edilmemiştir. (Çeviren)

-Veya bölge halkı o âlimin diğer mezhep(ler)de değil, kendi mezhebindeki fıkıh bilgisine güvendiği için olur.

Taklid hangi gerekçe ile olursa olsun, taklid eden için taklid ettiği âlimin çeşitli bazı meselelerde hata ettiği, hükmedici ilmin doğrultusundan çıktığı açıkça belirlenmiş olursa, halâ ona uymaya körü körüne bir taraftar olarak -hele hata ettiği meselelerde- devam etmemelidir. Zira onun körü körüne taraftar olarak uymaya devam etmesi, önce dine muhalefet olur. Sonra da uyduğu kimseye muhalefet olur. Dine muhalefeti, (hatası belirgin kimseyi taklid ederek) ona karşı gelmesi sebebiyledir. Uyduğu kimseye muhalefeti, uyma şartından (dışarı) çıkışı sebebiyledir. Çünkü her âlim, açıklar ve bildirir ki kendisine uyulması, ancak başkasıyla değil, dinini hükümleri ile hükmetmesi şartıyladır. Dinin dışına çıkarak hükmettiği ortaya çıkınca, kendisine uyulma şartının (dışına) çıkmış demektir. Bu durumda olan kimseyi taklid eden de ona uyma şartından çıkmış olur.

İmam-ı Mâlik'in bu konuda meâlen şöyle bir sözü vardır: Benim söylediğimden Kur'ana ve hadise uygun olanı alınız. Uygun olmayanı ise terk ediniz.

İmam-ı Şâfiî de şöyle demiştir: Hadis, benim mezhebimdir. Ona aykırı olanı duvara çarpınız.

Alimler şöyle demişlerdir: Bu herkesin lisan-ı hâliyle söylediğidir. Bunun anlamı şudur: Sizin bütün söylediklerinizin dinin hükmüne uygunmudur, araştırılır. Eğer böyle ise ne a'lâ. Şayet böyle değilse, söylediklerinizin dine ait değildir. Gerçek din âlimleri de dine aykırılıklara nisbet olunmaya râzı olacak kimseler değildir.

Fakat bu noktada iki vecih düşünülür:

Birinci vecih: Kendisine uyulan kimsenin müctehid olması halinde onun hata edip etmediğini anlamak onun ictihad yaptığı alana, yani şeriata müracaat edilir.

İkinci Vecih: Kendisine uyulan kimse bazı âlimleri taklid eden biri olur. Nitekim son devir âlimlerinin durumu böyledir. Onlar kendilerinden önceki âlimlerin görüşlerini kitaplarından aktararak veya onların mezhebini öğrenerek onları taklid ederler. Bunların doğru veya hatalı olduklarını belirlemek kendilerinden aktardıkları kimselere uygun olup olmadıklarına veya aktardıklarının doğruluğuna bakılır. Çünkü bu kısımdaki kimseler kendilerine sunulanı taklid ederler. Bunlara, hüküm çıkarmak için ictihad etmek caiz olmaz. Çünkü ictihad derecesien ulaşmamışlardır. Bu dereceye ulaşmakta kusurlu olan kimsenin dinde ictihad etmesi sahih olmaz.

Böyle bir kimsenin ictihad ettiği varsayılırsa, vardığı sonuç doğru da olsa, yanlış da olsa günahkârdır. Çünkü ictihad (ona ehil olandan) başka bir kimseden meydana gelmiştir. İctihad derecesine gösterilmesi gereken saygıyı ihlâl etmiştir. Hata etmiş ise, bu olağandır. Şayet doğru sonuca ulaşmış ise, bunu bilmeden yapmıştır. Diğer avâmdan olanlara -Allah'ın hükmünde kafadan atarak ictihad etseler- uymak sahih olmadığı gibi, bunlara dahi uymak sahih de-

ğildir. Böyle bir ictihadın geçerli olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Avamdan olan birine muhalefet etmek yok hükmündedir. Fakat avamdan olan biri âlim kimseye muhalefet ederse hata etmiş ve günaha girmiş olur. Bu duruma göre müctehid olmayan birinin -güya bir meselede yaptığı ictihad hususunda taklid edilmesi nasıl sahih olur?

Delile aldırmayıp bir takım adamlara itimad etmek suretiyle pek çok kimsenin ayağı kaymıştır. Bunlar bu sebeple sahâbe ve tabiûn'un yolundan çıkıp, kendi arzularına uyarak doğru yoldan sapmışlardır.

Bu sapmalar(ın sebepleri) hususunda on örnek zikredeceğiz:

BİRİNCİ ÖRNEK: Dinin aslında atalara babalara uymak, atalara yegane baş vurulacak kaynak sayıp başkasına aldırmamak yolunu tutanların sözü, birinci örnektir. Bu, sapmaların en şiddetlisidir. Bu yolu tutanlar peygamberlik delillerini ve Kur'an'ın ve aklın gösterdiği huccetleri red etmişlerdir.

Bunlar: **"..... babalarımızı bir din üzere bulduk. Biz de onların izine uyarız"** derler. (Zuhruf, 23) Onlar huccet üzeer uyarılıp: **"Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din) den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız)?"** (Zuhruf, 24) denilince, babalarına uyup, bunun dışında ne varsa atma esasına dayanarak bu soruya inkârdan başka cevap vermemişler, **"..... Doğrusu biz, sizinle gönderileni inkar ediyoruz."** (Zuhruf, 24) demişlerdir.

Böylesi bir uyma, bütün dinlerde kötülenmektir. Nitekim Nuh Peygamberin kavminden hikâye ederek Hz. Allah şöyle buyurmuştur: **"Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, mutlaka melekler gönderirdi. Biz geçmişteki babalarımızdan böyle bir şey duymadık."** (Mü'minun, 24)

Kur'an'da Hz. İbrahim'in kavminden de şöyle söz ediliyor: **"İbrahim: (peki) dedi, yalvardığınızda onlar (putlar) sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda, ya da zarar verebiliyorlar mı? Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."** (Şuara, 72 ilâ 74) Bu manada başka ayetler de vardır. Bunların hepsi, hak olanın önceliği olduğunu dikkate almayıp, hakkın kendilerine tâbi olduğuna inanmalarından dolayı kötülenmişlerdir.

İKİNCİ ÖRNEK: İmamiyye mezhebinin inancına göre ma'sum imama uyma hakkındaki görüşü de bir başka örnektir. Gerçekten ma'sum olan Hz. Peygamberin getirdiğine/İslam'a aykırı da olsa bunlar, kişileri din üzerinde hakem kılmışlar, dinin kişiler üzerinde hakem olmasını benimsememişlerdir. Kur'an ise ancak hak üzerinde genel ve mutlak olarak hakem olmak üzere indirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ ÖRNEK: Bu örnek ikinciye katılarak dikkate alınacak bir örnektir. Bu, Mehdiviyye gurubunun mezhebidir. Bu öyle bir guruptur ki, İslama uygun olsun, aykırı olsun mehdîlerinin yaptığı işleri huccet olarak kabul etmişlerdir. Üstelik bu işlerin pek çoğunun imanlarının düğüm noktası olarak be-

nimsemişler, bunlara aykırı davrananı kafir sayıp, aykırı davranan kimsenin hükmünü, aslî kâfir hükmü saymışlardır. Daha önce bunun örnekleri geçmişti.

DÖRDÜNCÜ ÖRNEK: Bir mezhebin imamını taklid eden kimsenin görüşüdür. Bu görüşteki kimseler imamlarının şeriat olduğuna inanırlar. O derecede ki kendi imamlarından başka hiçbir âilem üstünlük nisbet etmezler. Hatta onlara, müctehid derecesine ulaşmış bir âlim gelip, bir takım meseleler hakkında söz söylese, fakat söylediklerinde onların imamı ile bir bağlantı kurmasa hemen onu inkar ederler. Ayrıca eleştiri okunu o âlime fırlatarak onu ana caddeden çıkmış ve cemaatten ayrılmış sayarlar. Bu davranışlarını bir delile dayandırarak değil, bil'akis sadece avam olanlara mahsus bir alışkanlıklar yaparlar.

Değerli imam bâkiy b. Mahled doğudan Endülüse geldiğinde bu sınıf (insanlar) dan acı bir uygulama ile karşılaşmıştır. Kendisini sindirilmiş bir yiyecek gibi tek başına bir köşeye atmışlardır. Çünkü Bakiy, doğuda Ahmed b. Hanbel ile karşılaşmı, ondan fıkıh öğrenmiş ve kitabı(nın bir nüshası)nı almıştır. Ahmed b. Hanbeden başkaları ile de karşılaşmıştır. Neticede kendi Musannef isimli eserini yazmıştır ki bu eser İslâm aleminde benzeri olmayan bir kitaptır. Bu taklidciler ise Maliki mezhebine öylesine bağlı idiler ki bu mezhebin dışındakileri inkar ederlerdi. Oysa böyle bir anlayış, gerçeği belirlemek üzerinde insanları hakem kılmak ve bir mezhebi sevmekte aşırı davranmaktır. Oysa mezhep imamlarının hepsini faziletli âlimler olarak görmek insafın tâ kendisidir. Bir kimse kendisi ictihad derecesine ulaşamadığı için bir mezhep imamına tâbi ise, başka imamların, kendi imamına muhalefet etmesi ona zarar vermez. Çünkü imamların hepsi yükümlü oldukları yolu tutmuş, yükümlü olduğu görevi yerine getirmiştir. Mezhep bağlılığında aşırı olarak, bazen insanların inkar edilmemesinde görüş birliği ettikleri şeyi inkar etmeye götürür.

BEŞİNCİ ÖRNEK: Son zamanlarda ortaya çıkan bir görüş var; bir takım kimseler eski zaman tasavvufçularının ahlakı ile ahlaklandığını veya onların arasına/yoluna girmek istediğini iddia edenler şöyle bir yol tutuyorlar: Kitaplarda tasavvufçuların halini anlatan nakillere ve onların sözlerine yöneliyorlar. Bunları tarikat ehli olanlar için din ve şeriat kabul ediyorlar. İsterse bu söz ve davranışlar, Kur'an ve sünnete veya selef-i salihinden nakledilenlere aykırı olsun. Bu söz ve davranışların yanında bir başka âlimin görüşüne ve müftünün fetvasına ilgi gösteriyorlar. Bil'akis şöyle diyorlar: Bu sözün sahibinin velîliği/ermişliği sabit olmuştur. Onun her söylediği ve yaptığı haktır, gerçektir. Aykırı davranışları (ve sözleri) de olsa o uyulan bir kimsedir. Fıkıh herkes içindir. Bu (bizim içinde olduğumuz tarikat) ise özel bir gurubun tarikatıdır!

Görülüyor ki bunlar o kimselerin sözlerini ve yaptıklarını hoş olarak karşılıyor. Hz. Muhammedin getirdiği dini hoş karşılamıyorlar. Bu davranış, hakkı bırakıp adamlara uymanın tâ kendisidir. Bununla beraber kendilerinden nakiller yapılan tasavvufçulardan aktarılanların ilk zamanlarına ait olmayıp en son

vuku bulan şeyler olduğu da sabit değildir. Üstelik kendilerinden meydana geldiği ileri sürülen şeylerin sahih olduğunu ikrar ettikleri de bilinmemektedir. Öte yandan tasavvuf alanında imam olarak bilinen kimselerden de başkalarından da, öktülüp dışarı vurulmaması gereken bir hata meydana gelmiş olabilir. Gerçek tasavvuf terbiyesi almamış ve o kişinin halini bilmeyen biri o hatayı başkalarına aktarır.

Selef-i salih âlim kimsenin hatasından sakındırmış ve âlimin hatasını dîni yıkan şeylerden saymışlardır. Çünkü böyle bir şey ortaya çıkar ve yaygınlaşıp meşhur olur ve insanlar onu dinden imiş gibi benimserler. Hâlbuki o hatâ dine zıttır. Neticede hatâ dinde huccet olur çıkar.

Tasavvuf ehli olanların durumu da böyledir. Tasavvuf ehli olan birine uyma hususunda dahi mutlaka onun sözlerini ve yaptıklarını onlar hakkında hüküm verecek bir hakime sunmak gerekir. Tâ ki o kişinin sözleri ve yaptıkları din olarak alınır mı alınmaz mı, ortaya çıksın. Burada hüküm verecek hâkim, dindir. Âlim kimsenin sözleri de din'e sunulur. Tasavvucu konusunda yapılması gereken en az şey, Cüneydi Bağdâdi ve diğerleri gibi fıkhı bilen birisi ise yaptığı şeyleri sormaktır. Allah onlara rahmet eylesin.

Fakat bu son zamanlarda ortaya çıkanlar böyle yapmıyorlar. Onlar bir takım adamlara hakim olan hakkı tercih ettiklerinden değil, (sadece) adam oldukları için uymuşlardır. Bu, salef-i sâlihin'in de mutasavvıfların da durumlarına aykırıdır. Çünkü tasavvufçuların imamı olan Sehl b. Abdullah Tüsderi şöyle demiştir: "Bizim yolumuz üç esas üzerine kurulmuştur:

1- Ahlak ve yapılacak işlerde Hz. Muhammede uymak,

2- Helâl yemek,

3- Bütün işlerimizde halis niyetli olmak. Onların yolunda, sapıklık gösteren adamlara uymak yoktur. Onlar bundan uzaktır. Aksine adamlara uymak, sapık kimselerin işidir.

ALTINCI ÖRNEK: Bu örneğimiz bu zamanlarda ortaya çıkan bir görüştür. Bu görüş sahipleri konuşmak istedikleri ve gereğine göre davranmaları gereken ilim hakkında inceleme yapmaktan yüz çevirdiler. Sonra gençlik zamanlarında bilgi öğrendiklerini sandıkları bazı hocaları taklide yöneldiler. Oysa kendisinden ilim aldıkları kişinin farkında değildirler. Sonra da bu hocaları, mükemmelliğin en yüksek derecesine çıkarıyorlar. Bu kimselere bir takım hataları nisbet ediyor veya rivayet edilen meseleyi incelemeden, sormadan bir disiplin söz konusu olmadan anlayacaklarını anlıyorlar. Bunlar, hak ve doğru olarak evvelkilerden nakledilenlerin hepsini red ettiler.

Bu zamanlarda ب (bâ) harfinin okunması meselesi gibi. Kendisini Kur'an okuma makamında gören bir gurup bu harfin rıhvet sıfatı ile okunması inancında olmuşlardır. Oysa kıraat ilminin erbabı olanlar ve nahvciler -ki onlar Arapçayı Araptan nakleden kimselerdir- bu harfin rıhvet sıfatı üzere olmasının ancak beğenilmemiş ve değersiz bir Arapçada olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu

görüş kabul edilemez, bununla Kur'an okunmaz. Kıraat alanının âlimleri olan kimselerden hiç birisinden böyle bir okuyuş nakledilmemiştir. Kendisi ile Kur'an okunan ve fasih olan her Arapçadaki ب (bâ) harfinin sıfatı ise şiddet'tir.[451] Bu yukarda adı geçen gurup ise bu kırâatı ve ب harfini böyle okumayı kabul etmemişlerdir. Dayanakları vaktiyle karşılaştıkları hocalarının böyle değil, öteki türlü okutmuş olmasıdır. İleri sürdükleri iddia ve delil onların faziletli âlimler olmasıdır. "Eğer bu okuyuş hata olsaydı onlar bunu reddederler, bize öyle okutmazlardı." demişler, bu hususta daha öcnekilerin sözlerini araştırıp incelemeyi bırakmışlar ve baştan o adamlar hakkında iyi zan beslemişler ve ilmi töhmet altında bırakmışlardır.

Neticede ب (bâ) harfini rıhvet sıfatı ile okumak devamlı işlenen bir bid'at haline gelmiş ve bu okuyuşun doğru olduğu iddia edilmiştir. Gerçeğe aykırı davranmaktan Allaha sığınırız.

Bunlardan bazısı, kendisine nasihat yöneltildiğinde inad etmiş ve (bildiğinden) dönmemiştir. Kureşî isminde bir okuyucu bu hususta maksada en yakın olanıdır.

Yusuf b. Abdullah b. Muğisden hikâye edildiğine göre şöyle demiştir: Kurtuba'da Kureşî denilen bir Kur'an okuyucuya yetiştim. Bu adam Arapça dil kurallarını ele alan Nahv ilmini iyi bilmezdi. Kureşiye bir gün bir okuyucu Kaf suresi 19. cu ayetini okumuştu. Kureşî okuyucuya itiraz edip ayetin sonundaki نَحِيدُ kesinin tenvinli olacağını söyledi. Okuyucu Arapça kurallarını iyi biliyordu. Okuyucu yine (bildiği gibi tenvinsiz olarak) aynen okudu. Kureşî ise tenvinli olacağında ısrar ediyordu. Bu olay haber olarak yayıldı. Nihayet haber, ibadetine düşkün olan Yahya b. Mücahid el-Ebîriye ulaştı. İbn-u Mücâhid Kureşi'nin arkadaşı idi. Hemen yanına gitti. Selam verip halini sorunca İbn-u Mücahid ona şöyle dedi. Benim sana Kur'an'ı okumamdan sonra (bu hataya) son ver. Ben bu meseleyi yeniden sana açmak istedim. Kureşî bu isteğe olumlu karşılık verdi. İbn-u Mücahid şöyle dedi. Ben Mufassal surelerden[452] okumak istiyorum, dedi. O mufassal sureleri namazda okurdu. Kureşi: Nereden istersen (oku), dedi. İbn-u Mücahid, ona Mufassal'dan itibaren okumaya başladı. Tartışma konusu olan ayete geldiğinde Kureşi ona da نَحِيدُ kelimesini yine tenvinli olarak tekrarladı. İbn-u Mücâhid ona: Yapma! O kelimenin tenvinsiz olduğunda hiç şüphe yoktur, dedi. Kureşî tenvinli olduğunda ısrar etti. İbn-u Mucahid onun (İddiasında)

---

[451] ب (ba) harfi ile ilgili olarak yukarda söylenen rıhvet ve burada söylenen şiddet sıfatları Tecvid ilmi ile alakalı birer terimdir. Bunlar birbirinin zıddıdır. Sözlük anlamı olarak rıhvet yumuşaklık, şiddet ise kuvvet ve pek'lik demektir. Tecvid ilmindeki uygulanışını kırâatta üstad olan bir zâttan tatbikatla öğrenmelidir. Geniş bilgi için bakınız: Tecvid ilmi, Celâleddin Karakılıç, Doğuş Matbacılık, Ankara, 1963, İslâm Neşriyatı, sahife 36-38 (Çeviren)

[452] Mufassal sureler Hucurâttan başlar. Burûc suresine kadar, Tıvâl-ı Mufassal, Burûcdan Beyyineye kadar Evsât-ı Mufassal, Beyyineden Kur'an'ın sonuna kadar Kısâr-ı Mufassal kısımlarına ayrılır. Bakınız: Nimet-i İslâm, Mehmed Zihri, shf.244 Özgü Yayınları, İstanbul, 1993

azimli olduğunu görünce şöyle dedi: Kardeşim benim bu sûreleri okumaktan maksadım, nazik bir şekilde senin gerçeğe dönmen içindir. Bu büyük hataya seni düşüren, Arapça gramer bilginin az olmasıdır. Çünkü fiil olan kelimelere tenvin gelmez. Kureşi (duyduğundan) şaşkınlığa düşmüştü. Ne var ki bu konuşma ile ikna olmamıştı. İbn-u Mücahid ona şöyle dedi: Benimle senin aranda mushaf (hakem) olsun; bir mushaf getirildi baktılar ki kelime tenvinsiz harekelenmiş. Kureşi hakikate dönüş yaptı. Kureşinin hikâyesi burada sona eriyor. Keşke bizim meselemiz (ب harfinin okunması meselesi) de böyle olsaydı. Fakat onlar doğruyu kabullenmediler. Allah onları af eylesin.

YEDİNCİ ÖRNEK: Ortaya çıkmış bir başka görüş var: Bu görüşün taraftarları, günümüzde çoğunluğun yaptığı namazın arkasından toplu olarak dua etmeyi bir görev imiş gibi sürdürmesi ve müezzinlerin ezandan sonra ayrıca bir uyarıda bulunmayı bir görev gibi sürdürmesi mutlak olarak sahihtir demektedirler. Bu görüşü ileri sürerken dine uygun veya aykırı olduğunu dikkate almıyorlar. Bu hususta kendilerine muhalefet edenlerin muhalefeti ictihada veya taklide dayalı dini bir delildir ve müslümanların tuttuğu yolun dışına çıkmaktır. Bunlar bunu söylerken, muteber bir delile dayanarak değil, gelişi güzel, rast gele söylemişlerdir. Bunlardan kimisi bu uygulamanın halk içerisinde sahih ve faziletli âlimlerde var olduğu eğilimindedirler. Eğer hata olsaydı, onlar bunu yapmazdı, demektedirler.

Günümüzde içinde bulunduğumuz durum da budur. Geçmişteki âlimlerin sözleri ve delilleri itham edilmekte, son dönemdekilerin sözleri iyi karşılanmaktadır. Belki daha öncekilerin sözleri tartışılıp onlarda zan ve hata bulunduğu ileri sürülüyor. Aynı şey, son dönemdekiler için söz konusu edilmiyor. Oysa onlar müslümanların icmâ'ı/görüş birliği ile buna daha çok layıktırlar.

Son dönemde bu davranışı yapana: "Bu yaptığına dinden bir delil var mıdır?" diye sorulduğu zaman hiçbir şey söylemeyecektir. Veya detayını bilmediği kalıplaşmış bir şey söyleyecektir. Meselâ "bu hayırlıdır, iyidir" diyecektir. Ama Allah'ın **".... dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarını müjdele."** (Zümer, 18) ayetinden haberi yoktur. Yahut bu kişi "Bu iyidir" diyor, ama Allah'ın **".... iyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın."** (Maide, 2) ayetinden haberi yoktur. Söylediği şeyin aslının hayır veya iyilik olup olmadığında durur, bir şey söyleyemez. Onun eğilimi o şeyin akıl yönünden hayırlı veya iyi olduğunun ortaya çıkması ve akıl yönünden güzel sayılmasıdır.[453] Bu, sapıklık ehlinin mezhebidir ve ehl-i sünnet katında sabittir ki bu davranış sonradan ortaya çıkmış bidatlardandır.

Bunlardan kimisi Karâfî ve İbn-u Abd'is-Selam'ın "bid'atın beş kısım olduğu" sözünü mütalaa etmiş ve "Bu yaptığımız sonradan meydana gelmedir, fakat güzeldir" diyoruz demişlerdir.

---

[453] Mutezile mezhebi gibi. Çünkü onlar birinci derecede akılcıdırlar.

Muhtemel ki bu anlayış, şu hadisten çıkmış olsa gerektir: "Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir."[454] Bu hadis hakkında söz daha önce geçmişti.

Hadisin anlamı âlimlere göre ancak şöyledir: İslam âlimleri ictihada konu olan bir meseleyi âlimleri ictihada konu olan bir meseleyi incelediklerinde o mesele hakkında güzel gördükleri, Allah katında da güzeldir. Bu anlayış dini bir esas üzerinde cereyan etmektedir. Bunun delili şudur: Avamdan olan kimseler bir meseleyi inceleseler, onların bu meseledeki gayretleri sonucunda vardıkları kanaat, o dini meselenin "güzel olduğu" sonucuna varsa, bu sonuç dine uygun olmadıkça Allah katında güzel değildir. Bizim kendileri ile mesele üzerinde konuştuğumuz kimseler müctehid değildir. Bu hususta onlar ve biz ittifak halindeyiz. Dini bir delile dayanmadıkça bir şeyin güzel veya çirkin olduğuna dair hadisten delil çıkarmak söz konusu değildir.

Bunlardan kimisi, davada daha da ileri gitmiş, davasında tüm bölgelerde icma'/görüş birliği olduğunu iddia etmiştir. Oysa bu iddianın sahibi kendi bölgesinden (dışarı) çıkmamıştır. Çeşitli bölgelerdeki halkın âlimlerinin durumunu incelememiştir. Çoğunluğun görüşleri hakkındaki açıklamalarını araştırmamış ve bölgelerden haber bile almamıştır. Böyle bir kimse kıyamet gününde sorguya çekileceklerdendir.

Bu düzensizlik ve kargaşam hepsi, son dönemdekilerin amellerini -dine aykırı da olsa- iyi olarak benimseyip, hakkı aramaksızın kişilerin yanında olmaktır.

SEKİZİNCİ ÖRNEK: Zamanımızda olanın ötesinde bizden önceki zamanlarda bir takım toplulukların görüşüdür. Bunlar kendi keyfi arzuları, kendileri gibi olanların keyfi arzuları ve bu konuda kendilerine meyledenlerin arzuları için şahısları (âlimleri) araç olarak kullanmışlardır. Şöyle ki:

İbadet maksadı ile veya başka bir maksatla yukarda sözü edilenlerin bir maksadı (veya ihtiyacı) olduğunu bildikleri zaman, o mesele hakkındaki âlimlerin sözlerini, soru sorana uygun düşecek bir kavil bulana kadar araştırırlar ve o kavil'i fetva olarak verirler. Bu davranışlarında inançları şudur: Bu hususta "Âlimlerin ihtilafı rahmettir." sözü bir delildir. Bu (anlayıştaki) kötülük onlara uyanlarda, uyanlara uyanlar da hâlâ yaygın haldedir.

Hatta Hattabî bunlardan bazısından şöyle dediğini hikâye etmiştir: Hangi mesele olursa olsun âlimlerden birisi o meseleye cevaz vermişse -çoğunluğun görüşüne aykırı olsa bile- o mesele câizdir.[455] Bu konu hamdolsun uygun bir şekilde "Muvâfakât" isimli kitabımızda yer almıştır.

---

[454] Bu hadis, Abdullah b. Mes'ud'dan mevkuf olarak rivayet edilmiştir. Suyutî hadisi Dürer'ul Müntesire Fil'Ehâdis'il Müştehire" isimli eserinde zikretmiştir. Bakınız: Mec'me'uz-Zevaid, Heysemi, 1/177; Keşf'ul Hafâ, Aclûni, Hadis no: 2214 Suyutî adı geçen eserde (shf. 388) Bu hadisi mevkuf olarak İbn-u Mes'ud'dan

[455] Reşid Rıza burada şöyle bir not düşmüştür: Bu bid'atın detaylarından birisi (Mısırda) şöyle (işlemekte) dir: Bunlardan bazısı fetvada iki şıktan birini tercih ederken, fetvayı sorarın parasına göre tercih etmeyi helâl görmektedir. Bir meselede iki kişi fetva isterse, o meselede görüş ayrılığı olup, fetva istiyenlerden birisi caiz ve helâl, diğeri yasak ve haram istikametinde fetva arzu etse, bunlardan hangisi müftüye daha çok, bolca (maddi değeri olan şeyler) verirse, müftü fetvayı ona göre vermektedir.

DOKUZUNCU ÖRNEK: Hz. Allah'ın papazlar ve hahamlarla ilgili ayetleri bu örneğimizi oluşturuyor. Hz. Allah buyuruyor ki: **"(Yahidiler) Allahı bırakıp bilginlerini (hahamlarını; Hıristiyanlar da) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsa'yı) rabler edindiler...."** (Tevbe, 31)

Tirmizî Adiy b. Hâtem'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Peygamberin huzuruna gelmiştim. Boynumda altından bir haç vardı. Rasûlullah bana şöyle buyurdu: Ey Adiy! Üzerinden şu putu at! Ben Peygamberi işittim ki bir yandan da **"Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini rabler edindiler...."** (Tevbe, 31) ayetini okuyordu. (Rasûlullah devamla şöyle) buyurdu: Onlar rahiplerine tapmıyorlardı. Fakat rahipler bir şeyi helâl kılınca onlarda onu helâl sayar, bir şeyi de haram kıldıklarında onu haram sayarlardı." Hadis gariptir.[456]

Saîd b. Mansur'un tefsirinde şöyle bir rivayet yer almıştır:

Huzeyfe (r.a) ye: **"Onlar.... rabler edindiler"** (Tevbe, 31) ayeti hakkında görüşün nedir? denildi. Huzeyfe (r.a) şöyle dedi: Onlar bilginlerine ve rahiplerine (taparak) namaz kılmazlardı. Fakat onlar bir şeyi kendilerine helâl kıldığında onlar da bunu helâl sayar, bir şeyi de haram kıldığında, haram sayarlardı. İşte onların rab edinmesi budur.

Taberî Adiyden de Hz. Peygambere merfu' olarak (aynı rivayeti) hikâye etmiştir. Bu aynı zamanda İbn-u Abbas ve Ebu'l Âliye'nin de kavlidir.

Ey akıl sahipleri! Dinî bir delil aramaksızın fetva hususunda insanlara inanmak nasıl yerleşmiştir? iyi düşünün. Bil'akis sırf dünya menfaati için böyle bir şey yapılabilmektedir. Hz. Allah fazl-u keremiyle böyle bir şeyi yapmaktan bizi muaf eylesin. -Allah göstermesin!-

ONUNCU BÖLÜM: Akıl ile güzel ve çirkini belirleyenlerin görüşü. Bunların mezhebinin hulasası dini değil, akılları hakem kılmaktır. Dini konularda bid'at çıkaranların (yaptıklarını) üzerine oturttukları esaslardan birisi budur.

o o o

Buraya kadar geçenlerden ortaya çıkan odur ki, istenilen dinî bir hükmü elde etmek için bir takım adamları -onların sadece birer vesile olduklarını dikkate almaksızın- hakem kılmak sapıklıktır. Başarım ancak Allah'tandır. Kesin delil ve en yüce hükmedici dinden başkası değildir.

Bundan sonra deriz ki: Bu anlayış, Allah Rasûlü'nün ashabının yoludur. Onların hayatını ve onlardan nakledileni gören ve onların hallerini mütalaa eden kimse bunu yakînen bilir.

Görmez misin ki Sakîfe ashabı yönetici belirleme hususunda çekişmişlerdi. Hatta Ensâr'dan bazıları: "Bir yönetici bizden, bir yönetici sizden" demişti. Sonuçta: "Yönetici/imam Kureyştendir." (mealindeki) Rasûlullahın haberi gelince

---

[456] Hadisi Tirmizi Tefsir'ul Kur'an kitabında 3095 numara ile rivayet etmiştir.
Çevirenin Notu: Buradaki "garip" ifadesini dilimizdeki anlamı ile değerlendirmek yerinde olmaz. Bu kelime burada hadis ilmi terminolojisindeki anlamı dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Allah ve Rasülüne itaat etmek üzere boyun eğdiler. Bunun dışında herhangi bir görüşe aldırış etmediler. Çünkü onlar, şahısların görüşü yanında hakkın önceliği olduğunu bilirlerdi.

Hz. Ebu Bekir, zekat vermemekte direnenlere karşı savaş açmak isteyince, Hz. Ebu Bekire karşı meşhur bir hadisi delil getirdiler.[457] Hz. Ebu Bekir onları, onların delil olarak görmedikleri bir şey ile, ileri sürdüklerini red etti. Hz. Ebu Bekir hadiste "... ancak hak edenler müstesnâ" buyurulduğunu ileri sürdü ve "Zekât, malın hakkıdır." dedi ve sonra buyurdu: "Allaha yemin ederim ki onlar Hz. Peygambere zekat olarak verdikleri (küçük) bir oğlak'ı veya (hayvanın boynundaki) ipi bana vermek hususunda direnirlerse, bu yüzden mutlaka onlara savaş açarım."

(Hz. Ebu Bekirin işaret ettiği) bu manayı iyi düşününüz. Bizim incelemekte olduğumuz konu ile ilgili olarak burada iki incelik vardır:

Birincisi: Hz. Ebu Bekir, yorum ile dahi olsa, zamanında olacak işlerin Hz. peygamber zamanında olanın dışına çıkmasına hiç kimse için yol vermemiştir. Çünkü zekat vermemekte direnen kimse, dinden dönmemiş, ama yorum yoluyla dinden dönme durumuna düşmüştür. Doğrudan dinden dönenler hakkında sahabe arasında tartışma olmamış, ancak te'vil yoluyla dinden çıkma durumunda olanlar hakkında tartışma olmuştur. Lâkin Hz. Ebu Bekir yorum ve cahillik mazeretini dikkate almamış, meselenin gerçeğine bakarak son noktasına kadar gerçeği istemiştir. Öylesine ki: "Allaha yemin ederim ki..... (ifadesiyle başlayan) sözünü söylemiştir. Bununla beraber Hz. Ebû Bekir'e zekat vermeyenlerle savaşmayı terk etme görüşünü ileri sürenler açık bir maslahattan dolayı böyle düşünmüşlerdi. Üstelik bir takım dini meseleler ve usûl kaideleri de bu düşünceyi destekliyordu. Fakat apaçık dini delil Hz. Ebu Bekir'e göre ortadaydı. Ona göre bu apaçık delile adamların görüşünün karşı gelmesi güçlü değildi. O açık delile sarıldı. Daha sonra savaş yapılmaması görüşünü ileri sürenler, gerçek hüküm vericiye öncelik tanımak için Hz. Ebu Bekirin sahih olan deliline dönmüşlerdir.

İkincisi: Hz. Ebu Bekir zekatı vermemekte direnenlerden zekatı isteme yolunda kendinin ve müslümanların başına ne geleceğini dikkate almamıştır. Çünkü onların zekâtı vermekten çekinmeleri sebebiyle savaş ve her iki guruptan da Allah'ın dilediği kadar kimselerin ölümü söz konusu idi. Can, mal ve evlad yönünden müslümanlar meşakkete düşeceklerdi. Fakat Hz. Ebu Bekir din'i daha önce olduğu gibi ayakta tutmaktan başka hiçbir şeyi dikkate almıyordu. Bu anlayış, dini ayakta tutmak, İslâm'ın belirtilerini yerleştirmekte geçici olarak meydana gelen olayları dikkate almamakta bir ana kural olmuştur.

---

[457] Hz. Ebu Bekir'e karşı ileri sürülen hadis meâlen şöyledir: "Ben insanlar Lâ ilaâhe illellah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söyleyince malını ve canını korumuş olur. Ancak, (canına malına kasdedecek bir uygulamayı) hak eden müstesnâ." Netikem Hz. Ebu Bekir bu son cümleyi delil olarak kullanacaktır. Hadis için Bakınız: Avn'ul Ma'bud, Azim Abadi, 4/415 (Çeviren)

Bu anlayışın benzeri aşağıdaki örneklerde vardır.

a- Hz. Allah buyuruyor ki: **"Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, (biliniz ki) Allah dilerse sizi kendi lutfundan zengin edecektir..."** (Tevbe, 28)

Görülüyor ki Hz. Allah müşriklerin Mescid-i Harama yaklaştırılmaması hususunda yoksulluk korkusunu mazeret saymamıştır. Hz. Ebu Bekir de Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi dinin belirtileri(nden birisi olan zekat emri)ni yerleştirmek için müslümanların karşılaşacağı güçlüğü mazeret olarak dikkate almamıştır.

b- Hz. Ebu Bekir'in halife olduğu ilk günlerde sahâbe-i kiram Rasûlullahın hazırladığı -henüz hareket etmemiş bulunan- Üsame ordusunu göndermekten vazgeçmesini Halifeye teklif etmişlerdi. Gerekçe olarak da İslâm'dan dönme/riddet hareketlerine karşı verilecek savaşta bu ordunun yardımcı olmasını ileri sürmüşlerdi. Hz. Ebu Bekir bunu da red etti ve şöyle buyurdu: Hz. Peygamberin gönderilme emrini verdiği bir orduyu göndermezlik edemem! Hz. Ebu Bekir burada da Allah'ın dini yanında durmuş, başkasını hakem yapmamıştır.

c- Hz. Peygamberden şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Benden sonra ümmetimin üç şeyi yapmasından korkarım:

1- Alimin hata etmesi,

2- Zâlim bir kimsenin yönetici olması,

3- Peşinden gidilen heva ve heves."

Alimin hatası dinin yolundan çıkmakla tehlikeli olmaktadır. Âlimin hatası onu dinin yolundan çıkarırsa, din üzerinde nasıl huccet olabilir? Bu bir çelişkidir.

d- Bu hususta delil olmak bakımından Hz. Allah'ın, Peygamberine ve onun ashabına (aşağıdaki ayetlerde ki) hitap edişi yeterlidir:

"Ey iman edenler! Allaha itaat edin. Peygambere ve sizden olan ülul emr'e (Yöneticilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz - Allaha ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allaha ve Rasûlüne götürün." (Nisa, 59)

"Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre (sonuca ulaştırmakta) seçim hakkı yoktur." (Ahzab, 36)

Bundan dolayıdır ki Hz. Ömer şöyle demiştir: Üç şey dini yıkar: Alim'in hatası, münafık'ın Kur'anla çekişmesi ve sapık Yöneticiler.

Abdullah b. Mes'uddan şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Ya âlim ol veya öğrenen ol. Bu ikisinin arasında "immea" olma." İbn-u Vehb diyor ki: Süfyan'a "İmmea" nın ne olduğunu sordum. O şöyle dedi: Cahiliye döneminde bir kişi yemeğe davet olunur, o da yanında bir kişi daha götürürdü. (İşte İmmea o davat edilmeden yemeğe gelen kişidir.) O şimdi sizin içinizde dinini (onlara uymak suretiyle) şahıslara havale eden kişidir, dedi.

e- Küneyl b. Ziyâd'dan rivayet olunduğuna göre Hz. Ali şöyle demiştir: Ey Kümeyl! Şu kalpler (birer) kapdır. Onların en hayırlısı içinde hayır (lı şeyler) bulundurulanıdır. İnsanlar üç kısımdır: Rabbâni âlim, kurtuluş yolundaki öğrenci ve medeniyetten uzak, her duyduğu çağrının peşinden koşan çobanlar. Bu (sonuncular) ilmin nûru ile aydınlanmamış, sağlam bir köşeye sığınmamışlardır.... Hakkı taşıyıp da basiretsiz olana yazıklar olsun. Kalbinde peyda olan ilk şüphede tereddüde düşer.[458] Hakkın/gerçeğin nerede olduğunu bilmez. (Bir şey) söylerse, hata eder. Hata edince (de hatanın ne olduğunu) bilmez. (Çünkü) gönlünü gerçeğini bilmediği bir şeye kaptırmıştır. Bu (durum) başına gelen kimseye bir fitnedir. Hayrın tamamı (nı elde etmek istersen) Allah'ı (ve Allah'ın) dinini bil. (Bir kimseye felâket olarak) dinini bilmemesi yeter.

f- Hz. Aliden şöyle dediği rivayet edilmiştir. İnsanların yolundan gitmekten sakının. Çünkü adam cennetlik işler yapar. Sonra (adamın sonunun) ne olacağını Allah bildiği için cehennemlik bir iş işler ve cehennemlik olarak ölür. Bir adam da cehennemlik işler yapar. Sonra (adamın sonunun) ne olacağını Allah bildiği için cennetlik bir iş işler ve cennetlik olarak ölür. Eğer mutlaka (birinin yolundan gitmeyi) yapacaksanız dirilerin değil, ölülerin yolundan gidiniz. Hz. Ali bu sözü ile Hz. Peygamberin ve ashabının yolundan gidilmesini işaret etmiştir. Müctehid bulunmayan her zamanda bu söz geçerlidir.

g- İbn-u Mes'ûd'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Dikkat ediniz! Hiç biriniz dininde (başka) bir adamı taklid etmesin. Gerçekten inanan inanmış, kâfir olan kafîr olmuştur. Kötülükte örnek yoktur. İbn-u Mes'ûd'un bu sözü, daha önce selef'in sözlerinden maksadın ne olduğunu açıklamıştır. Bu maksât, başka hiçbir şeyi dikkate almaksızın geçmişlere uymayı yasaklamaktır.

h- Sahih'de Ebû Vâil'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben bu mescidde Şeybe'nin yanına oturmuştum. O şöyle dedi: senin şu oturduğun yerde benim yanıma Hz. Ömre de oturmuştu. Ömer (r.a) şöyle dedi: Arzu ettim ki orada (devletin elinde) sarı ve beyaz (altun ve gümüş) ne varsa (hepsini) müslümanlar arasında dağıtayım. Ben ona: Sen yapamazsın, dedim. Ömer (r.a) Niçin deyince ben: Onu senin iki dostum da yapmadı, dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: Onlar benim kendileri ile (yolunu) aydınlattığım kimselerdir, dedi. Hz. Ömer bu sözü ile Hz. Peygamberi ve Hz. Ebu Bekir'i kasdediyordu.

---

[458] Kümeyl'in bu rivayeti "Nehc'ul Belâğa" isimli eserdedir. Oradan alınan bu azıcık alıntının baş tarafı şöyledir: İşte şurada -göğsüne işaret ederek- kesinlikle bir bilgi vardır ki şayet onu taşıyacak birini bulsam o bilgiyi ortaya çıkarırım. Evet, onu çabucak anlayacak birini bulurum. (fakat) o güvenilir biri değildir. Dini, dünyayı elde etmek için âlet olarak kullanır. Allah'ın nimetleri ile kullarına eziyet eder. Huccetleri Allah'ın dostları (aleyhinde) kullanır. Veya (bir başka tip bulurum ki hakkı taşıyana boyun eğer (fakat) basireti yoktur. Kalbine ilk gelen şüphede tereddüde düşer. Dikkat edin! Bu da, o da (bendeki bilgiye) elverişli değildir. Veya (ilim için şöyle bir adamı bulurum:) zevkine düşkün, şehveti için kolayca çekilip götürülür. "Nehc'ul Belâğa"da "Hakkın nerede olduğunu bilmez...." kısmı yoktur. Muhtemel ki başka bir rivayetten alınmıştır.
Çevirenin Notu: Bu dipnotu "Nehc'ul Belâğanın Muhammed Abduh tarafından açıklamalar eklenerek 1307 de Beyrut, Edebiyye Matbaasında basılan nüshasını dikkate alarak tercüme ettik. Bakınız: Nech'ul Belâğa, Şerif Râdiy, 2/94.

ı- İbn-u Abbasdan; Uyeyne b. Hısn hadisinde şu rivayeti bildirmiştir: Uyeyne ve Hz. Ömer'in huzuruna girmesi için izin istendiğinde İbn-u Abbas olayı şöyle anlatıyor: Uyeyne Ömer (r.a)'ın huzuruna girdiğinde dedi ki: Ey Hattabın oğlu! Allaha yemin ederim ki sen bize bol vermez, aramızda adaletle hükmetmezsin. Hz. Ömer bu söz üzerine kızdı. O derecede ki Uyuyne'ye bir şeyler yapacaktı. Hür b. Kays Ey Mü'minlerin emiri! Hz. Allah Peygamberine: **"(Ey Muhammed) Sen affı (bağışlama yolunu) tut iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."** (A'raf, 199) buyurmuştur, dedi. Allaha yemin olsun ki o bu ayeti okuduğunda Ömer adama saldırmadı. Ömer (r.a) Allah'ın kitabından söz edildiğinde Kur'an'ın çizdiği sınırda ziyadesiyle duran bir kimse idi.

i- Kabirdeki imtihanı bildiren hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mü'min veya müslümana gelince: O şöyle diyecek: Muhammed (s.a.v) bize beyyinat (Kur'an ayetleri) ile geldi. Biz de ona icabet edip iman ettik. (Kabirde bu cevabı veren müslüman'a) "iyi bir hal üzere uyu. Biz senin kesin bir şekilde iman ettiğini biliyorduk" denilir.

Münafık veya (imanında) şüpheli olana gelince: O şöyle diyecek: Ben bir şey bilmiyorum; insanların bir şey söylediğini işitmiştim. Ben de onu söyledim."[459]

j- Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın Rasûlullahın miras (olarak bıraktığı) malı hakkında Hz. Ömer'e hüküm vermesi için başvurduklarını bildiren hadis.

Hz. Ömer huzurunda bulunanlara şöyle demiştir: Biliyor musunuz ki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Biz miras bırakmıyoruz. Bizim geride bıraktığımız sadakâdır." Onlar da bunu kabul ettiler. Hz. Ömer sonunda Hz. Ali ve Hz. Abbas7a şöyle dedi: Benden bundan başka bir hüküm vermemi mi istiyorsunuz? izni ile yerin ve göğün ayakta durduğu Allah'a yemin ederim ki bu meselede kıyamete kadar bundan başka hüküm vermem.

k- İmam-ı Buhari (Sahih'inde) bu manada bir bölüm açmıştır. Buharinin bu bölümde ifade ettikleri, şâri'in hükmü açıkça ortaya çıkınca insanların söylediğinin muteber olmayıp başka bir seçim olmamasını gerektiriyor. Danışmanın da şâri'in hükmünün açıkça ortaya çıkmazdan önce olmasını gerektiriyor.

Buhari diyor ki:

"Bu bölüm Allah'ın: **"Onların işleri aralarında danışma iledir."** (Şûra, 38) **".... iş hakkında onlara danış"** (Âl-i İmran, 159) ayetleri ve danışmanın kesinleşmiş karardan ve hüküm ortaya çıkmazdan önce olduğuna dâir'dir.

Hz. Allah: **"Kararını verdiğin zaman da artık Allaha dayanıp güven."** (Âl-i İmran, 159) buyurmuştur. Hz. Peygamber bir şeye karar verdiği zaman, beşer için Allah'ın ve Rasûlullah'ın önüne geçme seçeneği yoktur.

---

[459] Bu Buharinin İlim ve Vudû' kitaplarında rivayet ettiği uzun bir hadisten bir parçadır. Hadis Feth'ul Bâride 86-184-922-1053-1054-1061-1235-1373-2519-2520-7287 numaralardadır. Hadisi, ayrıca: Müslim Küsûf kitabında 8-11 cennet kitabında 65-70-73 numara ile, Ebu Davud Sünnet Kitabında 4753 numara ile, Tirmizi ve Nesâî Cenaiz kitaplarında, İmam-ı Malik Muvatta'ında El-Amelu fi salâti Kusûfiş-Şems Kitabında 3 ve 4 numara ile, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 1/26-36-51-63 de rivayet etmiştir.

Hz. Peygamber Uhud savaşı gününde ashabı ile Medine'de kalmak veya (şehir dışına) çıkmak hususunda danışmada bulundu. Ashâb şehir dışına çıkılması görüşünü bildirmişti. Rasûlullah zırhını giyince kendisine "burada kal" dediler. O ise kararını verdikten sonra onların görüşüne yönelmedi ve şöyle buyurdu: Bir peygambere zırhını giyip de sonra (savaştan vazgeçip) onu çıkarması yaraşmaz. Tâ ki Allah hükmünü verene kadar."

Hz. Peygamber, iftiracılar Hz. Aişe'nin namusuna iftira ettiklerinde Hz. Ali ve Hz. Üsame'ye danışmış ve onları dinlemiştir. Nihayet (bu hususta) Kur'an (ayetleri) nazil olunca iftira edenleri kırbaç cezası ile cezalandırdı. Bunu yaparken karşı çıkanları dikkate almayıp Allah'ın emrettiği ile hükmetti.

Hz. Peygamberden sonraki imamlar/halifeler de mübah işlerin en kolayını (uygulamaya) almak üzere ilim ehlinden güvenilir kimselere danışmada bulunurlardı. (Meselenin hükmü) kitap ve sünnette var olunca Hz. Peygambere uyarak, başka (hiç) bir şeyi dikkate almazlardı.

Hz. Ebû Bekir zekât vermemekte direnenlerle savaşmak görüşünde idi. Hz. Ömer (buna karşı çıkarak) şöyle dedi: Biz onlarla nasıl savaşırız? Hâlbuki Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben "Lâilahe illallah" deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar "Lâ ilâh-e illallah" dedikleri zaman mallarını ve kanlarını korumuş olurlar. Ancak (malı ve kanı hakkında bir cezaya) müstehak olanlar müstesnâdır. Onların hesabı Allaha kalmıştır.[460] daha sonra Hz. Ömer de Ebu Bekir'e uymuştur. Hz. Ebu Bekir, kendi katında namaz ile zekâtı birbirinden ayıran, dini ve dinin hükümlerini değiştirmek isteyenler hakkında Peygamberin hükmü sabit olunca danışmayı dikkate almamıştır. Hz. Peygamber onlar hakkında: "Her kim dinini değiştirirse onu öldürürüz." Buyurmuştur.

Genç ve olgun yaşta olan âlimler Hz. Ömer'in danıştığı kimselerdi. Hz. Ömer Kur'an'ın çizdiği sınırda ziyadesiyle duran bir kimse idi."

Buhari'nin söylediklerinin tamamı budur.[461] İmam-ı Buhari'nin açtığı bu bölümde konumuz için elverişli olan hususlar vardır. Buhari'nin bu bölümde söyledikleri şunu gösteriyor: Sahâbe-I kiram halk uğrunda şahısların sözlerini, onlar bir takım rütbelerin sahibi olduğu, şöyle veya böyle biri olduğu için değil, Allah'ın dinine ulaşmakta araç oldukları için dikkate almıştır. Bu husus daha önce geçmiş idi.

1- İbn-u Müzeyn, İsa b. Dînar, İbn'ul Kâsım zinciri ile İmam-ı Mâlik'in şöyle dediğini zikretmiştir: Bir adamın her söylediği -bu adam faziletli ve kendisi-

---

[460] Bu hadis sahihtir. Buhari bu hadisi İstitâbet'ul Mürteddîn kitabında, Feth'de 2924 numara ile, Müslim İman kitabında kitabın 32-35-37 numara ile, Fezâil'us-Sahâbe kitabında kitabında 34 numara ile, Ebu Davud Hudud kitabında 4352 ve 4353 numara ile, Tirmizi, İman kitabında 2606-2607 ve 2608 numara ile, Nesâi, Tahrîm'ud-dem kitabında, Ahmed b. Hanbel Müsnedinde 2/384 ve 3/394-472 de rivayet etmiştir.

[461] İmam-ı Buhari'nin açtığı bu bölümde ifade ettiği görüşleri, Sahih'in İ'tisâm kitabı 28. Ci bâbındadır.(Çeviren)

ne uyulan bir kimse de olsa- kavil değildir. Çünkü Hz. Allah: "..... **sözü dinleyip de en güzeline uyanlar...**" (Zümer, 18) buyurmuştur.[462]

Fasıl

Hak olanın muteber olup şahısların dikkate alınmaması sâbit olduğuna göre, (şu da bir gerçektir ki) hak, insanların aracılığı olmasa ona ulaşılmaz. İnsanlar (ilim adamları) hakka ulaşmada yol göstericidirler.[463]

---

[462] Bu ayetin özetle ifade ettiği husus şudur: İnsana her ulaşan söz, uyulması gerekli olan söz değildir. Lâkin sözlerin en güzeline uyulur. Peki, Allah'tan daha güzel söz ve daha güzel laf söyleyen var mıdır? Asla! Aslâ hiç bir kimse Allah'tan daha güzel söz söyleyici değildir. Hz. Peygamberin hadislerine göre de durum aynıdır. Fakat diğer insanlara gelince, gerçek şudur ki onların sözleri dinin benimsediği esaslara göre (değerlendirilip) kabul edilebildiği gibi red de edilebilir. En iyi bilen Allahtır.

[463] Bilindiği üzere bu söylenenler ilmin kurallarından değerli iki kuraldır. Şöyle ki: 1- Mu'teber olan haktır. Durumu ne olursa olsun, şanı ne kadar yüce olursa olsun insanlar dikkate alınmaz. 2- Hak ehli olan insanlar, hak için yol gösetirci durumdadır. Selef-I salihin'in hayatları bunu bildirmektedir.

Burada parmak uçları yazmaktan durmakta, eller satırları oluşturmaktan aciz kalmaktadır. İmam-I Şâtıbî'nin yazdıkları, konusunda yeterli ve doyurucudur. Merhumun yazdığı konunun gizliliklerini dile getirmektedir. Bizler (onun yanında) yerlerde yuvarlanan ve oynayan küçük çocuklar sayılırız. Hz. Allah'tan makbuliyet niyaz ederiz.

İ'tisam'ın ikinci cildini yayına hazırlamakta talebelerimden genç, uyanık ve itaatkar "Nasr Ahmed Ebû Atâyâ Dimyâti" nin değerli yardımları oldu. İslâm, müslümanlar ve benim adıma Allah onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

Bu eserin tahkiki, Hicretin 1414 yılı Rabî'us-Sâni ayının son gecesi nihayete ermiştir. Allaha ham ve minnet, onun yarattıklarının en hayırlısı olan Hz. Muhammede Salât ve selam olsun.

Mustafa Ebû Süleyman Nedvî

BİBLİYOGRAFYA

1- el-Ecvibetü'l-Fâdılali'l-Es'ileti'l-Aşerati'l-Kâmile-Muhammed Abdülhayy el-Leknevî el-Hindi-Mektebi'l-Matbûâti'l-İslâmiyye Haleb-1404 h.
2- İhyau Ulûmi'd-Din -el-Ğazalî-Dâru'l-Hadis-Mısır-1313 h.
3- el-İhsan bi Tertibi Sahihi ibn Hıbban-İbn Beleban-Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye-Beyrut-1407 h.
4- İhtilafu'l-Hadis-eş-Şâfiî-Dâru'l-Kütübi'l-Ilmıyye-Beyrut-1406 h.
5- el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Eshab-İbn Abdil-Berr-Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye-Mısır-Tarihsiz.
6- Usûdû'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe-İbnü'l-Esir-Kahire-1970.
7- İs'afu'l'l-Mekta' fi Ricâli'l-Muvatta' es-Suyûtî-el-Halebî-Mısır-1386.
8- el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe-İbn Hacer-Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye-Mısır-Tarihsiz.
9- el-İ'tisam-eş-Şâtıbî-Dâru Ömer ibn el-Hattab-el-İskenderiyye Mısır-Tarihsiz.
10- İ'lâmü'l-Muvakkin an Rabbi'l-Âlemin-İbnü'l-Kayyim-Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye-Mısır-Tarihsiz.
11- İkâmetü'l-Hucce alâ enne'l-İksâra mine't-Teabbudi Leyse bi Bid'a-Muhammed Abdulhay el-Leknevi el-Hindi-Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye-Haleb-1383 h.
12- el-İbane an Usûli'd-Diyâne-el-Eş'âri-es-Selefiyye-Mısır-1379. h.
13- el-Bidaye ve'n-Nihaye-İbn Kesir-er-Rayyan-Mısır-1408h.
14- Bezlü'l-Mechud fi Halli Süneni Ebî Dâvud-es-Sehârenfûrî-Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye-Beyrut-Tarihsiz.
15- Târihu'l-Hulefa-es-Süyûtî-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Tarihsiz.
16- Târihu't-Taberi-et-Taberi-Dâru'l-Meârif-Mısır-1397 h.
17- Te'vilu Muhtelifu'l-Hadis-İbn Kuteybe ed-Dîneverî-Mektebetü'l-Mütenebbi-el-Mâhire-Mısır-Tarihsiz.
18- Tebyinü'l-Aceb fimâ verade min Fadli Raceb-İbn Hacer-Mektebetü Selîmü'l-Hadise-Kahire-Mısır-1971 h.
19- Tebyinü Kizbi'l-Müfteri fimâ Nüsibe ile'l-İmam el-Eş'arî-İbn Asakîr-Dâru'l-Kitabi'l-Arabî-el-Kahire-Mısır-1399 h.
20- Tuhfetü'l-Ahvezi bi Şerhi Câmii't-Tirmizi- el-Mübârekfûrî-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1410h.
21- Tezkiratü'l-Huffaz-ez-Zehebi-Haydarâbad ed-Dekan-Hind-1377 h.
22- et-Tezkira fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhira-el-Kurtubî-Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye-Mısır-1405 h.
23- Tezkiratü'l-Müfti ve'l-Müstefti-Mustafa Ebû Süleyman -Nedvetü'l-Ulemâ-el-Mansûriyye-Mısır-1407 h.
24- et-Ta'rifat-el-Cürcâni-el-Mektebetü'l-Hammadiyye-Karaçi-Pâkistan-1403 h.
25- Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim-İbn Kesir-Dâru'l-Hadis-Mısır-1410 h.
26- Takribu't-Tehzib-İbn Hacer-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1413 h.
27- Telbisü İblis-İbn el-Cevzi-Mektebetü'l-Mütenebbi-Mısır-1400 h.
28- Tenzihu'ş-Şeriati'l-Merfûa-İbn Arrak-Mektebetü'l-Mütenebbi-Mısır-1400h.
29- Tehzibu't-Tehzib-İbn Hacer-Haydarâbad ed-Dekan-Hind-1325 h.
30- Câmiu Beyani'l-İlm ve Fadlihi-İbn Abdi'l-Ber-Daru'l-Feth-Mısır-Tarihsiz.
31- el-Cerhu ve't-Ta'dil-İbn Ebi Hâtim er-Râzi-Haydarâbâd ed-Dekân-el-Hind-Tarihsiz.
32- Câmiu't-Tirmizi-Mektebetu Subeyh Mısır-Tarihsiz.
33- Husnü'l-Beyan fi Leyletin-Nısfi min Şa'ban-el-Ğımârî-Matbaatü'l-Kilâni-Tarihsiz.
34- Hılyetü'l-Evliya-Ebû Nuaym-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1309 h.
35- el-Hîde-el-Kinânî-el-Mektebetü's-Selefiyye-1399 h.
36- Ricâlü'l-Fikr ve'd-Da've-en-Nedvi-Dâru'l-Kalem-el-Kuveyt-1375 h.
37- er-Risâle-eş-Şâfii-Dâru't-Turas-Mısır-1399 h.

38- er-Risaletü'l-Mustatrafe-el-Kettâni- Esahhu'l-Metabi-Karaçi-Pakistan-1379 h.
39- er-Risaletü'l-Kuşeyriyye-Mektebetü Subeyh-Mısır-1392 h.
40- er-Raf'u ve't-Tekmil fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil-Mektebu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye-Haleb-1407h.
41- Zâdü'l-Meâd-İbn el-Kayyim-el-Matbûati'l-Mısriyye ve mektebetûha-Mısır-Tarihsiz.
42- ez-Zühd-Ahmed ibn Hanbel-Mektebetü'l-İman-el-İskenderiyye-Mısır-Tarihsiz.
43- ez-Zühd ve'r-Rekâik-İbnü'l-Mübârek-Mısır-Tarihsiz.
44- Sihabatü'l-Fikr fi'l-Cehri biz-Zikr-Muhammed Abdulhay el-Leknevi-Dâru's-Selâm-el-Kahire-Mısır-1412 h.
45- Sünenu ibn Mâce-İbn Mâce- el-Halebî-Mısır-Tarihsiz.
46- Sünen-i Ebî Dâvûd-Ebû Dâvud-Muhammed Ali es-Seyyid-Humus-1388 h.
47- es-Sünenü'l-Kübrâ-el-Beyhaki-Dâru'l-Ma'rife-Beyrut-1413 h.
48- Sünenü'd-Dârimi-ed-Dârimi-Daru'r-Rayyan ve'l-Kitabi'l-Arabiy-Mısır-1407h.
49- Sünenu'n-Nesâî Bi Şerhi's-Sûyûtî ve Hâşiyetü's-Sindî-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-Tarihsiz.
50- Siyeru A'lami'n-Nûbelâ-ez-Zehebi-Müessesetü'r-Risâle-Beyrut-1409h.
51- Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbâri menzeheb-İbn el-Imad el-Hanbelî-Dâru'l-Mesîra-Beyrut-1399 h.
52- Şeceratü'n-Nûru'z-Zekiyye-İbn Mahluf-el-Matbaatü's-Selefiyye-el-Kahire-1349 h.
53- Şerhu's-Sünne-el-Beğavî-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1412h.
54- Şeruh'ş-Şifa-Molla Aliyyü'l-Kâri-Matbaatü'l-Medeni.
55- Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevi-Dâru'r-Rayyan-Mısır-1407h.
56- eş-Şifâ fi Şemâili Sâhibi'l-İstıfa-el-Kâdı Iyad-Matbaatü'l-Medenî-Mısır.
57- Tabakatü'l-Evliya-İbn el-Mulakkan-Dâru'l-Ma'rife-Beyrut-1406h.
58- et-Tabakatü'l-Kübra-eş-Şa'râni-Mektebetü Subeyh-Mısır-1325 h.
59- Tabakatü'l-Kubra-İbn Sa'Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1410 h.
60- el-Iber fi Ahbari men Ğaber-ez-Zehebi-el-Meclisü'l-A'la-Mısır-1965.
61- el-Akibetü't-Tahâviyye bi Şerhi İbn Ebi'l-Izz el-Hanefiy-Dâru't-Türâs-Mısır-1985.
62- el-Avâsım mine'l-Kavâsım-İbnü'l-Arabî el-Mâliki-Mektebetü's-Sünne-Mısır-1408 h.
63- Avnü'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd-el-Azim Âbâdî-el-Mektebetü'l-Selefiyye-el-Medinetü'l-Münevvera, 1388 h.
64- el-Ilel ve Ma'rifeti'r-Rical-Ahmed ibn Hanbel-Dâru's-Selefiyye-Bombay-Hind-1408h.
65- el-İlel ibn el-Medinî-el-Mektebetü's-Selefiyye-Mısır-1388 h.
66- Fethu'l-Bârî bir Şerhi Sahihi'l-Buharî İbn Hacer-Mektebetü'l-Külliyat el-Ezheriyye-1388 h. es-Selefiyye- 1400 h. -Dâru'r-Rayyan 1409 h.-Mısır.
67- el-Fevâidü'l-Mecmûâ fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa-eş-Şevkânî-Matbaatü's-Sünne el-Muhammediyye-1380h.
68- Kitabü's-Sünne-İbn Ebi Âsım-el-Mektebü'l-İslâmiy-Beyrut-1400h.
69- Kitabü's-Sikât-İbn Hıbban-Haydarâbad ed-Dekan-el-Hind-1973-1983
70- Kitabü'l-Mecrûhin-İbn Hıbban-Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye-Haleb-1396.
71- Keşfü'l-Kına' an Mes'eleti'd-Duâ ba'del-Mektûbeti alâ Hey'eti'l-İctima'-Abdulhak İmam el-Harameyn-Dâru'l-Meârif-Riyad.
72- Kenzu'l-Ummal min Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al-Ali el-Mutteki el-Hindî-Müesse-setü'r-Risale-Beyrut-1409 h.
73- Lisanü'l-Mizan-İbn Hacer-Haydarabad-el-Hind-1329 h.
74- Lisanü'l-Arab- İbn Manzûr-Dâru'l-Meârif-Mısır.
75- Lemehât min Tarihi's-Sünne ve'l-Ulumi'l-Hadis-Abdulfettah Ebû Ğudde-Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslâmiyye-Haleb-1399h.
76- Mecmuû Fetâva Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye-Dâru'r-Rahme-Kahire-Mısır.
77- Mehasinü'l-Istılah-el-Belkini-Daru'l-Kütübi'l-Mısrıyye-1974.
78- Mecmeu'z-Zevâid ve Menbezi'l-Fevâid-el-Heysemi-Mektebetü'l-Kuds-Mısır
79- Mürücu'z-Zeheb-ve Meâdinü'l-Cevher-el-Mes'ûdî-Pâris-1930.

80- el-Müstedrak ale's-Sahihayh-el-Hâkim-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1411h.
81- el-Müsned-Ebû Dâvud et-Tayâlisi-Haydarâbad-Hind-1321 h.
82- el-Müsned-Ahmed ibn Hanbel-Dâru'l-Fikri'l-Arabi-Mısır.
83- Meşâhiru Ulemâi'l-Emsar-İbn Hıbban Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye-Beyrut
84- el-Musannef-Abdurrazzak-el-Mücelledü'l-İlmî-el-Hind-1390 h.
85- el-Masnu fi Marifeti'l-Hadisi'l-Mevdû-Molla Aliyyü'l-Kâri-Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslamiyye-Haleb-1404 h.
86- Meâlimü'l-İman fi Marifeti Ehli'l-Kayrevân-ed-Debbağ-Mektebetü'l-Hanci-Mısır-1968.
87- Meâlimü's-Sünnen-el-Hattabî-Ala Hâmişi Sûneni Ebî Dâvûd-Bilnâyeti Muhammed Ali es-Seyyid-Humus-1388 h.
88- Mukaddimetü İbnu's-Salâh-el-Mektebetü'l-Ilmiyye-el-Medinetü'l-Münevvera.
89- el-Meârif-İbn Kuteybe-Dâru'l-Meârif-Mısır-1969.
90- el-Milel ve'n-Nihal alâ Hamişi'l-Fasl-eş-Şehristanî-Mektebetü's-Selâmi'l-Âlemiyye-Mısır-1970.
91- el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta-el-Bâcî-Dâru'l-Kitabi'l-İslâmi-Kahire.
92- Mizaü'l-İ'tidal-ez-Zehebi-Mektebetü'l-Halebi-Kahire-1963.
93- Nuhbetü'l-Fiker mea Şerhiha Nüzhetü'n-Nazar-İbn Hacer-Fârûki Kütübhane-Maltat-Pakistan.
94- el-Varakat bi'l-Cüveyni-Ve Şerhuha li'l-Mahallî ve'd-Dimyâti-Mektebetü Subeyh-Mısır-1400 h.
95- Ve feyatü'l-A'yan-İbn Hallikan el-Matbaatü'l-Meymeniyye-Mısır-1310 h.
96- el-Muvafakat fi Usulis-Şeria-eş-Şâtıbi-Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Beyrut-1411 h.
97- el-Murteza fi Sîrati Emiri'l-Mü'minin Ali ibn Ebî Tabil- en-Nedvî- Daru'l-Kalem-Dımeşk-1409 h.
98- el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim-Muhammed Fuad Abdulbaki- Dâru'l-Hadis-Mısır-1984.
99- el-Mu'cemü'l-Müfehres li El fâzı'l-Hadisi'n-Nebi-Bir Heyet-Leydin-1965
100- Miftahu Kunuzi's-Sunne-Wensnk-el-Matbaatü's-Selefiyye-Mısır-1967.

Yaşadığı dönemde böyle yanlış anlayışlarla kıyasıya mücadele eden Şâtıbî, toplumunu Kur'an ve Sünnet çizgisinde sahih bir din anlayışına davet etmiştir. İşte bu çabanın ürünü olan el-İ'tisâm, alanının hem benzersiz hem de en önemli kitabı olma özelliğini hâlâ korumaktadır.

Bid'atçilerin gerek dünya gerek âhiret hayatlarının hüsran olacağı fikrini temel alan kitabın ana konularını, bid'atin ve bu kapsama giren inanç ve fiillerin niteliği; bu tür davranışların dinî-hukukî hükmü; bid'at ehlinin kendilerini haklı çıkarmak için yaptıkları savunuların tutarsızlığı; ibadet alanında söz konusu olan bid'atlerin günlük davranışlar için de geçerli olup olmayacağı; bid'at ile, fıkhî birer yöntem olan maslahat-ı mürsele ve istihsân arasındaki farklar oluşturmaktadır.

Bütün bunlardan sonra eser, kurtuluşa ulaştıran hak yolun özelliklerini saymış ve dinin ana metinleri olan nasların doğru anlaşılıp uygulanmasının ilkelerini belirlemiştir.

Kitap Dünyası

9 789756 562260